

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय *कालिदास*

सं. नं. *५९०*

१९०९

REFBANK-0000540

REFBK-0000540

७३ पुरोगक आणि नंडळी.
बुकसेलर्स साधवबाग, मुंबई तं. ४

सत्कार्योत्तेजक सभा-धुळे

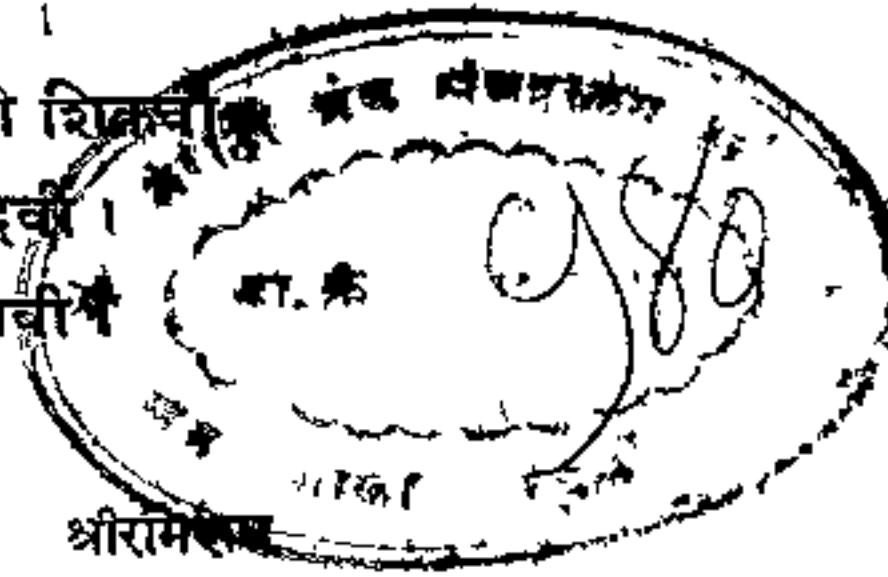
श्री

रामदास आणि रामदासी

भाग चवथा

श्रीरामीरामदासांची कविता

आधीं च शिकोन जो शिकवी
तो चि पावे श्रेष्ठ पदवी ।
गुंतल्या लोकांस उगवी
विवेक बळें ॥

REFBK-0000540

धुळे आत्माराम छापखान्यांत छापिली.

सर्व हक्क राखून ठेविले आहेत.

विजया दशमी शके १८३१.

१९०९

किंमत दोन रुपये.

श्रीरामीरामदासांची कविता

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना		पृष्ठांक		पृष्ठांक	
श्रीश्रेष्ठांचें चरित्र	...	१	१८	रुक्मांगदोपाख्यान ७३	
श्रीश्रेष्ठांची कविता	...	१८	१९	रुक्मांगदोपाख्यान ७७	
उपसंहार	...	३७	२०	एकादशी हरिशंकरी ८२	
भक्तिरहस्य			२१	एकादशीनिर्णय ८४	
प्रकरण १	मंगलार्चन	...	१	२२	शिवरात्रि-मृगाख्यान ८८
२	नामैव तरणोपाय	४	२३	कुडलाहरण ... ९५	
३	विष्णुध्यान	...	८	२४	शिवपुराणोक्त उद्यापन ... ९९
४	शिवध्यान	...	११	२५	सोमवार व्रत ... १०२
५	विष्णुशंकरयोरैक्यता	१४	२६	पार्थिव लिंगपूजन १०६	
६	भक्ति	...	१८	२७	शिवनाम ... १०९
७	तप दान	...	२४	२८	बिल्वदलमहिमान ११३
८	परमेश्वरपूजन	...	२७	२९	शिवपूजावलोकन ११७
९	दानपात्र	...	३३	३०	शनिप्रदोष ... ११९
१०	दान	...	३६	३०	(पुरवणी) प्रदोष महिमा ... १२४
११	द्वादश द्वादशी व्रत	४०	३१	पक्षप्रदोषपूजन १२७	
११	(पुरवणी) द्वादश द्वादशी व्रतोद्यापन	४६	३२	पक्षप्रदोष ... १३१	
१२	लक्ष्मीनारायण व्रत	४८	३३	सोमवारशिवार्चन १३६	
१३	ध्वजारोपण व्रत	५१	३४	शिवपूजकसामर्थ्य १४२	
१४	सुमति सपत्निक महिमान	...	५५	३५	मदरविप्राख्यान १४५
१५	मासोपवास व्रत	६१	३६	वज्रायुषविभव... १४९	
१६	एकादशी महिमान	६४	३७	वज्रायुषशिवपद- प्राप्ति १५५	
१७	भद्रशीलोपाख्यान	६८	३८	भस्ममहिमा ... १५९	
			३९	भस्मविधि ... १६४	

	पृष्ठांक
४० भावार्थ...	... १६९
४१ रुद्राक्षमहिमा ...	१७२
४२ रुद्रजयाभिषेक	१७६
४३ उसामहेश्वरव्रत	१८०
४४ पुराणप्रशंसा ...	१८४
४५ श्रवणमहिमा ...	१८९
४६ भक्ताभिमान ...	१९२
४७ भिल्लभावविप्रभक्ति	१९६
४८ विष्णुमहिमा ...	२०१
४९ गजेंद्रमोक्ष ...	२०५
५० मृकुड आख्यान	२११
५१ मार्कण्डेयोपाख्यान	२१५
५२ वेदमाळी ...	२२१
५३ यज्ञमाळीसुमाळी	२२५
५४ गुळीकोद्धारण ...	२३०
५५ उदकमोक्ष ...	२३४
५६ जयध्वजोपाख्यान	२३९
५७ सुधर्माख्यान ...	२४६
५८ अबरीषआख्यान	२५१
५९ ध्रुवाख्यान ...	२५५
६० उपमन्यु आख्यान	२६०
६१ चोळोपाख्यान ...	२६४
६२ प्रल्हादोपाख्यान	२७१
६३ बळि आख्यान...	२७८
६४ भार्गव अवतार	२८५
६५ हनुमंतादि रामदास	२९१
६६ श्रीकृष्णभक्त-	
प्रतिपालन ...	३०२
६७ दशावतार ...	३१२
६८ ब्रह्मचर्याश्रमधर्म	३१६
६९ गृहस्थशील ...	३२२
७० स्वाचार, स्नानप्रकार	३२६
७१ भस्मधारणमहिमा	३३६

	पृष्ठांक
७२ वर्णाश्रमधर्म ...	३४६
७३ युगधर्म ...	३५८
७४ यममार्ग ...	३६५
७५ पातकयातना ...	३७१
७६ प्रायश्चित्त ...	३८१
७७ चतुर्वर्णाश्रमकर्म	३९०

सुगमोपाय

प्रकरण १ मगलार्चन ...	४०१
२ गुरुशिष्यलक्षण	४०७
३ मनोजयत्रयप्रकार	४१५
४ तत्पद सांग त्वंपद	
शुद्ध ...	४२८
५ ईश्वरतनुचतुष्टय	४३६
६ जीवेश्वरतनुचतुष्टय	४४४
७ ससारपातकयातना	४५२
८ त्वपदानुवर्णन ...	४६२
९ असिपदवर्णन ...	४७२
१० अखडैक भक्ति...	४८३

स्फुट कविता

१ कुळकर्ण कथा ..	४९६
२ सरवदा ...	४९९
३ नामस्मरण ...	५०२
४ वासुदेव ...	५०४
५ देहाची सार्थकता...	५०४
६ सीताशोक ..	५०५
७ जोगवा ...	५०६
८ मायानिरास ...	५०६
९ सहजानंद .	५०७
१० वैभवाचा वीट ...	५०८
११ प्रार्थना ...	५०८

काव्य ३२

प्रस्तावना

॥ श्रीराम ॥

१

श्रीश्रेष्ठांचें चरित्र

समर्थ देव समर्थ भाव । तरि सामर्थ्या आलें गौरव ।
ज्याच्या चरितश्रवणें रौरव । चुकती पातकियांचे हि ॥ भ. ५६।१५
श्रीरामीं मिनला निज दास । ह्मणोनि रामीरामदास ।
नाम ठेवीत सर्वेश । गंगाधरपंतांचें ॥

उद्धवसुत

श्रीसमर्थ्यांचे वडील बंधु श्रीश्रेष्ठ होत. यांना च श्रीरामीरामदास
ह्मणत. त्यांचें चरित्र लिहिण्यास साधनें असावीत तितकीं नाहींत. स्वतंत्र असें
त्यांचें एकादें चरित्र नाहीं, निदान अजून उपलब्ध तरी नाहीं. श्रीसमर्थ्यांचीं
जीं काहीं चरित्रें उपलब्ध झालीं आहेत त्यांच्या सहाय्यानें, प्रस्तुत ग्रथांत
त्यांची जी कविता छापली आहे तिच्या अनुरोधानें व त्यांच्या जन्मभूमीच्या
दर्शनानें मनावर जे सस्कार होतात ते विचारात घेऊन श्रीरामीरामदासांचें
चरित्र लिहिण्याचा प्रयत्न करावयाचा आहे.

यांचे मूळ पुरुष कृष्णाजीपंत, गोत्र जमदग्नि, सूत्र आश्वलायन, उपनाम
ठोसर. हे प्रथम बेदर प्रांतीं राहात होते. राज्यक्रांती व दुष्काळ याना त्रासून
त्या प्रांतांतील बरेच गृहस्थ गंगातीरास आले, त्यांत शके ८८४ त कृष्णाजी-
पंत हि कुटुंबासुद्धां येऊन गंगेच्या दक्षिण तीरास मौजे हिंवरें येथें प्रथम
राहिले. त्यांना पांच पुत्र होते; पैकीं चौघांनीं एकदर अडेचाळीस गांवीं
कुळकर्ण व जोशीपणाची वृत्ति संपादन केली. पांचवे पुत्र दशरथपंत यानीं
हिंवन्यापासून तीन कोसावर गंगेच्या उत्तरेस पड पाढर पडली होती तेथें नवीन
गांव बसविला. त्या पांढरीचें पूर्वीचें नांव बडगाव होतें; यांनीं वसाहत केल्या-

वर त्या ठिकाणाचें नांव जांब, असें ठेविलें. जांबेसुद्धां नवीन च बारा गांवांची वृत्ति त्यांनीं मिळविली. त्यांच्या पासून एकविसावे पुरुष सूर्याजीपंत, हे च समर्थ आणि श्रेष्ठ याचे वडील होत.

या घराण्यातील बावीस पिढ्यांच्या पूर्वजांनीं श्रीराम आणि सूर्य यांची उपासना केली होती. त्या उपासनावृक्षाला सूर्याजीपंत व राणुबाई यांच्या पोटीं गंगाधर व नारायण अशीं दोन फळें आलीं. सामान्य फळांप्रमाणें हीं फळें नव्हत. याची गोडी शाश्वत आहे. नारायणफळाच्या आस्वादाचा अनुभव महाराष्ट्रातील आबालवृद्धास आहे च. श्रेष्ठफळ जें गंगाधर त्याची गोडी या ग्रंथाच्या द्वारे आधुनिक महाराष्ट्रास प्रथम चाखावयास मिळत आहे. महाराष्ट्राच्या भाविक मनाला या हि फळाचें वेड लागल्यावाचून राहणार नाहीं अशी माझ्या मनाला पूर्ण उमेद आहे.

गंगाधर हे च रामीरामदास ऊर्फ श्रेष्ठ व नारायण हे च रामदास ऊर्फ समर्थ. पहिले सूर्याचा अंश व दुसरे मारुतीचा अंश होत. सूर्य आणि मारुती यांनीं सूर्याजीपंत व राणादेवी यांच्या पोटीं जन्म घ्यावा यात काय आश्चर्य आहे ? बावीस पिढ्यांचें पुण्यबल तर सगर्हीं होतें च, पण तशांत यांची तपश्चर्या हि फार दाडगी होती. महिपती आपल्या सतविजयात पहिल्या च अध्यायांत ह्मणतात.:-

आतां पेका देऊनि चित्त । गंगातीरीं पंचकोशति ।
जांब क्षेत्र असे निश्चित । जगविख्यात जाणती ॥ १८ ॥
तेथील कुळकर्णी भगवद्भक्त । नामाभिधान सूर्याजीपंत ।
राणुबाई स्त्री निश्चित । भ्रतारआज्ञेत सर्वदा ॥ १९ ॥
गृहस्थाश्रमी असोनि जाण । परमार्थसाधनीं त्याचें मन ।
वाचेसी नेम केला त्यानें । असत्य वच न बोले ॥ २० ॥
मध्यान्ह समयासी आलाकोणी । तरी तो विष्णुसमान मानी ।
अधिकारपरत्वे पूजोनि । अन्नदानीं उदार ॥ २१ ॥
सर्वा भूतीं दया निश्चितीं । विष्णुभक्तांची परम प्रीति ।
साधु संत घरासी येती । तरी आदर करिती त्यांचा ॥ २२ ॥
पुराण आणि हरिकीर्तन । दोघांसी आवडे चित्तांतून ।
काया वाचा आणि मनांतून । सूर्यउपासन करितसे ॥ २३ ॥

प्रातःकाळीं करोनि स्नान । वासरमणीसी अर्घ्यदान ।
 आरक्त सुमने रक्तचंदन । यथाविधीने मंत्रोक्त ॥ २४ ॥
 आदित्यहृदय स्तोत्रपठण । नित्य करीत पारायण ।
 अखंड वासरमणीचें ध्यान । निज प्रीतीनें अंतरीं ॥ २५ ॥
 इतुकें करोनि साचार । घालित सहस्र नमस्कार ।
 तेणें तेजाची शक्ति फार । यास्तव अंतर पडेना ॥ २६ ॥
 बारा सहस्र जप नित्य । करित असे एकाग्रचित्त ।
 बारा वर्षे लोटतां सत्य । साक्षात् आदित्य भेटला ॥ २७ ॥

प्रत्यक्ष सूर्याचें दर्शन होता च सूर्याजीपंताची वृत्ति तटस्थ झाली. वर माग,
 ह्मणून आशा झाली तेव्हा, भक्तिरहस्यात ह्मटल्याप्रमाणें, सूर्याजीपत ह्मणतातः—

योग याग दान दमन । कर्म धर्म वेदाध्ययन ।
 उग्र तप शताग्नि धूम्रपान । करितां ऐसा न भेटसी ॥ भ. ५०-४७
 जो तूं ब्रह्मादिकां दुर्लभ । तो तूं मजपासीं उभा सुलभ ।
 अतःपर थोर कोण लाभ । कृतार्थ जालों स्वामी ॥ भ. ५०-४८

अनंत ब्रह्मांडीं विषय निर्विषय सुख ।
 ते तुजपासूनि पावती तवाभिषुख ।
 तो तूं प्रत्यक्ष उभा मजसन्मुख ।
 अतःपर काय मार्गों स्वामी ॥ भ. ५०-४९
 आपुलें स्वात्मत्व दिधलें दासा ।
 अतःपर काय मार्गों श्रीनिवासा ।
 तुजवेगळें कांहीं रुचे या मानसा ।
 तरी तूं च साक्षी भगवंता ॥ भ. ५०-५०

सूर्याजीपताना आदित्यापार्शीं काहीं च मागावयाचें नव्हतें, पण राणा-
 देवीच्या इच्छेस्तव तुह्यास दोन भगवद्भक्त पुत्र होतील असा सूर्यनारा-
 यणानें आशिर्वाद दिला.

माझ्या अंशें होईल जाण । तो प्रपंच परमार्थ साधील दोन ।
 तुमचे सेवेसी अनुदिन । निज प्रीतीनें सर्वदा ॥ ४० ॥
 तया धाकुटा वैराग्यशीळ । जो मारुतीचा अंश केवळ ।
 भक्तिज्ञानेंकरुनि प्रवळ । विश्व सकळ उद्धरील ॥ ४५ ॥

त्याप्रमाणें शके १५२७ विश्वावसु नाम संवत्सरीं मार्गशीर्ष वद्य त्रयो-
दशीस गंगाधरांचा व शके १५३० कीलक नाम संवत्सरीं चैत्र शुद्ध नव-
मीस बरोबर श्रीरामजन्मसमयीं नारायणाचा जन्म झाला.

श्रीसमर्थांचे वेळीं श्रीराणादेवीस डोहळे झाले होते, तेव्हां त्या
गिरिकंदरें मज आवडती । घरें मंदिरें मज नावडती ॥

मुख्य प्राणनाथ मी सर्वव्यापक । मजला प्रिय येक श्रीरघुनाथक ॥

सर्व माया मिथ्या बाजीगारी ।

काय तुह्मीं हे मानिली खरी ।

आत्माराम मी येक सत्य चराचरीं ।

नित्य शाश्वत निरंजन ॥

असे उद्धार काढीत, त्यावरून सूर्याजीपंतांनीं सिंचनार्थ गंगोदक आ-
णवावें असा विचार केला तों,

राणादेवी ह्मणे मज आणणें कृष्णेचें उदक ।

गंगाधर बंधु सिंचणें गंगोदकें ॥

तात्पर्य, गंगातीरीं श्रेष्ठ राहणार व कृष्णातीरीं समर्थ जगदुद्धाराचें कार्य
करणारु असा भाव त्यांनीं सुचविला.

उभयता पुत्रांना घेऊन श्रीराणुबाई श्रीएकनाथमहाराजांच्या दर्शनास
पैठणास गेल्या असता, आमचे हातून घडावयाचें कार्य राहिलें तें हे उभय-
ता तुमचे पुत्र शेवटास नेतील असें ह्मणून नाथमहाराजांनीं शके १५३१
सौम्यनाम संवत्सरीं फाल्गुन वद्य ६ स आपला अवतार समाप्त केला, इत्यादि
हकिकत हनुमंतस्वामींनीं समर्थांच्या बखरींत दिली आहे; पण हा भेटीचा
प्रसंग अयथार्थ असावा असें वाटतें. श्रीक्षेत्र पैठणास नाथमहाराजांच्या वंशजां-
पैकीं नानाबुवा यांच्या दस्तरात एक जुना कागद होता त्यावर पुढील
श्लोक होते.

॥ श्री एकनाथा ॥

नाथनिर्याण श्लोक

शालीवाहन पंधरा शत शके येकागळीं विंशती ।

वर्षां नाम विकार मास वरवा फाल्गून वद्याप्रती ।

षष्टि वासर भानु या शुभ दिनीं निर्याण स्वच्छंदता ।
 पावे श्रीगुरु येकनाथ प्रभु हा साम्राज्यसायोज्यता ॥१॥
 भूबाहुशरचंद्रमा शक विधि क्षेत्रि तिजा जो क्रमे ।
 अब्दामाजि विकारि नाम करवी मीन गृही संक्रमे ॥
 षष्ठी फाल्गुन वद्य मित्रभ शशि वज्राख्य वाणिज्यते ।
 पावे श्रीगुरु येकनाथ प्रभु हा साम्राज्यसायोज्यते ॥२॥

भू=१. बाहु=२. शर=५. चंद्रमा=१. ही संख्या उलटी वाचली झ-
 णजे १५२१ शक येतो.

हे दोन श्लोक पैठणास आबालवृद्धांच्या मुर्खीं असून नाथमहाराजांचा
 समाधिशक आजपर्यंत अनिश्चित रहावा हें आश्चर्य आहे. नाथांच्या समाधी-
 च्या लहानशा दारावर कांहीं अक्षरें आहेत, पण तीं आता अगदीं अस्पष्ट
 झालीं आहेत. प्रथम तीं आक्षास बरोबर लागलीं नाहींत, परंतु वरील श्लोक
 गांवांत मिळाल्यावर त्यांच्या अनुरोधानें तीं अक्षरें लावण्याचा प्रयत्न केल्यास

॥ श्रीएकनाथ प्रा ॥ भूबाहुशरचंद्रमा शक वि ॥

॥ धी क्षेत्री तिजा जो ॥

॥ नाम

इतकीं अक्षरें लागतात. समाधीच्या दारावर हीं अक्षरें कोरलेलीं असल्यामुळे
 नाथांच्या समाधिशकाविषयीं वास्तविक शका उरत नाहीं. वरील दोन श्लोक
 कृष्णदयार्णवकृत आहेत असें झणतात. कृष्णदयार्णव च चुकले असल्यास
 न कळे ! असो.

गंगाधर आणि नारायण यांचा विद्याभ्यास सूर्याजीपतासारख्या आचार-
 विचारसंपन्न सत्पुरुषांच्या देखरेखीखालीं कसा झाला असेल याची कल्पना
 करणें फारसें कठीण नाहीं. गंगाधराचा विवाह त्याचे वयाच्या सातव्या वर्षीं
 झाला. त्यांस आबडकर देशमुखाची कन्या केली होती. ही प्रपंचाची बाजू
 झाली. श्रेष्ठांना परमार्थाचा लाभ कसा झाला हें आतां पहावयाचें.

* हें देशमुखांचें घराणें अजून आंबडास सुप्रसिद्ध आहे. रा. विनायकराव
 याजकडे हनुमतस्वामीकृत समर्थांच्या बखरीची शके १७५१ तील प्रत मिळाली.
 याशिवाय जास्त उपयुक्त कांहीं कागद मिळालें नाहींत हें दुर्दैव होय.

श्रेष्ठांना व समर्थींना प्रत्यक्ष श्रीरामाचा अनुग्रह झाला होता. भक्तिरह-
स्यांत नमन करिताना पहिल्या प्रकरणात श्रेष्ठ ह्मणतात च,

तो मद्गुरु जगद्गुरु समर्थ । भावें चि भेटला श्रीरघुनाथ ।
मस्तकीं ठेऊनि पद्महस्त । स्वस्वरूप प्रकाशिलें ॥ १६ ॥

श्रेष्ठाना हा अनुग्रह १५३६ त फाल्गुन शुद्ध ११ स झाला असें
हनुमंतस्वामी ह्मणतात, पण हा शक बरोबर नसावा असें वाटतें. तिसगांव-
मठपति दिनकर यांचा “ स्वानुभवदिनकर ” नावाचा अप्रतिम ग्रंथ
“ श्री रामदास आणि रामदासी ” मालेंतील सहावा भाग ह्मणून प्रसिद्ध
होणार आहे. महाराष्ट्राच्या व त्यातल्या त्यांत श्रीसमर्थसांप्रदायांतील भक्तांच्या
गांठीं अपार पुण्य होतें ह्मणून असला बहुमोल ग्रंथ महाराष्ट्रास उपलब्ध
झाला आहे. दिनकरांना खुद्द श्रीसमर्थांचा अनुग्रह शके १५७६ त
झाला. याचा अर्थ असा कीं दिनकरांना बराच काल श्रीसमर्थांचा सहवास
घडला होता. श्रीसमर्थांनीं आपला अवतार समाप्त केल्याचा शक १६०३ हा
सर्वांना माहितच आहे. तत्पूर्वी २७ वर्षे दिनकरांना अनुग्रह झाला होता.
अशा दिनकरांनीं शके १६१६ त “ स्वानुभवदिनकर ” ग्रंथ लिहिला.
तेव्हां हा ग्रंथ किती विश्वासाह आहे हें मी सांगावयास पाहिजे असें नाहीं.
सदरहु अमूल्य ग्रंथांत श्रेष्ठ व समर्थ यांच्या अनुग्रहाविषयीं सोळाव्या कलापांत
जो भाग आला आहे तो वाचकास प्रसंगानुसार येथेंच सादर करितों.

गौतमीचा उत्तर तीरीं जांवेसी । ग्रामलेखनाधिकार पितयासी ।
पिता गोदेसी गेला स्नानासी । तवं नवल वर्तलें मार्गें ॥ ४६ ॥
निजगृहीं असतां नारायण । तवं दूतवेषें आला येक वानरगण ।
तेणें परम क्लेशी करून । बाह्यप्रदेशासी नेलें ॥ ४७ ॥
वय तरी वर्षीं अकरांचें । परंतु पदरीं जन्मांतरपुण्य साचें ।
योगभ्रष्ट तेणें निवृत्तीचें । चळण न घडे कदापि ॥ ४८ ॥

* नगरापासून चवदा कोस तिसगांव आहे. मठ जीर्ण झाला आहे. जीर्णो-
द्धार करण्याचें श्रीगुरुभक्तिपरायण गोविंदबुवा यांनीं योजिलें आहे, परंतु मठाला
उत्पन्न नसल्यामुळे झोळीवाचून अन्य साधन नाहीं सदरहु ग्रंथ व दिनकर आणि
त्याचे पुत्र रामचंद्र यांची इतर कविता हीं रा अमृत वापुजी रसाल, शिक्षक,
शेवगांव, जिल्हा नगर याचे मार्फत आह्मास मिळाली.

दूतें झोले देत बाह्यप्रदेशीं । नेलें तेणें नारायण भयभीत मानसीं ।
 होऊनि पाहे तव दृष्टीसी । अपूर्व कौतुक देखिलें ॥ ४९ ॥
 मेघश्यामरूप क्षत्रीवेषें । सिबीकेमाजीं वैसलीं स्त्रीपुरुषें ।
 सभंवते निजगण यथासंतोषें । उभे असती दोहीं भार्गीं ॥ ५० ॥
 तव यासी नेऊनि पुढें उभें केलें । पिता कोठें आहे ह्यणौनि पुसिलें ।
 रचपुतिभाषां वाक्य बोलिलें । आणि वेष ही तैसा चि ॥ ५१ ॥
 येणें पितृवर्त्तमान सांगितलें । तव प्रभूनें जबळी पाचारिलें ।
 मस्तक कुरवाळूनि येक पत्र दिधलें । निजकरें नारायणासी ॥ ५२ ॥
 निजमुद्रांकित पत्र करीं लाधतां चि । अवस्था पालटली नारायणाची ।
 थरथरां कांपत तेणें सर्वांगाची । वेगडी वळली ॥ ५३ ॥
 वाचा जातसे बैबळपणें । हांसे रडे नाचे सत्राणें ।
 शब्द बोलवेना निर्वळपणें । उगाचि टकमकां पाहातसे ॥ ५४ ॥
 आंग कांपतसे थरथरां । विस्मयें दाटलासे सैरा ।
 घामेजोनि अति घाविरा । रडे पडे आक्रंदे ॥ ५५ ॥
 क्षणें हांसे क्षणें रडे । उड्या मारी क्षणें पडे ।
 इतुकियामाजी निजनिवाडें । कौतुक देखे निजदृष्टीं ॥ ५६ ॥
 तव मूर्ति देखिली घवघवीत । मेघश्याम प्रभा लखलखीत ।
 धामांकीं जानकी शोभत । पाठीसीं सौमित्र भरत ॥ ५७ ॥
 तथा सेजीं उभा शत्रुघ्न । पुढें उभा वीर हनुमान ।
 अकस्मात वांहाडुळी येऊन । इतुकें देखे तत्काळीं ॥ ५८ ॥
 ऐसें देखेना जव अकस्मात । तव श्रीरामें मस्तकीं डेऊनि कृपाहस्त ।
 महावाक्य उपदेशूनि त्वरित । हनुमंतासी निरविलें ॥ ५९ ॥
 ते समद्रं दिग्मंडळ दणाणिलें । तेणें नारायणाचें सर्वांग थरारिलें ।
 ह्यणे कांथ ब्रह्मांड कोसळलें । मजवरी ये काळीं ॥ ६० ॥
 ह्यणौनि थरथरां असे कांपत । तेणें दांतखिळी बैसों पाहात ।
 सभंवतें टकमकां अवलोकित । तव धुधुकार देखिला ॥ ६१ ॥
 इतुकियामाजी अकस्मात । विज्जुसारिखें लखलखीत ।
 निजांगीं दिव्य वस्त्र वेष्टीत । सीतनिवारणार्थ ॥ ६२ ॥
 वस्त्र रंगाधिलें अति मनोहर । आरक्त शोभा मंडित सुंदर ।
 हुर्मुजीसारिखें सपरिकर । दिव्य तेजें विलसे ॥ ६३ ॥

सद्य करीं पत्र राममुद्रांकित । वाम करीं अर्द्धचंद्र बाण राम देत ।
 इतुकियामाजी तत्काळ जाली गुप्त । राममूर्ति निजांगें ॥ ६४ ॥
 इतुकें जवं क्षणमात्रें हों न सरे । तवं नारायणासी पडलें अंधारें ।
 वाचा स्तब्ध होऊनि येक संवत्सरें । निजसमार्थीं तटस्त ॥ ६५ ॥

असो पिता आणि ज्येष्ठ बंधु गृहासी आले ।

गृहीं घाबिरेपणें वर्तमान पेंकिलें ।

जे येक दूत येऊनि नारायणासी नेलें ।

परम क्लेशीकरुनि ॥ ६६ ॥

मग ऐकतक्षणीं धांविनले । बाह्यप्रदेशीं पाहात चालिले ।

तवं अकस्मात येकायेकी देखिलें । ब्रह्मारण्यांत नारायणा ॥ ६७ ॥

पाहाती तवं चकित मानसीं । वाचा कुंठित निश्चयेंसीं ।

बोलवितां नाना प्रयत्नेंसीं । परि न बोले चि सर्वथा ॥ ६८ ॥

तवं नागरिक लोक घातले । किचेकीं किचेक तर्क केले ।

ह्मणती यासी निश्चयें झडपिलें । झाली असे भूतबाधा ॥ ६९ ॥

कोणही ह्मणती ब्रह्मराक्षस । कीं लागली झोटिंगाची टापस ।

कोणही ह्मणती अहो यास । मुंज्या लागला निश्चयेंसीं ॥ ७० ॥

येक ह्मणती लागली मायराणी । कीं ते असेल सदवीची झडपणी ।

यासी पंचाक्षरी आणूनि । रक्षा करा झडकरी ॥ ७१ ॥

ऐसे बहुतांचे बहु तर्क जाले । बहुतीं बहुत उपाय केले ।

परंतु तितुके हि व्यर्थ गेले । येक हि उपाय चालेना ॥ ७२ ॥

मग सर्व हि होऊनि निवांत । उचलूनि निजगृहासी आणित ।

तवं तें वस्त्र देखिलें अकस्मात । अर्द्धचंद्र आणि पत्र ॥ ७३ ॥

त्यावरी सकळ लोकांसी आज्ञा दिधली ।

पितयानें मूठ उकलूनि पाहिली ।

तवं पत्रावरि मुद्रा देखिली ।

श्रीरामनामांकित ॥ ७४ ॥

पुढें पत्रार्थासी जवं वाचिती । तवं दोघांस हि समाधि अवचिती ।

प्राप्त होऊनि तटस्त होती । स्वानुभवसुखें ॥ ७५ ॥

पिता निजसमाधिसुख लाधोनि । देह ठेऊनियां तत्क्षणीं ।

साम्राज्यपदसुखासनीं । निज वैकुंठीं वास्तव्य ॥ ७६ ॥

ज्येष्ठ बंधु जो कां गंगाधर । त्यासी पत्र वाचितां समाधि साचार ।
तेणें हि लेखणी वाहोनि रघुवीर । प्रसन्न केला निजभावे ॥ ७७ ॥
असो यावरी + + + + वगैरे.

ज्याची जशी बुद्धि असेल त्याप्रमाणें तो या उतान्याचा अर्थ करील. ऐतिहासिक दृष्टीनें अथवा परमार्थदृष्टीनें अथवा सांप्रदायाच्या दृष्टीनें, कोणत्या हि दृष्टीनें या उतान्याचा विचार केला तरी तो क्षणोक्षणीं वाचावा असें वाटणार नाहीं असा वाचक विरळा ! हा उतारा मोठा आहे पण तो महत्वाचा आहे. त्यावरून पुष्कळ गोष्टींचा निःशकपणें निर्णय करण्यास हरकत नाहीं. श्रीसमर्थाना अनुग्रह झाला तो कसा, कोठें व केव्हां हें यावरून निश्चित होतें. अनुग्रह झाला त्यावेळीं समर्थ अकरा वर्षांचे होते ह्मणजे शके १५४१ त त्यांना अनुग्रह झाला आणि तो जावेस च झाला. हुर्मुजी रगाचें वस्त्र त्यांना अर्पण केलें तें याच वेळीं. अनुग्रहानंतर एक वर्षपर्यंत श्रीसमर्थानीं मौन धारण केलें होतें. सूर्याजीपत व श्रेष्ठ या उभयतास तें श्रीरामनामाकित पत्र वाचतां च समाधिसुखाचा अनुभव मिळाला. सूर्याजीपतांनीं तर तत्काळ देह च ठेवून वैकुण्ठवास पत्करिला. श्रेष्ठानीं लेखणी ठेवून ह्मणजे कुळकर्णपणाची आशा सोडून श्रीरामाची एकनिष्ठपणें सेवा चालविली. त्यावेळीं श्रेष्ठांचें वय, अर्थात्, तेरा किंवा चवदा वर्षांचें होतें. या ओव्यातील बाकीचा भाग 'अनुभवी यासी च भासे । येरा गथागोवी ' । होय.

याच सुमारास श्रीसमर्थींचें पुढील अवतारचरित्र श्रीश्रेष्ठांस कळून चुकलें होतें. "समर्थप्रताप" या नावाचा एक ग्रंथ समेत उपलब्ध झाला आहे. समर्थसांप्रदायांत "स्वानुभवदिनकर" ग्रंथाची जी योग्यता तितकी च, किंबहुना एका दृष्टीनें ज्यास्त योग्यता या ग्रंथाची आहे. वेणीस्वामींच्या परंपरेतील गिरिधरस्वामी यांनीं हा "समर्थप्रताप" वर्णिला आहे. मोगलाईत बीड येथें त्यांचा मठ आहे. त्याची समाधि हि बीडास आहे. समाधीवर जो लेख आहे त्यावरून गिरिधर हे शके १६५१ त समाधिस्त जाले असें होतें. त्यांनीं लहानपणीं श्रीसमर्थींस प्रत्यक्ष पाहिलें होतें व त्यांस त्यांचा कांहीं काळ सहवास हि घडला होता. अशा गिरिधरांनीं वर्णिलेला "समर्थप्रताप" किती हृदयंगम असेल याची तूर्त वाचकांनीं कल्पना करावी. या गिरिधरांच्या कवितेचे प्रस्तुत भागाएवढे तीन भाग होतील, इतकी ती अफाट आहे; असो.

समर्थप्रतापांत गिरिधर ह्यणतातः—

समर्थार्चें भविष्य अवतारमहिम्न ।

ग्रामाधिपतिरूपें श्रीरघुवीरें जाण ।

गंगाधरपंतांकरवीं लेहून ।

रात्रीं चटवृक्षातळीं दिधलें ॥ २—३४

गंगाधरस्वामी तीन दिवस समाधिस्त राहे ।

समर्थचरित्रपत्रें हस्तीं घेऊनियां ॥ २—३५

तथापि श्रेष्ठांवर या वेळीं सर्व प्रपंचाचा भार पडल्यामुळें समर्थार्चें लग्न करण्याचा प्रापंचिक जनाप्रमाणें ते विचार करू लागले. पुढें काय झालें हें सर्वाना विदित च आहे.

ऐसें कोठें नाहीं हो वर्तलें ।

पूर्वीं अवतारादिकांसी न जालें ।

मायामोहिनीनें ब्रह्मादिकां भुलविलें ।

नाना पुराणें आह्मीं पेकिलीं ॥

समर्थदेवें ख्याती केली ।

सांगायसी पेकायासी गोष्टी जाली ।

मूळ हनुमानमूर्ति प्रत्यया आली ।

समर्थमाता बोलिली तें जालें ॥

श्रेष्ठांना अत्यंत वाईट वाटलें. “वैराग्याचा भाग्यवाटा धाकट्या भावानें घेऊन प्रपंचाचा खडतर वाटा समर्थानीं थोरल्यास दिला”, असें मोठ्या प्रेमानें श्रेष्ठ ह्यणाले, त्यावेळीं त्याचे डोळे पाण्यानें भरून आले.

गृहस्थाश्रमीं पेशा मूर्ति । निर्माण होती पुण्यकीर्ति ।

पुत्रपौत्राभिवृद्धि सत्कीर्ति । गंगाधरस्वामी विस्तारिजे तुम्ही ॥

असें ह्यणून आप्तेष्टांनीं श्रेष्ठांचें सांत्वन केलें. राणादेवीची काय अवस्था झाली असेल ती वर्णन च करावयास नको. माता च ती. खुद्द श्रीसमर्थ च ह्यणत आहेत,

वीट नाहीं कंटाळा नाहीं । आलस्य नाहीं त्रास नाहीं ।

इतुकी माया कोठें चि नाहीं । माते वेगळी ॥ दा. १७-२-२५.

नाना उपाधी वाढुं जाणे । नाना मायेनें गोळुं जाणे ।

नाना प्रीति लाडुं जाणे । नाना प्रपंचाची ॥ दा. १७-२-२८.

त्या मायेला बळी पडले नाहींत असे एकटे समर्थ च.

येथवर श्रीश्रेष्ठांचें चरित्र थोडें फार तरी सांगतां आलें; परंतु यापुढचें त्यांचें चरित्र लिहिण्यास मुळीं च साधन नाहीं दृष्टलें तरी चालेल. शके १५४२ पासून पुढें पन्नास वर्षांवर अधिक काळ श्रेष्ठांनीं कसा घालविला हें कळण्याला काहीं मार्ग नसावा याचें वाईट वाटतें. नाहीं दृष्टायाला शके १५६६ चे सुमारास एकदा व शके १५७६ चे सुमारास दुसऱ्यादा श्रीसमर्थ जांबेस आले होते, त्या वेळचा थोडासा वृत्तान्त व एक दोन वेळां उभयता बंधूंचा जो पत्रव्यवहार झाला तो, इतकी च काय ती माहिती ह्या पन्नास वर्षांतील देतां येणार आहे. श्रेष्ठांनीं भक्तिरहस्य ग्रंथ शके १५९० त लिहिला. त्या ग्रंथावरून श्रेष्ठांविषयीं कांहीं अनुमानें काढतां येण्यासारखी आहेत, परंतु तीं या प्रकरणांत न देता श्रेष्ठांच्या कवितेसबधानें पुढील प्रकरण लिहावयाचें आहे, त्यात देणें बरें.

पुरश्चरण व तीर्थयात्रा संपवून श्रीसमर्थ शके १५६६ चे सुमारास जांबेस आले. “ हा भिक्षा घेऊन जाणारा गोसावी नव्हे ” हे समर्थांचे शब्द चौवीस वर्षांनीं कानीं पडता च “ कोण, माझा नारोबा आला कीं काय ? ” असा आतुरतेचा प्रश्न राणुबाईंनीं करिता च “ होय, आई हा मी च आलों ” असें दृष्टाणून समर्थांनीं आईच्या पायावर मस्तक ठेविलें. नारोबासारख्या पुत्राचा वियोग झाल्यामुळें मातुःश्रीचे डोळे रडरडून गेले होते, त्यामुळें समर्थांचें भव्य स्वरूप त्यांना अवलोकन करता येईना, दृष्टाणून त्या कधी झाल्या. त्यांनीं नारोबाच्या मुखावरून नुसता हात फिरविला तों त्याची ती भव्य दाढी हातास लागली, तेव्हां “ नारोबा तूं बहुत थोर झालास, तुजला मी आता कोणत्या दृष्टीनें पाहूं ” असे दुःखाचे उद्गार मातुःश्रींनीं काढिले मात्र, तों च समर्थांनीं आईच्या नेत्रावरून हात फिरवून त्यांना दिव्य दृष्टि दिली ! आईच्या नजरेस नारोबाची भव्य मूर्ति पडली व त्याबरोबर च त्या मूर्तीचें सामर्थ्य हि तीस कळून आलें. नारोबा, ही भूतचेष्टा कोठें शिकलास दृष्टाणून मातुःश्रींनीं प्रेमानें विचारल्यावरून समर्थांनीं त्या भूताचें सविस्तर वर्णन करून शेवटीं त्याचें नांव सांगितलें—

सर्वा भूतांचें हृदय । नाम त्याचें रामराय ।
रामदास नित्य गाय । तें चि भूत गे माय ॥

मायलेकराची ही भेट होत आहे ती आत श्रेष्ठ संध्या करीत होते, त्यांत समजलें कीं नारोबा बाहेर आले आहेत. यज्ञोपवीत हातांत धरून तसे च ते बाहेर आले ! समर्थानीं श्रेष्ठांच्या चरणीं मस्तक ठेविलें व श्रेष्ठांनीं त्यांना उचलून पोटाशीं धरिलें ! त्या भेटीला उपमा श्रीराम आणि भरत यांच्या च भेटीची होय !

श्रीसमर्थ काहीं काळ जावेस राहून पुन्हा जाण्याचा विचार करूं लागले, तेव्हां मातुःश्री बहुत श्रमी जाल्या. त्यावरून समर्थानीं मातुःश्रीस कपिलगीता सांगून त्यांना परम समाधानाची जोड करून दिली ! याचें नांव पुत्र ! आरंभीं समर्थानीं आईला कष्टविलें खरें, परंतु ते आरंभींचे कष्ट दिले ह्मणून च अखेरीस त्यांना मातुःश्रीला कैवल्यपदाची प्राप्ति करून देतां आली !

यानंतर पुन्हा एकदां श्रीसमर्थ शके १५७६ चे सुमारास जावेस आले होते, असा उल्लेख स्वानुभवदिनकरात सापडतो व त्यास समर्थप्रतापांत पुष्टि मिळते. तुपाच्या घागरीची जी गोष्ट आहे ती या भेटीचे प्रसंगीं घडली. या हि भेटीच्या वेळीं मातुःश्री होत्या. राणुबाईंनीं देह ठेवल्याची मित्ती हनुमतस्वामींनीं दिली आहे ती शके १५७७ ची ज्येष्ठ शुद्ध ३ होय. दरम्यान श्रीसमर्थकडून आलेल्या पत्रापैकीं दोन पत्रे हनुमतस्वामींनीं बखरीत दिलेली आहेत, तीं श्रेष्ठांच्या वर्णनपर असल्यामुळें येथें देणें अवश्य आहे.

पहिलें पत्र.

सकळ तीर्थांचें माहेर । सकळ गुणांचें भांडार ।

सकळ विद्येचा सागर । स्वरूप तुमचें ॥ १ ॥

तूं धीरपणें मेरु । तूं उदारपणें जळधरु ।

तूं गंभीरपणें सागरु । पीयूषाचा ॥ २ ॥

तूं पवित्रपणें वैश्वानरु । तूं समर्थपणें ईश्वरु ।

तूं प्रतापाचा दिनकरु । धगधगायमान ॥ ३ ॥

तूं सकळतीर्थांचें यश । तूं उंच आकाश ।

तूं मायेचा मूळपुरुष । सकळकर्ता ॥ ४ ॥

तूं विष्णूचें मूळस्थान । तूं योगियांचें ध्यान ।

तूं वेदशास्त्रांचें मथन । सार वेदांताचें ॥ ५ ॥

तूं सकळ संत्याचा साक्षी । अनंत माया तुझे कुक्षी ।
 तुमचें निजरूप लक्षी । ऐसा कवणु ॥ ६ ॥
 झुंजवायूसी आकळावें । गगन बोलांझुनि जावें ।
 महातेजासी आच्छादावें । कवणेपरी ॥ ७ ॥
 सप्तपाताळा तळवटीं । एकवीस स्वर्गाचे शेवटीं ।
 पवाडा करीन ऐसी पोटीं । हांव कैची ॥ ८ ॥
 वसुंधरा ही एकसरी । घालोनियां मस्तकावरी ।
 अंतरीक्ष गमन करी । ऐसा कवणु असे ॥ ९ ॥
 आवर्णोदकाचा अंत । कैसा घ्यावा तो अद्भुत ।
 तुमचे स्वरूपाचा निश्चितार्थ । कवण करी ॥ १० ॥

दुसरें पत्र.

सकळ तीर्थांचें सार । सत्य स्वरूप निर्विकार ।
 तुमचें चित्त तदाकार । निरंतर ॥ १ ॥
 विमळ ब्रह्मपरायण । सगुण भक्तिसंरक्षण ।
 विशेष वैराग्यलक्षण । तुमचे ठायीं ॥ २ ॥
 मुक्त क्रियेचा अनादर । स्वधर्मकर्मी अत्यादर ।
 आग्रहनिग्रहाचा विचार । तो हि नसे ॥ ३ ॥
 नसे कामनेचा लेश । जयंत्या पर्वाचा हव्यास ।
 अंतरीं आवडे विशेष । हरिकथा निरूपण ॥ ४ ॥
 तुमचे देह सार्थकाचे । सर्वदा परोपकाराचे ।
 भगवंतें निर्मिलें बहुतांचें । समाधान ॥ ५ ॥
 तुमचे चि वाग्विलासें । बहु पाखंड नासे ।
 संशयातीत प्रकाशे । विमळ वस्तु ॥ ६ ॥
 सन्मार्गांचा कैपक्षी । अनमार्ग करणें अलक्षी ।
 लोक पावती प्रत्यक्ष । समाधान ॥ ७ ॥
 दक्षता आणि चातुर्यता । वित्पन्नता आणि लीनता ।
 उत्तम गुण सर्वज्ञता । तुमचे ठायीं ॥ ८ ॥
 तुमचें स्वरूप वर्णवेना । ह्मणोनि देहाची वर्णना ।
 युक्त अयुक्त मित्र जना । क्षमा केली पाहिजे ॥ ९ ॥

सारांश, दोन्ही पत्रांत श्रीश्रेष्ठांचे गुणानुवादकीर्तन करवळें तितकें करून अखेरीस तुमच्या स्वरूपाचा निश्चितार्थ कोणास होणार आहे, असें जेथे समर्थ झणत आहेत, तेथे इतरांनीं श्रेष्ठांचें वर्णन सपूर्ण करण्याची हांव धरणें व्यर्थ होय.

प्रपंची असोनि परमार्थ करावा ।

धरा विवरावा निरंजन ॥ स्फुट ओ. ११४

या समर्थोक्तीप्रमाणें श्रेष्ठांचें वर्तन होतें. श्रेष्ठांनीं हि कांहीं मुमुक्षु जनांवर अनुग्रह करून त्यांचा उदार केला होता असें दिसतें. मुंजे उपनांवाच्या एका शिष्याचा उल्लेख हनुमंतस्वामींच्या बखरींत आला आहे. दक्षिणगीर गोसांवी झणून त्यांचे दुसरे एक शिष्य होते.* त्यांचा मठ जांबेश आहे. त्यांच्या विषयीं जांबेश एक दंतकथा सांगतात; ती अशी आहे कीं, या दक्षिणगीर बुवांचें प्राणीमात्रावर सारखें प्रेम असे. त्यांच्या ठिकाणीं भूतदया कांहीं विलक्षण होती. सर्वांनीं सुखी असावें अशी त्यांची नित्य वासना असे. कोणत्या हि जीवाला दुःखांत पाहिलें झणजे यांच्या अंतःकरणांत भडभडून येत असे. देहभान विसरून त्या जावाच दुःख हरण करण्याचे पंथूरा पावनांनि, तो जीव मुंगीचा असो, कुऱ्याचा असो, गाढवाचा असो किंवा माणसाचा असो ! त्यांच्या नित्यक्रमापैकीं एक गोष्ट अशी होती कीं, रोज कित्येक शेर धान्य ते पक्ष्यां- यांच्याकडे पाहिलें परें कीं सर्व पक्षी. जनावरें यांच्या भोंवतीं प्रेमानें गोळा होत, मग माणसें होत होतीं यांत नवल नाहीं ! तरी पण सजनांचें दुर्जनांनीं निष्कारण वैर करावें, ह्या जगांतील सामान्य नियमाप्रमाणें त्यांचें तेज सहन न करणारीं कांहीं माणसें होतीं च ! त्यांनीं यांच्यावर कांहीं कुभाड रचल्यामुळें आवडच्या अधिकान्याकडून एकवार यांना बोलावणें आलें. जांबेशून आवड चवदा कोस आहे. दक्षिणगीरबुवा जावयास घराचे बाहेर पडले. त्यांच्या भोंवतीं प्राणीमात्रांचा गराडा पडला. त्यातून आपला मार्ग काढीत ते जसजसे जाऊं लागले तसतसा त्यांच्या मस्तकावर चिमण्यांचा व इतर पक्ष्यांचा इतका दाट थवा झाला, कीं जणूं काय, त्यांच्यावर त्यांनीं छत्र च धरलें होतें. भूतदयेचा असला मूर्तिमंत पुतळा आवडास पांचल्यावर अधिकारी त्याला शरण आले व

* कोणी झणतात, हे गोसांवी प्रत्यक्ष श्रेष्ठांचे शिष्य नसून त्यांचे प्रसिष्य होते.

त्याची निंदा करणाऱ्या दुर्जनांचें उलटें पारिपत्य झालें हें सांगितल्यावांचून वाचकाचे लक्षात येणार नाहीं असें नाहीं.

केवळ दंतकथा आहे खरी, पण तोंत उत्कट भूतदयेचें रहस्य असल्यामुळें येथें नमूद करून ठेवली आहे. ज्यांच्या शिष्यांचा किंवा प्रशिष्यांचा हा अधिकार, त्याचें वर्णन काय करावें ! श्रेष्ठांच्या चरित्राविषयी भक्तिरहस्यावरून काहीं काहीं कल्पना होतात, पण त्या पुढल्या प्रकरणांत नमूद करण्याविषयी इतक्यांत मी झटलें आहे, तेव्हां येथें श्रेष्ठांचें चरित्र संपलें ह्मणावयाचें.

शके १५९९ च्या फाल्गुन वद्य १३ सह १४ स श्रेष्ठांनीं दहिफळास आपला अवतार संपविला. श्रेष्ठांचे कुटुंबानें पतीबरोबर परलोकास जावें असा निश्चय करून, अमावास्येचे दिवशीं दीर्घ स्वरानें “ राम ” असा उच्चार करून देहाचें विसर्जन केलें. जाबेपासून दहिफळ उत्तरेस वीस कोस येईल. शेवली प्रातांतील कोणी अधिकारी श्रेष्ठांचे शिष्य होते, त्यांचेकडे श्रेष्ठ लग्नास गेले असतां परत येताना वाटेंत दहिफळास त्यांनीं देह ठेवला असें हनुमंतस्वामी ह्मणतात. पण दहिफळास व शेवलीस परंपरेनें लोक असें सांगतात कीं, श्रेष्ठ काशीयात्रेला निघाले असतांना वाटेंत त्यांनीं दहिफळास कायमचा मुक्काम केला. दहिफळास गांवाच्या बाहेर अर्ध्या कोसावर संधारे पाटलाच्या एका शेतांत श्रेष्ठांच्या समाधीचें वृंदावन आहे. समाधीला मोगलाईतून ८० रुपये वर्षासन आहे. पुजारी पूजा करित असतात.

रामचंद्रबाबा व शामजीबाबा असे श्रेष्ठांना दोन पुत्र होते. ते या वेळीं लहान होते. श्रेष्ठांच्या अवतारसमाप्तीचें वृत्त कळतां च समर्थींनीं उद्भव गोसांवी यांस जांबेस पाठविलें. त्याबरोबर उभयतां चिरंजीवांकरितां उपदेशपर दहा श्लोक त्यांनीं दिले होते, ते, सर्व काळीं व स्थळीं, बालांना उपयुक्त असल्यामुळें येथें देणें आवश्यक आहे.

श्रीसमर्थांचा

मुलांस उपदेश

बरे सत्य बोला यथातथ्य चाला ।

बहु मानिती लोक तेणें तुझाला ।

धरा बुद्धि पोटीं विवेकी मुलें हो ।

धरा मूण तो भंतरामाजि राहो ॥ १ ॥

बरें दांत घांसोनियां तोंड धोंवें । कळाहीन कां शूद्रसुखी नसावें ।
 सदां सर्वदा प्रेतन सांडूं नको रे । बहूसाल हा खेळ कामा नये रे ॥२॥
 दिसांमाजि कांहीं तरी तें ल्याहावें । प्रसंगें अखंडीत वाचीत जावें ।
 वर्ये श्रेष्ठ रे दास्य त्याचें करावें । बरें बोलणें सत्य जीवीं धरावें ॥ ३ ॥
 बहू खेळ खोटा सद्दालस्य खोटा । समस्तांसि भांडेल जो तो चि खोटा ।
 बहूतां जणांलागि जीवें झिजावें । भले सांगती न्याय तेथें भिजावें ॥४॥
 हिशेबीं सदा न्याय सांडूं नका रे । कदांचीत अन्याय होतां धका रे ।
 जनीं सांडितां न्याय रे दुःख होतें । महां सुख तें ही अकस्मात जातें ॥५॥
 प्रचीतीविणें बोलणें वेर्थ वायां । विवेकविणें सर्व ही दंभ जायां ।
 बहू सज्जला नेटका साज केला । विचारविणें सर्व ही वेर्थ गेला ॥६॥
 वरी चांगलें अंतरीं गोड नाहीं । त्या मानवाचें जिणें वेर्थ पाहीं ।
 वरी चांगलें अंतरीं गोड आहे । त्यालागि कोणही तरी शोधिताहे ॥७॥
 सदा अंतरीं गोड तें सांडवेना । कदा अंतरीं बोखटें तें स्वपेना ।
 ह्मणोनी बरा गूण आधीं धरावा । महां घोर संसार हा नीरसावा ॥८॥
 भला रे भला बोलती तें करावें । बहूतां जनांच्या मुखें येश ध्यावें ।
 पुढें शेवटीं सर्व सांडूनि जावें । मरावें परी कीर्तिरूपें उरावें ॥ ९ ॥
 बरा बोखटा सर्व संसार जाला । अकस्मात येईल रे येमघाला ।
 ह्मणोनी भले सांगती सत्य चाला । जनीं दास तो शीकवीतो मुलांला १०

श्रीसमर्थानीं शके १६०३ च्या माघ वद्य ९ त श्रीसजनगडीं देह
 ठेविला व तेव्हापासून प्रतिवर्षीं गडावर दासनवमीचा उत्सव सुरू झाला.
 चाफळास रामनवमीचा उत्सव होत च असे, तो पुढें चालू राहिला. या
 दोन्ही ठिकाणची व्यवस्था श्रीसमर्थींचे शिष्य पहात. काळातरानें या व्यव-
 स्थेसंबंधानें कांहीं शिष्यमडळींत ईर्ष्या सुरू झाली, दिवाकर गोसावी व उद्धव
 गोसावी यांचें पटेनासें झालें. कल्याणस्वामींनीं मध्यस्ती केली. श्रीचे अभि-
 मानी सर्व च होते; त्यानीं विचार करून जावेहून श्रेष्ठाच्या चिरजीवांस परंपरा
 पुढें चालविण्यासाठीं आणावें असें ठरविलें. परंतु नंतर कांहीं काळ महारा-
 ष्ट्रांत धामधुमीचा गेल्यामुळें तो विचार लांबणीवर पडला. मध्यतरीं आधीं
 धामजी यानीं व नंतर रामजी यानीं अवतार सपविले. महाराष्ट्रांत शांतता
 झाली. जाबेस आणि गडावर श्रीचे साक्षात्कार झाले, तेव्हा जाबेस जाऊन
 समर्थमहंतांनीं श्रेष्ठाचे नातू ह्मणजे रामजीबुवाचे चिरंजीव गगाधरस्वामी

यांस विज्ञप्ति केली, त्यावरून ते शके १६३२ च्या श्रावण शुद्ध ५ स सज्जनगडीं येऊन दाखल झाले, या सर्व हकीकतीस कागदपत्रांचा आधार असून शिवाय गिरिधरस्वामी हि समर्थप्रतापास ह्यणतातः—

मोहरे मोहरे इरेसी पडती । मोहरे मोहरे बळावती ।

मोहरे मोहरे भक्ति करुनि दाविती । प्रीतिकलहो दिसती परमार्थें ॥

नाना देशकाळें प्रसंगें वर्तती ।

नाना राजयोगें राजकारणें करिती ।

नाना अध्यात्म ग्रन्थीं विवरणें विवरिती ।

विवेकविचारें परमार्थें ॥

बहु नायक महंत जाले ।

महंत महंतीं विचार केले ।

मुख्य सज्जनपर्वतीं साक्षात्कार जाहाले ।

समर्थदेवें आज्ञा केली ॥

समर्थें जांबुवतीपुरीसी साक्षात्कार केले ।

समर्थमहंत गंगातीरासी गेले ।

गंगाधरस्वामी गंगातीरस्थ प्रार्थिले ।

समर्थभजनें वाढावया ॥

समर्थें आसनीं मंत्रोद्धार केले ।

समर्थें मस्तकीं दासबोध धरिले ।

समर्थें कथा मेखळा देऊनि स्थळासी आणिले ।

गंगाधरस्वामी श्रेष्ठपौत्र स्वानंदें ॥

अशा रीतीने श्रेष्ठांचे नातु गंगाधरस्वामी ऊर्फ बापास्वामी यांचें आगमन चाफळ व सज्जनगड इकडे झालें. श्रीछत्रपति शाहुमहाराज व सर्व महंत मंडळी यांना आनंद झाला व तेव्हापासून आजतागाईत श्रेष्ठ व समर्थ यांचें पारमार्थिक साम्राज्य परंपरेनें सुरू झालें, तें अखंड चालू राहून महाराष्ट्रास उत्तरोत्तर कल्याणप्रद होत जावो अशी प्रार्थना करून, श्रेष्ठांचें हें अल्प चरित्र संपावितों.

॥ श्रीराम ॥

२

श्रीश्रेष्ठाची कविता

भक्तिरसामृत भूमंडळीं । सुसेव्य सर्वदां असता जवळी ।
पाप संताप दुःख दारिद्र्य कळीं । काय करिती बापुडीं ॥ भ. ६४-१०

(१) सामान्य विचार

श्रीसमर्थीचे जसे दासबोध व आत्माराम हे दोन ग्रंथ तसे श्रीश्रेष्ठांचे भक्तिरहस्य आणि सुगमोपाय हे दोन ग्रंथ होत. करावयाचा तेवढा सर्व बोध दासबोधांत करून हि काहीं शिष्य जेव्हां कोरडेच्या कोरडे राहिले, तेव्हां त्यांच्यासाठी श्रीसमर्थींनी आत्माराम नांवाचा लहानसा ग्रंथ निर्माण केला; तद्वत् भक्तिरहस्याचे सारें रहस्य श्रेष्ठांनी सुगमोपायांत थोडक्यांत आणलें आहे. दासबोधानंतर आत्माराम ग्रंथ लिहिला गेला हें अंतःप्रमाणावरून जसे सिद्ध आहे, तसें मात्र श्रेष्ठांच्या अथासंबधानें झणतां येत नाही. तथापि भक्तिरहस्यानंतर सुगमोपाय लिहिला गेला असावा, असें मला वाटते. भक्तिरहस्याचा रचनाकाळ ग्रंथात दोन ठिकाणीं आला आहे.

चारि सहस्र सात शतें सत्तरीं वर्षे होते वेळीं ।

अन्योन्य आरंभलें भूमंडळीं ॥

असा उल्लेख ७३ व्या प्रकरणात आला आहे. भक्तिरहस्य ग्रंथातील शेवटची ओवी तर स्पष्ट च आहे.

शकें दशकें उणीं सोळा शतें । कीलकनाम संवत्छरातें ।

विजयादशमीसी भक्तविजयातें । ग्रंथ संपूर्ण पूर्णफळद ॥

शके १५९० च्या विजयादशमीस भक्तिरहस्य ग्रंथ संपूर्ण झाला ! झणजे आज बरोबर २४१ वर्षांनीं सबरहु ग्रंथ प्रथम प्रसिद्ध होत आहे. सुगमोपायाचा रचनाकाळ ग्रंथांत दिला नाही व तो ठरविण्यास अन्य साधनें हि आज उपलब्ध नाहीत.

प्रस्तुत भागाचे शेवटीं श्रेष्ठांची स्फुट कविता दिली आहे. ती इतकी थोडी असावी यावर माझा क्षणभर सुद्धा विश्वास बसत नाही; परंतु काळाच्या तावडीतून आज आपणास इतकी च लाभत आहे, असें हाटलें पाहिजे. जांबेच्या आसपास पाच पन्नास कोसांत याहून जास्त कविता मिळाली नाही व जी मिळाली ती हि निवडून काढावी लागली आहे. श्रेष्ठांचें नांव ' रामीरामदास ' खरें, परंतु समर्थांची हि ' रामीरामदास ' या नावानें कांहीं कविता आहे व न जाणो ' रामदास ' एवढ्या च नांवावर श्रेष्ठांची हि कांहीं कविता असेल. अशा स्थितींत श्रेष्ठांची हणून जी थोडी स्फुट कविता दिली आहे, तींत एकादें दुसरें प्रकरण कदाचित् समर्थांचें हि असण्याचा संभव आहे. तथापि यांत बिघडत कांहीं च नाही. रामदासांची कविता रामीरामदासांची किंवा रामीरामदासांची कविता रामदासाची समजण्यांत आली तर उभयतां बंधूंमध्ये, फार तर, वाटणी करण्यात चूक झाली असें हणता येईल; परंतु हें ' जुनें ठेवणें ' एका च घरात राहणार आहे. ही निवड करितांना मी एक सामान्य धोरण ठेविलें आहे. जांबेस किंवा जांबेच्या आसपास ' रामीरामदास ' नावानें कविता मिळाल्यास ती सकृद्दर्शनी श्रेष्ठांची व कृष्णातटाकीं मिळाल्यास ती समर्थांची मानावयाची.

समर्थ किंवा श्रेष्ठ आपणास ' दास ' हणवीत, यासंबंधानें एके ठिकाणी श्रेष्ठांनीं उलगाडा केला आहे.

कदापि ऐसें हणती अभक्त जन ।
 दास हें अनुचित विप्राभिधान ।
 तरी हा आक्षेप त्रि अज्ञान ।
 करी जयाचा तयासी ॥ सु. १०-५३
 अहो शूद्र सेवक जैसा तिहीं वर्णास ।
 तैसें मनुष्यदास्य अनुचित ब्राह्मणांस ।
 तें दूषण योजील हरिभक्तांस ।
 तो चतुर कीं मूर्ख ॥ ५४ ॥
 विप्र दास व्हावया ईश्वराचे ।
 संचित पाहिजे कीं जन्मोजर्मीचें ।
 नारदादि हणविती जयांचे ।
 दासाचे दास ॥ ५५ ॥

ब्राह्मणानें मनुष्याचें दास्य करू नये, हें ह्मणणें ठीक आहे; परंतु ईश्वराचें दास्य घडण्यास जन्मजन्मातरींचें पुण्य च सगहीं अज्ञावें लागतें ! जितेंद्रियता, निष्कपटपणा, विहिताचरण हीं ज्याच्या ठिकाणीं आहेत ते च रामाचे खरे दास, बाकी सर्व मिथ्या वेपधारी शुकसारण होत.

श्रेष्ठांच्या मुख्य दोन ग्रन्थातील विषयाचा विचार करण्यापूर्वी श्रेष्ठांनीं आधाराला घेतलेल्या ग्रन्थांचा उल्लेख करणें आवश्यक आहे. भारत, भागवत व रामायण हे तीन ग्रन्थ श्रेष्ठांच्या अभ्यासातले होते, हें सांगण्यांत कांहीं नवीन शोध लागलासा होणार नाहीं. या सर्वमान्य ग्रन्थांचा अलिकडे आपणांस जरी विशेषसा परिचय नसला तरी शंभरवर्षांमागें असें एक हि ब्राह्मणक्षत्रियांचें घर नसे कीं, ज्यात या ग्रन्थांचीं नित्यशः पारायणें होत नसत ! हल्लीं आपण जी विद्या पढतो तींतून या ग्रन्थाना वगळण्यांत आलें आहे; हें दुदैव होय ! तथापि पुनरपि या ग्रन्थाचा व त्यातील ज्ञानाचा आश्रय करावा अशी समाजाला प्रेरणा होत असल्याचीं तुरळक चिन्हें आताशीं दिसूं लागलीं आहेत ! एका महापुरुषाचे उद्गार आहेत कीं, “ रामायण आणि महाभारत हे दोन ग्रन्थ जोंवर आहेत ह्मणजे जोंवर त्यांचें आमच्याकडून अध्ययन होत आहे तोंवर भरतभूमीनें स्वतःच्या जीविताविषयीं निराश होण्याचें कारण नाहीं.”

या तीन ग्रन्थाशिवाय गौतमस्मृति, अत्रिस्मृति, मन्वादिक अष्टादश स्मृतिकारांच्या स्मृति, शारीरक भाष्य, ब्रह्मपुराण, ब्रह्मांड पुराण, स्कंद पुराण, गरुड पुराण, बृहन्नारदीय पुराण, गुरुगीता, भगवद्गीता, इत्यादि ग्रन्थांचा श्रेष्ठांच्या ग्रन्थात स्पष्ट नामनिर्देश च आहे. श्रुति, स्मृति आणि पुराणें याचा मथितार्थ काढून आपण तो श्रोत्यास सादर केला आहे असें श्रेष्ठांनीं एके ठिकाणीं ह्मटलें आहे. भर्तृहरिचीं शतके हि त्यांच्या वाचनातून चुकलीं नव्हतीं असें भक्तिरहस्याच्या ५४ व्या प्रकरणाच्या ४३ व्या ओंवीथरून उघड होत आहे. तस्कृतातील या ज्ञानभांडाराशिवाय श्रीज्ञानेश्वर, श्रीएकनाथ इत्यादि साधुसत्तांच्या ग्रन्थांचा श्रेष्ठाना पूर्ण व्यासंग होता, असें श्रेष्ठांच्या ग्रंथावरून विशेषतः सुगमोपायावरून वाचकाचे लक्षात आल्यावांचून राहणार नाहीं. फार काय सागावें, परंतु काहीं काहीं उल्लेखावरून आपल्या धाकट्या बंधूंचा दासबोध ग्रन्थ हि श्रेष्ठांच्या अवलोकनातून गेला असावा, असें मला वाटतें; आणि यात नवल हि नाहीं.

- (१) मज नाहीं तुज न साजे ॥ भ. ६१-७९
 (२) ब्राह्मण तो च जो ब्रह्मविद् ॥ भ. ७१-६४
 (३) निधाना आड असे विवसी ॥ भ. ७६-३
 (४) खरीं खोटीं नाणीं एकवाटलीं ।
 परी परीक्षक निवडी वेगळालीं ॥ भ. ७७-१७
 (५) असो काहीं च न करवे जन्ही ।
 तरी बैसले निजले ठाईं तन्ही ।
 भगवन्नाम स्मरतां वैखरीं ।
 काहीं च आयास न लगती ॥ भ. ७७-४३
 (६) येथें शिष्यप्रज्ञा कारण ॥ सु. ३-१५
 (७) सुगमोपाय-प्रकरण ७
 (८) सुगमोपाय-प्रकरण ८

इत्यादि श्रेष्ठांच्या ग्रन्थातील वचने व स्थळे दासबोधाच्या नित्य वाचकांत पटकन् दासबोधांतून काढून दाखवितां येतील; असो.

श्रेष्ठांचे ग्रन्थाचा भर विशेषतः अध्यात्मविद्येवर जरी आहे, तरी त्यांच्या ग्रन्थात व्यावहारिक उपदेशाचा भाग पुष्कळ आला आहे; आणि त्यामुळे सर्व तन्हेच्या वाचकास श्रेष्ठांची कविता प्रिय झाल्यावांचून राहणार नाही, असा मला पूर्ण भरसा आहे.

(२) श्रेष्ठ आणि समर्थ

श्रेष्ठ आणि समर्थ यांचे ग्रन्थ भक्तिरहस्य व दासबोध मननपूर्वक वाचून मनाला प्रश्न करावा कीं, या उभयता बंधूंच्या ग्रन्थांचे विशिष्ट स्वरूप काय आहे व स्वरूपात फरक असल्यास तसा फरक पडण्याचीं कारणे कोणतीं. श्रीमत् दासबोध ग्रन्थात काय आहे, त्याचे स्वरूप कसे आहे, त्याचे प्रयोजन कोणते, त्यानें कोणते कार्य केले व ते च कार्य केव्हा हि करण्याची पात्रता त्याच्या निदिध्यासाने समाजाचे ठिकाणी कशी येऊं शकेल इत्यादि प्रश्नाचा विचार आपण मागे केला च आहे. आतां भक्तिरहस्याच्या स्वरूपाचा आपणांस विचार कर्तव्य आहे. तदनंतर दोन्ही ग्रन्थांच्या स्वरूपात फरक दिसून आल्यास त्याचीं कारणे शोधू.

श्रेष्ठाहून समर्थ सरासरी सवादीन वर्षांनीं लहान होते. दोघे हि एका च काळांत होऊन गेले. तत्कालीन देशस्थितिसंबधाने भक्तिरहस्यात ठिकठिकाणीं

अनेक उल्लेख आले आहेत. पहिलीं तीन युगें होऊन गेलीं ह्मणून त्यांचे धर्म सक्षेपानें सांगून कलियुगधर्माचा विस्तार करून श्रेष्ठ ह्मणतातः-

कलियुग महा घोर । सर्व दोषाचा आकार ।

वर्णचतुष्टय नारी नर । सर्व धर्मपराङ्मुख ॥ ७३—३१

असूया तिरस्कार शुष्क वैर । अधर्मनिरत वृथा अहंकार ।

परस्परे आक्षेप साक्षेप घोर । मी च अधिक हा कळहो ॥३३

आत्मप्रतीति गुरुप्रतीति शास्त्रप्रतीति ।

हे अवधी च अवगणी नीति ।

नवीन च अवलंबी रीति ।

ते च माने बाष्कळा ॥ ३९ ॥

पापास्तव अल्पायुषी होती । दुखद्वारिद्रतापें पीडती ।

तपसत्यविहीन द्विजाति । चिंतान्हर्दीं निमग्न ॥ ४३ ॥

उच्चासनीं बैसती नीच ।

नीच स्थानें पावती उच्च ।

सज्जन सीदती देववेदमहिमा लोपे साच ।

दुर्जन दोषीं प्रमोदती ॥ ४४ ॥

परान्नपरद्रव्यपरस्त्रीलोलुप । द्विज होती कैचा पापभयसंकल्प ।

कैचें तीर्थ व्रत दान जप । उपहास करिती करित्याचे ॥ ४६ ॥

निरंतर आवर्षण । क्षुधाभयें पीडे जन ।

तस्करभयें कंपायमान । नीतिसंरक्षण तें कैचें ॥ ४८ ॥

मृच्छमांसाशनं जीविका । होईल सर्वा ब्राह्मणांदिकां ।

असो सर्व धर्म लोपे लोकां ।

अल्पायुत्व अपमृत्यु ॥ ४९ ॥

म्लेंछराज्य होईल प्रबल । पीडा पावेली द्विजकुळ ।

ब्राह्मण करकर्षणभेणें विकळ ।

गिरिकंदरीं भ्रमती सकुटुंब ॥ ५२ ॥

अत्र तीव्र शासन यावनी ।

अब्रह्मण्य जाली कित्तेक अवनी ॥

आतां च जाला वर्णसंकर । अशेष उद्भवला पापाचार ।

कैची भक्ति कैचा हरिहर । बाह्याकार किंचित ॥ ६९ ॥

तत्कालीन देशस्थिति विचारांत घेऊन च श्रेष्ठांनी हा ग्रन्थ लिहिला आहे हे ७३ व्या प्रकरणावरून जसे स्पष्ट होते तसे च ते आरंभीच्या दुसऱ्या प्रकरणावरून हि वाचकांच्या लक्षांत येईल. विस्तार होत आहे खरा, पण त्यावांचून भक्तिरहस्याचे खरे रहस्य कळणार नाही, म्हणून तत्कालीन देशस्थितीविषयी श्रेष्ठ दुसऱ्या प्रकरणांत काय म्हणतात ते पहाः—

जना आवडे शुष्क वैर । लाभेविण कळहो घोर ।
 निर्दयता आणि निष्ठुर । लजारहित सर्वदा ॥ ३५ ॥
 पिते पुत्र शत्रु होती । येकमेकाचे प्राण घेती ।
 मातेसी दवडूनिया घालिती । गाळिप्रदाने करूनियां ॥ ३६ ॥
 पूर्वी पतिव्रता होत्या नारी । आतां स्त्रीव्रत बहुत संसारी ।
 पेसियासी हि सांडूनि घरीं । परपुरुषीं भजत्याती ॥ ३८ ॥
 कन्याविक्रय करिती ब्राह्मण । वेद शास्त्र विकिती पुराण ।
 विकिती हरिकथा नामस्मरण । नाना द्रव्ये आणि रस ॥ ३९ ॥
 दुष्ट सेवा दुष्ट प्रतिग्रह । दुराचारी दुराग्रह ।
 गाम्राह्यणा अति निग्रह । तेथें कैचा प्रतिपाल ॥ ४० ॥
 न्हस्व काया कैची माया । बहु आपत्ये प्रसवे जाया ।
 सर्वथा हि न मिळे खाया । बुभुक्षित विटंबे ॥ ४२ ॥
 क्षत्री वैश्य स्वधर्मभ्रष्ट । शूद्र जाले सेवानष्ट ।
 किती हे चि बोलावे स्पष्ट । सीण वाटे वाचेसी ॥ ४५ ॥

या कलियुगाचा मोठेपणा जर कशांत असला तर तो ज्ञानाच्या गोष्टी बोलण्यांत आहे. स्वकर्म आणि हरिभक्ति यांना अजीवात फांटा देऊन यथेष्टाचार करून तनुपुष्टि करणारे क्रियाहीन लोक ज्ञानाच्या गोष्टी बोलू लागले आहेत. कोणा हि कडे जा, तत्त्वज्ञानाला कमतरता नाही. श्रीज्ञानेश्वरीचा अभ्यास घरोघरी चाललेला असावयाचा, पण अशा शब्दज्ञानवान् पुरुषाची क्रिया पहावी तर ती शुद्ध राक्षसासारखी ! आचार, विचार आणि उच्चार यांत मेळ म्हणून नसावयाचा.

आजि ज्ञानगाथा घरोघरीं । क्रिया मांडली आसुरी ।
 हे चि या कळिची थोरी । कौतुक पाहिलें पाहिजे ॥ म. १-५२

अशा ह्या उद्वेगकारक कलियुगांत पापाचरण करावयाचें नाहीं असा पुष्कळ नियम केला आणि तदनुसार मुमुक्षु सावध राहिला तरी, फार तर मुख्य जीं चार पातकें तीं स्वतः करण्याचें तो टाळील,

परी परिकीय संसर्गासी काय करी ॥

परंतु परधर्मीय परकीयांच्या संसर्गापासून जें अपरिहार्य पातक लागतें तें कोणाला आणि कसें टाळवेल ? श्रेष्ठ वैतागून क्षणतातः—

जयाचें रामीं मीनलें मन । तथा काय करिती बाह्य दुर्जन ।

तनुतेसी तरी आहे च निदान । दास लीन श्रीरामीं ॥७३-८८

यापेक्षां, श्रेष्ठ विचारतात, अशा सकटकाळीं, मोठा भगवद्भक्त झाला, तरी तो निराळें काय करणार ?

यथार्थ कृपाळ सर्वेश्वर । जें शरीर आहे नश्वर ।

नाहींतरी महा भागवत नर । काय करिते ये काळीं ॥७३-९०

असा हा विकट प्रश्न श्रेष्ठांना जसा पडला होता तसा च तो समर्थाना हि पडला होता. कलियुगांत वर्णाश्रमधर्म चालत नाहींत क्षणून भगवद्भक्ति योजिली, ती हि कालपरत्वे घडत नाहीं, तेव्हां आतां काय करावें ? श्रेष्ठ उत्तर देतातः-

ऐसिये संकटीं है च गमे । रामनाम जिव्हां जपावें अंतर्यामै ।

तेणें सर्व हि पापजाळ निर्गमे । हरिचिंतनें नान्यथा ॥७३-७२

आणि समर्थ क्षणतात, हें तर खरें च, नामस्मरण हा तर सर्व कर्मांचा पाया आहे, आमच्या सर्व चळवळींना भगवताचें अधिष्ठान पाहिजे यांत तिळमात्र संदेह नाहीं, पण त्याबरोबर प्रयत्न हि पाहिजे.

अकलबंद नाहीं जेथें । अवघें चि विस्कळित तेथें ।

येकें अकलेविण तें । काये आहे ॥ दासबोध. १२-९-२८

घालून अकलेचा पवाड । व्हावें ब्रह्मांडाहून जाड ।

तेथें कैचें आणिलें द्वाड । करंटपण ॥ २९ ॥

येथें आशंका फिटली । बुद्धि येतीं प्रवेशली ।

कांहींयेक आशा वाढली । अंतःकर्णी ॥ ३० ॥

अशीं या प्रश्नाला दोषांकडून दोन उत्तरे मिळतात. समाजाला निकृष्टावस्था आली क्षणजे सज्जनांच्या मनाची स्थिति द्विधा होते. कित्येक सत्पुरुष

अनन्य भावानें परमेश्वराकडे धाव घेतात, त्याला आळवितात, किंबहुना सर्वस्वीं आत्मनिवेदन करितात. दुसरे कित्येक असतात ते, हें सर्व करून, प्रयत्नवाद सांगतात व सर्वांना कार्याला प्रवृत्त करितात. पहिल्या प्रकारच्या सत्पुरुषाचा आशिर्वाद याच्या मस्तकीं असतो व त्याना प्रयत्नात यश येतें. श्रेष्ठांची च स्थिति पहा. समाजाच्या अवनत स्थितीचा विचार करतां करता त्याचें मन उद्विग्न झालें व विषयानुसंधान क्षणभर वाजूस ठेवून ते परमेश्वरास अनन्य भावानें आळविते झाले:—

आतां हे च प्रार्थना अच्युता । स्वभक्ताकृति यथोचिता ।
स्वरूपीं सामावी अनंता । भग हो पुढें भलतें च ॥ ७३—९१
पुढें हि स्वभक्त बीजाकारें । रक्षिसील च काळानुसारें ।
परि ते हि धैर्यकृत होती अंतरें । विषकंडिकाक्रीटवत ॥ ९२ ॥
अथवा तुझिया संरक्षणा । कोण जाणे नारायणा ।
कैसें रक्षिल्लें प्रेमपरायणा । मार्कंडेया कल्पान्ती ॥ ९३ ॥

साराश सत्पुरुषांनीं, परमेश्वराची केलेली प्रार्थना व पुढिलाना दिलेले आशिर्वाद कधीं हि फुकट जात नाहींत, आजपर्यंत कधीं गेले नाहींत व पुढें जाणार नाहींत. किंबहुना पुढिलाच्या प्रयत्नाचें भांडवल ह्मणजे च पूर्वगामी महापुरुषांच्या प्रार्थना व आशिर्वाद होत ! अशा प्रकारें श्रेष्ठ पुरुषांची योग्यता जाणून त्यांचा आशिर्वाद मिळविण्याची महत्त्वाकाक्षा समाजाला नेहमीं असाव-यास पाहिजे. श्रेष्ठ आणि श्रेष्ठतुल्य अवतारी पुरुष पूर्वकाळीं झाले ह्मणून श्रीसमर्थांचा अवतार सभवला. श्रेष्ठांपासून शिकून त्यात आपली भर घालून समर्थानीं आपला ग्रन्थ व पन्थ हीं निर्माण केलीं.

भक्तिरहस्य ग्रन्थ दासबोधानंतरचा असेल पण श्रेष्ठ व इतर पूर्वगामी भगवद्भक्त यांची शिकवण हा पाया आहे व समर्थांची शिकवण हे शिखर आहे. आसध्यदेवतेच्या मदिराकडे जाताना शिखराकडे अतरावरून साहजिक प्रथम नजर गेली आणि ह्मणून श्रीमत् दासबोधानें प्रथम मन वेधलें व आतां चार वर्षांनीं पायाचा विचार करण्याचा योगायोग येत आहे ! असो.

आता प्रश्न असा आहे कीं, श्रेष्ठ आणि समर्थ या उभयतां बंधूंच्या उत्तरांत असा फरक का पडावा? याच्या कारणाचा उमज पडण्यासाठीं उभयतांचें चरित्र पाहिलें पाहिजे. कोणत्या हि ग्रन्थाचें खरें रहस्य कळण्यास ग्रन्थकाराचें चरित्र अवगत असावे लागतें. समर्थांचें चरित्र सर्वविश्रुत च आहे. मागील

प्रकरणांत श्रेष्ठांच्या चरित्राचा आपण जो थोडासा विचार करूं शकलों त्यावरून वाचकांच्या इतकी गोष्ट लक्षात आली च आहे की, श्रेष्ठांनीं समर्थप्रमाणें व्यापआटोप केला नाही. श्रेष्ठ गृहस्थाश्रमी होते; समर्थानीं धगधगीत ब्रह्मचर्याश्रम अवतारसमाप्तीपर्यंत चालविला. श्रेष्ठाना जाबपचक्रोशी सोडण्याचा प्रसंग फारसा आला नसावा तर समर्थानीं सारें भरतखड पादाक्रांत केलें होतें. श्रेष्ठ गांवात तर समर्थ वनात, श्रेष्ठ गृहीं तर समर्थ गिरिगव्हरीं राहून उदासवृत्तीनें आनदवनीं सचार करीत. असा उभयताचा योगायोग आश्रमपरत्वें भिन्न होता. समर्थानीं जो प्रचंड व्याप केला त्याला अनुसरून त्याच्या ग्रन्थात अवघ्या ब्रह्मांडाचा जसा समावेश झाला आहे तसा तो श्रेष्ठांचे ग्रन्थात नाही, यात आश्चर्य वाटावयास नको. कालानुरोधानें वर्तन करून जगदुद्धारार्थें काम श्रेष्ठांनीं केलें व श्रेष्ठांच्या च आशिर्वादेकरून काळाला आपल्या अनुरोधानें वाकविण्याचा बाणा समर्थानीं चालविला ! परमेश्वराच्या लीलेप्रमाणें च अवतारी पुरुषांचीं चरित्रें अगाध व अगम्य असतात ! परमेश्वरी इच्छेनें ते आपआपली कामगिरी बजावीत असतात. मजसारख्या सामान्य मनुष्यानें त्यांच्या चरित्राचें पूर्ण रहस्य कळण्याची अपेक्षा करूं नये हें च उत्तम !

पारमार्थिक दृष्टीनें उभयता बंधूंत अल्पमात्र भेद नाही. व्यावहारिक दृष्टीनें त्यांच्या चरित्रात व ग्रन्थात जो विशिष्टपणा दिसला तो नमूद केला आहे. ही मीमांसा यथार्थ असल्यास श्रेष्ठ आपल्या धाकट्या बंधूंचें कौतुक च करतील; चुकली असल्यास श्रेष्ठ व समर्थ तर क्षमा करतील च पण महाराष्ट्रवाचकांनीं हि करावी.

(३) भक्तिरहस्याचें रहस्य

आतां भक्तिरहस्याचें हि रहस्य । देवां भक्तां सामरस्य ।

भक्तिप्रेमता नव्हतां वैरस्य । अभेदता हे अपूर्व ॥ भ. ७७-५८

या रहस्याचा किंचित् विस्तार करून व सुगमोपायांतील गहन विषयाचें नुसतें दिग्दर्शन करून हें प्रकरण संपवू.

एकदर भक्ति नऊ प्रकारची असली तरी एका नामस्मरणांत बाकीच्या आठ हि प्रकाराचा समावेश होतो. ही भक्ति कोणाची करावी याविषयी कित्येक वेळा मोठें रण माजतें. हरि आणि हर यांच्यात जे भेद मानितात ते अज्ञानी होत.

केशवाचे हृदई शिव । शिवाचे हृदई केशव ।

सर्वथां नाहीं भिन्न भाव । हें वेदवाक्य विश्वारूढ ॥ ५-४६ ॥

शिवकेशवासी भेद भावी । तो आकल्प पचे रौरवी ।

येवढ्या अनृतापरीस पदवी । थोर कैची पापाची ॥४७॥

हरिशकर एक झाल्यावर मग वैष्णव व शांभव यात भेद कोठें उरला ? भेद नाहीं च मुळीं. दोघे हि एका च भक्तिजननीच्या पोटी जन्मास आलेले सहोदर होत. अशा प्रकारें हरिहरांत अभेद मानून

या दोहींमध्ये ज्याचा पाई । आवडी उठे चित्ताचा ठायीं ।

त्यातें भजावें हृदयीं । अनन्य भाव धरूनियां ॥ ४८ ॥

हरिहराच्या या अभेद भक्तीसंबंधानें कित्येक असा आक्षेप आणतात कीं, अशा प्रकारची भक्ति व्यभिचारिणी होय. तेव्हा अव्यभिचारिणी भक्ति ह्मणजे काय याचें श्रेष्ठानीं केलेले निरूपण मनात वागविल्यास धार्मिक विषयांत हि मत्सराला कोठें कोठें जो थारा मिळत असतो तो समूळ मिळेनासा होईल. श्रेष्ठ ह्मणतात:-

करावी अव्यभिचारिणी भक्ति । याची ऐसी असे युक्ति ।

पुजूनि सर्वस्वें पतिव्यक्ति । भावें देवर मानावे ॥ ४९ ॥

पतीसी ज्याची आवडी । प्राणापरीस ज्याची गोडी ।

त्यातें द्वेषूनि दघडी । ते पतिव्रता कीं पापिणी ॥ ५० ॥

ह्या दोन ओंव्या वाचून सहज असा एक प्रश्न करावासा वाटतो कीं, ज्या श्रीसमर्थाना ताधुसताबद्दल इतका आदर कीं, गणेश, शारदा, सद्गुरूयांना नमन केल्यावर ज्यांनीं सताचे च उपकार आठवून एका सबंध समासात त्याचें स्तवन केले आहे, त्या च श्रासमर्थ्यांच्या भक्ताना सताचा अनादर करणें ही समर्थभक्ति ह्मणावयाची का समर्थविरोध ?

येकाचें करूनि भजन । येकाचा द्वेष करावा ह्मणोन ।

ऐसें तन्हीं आहे वचन । कोण्हे ग्रंथीं कोण्हाचें ॥ ५२ ॥

पुराणाचा आधार घेऊन श्रेष्ठानीं भक्तीचे दहा प्रकार दिले आहेत, ते येणें प्रमाणे:-

१ तामसाधमा—पराच्या विनाशाकारणें करावयाची ती.

२ तामसमध्यमा—दुसऱ्यास फसविण्याच्या बुद्धीनें करावयाची ती,

- ३ तामसोत्तमा—दुसऱ्यानें केलेली भक्ति पाहून मत्सरानें करावयाची ती.
- ४ राजसाधमा—धनधान्यादि मनोरथ पुरावे ह्मणून करावयाची ती.
- ५ रजोमध्यमा—कीर्ति व्हावी ह्मणून करावयाची ती.
- ६ राजसोत्तमा—सालोक्यादि प्राप्तीकारणें करावयाची ती.
- ७ सात्विकाधमा—स्वकीय पापक्षयाकारणें करावयाची ती.
- ८ सात्विकमध्यमा—देव भक्तिप्रिय आहे ह्मणून करावयाची ती.
- ९ सात्विकोत्तमा—देवाचे आपण दास आहोंत अशा बुद्धीनें करावयाची ती.

१० उत्तमोत्तमा—

ईश्वर ध्यान मी च ईश्वर ।
मजभाजीं मद्रूप हें चराचर ।
दास हि समरस निरंतर ।
ते भक्ति उत्तमोत्तम ॥ ६-११

हें कलियुग जरी अनेक दोषानीं युक्त असलें तरी त्यांत एक मोठें सुख आहे तें हें कीं, मोक्षप्राप्तीचें साधन त्या मानानें या युगीं सोपें आहे. जी गोष्ट कृतयुगात ध्यानानें, त्रेतायुगीं यज्ञदानानें, द्वापारांत पूजनानें, प्राप्त होत असे ती या कलियुगात केवळ कीर्तनानें प्राप्त होत आहे.

ह्मणौनी धन्य धन्य हें कलियुग । पावलें धन्य धन्य जग ।
भगवद्भक्त महाभाग । अनायासें तरताती ॥ ६-३९

श्रेष्ठ ह्मणतात, अशा या भक्तीला वर्णाश्रमाचा प्रतिबध नाही. सर्व वर्णांत श्रेष्ठ अशा ब्राह्मणकुळात मनुष्य जन्मास आला असला आणि तो जरी षट्कर्मयुक्त असला तरी जर तो भक्तिविहीन असेल तर तो विप्र श्वपचाहून हि हीन समजावा. सदाचाराला भक्तीची जोड पाहिजे, भक्ती-वांचून नुसता सदाचार दुर्बल होय.

काय वर्णचरिणीं जन्मोनि ।
काय श्रुति पुराण विचार विद्या अभ्यासूनि ।
परमेशभक्तिभावं धन्य त्रिभुवनीं ।
ह्मणोनि भाव धरा तरा ॥ ४०-५५

त्या च प्रमाणें भक्ति करावयाची ती कर्मपूर्वक असावयास पाहिजे. भक्ताला कर्माची अपेक्षा नाही अशी जर कोटें समजूत असेल तर ती चुकीची होय. आराध्य देवाची भक्ति करण्यास गायन, नृत्य इत्यादि साधनाची आवश्यकता नाही, एक फक्त प्रेमाचा जिव्हाळा पाहिजे असतो.

हृदयी धरूनिया प्रेम । मद्भक्त जो निःकाम ।

सदा स्मरली माझे नाम । त्याचा मी विकिला ॥ ६-४२

परमेश्वराची भक्ति जी करावयाची ती अनन्य भावानें केली पाहिजे. भक्ति ह्मणजे काहीं परमेश्वराची फसवणूक नव्हे. काळ आनंदाचा असो किंवा संकटाचा असो, ज्याच्या उपासनेंत अंतर पडत नाही तोच खरा अनन्य भक्त व त्यानें केलेली भक्ति तीच सदृढ भक्ति होय. भक्ति दृढ आणि उपास्य-दैवत समर्थ अशी जोड मिळाल्यावर आणखी काय पाहिजे !

आराध्य देव अति समर्थ । वरी भक्ताचा दृढ भावार्थ ।

तरी ते भक्तिप्रेम व्यर्थ । होईल कां हो ॥ ५६।३

कर्धी होणार नाही. स्वतःच्या दोषाचा कटाळा येऊन पश्चात्तापयुक्त होऊन सदुरूस शरण गेलें पाहिजे. अनुताप उत्पन्न होणें ह्मणजे मोक्षप्राप्तीचा अर्धा अधिक मार्ग आक्रमून जाणें होय.

तुजएवढा नाही कृपानिधि । मजएवढा नाही अपराधी ।

तूं पावन मी पतित जडधी । उद्धरीं शरण आलों जी ॥ ५५-४३

अशा अनन्य भक्ताची अपेक्षा सदुरूनीं कर्धी हि केली नाही. भक्ति करावयाची ती निष्काम केलेली बरी. निष्काम भजनाचें महत्त्व श्रीसमर्थानीं हि दासबोधाच्या दहाव्या दशकाच्या सातव्या समासात उत्कृष्ट दर्शविलें आहे. निष्काम भक्ति पाहून देव ह्मणतोः—

माझे भक्त अति निःकाम । मी चालवी त्यांचें योगक्षेम ।

भक्तकुटुंबी हें माझे नाम । विबुध सदां वर्णितो । ५०-५६

सकाम जे भजती सहज । त्यांचें स्वल्पे च पुरलें भोज ।

निःकामाचें तरी मज । सर्वस्वेंसीं चालवणें ॥ ५०-५७

हें सर्व खरें असलें तरी आज च काहीं सर्वजण अनन्यभावेकरून परमेश्वरास शरण जात नाहीत. सिद्धांत मात्र इतका खरा कीं, हरिभक्तीवांचून व भगवत्प्रसादावाचून या कलियुगीं बधमुक्ति नाही. आणि ह्मणून पहिल्या च प्रकरणांत श्रेष्ठ ह्मणतातः—

तथापि ज्याची जितुकी शक्ति । तैसी करावी हरिभक्ति ।
हरिवांचूनि बंधमुक्ति । कदा नव्हे कलियुगी ॥ ४९ ॥
ऐसें नाना ग्रंथांचें तात्पर्य । ऐसें चि बोलत आले आर्य ।
भगवद्भक्त्या कृतकार्य । होईजे भगवत्प्रसादें ॥ ५० ॥

अशा रीतीने भक्तिरहस्यात भक्तीचें महात्म्य श्रेष्ठानीं वर्णिले आहे. हरिभक्ति-
परायण भागवत कोणास ह्मणावें ह्मणून श्रेष्ठानीं ५१ व्या प्रकरणात ५४
पासून ७५ व्या ओवीपर्यंत भागवतलक्षणे दिली आहेत तीं वाचकांनीं अवश्य
वाचावीं. तीं लक्षणे आपल्या श्रोत्याच्या मनावर ठसवीं ह्मणून तप, दान,
व्रतें याचें महत्व सागून हरिहरभक्ताच्या प्रेमळ कथा श्रेष्ठानीं वर्णिल्या आहेत.
त्या महान् भगवद्भक्तांच्या कथा वर्णन करण्यात आपला एक खाजगी हेतु
श्रेष्ठानीं एके ठिकाणीं व्यक्त केला आहे, तो साधुसताच्या नैसर्गिक
शोरपणाला शोभण्यासारखा च आहे.

तया भावार्थाचा घारा । कांहीं तन्ही लागो या शरीरा ।

ह्मणौनि वर्णितसे आर्षागिरा । देवा भक्ताचा सोहळा ॥ ४७-३२

त्या ईश्वरावतारी भक्ताच्या प्रेमळ कथा वर्णन करीत असता त्यांच्या
भक्तिभावाचा वारा किंचित् तरी आपणास लागावा, त्याच्या मार्गानें जाण्याची
आपणांस स्फूर्ति व्हावी व तेणेंकरून आपलें व आपल्या बरोबर आपल्या
श्रोत्याचें कल्याण व्हावें असें श्रेष्ठ ह्मणतात.

एन्हवीं काय हे महाराष्ट्रवाणी । ईचिण पडली होती वाणि ।

व्याकर्ण वित्पत्ति श्लाघ्यवाणी । ते तरी पदोपदीं कळतसे ॥ ४७-३३

भगवद्भक्ताच्या कथा गाण्यात साधुसतांचा आणखी एक उद्देश असा
असतो कीं, त्या कथा वाचून तरी वाचकास आपल्या दोषाचा कटाळा यावा,
त्यांच्या ठिकाणीं भक्तिप्रेमाचा पाझर फुटावा व त्याचें पाऊल सन्मार्गावर
पडावें. अशा प्रेमळ कथा वाचून किंवा ऐकून ज्याचें अतःकरण द्रवणार
नाही त्याला काय ह्मणावें ?

सद्य प्रत्यय हि देखोनि । भक्ति नुपजे ज्याचे मनीं ।

तो चि पाषाण ये जनीं । नव्हे पाषाण पाषाण ॥ २३-४४

श्रीराम दासाचा अभिमानी आहे, तो भक्ताची उपेक्षा कधीं करीत
नाहीं, भक्ताला संकट पडलें असता तो भक्तकैवारी श्रीराम भक्तसहाय्यार्थ
धावून येतो अशा प्रत्ययाच्या गोष्टी ऐकून तरी आपण आळस सोडून श्रीरा
मभजनीं प्रवर्तावें अशी श्रेष्ठाची आज्ञा आहे.

पाहा हो दासाचा अभिमानी । ऐसा दुसरा कैचा जनीं ।

आही तयाचां भजनीं । आळस न करूं सर्वथा ॥ ४६-५६

भक्तीला साधन श्रवण आहे व श्रवणात च वाचनाचा समावेश होतो. श्रीसमर्थानीं हि या च साधनाचें महत्त्व स्वतंत्रपणें सांगितलें आहे. श्रवणाला कष्ट करावे लागत नाहींत, श्रवण प्रपचाच्या आड येत नाहीं व वर्णाश्रम-धर्म श्रवणाच्या आड येत नाहींत.

जयां वेदीं नाहीं अधिकार । सर्व साधारण नारी नर ।

तयांसी तरावया थोर । उपाय हा एक कळियुगीं ॥ ४४-३

पुराणें संस्कृतांत आहेत व तीं सांगण्याला पुराणिक च न मिळाला तर काय करावें, ही अडचण हि आतां उरली नाहीं. साधुसंताचे आपल्या-वर हे मोठे उपकार आहेत.

पुराणिक न मिळे करणें काय । हा हि नाहीं अंतराय ।

देशभाषा सज्जनीं उपाय । केले याचि कारणें ॥ ४४-६

पुराणिक मिळाला च तर तो निस्पृह असावा. या गुणाकडे आपलें जावें तितकें लक्ष जात नाहीं हें दुर्दैव होय. पुराणिक आणि हरिदास यांनीं श्रेष्ठांच्या खालील उपदेशाकडे लक्ष दिलें तर च त्यांच्या गुणाचें चीज होणार आहे.

तवं चि विद्या गुणगौरव । जवं यांचा न धरी मानव ।

अर्थी होता याचकभाव । विद्यागुणें गेलें महत्त्व ॥ ४४-३७

याचकाचे निरोपणीं । भाव नुपजे अंतःकरणीं ।

दीन दुर्वल तें पुराणीं । कैसें बैसीं शकेली ॥ ४४-३८

ह्यणौनि निस्पृहतेपासीं । जन वोळगती अनायासीं ।

सहज गुरुता हे तयासीं । वचन दुर्लभ त्याचें ॥ ४४-३९

भक्तीचे प्रकार व भक्तांच्या कथा देऊन श्रेष्ठांनीं जें भक्तीचें रहस्य उराविलें आहे तें

(४) नामस्मरण

होय. भक्तिरहस्य ग्रंथाचीं ७७ प्रकरणें असून त्यात श्रेष्ठांनीं विष्णुशंकरांचा महिमा वर्णन करून व त्यांची एकात्मता सिद्ध करून पाच पन्नास पौराणिक कथा दिल्या आहेत. या सर्वांचा मथितार्थ काढल्यास “ नामस्मरण ” या एका शब्दात भक्तिरहस्याचें रहस्य सांगता येतें. ७७ प्रकरणापैकीं क्वचित् असें एकादें प्रकरण असेल, कीं ज्यात नामस्मरणाचा उल्लेख करून तें श्री-

तथापि ज्याची जितुकी शक्ति । तैसी करावी हरिभक्ति ।
हरिवांचूनि बंधमुक्ति । कदा नव्हे कलियुगी ॥ ४९ ॥
ऐसें नाना ग्रंथांचें तात्पर्य । ऐसें चि बोलत आले आर्य ।
भगवद्भक्त्या कृतकार्य । होईजे भगवत्प्रसादें ॥ ५० ॥

अशा रीतीने भक्तिरहस्यांत भक्तीचें महात्म्य श्रेष्ठानीं वर्णिलें आहे. हरिभक्ति-
परायण भागवत कोणास ह्मणावें ह्मणून श्रेष्ठानीं ५१ व्या प्रकरणांत ५४
पासून ७५ व्या ओवीपर्यंत भागवतलक्षणें दिलीं आहेत तीं वाचकांनीं अवश्य
वाचावीं. तीं लक्षणें आपल्या श्रोत्याच्या मनावर ठसवीं ह्मणून तप, दान,
व्रतें याचें महत्व सांगून हरिहरभक्ताच्या प्रेमळ कथा श्रेष्ठानीं वर्णिल्या आहेत.
त्या महान् भगवद्भक्ताच्या कथा घणन करण्यांत आपला एक खाजगी हेतु
श्रेष्ठानीं एके ठिकाणीं व्यक्त केला आहे, तो साधुसंतांच्या नैसर्गिक
थोरपणाला शोभण्यासारखा च आहे.

तथा भावार्थाचा वारा । कांहीं तन्ही लागो या शरीरा ।

ह्मणौनि वर्णितसे आर्षांगिरा । देवा भक्ताचा सोहळा ॥ ४७-३२

त्या ईश्वरावतारी भक्ताच्या प्रेमळ कथा वर्णन करीत असतां त्यांच्या
भक्तिभावाचा वारा किंचित् तरी आपणांस लागावा, त्यांच्या मार्गानें जाण्याची
आपणांस स्फूर्ति व्हावी व तेणेंकरून आपलें व आपल्या बरोबर आपल्या
श्रोत्यांचें कल्याण व्हावें असें श्रेष्ठ ह्मणतात.

एन्हवीं काय हे महाराष्ट्राणी । ईचिण पडली होती वाणि ।

व्याकर्ण वित्पत्ति श्लाघ्यवाणी । ते तरी पदोपदीं कळतसे ॥ ४७-३३

भगवद्भक्ताच्या कथा गाण्यांत साधुसंतांचा आणखी एक उद्देश असा
असतो कीं, त्या कथा वाचून तरी वाचकास आपल्या दोषाचा कटाळा यावा,
त्यांच्या ठिकाणीं भक्तिप्रेमाचा पाझर फुटावा व त्याचें पाऊल सन्मार्गावर
पडावें. अशा प्रेमळ कथा वाचून किंवा ऐकून ज्याचें अंतःकरण द्रवणार
नाहीं त्याला काय ह्मणावें ?

सद्य प्रत्यय हि देखोनि । भक्ति नुपजे ज्याचे मनीं ।

तो चि पाषाण ये जनीं । नव्हे पाषाण पाषाण ॥ २३-४४

श्रीराम दासाचा अभिमानी आहे, तो भक्ताची उपेक्षा कधीं करीत
नाहीं, भक्ताला सकट पडलें असता तो भक्तकैवारी श्रीराम भक्तसहाय्यार्थ
धांवून येतो अशा प्रत्ययाच्या गोष्टी ऐकून तरी आपण आळस सोडून श्रीरा
मभजनीं प्रवर्तावें अशी श्रेष्ठाची आज्ञा आहे.

पाहा हो दासाचा अभिमानी । ऐसा दुसरा कैचा जनीं ।

आही तयाचां भजनीं । आळस न करूं सर्वथा ॥ ४६-५६

भक्तीला साधन श्रवण आहे व श्रवणात च वाचनाचा समावेश होतो. श्रीसमर्थानीं हि या च साधनाचें महत्त्व स्वतंत्रपणें सांगितलें आहे. श्रवणाला कष्ट करावे लागत नाहींत, श्रवण प्रपचाच्या आड येत नाहीं व वर्णाश्रम-धर्म श्रवणाच्या आड येत नाहींत.

जयां वेदीं नाहीं अधिकार । सर्व साधारण नारी नर ।

तयांसी तरावया थोर । उपाय हा एक कळियुगीं ॥ ४४-३

पुराणें सस्कृतांत आहेत व तीं सांगण्याला पुराणिक च न मिळाला तर काय करावें, ही अडचण हि आतां उरली नाहीं. साधुसंतांचे आपल्या-वर हे मोठे उपकार आहेत.

पुराणिक न मिळे करणें काय । हा हि नाहीं अंतराय ।

देशभाषा सजनीं उपाय । केले याचि कारणें ॥ ४४-६

पुराणिक मिळाला च तर तो निस्पृह असावा. या गुणाकडे आपलें जावें तितकें लक्ष जात नाहीं हें दुर्दैव होय. पुराणिक आणि हरिदास यांनीं श्रेष्ठांच्या खालील उपदेशाकडे लक्ष दिलें तर च त्यांच्या गुणाचें चीज होणार आहे.

तवं चि विद्या गुणगौरव । जवं यांचा न धरी मानव ।

अर्थी होता याचकभाव । विद्यागुणें गेलें महत्त्व ॥ ४४-३७

याचकाचे निरोपणीं । भाव नुपजे अंत'करणीं ।

दीन दुर्बळ तें पुराणीं । कैसें बैसों शकेली ॥ ४४-३८

ह्मणौनि निस्पृहतेपासीं । जन वोळगती अनायासीं ।

सहज गुरुता हे तयासी । वचन दुर्लभ त्याचें ॥ ४४-३९

भक्तीचे प्रकार व भक्तांच्या कथा देऊन श्रेष्ठांनीं जें भक्तीचें रहस्य ठरविलें आहे तें

(४) नामस्मरण

होय. भक्तिरहस्य ग्रंथाचीं ७७ प्रकरणें असून त्यात श्रेष्ठांनीं विष्णुशंकरांचा महिमा वर्णन करून व त्यांची एकात्मता सिद्ध करून पाच पन्नास पौराणिक कथा दिल्या आहेत. या सर्वांचा मथितार्थ काढल्यास " नामस्मरण " या एका शब्दात भक्तिरहस्याचें रहस्य सांगता येतें. ७७ प्रकरणांपैकीं क्वचित् असें एकादें प्रकरण असेल, कीं ज्यात नामस्मरणाचा उल्लेख करून तें श्रो-

त्यांच्या मनावर विंविण्याचा श्रेष्ठानीं प्रयत्न केला नाही. बहुधा असें एक हि प्रकरण नाही, कीं ज्यात नाममहात्म्याबद्दल एकादी तरी ओंवी नाही.

रामनामै तरले जड । रामनामै तरले दगड ।

तया रामस्मरणासी अगड । कांहीं च नाही ॥१५—५०

हरिनामस्मरणाहूनि जर्गी । साधन समर्थ नाही कलियुगी ।

पावों इच्छिती परमानंदालागी । तिहीं नाम स्मरावें ॥ ५३—६९

महिमा नामस्मरणाचा । पांग फिटला मरणाचा ।

आपण आळस न करूं वाचां । नाम स्मरतां रामाचें ॥४९—८५

असा नामस्मरणाचा महिमा आहे तो जाणून सत्वर हा मार्ग स्वीकारावा. श्रेष्ठ ह्यणतात, कृतादनगरी समीप आली, तेथील पादप दिखों लागले, तरी अजून विलंब करणें शहाणपणाचें होईल काय ? ५६।८३

श्री राम जय राम जय जय राम । अखंड जो स्मरे सप्रेम ।

तो स्वयं चि असे पुरुषोत्तम । ह्यणौनि राम न विसरावा ॥ ११—८८

श्री राम जय राम जय जय रामा । आपुलां नामीं देई प्रेमा ।

रामस्मरणमहिमार्णवसीमा । न पवे द्वितीय अद्वैतीं ॥ १३—६२

ही गोष्ट इतकी प्रत्यक्ष आहे कीं, ती शपथेवर सांगितली पाहिजे असें नाही. ज्यानें श्रीरामाला आपलासा करून घेण्यासाठीं नामस्मरणाचें टोणें केले आहे, त्यापासून देव वेगळा झाल्याचें आजपर्यंत उदाहरण नाही. केवळ रामनामस्मरणेंकरून असख्यात भक्त तरले आहेत, ही गोष्ट सर्वप्रसिद्ध आहे. काशीविश्वेश्वराचें तरी या बाबतींत सर्वांनीं ऐकावें.

रामनाम तारक एवढी प्रौढी । विश्वेश्वरें उभारिली गुढी ।

त्या समर्थाचें आइकावें येवढी । प्रार्थना मना आमची ॥६७-४३

तप. दान, व्रत याचा महिमा आपण सांगितला खरा, पण त्या सर्वांचें

पुण्य एका नामस्मरणानें लागतें असें श्रेष्ठ ह्यणतातः—

सकळ हि तपें तेंणें केलीं । सांग विधिपूर्वक त्यासी च फळलीं ।

ज्याचें वाचें विश्वासें आलीं । नामें हरिहराचीं ॥ ७-४७

तेणें केले सर्व हि याग । तेणें केले महा योग ।

तेणें केला सर्वस्वाचा त्याग । हरिहरनामै स्मरे जो ॥ ७-४८

तेणें केलीं सर्व हि दानें । तेणें चि केलीं तीर्थाटणें ।

तेणें केलीं सर्व हि साधनें । हरिहरनामै स्मरे जो ॥ ७-४९

तेणें चि केले वेदाध्ययन ।

तेणें च केले सत्शास्त्रव्याख्यान ।

तेणें केले स्वकर्मानुष्ठान ।

हरिहरनामें जो स्मरे ॥ ७—५०

यापेक्षां नामस्मरणाचा जास्त शौरव कोणास करतां येईल असें वाटत नाही. कलियुगांत वर्णाश्रमधर्माची झालेली दैना व अधर्माचा सर्वत्र झालेला जयजयकार पाहून अविनाश निगमनीज असें समर्थ रामनाम सर्वांचें हृदयीं अखड सप्रेम असावें अशी श्रेष्ठांनीं प्रार्थना केली आहे. या साधनास श्रुति-स्मृतिपुराणें यांचा आधार आहे; असें असून हि तत्संबंधीं कोणाच्या मनांत विकल्प राहिल्यास त्यास इलाज नाही.

स्वयें श्रीराम उपदेशी रामनाम ।

तेंच दास हि उपदेशिती सप्रेम ।

स्वस्वरूप प्रबोध परम ।

कृपाकटाक्षें अविच्युत ॥ ७७—१०३

मोक्षप्राप्तीचा असा हा पुण्यकारक व सुलभ उपाय आहे. त्याला कांहीं दुसरी सामुग्री लागत नाही. हातून स्वकर्म होत नाही, स्वधर्म घडत नाही; अशा स्थितीत नामस्मरणाला कसचा हि प्रत्यवाय नाही. दुसरें कांहीं न करिता सर्वकाळ व सर्व स्थितीत भगवन्नामस्मरण जर घडेल तर पुण्यास सीमा नाही. तप, दान, व्रत इत्यादि जीं साधनें सांगितलीं आहेत त्यास शरीरबल, द्रव्यबल, याची अपेक्षा असते व इतकें असून हि त्या साधनांना विघ्न पार असतात, तसें नामस्मरणाचें नाही.

यासी न चले कांहीं विघ्न ।

कोणही हि करूं न शके भग्न ।

ह्यणौनि नारदादि सर्वज्ञ ।

परी नामीं च स्मोनि राहिले ॥ १०५८

असा हा सुलभ भक्तिमार्ग आहे.

यालागीं हे च प्रार्थना पदोपदी ।
जिह्वा वेष्टिजे नामपदी ।
तेणें पाविजे स्वानंदपदी ।
परमापदी चुकतील ॥ ७४-७४

(५) सुगम उपाय

भक्तिरहस्य ग्रंथांत भक्तिप्रेम असून सुगमोपायांत प्राधान्यकरून अध्यात्मविचार आहे. या बहुमोल ग्रंथाच्या पहिल्या तीन प्रकरणांत सद्गुरु-स्वरूपाचा जो निर्णय केला आहे तो अप्रतिम आहे. त्याचा संक्षेप करणें अशक्य आहे. गुरुभक्तांनीं हीं प्रकरणें मुळावरून च साद्यंत सप्रेम वाचार्वीं.

जैसे अर्थप्राप्तीसी करावे उपाय ।

तैसे परमार्थासी धरावे सद्गुरुचे पाय ॥ १।१३

असा सिद्धांत सांगून श्रेष्ठांनीं सद्गुरु व सच्छिष्य यांचीं लक्षणें दिलीं आहेत. नंतर सच्छिष्य सद्गुरुला विनवितात :—

तें माझें सत्य स्वरूप मज चि नाकळे ।

असत्य प्रपंचें मन आकळे ।

तें चि निरंतर निवळे ।

आणि तें चि होऊनि असावें ॥ ३—६६

सद्गुरु उत्तर देतात, असें होण्याला चित्ताचा जय झाला पाहिजे. या चित्ताचा स्वभाव कसा आहे हें आपण सर्वजण जाणत च आहोंत, तथापि श्रेष्ठांचे शब्द फार गोड आहेत.

चित्ताचा स्वभाव ऐसा चि आहे ।

क्षणभर ही निश्चळ न राहे ।

अवस्तुत्वेंसी वस्तुत्वें पाहे ।

राहे वस्तु विसरोनि ॥ ३—७५

चित्त चि प्रपंचरचनेचें कारण ।

ह्मणोनि यासी हें नव्हे दूषण ।

जयासी पावणें स्वरूपाची खूण ।

तेणें जिंकिलें पाहिजे ॥ ७६

तें चित्त कसें जिंकावें ? सकलविकल्पात्मक मनाला कोणत्या उपायांनीं वश करून घ्यावें ? हे उपाय चार आहेत:—(१) सत्संग (२) वासनात्याग (३) हठयोग (४) अध्यात्मविचार; पैकीं पहिले तीन उपाय दुर्घट आहेत. मतामतांचा गलबला माजून राहिलेल्या या कलियुगांत सत्संग दुर्मिळ होय ! विषयांकडे सारखी धांव घेणारी अनावर वासना आवरली जाणें सोपें नव्हे. हठयोगाविषयीं तर हल्लींच्या काळीं बोलावयास च नको. हठयोगाच्या गोष्टी करणें पुष्कळाना आवडतें, पण श्रेष्ठ ह्मणतात—

हे हठयोगवार्ता वाटे रम्य ।
आणि फळप्राप्ति हि अनुपम्य ।
परंतु क्रियासिद्ध सत्ययुगीं हि दुर्गम्य ।
तेथें कळींत केवि घडे । ३-१२८

सारांश, श्रेष्ठांच्या मतें मनोजय होण्यास इतर उपायाच्या मानानें अध्यात्म-विचार हा च एक सुगम उपाय आहे. अध्यात्मविचार ह्मणजे तत्वमसि या महावाक्याचा विचार होय.

ऐक शिष्या येथीचें वर्म ।
स्वयें तूं चि आहेसि ब्रह्म ।
येविषयीं संदेह भ्रम ।
धरूं चि नको ॥

असें वर्म श्रेष्ठांच्या धाकट्या बधूनीं या महावाक्याचें सांगितलें आहे. हा अध्यात्मविचार बळावला किंवा हें वर्म पटलें ह्मणजे जिंकावयास मन निराळें उरत च नाही. चवथ्या प्रकरणापासून नववें प्रकरण सपे तों, तत्=तें, त्वम्=तूं आणि असि=आहेस, या तीन पदांचा विचार श्रेष्ठांनीं केला आहे. हीं सहा प्रकरणें कठीण आहेत. तीं सुमुक्षुनें सद्गुरुचरणाजवळ वाचावीं हें च खरें. अध्यात्मविचाराचें हि पर्यवसान अखडैकभक्तींत करून श्रेष्ठ ह्मणतात—

भगवद्भक्तीच्या आश्रयेंवीण ।
कलौ साधन तितुका शीण ।
युगानुसार करून स्वधर्मरक्षण ।
ईश्वरभक्ति करावी ॥ १०-२

सारांश, सर्व परमार्थसाधनांचा पाया भगवद्भक्ति आहे आणि ह्मणून ग्रंथाचे

शेवटीं श्रेष्ठांनीं उघडपणें श्रीराममंत्राचा गौरव केला आहे, तो येथें देऊन
हें प्रकरण संपवूं,

काय करावे कष्टसाध्य मंत्र अन्य
नश्वरफळद् विधानलोपें देती दैन्य
एक होत्साता शाश्वतफळद् धन्य
उघडा मंत्र श्रीराम ॥ १०-९९
जेणें दिग्बंधन जालें मुक्त ।
जेणें विधिनिषेध केले भक्त ।
जो आचांडाळविप्रपर्यंत युक्त ।
तो उघडा मंत्र श्रीराम ॥१००॥
जो नवविधभक्तीचें मूल ।
जो चतुर्विधमुक्तीचें फळ ।
जो सर्वसाधनांची सिद्धि केवळ ।
तो उघडा मंत्र श्रीराम ॥१०१
ज्याचें वर्णितां महिमानें ।
न शक्कोमि ह्मणे चतुरानन ।
शेषा सहस्रमुखीं पडे मौन ।
तो उघडा मंत्र श्रीराम ॥ १०२ ॥
तारकब्रह्म हें नाम ज्याचें ।
काशी मुक्तिक्षेत्र हें गौरव त्याचें ।
जें कंठरत्न उदास सदाशिवाचें ।
तो उघडा मंत्र श्रीराम ॥१०३॥

अशा ह्या उघड मंत्राचा प्रभाव श्रीरामदासांकित महाराष्ट्राच्या पुन-
रपि प्रत्ययास येवो !

उपसंहार

भक्तिरहस्य ग्रंथ ज्या पोथीवरून छापला आहे ती पोथी चाफळमठांतील असून श्रीवापुसाहेबमहाराज यांजकडे मिळाली. श्रेष्ठांनी मूळ ग्रंथ शके १५९० त लिहिला व प्रस्तुतची प्रत शके १६९१ त तारळेकर कुळकर्णी गिर्माजी उद्धव यांनी केली, हे पोथीच्या शेवटी नमूद आहे. ताडून पाहण्यास आणखी दोन प्रती मिळाल्या पण त्या अपूर्ण आहेत. एक प्रत मर्ढे येथील मठपतीचे चिरजीव श्रीरा. भ. प. विश्वनाथ रामदास बुवा यांनी दिलेल्या सग्रहांत होती. तिची अवधी पहिली पचवीस च प्रकरणे आहेत. दुसरी प्रत जावेपासून सहा कोसावर असलेल्या मगरूळ गांवी श्रीरा. भ. प. अबादासबुवा रामदासी यांचे जवळून मिळाली. तिची १ ते ६८ प्रकरणे आहेत, हणजे फक्त शेवटची नऊ प्रकरणे कमी आहेत; त्यामुळे प्रतीचा शक जरी नक्की सागतां येत नाही, तरी एकदर स्वरूपावरून ही प्रत श्रेष्ठकालीन असावी असे अनुमान काढण्यास सुळी च हरकत वाटत नाही. सुगमोपायाची एक च प्रत शके १६९६ तील चाफळचे मठात मिळाली. स्फुट कविता जावेचे श्रीरा. भ. प. लक्ष्मण देव यांनी दिलेल्या वाडावरून घेतली आहे. श्रीवापुसाहेब महाराज आदिकरून सर्वांचा मी या सहाय्याबद्दल श्रत्यन्त ऋणी आहे.

या भागापैकी सुगमोपाय खेरीज करून बाकी सारी कविता आजपर्यंत अप्रकाशित होती. हणजे या भागाच्या ५०८ पृष्ठापैकी ४१३ पृष्ठे निवळ नवीन आहेत. सुगमोपाय पूर्वी शके १८१६ त रा. रा. बाबाजी अनंत तेंडुलकर यांनी एकदा छापला होता. त्याच्या प्रती हल्ली दुर्मिळ आहेत. मोठ्या प्रयासाने तसेल एक प्रत मिळाली. तिच्यापेक्षा चाफळची प्रत शुद्ध आहे हे सागावयास नको. रा. तेंडुलकर यांनी रामदासी ग्रंथ व चरित्र छापण्याचे परिश्रम बरे च केले होते असे दिसते. त्यांचे या ठिकाणी कौतुकयुक्त स्मरण होणे साहजिक आहे.

भक्तिरहस्याच्या टीपा देण्याचे काम रा. दाजीबा देव यांनी केले व सुगमोपायाच्या कांहीं टीपा दाजीबांनी व कांहीं येथील सध्यामठाचे अधिपति रा. वासुदेवराव शिंदोरे यांनी दिल्या आहेत. उभयतांचा सप्रेम निर्देश करणे आवश्यक आहे.

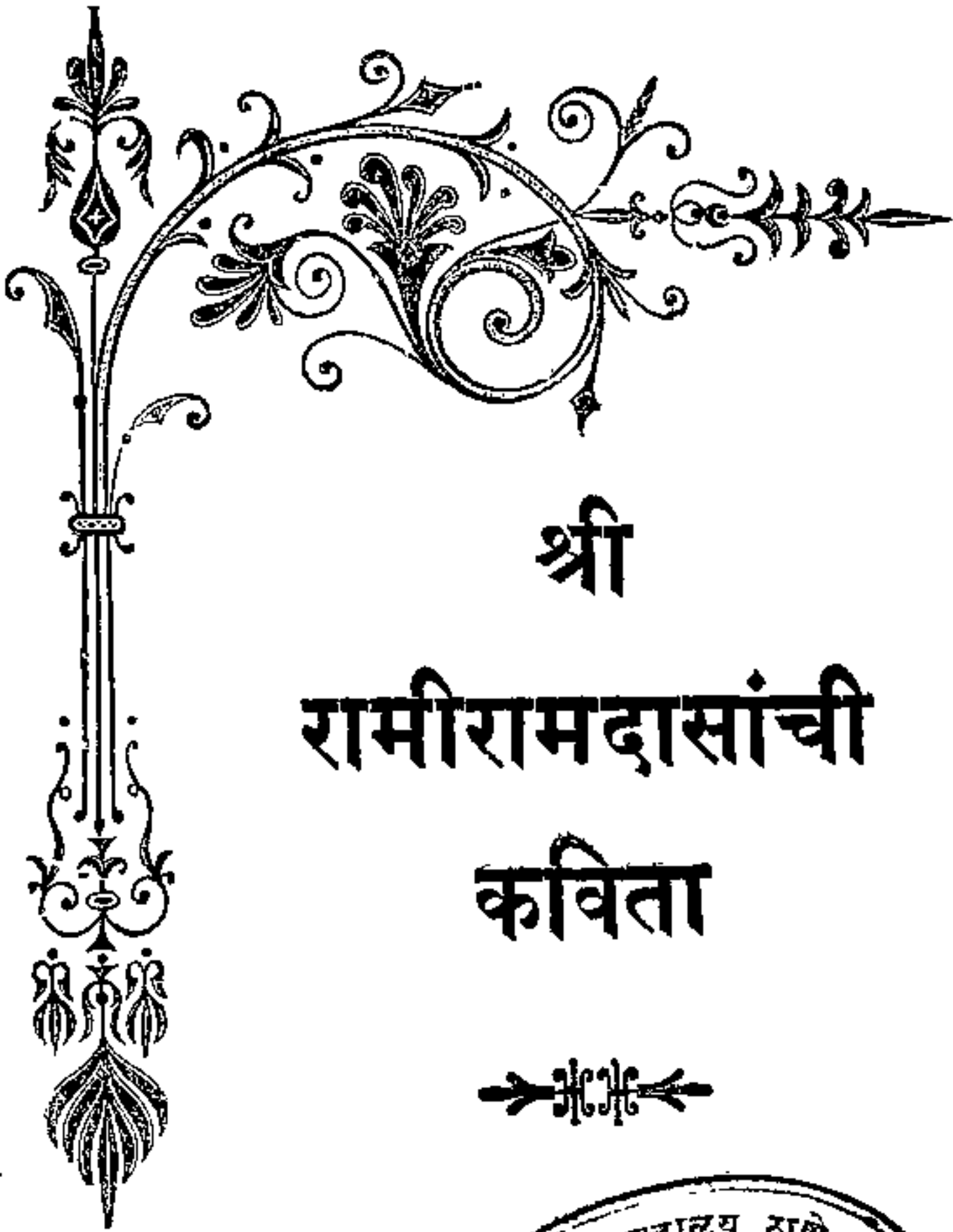
श्रीकल्याणमहाराजांच्या हातच्या बाडावरून मनाचे श्लोक स्वतंत्रपणे विपुल टिपासह प्रसिद्ध करण्याविषयी फार वेळा आश्वासने दिलीं, पण आतां यापुढचा ह्मणजे पांचवा भाग मनाचे श्लोकांचा शक्य तितक्या लवकर हाचकांच्या हातीं देण्याचें शेवटचें आश्वासन देतो. मनाचे श्लोकांचा भाग दरम्यान निघून पुढील विजयादशमीचे आंत च " श्रीदिनकररामदास " कृत कवितेचा सहावा भाग प्रसिद्ध करू. दिनकर हे खुद्द श्रीसमर्थीचे शिष्य, तिसगावमठपति होत. त्याचा स्वानुभवदिनकर ग्रन्थ श्रीसमर्थसांप्रदायिकांना अत्यंत आवडता असा झाल्यावाचून राहणार नाही, अशी मला पूर्ण खात्री आहे. या ग्रन्थाची मौज अशी आहे की, तो प्रत्यक्ष श्रीसमर्थशिष्याने लिहिला असल्यामुळे त्यात श्रीसमर्थीविषयी व श्रीसांप्रदायाविषयी पदोपदीं जे उल्लेख आले आहेत ते प्रेमळ वाचकास प्रपंचाचा विसर पाडून श्रीसमर्थचरणीं आनन्दात लोटागण घालावयास लावतील ! दिनकराची इतर हि कविता सद्गुरुभक्तीने ओथबलेली आहे. रामचंद्र ह्मणून दिनकराचे प्रपंचपरमार्थे निजात्मज्ञ होते. त्याचा " सीतारामसंवाद " ग्रन्थ मिळाला असून तो हि अपूर्व आहे. तुसत्या दिनकराची कविता ६०० पृष्ठांवर होण्याचा संभव आहे; त्या च भागाला रामचंद्राची कविता जोडली तर न जाणों सहावा भाग १००० वर पृष्ठांचा होईल. पण ह्या पुढील कथा आहेत; आज श्रीसमर्थरामदासस्वामी याचे वडिल बंधु श्रीश्रेष्ठरामीरामदास यांची कविता महाराष्ट्रास अर्पण करित आहे, हें खरें. पुढचें पुढें !

धुळे,
विजया दशमी शके १८३१.

शंकर श्रीकृष्ण देव

संस्कृतम्

श्री

रामीरामदासांची

कविता

श्रीसद्गुरुस्तवन

ज्यासी दीनबंधु नाम हें साजे ।
ज्यासी देही च देवपण गाजे ।
ज्ञानवैराग्यसंपन्न राजे ।
ज्याच्या दर्शनं चिन्मये पुण्य मांजे ॥ १ ॥
गे वाइये आवडी त्याची मज मोठी ।
चित्तीं अखंड पडली मिठी ।
साधुजनाची बहु उंच कोट्टी ।
कृपादृष्टीं तारिल्या भक्तकोट्टी ॥ ४० ॥
ज्याचा परमार्थवृक्ष अंकुरला ।
शाखापल्लवी विस्तारला ।
नवविधा प्रकारें मुहुरला ।
शुध निष्काम भजनें फळा आला ॥ २ ॥
ज्याची अपार धारणा धृती ।
ज्याची वेदांत काव्य संमती ।
ज्याची अगम्य न गमे गती ।
ज्याचीं चरित्रें सर्वत्र गाती गीतीं ॥ ३ ॥
सर्व तीर्थांचें तीर्थ ते साधु ।
सर्व देवांचे देव ते साधु ।
अग्रपूजेसी बंध ते साधु ।
सस्वरूपाचे मायेबाप साधु ॥ ४ ॥
ज्यासी मुळीं च मीपण नाही ।
ज्यासी समान देखणें देही ।
जेहीं आपणास सेविले ठाई ।
सर्व कल्याण त्याचिये पाई ॥ ५ ॥

॥ भक्तिरहस्य ॥

॥ श्रीराम ॥

ॐ नमो सिद्ध विनायका । सिद्धस्वरूपा वरदायका । सिद्धानंदा
सिद्धात्मका । मंगळमूर्ति ॥ १ ॥ मुळीं असेचिना आमगळ । तेंचि तत्वता
मंगळ । अमूर्तिचि मूर्तिमत केवळ । मंगळमूर्ति ऐसा ॥ २ ॥ नाना चित्र
विचित्र व्यक्ति । तुझे स्वरूप हें वेदोक्ति । एक च अनेक अनेक च एक
हे शक्ति । अभिनव तुझी ॥ ३ ॥ नरकुजर आणि हिमकर । उदिर
मयूर फणिवर । वस्त्रें भूषणें आयुधाकार । सर्व आत्मा तुं गणेश ॥४॥
तुझे स्वरूप स्मरता पाहिं । अविघ्नता ह्यणिजे विघ्नचि नाहिं । असोनि
दवडिलेंसें नव्हे काहि । ह्यणोनि अशेष विघ्नहर ॥ ५ ॥ सद्भावें स्मरतां
गणपति । सुप्रसन जाला सहजस्थिति । परम रसाळ सिद्धस्मृति । वोळलि
अंतरि ॥ ६ ॥ आता अभिवदुं वागेश्वरि । जे सरस्वति ब्रह्मकुमरि ।
दिव्यस्वरूपा खेचरि । हसवाहना ॥ ७ ॥ जे प्रणवाकुर कल्पवह्नि ।
दशकांर्द्धदशक पुष्पें विकाशलीं । जीव ईश्वर कल्पना गुफिलि । तितुक्या
माळा जालिया ॥ ८ ॥ तेथें फळनिष्पत्ति अपूर्व । हरिहारार्पित तेथिचि
सपूर्व । त्येच अविनाश येर सर्व । गळोनिया पडति ॥ ९ ॥ आता
वैखरि मध्यमा पश्यति परा । याचिया वसवि अभ्यंतरा । निराकार
होत्साता साकारा । शब्दसृष्टि निपजवि ॥ १० ॥ जन्मातरिं हिं तुझे
स्तवन । घडलेंचि नाहिं ऐसे जे मळिन । त्यास जिव्हा हि मुखि असोन ।
मुकें विश्व देखतसे ॥ ११ ॥ ऐसि वदिता वाग्देवि । सुप्रसन जालि
सद्भावें । परमात्म स्फूर्तिचि गुप्त ठेवि । होति ते अतरि प्रकाशीलि ॥१२॥
आतां सद्गुरु रघुनदना । सर्वांगें केलें अभिवदना । जो जगत्रयाच्या
प्राणस्यदना । चाळितसे करणोंसि ॥ १३ ॥ तेथें गणेश आणि सर-

स्वति । वेगळि कैचि विश्वाकृति । तथापि यांचि किजे प्रथम स्तुति ।
 हे हि आज्ञा ईश्वराचि ॥ १४ ॥ जयाचें करावया वर्णन । वेगळें कैचें
 मंगळार्चन । तोचि स्वयें मगळायतन । ह्यणउनिया ॥ १५ ॥ तो
 मद्गुरु जगद्गुरु समर्थ । भावेंचि भेटला श्रीरघुनाथ । मस्तार्कि
 ठेडानि पद्महस्त । स्वस्वरूप प्रकाशिलें ॥ १६ ॥ हे गुह्य
 पाहिजे गुप्त । परि सत तितुके नित्य श्रुत । परमार्थ जाला
 जैसा प्राप्त । तैसा निरोपिला पाहिजे ॥ १७ ॥ स्वभावे हि सद्गुरुता ।
 ईश्वरिच आसे स्वता । मनुष्यवेषें तन्हि तत्त्वता । ईश्वरावतारच
 किं ॥१८॥ जयास तू शिष्या होय हा बोधु । तोचि सर्वथा जाला शुद्ध
 पूर्वापर तरत आले साधु । येणेंच निर्धारें ॥ १९ ॥ सद्गुरु तत्शीष्यासि
 होय देव । परतु जनदृष्टि भासे मानव । तैसा नव्हे हो रघुराव । देवादि-
 देव स्वतसिद्ध ॥ २० ॥ तो गुरु तोच देव ईश्वर । जगपाळक जगचा-
 लक जगदीश्वर । सर्वदा वद्य सर्वेश्वर । गुरुत्वे अधि वंदिला ॥ २१ ॥
 आतां सज्जनाभिवदन बोधें । जयाचि महिमानें अमोघें । ससारिं वर्तता
 भवेंदाघें । वेगळेंचि ते ॥ २२ ॥ जे देवभक्त लिळारोळें । अवतार ध-
 रिति खेळें मेळें । ज्याच्या चरित्रें भुमडळें । पावन होति ॥ २३ ॥ ज-
 याचिं अख्यानें परिसतां । भक्तिभावार्थ उपजे चित्ता । जिहिं पुढिलहि
 भक्त भोळे अच्युता । निरविले अहेति ॥२४॥ जिहि करुनि दुष्कर सेवा ।
 प्रसन्न जालिया प्रार्थिलें देवा । तुझि आवडि उठताच तारि जिवा ।
 करावलवें अविलवें ॥ २५ ॥ नारद तुवर सनकादिक । वाल्मिक व्यास
 आणिक शुक । भगवत्प्रिय रुपि अनेक । जगदुधारिं तत्पर ॥ २६ ॥
 इहि करुनि तपसाधनें । कलियुगिं तरावया दिनें । आवगणुनि नाना
 साधनें । नाममहिमा प्रेरिला ॥२७॥ यागादिकिं कर्मि पाहिं । आणि वर्णअश्र-
 मधर्मि हिं । करित असताच अधिकार नाहि । रामनामें तरति ते ॥२८॥
 जैसे परम धार्मिक अतुळ दाते । मुखि कवळें घालिति अक्षर्माते । तैसें
 पावावया निज क्षेमाते । नाममहिमा प्रकाशिला ॥ २९ ॥ जिहि
 येव्हढे उपकार केले । ते कैसे जातिल निस्तरले । ह्यणउनि प्रेमरंगें

पाउलें । आठविले अतरी ॥ ३० ॥ संतास अभिवंदन करितां । संतोष
वाटे श्रीभगवता । प्रसन्न होउनि सतता । यालागि हि देतसे ॥ ३१ ॥
भूत भविष्य वर्तमान भक्त योगि । अभिवदन हें सकळालागि । वर
धावा जि प्रेमरगि । वर्णावया रामातें ॥ ३२ ॥ भावें करितां सतस्तवन ।
तवं ते पुर्विच करुणाघन । सहजस्वभावे वरदान । प्रेमकळा
दिधलि ॥ ३३ ॥ आतां श्रोते मोक्षश्रीमत । जे श्रवणाधिकारी प्रस्तुत ।
कथाश्रवणि येकचित्त । तयातें हि प्रणम्य ॥ ३४ ॥ जयाची स्वस्थ
अंतरकळा । सदा इच्छिती श्रवणसोहळा । ज्याचे सगर्भ चित्तवृत्तिसि
डोहळा । हरिकथेचा आखड ॥ ३५ ॥ ते हरिसिच उर्पमिय । हरिसि
अन्न दुर्लभ काय । दिना अनाथाचें खाय । समर्पिलें जें ॥ ३६ ॥
तैसे श्रोते विचक्षण । सर्व कथा असति श्रवण । परि भावार्थें महाराष्ट्र-
निरोपण । तेहिं सुखें परिसति ॥ ३७ ॥ बहुत श्रुत आणि शुचिस्मत ।
सात्विक साबंडा श्रद्धावत । भावार्थि भोळा सत । लक्षाणि संपूर्ण ॥ ३८ ॥
चित्तशुद्धि वैणु बुद्धि तिक्षण । परमार्थ परिक्षा विचक्षण । जयाचें
मननयुक्त श्रवण । साक्षात्कार आखड ॥ ३९ ॥ ज्याचे कर्ण कथामृत-
प्रात्रें । रूपनिधान धाम नेत्रें । चित्तभित्ति चित्रिली विचित्रें । भगव-
त्कीर्ति सुरगें ॥ ४० ॥ ज्याच्या अवधानाचा सोहळा । जैसी कासवी
अवलोकी बाळा । सर्व सतोष आपुल्या डोळां । लेउनि काय ॥ ४१ ॥
श्रोते करुनि सन्मुख । वारिले वार्जेट बहिर्मुख । जयासि परमार्थाचें दुःख ।
त्याचें काय प्रयोजन ॥ ४२ ॥ शाक्त कामिक लाघवी । बाह्यरंग दिसे राघवी ।
अतरी असेति ज्याचा जीवी । कुकर्माचे कुप ॥ ४३ ॥ बळकट बडि पाखंडि ।
उत्श्रुखळ शब्द तोंडि । भोळियाचा भावार्थ खडी । कोमळ देखोनिया ॥ ४४ ॥
कर्मधर्मभ्रष्ट षठ । अशास्त्र करणें खटखट । देहाभिमानी धीट दुष्ट ।
दुरुनिच दवडावे ॥ ४५ ॥ जरि तो बैसविला सभे । तरि सतांमाजि
न शोभे । सिळविरुद्धें तन्हि क्षोभे । इतुके कासया करावे ॥ ४६ ॥
सहज ससारिं जे जन । त्याचें श्रवणें चोखीले मन । वज्रचित जे दु-

१ त्याना परमेश्वराचीच उपमा योग्य आहे. २ भोळा, भोळसर. ३ शिवाय,
आणि. ४ वाचाळ. ५ स्वभाव. ६ निमेळ होतें.

र्मन । त्याचें चित उखळेना ॥ ४७ ॥ आता परिसावें सावधान । हरि-
 भक्तिचें महिमान । न कळे ह्मणे चतुरानन । तेथें किति मानवि ॥४८॥
 तथापि व्याची जितुकी शक्ति । तैसी करावी हरिभक्ति । हरिवाचुनि
 बधमुक्ति । कदा नव्हे कलियुगिं ॥ ४९ ॥ ऐसें नाना ग्रथाचें तात्पर्य ।
 ऐसेंचि बोलत आले आर्य । भगवद्भक्त्या कृतकार्य । होइजे भगवत्प्रसादें
 ॥ ५० ॥ भक्तिरहस्य याचें नाम । येथें विषयो च भक्तिप्रेम । समध
 नाना ग्रथानुक्रम । प्रयोजन सज्जनप्रार्थना ॥ ५१ ॥ आजि ज्ञानगाथा
 घरोघरीं । क्रिया मांडली आसुरी । हेचि या कळिची थोरी । कौतुक पाहिलें
 पाहिजे ॥ ५२ ॥ तथापि आज्ञा अनुलब्धमान । आणि वर्णितां भगव-
 द्भक्तिचें महिमान । होय परम समाधान । तारी का आळस करावा ॥५३॥
 भाग्यवंताची आवडी । सर्वांग निववी नामगोडी । श्रीरामाची होय जोडी ।
 ह्मणउनिया आदरु ॥५४॥ विनवी रामिरामदास । अति सुरस भक्तिरस ।
 सेव्य सतां श्रीमतास । भोक्तेचि ते येथिचे ॥ ५५ ॥ इति श्री भक्तिरहस्ये ।
 रामिरामदासकृते । मगळार्चन नाम । प्रथम प्रकरणम् ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

ॐ नमोजी आदि अनता । स्वस्वरूपा सदोदिता । अपरांपरा
 शाश्वता । कर्ण सवेद्या ॥१॥ जगज्जाळ मूळकदा । परात्परा परमानदा ।
 वाणि प्रवर्तली अनुवादा । तुझेन अनुमोदनें ॥ २ ॥ तुवा चेतविल्या
 चित्त चळे । तुवा प्रबोधिल्या इद्रियासि कळे । तुवा वळिल्या वृत्ति वळे ।
 तुझिया मोहैरा ॥ ३ ॥ जितुकी नेमिति प्रमाणें । तें तुजपासुनिच
 निर्माण । त्याचेनि प्रमाणिकपणें । तुज तो नेम करवेना ॥ ४ ॥ प्रत्यक्ष
 प्रमाण शब्द आणि अनुमान । जहद अजहद जहदाजहद उपमान ।
 इतुकियासहि अघटमान । तुझीया रगताहे ॥ ५ ॥ तुज तत्वता नाहिं

१ मार्गाकडे. २ जहलक्षणा = त्यागलक्षणा, दूषित लक्षणा. ३ अजहल-
 क्षणा = अत्यागलक्षणा. ४ त्यागात्यागलक्षणा, ह्मणजे सारासार ओळखून असाराचा
 त्याग व साराचें ग्रहण.

पार । तु सर्वत्र सारिखाचि चौफेर । इकडे धोडे इकडे फार । हें सर्वथा
घडेना ॥ ६ ॥ आकाश पृथ्वीहुनि वेगळे । तु अनताकाशाहुनि वि-
स्तिर्ण सगळें । तु आकाशच ह्मणावें तरि तें पोकळें । तु सघन सुक्ष्म
स्वप्रकाश ॥७॥ तु स्पर्शासि तरि अकळ । परि सबाह्य व्यापक सकळ ।
जयात्यें हि तु च केवळ । तथापि मिं हें जाणावया ॥ ८ ॥ मी हा हेतु
ह्मणों माया । तरि ते माया च नये आया । मीं तुजमाजि अभेद बोध
इया । माया कैचि वेगळी ॥ ९ ॥ माया ह्मणिजे मृगजळ । जवं नि-
र्धारिलें नसे केवळ । होचि निर्धारिता निर्मळ । सूर्यप्रकाश लीळा
॥१०॥ सूर्यप्रकाश सूर्यास्तव । नेत्रिं हिं सूर्यांश वैभव । जळदाभास प्रादु-
र्भाव । सूर्यसत्ता प्रसिद्ध ॥ ११ ॥ प्रातःकाळिं कदा नसे । सायकाळिं
हि समरसें । मद्धास्थानिच आभासे । ह्मणउनि सूर्यमय तें ॥१२॥ असो
सत्य ना असत्य ऐसा । नसोनि भासे भासताच नसे तैसा । अनादि
जळदाभास ठसा । प्रबोधें हिं न मोडे ॥ १३ ॥ कोण्हि ह्मणति मिथ्या
तयां सत्य रवि । सत्य ह्मणति तर्हि सूर्यपदवी । उभयतेविण उभय
भावि । सत्य सूर्य प्रकाश ॥१४॥ तैसा प्रपंच मिथ्या अथवा सत्य । अधि-
ष्टान आत्मा तो नित्य । अनित्य कल्पना तेचि अनित्य । सहज सत्य आत्मा
तु ॥१५॥ तु शरीरेविण सचेतन । सर्वज्ञ इद्रिया वाचुन । तुज विकारचि
नसोन । येवढी रचना देखिजे ॥१६॥ तुझा ठाड देवत्वादीदेवा । आखडा
अद्वैता स्वयमेवा । विवर्तस्वरूपिणी मूळमाया अनुभवा । प्रकाशी तुझेन
सामर्थ्ये ॥ १७ ॥ तुझा अनुभव काय तुज नव्हता । जें इणें प्रकाशिलें
तत्वता । तुज वेगळी ईश्वरजीवता । कोणें प्रकारें घडों शके ॥ १८ ॥
मूळमायेसी हि तु मूळ । तुज वाचुनि न घडे केवळ । सत्य ना अस-
त्यसें मिथ्या जाळ । चेतना चेतवे तुझेनि ॥ १९ ॥ एतावता इतुकें
चि गमे । तुझिया सामर्थ्याची सर्व हि नामें । तुज वाचुनि दुजें नाहि
नेमें । ह्मणउनि तु निर्द्वंद ॥ २० ॥ ससारिं बोलिले पाहिजेति जीव ।
तरि हा स्वप्नसृष्टिचा प्रादुर्भाव । प्रबोधीं आहे आवघें वाव । द्रष्टा च
सर्व स्मरताहि ॥ २१ ॥ ऐसा तु बहुत्वे वीण बहुरूपी । कोविं भुलसी

स्वस्वरूपी । विवर्तरूपिणी साक्षेपी । तुवा च अधिष्ठिली ॥ २२ ॥
 अशेषशक्ति चक्राचा अगिकार । ह्यणौनि तु आत्माच प्रत्यगात्मा ईश्वर ।
 करिता ऐश्वर्याचा व्यापार । मूळमाया तेचि माया ॥ २३ ॥ ईश्वर जो
 वर्णजे वेदी । जो सर्वदा स्तविजे सर्वपदी । जो निरतर योगिवृदी ।
 हृत्सरोजीं स्मरिजे तो ॥ २४ ॥ जया देव दैत्य समान आपें । जो स-
 कळा सारिखाचि स्वरूपें । अशरीरि वाणि होय साक्षेपें । हे जयाचि
 प्रसिद्ध ॥ २५ ॥ तो अकळ न कळे सकळां । न फावे भक्तिसुखाचा
 सोहळा । ह्यणौनि स्वसामर्थ्ये स्वलिळा । मुर्तित्रय अवतरला ॥ २६ ॥
 ब्रह्मा विष्णु सदाशिव । अशंकहनि सर्वहि देव । चराचर जीतुके जीव ।
 क्षत्रज्ञ जो तयाचा ॥ २७ ॥ मानवि भजती देव । कामनारूपें कल्पु-
 नि भव । वैराग्यसपन्न शुद्ध जीव । ससारिं सुटो इच्छिते ॥ २८ ॥ त्याचा
 तरणोपाय कैसा । स्वधर्में तरावें हा भवसा । तरि तो साग न घडे ऐसा ।
 काळ आला विपरीत ॥ २९ ॥ कळिचेनि प्रतापानळें । साधनें ति-
 तुकीं जाली विव्हळें । स्वकर्मादिकें सकळें । करिजेत असताच न टकेती
 ॥ ३० ॥ सहवासी जनसपर्क । कुविद्या कुबुद्धि कुतर्क । दुर्जनसगें तरि
 नरक । अकल्पित बोलिलें ॥ ३१ ॥ महा पातकें अवधीं च्यारीं । ससर्गीं
 पांचवा बरोबरी । आर्द्धपाप जो न निवारी । शक्त होउनि तयातें ॥ ३२ ॥
 आता बहुतेक धरोधरीं । हे चि अरभिली कुसरी । बहुतास येकला
 निवारि । तो वाचला हि पाहिजे ॥ ३३ ॥ बहुत सदृढ जालें इधन ।
 तरि शमे सुक्ष्म हुताशन । जे समुदाइ आणि दुर्जन । कैचि गति
 सज्जना ॥ ३४ ॥ जना आवडे श्रुक्त वैर । लाभेविण कळहो घोर ।
 निर्दयता आणि निष्ठुर । लज्जारहित सर्वदा ॥ ३५ ॥ पित्ते पुत्र शत्रु
 होती । येकमेकाचे प्राण घेती । मातेसि दवडुनिया घालिती । गाळि-
 प्रदानें करुनिया ॥ ३६ ॥ स्त्रीदेव कामकिंकर । दृश्यविद दुराचार ।
 कैचा बरा घराचार । तन्हि तिजअधिन ॥ ३७ ॥ पूर्वि पतिव्रता
 होत्या नारी । आतां स्त्रीव्रत बहुत संसारी । ऐसियासीहि साडुनि घरीं ।
 परपुरुषीं भजत्याति ॥ ३८ ॥ कन्याविक्रय करिती ब्राह्मण । वेद
 शास्त्र विकिती पुराण । विकिती हरिकथा नामस्मरण । नाना द्रव्ये

आणि रस ॥ ३९ ॥ दुष्ट सेवा दुष्ट प्रतिग्रह । दुराचारी दुराग्रह ।
 गोब्राह्मणा अति निग्रह । तेथें कैचा प्रतिपाळ ॥ ४० ॥ पापें सतापें
 पावे दुःख । न पावे ससारिचें हिं सुख । लक्ष्मी अधर्मी विन्मुख ।
 आलक्ष्मीचा आदणा ॥ ४१ ॥ न्हस्व काया कैचि माया । बहु आपल्यें
 प्रसवे जाया । सर्वथाहि न मिळे खाया । बुभुक्षित विटवे ॥ ४२ ॥
 चोरी करी पारि न भरे पोट् । तन्हि परदारीं महाघिट । परिग्रहेविण
 लपट । अर्थकामि अतित्रुष्णा ॥ ४३ ॥ बटु अत्रत अनाश्रमि भोगि ।
 अर्थ त्रुष्णा सन्यासिया लागि । ग्रामवास करिती योगि । तपोवेषोप-
 जीविका ॥ ४४ ॥ क्षत्रि वैश्य स्वधर्मभ्रष्ट । शूद्र जाले सेवानष्ट ।
 किति हैचि बोलावें स्पष्ट । सीण वाटे वाचेसी ॥ ४५ ॥ अशेष
 माडला अनाचार । ग्लानी पावला सदाचार । सहामाल्त्राजि मुमुक्षु नर ।
 तेणें काय करावे ॥ ४६ ॥ आपला आपणा आधर्म नावरे । ससर्गिचा
 केवि आवरे । चहुकडुनि पडति चिरे । कैसें तरे बापुडें ॥ ४७ ॥
 ऐसी आर्तभुत देखोनि दीनें । दयार्णव द्रवला महामनें । तोडवया भव-
 वधनें । नाम खड्ग प्रेरिलें ॥ ४८ ॥ तरावया अघसागरीं । नामनौका
 प्रेरी श्रीहरि । आपुलेन हस्तें बैसउनि वरि । वैकुठासि नेतुसे ॥ ४९ ॥
 पसरूनिया कर्ण कोशा । कारुण्यें लक्षि दाहाहि दिशा । जेथें आइके
 नाम घोषा । तेथें उडी च घाली ॥ ५० ॥ भावे अथवा स्वभावे । प्र-
 मादें तन्हि मुखा यावें । कोण्हि तन्हि नाम ध्यावें । ह्मणोनि बाहे उभारि
 ॥ ५१ ॥ भक्तभार स्कर्दि वाहे ! करावलबें तारिताहे । नाभि ह्मणत
 कृपा पाहे । बाहे ह्मणे मजलागि ॥ ५२ ॥ बुडत असता दुखार्णवीं ।
 हारि तारक जोडला दैवीं । परमानंद प्रेमळा जीवीं । जयजयकार करि-
 ताती ॥ ५३ ॥ मूर्तित्रय ईश्वरावतार । परि ब्रह्माब्रह्म कर्म तत्पर ।
 दिनोद्धरण हरिशकर । तोचि वर्णिजेति आता ॥ ५४ ॥ याचें वर्णावया
 ध्यान । कैचें वाचेसी महिमान । तथापि प्रेम उथळलें गहन । तें न
 बोलता नावरे ॥ ५५ ॥ आतां सावधान श्रोतेमडळ । तथासी प्रार्थि-
 तसे केवळ । हरिकथामृतकळोळ । सावकाश सेवा सुकर्णी ॥ ५६ ॥
 रामदासे ह्मणे आतां । आळस दवडुनाम गाता । पावो रामसायोज्यता ।

कष्टेविण कलियुगीं ॥५७॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृतै ॥
नामैव तरणोपायवर्णननाम । द्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥

॥ श्रीराम वरद ॥

पूर्व प्रकरणीं ईश्वर अवतार । साकार, स्वरूपे हरीहर । त्या-
चीया आकृती मनोहर । चित्त चिंतीता निवतसे ॥ १ ॥ ऐका भगव-
ताचे ध्यान । जे का कैवल्य निधान । तनु मनाचे समाधान । जें दे-
वासी दुर्लभ ॥ २ ॥ स्मित सुदर अति सुनीळ । रम्य सकुमार वेल्हाळ ।
शक्ती कळाधर कुशळ । पूर्ण षड्गुणीं गुणनिधि ॥ ३ ॥ जगद्वद्य चरण-
कमळे । सरळीं शोभती पदागुळे । कनिष्ठिकेपासुनि आगळे । श्रेष्ठ-
पणे अगुष्टी ॥ ४ ॥ सव्य चक्राक अगुळी । अरुणा भारंगली तळी ।
टाका बाळार्काच्या कीळिं । वर्तुळाकार शोभती ॥ ५ ॥ उर्ध्व रेखा
आति सुरगा । जैस्या जान्हवी आणि गगा । काय जन्मस्थान सगा ।
चिन्हरूपे जडलिया ॥ ६ ॥ सद्य मुक्ति आहे पदस्मरणे । ह्योनि
ध्वज उभारला चरणे । वज्र भक्त पजरणीं । चिन्ह कार्ये उमटला
॥ ७ ॥ विकशित अष्टदळ पद्म । तेंचि पद्मेचें सुख सद्म । जेथें कोटि
अर्बुदे पद्म । सख्या ठेविती सिरपद्मे ॥ ८ ॥ भक्तप्रीति वांकि मुराडिचीं ।
पाउले आकळुनि ठेल्या सद्भावी । उद्गार उठता स्वानुभवीं । अति गजरे
गर्जती ॥९॥ तोडरिं शोभे ब्रीदावळी । असुरांतक सेवक पाळी । तुळसी
मञ्जुरिका कोमळी । चदन सुमनी अर्चिली ॥१०॥ जें देवाचे देवतार्चन ।
मुनिजनमनमदिर निधान । ज्याच्या पाद चिन्हाचे करिता पूजन ।
पूर्वजा मुक्ति गयेसी ॥ ११ ॥ गुल्फ त्रिकोण हरित । उभय भागिं
विराजित । जघा सरळा नळ नळित । जानु चक्रे साजिरीं ॥ १२ ॥
उरू स्तभ तेजाळ । सधन गगनाचे पोटळे । जघन मध्यमान कवळे ।
काय मुष्टिचि माजी ॥ १३ ॥ गुह्याचे हि गुह्य गुज । वाणि वर्णिता
सहृज्ज । पीतांबर परिधान वीज । जैसि अचळ वन निळी ॥ १४ ॥
कासे इद्र गोपाकार । सुक्ष्म ततुचे सुदर । कनक ठसे मनोहर । मुक्ते

जडलीं पल्लवी ॥ १५ ॥ कासि कटि मणि मेखळा । किळ किंकीणि
 ज्वाळ माळा । रुणुञ्जुणु वाजती मजुळा । जैस्या श्रुती परतल्या ॥१६॥
 उदर सुदर दौदाकृती । पद्मनाभिसव्यावर्ति । अब्जोद्भवाची उत्पति ।
 सकळा भुवनासी जेथें ॥ १७ ॥ श्यामरोमाकुर रेखा । उभय समिळित
 सुरेखा । जाणोनि अतरिच्या सुखा । स्थिरावळें हृदयीं ॥१८॥ पृथुत्तुग
 सुविशाल । भूर्तीभुवन वक्षस्छळ । हरित मणि मयुख मडळ । तैसे स्तनांक
 दोन्ही ॥१९॥ कारुण्याचें हिं कारण । ब्रह्मपदाचें भूषण । महिमा वर्णु शके
 कोण । अकळ नकळे हृद्गत ॥२०॥ महा स्कंद चतुर्भुज । आजानु शुडाकृति
 सहज । कोपर शोण सतेज । नखें सरळा अगुळिका ॥ २१ ॥ सर्व
 सपूर्ण लक्षणें । करतळी धरिली नारायणें । भक्ता अभय वर देणें ।
 जेणें मस्तक कुवाळी ॥ २२ ॥ आगिं चदनाची उटी । मणि मुद्रिका
 दाहिं बोटि । रत्नककर्णें मणगटि । कीर्तिमुखे बाहिवटे ॥ २३ ॥
 कीर्ति अतिशयें निर्मळा । घरटी घाली दिग्मडळा । मदरमथनि बाहु-
 बळा । सख्या न कळे सुरचरा ॥ २४ ॥ हस निळोत्पळावरि । तैसा
 शख शोभे करीं । नाद नसमाये अबरीं । विजय काळीं वाजविता
 ॥ २५ ॥ चक्र अरीचक्रा अतक । रविचक्राकार तेजिक । दैत्य सव्हा-
 रुनि सकलिक । येउनि हाति बसतसे ॥ २६ ॥ मस्तक दुष्टाचें छेदित ।
 वेळवेळां दिग्ध धौत । कौमोदकी धगधगित । करिं कवळिलि शोभे
 ॥ २७ ॥ दिव्य अमर हेम कमळ । करकमळि सर्वकाळ । पद्महस्ति
 दीनदयाळ । उदार धीर गभिर ॥ २८ ॥ कंबुकुठिं कौस्तुभ मणि ।
 तेजोनिधि झळके कीरणि । वैजयति सुदृढ गुणी । तुळसी सुमनमाळिका
 ॥२९॥ नभ अतिसुनिळ निर्मळ । वरिं नक्षत्रें देति ढाळ । तैसीं साजिरी मुक्त
 माळ । श्रीहरिचें सुकठिं ॥ ३० ॥ शोभे सुहास्य वदन । परमानदाचें
 सदन । रसना निगमा जन्मस्थान । दत्तपक्ति सुरग ॥ ३१ ॥ चुबुक
 चारु सुमनोहर । युवा कुमार निमासुर । उमटों पाहे तरुणाकर । अधर
 शोभा आरक्त ॥ ३२ ॥ तेजोमय रसाळ रम्य । वदन शोभा अनुपम्य ।
 घ्राण सरळ सुगधगम्य । जगत्प्राणा पर्णाळि ॥ ३३ ॥ भृकुटि सुरेख

धनुषाकार । नेत्र आकर्ण सुंदर । पत्राग्रिचे रोमाकुर । लावण्यातें शोभ-
 विती ॥ ३४ ॥ हर्षे निर्भर महामन । तेणें विकाशलें लावण्य । चचळ-
 ता देखोनि मीन । जळिं तळपो सिकलें ॥ ३५ ॥ अति सामर्थ्य अवलो-
 कना । सायोज्यता लाभे दीना । रक पावती महिमाना । पूर्ण कामें त-
 त्वता ॥ ३६ ॥ कुंडलें कार्ण रत्नखचित । मकराकारें लखलखित ।
 तेज गंडच्छळिं फाकत । महिमा अकळ श्रवणाचा ॥ ३७ ॥ श्रवाणि
 सुर जाले तहिन । श्रवाणि सुखावलें मन । श्रवाणि जालें समाधान ।
 श्रवाणि शोभा सप्रभ ॥ ३८ ॥ भाळिं त्रिवेळिका साजिरी । मळिवट
 रोखिला कस्तुरि । अकळ न कळे ज्याची थोरी । उपमा नाहि तयासी
 ॥ ३९ ॥ शिरीं शोभति चाचर कुरळ । कृष्ण सुरगे मृद निर्मळ ।
 धुपे धुपिले परिमळ बहुळ । दाहि दिशा फाकतसे ॥ ४० ॥
 नाना सुगध नाना रगी । अमर सुमनें शुध जगीं । चढळिं हरिचे
 उत्तमांगी । वृगुठिसि गुफिलि ॥ ४१ ॥ सुमनयोगें मधुकरासि । सेविता
 चि स्वविषयासी । मीळणी जाली भगवंतासी । हर्षे रुजि करिताती
 ॥ ४२ ॥ तेजपुज मुगुट सिरिं । रस्मि फाकती नाना पारि । रग
 बैसे गगनावारि । त्याची शुन्यता गेली ॥ ४३ ॥ तुळसी मजुरिका
 पुष्पिता । परमा मोदें मधमाधिता । मुगुटिं त्रुबी प्रेमवता । भगवतासि
 आवडती ॥ ४४ ॥ माधवाची प्रीति थोरी । गायनाचे ब्रह्मच्यारी ।
 त्याची रुचि देवास भारी । मुगुटावारि पिछाग्रे ॥ ४५ ॥ जैसी रवी-
 प्रकाशें करीं । रत्नें दिसतातीं साजिरीं । तैसा स्वप्रकाश हारि । अळ-
 कारा शोभवी ॥ ४६ ॥ लक्ष्मी लावण्याचा गाभा । साळकृता हरि
 बलभा । अकीं शोभे पद्मनाभा । भद्रासनी भगवत ॥ ४७ ॥ विकु-
 टावती विष्णुपुरी । कनकगीरिचा सीखरीं । रत्नखचित रचना थोरि ।
 जेथें हरि वैभवे नांदे ॥ ४८ ॥ विस्वक्सेनादि हरिगण । दिग्पति
 सेविती नारायण । दिव्य अप्सरा पेखण । किंनर गधर्व गाति ॥ ४९ ॥
 नारदादिक भक्तराज । कारिती हरिकथासमाज । भावे तुष्टे गरुडध्वज ।
 सुप्रसन्न सेवका ॥ ५० ॥ कनकदाडिं आतपत्र । कळस झळकतसें

विचित्र । मुक्तजाळिका पवित्र । अति सुढाल साजिरी ॥ ५१ ॥
 मणिमडित दिनमणि पर्ण । राज विभुति नाना वर्ण । दुदुभि मगळ
 तुरे कर्ण । पुजा काळि निवविती ॥ ५२ ॥ करणें विश्वाचा प्रतिपाळ ।
 विशेष भक्ता कृपाळ । त्याचा करावया सांभाळ । नाना अवतार धरितु
 ॥ ५३ ॥ भक्तालागि वेषधारी । क्षीरसागरी बळिचे द्वारी । तीर्थी क्षेत्री
 सचराचरी । अभ्यतरीं सकळाचें ॥ ५४ ॥ ज्याचे हृदई ध्यान विंबे ।
 त्यासी क्षण तोहि न विसभे । नामस्मरणमात्रें लाभे । दीना वैकुठ
 पदवी ॥ ५५ ॥ रामदासा समाधान । करिता श्रीहारेचें ध्यान । आतां
 परिसा पचानन । नामे मुक्तिदायक ॥ ५६ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिरहस्ये ।
 रामिरामदासकृते । विष्णुध्यानवर्णननाम । तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीरामो
 जयति ॥ शुभ भवतु । राम ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणीं गोविंद । स्तविला विश्वा मूळकद । आता शंकर
 परमानंद । वर्णिजेतो सद्भावें ॥ १ ॥ ध्यान परिसारें शिवाचें । जाड्य
 निरसारें जिवाचें । भय भगलिया भवाचें । शंकर पदवी पाविजे ॥२॥
 परि हें अकळ सकळांपरि । कपित होतसे वैखरी । चित्त जातसे चांचरि ।
 परि सुप्रेमें सावरिली ॥ ३ ॥ न कळे बाळ वृध तरुण । न कळे सगुण
 किं निर्गुण । न कळे न कळे विरूपेक्षण । किं भुवनत्रय सुंदर ॥ ४ ॥
 शंकर सतोषातें करी । सदाशिव कल्याणकारी । रुद्र प्रळयातीं सहारी ।
 निरशी जन्ममरणातें ॥ ५ ॥ योगी लणावा किं भोगी । त्यागी किंवा
 तो अनुरागी । लोक तत्र नव्हे जर्गी । सीळ अभिनव कैसें ॥ ६ ॥
 आर्द्र चर्म आणि अंगें । जें वर्जिलीं सकळ जर्गें । तें या शंकरप्रसर्गें ।
 त्रिजगासि अभिवद्य ॥ ७ ॥ नग्न नग्न दिगंबर । सर्वाभरण भूषितवर ।

स्मशानवासी निर्विकार । चाळक किं विश्वाचा ॥ ८ ॥ किं ते कैळास-
 भुवर्नी । शोभे रत्न सिंहासनी । वामाकारूढ भवानी । लोकपाळ से-
 विती ॥ ९ ॥ कैसा परि तो वर्णावा । लक्षवेना लिळार्णवा । परि त्या
 भावार्थाची सेवा । भोळेश्वरा आवडे ॥ १० ॥ ज्याचें स्तवन करिता श्रुति ।
 चकित थकित प्रवर्तती । तो हा भोळा चक्रवति । भोळ्या भावें वर्णजे
 ॥ ११ ॥ यथाशक्ति जैसी मति । तैसाचि तू गिरिजापति । आतां परिसावें
 सुचिती । संतीं चतुरीं प्रेमळीं ॥ १२ ॥ निर्गुण धाम धवळ । स्वप्रकाश
 अति तेजाळ । जैसा दिव्य रजताचळ । कर्दूर शृंगीं मडित ॥ १३ ॥
 कर्पूर गौर अतिसुंदर । किं गोक्षीर फेन साकार । स्फटिक वर्ण प्रभुता-
 कार । तैसी आगप्रभा हें ॥ १४ ॥ मुनी मानसीची सीत कमळें ।
 तैसीं चरण रातोर्पळें । अति साजिरीं पदागुळें । चढता महिमा अंगुष्ठीं
 ॥ १५ ॥ उत्तुंग नख चक्रवाळें । मुकुंरा सन्निभ सोज्वळें । सव्य चक्रा-
 कित अंगुळें । शोभताति त्रिकांडि ॥ १६ ॥ कोमळ तळवे आणि
 टांका । धरधरीत उर्ध्वरेखा । पर्दीं पूर्णता सुरेखा । मुक्तिध्वज उभारला
 ॥ १७ ॥ भक्तमनमदगज आवरी । अकुश कुमार्गीं सावरी । वज्र
 भवगिरीते विदारी । सेवक जन अभयकर ॥ १८ ॥ पर्दीं पद्म सुवि-
 कसिते । परमानदा मोदवर्ते । महिमा न वर्णवे शेषातें । भक्त मधुकरा
 रुजी ॥ १९ ॥ भक्ति मुक्ति चरणीं लिळा । वार्किं गर्जती वेळो-
 वेळां । क्षणती येथीचा सोहळा । देवादिका दुर्लभ ॥ २० ॥ वामे
 बिरुदाचा तोडर । शरणागत वज्रपजरु । दुष्टा दानवा सहारु ।
 पुतळे रुळती शत्रूचें ॥ २१ ॥ जगद्वर्धे पर्दे दोनी । सेविती चराचर
 सुरमुनि । अर्चित सुमन चदनीं । त्रिभुवनि विख्यात ॥ २२ ॥
 घोटि त्रिकोन सुंदरें । उभय भागीं तेजाकारे । जघा सरळा मनोहरें ।
 जानुचक्रे वर्तुळ ॥ २३ ॥ स्फटिक स्तभ सचेतन । तैसे उरूद्वय गहन ।
 सुंदर सघन तो जघन । पचानन तो स्वयें ॥ २४ ॥ गुह्य स्थानाचें
 महिमान । प्रगट जाणे त्रिभुवन । करिती लिंगाचें पूजन । ज्याचें जालें

पुराण ॥ २६ ॥ ज्याच्या स्वरूपासी आळादी । ऐसें वल्ल नाहि वेदी ।
 ह्यणोनि दिगबर सकळादि । सेखी दिशा त्यामाजी ॥ २६ ॥ कनक रु-
 चिरे दिव्यांबरे । लिळा धरितसे सुदर । सार्द्र गज चर्म सादरे । व्याघ्रा-
 जीन उत्तरी ॥ २७ ॥ रत्नकाचि मणि मेखळा । क्षुद्र घटा ज्वाळ माळा ।
 रम्य वाजती सुढाळा । नृत्यकाळीं का गमनीं ॥ २८ ॥ उदर दोदासी
 त्रिवळी । सव्यावर्त नाभिकमळीं । तेथे ब्रह्मांडाच्या बोळी । रोमरेखा
 साजिरिया ॥ २९ ॥ अति विशाळ वक्षस्थळ । तेथे शोभति लघु कुरळ ।
 सकळा सामर्थ्याचे स्थळ । अति साजिरे स्तनांक ॥ ३० ॥ महास्कंदमु-
 जादड । जानुपर्यंत प्रचड । जैसे सरळ दिग्गज शुड । दशहि तीक्षण
 कोपर ॥ ३१ ॥ साकारता कास्मिर किळे । तैसी सुदर करतळे । सरळ
 त्रिकांडीं अगुळे । सर्व लक्षण सपूर्ण ॥ ३२ ॥ सर्वांगीं विभुतीची उटी
 तेणे शोभतसे घूर्जटी । ज्याची विभूति सर्व सृष्टि । स्वप्रकाशे शोभवी ॥ ३३ ॥
 त्रिषट्कोण विविधाकृति । मध्ये त्रिजे रत्नजोति । मुद्रिका अगुळी झळ-
 कति । यंत्राकार साजिरिया ॥ ३४ ॥ कीर्ति वर्णे विश्वमुखें । ते
 पावति परम सुखें । दडीं शोभती कीर्तिमुखें । बाहिवटे केयुरें ॥ ३५ ॥
 हस्तीं कवळिला त्रिशुळ । जैसा तेजाचा कलोळ । छेदी अरिकुळाचें
 मूळ । दड दडी दुष्टातें ॥ ३६ ॥ डमरु डिमिडिमि गर्जे नादें । भेणे
 तडकत शत्रु दोदें । सुरवर नाचती आनदें । जयजयकार कारि-
 ताती ॥ ३७ ॥ दिव्य धनुष जें पिनाक । वज्रब्रद अमोलिक । दृढा-
 नादि सितात्मक । मध्य मुष्टीं कवळिलें ॥ ३८ ॥ तीक्षण बाण सिळा-
 धौत । धारा तेजें झळाळित । गृध्रपक्षें पिळांकित । अनिवार
 हस्तकीं ॥ ३९ ॥ आत्म स्मरणीं स्वलिळा । हस्तीं रुद्राक्षाची माळा ।
 जगजीवन जिव्हाळा । कमडलु निजकरीं ॥ ४० ॥ अभिवन आयुधा-
 ची परि । खट्वांगचि धरिलें करीं । जें निःकाम सचराचरीं । ते सामर्थ्ये
 मिरविलें ॥ ४१ ॥ नरकपाळ पाणीतळीं । पात्र मिरवी चद्रभौळी ।
 सर्प धरिला करकमळीं । ऐसीं दश हि आयोधे ॥ ४२ ॥ विषे विकळ

सकळ सृष्टि । मृत्युजय शिव जगजेठि । अवलीळेसि धरिलें कठीं । नीळ-
कंठ प्रसिध ॥ ४३ ॥ कठ मणि मुक्तमाळा । तेज फांके वक्षस्थळा ।
आस्थिमाळिका विशाळा । नाग येज्ञोपवीत ॥ ४४ ॥ स्वानदार्चीं दिव्य
सदनें । तें चि शोभती पचवदनें । जिव्हा सरस्वतीचीं स्थानें । सकळ
विद्या तेथुनिया ॥ ४५ ॥ अधर सधर अति सुरग । दशनी झळके रत्न
रग । चारु चुबुका लक्षणांग । श्मश्रु चिन्हें तें अकळ ॥ ४६ ॥
जगत्प्राण घ्राणें सरळीं । नासा पुटिका तेजाळिं । आकर्णता नेत्र-
कमळीं । आनळ नयन झांकिला ॥ ४७ ॥ प्रतिवदनीं त्रिनयन । नि-
जाल्हादें निर्भर मन । पूर्ण कृपावलोकन । परमानंददायक ॥ ४८ ॥
नेत्र पत्रीं रोमाकुर । भृकुटि सहज धनुषाकार । मकराकृति तेजाकर ।
कार्ण मणि कुडल शोभा ॥ ४९ ॥ स्वप्रकाश शिव श्रवण । श्रवण
भुषणा भुशण । श्रवणीं उपतिष्ठे स्मरण । श्रवण भक्तजना तारक ॥ ५० ॥
भाळीं अर्ध अमृतकर । सुदर शोभे तिलकाकार । धरिला नित्य निरतर ।
शकर तेजें उजळला ॥ ५१ ॥ शकर तनुता अति सुगध । जेशूनि
जालें सर्व गध । अमर सुमन पुजा शुध । ज्याच्या अशें मघ-
मधित ॥ ५२ ॥ पिंगट जटाजुट निर्मळ । धरा दुर्धरे धरिलें जळ ।
मुगुटीं झळकती रत्न कीळ । कळसीं हिरें सप्रभ ॥ ५३ ॥ रम्य कै-
ळाससिखरीं । राजभुवनीं भद्रावरो । कर्पूरगौरसहित गौरि । लोकपाळ
सेविति ॥ ५४ ॥ सकळ सिवगण करिती सेवा । आत्तपत्रादिक वैभवा ।
पुष्पांजळि माहादेवा । मगळ तुरें गर्जती ॥ ५५ ॥ रामिरामदासी ध्याता ।
जिवासिव सायोज्येता । शकर करुणाकर तत्वता । भावार्थेंचि संतोषे ॥ ५६ ॥
स्वस्तिश्री भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवध्यान वर्णन नाम । चतुर्थ
प्रकरणं ॥ ४ ॥ श्रीरामोजयति । शुभभवतु । श्रीसीतारामचद्रार्पणमस्तु ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

पूर्व प्रकरणद्वयीं हरि शकर । वर्णिले नीळ धवळ साकार ।
जिहीं दोहीं रूपीं सर्वेश्वर । अमूर्त मूर्तिमंत ॥ १ ॥ जैसी दोहीं नयनीं

दृष्टि येकी । किं येक श्रोत्र दो श्रवणां किं । येक पुरुष दो हस्त किं ।
 तैसी यासी येकात्मता ॥ २ ॥ निर्गुण होत्सार्ते गुणनिधानें । कीर्ति
 व्यापिली सर्व भुवनें । जिहीं आपुलेनि सामर्थ्ये महिमानें । विश्व धरिजे
 उद्धरिजे ॥ ३ ॥ पृथ्वीमाजि प्रवेशोनि वोजें । जगत्रय धरिलें गरुड-
 ध्वजें । नामस्मरणाचें भोजें । तारी दुराचारी हा ॥ ४ ॥ होउनि रसा-
 त्मक चद्रमा । औषधि पोषी अमृतोपमा । तेणें चालवी काळक्षेमा ।
 सकळा हि जिवाचिया ॥ ५ ॥ तैसाचि स्वयें महेश्वर । महीरूपें विश्वा-
 धार । धरिलेंसें हें चराचर । आपुलेनि सामर्थ्ये ॥ ६ ॥ औषधिपोषक
 चद्रकिरण । तो चद्र ज्याचें भाळभूषण । तेणें रसें उदरपोषण । करी
 सर्व जिवाचें ॥ ७ ॥ करुणाकर सदाशिव । नामस्मरणमात्रें भव ।
 विध्वसुनी जड जीव । कैवल्याप्रति नेतसे ॥ ८ ॥ मुळीचीं जे जे विशेषे-
 षणें । ते दोषे हि मिरवती भूषणें । तरि भेदाचेन दूषणें । कैसेनि ते
 लिंपती ॥ ९ ॥ रमापति आणि उमापति । दोषे हि आत्मत्वे स्तवित्ती
 श्रुति । तरि आत्मे काय वेगळे आहेति । किं येक चि अद्वि-
 तीय ॥ १० ॥ आत्मा अव्यक्त बीजस्थानी । तो चि प्रत्यगात्मा व्यक्ता-
 बलबनी । तयासी सर्वेश्वर ह्मणती मुनी । तो आकारा कारण ॥ ११ ॥
 तया निराकाराचें साकार । शाखाद्वय हे हरिहर । हे भिन्न भासे हि इतर ।
 कदा नव्हती स्वरूपीं ॥ १२ ॥ आता निराकार आत्मा । आणि साकार
 हि परमात्मा । साकारा निराकाराची सिमा । नसे चि स्वरूपार्णवीं ॥ १३ ॥
 आता जैसें आहे तैसें । ब्रह्म चि केवळ असे । त्रिजातीय काहिं च नसे ।
 भासत च असता ॥ १४ ॥ व्याप्यव्यापक नलगे अक्षेप । तेजाश च
 सर्व दीप । आणि मुख्य तेजाचें स्वरूप । काय भिन्न होतील ॥ १५ ॥
 तैसे ईश्वर आणि जीव । ब्रह्मरूप स्वयमेव । जया नसे हा अनुभव ।
 ते स्वप्नवत मिथ्या भेदिती ॥ १६ ॥ तो जरि साच असता भेदु । तरि
 कोण्हासी हि नसता अद्वयानदु । समस्त खल्विद ब्रह्म वेदु । कासया प्रति-
 पादिता ॥ १७ ॥ पूर्वीं भेद प्रतिष्ठिला होता जेणें । आभेदता हि वर्णजे

तेणें । तरि त्याचेनि वाक्यप्रमाणें । पूर्वपक्ष मिथ्या जाला किं ॥ १८ ॥
 सत्य भेदु सहारिता । भेदहत्या पडती सता । ब्रह्मयासहित ब्रह्माडता । हें
 असे रूप जयाचें ॥ १९ ॥ एतावता भेद नाही । भासे तो अभेदमय
 पाहीं । भेदीं अभेद अभेदीं भेद हें हि । प्रमाणसिद्ध ॥२०॥ हरस्त्र दीर्घ
 मृद्गांड करणी । कारणरूप येकी धरणी । घटाकाश महदाकाशपर्णी ।
 काय पडली वेगळे ॥२१॥ तेथें ब्रह्मांडरचनेचें कारण । स्वयें नीळकठ
 नारायण । त्या वेगळेंपर्णीहि वेगळेंपण । काय घडों शेकेली ॥ २२ ॥
 त्यासी प्रत्येकें स्तविती श्रुति । हरिहर विश्वेश्वर विश्वमूर्ति । आणि वि-
 श्वोत्पत्ति विनाश स्थिति । प्रत्येकें प्रतिपादिती ॥ २३ ॥ जैस्या येका
 रामाचिया दोनी प्रतिमा । द्विभुज चतुर्भुज निरोपमा । चित्रधनुर्बाण-
 पर्णी घनशामा । शखचक्र गदाधरा ॥ २४ ॥ त्यातें स्वविता वेग-
 ळालें । मुळीचें महिमान पाहिजे वर्णिलें । क्षणोनि प्रत्येकें अद्वैत स्तवन
 केलें । श्रुतिस्मृतिपुराणी ॥ २५ ॥ विष्णुमाया वैष्णवी जाली । ते वि-
 ष्णुतेजें प्रवर्तली । तेचि अष्टधा प्रकृतित्वा आली । इच्छासामर्थ्ये विष्णूच्या
 ॥ २६ ॥ तयेपासुनि सृष्टिरचना । क्षेत्र क्षेत्रज्ञ हे विवचना । प्रतिपाळी
 जन सज्जना दुर्जना । करूनिया दड ॥ २७॥ सहारकाळीं काळरूपधरा ।
 करी सकळाचा सहारा । हे लीळा जलतरगाकार । स्वयें निर्विकार स-
 दोदित ॥ २८ ॥ तैसाचि शिव तरी सहज ईश्वर । सदा स्वस्वरूपीं
 सादर । आकारीं च निराकार । अपार योग जयाचा ॥ २९ ॥ त्या
 ईश्वरार्ची ईश्वरी माया । सर्वेश्वरें प्रतिष्ठिलिया । प्रवर्तविली प्रपच रचाया ।
 आपुलेन सामर्थ्ये ॥ ३० ॥ मायेस्तव त्रिगुणादि तत्वे । निर्माण जालीं
 पृथक्त्वे । पचीकृत अपचीकृतत्वे । जाली रचना सर्व हि ॥ ३१ ॥
 यत्र जीव तत्र शिव । क्षेत्र क्षेत्रज्ञ प्रादुर्भाव । यैसा विस्तारला सावेव ।
 प्रपच उभारा ॥३२॥ आवघें जग चि विष्णुमय । यैसा नाना ग्रंथान्वय ।
 महद्भुते भौतिकें अप्रमेय । भूतात्मा स्वयें श्रीहरि ॥ ३३ ॥ भूतें विष्णु
 भुवनें विष्णु । वने विष्णु गिरिदिशा विष्णु । पृथ्वी समुद्र सरिता विष्णु ।
 साभास निराभास हरिरूपें ॥ ३४ ॥ हरिरूप स्वयें वोंकार । हरिरूप

मात्रुका प्रकार । हरिरूप अर्थ नानाकार । स्फुरण परापर श्रीहरि ॥ ३५ ॥
हरीवाचुनि काहिं च न घडे । तरी महादेव चि का वेगळा पडे । विष्णुस-
हस्रनामीं वाडेंकोडें । मिरवी नामें शिवाची ॥ ३६ ॥ तेहि नामें विष्णु-
पर वाखाणिलीं । शिवता निवडूनि दवडिलीं । तरी हरीची व्यापकता
भंगली । हाणोनि हरिहर अभेद ॥ ३७ ॥ तैसाच रुद्रपद्मतीस महेश ।
सर्वमय मी सर्वेश । विश्वरूप वर्णिला जगदीश । सर्वात्मा सर्वरूप
॥ ३८ ॥ पृथ्वी मी सदाशिव स्वता । आप तेज वायो व्योमता । गिरि
समुद्र सर्व जीवता । सदाशिव मी स्वयें ॥ ३९ ॥ मी मृत्तिका मी पा-
षाण । मी धान्य मी अमरगण । मी ब्रह्मा मी नारायेण । स्वयें शकर स-
र्वात्मा ॥ ४० ॥ असो सर्वहि मी महेशान । काहींच नाहीं मजवाचुन ।
जे जें बोलिला पंचानन । तें वर्णवें कवणासी ॥ ४१ ॥ अष्टमूर्ति महे-
श्वर । भूतपचक स्वयें शकर । रवि शशि वन्हि इद्र ईश्वर । स्वयें अशेष
विश्वरचना हे ॥ ४२ ॥ त्रिपुरादि दुष्ट सहाखून । करी सृष्टीचें प्रतिपा-
ळन । प्रळयकाळीं करिता दहन । तृतीय नेत्रानळें ॥ ४३ ॥ यें सर्व
हि शैर्वाकार । तरि वेगळा नव्हे शार्ङ्गधर । भिन्न भांवितां अद्वैत ईश्वर ।
हें हि केवि घडों शके ॥ ४४ ॥ शेखीं हें अवघेंचि वाव । जैसा नानाकार
भासे माद्वव । स्वात्माराम सदाशिव । स्वसवेद्य अविनाश ॥ ४५ ॥
केशवाचें हृदई शिव । शिवाचें हृदई केशव । सर्वथां नाहीं भिन्नभाव ।
हें वेदवाक्य विश्वारूढ ॥ ४६ ॥ शिवकेशवासी भेद भावी । तो आ-
कल्प पचे रौरवीं । येवळ्या अनृतापरिस पदवी । थोर केंची पापाची
॥ ४७ ॥ या दोहींमध्ये ज्याचा पाई । आवडी उठे चित्ताचा ठायीं ।
त्यातें भजावें हृदयीं । अनन्य भाव धरूनिया ॥ ४८ ॥ करावी अव्य-
भिचारिणी भक्ति । याची यैसी असे युक्ति । पुजूनि सर्वस्वें पतिव्यक्ति ।
भावं देवर मानावे ॥ ४९ ॥ पतीसी जयाची आवडी । प्राणापरिस
ज्याची गोडी । त्यातें द्वेषूनि दवडी । ते पतिव्रता किं पापिणी ॥५०॥

पतीचा ठाई ज्याची प्रीति । तैसी च असावी आपुली वृत्ति । येकि वे-
 गळी करुनि रति । सर्वासी तत्सुखार्थ सेवावे ॥ ५१ ॥
 येकाचें करुनि भजन । येकाचा द्वेष करावा हणोन । जैसे तर्हि आहे
 वचन । कोणहे प्रथीं कोणहाचें ॥ ५२ ॥ जयासीं भजावें तो ईश्वर ।
 तद्रूप सर्व चराचर । येकदेशी तो अविचार । देव चि नेणें ॥ ५३ ॥
 येकदेशित्वेवाचून । कदा न घडे भजन । तरी शिळाप्रतिमापूजन ।
 भगवद्भावे च कीं ॥ ५४ ॥ त्या भगवताचें रूप । कांहीं बरें कांहीं
 कुरूप । येसिया स्तवनासी कोप । कीं कृपा करावी ॥ ५५ ॥ आतां
 आसो कैचा भेद । भावें भजावे शिवगोविंद । भगवद्भक्त्या परमानंद ।
 अनयासें पाविजे ॥ ५६ ॥ ते भक्तीचीं दश लक्षणें । पुराणीं वर्णिनीं
 विचक्षणें । ते सादर परिसावी हणें । श्रोतयाप्रति प्रार्थुनी ॥ ५७ ॥
 इति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुशकरयोरैक्यतावर्णनं नाम ।
 पचम प्रकरण ॥ ५ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

पूर्व प्रकरणांतीं अन्वय । भक्ति कलिमार्जी तरणोपाय । तिचा
 हि लक्षण समुदाय । दश प्रकारें परिसावा ॥ १ ॥ पराच्या विनाशाका-
 रणें । भक्ति भगवंताची करणें । ते तामसाधमा सदा धरणें । जें असु-
 रादिकासी ॥ २ ॥ जें अर्चन कैतवबुद्धिं । जैसी स्वैरिणी स्वपतीसी
 आधीं । ते तामसमध्यमा बुधि । बोलिली आहे ॥ ३ ॥ देवपुजा देखोनि
 दुजयाची । मळरें सेवा करी हरिहाराची । मजपुढें स्थिती किती याची ।
 ते भक्ति तामसोत्तमा ॥ ४ ॥ धनधान्यादि मनोरथ प्राप्त व्हावे । हणोनि
 माधवा महादेवा भजावें । तें भक्तीचें लक्षण जाणावें । राजसाधम
 ॥ ५ ॥ सर्वलोकविख्यात कीर्ति । व्हावी हणोनि पूजी हरिहरमूर्ति । जैसी

ज्या भजनाची स्फूर्ति । ते भक्ति रजोमध्यमा ॥ ६ ॥ सालोक्यादि
पद प्राप्तीकारणें । ज्या शिव अथवा केशवार्चन । दृढ भावें अंतःकरणें ।
भक्ति ते राजसोत्तमा ॥ ७ ॥ स्वकीय पापक्षयालागुनी । जो तत्पर ह-
रिहरपूजनीं । ते सात्विकाधमा महामुनी । बोलती भक्ति ॥ ८ ॥ चक्र-
धरा अथवा शकरासी । भक्ति प्रिय अहर्निशीं । ह्मणोनि भजति ते
भक्तीसी । लक्षण सात्विकमध्यमा ॥ ९ ॥ विधिवुध्या होउनी दास ।
जे पूजिती विष्णु अथवा शिवास । ते भक्ति श्रेष्ठ तयेस । लक्षण सात्विको-
त्तमा ॥ १० ॥ ईश्वरध्यान मी च ईश्वर । मजमार्जीं मद्रूप हें चराचर । दास
हि समरस निरतर । ते भक्ति उत्तमोत्तम ॥ ११ ॥ जेथें देवभक्ता येका-
त्मता । तेथें सिद्ध जाली अनन्यता । आपुली भक्ति आपणीं तत्वतां । कोणासी
हो नावडे ॥ १२ ॥ आवडीयेचि परम प्रीति । हरिहर येकमेकाचे दास
होती । परम शाभव सीतापति । शकर स्वयें हनुमत ॥ १३ ॥ एवं
प्रकारें मनोरमा । ज्याची भक्ति उत्तमोत्तमा । तया कर्पूरगौरा घनश्यामा ।
अभिवदन सद्भावें ॥ १४ ॥ नमो अरूपा बहुरूपा माधवा । नमो सा-
कारा निराकारा महादेवा । नमो दश एकादशावतारा अभवा । शिवके-
शवा नमोनमः ॥ १५ ॥ नमो माते भगवद्भक्ति । सर्वथा न कळे तुझी
शक्ति । आश्रितासी सायोज्यता मुक्ति । स्वस्वरूपता देवाची ॥ १६ ॥
जो भगवत सर्वासी अनधीन । योगीयां नाकळे ज्याचें ध्यान । तो स-
र्वस्वेंसिं तुज अधीन । तुझिया सूत्रें वागतु ॥ १७ ॥ ज्या सगुण नि-
र्गुण नेमितां श्रुति । सचकित नेति नेति ह्मणती । तूं तया करिशी ना-
नाकृती । मळकछपादिकीं ॥ १८ ॥ जो अनताकाश विस्तीर्ण अनत ।
ज्याचा सर्वथाहि न कळे अत । तो तू करिशी मूर्तिमत । सुदर आणि
गुणनिधी ॥ १९ ॥ तु उमेरमेची अतरवृत्ति । ह्मणोन हरिहर वेगळे
नव्हती । तुजपासीं सदा वसती । तुझिये आवडीस्तव ॥ २० ॥ तू भक्तजनाची
जननी । कृपामृत संजीवनी । वाढविशी उत्संगीं घेउनी । नाना कौतुकें पुर-

१ विधि = अमुकच करणें किंवा घेणें अशा अर्थाचा जो उपदेश तो. तेव्हां—
विधिवुध्या = केवळ भक्ते करावी या इच्छेनें. २ मांडीवर, सन्निधानीं.

विसी ॥२१॥ सीणती हणोनिया बाळें । साहसीं न घालिसी कवण्हे काळें ।
 सहज स्वभावे खेळेंमेळें । आवडविसी देवाते ॥२२॥ न पाहासी विधिनि-
 षेधा । कृपा च करिसी सापराधा । निवारीसी सर्व बाधा । आपुलेनि
 सामर्थ्ये ॥ २३ ॥ देखोनि या कळीची कळी । माझिया लळेवाडां झणीं
 छळी । हणोनि राहों नेदी तयाजवळी । दवडी अभक्ताकडे ॥ २४ ॥
 यैसी भक्तिजननी स्तविता । प्रसन्न स्वभावे च कृपावता । जये वेगळें
 भगवता । कदा न पविजे कलियुगीं ॥ २५ ॥ कृतयुगीं तरले ध्यानें ।
 त्रेतायुगीं यज्ञदाने । द्वापारीं तरले पूजने । केवळ कीर्तने कलियुगीं ॥२६॥
 कलौ कल्मषरूप मने । निश्चये न तरे अन्य साधने । मुक्ति रामनामाभि-
 दाने । आणि स्मरणे शिवाचा ॥ २७ ॥ सांडुनी हरिहर भक्तीचा आ-
 श्रय । केवळ बोधलुब्ध निराश्रय । ते पावती क्लेशसमुदाय । तुपकडणीं
 श्रम जैसा ॥२८॥ हणोनि भक्ति साधनसजीवनी । भक्ति वैराग्याची योनी ।
 भक्ति ज्ञानाची जननी । विज्ञाने सहित ॥ २९ ॥ भगवद्भक्तीचिये द्वारीं ।
 वोळगती पुरुषार्थ च्यारी । कर जोडुनी निरतरीं । तिष्ठत असती ॥ ३० ॥
 भक्ति धर्माचे निजधाम । भक्ति अर्थाचा आराम । भक्तिचा ठाडू सपूर्ण
 काम । मोक्षदायिनी सुभक्ति ॥ ३१ ॥ भक्तीचे ठायीं भगवताचे । षड्गुण
 यैश्वर्य वर्ते साचे । सपूर्ण महिमान भक्तीचे । कवणा वर्णवेलि ॥ ३२ ॥
 भगवद्भक्तीची सत्ता थोर । विधिनिषेध केले किंकर । भक्तिप्रतापे मोडली
 थार । दडा आणि दोषाची ॥ ३३ ॥ प्रायश्चित्तास कोण पुसे । हठयो-
 गास ठावचि नसे । तीर्थादिके अनायासे । भक्तिचा ठायीं वोळगती
 ॥ ३४ ॥ तपे हरिहरेंवीण तापलीं । प्रातिकारणे अनुतापलीं । ईश्वर-
 भक्त्या निवालीं । सार्थक जाले कीर्तनीं ॥ ३५ ॥ कृतादि युगींचे
 तापस प्राणी । करिती कलियुगाची सिराणी । येथे कीर्तनमात्रे चक्रपा-
 णी । मोक्षदाता सुभक्तां ॥ ३६ ॥ कळी हा दोषाचा समुद्र । परि
 येक असे महाभद्र । कीर्तनमात्रे चद्रमौळी रामचद्र । महापापे हखुनि
 मोक्ष दे ॥ ३७ ॥ पूर्व युगीं काळातरे । ईश्वरप्राप्ती होय निर्धारें ।

कलौ येकेचि अहोरात्रे । सुप्रसन्न सुभक्ता ॥ ३८ ॥ ह्यणौनी धन्य
 धन्य हें कलियुग । पावलें धन्य धन्य जग । भगवद्भक्त महाभाग ।
 अनायासें तरताती ॥ ३९ ॥ कळी भरे भवसिंधू दुस्तरु । भगवत
 अनाथ करुणाकरु । प्रेरिलें सुभक्ति महातारु । विलंब न लउं
 वळगतां ॥ ४० ॥ पुनःपुना ह्यणे जगज्जीवनघन । माझे नाम माझे
 जीवन । कलियुगी नामस्मरणावाचुन । गतिच नाही अन्यथा ॥४१॥
 हृदयीं धरूनिया प्रेम । मद्भक्त जो निःकाम । सदा स्मरली माझे नाम ।
 तयाचा मी विकिला ॥ ४२ ॥ माझिया नामस्मरणाचें टोणें । मज केलें
 भक्तें जेणें । तयापासुनी वेगळें होणें । जैसें मज स्मरेना ॥ ४३ ॥
 वैकुठीं नलगे माझे मन । मज नावडे कैलास भुवन । नाम सकीर्तनीं
 अनुदिन । निष्ठे भावें भूललों ॥ ४४ ॥ माझिया नामाचा महिमा ।
 मज चि ठाउका पुरुषोत्तमा । जीव नेणती सुखाब्धिसीमा । ह्यणौनि
 स्वमुखें मी सागें ॥ ४५ ॥ जिवाची गणना कोण धरी । माझे स्मरण
 मी चि करी । माझ्या स्मरणाचें सुख वैखरी । मज हि न बोलवे ॥४६॥
 त्रैलोक्य दुर्लभ आणि सोपें । साडुनी करिती ससारपापें । सदा सिणती
 त्रय तापें । दुःखी होती दडिता ॥ ४७ ॥ तथापि ससार तन्हि कोण
 सांडवी । सुखें सेउ विषय ठेवी । मी ईश्वर भोक्ता इतुकें चि भावी ।
 तेणें चि होय कृतार्थ ॥ ४८ ॥ ज्या विषयें निरर्थीं पचावें । तो सेविता
 हि मजप्रति यावें । त्या माझे का न व्हावें । अनन्य प्रेम आवडी ॥४९॥
 या सर्व सौकर्याचें मूळ । माझे नामस्मरण मात्र केवळ । येके स्मरणें
 येक च वेळ । भक्तिज्ञान वैराग्य मी देतो ॥ ५० ॥ येके नामस्मरणें
 नवविधा भक्ति । हे अभिनव ईश्वरशक्ति । अनुपम्य येथिची युक्ति ।
 बीजतेरुचे परी ॥ ५१ ॥ नामस्मरणासरिसें रूप । नाठवितां आसे अ-

१ चेदुक. २ नरकीं ३ सोप्या साधनाचें. ४ वृक्षाचा सर्व विस्तार ज्या-
 प्रमाणें एका बीजाचे ठिकाणीं एकवटला असतो त्याप्रमाणें एक नामस्मरणरूप
 भक्ति केली ह्यणजे नवविधा भक्तीचे सर्व श्रेय प्राप्त होतें; तें कसें हें पुढील ओव्यांत
 दाखविलें आहे.

पेंअप । तेथें कीर्तीचा प्रताप । वेगळा न वचे ॥ ५२ ॥ गुणनामकर्म
 वर्णन । याचें नाम सकीर्तन । कीर्तन करी तथा समाधान । काय
 नाही श्रवणाचें ॥ ५३ ॥ हणौनि श्रवण कीर्तन स्मरणाचें बीज । भ-
 गवन्नाम होय सहज । स्मरण जालें तरी भोज । पुढें सर्व भजनाचें ॥ ५४ ॥
 पादवसेन आर्चन वदन दास्य सख्य । आत्मनिवेदन स्मरण सकळाचें
 आस्य । विस्मरणें भक्ति हें भाष्य । भुवनत्रयी अशृत ॥ ५५ ॥ नव-
 विद्यामार्जी येकी करितां । अबध्याच पाविजे भगवता । नामस्मरण एता-
 वता । सपूर्ण फळदायक ॥ ५६ ॥ भावें करिता नामस्मरण । होय
 कीर्तनाचें स्फुरण । कीर्तनें होय श्रवण विवरण । चित्तशुद्धि तद्वारा
 ॥ ५७ ॥ जैसजैसा भक्त कीर्तनसीळ । तैसतैलें मन होय निर्मळ ।
 तेणें प्रकाशें सूक्ष्म स्वरूप केवळ । जैसें अंजनें निधान ॥ ५८ ॥ ऐसी
 करितां भगवद्भक्ति । सेवितां च विरसे विषयासक्ति । अनायासें विवेक
 विरक्ति । वोळगणी जाली ॥ ५९ ॥ शुष्क पडित भक्तिहीन । हणतील
 भगवद्गुणकर्मनामवर्णन । याचें नामकीर्तन तें पुस्तकवाचन । गाव नाचो
 नये ब्राह्मणा ॥ ६० ॥ प्रसिद्ध वचन कारिकेसी । जें गाव नये ब्राह्मणा-
 सी । तें जेणें करणें उदरभरणासी । ते चि निषिद्ध नटतुल्य ॥ ६१ ॥
 परतु भगवद्भक्तीरूप । नृत्य गीत करिता पाप । हणेलि तो चि पाप-
 स्वरूप । महा निरथीं पचिजेतो ॥ ६२ ॥ भगवक्त शुद्धांतःकरण ।
 अभ्यासिलें नाही व्याकरण । तयासी न पवे नारायेण । हणतां कदा
 नुद्धरे ॥ ६३ ॥ येन्हवीं हि देशभाषेविरहित । श्रोतया नुपतिष्ठे
 सस्कृत । श्रोतया वेगळा वक्ता पडित । काय करावा ॥ ६४ ॥
 आतां पुराण विक्रय करी । येणें व्यवसायें दुर्भर भरी
 तो हि अति निषिद्ध ससारीं । कोणे उपायें तरेली ॥ ६५ ॥
 स्वधर्मसरक्षण करावें । स्वकर्मचि करूनि तरावें । परतु ब्राह्मण्य बुडों
 लागलें तें धरावें । भक्तिवाचूनिया कवणें ॥ ६६ ॥ यालागीं हरिभक्ति

१ आवड. २ मुख. ३ नामस्मरणावांचून भक्ति करणें हें बोलणेंही कधीं
 काणा ऐकलें नाहा ४ गाऊ. ५ मनात बिबत नाही.

करावी आदरें । न्यून कर्म सपूर्ण कीजे ईश्वरें । केवळ कर्माग्रह निरा-
 धारें । सिद्धि न पवे कलियुगीं ॥ ६७ ॥ षट्कर्मयुक्त भक्तिविहीन ।
 नो विच श्रपचाहनि द्वीन । चतर्वेदी वासदेव नेणोन । बहिर्मुख मूर्ख
 पतित ॥ ६८ ॥ वाचोनि पढोनि करी पाप प्रमाद । तथा अता उप-
 क्षिती वेद । दभाचारवतासी गोविंद । अतरे महदतरें ॥ ६९ ॥ ह्यणोनि
 अग्निहोत्र अगत्य ब्राह्मणा । अगत्य वेदाध्ययेन जाणा । तैसी हरिकथा
 अगत्य नारायणा । प्रीतीतें पावावयातें ॥ ७० ॥ येथें नलगे गायन-
 कळा । नलगे सर्वथा नृत्यशाळा । पाहिजे प्रेमाचा जिन्हाळा । जेणें
 पाविजे भगवता ॥ ७१ ॥ तत्वता नसावा साभिमान । मग जैसा
 असेलि तैसेंच समाधान । हरिहरकीर्तनीं सजीवन । प्रेम परमेश्वराचें
 ॥ ७२ ॥ सस्कृत देशस्थ नव्हे वेगळें । जेथें भगवत्प्रेम तें चि आ-
 गळें । जें देशीं जे भापा सकळासी कळे । तिणें करावें कीर्तन ॥ ७३ ॥
 स्वधर्मश्रद्धा युगानुसार । अन्य प्रकारें भरावें जठर । करावा भगवत्क-
 थेचा गजर । अति निःकाम निजनिष्ठा ॥ ७४ ॥ वैभव असिलें तरी
 सर्वस्वें । भजन भगवताचें करावें । परमानदें महोछावें । वित्तषाठ्य करू
 नये ॥ ७५ ॥ जरी असिला अकिंचन । तरी साडूं नये समाधान ।
 भगवत दिनाचा करुणाघन । समर्थाआधीं पावे तथा ॥ ७६ ॥ हरि-
 हरलिंग प्रतिमासिळा । पूजनीं पाहिजे प्रेमकळा । वरकड पदार्थाचा अड-
 ताळा । भक्ता नलगे सर्वथा ॥ ७७ ॥ येथिची अकथ्य आहे रीति । सर्व पदा-
 र्थाचा ठाई प्रीति । ते देवभक्त चि स्वयें जाणती । प्रसन्नता प्रगटित ॥ ७८ ॥
 भावें समर्पी पत्र पुष्प फळ तोय । तेणें चि ईश्वर सतृप्त होय । अथवा
 सासारिक जो व्यय । तोहि अर्पितां सतोषे ॥ ७९ ॥ केवळ नामस्मरणमात्रें ।
 काहीं च न कष्टविता गात्रें । बैसले ठायींच वक्त्रें । नामस्मरणें भेटतसे
 ॥ ८० ॥ यैसें समर्थ आणि सुगम । परमेश्वराचें रम्य नाम । उच्चारिता
 लाभे पूर्णकाम । हें निधान कलियुगीं ॥ ८१ ॥ तथा भगवंताकारणें तप
 दान व्रतें । बोलिलीं आहेति बहुतें । ते यथामती बोलिजेतिल तें । परि-

सावीं सज्जनी ॥ ८२ ॥ स्वति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
भक्तिवर्णन नाम । षष्ठम प्रकरण ॥ ६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

पूर्व प्रकरणातीं व्रत दान तप । जे बोलिजेली भगवद्भक्तिरूप ।
यैसा उपक्रम केला तो सक्षेप । युक्त आता परियेसा ॥ १ ॥ तपें भग-
वताकारणें । पूर्वीं केलीं असाधारणें । आता कलियुगीचें जिणें । जैसें
कैचें ॥ २ ॥ अन्नमय प्राण जाला । जैसा मृत्तिकेचा घट बोला । धा-
रिष्ट कैचें हो तयाला । जीवनधारणें कारणें ॥ ३ ॥ आतांच्या शरिरा-
सारिखीं विवेकें । तपें बोलिलीं उत्तमश्लोकें । तें हि प्रकारें त्रिगुणात्मकें ।
सत्त्वरजतमोमयें ॥ ४ ॥ मूढ आत्मपीडे करी । साहे अग्नि धूम हिम
नानापरी । अथवा पराच्या उछेदार्थे कसी । श्रम असुर जैसा ॥ ५ ॥
तें तमोरूप तप । परम प्रमादरूप । तेथें भगवत्प्राप्तीचा साक्षेप । कैचा
महातामसा ॥ ६ ॥ तया तपाची फळप्राप्ति । अथवा फळाची अप्राप्ति ।
तया दोहींमार्जीं व्याप्ति । असे परम दुःखाचीं ॥ ७ ॥ तयाचें फळ तें
असार । दुष्ट काम कां मछछर । याची परिपाकता घोर । महा निरय
भोगवी ॥ ८ ॥ तया हृदिस्थ च भगवत् परी । अंतरला दुरीच्या दुरी ।
ह्यणौनि भगवतावाचूनि तप करी । तो सताप केवळ ॥ ९ ॥
आतां रजोताप प्रकार । मज व्हावा अति सत्कार । मज मानू हें चरा-
चर । मज सर्वत्रीं पुजाचें ॥ १० ॥ मजपासीं भरावी यात्रा । म्यां वंद्य
व्हावें प्राणिमात्रा । माझी अवज्ञा करील त्या क्षेत्रा । प्रतीत व्हावी त-
त्काळ ॥ ११ ॥ यैसिया संकल्पाचें तप । तें केवळ देहबुद्धिरूप । ई-
श्वरावांचूनिया ताप । अनुताप कैचा तेथें ॥ १२ ॥ केवळ पावावया
परेशा । निशेष हि नाही फळाशा । तया सत्त्वगुण प्रकाशा । तपोनिष्ठा
अति शुद्ध ॥ १३ ॥ जें देवाचें देवतार्चन । तें पुजाचें विष्णुपंचानन ।
यथाशक्त्या अनन्य मन । स्वयें सप्रेम भावार्थें ॥ १४ ॥ देवतार्चन

करवितां दुजया हातीं । जो पुजील त्यासीच फळप्राप्ति । पदार्थाविण काय
 भगवतीं । खोळबळें आहे ॥ १५ ॥ येथें भावार्थ पाहिजे केवळ ।
 भावार्थे निउने तें पूर्ण सकळ । नामस्मरणें अभिवदने प्रेमळ । देवासी
 पावे ॥ १६ ॥ तो भावार्थ न ये सिकविता । बाह्य अभ्यासें न ये त-
 त्वता । ईश्वरकृपा प्रगटे स्वता । आणि सद्गुरुसत्सर्गे ॥ १७ ॥ ईश्वराचीं
 रूपें दोनी । चळ अचळ ऐसीं जनीं । अचळ प्रतिमास्थानीं ।
 चळ तो ज्ञानी सद्गुरु ॥ १८ ॥ तया सद्गुरु सर्वोत्तमाचें । अनन्य
 भावें पूजन साचें । हें मुख्य प्रकारें तपाचें । स्वरूप प्रसिद्ध ॥ १९ ॥
 परमेश्वरप्रीत्यर्थ द्विजवर । प्राज्ञ पुजावे सादर । तेणें पावन होय शरीर ।
 आता शौच द्विविद्धें ॥ २० ॥ अतरशौच शुद्ध भाव । हाणिजे विश्व-
 रूपें एक देव । भक्त हि अविभक्त हा अनुभव । अनन्य भक्तीचा ॥ २१ ॥
 बाह्यशौच मृत्तिकाजळें । गात्रें करावीं निर्मळें । येथे तरी समर्थ दुर्बळें ।
 विचारावीं न लगती ॥ २२ ॥ धर्मप्रवृत्ति संक्षेपस्थिति । मूत्रोत्सर्गी
 मळोत्सर्गी मैथुनातीं । एक वेळ मृत्तिका लिंगाप्रती । प्रक्षाळनी बोलिली
 ॥ २३ ॥ प्राक् अथवा उदङ्मुख शुचिस्थानीं । वाम पाणीसी त्रीणि उ-
 भयासी दोनी । पादतळाधोर्ध्व एक वेळ वामे वेद गडुर्ष टाकुनी । अ-
 च्मनद्वयें मूत्रशौच ॥ २४ ॥ अपानप्रक्षाळनीं पंचमृत्तिका । दश वामे
 सप्तोभय हस्तका । पादप्रक्षाळनीं त्रिवार शुचिदायका । गंडुषाष्टक आ-
 च्मनत्रयें मळशौच ॥ २५ ॥ विहित मैथुनातीं मूत्रशौचवत । षष्ट गडुष
 ब्रह्मसूत्र मार्गे उपवीत । वाम अवाम कर्णी यज्ञोपवीत । मळोत्सर्गी मुत्रोत्सर्गी
 धरावें ॥ २६ ॥ हा विधि गृहस्थासी । द्विगुण ब्रह्मचर्यासी । त्रिगुण वा-
 नप्रस्थासी । सन्यासीयासी चतुर्गुण ॥ २७ ॥ हा ब्राह्मणाचा विधिनेम ।
 तैसाच क्षेत्री वैशानुक्रम । स्त्री शूद्रासी अनेम । गधलेपक्षयावधि ॥ २८ ॥

१ पूजासाहित्य व द्रव्य भिक्षुकास देऊन त्याजकडून देवपूजा करविली तर
 त्या पूजनाचें पुण्य यजमानास न मिळतां भिक्षुकास मिळतें. परमेश्वरास पूजा-
 द्रव्याची जरूर नाहीं फक्त भक्तिभावाची आवड आहे, असा भावार्थ. २ न्यून
 ३ द्विविध, दोन प्रकारचें ४ चूळ.

हं हृदयं चिद्विहितं । स्वकर्मं चिद्विहितं । देशकालशक्ति-
 सुखायै च । पाहिजे सर्व ॥ २९ ॥ सर्व भूतीं भगवद्भाव । हं चि-
 त्तत्त्वता आर्जव । स्ववत्त च आहे सर्व । हं शुद्ध तप बोधिजे ॥ ३० ॥
 ब्रह्मचर्यं ह्यणिजे जितेंद्रियता । यथे आहे द्विविधता । येका ब्रह्मचर्य
 गृहस्थ हि होत्साता । येक ते वर्णी च केवळ ॥ ३१ ॥ गृहस्थ परस्त्री
 सोहोदर । तो कळीत सन्यासी हा निर्धार । तेथे ब्रह्मचर्य काय थोर ।
 सदाचारसीळता ॥ ३२ ॥ आता वर्णी ह्यणिजे मैथुनत्याग । मैथुन
 बोलिला अष्टाग । स्मरण वर्णन क्रीडा विलोकनाग । भाषण सकल्पाध्या-
 स क्रिया ॥ ३३ ॥ याची निवृत्ति तरीच घडे । जरी भगवताची कृपा
 जोडे । जयेस्तव कदा न पडे । ससर्ग परस्त्रियासीं ॥ ३४ ॥ स्त्रियां-
 मार्जी घोळीं लागला । त्याचें जितेंद्रियतेचा कळस जाला । केवळ वैश्वा-
 नर आणि नारद भ्रशला । कळीचे मानव ते क्विती ॥ ३५ ॥ चित्रीं-
 ची कामिनी सादर अवलोकी । तो प्रत्यक्ष पीडे उभयलोकीं । ह्यणौनि
 प्रत्यक्षेचा सहवास साधकीं । करू नये करू नये करू नये ॥ ३६ ॥
 जया स्त्रीसमाज आवडे । तया ज्ञानावरी वीज का न पडे । ते ब्रह्मभ्रमें
 जाले वेडे । उभय लोकीं अति निंद्य ॥ ३७ ॥ यालागीं तत्वता वर्णी
 तो ब्रह्मचर्यनिष्ठ । त्याचें साधन अति उत्कृष्ट । तया न करिता नाना
 कष्ट । भावें भेटे भगवत ॥ ३८ ॥ मुख्य तप तें अहिंसा । तो हि
 द्विविध प्रकार कैसा । जीवघात मर्मभेद यैसा । सर्वथा हि वर्जावा
 ॥ ३९ ॥ वेदोक्त जीवघाती याजिक । जे इच्छिती विषयार्थ स्वर्गलोक ।
 ते निर्दय देव इद्रादिक । जैसें व्याघ्रें मेध्य भिल्ल ॥ ४० ॥ ये प्रपच-
 रूप काम्य कर्म । ह्यणौनि संन्यासीं वर्जिलीं दृढ नेमें । अहिंसादि शुद्ध
 आश्रमधर्म । पावले परब्रह्मीं ॥ ४१ ॥ आता नुच्चारवें कोण्हाचें वर्म ।
 वर्म ह्यणिजे अधर्म । आणि अधर्म वारीना तरी अनुक्रम । तदर्ध यात-

१ ब्रह्मचर्य दोन प्रकारचें आहे, गृहस्थाश्रमी असून जो जितेंद्रिय आहे तो व दुसरा वर्णानेच जो ब्रह्मचारी आहे तो. २ परस्त्रीला वहिणीप्रमाणें मानणारा गृहस्थ ब्रह्मचान्यापेक्षां श्रेष्ठ असा सन्यासी च या कलियुगांत समजावा.

नेचा ॥ ४२ ॥ याची यैसी असे निर्णयता । वर्जी माती खातां माता ।
 पारि बाळकीं नाहीं निस्लेहता । तैसा जीवीं मछर न करावा ॥ ४३ ॥
 सात्विक तप सत्य वचन । जेणें उद्वेग न पवे जन । प्रिय हित्तद आणि
 अनुसधान । आत्मविद्या अभ्यास ॥ ४४ ॥ प्रिय आणि हितकारक ।
 येथें आहे महा कौतुक । कळींत तरी प्रीतिदायक । अविधी विषयसे-
 वन ॥ ४५ ॥ येणें तरी सर्वथा नव्हे हित । अप्रिय बोलता भगे चित ।
 येथें हें चि दिसें उचित । अशास्त्र कठोर वर्जावें ॥ ४६ ॥ सकळ हि
 तपें तेणें केलीं । सांग विधिपूर्वक त्यासी च फळली । ज्याचें वाचें
 विश्वासें आलीं । नामें हरिहराचीं ॥ ४७ ॥ तेणें केले सर्व हि याग ।
 तेणें केले महा योग । तेणें केला सर्वस्वाचा त्याग । हरिहर नामें स्मरे
 जो ॥ ४८ ॥ तेणें केलीं सर्व हि दानें । तेणें चि केलीं तीर्थाटणें ।
 तेणें केलीं सर्व हि साधनें । हरिहर नामें स्मरे जो ॥ ४९ ॥ तेणेंचि केलें
 वेदाध्ययन । तेणें च केलें सत्शास्त्रव्याख्यान । तेणें केलें स्वकर्मानुष्ठान ।
 हरिहर नामें जो स्मरे ॥ ५० ॥ कलौ कर्मधर्मादिक सकळ । परमेश्वर-
 स्मरणेविण विकळ । जीविका चि अधर्माचें मूळ । तद्रूप सर्व हि आचार
 ॥ ५१ ॥ यालागीं हरिहरनामोच्चारेंविण । साधनमात्र तितुकें सीण ।
 हरिहरभक्त्या तदर्पण । करिता सर्व सपूर्णता ॥ ५२ ॥ भगवद्भक्त्या-
 तप बोलिलें । तेथें हरिहरपूजन अधिष्ठिलें । तें विस्तरें बोलिजेलि तें परि-
 सिलें । पाहिजे महा भागवतें ॥ ५३ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामी-
 रामदास कृते । तपदान वर्णनं नाम । सत्पम प्रकरण ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणातीं हरिहरपूजनें । आदिकरूनि धर्मसाधनें । ते चि
 बोलिजेती समाधानें । चित्ताचया परिसावें ॥ १ ॥ शिवकेशवदेवालयें ।
 दुजया उपदेशूनि करवी सद्ययें । आपण हि यथाशक्त्या करी स्वयें ।
 त्याचें पुण्य परिसावें ॥ २ ॥ मात्रुपितृवंशोद्भूतें । लक्ष कोटी कुळें

हैं स्वभावे येथें लिहिलें । स्वकर्म ग्रंथीं चि आहे विहिलें । देशकाळशक्ति-
युक्त्या केलें । पाहिजे सर्व ॥ २९ ॥ सर्व भूतीं भगवद्भाव । हें चि
तत्वता आर्जव । स्वतः च आहे सर्व । हें शुद्ध तप बोलिजे ॥ ३० ॥
ब्रह्मचर्य ह्यणिजे जितेंद्रियता । येथें आहे द्विविधता । येका ब्रह्मचर्य
गृहस्थ हि होत्साता । येका ते वर्णीं च केवळ ॥ ३१ ॥ गृहस्थ परस्त्री
सोहोदर । तो कळींत सन्यासी हा निर्धार । तेथें ब्रह्मचर्य काय थोर ।
सदाचारसीळता ॥ ३२ ॥ आता वर्णीं ह्यणिजे मैथुनत्याग । मैथुन
बोलिला अष्टांग । स्मरणवर्णन क्रीडा विलोकनाग । भाषण सकल्पाध्या-
स क्रिया ॥ ३३ ॥ याची निवृत्ति तरीच घडे । जरी भगवताची कृपा
जोडे । जयेस्तव कदा न पडे । ससर्ग परस्त्रियासीं ॥ ३४ ॥ स्त्रियां-
माजीं घोळीं लागला । त्याचें जितेंद्रियतेचा कळस जाला । केवळ वैश्वा-
नर आणि नारद भ्रशला । कळीचे मानव ते किती ॥ ३५ ॥ चित्रीं-
ची कामिनी सादर अवलोकी । तो प्रत्यक्ष पीडे उभयलोकीं । ह्यणौनि
प्रत्यक्षेचा सहवास साधकीं । करू नये करू नये करू नये ॥ ३६ ॥
जया स्त्रीसमाज आवडे । तया ज्ञानावरी वीज का न पडे । ते ब्रह्मभ्रमें
जाले वेडे । उभय लोकीं अति निच ॥ ३७ ॥ यालागीं तत्वतां वर्णीं
तो ब्रह्मचर्यनिष्ठ । त्याचें साधन अति उत्कृष्ट । तया न करिता नाना
कष्ट । भावें भेटे भगवत ॥ ३८ ॥ मुख्य तप तें अहिंसा । तो हि
द्विविध प्रकार कैसा । जीवघात मर्मभेद यैसा । सर्वथा हि वर्जावा
॥ ३९ ॥ वेदोक्त जीवघाती याजिक । जे इच्छितीं विषयार्थ स्वर्गलोक ।
ते निर्दय देव इद्रादिक । जैसें व्याघ्रें मेध्य भिल्लु ॥ ४० ॥ ये प्रपच-
रूप काम्य कर्म । ह्यणौनि सन्यासीं वर्जिलीं दृढ नेमें । अहिंसादि शुद्ध
आश्रमधर्म । पावले परब्रह्मीं ॥ ४१ ॥ आता नुचारावें कोण्हाचें वर्म ।
वर्म ह्यणिजे अधर्म । आणि अधर्म वारीना तरी अनुक्रम । तदर्ध यात-

१ ब्रह्मचर्य दोन प्रकारचे आहे, गृहस्थाश्रमी असून जो जितेंद्रिय आहे तो व दुसरा वर्णानेच जो ब्रह्मचारी आहे तो २ परस्त्रीला बहिणीप्रमाणें मानणारा गृहस्थ ब्रह्मचान्यापेक्षा श्रेष्ठ असा सन्यासी च या कलियुगांत समजावा.

नेचा ॥ ४२ ॥ याची थैसी असे निर्णयता । वर्जा माती खातां माता ।
 परि बाळकीं नाहीं निस्लेहता । तैसा जीवीं मछर न करावा ॥ ४३ ॥
 सात्विक तप सत्य वचन । जेणें उद्वेग न पवे जन । प्रिय हित्तद आणि
 अनुसधान । आत्मविद्या अभ्यास ॥ ४४ ॥ प्रिय आणि हितकारक ।
 येथें आहे महा कौतुक । कळीत तरी प्रीतिदायक । अविधी विषयसे-
 वन ॥ ४५ ॥ येणें तरी सर्वथा नव्हे हित । अप्रिय बोलता भगे चित ।
 येथें हें चि दिसें उचित । अशास्त्र कठोर वर्जावें ॥ ४६ ॥ सकळ हि
 तपें तेणें केलीं । साग विधिपूर्वक त्यासी च फळली । ज्याचें वाचें
 विश्वासें आलीं । नामें हरिहराचीं ॥ ४७ ॥ तेणें केले सर्व हि याग ।
 तेणें केले महा योग । तेणें केला सर्वस्वाचा त्याग । हरिहर नामें स्मरे
 जो ॥ ४८ ॥ तेणे केलीं सर्व हि दानें । तेणें चि केलीं तीर्थाटणें ।
 तेणें केलीं सर्व हि साधनें । हरिहर नामें स्मरे जो ॥ ४९ ॥ तेणेंचि केलें
 वेदाध्ययन । तेणें च केलें सत्शास्त्रव्याख्यान । तेणें केलें स्वकर्मानुष्ठान ।
 हरिहर नामें जो स्मरे ॥ ५० ॥ कळौ कर्मधर्मादिक सकळ । परमेश्वर-
 स्मरणेविण विकळ । जीविका चि अधर्माचें मूळ । तद्रूप सर्व हि आचार
 ॥ ५१ ॥ यालागीं हरिहरनामोच्चारेंविण । साधनमात्र तितुकें सीण ।
 हरिहरभक्त्या तदर्पण । करितां सर्व सपूर्णता ॥ ५२ ॥ भगवद्भक्त्या-
 तप बोलिलें । तेथें हरिहरपूजन अधिष्ठिलें । तें विस्तरें बोलिजेलि तें परि-
 सिलें । पाहिजे महा भागवतें ॥ ५३ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामी-
 रामदास कृते । तपदान वर्णन नाम । सत्पम प्रकरण ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणातीं हरिहरपूजनें । आदिकरूनि धर्मसाधनें । ते चि
 बोलिजेती समाधानें । चित्ताचया परिसावें ॥ १ ॥ शिवकेशवदेवालयें ।
 दुजया उपदेशूनि करवी सद्भयें । आपण हि यथाशक्त्या करी स्वयें ।
 त्याचें पुण्य परिसावें ॥ २ ॥ मातृपित्रुवशोद्भूतें । लक्ष कोटी कुळें

दीप्तिमते । त्यासहित कल्पत्रय विष्णुपदाते । सेऊनि तेथे च विमुक्ति ॥ ३ ॥
 मृत्तिकेचे चि शक्तिसारिखें । हरिहरालय करी हारिखें । तो हि तें चि
 फळ पावेलि सुखें । शत कोटी कुळासीं ॥ ४ ॥ विष्णु अथवा शिवा-
 यतन । काष्ठाचें करिता फळ द्विगुण । इष्टिका त्रिगुण सिळा चतुर्गुण ।
 स्फटिकनिबद्ध दशगुणता ॥ ५ ॥ ताम्राचें शतगुण बोलिलें । कनकमय
 कोटिगुणें वर्णिलें । जें देवतायतनाचें नेमिलें । त्याहूनि अधिक
 फळ ॥ ६ ॥ देवालयें तटाकें ग्राम । जो प्रतिपाळील पुण्यत्तम । तो
 शतगुणित फळ पावे उत्तम । करी त्यापरिस हि ॥ ७ ॥ हा मुख्य
 धर्म होय निर्मळ । यासी वारील तो पतित केवळ । तथापि आतां देश-
 काळ- । वर्तमान विचारिलें पाहिजे ॥ ८ ॥ ज्योतिर्लिंगें दिव्य स्थळें ।
 मोडती बुडती जेणें काळें । तत्र प्रतिष्ठितां शास्त्रबळें । ब्रह्मसूत्र राहिलें
 पाहिजे ॥ ९ ॥ हा विचार करुनि सुखें चि । करावें हें प्रसिद्ध चि ।
 ज्याच्या ख्याति पुण्याची । अगाध बोलिलीसें ॥ १० ॥ द्वादशी पौ-
 णिमासीसीं । क्षीरस्नान हरिहरासी । तो उभयपक्ष कुळायुतेसीं । विष्णु-
 सायोज्यता पावे ॥ ११ ॥ प्रस्थमात्र पयस्नान । पूजा विष्णुमहेशान ।
 तो कुळायुतेसीं सज्जन । विष्णुसालोक्य पावे तो ॥ १२ ॥ द्वादशीसीं
 घृतप्रस्थे करी । जो भगवतास अभिषेक करी । तो कोटिकुळासीं निरतरी ।
 सायोज्यता पावतसे ॥ १३ ॥ पचामृते अभिषेक करिता । येकादशीसी
 भगवंता । शिवा अथवा अनता । तत्तत्सायोज्यता कोटिकुळेंसीं ॥ १४ ॥
 येकादशी द्वादशी पौर्णिमासीं । नारिकेलोदकस्नान भगवतासी । वास्तव्य
 असिलें तद्देशीं । त्याचें फळ परिसावें ॥ १५ ॥ शत जन्मार्जित हरे पाप ।
 द्वयकुळासी निःपाप । वैकुठीं वसे पुण्यरूप । विष्णुपदीं आनदें ॥ १६ ॥
 पुण्यमिश्रित गधयुक्त उदक । तेणें करितां अभिषेक । युगपर्यंत स्वर्ग-
 लोक । अधिपत्यें पाविजे ॥ १७ ॥ जळें निर्मळें वस्त्रपूतें । अभिषेक
 करितां हरि वा हरातें । सर्व पापविनिर्मुक्त त्यातें । स्वर्गी वास्तव्य शत

१ आनदानें. २ इतर देवतांच्या देवालयें बाधण्यापासून जें फळ मिळतें
 त्यापेक्षां विष्णु अथवा शिवाचीं देवालयें बाधल्यानें जास्त फळ मिळतें.

संवत्सर सर्व सुखे ॥ १८ ॥ क्षीरे क्षीरसागरनिवासी । जो सतपील
सूर्यसंक्रांतीसी । विष्णुभुवनीं वस्ति त्यासी । त्रि सप्त पूर्वजांसहित ॥ १९ ॥
शुक्लपक्षीं चतुर्दशी । अष्टमी पौर्णिमा येकादशी । भानुवारीं सोमवारीं
द्वादशीं । सोम सूर्य परागीं ॥ २० ॥ मन्वादि युगादि व्यतिपात ।
वैधृति गजछाया असतां प्रात । अर्धोदय पुष्यार्क हस्तार्क रोहिणी बुध-
युक्त । संप्राप्त असतां ॥ २१ ॥ शनि रोहिणी भौमाश्विनी । शन्याश्विनी
बुधाश्विनी । भृगुपात अर्क वैधृति दिनीं । बुधानुराधा श्रवणार्क ॥ २२ ॥
सोमश्रवण हस्तबृहस्पति । बुधाष्टमी बुधाषाढ भृगुरेवती । पयस्नाने पु-
जाया लक्ष्मीपति उमापति । घृत दधि मधु शर्करा ॥ २३ ॥ पंचामृत-
स्नानार्चे फळ । सर्व यज्ञपुण्य अविचळ । त्रिसप्त पुरुषान्वित निर्मळ ।
विष्णुपुरीं वास्तव्य अकल्प ॥ २४ ॥ तेथे उत्पन्न होय ज्ञान । जे यो-
गियासीं दुर्लभ करिता साधने । तेणे मोक्षस्वरूप समाधान । पुनरावृत्ति
असेना ॥ २५ ॥ कृष्णपक्षीं चतुर्दशी सोमवार । दुग्धे अभिशेषितां
शकर । शिवसायुज्य निरतर । पावे तत्फळेकरुनि ॥ २६ ॥ नारिके-
ळोदके सदाशिव । अभिषेके पूजा धरुनि भाव । अष्टमी चंद्रवासरीं
जीव । शिवसायोज्यता तो पावे ॥ २७ ॥ कृष्णपक्षीं अष्टमी का चतुर्दशी ।
घृतमधुपंचामृतैसीं । संतर्पिता भाळवाळशशी । शिवसायोज्यता पावे
॥ २८ ॥ पुष्पफळोदके त्रिपुरारि । भावे सन्नापितां सोमवारीं । तो
स्वर्गी वसे शत कल्पवरी । शिवपूजाप्रसादे ॥ २९ ॥ तिलतैले अभिषेक
करितां । सदाशिवाथवाअच्युता । कुळत्रितयेसीं सायोज्यता । भक्त पावे
देवाची ॥ ३० ॥ युक्षरसे पार्वतीपति । जो अभिषेक करील प्रीतीं । तो
शिवलोकीं वसे महामती । शत कल्प कोटी कुळासीं ॥ ३१ ॥ घृत अथवा
दधि । स्नापिता शकर गुणनिधि । अथवा क्षीरे महाबुद्धीं । अभिषेक करी
द्वादशी ॥ ३२ ॥ जन्मायुतार्जित पाप । विध्वंसूनि पुण्यरूप । कोटिकुळैसीं
निःपाप । शिवसावर्ण्य तो पावे ॥ ३३ ॥ जो स्नान द्वादशीसीं । दुग्धे
योजी माधवासी । तो विमुक्त जन्मायुतार्जित पापासी । परम पद पावे

कोटिकुळान्वित ॥ ३४ ॥ कार्तिकी पौर्णिमासीसि गोविंद । जो मधुप्रस्थे
 म्नापील परमानंद । तो पावे श्रीहरीचें पद । कोटिकुळेंसीं नान्यथा ॥ ३५ ॥
 मनोहरे पुष्पे सुरगे सुगधे । मनोरमे यथोक्त अष्टगधे । उमापति रमापति
 पूजितां शुद्धे । तत्तत्सारूप्य भक्तासी ॥ ३६ ॥ पद्मपुष्पीं पूजी पद्मनेत्र ।
 अथवा पार्वतीचा कळत्र । तो कुळत्रितयेसीं पवित्र । पावे तत्तद्भुवनासी
 ॥ ३७ ॥ सुवर्ण केतुकीपुष्पीं वनमाळीं । जातिपुष्पीं पूजी त्रिशूळी ।
 तत्तत्सालोक्यता पूजाफळीं । तत्तद्भक्त पावती ॥ ३८ ॥ जातिपुष्पीं कर्पू-
 रगौर । बधुककुसुमीं शामसुंदर । पूजिता सर्वपापविमुक्त नर । मेरूमस्तकीं
 वसे युग ॥ ३९ ॥ सप्तळाकुसुमीं विष्णु । रुद्रपुष्पीं जिष्णु । पूजिता
 पावे सहिष्णु । स्वरूपता हरीची ॥ ४० ॥ शिव विष्णु जातिसुमनें ।
 पूजी उत्तम चंदनें । प्रस्थपुष्पीं पूजी शुद्ध मनें । तो सर्व हि काम पाव-
 तसे ॥ ४१ ॥ जो दिव्य वृषभध्वजा । प्रस्थपुष्पीं बाधे पुजा । शमी
 पुष्पीं पूजी वोजा । तो सर्व हि काम पावतसे ॥ ४२ ॥ अपामार्गदळीं
 शूळीं । पूजिता सर्वकाळीं । विशेष शिवरात्रीं पुण्यसीळीं । शिवसायो-
 ज्यता पाविजे ॥ ४३ ॥ बिल्वपत्रे त्रिशुळाकार । अर्चिता सतोषे शकर ।
 शिवसायोज्यता पावे नर । तुळसीदळे गोविंद ॥ ४४ ॥ वृतयुक्तगुग्गुळे
 धूप । हरिहरा समर्पीं भक्तिरूप । त्याचें तक्ताळ चि सर्व पाप । भस्म हो-
 ऊनि जाय ॥ ४५ ॥ तिलतैले दीप । हरिहरासमीप । लाविल जो
 प्रदीप । तो सर्व काम पावतसे ॥ ४६ ॥ वृतदीपे हरती पापे । गंगा-
 स्नानफळा वापे । ग्राम्यतैल्यवनतैलप्रदीपे । तत्तत्सालोक्य त्रिसप्तासीं
 ॥ ४७ ॥ सर्व अैश्वर्येसीं । शिवकेशवपुरीसीं । वस्ति फावे अनयासी ।
 ह्यगौनि दीपदान करावे ॥ ४८ ॥ जो तटाक करील करवील त्याचें ।
 पुण्य शताब्दे गणिता न गणवें साचें । पचकोटि कुळासीं विष्णुपदीं
 वास्तव्य ज्याचें । कल्प तेथें च पावे विमुक्ति ॥ ४९ ॥ जो त्रुषार्त्त
 प्राणी घेईल जळ । तेणें कर्त्याचीं पातकें हरतीं सकळें । येक अहोरात्र
 मात्र भूमिस्थतोय निर्मळ । कर्त्ता स्वर्गीं वसे शताब्दे ॥ ५० ॥ तटाक-
 कर्त्याचा साधक । जो उपाय प्रबोधक । तो हि तत्तुल्य मृत्तिका काढी

भार येक । तो पचाषद्वर्षे दिवीं वसे ॥ ५१ ॥ जो या धर्मकृत्याची शुश्रुषा वरी । तो नित्य विष्णुपदीं वास करी । तटाकार्धफळ कासारीं । कूर्पीं पाद कुल्या शतस्योत्तर ॥ ५२ ॥ धनाढ्य करी तटाकसाधनें । दुर्बळ कूप करी तेसमान । आरामकर्ता कुळत्रितयेसीं भुवन । पावे ब्रह्म-याचे महा ॥ ५३ ॥ गौ ब्राह्मण अथवा कोणही । छायेसी विश्रांत पावे प्राणी । तथा पुण्याची फळश्रेणी । स्वर्गीं वसवी करीतया ॥ ५४ ॥ आराम ग्राम देवालय तटाक । कर्ता पावे महाविष्णुलोक । हरिसहित पूजिजे हें कौतुक । महापुण्य फळाचें ॥ ५५ ॥ सर्व लोकोपकार करणें । अथवा देवपूजार्थ धर्मपरायणें । पुण्याराम केला जेणें । तथाचे फळ परि-सावे ॥ ५६ ॥ तथा वृक्षार्चीं पुष्पे पत्रें । जितुकीं निर्माण होती विचित्रें । तावत्काळ स्वर्गीं वसिजे पवित्रें । कोटि कुळासहित ॥ ५७ ॥ आराम रक्षी कटकावरणें । युगद्वय ब्रह्मपदीं वसिजे तेणें । तुळसीरोपण केले जेणें । पुण्य तथाचें परिसावे ॥ ५८ ॥ सप्तकोटिकुळासहित । वैकुठीं वसे सहलक्ष्मीकांत । मूळ मृत्तिका उर्ध्व पुड् धरित । तथा श्रीहरि सतुष्टे ॥ ५९ ॥ तुळस्यालयातील त्रुण । जो उत्पाटील प्र-वीण । तितुक्या ब्रह्महत्या होती क्षीण । यदर्थीं संशयो नाहीं ॥ ६० ॥ तुळसीसीं घाली उदक । यथेष्ट होय च कीं येक चुळक । तो वसे जो आचद्रतारक । क्षीरोदशायीसह ॥ ६१ ॥ तुळसीकाष्ठाचिया माळा । जो घाली मिरवी गळा । कर्णी धरी तुळसीदळा । ल्यासी नाहीं उपपा-तक ॥ ६२ ॥ तुळसीवनासी कटकावरण प्रकार । जो करील धर्मपरा-यण नर । ते असेलि तितुकें दिवस तितुकीं युगें वसे साचार । कुळत्रयेसीं ब्रह्मपदीं ॥ ६३ ॥ तुळसीदळ कोमळामोद मजुरी । समर्पी श्रीहरिचरण कमळावरी । तो सत्यलोकीं सत्य वास्तव्य करी । पुनरावृत्ति निवर्तली ॥ ६४ ॥ अनाथ ब्राह्मणाचें शव । जो दहन करील मानव । तो अ-श्वमेध सहस्राचें सहस्रफळ गौरव । निश्चयेसीं पावतसे ॥ ६५ ॥ पूजा-रहित विश्वपूज्य श्रीहारे । भक्षें भोज्यें अथवा फळे करीं । जो धार्मिक

पूजा करी । तथा सारूप्य द्विशत कुळासीं ॥ ६६ ॥ सर्वोपचारें ल-
 क्ष्मीकात । जो पूजील पूजारहित । तो उभयपक्ष कुळायुतायुत । मोक्ष
 पावे दुर्लभ ॥ ६७ ॥ पत्रीं पुष्पीं अथवा फळीं । अथवा केवळ च जळीं ।
 चुळकमात्रें पूजिता शुद्ध शुळीं । लक्षाश्वमेधफळ पावे ॥ ६८ ॥ जो पत्रें अथवा
 कुसुमें । शुद्धलिंग पुजील प्रेमें । तो अश्वमेधायुतफळ सहस्र गुण पावे
 नेमें । शिवसायोज्यता पावे ॥ ६९ ॥ जो अनार्चिता अनंतासी केवळ ।
 समर्पील भावें जळ । तो सप्तकुळासीं फळ । पावे विष्णुसालोक्य ॥ ७० ॥
 हरिहरसदनीं समार्जन । जो येकदा करी सज्जन । जितुकें समार्जती रजकण ।
 तितुकीं युगसहस्रें हरिपुरीं वसे ॥ ७१ ॥ जो गोचर्ममात्र जळें सिंपें । शिक्ताणु
 जन्मार्जितें हरती पापें । सुगंधोदक सिंचिता हरिसारूप्य । रज सहस्र-
 गुणें राहिजे ॥ ७२ ॥ पूजायुक्त सुप्रसन्न । विष्णु अथवा शिवलिंग दे-
 खोन । परमानंदें करी नमन । तो वसे विष्णुभुवनीं ॥ ७३ ॥ हरीसी
 अथवा शकरासी । त्रीणि प्रदक्षणा नेमेसीं । करी तो पावे फळासी ।
 अश्वमेध पदोपदीं ॥ ७४ ॥ गायक अथवा नृत्यकरी । गाती नाचती
 देवद्वारीं । गधर्वराजता रुद्रगणेशता तरी । आकल्पत तो मोक्षभाक् ॥ ७५ ॥
 देवालयीं मुखवाद्य जो करी । तो विमान शत युक्त कल्प स्वर्गवास
 करी । करताळिका वाजवी तरी । विमानें शतायुगद्वय ॥ ७६ ॥ देवा-
 सन्मुख घटावादनाचें फळ । कोण वर्णू शके हो बहुळ । भेरी मृदग
 पटह डिंडिभी काहाळ । याचें पुण्य अद्भुत ॥ ७७ ॥ देवस्त्रीश-
 तसाहित सर्व कामें । पंचकल्प स्वर्गीं वसे नेमें । शखवाद्य-
 स्वन सुप्रेमें । निःपाप ब्रह्मपद पावे ॥ ७८ ॥ काश्यटाळें
 जेंगट झहुरी । वाघें वसवी विष्णुनगरीं । गधर्वीं गाइजे नानापरी । विमान
 शत सकुळ ॥ ७९ ॥ या सकळ पुण्याचें फळ । हरिहरनामस्मरण के-
 वळ । चित्त करूनिया निश्चळ । जीवीचें आवडीं स्मरावें ॥ ८० ॥ हें
 करिता नलगे बोढी । हें निर्भय सर्व भयता काढी । याचिया फळाची
 महा प्रौढी । जिता जाणतां तद्रूप ॥ ८१ ॥ जेणें नामस्मरणें स्वतां ।
 दासचि पावे स्वस्वरूता । अतःपर कैची भेदाभेदता । नामस्मरण प्रभावे

॥ ८२ ॥ निउन तें पूर्ण नामस्मरणें । तें निश्चयेंसीं चितीं धरणें ।
सर्व स्वस्वरूपें भरणे । रामनामस्मरणमात्रें ॥ ८३ ॥ जैसें तप बोलिलें
आता दान । हे भगवद्भक्तिमहिमान । तरी तें दानपत्रवर्णन । कीजेल आतां
॥ ८४ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । परमेश्वर पूजनादि
धर्मसाधनवर्णन नाम । अष्टम प्रकरण । सपूर्ण ॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणांतीं वक्ष्यमाण । दान यजावें शिवनारायण । तरी
दानयोग्य पात्र कोण । तें चि आता परिसावें ॥ १ ॥ वर्णाचा ब्राह्मण गुरु ।
तो सत्पात्र हा निर्धार । प्रतिग्रहें करी उद्धार । यथायोग्य त्याचा ॥ २ ॥
कदाचित क्षेत्री सुसीळ । का वैश्य परम धर्मसीळ । तो हि पात्र होय
निर्मळ । हे पुराणीं प्रसिद्ध ॥ ३ ॥ यामध्यें हि अपात्रपात्रतां । प्रसर्गे
चि बोलिजेलि आता । दान सफल निर्फळ स्वता । ज्याचेनि योगें ॥ ४ ॥
षठ पुत्रहीन दमाचारवत । वेदा देवा द्विजातें द्वेषित । स्वकर्मत्याग करी
त्या देत । तें सर्व हि निर्फळ ॥ ५ ॥ असूयाविष्ट ज्याचें मन । कृतघ्न
जो दुर्जन । भजों नये त्यासी भजे त्या दान । दिधलें तितुकें निर्फळ
॥ ६ ॥ परद्वारनिरत पापी । परद्रव्यापहारी पापरूपी । नक्षत्रपाठकासीं
दिधलें शुद्ध कूपीं । पडलें चि कीं ॥ ७ ॥ नित्य याच्या परचित ।
सदा सग्रहीं पाप वित्त । खळ हिंसक चञ्चित । त्या दिधलें नुपतिष्ठे
॥ ८ ॥ नामविक्रयी हेमविक्रयी । वेदविक्रयी पुराणविक्रयी । शास्त्र-
विक्रयी धर्मविक्रयी । यासी दान तें निर्फळ ॥ ९ ॥ रसविक्रय जो
करी । सर्वविक्रयी दुराचारी । परासी सतापवी पापकारी । त्यासी दान
तें निर्फळ ॥ १० ॥ स्वयें पापी सज्जना निंदी । त्याचें घेव नये परमा-
पदीं । त्यासी देव नये कपर्दी । तो दानप्रतिग्रहीं वर्जिला ॥ ११ ॥
आतां ज्यासी दिधलिया किंचित्त । अक्षय उपतिष्ठे अनत । तें परिसावें

शुचिष्मत । विमळ फळदार्यक ॥ १२ ॥ सत्कर्मनिरत श्रोत्री । धार्य-
 वत दुर्बळ तत्पात्री । जें समर्पिलें तें धात्री । बरी पुण्य न समाय
 ॥ १३ ॥ अर्थेवीण व्रत खोळबलें । तें ज्याचेन दानें चालतें जालें ।
 त्यानें पुण्याचें दान केलें । अति उपतिष्ठलें उभयासी ॥ १४ ॥ जेणें
 दानें होय अग्निसेवा । जेणें पूजन घडे शिवकेशवा । जेणें जीवन
 धार्मिकात्रिया जीवा । तेणें पुण्यें पुण्य वाढलें ॥ १५ ॥ जेणें दानें
 चाले अतिथीपूजन । जेणें दानें चाले सत्सेवन । जेणें दानें घडे दान ।
 तें कल्पवृक्षारोपण ॥ १६ ॥ गोदानीं दिधली कामधेनू । दक्षणा परीस
 भिजऊनु । चिंतातुरा चिंतामणी सकल्पूनु । दिधला जैसा ॥ १७ ॥ तथा
 पुण्यफळासी कैची सीमा । तेणें पुण्यें भेदिलें व्योमा । यैसें पात्र पावणें
 हें परमा । सुकृताचें सत्फळ हो ॥ १८ ॥ पुण्यदेसीं पुण्यकाळीं । पुण्य-
 तीर्थीं पुण्येस्थळीं । पुण्यपात्रा पुण्यसीळीं । दिधलें अनत पुण्यफळद ॥ १९ ॥
 गृहासीं येता पुण्यसीळा । तात्काळ सर्व हि पुण्यपीठें जालीं गोळा ।
 तथाच्या अवचक पूजनाच्या फळा । कोणा वर्णू शके हो ॥ २० ॥
 गोदानें करिता नृग नृपोत्तम । दत्तगौ मिळाली कळपीं उत्तम । ते पुन-
 दाता तथा पूर्वप्रतिगृहीं द्विजसत्तम । झोंबोनिया पडला ॥ २१ ॥ ते दोघे
 हि चढले तमा । राज्य घेउनी हि न करिती निर्गमा । तथा राजेश्वरा
 यातना परमा । कल्क लाश देहो प्राप्त जाला ॥ २२ ॥ मग तो उद्धरिला
 श्रीकृष्णें । परिदाता च बुडविला याचकत्रुष्णें । झणौनि पात्र न विचारिता
 मृष्णें । पीडे पुण्यकारक ॥ २३ ॥ दाता हि परीक्षावा पुण्यसीळीं ।
 नाहींतरी दुष्ट प्रतिग्रह बुडवी तत्काळीं । त्रिशकूचा प्रतिग्रह करितां दु-
 काळीं । विश्वामित्रपुत्र बाधले ॥ २४ ॥ आता कळीयुगामाझारीं । आ-
 रभली नवलपरी । सद्वासना च बुडाली बहुतापरीं । किंचित हेतु जो धरी ।
 त्यासी न मिळे खावया ॥ २५ ॥ तथापि कोणहीयेक फळाशया । दात्रुत्व

१ मृषें, विनाकारण. २ आह्वास मिळालेल्या भक्तिरहस्याच्या दोनी
 प्रतीत या २५ व्या ओवीस पांच चरणें आहेत ती तशींच येथे कायम ठेविलीं
 आहेत.

करु इच्छि तया । सीळपरीक्षा कासया । करावी लागली ॥ २६ ॥ स्व-
धर्मोपाचित नव्हे अर्थ । तेथे पात्रपरीक्षा ते व्यर्थ । ते दोषे हि नव्हती
समर्थ । येथोक्त दाता प्रतिग्रही ॥ २७ ॥ याचीं वर्णाचीं लक्षणें । तरी
युगधर्मी चि वोलिलीं विचक्षणें । नारदाप्रती अष्टश्रवणें । पूर्वीच निवेदिलीं
॥ २८ ॥ आता हेतू मात्र धर्माचा । धार्मिकाचा ठाडं दिसे साचा । त-
दनुसार च अधिकाराचा । विचार हि माडला ॥ २९ ॥ यालागीं हें अ-
सता कलियुग । येथे स्वातंत्र्ये धर्म नव्हे साग । भगवत्प्रीत्यर्थतेवीण
व्यंग । पडतच आहे ॥ ३० ॥ जरी स्वधर्मकर्म सिगें चढेलें । पुण्यफळ
प्राप्त जालें । तरी युगनिंदणें लागलें । कासया करणें हो ॥ ३१ ॥
ह्यणोनि भगवद्भक्तीचा आश्रये करावा । सग सज्जनाचा धरावा । लोभ
कामनेचा सरावा । मनीहूनि सर्वदां ॥ ३२ ॥ भगवत दाता भगवत
भोक्ता । भगवत करिता भगवत कार्यता । यैसी बाणली अनन्यता ।
तो चि स्वता भगवत ॥ ३३ ॥ जो भगवत्ध्यानें भगवद्रूप जाला । तेणें
जो दानधर्म केला । तो हि भगवन्मय समर्पला । भगवतींच स्वभावे
॥ ३४ ॥ भगवतीं कैचें निउन । सहज सपूर्ण चिद्वन । तथा पूर्वी च
दानफळ उपतिष्ठोन । प्राप्ति हरीची जालीसे ॥ ३५ ॥ आतां स्वभावे
महा भागवतें । वेगळें नुरोन शिवस्वरुपातें । अकर्तृत्वाचेनि हातें । जें जें
कीजे सुकृत ॥ ३६ ॥ तथाचया भाग्ययोगें । ब्रह्मरूपता पाविजे जगें ।
तेथे ब्रह्ममय च प्रसगें । प्रतिग्रहीं हि जाला ॥ ३७ ॥ तो तरी सहज ब्र-
ह्मरूप । त्याचें करणें ब्रह्मस्वरूप । तेथे असेचिना विक्षेप । परिपूर्णता निज
लाभें ॥ ३८ ॥ दानफळें पाविजे उत्तम जन्मा । तरी तो चि स्वरूप अजन्मा ।
दानपुण्य निवारी यमा । तरी तो आत्मा तथाचा ॥ ३९ ॥ तेणें कीजे
सदाचार । तो जाणावा लोकोपकार । तो सदा स्मरे हरिहर । आत्मभावे
आवडी ॥ ४० ॥ अभिनव तथाची लीळा । तो अद्वयानदाची अतरकळा ।
परी भक्तिप्रेमाचा जिव्हाळा । आखडता हें अश्चर्य ॥ ४१ ॥ तो गाय
नाचे हरिहररंगी । रुदन करी भेटीलागीं । सात्विकभाव उठती आंगीं ।
भावातीत सर्वदां ॥ ४२ ॥ त्यालागीं रूप धरी देव । जो अरूप स्वय-

मेव । नवल दर्शनस्पर्शनाचा प्रेमभाव । तथा द्वयाब्दद्वयाचा ॥ ४३ ॥
या स्वानदाचे मूळ कारण । कलौ हरिहरनामोच्चारण । ते करूनिया प्रीत्या
प्रविण । करुन सुखें सर्व हि ॥ ४४ ॥ ते सहज सपूर्ण सफळ । सद्य
अविनाश सर्वकाळ । यत्किंचित करिती प्रेमळ । ते अनत तत्वता ॥ ४५ ॥
रामा कृष्णा कमलेक्षणा । लक्ष्मीनिवासा नारायेणा । शिवा शंकरा
गिरिजारमणा । पचवक्त्रा परमेशा ॥ ४६ ॥ यैसी हरिहरनामावळी ।
उच्चारिती नित्यकाळी । त्ये सकळ पुण्यमेळीं । सेविजेती सर्वदां
॥ ४७ ॥ साळकृत कोटि गोदानें । यज्ञायुति मेरू सुवर्ण दानें ।
अयुतकल्प निवासे स्नानें । प्रयागीं केलीं त्रिकाळ ॥ ४८ ॥
तथा सर्व हि पुण्याचेनि फळें । नाम भगवताचे न तुळे । जें स्मरिलें
एक वेळें । भक्तराजें आवडीं ॥ ४९ ॥ तथा नामप्रेमाकारणें । जन्मो-
जन्मीं केलीं पुण्याचरणें । तो दानप्रसंग बोलिजेल जेणें । कर्ता पावे
भगवता ॥ ५० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । दानपात्र
वर्णन नाम । नवम प्रकरण ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणांतीं बोलिलें । दानप्रकरण आरभलें । तें परिसावें जैसें
आपुलें । सामर्थ्य तैसें करावया ॥ १ ॥ ब्राह्मण वृत्तिहीन कुटुंबी दुर्बळ । शास्त्रज्ञ
श्रोत्री अध्यात्मानिष्ट निर्मळ । सद्गुणवताचे वृत्तिसंस्थापन केलिया फळ ।
अक्षर्यां अनत परिसावें ॥ २ ॥ मात्रुपित्रुवशोद्भवें । कोटिकुळें पुण्यगौ-
र्वें । यासहित वैकुठीं प्रवेशे वैभवं । कल्पातीं तेथेंच विमुक्ति ॥ ३ ॥
गणवती पृथ्वीचे अश । गणवती वृष्टिबिंदु सावकाश । धात्रा हि गणूं
न शके पुण्यकोश । ब्राह्मणसंस्थापनाचें फळ ॥ ४ ॥ समस्त देवरूपीं
ब्राह्मण । त्यासी जीवनदानफळ वर्णू शके कोण । नित्य विप्रहित करी
पुण्यप्रविण । त्याचें फळ परिसावें ॥ ५ ॥ त्येणें सर्व हि याग केले
सांग । सर्व तीर्थाटन केलें सागोपाग । सर्व तपें तपला महाभाग । ब्रा-

ह्यणासी दे ह्यणेलि तो हि तत्तुल्य ॥ ६ ॥ भगवतप्रीत्यर्थं ब्राह्मणासी ।
उत्तम वस्तु अर्पितां भक्तीसीं । पाविजे ब्रह्मभुवनासी । पुनरावृत्ति दुर्लभ
॥ ७ ॥ अन्नदानाचें महिमान । अत्यंत बोलिलें गहन । तैसें च बोलिजे
जळदान । यथाकाळीं अर्पिल्या ॥ ८ ॥ अन्नोदकमय प्राण आता । अ-
न्नोदक देईल तो प्राणदाता । प्राणदानीं पावे स्वता । सर्व हि दानाचें
फळ ॥ ९ ॥ ह्यणौनिया अन्नोदकदान । हे कळीमाजीं मोटें साधन ।
बहुसाल असिलें धन तरी अन्न । उदकछेत्र योजावे ॥ १० ॥ नाहा-
तरी यथाशक्त्या । अन्नदान करावें भक्त्या । दाहा पोष्यामाजीं युक्त्या ।
येक तो ब्राह्मण सामावे ॥ ११ ॥ शुक्लवृत्ति करूनि परी । ब्राह्मण
जेऊ बरोबरी । अति दारिद्र्ये हे हि न टके तरी । घर दाखवावें दात-
याचें ॥ १२ ॥ अन्नदाता वशायुते-। सहित पावे ब्रह्मभुवनाते । पुनरा-
वृत्ति कैची त्याते । अवंचकता हे शास्त्र ॥ १३ ॥ अन्नदानसम दान
क्षितीं । न भूतो न भविष्यति । जळदानफळनिष्पत्ति । तयाहूनि अ-
धिक ॥ १४ ॥ अन्नोदकदाने सद्य । प्राण सतुष्ट होती अद्य । तेणें
परमात्मा स्वसवेद्य । क्षत्रज्ञ पावे प्रीतीते ॥ १५ ॥ धर्मराज ह्यणे राया
भंगीरथा । विचित्र अन्नोदकपुण्याची कथा । महापातकोपपातकयुक्त
सर्वथा । पुनात होय तत्काळ ॥ १६ ॥ अन्नदातयाचे कुळीं । सहज उपजे
पुण्यसीळीं । तो पूर्वजन्मीचे सहस्रकुळीं । नरक ना पाहे जन्में च ॥ १७ ॥
अन्नदाने करिता क्षितीं । त्रुप्त नव्हे याचक चितीं । अन्नोदकदाने स-
त्रुप्त होती । ह्यणौनि हे करावें ॥ १८ ॥ जे जो यथाशक्त्या भक्त्या
अतिथीपूजन । करूनि करील अन्नदान । तयासी जालें मोक्षसाधन ।
ह्यणौनि थोर अन्नदाता ॥ १९ ॥ वजरी घेऊनिया करीं । जो अति-
थाचें पादप्रक्षालण करी । तो गगादि सर्व तीर्थांभीतरीं । सुस्नात जाला
त्तर्चीर्थे ॥ २० ॥ तैलाभ्याग करी ब्राह्मणासी । तो शताब्द गगातीर-

१ पोषण होत असलेली कुटुंबीय माणसें २ फक्त ब्राह्मणाचे घरीं नोकरी
करून किंवा भिक्षा मागून चरितार्थ चालविणें. ३ सद्धेतु, प्रामाणिकपणा ४ ता-
त्काल. ५ आज ६ ज्ञानस्वरूप वस्तु. ७ जीव.

वासी । सुस्नात जाला पुण्यरासी । येवढें फळ पुण्याचें ॥ २१ ॥ रो-
 गिया ब्राह्मणाचा प्रतिपाल । जो करील पुण्यसीळ । तो कोटिकुळेंसीं
 निर्मळ । ब्रह्मपदीं वसे युग येक ॥२२॥ जो रोगी रक्षी येक ब्राह्मण ।
 त्यासीं सुप्रसन्न नारायण । अथवा नरा रोगातुराचें रक्षण । करितां सर्व
 काम देतसे ॥२३॥ जो ब्राह्मणासी दे निवास । त्यासी सुप्रसन्न देवेश ।
 आपुला देतसे वास । जो देवासी दुर्लभ ॥ २४ ॥ ब्राह्मणासी गाय पयस्वि-
 नी । ब्रह्मविदासी देईल दानीं । तो येईल विष्णुभुवनीं । सुखें वास्तव्य
 करावया ॥ २५ ॥ आपणासीं गौ नाहीं घरीं । प्रतिग्रह घेऊनि गोदान
 करी । त्याचें पुण्य वैखरी । समर्थ नव्हे वर्णावया ॥ २६ ॥ जो कपिला
 पयस्विनी वेदविदुषा । पुण्यात्मा देईल पुण्यपुरुषा । तो सहज मुक्त सर्व
 दोषा । रुद्रतुल्य जाणावा ॥ २७ ॥ विप्रा अध्यात्मनिष्ठासीं । उभयतो-
 मुखी देईल येथोक्ततेसीं । गणना न करवे त्याचया पुण्यासी । शताब्द-
 पर्यंत गणितां हि ॥२८॥ गगातीरीं शताश्वमेध । सांगपाग करी बुध ।
 तें फळ पाविजे शुद्ध । उभयमुखीप्रदानें ॥२९॥ उभयतोमुखीचें दान ।
 कोटि दानासमान । शिवसायोज्य पावे गहन । जें सर्वासी दुर्लभ
 ॥ ३० ॥ ब्रह्मसदनीं शतायुत । इद्रमदिरीं पचकल्पपर्यंत । चतुर्दशभु-
 वनीं लोकवाञ्छित । तेथें सुखें विचरे तो ॥ ३१ ॥ जैसें उभयतोमुखी
 दान । शक्तें करावें यत्नेकरून । श्यद्ध प्रतिग्रही त्याचें अनन । अवलोकूं
 नये ॥ ३२ ॥ भयभीताचें रक्षी प्राण । विशेषेंकरूनिया ब्राह्मण ।
 तो सर्वतीर्थी सुस्नात प्रविण । सर्वयज्ञीं दिक्षित ॥ ३३ ॥ वस्त्रदानें
 रुद्रभुवन । कन्यादानें ब्रह्मसदन । सकुळेंसीं कनकदान । विष्णुभुवना
 नेतसे ॥ ३४ ॥ साळकृता सुलक्षणा कन्या । अध्यात्मनिष्ठासी देईल
 धन्या । तो शतवर्षेंसीं देवमान्या । पावेलि ब्रह्मपदासी ॥ ३५ ॥
 आपाढी अथवा कार्तिकी पौर्णिमा । प्रीत्यर्थ शकरा सर्वोत्तमा । वृषभदान
 करील द्विजोत्तमा । तो सप्तजन्मार्जिताधनिर्मुक्त ॥३६॥ तो रुद्ररूप रुद्र-
 भुवनीं । उभयकुळेंसीं वृषदानीं । परमानंद नादे मनीं । रुद्रेसहित सर्वदां

॥३७॥ तांबूलदाने विष्णु प्रसन्नात्मा । श्रीयुता फळा दे उत्तमा । दधिदुग्ध-
मधुवृतदाने पावे स्वर्गपदा परमा । दिव्याब्दायुतपर्येत ॥३८॥ युक्षदंडदाने
विष्णुभुवन । रसगुडदाने क्षीराब्धि शेषशयन । सुगंध फळपुष्पदाने
सदन । पाविजे चतुराननाचे ॥ ३९ ॥ विद्यादान पृथ्वीदान गोदान ।
अगाध याचे महिमान । नरकापासूनि उद्धरती दुग्धदोहन । कारितां फळ
यज्ञाचे ॥ ४० ॥ विद्यादान वाचादानता । पाविजे स्वये सायोज्यता ।
ज्ञानदान अक्रोध आर्जवता । मोक्षदानीं मुमुक्षा ॥ ४१ ॥ त्याचे काय
वर्णाचे फळ । तो स्वताच ब्रह्मरूप केवळ । सकळा फळाचे फळ
निर्मळ । तो स्वये च स्वसवेद्य ॥ ४२ ॥ तो येक सद्गुरु च समर्थ ।
त्याचे पात्र सच्छिष्य विरक्त येथार्थ । तेणे मुमुक्षु करावा कृतार्थ । त्या-
चे फळ तो च कीं ॥ ४३ ॥ धान्यदाने पावे सत्यलोक । धनदाने हरे
सर्वोपपातक । आणखि अल्पदाने महत्फळकौतुक । ते श्रवण करावे
आणि करवावे ॥ ४४ ॥ शाळग्रामसिळादान । लिंगप्रदान ब्रह्माड-
कोटिदानसमान । येणे मोक्ष पाविजे नलगे बहु धन । हे अवश्य
करावे भक्ती भक्त्या ॥ ४५ ॥ जो मठीं महताचे लावी दीप । क्षणे
गंगास्नानफळ पुण्यरूप । सरत्न सुवर्णदाने निःपाप । भुक्ति मुक्ति तो पावे
॥४६॥ माणिक्यदाने मोक्ष पावे । वज्रदाने ध्रुवलोक पावे । विद्रुमदाने
स्वर्गा वसावे । मौक्तिके सोमसनिध ॥ ४७ ॥ वैदूर्य पुष्परागदाने । रुद्र-
लोकी वसावे महिमाने । अळकारदाता सुमने । सर्व सुखासी तो पावे ॥४८॥
पुष्परागप्रदाने सर्व सतोष । अन्यरत्ने अशेष । तदाने पाविजे विशेष
ब्रह्मलोक प्रसिद्ध ॥ ४९ ॥ गजादि यान दातार । आपुलिये शक्तिअनु-
सार । विमानाधीश होय नर । महिषीदाने अपमृत्यु हरे ॥ ५० ॥ गौसी
त्रुण अर्पी निःकाम । तो रुद्रलोक पावे उत्तम । आपणासी प्रिय उपमोग
परमे । तदाने ईश्वर सतोषे ॥ ५१ ॥ जे जे बोलिले दानपुण्य । यासी
विघ्न करील तो जघन्य । तो महा यातना पावे दैन्य । ईश्वर तथा विन्मुख

१ विद्रुम=प्रवाळ, पांवाळा. २ वैदूर्य=नीलोपल, असितोपल किंवा पेहजा
ह्यांन एक मौल्यवान धातु आहे. ३ नीच.

॥ ५२ ॥ सर्व दानपुण्य येके च काळीं । धने साधनेविण सुखसमेळीं ।
 रमणीय हरिहरनामावळी । उच्चारिता सद्भावे ॥ ५३ ॥ यासी नचले
 काहीं विघ्न । कोणही हि करू न शके भग्न । ह्यणौनि नारदादि सर्वज्ञ । परी
 नामीं च रमोनि राहिले ॥ ५४ ॥ आता हि देशकाळवर्तमानासारिले ।
 टाकेलि ते स्वधर्मकर्म दानपुण्य करावे सुखे । परतु केवळ हरिशकरना-
 मस्मरणेविण दुखे । कोण निरमू शकेलि ॥ ५५ ॥ दानविधि आहे
 बहुत । भगवद्भक्तिरूप स्तविला किंचित । आता व्रते बोलिजती शिवाच्युत-
 प्रीतिअर्थ ते परिसावीं ॥ ५६ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास-
 कृते दानप्रकरण वर्णन नाम । दशम प्रकरण समाप्तः ॥ १० ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणांतीं बक्ष्यमाण । बोलिलें बोलिजेलि व्रताचरण । स-
 तोषावया शिवनारायण । तरी ते च आता परिसावे ॥ १ ॥ तोषावया
 द्वयबक त्रयबक । व्रते आहेति अनेक । तयामध्ये कांहीयेक । अंगभूते
 बोलिजेति ॥ २ ॥ अनायासें सर्व जन । पावती भावे जनार्दन । तेथे
 अनत सुख पावोन । तपोवृद्धि होतसे ॥ ३ ॥ येणे तेणे प्रकारे श्रीहरि ।
 पावावया सतीं चतुरीं । विष्णुपूजन प्रेरिजे तरी । विष्णुव्रते आधीं आ-
 इका ॥ ४ ॥ मार्गशीर्ष शुद्ध द्वादशी । पूजावया ह्यधिकेशी । प्रातःस्नान
 करावे नेमसीं । दंतधावनपूर्वक ॥ ५ ॥ परिधान उत्तरीं शुक्लांबरें । आ-
 रक्त ततु वर्जावे आदरें । सदस्याष्टहस्त धोतरें । दक्षणाग्र वाळो न घा-
 लावी ॥ ६ ॥ स्नान नदी तटाक कुल्या का सरोवरीं । करावे विष्णुस्मरण
 संकल्पे करीं । कूपभाडस्नान वृथा परी । देशकाळ विचारावा ॥ ७ ॥ गंगा-
 मृत्तिका शुभ्र मनोहर । ऊर्ध्वपुडू रेखावा दडाकार । येकांगुळ द्वयगुळ त्रि-
 चतुरगुळ विस्तार । नासामुळात् केशपर्यंत ॥ ८ ॥ हृदइ पद्मपत्राकृति वंश-
 पत्राकार बाहुस्थिति । शेष दीपकळा रीतीं । भाळी सातराळता असावी ॥ ९ ॥

आतां असौ हा सदाचार । स्वतत्र च आहे सविस्तर । तर्पण करूनि
 शखचक्रगदाब्जधर । विधिपूर्वक पुजावा ॥ १० ॥ सर्वोपचारीं मधुसूदन ।
 भात्रे करावे अर्चन । केशवाय नमस्तुभ्य अभिवदन । अष्टोत्तरशत ति-
 लपायसाहुति ॥ ११ ॥ लक्ष्मीसहित लक्ष्मीकात । त्रिकाळ पुजावा य-
 थोचित । मनोहर सुमने सुगधादि बहुत । फळीं नैवेद्यीं यत्नता ॥ १२ ॥
 वेदिका तोरण पताकादि सर्व शोभा । रुचिर करावी पद्मनाभा । रात्रौ
 क्षीरोदजा वल्लभा । गीतनृत्यवाद्यीं तोषविजे ॥ १३ ॥ प्रातःकाळीं उ-
 ठोनि पुढती । भात्रे पुजावा पद्मापति । नित्यकर्म करूनि पूर्वस्थिति ।
 शुचिमौन्येकरूनि ॥ १४ ॥ पायस घृत समिश्रित । नारिकेल फळा-
 न्वित । परमान्नदाने इष्टफळद अच्युत । प्रार्थूनि द्यावे ब्राह्मणा ॥ १५ ॥
 मग आपुलिये शक्तिसारिखें । ब्राह्मणा भोजन द्यावे सुखें । बंधुइष्टवर्गासीं
 मौन मुखें । स्वये भोजन करावे ॥ १६ ॥ नारायणपर होत्साता । हरिपूजन
 करीळ भक्तीता । तो पौंडरिकयज्ञफळ स्वतां । पावे अष्टगुणित ॥ १७ ॥
 शुक्ल द्वादशी पौषमासीं । उपोषन करावे दृढ नेनेसीं । नारायण नमावा
 प्रेमेसीं । पयसा द्रोणमानेसीं पुजावा ॥ १८ ॥ त्रिकाळ करावे पूजन ।
 यथाशक्त्या साग भजन । सर्वोपचारीं जनार्दन । भक्तिभात्रे अर्चावा
 ॥ १९ ॥ रात्रौ जागरण करावे । गीत नृत्य वाद्य भक्तिभात्रे । प्रातः-
 काळीं पुनः पुजावे । पूर्वत्रत श्रीहरीसी ॥ २० ॥ कृशरान्न सघृत
 दक्षणा । परमेश्वरप्रीत्यर्थ द्यावे ब्राह्मणा । सुप्रसन्न सर्वेश्वरा
 नारायणा । कृशरान्नदाने मज होई ॥ २१ ॥ यथाशक्त्या
 ब्राह्मणासी । भोजन द्यावे सद्भावसें । सर्वांधव मौने हरिस्मर-
 णेसी । स्वये भोजन करावे ॥ २२ ॥ यैसा अर्चिला नारायण । तो
 अग्निष्टोमफळ अष्टगुण । सपूर्ण पावे हरिपरायण । भक्तिभात्रे मानव
 ॥ २३ ॥ माघ शुद्ध द्वादशीदिनीं । विष्णु अर्चावा उपोषनीं । सर्वोप-
 चार यथास्थिति मेळऊनि । दृढ नेमें निर्धारें ॥ २४ ॥ नमस्ते
 माधवाय इति । मत्रे होमाव्या घृताष्टाहुति । गीत नृत्य वाद्ये लक्ष्मीपति ।

तोषविजे पूर्ववत् ॥ २५ ॥ प्रातःकाळीं नित्यनेम । करुनि पुजाया
 पुरुषोत्तम । माधवा सर्वोत्तमा सर्वकाम । तिळप्रस्थदान दे मज ॥ २६ ॥
 सदक्षणा सवस्त्र तिळ प्रस्थभारि । विष्णुप्रीत्यर्थे ब्राह्मणामी दान करी ।
 ब्राह्मणभोजन जालियावरी । पत्तिकरासीं स्वये भुजे ॥ २७ ॥ जैसे जा
 करी तिळदानव्रत । तो सपूर्ण वाजपेयफळ शत— । गुणें पावे निश्चित ।
 हरिपूजनप्रसादे ॥ २८ ॥ फाल्गुण शुद्ध द्वादशी प्रसिद्ध । उपोषनें
 हरिपूजन करी बुध । पूर्वमानें पयस्नानें विविध । उपचारयुक्त सद्भावें
 ॥ २९ ॥ त्रिकाळ पूजापरायण । निरतर स्मरे नारायण । अष्टोत्तरशत
 घृततिलाहुति अर्पण । करी अग्निचा मुखीं ॥ ३० ॥ गोविंदा तुज
 प्रणम्य भावें । रात्रौ गीत नृत्य स्तोत्रें तोषवावें । प्रातःकाळीं पुनः पूजन
 करावें । नित्यनेमानतरे ॥ ३१ ॥ त्रींदाढक वस्त्र दक्षणायुत । विप्रासी
 द्यावें यथोचित । श्रीहरिस्मरणें सुचित । विष्णुव्रतपरायणें ॥ ३२ ॥
 नमो गोविंदा पद्मनाभा । सर्वेशा रुक्मिणीवल्लभा । येणें धान्यदानें स्वप्रभा ।
 प्रीतीतें पावे जगद्गुरु ॥ ३३ ॥ जैसे जो करील सुत्रता । ब्राह्मणभोजन
 शक्तिता । पश्चात्पत्तिकरासीं स्वतां । सबाधव भोजन ॥ ३४ ॥ तथा
 गोमेधमखाचें फळ । सपूर्ण सप्राप्त अविचळ । अच्युतार्चनप्रसादे प्रेमळ ।
 कृतार्थ होती तत्वतां ॥ ३५ ॥ शुद्ध द्वादशी चैत्रीं । उपोषनें हरिपूजन
 श्रोत्रीं । करील तो धन्य ये धात्रीं । पूर्ववत् उपचारीं ॥ ३६ ॥ नमो
 महाविष्णु भक्तवत्सला । क्षीरप्रस्थे वृतप्रस्थे घननीला । स्नानादि पूजा
 त्रिकाळा । भक्तिभावे पुजावें ॥ ३७ ॥ रात्रौ जागरण नृत्य गीत ।
 वाद्यें तोषविजे अनत । पुनः प्रातः पुजाया अच्युत । नित्यनेमपूर्वक
 ॥ ३८ ॥ अष्टोत्तरशत मधुप्लुत तिळाहुति । सदक्षणा सवस्त्र विप्राप्रति ।
 आढक तदुळ द्यावे लक्ष्मीपति । प्रार्थूनियां दृढ भावें ॥ ३९ ॥ प्राणरूपी
 महाविष्णु स्वता । अन्नदानीं प्राणदाता । तदुलदानें लक्ष्मीकाता । प्री-
 तीतें पावे मजलागीं ॥ ४० ॥ जैसे तदुलदान व्रत व्रतीं । जो हरिपूजन-
 पूर्वक सुकृति । करील त्या अत्यग्निष्टोम अष्टगुणीति । यज्ञफळ प्रसिद्ध

॥ ४१ ॥ वैशाख शुद्ध द्वादशी श्रीहरि । उपोषनें अर्ची पूर्वापरी ।
द्रोणक्षरिं मधुसूदन सुरारि । आपुले शक्तिसारिखा ॥ ४२ ॥ त्रिकाळ
भक्तिभावे पूजा । करावी लक्ष्मीकाता गरुडध्वजा । रात्रौ गीत वाद्य नृत्य
वोजा । मधुमर्दन तोषत्रिजे ॥ ४३ ॥ नमस्ते मधुहत्रेति मत्रे । घृताहुति
होमाविया विचित्रे । यथाशक्त्या व्रतीं पवित्रे । पुनः प्रातर्हारे-
पूजा ॥ ४४ ॥ नमस्ते देवदेवेशा । लोकभायना सर्व लो-
केशा । घृतदाने हृषीकेशा । सर्व काम मज देई ॥ ४५ ॥
येणे मत्रे अध्यात्मवता । घृतप्रस्थ सवस्त्र सदक्षणा स्वतां । समर्पावे श्री-
भगवता । विशुद्ध फळप्राप्त्यर्थ ॥ ४६ ॥ जैसे घृतदानव्रत जो करी ।
तो धन्य धन्य ये ससारीं । तो सर्व पापविनिर्मुक्त हारि— । प्रसार्दे अश्वमे-
धाष्टक फळ पावे ॥ ४७ ॥ जेष्ठ शुद्ध द्वादशीं सप्रेम । उपोषनें पूजा
त्रिविक्रम । क्षीराढके स्नापी पुरुषोत्तम । नाना उपचारसयुक्त ॥ ४८ ॥
त्रिकाळ पूजन पूर्व प्रकारे । करावे भक्तिभावे सुनिर्धारें । अष्टोत्तरशत
पाथसाहुति आदरे । वृतयुक्त हवाविया ॥ ४९ ॥ रात्रौ गीत नृत्य
वाद्य जागरणीं सतोषत्रिजे पद्मपाणी । प्रातःकाळीं नित्य नेमाचरणीं ।
देवदेवेश पुजावा ॥ ५० ॥ अपूप तीस द्यावे ब्राह्मणासी । सवस्त्र
सदक्षिणेसीं । प्रार्थवे श्रीपतीसी । अपूपदाने होई प्रसन्न ॥ ५१ ॥
यानतरे ब्राह्मणसत्तपर्ण । यथाशक्त्या विष्ण्वर्पण । बधुवर्गासहित
आपण । भोजन करावे हरिस्मरणे ॥ ५२ ॥ जैसे करील जो प्रेमळ ।
सर्व पापविनिर्मुक्त निर्मळ । तो नर मेधाष्टक फळ । पावे विष्णुपूजा-
प्रभावे ॥ ५३ ॥ आषाढ शुद्ध द्वादशीसी व्रती । उपोषनें पुजीळ
रमापति । वामनरूपी पूर्वस्थिति । पयस्नानादि उपचारें ॥ ५४ ॥ त्रिका-
ळार्चन जागरण । पूर्व माने व्रताचरण । पुनः प्रातःकाळीं नारायण ।
वामनरूपी अर्चावा ॥ ५५ ॥ नमस्ते वामनाय । दुर्वा होम यथाउपाय ।
अष्टोत्तरशत अथवा होय । शक्तिसार तितुकाच ॥ ५६ ॥
दध्यन्न सदक्षणा नारिकेल । वस्त्रे आळाहुनियां विमळ । द्यावे
आत्मविदा द्विजा महाफळ । पावावया कारणे ॥ ५७ ॥

तदुपरी ब्राह्मणपूर्वक भोजन । बधुवर्गोंसीं करील सज्जन । हृदई ध्यान
 मुखीं मौन । परम भक्तिभावार्थे ॥ ५८ ॥ वामन द्रव्यस्थ वामन दाता ।
 वामन उभयासी हि त्राता । येणें दध्यन्नदानें स्वतां । सुप्रसन्न हो मज-
 लार्गीं ॥ ५९ ॥ जैसे दध्यन्नदानव्रत । जो करी शुचिस्मत । तो अग्नि-
 ष्टोमफळ शत- । गुणित पावे श्रीहरिप्रसादे ॥ ६० ॥ शुद्ध द्वादशी श्रा-
 वणीं । उपोषणें पुजील चक्रपाणी । पूर्ववत् व्रताचरणीं । भक्तिभावे वृष-
 दाज्याहुति ॥ ६१ ॥ आढक उत्तम गोक्षीर । भक्तिभावे सदक्षणा अबर ।
 हेमकुंडले शक्तिसार । ब्राह्मणा कर्णीं घालावीं ॥ ६२ ॥ नमो क्षीराब्धि-
 निवासा शेषशयना । श्रीहरि पशुपाशविमोचना । क्षीरदानें जगज्जीवन-
 घना । सुप्रसन्न होई मजलार्गीं ॥ ६३ ॥ पश्चाद्ब्राह्मणादि भोजनविधि ।
 जैसे करील जो सुबुद्धि । तो अश्वमेधसहस्र फळसिद्धि । पावे विष्णुपू-
 जनें ॥ ६४ ॥ शुद्ध द्वादशी भाद्रपदीं । उपोषणें पूजनें परमानदीं ।
 तत्पर हृषीकेशपदीं । पूर्वप्रकारें पूजनें ॥ ६५ ॥ चरूणामधुमिश्रेण ।
 शक्तिसदृश हुताशन । मुखें त्रुप्त जनार्दन । अनन्य भावे करील ॥ ६६ ॥
 आढकार्द्ध गोधूम । सदक्षणा वस्त्र सप्रेम । प्रार्थवा पुरुषोत्तम । हृषी-
 केश नमोस्तुते ॥ ६७ ॥ गोधूमप्रदानें हृषीकेश्वरा । सर्व सुख देई क-
 रूणाकरा । ब्राह्मणपूर्वक भोजन प्रकारा । बधुवर्गोंसीं करावें ॥ ६८ ॥
 नमो नमो हृषीकचाळका । नमो हृषीकपाळका । नमो हृषीकशम-
 लक्षाळका । पाही गोधूमव्रते ॥ ६९ ॥ जैसे करील विशुद्ध
 मन । पूर्ण प्रेमें हृषीकेशार्चन । तो हृषीकेशप्रसादे समाधान ।
 ब्रह्ममेध फळ पावे ॥ ७० ॥ शुद्ध द्वादशी आश्विनीं । तत्पर उपोषणें
 पद्मनाभीं पूजनीं । पयस्नानादि उपचार जनीं । पूर्ववत् संझावें ॥ ७१ ॥
 तीळत्रीह्ययववृतपुता । आहुति समर्पाविया शक्तिता । त्रिकाळार्चन जाग-
 रण उत्छाहता । ब्राह्मणपूर्वक भोजन ॥ ७२ ॥ आधीं मधुकुडप सदक्षणां-
 बर । विप्रासी द्यावे प्रीत्यर्थ श्रीधर । पद्मनाभ नमस्तुभ्य उच्चार । करूनियां
 प्रार्थना ॥ ७३ ॥ येणें मधुदानें अब्जनाभीं । मज ह्मणावें नाभि नाभि । प्रीतीतें
 पावोनि सुलभीं । सर्व सुख मज द्यावें ॥ ७४ ॥ जैसे मधुदानव्रत कारक ।

विष्णुभक्तपापहारक । तो ब्रह्ममेधफळ सहस्र गुणिक । पावे कमळा-
पतिप्रसादे ॥७५॥ कार्तिक शुद्ध द्वादशी । व्रतीं विष्णुपरायण उपवासी ।
स्नान दत्तधावन पूर्वक नेमैसीं । ब्रह्मयज्ञ करूनिया ॥ ७६ ॥ शुक्लावरधर
द्विजवर । आढक क्षीर दधि वृत्ते दामोदर । सस्नापुनियां षोडशोपचार ।
यथाशक्त्या अर्पावे ॥ ७७ ॥ पुष्पे धूप दीप नेवेद्य फळीं । ताबुलादि
दक्षणा निरांजन पुष्पांजळी । त्रिकाळ पुजात्रा वनमाळी । रात्रौ जागरण
गीत नृत्य वाद्ये ॥ ७८ ॥ अष्टोत्तरशत मधुमिश्रिती । होमाविया तिला-
हुति । प्रातःकाळीं दामोदर श्रीपति । भक्तिभावे पुजात्रा ॥ ७९ ॥ पुनः
होम तिलाज्याहुति । होमाविया अष्टोत्तरशति । पञ्च भक्षसान्न परम
प्रीतीं । दक्षणांवरें द्यावे श्रोतिया ॥ ८० ॥ दामोदरा जगन्नाथा कारण-
कारणा । शरणागत वल्लळा भक्ततारणा । त्राहि त्राहि मज नारायणा ।
प्रसन्न होई अन्नदानें ॥८१॥ जैसें करूनिया मग । ब्राह्मणभोजन साग्ग ।
पश्चात् सहित बधुवर्ग । आपण भोजन करावें ॥ ८२ ॥ जैसें करील
जो सम्यग्रत । तो सहस्राश्वमेधफळ द्विगुणित । पावेलि तत्वता शुचि-
स्मत । दामोदरार्चनप्रभावे ॥ ८३ ॥ एव द्वादशीव्रत वर्षधरी । जो
तपोनिधि भावे करी । तो धन्य कृतार्थ बहुतांपरी । परमपद पावतसें
॥ ८४ ॥ असो येक मास अथवा द्विमास । जो करील द्वितियोपवास ।
हरिपूजनें पावे तत्फळास । आणि परमपद अनायासें ॥ ८५ ॥ या
सकळा हि व्रतफळाचें फळ । नामस्मरण रामाचें येक वेळ । अहर्निशीं
स्मरेलि जो प्रेमळ । तो स्वयंचि श्रीराम ॥ ८६ ॥ अशक्ता न टकती
व्रतें तपें । तरी नाम भगवताचें सोपें । सुखें स्मरावें स्वरूपें । परमानद-
दायक ॥ ८७ ॥ श्रीराम जयराम जयजयराम । आखड जो स्मरे सप्रेम ।
तो स्वयं चि असें पुरुषोत्तम । ह्यणौनि राम न विसरावा ॥ ८८ ॥
स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास कृते । व्रतवर्णने द्वादशद्वादशीव्रत ।
एकादश प्रकरण । संपूर्ण ॥ ११ ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो नमस्तेस्तु लक्ष्मीपति । तुझे ध्यान असों चित्तीं । नामस्मरणें हे भारती । रगोनि राहो सुप्रेमें ॥ १ ॥ द्वादश द्वादशी व्रतोद्यापन । परिसावें जी सावधान । जेणें सतोषे जनार्दन । फळ सपूर्णदायक ॥ २ ॥ मार्गशीर्षी पौर्णिमासी । सपूर्ण करावया द्वादशी । व्रतोद्यापन विधीसी । विष्णु चित्तीं स्मरावा ॥ ३ ॥ सन्यासवन्मृत्तिकाशौच । दतधावनपूर्वक स्नान साच । शुक्लावरधर शुक्ल च । गधलेपन करावें ॥ ४ ॥ मडप करावा मनोहर । चतुरस्र सुशोभित सुदर । पताका तोरणें रुचिर । रचना करावी सादरें ॥ ५ ॥ तन्मध्ये करावें विमान । मुकुरी चांमिकरी दैदिप्यमान । घटा किंकिणि सुस्वन । नाना पुष्पीं आळकृत ॥ ६ ॥ धौत सूक्ष्म ततुचें शुक्लावर । तेणें आछादावें परिकर । दीपमाळा अविक्रप चौफेर । ठेवाविया बहुता ॥ ७ ॥ मध्यें सर्वतोर्भेद्र कुसरीं । सुरग रेखावे नानापरी । शुक्लांबरे वेष्टूनि तयावरी । पूर्णकुभ स्थापावा ॥ ८ ॥ द्वादशाब्ज प्रपूरित । पचरत्नसमन्वित । तथा कलशावरी लक्ष्मीकात । आसनार्थ सपुष्टावा स्वशक्त्या ॥ ९ ॥ लक्ष्मीनारायणप्रतिमा । हेम रजत ताम्रमयी मनोरमा । स्थापावी सपूर्ण कामा— । प्राप्त्यर्थ पूजनार्थ ॥ १० ॥ पचामृतें अभिषेक विधियुक्त । सभाग्य करू भगवद्भक्त । केशवादि नामयुक्त । सर्वोपचार अर्पावे ॥ ११ ॥ रात्रौ जागरण पुराणश्रवण । गीत नृत्य वाद्य सुलक्षण । वर्जावे निद्रादि अवगुण । भक्त्या कीर्तन करावें ॥ १२ ॥ भक्तकीर्तनाचें महिमान । भगवत आहे भक्ताधीन । न करितां अन्य साधन । कीर्तनमात्रे हरि भेटे ॥ १३ ॥ येथें न लगे विद्या कळा । भक्त गाय नाचे मोकळा । त्याचिया प्रेमाचा सोहळा । अकळ सकळा लोकासी ॥ १४ ॥ करिता व्रतोद्यापनाचरण । भक्तभेटी लाभे कोण । लाहे तारि तद्रूपें नारायण । प्रत्यक्ष भेटला तयासी ॥ १५ ॥ भक्तभेटी नव्हे जरी । व्रति हि नेणें कीर्तनथोरी । तरी उदरोद्देशीं गायक नृत्य करी । गीत नृत्यां बोलिलें तें ॥ १६ ॥ त्रिकाळा-

चर्चन करूनि दिवा । रात्रौ जागरण केशवा । प्रातःकाळीं पुजासेवा ।
 नित्य नेमपूर्वक करावी ॥ १७ ॥ तिळाज्यहोम सहस्राहुति । हवन
 करावे मूळमत्र व्याहृति । भावे पुजावा रमापति । सर्वोपचारीं सुसांग
 ॥ १८ ॥ पुराणपठण भावे । परमेश्वरापुढे करावे । तदनंतर विस्ता-
 रावे । वायनदान द्वादश ॥ १९ ॥ दध्यन्न पायस यथोचित । दशापूप वृतयुक्त ।
 यथासामर्थ्य दक्षणेसहित । द्यावे द्वादश विप्रासी ॥ २० ॥ देवादिदेवा
 जगन्नाथा श्रीहरि । भक्तानुग्रहकारका सुरारि । कृष्णा वायनदान अगि-
 कारी । सर्वाभिष्टप्रद होई ॥ २१ ॥ प्रार्थना कृतांजळी । जानु ठेऊनि
 भूमडळीं । अति विनित प्रेमसमेळीं । वाग्प्रणम्य करावे ॥ २२ ॥
 नमो नमो सुरराजराजा । नमो जगन्निवासा खगध्वजा । नमो अजजन-
 का अजा । सपूर्ण फळकरी हरि ॥ २३ ॥ यैसा प्रार्थूनियां अच्युत ।
 जानु करूनि अवनीगत । अर्घ्य द्यावा लक्ष्मीसहित । परमेश्वराप्रीत्यर्थ
 ॥ २४ ॥ नमोस्तुते लक्ष्मीकाता । पयोनिधिनिवासी अनता । अर्घ्य
 अगिकारी भगवता । श्रीसहित श्रीहरि ॥ २५ ॥ रामा तुझेन स्मरणे नामो-
 च्चारणे । तपयज्ञक्रियाचरणे । निउन ते सपूर्ण करणे । नमने सद्य तुझेन ॥ २६ ॥
 यैसे प्रार्थूनिया परमेश्वरासी । प्रतिमा दक्षणा आचार्यासी । अर्पूनिया ब्रा-
 ह्मणासी । भोजन द्यावे सद्भावें ॥ २७ ॥ दक्षणा देऊनि द्विजवरा ।
 येथाशक्त्या मनोहरा । विष्णुकथा परिसावी परिकरा । प्रेमरगे सत्संगे
 ॥ २८ ॥ पश्चात्स्वये बधुवर्गासीं । भोजन करावे मौनेसीं । मनीं स्मरत
 माधवासी । ग्रासोग्रासीं श्रीराम ॥ २९ ॥ यैसे जो करील द्वादशीव्रत ।
 तो सर्वकाम पावे अविच्युत । निःपाप त्रिसप्त कुळासहित । विष्णुभुवनीं
 निवास ॥ ३० ॥ जो दुर्लभ देवादिका । न टके साधनीं अनेका । तो पा-
 विजे विधिजनक- । पूजनप्रसादे मानवे ॥ ३१ ॥ जेथे पावलयां नाहीं शो-
 च्यता । निरतर निकट अच्युता । धन्य ते जननी धन्य ताता । तथा
 दृढव्रतीचीं ॥ ३२ ॥ हे द्वादशीव्रत उत्तमोत्तम । नित्य जो वाचील परि-
 सेल द्विजोत्तम । तथा सतुष्ट पुरुषोत्तम । वाजपेयफळ देतसे ॥ ३३ ॥

स्वस्ति सर्व हि रामस्मरणे । सद्य निरसे जन्ममरणे । सर्वफळ सर्वदा
सपूर्ण येणे । ह्यणौनि राम स्मरावा सतदा ॥ ३४ ॥ नामें निरसे सर्वश्र-
म । नामें निरसे भवभ्रम । नामें प्रगटे स्वात्माराम । ह्यणौनि रामनाम उच्चार
॥ ३५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । द्वादशद्वादशी
व्रतोद्यापन । सपूर्ण । एकादश प्रकरण । समाप्तः ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो रघुपतिरामा । नमो पुराण पुरुषोत्तमा । नमो निर्मळगुण-
धामा । सच्चिदानंदस्वरूपा ॥ १ ॥ नमो शरणागतवच्छळा । नमो लो-
कत्रय प्रतिपाला । नमो अनायासे दुर्बळा । इहमुत्रफळप्रदा ॥ २ ॥
आता आणखि व्रत परिसावे । चहूवणीं स्त्रियादिकीं भावे । ज्याच्या
पुण्याचेन प्रभावे । सर्व व्रतफळ लाभे ॥ ३ ॥ सर्व काम प्राप्त होती ।
दुस्वप्न दुष्टग्रह निवारती । सर्व लोकविश्रुत ख्याति । पूर्णमासी व्रतोत्तम
॥ ४ ॥ जें आचरता दृढव्रती । कोटि कोटि पातकें नाशती । जीव
पावती परमगति । जे योगियां दुर्लभ ॥ ५ ॥ मार्गशीर्षमासीं पूर्णमासीं ।
हृदईं स्मरावा हृषीकेशी । सूत्रें करावे नित्यनेमासी । ज्याचा विभागा
जो आला ॥ ६ ॥ ब्राह्मणाचार विधिपूर्वक । बोलिजेतसे व्रत सम्यक ।
व्रती जो वर्णनायक । तेणें प्रातःकाळीं उठावे ॥ ७ ॥ यतिवन्मृत्तिका-
शौच दत्तधावन । नद्यादिकीं करावे स्नान । ब्रह्मयज्ञ सध्यार्घ्यदान । सूर्य-
नारायणासी ॥ ८ ॥ शुक्लावरें शुक्लगध । व्रताचरणीं अति शुद्ध । माळि-
न श्लथ अति प्रसिद्ध । निषेधिलीं आहेति ॥ ९ ॥ मार्गीं असावे मुखीं
मौन । हृदयीं वसावे विष्णुध्यान । गृहीं करावे पादप्रक्षाळनांच्छन । ना-
रायण स्मरावा ॥ १० ॥ नित्य देवार्चन करावे आधीं । यानंतरें दृढ-
बुद्धीं । सकल्पपूर्वक कृपानिधि । लक्ष्मीनारायण पुजावा ॥ ११ ॥ षो-
डशोपचारें पूजा । भावे करावी गरुडध्वजा । गीतैर्वाद्यैश्च नृत्यैश्च उंजा ।
पुराणपठणस्तोत्रादि ॥ १२ ॥ देवापुढें स्थंडिल चतुस्र करावे ।

अरत्निमात्र तेथें अग्नीसी प्रतिष्ठावें । आज्य भागांतपर्यंत करावें । पुरुषसूक्तें-
करूनि ॥ १३ ॥ चरु करून तिलाज्याहुति । हवन करावें यथास्थिति ।
येकवार अथवा पापनिवृत्ति- । कारणें प्रायश्चित्त स्वगृह्योक्त ॥ १४ ॥
होम समाप्त करूनि विधिप्रकारें । शांतिसूक्त पठावें आदरें । मग देवा-
पासीं येऊनि भक्तिभरें । पुनः पूजन प्रकल्पावें ॥ १५ ॥ पौर्णिमासीसि
निराहार भक्तीता । तुजपुढें आहे लक्ष्मीकांता । भोक्ष्यामि परेहनि भग-
वता । शरण भव श्रीरामा ॥ १६ ॥ यैसी विज्ञापना करूनि करुणा-
करा । अर्घ्य द्यावा निशाकरा । जानुद्वयें स्पर्शोनि धरा । शुक्लपुष्पाक्षता-
न्वित ॥ १७ ॥ क्षीरसागरसभवा । अत्रिगोत्रसमुद्भवा । अर्घ्य अंगि-
कारी देवा । रोहिणीसह शशांका ॥ १८ ॥ अर्घ्य देऊनि प्राङ्मुखें ।
पूर्णेदुमडळ लक्षावें सन्मुखें । प्रार्थना कृतांजळि सुखें । नमो रोहिणी-
वल्लभा ॥ १९ ॥ नमो अमृतकरा शुभ्रांशा । नमो नमो नक्षत्रेशा । तुझेन
सौभाग्य पावे निशा । नमो लक्ष्मीसहोदरा ॥ २० ॥ यानंतरें जागरण करावें ।
पुराणपठणादि श्रवण भावें । जितेंद्रियता वर्जवें । पाखाडालापादिकासी
॥ २१ ॥ ततः प्रातःकाळीं उठोनि । नित्यनेम संपादूनि । सादर व्हावें हरि-
पूजनीं । यथाविभवविस्तरें ॥ २२ ॥ यानंतरें ब्राह्मणभोजन । स्वयें बधु-
वर्गासीं धृतमौन । पश्चात करावें भोजन । हरिस्मरणें करावें ॥ २३ ॥
यैसें पुष्यादि कार्तिकपर्यंत । सवच्छर करावें पौर्णमास्याव्रत । भक्तिभावें
पूर्ववत् । नारायणपूजनादि सर्व हि ॥ २४ ॥ यानंतर उद्यापनविधि ।
सादर परिसोत कां सुधी । श्रवणमात्रें ज्याची बुद्धि । उदितव्रत करावया
॥ २५ ॥ मडप करावा चतुस्र । ध्वजा पताका तोरणादि शोभा सहस्र ।
घटा किंकिणीरव पुष्पमाळा अजस्र । प्रतिष्ठे प्रतिष्ठेकारणें योग्य ॥ २६ ॥
कलश मुकुर चामिकरावृत । बहु दीपकळिका सुशोभित । रगमाळा
चहुकडे सुरगित । ज्या आवडती देवासी ॥ २७ ॥ मध्यस्थानीं सर्वतो-
भद्र विचित्र । पचाशद्वर्णविराजित यत्र । तयावरी पूर्णकुभ वेष्टित पवित्र ॥

१ एक हात लाब रुद. २ नास्तिक लोकांचें भाषण. ३ ऐश्वर्यान्तरूप. ४ वर
वर्णन केलेले व्रत.

शुक्लांबरें करूनि ॥ २८ ॥ विधियुक्ता तथा कलशावरी । हेमरौप्यताम्र-
 प्रतिमा साजिरी । लक्ष्मीनारायणाकारी । देदिप्यमान माडावी ॥ २९ ॥
 पंचामृतस्नान भक्तिपूर्वक । तदुपरि उपचारपूजा सकळिक । सावद
 करावी ससम्यक । परम प्रेमें रमेशा ॥ ३० ॥ रात्रौ करावें हरिजागरण ।
 गीत नृत्य वाद्यें नारायण । सतौषडनि व्रतपरायण । प्रातःकालकर्म करू-
 नियां ॥ ३१ ॥ विधिवद्विष्णुपूजा पूर्वापरि । करूनिया अग्निमुखाभीतरीं ।
 तिलाज्याहुति पूर्ववत् प्रकारीं । हरिप्रीत्यर्थ हजूनियां ॥ ३२ ॥
 तिलदान यथाशक्त्या । ब्राह्मणासी करावें भक्त्या । सदक्षणांबर युक्त्या ।
 पूर्वमानें प्रार्थना ॥ ३३ ॥ नारायणा लक्ष्मीकळत्रा । उत्फुल्लपद्मपत्रनेत्रा ।
 तिलदानें सुहास्यवक्त्रा । सुप्रसन्न होयी मजलागीं ॥ ३४ ॥ यैसें प्रार्थूनि
 परमेश्वरा । भोजन घावें धरामरा । सूत्रुति होय शार्ङ्गधरा । येथारुचि
 मुद्धें ज्याचेन ॥ ३५ ॥ तैसा त्रुत्त नव्हे अग्निमुखें हरि । तो त्रुत्त जालें
 न ह्मणे कोण्हेपरि । जन्ही अजीर्ण जालें होतें अर्ध्वरीं । श्वेतकी नृपोत्त-
 माचे ॥ ३६ ॥ नकळे षडुरसाची रुचि । सद्य सतुष्टता तथा कैची ।
 ह्मणौनि शक्ति असोनि जो वची । तो वचैला कृतकर्म ॥ ३७ ॥ आयुष्य-
 संपदेचा विनाश । होय जैसा शक्तीचा विकाश । तैसा न करिता अ-
 विनाश । व्यय हरिपूजनीं ॥ ३८ ॥ शक्ति च नाहीं याक्तेचितें । संपूर्ति
 आहे ईश्वरातें । तो श्रीहरि आधीं पावे दीनातें । येणें च गुणेंकरूनि ॥ ३९ ॥
 अकिंचने किंचित केले । तें शक्तीहूनि अधिक जालें । सहज अनंत उप-
 तिष्ठलें । अनता अतरसाक्षी तें ॥ ४० ॥ तैसेंच करीन ह्मणेलि षठ ।
 धरूनि धनदुराशेचा हठ । तेणें कैसा तोषेलि वैकुठ । चातुर्यकळाप्रका-
 शक ॥ ४१ ॥ करिता लग्नें वोटभरणें । शत सहस्र वेची उदारपणें ।
 कार्पण्य भगवद्भक्तिकारणें । अतएव अनादर ॥ ४२ ॥ ह्मणौनि सर्व
 सामर्थ्यें वैभवें । भजन भगवताचें करावें । राम आपुला येर परावे ।
 सर्व हि मायाजाळ हें ॥ ४३ ॥ अहो या प्रपंचाचें गौरव । काय नि-

१ हवन करून २ यज्ञात ३ अतरला, आंचवला. ४ व्यवहारचतुर म-
 नुष्य ५ संपूर्णता. ६ मनांत ठसलें. ७ हट्ट

रसू शकेलि रौरव । कीं या कळेवरामध्ये जीव । हो करवेलि प्राचेना ॥ ४४ ॥
 असो हें न मानिती बहिर्मुख । जया प्रपंचीचि वाढलें सुख । सत सर्वे-
 श्वरीं सन्मुख । षाठ्य सर्वथा न करिती ॥ ४५ ॥ ह्यणौनि यथावैभव
 ब्राह्मणद्वारा । सत्रुत करुनि सर्वेश्वरा । सहित बहुवर्गा पंक्तिकरा । स्वयें
 भोजन योग्यतः ॥ ४६ ॥ जैसे जो करी लक्ष्मीनारायणव्रत । तो इह-
 लोकीं पुत्रपौत्रासमन्वित । महाभोग भोगूनि अच्युत- । पद पावे योगियां
 दुर्लभ जें ॥ ४७ ॥ ये व्रतें बोलिलीं ज्याकारणें । तो श्रीराम सुलभ
 नामस्मरणें । जेणें नामस्मरणमात्रें धावणें । केलें गजेंद्रासाठीं ॥ ४८ ॥
 ज्याचेन नामस्मरणें सद्य । पतित पावन होती अद्य । नेणतां कांहीं
 गद्यपद्य । केवळ ह्यणतां श्रीराम ॥ ४९ ॥ करितां रामस्मरण मात्र ।
 अविमुक्त वाराणसी क्षेत्र । करुनि राहिला सप्ताष्टनेत्र । तें रामनाम
 भावें स्मरावें ॥ ५० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । व्रत
 वर्णने लक्ष्मीनारायण । व्रतसोदायन नाम । द्वादश प्रकरण समाप्तः ।

॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो मच्छ कूर्मा वराहोत्तमा । नमो नारसिंहा वामना त्रिविक्रमा ।
 नमो परशुरामा दाशरथीरामा । नमो कृष्णा बौद्धा सुकल्की ॥ १ ॥ नमो
 व्रतप्रिया सुव्रतबलुभा । नमो पद्मनेत्रा पद्मनाभा । नमो पद्मापति पद्महस्ता
 स्वप्रभा । पद्मोद्भवजनका ॥ २ ॥ आचरतां दुष्कर तपे । तुझी प्राप्ति
 दुर्लभ स्वरूपे । तें दर्शन द्यावया सोपे । साधन ध्वजारोपण ॥ ३ ॥
 तुज दीनाची कृपा । ह्यणौनि तरणोपाय सोपा । रचिला सच्चिदानदरूपा ।
 तरावया कलियुगीं ॥ ४ ॥ परिसा ध्वजारोपणव्रत । भुवनत्रितयवि-
 ल्यात । भगवत्प्रीतिपात्र सत । भगवत्प्रीतिकारणें ॥ ५ ॥ सर्व पाप
 सर्वांचें पावे क्षया । विष्णु प्रसन्न सहजाया । विहित जें वर्णचतुष्टया ।

१ प्रत्येक मुख्यास तीन डोळे, याप्रमाणे ज्याला पाच भुखें मिळून पंधरा
 (७+८) डोळे आहेत असा, शकर.

स्त्रियांसी हि तारक ॥ ६ ॥ सर्व दुःखप्रहरण । सर्व सुखाच्च कारण ।
 संसारसागरोत्तारण । ध्वजारोपण व्रत है ॥ ७ ॥ विष्णुभुवनी ध्वजारो-
 पण करी । तो पूजिजे विरच्यादि सुरवरीं । अत काय वैखरी । महिमा
 वर्णी आगळा ॥ ८ ॥ सहस्र हेमभार स्वधर्माजित । अर्द्धोदयीं सत्पार्त्रीं
 पुण्यक्षेत्रीं देत । ते पुण्यफळ अगणित । तूपतामात्र जयाची ॥ ९ ॥
 ध्वजारोपण गरुडध्वजा । गगास्तान तुळसीसेवनसम वोजा । अ-
 थवा शून्यं विष्णुमूर्तिपूजा । विष्णुपुरीं पाववी ॥ १० ॥
 अहो चित्र अहो चित्रं । ध्वजारोपणपुण्य विचित्र । श्रम हे महीं बहु
 यत्र । न लगता फळ विशाल ॥ ११ ॥ कार्तिक शुद्ध दशमीं । हरि
 स्मरावा अतरयामीं । दत्तधावनपूर्वक नेमीं । स्नानविधि करावा ॥ १२ ॥
 येकभुक्त भूमिशयन । ब्रह्मचारी नेमांयन । धौतावरधरसन्मुख शयन ।
 नारायणस्मरणें निजे ॥ १३ ॥ उष.काळीं उठोनि व्रतीं । नित्यनेम
 करूनि श्रीपति । पुजावा बरविया रीतीं । नानापरीं उपचारें ॥ १४ ॥
 मग चहुं ब्राह्मणींसहवर्तमान । करावें भावें स्वस्तिवाचन । नांदिश्राद्ध-
 विधि करून । स्तभद्वय यथोक्त ॥ १५ ॥ प्रोक्षावें गायत्रीमंत्रें । मग
 वेष्टावें शुभ्र वस्त्रें । धातों विधांता वेदमंत्रें । स्तभद्वयीं पुजावे ॥ १६ ॥
 चंद्र सूर्य सुपर्ण । तत्पदीं पुजावें यथावर्ण । हरिद्राक्षता गवायपूर्ण ।
 शुक्लपुष्पीं विशेष ॥ १७ ॥ यान्तरे गोचर्ममात्र । गोमयलेपने पवित्र ।
 स्थडिल करावें विचित्र । गृहोक्त अग्नि स्थापावा ॥ १८ ॥ आज्य-
 भागादि अनुक्रमें । घृतपायसाहुति नेमें । अष्टोत्तरशत प्रेमें । हरि-
 प्रीत्यर्थ होमाविया ॥ १९ ॥ विष्णुर्नुक वीर्याणि । प्रथम पुरुषसूक्त-
 पठणीं । वैनतेयायस्वाहा वाणीं । अष्टाहुति द्याविया ॥ २० ॥
 सोमो धेनु मुदुत्यच । जितेंद्रियता हवनवाच । सौरमत्र जपोन सर्वे च ।
 शांतिसूक्त जपावें ॥ २१ ॥ रात्रौ जागरण जगदीश्वरापुढें । प्रातः-
 काळीं उठोनि नेमें दृढें । आपुलें स्वकर्म असेलि जेवढें । ते सर्व सपा-

१ निराकार, निरवयव २ अहो, हें आश्चर्य पहा ! अशा अर्थी. ३ नेमानें,
 ४ विष्णु ५ ब्रह्मदेव ६ गरुड ७ एक प्रमाण आहे.

दूनि ॥ २२ ॥ भगळ वाद्याचेन घोषे । सूक्तपाठे अति सतोषे । नृत्य
गीत स्तोत्रीं निर्दोषे । ध्वज न्यावा देवालय ॥ २३ ॥ महाद्वारीं अथवा
शिखरीं । ध्वज बाधाया हर्षे करीं । यथोक्त स्तभे वरवियापरी । चंद्रा-
कीडजाकित ॥ २४ ॥ यानतरे नारायण- । पूजन व्रतपरायण । षोड-
शोपचारीं प्रविण । करू भक्तिभावे ॥ २५ ॥ यैसा ध्वज देवसदनीं ।
सुशोभायमान स्थापूनि । प्रदक्षणा कराविया स्तोत्रपठनीं । श्रुतिस्तव्य
तयासी ॥२६॥ यानतरे गिराप्रणम्य । करावे प्रेमे अनुपम्य । तेणे श्री-
हरि भक्तिगम्य । अतरज्ञ सतोषे ॥ २७ ॥ नमो पुडरीकनयना । नमो
सर्वभूतभावना । नमो हृषिकेशा जनार्दना । महा पुरुष पूर्वजा ॥ २८ ॥
जेणे हें सकळ हि जालें । जेणे स्थितिदशेतें आलें । जेणे विश्वविलया
गाइलें । तथा तुज नमो श्रीरामा ॥ २९ ॥ तुझा परमभाव ब्रह्मादिक ।
देव नेणती सकळिक । योगी नेणती उत्तमश्लोक । तथा तुज नमो हरि
॥ ३० ॥ अतरिक्ष ज्याचा नाभि । आकाश मूर्ध्नि पद्मनाभीं ।
कटि पृथ्वी पाताळ पादप्रभीं । अवेव देवयोनी ॥ ३१ ॥
जो कारणकार्यरूपे । स्वयेचि शोभे रूपारूपे । अद्वितीय स्वस्वरूपे ।
स्वसवेद्य सद्य ॥३२॥ तथा रमारमणा प्रणाम । शेषशयना नमो सप्रेम ।
नमो स्वानदाभिराम । सीताराम नमोस्तुते ॥ ३३ ॥ ब्रह्मस्वरूप चै-
तन्यघन । सच्चिदानंद जगज्जीवन । आत्मा नित्य निरजन । परमतत्व
स्वसवेद्य ॥ ३४ ॥ जो तत्वता निराकार । होत्साता भासे साकार ।
जो साकार निराकृति निर्भिकार । अकळ करणादिकासी ॥ ३५ ॥
तथा नमन श्रीअनता श्रेष्ठा । कर्मनिष्ठा योगसिष्ठा । भक्ता ज्ञानियां वि-
शिष्ठा । जो गति पति श्रीयेचा ॥ ३६ ॥ जो अशेष जगज्जालपाळ कृ-
पालय । भक्तभावे अतसिकुसुमाभ होय । चतुर्भुज भुववन सुदर त्याचे
पाय । जगत्प्रणम्य प्रणमामि ॥ ३७ ॥ यैसा श्रीविष्णुस्तव । प्रणम्यपूर्वक
पढे मानव । तो सर्वदोषधौत जीव । विष्णुसायोज्यता पावे ॥ ३८ ॥
यानतरे ब्राह्मणसतर्पण । यथाशक्त्या सदक्षण । यानतरे आचार्यचरण ।

दक्षणाछादनें पुजावे ॥ ३९ ॥ पश्चात् साङ्गनि जनविरोधु । भोजन
 करावें सहितमित्रवधु । पारणानतरें रामगुणसिंधु । स्मरावा हृदयाब्ज-
 कोशीं ॥ ४० ॥ जैसें हें ध्वजारोपणव्रत । जो करील शु-
 चिस्मंत । त्याचें पुण्य अपरमित । भक्तिभावें परिसावें ॥ ४१ ॥
 ध्वजस्तर्भों जव जव चळे । तव तव करित्याचें पाप जळे । महा पात-
 कोपपातक जालें । भस्म होतीं हरिप्रसादे ॥ ४२ ॥ महा पातकें
 आणि त्यांची यातना । येमें भगीरथा कथिली विवचना । जे आइकतां
 महा मना । धीरं न धरे प्रकपी ॥ ४३ ॥ त्याचें प्रायश्चित्त अति
 दुर्घट । श्रवणें हो पाहे हृदयस्फोट । तें अचाट कर्मकचाट । अगवै-
 गुण्य घडेना ॥ ४४ ॥ कदापि अघटित हि घडे । तन्निःशेष पाप-
 क्षयो न घडे । ज्ञानाज्ञान ताजें जोडे । तें सर्व कैसेंनि नाशे ॥ ४५ ॥
 अमुक्या पातकासी अमुकें प्रायश्चित्त आचरे । यैसा सकल्प करावा
 उच्चारें । तरी न कळोनि गुप्त घडलें घोरें । तें तव सहज च राहिलें
 ॥ ४६ ॥ पुढें हि तो च देहो इद्रियें तें चि । पुडतीं घडोनि आलें हें
 चि । तरी व्यर्थता पूर्वप्रायश्चित्ताची । शूकरस्नानश्रम जैसा ॥ ४७ ॥
 जैसें सर्व प्रकारें न सोडी । पापसमूह बैसला नरडीं । तो ध्वजारोपण-
 मात्रें सोडी । तत्काळ जाय जळोनी ॥ ४८ ॥ जैसें आईकोनि शक्ता
 प्राणिया । कळवळा नुपजे करावया । पुडती परीक्षावें नलगे त्या ।
 तरेलि कीं बुडेलि जैसें ॥ ४९ ॥ घरीं कोण आहे उघडें बोडकें । जे
 ध्वजापुरतें न मिळे फडकें । पाहुणचाराचें करी कडकें । अन्न काय
 नाहीं ब्राह्मणार्थें ॥ ५० ॥ तो दैवी सपत्नीचा नव्हे असुर । असेना
 का परता निसुगनिसुर । जाचिती यमकिंकर भयकर । तेव्हा च तो
 कळवळु ॥ ५१ ॥ आतां मुमुक्षु जिज्ञासु धर्मसीळ । सहज साबडे
 निर्मळ सुसीळ । श्रीरामप्राप्तीसी उतावेळ । तिहीं तत्कामार्थ करावे ॥ ५२ ॥
 यैस्या व्रतातपाचें लक्ष । रामस्मरणापुढें अलक्ष । त्या रामस्मरणाचा पक्ष ।
 दृढ धरावा निर्धारें ॥ ५३ ॥ रामनाम परम साधन । जैसें ज्याचें समा-
 धान । तो मनुष्यवेषें निधान । भाग्यवतासी च जोडे ॥ ५४ ॥ जोड-

ल्यावरी हि यत्नता । जाली पाहिजे अनन्यता । दुर्जनसमागमाघाता ।
सावधान असावे ॥ ५५ ॥ रामा राघवा रघूत्तमा । कृष्णा केशवा मेघ-
श्यामा । गोविंदा गोपति पुरुषोत्तमा । परमानदा मुकुदा ॥ ५६ ॥
यैसें करिता नामस्मरण । स्वयें तोच नारायण । तयाचें स्वाभाविका-
चरण । भगवत्प्रीतिकारक ॥ ५७ ॥ तो ततातपाची जीवनकळा । तो
अधिष्ठान सकळा पुण्यफळा । स्वयें आचरे स्वलीळा । जगत्करुणेकारणें
॥ ५८ ॥ येवढें महिमान रामस्मरणीं । तो राम सर्वदां स्मरा वाणीं ।
त्याची निशिदिनीं करा शिराणीं । श्रुति स्मृति स्तवील ॥ ५९ ॥
श्रीरामसैद्धीं ध्वज राहे दिवस । तितुकीं युगसहस्रें सारूप्य करीत्यास ।
विकुठावतीसी होय वास । ध्वजारोपणप्रसादें ॥ ६० ॥ अत्राख्यायिका
विचित्र । बोलिजेलि जे चित्र । ते परिसोत कां पवित्र । पुढालिय प्रक-
रणीं ॥ ६१ ॥ श्रीराम जयराम जयजयरामा । आपुलां नामीं देइ प्रेमा ।
रामस्मरणमहिमार्णवसीमा । न पवे द्वितीय अद्वैतीं ॥ ६२ ॥
स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । ध्वजारोपणत्रतवर्णन । नाम
त्रयोदशप्रकरण संपूर्ण ॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

जयजय रामा जगत्कारणा । जयजय रामा जगत्तारणा । जय-
जय रामा भयनिवारणा । अनाथासैं भजनाभा ॥ १ ॥ पैशाच्यउन्मादें ।
भजनभाव कैचा प्रमादें । भक्तीसारिखें घडतां आनदें । हरिपद पावे
पातकी ॥ २ ॥ परिसा ध्वजारोपणमहिमा । परमाश्चिर्य वर्तलें श्रीरामा ।
परम पातकी पावला धामा । वैकुठीच्या वसविलें ॥ ३ ॥ पुण्यकथा
पतितपावनी । सर्व पापविध्वासिनी । कृतयुगीं सोमवशोद्भव भूप मे-
दिनीं । सुमति नामें सप्तद्वीपीं ॥ ४ ॥ धर्मात्मा शुचिस्मत सत्यसपन्न ।
अतिपूजनें अतिथीसी अन्न । देतसे सर्वभूतीं प्रपन्न । हरिभक्तिपरायण
॥ ५ ॥ सर्वगुणालकृताकृति । पूज्य पूजारत निरहकृति । दया संपूर्ण

सर्वभूतीं । यशवत कीर्तिवत तौ ॥ ६ ॥ तयाची भार्या पतिव्रता । सत्य-
 वती नामें विख्याता । गुणलक्षण रूपवता । पतिप्राणा सुसीळा ॥ ७ ॥
 तें दोषे पतिव्रता पति । नित्य पूजिती लक्ष्मीपति । जातिस्मरण त्याचा
 चितीं । अन्नोदकदानें परायणें ॥ ८ ॥ तटाक आराम वापी कांसार ।
 जिहीं केलीं अपार । नित्य निरतर पुण्यप्रकार । करणें तथा उभयासी
 ॥ ९ ॥ ते सत्यवती नृपसुदरी । नृत्य करी विष्णुमदिरीं । परम
 सतुष्ट भावें करी । जातिस्मरणमहिमान ॥ १० ॥ आणि
 तो राजा चूडामणी सुमति । यथार्थ ज्याच्या नामाची स्थिति ।
 जैसें अजापुत्रासी अज हणती । तैसें नव्हे तें नाम ॥ ११ ॥ तो य-
 थार्थ महाराज । सत्वसतोषें सुविस्तर ध्वज । विष्णुवालयीं आरोपी फळ-
 भोज । जाणौनि जातिस्मरणेंसी ॥ १२ ॥ येसीं दोषें हि हरिपरायणें ।
 ज्याची स्तुति सुरासी करणें । त्रैलोक्यविश्रुतें जयांकारणें । धार्मिक व-
 णिती सदा ॥ १३ ॥ तयाचिया सीळसुमनामोदा । जाणवळें विभांडका
 दिव्य षट्पदा । बहु शिष्यसमूहें आला येकदां । प्रश्नगुजारव करावया
 ॥ १४ ॥ आइकोन रुषि विभाडक आला । राजा सतोषें पुढें जाला ।
 नमस्कार साष्टांग केला । येरें धरिला हृदयेंसी ॥ १५ ॥ राजा हणें
 रुपिसत्तमा । कृपा केली तपोधामा । पवित्र करावया आश्रमा । आजि
 कृतार्थ सी जालें ॥ १६ ॥ आजि माझा जन्म सफळ । आजि स्वध-
 र्मकर्म फळलें सीळ । आजि अलभ्य लाभ चरणकमळ । स्पर्शिलें भाळीं
 ॥ १७ ॥ मग तो पत्नीसहित महीपति । मधुपर्कविधि यथासपत्ति ।
 पूजा केली परम प्रीतीं । अनन्यभावें ॥ १८ ॥ वरासनस्थ विभाडक
 मुनि । आपण बैसला नीचासनीं । परम प्रेमें कर जोडुंनी । प्रार्थितां
 जाला जनेश ॥ १९ ॥ भगवन् विभाडक रुषिराया । तुझेनि पावन
 जाली काया । श्री ँही कीर्ति पुण्य द्यावया । आगमन सज्जनार्चे
 ॥ २० ॥ तू भगवत गृहासी आलिया । म्या समर्पिली सर्व संपत्ति
 पुत्र जाया । अतःपर आज्ञा करावी धरावया । मज आपुला मस्तकीं ॥ २१ ॥

देखोनि अनन्य विनयान्वित । महर्षि जाला अति हर्षित । कृपाकरें
 मस्तक स्पर्शित । बोलता जाला मुदितास्य ॥ २२ ॥ राया तू बोलि-
 लासी केवळ । तैसेचि आहे तुझे सीळ । तुझ्या वशाची कीर्ति निर्मळ ।
 इहपरत्रीं प्रसिद्ध ॥ २३ ॥ धर्म अर्थ काम मोक्ष । च्यान्ही पुरुषार्थ जे
 प्रत्यक्ष । याचे प्राप्तीचा मुख्य पक्ष । विनयो होय भूपति ॥ २४ ॥
 तुझ्या विनये माझा चित्तीं । जाली असे अति प्रीति । येक पुसणें असे
 तुजप्रति । तें सांगावें महींद्रा ॥ २५ ॥ विष्णुसतोषाकारणें प्रकार ।
 बहुत आहेति सुविस्तर । तथापि तू ध्वजारोपण तत्पर । किमर्थ तें सां-
 गावें ॥ २६ ॥ आणि हे पतिव्रता सिरोमणी । सत्यवति तुझी राणी ।
 परम प्रेम अतःकरणीं । नृत्य करिता हरिपुढें ॥ २७ ॥ तारे हें किमर्थ
 वृत्तात सागावा । अपूर्व वाटत असे जीवा । सुमति ह्मणे भगवता भावा ।
 परिसे याचया सागेन ॥ २८ ॥ मी पूर्वीं होतो शूद्र । सुमाळी नामें अ-
 भद्र । माझिया दोषापुढें समुद्र । सामान्य जाले भूतळीं ॥ २९ ॥ कु-
 मार्गरेत लोकपीडक । पिशुन धर्मविद्वेषक । देवद्रव्य ब्रह्मद्रव्यापहारक ।
 महापातकी दुरात्मा ॥ ३० ॥ गोहत्यारा ब्रह्महत्यारा चोर । प्राणिवधासी
 अति निष्ठुर । वज्रशक्ती वज्रचित क्रूर । सर्व पापस्वरूप ॥ ३१ ॥
 यैसे असता क्रमले बहुकाळ । मग बाधवादिकीं तजिला अमंगळ ।
 लोकीं बहिष्कार केला केवळ । दुःखें वनाप्रति गेलों ॥ ३२ ॥
 तेथें हि करी मृगमासाशन । आणि पथीहा मार्गावरोधन । अवैराग्यें
 विजन वन । वसविलें असता ॥ ३३ ॥ येकदां सीतोष्णवृष्टिक्षुधात्रुषा-
 क्रात । अतिशयें निर्दाघार्तभूत । जीर्ण वनस्थ हरिप्रासाद येकांत । तेथें
 प्रवेशलों स्वयें ॥ ३४ ॥ हसकारडवसेव्य सरोवर । पद्मपुष्पीं
 विराजित मनोहर । वनसुमनें मधुकर अपार । गुजारव करिती
 तथें ॥ ३५ ॥ ते हरिसरोवरीं केलें जळप्राशन । तेणें सीतळ जालें
 माझे मन । बीस समूळ उन्मुळून । क्षुधानळ निवविला ॥ ३६ ॥

१ आनदयुक्त मुद्रेनें. २ उन्हाच्यातापानें विव्हल होऊन. ३ बदकाचे
 जातीचा पक्षी

तये देवालयीं माडिला वास । पडलें झडलें निर्वातास । तृणकाष्टीं सा-
 वकाश । गृहभावे ज्ञाकिलें ॥ ३७ ॥ भूमि आपणा निजावयास महा
 मुनी । समान केली म्या लिंपोनी । वीस वर्षे मृगभांसभोजनीं । ऋ-
 मले मज येकाकीं ॥ ३८ ॥ यानतरे हे साध्वीदुःखार्तभूता । निषादिका
 विंध्यदेश होता । तेथें आली वधुल्यक्तता । नाम कोकिळिनी प्रसिद्ध
 ॥ ३९ ॥ ते हि क्षुधात्रुषाक्राता । ग्रीष्मतापें सतप्ता । दैवयोगें भ्रमत-
 भ्रमता । तेथें चि आली अकस्मात ॥ ४० ॥ तिसी देखोनिया भग-
 वता । कृपा थोर उपजली चित्ता । मग म्यां जळग्रासें सबाह्य दुःखिता ।
 निवविली येकाकिनी ॥ ४१ ॥ मग आपुलें कर्म मजप्रति । कथिती
 जाली यथास्थिती । मी दामुक निषादाची प्रीतिवती । कन्या विंध्यनिवा-
 सिनी ॥ ४२ ॥ सदा परस्वापहारिणी । नित्य पैशुन्यकळह-
 कारिणी । स्वपतिहती व्यभिचारिणी । स्वधर्म बहिष्कृता ॥ ४३ ॥
 यैसी देखोनि दुराचारी । बधुवर्गीं घातलिये बाहेरी । ते मी प्रवेशोन
 कातारीं । भ्रमे अनाथ दुःखिता ॥ ४४ ॥ यैसें आपुलें आचरण
 चिरिर्त्रे । मज सागितलें स्वामी विचित्र । यानतरे सहजचि मित्र ।
 समानसीळे अनुकूळे ॥ ४५ ॥ मग ते देवाळई स्वभावे । दोषे राहिलें
 दपतीभावे । तेथें कोणें कोणा निवारवे । आह्मां दोषां समसीळां ॥ ४६ ॥
 परपुरुष परस्त्री येकांतस्थानीं । असता वैराग्य तों नुमजे मनीं । दुःसह
 दुःखें हि विसरोनी । रतीगती च आरभें ॥ ४७ ॥ तेथें सुखरूप
 तारुण्यभरीं । येकांत करिती परनर परनारी । अर्थ परमार्थ मिषें करी ।
 ते तत्वतां भ्रशती ॥ ४८ ॥ अदत्त वृद्ध आणि बाळक । तेथें चि
 असावें नि शक । इतरे परस्परे साशक । हणौनि येकांत न व्हावा
 ॥ ४९ ॥ सुसीळ सुसीळ परनरनारी । येकांतीं चळलीं पूर्वापरी ।
 भगवता विभांडका आह्मी तरी । सारिखीं च कीं दोषे ॥ ५० ॥
 मद्य मांसाशनीं विष्णुसदनीं । यथेष्टाचार करिता येक दिनीं । अति
 उन्माद मद्यपानीं । चढला आह्मा दोषांसी ॥ ५१ ॥ वखें फेडूनियां

उन्मादें । दडार्गी बांधलीं मातल छदें । नाचों लागलों विभ्रमानदें ।
 निर्लज्ज दोषें हि जणें ॥ ५२ ॥ नकळे कोण कर्ममेलें । मृत्यु पातला
 तेणें च काळें । न्यावयालागीं छळें बळें । आले भयंकर यमदूत ॥५३॥
 तव आश्रिय जालें रुपिराजा । कोण वर्णू शके गरुडध्वजा । ध्वजारोपण
 पुण्य पैजा । विष्णुदूत प्रेरिले ॥ ५४ ॥ शखचक्रगदाब्जधर । चतुर्भुज
 धन शाम सुदर । कोटिसूर्यसम सुखद प्रभाकर । मजुळ भाषी समर्थ
 ॥ ५५ ॥ भयकर पाशधर भीम काळे । क्रूर भीषण दाढारे कराळे ।
 तया यमदुतांप्रति ते वेळें । विष्णुदास बोलते जाले ॥ ५६ ॥ तें म्यां
 परिसिलें स्वकर्णीं । परिसे धर्मज्ञ चुडामणी । रे रे क्रूर दुराचारी हो
 अविवेकपर्णीं । यासी न्यावया आलेति ॥ ५७ ॥ सोडा सोडा याच क्षणा ।
 या नि.पापा हरिवल्लभा दोषाजणा । नि.पापी पापबुद्धि तो जाणा ।
 पुरुषाधमा तत्वता ॥ ५८ ॥ पापियाचा ठाई नि.पापबुद्धि धरी । एता-
 वता तयाचा सग हि करी । तो अधमाधम बोलिजे ससारीं । हणौनि तुह्नी
 अविवेकी ॥ ५९ ॥ विवेकें पाविजे सुख सपदा । अविवेकें परमापदा ।
 यान्तरे प्रतिवादा । कारिती यमकिंकर ॥ ६० ॥ हें पातकोत्तमं आहेति
 दोषे । याचीं दुष्ट कर्म अमोघें । हें जाणोनि आलों दोषें । वेऊनि
 जाऊ यांसी ॥ ६१ ॥ श्रुतिप्रणीत तो च धर्म । विपरीत तो च अधर्म ।
 इहीं केलें अमर्याद कर्म । हणोनि यासी नेतसों ॥ ६२ ॥ यैसें
 आइकोनि विष्णुदूत । कोपोनि यमदूतासी बोलत । ज्याच्या तनुतेजाची
 फांकत । प्रभा दिगातीं ॥ ६३ ॥ कैसे धर्म जाणता अधर्मी हो । अवि-
 वेकें पावलेति मोहो । नरकाध्यक्ष जालेति तन्ही हो । पापबुद्धि न सडा
 ॥ ६४ ॥ महापातकीं स्वधर्मक्षयावधि । नरकीं तिष्ठोनि मुक्त होती
 सुधी । तुह्नी आचद्रतारा दुष्टबुधि । नरकापासूनि न सुटा ॥ ६५ ॥
 पूर्वसंचित पापाची । निष्कृति न विचाराची । अद्यापि पापकर्माची ।
 करित असा पुनः पुन ॥ ६६ ॥ श्रुतिप्रणीहित ते चि धर्म यथार्थ ।
 परतु तुह्नी बोलता तितुकें व्यर्थ । भगवद्भक्तिपरायण कृतार्थ । आयासें

अनायासें हि ॥६७॥ ये दोषे हि हरिपरायणे । इहीं केलीं ध्वजारोपणे ।
 नृत्य सहर्षातःकरणे । उपलेपन हरिसर्त्री ॥ ६८ ॥ ये उभयता अत-
 काळीं । होतीं श्रीहरिचा देउळीं । महा पातकोपपातकी नामसमेळीं । पावे
 परम पदाते ॥ ६९ ॥ विष्णुभक्त अथवा यति । यांची शुश्रुषा जे
 करिती । ते पावती परम गति । त्यांतें लक्षिती ते हि कृतार्थ ॥ ७० ॥
 मुहूर्त अथवा मुहूर्तार्थ हरिमदिरीं । सीणला हि विश्रातीसी वैसे जरी ।
 तो पावे परमस्थान भा भावें करीं । भजकार्चें काय अपूर्व ॥ ७१ ॥
 तुह्मी दुष्ट बाह्य दृष्टीं । क्षुद्र चि लक्षीत असा सृष्टि । परी रामस्मरणीं
 जयाची तुष्टि । तो चि वेदविदा वर ॥ ७२ ॥ आता सीध सोडा या
 दोघासी । आइकोनि सोडिती पाशवधासी । मग विमानीं वाहेनियां
 आह्वांसी । विष्णुसदनाप्रति नेलें ॥७३॥ युग कोटि सहस्रें शतें । हरि-
 सामिप्य दीप्तिमते । तैसीं च रुद्रपद ब्रह्मपदाते । पावळों तितुकी च
 सख्या हो ॥ ७४ ॥ तेथें भोगूनियां दिव्य भोग । क्रमें महीप जालें
 महाभाग । येथेंहि सर्व सपदा अव्यग । पावळों विष्णुप्रसादे ॥ ७५ ॥
 न कळत घडलें उन्मादे । दुराचारें पापप्रमोदे । त्याचें हें फळ दिधलें
 मुकुंदें । प्रेमळ फळ कळेना ॥ ७६ ॥ ह्मणौनि नृत्य ध्वजारोपणा ।
 जातिस्मरें प्रीति दोघां जणां । आइकोनि संतोषला रुषिराणा । स्तऊनि
 आळा स्वाश्रमा ॥ ७७ ॥ यालागीं श्रोतयाप्रति प्रार्थी । येवढें पुण्य
 यदर्थी । आळस न करावा कृतार्थी । ध्वजारोपण करावें ॥७८॥ यैसिया
 ध्वजारोपणादि ब्रतारोपण । भावें स्वभावें कारिता रामस्मरण । पावे
 परमेश्वरपरायण नारायण । स्वस्वरूप सायोज्यता ॥ ७९ ॥ ह्मणौनि
 श्रीरामाच्युतानता विष्णु । मुरारि मधुकैटभारि जिष्णु । सदा सर्वदां
 स्मरे सहिष्णु । तो च स्वयें श्रीहारि ॥ ८० ॥ यैसैं सामर्थ्य रामनामीं ।
 तरी का हो न स्मरों आह्मी । भावें उच्चारुं सर्व यामीं । श्रीरामनाम सप्रेम
 ॥ ८१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । ध्वजारोपणा-
 ध्यान । सुमति सपत्निक महिमान । फळ पावति तत्वता ॥ प्रकरण चौदावें ॥

॥ श्रीराम ॥

जयति जयति श्रीरामा । जयति सपूर्णकामा । जयति निर्मळ
गुणधामा । मेघनीळा सुस्मिता ॥ १ ॥ जयति भुवनैकनिधाना । जयति
अरिकुळनिदाना । जयति सर्वभूतीं समाना । भक्तपक्षांगिकारका ॥ २ ॥
जयति जगदैकदुर्गमा । जयति भवदुर्गनिर्गमा । जयति सद्भावे सुगमा ।
दीनानाथा दयार्णवा ॥ ३ ॥ पतंजळयोगशास्त्राभ्यासे । तुझी आभा ते हि
न भासे । तो तू कळीमाजीं अनायासे । नामस्मरणे भेटसी ॥ ४ ॥
जरी तू न करितासि हा तरणोपाय । तरी हे मुमुक्षु करिते काय । तुझे
नामस्मरण निरुपाय । स्मरतां तू होसी कैवारी ॥ ५ ॥ आतां हरि-
प्रिय हरिपचक । व्रत धर्मार्थकाममोक्षदायक । आचरता हरे पातकशोक ।
नरनारीं करावे ॥ ६ ॥ जें भुवनत्रयीं प्रसिद्ध दुर्लभ । सर्व सौख्यद
सर्व व्रतफळलाभ । सर्व मगळमय सर्व शुभ । पाविजे ज्याच्या प्रभावे
॥ ७ ॥ मार्गशीर्ष शुद्ध दशमीं । जितेंद्रिय असावे व्रतनेमीं । व्रतोक्त
स्नानादि सर्व कर्मीं । तत्पर व्हावे सर्वस्वे ॥ ८ ॥ नित्य दैवतार्चन पच-
महायज्ञ । तदिनीं अशन करू व्रतज्ञ । विष्णुसन्मुख शुचिः सूज्ञ । नि-
जावा हरिस्मरणेसीं ॥ ९ ॥ ततः प्रातःस्नात हरिसंमर्चा । करावी न करावी
अन्य चर्चा । षोडशोपचार स्ववर्चा- । सारिखें पयस्नानादि ॥ १० ॥ नमो
ज्ञानरूपा ज्ञानदायका । नमो विश्वरूपा विश्वात्मका । देवदेवा वैकुण्ठानायका ।
उपवास तवप्रीत्यर्थ ॥ ११ ॥ करूनि उपवास समर्पण । रात्रौ हरिकथा
जागरण । द्वादशीं त्रयोदशीं चतुर्दशीं नारायण । उपोषनें पुजावा ॥ १२ ॥
सप्राप्त असता पौर्णिमा । विशेष पचासृतादि मेघशामा । सर्वोपचारीं सर्वो-
त्तमा । अर्चावे भावे स्वशक्तिता ॥ १३ ॥ करावा तिळहोम तिळदान । षष्ठ
दिवसीं उषःकालीं उठोन । स्वाश्रमकर्म सपादून पचगव्यप्राशन । पूर्वापरि
हरि पुजावा ॥ १४ ॥ ब्राह्मणभोजनानतरे स्वतां । पारणे बधुवर्गासीं करावे
मौनता । नामस्मरणे अच्युता । चिंतूनिया मानसीं ॥ १५ ॥ यैसें पौ-

ष्यादि कार्तिकपर्यंत । सबछर करावें महा व्रत । पुनर्मार्गशीर्ष होता प्राप्त ।
 उद्यापन करावें ॥ १६ ॥ येकादशीसी निराहार । द्वादशी सपादूनि
 सदाचार । पचगव्य प्राशूनि परमेश्वर । पुजावा महा मडपीं ॥ १७ ॥
 करूनि अनुपम्य विध्युक्त शोभा । सतोषवावें पद्मनाभा । वृतमिश्र पा-
 यसवायन विप्रा सुप्रभा । द्यावें दक्षणावस्त्रफळेंसीं ॥ १८ ॥ सुगधोदक
 सपूर्ण कुभदान । अध्यात्मविदा द्यावें वस्त्रें वेष्टून । सर्वेश्वरा परमान्नदानें
 सुप्रसन्न । होई मजलागीं भगवंता ॥ १९ ॥ नारायणा कारणकारणा ।
 सर्वात्मया जगदुद्धारणा । जळकुभदानें विश्वप्राणा । प्रीतीतें पावे मज-
 लागीं ॥ २० ॥ जैसें प्रार्थूनि परमेश्वरा । भोजन द्यावें धरामरा । बधु-
 वर्गादिसह पत्तिकरा । स्वयें भोजन करावें ॥ २१ ॥ जैसें हें विष्णुपचक-
 व्रत करी प्रीतीं । तया नाहीं ब्रह्मपदींहूनि, पुनरावृत्ति । साळकृत कोटि-
 सहस्रें गोदानें ब्रह्मविदाप्रति । त्याचें पुण्यफळ येकें उपोपनें ॥ २२ ॥
 जो हें आइकेलि भक्तिपूर्वक । त्याचें हरे कोटि उपपातक । आता आणिख
 व्रत सम्यक । प्रकारें परिसावें ॥ २३ ॥ श्रीराम जयराम जय जयराम ॥ धृ-
 जें आचरता महा पुण्य । करिती ते नर धन्य । होती देवादिकां मान्य ।
 स्वयें तरोनि सुकीर्ति ॥ २४ ॥ आषाढ श्रावण भाद्रपद । आश्विन अन्य
 मासीं धर्मविद । शुक्लपक्षीं दशमीसी गोविंद । स्मरावा नित्य नेमपूर्वक
 ॥ २५ ॥ करूनि नित्य पंचगव्य देवतार्चन । रात्रौ ब्रह्मचर्य भूमिशयन ।
 एकादशीसी प्रातःस्नान । सदाचार करावा ॥ २६ ॥ विधिवद्विष्णुपूजा ।
 करावी सहित वेदविदा द्विजा । सकल्प करावा वोजा । स्वस्तिवाचनपूर्वक
 ॥ २७ ॥ मास येक निराहार अतीं पारणें । करितों भगवता तुजकारणें ।
 तुझिये समर्थ आज्ञेप्रमाणें । तपोरूपा तपोमया ॥ २८ ॥ नमो 'तुज त-
 पोरूपा परमानदा । नमो तपफळदायका गोविंदा । माझें कल्याण करी
 हरि विघ्नापदा । निरशी भक्तवच्छळा ॥ २९ ॥ जैसें नित्यनेम देवतार्चनें ।
 मास येक उपोषन हरिचिंतनें । पचामृतस्नानादि शुद्ध मनें । हरिपरि-
 चर्या करावी ॥ ३० ॥ दीप लावावा हरिमदिरीं । सपूर्ण हि मासवरी ।

केशवादि नामोच्चारिं हरि— । तर्पण हि करावें ॥ ३१ ॥ नित्य त्रिष्णुस-
 न्मुख शयन । मासातीं घावें ब्राह्मणां भोजन । शक्तिसारिखें अकिंचन ।
 तेषें द्वादश यत्नता ॥ ३२ ॥ शक्तिसारिखी दक्षणा वज्राळकार । दानें
 तोषवावे धरामर । जैसे महा व्रत करील नर । तो वाजिपेयफळ लाभे ।
 ॥३३॥ दोनी मासोपवास व्रतें करी । तो पौंडरीकफळ लाभे निर्धारी ।
 तिसरें मासोपवास व्रत धरी । आतोर्याम यज्ञस्य फळ द्विगुण ॥ ३४ ॥
 चतुःपराक पुण्यफळ । पच अत्याग्निष्टोम द्विगुण विशाळ । षष्ट ज्योति-
 ष्टोमाष्टगुण निर्मळ । पावे मासोपवासव्रती ॥ ३५ ॥ अष्ट करितां नर-
 मेधाष्ट । पुण्यफळ फावे स्पष्ट । सप्त सप्तमखयातिमेध इष्ट । फळ पावे
 पचगुणें ॥ ३६ ॥ नैवतत्त्रयोर्यसगुणित । गोमेध फळ पावे निश्चित ।
 दश दशभुजनेत्रगुणें पावत । ब्रह्ममेधफळ आणि पराक ॥ ३६ ॥
 येकादश पराकें करितां । सर्व यज्ञफळ पावे स्वतां । हरिसारूप्य लाभे
 तत्वतां । जे दुर्लभ योगिया ॥ ३८ ॥ द्वादश करिता हरिसारूप्य ।
 सर्व भोगसमन्वित दुःप्राप्य । पाविजे त्रयोदशें अवाप्य । परमानद-
 शोच्यता पुनर्नरा ॥ ३९ ॥ मासोपवासव्रती गंगास्नौइ । धर्मशास्त्र-
 वक्ता यथान्याई । मुक्त ह्यणौनि तपोजई । तिहीं सर्वांहि व्रत करावें ॥४०॥
 यति वानप्रस्थ ब्रह्मचारी गृही । पुरुष स्त्रिया तपोनिष्ठ तिहीं । आचरता
 पुनरावृत्ति नाही । अद्वैतबोधेविण मोक्ष ॥ ४१ ॥ हें महा व्रत महा
 पुरुष । नारायणपरायण विशेष । आचरणें अथवा श्रवणें अशेष ।
 पातकें नाशोनि विमुक्त ॥ ४२ ॥ परि हें महद्व्रत अति कठिण । भय-
 भीत सर्वसाधारण । कळौ अन्नमय प्राण । काय करिती बापुडीं ॥४३॥
 या येवढिया कष्टाचें फळ । मोक्ष पावणें केवळ । तो रामनामस्मरणें
 अविचळ । सुखरूप सुसीळा ॥ ४४ ॥ नित्य श्री नित्य मगळ । नित्यो-
 त्सव विजयमूळ । ज्याचे हृदयीं अचचळ । रामनाम मनोरम ॥ ४५ ॥
 सर्व सतोषकारक सोपें । जयाकारणें करणें उग्र तपें । तें सद्य असता

वाग्वतीं साक्षेपे । ह्यणावे श्रीराम हरि कृष्ण ॥ ४६ ॥ विष्णु वासुदेव
महादेव । मधुसूदन मुकुद माधव । श्रीपति भूपति भूतिपति देव । दैयांभोधि
वैकुण्ठ ॥ ४७ ॥ सर्व हि व्रतातपांची फळनिष्पत्ति । सहस्र जन्मावधि
सुटितां । श्रीरामनामीं प्रेम प्रीति । येणें जन्में सभाग्या ॥ ४८ ॥ राम-
नामैवाण साधनश्रम । काय निरसू शके भवभ्रम । अपूर्ण तें सपूर्ण क-
रील कर्म । हें सामर्थ्य कैचें आणिस्या ॥ ४९ ॥ रामनामै तरले जड ।
रामनामै तारले दगड । तथा रामस्मरणासी अगड । कांहींच नाही
॥ ५० ॥ आता प्रसन्न करावया श्रीरामासी । व्रत बोलिजेलि पुण्यराशी ।
प्रसिद्ध नामें येकादशी । परिसा हरिप्रिय हो ॥ ५१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भ-
क्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । मासोपवास व्रतवर्णन । पचदशमं प्रकरण
समाप्त ॥ १५ ॥

नामापुढें साधन काय आहे । हा भाव ज्याचे हृदयीं च राहे ।
तो मुक्त जाला स्तविजे त्याला । त्याचेनि सर्गे गति मानवाला ॥ १ ॥
येकादशीचें फळ वर्णवेना । तुळावयाला दुसरें दिसेना ।
ज्याच्या प्रभावे हरिरूप व्हावें । पुनर्नरें शौच्य कदा न व्हावें ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो एकादश हृषीकेशा । नमो एकादश रुद्र हनुमंतेशा । नमो
एकादशीव्रतप्रिया परेशा । परमानदस्वरूपा ॥ १ ॥ नमो नमस्ते
एकादशीजनका । नमो एकादशी वरदायका । नमो एकादशीकृतसहायका ।
अनाथ करुणाकरा ॥ २ ॥ नमो नारायणा नरकांतकरा । नमो कुशा-
सुरप्राणसहरा । नमो मुरारि मधुवधकरा । कैठभमर्दना अनंता
॥ ३ ॥ नमो प्रकृतिप्राणनाथा । नमो अनंतब्रह्मांडेशा समर्था । नमो
लीलाजगदाभा प्रतिभासा यथा । शुक्तिरजताकारता ॥ ४ ॥ नमो भासा-

भासस्वरूपा । नमो भासाभासातीता अरूपा । नमो मनोवाचा परा
 आपेआपा । नमो मनोवाचावाचका ॥ ५ ॥ तव स्तव करितें स्फुरण ।
 तें तुज आत्मयाचें हें प्रमाण । तुझा अनुभव जया तो आपण । तूं च
 अखड दडवत ॥ ६ ॥ इद्रियें बहिर्मुखें वापुडीं । तुझिया अनुभवासी
 हे वेडीं । ते तुज केवीं जाणती बाह्य जोडी । तू स्वसवेद्य सर्वथा ॥७॥
 यैसा विनऊनि लक्ष्मीपति । प्रार्थित असे श्रोतयाप्रति । परिसा भुवन-
 त्रयीं ज्याची ख्याति । व्रतराज येकादशी ॥ ८ ॥ आइका व्रत येका-
 दशी । श्रवणें हरती पापराशी । पुण्य आकाशअवकाशीं । सामावेना
 करित्याचें ॥ ९ ॥ आणखें व्रतें जें बोलिलीं । तें कोणहीयेकें केलीं न
 केलीं । करील तरी पुण्य न करी तरी लिहिलीं । नाहोंत कोठें पातकें
 ॥ १० ॥ तैसी हे हरिदिनी नव्हे हो । सकळीं करावी साडूनि आग्रहो ।
 न करिता ब्रह्महत्यादि दोष सदेहो । सर्वथा धरू नये ॥ ११ ॥ च्यान्ही
 वर्ण च्यान्ही आश्रम । एकादशी कर्तव्य हा नेम । न करी त्याच्या दो-
 षाचा निर्गम । नव्हे सर्वथा ॥ १२ ॥ ब्रह्महत्येसी आहे निष्कृति ।
 शास्त्रबुद्ध्या प्रायश्चित्तीं । एकादशीअन्नासी निवृत्ति । न घडे न घडे न
 घडे हो ॥ १३ ॥ समर्थ सर्वदोषदहनी । एकादशी हुताशनी । तिची
 च अमर्यादा अशनीं । तो दिम्बिजयी नारकी ॥ १४ ॥ दोषाशनी
 एकादशी । प्राप्त असता सर्व देशीं । अन्न वर्जिता तये दिवशीं । व-
 ळसा वर्ते पातका ॥ १५ ॥ एकादशीनें वर्जिलीं । सज्जनीं मनींहुनि
 ताजिलीं । ह्यणौनि तेथे^१ थार जाली । लपावया तयासी ॥ १६ ॥ मा-
 ज्जरे केलें आखुंप्राशन । तस्यागस्थापि शुकासी तेंचि स्थान । तैसें सेवी
 एकादशीसी अन्न । दोष त्याआगीं सक्रमती ॥ १७ ॥ एकादशीचे अ-
 होरात्र । अन्नस्पृहा करी कुपात्र । तो सर्व नरकभोक्ता अत्र । नास्ति
 नास्ति सशयो ॥ १८ ॥ एकादशीसी दोही पक्षीं । स्त्रिया पुरुपीं मुमुक्षीं ।
 अन्न वर्जवें सुलक्षी । विष्णुप्रीतीकारणें ॥ १९ ॥ उपोषणफळ निःसीम ।

१ एकादशीस अन्न सेवन करणाराच्या दोषास. २ नरकात राहणारा. ३ एका-
 दशीस अन्न सेवन करणाराच्या ठिकाणी. ४ पातकास. ५ उदीर खाणें. ६ सचरतात.

इहपरलोकीं पूर्णकाम । हरिसतोषे मेघशाम । कवण वर्णू शके हो ॥ २० ॥
 च्यारी लक्ष सूर्यसक्रांतीं । बहु धन दिधलें विप्राप्रति । तें पुण्य न तुळे
 हो निश्चितीं । ज्याची सोळावी कळा ॥ २१ ॥ यतिहस्तीं हस्तोदक ।
 मेरुतुल्य सिक्थ येक । तें सर्व यतिभोजनफळ तुकें । न पवे सोळावी
 कळा ॥ २२ ॥ एकादशीच्या लंघने । सर्व पुण्याचें फळ माने ।
 ह्यणौनि कीजे सर्व जने । जनार्दनाप्रीत्यर्थ ॥ २३ ॥ महा पातकोप-
 पातकयुक्त नर । करी एकादशीनिराहार । तो सर्व पापविमुक्तापर । पावे
 परमपदाते ॥ २४ ॥ दशमीसी उठोनि प्रातःकाळीं । नित्यनेम करुनि
 सकळीं । विष्णुपूजा करावी प्रेमळीं । विधिपूर्वक स्वशक्त्या ॥ २५ ॥
 ब्रह्मचर्य शुचिर्भूमिशयन । येकदा येकान्नाशन । श्रीविष्णुपुढें विष्णुजनें ।
 विष्णुस्मरणें निजावें ॥ २६ ॥ प्रातरुत्थाय सुस्नात । एकादशीसी
 अच्युत । भावें पुजावा यथोचित । गंधपुष्पादि उपचारीं ॥ २७ ॥
 एकादशी निराहार निर्धारिती । पारणें करीन अपर दिवसीं । उपोषन सम-
 पूर्णनि देवासी । प्रसन्न होइ प्रार्थीवें ॥ २८ ॥ देवापुढें करावें जागरण ।
 आइकावें तयाचें लक्षण । जेणें निकट नारायण । प्रेमभावें सतुष्ट ॥ २९ ॥
 गंध पुष्प धूप दीप । नवेद्य फळ तांबूल पुण्यरूप ।
 दक्षणा प्रदक्षणा निराजन निःपाप । पुष्पांजळी नमस्कारें ॥ ३० ॥
 प्रतियामीं आरार्तिकी । चित्रविचित्र वैकुठनायका । वोवाळाविया मगळ-
 दायका । श्रीमुखावलोकनें सप्रेम ॥ ३१ ॥ यथोक्त वाद्यांचें सुस्वन ।
 पुराणपुस्तकवाचन । श्रीहरिगुणनामकीर्तन । नर्तन हस्ततालिका ॥ ३२ ॥
 पुनःपुनः जयजयकार । हरिरगीं लोळे थोर । दडवत नमस्कार । सात्वि-
 कभाव उमटती ॥ ३३ ॥ पुस्तकवाचनाहूनि भारी । भक्तगीतनृत्यप्रिय
 हरि । वैकुठ सांडूनिया दैत्यारि । तिष्ठे हरिदाससमेळीं ॥ ३४ ॥ भक्त-
 उपकारें दाटला । ह्यणवी तयाचा विकिला । त्याचा भारवाही जाला ।
 योगक्षेम वाहातसे ॥ ३५ ॥ नृत्ये श्रमे धर्मलिप्तागा । भक्ता भेटे अमर-
 गगा । अवभृतस्नान पुण्ययागा । पुलकें येता हरिरगीं ॥ ३६ ॥ रामा

कृष्णा हरि मुरारि । नाचे प्रेमें रुदन करी । त्याचे पदरज त्रिपुरारी ।
 भाळीं डवरी आपुलिये ॥ ३७ ॥ नारदसाहित शिवगणासीं । हर्षे नाच-
 तसे कैलासीं । येवढी प्रीति शकरासी । गीतनृत्यां भक्ताचे ॥ ३८ ॥
 एव प्रकारें गीतनृत्य ।-त्यक्तनिद्रालस्य असत्य । जागर करी जो कृतकृत्य ।
 तो वैकुण्ठपद पावे ॥ ३९ ॥ अधोगति त्या नाहीं नरा । जो अवंचक
 चक्रधरा । षाठ्य करी तरी पामरा । आत्मनाश निश्चयें ॥ ४० ॥
 कळिभुजगद्रष्ट जरी । हरिवासीं निद्रा करी । तो नष्टला ये ससारीं ।
 त्याचें जीवित अध्रुव ॥ ४१ ॥ जो नृत्यगीतीं हरिदिनीसी । जागर-
 करी देवापासीं । तो होय वैकुण्ठासी । पूर्वजासी नान्यथा ॥ ४२ ॥
 मति प्रेरी हरिजागरणीं । जागरा जावें येसी प्राणी । तो साठीसहस्र
 वर्षे धरणी । सेवी श्वेतद्वीपीची ॥ ४३ ॥ हरिजागरणाप्रति जातां । प-
 दरज पडती जे तत्त्वतां । तितुकीं वर्षे सहस्रें स्वतां । स्वर्गीं वसे जाग-
 रणें ॥ ४४ ॥ याकारणें गृह साडूनि । जावें आइकों हरिकीर्तनीं ।
 मडप करी जो सुमनीं । येकादशीं द्वादशीं ॥ ४५ ॥ प्रतिपुष्पीं अश्वमेध ।
 येवढें पुण्य हो अगाध । निमिषीं कोटितीर्थ शुद्ध । फळ भावे जागरणें
 ॥ ४६ ॥ प्रातःकाळीं द्वादशीतें । नित्यनेमपूर्वक हरीतें । पयस्त्रान पं-
 चामृतें । हरीदिनीसी पूर्वदिनीं ॥ ४७ ॥ मी अज्ञान तिमिरांधता ।
 एणें व्रतें तू भगवता । होयी प्रसन्न ज्ञानदाता । हे प्रार्थना करावी
 ॥ ४८ ॥ यानतरे ब्रह्मभोजन । यथाशक्त्या सपादून । स्वयें पारणें
 स्वजन-। सहित मौनें करावें ॥ ४९ ॥ पतित पाखडी नास्तिक । अ-
 वगुणवत जितुके लोक । त्यासी बोलों नये येक । मौन बरवें सुव्रता
 ॥ ५० ॥ दोषेवीण कोण कुळ । भूमि धुतां नव्हे निर्मळ । मानभग
 हा केवळ । ह्यणौनि मौन चि बरवें ॥ ५१ ॥ एणें प्रकारें उपवास ।
 विधिवत् करील व्रतास । परम सिद्धीं होय त्यास । परमेश्वरप्रसादें ॥ ५२ ॥
 नाहीं गगेसम तीर्थ । मातेसमान गुरू यथार्थ । विष्णुसम देव समर्थ ।
 न अनशनाहूनि तप ॥ ५३ ॥ नाहीं सत्यासमान धर्म । नाहीं शास्त्र

वेदासम । ज्ञानासमान लाभ परम । शातिपरते सुख नाही ॥ ५४ ॥
 नाही येकादशीऐसे । व्रत एके चि उपवासें । हणौनिया सुविश्वासे ।
 सकळीकीं हि करावें ॥ ५५ ॥ या सकळाची जीवनकळा । नाम रा-
 माचें अवलीळा । स्मरणें तरणें भवाब्धिजळा । कष्टेवीण कलियुगीं
 ॥ ५६ ॥ नाम स्मरता निरतर । होती विधिनिषेध किंकर । जे कां परम
 भयकर । भुवनत्रयीं प्रसिद्ध ॥ ५७ ॥ कोणहाची हि न वदे वाणी । सा-
 धनीं विधिनिषेध अवगणी । ते ये हरिनामस्मरणीं । किंकर झाले स्मर्तुचे
 ॥ ५८ ॥ धन्य धन्य ते वैखरी । रामनामातें उच्चारी । ते तारका येस-
 सारीं । श्रवणमात्रें जड जीवा ॥ ५९ ॥ अत्र चित्र आख्यायिका । ए
 हरिदिनीची आइका । श्रवणमात्रें फळदायका । जें अनुपम्य पुण्याचें
 ॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामीरामदासकृते । एकादशीमहिमान
 वर्णन नाम प्रकरण षोडश समाप्त ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो रामा दासवरदा । कदाचित्प्रमार्दे एकदा । भजनाभा घ-
 डतां दुर्मदा । देसी वैकुण्ठपदवी तू ॥ १ ॥ आह्मी कळीनें मळीने ।
 तूसी शरणागतें दीने । तुझिया कृपेच्या महिमानें । तुझी प्राप्ति इच्छितों
 ॥ २ ॥ आह्मा इतुकी चि आधार । आह्मी पतित हा निर्धार । परी तूं
 पतितपावन थोर । घेणें धैर्य वाटलें ॥ ३ ॥ आह्मी स्वधर्मा भ्रष्टलों ।
 अब्रह्मण्य जीविकें ज्यालों । पुढें जें जें आचरलों । तो तो धर्म अधर्मे
 ॥ ४ ॥ याचें नाम दमाचार । ज्याचा जाच परम घोर । आतां आह्मां
 कैचि थार । तुजवांचूनि भगवंता ॥ ५ ॥ तुझी हि भक्ति विधिपूर्वक ।
 आह्मां न टके जी सकळिक । तुझें नाम स्मरों एक । कामातुर कुटुंबी
 ॥ ६ ॥ तुझा ऐसा आज्ञाक्रम । स्वधर्मे भक्ति सप्रेम । स्वाचाराचा उरला
 भ्रम । कैचें प्रेम अनन्य ॥ ७ ॥ तथापि तुझा कृपाभर । सहज घडतां
 नामोच्चार । नसतां सद्भाव आदर । अजामेळादि तरले ॥ ८ ॥ तो स्मरला

अतकाळीं । पुडती न पडे पापमेळीं । तरी हरिनामस्मरण जाळी । पा-
 पबुद्धि पापेंसीं ॥९॥ एकदां हरिनामघोष । जाळी ब्रह्माडींचे दोष । करितां
 पावे स्वसतोप । तन्ही महिमा अविनाश ॥ १० ॥ वाहे उभाखुनि श्रीहरि ।
 ह्मणे मज स्मरे जो वैखरीं । मुकुंद जनार्दन नरहरी । जीत असतां अविकळ
 ॥११॥ तो अंतीं होतां विकळ । मी तरी आहे कीं अविकळ । त्याचा करू-
 नियां सांभाळ । वैकुठासी नेईन ॥१२॥ एवढा नामाचा प्रतिपक्ष । श्रीहरि
 करितसे प्रत्यक्ष । आह्मां इतुकें आहे लक्ष । नामस्मरणें तरणें हो ॥१३॥
 आतां नामीं बैसो प्रेमा । ह्मणौनि कीजे व्रतनेमा । तरी ये येकादशीचा
 माहिमा । परिसा हरीचें आवडतें ॥ १४ ॥ परिसा हरिदिनीची प्रौढी ।
 वैकुठीं उभारे गुढी । अनायासें प्राप्ति गाढी । बृहत्कीर्ति पावला ॥१५॥
 गालव नामा मुनिशार्दूल । दिव्य तेजें अति तेजाळ । जैसें सुखद रवि-
 मडळ । तपोनिधि सत्यव्रत ॥ १६ ॥ आश्रुनि नर्मदेचें तीर । आश्रम
 परम मनोहर । सदां फळ पुष्प तरुवर । बह्नी लता आंकीर्ण ॥ १७ ॥
 रुषि सिद्ध चारण गधर्व । यक्ष विद्याधरादि सर्व । सेविती आश्रम तो
 अपूर्व । कदें मुळें फळपूर्ण ॥१८॥ तें गालवा निवासस्थळ । तेथें वस-
 तसे चिरकाळ । तयासी सुपुत्र सुसीळ । भद्रशीळ कुळदीप ॥ १९ ॥
 गालवाचें फळलें तप । व्यक्त जालें पुत्ररूप । वशावळी जे अमूप । धन्य
 जाली त्याचेन ॥ २० ॥ जातिस्मरण अभ्यतरीं । अभिनव बाळक्रीडा
 करी । कोमळ लुलीत उत्तरीं । ह्मणे हरि कृष्ण गोविंदा ॥ २१ ॥ विष्णु
 जिष्णु जळजनैयना । नीरजनैथा उरगर्शयना । कमळाबल्लभ खगवा-
 हना । पतितपावन परमेशा ॥ २२ ॥ खेळामाजीं विष्णुमूर्ति । मृन्मय
 करुनि पुजा स्फूर्ति । बाळकमेळें वर्णी कीर्ति । भक्तिकरा प्रबोधी ॥ २३ ॥
 निमिष निमिषार्द्ध केवळ । एकादशी व्रतसीळ । नमन पूजनीं प्रेमळ ।
 तन्मय केलीं बाळकें ॥ २४ ॥ करी श्रीहरीची प्रार्थना । करी कल्याण

१ बाहु. २ परिपूर्ण, ब्रह्मानंदपूर्ण. ३ मोठी कीर्ति ४ परिपूर्ण, भरलेलें.
 ५ अडखळत. ६ कमलनेत्रा. ७ ज्याच्या नाभीपासून कमल उत्पन्न झालें असा
 विष्णु. ८ शेषशयना.

सकळ जना । यैस्या देखोनिया क्रीडना । विस्मय करी गालव ॥ २५ ॥
 कडिये घेतला उचलून । प्रीत्या दिधलें आलिंगन । धन्य वदन तें चु-
 बुन । हर्षे पुसता जाला ॥ २६ ॥ क्षणे वाळा भद्रसीळा । कोमळ सु-
 कुमारा वेल्हाळा । खेळामाजीं अभिनव लीळा । भगवद्भक्ति करितोसी
 ॥ २७ ॥ हरिसस्मरण हरिपूजन । हृदयीं श्रीहरीचें ध्यान । एकादशीव्रत-
 महिमान । भूतकृपा सुशाति ॥ २८ ॥ चरित मगळ परम शुभ । जें
 योगियादिका दुर्लभ । जन्मांतरस्मरणें सुलभ । तुज कैसें जालें सांगपां
 ॥ २९ ॥ आइकोनि पितयाचें वचन । परमाल्हादें हास्यवदन । भद्र-
 सीळ स्वआख्यान । स्वयें सांगता जाला ॥ ३० ॥ महिमा हरीचा आइक
 ताता । महाभागा पुण्यवता । जातिस्मरें स्मरे आता । प्रेमें यमें जें कथिलें
 ॥ ३१ ॥ गालव परम सावधान । सांगे सुपुत्रनिधान । परमेश्वरीं
 तन्मय मन । तया पितयापुत्राचें ॥ ३२ ॥ पूर्व जन्मीं मी विख्यात ।
 राजा सोमवशोद्भूत । धर्मकीर्ति नामाकित । शिक्षित दत्तात्रेयाचा ॥ ३३ ॥
 नवसहस्र वर्षे क्षिती । म्या पाळिली यथास्थिति । अधर्म धर्म बहुता
 रीतीं । बहुसाल म्या केले ॥ ३४ ॥ मग मी लक्ष्मीचिया भदें । पापी
 प्रवर्तलों उन्मादें । पाषाडजनसगसवादें । पूर्व पुण्य भस्मलें ॥ ३५ ॥
 पाषाडबोवें बोधलों । वेदमार्गभ्रष्ट जालों । यज्ञकर्म तजूनि ठेलों । दुःहा-
 विलों कीर्तीनें ॥ ३६ ॥ लक्ष्मीतिमिरें अध्र जाला । कैर्चीं सन्मार्ग
 तयाला । धर्म स्थापी मना आला । तो नाइके सताचें ॥ ३७ ॥ राजा
 जालों मी अधर्मी । मम प्रजा हि चळल्या कर्मी । कोणीं वारावें कुकर्मी ।
 समुदायाच्या दुष्कृता ॥ ३८ ॥ जनपदपाप तें षडशें । माझा शरीरीं
 प्रवेशे । ऐसा पूर्ण पापकोशें । जालों पापभूपाळ ॥ ३९ ॥ कोण्हे एके
 काळवेळीं । गेलों सेनेसीं व्याहळीं । वनीं प्रवेशलों विशालीं । बहु
 श्वापदें मारिलीं ॥ ४० ॥ क्षुधाक्रांत त्रुणाक्रांत । प्रवृद्धतापविक्रांत ।
 रेवातीरा आलों श्रांत । सर्व सेने चुकोनी ॥ ४१ ॥ स्नान केलें तापश-
 मना । लघन घडलें चुकोनि सेना । तव तत्तीरस्था सज्जना । एकादशी

ते दिवसीं ॥ ४२ ॥ रात्रौ जाला सुसमाज । तेथें राहणें घडलें मज ।
 पीडलों क्षुदेनें सहज । निराहारें जागरण ॥ ४३ ॥ डोळा न लगे श्रमा-
 स्तव । मज नव्हता भगवद्भाव । सत्सग प्रमादास्तव । कैचा विधि विधान ।
 ॥ ४४ ॥ कैची दशमी आणि द्वादशी । कैची पूजा भगवतासी । केवळ
 लघन एकादशी । पडलें घडलें अघटित ॥ ४५ ॥ होतों श्रमलों मी बहुत ।
 क्षुधात्रुषापरिपीडित । निद्रा नेणें चरफडित । प्रातः मृत्यु पातला ॥ ४६ ॥
 आले यमाचे किंकर । दष्टा कराळ भयकर । पाशबधन दृढत्तर । क-
 रूनि धरूनि चालिले ॥ ४७ ॥ मार्ग परम तो दुर्गम । ताता कवणा सांगों
 श्रम । क्रूररूप जाला यम । पुसे चित्रगुप्तासी ॥ ४८ ॥ पाशबद्ध मृगपाडस ।
 व्याघ्र गुरुगुरी तयास । तैसें देखिलें यमास । चित्रगुप्तासी पूसतां ॥ ४९ ॥
 साग याच्या आचरणा । यथातथ्य विचक्षणा । चिरें विचार करूनि
 क्षणा । मग तो बोलता जाला ॥ ५० ॥ हा पातकियांमार्जी थोर ।
 एकी एकादशी सार । सहज घडली निराहार । तेणें जाला निष्पाप
 ॥ ५१ ॥ रम्य नर्मदेचा तीरीं । एकादशी निराहारीं । पीडे करी परि
 जागरीं । कैची उरी पातकां ॥ ५२ ॥ बहु जन्मार्जित बहुवसें । पापें
 जळती एके दिवसें । एकादशीच्या उपवासें । निराहारें केवळ ॥ ५३ ॥
 सर्व पापमुक्त जाला । विशेष हरिप्रियत्वा आला । श्रीहरि न विसभे
 तयाला । सत्य सेवकअभिमानी ॥ ५४ ॥ आइकोनि चित्रगुप्तबोली । यम-
 धर्मासी लगवग जाली । भद्राखालें उडी घातली । मज भयकप सुटला ॥ ५५ ॥
 तव तो शात अति विनीत । नमन केलें दडवत । मज पूजिलें यथोचित ।
 मग बोले स्वदूतांसी ॥ ५६ ॥ आइका भाजें सत्यवचन । धर्मपरायण
 जे जन । विष्णुभक्त जे सज्जन । एकादशीव्रतनिष्ठ ॥ ५७ ॥ तुह्मी त-
 यासी नातळावें । जयासी पुजी मी सद्भावें । तयासी भ्यावें अभिवदावें ।
 तरी च सौख्य पावाल ॥ ५८ ॥ ज्याचे मुखीं हरीचें नामें । राम कृष्ण
 विष्णु प्रेमें । हरि केशवा श्रीपति नेमें । नृसिंह विक्रम वामन ॥ ५९ ॥
 नदनदना कसारि । पूतनाशोषक दनुंजारि । पतितपावन साह्यकारी ।

मधुकुशमुरनरकांतका ॥ ६० ॥ कर्पूरगौरा गिरिजावरा । भालचंद्रा गंगा
 धरा । पंचवदना परमेश्वरा । मृड महेशा ईशान ॥ ६१ ॥ भवहर श-
 कर सदाशिवा । मृत्युजय जय महादेवा । पशुपति दिग्पति पतिदेवा ।
 दीनानाथा श्रीकठा ॥ ६२ ॥ यैसी हरिहर नामावळी । जे जपतात सर्व-
 काळीं । दुरूनि तजा ते तत्काळीं । शांत सुसीळ धर्मज्ञ ॥ ६३ ॥ सत्पा-
 त्रदाननिरत । सत्सेवक सत्यवत । सद्गुरुसेवक अनन्यभूत । पुण्यरूप ते
 सांडावे ॥ ६४ ॥ सत्सगतिलोलुप अखड । हरिकथाप्रिय नी.पाखड । त्रिपुडू
 आणि ऊर्ध्व पुडू । भस्म शख चक्रांक ॥ ६५ ॥ हरिहरासी अभेदबुद्धि । ते
 तुह्मी सांडा हो त्रिशुद्धि । भेद करिती ते पापधी । बांधोनि आणा निःशक
 ॥ ६६ ॥ वर्ण अथवा वर्णेतर । शखचक्रांकित जे नर । रामकृष्णस्मरणपर ।
 साडूनि आणा दुष्टांतें ॥ ६७ ॥ मातापितयासी निष्ठुरता । लोकद्वेषी
 द्विजअहिता । देवस्वलोभनिरता । सज्जनद्विषां आणावें ॥ ६८ ॥ ए-
 कादशीव्रतविमुखा । परापवादातें सन्मुखा । उग्रा उत्तमनिंदक दुखा ।
 दाखउनियां आणावें ॥ ६९ ॥ जे विष्णुभक्तिविहीन । न करिती नारा-
 यणा नमन । नेणती देवाल्या गमन । ते आणावे बाधोनी ॥ ७० ॥
 विप्रधनलुब्ध बाधोनी । वेगीं आणा मम शासनीं । उक्त गुणान्य अव-
 गणनीं । ताडित आणा निर्भयें ॥ ७१ ॥ यैसैं यमधर्मा बोलतां । दूत
 परिसती निश्चळता । मज बहु जाली अनुतापता । तेणें निश्चेष जालों
 ॥ ७२ ॥ इतुकें जालियानतर । ताता नवल जालें थोर । हरिसारुप्य
 तेजाकार । सहस्रसूर्यसम जालों ॥ ७३ ॥ मज प्रणम्य यमें केलें ।
 दूता प्रत्ययासी आलें । काळें मजलागीं पुजिलें । तव पातलें विमान
 ॥ ७४ ॥ मग मी बैसोनिया विमानीं । गेलों वैकुठभुवनीं । सुरवर व-
 र्षती सुमनीं । जयजयकार अबरीं ॥ ७५ ॥ ताता तें सुख सागों काय ।
 माझें हृदयीं न समाय । बसलों वैकुठीं सुखमय । कल्प सहस्र शत
 कोटि ॥ ७६ ॥ विमान कोटि सुसहित । सर्व भोगसमन्वित । वसोनी
 वैकुठीं विख्यात । इद्रलोकासी आलों ॥ ७७ ॥ तेथें हि भोगाढ्य जालों । सर्व

भासस्वरूपा । नमो भासाभासातीता अरूपा । नमो मनोवाचा परा
 आपेंआपा । नमो मनोवाचावाचका ॥ ५ ॥ तव स्तव करितें स्फुरण ।
 तें तुज आत्मयाचें हें प्रमाण । तुझा अनुभव जया तो आपण । तू च
 अखड दडवत ॥ ६ ॥ इद्रियें बहिर्मुखें बापुडों । तुझिया अनुभवासी
 हे वेडीं । ते तुज केवीं जाणती बाह्य जोडी । तू स्वसवेद्य सर्वथा ॥७॥
 यैसा विनऊनि लक्ष्मीपति । प्रार्थित असे श्रोतयाप्रति । परिसा भुवन-
 त्रयीं ज्याची ख्याति । व्रतराज येकादशी ॥ ८ ॥ आइका व्रत येका-
 दशी । श्रवणें हरती पापराशी । पुण्य आकाशअवकाशों । सामावेना
 करित्याचें ॥ ९ ॥ आणखें व्रतें जें बोलिलीं । तें कोण्हीयेकें केलीं न
 केलीं । करील तरी पुण्य न करी तरी लिहिलीं । नाहींत कोठें पातकें
 ॥ १० ॥ तैसी हे हरिदिनी नव्हे हो । सकळीं करावी साडूनि आप्रहो ।
 न करितां ब्रह्महत्यादि दोष सदेहो । सर्वथा धरू नये ॥ ११ ॥ च्यान्ही
 वर्ण च्यान्ही आश्रम । एकादशी कर्तव्य हा नेम । न करी त्याच्या दो-
 षाचा निर्गम । नव्हे सर्वथा ॥ १२ ॥ ब्रह्महत्येसी आहे निष्कृति ।
 शास्त्रबुद्ध्या प्रायश्चित्तीं । एकादशीअन्नासी निवृत्ति । न घडे न घडे न
 घडे हो ॥ १३ ॥ समर्थ सर्वदोषदहनी । एकादशी हुताशनी । तिची
 च अमर्यादा अशनीं । तो दिग्बिजयी नारकी ॥ १४ ॥ दोषाशनी
 एकादशी । प्राप्त असता सर्व देशीं । अन्न वर्जितां तये दिवशीं । व-
 ळसा वर्ते पातका ॥ १५ ॥ एकादशीनें वर्जिलीं । सज्जनीं मनींहूनि
 तजिलीं । हणौनि तेथें^१ थार जाली । लपावया तयांसी ॥ १६ ॥ मा-
 ज्जरें केलें आखुंप्राशन । तस्यागस्थापि शुकासी तेंचि स्थान । तैसें सेवी
 एकादशीसी अन्न । दोष त्याआगीं सक्तमती ॥ १७ ॥ एकादशीचे अ-
 होरात्र । अन्नस्पृहा करी कुपात्र । तो सर्व नरकभोक्ता अत्र । नास्ति
 नास्ति सशयो ॥ १८ ॥ एकादशीसी दोही पक्षीं । स्त्रिया पुरुपीं मुमुक्षीं ।
 अन्न वर्जिं सुलक्षी । विष्णुप्रीतीकारणें ॥ १९ ॥ उपोषणफळ निःसीम ।

१ एकादशीस अन्न सेवन करणाराच्या दोषास. २ नरकात राहणारा. ३ एका-
 दशीस अन्न सेवून करणाराच्या ठिकाणी. ४ पातकास. ५ उदीर खणें. ६ सचरतात.

इहपरलोकीं पूर्णकाम । हरिसतोषे मेघशाम । कवण वर्णू शके हो ॥ २० ॥
 च्यारी लक्ष सूर्यसक्रातीं । बहु धन दिधले विप्राप्रति । ते पुण्य न तुळे
 हीं निश्चितीं । ज्याची सोळावी कळा ॥ २१ ॥ यतिहस्तीं हस्तोदक ।
 मेरुतुल्य सिक्थे येक । ते सर्व यतिभोजनफळ तुकें । न पवे सोळावी
 कळा ॥ २२ ॥ एकादशीच्या लवनें । सर्व पुण्याचें फळ माने ।
 हणौनि कीजे सर्व जनें । जनार्दनाप्रीत्यर्थ ॥ २३ ॥ महा पातकोप-
 पातकयुक्त नर । करी एकादशीनिराहार । तो सर्व पापविमुक्तापर । पावे
 परमपदाते ॥ २४ ॥ दशमीसी उठोनि प्रातःकाळीं । नित्यनेम करुनि
 सकळीं । विष्णुपूजा करावी प्रेमळीं । विधिपूर्वक स्वशक्त्या ॥ २५ ॥
 ब्रह्मचर्य शुचिर्भूमिशयन । येकदा येकान्नाशन । श्रीविष्णुपुढें विष्णुजनें ।
 विष्णुस्मरणें निजावें ॥ २६ ॥ प्रातरुत्थाय सुस्नात । एकादशीसी
 अच्युत । भावें पुजावा यथोचित । गंधपुष्पादि उपचारीं ॥ २७ ॥
 एकादशी निराहार निर्धारिती । पारणें करीन अपर दिवसीं । उषोषन सम-
 पूर्णनि देवासी । प्रसन्न होइ प्रार्थवें ॥ २८ ॥ देवापुढें करावें जागरण ।
 आइकावें तयाचें लक्षण । जेणें निकट नारायण । प्रेमभावें सत्पुष्ट ॥ २९ ॥
 गंध पुष्प धूप दीप । नवेद्य फळ ताबूल पुण्यरूप ।
 दक्षणा प्रदक्षणा निराजन निःपाप । पुष्पांजळी नमस्कारें ॥ ३० ॥
 प्रतिथामीं आरातिंका । चित्रविचित्र वैकुठनायका । वोवाळाविया मगळ-
 दायका । श्रीमुखावलोकनें सप्रेम ॥ ३१ ॥ यथोक्त वाद्यांचें सुस्वन ।
 पुराणपुस्तकवाचन । श्रीहरिगुणनामकीर्तन । नर्तन हस्ततालिका ॥ ३२ ॥
 पुनःपुनः जयजयकार । हरिरगीं लोळे थोर । दडवत नमस्कार । सात्वि-
 कभाव उमटती ॥ ३३ ॥ पुस्तकवाचनाहूनि भारी । भक्तगीतनृत्यप्रिय
 हरि । वैकुठ साङ्गनियां दैत्यारि । तिष्ठे हरिदाससमेळीं ॥ ३४ ॥ भक्त-
 उपकारें दाटला । हणवी तयाचा विकिला । त्याचा भारवाही जाला ।
 योगक्षेम वाहातसे ॥ ३५ ॥ नृत्ये श्रमे धर्मलिप्तागा । भक्ता भेटे अमर-
 गगा । अवभृत्स्नान पुण्ययागा । पुलकें येता हरिरगीं ॥ ३६ ॥ रामा

कृष्णा हरि मुरारि । नाचे प्रेमें रुदन करी । त्याचे पदरज त्रिपुरारी ।
 भाळीं डंबरी आपुलिये ॥ ३७ ॥ नारदसाहित शिवगणासीं । हर्षे नाच-
 तसे कैलासीं । येवढी प्रीति शंकरासी । गीतनृत्यां भक्ताचे ॥ ३८ ॥
 एव प्रकारें गीतनृत्य । त्यक्तनिद्रालस्य असत्य । जागर करी जो कृतकृत्य ।
 तो वैकुण्ठपद पावे ॥ ३९ ॥ अधोगति त्या नाहीं नरा । जो अवचक
 चक्रधरा । पाठ्य करी तरी पामरा । आत्मनाश निश्चये ॥ ४० ॥
 कळिभुजगद्रष्ट जरी । हरिवासरीं निद्रा करी । तो नष्टला ये संसारीं ।
 त्याचें जीवित अध्रुव ॥ ४१ ॥ जो नृत्यगीतीं हरिदिनीसी । जागर-
 करी देवापासीं । तो होय वैकुण्ठवासी । पूर्वजांसी नान्यथा ॥ ४२ ॥
 मति प्रेरी हरिजागरणीं । जागरा जावें येसी प्राणी । तो साठीसहस्र
 वर्षे धरणी । सेवी श्वेतद्वीपीची ॥ ४३ ॥ हरिजागरणाप्रति जातां । प-
 दरज पडती जे तत्वता । तितुकीं वर्षे सहस्रें स्वता । स्वर्गीं वसे जाग-
 रणें ॥ ४४ ॥ याकारणें गृह साडूनि । जावें आइकों हरिकीर्तनीं ।
 मडप करी जो सुमनीं । येकादशीं द्वादशी ॥ ४५ ॥ प्रतिपुष्पीं अश्वमेध ।
 येवढें पुण्य हो अगाध । निमिषीं कोटितीर्थ शुद्ध । फळ भावे जागरणें
 ॥ ४६ ॥ प्रातःकाळीं द्वादशीतें । नित्यनेमपूर्वक हरीतें । पयत्नान प-
 चामृतें । हरिदिनीसी पूर्वादिनीं ॥ ४७ ॥ मी अज्ञान तिमिराधता ।
 एणें व्रतें तू भगवता । होयी प्रसन्न ज्ञानदाता । हे प्रार्थना करावी
 ॥ ४८ ॥ यानंतरें ब्रह्मभोजन । यथाशक्त्या सपादून । स्वयें पारणें
 स्वजन-। सहित मौनें करावें ॥ ४९ ॥ पतित पाखंडी नास्तिक । अ-
 वगुणवत जितुके लोक । त्यासी बोलों नये येक । मौन बरवें सुव्रता
 ॥ ५० ॥ दोषेवीण कोण कुळ । भूमि धुता नव्हे निर्मळ । मानभग
 हा केवळ । हणौनि मौन चि बरवें ॥ ५१ ॥ एणें प्रकारें उपवास ।
 विधिवत् करील व्रतास । परम सिद्धीं होय त्यास । परमेश्वरप्रसादे ॥ ५२ ॥
 नाहीं गगेसम तीर्थ । मातेसमान गुरू यथार्थ । विष्णुसम देव समर्थ ।
 न अनशनाहूनि तप ॥ ५३ ॥ नाहीं सत्यासमान धर्म । नाहीं शास्त्र

इहपरलोकीं पूर्णकाम । हरिसतोषे मेघशाम । कवण वर्णू शके हो ॥ २० ॥
 च्यारी लक्ष सूर्यसक्रांतीं । बहु धन दिधले विप्राप्रति । ते पुण्य न तुळे
 हो निश्चितीं । ज्याची सोळावी कळा ॥ २१ ॥ यतिहस्तीं हस्तोदक ।
 मेरुतुल्य सिक्थ येक । ते सर्व यतिभोजनफळ तुकें । न पवे सोळावी
 कळा ॥ २२ ॥ एकादशीच्या लघने । सर्व पुण्याचें फळ माने ।
 ह्यणौनि कीजे सर्व जने । जनार्दनाप्रीत्यर्थ ॥ २३ ॥ महा पातकोप-
 पातकयुक्त नर । करी एकादशीनिराहार । तो सर्व पापविमुक्तापर । पावे
 परमपदाते ॥ २४ ॥ दशमीसी उठोनि प्रातःकाळीं । नित्यनेम करूनि
 सकळीं । विष्णुपूजा करावी प्रेमळीं । विधिपूर्वक स्वशक्त्या ॥ २५ ॥
 ब्रह्मचर्य शुचिभूमिशयन । येकदा येकान्नाशन । श्रीविष्णुपुढें विष्णुजनें ।
 विष्णुस्मरणें निजावें ॥ २६ ॥ प्रातरुत्थाय सुस्नात । एकादशीसी
 अच्युत । भावें पुजावा यथोचित । गंधपुष्पादि उपचारीं ॥ २७ ॥
 एकादशी निराहार निर्धारिती । पारणें करीन अपर दिवसीं । उपोषन सम-
 पूर्णनि देवासी । प्रसन्न होइ प्रार्थवें ॥ २८ ॥ देवापुढें करावें जागरण ।
 आइकावें तयाचें लक्षण । जेणें निकट नारायण । प्रेमभावें सतुष्ट ॥ २९ ॥
 गंध पुष्प धूप दीप । नवेद्य फळ ताबूल पुण्यरूप ।
 दक्षणा प्रदक्षणा निराजन निःपाप । पुष्पांजळी नमस्कारें ॥ ३० ॥
 प्रतिधामीं आरार्तिकी । चित्रविचित्र वैकुठनायका । वोवाळाविया मगळ-
 दायका । श्रीमुखावलोकनें सप्रेम ॥ ३१ ॥ यथोक्त वाद्यांचें सुस्वन ।
 पुराणपुस्तकवाचन । श्रीहरिगुणनामकीर्तन । नर्तन हस्ततालिका ॥ ३२ ॥
 पुनःपुनः जयजयकार । हरिरगीं लोळे थोर । दडवत नमस्कार । सात्वि-
 कभाव उमटती ॥ ३३ ॥ पुस्तकवाचनाहूनि भारी । भक्तगीतनृत्यप्रिय
 हरि । वैकुठ सांडूनिया दैत्यारि । तिष्ठे हरिदाससमेळीं ॥ ३४ ॥ भक्त-
 उपकारें दाटला । ह्यणवी तयाचा विकिला । त्याचा भारवाही जाला ।
 योगक्षेम वाहातसे ॥ ३५ ॥ नृत्यें श्रमे धर्मलितांगा । भक्ता भेटे अमर-
 गगा । अवभृतस्नान पुण्ययागा । पुलकें येतां हरिरगीं ॥ ३६ ॥ रामा

वेदासम । ज्ञानासमान लाभ परम । शातिपरतें सुख नाही ॥ ५४ ॥
 नाही येकादशीऐसें । व्रत एके चि उपवासें । हणौनिया सुविश्वासें ।
 सकळीकीं हि करावें ॥ ५५ ॥ या सकळाची जीवनकळा । नाम रा-
 माचें अवलीळा । स्मरणें तरणें भवाब्धिजळा । कष्टेवीण कलियुगीं
 ॥ ५६ ॥ नाम स्मरता निरतर । होती विधिनिषेध किंकर । जे का परम
 भयकर । भुवनत्रयीं प्रसिद्ध ॥ ५७ ॥ कोणहाची हि न वदे वाणी । सा-
 धनीं विधिनिषेध अवगणी । ते ये हरिनामस्मरणीं । किंकर झाले स्मर्तुचे
 ॥ ५८ ॥ धन्य धन्य ते वैखरी । रामनामातें उचारी । ते तारका येसं-
 सारीं । श्रवणमात्रें जड जीवा ॥ ५९ ॥ अत्र चित्र आख्यायिका । ए
 हरिदिनीची आइका । श्रवणमात्रें फळदायका । जें अनुपम्य पुण्याचें
 ॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामीरामदासकृते । एकादशीमहिमान
 वर्णनं नाम प्रकरण षोडश समाप्त ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो रामा दासवरदा । कदाचित्प्रमार्दे एकदां । भजनाभा घ-
 डतां दुर्मदा । देसी वैकुण्ठपदवी तू ॥ १ ॥ आही कळीनें मळीने ।
 तूसी शरणागतें दीनें । तुझिया कृपेच्या महिमानें । तुझी प्राप्ति इच्छितों
 ॥ २ ॥ आह्वा इतुकी चि आधार । आही पतित हा निर्धार । परी तूं
 पतितपावन धोर । येणें धैर्य वाटलें ॥ ३ ॥ आही स्वधर्मीं भ्रष्टलों ।
 अब्रह्मण्य जीविकें ज्यालों । पुढें जें जें आचरलों । तो तो धर्म अधर्मे
 ॥ ४ ॥ याचें नाम दमाचार । ज्याचा जाच परम घोर । आतां आहां
 कैचि थार । तुजवांचूनि भगवता ॥ ५ ॥ तुझी हि भक्ति विधिपूर्वक ।
 आह्वा न टके जी सकळिक । तुझे नाम स्मरों एक । कामातुर कुटुंबी
 ॥ ६ ॥ तुझा ऐसा आज्ञाक्रम । स्वधर्मे भक्ति सप्रेम । स्वाचाराचा उरला
 भ्रम । कैचें प्रेम अनन्य ॥ ७ ॥ तथापि तुझा कृपाभर । सहज घडतां
 नामोच्चार । नसतां सद्भाव आदर । अजामेळादि तरले ॥ ८ ॥ तो स्मरला

१ विचित्र. २ भजनाचा देखावा, सादर्य किंवा नकल. ३ जालों.

अंतकाळीं । पुडती न पडे पापमेळीं । तरी हरिनामस्मरण जाळी । पा-
 पबुद्धि पापेंसीं ॥९॥ एकदां हरिनामघोष । जाळी ब्रह्मांडींचे दोष । करितां
 पावे स्वसंतोष । तन्ही महिमा अविनाश ॥ १० ॥ वाहे उभाखुनि श्रीहरि ।
 ह्मणे मज स्मरे जो वैखरीं । मुकुंद जनार्दन नरहरी । जीत असतां अविकळ
 ॥११॥ तो अंतीं होतां विकळ । मी तरी आहे कीं अविकळ । त्याचा करू-
 नियां सांभाळ । वैकुंठासी नेईन ॥१२॥ एवढा नामाचा प्रतिपक्ष । श्रीहरि
 करितसे प्रत्यक्ष । आह्मां इतुके आहे लक्ष । नामस्मरणें तरणें हो ॥१३॥
 आतां नामीं बैसो प्रेमा । ह्मणौनि कीजे व्रतनेमा । तरी ये येकादशीचा
 महिमा । परिसा हरीचें आवडतें ॥ १४ ॥ परिसा हरिदिनीची प्रौढी ।
 वैकुंठीं उभारे गुढी । अनायासें प्राप्ति गाढी । बृहत्कीर्ति पावला ॥१५॥
 गालव नामा मुनिशार्दूल । दिव्य तेजें अति तेजाळ । जैसें सुखद रवि-
 मंडळ । तपोनिधि सत्यव्रत ॥ १६ ॥ आश्रुनि नर्मदेचें तीर । आश्रम
 परम मनोहर । सदां फळ पुष्प तरुवर । वल्ली लता आँकीर्ण ॥ १७ ॥
 रुषि सिद्ध चारण गंधर्व । यक्ष विद्याधरादि सर्व । सेविती आश्रम तो
 अपूर्व । कंदें मुळें फळपूर्ण ॥१८॥ तें गालवा निवासस्थळ । तेथें वस-
 तसे चिरकाळ । तयासी सुपुत्र सुसीळ । भद्रशीळ कुळदीप ॥ १९ ॥
 गालवाचें फळलें तप । व्यक्त जालें पुत्ररूप । वंशावळी जे अमूप । धन्य
 जाली त्याचेन ॥ २० ॥ जातिस्मरण अभ्यंतरीं । अभिनव बाळक्रीडा
 करी । कोमळ लुलीत उत्तरीं । ह्मणे हरि कृष्ण गोविंदा ॥ २१ ॥ विष्णु
 जिष्णु जळजनयना । नीरजनैथा उरगर्शयना । कमळावल्लभ खगवा-
 हना । पतितपावन परमेशा ॥ २२ ॥ खेळामाजीं विष्णुमूर्ति । मृन्मय
 करुनि पुजी स्फूर्ति । बाळकमेळें वर्णी कीर्ति । भक्तिकरां प्रबोधी ॥ २३ ॥
 निमिष निमिषार्द्ध केवळ । एकादशी व्रतसीळ । नमन पूजनीं प्रेमळ ।
 तन्मय केलीं बाळकें ॥ २४ ॥ करी श्रीहरीची प्रार्थना । करी कल्याण

१ बाहु. २ परिपूर्ण, ब्रह्मानंदपूर्ण. ३ मोठी कीर्ति. ४ परिपूर्ण, भरलेलें.
 ५ अडखळत. ६ कमलनेत्रा. ७ ज्याच्या नाभीपासून कमल उत्पन्न झालें असा
 विष्णु. ८ शेषशयना.

सकळ जना । येंस्या देखोनिया क्रीडना ! विस्मय करी गालव ॥ २५ ॥
 काडिये घेतला उचलून । प्रीत्या दिधलें आळिगन । धन्य वदन तें चु-
 बुन । हर्षें पुसता जाला ॥ २६ ॥ क्षणे बाळा भद्रसीळा । कोमळ सु-
 कुमार वेल्हाळा । खेळामाजीं अभिनव लीळा । भगवद्भक्ति करितोसी
 ॥ २७ ॥ हरिसस्मरण हरिपूजन । हृदयीं श्रीहरीचें ध्यान । एकादशीव्रत-
 महिमान । भूतकृपा सुशाति ॥ २८ ॥ चरित मगळ परम शुभ । जें
 योगियांदिका दुर्लभ । जन्मांतरस्मरणें सुलुभ । तुज कैसें जालें सागपां
 ॥ २९ ॥ आइकोनि पितयाचें वचन । परमाल्हादें हास्यवदन । भद्र-
 सीळ स्वआख्यान । स्वयें सांगता जाला ॥ ३० ॥ महिमा हरीचा आइक
 ताता । महाभागा पुण्यवता । जातिस्मरें स्मरे आतां । प्रेमें यमें जें कथिले
 ॥ ३१ ॥ गालव परम सावधान । सागे सुपुत्रनिधान । परमेश्वरीं
 तन्मय मन । तथा पितयापुत्राचें ॥ ३२ ॥ पूर्व जन्मीं मी विख्यात ।
 राजा सोमवशोद्भूत । धर्मकीर्ति नामाकित । शिक्षित दत्तात्रेयाचा ॥ ३३ ॥
 नवसहस्र वर्षे क्षिती । म्यां पाळिली यथास्थिति । अधर्म धर्म बहुता
 रीतीं । बहुसाल म्यां केले ॥ ३४ ॥ मग मी लक्ष्मीचिया भदें । पापी
 प्रवर्तलों उन्मादें । पाषाडजनसगसवादें । पूर्व पुण्य भस्मलें ॥ ३५ ॥
 पाषाडबोधें बोधलों । वेदमार्गभ्रष्ट जालों । यज्ञकर्म तज्जुनि ठेलों । दुन्हा-
 विलों कीर्तीनें ॥ ३६ ॥ लक्ष्मीतिमिरें अध जाला । कैचीं सन्मार्ग
 तयाला । धर्म स्थापी मना आला । तो नाइके सताचें ॥ ३७ ॥ राजा
 जालों मी अधर्मी । मम प्रजा हि चळल्या कर्मी । कोणीं वारावें कुकर्मी ।
 समुदायाच्या दुष्कृता ॥ ३८ ॥ जनपदपाप तें षडशें । माझा शरीरीं
 प्रवेशे । ऐसा पूर्ण पापकोशें । जालों पापभूपाळ ॥ ३९ ॥ कोण्हे एके
 काळवेळीं । गेलों सेनेसीं व्याहळीं । वनीं प्रवेशलों विशाळीं । बहु
 श्वापदें मारिलीं ॥ ४० ॥ क्षुधाक्रांत त्रुपाक्रांत । प्रवृद्धतापविक्रांत ।
 रेवातीरा आलों श्रांत । सर्व सेने चुकोनी ॥ ४१ ॥ स्नान केलें तापश-
 मना । लघन घडलें चुकोनि सेना । तव तत्तीरस्था सज्जना । एकादशी

ते दिवसीं ॥ ४२ ॥ रात्रौ जाला सुसमाज । तेथें राहणें घडलें मज ।
 पीडलों क्षुदेनें सहज । निराहारें जागरण ॥ ४३ ॥ डोळा न लगे श्रमा-
 स्तव । मज नव्हता भगवद्भाव । सत्संग प्रमादास्तव । कैचा विधि विधान
 ॥ ४४ ॥ कैची दशमी आणि द्वादशी । कैची पूजा भगवतासी । केवळ
 लघन एकादशी । पडलें घडलें अधटित ॥ ४५ ॥ होतों श्रमलों मी बहुत ।
 क्षुधात्रुषापरिपीडित । निद्रा नेणें चरफडित । प्रातः मृत्यु पातला ॥ ४६ ॥
 आले यमाचे किंकर । दष्टा कराळ भयकर । पाशबधन दृढतर । क-
 रूनि धरूनि चालिले ॥ ४७ ॥ मार्ग परम तो दुर्गम । ताता कवणा संगों
 श्रम । क्रूररूप जाला यम । पुसे चित्रगुप्तासी ॥ ४८ ॥ पाशबद्ध मृगपाडस ।
 व्याघ्र गुरुगुरी तयास । तैसें देखिलें यमास । चित्रगुप्तासी पूसतां ॥ ४९ ॥
 साग याच्या आचरणा । यथातथ्य विचक्षणा । चिरें विचार करूनि
 क्षणा । मग तो बोलता जाला ॥ ५० ॥ हा पातकियांमाजी थोर ।
 एकी एकादशी सार । सहज घडली निराहार । तेणें जाला निष्पाप
 ॥ ५१ ॥ रम्य नर्मदेचा तीरीं । एकादशी निराहारी । पीडे करी परि
 जागरीं । कैची उरी पातका ॥ ५२ ॥ बहु जन्मार्जित बहुवसें । पापें
 जळती एके दिवसें । एकादशीच्या उपवासें । निराहारें केवळ ॥ ५३ ॥
 सर्व पापमुक्त जाला । विशेष हरीप्रियत्वा आला । श्रीहरि न विसभे
 तयाला । सत्य सेवकअभिमानी ॥ ५४ ॥ आइकोनि चित्रगुप्तबोली । यम-
 धर्मासी लगबग जाली । भद्राखालें उडी घातली । मज भयकप सुटला ॥ ५५ ॥
 तव तो शांत अति विनीत । नमन केलें दडवत । मज पूजिलें यथोचित ।
 मग बोले स्वदूतासी ॥ ५६ ॥ आइका माझे सत्यवचन । धर्मपरायण
 जे जन । विष्णुभक्त जे सज्जन । एकादशीत्रतनिष्ठ ॥ ५७ ॥ तुह्मी त-
 यासी नातळावें । जयासी पुजी मी सद्भावें । तयासी भ्यावें अभिवदावें ।
 तरी च सौख्य पावाल ॥ ५८ ॥ ज्याचे मुखीं हरीचें नामें । राम कृष्ण
 विष्णु प्रेमें । हरी केशवा श्रीपति नेमें । नृसिंह विक्रम वामन ॥ ५९ ॥
 नंदनदना कसारि । पूतनाशोषक दनुजारि । पतितपावन साह्यकारी ।

मधुकुशमुरनरकांतका ॥ ६० ॥ कर्पूरगौरा गिरिजावरा । भालचद्रा गंगा
 धरा । पंचवदना परमेश्वरा । मृड महेशा ईशान ॥ ६१ ॥ भवहर श-
 कर सदाशिवा । मृत्युजय जय महादेवा । पशुपति दिग्पति पतिदेवा ।
 दीनानाथा श्रीकठा ॥ ६२ ॥ यैसी हरिहर नामावळी । जे जपतात सर्व-
 काळीं । दुखनि तजा ते तत्काळीं । शांत सुसीळ धर्मज्ञ ॥ ६३ ॥ सत्पा-
 त्रदाननिरंत । सत्सेवक सत्यवत । सद्गुरुसेवक अनन्यभूत । पुण्यरूप ते
 सांडावे ॥ ६४ ॥ सत्सगतिलोलुप अखड । हरिकथाप्रिय नी पाखड । त्रिपुडू
 आणि ऊर्ध्व पुडू । भस्म शख चक्रांक ॥ ६५ ॥ हरिहरासी अभेदबुद्धि । ते
 तुह्मी साडा हो त्रिशुद्धि । भेद करिती ते पापधी । बाधोनि आणा निःशक
 ॥ ६६ ॥ वर्ण अथवा वर्णंतर । शखचक्रांकित जे नर । रामकृष्णस्मरणपर ।
 साडूनि आणा दुष्टाते ॥ ६७ ॥ मातापितयासी निष्ठुरता । लोकद्वेषी
 द्विजअहितां । देवस्वलोभनिरता । सज्जनद्विषां आणावे ॥ ६८ ॥ ए-
 कादशीव्रतविमुखा । परापवादाते सन्मुखा । उग्रा उत्तमनिंदक दुखा ।
 दाखउनियां आणावे ॥ ६९ ॥ जे त्रिष्णुभक्तिविहीन । न करिती नारा-
 यणा नमन । नेणती देवाल्या गमन । ते आणावे बाधोनी ॥ ७० ॥
 विप्रधनलुब्ध बाधोनी । वेगीं आणा मम शासनीं । उक्त गुणान्य अव-
 गणनीं । ताडित आणा निर्भये ॥ ७१ ॥ यैसें यमधर्मा बोलतां । दूत
 परिसती निश्चळता । मज बहु जाली अनुतापता । तेणें निश्चेषे जालों
 ॥ ७२ ॥ इतुकें जालियानतर । ताता नवल जालें थोर । हरिसारुष्य
 तेजाकार । सहस्रसूर्यसम जालों ॥ ७३ ॥ मज प्रणम्य यमें केले ।
 दूता प्रत्ययासी आले । काळें मजलागीं पुजिलें । तव पातलें विमान
 ॥ ७४ ॥ मग मी बैसोनियां विमानीं । गेलों वैकुण्ठभुवनीं । सुरवर व-
 र्षती सुमनीं । जयजयकार अबरीं ॥ ७५ ॥ ताता तें सुख सांगों काय ।
 माझे हृदयीं न समाय । बसलों वैकुण्ठीं सुखमय । कल्प सहस्र शत
 कोटि ॥ ७६ ॥ विमान कोटि सुसहित । सर्व भोगसमन्वित । बसोनी
 वैकुण्ठीं विख्यात । इद्रलोकासी आलों ॥ ७७ ॥ तेथें हि भोगाढ्य जालों । सर्व

देवीं अभिवंदिलों । तावत्काळ स्वर्गा वसलों । मग मी आलों भूमीसी ॥७८॥
 येथे तुजसारिखा पिता । माता परम पतिव्रता । जातिस्मरणें जाणे ताता ।
 हें तत्वता सर्व हि ॥ ७९ ॥ याकारणें हरिपूजन । हरिस्मरणीं माझे
 मन । मज आवडे श्रीहरिदिन । एकादशी सर्वदा ॥ ८० ॥ पूर्वी नेणें
 मी हरिदिनी । भाव नव्हता मज लघनीं । अकल्पित आलें घडोनी ।
 त्याचा महिमा येवढा ॥ ८१ ॥ भावें यथोक्त करी त्याचा । महिमा न
 वर्णवे वाचा । तुवा पुसिलें जें त्याचा । अभिप्राय तो यैसा ॥ ८२ ॥
 याकारणें जी जनका । एकादशी सर्व लोकां । कर्तव्य मोक्षकांक्षका ।
 अहरह हरीचें पूजन ॥ ८३ ॥ एकादशी करी प्रति पक्षीं । त्याचा ल-
 क्ष्मीपति प्रतिपक्षी । येथे प्रतिपालुनिया रक्षी । अतीं नेतु वैकुठा ॥८४॥
 जो हें नित्य परिसे पढे । हरि अथवा हरिभक्तापुढें । तो वैकुठपदवी
 चढे । परमानददायक ॥ ८५ ॥ रूपात्मक आहे नाम । रूप नामाचें
 स्वधाम । नामें रूपें अवघा राम । दासप्रेम तन्मय ॥ ८६ ॥ विष्णुस्म-
 रणाचा हा अर्थ । नाम ह्यणौनि समर्थ । केवळ उचारें कृतार्थ । सर्व
 धर्मबाह्य हि ॥ ८७ ॥ अच्युतनामें नाही च्युति । नलगे साधन वित्पत्ति ।
 नलगे साहित्य सपत्ति । रामकृष्ण ह्यणता हो ॥ ८८ ॥ अवचट घडलें
 भद्रसीळा । तैसें चि रजकीसी अवलीळा । जेथूनि रुक्मागद भूपाळा ।
 प्राप्त तें चि परिसावें ॥ ८९ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामीरामदास-
 कृते । एकादशी महिमान । भद्रसीळोपाख्यान । वर्णननाम सप्तदश प्रक-
 रण । समाप्त ॥ १७ ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो रामा अतरात्मया । तू चाळक सकळेंद्रिया । जाणे पचविषया
 प्राणिया । तुझिया सत्ता शाश्वता ॥ १ ॥ निर्बिकार जें स्फुरण । त्याचें
 हि तू कारण । ज्यास्तव शब्दउच्चारण । नाना अर्थ कवळूनि ॥ २ ॥

सेखीं स्वरवर्णाद्देशत । ते तों अक्षर नामांकित । पदार्थनामें न क्षरत ।
 सर्व गुफोनि मोकळें ॥ ३ ॥ तैसा तू परमात्माराम । तुझिया सत्ता इद्रि-
 यग्राम । चाले तुजवीण नाहीं नेम । परतु या सकळातीत ॥ ४ ॥ यै-
 सिया तुजलागीं जाणता । त्या तुज नाहीं भिन्नता । जो ये प्रपचीं हि
 वर्ततां । या भवजाळावेगळा ॥ ५ ॥ आतां वेगळें आगळें । मीतूवीण
 स्वयें सगळें । जरी तत्वता अवेगळें । तरि का भिन्नां का भ्यावें ॥ ६ ॥
 विभक्तांभा चि अविभक्त । तरी तू देव आही भक्त । या अनुभवे महा-
 मुक्त । दशमभक्त्या भजताति ॥ ७ ॥ तुझिये कीर्तीचें वर्णन । केवीं क-
 रू शके दीन । ज्याचें मन कळीनें मळिन । एक मुख तें हि मूर्ख ॥ ८ ॥
 चतुर्मुखायुषीं चतुर । कोटिवक्त्र हरितत्पर । जैसे दाहा सहस्र पार । न
 पवती हरिगुण वर्णितां ॥ ९ ॥ जैसे आहे हो केवळ । न चले वित्पत्तीचें
 बळ । तरी कां आही मुखदुर्बळ । भेवों देवो वर्णिता ॥ १० ॥ आवचीं
 रूपें आणि नामें । एका भगवताचीं नेमें । आही चुकलों तन्ही प्रेमें । यावेगळें
 तों न पडो ॥ ११ ॥ बाळकवदनींची वैखरी । नेणें शब्दाची कुसरी । परी उल्लेख
 जो अतरीं । जाणे जननी सतोषें ॥ १२ ॥ वेदीं शास्त्रीं आणि पुराणीं । स्तविला
 आहे चक्रपाणी । तें चि वदिजे विचक्षणीं । शेखीं हणती वदवेना
 ॥ १३ ॥ तैसी अवित्पन्ना दीना । न ये रचना जगजीवना । त्यासी हि
 पावसी मधुसूदना । हणऊनि करुणाकर हरि तू ॥ १४ ॥ हें चि क-
 रुणेचें कारण । येथोक्त भजनें न पवे कोण । केवळ करिता नामस्मरण ।
 चतुरा मूर्खा सम देसी ॥ १५ ॥ येणें अभयें निर्भर वाणी । पावन
 करितां निर्भरवाणी । श्रोते परिसा निर्भर वाणी । नाहीं परमानदासी
 ॥ १६ ॥ आइका एकादशीची ख्याति । भुवनत्रयीं जे विल्याति ।
 श्रवणें महादोष जाती । करिता लाभे कैवल्य ॥ १७ ॥ दिनेकरवशीं
 अळकार । रुक्मागद जो राजेश्वर । पुण्यें पराक्रमें थोर । अयोध्यापति

१ अ स्वरापासून ल व्यजनापघ्नत एकदर ५० होतात २ विभक्तपणाचें
 सादृश्य. ३ प्रकरण ६ अंवी ११ यात सांगितलेली उत्तमोत्तमा भक्ति, तिनें.
 ४ उत्साहवान ५ वाचा ६ अतिशय किंवा पूर्णपणानें. ७ उत्सुकपणानें. ८ वाण,
 तोटा ९ सूर्यवशी.

प्रसिद्ध ॥ १७ ॥ कोण्ही एके काळवेळीं । इद्रसभेचे मडळीं । स्तविली
सुमनवनस्थळीं । राया रुक्मागदाचीं ॥ १८ ॥ मग ते इंद्राचे फुलारी ।
बैसोनिया विमानावरी । येऊनि रजनीचिये भरीं । सुमनें नेती स्वर्गासी
॥ १९ ॥ जाति मालती सेमती । बकुळी चपक मवमघीती । मोगर
पारजातक याति । आदिकरूनि सर्व हि ॥२०॥ सुगध सुरग अति सुचित्र ।
घ्राणा नयनाते विचित्र । मृत्युलोकींची पवित्र । स्वर्गपदवी पावळीं ॥ २१ ॥
महिमा सुमनाचा अपार । विषयीं निवडिले मधुकर । सगें करूनिया
किंकर । देव धरिती मस्तकी ॥ २२ ॥ प्रातःकाळीं पाहाती माळी ।
पुष्परहिता वृक्षावोळी । मार्ग न दिसे महीतळीं । भोंवत्या पौळी पांगोरे
॥ २३ ॥ बनकर सागती भूपति । रात्रौ जातिपुष्पयाति । हरितो धरिता
न दिसे क्षितीं । यैसें नवल होतसे ॥ २४ ॥ अहो ये अयोध्येमाझारीं ।
कोण्ही दान नागिकारी । पुष्पचोरी स्तेयासरी । धैर्याश्रिये जागती ॥२५॥
सुमनविमानीं सुरमाळी । जात होते अंतराळीं । पापधुमाची काजळी ।
स्पर्षे जाला अधपात ॥ २६ ॥ ते चि स्थळींचिया वागिया । होत्या
उपडुनि टाकिलिया । त्या जाळिती तापावया । तेणें धूमें हें केलें
॥ २७ ॥ पापरूपाची सगति । स्वर्गस्थासी ऐसी स्थिति । अधस्थाते
कैची गति । दुष्टसग वर्जाथा ॥ २८ ॥ विमानेसीं देवदूत । भूमीं पडलें
लखलखीत । प्रभा नगरावरी फाकत । राजा समाजें आला ॥ २९ ॥
महींद्र तयाते पुसत । तुझी कवणाचे हो दूत । येरीं कथिला हो वृत्तांत ।
आली इंद्राचे माळी ॥ ३० ॥ राजा ह्मणे करणें काय । विमान कैसें
स्वर्गा जाय । काहीं सागावा उपाय । मग ते बोलते जाले ॥ ३१ ॥
एकादशीचा जो व्रती । त्याच्या स्पर्षे ऊर्ध्व गति । मग तो
हो का भलती याति । दुसरा विचार नाही ॥ ३२ ॥
राजा पुसे परमादरें । विनीत निरुत्तर परिवारें । दूत सांगती निर्धारें ।
एकादशीची कथा ॥ ३३ ॥ कुशमुर दोघे सोहोदर । ब्रह्मवंशोद्भव दुर्द्धर ।

१ माळी. २ आवार. ३ पांगोरा=झाडमुळ्याचीं बारीक बारीक मुळें.
४ हरण करणारा. ५ चोर शोधून काढण्याकारितां.

कुश मारिलियां मुरासुर । करी कैवार बधूचा ॥ ३४ ॥ क्रोधे आरक्त
 लोचन । गर्जे प्रळयमेघस्वन । पाचारिला मधुसूदन । परमावेष्टे करू-
 नियां ॥ ३५ ॥ दोघा माडली जुझारी । मुरासुर वज्रशरीरी । रोम न
 तुटे चक्रधारीं । कौमोदकी कुठित ॥ ३६ ॥ आगीं न फुटती वाणधारा ।
 एकमेका हाणती सैरा । ते पेटले परम वैरा । बळ राहिले शस्त्राचे ॥ ३७ ॥
 मलयुद्ध करिती घोर । मुष्टिप्रहर भयकर । दुमदुमित धरणी अवर ।
 सिंहनादे गर्जती ॥ ३८ ॥ एकमेका आणिती तळा । मुर नाटोपे हो
 घननीळा । देव कांपती चळचळा । विष्णु जिष्णु पळतसे ॥ ३९ ॥
 दैत्य लागला पाठीसी । ह्मणे हरि उभा कोठे जासी । येरू मेरुदरकुं-
 टीसी । परमें श्रमें निजेला ॥ ४० ॥ दैत्य सर्वे चि पातला । हाणावया
 सिद्ध जाला । तेथे नवलाव वर्तला । प्रभुताशक्ति प्रगटली ॥ ४१ ॥
 हरीच्या शरिरापासोनी । दिव्य प्रगटली कामिनी । दैत्य भुललासें देखोनी ।
 ह्मणे तू वरी भजलागीं ॥ ४२ ॥ मग ते शखचक्रधरा । ह्मणे मजसी
 जुंझ सैरा । जितिसी तरी करीन वरा । नाहीं तरी मुक्ति परणी ॥ ४३ ॥
 मग त्या माडला सग्राम । अतुळ दोहींचा विक्रम । देव पाहाती परा-
 क्रम । अतरिक्ष विमानीं ॥ ४४ ॥ मदनबाणीं तो आसुर । चित्तीं
 जालासे जर्जर । वेष वनितेचा सुदर । मन नयन वेधिले ॥ ४५ ॥
 अर्थपरमार्थविजया । वनितोविवसी आली जया । तो तत्काळ पावे
 क्षया । काय होये वरपंगे ॥ ४६ ॥ असो अकरावे दिवसीं । सहा-
 रिले पितृशत्रूसी । हर्ष जाला सुरवरासी । पुष्पवृष्टि करिताती ॥ ४७ ॥
 सुर दुदुभि मगळ तुरीं । अवर गर्जे जयजयकारीं । सतोषलासे श्रीहारि ।
 कुमारिकेसी वर देत ॥ ४८ ॥ विजयो अकरावे दिवसीं । तुझे नाम
 येकादशी । तुझिये दिनीं जो उपवासी । तो वैकुण्ठ पावेलि ॥ ४९ ॥
 त्याच्या पुण्याची गणना । न करवे हो शतानना । धन्य धन्य त्रिभुवना ।

१ विष्णु. २ मेरुपर्वताच्या एका गुहेत. ३ तू मला जिंकिले नाहीस तर
 मग मुक्तीशीं लग्न लाव ४ स्त्रीरूपी विघ्नदेवता. ५ आपला पिता जो विष्णु त्याच्या
 शत्रूस ह्मणजे मुरदैत्यास.

एकादशीव्रतपर ॥ ५० ॥ स्वयें सांगतसे वनमाळी । व्रत हें करावें
सकळीं । स्वर्गीं भूतळीं पाताळीं । परमानंददायक ॥५१॥ आज्ञा करू-
नियां सकळा । देव पातले स्वस्थळा । तो दिनकौलीचा भूपाळा । पाहे
कोण्ही उपवासी ॥ ५२ ॥ नगरीं पिटिती डागोरा । हो का नारी अ-
थवा नरा । कोण्हेमिसें माजीं नगरा । लंघन पडलें सागावें ॥ ५३ ॥
तव ते रजकाची कामिनी । रोषें उपवासी तदिनीं । ते आणिली पा-
चारूनि । जिचा स्पर्श हों नये ॥५४॥ इच्या स्पर्शें ऊर्ध्व गति । इचें
लघन शोकस्थिति । विधीतें पुसतसे भूपति । दूतीं सर्व सांगितला ॥५५॥
कौतुक पाहातसें नगर । विमानीं लाविता चि कर । तव तें वोळगलें अबर ।
जयजयकार हरिनामें ॥ ५६ ॥ स्वास्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास-
कृते । एकादशीमहिमाने । रुक्मांगदोपाख्याने । सुमनविमानगमन नाम
अष्टादश प्रकरण समाप्त ॥ १८ ॥

॥ श्रीराम ॥

नमो रामा राजीवनयना । रमावर उरगेश्वरशयना । नमोस्तुते
वरदा जगदयना । दनुजांतका सेवकपाळा ॥ १ ॥ प्रमादलघनीं हरि-
दिनीं । नीच स्त्रीस्पर्श विमानी । होता उपमलें गगनीं । केवढा महिमा
व्रताचा ॥ २ ॥ देखोनि सद्यश्चमत्कार । वेधलें रायाचें अतर । जाला
व्रतासी तत्पर । नेणें पामर कळीचा ॥ ३ ॥ चतुर चमत्कारें स्वल्पें ।
मूढ द्रवेना अकल्पें । भगवद्वाक्यें मानी अल्पें । कीटकतुल्य वैभवं
॥ ४ ॥ धन्य धन्य त्याचें सीळ । धन्य धन्य त्याचें कुळ । धन्य धन्य
त्याचें स्थळ । जो हरिभक्तिस्पृहाळु ॥ ५ ॥ दशमी उगवल्या दिन दि-
नकरा । सहित सकळा हि नगरा । सपादूनिया सदाचारा । आले श्रीवि-
ष्णुभुवना ॥ ६ ॥ सुगंधसिंचन रगमाळा । षोडशउपचारीं सोहळा ।

१ त्या दिवसाचा ह्यणजे एकादशीचा. २ विधिविधानाबद्दल. ३ प्राप्त झाले.
४ सर्पाचा राजा जो शेष त्यावर शयन करणारा. ५ उडाले. ६ हरिभक्तीची
इच्छा आहे ज्याला.

पूजा करूनिया वननीळा । पुराणपठण हरिकथा ॥ ७ ॥ नगरी पिटिती
 डागोरा । आजि दशमी हो अवधारा । एकाशन भूशयन करा । ब्रह्म-
 चर्य नेमस्थ ॥ ८ ॥ उदक आहे निराहार । अथा गजा न घाला चार ।
 नागाप्रति यक्षीं प्रचार । राया रुक्मागदाचा ॥ ९ ॥ धन्य धन्य ज्याची
 दीक्षा । सकळा भजनाची अपेक्षा । मनापासूनिया उपेक्षा । जना अना-
 उदकाची ॥ १० ॥ धन्य शशु पुण्यनदी । नित्यनेम यथाविधी ।
 सपादूनिया राजनिधि । करी हरिपूजा कीर्तन ॥ ११ ॥ रात्रौ करिता
 हरिजागर । मगळ वाद्याचे गजर । नामघोष जयजयकार । आरतियाची
 कुसरी ॥ १२ ॥ एकादशी अहोरात्री । त्यासी क्रमे मुहूर्तमात्री । श्री-
 मुख अवलोकिता नेत्री । कथा श्रोत्रीं परिसता ॥ १३ ॥ द्वादशीचे
 प्रातःकाळीं । मगळ आरतिया भूपाळी । वोवाळूनिया वनमाळी । नित्य-
 नेम सारूनि ॥ १४ ॥ पयस्नानादिक वैभवे । विष्णुपूजा करूनि भावे ।
 ब्राह्मणभोजन स्वभावे । पारणाविधि यथोक्त ॥ १५ ॥ वेदघोष श्रुति-
 व्याख्यान । भगवद्भावे हरिकीर्तन । धन्य तेथींचे सज्जन । अष्टौ वज्ये
 वर्जिलीं ॥ १६ ॥ रात्रौ रुचिर हरिचरित । मगळ रसिक सुललित ।
 लक्ष्मीसहित लक्ष्मीकात । सुमनसेजे आरति ॥ १७ ॥ यानतरे भक्त-
 राज । ब्रह्मडे स्वगृहा समाज । ब्रह्मचर्ये घेती नीज । विष्णुध्यानं नेमस्थ
 ॥ १८ ॥ जैसे करिता व्रतनिधान । पुण्यकीर्ती भरिलें गगन । शून्यत्व
 चि जालें सघन । भुवनत्रय कोंदलें ॥ १९ ॥ आसन डळमळिलें
 इद्राचें । अतुळ शौर्य सीळ याचें । हरण करील मम राज्याचें । हणौनि
 रचिली मोहनी ॥ २० ॥ राजा आला पुष्पवना । सहज अवलोकी
 सुमना । तव ते मदनसजीवना । तेथे प्रगट जाली ॥ २१ ॥ जैसी
 लावण्याची पुतळी । पुजिलीं दिव्याभरणचैळीं । शोभे तिणे वनस्थळी ।
 थैसी जवळी देखिली ॥ २२ ॥ तरुणी प्रमदा साळकृता । निकट
 पातळी एकाता । ते तृणतुल्य ज्याचा चित्ता । तो चि धन्य कृतकृत्य ॥ २३ ॥
 नृपति हणो सुदरी । माझी होइ तू अतुरी । येरी हणो मम उत्तरी ।

वागों यैसी भाष वा ॥ २४ ॥ रायें भाप दिघली करीं । हर्षे निर्भर
 अभ्यतरीं । तीसी घेऊनिया बरोवरी । राजभुवनासी आला ॥ २५ ॥
 अष्टभोगें तो भूपाळ । तिणें भुलविला केवळ । उमजों नेदी काळवेळ ।
 व्रतनेमासी विसरला ॥ २६ ॥ तव तो सुपुत्र धर्मागद । जाणोनि पित-
 यासीं प्रमाद । कारितां जाला परमानंद । हरिदिनी हे गजरेसीं ॥ २७ ॥
 ऐसे गेले बहुत काळ । आला गृहागणा भूपाळ । आइके हरिनाम-
 कळोळ । ते दशमीचा धांडोरा ॥ २८ ॥ मुखींचें तांबूल टाकिलें ।
 शुद्ध चरणक्षाळण केलें । भूमिशयन आरभिलें । प्रस्तावले जिव्हार
 ॥ २९ ॥ तव मोहनी हास्यवदना । करी विनोद अभिवदना । ह्मणे हें
 काय आलें मना । चला मचकावरी ॥ ३० ॥ तुह्यावीण न गमे मज ।
 एकलिया न ये नीज । वचन पाळावें हें गुज । भाष आपुली आठवा
 ॥ ३१ ॥ राजा बुझावी सुदरी । तिथित्रय धैर्य धरी । इतुकें माझें वचन करी ।
 ह्मणूनि धरी हनुवटी ॥ ३२ ॥ तिणें माडिलें रुदन । गजबजिले नृपभुवन ।
 आली राणी धावोन । केलें वदन वल्लुभा ॥ ३३ ॥ धरिली मोहिनी पोटेसीं ।
 बुझावित असे तियेसी । छळू नये वो स्वामीसी । धर्म परिसे स्त्रियाचे
 ॥ ३४ ॥ भर्तारासी कटाक्ष करी । ते राक्षसी होय निर्धारीं । क्रोधें प्रतिउत्तर
 दे तरी । होय सरमां श्रृंगाली ॥ ३५ ॥ भर्तारासी करी कष्टी । ते यातना
 पावे सृष्टीं । जे अवलोकी रोषदृष्टीं । ते होय काणी कुरूपी ॥ ३६ ॥
 मुकी हुकारे तत्वता । होय बलगुली वचिंता । ग्रामशूकरी ते स्वता । मधुर
 खाता पतिवीण ॥ ३७ ॥ पति साडूनि हिंडे बाहेरी । ते उल्लंकी तरु-
 कोटरीं । ताडिता ताडू इच्छी तरी । होय व्याघ्री वृषदशिकां ॥ ३८ ॥
 क्लीब दुःखी व्याधिवत । दुर्बळ सुस्थित वा दुस्थित । तन्ही स्त्रियेसी
 पति देवत । आज्ञा उल्लू नये ॥ ३९ ॥ यैसी समजावी सुंदरा । परी
 नाइके दुराचारा । ह्मणे मी नारी कामातुरा । तुह्नी आचरा हे धर्म
 ॥ ४० ॥ नाना उपदेश बोलिले । परी विचळलिया काय चाले । पु-

१ अतःकरण २ कुत्री ३ कोल्ही. ४ फसवणारी. ५ घुबडी. ६ झा-
 डाच्या ढोलींतील. ७ माजरी. ८ विशेष रीतीनें चळलेल्या मनुष्यास.

प्यजन ते चिंतावले । हणती करावें काय ॥४१॥ मात माजली नगरीं ।
 विकळ सकळ नरनारी । विघ्न आलें राधावरी । तूं निघारी भगवता
 ॥ ४२ ॥ राजा हणणे वो मोहिनी । भाष व्रत नटकी दोनी । यावेगळें वे
 मागोनी । प्राण आदि सर्व हि ॥ ४३ ॥ मग विनविली बहुतीं जनीं ।
 त्रिवार क्षमा वाक्य मानी । मग ते मागतसे मानिनी । धर्मागदाचें सिर
 ॥ ४४ ॥ आइकोनि तयेचीं उत्तरे । कंडतरलें जनजिन्हारे ।
 हृदये उतटती गहिवरे । अश्रुधारा लोचनीं ॥ ४५ ॥ राणी
 विनवी प्राणेश्वरा । द्यावें सुपुत्राच्या सिरा । सत्व राखावें अव-
 धारा । पुत्र देखों वैकुठीं ॥ ४६ ॥ स्वामी धर्मागदावीण । कैसे राहती
 आमचे प्राण । मार्गे पुढें येक क्षण । मिळणी होईल हरिपदीं ॥४७॥
 नगरीं जाला हाहाकार । कोण्ही न करी कार्यभार । कोंधाटलें महाद्वार ।
 राजबीदीं दाटलियां ॥ ४८ ॥ उभिया बोलती नरनारी । आमचा
 प्राण नृपकेसरी । आह्मी जाऊनि बरोबरी । सृष्टि शून्य यावीण ॥४९॥
 तव धर्मात्मा धर्मागद । करी हरिकथा परमानद । पुजिला सद्भावें
 गोविंद । नित्यनेमें हरिदिनीं ॥ ५० ॥ हरिप्रसाद शोभे गळां । तुळसी-
 मंजुरीच्या माळा । भोंवता वैष्णवांचा मेळा । जयजयकारें गर्जती
 ॥ ५१ ॥ पित्रुनेमातें परिसोन । येरें घातलें लोटांगन । हणणे आजिचा
 धन्य दिन । ब्रह्मार्पण तनु होय ॥ ५२ ॥ हें शरीर अमगळ । होय
 कृमी भस्म का मळ । रामार्पण होतां मंगळ । पित्रुसहित हरिपदीं
 ॥ ५३ ॥ हरिप्रिय जातो हरिसदना । पुण्यप्रभा आली वदना । जन
 दाटले अभिवदना । वोवाळती तनुमनें ॥ ५४ ॥ धर्मागद पाहावया
 दृष्टीं । कोण्हा पवाड न मिले सृष्टीं । दुरूनि करिती पुण्यवृष्टि । आले
 राजभुवनासी ॥ ५५ ॥ पचरत्नें दिव्य ज्योति । ताटीं घालूनि
 प्राणप्रीतीं । पुत्रा वोवाळी आरती । विजयी जाला हणोनी ॥ ५६ ॥
 विजयी जाला माझा पुत्रु । निर्दाळिला वो भवशत्रु । परमानदीं माता-
 पित्रु । सहपरिवारें स्थापी ते ॥ ५७ ॥ येरु माथा ठेवी चरणीं । पितया

गेलो लोटांगणी । विनवी जोडूनिया पाणी । आजि धन्य मम जन्म
 ॥ ५८ ॥ धन्य स्वामी तुमचा धर्म । वन्य जालें जी सत्कर्म । धन्य
 धन्य पुण्यनेम । सिद्धीं नेई शीर देई ॥ ५९ ॥ धन्य पुत्र जननी जनक ।
 धन्य तेथीचे ते लोक । सकळा चढलें ब्रह्मबीक । शोक मोहो विसरले
 ॥ ६० ॥ रायें कुमार शस्त्र सारें । केलें मोहिनी समोर । तव ते हणें मज
 दे शीर । आही न टळों शब्दासी ॥ ६१ ॥ शब्दभ्रष्टाहूनि विशेष ।
 नाही सर्वथा सदोप । शब्द सत्यानृत्य पुरुष । पापपुण्य पावतसे ॥ ६२ ॥
 पापरूपाचें लक्षण । आपण वृथा घे भूषण । पुण्यपुरुषा दे दूषण ।
 नाना युक्ति चाळूनिया ॥ ६३ ॥ पुत्र व्रत भाष राया । तुज या तिही-
 ची न सुटे माया । नगरेंसहित दुखी वाया । मी जाईन तैसी च ॥ ६४ ॥
 धर्मागद विनवी माते । तुझेनि पावों सायोज्यते । वाड वेळ जाला तूतें ।
 वेगु करवी पितयासी ॥ ६५ ॥ सत्वश्रिया तो भूपाळ । उभा राहिला
 तत्काळ । खड्ग अति तिक्षण तेजाळ । कवळूनि धारा पुसिलिया ॥ ६६ ॥
 दृढयीं चिंतिला श्रीहरि । सर्व हि गर्जले जयजयकारीं । मुष्टि उचळनि
 अबरीं । पुत्राकठीं हाणता ॥ ६७ ॥ तेथें प्रगटला श्रीहरि । हस्त धरिला
 वरिच्या वरीं । अबर गर्जे जयजयकारीं । पुष्पवृष्टि होतसे ॥ ६८ ॥
 दिव्य गर्जती दुदुभी । नृप आळिगीं पद्मनाभीं । स्त्रीपुत्र कवळिली उभीं ।
 सात्विकभावे दाटलीं ॥ ६९ ॥ पूर्णचंद्र एता सृष्टीं । कोंदल्या चको-
 राच्या दृष्टि । हर्ष न समाय हृत्सपुष्टी । आपपर विसरलीं ॥ ७० ॥
 करीत होतीं ज्याचें ध्यान । तेचि प्रगटलें निधान । जीवशिवा समा-
 धान । तन्मय जालीं सकळिकें ॥ ७१ ॥ बाप भक्तलोभापर । भक्त-
 कठीं लागे धार । हणौनि वोढाविलें शरीर । करुणाकर भक्ताचा ॥ ७२ ॥
 देहममतेची आवडीं । मायबापें तें बापुडीं । हरि जिवाचें दैन्य फेडी ।
 शाश्वत कृपा जयाची ॥ ७३ ॥ तंव ते पातलीं विमानें । करिती
 गंधर्व गायनें । वाद्यें वाजती सुस्वनें । नृत्य करिती अप्सरा ॥ ७४ ॥

दिव्य चतुर्भुज शरीरें । राजा राणी पुत्र परिवारें । अवघें नगर एकसरें ।
 जैसे दिव्य विमानों ॥७५॥ एकी वाचूनियां मोहिनी । विमानें उपमळीं गगनीं ।
 वाजत घटा दिव्य ध्वनी । दिव्य फडकत पताका ॥७६॥ लघूनि इद्रचंद्रपदें ।
 महोत्साहें परमानदें । सहित सकळ हि जनपदें । विष्णुपद पावले ॥७७॥
 उद्वस अयोध्येमाझारीं । मोहिनी होती चिरकाळवरी । यमदुतीं परोपरी ।
 संतछळनें जाचिली ॥७८॥ सहित तेहतीस कोटि देव । न चले इद्राचें
 वैभव । राया नाहीं वैरभाव । एकें उपवासें तरिलीं ॥ ७९ ॥ ह्यणौनि
 सज्जनाची जना । कोणहा न घडावी छळना । कृपा नुपजे जनार्दना । संतछ-
 लकाची कदा ॥८०॥ ऐसा एकादशीमहिमा । नगर गेलें विष्णुधामा ।
 त्याचें श्रवणपठणीं प्रेमा । ते हि जाती हरिपदा ॥ ८१ ॥ पधरा दिवसां
 नारीनर । करून सर्व निराहार । ते पावती हरिमदिर । आळस कोणही
 न करावा ॥ ८२ ॥ ज्याचा नामाच्या स्मरणें । श्रम काहीं च नलगे
 करणें । सुखें भवसागरीं तरणें । त्याचें व्रत कां न करावें ॥ ८३ ॥
 व्रतातपाचें मडण । प्रेमभावे हरिस्मरण । रामकृष्ण नारायण । ह्यणतां
 हरिसायोज्यता ॥ ८४ ॥ अन्य पुराणीं निर्धारें । इचें नाम हरिशकरी ।
 तें चि परिसावें चतुरीं । हरिशकर समदर्शी ॥ ८५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भ-
 क्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । एकादशी महिमाने । रुक्मागदोपाख्याने ।
 वैकुठाभिगमनं नाम एकोनविंशति प्रकरण समाप्त ॥ १९

॥ श्रीराम ॥

नमो नमो मदरमथना । नमो अर्थाश्रया शब्दकथना । नमो
 शब्दातीता अकथना । अप्रमेया प्रमेया ॥ १ ॥ नमो सर्व जीवसंजी-
 वना । नमो सर्व मनोशा महामना । नमो अमना अनादिनिधाना ।
 सर्वरूपा अरूपा ॥ २ ॥ नमोस्तुते सर्व वाचावेदा । नमो सर्व सन्मुखा
 सावदा । समानपददा बहुविदा अविदा । नामस्मरणें केवळ ॥ ३ ॥

जया हरिशकरसम स्वता । तिहीं पगिसावें हरिशकरीव्रता । एकादशी
हे तत्वता । हरिहरात्मक जाणा ॥ ४ ॥ पूर्वी समस्तीं कश्यपात्मजीं ।
क्षीरोद मथिला विश्वकार्जीं । रत्ने काढूनि ब्रह्माडामार्जीं । डवरिली
शोभा ॥ ५ ॥ लक्ष्म्या शोभविलें विष्णुवामांग । अशें अशेष हि अग-
जग । शख शार्ङ्ग वलय हस्तयुग । कौस्तुभ कठीं झळकत ॥ ६ ॥
अमृत ऐरावत पारिजात रभा । इहीं अमरावतीसी आणिली शोभा ।
निशा आळकारली वल्लभा । चंद्राचेनि योगें ॥ ७ ॥ सप्ताननाश्वें सूर्य-
रथा । शोभविलें व्योमपथा । कामगौ शोभवी सर्वथा । वसिष्ठाश्रमासी
॥ ८ ॥ मद्य सद्योन्मादकारी । असुरां रजवी विकारी । वैद्य प्रसिद्ध जो
रोगारी । भविष्यानुसार ॥ ९ ॥ त्रयोदश रत्नें रसाळें । अगिकारिलीं
सुखसमेळें । उरलेंन एकें हळाहळें । सृष्टि करणें लागली ॥ १० ॥
बापुडियें अमरगणें । कोमाडलीं मरणभेणें । दैत्यादिकें निःकारणें । उरले
दोधे हरि हर ॥ ११ ॥ आर्द्र प्राप्तिलें नीळकठें । आर्द्र सेविलें हो वैकुठें ।
तेणें कराळें काळकुटें । विकळ जाले दोधे हि ॥ १२ ॥ तेथें जाला हाहाकार ।
अनाथवाणें दिसती सुर । काय करिती प्रतिकार । मृत्युजया जिष्णूसी ॥ १३ ॥
शिव शिवत्व पावला निशीं । प्रातर्जिष्णुता जिष्णूसी । देव गर्जती जयजय
बोषीं । दुदुभी तुरें त्राहाटिलीं ॥ १४ ॥ शुद्ध होता कर्पूरगौर । तो नीळकठ
जाला शकर । शुभ्र होता शार्ङ्गधर । तो शाम सुस्मित तेथूनि ॥ १५ ॥
पूर्व दिवसीं पडलें लघन । हणौनि स्थापिलें अनशन । अपरदिनीं सकळां
अशन । तें चि पारणें द्वादशी ॥ १६ ॥ उपोषन जालें हरिहरादि
सुरां । तेंचि आज्ञा प्रमाण चराचरा । लघनोल्लघन करी तथा घोरा ।
यातना हरिहरशासनें ॥ १७ ॥ करूनि हरिशकरीची स्थापना । सर्व
देवादि गेले स्वस्थाना । आनद जाला त्रिभुवना । हरिहरकीर्ति वर्णित्ती
॥ १८ ॥ तदिनि होता एकादश दिन । मूळ मासारंभापासून । ते ए-
कादशी हें अभिधान । अपर ते च द्वादशी ॥ १९ ॥ असतां अद्वैतता
तिथीसी । सहज सामरस्य सांभवा वैष्णवासी । चाल्वावें स्वस्व साप्रदा-
यासी । हरिहर पूजनपूर्वक ॥ २० ॥ वैष्णवीं ऊर्ध्वपुडू शंखचक्राक धा•

रण । शांभवीं त्रिपुडू भस्मोद्धूलन रुद्राक्षाभरण । परम भागवता दोहीं
 पक्षाचें अगिकरण । ऊर्ध्व पुडूवरी त्रिपुंड्रादि ॥ २१ ॥ एकासी बिल्व
 एकासी तुळसी । तत्तन्मत्र पढणें पुजेसी । इतराचार समान श्रुतीसी ।
 तुळसीधारण वैष्णवा ॥ २२ ॥ तिथी अतरीं पातला भेद । तरी आरं-
 भला द्वैतवाद । पूर्वअपर विद्धविधि अविषाद । भक्तीं करावा शाक्तीता
 ॥ २३ ॥ देवा देवा अति प्रीति । भक्ता भक्ता हि तेच रीति ।
 सर्वथा असावी सुस्थिति । विपरीत ते विपरीत ॥ २४ ॥
 विष्णुसहस्रनामीं शिवनामें । शिवसहस्रनामीं विष्णुनामें । उभयता अ-
 उभय प्रेमें । परमानंदें वर्णिलीं ॥ २५ ॥ आपण आपुलिये बुद्धि ।
 साधी एकस्याभिधान सिद्धि । तरी सहज च शमली कुबुद्धि । वाणी मु-
 ळींची वदतसे ॥ २६ ॥ शब्द एक अर्थ एक । जीवकल्पना अनर्थका-
 रक । तरी होतां अनन्य सेवक । देवसायोज्यें तन्मयता ॥ २७ ॥ अ-
 नन्यता नसतां स्वदेवीं । न पडतां पडला भेदभावीं । तेथें काय येक न-
 व्हे जीवीं । विपरीत वासना ॥ २८ ॥ याकारणें सर्वकाळीं । स्मरावी
 हरिहरनामावळी । शांभवीं वैष्णवीं प्रेमसमेळीं । परमानंदप्राप्त्यर्थ ॥ २९ ॥
 शिवा शंकरा कर्पूरगौरा । गिरीशा गिरिजेशा गगाधरा । माधवा सुरारी
 मधुहरा । मदनजनका मुकुदा ॥ ३० ॥ सप्रेम स्मरे वदनें । तेणें केलीं
 सर्व साधनें । त्यासी च घडलीं विधिविधानें । रामस्मरणें तत्वतां ॥ ३१ ॥
 स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । एकादशी हरिशंकरी- । म-
 हिमा वर्णननाम । प्रकरणं समाप्त ॥ २० ॥

॥ श्रीराम ॥

कृष्णाय नमः यैसैं ह्यणता । अथवा कृष्णासी प्रणाम करितां ।
 दशाश्वमेधफळ तत्वता । विशेषणें पावे ॥ १ ॥ दशाश्वमेधी पूण्य क्षये ।
 पुनर्जन्म पावे कर्मान्वयें । कृष्णप्रणामीं जन्मासी नये । अजता अनाया-
 सता विशेष ॥ २ ॥ मायाप्रसारण आकर्षण । करू जाणें ह्यणौनि कृ-
 ष्णाभिधान । मायातीत नित्य निरजन । मायाकारें अविकार ॥ ३ ॥

शब्दातीत होय तत्वतां । परी शब्दसंभवे ज्याचिया सत्ता । तरौ शब्द-
रूप कोण हो आता । दुजा योजावा हरिविणें ॥ ४ ॥ एव हरिरूप
शब्दमेळा । त्याहीमध्ये रामकृष्णादि नाममाळा । सद्य सुलुभ असता
भवजाळां । भयभीत तो अभाग्य ॥ ५ ॥ प्रकृतिस्थे ब्रह्मांडें जितुकीं ।
तितुक्यांतील हि महापातकी । पै जांही पापें न करूं शक्ती जितुकी ।
दहनशक्ति एके हरिनामीं ॥ ६ ॥ हा अर्थवाद जो ह्मणेलि प्राणी । तो
नारकी हें प्रसिद्ध पुराणीं । एतावता तत्वता तरी वाणीं । स्मरा सप्रेम
हरिहरनामें ॥ ७ ॥ एक च वेळ हरिहरउच्चारें । कृतार्थता आहे नि-
र्धारें । अजामेळादिक प्रत्यक्षाकारें । तत्काळचि तरले किं ॥ ८ ॥ दोष
दग्ध होऊनि सकळ । हरिसायोज्यता पाविजे केवळ । हरि उच्चारितां
एक वेळ । सेखीं अव्यय महिमा हो ॥ ९ ॥ ऐसें अनुपम्य तपोभरीं
जोडलें मानुष्य वैखरीं । कैसें विसंभवे ह्मणौनि निरतरी । जीवीचें आ-
वडीं स्मरावें ॥ १० ॥ यातें स्मरावें अनुदिन । तथापि एकादशी हि
हरिदिन । तरी तो एकादशी निर्णय गहन । परिसा दहन अधवोघा ॥ ११ ॥
परमापत्ति अथवा परमोत्साह । उल्लुघू नये एकादशी अह । वैष्णवीं
शांभवीं निःसदेह । हरिशकरीं ह्मणौनि ॥ १२ ॥ एकीच एकादशी तरी
एक च भाव । अद्वैत शाभव वैष्णव । द्वैताचा ठायीं स्वयमेव । सांप्र-
दायें प्रशस्थ ॥ १३ ॥ ऊर्ध्व त्रिपुडादि विविध । जेथें बोलिला जो
निषेध । तो त्यासी च आहे प्रबोध । दृढभक्तिकारणें ॥ १४ ॥ परतु
तेणें दुजयासि दोषदृष्टीं । पाहाणें हें जर्घन्य सृष्टि । एकेच निर्गमते
तरी दुजी गोष्टी । श्रुति करील्या कासया ॥ १५ ॥ ह्मणौनि जें जयासी
उचित । तें निंदणें हें चि अनुचित । उभय सांप्रदायीं सुनिश्चित ।
एकादशी करावी ॥ १६ ॥ अविद्धा एकादशीसक्त । तो जाणावा
विष्णुभक्त । द्वद्वभाव विनिर्मुक्त । रामस्मरणतत्पर ॥ १७ ॥ दशमी शेष
अरुणोदयीं । वैष्णवें उपोषण करूं नये तयीं । सपूर्ण एकादशी द्वादशी

वृद्धिगामिनी जयी । तरी द्वादशीसी उपोषन त्रयोदशीसी पारणें ॥ १८ ॥
 एकादशी जरी पूर्णापरतोद्वादशी । तरी एकादशी साङ्गनि लघन द्वादशीसी ।
 बहुवाक्ये विरोधे सदेह मानसी । सर्वथा न धरावा वैष्णवी ॥ १९ ॥
 अरुणोदयी असतां दशमी । ते सपृक्तैकादशी नेमी । जे मोहिनीसी दि-
 धली स्वर्गकामी । ह्यणौनियां ते वर्जिली ॥ २० ॥ उदयापूर्वी त्रिघटिका ।
 व्यापिनी एकादशी आङ्का । ते सदग्धैकादशी धार्मिका । वर्जिली असे
 सर्वथा ॥ २१ ॥ उदयापूर्वी मुहूर्तव्यापिनी । ते सयुक्तनाम हरिदिनी ।
 वर्जावी सदा वैष्णवजनी । हरिप्रीतीकारणें ॥ २२ ॥ लववेध असतां
 दशमीचा । एकादशी त्यजावी सत्यवाचा । प्रमादें घडे तरी सुराबिंदुस्पर्श
 साचा । गगामर्द्रे सुमद्र ॥ २३ ॥ कळार्द्धमात्र दशमी विद्धा । ते एकादशी
 नव्हे शुद्धा । ते एकादशीची श्रद्धा । द्वादशी त्रयोदशीसी पारणें ॥ २४ ॥
॥ गरुडपुराण ॥ अरुणोदय अथवा अर्द्ध बिंब । असता दशमी शेषा-
 वलव । तरी द्वादशीचें उपोषन अविलव । पारणें त्रयोदशीचें ॥ २५ ॥
 तेंणें ऋतुशताचें असे पुण्य । पुत्र सपदा पावे धन्य । सूर्योदयादारभ्य सा
 घटिका ते अन्य । सकीर्णैकादशी वर्जावी ॥ २६ ॥ दशमीयुक्त एका-
 दशी करी । फळश्रुति नेणोनि गाधारी । तिचे शतपुत्र नाशले ससारी ।
 ह्यणौनिया ते वर्जिली ॥ २७ ॥ आता अष्टौद्वादशी वर्णिल्या विद्वज्जनी ।
 उन्मिळिनी वजुळी त्रिस्पृशा पक्षवर्द्धनी । जया विजया जयति पापना-
 शिनी । अघांतका पुण्यदायका ॥ २८ ॥ एकादशी च सपूर्ण असे ।
 पुनर्वृद्धीतें पावलीसे । तिचें नाम उन्मिळिनी ऐसे । दोषे धन हुताशनी
 ॥ २९ ॥ द्वादशीचा उपवास द्वादशीसी च घडे । तिसी वजुळी ऐसे नाम
 जोडे । जिच्या पुण्यप्रभावे विघडे । हत्या अयुत पातक ॥ ३० ॥
 अरुणोदया आद्य सकळ दिन द्वादशी । अतीं प्रातःकाळीं पावे त्रयो-
 दशी । ते श्रीहरीसी प्रिया द्वादशी । त्रिस्पृशानाम प्रसिद्ध ॥ ३१ ॥ कुंहु
 राका वृद्धिवता । जै पक्षवर्द्धिनी तत्वता । ते एकादशीचा उपवास स्वता ।
 द्वादशीसी करावा ॥ ३२ ॥ पुण्य पुनर्वसुश्रवण रोहिणीयुता । ज्या ज्या

द्वादशी उपोषिता । त्या सकळासम फळतत्त्वतां । पृथक पृथकाकार
 ॥ ३३ ॥ उन्मिळिनी ब्रह्महत्या विनाशनी । वजुळी अयुतहत्याविध्वशिनी
 चत्वारि महदोष प्रशोधिनी । त्रिस्पृशा सुप्रसिद्धा ॥ ३४ ॥ पक्षवर्द्धिनी
 अशेष कलुषांतका । जया इहामुत्र जयकारका । विजया प्रे-
 तत्व विमोक्षका । नरक निवारका जयति ॥ ३५ ॥ अष्टमी
 पापनाशिनी । महा पुण्यभरें वोळ्ळी हरिदिनी । विशेष शुक्ल
 रुक्षयुक्त सांडिता जनीं । करस्थ अमृत सांडिलें ॥ ३६ ॥ यार्ची रूपें
 विवेकतया । पुष्ययोगें ते जाणावि जया । श्रवणयोगें ते विजया । पुन-
 र्वसूसी जयति ॥ ३७ ॥ पापनाशिनी रोहिणीयोगें । आणख मतांतर
 प्रसर्गें । शुक्लैकादशी पुनर्वसुरगें । ते जया उत्तमा तिथी ॥ ३८ ॥
 सशल्य हरिवासर । हठें च जे करिती नर । ते त्रैलोक्यसभव घोर । अघ
 पावती नान्यथा ॥ ३९ ॥ आता एकादशीसी मातृपितृश्राद्ध । ते द्वादशी-
 सी करावें हें प्रसिद्ध । हरिदिनीसी अन्नदाता भोक्ता शुद्ध । नव्हे नाना
 प्रायश्चिती ॥ ४० ॥ एकादशी नित्यव्रत । श्राद्ध नैमित्तिक यत । नित्या-
 नतरें नैमित्त्य सुव्रत । आचरती स्वधर्म ॥ ४१ ॥ एकादशी हे पुराणोक्त ।
 श्राद्ध ह्मणावें शास्त्रोक्त । तरी जीविका कोणती यथोक्त । जे येथें च
 लागला दुराग्रहो ॥ ४२ ॥ रुतंकादिप्रमादें श्राद्ध राहिलें । तें द्वादशीसी
 पाहिजे केलें । हें पुर्वी हि आहे चालिलें । आता कां हा वृथाग्रहो ॥ ४३ ॥
 भक्तिआश्रयें करावें कर्म । हें कळीमाजी मुख्य वर्म । तरी एकादश्या
 भगवत्प्रेम । द्वादशी श्राद्ध हि साधलें ॥ ४४ ॥ निर्डन तें पूर्ण विष्णु-
 स्मरणें । त्या विष्णूसी व्रतभर्गें द्रोही होणें । श्राद्ध सहजच भ्रशें अग-
 विगुणें । येणें दोन्ही हि नाशती ॥ ४५ ॥ यालागूनि शास्त्र देश काळ
 विचक्षणें । एकादशीचें श्राद्ध द्वादशीसी करणें । दोन्ही पक्ष सिद्ध होती
 येणें । पूर्वजा गति दोही हि ॥ ४६ ॥ द्वादशी असतां अल्प । कैसा
 होईल श्राद्धसकल्प । यैसा न धरावा विकल्प । आमध्यान्ह शिवशास-
 नात् ॥ ४७ ॥ विष्णूसी नवेद्य आधीं समर्पणें । त्यानतरें पितरासी देवासी

अर्पणें । अक्षर्यां अनत उपतिष्ठे तेषं । विपक्षे दोष बोलिले ॥ ४८ ॥
 पितृशेष अर्पितां अनता । तो जाणावा रेतदाता । पूर्वजां होती क्लेश
 तत्वता । तस्माद्विष्णुवार्पण आधीं ॥ ४९ ॥ एकादशीसी मृत ब्राह्मणक्रि-
 या । प्रेताहुति पिंडदान तिलाजुळि तया । तदिनीं नेदावी अपरदिनीं
 द्यावी जया । विष्णुभक्ति तद्विद्धि ॥ ५० ॥ तदिनीं मत्रतः सर्व सार्थक ।
 पुत्रं करावें ऊर्ध्वदेहिक । तात्पर्य हें चि जें अन्नोदक । हरिदीनीसी वर्जावें
 ॥ ५१ ॥ पुत्रपौत्र धनसंपदा । सर्व संतोष पावती सर्वदा । अंतीं उभय
 कुळेंसी परम पदा । पावे हरिजागरें हरिदिनीं ॥ ५२ ॥ हरिनामस्मरण
 सप्रेम । तयासी फळले सर्व हि नेम । तो च जाला सपूर्णकाम ।
 आत्माराम हरिकृपा ॥ ५३ ॥ स्वमुखें बोले श्रीहरि । मदिनीं जो मजागरीं ।
 मन्नामस्मरण गीत नृत्य करीं । तयासी मी ज्ञान प्रबोधीं ॥ ५४ ॥ तो
 उत्पन्न ज्ञानी माझे स्वरूप । तया भिन्न कैचा भक्तवारोप । मी च स्वयें
 होऊनि तद्रूप । मन्नाम सप्रेम संस्मरे ॥ ५५ ॥ अत्र विष्णुशिवस्तव
 समरस । वर्णिला विष्णुव्रतविलास । आतां शिवमहिमा अति सुरस ।
 बोलिजे सतीं परिसावा ॥ ५६ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास
 कृते । एकादशी निर्णय । वर्णन नाम प्रकरणं समाप्त ॥ २१ ॥

॥ श्रीराम ॥

ॐ नमः शिवाय स्वप्रकाशाय । सदा सप्रेम हृदयीं ध्याय । तो-
 शिवत्व पावे जो नाम गाय । हें काय हो अपूर्व ॥ १ ॥ यथाशक्त्या
 युगदेशकाळानुसार । सरक्षूनिया सदाचार । शिवनामस्मरणें नर । तर-
 तील च कीं ॥ २ ॥ स्मरण च नाहीं कदा शिवाचें । दुराचारें भरण
 दुर्भराचें । करिता शिवासारिखें आलें वाचे । सीतभीत भिल्लासी ॥ ३ ॥
 तेषं शिवनामस्मरणप्रभावे । जीवघाती सुप्रभा पावे । ते आवडी आळ-
 विता जीवें । काय शिवता न पाविजे ॥ ४ ॥ जे शिवप्राप्तीकारणें ।
 योगयोगादि साधन करणें । ते लाहिजे केवळ नामस्मरणें । सुखरूप
 स्वगृहीं ॥ ५ ॥ ऐसें स्वतःसिद्ध सद्य असतां । आणि सज्जनीं हि सिक-

विता । नामीं विश्वास नुपजे चित्ता । ऐसा कोण असे हो ॥ ६ ॥ आधीं
च सर्व जीवप्रीय सदाशिव । तरी सतानुमोदन मार्दव । तरी शिवनाम-
स्मरणीं सद्भाव । सदृढ जाला सभाग्या ॥ ७ ॥ आता शक्रव्रतमहिमां-
भोधी । ज्याचा पार न पविजे बुद्धि । तेथें कळी कळीत अल्पधी ।
केवीं वर्णू शकेलि ॥ ८ ॥ तथापि भक्ताप्रिय पचानन । भावें च होय
सतुष्टमान । यथाशक्त्या भक्त्या स्तवन । परिसोनि सपूर्ण सुखदाता
॥ ९ ॥ पूर्वीं विष्णुव्रतें वर्णिलीं । आता शिवव्रतें आरभलीं । ते परि-
सावीं महाराष्ट्रबोलीं । प्रेमलक्षणीं विचक्षणीं ॥ १० ॥ येन्हवीं तन्ही प्र
वीण । न सरे देशभाषेवीण । श्रोते जे का सर्वसाधारण । ते सकळ
सुखी व्हावे कीं ॥ ११ ॥ वाचूनि मूळ अर्थ सांगावा । तरी देशभाषा
आली गौरवा । केवळ मूळश्रवणें च मानवा । अर्थावबोध नव्हे कीं
॥ १२ ॥ मूळश्रवणें पुण्य असे । हें हि देशभाषेस्तव भासे ।
जे देशभाषा प्रकाशक तेथें नसे । पुण्य हें काय घडों शके ॥ १३ ॥
पुण्यदायक भगवत्कथा । तद्विषयीक तो पुण्यगाथा । भगवत्कथेवीण
सर्वथा । सस्कृत काय पुण्यद ॥ १४ ॥ सुवर्णाची असता खोटी । अन-
र्घ्यता चढलीकोटी । अळकार करिता काय तुटी । होय मूळ मौल्याची
॥ १५ ॥ ह्मणौनि पुराणीं गायनीं । देशी सस्कृत अनन्य जनीं । सर्वथा
शिवकथा पुण्यजननी । परिसा आता शिवरात्री ॥ १६ ॥ परिसा शिव-
रात्रीसुव्रत । पुराणप्रसिद्ध जगविख्यात । सद्य सद्वरले पतित । श्रवणें
हरती अधबोध ॥ १७ ॥ दान धर्म तप होम । नव्हती शिवरात्रीसम ।
योगयागादि दुर्गम । सरी न पवेति साधनें ॥ १८ ॥ श्रवणमात्रें अध-
हारिणी । यमपथनिवारिणी । भुक्तिसुक्तिप्रकारिणी । शिवपदप्रदायका
॥ १९ ॥ माघ फाल्गुन सधीसी । कृष्णपक्षीं चतुर्दशी । ते शिवरात्री
पुण्यरासी । सर्व यज्ञोत्तमोत्तमा ॥ २० ॥ शिव सागे पार्वतीसी । नसता
प्रकाश जनासी । भावेंवीण अनायासी । पावन जाला पतित ॥ २१ ॥
पूर्वीं कोण्ही एके काळीं । निष्पाद जीवघाती वोळी । वसे विजनीं वन-
स्थळीं । गिरीसकुळीं गृह त्याचे ॥ २२ ॥ लोहिताक्ष कृष्णवर्ण कृष्णकचुक

धनुष्यबाण । बद्ध गोधांगुळी त्राण । प्राणघाती जिवाचा ॥२३॥ कृपा-
 विहीन तो पीनांग । धूर्त धूर्त तो मृगमार्ग । अष्टदिशा पाहे माग । ऐसा
 भ्रमला गिरीवने ॥२४॥ आमिषलुब्ध चिंतातुर । पापें हि न मिळे आहार ।
 अचिला नाही ईश्वर । पापें सतापें पीडे ॥२५॥ रवि चालिला अस्तमाना ।
 मग तो चिंतितसे मना । आतां अवरोधू जीवना । मृग प्राशना येतील ॥२६॥
 आजि बाळकें उपवासी । येथें वधीन श्वापदासी । लपवावया स्वतनूसी ।
 बिल्वजाळीं रिघाला ॥ २७ ॥ रम्य तत्तडागतटीं । लिंगरूपीं तो धूर्जटी ।
 भोंवतीं बिल्वतरुची दाटी । गुप्त असती दोघे हि ॥ २८ ॥ दृष्टीपुढिलें
 बिल्वदळें । तोडूनि टाकितसे कोमळें । तें पडताती भाग्यबळें । लिंग-
 मूर्ध्नि दक्षणे ॥ २९ ॥ वायु सीतळ तज्जळयोगें । तेणें थरथरा कपित
 अगें । शिवसदृश सुप्रसगें । शब्द बदनीं उमटती ॥ ३० ॥ नाहीं
 खावया मिळालें । हणौनि भोजन नाहीं जालें । लक्ष पशुहिंसा लागलें ।
 निद्रा नाहीं नयनासीं ॥ ३१ ॥ ऐसा प्रथम प्रहर जाला । प्रहर पूजा
 घडली याला । शंकर भोळा तो वोळला । पापजाळा जाळिलें ॥ ३२ ॥
 धरम स्फुरती अतःकरणीं । तव पातली चारु हरणी । पीन यौवन
 गर्भिणी तरुणी । जळपाना स्थाना तथा ॥ ३३ ॥ मृगया विचक्षण
 तर्कला । बाण धनुषासी लाविला । विशाळ नयनेनें देखिला । कृतात-
 दूत चि तो जैसा ॥ ३४ ॥ त्रुषा अतिभेणें पळाली । तुष्टिपुष्टिभा
 गळाली । जैसी चित्रीची लिहिली । पद नुचलिता बोलतसे ॥ ३५ ॥
 स्थिर होई महा व्याधा । गर्भिता मी न करी बाधा । कुटुंबाची न वचे
 क्षुधा । गर्भिणीचा अति दोष ॥ ३६ ॥ मृगी मानुषभाषिणी । मज्जुळ
 सुरस धर्मवाणी । व्याध विस्मित अतःकरणीं । बाण काढी धनुषाचा
 ॥ ३७ ॥ भिल्ला वाटतसे नवलाव । म्या हि वधिले बहुत जीव ।
 ऐसें वाणीचें लाघव । नाहीं पशूचें परिसिलें ॥ ३८ ॥ अज्ञात हि शिवपूजन ।
 चातुर्थांशें अघदहन । प्रथम प्रहरें धर्मज्ञान । किंचित जालें लुब्धका ॥ ३९ ॥
 व्याध पुसतसे हरणीसी । कोणे स्थानीहूनि आलीसी । कोणे वशींची

आहेसी । सर्व साग मजपासी ॥ ४० ॥ मृगी हणो व्याधवरा । रभा
इद्राची अप्सरा । कळावती अति सुदरा । विश्व जाणे मजलागीं ॥४१॥
सौभाग्यमद पुष्टांग । हिरण्याख्य महाभाग । दानव मजसी रतसभोग ।
बहुत काळ क्रमले ॥ ४२ ॥ कोणही एके काळवेळीं । चद्रमौळी शैल-
वाळी । क्रीडत असता सुखसमेळीं । दिव्य पेखण माडले ॥ ४३ ॥
तंव मी भोगचिन्हान्विता । बहुत दिवस सेवातीता । गेलें वोळगों भग-
वता । तेणें रुद्र क्षोभला ॥ ४४ ॥ रभे गेली होतीसी कोठें । लावण्य-
तनुमदें गर्विष्ठे । सेवा सांडूनियां उद्धटे । दानव भीम भोगिसी ॥४५॥
तरी तू पावसी अधोपात । मृगी होयी या वनात । हिरण्याख्य हि उ-
न्मत्त । मृग होईल तव भर्ता ॥ ४६ ॥ ऐसा रुद्रशाप जाला । मग
म्यां गौरीश विनविला । तेणें उश्राप दिधला । भिल्लयोगें उद्धार ॥४७॥
आतां तव रूपदर्शन । होता जन्मांतरीचें ज्ञान । जालें परियेसी वचन ।
माझे प्राण रक्षावे ॥ ४८ ॥ आता येथें येईल अन्या । पीत यौवन
लावण्या । मृगी मासला जे धन्या । तयेलगीं वधी व्याधा ॥ ४९ ॥
जरी ते नयेलि भयभीता । तरी परिसे अपरकृताता । मी येईन हो त-
त्वता । शपथ माझे अवधारी ॥५१॥ देव गुरु द्रव्यहरण । ब्रह्मस्त्रापहारकरण ।
आदि करुनि अघदारुण । ते मज होत टळलियां ॥५१॥ ऐसें आइकोनि ते
क्षणीं । मुक्त केली कुरगिणी । जळपानकृत हरणी । गेली स्वस्थानाप्रति ॥५२॥
तव ते पातळी दुसरी । तिची सपत्नि सुदरी । देखे लुब्धक धनुर्धारी ।
भयभीता बोलतसे ॥ ५३ ॥ व्याधा न करीरे सधान । माझे परियेसी
वचन । हरणी आली अत्र हनन । सांग केलें कीं नाहीं ॥ ५४ ॥ व्याध
बोलतसे विस्मित । वाचा इची हि सुललित । शपथ करील तरी सकृत
इसी हि मुक्त करीन ॥ ५५ ॥ तव तो हणो वो पिनागी । तुज दि-
धलें आहारालागीं । शपथ करुनियां सवेगीं । आपण गेली स्वस्थाना
॥५६॥ हरणी हणो महामती । मी तरी आहे गा रुतिमती । आतां एईल
माझा पती । पीन यौवन तनु ल्याची ॥ ५७ ॥ तथाचेनि मासें तुज ।
कुटुंबेसीं त्रुप्तिभोज । जरी तो न ये तरी मी सहज । एईन शपथ करी-

तसे ॥ ५८ ॥ पति सांडूनिया घरीं । पर पुरुषीं जे रमे नारी । इत्या-
 दिक पातक ये शिरीं । जरी मी न ये प्रभाते ॥ ५९ ॥ मग ते परिसो-
 निया बोली । चारु हरणी मुक्त केली । आपुल्या आश्रमासी गेली । भील्ल
 विल्व जाळिके ॥ ६० ॥ मृग लक्षावया डोळा । विल्वमजुरिकां कोमळा ।
 तोडूनि टाकी भूमडळा । गुप्तलिंगमस्तकिं ॥ ६१ ॥ ते चि द्वितिय
 प्रहरपूजा । सहज जाली वृषभध्वजा । तेणें हरलें पाप पूजा । पुण्यप्रकाश
 जाला ॥ ६२ ॥ तंत्र तो कृष्णकाळविट । आला बहु मास उत्कट । हरणी-
 गति लक्ष्मीत निकट । देखे मेघ भिल्लासी ॥ ६३ ॥ तया वाटला प्राणात । हणने
 हा भेटला कृतात । पद चाळिता बाणघात । प्राण माझा हरील हो ॥ ६४ ॥
 हरणी दोन्ही ममांगना । येथें आलिया जीवना । येणें नेलिया निदाना ।
 ऐसें चिन्ह गमतसे ॥ ६५ ॥ हरिण पुसतसे लुब्धका । परीस वनपशु-
 वातका । हरणी दोघी मम नायका । येथें वधिलिया तुवां ॥ ६६ ॥
 भिल्ल करीतसे आश्चर्य । हणने हा मृगवेपें आर्य । मग सुचूनिया आत्म-
 कार्य । त्यासीं बोलता जाला ॥ ६७ ॥ हरणी दोघी तत्रांगना । करूनि
 गेलिया जळपाना । तुजला दिधलें मज भोजना । शपथ करूनिया गे-
 ल्या ॥ ६८ ॥ आता हरीन तुझे प्राण । करी देवाचें स्मरण । एरु हणने
 हें प्रमाण । प्राण देईन सन्वासी ॥ ६९ ॥ परी परियेसी प्रार्थना । रु-
 तिमती ममांगना । तीसी योजूनिया सताना । प्रातःकाळीं एईन ॥ ७० ॥
 रुतिमती जरी युवति । प्रजा न रची प्राणपति । तरी तो होय भृणघाती ।
 त्यासी होती यातना ॥ ७१ ॥ इत्यादिक सर्व धर्म । चालावें हें मोक्ष-
 वर्म । कदा न करावा अधर्म । शरीरसंपत्ति जातां हि ॥ ७२ ॥ भिल्ल
 हणतसे रे धूर्ता । असत्य बोलतोसी पूर्ता । जाणोनि जीवघातवार्ता ।
 कोण एईल अल्पधी ॥ ७३ ॥ मृग हणने जिवें प्राणें । बुधां सत्य सर-
 क्षणें । हें शाश्वत कैचें जिणें । शपथ कारितों परियेमी ॥ ७४ ॥ विप्र
 सर्व धर्मभ्रष्ट । क्षेत्रिणीं जो का नष्ट । इत्यादिकें पापें पष्ट । लिपे नेम
 टळलिया ॥ ७५ ॥ अनृताहूनि विशाळ । नाहीं नाहीं हो अवजाळ ।
 तें मज जडो कां तत्काळ । जरी मी न ये प्रभाते ॥ ७६ ॥

अतरसाक्षी आत्माराम । तो सकळाचे हृदयीं सम । भिल्ला विश्वासला
 नेम । मुक्त केला सतोषे ॥ ७७ ॥ हरिण आश्रमासी आला । एरु तोडी
 बिल्वपाला । सहज पूजा घडे त्याला । तृतीय प्रहरीं शिवाची ॥ ७८ ॥
 तव पातला प्रातःकाळ । वायु सुटला सीतळ । सीते शिवशिवसे
 विकळ । हणत पाला तोडितसे ॥ ७९ ॥ चतुर्थ प्रहराचे पूजन ।
 तया घडलेसे न कळोन । कैचे आचमन कैचे स्नान । शकर भोळा
 बोळला ॥ ८० ॥ बाळार्काभिये प्रकाशीं । जव पाहे आश्रमासी । तव
 पातली पाडसासीं । तिसरी हरणी डोळसा ॥ ८१ ॥ एरे सज्ज केला
 शर । देखोनि कडतरले जिव्हार । वेगीं बोलतसे उत्तर । स्थिर स्थिर
 लुब्धका ॥ ८२ ॥ स्तनपाने जीववी बाले । हरणी वधू नये कृपाले ।
 जरी तू विकळ क्षुधानले । तरी हे ठेऊनि येईन ॥ ८३ ॥ पतिवच-
 का जे नारी । महा पापिणी संसारीं । आदि करूनिया मजवरी । पापे प
 डोत जरी न ये ॥ ८४ ॥ तंव तो शिवपूजा निपाप । प्रकाशला ज्ञा-
 नदीप । हणे भेटलीं पुण्यरूप । मृगवेशे देवते ॥ ८५ ॥ व्याधे हरणी मुक्त
 केली । आपुल्या स्थानाप्रति गेली । अवघी एक वाट जाली । स्मरती
 बोली भिल्लाची ॥ ८६ ॥ मृग हणतसे हरणीसी । बुद्धि असावे वनवासीं
 पाहावे व्याघ्रा लुब्धकासीं । रक्षात्रिये पाडसे ॥ ८७ ॥ तंव त्या हणती प्राणे-
 श्वरा । तुझेन सौभाग्य सुदरा । तुजवाचूनिया निराधारा । अनाथा ये ससारीं
 ॥ ८८ ॥ आह्मी येऊ निज सांगाते । पावों सौभाग्य मरणाते । सौख्ये पावोन
 स्वर्गाते । तुझेन पुण्ये पुनाता ॥ ८९ ॥ तंव ते बोलती पाडसे । सुदरे
 सकुमारें डोळसे । आह्मी येऊ नजीस वासे । कोण पाळील आह्मासीं
 ॥ ९० ॥ सकळा मरणाचा निश्चय । मृग मानितसे कुळक्षय । क्षण-
 क्षणा विकळ होय । परी सत्वासी न सडी ॥ ९१ ॥ प्राप्त असता
 मरणदुःख । केवीं आठवे हो रतिसुख । हरिण स्वधर्मी सन्मुख । भृण-
 हत्येसी निरसिले ॥ ९२ ॥ अविधि विप्रयाची विकृति । विधिनुल्लघी
 महामति । तो गृहस्थपणे यति । अति निपाप ससारी ॥ ९३ ॥ मृग

धार्मिक सिरोमणी । परिवारें सत्य रक्षणीं । आला जेथें शूळपाणी ।
 गुप्त बिल्वजाळिके ॥ ९४ ॥ करूनि नमन प्रदक्षणें । पुढें चालिली
 साहीजणें । मुदित तनुमनेंसीं क्षणें । आलीं भिल्लुआश्रमा ॥ ९५ ॥
 तंव तो पूर्वींच निरामिष । गेला आश्रमा निर्दोष । पतिव्रता हणें अशेष ।
 श्रम जाला जी आर्जा ॥ ९६ ॥ क्षुधात्रुषानिद्राक्रांत । शीत वात अति
 संचित । आमच्या उदरार्थ बहुत । कष्ट जाले स्वामीतें ॥ ९७ ॥ एरें
 हरणाचा वृत्तात । निरोपिला यथाभूत । शाकाहार यथामिळित । करूनि
 करिती आश्चर्य ॥ ९८ ॥ तव तें देखिलीं हरणें । कौतुक पाहाती
 अवधी जणें । मृग व्याधालागीं हणें । सहकुटुबें सिणलासी
 ॥ ९९ ॥ आतां वधुनिया आमतें । भोजन कीजे यथोचितें ।
 ऐसें आइकोनी भिल्लातें । अति वैराग्य प्रगटलें ॥ १०० ॥
 स्वयें निंदी स्वशरीरा । नयनी अश्रुचिया घारा । धिग्जन्म म्या या दुर्भरा ।
 जीवहिंसा भरियेलें ॥ १०१ ॥ सत्यासाठीं सहकुटुबें । मृग तू आलासी
 अविलबें । मी मानत्र धिग्विटबें । महा पापें जीतसें ॥ १०२ ॥ पर-
 पुण्य देखोनि डोळां । नुपजे स्वदोषी काटाळा । वज्रचित्त पापागळा ।
 तो जड दगडापरिस हि ॥ १०३ ॥ तैसा नव्हे हो तो व्याध । मानूनि
 आपुला अपराध । प्रणम्य प्रदक्षणा कृतबुध । धनुषबाण भगिलें
 ॥ १०४ ॥ तव जाहाले जयजयकार । देवदुदुभीचा गजर । पुष्पवृष्टि
 करिती सुर । दिव्य विमान पातलें ॥ १०५ ॥ देवगण हणती भिल्लासी
 बैसे विमानीं पुण्यरासी । शिवपूजनें शिवरात्रिंसी । तू नि पाप पुण्यात्मा
 ॥ १०६ ॥ मृगराज सत्करासी । यानीं बैसे परिवारेंसी । वाहोनि उत्सा-
 हें तयासी । दिव्य लोकाप्रतीं नेलें ॥ १०७ ॥ स्थान विख्यात उडगणीं ।
 तिकाडें त्या तिघी हरणी । माथा तो मृग शिरोमणी ।
 निकट दोन्हीं पाडसें ॥ १०८ ॥ पृष्टिभागीं तो लुब्धक । नयनी देखती
 सर्व लोक । बाप कृपालु त्रिंबक । पशुहिंसक तारिली ॥ १०९ ॥
 पतितपावन बिरुदावळी । साच केली चद्रमौळीं । त्याचें नाम प्रेममेळीं ।
 घेता काय नुद्धरिजे ॥ ११० ॥ अत्राक्षेप विचक्षणी । कीजे

श्रोतीं सुलक्षणीं । रभा हिरण्याख्य वाणीं । शिवशापै मृग हरणी ॥ १११ ॥
 विमानी आरुढल्या तिधी । तरी त्या इतरा कवणी दोधी । हें सागावें
 कथा वोधीं । तारा लोकी कैसेन ॥ ११२ ॥ इद्रलोकीच्या अप्सरा ।
 स्वस्थाना जाव्या सुदरा । या वाचूनियां सुरेश्वरा । क्षण हि एक न गमे
 हो ॥ ११३ ॥ अत्र न करिता साक्षेप । सहज च आहे आक्षेप ।
 परिसा परिहार सक्षेप । संग बाधी दुष्टाचा ॥ ११४ ॥ रभे शापी
 पचमौळी । मेना तिळोत्तमा ते काळीं । सहज होतिया जवळी । त्या
 ससर्ग भोविंनळा ॥ ११५ ॥ याकारणें हो सत्सग । नित्य स्तविती
 महाभाग । धि कारिती दुष्टयोग । समबुद्धि असतां हि ॥ ११६ ॥ तरी
 त्या तिधी मृगनायका । रभा तिळोत्तमा मेनका । एकी निर्गमली आ-
 शका । आता वास परिसावा ॥ ११७ ॥ अप्सरावीण न चले काज ।
 अमरावतीसी हे सहज । अत्र तारालोकीं चोज । तरी हें ऐसें चि गमे
 ॥ ११८ ॥ अशैकरूनि तारागणीं । मुख्य सुरसभारगणीं । कथा वि-
 चित्रा पुराणी । बहु रुषिमत्त यथार्थ ॥ ११९ ॥ आतां जाला निःस-
 देहो । शिवनामस्मरणें पाहों । भिल्ल धरूनि दिव्य देहो । आहे ताराम-
 डळीं ॥ १२० ॥ अग्र परिसावी शिवकथा । कुडलाहरणाख्य गाथा ।
 जेणें निरशे हो भववेथा । पद पाविजे शांकर ॥ १२१ ॥ स्वस्ति श्री-
 मद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमा वर्णन । शिवरात्रि मृगाख्यान ।
 समाप्त ॥ १२२ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो मृडा अमूर्त मूर्तिमता । नमो त्रिमूर्ति अष्टमूर्ति भगवता ।
 नमो विश्वमूर्ति विश्वातिता । विश्वभरा शकरा ॥ १ ॥ तू भक्तजनक-
 रूपाकर । अल्पायासैं अति दातार । उभय लोकीं वज्रपजर । भक्ता सुख-
 प्रदानी ॥ २ ॥ स्वकीय दासा प्रतिपाळीसी । हें कांय आश्चर्य
 गुणतोयरासी । अभक्त दुर्जनादि नुपेक्षीसी । विश्वात्मा तू विश्वेश
 ॥ ३ ॥ तुझेनि तनु हे राहे क्षम । तुझेनि चाले इद्रियग्राम ।

तुझेनि होय विषयाभिराम । विश्राम तु जीवाचा ॥ ४ ॥ तू
 महिरूप महेश्वर । वाहासी सर्व जीवाचा भार । तुजवेगळी कैची थार ।
 चराचरासी ईश्वरा ॥ ५ ॥ करूनि दुष्टांचा सहार । सुष्ट करिंसी दुरा-
 चार । मुक्ति पावती निरतर तुझेन हस्तें मस्त हि ॥ ६ ॥ तुझ्या हस्तक-
 छत्रें मस्तक । शोभे जयाचा तो कौतुक । साम्राज्य सुख पावे सकळिक
 भक्तिपदीं अत्रिच्युत ॥ ७ ॥ तुझेन करसथित त्रिशूळें । पडती छे-
 दलिया कठनाळे । ते मुक्त होती धौत कळिमळें । शिवसायोज्य पावती
 ॥ ८ ॥ भक्त अभक्त जन दुर्जन । सकळाचें करिंसी परिपाळण । ह-
 णौनिया तू करूणाघन । तुझा महिमा कळेना ॥ ९ ॥ तू दुर्जन द्वेषि-
 तासी तत्वता । तरी ते कैसें वाचते शरीरता । तुज शिवावाचूनि अशि-
 वता । तत्काळचि पावते ॥ १० ॥ आत्मा सांडी कळेवर । तरी कैचा
 हो ससार । तैसें तुंवा हें सचराचर । चाळिलें चळें ॥ ११ ॥ एतावता
 कृपावता । अनायासें शाश्वतदाता । अहेतुक भजनासारखें होता । भक्त
 हणऊनि तारसी ॥ १२ ॥ तुझिये शिवरात्रिसुदिनीं । मृगें भिल्ल बैसोनि
 विमानीं । नक्षत्रलोक पावली नयनीं । विश्व देखें जयातें ॥ १३ ॥
 ते च शिवरात्री विचित्र । कथा पौराणकी पवित्र । कुंडलाहारण स्वतत्र ।
 परिसा परम शाभव ॥ १४ ॥ परिसा व्रतराज शिवरात्रि । कुंडलाहारण-
 कथा श्रोत्रीं । जे परिसतां पुण्य श्रोत्रीं । महापातकें नाशती ॥ १५ ॥
 नाथा विश्वनाथाप्रतीं । गिरिजा पुसे प्राणप्रीतीं । शकर सांगे पूर्वस्थिति ।
 कथा कुंडलाहारण ॥ १६ ॥ विदेह नगरीं राजेश्वरा । नामें सुधर्मा
 महा थोर । प्रजापाळक धर्मपर । सर्व हि गुणसपन्न जो ॥ १७ ॥ नी-
 तिवत राष्ट्रींचे लोक । नाहीं दड दोष दारिद्र शोक । पृथ्वीचे राजे मंड-
 लिक । तया देती करभार ॥ १८ ॥ त्याची भार्या तिळोत्तमा ।
 गुणलावण्यें मनोरमा । स्थिरयौवना निरोपमा । पतिप्रिया पतिव्रता
 ॥ १९ ॥ तयासी असता सुखसमेळें । बहुतकाळ लीळारोळें । एके
 दिवसीं कार्यमुळें । राजा आला पुसावया ॥ २० ॥ आला देखोनि

रिपुमर्दन । पुढें आली हास्यवदन । वदूनि घाली दिव्यासन । पाद
 प्रक्षालन केलें ॥ २१ ॥ तांबूल दिधलें पूर्णभावे । समीप बैसली गौरवे ।
 राजा ह्यणतसे स्तभावे । विडा घेई सुदरी ॥ २२ ॥ तव ते हर्षोत्फुल्ल-
 नयना । विटर्क घेतां शुभानना । शिव शिव स्मरे नृपागना । तें भुपाळें
 परिसिलें ॥ २३ ॥ सुखीचें टाकिलें तांबूळ । प्रस्तावलासे तत्काळ ।
 स्मरलें जन्मांतरीचें मूळ । शिवरात्रि तदिनीं ॥ २४ ॥ मनामार्जीं आजि
 पूजा । करीन मानीं वृषभध्वजा । अंतर नेणोनी ब्राह्म चोजा । राणी
 चित्तीं दुखवली ॥ २५ ॥ वोसावली तनुमनें । बोले पतिप्रतीं वचनें ।
 तांबूल टाकूनिया अननें । दिसे विरस मानिला ॥ २६ ॥ तरी हें ऐसें
 का जी जालें । स्वामी सत्य सांगा बोले । नाहिं तरी प्राण अपुले । तत्का-
 लचि सांडीन ॥ २७ ॥ इची लटिकी नाहीं वाणी । राजा दचके अतः-
 करणीं । मग ते आश्वासी सुश्रोणी । आइके प्रिये अपूर्व ॥ २८ ॥
 तुवा स्मरला सदाशिव । मज आठवला पूर्वभव । ते मम जन्मकथा सर्व ।
 सावधान परियेसी ॥ २९ ॥ मी वो होतो वैश्यजात । स्वधर्मनिरत शु-
 चिस्मत । दैवें माडलें विपरीत । चौर्यदुद्धि बोडवळी ॥ ३० ॥ चद्रद्वेषी
 जैसा राहु । अजनरूपा रात्रीं कुहु । भित्तिभेदन कुशलबाहु । बाजों
 नेरी पाउल ॥ ३१ ॥ छिद्रीं बांधें वोऽमनिका । एव नेदीं खोक सिंका ।
 मदीं विखरूनि कालुका । पात्रें पात्र हरितसें ॥ ३२ ॥ वस्तु ठेवायार्चीं
 स्थळें । मज विदित असती सकळे । पाळती वरीं रूपें कुटिलें । ऐसा
 पृथ्वी हिंडतसे ॥ ३३ ॥ तंव माझेनि दैवयोगें । अपूर्व माडलें प्रसर्गे ।
 मद्य फाल्गुन सध्व भागें । शिवरात्रीचें निशीं ॥ ३४ ॥ भ्रमत असतां
 एके नगरीं । आर्द्ध रात्र जाली पूर्वीं । जन मीनलें शिवमदिरीं । विभवे
 शाभव नरनारी ॥ ३५ ॥ तेथें राहिलों दडोनी । तव भाग्यवंत कामिनी ।
 आलीसे लघ्वीलागूनि । साळकार सुदया ॥ ३६ ॥ झड घातली मणि-
 कुडला । तेणें कर्ण चि खडला । तेथें हाहाकार जाला ।
 सुखीं घालूनि पळतसे ॥ ३७ ॥ चहुकडूनि धाविनलें एके मज

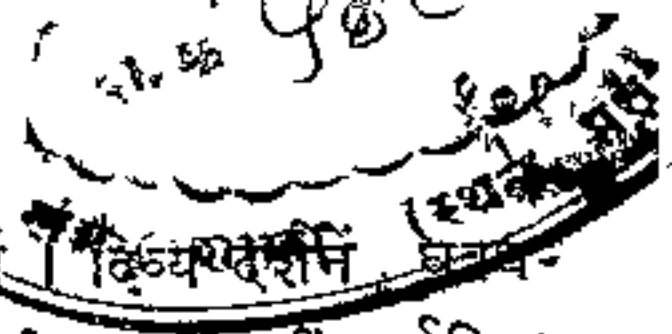
आटोपिलें । खड्गें शिर माझें छेदिलें । पडलें सकुडल कूर्पी ॥ ३८ ॥
 शिवरात्रीसी लघन जागरण । दुष्टबुध्या वडता जाण । चौर्यकर्में
 घडतां मरण । जातिस्मरण राजपद ॥ ३९ ॥ तरी शिवरात्रि शिव-
 योगें । आजि आहे दैवयोगें । ह्यणौनियां म्यां व्रतउद्योगें । तावूळ त्यक्त
 केलें ॥ ४० ॥ ऐसैं आइकोनि प्राणप्रिया । परमानदें वदी राया ।
 मज हें आणावें प्रत्यया । मग चालिलीं दोवें हि ॥ ४१ ॥ चौर्यस्थाना
 जाऊनि भूप । खाणोनि प्रगट केला कूज । मांसरहित अस्थिरूप ।
 शिर सकुडल सांपडलें ॥ ४२ ॥ आश्चर्य करी राजपत्नि । जें व्रत
 घडतां हि निर्यत्नीं । येवढा महिमा ते प्रयत्नीं । करितां फळ तें अकळ
 कीं ॥ ४३ ॥ सद्य प्रत्यय हि देखोनि । भक्ति नुपजे ज्याचें मनीं । तो
 चि पाषाण ये जनीं । नव्हे पाषाण पाषाण ॥ ४४ ॥ मग ते विश्वा-
 सलिया चित्तें । राजारणी एक व्रतें । अनन्यभावे यथावितें । यथोक्त
 करिती शिवरात्रि ॥ ४५ ॥ रात्रौ जागरण पूजन । करिती अनुलंघ्य
 लंघन । पुराणश्रवण शिवकीर्तन । ब्रह्मभोजन दानोक्त ॥ ४६ ॥ तेणें
 व्रतपुण्यप्रभावे । पुत्रपौत्रीं सुखवैभवे । भोगूनि अती महादेवे । दिव्य
 विमान प्रेरिलें ॥ ४७ ॥ दोवेंजणें ते विमानी । वैसोनि आळी शिव-
 स्थानी । पुनरावृत्ति नाही जनीं । एवढा महिमा प्रसिद्ध ॥ ४८ ॥
 यालागीं हो ये संसारीं । जो शिवरात्रि भावं करी । सहस्रयज्ञफळ
 निर्घारीं । तो पावतसे अनयासे ॥ ४९ ॥ जो हें परिसे भक्तिप्रेमें ।
 तो भुक्तिमुक्ति पावे नेमे । पढेलि तो सुख सर्वकामें । पावांनि पावे
 शिवपदा ॥ ५० ॥ सकळ क्रियेचें जिव्हार शिवप्रेम होय साचार ।
 ते शिवनामीं जो तत्पर । तो च स्वयं मदाशिव ॥ ५१ ॥
 स्थिति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवव्रतवर्णने । शिवरात्री
 कुंडीलाहरणोपाख्याने प्रकरणम् ॥ २३ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

शिवनामस्मरणे प्रेमळ । ज्ञानेध्यानैवीण केवळ । शिवपद पावती
निर्मळ । जे देवासी दुर्लभ ॥ १ ॥ शिवनामस्मरणासम । साधन नाही
सुखद सुगम । महिमा वर्णू न शक्ती निगम । शास्त्रे पुराणादिके
॥ २ ॥ सहस्रजन्मे कारिता तप दान व्रते । पात्रिने शिवनाम सुप्रेमाते ।
ते शिवनाम प्रेमळ एकचिते । परिसा महिमा शिवाचा ॥ ३ ॥ शिवरा-
त्रि कुडळाहरणारुयान । पूर्व प्रकरणीं जाले वर्णन । आता परिसावे उ-
द्यापन । शमुशाभवासवाद ॥ ४ ॥ जे आइकता सर्व हि पापे । नाशोनि
जाती पुण्यप्रतापे । आचरतां भक्ति साक्षेपे । भुक्तिमुक्ति परमानदे ॥ ५ ॥
माघ फाल्गुन सधोसी । वृष्णपक्षीं चतुर्दशी । तदिनीं यथाविधि राहावे
उपवासी । प्रतिवर्षप्रमाणे ॥ ६ ॥ अवतावे द्वादश द्विजवर । शिवभक्त
सदाचार । आचार्य पतिनसहित सादर । निमांत्रावा सद्भावें ॥ ७ ॥ मंडप
चतुस्र द्वादश हस्तक । रम्य करावा चतुर्द्वार तोरणात्मक । दिव्यावरे
पुष्पमाळा चामरादिक । सर्व हि शोभा करावी ॥ ८ ॥ समार्जन रंग-
माळा । सिंचावे नाना सुगंध परिमळा । लिंगतोभद्र मध्यमडळा । पंच-
रंगीं रेखावे ॥ ९ ॥ द्वादश कुभ निर्मळजळपूर्ण । सर्व औषधियुक्त स-
पूर्ण । रत्नयुक्त युक्तसुवर्ग । वस्त्रवेष्टित सपूज्य ॥ १० ॥ मडळा मध्ये
पेठावेष्टित । प्रति दिशेसी त्रिणि त्रिणि यथोचित । धान्यावरी
स्थापावे सुशोभित । द्वादशलिंग पूजना ॥ ११ ॥ अर्घ्य प्रथम द्यावे ।
गुर्वादिकासी पूर्णभावे । पाद्य अचमन करावे । मुधुपर्कपूजन ॥ १२ ॥
मंडपाचिने सन्निधीं । देशकादि पुजूनि यथाविधि । सौवर्ण प्रतिमा कृ-
पानिधि । उमामहेश योजावा ॥ १३ ॥ द्वादश माषक अथवा एक ।
स्वशक्तिसारिखा त्रयंबक । मध्यमडळीं न्यासपूर्वक । सर्वोपचारीं पुजावा
॥ १४ ॥ शिवसकले हृदयी । पुरुषसूक्तेन शिराचां ठायीं । शिखा
नाराथेणेति अन्वयीं । विभाडिती त्रिनेत्रीं ॥ १५ ॥ प्रतिरथेनतु कवच ।

शतरुद्रिय अस्त्र साच । हे षडंग न्यासच । आतां आपाद मस्तक हे
 ॥ १६ ॥ सर्वेश पदयुगीं । पुरूष जानुभागीं । ऊग्र तो जघासगीं ।
 उरुद्वयीं पशुपति ॥ १७ ॥ अबोर गुह्यस्थानीं । जगदीश्वर जघनीं ।
 उरु क्रम उदर भानी । रुद्र हृदयीं चिंतावा ॥ १८ ॥ भुजांसी
 देव सर्वेश । कठीं सद्योजात ईश । आस्य सस्य करावा ।
 ॥ १९ ॥ नाशिकदेशीं महादेव । नेत्रस्थानीं वामदेव ।
 भ्रुवोर्मध्य भीमदेव । उमापति ललाटीं ॥ २० ॥ सर्वांगीं
 सर्वव्यापी महेश्वर । ऐसें देवरूप करावें शरीर । देव होऊनि देव
 यजावा हा निर्धार । तत्वता श्रुतिस्मृतीचा ॥ २१ ॥ देवरूप च पूज्य
 पूजक । देवरूप मत्र उपचार सकळीक । हा अनन्य भजनाचा विवेक ।
 जाणती शाभव तत्वज्ञ ॥ २२ ॥ आवाहनादि यथाविधि । पचामृतस्नान
 प्रत्येकें प्रेमबुद्धि । वेदमत्रीं शुद्धोदक स्नान बुधीं । रुद्राभिषेक करावा
 ॥ २३ ॥ तीर्थजळें निर्मळ । सुवासित सुगधमेळें । विल्वपत्रें पुष्पें
 फळें-। मिश्रित स्तपन करावें ॥ २४ ॥ कस्तुरिकादि मलयज
 दिव्य गंध । कुकुमाक्षता रग स्निग्ध । सुवासित सुरग सुविकासित
 शुद्ध । उक्त पुष्पें समर्पात्रीं ॥ २५ ॥ विशेष त्रिशूळाकार
 कोमळें । भावें अर्पात्रीं विल्वदळें । ज्याचें महिमान आगळें ।
 शिवसंतोषकारकें ॥ २६ ॥ वृतमिश्रीत गुग्गुळ सुधूप । द-
 शाग्गादि दिव्यरूप । कपिलाज्यें त्रिवृत्ति दीप । नवेद्य अन्नं चतुर्विधें
 ॥ २७ ॥ लेह्य पेय चोष्य खाद्य । षडरस सुस्वाद्य । पचामृतादि रस
 सद्य । भगवतासी अर्पात्रीं ॥ २८ ॥ उदक सुगध सुसीतळ । शुद्धाचमन
 करोद्वर्त्तन ताबूळ । दिव्य फळें दिव्य चैळे वेष्टित बहुळ । दक्षणा पूर्णा
 पूजार्थ ॥ २९ ॥ निराजन आरातिका । पुष्पाजळीं त्रिपुरातका । प्रद-
 क्षिणा जगन्नायका । अष्टागनमन प्रार्थना ॥ ३० ॥ मध्यमडळीं सपूज्य
 कळशीं । यथोक्त पूजूनि शिवपार्वतीसी । यान्तरें द्वादश कळशीं । द्वा-
 दश नामें पूजन ॥ ३१ ॥ यथोदेशस्था सुमृत्तिकागें । महिद्यौरीतिमत्रें

१ ही ओवी तीन चरणाची मुळांतच आहे. २ दुसऱ्या प्रतीत प्रयत्नेक असें आहे.

करावीं लिंगें । पिंड शलाका पर्णालिका अन्वेष्ये । विध्युक्तं यथापद्धति ।
 वात ॥ ३२ ॥ ते द्वादश द्वादश घटों । पूजावी द्वादशनामीं घूर्जटि ।
 प्रीत्यर्थं तै चि कर्णपुटीं । परिसावी अनुक्रमे ॥ ३३ ॥ पूर्व दिशेचे त्रिणि
 कलश । प्रथमीं पूजावा सर्वेश । द्वितीय कुभी पुरुष । तृतीय पशुपति
 पूजावा ॥ ३४ ॥ मध्यमडळा दक्षिणदिशे त्रिणि । तये प्रथम कुभस्थलिंगीं
 उग्र शूळपाणि । द्वितीय कुभलिंगीं घोर सुराग्रणी । तृतीयीं रुद्र पूजावा ॥ ३५ ॥
 तैसिं च पश्चिमें तीन कलशीं तीनीं लिंगें । ते प्रथमीं भव पूजावा भक्तिरगें ।
 द्वितीयीं-सद्योजात सागें । तृतीयीं सर्वेश सर्वभोगें पूजावा उमामहेश ॥ ३६ ॥
 आतां उत्तरेचें घटत्रय । ते प्रथमीं महादेव अप्रमेय । द्वितीय कळशस्थलिंगीं
 वामदेव होय । तृतीयीं भीम पूजावा ॥ ३७ ॥ सर्व घटस्थ लिंगार्चनीं ।
 ज्याप्य षडंग रुद्रें करूनि । प्रत्येकें करावा अर्चनीं । पचोपचार प्रत्येकें
 ॥ ३८ ॥ एव विध्युक्त यथापद्धति । साग सहपरिवार सुरेशपति ।
 पूजन करूनिया सुचितीं । रात्रौ जागरण करावें ॥ ३९ ॥ प्रतियामीं
 आरातिका पूजा । भावें करावीया वृषभध्वजा । वाद्यें गीत नृत्य पुराण
 स्तुति वोजा । तोषत्रीजे गिरिजेश ॥ ४० ॥ प्रातःकाळीं नित्यनेमपूर्वक ।
 भावें पूजावा त्रयबक । गृह्योक्तविधानें पावक । सुस्थडिलीं स्थापावा
 ॥ ४१ ॥ तिलाज्यें रुचा दशाशें । हवन करावें सावकाशें । अथवा
 घृतप्लुतपायसें । पचामृते मिश्रितें ॥ ४२ ॥ समी समिधा घृतप्लुता ।
 त्रयबकेणतु अष्टोत्तरशता । नवग्रहाहुति प्रायश्चित्ता । हुति होमाविया
 ॥ ४३ ॥ स्थालीपाक लोकपाल बळी-- । ग्रहपूजनपूर्वक होममेळीं ।
 प्रीतीं पावविजे चंद्रार्द्रमौळी । भक्तिभावें यथाविभवे ॥ ४४ ॥ यानतरे
 आचार्य सपत्निक । पूजावा परम प्रीतिपूर्वक । वस्त्रालकार सकळीक ।
 गोवृषदानादिप्रदानें ॥ ४५ ॥ दश ब्राह्मणासी सुशय्या सोपस्कर । द्यावा
 प्रीत्यर्थ परमेश्वर । अथवा एकीं तन्हीं व्रतपर । तेणें दिधली पाहिजे ॥ ४६ ॥
 द्वादश ब्राह्मणासी तिलपात्रादि दानें । करावीं सुव्रते निराभिमानें ।
 दानानतरे ब्राह्मणभोजने । यथाशुचि तें द्यावीं ॥ ४७ ॥
 सुगधोर्द्धतन ताबूल दक्षणा । शिवस्वभावें द्यावें ब्राह्मणा । भवानिभवप्री-

त्यर्थ तदर्पणा । सकल्प करावा ॥ ४८ ॥ सर्वेश्वरेश्वर ईश्वर । जो अत-
 रसाक्षी निरतर । तो सांग पूजावा हा बडिवार । तदत्तसुभव विभवाचा
 ॥ ४९ ॥ वित्ताढ्य षाढ्य करी । तें काय नेणे त्रिपुरारि । अकिंचना
 किंचितें कृपा न करी । काय निष्ठुर करुणाबुधी ॥ ५० ॥ समर्थ पूजिला
 बहु काचनीं । दुर्बळाची एकि काकिनी । दीनदयाळ समान मानी ।
 प्रसन्न जळें बिल्वदळें ॥ ५१ ॥ एव अनन्यभावे शिवरात्रत करी ।
 तो धन्य धन्य अति धन्य संसारीं । तो सर्व हि सुख भोगे शतवर्षवरी । पुत्र
 पौत्रीं हि नादे ॥ ५२ ॥ दुःख दोष भय रोग दारिद्र । यासहित निरश्ले
 अभद्र । अविच्युत अच्युतप्रियप्रसादे भद्र । इहामुत्र शिवभाष्ये ॥ ५३ ॥
 अतीं शिवसमीप होय शिवगण । दिव्यभोग भोगूनि यथातःकरण ।
 सेखीं शिवप्रसादे शिवां प्रवेशण । पुनरावृत्ति असेना ॥ ५४ ॥ हे सोद्या-
 पन शिवरात्रित्त । श्रवण कीर्तन करिती भाग्यवत । ते सर्वपापनिर्मुक्त
 शाश्वत- । पदव पावती शाकर ॥ ५५ ॥ एकें सद्य शिवनामें केवळ ।
 पतित उद्धरले उद्धरती तत्काळ । त्याचा महिमा गाता प्रेमळ । कैसें न
 पवती शिवपद ॥ ५६ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
 शिवरात्रित्तवर्णने । कुडलाहरणोपाख्याने । शिवपुराणोक्तउद्यापननाम
 प्रकरण ॥ २४ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नमस्तेस्तु सोमनाथा । नमो सोमेश्वरा समर्था । नमो
 सोमवारत्रते अनाथा । आत्मपदप्रदायका ॥ १ ॥ शिवरात्रित्तवर्णन जालें ।
 आता सोमवार महिमान अरभलें । अल्पायासें असें वर्णिलें । महत्फल
 जेथें ॥ २ ॥ करितां व्रताचरणीं लघन । प्राणी होताति क्लेशायमान ।
 हणौनि सदाशिव दयानिधान । निशिभोजने च प्रसन्न ॥ ३ ॥ तरी
 स्वभावे हि जे संसारीं । बहु व्यवसाये कार्यभारी । ते काय नित्य निर-

तरी । रात्रीवरी न राहती ॥ ४ ॥ एतावता भोळानाथ । सुखें तरा-
वया अनाथ । सोपा उपाय विश्वनाथ । कळीं सोमवारव्रत ॥ ५ ॥
नदिनारदे सवाद । सोमवारव्रत पुण्यद । इह वाछितकामफळद । अतीं
पद शाकर ॥ ६ ॥ श्रावण माघ अथवा फाल्गुन । चैत्र का वैशा-
खापासून । प्रारभ करावा सुदिन । सोमवारव्रताचा ॥ ७ ॥ नित्य-
नेम करूनि यथोचित । सदाशिवपार्वतिसहित । पूजावा सर्वोपस्कार-
सयुत । यथाशक्त्या सुभक्त्या ॥ ८ ॥ भावें पूजितां जगज्जीवना । स्व-
भावें च नुरें सर्व कामना । चद्रोदयीं चकोरा जीवना । काय मागावें
लागे ॥ ९ ॥ मागावें काय समर्थाप्रतीं । हें जीवा न कळे वित्पत्ति ।
ह्मणौनि न मागतां दे सपूर्णस्थिति । न दे तरी कृपा हे नव्हे ॥ १० ॥
जो न मागता दे सपूर्णकाम । तयासी कासया करावा नेम ।
जनें भजावें हेचि परम । तथापि कामिका कामद ॥ ११ ॥
स्थावरलिंग विप्र प्रतिष्ठित । अथवा जें देवतार्चनांत । ज्योतिर्लिंगपुराण
विख्यात । भाग्ययोगें पाविजे ॥ १२ ॥ पचामृतादि रुद्राभिषेक । वैदिक
अथवा शिवसहस्रनामात्मक । अथवा मुख्य शिवायनम उत्तमश्लोक ।
प्रेमें नेमें पूजावा ॥ १३ ॥ दिव्यांबरें दिव्यगर्भें । दिव्यपुष्पें नानाविधें ।
दशांग धूपगुग्गुळघृतसमद्धे । कपिलाज्य दीप प्रदीप्त ॥ १४ ॥ षड्स
चतुर्विधें अन्नें । नैवेद्य समर्पावा सपन्नें । नारिकेळादि नानाफळें गहनें ।
वस्त्रयुक्त अर्पावीं ॥ १५ ॥ त्रयोदेशगुणाचें ताबूळ । रत्ननिष्क
हिरण्य दक्षिणा बहुळ । बहु प्राप्त्यर्थ अर्पावीं ॥ १६ ॥ रत्नदीप
कर्पूरनिरांजन । मंत्रपुष्पाजळीं सपूर्ण । नमन प्रदक्षणा स्तवन ।
करावें भावें शाभवें ॥ १७ ॥ नमो भवाय भवनाशाय । नमो उग्राय
उग्रविनाशाय । नमो शर्वाय शशिशेखराय । महादेवाय नमोनमः ॥ १८ ॥
नमो नीलकंठा सदाशिवा । नमो रुद्रा ईशानदेवा । भवभयापहारक
बैभवा । सर्वकामप्रदायका ॥ १९ ॥ ऐसें करूनिया नमन सप्रेम ।
अपराध क्षमा प्रार्थूनि पुरुषोत्तम । तव नामस्मरणे परम । निऊन संपूर्ण
परमेशा ॥ २० ॥ प्रथम पूजू वैसतां सदाशिव । शिवरूप कल्पावा

जीव । न्यास ह्यणिजे तज्जुनि अगभाव । महादेव तेथें चिंतावा ॥२१॥
 पदद्वयीं परमेश्वर । गुल्फद्वयीं शकर । जंघाद्वयीं शिव सर्वेश्वर । शुळ-
 पाणि जानुद्वयीं ॥ २२ ॥ उरूद्वयीं जगत्प्रभु । गुह्येस्थानीं
 स्वयमु । कटिस्थानीं शभु । विभु नाभिमडळीं ॥ २३ ॥
 उदरीं सर्वकर्ता । पार्श्वे लोकभर्ता । स्थाणुद्वयीं स्तवनद्वयीं वार्ता ।
 हरकठी नीळकठ तो ॥ २४ ॥ मुखीं श्रीकठ नेत्रीं त्रिनेत्र । श्रोत्रस्थानीं
 पंचवक्त्र । लळाटीं भाळचद्र शिरीं कळत्र । हिमालयात्मजेचा ॥ २५ ॥
 सर्वेश्वर सर्वांगीं । देहो शिवरूप भावूनि जर्गीं । आत्मा सदाशिव योगीं ।
 प्रसिद्धच वर्णिजे ॥ २६ ॥ एव न्यासध्यानपूर्वक । यथाशक्त्या पूजावा
 अवंचक । दुर्बळा दयाळ त्रयंबक । भावे च पावे स्वभावे ॥ २७ ॥ केवळ
 जळ आणि बिल्वदळ । यत्किंचिते पदार्थ अळुमाळ । तेणें च सतुष्ट
 तत्काळ । विधिसपूर्ण शिवनामें ॥ २८ ॥ ब्रह्मचर्य एकमुक्त । निःस्नेह
 सदाशिव भक्त । श्मश्रु अभ्यागादित्यक्त । जो हें व्रत करील ॥ २९ ॥
 स्वशक्त्या समर्थ दुर्बळ । तया अनन्या सारिखें च फळ । सुप्रसन्न गि-
 रिजा मोक्षीरफेनधवल । अतूळ दाता देतसे ॥ ३० ॥ सोमवारव्रतप्रता-
 पे । एकवासर साक्षेपें । सप्तजन्मार्जितें पापें । भस्म होऊनि जाती
 ॥ ३१ ॥ एक मास आचरे भावें । तरी अभाग्य हि भाग्य पावे ।
 निपुत्रिका पुत्र पुण्यप्रभावे । स्त्रीहीनो स्त्री मनोरमा ॥ ३२ ॥ जो जो
 इच्छिल सुखसोहळा । तो तो पावेलि अवलीळा । तयाचिये गृहीं
 अचळा । कमळा राहेलि सर्वदां ॥ ३३ ॥ अश्वमेधसहस्रार्चें फळ ।
 निश्चयें पावे अत्रिचळ । येथें सर्व सुख भोगूनि चिरकाळ । अतां शिव-
 पद विमानें ॥ ३४ ॥ अजन्मवरीं जो करी । त्याचा महिमा न
 वर्णवे वैखरीं । निःकामता अभ्यतरीं । तो सदाशिवच स्वयें ॥ ३५ ॥
 आतां उद्याघन परिसावें । जये मासीं हें व्रत ध्यावें । तये च मासीं करावें ।
 भक्तिपूर्वक शिवार्चन ॥ ३६ ॥ दिव्य मडप मनोहर । चतुर्वार शो-
 भाकर । समार्जनें रगमाळिका मखर । तोरणें दीपमाळिका ॥ ३७ ॥
 मध्यें लिंगतोभद्र यत्र । पंचरंगें रंगित विचित्र । तेथें पयपूर्ण कुभ शु-

क्वस्र- । वेष्टित प्रतिष्ठावा ॥ ३८ ॥ शर्करापूर्ण पात्रवरीं । वस्त्रास्थादित
 स्थापावा प्रेमें करी । तेथें उमेसहित त्रिपुरारि । नंदियुक्त प्रतिष्ठावा
 ॥ ३९ ॥ हेम राजत अथवा ताम्रमय । यथाशक्त्या सदाशिव अव्यय ।
 अनन्य अवचकता तेथें काय । प्रतिक्षणी सागावे ॥ ४० ॥ यथोक्तप्र-
 कारें षोडशोपचार । पचामृतादि सर्वोपस्कार । भावें पूजावा भवानीश-
 कर । न्यासपूर्वक अभिषेकें ॥ ४१ ॥ पुष्पांजळी जालियानतर । स्व-
 गृहोक्तविधानें वैश्वानर । स्थडिलीं प्रतिष्ठोनि अष्टोत्तर- । शत आहुति
 होमाविया ॥ ४२ ॥ यव व्रीह्य तिलाहुति । हवाविया पृषदाज्यप्लुति ।
 पूर्णभावे पूर्णाहुति । होम सपूर्ण करावा ॥ ४३ ॥ यानतरे आचार्यार्चन ।
 यथापूर्ति दक्षणा भरण वसन । तैसें च शुद्ध श्वेतवर्ण गोदान । यथो-
 चित्त करावें ॥ ४४ ॥ सबळ तरुणी शात । वस्त्रदक्षणाभरणयुत ।
 पयस्विनी काकर्यपात्र समन्वित । मंत्रसकल्पे अर्पावी ॥ ४५ ॥ धेनु तू
 जगत्रयमाता । नित्य विष्णुपदसस्थिता । सबळा या मया दत्ता । येणें शिवप्रीति
 पावे ॥ ४६ ॥ यानतरे ब्राह्मणसंतर्पण । त्रयोदशसख्या सुप्रवीण । दक्षणाबराळ-
 कार घावें पूर्ण । अथवा स्वविभवतां ॥ ४७ ॥ त्रयोदश घट त्रयोदश वश-
 पात्रें । त्रयोदश वायनें विचित्रें । नाना पक्वानें भक्ष्यें पवित्रें । फळ दक्ष-
 णांवरेंसीं ॥ ४८ ॥ समर्पावीं संकल्पपूर्वकें । ये वायनें सर्वोपस्कारात्मकें
 अगिकारावीं तुवा त्रयबकें । प्रीतीं पावे मजलागीं ॥ ४९ ॥ हें व्रत भक्ति
 यथाशक्ति । जें म्या केलें कृपामूर्ति । निउन तेथें असो पूर्ति । तुझिया
 कृपा शकरा ॥ ५० ॥ ऐसें करूनि समर्पण । स्वपक्त्या भोजन करावें
 आपण । ऐसें जो करील व्रताचरण । तो सर्व हि काम पावेलि ॥ ५१ ॥
 अतीं विमानारूढ सुव्रत । सोमलोक पावे मन्वतरशत । यानतर शिव-
 पद शाश्वत । पुनरावृत्ति निवृत्ति ॥ ५२ ॥ हें व्रत आचरले ब्रह्मादि
 देवगधर्व । यक्ष रक्ष दानव मानव पिशाचोरगादि सर्व ॥ रुपि हि सो-
 मवारव्रत अपूर्व । आचरोनि पावले सुसिद्धि ॥ ५३ ॥ हें सोमवारव्रत-
 हस्य प्रेमें । वाची अथवा परिक्षे नेमें । तो सर्वपापाविनिर्मुक्त पावे क्रमे ।

विमानयानै शिवलोक ॥५४॥ हें सोमवारव्रत यथामति । वर्णिलें तें प्री-
त्यर्थ हो पशुपति । आतां पार्थिवलिंगपूजनल्याति । परिसा प्रेमळ निश्च-
ळ ॥ ५५ ॥ स्वति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । सोमवारव्रत
वर्णनं नाम प्रकरण ॥ समाप्त ॥ २५ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो अरूपा अलिंगा । नमो ज्योतिरूपा ज्योतिर्लिंगा । नमो
त्रिपुटितीता त्रिलिंगा । आत्मलिंगा सदाशिवा ॥ १ ॥ विवर्तरूपिणी मूळ-
मायापिंड । अधिष्ठात्रा शलाका प्रचंड । तो सर्वेश्वर आदिलिंग अखंड ।
वेदात सिद्धांतें स्तविजे तो ॥ २ ॥ पचवदनें पचभूतें । त्रिनेत्रता
त्रिगुणातें । दशहस्तता दर्शद्रियातें । त्रिपयो प्रपच रचना हे ॥ ३ ॥
पृथ्वी पींड मेरु शलाका । ऐसीं अनंत त्र्यंशुलिंगे आइका । शलाका
शीर शरीर जोडुनि हस्तका । लिंगाकार चराचर ॥ ४ ॥ भगलिंगमय
जगत्रितय । तरी लिंगरूप विश्व होय । हें बाह्य शिवाकारता प्रमेय ।
आत्मा अप्रमेय शिव च किं ॥ ५ ॥ हें भिन्नाभासता हि अभिन्नात्मा-
लिंग । ऐथें भक्त हि नुरे च भिन्नाग । हें दर्शन पावे जो विगतराग ।
सद्गुरु सदाशिवक्षेत्री ॥ ६ ॥ तेणें जन्मजन्मांतरीं यथार्थ । पार्थिवलिंग-
पूजनें केलीं यदर्थ । ते सर्व साधनासी समर्थ । फळ निर्मळ स्वात्मता
॥ ७ ॥ तथापि तेणें अनन्यभावे । सद्गुरुपार्थिवलिंग पूजावें । ए स्थिति-
सी एवं विछावें । तेणें पूजावें मृत्लिंग ॥ ८ ॥ आता वैराग्य असें च ना
जना । निरंतर करी मनकामना । तेणें हि मृत्लिंगमय महेशाना । पूजावें
कामप्राप्त्यर्थ ॥९॥ तरी तो लिंगप्रकारविवि । नाना ग्रंथीं च आहे ज्याची
प्रसिद्धि । तथापि प्रीति विश्वासा व्हावया वृद्धि । बोलिजेत परिसावे ॥१०॥
लिंगवाशिष्ठी चतुर्वर्णा । मृत्तिका उक्ता चतुर्वर्णा । सीत पीत रक्त
कृष्णा । यथोचिता देशस्था ॥ ११ ॥ उक्त मृत्तिका नाहीं जरी । जें
असेलि जे देशातरी । तेणें च पार्थिवलिंग तरी । केले पाहिजे च किं
॥ १२ ॥ सर्वाधार धरारूप । मृत्तिका तुजें स्वरूप । लिंगार्थ प्रार्थितो

सकृप । प्रसन्न होई मजलागीं ॥ १३ ॥ येणें मंत्रें मृत्तिका । आणावी
 नदी सरोवर तटाका । जुग कटक खर्परादिका । शोधूनिया सुनिष्ठा
 ॥ १४ ॥ शुद्ध निर्मळें जळें । सार्द्र करावी सुसीळें । नित्यनेम करूनि
 त्रिपुड्भालें । रुद्राक्षाभरण भूषणें ॥ १५ ॥ रुद्रजाप्य अथवा नाम-
 स्मरणें । प्रथम लक्षणोक्त लिंग करणें । सपूर्ण फळप्राप्ति कारणें ।
 सपूर्णभावे मानवें ॥ १६ ॥ पीठ पर्णाळिका सूत्रयुक्त । शलाका
 वर्तुळ यथोक्त । यथा योग्य सुदर शिवभक्त । भावें करूं सुचित
 ॥ १७ ॥ सीळा पाटका दर्भावरी । वेदिका पुष्पप्रकारिकां करी ।
 ध्यान करूनियां त्रिपुरारि । अवाहनादि पूजावा ॥ १८ ॥ पंचमुखा
 परमेश्वरा । त्रिनेत्रा दशभुजा शंकरा । गजव्याघ्राजिनधरा । सर्वाभरण-
 भूषिता ॥ १९ ॥ भस्माभ्याग भुजगयज्ञोपवीता । शशिखड अनळ-
 गरळजळधृता । वामाकीं हिमगिरिजा साळकृता । ऐसें सायुध सुप्र-
 सन्नध्यान करावें ॥ २० ॥ नमो महेश्वरा येई कृपामूर्ति । प्रसाद
 करी मज भजन पूर्ति । आवाहान करावें स्फूर्ति । अनन्य मनोभावेसीं ॥ २१ ॥
 मूळमंत्रानुक्रमें । पूजन करावें प्रेमें । यथाविभव नेमें । गंधपुष्पादि
 बिल्वदळीं ॥ २२ ॥ धूप दीप नवेद्य फळीं । ताबूळ दक्षणा निराजन
 पुष्पांजळी । वस्त्राळकारादिकिं शूळीं । पूजावा थवा स्वशक्तिता ॥ २३ ॥
 वैदिकमंत्रें अथवा शिवनामें । लिंग पूजावें द्विजोत्तमें । इतरीं केवळ च
 नाम प्रेमें । अथवा पुराणमंत्रें ॥ २४ ॥ प्रदक्षणा अभिवदन । सप्रेम
 प्रणामात्मक स्तवन । अपराध क्षमा करी पचानन । नमो नमस्तेस्तु
 सदाशिव ॥ २५ ॥ नमो भव शर्व पशुपति । महारुद्रा नमो मगळ-
 कीर्ति । नमो उग्रा त्रिनेत्रा स्वयज्योति । पार्वतीकळत्रा नमोनमः ॥ २६ ॥
 हर महेश्वर त्रिपुरातकर । शूळपिनाकाद्यायुधधर । शिव महादेव कर्पूरगौर ।
 उमावर वरद नमोस्तुते ॥ २७ ॥ ऐसें नमन स्तवन करून । करावें
 भावें विसर्जन । ईशान सर्वविद्यानिधान । स्वधामा जाई गुणधामा ॥ २८ ॥
 कृपानिधी गुणभरिता । सवे चि येई स्मरण करिता । ऐसें प्रार्थूनि भग-
 वता । लिंग जळीं का स्थळीं गुप्त ठेवावें ॥ २९ ॥ ऐसें भुक्तिमुक्तिदायक ।

पार्थिवलिंग करितां भाविक । कामीक पावती कामकौतुक । निष्काम
 मोक्ष अनयासे ॥ ३० ॥ सद्यप्रत्ययकरी असता । कामीक न करी तो
 बंचला स्वता । कोणे कोणे क्तिती तत्वता । ते सख्या बोलिली असे
 ॥ ३१ ॥ विद्याकामें सहस्रलिंगें । धनार्थ तदर्थ प्रसर्गे । पुत्रार्थी सह-
 स्रार्थ भक्तिरंगें । कन्यार्थी तो शत त्रय ॥ ३२ ॥ वध्या अयुत लिंगें
 करी । तत्काळ वि गर्भ धरी । राज्यार्थी शतसहस्र नारी । इच्छितया
 पचशतें ॥ ३३ ॥ मोक्षार्थी कोटिगुणित । भूमिकामें सहस्र सख्यात ।
 रूपार्थी त्रिसहस्र निश्चित । द्विसहस्र तीर्थार्थी ॥ ३४ ॥ जारण मारण
 मोहनादिकीं । सख्या बोलिलीसे प्रत्येकीं । परि हें करू नये धार्मिकीं ।
 शिवभक्तीं प्रेमळीं ॥ ३५ ॥ सहस्र राजभयनिवारणा । तदर्थ चोरभय
 नरभय भूतवारणा । महद्रोग परिहारणा । सहस्र सख्या बोलिली ॥ ३६ ॥
 दारिद्र्योच्छेदार्थ सहस्र पांच । अयुत सर्व कामद साच । निउन कार्य हि
 निउन च । अतिके मूळ अधिकच प्रत्यवाय नाही ॥ ३७ ॥ प्रत्यह
 एकलिंग पापहारी । दोनी अर्थ सिद्धिवारी । त्रिणि करिता सर्व काम-
 सपूर्ण ससारीं । विधिपूर्वक अर्चिता ॥ ३८ ॥ पूर्वगणना सपूर्णाविधि ।
 सद्य केलिया कार्यसिद्धि । नि.काम लक्षलिंगें करील सुबुधि । तो शिव
 च स्वयें केवळ ॥ ३९ ॥ करिता पार्थिवलिंगपूजन । कोटि यज्ञफल
 पावे सज्जन । शिवप्रसादे होय सद्गुरुज्ञान । ज्ञानें कृतकृत्यता ॥ ४० ॥
 पूर्वी ब्रह्मादि सुरवरीं । श्री शंघि अरुधत्यादि नारि । वशिष्ठादिरुषि-
 आदि नरीं । सकळीं केलीं सिध्यर्थ ॥ ४१ ॥ अनायासे अनतफल ।
 ह्यणौनि सादर होत सकळ । सद्यसिद्धि असता विकळ । कासिया व्हावें
 संसारीं ॥ ४२ ॥ आतां याचें उद्यापन । अष्टमी नवमी युक्त
 वित्पन्न । चतुर्दशी आमायुक्त कां सोमदिन । आरद्रायोग विशेष ॥ ४३ ॥
 लिंगप्रमाण सुवर्णप्रतिमा । रौप्य अथवा ताम्रमयी उत्तमा । वामाकारूढ
 उमा । ऐसी करावी सुभावीं ॥ ४४ ॥ मडप करावा विध्युक्त । लिंगतो-
 भद्र रगोक्त । वस्त्रवेष्टित कुभ युक्त- । पदार्थपूर्ण स्थापावा ॥ ४५ ॥

हारोहारी दीपप्रभा । वेदिकादि सर्व शोभा । कुभाबरी प्रतिमा रूपभा ।
 शंकरासी पूजावे ॥ ४६ ॥ प्रथम द्वितीयां करावे उपोषण । साग्ग पचा-
 मृतादि पूजन । जागरण गीत वाद्य नृत्य महेशान- । सुक्तस्तोत्रे तोषवि-
 जे ॥ ४७ ॥ प्रातःकाळीं नित्यनेमपूर्वक । पुन. पूजावा त्रयवक । मूळ-
 मंत्रे हवन यथाशक्तया धार्मिक । करूनि करावे ब्रह्मभोजन ॥ ४८ ॥
 पंचएकादशापासूनि चतुर्विंशति । लिंगसख्ये सारिखी स्थिति । अधिकें
 अधिक च निष्पत्ति । होय पुण्यफळाची ॥ ४९ ॥ तिथि वार नक्षत्र
 मास । आरभादि उद्यापनास । देशकाळवर्तमाने न्यास- । ध्यान पद्धती-
 प्रमाणे करावे ॥ ५० ॥ पूजेसहित मृष्टिंग जळीं । योजावे गीतवाद्य-
 घोषमेळीं । धातुप्रतिमा अथवा धातु तत्काळीं । आचार्यासीं द्यावे दक्ष-
 णावरेसीं ॥ ५१ ॥ गोदानपूर्वकपूजा । करावी आचार्याची वोजा ।
 इतरा हि सकळा द्विजां । दक्षणावरीं पूजावे ॥ ५२ ॥ यानतरे पत्तिक-
 रासीं । स्वये भोजन करावे मौनेसीं । यथाशक्ति भक्तिभावेसीं । वचक
 तोच वचला ॥ ५३ ॥ ऐसे सोद्यापन करी लिंगव्रत । तो चितिला काम
 पावे निश्चित । अतीं शिवपद पावे शाश्वत । पुनरावृत्ति असेना ॥ ५४ ॥
 सकळ फळ व्रतातपाचे । शिवनामस्मरणे असे साचे । धन्य धन्य मानव
 भाग्याचे । जे स्मरती सदाशिवा ॥ ५५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये ।
 रामिरामदासकृते शिवव्रतवर्णने । पार्थिव लिंगपूजन प्रकरण समाप्त ॥ २६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

शिवनाम स्मरावे सर्वकाळ । जब मानुषीवाणी अविकळ । हेचि
 शंकरकृपा केवळ । मुकें वापुडे काय करी ॥ १ ॥ मानुषीवाचा
 हे चि सिडी । शिवपदारोहणा रोकडी । शिवनाम स्मरता आवडी । सुखें
 पाविजे शिवपद ॥ २ ॥ भावार्थ हीन अति दुर्जन । अवचट वाचे
 येतां शिवाभिधान । सद्य होती पतित पावन । हे सामर्थ शिवनामीं ॥ ३ ॥
 हा महिमा आइकोनि कर्णी । विश्वासें शिवनाम स्मरे वर्णी । तो शिवपद
 पावे सुवर्णी । याचे काय अपूर्व ॥ ४ ॥ येथे आश्चर्य हे चि थोर ।

जरी हें आइकोनि हि न रमे नर । अत्राख्यायिका अति रुचिर । परिसा
सज्जन सादरें ॥ ५ ॥ ब्रह्मोत्तरखड स्कंदपुराणी । शौनकादि रुषिप्रतीं
सूतत्राणी । वदे प्रश्नपूर्वक ते श्रवणी । परिसावे भावें सात्विकीं ॥ ६ ॥
ऋषि ह्यगती सर्वज्ञ सूता । सुखी जालों विष्णुकीर्ति आइकता । आतां
शिवमहिमा श्रवणीं चित्ता । अति श्रद्धा तो सागे ॥ ७ ॥ सूत ह्यणे
जी शिवमहिमा । वर्णू न शके चतुरास्य ब्रह्मा । श्रुति पावलिया
उपरमा । मी कीर्तीकल्पायुषें हि ॥ ८ ॥ तथापि तुमचा प्रश्नादर ।
तरी सक्षेपें सागेन स्वशक्तिसार । श्रीगुरुव्यास करुणाकर । त्याचेन
प्रसादें ॥ ९ ॥ सर्व हि श्रेय सर्व हि पुण्य । सर्व यज्ञीजपोज्ञ
ध्यन्य । शिवषडक्षर अनन्य । भावें स्तविती महर्षि ॥ १० ॥
शिवपचाक्षरीमहिमा । कोण पावों शके सामर्थ्यसीमा । ज्याचा ठाई
शिवपरमात्मा । सर्व सामर्थ्यें वसतसे ॥ ११ ॥ जो सर्वोपनिषत्मार
बीज । ज्याच्या अनुष्ठाने मुनिसमाज । पावले ब्रह्म निरामय सहज ।
अतर स्वप्रकाशें ॥ १२ ॥ भवपाश बद्धदेही । ॐ नमशिवाय ह्यगतां
पाहीं । शिव च होय सशयो नाहीं । तप यज्ञ बहुमत्र काय त्या ॥ १३ ॥
स्त्रीया शूद्रादिकां सकळा । पचाक्षरी मत्र मोकळा । सर्व सिद्धिद अर्वा-
लीळा । षडक्षरी समान ॥ १४ ॥ दीक्षा होम संस्कार तर्पण । नलगे
काल उपदेशाविधि विवरण । शिवप्रार्पक शिवस्मरण । नमने सामरस्यता
॥ १५ ॥ गुरु जे निर्मळ निर्ममं शांत । साधु मितभाषी कामक्रोधरहित ।
सदाचार शुचिस्मत । जितेंद्रिय कृपालु ॥ १६ ॥ त्यापासूनि मत्रोपदेश
श्रोत्रीं । घेऊनि अनुष्ठान करावें पुण्यक्षेत्रीं । प्रयाग पुष्कर केदार सेतुबध
चित्रां । गोकर्ण गौतमीं नैमिष्यारण्यादिकीं ॥ १७ ॥ सद्य सिद्धि पावती
भावें । शिवनामस्मरणप्रभावे । यदर्थी अख्यान परिसावें । रुचिरतर सुदर
॥ १८ ॥ श्रोतयासी मगळप्रद । जेणें पाविजे परमानंद । कथा कौतुक
विनोद । महिमा महेशनामाचा ॥ १९ ॥ मथुरानगरीं यदु श्रेष्ठ । दाशार्ह-
नाभें नृपविशिष्ट । युवा सुदर सर्वज्ञ वीर वरिष्ठ । धीर गभीर उदार ॥ २० ॥

काशिराज तनया वरानना । कळावतीनामै रूप गुणांगना । विवाह करूनि
 स्वभुवना । प्रवेशला बधूसी ॥ २१ ॥ रात्रौ सभोगार्थ प्रार्थिता । निकट
 न ये नववनिता । बळात्कारें च बोढिता । प्रार्थिती जाढी पतीतें ॥२२॥
 संभोगस्पर्श न करीं राया । मी व्रतस्थ आहे पुण्यजाया । बळात्कार न करावा
 जी इतुकिया । तें तू हि स्वयें जाणसी ॥ २३ ॥ अप्रीता रोहिणी कांता ।
 अंतरवल्या धृतव्रता । विशेष रजस्वला असतां । बळात्कार करू नये
 ॥ २४ ॥ दपतिप्रीति येकाती । यथोक्त प्रीतिवर्धन पुण्यरती । ऐसा
 प्रबोधिता हि नृपति । स्मरविन्हळ नावरे ॥ २५ ॥ तों च जपतपआचा-
 रविचार । ज्ञानध्यानवैराग्ययिंद्रियनिर्धार । जंव भेदला नाहीं शिवारिशर ।
 तोंचवरी हें सर्व हि ॥ २६ ॥ स्वामीसेवक राम हनुमत । मार मारा-
 सी अजित । तन्कृपादास तैसें च वर्तत । तेच तरती तदास्थे ॥२७॥
 भेदला असता मदनबाणीं । साक्षेपें अहल्या भोगी वज्रपाणी । हे तरी
 तयाची येकातीं राणी । धरिता जाला बळेंचि ॥२८॥ करीं धरितांच तयेला ।
 राजहस्तक अति पोळाला । जैसा लोहपिंड तापला । सोडी भयविन्हळ
 ॥ २९ ॥ राजा ह्मणे वो सुदरे । अग्निज्वाळो ज्वळे रुचिरे । ज्याळाकर्म
 मनोहरे । किमर्थ हें मज सागावें ॥ ३० ॥ हास्यास्थें ह्मणे कळावती ।
 मी पूर्वींच व्रजित होतें प्राणपति । परमाश्चिर्य तुह्याप्रति । सागेन आतां परिसावें
 ॥ ३१ ॥ मी पितृगृहीं असता कुमारी । दुर्वासा जो अपर त्रिपुरारि ।
 तेणें उपदेशिला मम प्रेमें करी । पचाक्षरी शिवमंत्र ॥ ३२ ॥ तेणें
 अनुष्ठानें हें पुण्यशरीर । स्पर्शो न शके उन्मत्त नृपवर । तुज परस्त्रीसगादि
 अनाचार । राज्यमदें घडलासे ॥ ३३ ॥ शिवस्मरणामृतें धौतपातक ।
 अनन्यभावे गुरुसेवक । जालियावाचूनि सुखदायक । मम सग घडेना
 ॥ ३४ ॥ राजा ह्मणे कामातुर । तू मज साग तो मंत्रेश्वर । कळा-
 वती ह्मणे मज अधिकार । नाहीं तव गुरुत्वीं ॥ ३५ ॥ गर्गाचार्य
 महामुनी । तो समर्थ गुर्वाभिधानी । ऐसें तत्वतां निर्धारूनि । दोषें
 आलीं तयाप्रति ॥ ३६ ॥ राजा अति विनीत जाला । साष्टांग नम-

स्कार केला । यथाविधिविभव पूजिला । कृताजळीं प्रार्थितु ॥ ३७ ॥
 जी मी शिष्य शरणागत । राजमदें दुष्कृतकृत । शिवपंचाक्षरीमंत्रें पुनात ।
 करी करुणाभोनिधि ॥ ३८ ॥ ऐसा देखोनि परमादर । श्रीगुरु गर्ग क-
 रुणाकर । कालिंदीतटीं पुण्य तरुवर । तेथें आणिला उपदेशा ॥ ३९ ॥
 पूर्वादिवसीं उपोषण । नित्यनेम करूनि सध्यास्नान । पूर्वाभिमुख शिवचि-
 तन । हस्तक मस्तकीं ठेविला ॥ ४० ॥ उपदेशिला शिवनाममंत्र । तो
 हृदय होता च पवित्र । तेथें जालें परम विचित्र । श्रोत्री श्रोत्रीं परिसावें
 ॥ ४१ ॥ तयाचया देहापासाव अकस्मात । कावळे निधो लागले अस-
 ख्यात । शतसहस्र लक्ष कोटिपर्यंत । ऐसें आश्चर्य प्रसिद्ध ॥ ४२ ॥ निघती
 करीत कावकाव । क्रोशायमान विराव । किंचित उडोनिया उर्ध्व । दग्ध
 होऊनि पडताती ॥ ४३ ॥ देहो नव्हे हो पादप । जवरीच वैसले उ-
 ढाले अपेआप । हृदयीं होतें बीजरूप । शिवनामें जळत पळाले ॥ ४४ ॥
 तरी ते निघावयासी कोण द्वार । बृहती हा च गमे निर्धार । आणि
 जनवार्ता हि पूर्वापर । बृहतीवाटा कावळे ॥ ४५ ॥ असो हें जैसें अ-
 सेलि तैसें । देहापासाव तों नव्हे अनारिसें । परमाश्चर्य देखोनि ऐसें ।
 राजा पुसे ऋषीते ॥ ४६ ॥ स्वामी हें अश्रुत अदृष्ट अपूर्व । हें काय सा-
 गावें जी सर्व । हें आइकोनिया पूर्व । गर्ग समग्र सांगतु ॥ ४७ ॥ राया
 तुवां जन्मजन्मातरीं । पातकें केलीं होतीं कोटिवरी । तें सूक्ष्मरूपें होतीं
 अतरीं । शिवनामानळें जळालीं ॥ ४८ ॥ काकरूपें प्रगटावया कारण ।
 शिवनाम जगत्रयतारण । हें प्रगट व्हावया प्रत्यक्ष प्रमाण । दाखविलें
 सामर्थ्य ॥ ४९ ॥ तैसेंचि महापुण्य होते बरोवरी । तेणें प्राप्त उत्तम
 जन्मीं शिवपंचाक्षरी । आतां ये सुदरेसीं सुख भोगी ससारीं । अतीं प्राप्त
 शिवलोक ॥ ५० ॥ रायें वडवत नमस्कार केला । गुरुआज्ञा घेऊनि
 निघाला । परमानदें नगरासी आला । रात्रीं कांतालिंगिता ॥ ५१ ॥
 जैसी अमृताची पुतळी । तैसी सुखदा हृदयकमळीं । जैसें सर्पविष उ-
 तरतां दशस्थळीं । सीतळ लागे जळपात्र ॥ ५२ ॥ ऐसा देखोनि सद्य

चैमत्कारं । हृणे धन्य धन्य तो स्वामी सद्गुरु । माझा मजपासीं च
असता सुखसागर । मज प्राप्त नव्हता कीं ॥५३॥ अनुपम्य गुरुकृपा-
प्रसाद । विषयानंदं परमानंद । ऐसिया समर्थांचे चरणारविंद । जीवें-
भावे न विसभे ॥ ५४ ॥ मग तो परमपुण्य पावोनि भाव । ध्याय गुरु
तोच सदाशिव । ऐसा वरूनि दृढ सभाव । बहुकाळ राज्य भोगिलें
॥ ५५ ॥ शिवनामप्रभावे अंती । दपति आलि शिवपदाप्रति । पुढें
परिसावे महतीं । महिमान सदाशिवाचें ॥ ५६ ॥ स्वास्ति श्रीमद्भक्तिर-
हस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमाहिमावर्णन । शिवनाम प्रकरणम् ॥२७॥

॥ श्रीराम ॥

श्रीमहादेवा अभिवदन । जो परमपतितजनपावन । भक्त्या अभ-
क्त्या होतां पूजन । बिल्वपत्रमात्रे हि ॥ १ ॥ विचित्र शिवकथा परिसा
आता । गौतम गोकर्णीहूनि जाता । कोण्ही एके देशीं मध्यान्ह सविता ।
उष्ण जालें अतिभरें ॥ २ ॥ तव देखिलें सरोवर निर्मळ । जळस्पर्शे जाला
सुसीतळ । तेथें नवपल्लुवी वट विशाल । छायेसि बैसला नावेक ॥३॥
पाहे तंव दूरि चांडाळी । केवळ उष्णामाजीं तळमळी । वृद्धा उघडीं
अंधळी । हातपाय खोडी चरफडी ॥ ४ ॥ गळितकुष्ठ कृमीचे उमाळे
पूय रुधिर थबथबा गळे । दुर्गंध मक्षिका मूत्रमळें । सदिग्धा आदतव-
दना ॥ ५ ॥ पथीं चिरकुटें शतकुटें कटीं । वेष्टित पडली प्राणसकटीं ।
क्षुधातृपाक्राता अवरोध कठीं । मरणोन्मुखी अर्धचद्राक्षि ॥ ६ ॥ करु-
णार्द्रचित्तें ऋपिनिर्मळ । हृणे प्राणी माहापापें पीडे बहुळ । तव उजळलें
अतराळ । आछादूनि रविरश्मि ॥ ७ ॥ उतरलें दिव्य विमान । चत्वा-
रि शिवदूत दैदिप्यमान । आयुधाभरणी प्रसन्नवदन । देखोनि मुनि
विस्मित ॥ ८ ॥ मग नमनस्तवनकृतत्रिनित । ऋषि शिवगणासी पूसत ।
सत्वता सांगावा वृत्तांत । विमानायोग्य कोण प्राणी तव ते बोलती
हास्यमुख । चांडाळी हे मरणोन्मुख । इसीं न्यायया पचमुख । प्रेरितां

जाला आह्लासी ॥ १० ॥ परमाश्रिये गणाप्रतीं । ह्मणे हे महापापिणी
 वीराकृति । कैसी विमानारूढ न्याल शिवलोकाप्रतीं । शुनी जैसी यज्ञ-
 मडपा ॥ ११ ॥ इचीये छायेचिया विटाळा । करितां कुश्चिळासी ये ।
 कंटाळा । जीवपुण्य लक्षावें डोळा । तरी ते तनुता दिसतसे ॥ १२ ॥
 पूर्वजन्मीं पापरूपा । तरी पावली पापस्वरूपा । नेणे व्रत दान जप तपा
 महा पातक दरकुटी ॥ १३ ॥ पशुमासाशन मद्यपान अति निंद्य ही-
 नाहूनि हीन । अकळ शकराचें महिमान । कृपा ने पापी शिवपदा
 ॥ १४ ॥ ऐसें आईकोनी ते शाकर । ह्मणती सत्य शिव करुणाकर ।
 तिचे जन्मांतरदोष सविस्तर । स्वमुखें हि सागितले ॥ १५ ॥ हे सर्व
 दोषदुखभाजनचाडाळी । मातापिता निमालीं स्वकाळीं । बधुवर्गीं
 तजिली सकळी । क्षुधातृषाक्रांता विल्लुपे ॥ १६ ॥
 मग हातीं धरूनिया काठी । ग्रामें नगरें फिरे पोटासाठीं । चाडाळो-
 च्छिष्टादिकें दरकुटीं । नित्यानित्य भरितसे ॥ १७ ॥ ऐसे कृमले किती
 काळ । भोगितां भोगितां पातकफळ । पापी चिरायुषि न मरे तत्काळ ।
 दुःख भोगिलें पाहिजे ॥ १८ ॥ ऐसें असता पातली जरा । शक्ति
 कैचि अस्थिपजरा । बोचिरी केंवी चावील निबैरा । टुकड्या चांडाळ
 चर्मासी ॥ १९ ॥ तव एके नगरीं असतां तिसीं । समीप आलिया शि-
 वनिशी । गोकर्ण महाबळेश्वरासी । जनयात्रा चालिली ॥ २० ॥ चां-
 डाळ करावलवें करी । आपण हि चालिली बरोबरी । वसनाशन पोटा-
 भरी । मिळेलि ह्मणऊनियां ॥ २१ ॥ शनीःशानि पावली तेंथें । महा-
 यात्रा भरली जेंथें । पुण्यव्रत बहुता पथें । बहुदेशस्थ मिळाले ॥ २२ ॥
 वाळ तरुण आणि वृद्ध । नरनारी पुण्यप्रसिद्ध । श्रीमत मध्यम साधारण
 त्रिविध । भजती अनन्यभावे ॥ २३ ॥ महावैभवे महापूजा । भावें क-
 रिती वृषभध्वजा । दुर्बळाचेन बिल्वदळेंच महाराजा । महादेव सतोषे
 ॥ २४ ॥ रुद्राभिषेक दीपमाळा । पचामृते स्तपन दयाळा । दिव्योप-

चारपूजा देखोनि प्रेमळा । प्रेमाश्रुयेती पुलकांकं ॥ २५ ॥ कोण्ही गाती
 कोण्ही नाचती । कोण्ही तालतालिकावीणेवाती । कोण्ही क्षणक्षणा
 गर्जती । हरहर महादेव हणोनी ॥ २६ ॥ अन्नवस्त्रादि सर्व दानें ।
 सर्व हि कारिती विशुद्धमनें । तेथें अध चांडाळी दीनवदनें । मागता हि
 न मिळे ॥ २७ ॥ करुणाभाषीं हणें मी पापरूपा । अध अनाथ करा
 कृपा । अशन धावें बापा । परी तें नव्हे सप्राप्त ॥ २८ ॥ कोण्ही गु-
 तले देवतार्चना । कोण्ही हणती आइको नथे वेदस्वना । कोण्ही हणती
 आजि उपोषना । नेणसी होई पुढारी ॥ २९ ॥ ऐसी सर्व हि यात्रा हिं-
 डतां । अन्नवस्त्र न पवे चि तत्वतां । दिधलियावांचूनि भगवता ।
 कैवि पाविजे साहसें ॥ ३० ॥ अन्नवस्त्रेविण जीव । विटवती
 कारितां भव । तो जाणावा प्रादुर्भाव । अदत्तं दोपाचा ॥ ३१ ॥
 काकुळती अजुळी करी । तव एके विप्रकुमारे विल्वमजुरी । क्रीडतां
 टाकिली भीतरिं । तेणें जाली अति दुखी ॥ ३२ ॥ हें काय खारें
 किं नैसो हणोनि रडे । ढवाळी काय मी बापुडे । हणोनि जिवाचिया
 चरफडे । आफळूनिया टाकिली ॥ ३३ ॥ ते दैवगतीकरी । पडली
 येका लिंगावरी । रात्रौ चरफडी निराहारी । निद्रा कैची क्षुधातुरा
 ॥ ३४ ॥ मग जालिया अति निराशा । तेथूनिया चालिली आणिका
 देशा । हृदयीं न भाय क्षुधापिपाशा । चालतां पडे पदोपदीं ॥ ३५ ॥
 ते हें चांडाळी स्वकर्म भोगितां । भोळानाथ वोळला कारुण्यता । हणें
 इनें विल्वपत्र वाहिलें नेणता । लघन केलें शिवनिशीं ॥ ३६ ॥ इसी
 दिव्यदेहि करुनि । आणा बैसऊनि दिव्य विमानीं । ते शिवआज्ञे-
 करुनि । आलों आह्मी न्यायया ॥ ३७ ॥ ऐसें आइकोनियां ऋषि-
 गौतम । शिवमहिमानें सप्रेम । परमाश्रियें तो सत्तम । पाहात राहिला
 कौतुक ॥ ३८ ॥ तव तयेची जीवकळा । तयेसी मांडले सोहळा ।
 आकर्षूनिया वेळा । केली दिव्य आकृति ॥ ३९ ॥ जैसी मंगळमूर्ति
 देवता । दिव्याबराळकारीं वृत्तिस्मता । नाना दिव्यपताकाचामरविजिता ।

शिवगणामाजी मध्यस्थानीं ॥ ४१ ॥ वाजती दिव्य मंगळ तुरें । हर-
 हर महादेव हणती गजरें । विमान ऊर्ध्व चालिलें एकसरें । ऋषि
 देखता आकाशीं ॥ ४१ ॥ आश्चर्य कीजे लोकपाळीं । विमानीं वाहिणी
 चाडाळी । एकें बिल्वदळें चद्रमौळी । प्रसन्न जाला पाणिणी ॥ ४२ ॥
 धन्य धन्य शकरमहिमा । धन्य धन्य बिल्वगारिभा । धन्य धन्य पुरुषा-
 धमा । ज्याचें हृदय द्रवेना ॥ ४३ ॥ बिल्वदळ अर्पितां सदाशिवा ।
 कष्ट तो नव्हती कि याचया जीवा । नलगे वित्त विद्याभ्यास करावा ।
 निमोलें बिल्वदळ सुप्राप्य ॥ ४४ ॥ ज्याचेन अनकळित अर्चने करी ।
 पापचाडाळी दिव्य विमानावरी । ते हि जातिस्मरे भीताश्चिर्य करी । हें
 सत्य किं स्वप्न देखतसें ॥ ४६ ॥ मी चाडाळी माहापाणिणी मज आठवे
 माझी करणी । म्या बिल्वदळ टाकिलें धरणीं । लिंग मी देखो कास्यानें
 ॥ ४६ ॥ बाप कृपाळाकृपाळकरा । मज अनाथासी आणिलें माहेरा ।
 हृदयीं ध्यात गौरिजाशकरा । शिवशिव मुखें हणतसे ॥ ४७ ॥ मग
 विमान स्थिर केलें द्वारीं । शिवभुवना नेलें भीतरीं । सप्रेम साष्टांग
 नमस्कार करी । शिव कृवाळी मस्तक ॥ ४८ ॥ ऐसी पावली शिव-
 लोक । जेथें नाहीं क्रोध मद दम शोक । पुर्णानंद प्रकाशात्मक ।
 जेथें न कळे अहोरात्री ॥ ४९ ॥ भावें करील बिल्वार्चन । त्याचें न
 वर्णवें महिमान । तयासी तुष्टे पचानन । परमानंद प्रदाता ॥ ५० ॥
 हे पुण्यपावन शैविकथा । जे आणती नित्य श्रोत्रवक्त्रपथा ते सप्तपूर्व-
 जांसी सर्वथा । शिवलोक पावती ॥ ५१ ॥ या सर्वा साधनाचें फळ
 शिवनामस्मरण केवळ । अग्रकथा परिसावी रसाळ । महिमा सदाशिवाचा
 ॥ ५२ ॥ स्वति श्रीरामिरामदासकृत । शिवमहिमा । बिल्वदळमहिमान
 वर्णन प्रकरण ॥ २८ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो शकरा खड्गांगपाणि । ससारार्णवीं पडले प्राणी । त्यासी तव पुजापुत्र पुराणी । स्वये पूजा अशक्त तेणे शिराणी । करुनि भावे पाहावे ॥ १ ॥ तव पुजावलोकनमात्रे । पवित्र होती सर्वही गात्रे । ते हि आकृतपरी पात्रे । होती परमानदाची ॥ २ ॥ ह्यणौनि सर्वदा सर्वप्रकारे । शंकरार्चन करावे नरे । यथाशक्त्या हे सोपारे । साधन आहे कळिमाजी ॥ ३ ॥ पूर्वी हि कृतादियुगी । हा तरणोपाय जीवालागीं विचित्र शिवलिळा महाभागीं । कथाश्रवण करावे ॥ ४ ॥ किरातदेशीं महिपाळ । विमर्शननामें महाबळ । शूर दुर्धर्ष जेणे सकळ । शत्रु जितिले सामर्थ्ये ॥ ५ ॥ सदा मृगयासक्त निर्वृण । कृता सर्व मासभक्षण । सर्व वर्णांगनासी रमण । सर्वदा करणे त्या ॥ ६ ॥ ऐसा असतां हि दुराचार । नित्य शिवपूजा तत्पर । चतुर्दशी उभयपक्षीं शकर । पूजी सर्वभक्षी तो ॥ ७ ॥ कुळमुद्गतिनामयुवती । त्याची भार्या रूपलावण्यवति । सर्वगुणलक्षणनीती । जाणे कळा सकळा ते ॥ ८ ॥ तव ते कोण्ही एके हर्षकाळीं । पतिसी पुसे राजवाळी । दुराचारी पुजिसी चद्रमौळी । हे परमाश्चर्य वाटे ॥ ९ ॥ विष अमृत एके घटीं । तमप्रकाश नित्य भेटी । अधत्व आणि दिव्य दृष्टि । एका पुरुषा घडेना ॥ १० ॥ तरी हे आश्चर्य अद्वितीय । तत्वता सागावे कैसे काय । ऐसें स्त्रीवाक्य परिसोनि होय । बोलता त्रिकालग्र तो ॥ ११ ॥ राजा सागे हास्यानन । पूर्वजन्मीं मी होतो श्वान । पंपानगरीं पर्यटन । घोघरीं करी सदा ॥ १२ ॥ ऐसे गेले कितिकाळ । ते नगरीं शिवालय विशाल । जन मिनले प्रेमळ । शिवरात्रीं पूजना ॥ १३ ॥ तेथे मी आलों भ्रमत भ्रमत । दुरी बैमलों पूजा पाहात । देवदारीं श्वान हे अनुचित । दडधारी धाविनला ॥ १४ ॥ प्रहरभयास्तव पळालों । शिवमदिराभोवता फिरलों । द्वारापासूनि मागे वळिलों । ऐसें भ्रमलों द्विवार ॥ १५ ॥ पुनः पुना भ्रमोनि बैसे दारीं । बळी पिंडतृष्णेकरी । तव एक आला धनुर्धारी । तेणे बाणे मारिलें ॥ १६ ॥

शिवरात्रीसीं शिवद्वारी मरता । सर्व पापें दग्धजालीं तत्वता । शिवपूजा-
दर्शनप्रभावता । राजा जालें यजन्मीं ॥ १७ ॥ देखिल्या प्रदीप्त दीप-
माळा । तेणें त्रिकाळज्ञानसोहळा । पूर्वजन्मप्रकृति सस्कारलीळा ।
सर्वभक्षनिष्कृप ॥ १८ ॥ तेणें स्मरणें करी शिवार्चा । हें तुज निरोपिली
प्राक्चर्चा । तूं हि अनन्यभावे भवार्चा । करी काते सुखदा सदा ॥१९॥
आईकोनि सुख जालें जायेसी । भूत भविष्य वर्तमानासी । जरी तू
राजेंद्रा जाणसी । पूर्वजन्मीं मी कवणी ॥ २० ॥ राजा सांगे कौतुकीं
तू पूर्वी होतीसि कपोतकिं । मांस कवळेसीं एकाकीं । देखिलीसी क्रूरें
गीधें तू ॥ २१ ॥ तो निरामीप भीषण । नखचचू अति तिक्षण ।
करावया कवळाहारण । झडपूनि धरिलें तुजलागीं ॥ २२ ॥ तुजसह
शिवसद्भाभोवता फिरोनि । ध्वजाग्रावरीं वैसला जाऊनि । तुज खालतें
टाकिलें मारुनि । कवळ घेऊनियां गेला ॥ २३ ॥ ते शकरासी जालीं
प्रदक्षणा । शिवसन्मुख पावलीसि मरणा । तेणें पूण्यप्रभावे सुलक्षणा ।
राजपति अयत्नि ॥ २४ ॥ ऐसें परिसोनिया पुढती । हणें त्रिकाळज्ञा
प्राणपती । परमाश्रियें माझा चित्तीं । शिवभक्ति वैसली स्वामी ॥२५॥ हें
शरीर सोडलियावरी । काय होईन अग्र ससारीं । तें सांगावें जी कृपेकरीं ।
मग सांगे नृपति तो ॥२६॥ द्वितीय जन्मीं मी सैधवनृपति । सृजयेशसुता
तूं युवति । तृतीयीं मी सौराष्ट्र राजपति । तू कळिंगात्मजा मम पति
॥ २७ ॥ चतुर्थीं मी गांधारनृप । तू मागधतनया ममावाप । पचमीं
मी अवन्तीपति सुरूप । तूं दशार्णतनया ममांगना ॥ २८ ॥ षष्ठीं मी
मानर्त्तमहिपाल । तू ययातिसुता महिषी सुढाळ । भोग भोगूनिया
विपुळ । शिवाशयें अतिशयें ॥ २९ ॥ सप्तमीं मी पाञ्चराजपुत्र । पद्म-
वर्णनामें पवित्र । सर्वगुणसपूर्ण विचित्र । तू वैदर्भनामें वसुमति ॥३०॥
तू सर्वलक्षणसंपन्ना सुंदरा । राजे मिळाले असता तव स्वयवरा । तू
सांडून सर्व राजकुमरा । मज चि माळ घालसी ॥ ३१ ॥ मी जितोनि
राजे स्वयवरीं । तुज परिणीन सुदरी । तुजसहवर्तमान विपुळ भोग भो-

गूनि ससारीं । करीन पुण्यकीर्ति शिवभाक्ति ॥ ३२ ॥ अश्वमेधादि यज्ञ-
दानें । देवद्विजपितृपूजनें । करूनिया उदास मनें । तपार्थ जावें वनासी
॥ ३३ ॥ तुजसहित प्राणातीं । दोषें जाऊन शिवपदाप्रतीं । राज्यां
स्थापूनि सुपुत्रक्षितीं । सर्वधर्मधारक ॥ ३४ ॥ सप्तजन्म राज्य स्वतंत्रें ।
अतीं शिवपद ऐसीं विचित्रें । केवळ पूजादर्शनमात्रें । एवढा महिमा
शिवाचा ॥ ३५ ॥ कोठें सारमेय अमगळ । कोठें महायोगातुल्य फळ
ऐसें आईकोनि तत्काळ । पतीपूजन करी वधू ॥ ३६ ॥ परमाश्रियें कों-
दलें मन । दोषे करिती शिवपूजन । दोघासी हि शिवाचें महिमान ।
स्मरता वाटे विस्मय ॥ ३७ ॥ ऐसे भोग भोगितां विशाल । क्रमले
बहुत काळ । सप्तजन्मातीं तो भूपाळ । शिवपद पावे पत्नीसी ॥ ३८ ॥
शिवपूजनावलोकनें । एवढें फळ महिमानें । स्वयेंच पूजितां शुद्धमनें ।
मानव प्राप्ति कळेना ॥ ३९ ॥ यथाशक्त्या बिल्वदळ जळ । फळ पुष्प-
मात्र केवळ । मिळितो परचारीं प्रेमळ । पूजा कृपाळ शकर ॥ ४० ॥
हे शिवपूजा महिमान । जे करिती श्रवणकीर्तन । ते सर्व हि सुख भो-
गून । पावती परम शिवपद ॥ ४१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्यें । रामि-
रामदासकृते । शिवमहिमावर्णनें । शिवपूजावलोकननाम शिवरात्रि प्रकरणं
समाप्तम् ॥ २९ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

शिवगुरु शिव देव । शिव मातापिता शिवबाधव । शिव आत्मा
शिव जीव । शिव शरीर शिव कर्म ॥ १ ॥ शिव भक्ति शिव प्रेम ।
शिव व्रततप शिव स्वधर्म । शिवादन्व्य भावना अधर्म । जाणा तोचि
तत्वज्ञा ॥ २ ॥ अहो सदाशिवासमान सखा । जीवासी दुसरा कोण
देखा । शकरावांचूनि पारिखा । स्वजन आणि परजन ॥ ३ ॥ स्त्री-
कनकंपुत्रादिकावरी लोभु । तैसा जरी आवडे शमु । तरी शिवप्राप्तीचा
लाभु । कोण हो न पावे ॥ ४ ॥ ह्यणौनि कोण्हीएक महानुभाव ।
शिवार्थ त्यक्तवैभव । ते धन्य धन्य परम शांभव । अपशिव जीवत्राते

॥ ५ ॥ तेचि जिह्वा धन्य जर्गी । जे वर्णी सदाशिवालागीं । तें चि
 मन जें शिवलिंगिं । सुमनप्राय निश्चळ ॥ ६ ॥ तेचि कर्ण जेथें शिव-
 कथाकौतुक । तेचि हस्तक जे शिवपूजक । ते चि नेत्र जे पाहाती व्य-
 वक । तेचि शिर जे शिव नमी ॥ ७ ॥ तेच पाद जे शिवाल्या जाती ।
 तेच इद्रियें जें शिवकर्मीं प्रवर्तती । तेचि ससार दुस्तर निस्तरती । भुक्ति-
 मुक्ति शिवभक्त्या ॥ ८ ॥ साडूनि अथवा नेणोनि सर्व धर्म । साडूनि
 अथवा नेणोनि वेदशास्त्रश्रम । सर्व वेदमय तत्वता शिवनाम । सप्रेम
 स्मरणें शिव होती ॥ ९ ॥ शिवउद्देशें हुतदत्तजपादि कर्म । अल्प हि
 अनत फळद ऐसा निगम । भावें अर्पितां पत्र पुष्प फळ जळ परम । अमूप हि
 अमूप उपतिष्ठे ॥ १० ॥ शिवभक्त चांडाळादिवर्णाधम । नरनारी नपू-
 सक जे निर्नेम । ते अभक्ता विप्राहूनि उत्तम । शिवनामें शिव पावती
 ॥ ११ ॥ व्यर्थ अभक्ताचें गुणकर्म कुळसीळ । शिवभक्तिविण कळीं
 कळुषें कुश्वळ । ब्रह्मराक्षस होती करिता छळ । भक्त्या तरती शांभव
 ॥ १२ ॥ ते शिव भक्ताख्यान भाग्यवत । परिसा पुण्यदायक पुण्यकृत ।
 उज्जयिनीनाथ चंद्रसेन विख्यात । जो अपरयिंद्र नरिंद्र ॥ १३ ॥ त्याचें
 नगरीं महाकाळ जोतिलिंग । भक्त्या पूजन करितो महा भाग । त्याचा
 सखा मणिभद्र शिवपार्श्वदाग । चंद्रसेना नृपाचा ॥ १४ ॥ तेणें येकदा
 प्रसन्नपणीं । रायासी दिधला चिंतामणी महामणी । धातु अधातु पाषा-
 णादि झगटणीं । सब होती कांचन ॥ १५ ॥ ज्याच्या दर्शनें स्पर्शनें
 ध्यानें । वाञ्छितार्थ पाविजे जनें । धाळार्कद्युत्ति महिमनें । कठीं बांधे
 भूपती ॥ १६ ॥ जैसा देवामध्ये सूर्य तेजाळ । तैसा नरामध्ये तो
 नृपाळ । हें आईकोनि कृतइसाळ । राजे सर्व क्षोभले ॥ १७ ॥ सौराष्ट्र
 कैकय शाल्व कलिंग । पाचाळ मागधादिक सवेग । परचक्र चालिलें
 चतुरग । नगरी वेढली युद्धार्थ ॥ १८ ॥ ऐसें देखोनि चंद्रसेन । पूजा-
 वया पार्वतिपचानन । निराहार रात्रिदिन । अर्चितसे अनन्य ॥ १९ ॥
 शिवपूजितां नरनायका । तेच नगरीची गोपिका । पाचा
 वर्षाचिया वाळका । कडे घेऊनि तेथें आली ॥ २० ॥ नमन

केलें परमोत्सुकें । महापूजा देखिली बाळकें । तेणें बाळक्रीडा-
 कौतुकें । थाया घेतला पुजेचा ॥ २१ ॥ एक पाषाण घेऊनि आलें ।
 त्याचें शिवलिंग कल्पिलें । दुरी खिंडारें होतें पडलें । त्याचें कल्पिलें
 शिवसद्म ॥ २२ ॥ त्याचा हात पुरे ऐसीं ग्राम्यरोपें । त्यांचीं पुष्पें आणिलीं
 साक्षेपें । खेळाचें कृत्रिम कल्पनेचेनि गंध धूप दीपें । नवेद्य फळ तांबूल
 दक्षणा ॥ २३ ॥ निराजन पुष्पाजळीं प्रार्थना । जें जें आठवलें त्या-
 चिया मना । दडवत नमन पार्वतिपचानना । गीत नृत्य करताली ॥ २४ ॥
 तें बाळक बापुडें अज्ञान । न कळे मंत्र तंत्र विधि विधान । नेणें जप तप
 खेळासक्त मन । हेतु मात्र शिवपुजेचा ॥ २५ ॥ जैसा खेळतां न
 विसंभे सापडला खडा । तव तो चिंतामणी चोखडा । चिंतिला अर्थ
 रोकडा । प्रत्यक्ष पुरज लागला ॥ २६ ॥ तैसा शिवप्रेमें वेळु सरला ।
 क्षुधा श्रुषा तो विसरला । शिवस्नानदसागर भरला । अभ्यतरीं तयाचे
 ॥ २७ ॥ तव ते गतभर्तृका गोपवनिता । प्राणापरिस पाळी सुता ।
 म्हणे बाळा भुकेलासि आतां । जेवी किती खेळसी ॥ २८ ॥ ऐसें प्रा-
 र्थितां दोनी च्यारी वेळ । शिवपूजा न सडी नुठे बाळ । अस्ता जांव
 पाहे रविमडळ । तेणें अति कोपली ॥ २९ ॥ तयासी ताडण केलें करीं ।
 अनैघडलिंग उचलूनि टाकिलें दूरी । पूजा विध्वशूनि रोषेंकारि । गेली गृहाप्रति
 ते ॥ ३० ॥ क्षुधार्त्त बाळक असुडिलें स्तनीं । किं नेऊनि सांडिलें विजनीं ।
 तें रुदन करी कळवलुनी । तैसें रडे तें बाळक ॥ ३१ ॥ तयाचें तनु
 मन अति कोमळ । स्फुंदतां उँत्तटों पाहे वक्षस्थळ । महा मूर्छना आली
 विकळें । पडलें तें धरणीवरी ॥ ३२ ॥ सुहूर्तमानें जालें सावद । देवा
 देवा हा चि छंद । कोटिमाता कृपाळ परमानद । शिव स्वयें बुझावी
 ॥ ३३ ॥ सुवर्णाचें सुशोभित । कळस झळकती रत्नखचित । कैला-
 सोपम विचित्रित । देवालय केलें निर्माण ॥ ३४ ॥ मार्जी मणिमय वे-
 दिकेवरी । रत्नलिंग देखे तेजाकारी । आनंद न संटे^१ उदरीं । तनु

१ छंद २ जाळं. ३ घडवून तयार केलेलें नाहीं तें; स्वयंभू. ४ उल्लं
 पाहे. ५ अस्ताव्यस्त. ६ साठवणें, भावणें;

मना विसरलें ॥ ३५ ॥ शिवसामर्थ्य अंतरीं । प्रवेशोनि सावद करी ।
 ज्ञानप्रकाश अभ्यंतरीं । जाला तया बाळका ॥ ३६ ॥ हणें म्या केली
 खळाची पूजा । तेणें च वोळला महाराजा । वाप भक्तकृपा वृषभध्वजा ।
 प्रत्यक्ष भेटी दिधली ॥ ३७ ॥ मग करुनियां नमस्कारा । प्रार्थितसे
 परमेश्वरा । स्वामी मम माता आतुरा । क्षमा करी तयेसी ॥ ३८ ॥ जो
 केवळ भावें च प्रसन्न होय । तया प्रार्थिता नवल काय । दिव्य देही केली
 माय । गृह इंद्रगृहोपम ॥ ३९ ॥ ऐसें जालिया निशिभरी । बाळक आला
 मात्रुमंदिरीं । तव ते देवी च जैसी दुसरी । प्रसुता दिव्य मंचकीं ॥ ४० ॥
 तव ते परमाश्रियें कोंदली । उचलूनि हृदयीं आलिंगिती जाली । बाळा
 तुझेंन पुत्रपणें आली । देवकळा अपराधिणीं ॥ ४१ ॥ पुत्र काय
 घरोघरीं । प्रशवत नाहित नारी । तुजसारिखा सुपुत्र संसारीं । अति
 धन्य शिवभक्त ॥ ४२ ॥ तव तेणें बाळकें । सर्व निवेदिलें कौतुकें ।
 तेथें मिळोनि जनलोकें । परमाश्रियातें केलें ॥ ४३ ॥ बाप कृपालुया
 त्रिलोचना । क्षणें चि केली दिव्य रचना । अतुळ सपदा दिधली दीना ।
 दिव्य केली शरीर ॥ ४४ ॥ कार्ळीं हे बळुंवी घरोघरीं । पोटासाठीं
 कष्ट करी । हें बाळक उघडें शरीरीं । आजि नृपवरीं वंदिजे ॥ ४५ ॥
 शिव तोषवावया राजा । अहर्निशीं करित होता पूजा । हें आश्रिय
 आइकोनि वोजा । निशीसी केली समाप्त ॥ ४६ ॥ मग तो राजा
 सहप्रधानजन । आदरें आला हो धावोन । गोपी आणि बाळकातें
 देखोन । परमाश्रिय पावले ॥ ४७ ॥ एणें च देहें इहीं च डोळा । या
 च लोकादेखतां सकळा । दिव्य रचना केली शिवदयाळा । बाष्पाश्रु
 गळती लोचनीं ॥ ४८ ॥ देखोनि अस्यद्भुत रचना । अवघे आश्रिय
 करिती मना । वर्णिता पुराण शिवमहिमाना । निशि गेली क्षणमात्रें
 ॥ ४९ ॥ यानतरें प्रातःकाळीं । नगर वेष्टूनि होते राजे
 वळी । तिहीं आइकिलें दूतमेळीं । परमाद्भुत शिवचरित ॥ ५० ॥
 मग त्याचिया अंतरकळा । निर्वैर जालिया सुप्रेमळा । शस्त्रें सोडूनि रा-

जमेळा । दर्शन ध्यावया आला ॥ ५१ ॥ चंद्रसेनानुमोदनें पुरीं । प्रवेशले परमानंदकरी । महाकाळदर्शन घेऊनि मदिरीं । आले गोपवनितेच्या ॥ ५२ ॥ गोपिकात्मजाच्या क्रीडापूजनें । कृपाप्रसाद पचाननें । हेमप्रासाद रत्नलिंग तें नयनें । देखिलें जें प्रगट जालें ॥ ५३ ॥ त्याचे दिव्य देह देखिले । राजे अति सुप्रसन्न जाले । सर्व सपत्तिसभार अर्पिले । छत्रगजवाजीरथादि ॥ ५४ ॥ जितुके पृथ्वीचे गोप । केला त्याचा अधिप । यानंतरें चंद्रसेन भूप । पूजा करी त्याची ॥ ५५ ॥ तव सर्व सुरवरीं पूजिला । तेजोनिधि हनुमत तेथें आला । तेणें सर्वांसी परमानंद जाला । उठोनि प्रत्येकें वदिती ॥ ५६ ॥ वरासनीं कपिरूप दशश्रवण । भोंवते राजे जैसे शिवगण । तो राजा पूजाप्रणीण । अर्ची विधिवद्वैभवे ॥ ५७ ॥ लक्ष्मि चंद्रसेनगोपतून । रायाप्रति बोले हनुमान । सर्वथा शंकरार्चनावाचून । गति नाहीं देहधारका ॥ ५८ ॥ हा गोपनंदन मदवारीं । नेणोनि प्रदोषीं पूजा करी । खेळाचिये मिथ्या उपच्यारीं । कैचा क्रम मंत्र तंत्र विधि ॥ ५९ ॥ येणें पावला परम कल्याण । याचें नाम श्रीकर पुण्यपरायण । याचे वशान्वयीं अष्टमी नदनारायण । कृष्ण पुत्र होईल त्याचा ॥ ६० ॥ ह्यणोनि मदवार मदपक्षप्रदोष । हें त्रय भुवनत्रय दुर्लभ पुरुष । शिवपूजा करील तो निर्दोष । भुक्तिमुक्ति पावेलि ॥ ६१ ॥ ऐसें बोलोनिया हनुमत । तेथें चि जाला अंतरधियत । राजे हृष्टसेना वेष्टित । गेले स्वकीय नगरासी ॥ ६२ ॥ चंद्रसेन आणि श्रीकर । भावें पूजिती उमामहेश्वर । सर्व भोग भोगूनि चिर । शिवपद पावले दोघे हि ॥ ६३ ॥ शिवपूजा केली अजाणें । त्याचा महिमा विश्व जाणे । ह्यणोनि जाणता तो चि जाणे । भवें भावें भवीं पूजिला ॥ ६४ ॥ हें शरीर अतवत अविनाश जीव । यमयातना दुःसह स्वभाव । जो पुजील यथाशक्त्या शिव । तो उभय लोकीं सदा सुखी ॥ ६५ ॥ हें परम विचित्र शिवचरित्र । श्रोते वक्ते करी पवित्र । परमानंद अत्र तत्र । अनायासें सज्जना ॥ ६६ ॥

स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । शनि-
प्रदोष वर्णननाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ३० ॥ १ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो शकरा सकटहरणा । नमो शकरा सतोषकरणा । नमो शंकरा
भयवारणा । परमानन्दप्रदायका ॥ १ ॥ नमो उत्तम भवविभवप्रदा ।
नमो मनोरथपूर्णा असभवदा । नमो सद्य प्रत्ययकारका वरदा । वर
वरेण्या त्रिनेत्रा ॥ २ ॥ नमो प्रदोषप्रिया दोषहरा । नमो दीनजन-
करुणाकरा । नमो ससारसंतप्ताआधारा । धराधरेशा महेशा ॥ ३ ॥
प्रदोषकाळीं शिवाजवळी । देव तिष्ठती खेचर सकळी । परमानन्दे चद्र-
मौळी । नृत्य करी स्वये ॥ ४ ॥ ते काळीं जप होम शिवपूजन । शिव-
स्तव शिवगुगानुकीर्तन । शिवनामस्मरण नर्तन । धर्मार्थकाममोक्षद ॥ ५ ॥
दरिद्रदुःख रुणक्लेश । रोगवियोगादि दोषक्लेश । पूजिता पार्वतीपरमेश ।
निःशेष नासोनि जाती ॥ ६ ॥ जो मोक्ष यावयाकारणें समर्थ । त्याचेनि
नेदवेती लघु पदार्थ । हें बोलणें काय यथार्थ । होव शकेलि हो ॥ ७ ॥
नश्वर पदार्थ नेदवती जया । शाश्वत पद केवि देववे तथा । पदार्था-
भिळासें भुलवी माया । तरी महिमा काय कृपेचा ॥ ८ ॥ हणौनि भुक्ति-
मुक्तिदाता नीळकण्ठ । अभाग्य दुर्बुद्धि नीच षठ । त्यासी प्रदोषपूजनें
दे उत्कट । भक्ताचें काय अपूर्व ॥ ९ ॥ शत्रु सर्प शैलें पडतां । काळ
कळिता रोगहता जळीं बुडता । सदाशिव रक्षी हो तत्वतां । प्रदोषपूजका
भजकार्ते ॥ १० ॥ अत्र पुण्यश्रवण पुरातन । इतिहास मृडमहिमान ।
जो आइकतां गातां महाजन । पावती कृतकृत्यता ॥ ११ ॥
विदर्भ नगरीं सत्यरथ नृप । धर्मधर धीर सुसीळ सुरूप । पृथ्वी पाळितां
अमूप । काळ क्रमले त्यासी ॥ १२ ॥ यानतरे स्वधर्मशत्रुता । प्राप्त
शाल्या तथा उभयतां । विदर्भ नगरी वेढिली निर्भयता । युद्ध जालें

मुळात या प्रकरणासही ३० वे प्रकरण छटल्यामुळे तें तसेंच कायम ठेवलें
आहे. २ पर्वत. ३ रोग होतां—रोग झाला असतां. ४ शकरमहिमा.

दुर्मद ॥ १३ ॥ वीरों वीरासी बाणी भेदिलें । रुधिरें भांबळ जैसें पालाश
 फुललें । शाल्व सत्यरथ जर्जर जाले । एकमेकाचेनि करें ॥ १४ ॥
 ऐसा करूनिया पुरुषार्थ । शाल्वशरीं तो नृपनाथ । सेनेसहित सत्यरथ ।
 वीरशयनीं पड्डला ॥ १५ ॥ राज्य घेतलें शाल्वें वीरें । नगरीं त्राहा-
 टिलीं मगळ तुरें । सत्यरथपत्नी अतरवत्नी नामें थोरें । दुःखें पडिलीं
 बाहेरी ॥ १६ ॥ ते शोकाक्राता सुंदरा । अति सुकुमारा गरोदरा ।
 प्रतीचिप्रति चालिली निशाधकारा । प्रभातें मार्गें लागली ॥ १७ ॥
 जातां जाता अति दूरी । एका सरोवराचा तीरीं । प्रसून जाली तरुमदिरीं ।
 तेजःपुज बाळ उपजला ॥ १८ ॥ बाळक पडला पृथ्वीवरी । त्रुणाक्रांता
 आक्रदता नारी । जळार्थ प्रवेशली सरोवरीं । तव ते नेली जळचरें
 ॥ १९ ॥ तेथें मातृहीन बाळ तेजाळ । क्षुर्दया करी कोल्हाळ । तेथें
 पातली तत्काळ । सद्य विधवा ब्राह्मणी ॥ २० ॥ तिचिये कडेसी
 बाळक तिचें । तव हें देखिलें एकलें वनिचें । कृपा द्रवळें हृदय साचें ।
 पान्हा स्तनीं वोसडे ॥ २१ ॥ अविच्छिन्न नाभिसूत्र बाळ । जैसें अच्युत
 बाळसूर्यमडळ । तें देखोनिया कुतूहळ । चिंतितसें मानसें ॥ २२ ॥
 कोठें गेली याची माता । काय जालीं स्वजनें पिता । कोण्हे वर्णीचें
 ऐसें चिंतितां । भिक्षुक एक पातला ॥ २३ ॥ तो साक्षात्त्रिपुरारी ।
 ह्मणे काहीं सशयो न धरी । या बाळकाचा प्रतिपाळ करी । येणें
 पावसी सोहळे ॥ २४ ॥ तें परिसोनि विप्रनारी । तया राजतनया
 अगिकारी । एकचक्र नगरीं स्वतनयासरी । भिक्षान्नें वाढवी दोघा
 ॥ २५ ॥ मग तयाचीं उपनयनें केलीं । विद्याभ्यास कारिती जालीं ।
 भिक्षा मागत मागत आलीं । तिघेजणें देवाल्या ॥ २६ ॥ तेथें मुनि-
 जनाचे सभे । विप्रछासीं बाळक उभे । देखोनि राजपुत्रप्रभे । शांडिल्य
 बोले आश्चर्ये ॥ २७ ॥ या राजतनया अन्य जननी । भिक्षान्नें वाढवी
 जनीं । या द्विजपुत्रसगाचेनि । द्विजभाव चालवी ॥ २८ ॥ ऐसें आइ-
 कोनि ते ब्राह्मणी । शांडिल्यासी पुसे विनीतवाणी । याचा जनक

जननी कुलखाणी । सांगा स्वामी ज्ञानदृष्ट्या ॥ २९ ॥ मुनि हणें वो
 आइक । हा विदर्भराजाचा बाळक । युद्धीं पडला याचा जनक । जळ-
 चरें जननी भक्षिली ॥ ३० ॥ यानतरें विस्मित चित्तीं । मुनिप्रति
 पुसे पुढती । यासी यावया एवढ्या विपत्ति । कारण काय जालें जी
 ॥ ३१ ॥ आता याचें दारिद्र्य जाय । ऐसा कोण जी उपाय ।
 या उपदेशा योग्य होय । श्रीगुरु शाडिल्य आहां ॥ ३२ ॥
 ऋषि हणें आइक आता । पूर्व जन्मीं याचा पिता । पाड्येश
 राजा होता । शिव पूजिता उठिला ॥ ३३ ॥ आइकोनिया कोलाहळ ।
 शत्रुभेणें तो भूपाळ । प्रदोषपूजा साड्ढनि तत्काळ । उठोनि
 आला भद्रासीं ॥ ३४ ॥ तवं त्याचेनि प्रधानें । शत्रू धरुनि आणिला
 मुहूर्तमानें । येणें परम क्रोधें अभिमानें । शीर छेदिलें त्याचें ॥ ३५ ॥
 तैसेच त्याचेनि हि नदनें । प्रदोषपूजा साड्ढनि नयनें । निद्रा केली
 हणौनि निधनें । येणें जन्मे अनुपत्ति ॥ ३६ ॥ रायें प्रदोषार्चन
 गतभवीं । खडिलें सभ्रमें राजवैभवीं । हणौनि त्याची सर्व सुखपदवी ।
 खडोनिया गेली ॥ ३७ ॥ राणी जे नेली जलचरें । तिनें गतजन्मीं
 सपत्नीचीं घरें । मोडलीं तेणें दोषें थोरें । तिचा ससार मोडला ॥ ३८ ॥
 तैसा च तुझा पुत्र द्विजकाते । सुब्राह्मण परी करी दुष्ट प्रतिग्रहातें ।
 विन्मुख दानादि सुकर्मातें । तेणें दारिद्र्य ये भवीं ॥ ३९ ॥ ए प्रवृत्तिनें
 हे दुर्दशा । यासी प्राप्त जाली निराशा । पूजिल्यावाचूनि गौरीशा । कोण
 खडी दारिद्र्य ॥ ४० ॥ जे न करित प्रदोषीं शिवपूजन । शिवप्रणम्य
 शिवकथामृतकर्णपान । ते जन्मोजन्मीं दरिद्री दुर्जन । दुःखी होती
 ससारीं ॥ ४१ ॥ जे प्रदोषसमयीं निर्दोष । भावें पूजिती उमामहेश ।
 त्यासी पुत्रकळत्र धनधान्यकोश । जन्मोजन्मीं सुखभोग ॥ ४२ ॥
 कैलासशैलभुवनीं जगत्रयजननी । पार्वती बैसऊनि रत्नसिंहासनीं ।
 शकर नृत्य करी स्वयें सर्व येऊनि । सुरवर खेचर वळगति
 ॥ ४३ ॥ वीणा वाजवी सरस्वति । वेणूवादनस्वर सुरपति ।

ब्रह्मा टाळ धरुनि हातीं । वोळगे रगीं शिवाचे ॥ ४४ ॥
 महाविष्णु वाजवी मृदांग । लक्ष्मी गाय शिवकीर्ति सुरग । मध्यमडळीं
 जितानग । शिव स्वयें नृत्य करी ॥ ४५ ॥ कर जोडुनि लोकपाळ ।
 गंधर्व यक्ष किन्नर अप्सरादि सकळ । सिद्ध विद्याधर ब्रह्माडस्थ पुण्यसीळ ।
 प्रदोषीं शिव सेविती ॥ ४६ ॥ प्रदोषीं पूज्य एक चद्रमौळी । सर्व देव
 पूजक मुख्य हरी वनमाळी । ह्यणौनि प्रदोषीं शिवपूजन सकळीं । देव
 संतुष्ट होती ॥ ४७ ॥ याकारणें भक्तिभावे । प्रदोषपूजा करावी जीवे ।
 यथाभवे यथावैभवे । तेणें शिव सतोषे ॥ ४८ ॥ शिव सतोषलियाविण ।
 कोण निरसू शके शीण । बाप भोळा चक्रवर्ती कठिण । काय आहे पूजितां
 ॥ ४९ ॥ केवळ अनन्य भावे । तत्काळ चि प्रसन्न व्हावे । नामस्मरण-
 मात्रें करावे । आपुलिया सारिखें ॥ ५० ॥ यानंतरें गतविप्रजाया ।
 विनवी शांडिल्या ऋषिराया । पूजाविधि पुसे त्या । श्रवण करावे
 अप्रार्थी ॥ ५१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिव-
 महिमावर्णने । प्रदोषमहिमावर्णननाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ३० ॥ २ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो भावसंतुष्टा भगवता । भावे पावसी शरणागता । निर्जलाभ
 पूर्णा सद्बोदिता । तुज काय दुर्लभ पदार्थ ॥ १ ॥ आपदापासूनि रक्षात्रया
 दीना । प्रबोधिसी स्वकीय पूजना । कां जे दिधलियावांचूनि पाविजेना ।
 ऐसा असे कर्मपथी ॥ २ ॥ पत्र पुष्प फळ तोय भावे । यत्किंचित तुज
 अर्पावे । तें निमित्त करुनि तुवां द्यावे । यिच्छिलिया वेगळें ॥ ३ ॥
 आतां दारिद्रदहनार्थ ब्राह्मणी । पूजू इच्छी डमरुपाणी । तो पूजाविधि पुसे
 चूडामणि । सांगे शांडिल्य ऋषिरावो ॥ ४ ॥ आइके विप्रकांते निर्मळे ।
 शिवार्चनविधि प्रेमळे । येशुनिया तुमच्या भाग्यबळें । उदयो केला तत्वतां
 ॥ ५ ॥ हा च सर्व शास्त्रार्थ त्रिशुद्धि । ईश्वराभिमुख होतां बुद्धि ।
 सद्य वोळगती सर्व सिद्धि । यदर्थी संशयो नाही ॥ ६ ॥ ईश्वरविमुख

अनाचार- । तत्पर होय जो का नर । तो इहामुत्र परम घोर । दुःख
 दारिद्र भोगी ॥ ७ ॥ तरी त्रयोदशी उभयपक्षीं । दिवा निराहार शिव
 लक्ष्मी । स्नान करावें पूजापक्षीं । सूर्य असतां त्रिघटिका ॥ ८ ॥
 शुक्लाबरधर नियमपर । शुक्ल भस्मोद्भूततत्पर । शुक्ल सत्वरूप सदाचार ।
 सायसंध्या जप करावा ॥ ९ ॥ मडप शुक्ल धौतांबरी । शुक्ल फळ पुष्पी
 चामिकैरी । शुक्ल घटा निर्मळ मुकुंदी । ध्वजा तोरणी स्वशक्तिः ॥ १० ॥
 निर्मळ करावें समार्जन । मगळमय उपलेपन । रगमाळा पद्मलेखन ।
 पंचरंगी सुरग ॥ ११ ॥ तेथें बैसोनिया स्थिर आसनीं । सर्व पूजासामग्री
 घेऊनि । आगमोक्तमंत्रां पीठं मंत्रूनि । भूतशुद्धि प्राणप्रतिष्ठा करावी
 ॥ १२ ॥ प्राणायाम त्रये वेळ । द्विजमंत्रां सुमंगळ । मात्रुकान्यासादि
 सकळ । हृदयीं ध्याविया दैवता ॥ १३ ॥ असो यथोक्त सहपरिवारीं ।
 आवरण देवतें स्थानांतरीं । मध्ये ध्यावा त्रिपुरारि । पार्वतीसहित ॥ १४ ॥
 कोटिपूर्ण चंद्र निःकळक । शैत्यरहित प्रकाशाक । पचवक्र दशबाहु
 त्रयंत्रक । अर्द्धचंद्रशेखर ॥ १५ ॥ पिंगजटाजूट रत्नमुगुट । रत्नकुंडलें
 तेजोत्कट । उदारांग नीळकठ । सर्वाभरणभूषित ॥ १६ ॥ वरदाभयादि
 दशायुधें । हस्तकीं कवळिलीं विविधें । गजचर्मपरिधान शुद्धें । व्याघ्रचर्म
 उत्तरी ॥ १७ ॥ भस्मोद्भूतन बाहुवलये । मणिमेखळा किंकिणी
 स्वये । बाकी गर्जती पदान्वये । नृत्यकाळीं कां गमनीं ॥ १८ ॥
 आश्रितजनकरुणाकर । ऐसा ब्रीदाचा तोडर । वामांकारूढ निरतर ।
 गौरी विर्जुपुंजगौरा ॥ १९ ॥ लावण्य शोभवी स्वप्रकाशें । सुरांगना
 सुंदरा जिचेनि अशें । जिचेनि क्रीडालेशें । विश्व आलें रूपासी ॥ २० ॥
 मनोनयनाल्हादिनी । मंजुळ शिवप्रियवादिनी । कुरवडी होऊनि नयना-
 वरूनि । शोभा नांदे जगत्रयीं ॥ २१ ॥ विलासें मानूनि विश्वविकृति ।
 वसविली जयेची आकृति । सुकुमारा सुंदरा अगकांति । भूषणा रंगवी

१ इहपरलोकीं. २ सुवर्णाचे. ३ मुकुल=कमलपुष्प ४ सारवर्णें. ५ स्थान.
 ६ पिंगट. ७ उदार=सुंदर ८ विद्युल्लतेच्या समुदायाप्रमाणें शुभ्र.

स्वप्रभा ॥२२॥ नील कुंचित कुतलवृगुंठि । कृष्ण मधुकर करिती घरटीं ।
 अमरसुमनामोदतुष्टि । गुजारव स्वानदे ॥२३॥ मुगुटीं पृथक् नवरत्नरश्मी ।
 नव कुकुम सुरेख बाळेंदुवेश्मी । वदन सुहास्य सुप्रसन्न सुस्मि । सदन परमा-
 नदाचें ॥२४॥ अधरीं शोभविली अरुणाभा । दर्तीं झळके माणिक्यशोभा ।
 कठमाधुर्यप्रतिभां । कोकिळादि सुस्वर ॥ २५ ॥ अचचळ तारुण्यबळें ।
 वक्षस्थळीं उत्तुर्गं कुचकमळें । जाणों काय एके च वेळें । पान्हा पुरेलि
 त्रैलोक्या ॥२६॥ सर्वांग सुदरी दिव्याबरी । दिव्य ताँटके साजिरीं । कठा-
 भरणें बाहुवलये करीं । दिव्य चुडे अभग ॥ २७ ॥ असो ऐसी मगळा-
 गौरी । मंगळवरद वामाकावरी । दिव्य सुमन चदनें पूजित चरणावरी ।
 मस्तकें ठेविती लोकपाळवधु ॥ २८ ॥ ऐसा रत्नसिंन्हासनीं । गौरीहर
 चिंतावा मनीं । सुप्रतिष्ठित लिंगस्थानीं । आवाहन करावें ॥ २९ ॥
 न्यासपूर्वक स्वशरीरीं । शिवस्वरूपता निजनिर्धारीं । पुष्पाजुळि अर्पुनि
 स्वशिरीं । बाह्यपूजा तन्मये ॥३०॥ फळपुष्पगधमिश्रित जळ । पचामृत
 सद्य सुनिर्मळ । रुद्रमंत्रें अभिषेक प्रेमळ । करून उमामहेशा ॥ ३१ ॥
 हेमरुचिर दिव्याबर । आसन योजावें सुदर । अर्घ्य अष्टगुण त्यानंतर ।
 पाद्यआचमनादि उपचार । वैदिक मत्रीं अर्पावे ॥ ३२ ॥
 मधुपर्क पुनराचमन । मत्रोक्त पचामृतशुद्धोदकजान । उपवीतवस्त्रयुग्म
 गर्भकांचन । अग प्रत्याग भूषणें ॥ ३३ ॥ विलेपन अष्टाग गध ।
 पुष्पें सुरग सुवास बहुविध । जें बोलिलीं आहेति प्रसिद्ध । केतुकी-
 विना सर्व हि ॥ ३४ ॥ बिल्व मदार कल्हार कैरवीर संरोरुहें । घत्तुरक
 कर्णिकार मल्लिका शिवस्नेहें । द्रोणपुष्पें बृहती मार्धवी चपकादि स्वदेहें ।
 प्रार्थवीं पूजाकालोद्भवे ॥ ३५ ॥ कुश अपामार्ग तुळसी । समर्पावीं
 गौरीहरासी । धूप कालार्गुरु वृतप्लुत गुग्गुळासी । दीप गोघृते प्रदीप्त
 ॥ ३६ ॥ नैवेद्य शाल्योन्न परमान्न वरान्न । मोदकान्गुडजान चूर्णान्नि ।

१ आवळून बाधलेले. २ बद्धकेश ३ वेदमन्-गृह ४ सुस्मित ५ नैस-
 र्गिकपणा. ६ विशाल. ७ कानांतील दागिने. ८ या ओगीत हि पांच चरण आहेत.
 ९ पुष्पविशेष १० कमले. ११ विस्तीर्ण. १२ वसतःकाळातील. १३ आघाडा.
 १४ चदन.

वृतमंपुरमडुकान्न । बटक बहु प्रकारिचे ॥ ३७ ॥ लेह्य पेय चोष्य
 खाद्य । यथा सूपशास्त्र आद्य । षडुरस जे सुस्वाद्य । कट्टाम्लतीक्ष्णक्षार-
 मधुमिश्र ॥ ३८ ॥ दधि दुग्ध मधुवृत । शिखरणि आम्ररस सुस्वादित ।
 नैवेद्ये नित्य त्रुप्त भगवत । भावे पावे सत्रुप्ति ॥ ३९ ॥
 सुवासयुक्त निर्मळ । यथाकाळें सद्य वा सीतळ । गौरीरमणा
 समर्पावे जळ । आत्रुषापयेत आत्रुषा ॥ ४० ॥ आचमन शुद्धाचमन
 करोद्वर्तन । विध्युक्तप्रकारे करावे हवन । आगमोक्त कां गुरुवचन ।
 पुनर्नवेद्य अर्पावा ॥ ४१ ॥ पुनर्जळपान शुद्धाचमन । त्रयोदशगुणी
 तांबूलार्चन । दिव्य पक्क सद्य सदेठ वेष्टून । दिव्यांबरीं फळें अर्पावीं
 ॥ ४२ ॥ नाना रत्ने हिरण्यदक्षणा । पूजापूर्णार्थि गिरिजारमणा ।
 कर्पूरदीपाकुर रत्नदीप जगत्प्राणा । निराजन कुरवंडी ॥ ४३ ॥ यानतरें
 सर्व समेळीं । महामत्र पुष्पाजळि । समर्पावी चंद्रमौळी । भाळचद्रेसहित
 ॥ ४४ ॥ नमन प्रदक्षणा विध्युक्तप्रकारी । स्तुति भक्ति करुणाउत्तरीं ।
 प्रार्थना अपराध क्षमा करी । करुणाकरा शकरा ॥ ४५ ॥ प्रथम
 सकल्प करावा । आगच्छ शिवेसहित सदाशिवा । दुःखदारिद्रपापताप-
 युक्त जीवा । मुक्त करी अगिकारी पूजा ॥ ४६ ॥ यथोक्त पूजावीं
 देवते । जें आवरणीं अंगभूते । सर्वात्मया शंकराते । सर्वासहित सर्वस्वे
 ॥ ४७ ॥ मग येऊनि स्वगृहासी । सदक्षणा भोजन ब्राह्मणासी । देऊ-
 निया पत्तिकरासी । भोजन करावे शिवस्मरणें ॥ ४८ ॥
 हा बोलिला पूजाप्रकार । जरी सर्वशक्तिवंत आहे नर । अशक्तांगिकारी
 करुणाकर । पुष्पें पत्रें संतुष्ट ॥ ४९ ॥ अतएव पक्षप्रदोषीं शिवार्चन ।
 सकाम निःकाम शिवभजन । करितां यथेप्सित्ताधिक पावोन । भोगांतीं
 सुखें शिवपदप्राप्ति ॥ ५० ॥ ऐसा जरी आहे सर्व सुरवाड । शक्ति-
 सारिखें हा हि निवाड । तरी कां हो दुःखदुरवाड । न पूजितां भोगावा
 ॥ ५१ ॥ शिवनाममात्रें सर्व हि विधि । पुष्पें पत्रें च उपचारसिद्धि ।

तरी कां हो न धरावी बुद्धि । शिवपूजनीं सुजनीं ॥ ५२ ॥ जरी निः-
 काम आहे तरी पक्षपूजनें । प्रसन्न होऊनि पचाननें । ज्ञान उत्पन्न कीजे
 विनासाधनें । मोक्ष पाविजे निजात्मता ॥ ५३ ॥ आता असो मृतब्राह्म-
 णजाया । पुनः प्रार्थी प्रणम्ये ऋषिराया । ह्मणे जी जीवित्वा आमुचिया ।
 साफल्य जालें भवत्कृपा ॥ ५४ ॥ आतां शुचित्रत माझा नंदन ।
 आणि धर्मगोता नृपसून । या दोघासी शिवाराधन । उपदेशें हरी
 दारिद्र ॥ ५५ ॥ मग शाडिल्यें सिकविले मत्र । पूजनबुध्या द्विजराजपुत्र ।
 शिवालयापासूनि पवित्र । जाती प्रत्यक्ष पूजना ॥ ५६ ॥ बापगुरुउप-
 देशाची थोरी । शिवभक्ति बैसली जिह्वारी । कैचे उपचार भिक्षेवरी ।
 भावार्थें भव तुष्टला ॥ ५७ ॥ च्यारी मास पूजिता पिनाकी । आश्चर्य
 वर्तलें मृत्यलोकीं । तो शिवमहिमा शाभवादिकीं । श्रवण करावा सादर
 ॥ ५८ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने ।
 पक्षप्रदोषपूजनविधि । प्रकरण समाप्तम् ॥ ३१ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो गिरीशा गगाधरा । नमो शरणागत करुणाकरा । नमो
 भक्तजनवज्रपंजरा । सर्व सतोषदायका ॥ १ ॥ शंकर हाणिजे सौख्य-
 कारिता । दु खदारिद्ररोगवियोगहरिता । पापसतापअनुताप त्वरिता ।
 भक्तिसकल्पें निवारी ॥ २ ॥ हर सर्व सकटहर । शिव सर्व कल्याणकर ।
 जिता कष्ट भोगावे अतःपर । मेल्या सुख ऐसा नव्हे ॥ ३ ॥ येणें
 देहें इहिं लोचनीं । सर्व हि सुख दाखऊनि । अतीं दिव्यदेही करूनि ।
 मानें विमानें स्वपद दे ॥ ४ ॥ जया स्वानद स्वर्गसुख देणें । आपुल्या
 कृपाकटाक्ष उदारपणें । विषयसुख द्यावया तथाकारणें । काय अशक्य
 आहे ॥ ५ ॥ भवविभवे चढे उन्माद । मग त्या कैचें शिवपद । ऐसें
 ह्मणावें तरी हा सवाद । ते चि कथा प्रसिद्ध ॥ ६ ॥ पूर्व प्रकरणातीं
 प्रसन्नता । प्रदोषपूजनप्रभावता । वक्षमाण प्रकार योजिला होता । तो

चि बोलिजतसे ॥ ७ ॥ शांडिल्ये प्रबोधिली पक्षप्रदोषप्रभा । जयेसी ते
 मृतधरामरवल्लभा । ते बाळकपाळक प्रतिपाळिता शुभा । पक्षप्रदोष शिवार्चक
 ॥ ८ ॥ तत्र कोण्ही एके दिवसीं । राजपुत्र नदीतीरासी । गेला एकाकी
 स्नानासी । तेथें जाला नवलव ॥ ९ ॥ तथा आनदे क्रीडतां । वाळ-
 वटीं विहिरे करिता । निधानकुम अवचिता । दृष्टीं देखिला तेणें
 ॥ १० ॥ हर्षे शिवस्मरण केलें । नित्यकर्म संपादिलें । बळें उचल्लनि
 घेतलें । मस्तकीं हेमकलशातें ॥ ११ ॥ गृहासी येऊन हर्षसभ्रमें ।
 माते मातें आळवी प्रेमे । शिव प्रसन्न जाला नेमें । हणौनि गृहीं
 ठेविला ॥ १२ ॥ सुखनिर्भर बोले ब्राह्मणी । दारिद्र हरिलें श्रूळपाणीं ।
 वाटूनि ध्यावें दोषेजणीं । वस्त्राळकार करावे ॥ १३ ॥ धन्य धन्य हें
 शिवार्चन । धन्य प्रदोषपक्षमहिमान । प्रत्यक्ष प्रत्ययो निधान । देखिलें
 आर्त्तां अकिंचनीं ॥ १४ ॥ आइकोनि सार्धविभागवचन । सतोषला
 तो द्विजनदन । यानतरे तो महामन । राजपुत्र बोलिला ॥ १५ ॥ हणे
 माते हें तवपुत्रपूजाफळ । तथासी च दिधलें सकळ । मज हि देईल
 शिवदयाळ । ते मी स्वतत्र घेईन ॥ १६ ॥ स्वकीय दैवोपार्चित ।
 तें चि जर्गीं श्लाध्यवत । परिकीयार्थासी मिरवत । जारगर्भ इव गर्भिणी
 ॥ १७ ॥ हें वाक्य होता श्रवण । द्विजात्मजा हर्ष द्विगुण । राजपुत्र
 सुखैलिप्सातःकरण । पूजन करी शिवाचें ॥ १८ ॥ हृदयीं चढतावाढता
 भाव । प्रतिपक्षीं पूजी महादेव । ऐसियासी क्रमला स्वयमेव । सवल्लर
 येक ॥ १९ ॥ तत्र कोण्ही एके काळीं । वसतें श्रृंगारिली वनस्थळी ।
 शिवकीर्ति च कायककुळीं । माडिले गायन ॥ २० ॥ शिवसुमनवरदा-
 मोदा । सेवितां सुख सतें षड्गदा । लघु देवकुसुमें सांडूनि सदा । शिव-
 गुजारव करिताती ॥ २१ ॥ शिवशोभा शोभायमान । सत वसतवते
 वन । जयाचें करितां प्रवेशन । परम सुख स्वभावे ॥ २२ ॥ असों

१ मेलेल्या ब्राह्मणाची बायको. २ विहीर ३ सतोषयुक्त अतःकरणानें
 ४ गायक कुळीं ? किंवा, काय व कुळीं=कोकिळीं ? ५ सतत. ६ वसतव तें ?
 तें वन कसें, तर जेथें नेहमीं वसतऋतु च आहे असें वाटतें.

तया सुवनाप्रति । द्विजराजपुत्र आले मगती । तव तेथें क्रीडता देखती ।
 गधर्वकन्या शत एक ॥ २३ ॥ सुदरा, सुलक्षणा सुप्रकाशा । तनुतेज
 उजळी धराकाशा । तारुण्यता पावली विकाशा । सकळा कळाकुशळा हो
 ॥२४॥ पुरुषरहित शृंगारवर्नी । क्रीडती निःशक विलासिनी । ऐसियातें
 दुरी देखोनि । द्विजात्मज बोलतु ॥२५॥ आंहा पुढें जाव नये आतां ।
 नवें स्त्रिया विहरत असता । स्त्रीसान्निध्य भाषणादि सता । विमळाशया
 संत्याज्य ॥ २६ ॥ विलासिनी वनयोवनदुर्मदा । एकातीं क्रीडता प्रमदा ।
 तयाचें सान्निध्यावलोकन भाषण कदां । न करावें धार्मिकां ब्रह्मच्यारीं
 ॥ २७ ॥ दैवदर्शें बडोनि आलें । तरी ब्रह्मचर्य बुडोनि गेलें ।
 धार्मिकासी अधर्मी केलें । देव रक्षी तरी रक्षी ॥ २८ ॥ ऐसें बोलोनि
 द्विजनदन । पुढें न करी च हो गमन । राजतनुज निःशकमन । विहार-
 पदवीप्रति आला ॥ २९ ॥ गधर्वकन्यका वरानना । मध्य मुख्या पद्मज-
 नयना । येता देखोनि नृपनदना । आश्चर्य मानी मानसीं ॥ ३० ॥ हणें
 कोण हा उदाराम । युवा सर्वांगसुदर सुरग । मातर्गमन महाभाग ।
 लावण्यता रिधीं ॥ ३१ ॥ लीलालोल विशालाक्ष । मधुरस्मित पेशल
 दक्ष ॥ मदनमूर्ति सुकुमार सुलक्ष । आश्चर्य करी देखोनि ॥ ३२ ॥
 येता देखोनि राजपुत्रा । लाघव माडिलें पद्मनेत्रा । सकळा सखिया
 विचित्रा । तयासी बोलती जाली ॥ ३३ ॥ पैल पुष्पवृक्ष दिसती दाट
 जेथें झेपावे भ्रमरधाट । तें पुष्प आणा तव एकट । एथें च मी उभी
 असे ॥ ३४ ॥ ऐसें आइकोनिया बाळा । करित चालिल्या गदारौळा ।
 तव येरीकडे वेलहाळा । निकट देखिळा शिवभक्त ॥ ३५ ॥ दृष्टादृष्टी
 होता दोघाजणा । पचबाणें भेदिलें प्राणा । अतरीं करिती शिवस्मरणा ।
 दपतिभाव भाऊनि ॥ ३६ ॥ यानतरे गधर्वनदिनी । दिव्यावरपल्लव
 पसरुनि । नाना उपचारें वैसऊनि । बोलती जाली मजुळ ॥ ३७ ॥
 तुझी कोण जी कोणाचे । कोण देशीहूनि आलेति साचे । तत्वतां सांगावें

हें सार्चें । मग तो वोलता जाला ॥ ३८ ॥ हणो मी विदर्भराजनंदन ।
 मातापिता पावलीं निर्दान । बैरीं हरिलें राज्यभुवन । परराष्ट्रीं वास्तव्य
 ॥ ३९ ॥ सर्व सागोनिया आपुलें । तयेसी पुसों आरभिलें ।
 तूं कोणाची कन्या काय ह्दत्त हें आपुलें । साग सर्व मजप्रति ॥ ४० ॥
 मग ते हणो राजसत्तमा । श्रेष्ठ गधर्व द्रविकनामा । तयाची
 नंदिनी मनोरमा । अश्रुमती कळावती ॥ ४१ ॥ नृत्यगीतादि कळारग ।
 माझां ठाईं सदा सुरग । सुरस्त्रियांचा मनोमृग । लुब्ध मम गायनें
 ॥ ४२ ॥ तुज देखोनिया येता । सखिया दवडूनि एकाता । तुजसी
 बोलावया आरंत चित्ता । हणौनि येथें वैसलिये ॥ ४३ ॥ माझा मनोदय
 चतुरा । जिवेंभावे तुझी दारा । काढूनि अमोलिक मौक्तिकहारा । कठीं
 घाली तयाचे ॥ ४४ ॥ तुजवेगळें माझे मन । सर्वथा न पवे समाधान ।
 नेणों कैसें तुवां अर्चन । केलें गौरीहराचें ॥ ४५ ॥ मी हि निरतर अतरीं ।
 चिंतित असे शिवगौरी । तेणें पुण्ये प्राणेश्वरी । तुझी हाईन गमतसें
 ॥ ४६ ॥ ऐसा देखोनि अनुसर । अर्नेर्घ्य देखोनिया हार । राजपुत्र
 हर्षनिर्भर । वोलता जाला ॥ ४७ ॥ तूं वाळा पित्रुआधीन । कैसें
 साडिसी राज्य स्वजन । येरी हणो महेशान । करील तें पाहें कौतुकें ॥ ४८ ॥
 प्रातःकाळीं या चि स्थाना । वेगीं येई नृपनदना । अन्यथा न
 मैनी मम वचना । प्राणेश्वरा सुदरा ॥ ४९ ॥ यानतरे हर्षनिर्भर ।
 द्विजजाजवळीं राजकुमर । येऊनि निवेदी समाचार । गृहा आले सागातें
 ॥ ५० ॥ आडकोनि सतोषे उपजननी । प्रभातें प्रविष्ट जाले तये स्थानीं ।
 येरीकडे गधर्वनदिनी । सखियासीं गेली स्वलोका ॥ ५१ ॥ तत्र तिचा
 पिता पूर्व दिवसीं । वळंगे गेला शकरासी । शिवें आज्ञापिलें तयासी ।
 सकळा देवांदेखतां ॥ ५२ ॥ धर्मगोप्ता नृपात्मज । पक्षप्रदोषीं पूजी
 मज । शाडिल्य जो ऋषिराज । उपदेशें तयाचा ॥ ५३ ॥ तरी तुवां
 आपुली मुख्य कन्या । तयासी द्यावी देवमान्या । साह्य करूनि फेडी

दैन्या । हृतराज्य जोडुनी ॥ ५४ ॥ ऐसी आज्ञा करी चंद्रमौळी । ते
 गधर्वे धरुनि स्वमौळी । प्रवेशला वनस्थळी । स्वकन्यासमवेत ॥५५॥
 तव तया नृपात्मजासी देखिलें । वरासनीं बैसविलें । शक-
 रोक्त त्रिवेदिलें । तव पूर्वजा प्राप्त शिवलोक ॥ ५६ ॥ जयाचेन
 पुत्रपणें । पूर्वजा शिवलोक पावणें । तयाचें धन्य धन्य जिणें । येर भार
 भूमिके ॥ ५७ ॥ आता ये मम कन्यकेसहवर्तन । सवत्छरायुत यथोचित
 भोग भोगून । अतीं पावाल शिवस्थान । दिव्य देहें दोषे हि ॥५८॥
 मग ते अशमती युवति । वनीं वरिला प्रिय पति । जाली आकल्प
 सौभाग्यवती । इहामुत्र जेविं देवी ॥ ५९ ॥ महोज्वळाळकार । दिव्य
 रत्नांबरें अपार । नाना वस्तु धनसंभार । देता जाला गधर्व ॥ ६० ॥
 अयुत एक मत्त मत्तांग । नीळवाजी वायुवेग । नियुतें एक विचित्रांग ।
 भरणींभूषित दिधले ॥ ६१ ॥ शें धनायुधी समर्थ । एक दिधला
 दिव्य रथ । ब्रजधनुष अक्षय तूणी युद्धार्थ । वर्मशक्ति शस्त्राखें ॥६२॥
 सेवा करावया कन्येसी । दिधल्या सहस्र एक दिव्य दासी । चतुरंग
 गधर्वसैन्य सहायासी । अति उग्र दिधलें ॥ ६३ ॥ ऐसा धर्मगोप्ता
 राजकुमार । पावोनि दिव्य सपदा अपार । अशमती, स्त्री
 मनोहर । शिवार्चनीं सप्रेम ॥ ६४ ॥ दिव्य तुरें वाजती
 गंभीर । कौतुक पाहाती जन अपार । सुवासिनी
 वोवाळिती वोहर । ऐसा आला स्वाश्रमा ॥ ६५ ॥ गधर्व बैसोनिया
 विमानीं । शेष कन्यका सवें घेऊनि । अशमती जामाता निरुंजनि ।
 विमानारूढ आला स्वलोका ॥ ६६ ॥ यानतरे नृपनदन । गंधर्व सेने-
 सहवर्तमान । शत्रुचक्र निभाडून । राज्य घेतलें आपुलें ॥ ६७ ॥
 ते गतभर्तृका द्विजपत्नी । मानुषप्रतिपाळी प्रेत्नीं । तिचा पुत्र तो बहु-
 स्थानीं । परम प्रेमें सहवासी ॥ ६८ ॥ सिंन्हासनीं धर्मगोप्ता बैसला ।

१ स्वशीरी २ दहा हजार. ३ मतग=हत्ती. ४ घोडे. ५ एक लक्ष.
 ६ समुदाय. ७ तूणीर=भाते. ८ वधुवर-दपत्य. ९ अशुमतीखेरीज इतर,
 १० स्वाधीन करून.

मंत्रां पट्टाभिषेध केला । राणी अशमती जयेला । पुराणें स्तविती सदा
 ॥ ६९ ॥ हृणौनि हें महाव्रत पक्षपूजन । अंसितैश्वर्य पावला नृपनदन ।
 दाहा सहस्राब्दे यथेष्ट भोग भोगून । दोषें आलीं शिवलोका ॥ ७० ॥
 तेथें शिवपार्वतीसहवर्तमान । सुखें वसती विराजमान । सर्वथा नाही
 पुनरावर्तन । येवढा महिमा शिवार्चनीं ॥ ७१ ॥ हें व्रत जो भावें
 करी । तो धन्य कृतकृत्य ससारीं । प्रस्तुत पुढें श्रवण करी । त्याचें
 फळ परिसावें ॥ ७२ ॥ तो शतजन्म जन्मला तरी । दारिद्र्य नेणें
 ससारीं । ज्ञानैश्वर्य नांदे पुरी । अंतीं पावे शिवाची ॥ ७३ ॥
 जे पावोनि दुर्लभा नरशरीरा । पूजिती प्रदोषीं भवानीशंकरा । ते तरतीं
 नवल काय इतरा । तारक सग त्याचा ॥ ७४ ॥ आता सोमवारीं
 सोमेश्वर—। पूजनमहिमा सद्य चमत्कार । ते चि कथा बोलिजेति सादर ।
 परिसा परम प्रेमळ ॥ ७५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास-
 कृते । शिवमहिमावर्णने । पक्षप्रदोषवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥३२॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो अनंता अपरापरा । नमो विश्वेशा विश्वंभरा । नमो विश्वा-
 तीता निराकारा । योगरूपा सदाशिवा ॥ १ ॥ स्वयें शकर ऊर्ध्वरेता ।
 प्रसिद्ध जयाची निस्पृहता । आणि आश्रितां इच्छाफळप्रदाता । कोण
 कळवळा कृपेचा ॥ २ ॥ जैसा सर्वसमर्थ सर्वज्ञ जनक । जें जें इच्छी
 अल्पज्ञ बाळक । तें तें पुरऊनिया कौतुक । हित करी त्याचें ॥ ३ ॥
 तैसा शकर परमानंद । सपूर्ण भोगऊनि विषयश्वादें । सेखीं देतसे
 स्वकीयपद । येवढा महिमा जयाचा ॥ ४ ॥ तथे पूजेसी हि योगयागा-
 ऐसें । धन साधन नलगे अनायासें । जैसें सामर्थ्य असेलि तैसें । अर्चन
 करावें स्वभावे ॥ ५ ॥ धनसाधनें अति दुर्बळ । तरी भावें पत्र पुष्प
 अथवा फळ । तें हि येथोक्त नसलें तरी केवळ । जें जोडे तेणें चि
 प्रसन्न ॥ ६ ॥ शिव सतुष्ट सद्भावें । तैसें योगयागादि कर्मां न फावे ।

अनायासें तत्फल फावे । ऐसें सुगम ते नव्हे ॥ ७ ॥ योगयाग अधि-
कारियाप्रति । शिवाभक्त असो भलती याती । स्त्रिया सभर्तृकां अभर्तृकाप्रति ।
बोलिलें आहे ॥ ८ ॥ यदर्थी कथा मनोरमा । परिसा शिवार्चनमहिमा । राजा
महा चित्रवर्मा । सकळगुणसंपन्न ॥ ९ ॥ तो परम भक्त अभेद । समान
गानी शिव मुकुट । परम दाता धर्मविद । यज्ञपुण्यप्रवीण ॥ १० ॥
तयाची अनुकूल धर्मदारा । प्रसवली सामर्थ्यवता कुमरा । कन्या एकि
मनोहरा । प्राणाहूनि आवडती ॥ ११ ॥ ते कन्येचेनि भूपति । अति
सतुष्ट जाला चितीं । जैसी हिमवतासी पार्वती । तैसें सुख मानिलें
॥ १२ ॥ तयेचें वर्णिता जातक । वर्तलें परम कौतुक । राजमनो-
धारणार्थ लोक । बरवें च सागती ॥ १३ ॥ कोण्ही एक निःशक
निस्पृह । विप्र बोलिला निःसदेह । चतुर्दशाब्दीं हे इह । वैधव्य
पावेल निश्चये ॥ १४ ॥ तयाचेनि वचनबाणें । राजा खोंचला पच-
प्राणें । निश्चय केला अतःकरणें । कन्यावैधव्यविषयीं ॥ १५ ॥ ते
सीमतिनी नाम राजकन्या । शाहाणी जाली सुलावण्या ।
सुखी मुखें विश्वमान्या । भाव्य वैधव्य परिसोनी ॥ १६ ॥
मैथित्री याज्ञवल्क्यकाता । तयेसी जाली शरणागता । सौभाग्यवर्द्धन-
कर्म स्वता । साग माते मजलागीं ॥ १७ ॥ तिचा देखोनि भावार्थ ।
तये प्रबोधिला परमार्थ । उमामहेश त्रैलोक्यसमर्थ । शरण जाई
तयासी ॥ १८ ॥ सोमवारीं गौरीहर । भावें पूजी वो सादर । उपवासी
निराहार । सुस्नाता होई सुवासना ॥ १९ ॥ मुखीं मौन स्थिरमति ।
भावें पूजी पार्वतीपति । ब्राह्मणा भोजन देऊनि विनीति । प्रार्थना करी
शिवाची ॥ २० ॥ पापक्षयो शिवाभिषेकें । साम्राज्यपीठ पूजासतोषे ।
सौभाग्य सर्वसुख सुवेषें । गधमाह्याक्षतार्पण ॥ २१ ॥ धूपदानें सुग-
धता । काति दीपप्रदानता । अष्टैश्वर्य सद्भावता । जपेंकरूनि पाविजे
॥ २२ ॥ होमें होय कोशसमृद्धि । सुब्राह्मणभोजनें तोषिजे विबुधीं ।
करिता सोमवारीं शिवार्चनविधि । सर्वापदा नाशती ॥ २३ ॥

परमोत्साह परम शोकीं । शिवार्चन सर्वथा न टाकीं । दृढ
 निर्धारे उमापिनाकी । परमानदप्रदाता ॥ २४ ॥ ऐसी प्रबोधिली
 कुमारी । भाळ ठेवी चरणावरी । आज्ञा घेऊनि येऊनि करी ।
 येथोक्त गौरीशिवार्चन ॥ २५ ॥ कन्या देखोनि उपवर । राजा
 करी वरविचार । नळादमयंतीचा कुमर । इद्रसेन अपरेंद्र ॥ २६ ॥
 तयाचा पुत्र चद्रागद । चद्रासमान प्रभाकद । तो जामात पाहिला
 आनद । सर्वासहित महीशा ॥ २७ ॥ आरंभला लग्नसोहळा । मुळें
 पाठविलीं महिपाळा । महोत्साहें श्रीमतिनीवाळा । दिधली चद्रागदासी
 ॥ २८ ॥ यथाकुळ राजपूजन । तृप्त केले याचकजन । करित वधु-
 वरवर्णन । गेले स्वस्थानाप्रति ॥ २९ ॥ मग श्वशुराचिये प्रीतीं ।
 चद्रागद चद्रकाति । कितिएक मास राहिला तव गति । आरभिली
 दैवाची ॥ ३० ॥ एकदां क्रीडारोळेंकरी । चद्रांगद बैसला नावेवरी ।
 समागमें दोघे नावकरी । अवंलेकर ॥ ३१ ॥ यमुनाजळकळोळीं । नाव
 फुटली तत्काळीं । चद्रांगद आणि दोघे कोळी । दैववशें बुडाले ॥ ३२ ॥
 तेथें जाला हाहाकार । मीनलीं उभयकुळें सनागर । उलथला शोक-
 सागर । मर्यादेवेगळा ॥ ३३ ॥ चद्रागदाचा पिता । दायादीं जितिला
 जुझता । कारागृहीं सहवनिता । घालूनि राज्य घेतलें ॥ ३४ ॥ येरीकडे
 नधवधू शोकानळें । अष्टौप्रहर आहाळें । तथापि शिवार्चन बाळें ।
 धरिलें असे प्राणेशीं ॥ ३५ ॥ चद्रांगदवधुवर्ग सुग्रे । जाणोनि तयासी
 जळमग्न । ऊर्ध्वदेहिक करूनि भग्न । हद्दाडें शोकपापाणें ॥ ३६ ॥ चद्रागद
 बुडाला जीवनीं । तो देखिला सर्पकामिनीं । जळक्रीडा करावयालागूनि ।
 आलिया होतिया ॥ ३७ ॥ तया देखोनियां राजकुमरा । आश्चर्य करिती
 सुदरा । मग घेऊनि पाताळविवरा । आलिया तक्षलोकासी ॥ ३८ ॥ होता
 उरगकातावलोकन । जाला सावधान सचेतन । देखता जाला तक्षकभुवन ।
 इंद्रभुवनोपम शोभा ॥ ३९ ॥ कनकरचना रत्नखचित । तेज फाके

१ वल्लें हलविणारे. २ गोत्रजांती. ३ पोळे. ४ सूझ ५ अत.करण-
 रूपी भाडें शोकरूपी पाषाणानें भग्न-विदीर्ण केलें. ६ नागद्विधार्चा दृष्टि.

सदोदित । पृथक् मणिमयूख फांकत । नकळे तेथें अहोरात्रीं ॥ ४० ॥
तये तपये महा राजभुवनीं । रत्नरचित सिंहासनीं । सभामध्यमडळीं
स्वस्थानीं । महा तक्षकोत्तम ॥ ४१ ॥ दिव्यावरी दिव्याळकारी । दिव्य
किरीट शोभती शिरीं । सहस्रफणिमडळावरी । मणि बाळाकोपम
॥ ४२ ॥ तेजें दिपती लोचन । दिव्य सुमनें दिव्य चदन । काळाग्नि
इव प्रतापवान । नागकन्या सेविती ॥ ४३ ॥ लावण्य चातुर्य स्थिर-
यौवना । दिव्यावरीं दिव्याभरणीं विराजमाना । स्वक चंदनचर्चित
सुशोभना । करककर्णे कृतांजळीं ॥ ४४ ॥ ऐसा देखोनि तक्षकोत्तम ।
राजपुत्रें प्रणमिला सप्रेम । कृताजळी कृतनेम । पुढें उभा राहिला ॥ ४५ ॥
कोण हा कोठून आणिला सुकुमार । नागकन्या सांगती जोडूनि कर ।
यमुनाजळीं बुडता सुदर । आणिला तुझाजवळिकें ॥ ४६ ॥ स्वमुखें
पुसे नृपनंदना । तू कोण कोणाचा पुत्र कोणा स्थाना-। पासूनि आलासी
सुवदना । सांग सर्व आपुलें ॥ ४७ ॥ चंद्रागदें कृताजळी । सर्व सांगि-
तली वशावळी । नववधूगृहीहूनि जळीं । बुडालों येथें आणिलें ॥ ४८ ॥
जन्मांतरीचेनि पुण्यें । स्वामिपादाब्जें देखिलीं धन्यें । पूर्वजभाग्यें अति
कारुण्यें । मजसीं असा बोलत ॥ ४९ ॥ ऐसें परिसोनि सुप्रसन्न ।
तक्षकोत्तम वरदवचन । बोले ह्मणे भेऊ नको निर्डपासन । सांग कोणा
देवाचें ॥ ५० ॥ सकळ देवाधीश महादेव । वेदा नाकळे महिमार्णव ।
तयाचा उपासक हा जीव । अनन्यभावे सुभावे ॥ ५१ ॥ जयाचे
वामांकीं जगदबिका । धृत भाळीं चाळ मयका । जयाचे कर्णी नाग
तक्षका । कुडळता सप्राप्त ॥ ५२ ॥ जो सदा स्वाश्रिताजवळी ।
उपेक्षीना कोणहे काळीं । तो ममाराध्य पचमौळी । परिसोनि तक्षक
तोषला ॥ ५३ ॥ ह्मणे तू सदाशिवभक्त होसी । येथें राहावे स्वानदेसी ।
दिव्य भोग या दिव्यागनासी । भोगी दिव्य शरीरें ॥ ५४ ॥ येथें जरा
मृत्यु नाही कर्णपि । अमृतपूर्णा असती वापी । कल्पदृमवनें तत्रापि ।

१ मण्याचें किरण. २ उगवत्या सूर्याचे तेजाप्रमाणें ज्याची प्रभा आहे
असा मणी. ३ पुष्पमाला. ४ कोठें हि.

काय इछा तें सांग ॥ ५५ ॥ ऐसें नागराज बोलतां । राजपुत्र जाला
 प्रार्थिता । एकात्मज माझीं पितामाता । नववधू वैधव्यदुःखिता ॥५६॥
 तयेसी सौभाग्यार्थ शिवार्चन । तव मज जालें निदान । दैवें तवप्राप्ति
 जाडल निधान । मज पाववीं तद्देशीं ॥ ५७ ॥ यानतरे तक्षकेश्वर ।
 समर्पा दिव्यावरें दिव्याळकार । दिव्य सुगंध वस्तुसभार । दिव्य यान
 दिव्य कल्पदृम ॥ ५८ ॥ आणिक केले वरदान । स्मरणमात्रें मी पावेन ।
 जळीं स्थळीं सर्वत्र गमन । तुज होईल निर्भये ॥ ५९ ॥ सहायार्थ
 दिधला आपुला कुमर । वहनार्थ महा निशाचर । ऐसा करुनिया निर्भर ।
 आज्ञा दिधली तत्काळ ॥ ६० ॥ कां मग हयारूढभूत । सर्व संप-
 तीसीं अकस्मात । यमुनाजळातूनि दीप्तिमत । प्रगट जाला
 निधानिव ॥६१॥ तव ते सीमतिनी सती । स्नानार्थ आली यमुनेप्रति ।
 साखियासीपरिवारी ती । सोमवारीं शिवार्चना ॥ ६२ ॥ जव तो देखिला
 नाचवित वाजी । स्वपतिसारिखा यमुनेमाजीं । नीर लोटलें नयनांबुजीं ।
 तव तो आला समीप ॥ ६३ ॥ तेणें ते देखिली दीनवदना । आकठ-
 सूत्राश्रुलोचना । तयेसी पुसे तू कोणाची नाना । दुःखाकुळा बाळापी
 ॥६४॥ ऐसें पुसता अधोमुखी । अश्रुनयन परम दुखी । शब्द न फुटे
 मग सखी- । जनीं सर्व निवेदिलें ॥ ६५ ॥ वल्छरत्रय परम विकळा ।
 सोमवारीं शिवार्चन करी सुसीळा । यानतरे स्वमुखें प्रेमलीळा । सीमति-
 नी पुसे तया ॥ ६६ ॥ तुह्मी कोण जी मगळमूर्ति । मदनोपम दिव्य
 कीर्ति । पार्श्वें व्याळ दोवे गतिसैवास्फूर्ति । हे सुर सिद्ध गधर्व किं
 किन्नर ॥६७॥ माझा वृत्तात स्नेहें पुसा । काय मज पूर्वी जाणत असा ।
 म्यां हि देखिलेंसें वाटत असा । स्वजन जैसे ॥ ६८ ॥ ह्यणोनिया जी
 महाभागा । हें मजप्रति सर्व सागा । ऐसें बोलोनि मोहें सुभागा ।
 दुर्भगेव पडे शोके ॥ ६९ ॥ मग सावरिली सखिजनीं । अश्रुधारा
 पडती नयनीं । स्वकांता जाणोनि मनीं । शोकाकळ न बोलवे ॥ ७० ॥

१ रथादिक. २ निधानाप्रमाणें. ३ काय शब्द असावे? ४ दुर्भग=
 दुर्दैवी, व इव=प्रमाणें.

सिद्धदेवेव कर्णकुहरीं । सांगावया धरिली करीं । लज्जिता पुलकाचिता
शरीरीं । तयेप्रति बोलतु ॥ ७१ ॥ कोण्ही एके लोकांतरीं । तुज्ञा पति
म्या देखिला सुदरी । या दों ती दिवसांमाझारीं । तुज भेटेल सुव्रते ॥ ७२ ॥
तू सोमवारीं करिसी गौरीहरपूजा । विपत्तीं हि न विसरसी वृषभध्वजा ।
गुरुवचनीं विश्वास वोजा । त्या न विसभे उमाधव ॥ ७३ ॥ सर्व सुख
असतां जीवा । भलते च करितसे सेवा । दुखामार्जीं न विसरे देवा ।
ते चि भक्ति सदृढ ॥ ७४ ॥ हें असत्य न मनी विमर्ष । करीन शकर-
पदस्पर्ष । हें परिसोनि जाला हर्ष । सुधाधारा शताधिक ॥ ७५ ॥
सीमतिनी विचारी मनीं । हा च मम पति भैरवशैनि । म्या सर्व लक्षणीं
लक्षूनि । निर्धारिला असे ॥ ७६ ॥ पूजितां गिरिजाश्रूळपाणीं । काय
येक न पवे प्राणी । ऐसा गुप्तरूप अतःकर्णीं । सतोप रक्षिला पति-
वाक्ये ॥ ७७ ॥ स्वस्थ करूनि छियेसी । वेगें आला स्वनगरासी ।
भेटावया मातापितयासी । उतावेळ परिवारें ॥ ७८ ॥ स्वयें राहिला
शृंगारवनीं । तक्षकात्मज राजभुवनीं । पाठविला तेणें दाय्याद प्रबोधूनि ।
तत्काळ बाहेरी घातले ॥ ७९ ॥ चद्रागदवृत्तांत सांगितला । शत्रुमनो-
रथ चूर्ण जाला । तक्षकात्मजासी ह्मणती भला । जीवदान आह्मा
दिधले ॥ ८० ॥ मातापिता कारागृहीं । कृप जालीं होतीं देहीं । ते
सोडूनि आणिलीं तिहीं । परमानंद मानिला ॥ ८१ ॥ गतपुत्र मागुता
भेटे । हें अवटित केविं हो घटे । कृपा केलिया नीळकठें । काय नव्हे
जन ह्मणे ॥ ८२ ॥ मृतभेटी महा कौतुक । पाहों पातले सर्व लोक ।
सर्वांसीं भेटोनि जननीजनक । भेटीलागीं चालिला ॥ ८३ ॥ नगरी
शृंगारिली सादरें । वाजों लागलीं मगळतुरें । ऐसीं परमोत्साहें गजरें ।
आला राजमदिरा ॥ ८४ ॥ दृष्टीं देखोनि जनकजननी । चरणा लागला
धावोनि । पृष्टि भिजती आलिंगनीं । सुखाश्रूधारीं परस्परें ॥ ८५ ॥ ऐसा
जाला सुखसोहळा । पत्रें पाठविलीं श्रुषाजनका भूपाळा । तेणें पुनर्वि-
वाहें अर्पिली बाळा । चद्रागदा सपत्नीसीं ॥ ८६ ॥ ते सुमतिनी सुवे-

पिणी । श्रृंगारिली फणिमणिमयभूषणी । तक्षकदत्त सुगंध चर्चिती घ्राणी ।
 दश योजने ज्याचा सुवास ॥ ८७ ॥ कल्पवृक्ष जयेचा द्वारी । जैसी
 अपरसुरेशनारी । चद्रागद नृप इद्रासरी । देखोनि निवाळीं मातापिता
 ॥ ८८ ॥ यानतरे इद्रशेन । पुत्र स्वराजीं स्थापून । वनीं कखनि तप-
 साधन । योगगति पावला ॥ ८९ ॥ चद्रागद आणि सुमतिनी ।
 अयुताब्द नाना विषयसुख भोगिती जनीं । अष्ट पुत्र आणि एकि कन्या
 कामिनी । प्रसवली ते ॥ ९० ॥ सोमवारीं शकरार्चन । दोघें कारिती
 अनन्यमन । शिवपूजाप्रभावे होतां निदान । दोघें आळीं शिवपदा
 ॥ ९१ ॥ परम रसाळ शिवचरित्र । भावे पढे परिसे पवित्र । तो सर्व
 सुखें पावोनि अत्र । अतीं पावे शिवलोक ॥ ९२ ॥ आता शिवमहिमा
 महद्भूत । वेदमित्र आणि सारस्वत । याचिया पुत्राचें अख्यान सुचित्त ।
 परिसावे शिवसज्जनीं ॥ ९३ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
 शिवमहिमावर्णने । सोमवारशिवार्चन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ३३ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

अनमोजी भगवता । महादेवा रुचिरचरिता । सर्वकामद सेवा
 करिता । याचें काय अपूर्व ॥ १ ॥ तव कथाश्रवणपठणमात्रे । जन
 होताती पुण्यपात्रे । इहलोकीं परलोकीं चित्रे । सुखें भोगिती येथेष्ट ॥ २ ॥
 आणि कौतुके निवे मन । होतसे परम समाधान । नलगे कष्टरूप
 साधन । श्रोतयावक्त्यासीं ॥ ३ ॥ केवळ कैवल्यपद स्पष्ट । मोकळें मुक्तिद
 मन्हाष्ट । श्रवण कीर्तन करा यथेष्ट । साबडे सज्जन ॥ ४ ॥ विदर्भ-
 नगरीं द्विजोत्तम । वेदमित्र तयाचें नाम । वेदशास्त्रार्थविद परम । स्वकर्म-
 धर्मसीळ ॥ ५ ॥ तयाचा परम मित्र । सारस्वत नामें पवित्र । एक-
 देशवासी विचित्र । सख्य चाले तयाचें ॥ ६ ॥ तया दोघां दोनी पुत्र
 जाले । सुमेधा सामवान् नामाथिले । तया दोघामध्ये सख्य चाले ।
 पितयापरिस आगळें ॥ ७ ॥ ते दोघे समानसीळें । समानविद्याभ्यास-

वळें । समानत्वे प्रेम आगळें । एका वेगळे एक नव्हति ॥ ८ ॥ तथा
दोघांसी हणती जनक । बोलती करूनियां कौतुक । तुमचा उद्दाह-
समयो विदर्भनायक । यजूनि धन अर्चावें ॥ ९ ॥ यानतरे ते द्विज-
कुमार । यजिता विदर्भनगरेश्वर । हांसोनि बोलिला विनोदपर । तथा
दोघा द्विजात्मजा ॥ १० ॥ नैषधराजाची कामिनी । सोमवारीं शिवार्चनीं ।
दपति पूजा सीमंतिनी । सपत्निक ब्राह्मण ॥ ११ ॥ तरी दोघीं कुमारीं ।
एक पुरुष एकी नारी । होऊनि जावें तिचा घरीं । ज्ञान पाहों तयेचें
॥ १२ ॥ राजाज्ञा अनुलध्यमान । कृत्रिमाचारें गुणनिदान । तत्वतां
पाविजे लघुतापमान । पतनभेणें भयभीत ॥ १३ ॥ विशेषें देव
नृदेव पिता गुरु । यासीं कापव्य सर्वथा हि नये करू । करी तरी सद्य
चमत्कारु । नाश होईल नान्यथा ॥ १४ ॥ असो ऐसे भयभीत
निघाले । दपतिवेषें राजभुवना आले । सुमतिनीसी तत्काळ कळलें ।
उमामहेशप्रसादे ॥ १५ ॥ नमस्कारिणी हांसोनि । मज हे उमामहेश-
स्थानीं । सकळा युग्माएसीं बहु धनीं । सर्वोपस्कारीं पूजिणीं ॥ १६ ॥
पूजा विसर्जिता महा सती । परमाद्भुत वर्तलें क्षितीं । लिंग मुद्रा लोपोनि
युवति । जाली वनितावेषाची ॥ १७ ॥ भगवद्भक्तासी करी रंळी ।
कपटाचारेंकरूनि छळी । तो तत्काळ च भूमडळीं । नाश पावे न सशयो
॥ १८ ॥ ब्राह्मण वेदवेदागपारगत । सारस्वतात्मज सामवान्विरह्यात ।
शिवपदा योग्य तो स्वपदच्युत । स्त्री जाला सच्छेळें ॥ १९ ॥ पुरुषोन्नति
गेली विसरोनी । मदनोत्तुगता आली स्तनीं । चपळाक्षी विंबाधरा नित-
बिनी । कोमळागी कुळस्वना ॥ २० ॥ मार्गी जाता सुमेधा । हणें जी
सर्वांगसुदरा बुधा । साडूनि कांताकदर्पसुधा । कोठें जातां प्राणेशा
॥ २१ ॥ स्मरविन्हळा स्वकांता । अव्हेरू नये जी शास्त्रता । दोघे
एकांतीं अहो शकता । किमर्थ कोणाकारणें ॥ २२ ॥ तव तेणें अव-
लोकिलें । हणें रे सखया काय जालें । येरी हणें पुरुष नव्हे पाहिलें ।
ममावयवविभवातें ॥ २३ ॥ येरु हणें धरी धीर । नरक होती करितां

व्यभिचार । यौवनदशेसीं शरीर । नासोनि जाईल ॥ २४ ॥ पाप न
 सुटे जिवासी । भोगणें लागे ज्याचें ल्यासीं । मी जाणें या शास्त्रार्थासी ।
 माझेन हें न करवें ॥ २५ ॥ हें चि वाचिल्यापढल्याचें फळ । नश्वर
 सुखार्थ न चलावें सीळ । सागत परिसत हि कुश्वळ । तो वज्रखळ
 वर्जावा ॥ २६ ॥ तया राजदुर्जनाच्या बोलें । तुज हें जघन्य प्राप्त जालें ।
 हणौनि धार्मिकीं साडिलें । पाहिजे दुष्ट सगासी ॥ २७ ॥ आतां उच-
 ललेनि पाउलें । सीघ्र नगराप्रति चाले । पुत्रवाक्य तुवा इछिलें । तैसें च
 होईल वो ॥ २८ ॥ काय करील पराधीना । अधोमुखें चाले लज्जाय-
 माना । नगर प्रवेशली देखौनि आश्चर्य वाटे जना । दाटी जाली
 मदिरीं ॥ २९ ॥ देखौनि आइकोनि पुत्रवृत्त । शोक करितसे सारस्वत ।
 जननी जाली स्नेहान्वित । कुरवाळितसे कन्धके ॥ ३० ॥ तिसीं सदृ-
 शमुद्रा प्रांत वाट । सारस्वताचें दुखे हृदय फुटे । अश्रुवृष्टीं कंठ दाटे ।
 आला राजसभेसी ॥ ३१ ॥ सर्वे वेदमित्र आणि सर्व लोक । पाहों दाटले
 सकळिक । सारस्वत बोलें कारित शोक । पाहे मम पुत्र पार्थिवा ॥ ३२ ॥
 तुझेन बोलें हे पुत्रदशा । मम सततीसी जाली निराशा । पुत्रेविण
 पावलों सर्व क्लेशा । सांग आता काय करू ॥ ३३ ॥ भूप शापभय-
 भीत । हणें मी शिवार्चनमहिमा अविज्ञात । विनोद करू गेलों तव
 बहुत । अनर्थ चि जाला ॥ ३४ ॥ मग महर्षीतें पुसे राजा । काय
 करावें पुसत्वकाजा । ते हणती रे महीभुजा । शिवगौरिकृत अनिवार
 ॥ ३५ ॥ तथापि रायें प्रार्थिला भरद्वाजमुनि । ते दोषे मित्र सकन्या-
 पुत्र घेऊनि । त्रिरात्र तीव्रव्रतें भवानी । प्रार्थिली अनन्यभावे ॥ ३६ ॥
 ते जगन्मंगळा प्रत्यक्षा जाली । जैसीं कोटि राकेंदुरस्में प्रकाशलीं ।
 सर्व शोभासौभाग्यें अर्चिली । माग वर हणें वरदा ॥ ३७ ॥ येर
 हणती हा यथापूर्व करी । अब्बा बोलें भक्तकृत न निवारी । माते
 ब्राह्मण अपुत्र ससारीं । नाभि नाभि हणतसे ॥ ३८ ॥ यासी पुत्र
 होईल सर्व पुत्रोत्तम । हें माझे वरदान परम । हे कन्या सुमेधा स्त्री

करा जे मम । भक्त्या पूजी सीमतिनी ॥ ३९ ॥ ऐसी प्रसन्न जाली
भवानी । जे रामरामदासकुळस्वामिनी । जे प्रसिद्ध चि ये त्रिमुवनीं ।
परम पूज्य सदैव्य ॥ ४० ॥ असों हे सर्व हि सतुष्ट जाले । देव्या
अदृष्य हे स्वस्थाना आले । सारस्वता पुत्ररत्न जालें । सुमेधा दिधली
कन्या ते ॥ ४१ ॥ ते परम सुदरा सामवती । प्रसन्न जाली हेमवती ।
सुखें पावली प्रियपति । येथेष्ट भोग भोगिती ॥ ४२ ॥ ऐसैं हें शिवा-
र्चकाख्यान । श्रोतयावक्त्या मगळायन । उमामहेश तोषायमान । गातां
आइकतां भावें ॥ ४३ ॥ ज्याचें करिता पूजन । सायोज्यता पावती
जन । यथाशक्त्या हि दुर्जन । सज्जन सुख पावती ॥ ४४ ॥ ऐसा
शिव कारुण्यनिधि । ज्याचे स्मरणें सर्व सिद्धि । त्याचें चरित कृतबुद्धि ।
परिसोत पुढें प्रेमळ ॥ ४५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास-
कृते । शिवमहिमावर्णने । शिवपूजकसामर्थ्यवर्णनं । नाम प्रकरणं
समाप्तम् ॥ ३४ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

ॐ नमो विचित्रा पचवक्रा । नमो विचित्राभरणा विचित्रनेत्रा ।
विचित्रलीळा विचित्रा । अवबोधा निनाशना ॥ १ ॥ विचित्रचरिता
विश्वभरिता । विचित्रगुणा अगुणानता । विचित्रवरदा भयत्राता ।
विचित्रापदापहारका ॥ २ ॥ अकळा सकळागमशास्त्रार्था । निखळा अख-
ळार्तिहरा समर्था । नमो सुरनाथा नाथा सुरार्था । शभु स्वयभु स्वतत्रा
॥ ३ ॥ नमो विचित्र विश्वविकाशका । नमो विचित्र कर्माकर्मप्रकाशका ।
नमो विचित्र यातना विध्वशका । विचित्र कथाश्रवणमात्रें ॥ ४ ॥
विचित्र तू तुझा कृपाभर । विचित्र आश्रितजन अगिकार । विचित्र तुझें
नेणती सुर । श्रुतिशेषादि सर्व हि ॥ ५ ॥ नमो नमस्तेस्तु योगदुर्लभा ।
दीनानाथा सेवकसुलभा । यथामति पार्वतीवल्लभा । पाहि स्तवनीं
अवनिशा ॥ ६ ॥ आतां श्रोत्री श्रोत्रीं परिसोत । भवोद्भवाद्भुत चरित ।
श्रवणास्था होता सकृत । स्वयें प्रेरी सुभक्ति ॥ ७ ॥ स्वकीय चरणार्चनें

प्रसन्न होय । याचें आश्चर्य असे काय । शिवभक्तार्चन तरणोपाय ।
 तें चि बोलिजेतसे ॥ ८ ॥ अवंति नगरि मनोरमा । तेथें ब्राह्मण मंदर
 नामा । त्यक्ताचार अजामेळोपमा । अनाचारता जयाची ॥ ९ ॥ पिंगळा
 नामें पन्नांगना । तयेसीं रत न शंके जना । सांडूनि आपुलिया सदना ।
 रात्रिदिवस तिचा घरीं ॥ १० ॥ तव कोण्हीएके काळवेळीं । रुग्ण
 नामा दैवबळी । शिवयोगि तिचा राउळीं । आला वायुपुत्रपरि ॥ ११ ॥
 तयासी देखोनियां येतां । दोघा उपदपति पतिता । तद्दर्शनमात्रें सुबु-
 द्धिता । बाहेरि येऊनियां वंदिले ॥ १२ ॥ तिहीं दोघीं आरभली सेवा ।
 आसनीं बैसविलें अपरदेवा । सर्वोपचारीं धृत सद्भाव । पुजा केली
 तयाची ॥ १३ ॥ तीर्थप्राशन केलें भावें । मस्तकीं वंदिले दैवें । भोजन
 तांबूल देऊनि स्तवें । निद्रा करविली परियकीं ॥ १४ ॥ दोघीं केलें
 चरणसंवाहन । परमानदें अभिवदन । रात्रौ करूनियां शयन ।
 प्रातःकाळीं गेला तो ॥ १५ ॥ इतुकें दुष्कृतामाजीं भुक्त । तयासी
 घडलें अकस्मात । स्वकाळें आरभला अत । कृतकर्मगति पावलीं ॥ १६ ॥
 शिवभक्तार्चनें विप्र अमंगळ । जाला दशार्ण धरणीपाळ । वज्रबाहो
 नामें विशाल । पराक्रम जयाचा ॥ १७ ॥ तया कुटुंबिनी जाली
 सुमति । ते असता पुत्रचिन्हें गर्भवति । मछरा प्रवर्तली तिची सवति ।
 गरळ घातली चोरूनियां ॥ १८ ॥ तथापि ते दैवयोगें वाचली ।
 अति दुःखें कृशांगी जाली । असो पूर्ण दिवसीं प्रसवली । पुत्र जाला
 सुलक्षण ॥ १९ ॥ तो राजपुत्र देखोनि सपत्नि । चरफडू लागली
 पडली प्रेत्नीं । गरळ बाळका घातली यत्नीं । सकीर्ण जालें रडतसें
 ॥ २० ॥ तें दोघें बाळक माता । आक्रंदती अति दुखता । निद्रा न
 ये सपत्नि जिता । दोघें साडिलीं वनातरीं ॥ २१ ॥ रोग वियोग क्षुधा
 त्रुषा भये । फुटतीं बाळकमातेचीं हृदये । पदींपदीं आडखुळोनि पडे
 रडे जाये । भलतिचकडे निर्जनीं ॥ २२ ॥ सर्वांग बदरीं खदरीं चि-
 रलें । तृणसिखाकटकीं खिळिलीं पाडलें । काय करिळ विलाप करित
 चाले । पुत्राचिये काकुलती ॥ २३ ॥ तव वणिजवाट सापडली । तेथें च

मार्गें लागली । जाता जातां पावली । येका वैश्यनगरासी ॥ २४ ॥
 तेथिचे लोक अति धार्मिक । नारी पाहों पातल्या कौतुक । तिहीं
 परिसोनि सांगितिलें सकळिक । नगरेश्वरा पद्माकरा ॥ २५ ॥ तेणें
 राहविली सुसदनीं । प्रतिपाळी मात्रुस्थानीं । वैद्य औषधें अनुदिनीं ।
 योजी परोपकारार्थ ॥ २६ ॥ तव होणाराची भिन्न गति । वैद्यऔषधें
 जरी वाचती । तरी का कृतात दुर्वार हणती । विटवती वियोगें
 ॥ २७ ॥ असों नाना यत्न करितां । बाळकनिमाला दुखता । रोगिणी
 वियोगिणी राजकांता । शोक करी आक्रुदें ॥ २८ ॥ तिचा दीनवदनें
 विलाप । आइकता लोक शोकरूप । शातवन करू जाती ते अमूप ।
 अभृधारा साडिती ॥ २९ ॥ तो वैश्य पद्माकर नगरपाळ । परदुखें
 परम विकळ । सज्जनहृदय अति कोमळ । नवनीतापरिस हि ॥ ३० ॥
 नवनीत स्वसतापें द्रवे । सज्जन देखोनि आइकोनि मार्दवे । परताप
 निरसी स्वभावे । जिवें सर्वस्वें श्रमोनि ॥ ३१ ॥ असों परम शोक-
 सागरीं । बुचकळत असता तयेसी नगरीं । तवें शिवयोगि
 रूषभ ते अवसरीं । पातला पुरविख्यात जो ॥ ३२ ॥
 तेणें विवेकवैराग्यवचनीं । शातवन मांडिलें मानिनी । हणें शोक
 सांडी स्थिर मनीं । परिस प्रपचरचना हे ॥ ३३ ॥ हा वियोग
 दुखाचें रूप । भरत रडत च गेले अमूप । येथें वाचावयाचा साक्षेप ।
 बहुतीं केला बहुत च ॥ ३४ ॥ परि तो सर्व हि व्यर्थ जाला ।
 जितुका आला तितुका गेला । जो कोणही चिरंजीवी केला । तो हि
 नेला स्वकाळें ॥ ३५ ॥ कल्पायुधी जे सुरगण । ते हि कल्पांतीं पावती
 मरण । ब्रह्मादि प्रकृति पावती निर्वाण । तेथें मनुष्य तें किती ॥ ३६ ॥
 जितुकें दिसे तितुकें नासे ऐसिया श्रुति । अर्थविशेषें गर्जती । इंद्रजाळ
 मृगजळ भेघाकृति । स्थिर कौचि पाहे पा ॥ ३७ ॥ या च कारणें
 वैरागी । सर्वसगपरित्यागी । अथवा प्राक्तनवशें वर्ते जगीं । तरि हें
 मिथ्या जाणोनि ॥ ३८ ॥ पुत्र सपदा कदा न हर्षें । वियोग होतां न

विमर्षे । स्वकीय तनुता न स्पर्षे । होणार होता अविकप ॥ ३९ ॥
 आतां जरि जन्म मृत्यु निरशू इच्छिती । तरि शरण जाई
 मृत्युजयासी । उमापतिवाचूनि कवणासी । सामर्थ्य आहे यदर्शी ॥ ४० ॥
 तों च जन्म जरा मरण । दुख दारिद्र भय निर्वाण । जघ सर्बशर्वा न
 ये शरण । प्राणी भावें अनन्यें ॥ ४१ ॥ येरि बोले शोकाक्राता ।
 भवदवलोकन पावळें आता । मरणें तर्हि पालटली हे ममता । रक्ष
 तर्हि निवेलि ॥ ४२ ॥ कारुण्य देखोनि कृपानिधि । द्रवला शिव-
 योगि उदारधी । स्मरोनि पूर्वपुण्य पूजाविधि । मृत बाळक उठविला
 ॥ ४३ ॥ शिवमंत्रें मत्रूनि विभूति । बाळकप्रेतावरी टाकी सुमति ।
 तत्काळ सजीव जाली आकृति । पद्मनेत्रं उघडिले ॥ ४४ ॥ मृत
 जिवविला नदन । सकळीं केलें अभिवदन । येरीं उचलूनि चुबिलें
 वदन । आळगी सुखविह्वळा ॥ ४५ ॥ तयाचया चरणारविंदावरि ।
 मुरकुडी घाली जैसी भ्रमरी । येरें प्रेमें उठविली कुमरी । जैसी मरणीं
 रक्षूनि ॥ ४६ ॥ सन्मुख बैसऊनि बाळकेसी । गरळवेथा निरसा-
 वयासी । पुनरपि मत्रूनि विभूतीसी । स्वहस्तस्पर्षे लाविलें ॥ ४७ ॥
 तेणें दिव्य शरिरें जालीं । तत्काळ सुरशोभा आली । वरद बोलिला
 बोलि । यावज्जन्म अजरा होसी ॥ ४८ ॥ हा तुझा पुत्र वज्रायुषी । हें
 च नाम याचें विशेषीं । कीर्ति करिल अमानुषी । राज्य पावाल
 आपुलें ॥ ४९ ॥ या वैश्याचिया नगरीं । सुखें राहावें तवघरि ।
 जव तव पुत्र अभ्यास करी । धनुर्विद्यादि विद्याचा ॥ ५० ॥ ऐसा
 तो शिवयोगि रुषभ । जननी बाळक करूनि सुप्रभ । यथेछागमन
 निर्दंभ । देशातराप्रति गेला ॥ ५१ ॥ ऐसा शिवभक्तभस्ममहिमा ।
 पुढें हे च कथा मनोरमा । परिसा जयासी शिवप्रेमा । नित्य नूतन
 अनुदिनीं ॥ ५२ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिव-
 महिमावर्णने । मंदरविप्राख्यानवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ३५ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

जयजय जी विश्ववरा । जयजय जी परमोदारा । जयजय जी आ-
श्रितनिर्भरा निर्भयकरा । सदाशिव शिवप्रदा ॥ १ ॥ शिवयोगि गतभ-
वी । उभयतां पूजिला होता सद्गामी । त्यामध्ये दशार्णदेशें सवैभवीं ।
ब्राह्मण जाला वैश्यारत ॥ २ ॥ वैश्या जे का पिंगळा । ते पावळी तद-
र्चनफळा । चद्रागदराजबाळा । सुमतिनीसुता कीर्तिमालिनी ॥ ३ ॥
भद्रायू बाळसूर्यापरि । वाढों लागला वैश्यमदिरीं । वैश्यपुत्र सुनपनामा
सुपारि । सखा जाला त्याचा ॥ ४ ॥ दोघे ऋडती उदारग । सस्कार
केले पद्माकरें साग । गुरुसेवक महाभाग । सकळ विद्यापरिपूर्ण ॥ ५ ॥
या नंतरें राजकुमार । षोडशाब्दीं तरुणाकार । होता पातला योगेश्वर ।
रुषभाभिधा शिवभक्त ॥ ६ ॥ ते देखोनि राजजाया । पुत्र वरी घातला
पाया । पुनः पुनः प्रणमूनियां । परमानदें पूजिला ॥ ७ ॥ त्या
उभयाचेनि पूजनें । योगेश्वर सतुष्टला सुमनें । त्यांसी बोले प्रसन्नानेनें ।
परम प्रीतिकरुनि ॥ ८ ॥ कुशल आहेसि किं ताता । कुशला आहे तुझी
माता । गुरुसेवा करुनि सुव्रता । सद्या विद्या पावलासि किं ॥ ९ ॥
माझे स्मरण तव मनीं । अचळ आहे किं अनुदिनीं । हें आइकोनि
सुखाश्रु नयनीं । पुत्र घाली तत्पदावरी ॥ १० ॥ तू च याचा प्राण-
दाता । तू च याचा गुरु तत्वता । तू या उपदेश करावया स्वता ।
अनाथा पित्रुल्यक्तासी ॥ ११ ॥ ऐसा देखोनि परमादर । सन्मार्ग उप-
देशी करुणाकर । बैसऊनि सन्मुख योगेश्वर । बोलता जाला ॥ १२ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणीं । वर्णाश्रमधर्म वर्णिले वाणीं । ते आचरावे अतःकर्णीं ।
दृढ भाव धरुनिया ॥ १३ ॥ सर्वदा चाल सन्मार्गीं । प्राणातीं नको
कुमार्गीं । देवाची आज्ञा वाहे जगीं । देवहेळन करु नये ॥ १४ ॥
गो विप्र गुरु देवाचा । सेवक होई साचा । चांडाळा हि अतिथीचा ।
अव्हेर न करी सर्वथा ॥ १५ ॥ सत्याचें करावें संरक्षण । वाचूनि
वाचवणें गोब्राह्मण । देवस्व ब्रह्मस्व परस्व परस्त्रीरमण । याची तृष्णा

तजी दूरि ॥ १६ ॥ सत्कथा सदाचारी । सद्दवी सदा गमनीं त्रुष्णा
 धरी । सदा सर्वसग्रहो करी । धर्मादिकाचा स्वये ॥ १७ ॥ स्नान स-
 ध्या स्वाध्याय जप होम । गो देव अतिथि पूजितां सप्रेम । पित्रुतर्पणादि-
 कीं सुकर्मिं धृतनेम । आलस्य कदा न करावा ॥ १८ ॥ क्रोध द्वेष भय
 षठवृत्ति । पैशून्य कौटिल्य असत्सगति । दंभ उद्वेगादि कुस्थिति ।
 वर्जाविया प्रयत्ने ॥ १९ ॥ क्षात्रधर्मीं हि अयुधे अहिंसा । युद्धीं हि
 शरणागत रक्षावा सहसा । श्रुष्क वैर मिथ्यालाप अपयशा । तजी स्वस्तव
 परनिंदा ॥ २० ॥ मित्री करावी सुखमया । दुखितासी करावी दया ।
 प्रेम पुण्यवत सग तथा । उदासता कुबुद्धीसी ॥ २१ ॥ अत्याहार
 अतिक्रोध अतिनिद्रा । अतिश्रम अत्यालाप अतिक्रीडा महींद्रा । मृगया
 द्युत पान स्त्री स्त्रीजित दुर्विषय सुभद्रा । अत्यासक्ति याची तजावी
 ॥ २२ ॥ अतिविद्या श्रद्धा अति । अतिपुण्य अतिख्याति । अत्युच्छाह
 अतिस्मृति । अतिधैर्य धरावे ॥ २३ ॥ सकाम स्वस्त्रियेसी । सक्रोध
 स्वशत्रूसी । सलोभ पुण्यनिचयासी । अधर्मीसी औदास्य ॥ २४ ॥
 सज्जनासी अति प्रीति । पापाडासी अप्रीति । दुर्वोध दुर्मंत्राप्रति ।
 बधिरपर पैशून्या ॥ २५ ॥ धूर्त लड शठ क्रूर कितव खळ । पतित
 नास्तिक अधम अमगळ । याचा सग लजवा तत्काळ । दूरंत परि-
 वर्जावे ॥ २६ ॥ कुटुंबपुत्रविताल्यासक्ति । नसावी असावी सदा शिव-
 भक्ति । पत्नि पतिव्रता माता गुरु श्वशुरोक्ति । याचा विश्वास धरावा
 ॥ २७ ॥ अनाथ कृपण वृद्ध स्त्री बाल । याचा करावा प्रतिपाळ ।
 याचकासी द्यावे यथोक्त सकळ । कीर्ति यत्ने करावी ॥ २८ ॥ लक्ष्मी
 सत्कीर्तिसभव । पुण्य सत्कीर्तिस्तव । सत्कीर्ति शोभे गौरव । चंद्र जैसा
 किरणीं ॥ २९ ॥ मातापितागुरुकोप साहावे । पुत्रविप्रापराध न
 पाहावे । देशकाळशक्तियुक्तीनें करावे । सर्व कार्य सर्वदा ॥ ३० ॥ स्नान-
 संध्यादि सुकर्मिं अत्वर । निद्रा स्वभोजनीं सत्वर । अनतार्थगर्भ

* पुण्यसंचयाविषयी. १ दुष्ट, द्युतकार. २ लाब अतरावरून. ३ वित्त+
 अति + आसक्ति. ४ सहन करावे.

अल्पाक्षर । ऐसैं वाक्य बोलावैं ॥ ३१ ॥ गुरुअवज्ञा ब्राह्मणा पापासी ।
भीत असावैं अहर्निशी । कुटुंबब्राह्मणपक्तिभोजनासी । अवचक
असावै ॥ ३२ ॥ सत आणि सत्कथा । सद्धर्म आणि सत्पथा ।
विमुख न व्हावैं सर्वथा । सन्मुख न व्हावैं अधर्मा ॥ ३३ ॥ पुण्य-
देशीं ब्रह्मसकुळीं । वसावैं शिवान्वितीं सुप्रेमळी । गणिकाकामिककुटिल-
कुकर्मस्थळीं । न वसावैं सर्वथा ॥ ३४ ॥ विप्र यति नियमी पुण्य
तरुवर । पुण्य नदी पुण्य तीर्थ महत्सर । धेनु वृष रत्न पतिव्रता सुर-
गृह सुर । सदा अभिवदावे ॥ ३५ ॥ प्रातःकाळीं होता जागृत ।
नमस्कारावा स्वगुरु उमाकात । लक्ष्मीनारायण ब्रह्मा एकदत । एकद
कार्यायनी सरस्वति ॥ ३६ ॥ इद्रादि लोकपाल । पुण्यश्लोक ऋषि निर्मळ ।
स्मरावे उद्यद्भानुमंडळ । अवलोकूनि वदावे ॥ ३७ ॥ फळ पुष्प गंध
ताबूल । भक्षभोज्यादि भोग सकळ । शिवार्पण करूनि विमळ । मग
आपण सेवावे ॥ ३८ ॥ दानधर्मादि सुकृत । शिवार्पण करावैं सुकृत ।
काळोचित जें जें स्वकृत । शिवस्मरणें शिवार्पणें ॥ ३९ ॥ रुद्राक्षा-
भरणाळकृताकृति । भाळफलकीं त्रिपुडू विभूति । सदां सदाशिव-
नामस्मृति । ध्यावे चरण शिवाचे ॥ ४० ॥ असों रुषभें सांगितले सर्व
धर्म । वर्जिले सर्व अधर्म । ते कवणा वर्णवती आतां शिवमर्म । शिव-
कवच सागतु ॥ ४१ ॥ हृत्पकर्जीं परमेशान । ध्यावा स्वप्रकाश दैदि-
प्यमान । लीला साकार सच्चिदानदघन । सायुध साळंकार ॥ ४२ ॥
करावे षट्क्षर षडंगन्यास । कल्पावैं शिवमय कवच शरिरास । शिवा
सर्वात्मया उद्धरीं पतितास । नामस्मरणें हरी पापें ॥ ४३ ॥ सर्वभया-
पासूनि सर्वत्र सर्वदा । रक्षीं शिवा सर्वव्यापका परमानदा । भूतात्मया
पंचभूतीं रक्षीं सावदा । सर्वज्ञा सद्या सर्वेशा ॥ ४४ ॥ चतुर्मुखा त्रिनेत्रा
नीलप्रकाशा । विद्युत्पुज प्रदीप्त पीतप्रकाशा । विद्यावरदा भयकुठार
पाणि परेशा । पूर्व दिशे रक्षावे ॥ ४५ ॥ कुठार वेदांकुश शूळपाशा ।

कपाळढक्काक्षगुणधृक् महेशा । चतुर्मुखा त्रिनेत्रा नीलप्रकाशा । दक्षणे
 रक्षीं अधोरा ॥ ४६ ॥ शख स्फटिकावदाता । वेदाक्षमाळा वरदाभय
 होता । चतुर्वक्त्रा त्रिनेत्रा सद्योजाता । पश्चिमें मे^१ रक्षावे ॥ ४७ ॥ वरदा-
 भयाक्षमाळा टर्कहस्तक । वर्ण जैसा संरोजकिंजल्क । त्रिनयन चारु
 चतुर्मुख । वामदेव रक्षो उदीचि ॥ ४८ ॥ वेदाभयेष्टाकुशपाशहस्ता ।
 कपाळढक्काक्षभ्रूळधरा प्रपस्ता । पंचानना सिवद्युतिसमस्ता । ऊर्ध्वे रक्षीं
 ईशाना ॥ ४९ ॥ मूर्द्धा रक्षू चंद्रशेखर । भाल बाळशशांकधर । नेत्र
 त्रिनेत्र रक्षू विश्वेश्वर । मम नासिके सर्वदा ॥ ५० ॥ श्रुतीं वसो श्रुति-
 गीत कीर्ति । वक्त्रीं असो पंचवक्त्रमूर्ति । जिह्वा रक्षू वेदजिह्वस्फूर्ति ।
 कंठीं नीळकंठ मज रक्षू ॥ ५१ ॥ पाणिद्वयीं बाहुमूर्त्तीं । पिनाकपाणि
 धर्मबाहु सर्व काळीं । वक्ष दक्षयज्ञघ्नक पाळी । उदर रक्षू गिरींद्रधन्वा
 ॥ ५२ ॥ मध्य रक्षू मदनातकृत । नाभि रक्षू हेरवतात । कटि धूर्जटि
 अव्यात । कुबेरमित्र ऋद्वय ॥ ५३ ॥ जानुद्वयीं जगदीश्वर । जानुनी
 पुगंवेकेतु ईश्वर । पादौ सुरवद्यपाद निरतर । मजलागीं रक्षू ॥ ५४ ॥
 दिनादि यामीं महेश्वर । मध्य यामीं वामदेव ईश्वर । त्रयवक त्रितिय
 प्रहर । रक्षू चतुर्थ वृषभध्वज ॥ ५५ ॥ निशा प्रथम याम चंद्रशेखर ।
 द्वितिय निशायामीं गगाधर । तृतिय यामीं गौरीहर । चतुर्थीं सरक्षू
 शकर । मृत्युजय मृत्युपासूनि ॥ ५६ ॥ अतस्थ शिव रक्षो अंतरीं ।
 स्थांणु बाह्य रक्षू निरतरीं । अतर्बाह्य त्रिपुरारि । सदा सरक्षू सदाशिव
 ॥ ५७ ॥ तिष्ठता रक्षू भुवनैकनाथ । प्रमर्थाधिनाथ क्रमितां पथ ।
 निषर्णता वेदांतार्थ । रक्षू श्रुपुतीं सदाशिव ॥ ५८ ॥ शैळादि दुर्गी

१ कपाळ=नरकपाल+ढक्का=डमरु+अक्ष=फासा किंवा सर्प+गुण+धृक्=धारण
 करणारा. २ स्फटिकाप्रमाणें शुभ्र. ३ अक्षमाळा=जपमाळ, स्मरणि.
 ४ अभयवरदा. ५ हातीं. ६ शकरा. ७ मला. ८ हातीं परशु किंवा खड्ग आहे
 असा. ९ कमलततु. १० चागलें, उत्तम. ११ मूर्द्धा=मस्तक १२ नासिक=नाक
 १३ अव्याहृत १४ शकराचें एक नाव आहे. १५ प्रहरीं. १६ रात्रीं १७ शिवाचें
 एक नाव आहे. १८ शिवाचें नाव आहे. १९ प्रमथ=शिवगण.)१९ निषर्णता=स्वस्थ
 वसलें असता.

त्रिपुरारि । अरण्यवासादि प्रवासी भवारि । भयापासूनि भयहारी ।
 रक्षू वीरभद्र मज ॥ ५९ ॥ भूतपिशाचचोरव्याघ्रादि विविधे । विदा-
 रूत काळाग्नि रुद्रायुधे । भयद भीषणे प्रसिद्धाप्रसिद्धे । हरूनि रक्षूत
 मजलागीं ॥ ६० ॥ दुश्चिन्ह दुःस्वप्न दुःशकुन । दुर्गति दुर्भिक्ष दुर्व्य-
 सन । उत्पातविषभयग्रहोग्रपीडन । निवारूनि ईश मज रक्षू ॥ ६१ ॥
 उन्नमो भगवते सदाशिवाय । नमो सर्वलोकैकनाथाय । नमो निखळ
 सकळ तत्त्वात्मकाय । वरदावरेण्याय नमो नमः ॥ ६२ ॥ सकळ स्तव
 तव महिमार्णवा । न पवति कदा सदाशिवा । तवार्चन- ध्यान दुष्कर
 देवा । भावे पावसी जिवाते ॥ ६३ ॥ तू अनाम बहुनाम नेमे ।
 नाकळसी आकळसी प्रेमे । श्रुति शेष सिणलीं वर्णितां महिमे । इतरां
 पाडतो किली ॥ ६४ ॥ ऐसिया शकरा शरण तुज । तव कवच हें लेववी
 मज । शिवयोगि रुषभराज । राजपुत्रा प्रबोधी ॥ ६५ ॥ सदाशि-
 वकवच लेईल प्रेमे । त्याची सर्व हि बाधा शमे । सर्वसतोष पावे नेमे ।
 पापे हरती पूजिता ॥ ६६ ॥ मगळदायक शिवकवच । पढलि अथवा
 पूजिल साच । त्यासी दुःख दारिद्र रोग वियोग न बाधी कांहीं च ।
 अंतीं पावे शिवपद ॥ ६७ ॥ ह्मणौनि वळीं आदरे । तू हें शिवकवच
 पहिरे । सर्वदा स्वानदे विहरे । नित्यानदे निर्भय ॥ ६८ ॥ ऐसें
 बोलोनि रुषभ योगि । दिव्य शख दिधला तयालागीं । खड्ग दिधले
 युद्धप्रसगीं । शत्रुचक्रातक जे ॥ ६९ ॥ पुनर्भस्म अभिमत्रिले । स्वहस्ते
 तत्शरीरीं चर्चिले । तेणे अविकळ बळ जाले । द्वादशसहस्र दर्तीचे ॥ ७० ॥
 रुषभ ह्मणे हें षड्गीं तीक्ष्णधार । तपोमत्रे मत्रित अनिवार । यासी
 देखतां चि दुर्द्वर । शत्रु मरती भये चि ॥ ७१ ॥ या शंखाचे निर्नादे ।
 तडकती शत्रुचक्राचीं दोंदे । मूर्छित पडती भयदे । शस्त्रे गळती
 हातीचीं ॥ ७२ ॥ या शखखड्गप्रभावे । शिवकवचभस्मभावे । द्वादश-
 सहस्रगजशक्तिप्रभावे । अजित शत्रु जितिसी ॥ ७३ ॥ स्वराज्य सिंहासन

१ स्तवत ? २ धारण करील ३ वत्सा ४ पाही रे ? ५ शत्रूच्या व्यूहाचा
 नाश करणारे. ६ हत्तीचे. ७ खड्ग ८ पडशद्धाने.

पावसी । अतुळ पृथ्वीपति होसी । अशिषगर्भ निरोपुनि तयासी ।
 यथेछा गेला शिवयोगी ॥ ७४ ॥ असो दशार्णभूभुज वज्रभुज ।
 तयवरि चालिला मागधराज । हेमरथनामा चतुरग सज्ज । करुनि सेना
 अनिवार ॥ ७५ ॥ युद्ध जालें घोरदर । वज्रबाहु धरिला सहपरिवार ।
 उपहंत केलें नगर । हें वज्रायुषें परिसिलें ॥ ७६ ॥ सिंघरोपें गर्जाय-
 मान । वैश्यपुत्रसहवर्तमान । अश्वारूढ पावला जैसा पवन । हाकारिलें
 शत्रूसी ॥ ७७ ॥ हेमरथ हि महावीर । वज्रायुषी अपर सुरेश्वर । जैसे
 प्रळय घन गभीर । तैसे गर्जती शर वर्षता ॥ ७८ ॥ मर्दूनि एक
 महारथी । वज्रायुष आरूढला ते रथी । वैश्यपुत्र मित्र सारथी । शैन्य
 संवहारी शत्रूचें ॥ ७९ ॥ स्मरोनि गुरुचें अहिंसावचन । शख त्राहाटिला
 कृतांतस्वन । खड्ग पडताळिलें दैदिप्यमान । तेणें अचेतन रिपू जाले ॥ ८० ॥
 मग सोडविलें जननीजनका । राजपरिवारासीं सर्व लोकां । सर्व सपति-
 गोधनाटिका । सर्व हि वदिती तयासी ॥ ८१ ॥ राजा विनवी कर
 जोडूनि । तू कोण जी आमचा सर्वस्वदानी । काय सुरवर नरवेष धरुनि ।
 कृग रक्षिलें आमतें ॥ ८२ ॥ वज्रायुष हणें राया । हा समयो नव्हे
 सर्व सागावया । भद्रासी जावें सहजनजाया । चिंता साडीं शत्रूची
 ॥ ८३ ॥ प्रस्तुत या मित्राचे घरी । मातेसहित वास्तव्य करीं । आतां
 मी तेथूनि ये तोंवरि । सोडू नको शत्रूतें ॥ ८४ ॥ मग तो सर्व
 समाचार । मातेसी सागे कुमर । येरी वोवाळी हर्षनिर्भर । सुखाश्रु नयनीं
 लोटले ॥ ८५ ॥ असो ऐसें जालियावरि । रुषभ आला नैषधनगरीं ।
 सागोनि वज्रायुषाची थोरी । मागे कन्या कीर्तिमालिनी ॥ ८६ ॥ ते
 सुमतिनीची नदनी । सुंदर सुलक्षण विश्ववदिनी । मातापिता सतुष्ट
 स्वजनी । यथायोग्य जामात ॥ ८७ ॥ मग सुदिनीं महोत्साहेसीं । पाचा-
 रूनि वज्रायुषासी । लग्न लाविलें सभ्रमेसीं । पिता परिवारेसीं आणिला

१ (१) २ दशार्ण देशाचा राजा वज्रभुज नांवाचा. ३ हेमरथ नावाचा
 मगधदेशाचा राजा. ४ भयकर समर ५ नाग केला ६ यनाच्या आरोळी
 प्रमाणें ज्याचा आवाज आहे असा ७ शकरदर्शनारा ८ वज्रायुषाची सावत्र
 आई ह्यणजे राजा वज्रबाहुची दुसरी बायको ९ वैभवानें.

॥ ८८ ॥ जाला सर्व हि सोहळा । पुत्र श्रुषा देखोनि डोळां । वज्रबाहो
 हणो भूपाळा । दैव धन्य कन्येचें ॥ ८९ ॥ तव जामात मम प्राणदाता ।
 धीर वीर उदार दिव्यतनुता । हा कोण कोणाचा पुत्र आतां । सर्व सांग
 मजप्रति ॥ ९० ॥ राजा बोले हासोनि । हा तुझा पुत्र सहितजननी ।
 जें तां साडिली होती वनीं । रोगाक्रांते हणोनिया ॥ ९१ ॥ यामी जोडली
 सत्संगति । तेणें जाली दिव्य काति । प्रसन्न जाला पार्वीपति । हा
 महिमा सत्संगाचा ॥ ९२ ॥ हा तुझा सुपुत्र भूपाळा । सर्व सांगितलें
 तथा वेळा । तेणें जाला सुखसोहळा । मगळ तुरें त्राहाटिलीं ॥ ९३ ॥
 जालीं नमनें आळिगनें । सुखाश्रु सांडिती सुनयनें । बोहरेंसहित सन्मानें ।
 नगरा आला नरेंद्र ॥ ९४ ॥ काळेकरुनि तो भूपति । स्वर्ग पावला
 पुण्यस्थिति । वज्रायुष राज्यस्थिति । चालवी परम धार्मिक ॥ ९५ ॥
 सोडिला मागध हेमरथ शत्रु । तो जालासे परम मित्रु । ऐसा यैश्वर्य
 पावला राजपुत्रु । भगवद्भक्तभक्तिप्रसादें ॥ ९६ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्ति-
 रहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । वज्रायुषविभववर्णन ।
 शिवयोगि रूषभप्रसादस्तवन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ३६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो स्वभक्त भक्तसंतुष्टा । पाहावया अतरनिष्ठा । भलतिया वेषें
 वरिष्ठा । दर्शन देसी शकरा ॥ १ ॥ तथाच्या तव अवलोकनें । दृढ
 निर्धार पाविजे मनें । मग स्तवावया तथा जनें । सत्व पाहिलेंसें दावि-
 सी ॥ २ ॥ यन्हवीं निकुरें करिता शिव । केविं धारिष्ट धरितां जीव ।
 तुझिये कृपेचें वैभव । आधीं च वरी तथातें ॥ ३ ॥ तुवा जयाचें सत्व
 पाहिलें । त्यातून अपभ्रंशोन कोण राहिलें । परम सकटीं तुज चि
 वाहिलें । तां च वाहिलें त्रिमानीं ॥ ४ ॥ हणौनि भुक्तिमुक्तिभ-

१ त्वां. २ वधुवरासहित. ३ अनश्वय. ४ निर्विकार. ५ बोलाविलें, धावा
 केला.

क्तिदानी । तू चि परीक्षिता रक्षिता निदानी । कोण सांभाळिता तुज-
 वांचूनि । दासालागि दयाळा ॥ ५ ॥ भावें वदितां सदाशिव । प्रेमें
 पालटोनिया जीव । स्वयें च जाला असे शिव । शिवलोकप्राप्तीसी ॥ ६ ॥
 आतां परिमोत प्रेमळ । कथानुसधानाचें मूळ । राज्य करितां तो निर्मळ ।
 वज्रायुष स्वगष्टी ॥ ७ ॥ दूरि दवडूनिया दुखें । निर्भर सर्वदा सर्व
 सुखें । कीर्तिमालिनीसहित हरिखें । आळा श्रृंगारवनासी ॥ ८ ॥ वनश्री
 शोभे वसतकाळीं । विचित्र वृक्षाचिया वोळी । जळमळिती जळपूर्ण
 आळीं । नव पल्लव आरक्त ॥ ९ ॥ शाखाग्रीं सुमनऋळिकाघोष । सुमनें
 विकाशतीं सुतोप । नाना सुगध सुरग सुत्रेष । घ्राण नयन निववितीं
 ॥ १० ॥ तयाचिया परमामोदा । देवाआधीं भोग षट्पदा । पात्रोनि
 यथेष्ट विषयानदा । गुजारवें शिवस्तव ॥ ११ ॥ ठाइ ठाइ सुमनतरुत-
 लीं । लिंगरूपी चंद्रमौळी । सहजपूजा सर्वकाळीं । गळितपुष्पी होतसे
 ॥ १२ ॥ आम्रादि वृक्ष फळभारें । लवोनि आले शाखापदरें । ककु-
 लकुळ कूजें सुस्वरें । गायन करी शिवप्रिय ॥ १३ ॥ द्राक्षमडपीं परम
 गोड । निर्बीज कृष्णद्राक्षाचे घट । सघनत्वे जाले अति जड । हळुवट
 काय लवेलि ॥ १४ ॥ नाना रूपाच्या गवसणियां । घातलिया आळा-
 दावया । तन्हि सुमुक्षु पिपीलिका गवसूनिया । रस सेविती अखंड
 ॥ १५ ॥ आतां असो हे पालहाळ । नाना वृक्ष सदाफळ । शिवप्रसादीं
 कैचें निर्फळ । सर्वकाळ शोभा सपूर्ण ॥ १६ ॥ स्त्रियासहित
 सर्वसंतोषें । ते वनीं क्रीडतां वज्रायुषें । ब्राह्मण स्त्रीसहित वि-
 कळ वेषें । आक्रदत धावत देखिला ॥ १७ ॥ हाहाकारें करुणाकरि ।
 महा व्याघ्रें मेळविली नाशी । रक्षि रक्षि नृपकेसरि । शरण आलों तुज-
 प्रति ॥ १८ ॥ येरें धनुषा लाविले वाण । आकर्ण वोढी सोडिले
 तीक्ष्ण । परि तो न मनी च घेतला प्राण । कठ फोडिला विप्रवनि-

१ आनदानें. २ काठोकाठ भरलेलां ३ आमोद=मुवास. ४ भुंगे, भ्र २२.
 ५ कोकळपक्षा. ६ मधुर आवाज करण. ७ हळुवट=हलके. ८ मुग्या.
 ९ सोधून काढून. १० सतत फलयुक्त. ११ दुःखानें आरडत.

तेचा ॥ १९ ॥ महा व्याघ्रें विदारिली अतुरी । देखोनि विप्र अति शोक करी । वल्लभे पतिव्रते मज साड्ढुनि ये अवस्त्ररीं । कैसी गेलीसी परलोका ॥ २० ॥ आता मज कैचा गृहस्थाश्रम । कोण माझा हरीळ श्रम । तुजवांचूनि कैचा धर्म । रुदन करी गहिवरें ॥ २१ ॥ राया तुज देखतदेखता । व्याघ्रें मारिली माझी काता । काय मी करू साग आतां । ऐसा परम आक्रंदे ॥ २२ ॥ काय जालें तुझे वळ । कोठें गेलें शौर्य सकळ । काय जाली अस्त्रविद्या विमळ । कोठें गेले खड्ग शख ॥ २३ ॥ क्षतांपासूनियां तारी । तो च क्षेत्रीं ये ससारीं । तुवां केली स्वधर्महारि । धर्मेविण धिग्जिणें ॥ २४ ॥ तुझिये वर्नीचें श्वापद । तुज नावरे ऐसा मद । शरणागत न रक्षवे हा अपवाद । यापरिस मरण वरें ॥ २५ ॥ ऐसा आइकोनि विप्रविलाप । शोकदग्ध जाला भूप । मनीं विचारी तो सकृप । यथार्थ बोले ब्राह्मण ॥ २६ ॥ आजि माझे यश कीर्ति पुण्य वैभव । पाहूषळें विमुख जालें दैव । शरणरक्षणेंविण जिणें अर्धुव । ह्मणोनि ब्राह्मण बुझावी ॥ २७ ॥ मस्तक ठेविला चरणावरी । ह्मणे जी हतप्रभासी कृपा करी । सर्वथा तू शोक न करी । देईन सर्व आपुलें ॥ २८ ॥ राज्य राणी हें शरीर । अगिकारी तुज जें वर । ब्राह्मण बोले प्रत्युत्तर । काय करू सर्व हे ॥ २९ ॥ आरिसा काय अधासी । गृह काय भिक्षुकासी । पुस्तक काय भूढासी । निस्त्रिकां काय सपदा ॥ ३० ॥ स्वदेहेसीं सर्वस्व देतां । दोघांसी हि आहे अधिकारता । काता देता घेता उभयतां । निरयां जाती असशर्ये ॥ ३१ ॥ परस्त्रीसभोगपातक । त्याहूनि वरा ब्रह्मघातक । मद्यपानाहूनि अधिक । परदारगमन हें ॥ ३२ ॥ तूं ह्मणसी देईन स्वकाता । ते मी काय करू माता । तुज अरक्षणे निरयता । त्याहूनि विशेष हा दोष ॥ ३३ ॥ माझेनि स्पर्षवेना तयेमी ।

१ स्त्री २ अवसरी ३ दुःखापासून, सकटापासून ४ क्षत्रिय ५ यश-कीर्ति इत्यादिकाना मी मुकळों. ६ चवळ ७ समजूत करू लागला. ८ साम-भंडीनास. ९ स्त्रीहीनास. १० नरकास.

रजोस्नाता होईल प्रतिमासीं । त्या भृणहत्याचिया राशी । पडती माथा
 कवणाच्या ॥ ३४ ॥ ऐसें आइकोनि उभय दुरिते । राजा
 जाला बहु भयभीत । आता निरसावया सर्व दुरिते । देहो दग्ध
 करीन ॥ ३५ ॥ ऐसा मनीं निश्चयो केला । महाकुडी वन्हि धडकिला ।
 सर्वस्वास उदास जाला । शिव स्मरिला मानसीं ॥ ३६ ॥ सुस्नात
 सुसंमाहित जाणा । त्रिवार केली प्रदक्षणा । उडी टाकावी तव तत्क्षणा ।
 प्रगट जाला शकर ॥ ३७ ॥ पचमुख त्रिनयन दशभुज । कोटिसूर्यासम
 सुखद तेज । मृणालगौर मृदु गज- । चर्म केलें परिधान ॥ ३८ ॥
 विचित्र व्याघ्राजिन उँत्तरी । दशायुधें दश हि करीं । अर्द्ध चंद्र शोभे
 भाळावरी । गगाधर नागहार ॥ ३९ ॥ सर्वांगीं विभूतीची उटि ।
 सुगुट कुंडलें बाहुभूषणें मुद्रिका बोटीं । मेखळा किंकिणी कटितरीं ।
 चरणीं वाकी तोडरु ॥ ४० ॥ ऐसा सर्वाभरणभूषित । वृषारूढ गौरी-
 कात । पुढें देखे अकस्मात । वज्रायुष ते काळीं ॥ ४१ ॥ अबरीं
 दाटलीं विमानें । सुर वर्षतीं सुमनें । इद्रादि लोकपाळागमनें । जालीं
 सनकादि ऋषींचीं ॥ ४२ ॥ मगळ तुरें गर्जती । सुरभारामध्यें भवानीपति ।
 देखोनि अष्टभाव भूपति । बाष्पाश्रु पुलकें उभारले ॥ ४३ ॥ हर्षविह्वळ
 कृतांजळीं । स्तुति करितसे मजुळी । जयजय जी चद्रमौळी । जयजय
 उमापति ॥ ४४ ॥ नमो सच्चिदानंदघना । नमो जगन्मया जगज्जीवना ।
 करुणाभोधि पतितपावना । पावलासी अनाथा ॥ ४५ ॥ नमनपूर्वक
 नानापारि । भावें स्तविला त्रिपुरारि । पार्वतीसहित ते अवश्वरीं । बोले
 सुप्रसन्नता ॥ ४६ ॥ राया तुझिया नमनस्तवें । प्रसन्न जालों अनन्यभावे ।
 आता माग जें तुझेन जीवें । आवडे तें तें ॥ ४७ ॥ तुझे चित्त शोधावया । जें
 जें दाखविलें तितुकी माया । राजा पडोनि दिव्य पाया । मागता जाला ॥ ४८ ॥
 मी आणि कीर्त्तिमालिनी । माझी मातापिता दोनी । वैश्य पद्माकर तत्कु-
 मर तव स्थानीं । पार्श्वेणें करावीं ॥ ४९ ॥ यानतरे ते राणी । भक्त्या

१ पातक. २ शातपथानें ३ कमलाग्रमाणें स्वच्छ. ४ उत्तरीय=उपवस्त्र.
 ५ रोमांच.

प्रसाद्य श्रूळपाणी । वर मागे मधुरवाणी । प्रसन्ना पचाननात् ॥ ५० ॥
सीमतिनी आणि चद्रागद । पाववी आपुलें पार्श्वपद । तथास्तु हाणोनि-
या वरद । अदृश्य जाला देवासीं ॥ ५१ ॥ पावोनि शकरवर यदेषित ।
किर्त्तिमालिनीसमवेत । भोग भोगूनि वर्षायुत । पुत्र राज्यां स्थापिला
॥ ५२ ॥ वज्रायुष किर्त्तिमालिनी । मातापिता वैश्य दोनी । चद्रागद
सीमतिनी । सकळ आर्त्थी शिवपदा ॥ ५३ ॥ ऐसें हें पवित्र पुण्य अ-
ख्यान । भावें करिती श्रवण पठन । ते इहक भोग विभव पावोन ।
अतीं येती शिवपदा ॥ ५४ ॥ रुषभ शिवयोगि शुभद । विस्तरें वर्णि-
ला विषद । आता अन्यत्तिश्वयोगि वर्णनपद । सावद सतीं परिसावें ॥ ५५ ॥
स्वस्ति श्रीम. । रामिराम. । शिवमहिमा. । वज्रायुष शिवपदप्रातिवर्णन ।
नामप्रकरण समाप्तम् ॥ ३७ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नमो पतितपावना । परमानददा पचानना । हें अपूर्व नव्हे
तव महिमाना । तव भक्त मुक्तिदायका ॥ १ ॥ तव भक्तदर्शनस्पर्शन-
भाषन । बहु जन्मार्जिताघविनाशन । तो तू स्तवितां सद्भावे महेशान ।
तरतां काय आश्चर्य ॥ २ ॥ तव महिमा मगळमय । याचें अपूर्व असे
काय । भक्तचरित तरणोपाय । तव भक्तिप्रभावे ॥ ३ ॥ हाणोनि
भक्तजनवच्छळा । भक्तसुलभा दीनदयाळा । नमन तुझिया चरणकमळा ।
करवीं धरवीं प्रत्यक्ष ॥ ४ ॥ आतां आइकावे सादर । पुण्यश्रव मनोहर ।
भक्तचरित रुचिरतर । भुक्तिमुक्तिदायका ॥ ५ ॥ शिवयोगि वामदेव ।
महापुरुष महानुभाव । सदोदित स्वानुभव । सर्वसगपरित्यागी ॥ ६ ॥
सर्व अवलक्षणमुक्त । सर्व योगलक्षणयुक्त । सर्वदा सदाशिवभक्त ।
अभेद अवेद महिमान ॥ ७ ॥ तो स्वेलीं विचरता जनीं । भरला एके
महा वनीं । अहेतुक विचरता विजनीं । अपूर्व थोर वर्तले ॥ ८ ॥
कोणही एक भयकर । ब्रह्मराक्षस क्षुधातुर । जाणोनिया मनुष्याहार ।

क्रातंवक्र धाविनला ॥९॥ प्रगट विकट दतावळी । लवधवित जिन्हा लाळी ।
 सवेग बाहुयुग कवळी । योगी निर्भय निजबोधे ॥१०॥ शिवस्वरूप सदोदित ।
 आपणासहित न देखे द्वैत । साकार निराकार भासे अद्वैत । आत्मत्व
 अखंड ॥ ११ ॥ द्वैतदर्शने उपजे भय । अद्वैतानुभवे अभय । मनो-
 वृत्ति चि असे तन्मय । जीवशिवाी समरस ॥ १२ ॥ उर्वरित प्राक्तने
 तनुताभास । भेटे परम सभाग्यास । जन्मजन्मातरीं जयास । अशेष
 घडलीं साधने ॥ १३ ॥ अतर्क्य तर्केना लीळा । विसरला पसरल्या
 प्रपचजाळा । देखत अदृश्या नित्य निर्मळा । आत्मरूपा अनुभवे ॥१४॥
 निर्मळता आणि समळता । ज्ञानाभ्यास कोमळता । तो स्वसंवेद्य स्वतां ।
 सर्वतता तद्रूप । १५ ॥ ब्रह्मीं विश्व आभासत । हणौनियां ते
 ब्रह्मोद्भूत । ब्रह्मीं च वर्ते तरी वर्तत । सागरतरंगन्याये ॥ १६ ॥
 उपजणे वर्तणे निवर्तणे । तरगता वडे न वडे सागरपणे । हे स्वये
 सिंधु जाणे । मापआपणे नादतु ॥ १७ ॥ तैसें पूर्वीं च स्वस्वरूप ।
 मध्ये मिथ्या जेवत्वारोप । तेणेकरिता योगसाक्षेप । तो च तो स्वये
 स्वतसिद्ध ॥ १८ ॥ तो तो न भिये आपुलिये लीळे । सूर्य काय
 भिजेलि मृगजळे । तैसा स्वदेहेती जगज्जाळे । स्वसवेद्य तो सद्य ॥१९॥
 धन्य तो योगी वामदेव । जया आठवे हि नाठवे भव । धन्य तथाचा
 अनुभव । देहीं दशा बाणली ॥ २० ॥ धन्य तो राक्षस भक्षावया ।
 कवळूनि ठेला योगिराया । धन्य ते भस्मोद्धूळन धवळ काया । ते भस्म
 तथा लागले ॥ २१ ॥ वामदेवांगस्पर्षमात्रे । धौतकिल्विष जालीं गात्रे ।
 जातिस्मरण जाले विचित्रे । जन्मांतरे स्मरती ॥ २२ ॥ जैसें चिंता-
 मर्णास्पर्षे तत्काळ । धातु अधातु होती हेम केवळ । तैसा ब्रह्मराक्षस
 अमंगळ । स्पर्षे हर्ष पावला ॥ २३ ॥ मुरकुडी घातली चरणावरी ।
 हणजे मी महापापी दुराचारी । दुर्बुद्ध्या स्पर्षता शरीरीं । सर्व स्मृति

१ व्याकुळ मुखाने २ भयकर. ३ आत्मज्ञानयुक्त असल्यामुळे ४ ज्ञान-
 स्वरूप वस्तु ५ ज्याप्रमाणे लाटा समुद्रापासून उत्पन्न होतात व समुद्रातच लय
 पावतात त्याप्रमाणे ब्रह्मापासून च या विश्वाची उत्पत्ति होते व त्यांतच त्याचा लय
 व्हावयाचा. ६ उत्पत्ति, स्थिति आणि लय. ७ सुवर्ण. ८ दुष्ट हेतूने.

पावलों ॥ २४ ॥ बहुतां दिवसाची तृषा क्षुधा । करित होती परम
 बाधा । ते निरशली तत्रस्पर्शसुधा । प्राप्त होता हर्षलों ॥ २५ ॥ मी
 पतित अति दुर्बुद्धि । उद्धरीं करुणामृतवारीधी । स्पर्शमात्रें पावलों
 शुद्धि । तारीं कृपानुग्रहे ॥ २६ ॥ ऐसें देखोनि परमाश्रियें । तथा पुसिजे
 योगिवर्यें । तू कोण कोण काल कोणें अकार्यें । भोगिसी घोर यातना
 ॥ २७ ॥ ब्रह्मराक्षस ह्मणे स्वामी । पार्थिव पचविंशतिये जन्मीं मी ।
 यवनराष्ट्रीं दुर्जय नामीं । होतो प्रसिद्ध पापात्मा ॥ २८ ॥ युद्धा षठ
 मशोत्कट । बहु स्त्रिया परि परस्त्रीलपट । नित्य नूतन स्त्रीसभोगचट ।
 धरुनि आणी बळें चि ॥ २९ ॥ स्वदेश परदेशीच्या नारी । एकदा
 भोगीं आणिल्यावरि । मग रक्षीं गृहातरीं । नाना यातीचिया तथा
 ॥ ३० ॥ म्या भोगिलियावरि । पति तत्रे नागिकारी । मग त्या मरती
 माझा घरीं । परि मज न ये घृणां ॥ ३१ ॥ मद्यपानें मदोन्मत्त । परस्त्री-
 सग हत्या घडल्या बहुत । अंगना न गणती अगणित । तथापि सख्या
 परिसावी ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणस्त्रिया भुक्ता बहुला । सभर्तृका अभर्तृका रजश्वला ।
 वर्णसख्या स्मरे सकळा । अनुक्रमें सागेन ॥ ३३ ॥ तीनि अतें त्रिप्रनारी । राज-
 स्त्रिया शतें च्यारी । सो शतें वैश्यकुमरी । सहस्र शूद्रयोषिता ॥ ३४ ॥
 चाडाळी शत येक । पुलिंदस्त्रिया शत दशक । शैलुषांगना सहस्राद्ध
 रजक- । स्त्रिया शत चत्वारी ॥ ३५ ॥ वारागना असख्याता । म्या
 भोगिल्या दुरात्मता । तर्हि माझिया दुष्ट चित्ता । जाली च नाही सं-
 त्रुति ॥ ३६ ॥ शक्ति होनी तत्र पाप केलें । रोगें जिंतिलों मग राहि-
 लें । जनीं स्वजनीं परित्यागिलें । मृत्यु पावलों स्वकर्म ॥ ३७ ॥ आयु-
 ष्यनाश अपयश । भाग्यभग दुर्गतिविकाश । स्वर्गात्पतन पूर्वजास ।
 पुत्राचेन अधर्म ॥ ३८ ॥ मग मी स्वामी याम्यजनीं । धरुनि नेलों जी
 बांधोनि । यथाँघ निरयकुडीं पचूनि । यातना नाना केलिया ॥ ३९ ॥

१ तुमचा अगस्पर्श हेच अमृत २ कृपामृतवर्षावानें. ३ पृथ्वीपति, राजा.
 ४ तरुण. ५ तों. ६ दया, करुणा ७ स्त्रिया. ८ अमित. ९ सहाशें. १०
 या नावाची एक रानटी जात आहे. ११ (शैल=पर्वत.) डोंगरी लोकांच्या
 बायका. १२ घोबी. १३ रोगांनीं आपला पगडा बसविला. १४ यमदूतांनीं.
 १५ पापानुसार.

दोषावशेषे पिशाच । निर्जनीं वनीं जालों साच । सहस्र छिद्र दुःख
सकोच । क्षुधात्रुषाक्रात जी ॥ ४० ॥ दिव्य शरत्छत अवघ्न । दुसरे
जन्मीं जालों व्याघ्र । तृतीय भवीं अजगर घोर । चतुर्थीं वृक जन्मलों
॥ ४१ ॥ पचम भवीं विडैरा हो । षष्ठीं सरड जालों पाहो । सप्तमीं मी
श्वानदेहो । भोगी रति विटवणा ॥ ४२ ॥ अष्टम भवीं वनश्वान । नवमीं
वृषभता भोगून । दशमीं मृग कृष्णांनन । मर्कट एकादश भवीं ॥ ४३ ॥
द्वादश त्रयोदश चतुर्दश । गीघ्र नकुळें काक वेश । पंचदश षोडश
सप्तदशाष्टादश । भालुं वनकुक्कुटें खरं मार्जार ॥ ४४ ॥ एकोनविं-
शतीं मडुके । विशतीं कूंपे उलुकें । एकविंशतीं द्वाविंशतीं दोषात्मक ।
वनमाहिष उपजलों ॥ ४५ ॥ त्रयोविंशतीं चतुर्विंशतीं । जालों शकटें
वैनदती । पचविंशतीं शमळींकृति । जालों ब्रह्मराक्षस ॥ ४६ ॥ क्षुत्पि-
पाशौसकुळ । येथे आहे बहुकाल । तव पावन तनु निर्मळ । देखिली
दैवेंकरूनि ॥ ४७ ॥ भक्षाकारणें कवळिली । तव स्पर्षमात्रें त्रुति
जाली । पूर्वार्चिताची स्मृति आली । एवढा महिमा स्पर्शाचा ॥ ४८ ॥
एवढा महिमा तुझा ठाई । कोणें योगें साग ये समयीं । परमाश्चिर्य
माझा हृदयीं । वाटत असे ये काळीं ॥ ४९ ॥ तीव्र तपें किं दृढ
व्रतें दानें । किं काय दुर्गम तीर्थाटनें । किं उग्र गत्र अनुष्ठानें । हट-
योगें किं देवशक्त्या ॥ ५० ॥ हे तत्वतां सागें स्वामी नाथा । ह्यणानि
चरणीं ठेविला माथा । वामदेव ह्यणे सर्वथा । महिमा एका भस्माचा
॥ ५१ ॥ लागता मम देहस्थ भस्म । त्वद्देहदोष जाले भस्म । तेणें
तुझां जीव अईमं— । सम तो स्मृति पावला ॥ ५२ ॥ या भस्माचें
महिमान । कोण जाणे शिवावाचून । जेसा अकळ सकळा पचानन ।

१ अवघ्न=एकंदर सर्व २ लाडगा ३ विडारक=माजर. ४ काळ्या तोंडाचा. ५ मुगुस ६ कोल्हा ७ रानकोबडा ८ गाढव ९ बडुक. १० कासव. ११ घुबड. १२ रानह्यैस १३ गाडी, रथ. किंवा एका राक्षसाचें नांव आहे. १४ रानहत्ती १५ शमल=नरक १६ भुकेनें व तहानेनें व्याकुळ १७ दग-
डासारखा कठिण तुझा जीव असता ही माझ्या आगच्या भस्मस्पर्शानें तो इतका
शुद्ध झाला कीं तुला सागील जन्माची स्मृति झाली.

तैसा च भस्ममहिमा हि ॥ ५३ ॥ आता प्रसर्गे परिस कथा । जरि
 तरों इच्छिती दुःसह वेथा । शिवश्रवणेंविण सर्वथा । पतित नव्हे पावन
 ॥ ५४ ॥ शिवभक्ति श्रद्धावंता । भस्ममहिमा सक्षेपता । तुज मी
 सागेन आता । श्रवण करीं सादर ॥ ५५ ॥ पूर्वीं तुजऐसा द्विजाति ।
 ब्राह्मण होता मद्मति । सर्व धर्मबहिष्कृता कृति । द्राविड देशीं शूद्रें ॥ ५६ ॥
 सदा चोर वृषळीसर्गी । व्यभिचारकर्में तयालागिं । एके शूद्रें निशा-
 भार्गी । हाणोनि मारिलें जीवें ॥ ५७ ॥ तयाचें शव निदिती जन ।
 वोढून टाकिलें कैचें दहन । भस्मपाद पातलें श्वान । तनूवरी तयाचें
 ॥ ५८ ॥ ललाटीं पोटीं बाहुमूर्त्तीं । चवडे उमटले वक्षस्थळीं । हें
 जाणोनि चद्रमौळीं । विमानें प्रेरिले शिवदूत ॥ ५९ ॥ उजळित पातलें
 पोकळी । प्रकाश पडला भूमडळीं । तव तो बांधोनि कोलाहळीं । दूतीं
 नेइजे यमाचे ॥ ६० ॥ शाकरीं हिराणि घेतला । दिव्यदेही तत्काळ
 केला । दिव्य विमानी वाहिला । यमदूत ह्मणती तयासी ॥ ६१ ॥ पापी
 बळात्कारें नेता । शिवदूत दाखविती प्रेता । भस्माक उमटले देखता ।
 तुमचा निषयो हा नव्हे ॥ ६२ ॥ शिवभूषण विभूति । नेतसे शिवसा-
 योज्यतेप्रति । आह्मां पाठविलें पशुपतीं । मग ते गेले यमदूत ॥ ६३ ॥
 सकळा लोकादेखता । शिवपद पावला प्रभावता । तें भस्मोद्धूळन मी
 करीं स्वता । त्याचा महिमा सर्व हि ॥ ६४ ॥ ऐसें आइकोनि ब्रह्मराक्षस ।
 भस्ममहिमां श्रवणलालस । सत्सर्गे आपणयास । धन्य मानिता
 जाला ॥ ६५ ॥ ह्मणे मज पूर्व भवें राजविभवें । शिवभक्तार्चन घडलें
 देवें । सफल भूमिदानप्रभावे । चरण जोडले स्वामीचे ॥ ६६ ॥ ये
 ऐसिये घारे विजनी वनीं । मज महा पातकियालागूनि । सुखकारक
 तारक गुरू दानी । स्वामिसारिखा भेटला ॥ ६७ ॥ देऊनि समत्र भस्म-
 सार । करी मज दीनाचा उद्धार । भस्मधारणविधिप्रकार । मत्र द्रव्य
 देश काळ सागावें सर्व ॥ ६८ ॥ कल्पवृक्ष सदा सफल । परोपकारार्थ

१ व्यभिचारिणी. २ ज्याचे पाय भस्मानें भरलेले आहेत असा कुत्रा.
 ३ शिवदूतांनीं.

च केवळ । तैसें सज्जनाचें सीळ । असज्जन पावन ॥ ६९ ॥ ऐसा
देखोनि अत्यादर । राक्षसाप्रति शिवयोगेश्वर । भस्मकथा सांगेलि ते
सादर । श्रवण करा सुश्रोते ॥७०॥ स्वस्ति श्रीभद्रक्तिरहस्थे । रामिराम-
दासकृते । शिवमहिमावर्णने । रक्षवामदेवसवादे । भस्ममहिमावर्णन ।
नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ३८ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो भस्मोद्भूळनतत्परा । नमो भस्मलिप्तांग कृतोद्भारा । नमो
भस्ममहिमा श्रवणपरा । परमानददायका ॥ १ ॥ विभूतीचा महा
महिमा । वर्णिता कोण पावे सीमा । तुझा आर्गी समरस उमा । ते हि
दाखवी पृथक्ना ॥ २ ॥ हे विश्व च तुझी विभूति । तुझिया स्वरूपें
शोभती । तुजहूनि वेगळिक लणती । पूर्वपक्षीचिया ॥ ३ ॥ सिद्धांतीचिया
ऐसा साक्षेप । भूषणायुधेसी शिवरूप । लणोनि विभूति तद्रूप । भिन्ना
भासे अभिन्न ॥ ४ ॥ ऐसा विभूतिभूषित । सदाशिव सदोदित । चित्र-
विचित्र रूपचरित । परिवारेसीं परमात्मा ॥ ५ ॥ तो नव्हे त्वपदाख्य
जीव । तत्पदात्मा सदाशिव । असिपदर्थानुभव । प्रकाशक परेश ॥ ६ ॥
पदत्रयादि सर्व पदे । जयाचया इच्छानुमोदे । साकारनिराकारता
विनोदे । वर्ते जयाचया ॥ ७ ॥ जगज्जाळ मृगजळ । प्रकाशक
अखड मडळ । स्वप्रभा सहज सोज्यळ । नित्य सत्य शाश्वत ॥ ८ ॥
अनुभवे पाविजे अधिष्ठान । ते च केवळ स्वप्रकाशमान । तो शिव स-
च्चिदानंदघन । सिद्धांत स्तव्य श्रुतीचे ॥ ९ ॥ जीव जो कां ज्ञानयोगि ।
ब्रह्मरूपें वर्ते जर्गी । ब्रह्मरूप विश्व त्यालागि । जाचया चरणचिंतनें ॥ १० ॥
तो सदाशिव स्वात्माराम । सहज निज योगधाम । योगिजनमनविश्राम ।
अमूर्त्त मूर्त्तता जयाची ॥ ११ ॥ नर अथवा सुर । स्तजनि करावा
धोर । तैसा नव्हे हो शकर । अखडानद अद्वय ॥ १२ ॥ तो कोण्ही
एके काळवेळीं । सर्वेश्वर्य समाकुळीं । मंदरसिखरीं चद्रमौळी । रत्नसि-

हासनारूढ ॥ १३ ॥ वामांकीं विजुं गोरटी । उमा शोभे जगजेठी ।
 भोवत्या रुद्राचिया शतकोठी । मध्ये शोभे महेश ॥ १४ ॥ शिवगण
 सेविती सकळ । नदी आणि महाकाळ । वीरभद्र स्वतेजाळ । महाबळ
 मदोत्कट ॥ १५ ॥ शंकुकर्ण घटाकर्ण कर्णधार । मणिभद्र वृकोदर कु-
 भोदर । कुंडोदर मंदोदर विकटवीर । केतु भृगिरटी तो ॥ १६ ॥
 भूतनाथ आणि अनेक । महाकाय महाबोज गुणाधिक । कृष्ण श्वेत
 हारित पीत लोहित एक । धुसर धूम्रवर्ण विचित्र ॥ १७ ॥ विचित्रांग
 विचित्रबळ विचित्रलीळा । विचित्रअयुधे विचित्रवाहने विचित्राभरण
 कीळा । कित्तेक सदाशिवा प्रवेष्टित वोळगेपाळा । नानावदन नानाकार
 ॥ १८ ॥ व्याघ्रवदन शूकरास्य गजानन । कित्तेक नक्रवक्र श्वानवक्र
 जंबुकानन । कित्तेक उष्ट्राश्वशरभंभिर्वहवदन । भेरुडेप्रध्रवकमुख ॥ १९ ॥
 एकमुख द्विमुख बहुमुख अमुख । एकहस्त त्रिहस्त पचहस्त अहस्तक ।
 एकपाद बहुपाद बहुकर्ण अकर्णक । एकनेत्र अनेकनेकनेत्र ते ॥ २० ॥
 बहु दीर्घ बहु वामन । एक ते मडुकासमान । नाना आकृति नाना स्वन ।
 उपासिती उमेशा ॥ २१ ॥ वोळगावया शंकर । सुरासहित सुरेश्वर ।
 अग्नि यम वरुण कुबेर । आले तेथे दिग्पाळ ॥ २२ ॥ चित्रसेनादि
 गंधर्व खेचर । किंपुरुष सिद्ध साध्य विद्याधर । वशिष्ठादि ब्रह्मऋषि नारद
 तुबर । देवर्षि पितर पन्नग ॥ २३ ॥ गुह्यैक आदित्य वैश्रव । आला
 असे विश्वेदेव । दक्षादि प्रजापाळ सर्व । उर्वश्यादि अप्सरा ॥ २४ ॥
 समस्ती सुरगणीं सेविला । सदाशिव सदानंद शोभला । तव महातेजो-
 मय महामुनि आला । दर्शना सनत्कुमार ॥ २५ ॥ कोटिसूर्वसम
 स्वप्रभाकर । महाप्रलय धनस्वन गभीर । सवर्ताग्नि सिखा पिंगटाकार ।
 जटाजूट मस्तकीं ॥ २६ ॥ पचानन पचदशलोचन । पचप्रत्ययानळगर्भ

१ विद्युलता. २ शिवगणाची नावे. ३ हिरवा. ४ पिवळा. ५ तावडा
 ६ सुगंधी द्रव्य. ७ धुराच्या रगाचा. ८ प्रभा ९ सेवेकरी. १० एक अष्ट-
 पाद जनावर आहे. ११ भेरुडक=कोल्हा. १२ स्वर, आवाज १३ प्रसन्न
 करून घेण्याकरितां १४ मानवजातिवान प्राणी. १५ कुबेराचे सेवक. १६ अष्ट
 संख्याक देव.

ज्ञाकून । दशहर्षोत्फुलावलोकन । भक्तजनानंदप्रद ॥ २७ ॥ अकळरूप
 विरूपाक्ष । सकळकळाधर अलक्ष । तथापि लक्ष्मिती मुमुक्ष । भावें
 प्रभाव प्रेमळ ॥ २८ ॥ चंद्रखड्मडित मौळी । कळित गारळ गळप्रभा
 निळी । भस्मोद्धूळन धवळ मुंडमाळी । दशबाहु शाळी विशाळ ॥ २९ ॥
 मुगुट कुंडलें किर्तिमुखें । स्तविता निवती परम सुखें । वीरककर्णें फणि-
 मणिमयूखें । मंडित भूषें मुद्रिकादि ॥ ३० ॥ प्रास तोमर खट्वांग ।
 त्रिशूळ टक पिनाक नाग । बाण डमरु अभय भाग । दशहस्तीं
 दशायुधें ॥ ३१ ॥ गजचर्म परिधान व्याघ्रचर्मोतारि । मेखळार्किकिणि
 अति सुस्वरीं । वाकी नेपुरें चरणीं तोडरीं । पुतळे त्रिपुरादिकाचे ॥ ३२ ॥
 महाफणी मणिमडित । नाग तक्षक श्रवणीं शोभत । सर्प यज्ञोपवीत
 सर्वांगीं धृत । धृतराष्ट्र धनजय पद्म कर्कोट ॥ ३३ ॥ ऐसा उदारंग
 अति उदार । देखोनि उमामहेश्वर । अति प्रेमळ सनत्कुमार । प्रणम्य
 करी पुनःपुनः ॥ ३४ ॥ नम्र कदरकूर्ताजळी । स्तुति करितसे मजुळी ।
 स्वमुख सांगितलें चंद्रमौळी । धर्म कृपाकटाक्षें ॥ ३५ ॥ क्लेशमाध्य
 सदाशिवा । धर्म न धरवती जी जिवा । अनायासें भुक्तिमुक्ति मानवा ।
 ऐमें साग दयांबुवि ॥ ३६ ॥ देखोनि देवऋषीचा भाव । दयार्द्र चित्त
 महादेव । बोलता जाळा गुणार्णव । वेदवक्ता सुभक्ता ॥ ३७ ॥ सर्व श्रुतीचें
 हि सार । अनायासें फळ अपार । तो उपाय परिसें सादर । सुलभ दुर्लभ
 फळदाता ॥ ३८ ॥ नलगे अनशनत्रत धरणें । नलगे दुष्कर तप करणें । भाळीं
 त्रिपुड्मात्रें तरणें । सर्वा पूर्वजांसहित ॥ ३९ ॥ हें परिसोनिया शिवोक्त ।
 पुनः प्रार्थी परम भक्त । द्रव्य मंत्रविधि व्यक्त । सांगा स्वामी सर्व हि ॥ ४० ॥
 स्वमुखें सांगे शिव अशेष । गोमैयशुष्क जें अग्निशेष । शुभ्रवर्ण मृदु
 विशेष । जळें करावें आर्द्र ॥ ४१ ॥ सद्यादि पच महामत्रीं । घेउनिया
 निज करपात्रीं । अग्निइत्यादि विचित्रीं । मंत्रावें भावें शाभवें ॥ ४२ ॥
 मानस्तांकेति मंत्रें मर्दूनि । लावावें व्यबकेति मूर्द्धिनी । त्रियायुषादि

ललाटउरबाहुस्थानी । स्कंदद्वयीं लावावै ॥ ४३ ॥ मध्यमानामिकांगुष्ठे ।
 त्रिरेखा रेखात्रिया सुनिष्ठे । दोहीं बोटीं दोहीं सेवटें । मध्ये अगुष्ठे
 दुमरेन ॥ ४४ ॥ प्रतिरेखेचां ठाईं नव देवते निर्माण । अकार गार्ह-
 पत्योग्नि भूरात्मा रजोगुण । ऋग्वेद क्रियाशक्ति प्रातः सवनप्रमाण ।
 महादेव प्रथम रेखेसीं ॥ ४५ ॥ द्वितीयेसी उकार दक्षिणाग्नि नम ।
 सत्य यजुर्वेद मध्यदिन सवन शुभ । इच्छाशक्ति अतरात्मा उमावल्लभ ।
 ऐसीं नव देवते ॥ ४६ ॥ मकार आव्हनीय परमात्मा तमोगुण ।
 द्यौः सामवेद तृतीय सवनप्रमाण । ज्ञानशक्ति शिव जगत्कारण । नव
 देवते तृतीय रेखे ॥ ४७ ॥ या देवतांसी नमस्कारकृत । त्रिपुंड्र धरी
 शुचिर्भूत । तो वेदवर्ण्य माहेश्वरव्रत- । निष्णात स्नात सर्व तीर्थीं ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मचारी गृहस्थ वानप्रस्थ । विध्युक्त भस्मात्रिपुंड्र धरी प्रषस्थ । ते सर्व
 पापे निर्मुक्त नेमस्थ । अंतीं पावती परम पद ॥ ४९ ॥ मुक्तिकामे
 त्रिपुंड्र धरी । सकाम हि जो ससारीं । तो पुनरपि मातेचा उदरीं । न
 संभवे असभवे ॥ ५० ॥ महा पातकोपपातके । वर्णचतुष्टयादि स्त्रीहत्या-
 दिके । वीराश्वहत्यादि कौतुके । मुक्त होती यापासुनी ॥ ५१ ॥ नकळे
 मत्र नकळे विधि । नकळे माहिमा मदबुधि । त्रिपुंड्रमात्रे सर्व सिद्धि ।
 हरती सर्व पातके ॥ ५२ ॥ परद्रव्यक्षेत्रहरण परस्त्रीगमन । परनिंदापी-
 डन वनधान्यधामदहन । असत्य पैशून्य पारुष्य नीचसेवन । कूटे
 साक्षी वेदादिविक्रया ॥ ५३ ॥ गोमहिष्यादि दासदासी । मांसविक्रय
 रसविक्रय वस्त्रविक्रयासी । भूमिहिरतिलगुडलवणविक्रयासी । असे महा
 पातक ॥ ५४ ॥ नीचान्नधान्यप्रतिगृहप्रसंग । दासीवेश्यावृषळीनटि-
 अगसग । रजश्वलाकन्याविधवागमन अभंग । नाना दोष आणख हि
 ॥ ५५ ॥ शिवनिंदा शिवभक्तनिंदा दोष । शिवस्वहरणाघ अप्रायश्चित्त
 विशेष । आतां असो ये दुष्कृते अशेष । हरती केवळ त्रिपुंड्रे ॥ ५६ ॥
 त्रिपुंड्रवारण रुद्राक्षाभरण । मुखीं सप्रेम शिवस्मरण । तो चांडाल हि
 पुण्यपरायण । सर्ववर्णोत्तमोत्तम ॥ ५७ ॥ सप्तकोटि महामत्र । पंचाक्षर

पुरस्सर त्रिचित्र । आणिल हि असह्यात पवित्र । जपलाभ त्रिपुंड्रधारणें
 ॥ ५८ ॥ पूर्वीं जाले सहस्र पूर्वज । पुढें जे होती सहस्र वशज । ते
 सर्व हि उद्धरती सहज । त्रिपुंड्रधारणमात्रें च ॥ ५९ ॥ तो येथें सकळ
 भोग भोगित । दीर्घायुषी सर्व रोगरहित । जीवितांतीं मरण पावत ।
 सुखरूप स्वानंदें ॥ ६० ॥ अष्टैश्वर्य दिव्य शरीरें । दिव्य विमानारूढ
 आदरें । दिव्य शतस्त्रिया दिव्य चामरें । ढालिती जाय दिव्य पदां
 ॥ ६१ ॥ विद्याधरसिद्धगर्ध्वलोकीं । इद्रादि दिग्पाळस्थळीं अनेकीं ।
 प्रजेश्वरपुरीं सुकौतुकीं । दिव्य भोग भोगुनी ॥ ६२ ॥ ब्रह्मपदीं
 कल्पशतवरी । ब्रह्मशतत्रय विष्णुनगरीं । शिवपदीं वसे याउपरी ।
 शिवसायोज्यें सर्वदां ॥ ६३ ॥ सनत्कुमारासी ह्यणे शंकर । हें सर्वोपनि-
 षत्सार । भस्मत्रिपुंड्रमहिमा अपार । सक्षेपें तुज निरोपिला ॥ ६४ ॥
 ऐसें बोलोनि भुवनेश्वरेश्वर । अदृश्य जाला सहपरिवार । स्वस्वस्थान
 पावले सुर । सनत्कुमार आला विधिपदा ॥ ६५ ॥ ब्रह्मराक्षसा ह्यणे
 वामदेव । एवढें विभूतीचें वैभव । तुज हि स्मरती पूर्व भव । मदगस्थ
 स्पर्शमात्रें ॥ ६६ ॥ मग तो शिवयोगी तये वेळीं । भस्म मंत्रूनि दे
 त्याचे करतळीं । तेणें त्रिपुंड्र रेखिता च भाळीं । तत्काळ गेली राक्षसता
 ॥ ६७ ॥ सूर्यमडळसम प्रभाकर । दिव्य जालें हो शरीर । दिव्यांबरें
 दिव्याळकार । दिव्य सुमन चंदन शोभत ॥ ६८ ॥ भक्त्या पतित-
 पावनासी । प्रणम्य प्रदक्षणा करूनि गुरूसी । दिव्य विमानारूढ
 दिव्यलोकासी । गेला दिव्य वैभवे ॥ ६९ ॥ वामदेव हि साक्षात
 शिव । उद्धरूनियां जड जीव । स्वइच्छा विचरें गुप्त वैभव । जग-
 दुद्धारकारक ॥ ७० ॥ असों ऐसें हें भस्ममहिमान । गाती आइकती
 करिती पठन । ते इहलोकीं सर्व सुख पावोन । अतीं येती शिवपदा
 ॥ ७१ ॥ जे करिती शिवकीर्तिकथन । शिवांगिचिंतन शिव-
 भक्तवंदन । भाळीं भस्मत्रिपुंड्रलेपन । ते सर्व न येती ससारा ॥ ७२ ॥

स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । भस्म-
महिमाविधिवर्णन । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ३९ ॥ ॥ ३९ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो भावप्रिया भगवता । भाविकजनकृपावता । भाविकभजनै
उमाकांता । तत्काळ च पावती ॥ १ ॥ भाविकभजनीं विधि - ।
निषेध न पाहासी कृपानिधि । मत्र तत्र उपचार सिद्धि । काहि च
नलगे भावार्थे ॥ २ ॥ नमो नमो भाविकभक्तवच्छा । नमो
नमो महेशा प्रणतपाळा । नमो नमो हृदिस्था हृदिस्थाप्रेमकळा । सर्व
जाणसी सर्वज्ञा ॥ ३ ॥ शिवायनमः इतुके च पद । वाची कां परिसे
प्रेमविद । एणे च कृतकृत्य सतषट्पद । भक्तिसरोजामोद हा ॥ ४ ॥
याकारणे प्रति प्रकरणीं । आधीं शिवस्मरण करी वाणीं । तेणे परमानंद-
मय श्रवणीं । परिसा चरित शिवाचे ॥ ५ ॥ वेदवेदांगतत्वजाणते ।
ब्रह्मविद शिष्यातरवेत्ते । ते उपदेश करिती जयाते । ते सद्य सिद्धि
पावती ॥ ६ ॥ अन्य सामान्य जे जन । उभय सर्वज्ञतेविण वचन ।
उपदेशिती जया तयाते साधन । कैसे सिद्धिदायक ॥ ७ ॥ ऐसे पुसतां
देवर्षि । सुत सागे सुहर्षी । भावार्थ जयाचे हृदय स्पर्षी । तो च होय कृतार्थ
॥ ८ ॥ सत्श्रद्धा सर्व धर्मासी । रक्षी माता पुत्रासी जैसी । श्रद्धा पावती
सर्व सिद्धीसी । इहलोकीं परलोकीं ॥ ९ ॥ भावे करितां भजन । सिद्धी
होय सुप्रसन्न । भावे करी गुरुपूजन । मूर्ख हि पावे गुरुत्व ॥ १० ॥
मंद तन्हि मानव सचेतन । गुरुता पावे हे नव्हे गहन । मृत्तिकेचा गुरु
अचेतन । द्रोणता फळद निर्षादा ॥ ११ ॥ भावे पावे मत्रसिद्धि ।

१ उपदेश करणारा आणि ऐकणारा २ परमेश्वराची सगुण मूर्ति. ३ एक-
लव्य व्याधाने द्रोणाचार्यांची मृत्तिकेची प्रतिमा करून त्यांस श्रद्धेने गुरु मानून
निशाण मारण्याचा अभ्यास केला व गुरुकृपाने तो त्यांत प्रवीण झाला.
(महाभारत)

अवद्ध असो नसो विधि । अनन्यभावे भजता शुद्धि । नीच हि पावे
 भगवता ॥ १२ ॥ भावे देव नित्य जवळीं । कळ वळासी जैसा न्या-
 हाळी । साभाळितसे सर्वकाळीं । कल्पक्षयीं न विसभे ॥ १३ ॥ जैसा
 जैसा भक्तभाव । तैसा तैसा च होय देव । निराकार च सावेव । यासी
 कारण भाव च कीं ॥ १४ ॥ भावार्थेविण प्रवीण । जितुकें करिल
 तितुका सीण ॥ यज्ञ दान पूजन व्रताचरण । वध्यवृक्ष सुमनाभा ॥ १५ ॥
 भावार्थेविण निश्चयो न घडे । अभावे सर्व संशयीं पडे । तेथे कार्य-
 सिद्धि कैसी जोडे । अभाविका अभाग्या ॥ १६ ॥ मंत्र ह्यणिजे मानुका-
 मेळ । तीर्थ तरी केवळ जळ । देव सावेव धातु कां सीळ । गुरु ह्यणिजे
 मानव ॥ १७ ॥ ब्राह्मण जड देहधारी । दैवज्ञ तैसा च आकारी ।
 भेषज येथे च सिद्ध करी । सकळा हि देखतां ॥ १८ ॥ याचा ठाई
 भाव शुद्ध । त्याचे कार्य होय सिद्ध । भावार्थाविण प्रसिद्ध । ठकला
 च केवळ ॥ १९ ॥ या कारणे भाव कारण । भावे च पुण्यपापप्रसारण ।
 त्या एके भावेविण । कांहि च न घडे ॥ २० ॥ अत्र चित्र कथाकौतुक ।
 सर्व धर्मबहिष्कृत भाविक । त्यास तत्काळ च त्रयवक । जाला
 अति सुप्रसन्न ॥ २१ ॥ पांचाळ राजाचा जठरजातु । नाम त्याचे
 सिंढकेतु । सर्व गुणसपूर्ण प्रख्यातु । पारधी गेला महावना ॥ २२ ॥
 त्याचा सेवक शबर । पशु पाहाता फिरतां कांतार । तव एक शिवागार ।
 स्फुटितस्फुट देखिले ॥ २३ ॥ त्यामार्जी प्रवेशोनि पाहे । तव भिन्न-
 पीठी लिंग पडले आहे । सुदर सूक्ष्म तेथे राहे । भाव बैसोनि त्याचा
 ॥ २४ ॥ प्रेमभावे नमस्कारी । उचळ्ळनि वाहिले सिरि । निधानप्राप्तीचिये
 परि । नृपात्मजाप्रति आणिले ॥ २५ ॥ ह्यणे स्वामी माझे भाग्य थोर ।
 शिवलिंग सापडले सुदर । येथे रगले अभ्यतर । पुजा करीन मी विधि
 सांगे ॥ २६ ॥ ऐसें परिसोनि बोले हासोनि । अभिषेक करावा संकल्प

१ कल्यात समयी २ भाव किंवा श्रद्धा विराहित यज्ञ, दान वगैरे करणे हे
 फलपुण्य न देणाऱ्या वृक्षापासून फुलांच्या सुगंधाची इच्छा करण्याप्रमाणे व्यर्थ होय.
 ३ औषध. ४ औरस पुत्र. ५ अरण्य. ६ मोडकळीस आलेले. ७ स्थानभ्रष्ट,

करूनि । सर्वोपचार अनुच्छिष्ट आणूनि । चिताभस्म अर्धावे ॥ २७ ॥
 गीत नृत्य वाद्य करावे । शकर सतोषवावा भावे । परम सकटीं हि न
 टळावे । अपुलिया नेमासी ॥ २८ ॥ लिंगस्पर्शी अधिकार नसे । तथा
 पुजाविधान कायसे । तथापि भावार्थाचे सामर्थ्ये नसे । विधिअधिकारा
 आधीन ॥२९॥ परि हासरसे सागे राजकुमर । परि भावे परिसे चंड-
 काख्य शबर । स्वगृहासी येऊनि महेश्वर । नित्य नेमें पूजित ॥ ३० ॥
 मत्राचा असेचना अभ्यास । बोहातां येतां च नथे ब्राह्मणांस । एते तांहे
 प्रत्यह तयास । घावे काय दुर्बळें ॥ ३१ ॥ ह्यणोनिया केवळ भावे । आवडी
 आपुलिया जीवे । चिताभस्म नित्य वाहावे । विधिनिषेध तो नेणे ॥ ३२ ॥
 ऐसे असतां एके काळीं । पुजू जातां चंद्रमौळी । चिताभस्म भूम-
 डळीं । न दिसे दूरीं फिरतां हि ॥ ३३ ॥ बहु श्रमोनि गृहासी
 आला । झियेसी बोलता जाला । भस्म न मिळे शिवार्चनाला । साग
 प्रिये काय करुं ॥ ३४ ॥ शिवार्चन माझे टळतां । प्राण सांडिन हे
 तत्वता । पापरूपे काय आतां । वाचों शिवाविन्मुख ॥ ३५ ॥ आजि
 माझिया देवासी । उतार जाला पूजनासी । क्षुधा लागली असेलि
 त्यासी । उकसमुकसीं स्फुदतु ॥ ३६ ॥ हे परिसोनि पुण्य कांता ।
 शबरागना ते पतिव्रता । ह्यणे स्वामी न करावी चिंता । एक उपाय
 करावा ॥ ३७ ॥ अग्नि लावावा स्वमदिरा । माझि मी प्रवेशेन प्राणे-
 श्वरा । चिताभस्म महेश्वरा । पूजानेमा न टळावे ॥ ३८ ॥ तव तो
 ह्यणे वल्लभे । धर्मार्थकाममोक्षसाह्यभुभे । गुणवती युवति सुप्रभे । दग्ध
 कैसी होसी तू ॥३९॥ शबरी ह्यणे मी भाग्य सौभाग्यवति । सदाशिव-
 भक्त माझा प्रियपति । विशेष शिवकार्यीं हे आकृति । लागता परम सार्थक
 ॥४०॥ परोपकारार्थ तनु पडे । तरि शिवपद पाविजे रोकडे । तथा शक-
 राकारणें ऐसें घडे । तरि पूर्वजासी तपोफळ ॥४१॥ ऐसा देखोनि तिचा
 भाव । सतोषला तो शांभव । श्रुचि सुम्नाता साळकृता तदेव । कळा

१ ब्राह्मणांना बोलावले तर ते येईनात २ प्रत्यर्था, दररोज ३ विशेषकरून श्रीशंकर सुप्रसन्न होण्याकरिता जर माझी तनु खर्च होत आहे तर आपल्या पूर्व-
 जांचे तप फळास आले असेच ह्यावे लागेल.

आली पुण्याची ॥ ४२ ॥ गृहीं घडकल्या वन्हिज्वाळा । प्रदक्षिणा के-
 ल्या तीनि वेळां । नमस्कारुनि स्वामिचरणकमळा । हृदयिं स्मरिला
 सदाशिव ॥ ४३ ॥ शिव शिव स्मरत वैखरीं । प्रवेशली ते वन्हिपंजरीं ।
 भस्म जालें क्षणाभीतरीं । शबर पूजी परमेशा ॥ ४४ ॥ पूजांतीं चिता-
 भस्म समर्पितां । आठवली वामागस्थिता काता । तत्काळ देखिली
 साळकृता । पूजा पूर्ण उभयता ॥ ४५ ॥ परमाश्रियें दाटला कोळी ।
 हाणे अग्निजाळीं स्वकळोळीं । सूर्यकळा नृपदंडमूळीं । विप्रकोपसकल्पें
 ॥ ४६ ॥ म्यां स्वहस्तें दग्ध केली होती । ते च कैसेनि आली मागुती ।
 शतधा वाढलिये प्रीतीं । पुसता जाला प्रियेसीं ॥ ४७ ॥ भस्मभूता
 पुनरागता । पूर्ववत दिसे गृहता । हे कैसें जालें सांग आतां । शबरी
 बोले सहर्षे ॥ ४८ ॥ स्वामी मी पावकीं प्रवेशलें । तत्काळ आपणा
 विसरलें । सताप नेणें निवालें । जैसी अमृत प्रवेशें ॥ ४९ ॥ श्रुतिपारि-
 क्षणार्द्धाद्धें । जागृता तैसी तुज सार्द्ध । कृतांजळी चद्रार्द्ध । शेखर शकर
 पूजना ॥ ५० ॥ ऐसीं परस्परें बोलती हर्षायमान । तव पुढें पातलें
 दिव्य विमान । शत चद्रार्चि दैदिप्यमान । चत्वारि आले शिवगण
 ॥ ५१ ॥ दोषें दपति धरुनि करीं । आदरें वाहिलीं विमानावरीं ।
 दिव्य देह दिव्यांबरालकारीं । शिवलोकाप्रति नेलीं ॥ ५२ ॥ शिवगण-
 स्पर्षमात्रें । तत्काळ सारुष्य पावलीं गात्रें । शिवलोकीं वसती विचित्रें ।
 दिव्य भोगेंसमन्वितें ॥ ५३ ॥ याकारणें सर्व हि पुण्यकर्म । भावें सफळ
 हें मुख्य वर्म । नीच निषाद अधर्म । भावें पावला शिवपद ॥ ५४ ॥
 काय वर्णवरिष्ठीं जन्मोनि । काय श्रुति पुराण विचार विद्या अभ्यासूनि ।
 परमेशभक्तिभावे धन्य त्रिभुवनीं । हाणोनि भाव धरा तरा ॥ ५५ ॥
 स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । भावार्थ
 वर्णन नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ४० ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो रुद्रा रुद्राक्षभूषणा । नमो रुद्रा रुद्राक्षधर प्राणा । पवित्र
 करिसी हरिसी दूषणा । धारणमात्रें महेशा ॥ १ ॥ रुद्राक्षमहिमा नाचि-

तां परिसतां । सर्व पापमुक्त होती तत्वता । सर्वसुख पावोनि स्वता ।
 अंतीं पावती शिवपदा ॥ २ ॥ रुद्राक्षधारणार्चे फळ । कासया ऐसें
 स्तवावे अतुळ । महामुनि वर्णिती विमळ । तत्वदर्शी सर्वज्ञ ॥ ३ ॥
 सहस्र रुद्राक्ष जो धरी । तो वदिजे सर्व सुरवरीं । तो तत्वता ये
 पृथ्वीवरी । रुद्रतुल्य नान्यथा ॥ ४ ॥ सहस्र रुद्राक्षाच्या अभावे ।
 बाहुदंडीं सोळा सोळा धरावे भावे । मणगटीं बारा बारा थावरावे ।
 एका सिखामडळीं ॥ ५ ॥ द्वात्रिंशत्कंठमाळा । चत्वारिंशश्च मौळिमडळा ।
 मेळऊनि प्रवाळ मुक्ताफळा । स्फटिक हेम रौप्यमणी ॥ ६ ॥ वैडूर्यादि
 नाना रत्ने । मध्ये वोजुनिया यत्ने । सर्वांगीं मिरवी जो प्रेत्ने । तो
 शिवतुल्य सर्वथा ॥ ७ ॥ मणिमुक्तादि दुर्मिळ । तारि धरावे शिवाक्ष च
 केवळ । तथा न स्पर्श पापजाळ । जेवि तम तमांतकां ॥ ८ ॥
 रुद्राक्षमाळेने मंत्रजप । करितां अनंत फळद्रूप । शैववैष्णवादि साक्षेप-
 पूर्वक सर्वहीं जपावे ॥ ९ ॥ जयाचे शरीरीं एक हि । रुद्राक्ष भस्म-
 त्रिपुडू नाही । त्याचा जन्म निरार्थक महीं । मनुष्यामाजि सर्वथा
 ॥ १० ॥ रुद्राक्ष धरिला असतां शिरीं । उदक घालिता मस्तका-
 वरी । गंगास्नानफळ निरतरी । घरीं भाडस्नाने हि ॥ ११ ॥ रुद्राक्ष
 पूजा देवतार्चनीं । एके जळाभिषेके वाचुनी । जें फळ यथोक्त लिंगा-
 र्चनीं । तें पावे तो प्रत्येह ॥ १२ ॥ एकमुख अथवा पंचमुख ।
 एकादश कां चतुर्दशमुख । सर्वांचें समान फळसुख । पुजा समान
 शिवपुजे ॥ १३ ॥ दरिद्री हि धारण पूजा । करिता होय महाराजा ।
 भक्त अभक्त नीच नीचतर सहजा । पावे महा महिमान ॥ १४ ॥
 यदर्थां परिसावे पुण्य अख्यान । काश्मिरदेशाधीश भद्रशेन । तथा
 सुधर्मा नाम नंदन । जाला अति सुसीळ ॥ १५ ॥ तथाच्या च प्रधानाचा

१ शेंडीमध्ये २ वतीस ३ चाळीस. ४ मस्तकाभोवती. ५ रुद्राक्ष ६
 तमातक जो सूर्य त्याजवर अधकार ज्याप्रमाणे राहू शकत नाही, त्याप्रमाणे
 ज्याने रुद्राक्ष धारण केले आहेत त्याच्या शरिरास कोणतीही पापे स्पर्श करू शकत
 नाहीत. ७ सर्वांनीं. ८ घरीं भाज्यात भरलेल्या पाण्याने स्नान केले तरी.
 ९ हररोज.

पुत्र । करक नामें बाळमित्र । अद्भुत तयाचें क्रीडाचरित्र । भस्मरुद्राक्षलालस
 ॥ १६ ॥ भस्मोद्धूळन करिती आवडी । रुद्राक्षाभरणाची बहु गोडी । शिरीं
 कर्णी कठीं भुजादंडीं । सर्वांगीं लेती आनदें ॥ १७ ॥ राजा अति कौतु-
 केंकरीं । रत्नाळंकार घाली शरीरीं । दिव्य गंधें दिव्य सुमनें परोपरी ।
 दिव्यांबरें लेववीं ॥ १८ ॥ तैसा च प्रधानपुत्रासी । लेववी नेसवी आ-
 दरेंसीं । परि तें नावडे तयांसीं । रुद्राक्षाभस्मावाचूनि ॥ १९ ॥ तेणें
 रायासीं वाटे चिंता । कोण जोगी पावला पुत्रता । तव पराशर गृहा
 आला अवचिता । धाता च जो दुसरा ॥ २० ॥ साष्टांग नमन करी
 राजा । केली विधिप्रकारें पुजा । कर जोडूनि मुनिराजा । पुसता जाला
 विनयेंसीं ॥ २१ ॥ स्वामी मम कुमर प्रधानकुमर । दोघां नावडती
 रत्नाळंकार । भस्मरुद्राक्षाभरणतत्पर । सिकविता हि नाइकती ॥ २२ ॥
 यानतरें त्रिकाळज्ञ ऋषेश्वर । बोलता जाला पराशर । आइक राया परम
 रुचिर । याचें जन्मांतरचरित ॥ २३ ॥ नदिग्रामीं महानदा नामें । वैश्या
 होती सत्यनेमें । सुरुपा सुदरा विभवाभिरामें । अप्सरा चि जैसी अपर ते
 ॥ २४ ॥ शिवभक्ति शिवभक्तभक्तिरता । हर्षें विनोदें राजवनिता । मर्कट
 कुक्कुट नाचवी स्वता । हास्य करी सखियांसीं ॥ २५ ॥ विनोद करितातः-
 कारणें । केलीं मर्कटासी रुद्राक्षाभरणें । एक रुद्राक्ष कुक्कुटाकारणें ।
 शिखेसीं असे बांधला ॥ २६ ॥ कोण्ही एके काळीं शिवव्रती । वैश्य
 आला तिच्या गृहाप्रति । रुद्राक्षाभरणविभूति । मणिककर्णी शिवलिंग
 ॥ २७ ॥ तयासी पूजिलें अति प्रीतीं । ह्मणे ए ककर्णी बैसली वृत्ति ।
 तीनि दिवस होइन युवति । छि हें घाल जरि मज ॥ २८ ॥ तें
 मानलें दोघां जणा । परस्परें केलें भाषाप्रमाणा । परि हें यत्न करीं
 शुचि प्राणा । गति येणें च माझिया ॥ २९ ॥ मग नाट्यमडपस्तभीं
 मणिककण । यत्नें टेविलें आज्ञाप्रमाण । प्राणपतीसह आपण । पहु-
 ढली सुखें सेजारीं ॥ ३० ॥ अवशेष रात्रीं उषःकाळीं । अग्नि प्रज-

१ कोणी तरी योगी पुरुष माझ्या पोटी पुत्ररूपानें जन्मास आला असावा असें राजास वाटलें.

लला नाद्वयमंडलीं । वेगीं धावोनिया वेल्हाळी । मर्कटकुक्कुट सौडिलीं
 ॥ ३१ ॥ ककण काढावया न पुरे च वाव । दग्धता भगला
 तत्रस्थ देव । तें देखोनि वैश्याचा जीव । तळमळू च लागला ॥ ३२ ॥
 अभेद अखड आत्मलिंग । तेथें मज न देखवे भग । अविद्याख्य तनु-
 तेचा करीन त्याग । पावेन सदाशिवाते ॥ ३३ ॥ तरि प्रिये प्रेरुनि
 दूता । ग्रामबाहेरी करवी चिता । तव ते जाली अति दुःखिता । आज्ञे
 अग्नि धडकिला ॥ ३४ ॥ तें पाहावया मिळाले जन । वैश्यें केल्या प्रद-
 क्षिणा वदन । शिवस्मरण अग्निप्रवेशन । येरी पश्चातापें परतलीं ॥ ३५ ॥
 स्वगृहाप्रति आली । परम शोकें बोलती जाली । माझा पति निमाला
 गेली । मनोवृत्ति तयासर्वें ॥ ३६ ॥ म्या तयासीं शपथ केलें । तें सर्व
 ही व्यर्थ जालें । असत्याचें जळो ज्यालें । निंदता निरय न चुकती ॥ ३७ ॥
 तरि मी जाइन स्वपतिसुंगाते । बधुपरिवार आश्वासिती तीते । परि ते न
 मनी विप्रा शिवप्रियाते । वांटिली अतुळ सपति ॥ ३८ ॥ सत्य सर्व
 पुण्याचें रूप । सत्यें सत्य होय तप । सत्यपरित्यागें चि पाप । तें सत्य
 रक्षीन सर्वथा ॥ ३९ ॥ असत्य भव विभव काया । याची धरुनि
 मिथ्या माया । अंतरावें सदाशिवा देवराया । तेणें दोन्ही अतरती ॥ ४० ॥
 ऐसा निश्चय करुनि । सदाशिव स्मरिला ध्यानीं । शिव शिव स्मरे
 वचनीं । प्रदक्षणा करी विरक्ता ॥ ४१ ॥ जय शकर हणौनि उडी
 टाकी । तव करीं धरिता जाला पिनाकी । हणो भली सत्यव्रता लोकीं ।
 मम प्रेम अचचळ ॥ ४२ ॥ जितुका तुवां देखिला प्रकार । तितुकी
 मम माया साचार । शोधावया तुजें अतर । तव तू दृढनिश्चया ॥ ४३ ॥
 आतां चाल दिव्य लोका । दिव्य देवांसीं भोग भोगी कां । जें जें तुज
 दुर्लभ तें कां । माग जालों प्रसन्न ॥ ४४ ॥ एरी लोटली चरणावरी ।
 प्रेमजळें प्रक्षाळन करी । जेवि कन्या होती अति दूरि । भेटली बापा
 कृपाळा ॥ ४५ ॥ हणो सदाशिवा पतितपावना । ऐसी आइकत होतें
 भक्तभावना । तें कारुण्य प्रत्यक्ष नयनां । दाखविलें माझियां ॥ ४६ ॥

प्रत्यक्ष सुप्रसन्न सन्मुख । तरि मी भुवनत्रयविषयविन्मुख । देई स्वपद-
 सेवासुख । राहेन चरणाजवळकें ॥ ४७ ॥ आतां पुरे भोग कामना ।
 पुनर्भव निरशीं पंचानना । माझिया बंधुवर्गा अगळगा दीना । सहित
 देई स्वपदासीं ॥ ४८ ॥ तथास्तु ह्योनि त्रिपुरारि । विमानीं वाहिली
 सहपरिवारीं । पावली तत्काळ शिवपुरीं । दिव्य देह धरुनि ॥ ४९ ॥
 मर्कट कुक्कुट निकट असती । तरि तयासी हि तत्काळ चि नेती ।
 ते स्वकाळें शमोनि भूपति । आले तुमचिया उदरासी ॥ ५० ॥ मर्कट
 तो तव नदन । कुक्कुट तो हा प्रधानसून । पूर्वजन्मसंस्कारें महामन ।
 रुद्राक्षमस्मप्रिय हे ॥ ५१ ॥ ये जन्मीं शिवार्चनप्रेमें । शिवलोक पा-
 वती नेमें । परिसोनि पराशरोत्तरे अमृतोपमें । संतोषला भूपाळ ॥ ५२ ॥
 पुनः प्रणम्यपूर्वक प्रीतीं । भविष्य पुसेलि ऋषिप्रति । तो शिवकथारस
 श्रोतीं । परिसावा सभाग्यीं ॥ ५३ ॥ सदाशिवकथाश्रवणभाग्य जया ।
 इद्रार्चे वैभव तुछ तया । इंद्र असमर्थ शिवपद पावावया । श्रोता पावे
 सद्भावे ॥ ५४ ॥ जें शिवपद सुरदुर्लभ । तें श्रवणमात्रें सुलभ । तरि
 आतां धरूं लोभ । श्रवणकीर्तनार्चनीं कृपणेव ॥ ५५ ॥ स्वस्ति श्रीम-
 द्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । रुद्राक्षमहिमा-
 वर्णनं । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ४१ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नमो मृत्युंजया । हरिसी आश्रित मृत्युभया । जीवत्वा शि-
 वत्वा उभया । अभिनवानदे ॥ १ ॥ सद्य शिवानुभव । तेथें वेगळा
 कैचा जीव । सहजस्वरूपीं वाव । मृत्यु स्थिति उत्पति ॥ २ ॥
 आतां जड जीव स्थूल देही । जो तत्वता नाशवत पाही । सदाशिव-

१ नातलग २ ज्याप्रमाणें कृपण मनुष्य सपत्नीचा लोभ धरून संचय
 करतो त्याप्रमाणें आपण नवविधा भक्तीचा लोभ धरून ज्ञानसंचय करून अतीं
 शिवपद पावू ३ जीव आणि शिव या उभयताच्या ठिकाणीं आढळून येणारें
 मृत्यूचे भय तें, हे सदाशिव, तू हरण करितोस.

स्मरणे तो हि । राहे अकल्प अविनाश ॥ ३ ॥ शिवभजनं शिवभुवनीं ।
 शिवत्व पावले जीव होउनी । तरि तें आश्विर्य काय तये स्थानीं ।
 अमर आहेति अवघे च ॥ ४ ॥ मृत्युलोकीं हि केले अमर । हा तव
 स्मरणाचा बडिवार । शिवभक्त आहेति अजरामर । ते कवणा वर्णवतीळ
 ॥ ५ ॥ तुझे नाम च शिवकल्याण । तेथे कैचे अकल्याण । तनु मन
 काष्ट पाषाण । उघडें शिवस्वरूप ॥ ६ ॥ हे मुख्य रुद्रपद्धति ।
 तथा रुद्राध्ययनाची ख्याति । प्रसंगे परिसावी श्रोतीं । कीर्ति सदा-
 शिवाची ॥ ७ ॥ पूर्व प्रकरणांतीं भूपति । पुसता जाला पराशराप्रति ।
 पुत्रप्राक्कुरिरे फेडिली भ्राति । आतां भविष्य सांगावे ॥ ८ ॥
 कल्पवृक्ष कामगौ चिंतामणि । सत्सगापुढें सर्व ठेंगणीं । यांप्रति
 गेलिया निवती प्राणी । सत स्वर्थे येऊनि निवविती ॥ ९ ॥ ऐसें आइ-
 कोनि स्तवन । पराशर बोले प्रसन्नानन । राया तुझा सद्भाव देखोन ।
 अवाच्य हि परि सांगतसें ॥ १० ॥ पित्रुमूर्तिसख्या वळरीं । तस्या-
 र्थास्य वासरीं । तत्पुत्रक्रीडा निर्धारीं । अवलोकिल हा तव पुत्र ॥ ११ ॥
 ऐसें मुनिवचन परिसोनि । स्वसंभोग्या सेविली सभास्थानीं । ऋषी
 उठवी वसन सावरुनि । शका निरसी तथाची ॥ १२ ॥ पराशर
 हणे न धरी भय । यासी मी सांगेन उपाय । मृत जीववी रुद्राध्याय ।
 सर्वोपनिषत्सार जें ॥ १३ ॥ सर्व रचनेआधीं केवळ । शिवस्व-
 रूप जें निर्मळ । त्या आत्मस्वरूपास्तव तत्काळ । ब्रह्मा निर्मिला रजो-
 मय ॥ १४ ॥ तथासी योजिला सृष्टिक्रम । प्रबोधिले वेद जे स्तविती
 विक्रम । तथाचें हि सार सर्वोत्तम । रुद्राध्याय प्रबोधी ॥ १५ ॥
 शिवरूप शाश्वत सकळाद्य । संधिनिर्मुक्त जें सद्य । तें च जेथें प्रति-
 पाद्य । विश्वरूपें तद्रूपता ॥ १६ ॥ तें यजुर्वेदस्थ परमामृत । ब्रह्म-

१ पुत्राचें मागील जन्मांतल चरित्र सांगून. २ निरिच्छ होण्याकरिता कल्पवृक्ष, कामधेनु यांकडे चालत जावे लागते परंतु सत हे स्वतः घरी येऊन आपली इच्छा तृप्त करितात. ३ वारा. ४ तस्य+अश्व+आस्य=सूर्याच्या घोड्याच्या मुखाइतके ह्यणजे सातवे दिवशीं.

दक्षणमुखे प्रगटत । ते परंपरा स्वर्गीहूनि आगत । ऋषियोगे महिमंडळीं
 ॥ १७ ॥ जो सर्व मंत्रस्वरूप । जया पाठे परम तप । जो कैवल्य
 स्वस्वरूप । तत्प्राप्तीचीं साधनें ॥ १८ ॥ तथा रुद्राध्यायाध्ययने । महा
 पापे दग्ध केलीं जने । राहिलीं यमाचीं शासने । लोपोनि ठेविलीं
 प्रेतपति ॥ १९ ॥ यम ब्रह्मया गेला शरण । रुद्रजाप्य पवित्र प्राण ।
 यमावतीसी येइल कोण । मम वृत्ति लोपली ॥ २० ॥ ऐसे आइकोनि
 विधाता । करावया रुद्राध्ययनघाता । भूमडळीं जाला पाठविता । अश्रद्धा
 दुर्मेधा अविद्या ॥ २१ ॥ तेणे चचळ जालीं मने । साडिलीं लोकीं
 रुद्राध्ययने । मग यम स्वकीय शासने । सुखे राहिला स्वराज्यीं ॥२२॥
 पूर्व जन्मार्जित दोषीं । प्राणी होतीं अल्पायुषी । ते रुद्रजाप्ये दीर्घायुषी ।
 ऐश्वर्यारोग्य बळ धृति ॥ २३ ॥ रुद्राध्याये महारुद्र । स्नापिता पावती
 सुभद्र । रुद्राध्याये सुस्नात ते अभद्र । आणि मृत्यु पासूनि निस्तरती ॥२४॥
 रुद्राध्याये जपे । स्नान करिती जे सकल्पे । ते मृत्यु तरती सुखरूपे ।
 शिवपदवी पावती ॥ २५ ॥ शत रुद्राभिषेके नर । शतायुषी होय
 निर्धार । सर्व पापनिर्मुक्त शकर- । पद पावे सेवटीं ॥ २६ ॥ एक
 रुद्रायुत स्नाने । महीं शक्राचेन महिमाने । वर्षायुत तव नंदने । आनदे
 निपाप नादिजेल ॥२७॥ विप्र ज्ञानयज्ञतपोनिष्ठ । शांत सर्वत्र समदर्शी
 स्वाचारशिष्ट । सुद्धाध्ययन स्वरादि स्पष्ट । ते च फळद प्रत्यया ॥२८॥
 दुराच्यारी विस्वरित । अशुद्धाध्ययन करित । तेणे विशेष वाढे दुरित ।
 फळ कैचे तयाचे ॥ २९ ॥ अबद्ध वेद पढतां भावे । अध्ययनाचे फळ
 फावे । ऐसे बोलावया स्वभावे । कोण्हि हि समर्थ नव्हे च ॥ ३० ॥
 भावार्थाविण काहि च नाही । तथापि यांग वेद व्याकरणादि स्वकर्मीं

१ ब्रह्मदेवाच्या दक्षिणबाजूकडील मुखांतून निघालेला जो यजुर्वेद त्यात
 आत्मस्वरूपाचे वर्णन आहे. २ प्रेतपति=यम. ३ मदबुद्धिवा मनुष्य. ४ रुद्रा-
 ध्यायाचा दहासहस्र जप झाला तर. ५ रुद्राच्या वैभवाने भडित. ६ दहासहस्र
 वर्षे ७ शुद्ध अध्ययन. ८ रुद्राध्यायाचा जप करणारा ब्राह्मण कसा पाहिजे तो
 लक्षणें यात सांगितली आहेत. ९ गलित पाठ. १० याज्ञिक कर्म.

कांहीं । भावार्थें कृतकृत्यता हैं घडणार नाही । भगवद्भक्तिवाचुनी ॥३१॥
 भावार्थें पूजितां सदाशिवा । मूर्खा पडिता शक्ता अशक्ता समान ठेवा ।
 मानसार्चनीं फळ पुष्प हि प्रत्यक्ष नलगे देवा । नामें गति अभावे हि ॥३२॥
 आता विमळाशयीं रुद्राध्यायी । सांग पढतां फळ अक्षयीं । ऐसें
 सागोनि तये समयीं । गेला ऋषि स्वाश्रमा ॥ ३३ ॥ राजा पुत्रासहित
 हर्षे । ऋमलीं संपूर्ण बारा वर्षे । ब्रह्मरेखे परिस्पर्षे । मृत्यु पुत्रा सप्तम
 दिनीं ॥ ३४ ॥ पूर्व सूचना पराशरादि मुनि । रायें पाचारिलें प्रार्थुनी ।
 यथोक्त प्रकारें पूजनीं । सुआसनीं बैसविले ॥ ३५ ॥ प्रतिष्ठूनि शत-
 सहस्र घट । जळपूर्ण पुण्य तरुशिखा एकवट । रुद्राध्ययन घडघडाट ।
 कारिती अपररुद्र चि ते ॥ ३६ ॥ संख्या सपूर्णता तत्काळ । प्रेतें
 धिकाशिले नेत्रकमळ । उठोनि बैसला सकळ । सांगता जाला जनका
 ऋषीं ॥ ३७ ॥ एक दडधारी उग्ररूप । मज बाधोनि नेता सकोप ।
 दुसरा महावीर कृतप्रताप । तेणें मज सोडविलें ॥ ३८ ॥ हें परिसोनि
 परमानंदें । रायें पूजिलीं ऋषिवृद्धें । भोजनदक्षणादि होऊनि आल्हादें ।
 सभे बैसले सर्व हि ॥ ३९ ॥ हरली पुत्रवियोगचिंता । भरली हृदयीं
 सुखसरिता । तव तो दिव्यरूप अवचिता । नारद आला देवर्षि ॥४०॥
 तथा ब्रह्मविदार्ते देखोनि । रायासहित हर्षले मुनी । समस्तीं सप्रेम अ-
 भिवंदुनी । पुजा केली भूपाळें ॥ ४१ ॥ यानतरें रायें प्रार्थिलें ।
 स्वामी कोठूनि येणें जालें । काहीं अपूर्व जें देखिलें । तें सांगावें दया-
 निधी ॥ ४२ ॥ नारद जाला बोलता । मज स्वर्गीहूनि उतरता ।
 आश्चर्य देखिलें आला होता । तव पुत्रासी अंतक ॥ ४३ ॥ हें जा-
 णोनि चद्रमौळीं । वीरभद्र प्रेरी गणसमेळीं । तव पुत्र पाशनिबद्ध पोर्क-
 ळीं । नेता देखोनि कोपला ॥ ४४ ॥ तव यम आला धावत । केलें
 प्रणम्य दडवत । कर जोडूनिया विनवीत । नमो रुद्रा वीरभद्रा ॥४५॥
 जी जी गतायुषा राजतनुजा । म्या आणिलें महाराजा । यदर्थी अपराध

काय माझा । सांगा स्वाधी दयानिधि ॥ ४६ ॥ तवं तो बोले हास्यवदन ।
यासी केलें रुद्राभिषेचन । हा अयुतायु जाला सशयमर्न । तरि पूस
चित्रगुप्तासी ॥ ४७ ॥ तन्काळ चि पुसिलें यमें । सांप्रत अयुतायु
जाला नेमें । वीरभद्र प्रणमूनि प्रेमें । सोडूनि गेला स्वलोका ॥ ४८ ॥
वीरभद्र गेला कैलासभुवना । मी येथें आलों तव सभास्थाना । परिसोनि
राजा ऋषि सर्व जना । जाला अतुळ सुहर्ष ॥ ४९ ॥ ऐसें सतोषजनि
सर्वीतें । नारद गेला स्वर्गातें । ऋषि गेले स्वाश्रमातें । राजा राजभुव-
नासी ॥ ५० ॥ ऐसें हें रुद्रमहिमान । भावें पढती आइकती जन ।
त्याचे कोटिजन्मार्जित दोषदहन । सुखें पावती शिवपदा ॥ ५१ ॥
स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । रुद्रजपा-
भिषेकवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ४२ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो शिवा अतर्क्यैश्वर्या । नमो शिवा अतर्क्य कृतकार्या ।
नमो शिवा जगदेक आर्या । अतर्क्यानन्ददायका ॥ १ ॥ नमो शिवा
स्वतत्रमना । नमो अघटित कृतघटना । नमो नमो विचित्र विश्वनटना ।
कृतमर्यादा अमर्यादा ॥ २ ॥ पूर्वं प्रकरणीं रुद्रजप—। महिमा वर्णिला
अमुप । आतां अन्य धन्य परिसा प्रताप । शिवकीर्ति श्रद्धया ॥ ३ ॥
उमामहेश्वरव्रतार्चनकथा । सर्व सिद्धिदायक सर्वथा । आनर्त्त देशीं
वेदरता । ब्राह्मणा होतें वास्तव्य ॥ ४ ॥ तो पुत्र कळत्र धन धान्यें ।
वर्तत असतां जनमान्यें । तथा शारदा नाम्नी कन्या लावण्यें । गुणा-
र्चिली जालीसें ॥ ५ ॥ द्व दशाह्नीं तारुण्यविकें । मागितली पद्म विप्रे
मृतपत्निकें । तथा श्रीमतासी दिधली जनके । सुमुहूर्ते उत्छाहें ॥ ६ ॥
मध्यान्हकाळीं विवाह जाला । सायसध्ये सरोवरा आला । सध्या करूनि
अधारीं तयाला । येता जाली सर्पदृष्टि ॥ ७ ॥ तो निमाला पूर्वार्जितें । दुःखी
करूनि उभय कुळातें । सस्कारूनि गेले स्वाश्रमातें । शारदा राहिली पितुर्गेहीं

॥ ८ ॥ तवं कोण्हीएके काळवेळीं । पिता बधु नसतां जवळी । नैधृत घृत-
 शिष्य करकमळीं । आला गृहा ऋषि अध ॥ ९ ॥ तयासी केलें प्रणम्य
 पूजन । अभ्यग पादाभ्यग रुचिभोजन । अनन्य भावें धूपदीपादि पुष्प
 चदन । सुखी जाला सुभावे ॥ १० ॥ तेणें आशिष दिधला विचित्र । तुज
 तेजस्वी कीर्तिवत होईल पुत्र । तयासी तव नव्हते नेत्र । नेणता निघालें
 मुखांतुनी ॥ ११ ॥ परिसौनि ते गतभर्तृका बाळा । अश्रुधारा श्रवती
 डोळा । प्रार्थी जोडूनि करकमळा । स्वामी मी अमगळा वैधव्यें ॥ १२ ॥
 भवदाशिष स्वातीजळ । परि मी शुक्ति नव्हें कौर्पासौषधि केवळ । सिद्ध
 गळीं पाहे सीळफळ । कां विफल वाक्य हों पाहे ॥ १३ ॥ नाभि नाभि
 हणें मुनि । मी बोलिलों न देखोनि । परि असत्यता माझा वचनीं ।
 कल्पार्ती हि घडेना ॥ १४ ॥ आता माझे वाक्य व्यर्थ न जाय । आणि
 तुझे सीळ अक्षर्यो होय । ऐसा सागेन जो उपाय । तो तू करी निर्धारें
 ॥ १५ ॥ उमामहेश्वरव्रत करीं । विचित्र पुत्र पावसी सुंदरी ।
 शारदा हणें वदिन शिरीं । आज्ञा समर्थाची जे ॥ १६ ॥
 मग बोलता जाला मुनि । चैत्र का मार्गशीर्षी सुदिनीं । आष्टमी चतु-
 र्दशी शुद्ध मनीं । व्रतारंभ करावा ॥ १७ ॥ सकल्पविधिवत्प्रातस्नान ।
 नित्यकर्म सर्व हि करून । पावोनिया स्वभवन । मंडणशोभा करावी
 ॥ १८ ॥ यथोक्त पद्मपंचरंगीं । संमार्जन रगमाळा मध्यमार्गीं । पूर्ण
 सवस्त्र कुंभ लक्षणार्गीं । तेथें स्थापावा सद्भावे ॥ १९ ॥ तयावरी
 सौवर्णप्रतिमा । महेश्वर सहित उमा । यथाविभवे भावे उत्तमा । पुजा करावी
 उपचारीं ॥ २० ॥ पंचामृतादि शुद्धोदकाभिषेक । रुद्रैकादश पंचाक्षर
 शताष्टक । अभिमत्रूनि गौरित्रयवक्र । पुनः स्वस्थानीं स्थापारीं ॥ २१ ॥
 स्वयें श्रुक्लांबरधर सुधि । श्रुद्धासनीं बैसावे स्थिरबुद्धिं । संकल्प कृतां-
 जळीं करावा आधीं । भवानिशकरापुढें ॥ २२ ॥ माझीं शतजन्मार्जितें ।
 घोररुपें जें दुष्कृतें । तवार्चनें अपरमितें । निरशी दीनदयाळा

॥ २३ ॥ सौभाग्य विजयो आरोग्यता । धर्म ऐश्वर्यार्थ
 आतां । स्वर्गापवर्गसिद्ध्यर्थ स्वता । करितसे शिव शिवार्चन ॥ २४ ॥
 ऐसा सकल्प उच्चारुनी । न्यास ध्यान करावें मनीं । पार्वतीपरमेश्वर
 ध्यानीं । स्फुरद्रूप स्मरावीं ॥ २५ ॥ दिव्य रूपें मनोहरें । दिव्याळकार
 दिव्याबरें । दिव्य गंध मार्यें सुदरें । आयुधेसी प्रसन्नें ॥ २६ ॥
 आवाहन आसन सकल्पून । आरभावे अर्घ्यप्रदान । त्रिवार सपुष्प सफळ
 जीवन । येणें मंत्रे अर्पावें ॥ २७ ॥ नमस्ते पार्वतीवल्लभा । त्रैलोक्यवर-
 दर्षभा । त्र्यंबका महादेव स्वप्रभा । अर्घ्य अंगिकारी नमोस्तुते ॥ २८ ॥
 नमस्ते देवदेवेशी महादेवी । अबिके वरदे शाभवी । प्रपन्न भयहारिणी
 स्वभावीं । अर्घ्य अंगिकारी शिवप्रिये ॥ २९ ॥ यानतरें सर्वोपस्कार ।
 समर्पावे रुचिरतर । पुजूनि पार्वतिशकर । होम करावा मूळ मंत्रें ॥ ३० ॥
 अष्टोत्तरशत तिलाज्याहुती । दऊनि पुजा करावी मागुती । भोजनपूजन
 विप्रदपति । युग्में सतुष्ट करावीं ॥ ३१ ॥ मग आपण करावें निशा भोजन ।
 वाग्नियते हविष्यान्न । ऐसें सवच्छरपर्यंत शुद्ध मन । उभय पक्षी सुलक्षीं ॥ ३२ ॥
 मग उद्यापन करावें । यथापद्धति पूर्ण भावें । हे व्रत आचरेलि तो
 पावे । अलभ्य काम यथेप्सित ॥ ३३ ॥ त्रिसप्त कुळजासीं दिव्य ।
 भोग भोगी स्वर्गी भव्य । इद्रादि लोकपालस्थळें सेव्य । विधि विष्णु
 मुख्य करूनि ॥ ३४ ॥ शिवलोकीं वसे कल्प शत । मग शिवरूपीं
 प्रवेशत । वळे तूं हि करी हे महाव्रत । अलभ्य फळ पावसी ॥ ३५ ॥
 ऐसें ऋषीं आश्वासिलें । तें शारदेनें अर्गीं केलें^१ । तव तिचा पिता बहु
 हि आले । तिहीं प्रार्थिलें ऋषींते ॥ ३६ ॥ शारदामुखे व्रतकार्य । आइ-
 कोनि राहाविला तो आर्य । व्रत आचरवी आचार्य । तैसें आचरती
 जाली ॥ ३७ ॥ संपूर्ण हि व्रतसउद्यापन । जालिया गुरुमन्निध यथाविधान ।
 भावें प्रसन्न जाली प्रगटोन । पार्वती भक्तवडळा ॥ ३८ ॥ प्रगट
 देखोनि जगन्मगळा । प्रेमाश्रु श्रवों लागले डोळा । प्रकाश जात्या ऋषि-
 नेत्रकमळा । दोवें चरणीं लोटलीं ॥ ३९ ॥ तयासी उठऊनि कृपाभरें ।

१ इच्छेनुसार. २ एकवीस. ३ वत्से. ४ मान्य केलें.

कुरवाळितसे वरदकरें । वर मागा जो अभ्यंतरें । अपेक्षित जो तुहा ॥ ४० ॥
 मुनि प्रार्थी कृतांजळी । हे शारदा गतभर्तृका बाळी । म्यां न देखो-
 निया डोळीं । अशिष इसीं दीधला ॥ ४१ ॥ भर्तृसह सुख सभोगीं ।
 सुपुत्र पावसी सुप्रसगीं । तें मम वाक्य सत्य करीं वेगीं । ह्यणौने केलें
 प्रणम्य ॥ ४२ ॥ हास्यमुखें बोले भवानी । पूर्व जन्मीं हे मानिनी ।
 द्राविड देशी विप्रसदनी । द्विजपत्नी सर्पत्निर्सी ॥ ४३ ॥ इची जेष्ट
 सवती अति सुदरा । गुणलावण्यें प्रिय प्राणेश्वरा । इनें प्रवर्तोनि
 सवतीमळरा । पति तीप्रति जावं नेदी ॥ ४४ ॥ मग ते भर्तारसर्गेविण ।
 अबाळका अबळा जाली क्षीण । सेखीं पावोनि गेली मरण । पति-
 रतिवाचुनी ॥ ४५ ॥ इचा विप्र एक सेजारी । तेणें कामबाणें धरिली
 करीं । इनें विःकारिला परि अतरीं । इच्या वेधें निमाला ॥ ४६ ॥
 हे हि निमाली दैवगति । पूर्व सकल्पें जाला होता पति । परस्त्रीसर्गीं
 संकल्पगति । विवाह होतां च निमाला ॥ ४७ ॥ इनें सवतीपतीसी
 विघडिलें । तेणें दोषें बाळवैधव्य प्राप्त जालें । ज्या नारी
 विघडिती दपतिरति बोलिलें । तया बाळवैधव्य जन्म त्रिसप्त ॥ ४८ ॥
 असो इचा पूर्वजन्मपति । पाड्य राष्ट्रीं जाला विप्रयातीं । लक्ष्मीवंत
 सहयुवति । नादत असे सुखें ॥ ४९ ॥ पार्वती बोलिली वर । स्वर्गीं
 भोगिर्सी प्राक्जन्मवर । मत्पूजनें पापराशि अपार । दग्ध जालिया तत्काळ
 ॥ ५० ॥ तेणें स्वप्नपतिसर्गे । पुत्र पावसी प्रसर्गे । काळांतरें भेटाल
 सागें । प्रत्यक्ष हि उभयता ॥ ५१ ॥ तयासह भोग भोगून । अतीं
 करावें सहगमन । दोषें पावाल शिवभुवन । वरदानें माझिया ॥ ५२ ॥
 ऐसें बोलोनिया भवानी । अदृश्य जाली विश्वजननी । यानंतरें ते चि
 हनी । स्वर्गीं पावली पतिरति ॥ ५३ ॥ गौरिवरें तो स्वदेशीं । स्वर्गीं
 भोगितसे तयेसी । जागृतिहूनि अधिकतेसी । परि परस्परें जाणती
 स्वस्वस्थळीं ॥ ५४ ॥ असो स्वप्नपतिसर्गे सुदरा । स्वकाळें जाली
 गरोदरा । प्रसव सुलक्षण कुमारा । बाळार्कसम तेजसा ॥ ५५ ॥

तें देखोनि दंडू पाहाती जन । हणती कुळद्वयीं लाविलें
 लाछन । तव जालें गगनवचन । हे निर्दोष हणौनि ॥ ५६ ॥
 उमामहेशपूजनें पुत्रा । हे पावली पद्मनेत्रा । हें असत्य हणतां अप-
 वित्रा । जिव्हा झडेलि तत्काळ ॥ ५७ ॥ हें परिसोनि हि विकल्प केलें ।
 त्याच्या जिव्हा झडोनि कृमीविमलें । यानंतरें सर्वामुखीं जाले । जयजय-
 कार शिवनामें ॥ ५८ ॥ जन हणती हे देवगति । कन्या सत्य पति-
 व्रता सति । ईश्वरइच्छा पुत्र प्रसवती । पुरुष पशु वटादिक ॥ ५९ ॥
 नारी पुसोनिया एकांतीं । निःसशयें तिसी मानिती । व्रतबंध वेदाभ्यास
 पुत्राप्रति । उपतिष्ठला वरदानें ॥ ६० ॥ शारदेय नाम नंदना । सहित
 पित्रु परिवार सुमना । यात्रे आली शिवदर्शना । गोकर्णेश्वरासी ॥ ६१ ॥
 तेथें अकस्मात जाली भेटि । परस्परें दृष्टादृष्टि । वळखी काढावया गो-
 ष्ठी । आरंभिली आदरें ॥ ६२ ॥ मनें मनासी साक्षी आली । उमामहे-
 श्वरें प्रसन्न जालीं । स्वप्नीची सुखावाप्ति सत्य केली । तव मिळालीं सर्व
 हि ॥ ६३ ॥ मग तो शारदाजनकें जनें । स्वगृहासी आणिला
 सम्मानें । शारदेसैहि वरदानें । नाना भोग भोगित ॥ ६४ ॥
 तव तया जालें देहावसान । शारदा स्मरोनि गौरीवचन । करुनि गौरी-
 हराचें ध्याम । सहगमन केलें ॥ ६५ ॥ तव विमान आलें सृष्टीं ।
 देव करिती पुष्पवृष्टि । सकळा जनादेखतां दृष्टीं । दोषें गेलीं शिवपदा
 ॥ ६६ ॥ ऐसें हें पुण्य अख्यान । भावें पढती परिसती जन । ते
 भुक्ति मुक्ति सर्व सुखें पावोन । सदा वसती शिवलोकीं ॥ ६७ ॥
 स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । उमामहे-
 श्वरव्रतवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ४३ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो पुराणपुरुषा पुरातना । नमो पुराणप्रिया सनातना ।
 नमो पुराणप्रशसा प्रकाशना । स्वप्रकाशा शकरां ॥ १ ॥ पुराण

कथा श्रवण पठण । जे करिती सुसीळ प्रेमळ प्रवीण । ते सर्व पाप-
निर्मुक्त पुण्यपरायण । संतोषें पावती शिवपद ॥ २ ॥ जयां वेदों नाही
अधिकार । सर्व साधारण नारीनर । तयासी तरात्रया थोर । उपाय हा एक
कळियुगी ॥ ३ ॥ कांहीं कष्ट न करितां गात्रें । सुखें बैसोनि श्रवण-
मात्रें । शिवपद पाविजे विचित्रें । भवसुखें हि भोगुनी ॥ ४ ॥ ऐसें
सुखद आणि सुलभ । तपोनिष्ठासि जें दुर्लभ । तया उभय सुखाचा
लाभ । तरि कां अळस करावा ॥ ५ ॥ पुराणिक न मिळे करणें
काय । हा हि नाही अंतराय । देशभाषा सज्जनों उपाय । केले याचि
कारणें ॥ ६ ॥ वेदार्थ च प्रतिपाद्य पुराणी । तरि कां न करावी
सिराणी । पुराणार्थ यथार्थ देशीमाजि श्रवणी । सार्थकता तरि सारिखी
सद्भावें ॥ ७ ॥ शिवजटागर्भीचें दुर्मिळ । भूमडळा आणिलें गंगा-
जळ । तें च कावडीं भरितां केवळ । समान महिमा जीवनीं ॥ ८ ॥
जटागर्भी गुप्त असता । आचमन हि अलभ्य संतां । तें चि भूमडळीं
प्रगटितां । बहुत जाले कृतार्थ ॥ ९ ॥ तें च रामेश्वरचरणानुचरीं ।
प्रगट केलें कावडीवरी । तेणें बहुत तरले बहुतापरि । दर्शनस्पर्शनें
सेवनें ॥ १० ॥ आतां असों हें यथाबुद्धि । श्रवणें पठणें सद्य सिद्धि ।
जेणें प्रेमळ कृतबुद्धि । शिवस्वरूप नान्यथा ॥ ११ ॥ कलौ अल्पायुषी
दुःखी दुर्बळ । कुबुद्धि धर्महीन अमंगळ । पतना योग्य जागोनि
केवळ । व्यासें रचिला उपाय ॥ १२ ॥ आइका महिमा कीर्तनाचा ।
विधि हि वर्णू न शके वाचा । पाड किती हो इतराचा । पारंगत
व्हावया ॥ १३ ॥ भगवत्कीर्तीचें वर्णन । गुणकर्मनामाचें अख्यान ।
आचें द्विविध व्याख्यान । श्रवणें तरती पानकी ॥ १४ ॥ पुराणकथेचें
प्रस्थान । पुस्तकवाचन आणि गायन । भगवद्भक्त जे सज्जन । श्रोते
वक्ते ते तरती ॥ १५ ॥ जे कां निःकाम निर्मळ । निर्मळर
पुण्यसीळ । सेवितां कथामृतकल्होळ । सकुळ अमरपरपदीं ॥ १६ ॥
सकुळ अमरता गौरव । नाहीं अमृती हें वैभव । अमृते अमर स्वयमेव ।

तें दुर्लभ हें सुलभ ॥ १७ ॥ अमृतें अमरता तोंवरि । जवें प्रळयो
 असे दुरी । कथामृताची नवलपरि । मरण मारी तत्वतां ॥ १८ ॥
 जैसजैसा कीर्तनसीळ । तैसी बुद्धि होय निर्मळ । स्वरूप देवाचें तत्काळ ।
 प्रकाशोनि समरसीं ॥ १९ ॥ तेथें जीवत्व च न साहे । अमरण हि
 कोण वाहे । भक्त मुक्त निःसदेहें । सर्वस्वेंसी सर्वदां ॥ २० ॥ ऐसें
 कैचे ते अमरत्वीं । अत्यासक्त विषयतत्वी । ऐश्वर्ये तारुण्यें भोगत्वीं ।
 निरतर ते तत्पर ॥ २१ ॥ कथामृतसेवनें विरक्त । होती परिग्रहनिर्मुक्त ।
 अमराचेनि स्वर्गत्यक्त । परमापत्ति न करवे ॥ २२ ॥ ते हि हरिहर-
 किंकर । सदा सेविती लोभातुर । विटंबति मग कैवार । कखनि
 रक्षिती हरिहर ॥ २३ ॥ असो अमृताहूनि आगळा । कीर्तनप्रेमाचा
 जिव्हाळा । पुस्तकवाचन घननीळा । परम प्रिय कलियुगीं ॥ २४ ॥
 त्याहूनि भक्ताचें गायन । निःशंक निस्पृह निरभिमान । तेणें तोषे
 जगजीवन । भजनाधिक्यें भगवता ॥ २५ ॥ नृत्यघागरियांचे घोळ ।
 करताळिका मृदंग टाळ । उपांग वीणें स्वरकल्लोळ । रंगें श्रीरंगभक्ति
 ॥ २६ ॥ अकृताभ्यास भोळे दास । अनन्य आवडती देवास । गाती
 नाचती घडकळास । प्रेमें नाठवे तयासीं ॥ २७ ॥ रंगीं लोटांगण
 घालिती । दडवत अभिवंदिती । एकमेका क्षेमें देती । जैसा देव भेटला
 ॥ २८ ॥ आरात्तिकोंचा हारिख । पाहाती सप्रेम श्रीमुख । तेणें देवा
 परम सुख । भक्ता क्षण हि न विसभे ॥ २९ ॥ संसार काय वापुडें ।
 पाप घडेलि तें केवढें । राहे एका नामापुडें । एवढें विधिं न रवेचि
 ॥ ३० ॥ पुण्यफळ स्वप्रकाश । साटवणें नाहीं अवकाश । दाटोनि
 उतटलें आकाश । दृश्यादृश्य कोंदलें ॥ ३१ ॥ करी ते भरी ते हि भरले ।

१ तालसुराकडे विशेष लक्ष न देतां अनन्य भक्तीनें जे गातात, नाचतात.
 २ आर+आरतिक=पितळेचे आरती करण्याचे साधन. ३ विधि=ब्रह्मदेव असा अर्थ
 घेतला तर पुढें न रचेचि ' अशीं अक्षरें पाहिजेत आणि मग ' एवढें '
 याचा मबध पापाकडे न्याया लागेल विधि=विधावधान असा अर्थ घेतला तर
 उढें न करपें । च ' अशा ' अक्षरें पाहिजेत आणि मग ' एवढें ' ह्मणजे, एका
 नामानें जे केलें तें, असे समजावें लागेल.

पुरोनि तैसें च उरलें । कोणही नाहित निर्बुजलें । आडळेंविण अनंत ॥ ३२ ॥
 यज्ञदानादि सर्व सुकृत । बडे विघडोनि दुष्कृत । जे सर्व धर्म महिष्कृत ।
 ते हि तरती श्रवणें च ॥ ३३ ॥ कीर्तनश्रवणाचें हें फळ । पारि परिसा
 उभयाचें सीळ । पडित पाहिजे प्रेमळ । सर्वज्ञ सर्वगुगान्वित ॥ ३४ ॥
 दांत शांत करणावंत । शुचि सुव्रत साधु संत । क्रोधमदमछर-
 विरहित । नित्य निस्पृह समदर्शी ॥ ३५ ॥ मितभाषीं अमित अर्थ ।
 सरळ प्रबोधक समर्थ । अशेष अर्थ जो यथार्थ । तो अनयासें
 बोधवी ॥ ३६ ॥ तव चि विद्यागुणगौरव । जब याचां न धरी मानव ।
 अर्थी होता याचकभाव । विद्यागुणें गेलें महत्व ॥ ३७ ॥ याचकांचे
 निरोपणीं । भाव नुपजे अंतःकरणीं । दीन दुर्बळ तें पुराणीं । कैसें वैसीं
 शकेलि ॥ ३८ ॥ हणौनि निस्पृहतेपासीं । जन बोळगती अनायासीं ।
 सहज गुरुता हे तयासी । वचन दुर्लभ त्याचें ॥ ३९ ॥ धूर्त दुर्वृत दुर्जन ।
 कुटिल जिगीष जे दुर्मन । जें कां नगर दयाहीन । तयाप्रति न सागावें
 ॥ ४० ॥ उच्छिष्ट स्थळ अमगळ । समार्जनहीन केवळ । द्यूतागारादि
 सकळ । वर्ज्यस्थानें वर्जावीं ॥ ४१ ॥ पुण्य ग्रामीं संतमेळीं । पुण्य देशीं कां
 देउळीं । पुण्य नदी पुण्य स्थळीं । पुण्य कथा करावी ॥ ४२ ॥ श्रद्धा-
 संपूर्ण मानस । हरिहरकथेसी लाळस । विरस करूनि कथारस । नवचे
 ससारकार्यासी ॥ ४३ ॥ शुचि मौन सावधान । श्रोता सफळ तो पा-
 वन । श्रवणीं अभक्त निर्फळ जन । जन्मोजन्मीं अति दुःखी ॥ ४४ ॥
 तांबुलादि उपायनीं । पुराण पूजिलें नसता जनीं । भक्त्या परिसतां हि
 मनीं । तो दरिद्री तत्वता ॥ ४५ ॥ कथा होतां भगवताची । वृत्ति
 रंगेना जयाची । उठोनि जाइल जो तयाची । नाशे दारा संपदा ॥ ४६ ॥

१ कीर्तन करणारा व ऐकणारा. २ याचना. ३ या ठिकाणीं कीर्तनकार. ४
 पैशाची मागणी करून कथा किंवा पुराण सांगणारे. ५ गोळा होतात. ६ दुसन्याचा
 पादाव करण्याची इच्छा बाळगणारे. ७ माळ्या भक्तीनें पुराण ऐकत आहे परंतु
 पुराण अथाचे दक्षणा विडा सुपारी इत्यादि साधनातीं जो पूजन करीत नाही तो
 जन्मदरिद्री समजावा.

तें दुर्लभ हें सुलभ ॥ १७ ॥ अमृतें अमरता तोंवरि । जवं प्रळयो
 असे दुरी । कथामृताची नवलपरि । मरण मारी तत्वतां ॥ १८ ॥
 जैसजैसा कीर्तनसीळ । तैसी बुद्धि होय निर्मळ । स्वरूप देवाचें तत्काळ ।
 प्रकाशोनि समरसीं ॥ १९ ॥ तेथें जीवत्व च न साहे । अमरण हि
 कोण वाहे । भक्त मुक्त निःसदेहें । सर्वस्वेंसी सर्वदां ॥ २० ॥ ऐसें
 कैचे ते अमरत्वीं । अत्यासक्त विषयतत्वी । ऐश्वर्य तारुण्यें भोगत्वीं ।
 निरतर ते तत्पर ॥ २१ ॥ कथामृतसेवनें विरक्त । होती परिग्रहनिर्मुक्त ।
 अमराचेनि स्वर्गत्यक्त । परमापत्ति न करवे ॥ २२ ॥ ते हि हरिहर-
 किंकर । सदा सेविती लोभातुर । विटंबति मग कैवार । कखनि
 रक्षिती हरिहर ॥ २३ ॥ असो अमृताहूनि आगळा । कीर्तनप्रेमाचा
 जिव्हाळा । पुस्तकवाचन घननीळा । परम प्रिय कलियुगीं ॥ २४ ॥
 त्याहूनि भक्ताचें गायन । निःशक निस्पृह निरभिमान । तेणें तोषे
 जगजीवन । भजनाधिक्यें भगवंता ॥ २५ ॥ नृत्यघागरियांचे घोळ ।
 करताळिका मृदग टाळ । उपांग वीणें स्वरकळोळ । रंगें श्रीरंगभक्ति
 ॥ २६ ॥ अकृताभ्यास भोळे दास । अनन्य आनडती देवास । गाती
 नाचती घडकळास । प्रेमें नाठवे तयासीं ॥ २७ ॥ रंगीं लोटांगण
 घालिती । दडवत अभिवंदिती । एकमेका क्षेमें देती । जैसा देव भेटला
 ॥ २८ ॥ आरात्तिकैचा हारिख । पाहाती सप्रेम श्रीमुख । तेणें देवा
 परम सुख । भक्तां क्षण हि न विसभे ॥ २९ ॥ संसार काय बापुडें ।
 पाप घडेलि तें केवडें । राहे एका नामापुडें । एवडें विधिंसी न रवेचि
 ॥ ३० ॥ पुण्यफळ स्वप्रकाश । साटवणें नाहीं अवकाश । दाटोनि
 उत्तलें आकाश । दृश्यादृश्य कोंदलें ॥ ३१ ॥ करी ते भरी ते हि भरले ।

१ तालमुराकडे विशेष लक्ष न देतां अनन्य भक्तीनें जे गातात, नाचतात.
 २ धार+आरतिक्र=पितळचे आरती करण्याचें साधन. ३ विधि=ब्रह्मदेव असा अर्थ
 घेतला तर पुढें 'न रचेव चि' अशीं अक्षरें पाहिजेत आणि मग 'एवडें'
 याचा मध्य पापाकडे न्यावा लागेल विधि=विधिवधान असा अर्थ घेतला तर
 पुढें 'न करव चि' अशीं अक्षरें पाहिजेत आणि मग 'एवडे' ह्याणजे, एका
 नामानें जें केलें तें, असे समजावें लागेल.

पुरोनि तैसें च उरलें । कोणही नाहित निर्बुजलें । आडळेंविण अनंत ॥ ३२ ॥
यज्ञदानादि सर्व सुकृत । वडे विघडोनि दुष्कृत । जे सर्व धर्म गहिष्कृत ।
ते हि तरती श्रवणें च ॥ ३३ ॥ कीर्तनश्रवणाचें हें फळ । परि परिसा
उभेयाचें सीळ । पंडित पाहिजे प्रेमळ । सर्वज्ञ सर्वगुगान्वित ॥ ३४ ॥
दांत शांत करुणावंत । शुचि सुव्रत साधु संत । क्रोधमदमछर-
विरहित । नित्य निस्पृह समदर्शी ॥ ३५ ॥ मितभाषीं अमित अर्थ ।
सरळ प्रबोधक समर्थ । अशेष अर्थ जो यथार्थ । तो अनयासें
बोधवी ॥ ३६ ॥ तवं चि विद्यागुणगौरव । जव यांचां न धरी मानव ।
अर्थी होता याचकभाव । विद्यागुणें गेलें महत्व ॥ ३७ ॥ याचकांचे
निरोपणीं । भाव सुपजे अंतःकरणीं । दीन दुर्बळ तें पुराणीं । कैसें बैसों
शकेलि ॥ ३८ ॥ हणौनि निस्पृहतेपासीं । जन वोळगती अनायासीं ।
सहज गुरुता हे तयासी । वचन दुर्लभ त्याचें ॥ ३९ ॥ धूर्त दुर्वृत दुर्जन ।
कुटिल जिगीष जे दुर्मन । जें का नगर दयाहीन । तयाप्रति न सांगवें
॥ ४० ॥ उच्छिष्ट स्थळ अमगळ । समार्जनहीन केवळ । द्यूतागारादि
सकळ । वर्ज्यस्थानें वर्जावीं ॥ ४१ ॥ पुण्य ग्रामीं संतमेळीं । पुण्य देशीं कां
देउळीं । पुण्य नदी पुण्य स्थळीं । पुण्य कथा करावी ॥ ४२ ॥ श्रद्धा-
संपूर्ण मानस । हरिहरकथेसी लालस । विरस करुनि कथारस । नवचे
ससारकार्यासी ॥ ४३ ॥ शुचि गौन सावधान । श्रोता सफळ तो पा-
वन । श्रवणीं अभक्त निर्फळ जन । जन्मोजन्मीं अति दुःखी ॥ ४४ ॥
तांबुलादि उपायनीं । पुराण पूजिलें नसतां जनीं । भक्त्या परिसतां हि
मनीं । तो दरिद्री तत्वता ॥ ४५ ॥ कथा होतां भगवताची । वृत्ति
रंगेना जयाची । उठोनि जाइल जो तयाची । नाशे दारा सपदा ॥ ४६ ॥

१ कीर्तन करणारा व ऐकणारा. २ याचना. ३ या ठिकाणीं कीर्तनकार. ४
पेशाची मागणी करून कथा किंवा पुराण सांगणारे. ५ गोळा होतात. ६ दुसऱ्याचा
पाडाव करण्याची इच्छा बाळगणारे. ७ माळ्या भक्तीनें पुराण ऐकत आहे परंतु
पुराण प्रथाचे दक्षणा विडा सुपारी इत्यादि साधनांनीं जो पूजन करीत नाही तो
जन्मदरिद्री समजावा.

सोष्णिषं भस्तकाये च । पुराणीं बैसती साच । ते अवगति पावती नीच ।
पापी मनुष्याधम ॥ ४७ ॥ ताबुलचर्वण भक्षण । जळपान विलक्षण ।
तो स्वविष्टा भक्षी जाण । यमकिंकर दडिती ॥ ४८ ॥ होऊनि तुगास-
नारूढ । कथा परिसती जे मूढ । ते वायस होती दूढ । यमयातना
पावती ॥ ४९ ॥ आढ्यासनीं वीरासनीं । कथा परिसती बैसोनि । ते
होतिल भर्वसेनि । जनीं अर्जुनपादप ॥ ५० ॥ बदनेविण आइकता ।
विषट्टम होय तत्वता । निजोनि परिलेलि जो स्वता । तो आजगर हो-
इल ॥ ५१ ॥ समानासनें गुरुतल्प । सम निश्चयेसी पाप । निंदा गु-
रुची तरि रूप । होय श्वान गर्द्भ ॥ ५२ ॥ पुराणज्ञा मदमती । म-
र्त्यबुद्धि जे पाहाती । ते जन्मोनि क्रिमी होती । येथे संदेहो नाही ॥ ५३ ॥
आरभले असता पुराण । कदपि हि न करी श्रवण । घोर यातना
निर्वाण । तो पात्रेलि स्वभावे ॥ ५४ ॥ कथेसी देती अनुमोदन । धन्य
जन ते पावन । दिव्य विमानीं बैसोन । शिवपद ते पावती ॥ ५५ ॥
कथाश्रवणीं अविश्वासी । विघ्न करील जो कथेसी । कोटि बळर त्या-
सी । नरक ग्रामशूकरता ॥ ५६ ॥ जे परिसविती पुण्य कथा । जना
कृतार्थकृत सर्वथा । ते ब्रह्मपदीं वसती यथा । कल्प कोटि शत साध्र
॥ ५७ ॥ पुराणिकासी आसन । कबळ अर्जिन नव वसन । ग्रथासी
सूत्रवेष्टन । ते स्वर्गसुख भोगून । शंकरपदीं शोभती ॥ ५८ ॥ महापा-
तकी श्रवणमात्रे । तरती परिसता चरित्रे । शिवपदप्राप्ति विचित्रे ।
कथाश्रवणमहिमाने ॥ ५९ ॥ यदर्थां पुण्य इतिहास । कथा परिसा सा-
वकाश । जेणे होऊनि स्वप्रकाश । पापी पावती शिवपद ॥ ६० ॥
स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । पुराण-
प्रशंसावर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ४४ ॥

१ डोक्यावर पागोटें अगर रुमाल घालून. (उष्णाष=पागोटें). २ उंच
ठिकाणीं बसून ३ मखमलीप्रमाणें मोल्यवान आसनावर. ४ पांढऱ्यापायांचे.
५ विषवृक्ष. ६ मात्राभमनीपणा. ७ या अंतीस मुळांत पाच चरणे आहेत.
८ व्याघ्रचर्म.

॥ श्रीरामो जयति ॥

ॐ नमोजी दीनोद्धरणा । पतितपावनकरणा । सद्य अघसागरो-
त्तरणा । दयाकल्पांबु अपारा ॥ १ ॥ अकळा सकळागम शास्त्रार्था ।
लीळा स्वतंत्रा समर्था । आश्रित तारिती सर्वथा । विधिनिषेधा निषेधु
॥ २ ॥ विधिनिषेधीं विश्वजन । किंकर केलें त्रिभुवन । ते तव किंकरां-
अधीन । नामस्मरणमात्रें चि ॥ ३ ॥ तुझिया श्रवणें संकीर्तनें । भावें
तरताती महिमानें । परि पिशाचकृत ब्रधनें । तरतां नव्हता परिसिला
॥ ४ ॥ देहस्मरण नाहीं जया । विधिनिषेध काय त्या । भाव भक्ति
कोट्टुनियां । हृदयीं बैसे त्याचे ॥ ५ ॥ ते हि उद्धरिले श्रवणें । तें चि
परिसा हो श्रवणें । बधिरता नसतां श्रवणें । सार्थक सकळीं करावें ॥ ६ ॥
दक्षिण देशीं बाष्कळ नाम । खळसंकुळ एक ग्राम । जन ते दुर्जन
परम । विचित्र पापें जयाचीं ॥ ७ ॥ सर्व धर्मविवर्जित । सर्व पापउपा-
र्जित । च्यान्ही वर्ण उपासित । नित्य नूतन पातके ॥ ८ ॥
भय नाहीं त्यांच्या चित्ता । कोन्ही नाहीं निवारिता । अवघे विसरले
भगवंता । तनुमर्दे अति मद ॥ ९ ॥ अघसागरिचें ढीवरें । ते नग-
रीचे नारीनर । यथेष्ट करिती कर्मजार । त्याहीमध्ये महा थोर । विदुर
नाम द्विजाधर्म ॥ १० ॥ तरुणी स्त्री सांडूनिया घरीं । लोळे वेश्या-
सेजेवरी । इकडे त्याची अंतुरी । जारपुरुषीं रमतसें ॥ ११ ॥ जारपुरुषीं
परम प्रीति । करित असतां रति एकातीं । तव तें देखे तिचा पति ।
इचा सगति पळाला ॥ १२ ॥ कांता धरूनिया स्वकरीं । मुष्टिप्रहरें
तिसी मारी । सोडवाया नाहीं घरीं । मग सुदरी बोलिली ॥ १३ ॥
मज कां करितोसि निकरु । स्मरविन्हळा काय करु । तू जालासि
वेश्यावरु । धीर न धरवे आतां ॥ १४ ॥ तव तो जीवीं च समजला ।
तयेप्रति बोलता जाला । माझ्या बोलें घेई मोलां । मग तू जाई

१ दुष्ट लोकांनीं गजबजलेला. २ धर्माचा त्याग करणारे ३ पापाचा
सचय करणारे. ४ ढीग. ५ या ही ओवीस पाच चरणें आहेत.
६ गहबज. ७ सांगण्यावरून.

निःशंक ॥ १५ ॥ तें मानलें दोषां जणा । द्रव्य घेऊनि स्त्रीचें
 जाणा । वेर्या देतसे दक्षणा । ऐसे काळ बहु गेले ॥ १६ ॥
 पति तो निमाला तयेचा । थारा मोडला दोषाचा । दोषाश्रम तो देहो
 तिचा । बाळकासीं स्वगृहीं ॥ १७ ॥ तव ते एकली मदिरीं । विधवा
 नारी दुराचारी । गेला सागौती ससारीं । दुःखी निराधारा ते ॥ १८ ॥
 तारुण्यें जालें पाँठिमोरें । कोण्ही न पुसे रति आदरें । सुकलें पद्म तें
 मधुकरें । जैसे तेंजिजे निर्गंध ॥ १९ ॥ तव ते एके पर्वकाळीं । पुण्य
 जनांचे समेळीं । गोकर्णेश पचमौळी । तेथें आली सहज चि ॥ २० ॥
 पुण्य जनांची सगति । तीर्थस्नान दैवगति । आली पुराणिकाप्रति ।
 देवदर्शन करूनियां ॥ २१ ॥ सर्व बैसले पुराणीं । तव तो दोषफळें
 वाखाणी । जारुर्त्तीचे दड वाणीं । तेणें उदंड वर्णिले ॥ २२ ॥ ते
 बैसले तिचा चित्तीं । खडे जैसे बोले भिंती । दंडभेणें भग्नवृत्ति । दीन-
 वदनें । रडतसें ॥ २३ ॥ हृदय फुटतसें गहिवरें । कापे थरथरां
 शरिरें । लोक गेले परि निर्घरें । आपण बैसली तेथें ॥ २४ ॥
 मग घातलें दडवत । विनवी जोडूनिया हात । मज हे घडले जी न
 कळत । जारपुरुपाचे सग ॥ २५ ॥ कैसी साहों मी यातना । भय
 वाटते माझ्या मना । शरण आलिये मज दीना । करी उद्धार कृपाळा
 ॥ २६ ॥ ऐसी सतत अनुतापें । प्रार्थितसे ग्लानिरूपें । तव तें देखो-
 निया सकृपें । नाभीकार दीधला ॥ २७ ॥ पापअनुताप तुज आला ।
 दोष पूर्वील प्रगट केला । पुढें विषवत वीट घेतला । जालीसी कृतार्थते-
 योग्य ॥ २८ ॥ दोष झांकूनियां लाधवें । पुढें हि धरिला असे जीवें ।
 त्यासी ताराया वैभवें । तारकाचीं न चलती ॥ २९ ॥ तरि तूं येथें
 राहें आतां । सांडी यमदडाची चिंता । नित्य सत्कथा परिसता । पद
 शाकर पावसी ॥ ३० ॥ मग ते पतिता पायांवरि । मानी कृतार्थता
 अतरीं । भावें पुराण श्रवण करी । अति विरक्ता मुक्तयर्थ

१ वेर्ये असा दुसरा पाठ आहे. २ बाळकासह. ३ सहचारी. ४ तारु-
 ण्यावस्था निघून गेली. ५ टाकावें. ६ वाणीनें. ७ ना भीःभिः नकोस असें
 सांगितलें. ८ कंटाळा. ९ उद्धार करण्यायोग्य.

॥ ३१ ॥ तो कृपाळ सहसुराणा । अनाथ देखोनि कृतकरुणा ।
 कारितु वैराग्यश्रवणा । भक्तियोग शिवाचा ॥ ३२ ॥
 ते सुस्नाता युक्ताशना । मुक्त विकल्प स्थिर आसना । अक्षमाळा
 भस्मोद्धूळना । जटावल्कलधारिणी ॥ ३३ ॥ अंतर्बाह्य निर्विकारा ।
 विलंब नलगे कृतोद्धारा । अंती प्रेरी शिव किंकरा । तिसी नेले शिवपदा
 ॥ ३४ ॥ दिव्य देहे शिवभुवनी । सहपरिवारे शिवभवानी । श्रवत
 प्रेमाश्रु लोचनी । केले प्रणम्य देखोनियां ॥ ३५ ॥ आश्वासिली कृपाभरे ।
 मौळि' स्पर्षिला स्वकरे । जैसी कन्या कृपाभरे । मायबापी कृपाळी
 ॥ ३६ ॥ शिवपद पावली दपती । आकृति लघोनिया शाश्वती ।
 त्या सकळासी परम प्रीति । देखोनियां इयेसी ॥ ३७ ॥ दोषां भवानी
 शकरा । पतिसहित पूजिती दारा । मधुर मधुप स्तवनगिरा- । सहित
 शिरपक्षे पदीं ॥ ३८ ॥ ते देखोनि द्विजमानिनी । करकमळीं विनवी
 भवानी । माझा पति कवणे स्थानी । गौरि बोले हास्यास्ये ॥ ३९ ॥
 तुझा पति अति पतित । दोषे पिशाचतनु विभूत ।
 विंध्याचळीं विटंबत । कृतकर्मे आपुलिया ॥ ४० ॥ येरी
 प्रार्थितसे वंदुनी । कैसा पावे शिवभुवनी । तव ते बोळिली भवा-
 नी । शिवकथाश्रवणमात्रे ॥ ४१ ॥ हे परिसोनि द्विजनायका । मौने
 अवलोकी भूमिकी । कृपा द्रवली जगदविका । गंधर्वासी पाचारी ॥ ४२ ॥
 तव तो पातळा तुंबर । जो नारदाचा सहचर । केला साष्टांग नमस्कार ।
 कर जोडुनि विनवितु ॥ ४३ ॥ आज्ञा करी शैलबाळी । तुवां जावे
 विंध्याचळीं । सहितद्विजकाता वेल्हाळी । विमानावरी बैसोनि ॥ ४४ ॥
 पिशाचरूप इचा पति । शिवकथाश्रवण त्याप्रति । करावे भलतिये रीती ।
 तेणे होईल निर्दोष ॥ ४५ ॥ आज्ञा मस्तकीं वदिली । वेगीं विंध्याच-
 ळा आलीं । पिशाचभाकृति देखिली । भीम भीषण रक्ताक्ष ॥ ४६ ॥
 हासे रडे पडे पळे । मग तो बांधोनि पाडी बळे । वीणा वाहोनिया

१ मस्तक. २ नवरा बायको. ३ ज्या दंपती इच्यापूर्वी शिवपद पावल्या असतील त्या. ४ हास्य मुखाने. ५ धारण केली आहे. ६ खालीं आन घाललीं.

रसाळें । शिवचरित्रें गातसें ॥ ४७ ॥ तैणें कीर्तनश्रवणमात्रें । हरिलीं
 सकळांचें विचित्रें । ज्ञानप्राप्ति दिव्य गात्रें । महिमा कीर्तनश्रवणाचा
 ॥ ४८ ॥ मग तो तेजोमय शरीरें । बाहोनि विमानीं आदरें । दोघें जणें यें
 वधुवरें । वेगीं आणी शिवलोका ॥ ४९ ॥ सद्य पतितपावनी । कथा-
 श्रवणें शिवभुवनी । दोघें नांदती आझुनी । एवढा महिमा श्रवणाचा
 ॥ ५० ॥ भावें परमानदजनक । शिवचरित परिसती लोक । ते
 निस्तरती सर्व शोक । अंतीं सद्य पावती शिवपद ॥ ५१ ॥ स्वस्ति
 श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । श्रवणमहि-
 मावर्णन । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ४५ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो महादेवा भक्तपक्षा । नमो नमतजनकृपाकटाक्षा । नमो
 कृतदेवउपेक्षा । नरभक्तवज्रपजरा ॥ १ ॥ तुझी कृपा जयाचे शिरीं ।
 तयाचे कृतांत हि पाय धरी । कूर ग्रह हि निग्रह न करी । तवाज्ञा
 माथां सकळाचे ॥ २ ॥ तुझीं स्थापिलीं सर्व हि प्रस्थानें । तुवां
 दिधलियांसी महिमानें । तुजवेगळीं सर्व हि दीनें । तुज आधीनें भग-
 वंता ॥ ३ ॥ तव औदास्यें मृत्यु च मृत्यु पावें । तव औदास्यें
 ग्रहासी हि ग्रहगति भावे । राहूचें शिर ठाकें आडवें । ग्रहण करी
 ग्रहेंद्रा ॥ ४ ॥ चंद्र विश्वासी स्वयें भोगी । क्षीणत्व कळक त्याचे
 अंगीं । मंगळ अमंगळप्रद जगीं । महत्व कैचें तयासी ॥ ५ ॥ बुध
 विबुधामाजि सौम्य । तरि जनकजननीचें वैश्यम्य । बृहस्पति तारेचें
 अगम्य । कर्म धारू न शके चि ॥ ६ ॥ शुक्रासी च ग्रहगति
 आली । एकाक्षता प्राप्त जाली । शनीश्वराची गति मंदली । प्राप्त जाली
 विमुखता ॥ ७ ॥ हे जरि ग्रह स्वयें च समर्थ । तरि यांचा यांसी कां
 न चुकें च अमर्थ । हरिहरभक्तांप्रति व्यर्थ । सामर्थ्ये यां सकळांच्यीं ॥ ८ ॥
 दुख दारिद्र्य भोग रोग । भोगिती अभक्ताचें अग । हरिहरभक्त ते

अभंग । नामस्मरणपंजरीं ॥ ९ ॥ विघ्न उत्पाता घात भय । हरिहरभ-
क्ताचें करिळ काय । स्मरता भगवंताचे पाय । मगळ नित्य नूतन ॥ १० ॥
सुलग्न सुदिन चद्रतारादि ग्रहबळ । विद्या अदृष्ट सर्व हि सफळ । अप-
शकुन दे शकुनाचें फळ । हरिहरचरणस्मृतिमात्रें ॥ ११ ॥ हरिहरस्म-
रणें अभीष्ट । हें काय आश्चर्य वरिष्ट । दासनाम स्मरतां कुंकुट । अमंगळ
होय मंगळ ॥ १२ ॥ असों भुवनैक मंगळ शिवस्मरण । निरशी दुःख
दारिद्र्य जन्म मरण । यदर्थी करावें पुण्यकथाश्रवण । शिवभक्तमहिमा
जो ॥ १३ ॥ परिसा शिवभक्तीची प्रौढी । भुवनत्रयीं कीर्त्ति गाढी ।
मृत्यु मृत्यु पावे येवढी । ख्याति सदाशिवभक्ताची ॥ १४ ॥ ब्रह्मपुरा-
णीं गंगातटीं । श्वेतऋषींची पर्णकुटि । नित्य ध्यातसे धूर्जटि ।
गौतमाचा प्राणसखा ॥ १५ ॥ मुखीं शिवनामस्मरण । ध्यानीं मनीं
शिवचरण । शिव त्याचा जीवप्राण । शिवाविण अनु नेणें ॥ १६ ॥
शिवस्मरणें नित्यनेम । अतिथीपूजनीं शिवप्रेम । शिवपूजन जप होम ।
शिवालागि सर्व हि ॥ १७ ॥ शिवावाचूनि काहिं च नाहीं । देहत्वाचा
विसरु देहीं । शिव सबाह्य सघन पाहीं । हें हिं स्मरण समरस ॥ १८ ॥
ऐसा तो शिवभक्त मुनी । नित्य निरतर शिवभजनीं । पूर्ण आयुषाचा
दिनीं । मृत्यु आला दूतांसी ॥ १९ ॥ दूत प्रवेशले भीतरीं । तव शिव-
प्रतिभा साजिरी । भयभीत राहिले दुरी । मृत्यु विकारी तथा ॥ २० ॥
जो कां कोट पजरीं । वृक्षाग्रीं पर्वतशिखरीं । भू स्वर्ग पाताळ विवरीं ।
जो दुर्निवार कृतात ॥ २१ ॥ क्षणे तो दूता अति भयभीता । गतायुषा
कार्य नेतां । एर क्षणती याच्या चित्ता । सदाशिवें वसविलें ॥ २२ ॥
दूत क्षणती स्वामी नाथा । आह्ला होय परम वेथा । प्रवेश न करवे
सर्वथा । मग तो मृत्यु पातला ॥ २३ ॥ पाशपाणी पुढें जाला । तव
तो नदीनें हटकिला । येरु क्षणे न्यावयाला । आलों श्वेता गतायुषा ॥ २४ ॥

१ कोंबडा. २ अन्य, दुसरें. ३ प्रत्यक्ष मरण. ४ दूतासह. ५ कोठें हि गेलें
तरी जो नेल्याशिवाय सोडावयाचा नाही ६ 'कां न' असें पाहिजे. ७ ज्याच्या
हातीं पाश आहे असा मृत्यु.

नंदी हणणे जाय मूढा । कैसा होंसी पाहों पुढा । श्वेत पुजी चद्रचूडा ।
 कैसा नेसी पाहेन ॥ २५ ॥ पचाननापुढिल बाळ । कैसें नेइल तें
 श्रुंगाळ । मृत्यु न मनी च तत्काळ । श्वेतावरी टाकी पाश ॥ २६ ॥
 तेणें नंदीसी कोप आला । दडें प्रचडें ताडिला तेथें मृत्यूसी मृत्यु जाला ।
 दूत पळोनिया गेले ॥ २७ ॥ भेणें कापती थरथरा । विकळ बोलती
 स्वळद्विरा । प्रेतनाथा कर्पूरगौरा । क्रोध आला जी स्वामी ॥ २८ ॥
 आक्षी भ्यालों शांभवतेजें । मृत्यु पुढें जाला पैजे । नदी निवारिता स-
 हजें । पाश घाली शिवभक्ता ॥ २९ ॥ नदी कोपला प्रचंड । तयासी
 रुद्रें दिधला दड । ताडूनि पाडिला वितड । मृत्यु माखुनि पृथ्वीसी ॥
 ॥ ३० ॥ यमधर्मासी क्रोध आला । महा माहिष पालांगिला । सेनासिं-
 धुं सिद्ध जाला । भट उडूट चालिले ॥ ३१ ॥ एवढें आरभलें घोर ।
 तें कांहि च नेणे द्विजवर । सदाशिवस्मरणतत्पर । प्रेमें नामें उच्चारी
 ॥ ३२ ॥ सदाशिवा भवभयहरा । आश्रित जीवा करुणाकरा । भक्तज-
 नत्रज्रपंजरा । दीनानाथा दयानिधि ॥ ३३ ॥ बाळ अज्ञान कांहि नेणें ।
 पितया त्याचा कैवार घेणें । तैसें सदाशिवा तेणें । भक्तपक्ष रक्षिजे
 ॥ ३४ ॥ असों यमधर्माचे भार । प्रगट गुप्त भयकर । चित्रगुप्त काळ
 दुर्द्धर । निरय मूर्तिमत ते ॥ ३५ ॥ भूत वेताळ आधि व्याधि । आक्षी
 कुक्षी रोग प्रसिद्धि । उत्पात विशुचिका रोधी । पचप्राण तत्काळ ॥ ३६ ॥
 ज्वर विज्वर नाना ताप । वीर सेनासह प्रताप । भूमि उतरला प्रेतप ।
 बळें न्यावया शिवभक्त ॥ ३७ ॥ बाप भक्ताचा साह्यकारी । गजर दे-
 खोनि दासद्वारी । नदी कार्तिकेय पाचारी । युद्ध दुर्द्धर मांडलें ॥ ३८ ॥
 वीर करिती कोलाहळ । हाकी होत हलकालोळ । एक काळ एक महा-
 काळ । भूमंडळ भयभीत ॥ ३९ ॥ मृत्यु आणि मृत्युजय । भिडती
 यम कार्तिकेय । किती धैर्य धरिल काय । सहपरिवारें सहारी ॥ ४० ॥
 हाहाकार थोर जाला । हणती यमधर्म मारिला । शेष परिवार पळाला ।

१ सिंंह. २ कोल्हा ३ अडखळत बोलणें. ४ हे यमधर्मा. ५ शकरास
 ६ सज केला. ७ उत्तम प्रकारचे. ८ नरक. ९ स्कंद. १० अवशिष्ट.

सूर्या सांगे सर्व हि ॥ ४१ ॥ पुत्रपराजय परिसोनि । सूर्य आला वि-
 धिभुवनीं । सर्व दिग्पाल मिळोनि । विष्णु आदि अवघे च ॥ ४२ ॥
 वाघें न वाजत देवाचीं । भूमिं उतरले मुके चि । भयविव्हळ हृदये
 ल्याचीं । अमरा मृत्यु देखोनि ॥ ४३ ॥ अहो या मृत्युजयाविण । आह्ला
 लटिकें अमरपण । सकळ निघाले शरण । त्राहि त्राहि शंकरा ॥ ४४ ॥
 स्वामि गतायुषा श्वेता । न्यावयासि आला होता । तुझी च आज्ञा भ-
 गवता । मर्त्य अमर्त्य मर्यादा ॥ ४५ ॥ परि हा भवदाज्ञाधारी । निर-
 पराधी सचराचरीं । सर्व जीवशासनं करी । स्थिति रचना निर्मळ ॥ ४६ ॥
 आमची प्रार्थना लक्षावी । याची उपेक्षा न करावी । कृपाकटाक्षें जीववीं ।
 ह्मणौनि केलें प्रणम्य ॥ ४७ ॥ आइकोनि देवाची विनवणी । प्रसन्न
 जाला शूळपाणी । सर्वांप्रति गभीर वाणीं । स्वयें बोलता जाला ॥ ४८ ॥
 माझे दास हरीचे दास । याची न पाहावी वास । ममहरिनामाचा
 विश्वास । तिकडे येणें नवजावें ॥ ४९ ॥ देव ह्मणती महादेवा ।
 कोणा न रुचे तुझी सेवा । अनायासें कैवल्य ठेवा । आवघे स्मरती
 हरिहरा ॥ ५० ॥ शिवा शंकरा गौरीहरा । पद्मनाभा दामोदरा ।
 रघुपति रामा सीतावरा । ह्मणता काय कठिण जी ॥ ५१ ॥ शिव
 ह्मणे हे मनुजवाणी । याचस्तव स्तविजे पुराणीं । प्रेमळ हरिहर नाम-
 स्मरणीं । तेथें नवजावें येमें ॥ ५२ ॥ देव प्रार्थिती कृताजळी । आज्ञा
 प्रमाण चंद्रमौळी । हरिहरदास सर्व काळीं । वदिजेति यमधर्मे ॥ ५३ ॥
 शिव नंदीसी आज्ञा करी । गगाजळें सहपरिवारीं । यम शिंचुनियां
 सावद करीं । जयजयकारें गर्जती ॥ ५४ ॥ विष्णु आदि सकळ सुरीं ।
 शिव पूजिला उत्तर तीरीं । आज्ञा घेऊनि सहपरिवारीं । हर्षे आले
 स्वस्थाना ॥ ५५ ॥ पाहा हो दासाचा अभिमानी । ऐसा दुसरा कैचा
 जनीं । आह्ला तयाचां भजनीं । आळस न करु सर्वथा ॥ ५६ ॥
 एकमेकाचे सगतीं । भावें हरिहर भजों प्रीतीं । पावों सर्व सुखसंपत्ति ।
 भक्तिविण कां दुःख भोगुं ॥ ५७ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामि-

रामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । भक्ताभिमान वर्णन । नाम प्रकरण
समाप्तम् ॥ ४६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नमो दीनदयाळा । नमो नमो आश्रितवच्छळा । नमो नमो
शरणागतपाळा । नमो कृपाळा महेशा ॥ १ ॥ वेदां न वर्णवे महिमान ।
देवां दुर्लभ तव दर्शन । तो तू अनायासें सुप्रसन्न । यथारुचि भजनें
हि ॥ २ ॥ कैचें अध्ययन कैचें ध्यान । कैची संध्या कैचें स्नान ।
कैचा विधि कैचें विधान । सर्व हि धर्मविरहित ॥ ३ ॥ कैचा सदुरु
सत्संगति । नेणोनि तुझी महिमोन्नति । नेणोनि तुझी स्वरूपस्थिति ।
आचारविचारविरहित ॥ ४ ॥ कैचें तत्वता शिवस्मरण । कैचें यथोक्त
नामोच्चारण । तर्वाशये स्पर्षतां अतःकरण । दर्शन देशी दयाळा ॥ ५ ॥
पूर्व प्रकरणीं श्वेत द्विजवर । त्याचा शिवें कळुनि कैवार । यम दंडिला
सहपरिवार । शिवत्व दिधलें स्वभक्ता ॥ ६ ॥ तारि तो ब्राह्मण स्वधर्म-
निष्ठ । विशेष शिवभक्त वरिष्ठ । तो सहज च सर्वगुण श्रेष्ठ । होय शिव-
पदा योग्य ॥ ७ ॥ मेध्य भिष्टु अत्यजेव । जया स्पर्षतां भिती जीव ।
तयासी भेटला सदाशिव । विप्राआधीं वरदाता ॥ ८ ॥ हे ब्रह्मपुराणीं
पुण्य कथा । गगास्तवनीं असे सर्वथा । शतावे अध्यायीं श्रोत्रपथा ।
येता सर्व सुखप्रदा ॥ ९ ॥ ब्रह्मा ह्मणे परिस नारदा । सर्व पापघ्नी सर्व
पुण्यदा । भक्तिमहिमा परमानदा । सदाशिवाचा भावार्थ ॥ १० ॥
गोदावरीचे दक्षण तीरीं । शृंगिरी नाम पुण्य गिरी । त्याचे उत्तर
भागीं त्रिपुरारि । आदिकेश शिवलिंग ॥ ११ ॥ सिंधुद्वीप महामुनि ।
त्याचा बहु वेदाभिधानी । भक्तिभावे अनुदिनीं । पुजा करी त्याची
॥ १२ ॥ विविधीं वैदिक मत्रीं । अभिषेक करी सूर्यशिर सूत्रीं । गगा-

१ आशय=ठिकाण, वस्ति; जन्ममरण तापापासून तू आह्मास मुक्त करशील अशी जी तुझ्यासंबधानें आमची आशा आहे त्या आशेनें आमच्या अतः-करणांत एकदा घर केले ह्मणजे. २ पापाचा नाश करणारी. ३ वेद या नांवाचा

मृते विल्वपत्रीं । नाना वन्य सुपुष्पीं ॥ १३ ॥ वनफळें सु-रसाळें । ने-
वेद्य समर्पीं नित्य काळें । घूपदीपादि सकळें । यथा मिळतोपचारें ॥
॥ १४ ॥ गंगास्नाथि महाभाग । शिवभक्त भववीतराग । मध्यान्हासि
आलिया गगनग । पर्यटन करी उदरार्थ ॥ १५ ॥ वेदपारंग ऋषि वेद ।
प्रेमळ पुजाविधिविद । भक्तिभावे अति सावद । नित्य पुजी महेशा ॥ १६ ॥
पुजा करूनि गेला बुध । तव कोण्हिहएक आला व्याध । करूनि
श्वापदाचा वध । मांससहित श्रमोनिया ॥ १७ ॥ तव तें
देखिलें शिवस्थान । विश्रांति पावलें त्याचें मन । भीतरीं पाहिलें
प्रवेशोन । अपूर्व लिंग देखिलें ॥ १८ ॥ देखतां च तो सदाशिव ।
खुंतोनि बैसला त्याचा भाव । हा माझिया जिवाचा हि जीव । प्रभु
देव हा माझा ॥ १९ ॥ मज भजन पूजन काहीं न कळे । परि हा
भरला माझिये हृदयखोळे । डोळे झाकितां टाकितां हि नुखळें । माझिये
अभ्यंतरींचा ॥ २० ॥ महादेव बाह्य अंतरीं । नित्य निरतर मज बरो-
बरी । हा प्रेरील ते च परीं । भजन याचें करीन ॥ २१ ॥ मग गगेसी
केली बुचकुळी । पात्र कैचें धरिली गुरळी । भलता च पाला वाम
करकमळीं । दक्षिणें मांस हिरवें च ॥ २२ ॥ करवदनें वेवष्टला । शिव-
लिंगाजवळी आला । चरणें शंभु उघडा केला । पुजा लोटूनि द्विजाची
॥ २३ ॥ गंडुष टाकिला शिवावरी । पाला वाहिला वाम करीं । मांस
वाहोनि त्रिपुरारी । पूजिला भावे अनन्ये ॥ २४ ॥ मांसासहित आला
आश्रमा । रात्रीं निद्रा केली विश्रामा । तव स्वप्नीं देखे सर्वोत्तमा ।
लिंगरूपा ईश्वरा ॥ २५ ॥ नित्य पारधी करितां त्यासी । उसिर लागतां
तळमळीं मानसीं । क्षुधा तृषा माझिया देवासी । बहुत लागली असेलि
॥ २६ ॥ क्षुधा कपाटीं लागे पोट । तृषा हों पाहें हृदयस्फोट । क्षणे
आधीं पूजिन नीळकंठ । मग मी शेष सेवीन ॥ २७ ॥ बाप भोळा

१ गंगास्नान करून. २ सूर्य. ३ भिक्षा मागे. ४ खूटून ? ५ निघून
जात नाही. ६ चुळ. ७ तोंड व दोन्ही हात हे अडकून राहिल्यामुळे.
८ क्षुधेनें.

चक्रवर्ती । महादेव कृपामूर्ति । जव न देखे भिल्लाकृति । तवं वाट पाहे
 वळवत ॥ २८ ॥ जो नाकळे विधिविष्णूसी । अधोर्ध्व पाहाता रूपा-
 सी । तो आकळिला सद्भावेसी । धन्य भाव भक्ताचा ॥ २९ ॥ जो
 प्रळयरुद्र सृष्टि सव्हारी । जो मायातीत निर्मम निर्विकारी । जो योगा-
 रूढ निर्द्वंद्व पुरारि । तो वाट पाहे भिल्लाची ॥ ३० ॥ सर्वकाळ सिद्ध
 च आहे देव । परि तो हृदिस्थ च न पवे मानव । तरि तथाहिहूनि
 अधिक भाव । जेणें अकल देव आकळे ॥ ३१ ॥ तथा भावार्थाचा
 वारा । काहिं तन्हि लागो या शरिरा । ह्यणौनि वर्णितसे आर्षागिरा ।
 देवा भक्ताचा सोहळा ॥ ३२ ॥ एहवीं काय हे महाराष्ट्र वाणी ।
 ईविण पडली होती वाणि । व्याकर्ण वित्पत्ति श्लाध्यवाणी । ते तरि
 पदोपदीं कळतसे ॥ ३३ ॥ आता असो हे आडकथा । शिवस्तवें पा-
 विजे सर्वथा । व्याधें वेधिलें विश्वनाथा । धन्य भाव तथाचा ॥ ३४ ॥
 तवं तो वेद वेदविदावर । पुजाकाळीं आला सत्वर । देखे विध्वशूनि पुजा-
 प्रकार । मास पाळा वाहिला ॥ ३५ ॥ शिव शिव ह्यणे सोवळा ।
 काडकें लोटिला मांसगोळा । पुष्कळ वालूनि गंगाजळा । शुद्ध केलें
 शिवलिंग ॥ ३६ ॥ मग नित्यवत केलें आर्चन । अविधिस्मरणें काटाळे
 मन । ऐसे क्रमले बहुत दिन । मग कोप आला मुनीसीं ॥ ३७ ॥
 शिवगुरु अमर्यादापराधी । अवधि न करावा तथाचे वर्धी । ऐसे चिंतू-
 नि तो सुबुद्धि । पाहात राहिला गुप्तता ॥ ३८ ॥ तव तये च दिवसीं ।
 उसिर लागला भिल्लासी । शिव वाट पाहे तव तथासीं । देखिलें एतां
 ॥ ३९ ॥ प्रत्यक्ष बोले कैलासराज । वळा श्रमलासि उसिर लागला
 तुज । तुज दृष्टीं न देखतां मज । आजि वेळु न गमे चि ॥ ४० ॥
 भिल्ल ह्यणे जी सदाशिया । तुझेन विश्राति माझिया जीवा । तू क्षुधा-
 तृषाक्रांत देवा । ह्यणौनि पूजिला पूर्ववत ॥ ४१ ॥ आज्ञा घेऊनि गेला
 व्याध । ब्राह्मणासी प्रजळला क्रोध । ह्यणे मी वेदविद सदाचारशुद्ध ।

१ गाय जशी आपल्या वत्साची वाट पाहाते त्याप्रमाणें. २ ऋषीप्रणित
 वेद. ३ भाषा. ४ वाण. ५ वेद जाणणारामध्यं श्रेष्ठ असा ' वेद ' नावाचा ऋषि.

अपरिग्रही अनुष्ठानी ॥४२॥ विशेष अभिषेकविधिवत्पूजन । जितेंद्रि-
यता करी शिवभजन । ऐसिया मज एक वचन । स्वमीं हि कहीं न बोले
॥ ४३ ॥ भिल्ल पापात्मा वज्रचित । नित्य प्राणिवध कृत । सर्व
धर्माधिकारविरहित । स्पर्ष तो हि हों नये ॥४४॥ पुजा तरि ऐसी करी ।
गडुष टाकी शिवावरी । जेणें पापें पचिजे घोरों । महा निरयीं अकल्प
॥ ४५ ॥ ऐसियासी बोले प्रीतीं । कदा न पाहे मजप्रति । तरि तया
भिल्लाचा प्राणघाती । होईन मी निश्चयें ॥४६॥ शकर बोलिला हासोनि ।
आपुलें कल्याण विचारीं मनीं । मग सिळा टाकी मम मूर्द्धनीं । भिल्ल
मजमार्जीं मिळाला ॥४७॥ मग करीं उचलिली होती सिळा । ते भूमीवरी
टाकिली लीळा । आवरुनि क्रोधाचा उमाळा । ब्राह्मण आला आश्रमा
॥४८॥ अत्यत प्रस्तावलें चित्त । नित्यनेम करितां दुश्चित । पुनः प्रभातें
नित्योचित । सारुनि आला पुजेसी ॥ ४९ ॥ तवं लीळा धरिली
चद्रमौळी । सवर्ण शंलाका भग्न तत्काळीं । वाहे तेथें भडभडा उकळी ।
अश्रुद्धाची अनावर ॥ ५० ॥ आश्चर्य करितसे वेद । ह्मणे थोर
जाला प्रमाद । महोत्पात हा दुर्वेद । कोणासी काय होइल ॥५१॥
ऐसें चित्तीं विस्मित । मृत्तिका गोमय कुरों शोधित । गंगाजळें
प्रक्षाळित । तव ते उकळी नावरे ॥ ५२ ॥ मग तैसें च साडुनि ते
काळीं । नित्यवत पूजू लागला श्रुळी । तवं भिल्ल हि आला ते च
वेळीं । देखे शिव रुधिराग ॥ ५३ ॥ जवळीं येऊनि पाहिलें करें ।
मूर्धीं भगोन भरला रुधिरें । थोर दाटला गहिवरें । उतटों पाहे
हृदय ॥ ५४ ॥ माझिया स्वामीचा मस्तक फुटला । स्वामी अंतरीं
दुखी जाला । वरिवरि पुजूनियां तयाला । स्वमस्तक नेव^१ घरासीं
॥ ५५ ॥ तरि मजएवढा पतित । दुसरा नाही हो निभ्रांत ।
राजा भगे धड असतां दूत । तरि तो स्वामिघातक ॥ ५६ ॥

१ शिर २ न्यावे. ३ राजाच्या दूतानें आपण स्वतः शाबूत राहून राजास
मारु देणें हें जितकें स्वामिघातकीपणाचें कृत्य आहे, तितकें च माझ्या स्वामीचें
(शिवाचें) मस्तक फुटलें असतानां मी आपलें मस्तक धड घेऊन घरीं जाणें
हे कृत्य नित्य होईल असें भिल्ल ह्मणतो.

तारि हा महाराजाधिराज । मन्नाथ जगन्नाथ वृषभध्वज । हा दुखवळा
 सगळें असोनि मज । काय आतां जिऊनियां ॥ ५७ ॥ कोणें प्रहरें
 केला यासी । मी जरि तेव्हां असतो पासी । तरि वारा लागों ने दितों
 स्वामीसी । प्राण वेचितों शिवार्थ ॥ ५८ ॥ आतां स्वामीसी तों क्षत
 जालें । धिग त्या सेवकाचें ज्यालें । हणौनिया शस्त्र काढिलें । धगध-
 गांत तेजाळ ॥ ५९ ॥ तेणें ब्राह्मणा आली हुडहुडी । भयें वळलीसें
 बोवडी । नेत्रासी पडली झांपडी । धरधरा कापे सर्वांग ॥ ६० ॥
 शस्त्र घालावें जव शिरीं । तव हस्त धरिला त्रिपुरारीं । दिव्य रूप ते
 अवश्वरीं । प्रगटलें भक्तभावार्थें ॥ ६१ ॥ वेदासी हणें वेदस्तव्य । पाहे
 व्याधभाव असभाव्य । मी भावाचा भोक्ता सेव्य- । भावें
 करूनि सकळांसी ॥ ६२ ॥ तुवा मृदुमयकुशेंकरिं । प्रक्षाळूनि पूजिलें
 वरिवरि । व्याधें दुखवोनि अतरीं । आत्मनिवेदन मांडलें ॥ ६३ ॥
 तारि वेद मंत्र विधि निषेध । मज च पासूनि प्रगटले नानाविध ।
 परि अतरप्रेमाचा प्रबोध । न ये सर्वथा अभ्यासें ॥ ६४ ॥
 तरि मी अंतरात्मा सदाशिव । जाणें अभ्यंतरींचा भाव । कर्मकळाप
 विद्याविभव । हे हि माझी च प्रेरणा ॥ ६५ ॥ परि एकाएकीं च
 जीवें । मजमाजीं मिसळोनि जावें । हें सामर्थ्य एके भावें । दुसरा
 नाही उपाय ॥ ६६ ॥ मग आधीं आलगिलें भिल्लासी । उपरांत
 हृदयीं धरिलें ब्राह्मणासी । तू हि भला भक्त होसी । हणौनि आश्वा-
 सिला ॥ ६७ ॥ प्रसन्न जाला श्रीशंकर । भिल्ला विप्रा दिघले वर ।
 हणौनि शंकर करुणाकर । मगळप्रद अमंगळा ॥ ६८ ॥ देवाभक्ता
 जाली भेटि । हवें कोंदली सर्व सृष्टि । भावें कथा, कर्णपुटीं । आइ-
 कता होती शिवभक्त ॥ ६९ ॥ स्वभावें हि परिसतां कथा । सर्व
 पापनिर्मुक्त सर्वथा । सर्वसुख भोगूनि माया । बैसती पदीं शिवाचे
 ॥ ७० ॥ आतां असो या मृडमहिमार्णवाचा । पार कोण्ही हि न

पवती साचा । मूळाग्रये म्यां आपुली वाचा । पवित्र केली शिवस्तर्वे
॥ ७१ ॥ पुढें महाविष्णुभक्तिभाव । परिसोत कां महानुभाव । केवळ
श्रवणमात्रें जीव । जड हि पावती हरिपद ॥ ७२ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्ति-
रहस्ये । रामिरामदासकृते । शिवमहिमावर्णने । भिल्लुभावार्थ विप्रभक्ति-
वर्णनं । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ४७ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

ॐ नमो लक्ष्मीकांता । नमो अच्युता अनंता । नमो सनातना
सदोदिता । व्यक्ताव्यक्तस्वरूपा ॥ १ ॥ नमो विष्णु भक्तवच्छळा ।
नमो जिष्णु जयनसीळा । नमो सहजस्वभावे कृपाळा । जगत्रय
प्रतिपाळका ॥ २ ॥ तूं निरवयव निरभिमानी । स्वलीळास्थितीचा
अभिमानी । अप्रार्थितां सर्व जनीं । सांभाळ करणें तुजलागीं ॥ ३ ॥
तूं सर्व जीवांचा अगिकारी । प्राणसखा सचराचरीं । इंद्रियें विषय-
व्यवहारीं । जीवविते तुझी सत्ता ॥ ४ ॥ तू जीवाचा हि जीव । तूं
देवाचा हि देव । अकळ तुझे लीळालाघव । तूं विश्वरूप विश्वात्मा
॥ ५ ॥ जी तुज अधिष्ठानावांचूनि । जीवजाळ भासे कैसेनि । असो
अशेष हि तूं च असोनि । विश्वविकारा वेगळा ॥ ६ ॥ विकार आकार
अविकार निराकार । हें कांहिं च नव्होनि अवघें तू च सर्वेश्वर । हा
तुझा एकदेशित्वें निवडतां निर्धार । तरि अनंत तूं हें न घडतें
॥ ७ ॥ वाष्मनेंद्रियादिका अवेद्या । साकार स्वरूपें हि स्वसवेद्या ।
तुझी विश्वरूपता हे सद्या । अपार च कीं हो ॥ ८ ॥ तेथें
माना प्रकारिचे नाना स्थानीं । प्रगट गुप्त जीव त्रिभुवनीं । तयां-
माजि तुझा भाव उठतां मनीं । तूं सर्वां सन्मुख सावद ॥ ९ ॥ इतर
हि दिग्पाळांश । वसविती लिंगकरणकोश । परि तो हि तुझे सत्तेचा

१ नेहमीं विजयी होणाऱ्या हे जिष्णु=विष्णु. २ मन आदिकरून जीं सूक्ष्म
इंद्रियें आहेत त्यांना तूं अगोचर आहेस. ३ इंद्रादि लोकपाळ.

अवकाश । स्वतंत्र स्वप्रकाश ते नव्हती ॥ १० ॥ लोकपाळामाजि श्रेष्ठ शक्र ।
 तथा सायोज्यता देणें च वक्र । साधकासीं कदा नसे अवक्र । येथें
 येतिल ह्यणऊनि ॥ ११ ॥ तो कृपण बळी याचक- । उणें होतां छळी
 लोक । तो हि भगवंताचा सेवक । सकामामाजि श्रेष्ठ ॥ १२ ॥ त्याचें
 च सर्वदा सरक्षण । स्वयें करितसे नारायण । करुनि नानापरि अव-
 तरण । तेथें इतर ते किती ॥ १३ ॥ ह्यणौनि सर्वाश्रयभूत । अशेष
 कृपावंत भगवंत । त्यासीं जालिया शरणागत । सीमा कैचि सुखार्णवा
 ॥ १४ ॥ त्याचें ध्यान स्तवन अवघें अतुडे । ऐसें ब्रह्मयासीं तें हि न
 घडे । आशय च होता त्याकडे । तत्काळ कृपाळ पावतसे ॥ १५ ॥
 जळाश्रय जो जळशायी । न कळतां कैसा केवढा कवणे ठायीं ।
 एकार्णवता जळमयीं । केवळ असतां ॥ १६ ॥ त्यावारि नाभिकमळ-
 नळस्थ मुकुळ । प्रगटोनि विकाशले अष्टदळ । केसरामोदीं मधुकरेवें
 सोज्वळ । ब्रह्मा एके मुखेसीं ॥ १७ ॥ ह्यणे मी येथें एकट काय करू ।
 मज कोणाचा आहे आधारु । ऐसा असतां अति चिंतातुरु । जाली
 आकाशवाणी ॥ १८ ॥ स्वर स्वर्गसंख्या सेवटिल वर्णद्वय । पदोच्चारें
 जो अर्थान्वय । तो करी त्वं विधि ह्यणे हें काय । कोण बोलिलें तथा
 पुसों ॥ १९ ॥ अवलोकन अवलंबितां मनें । प्रति दिशेसीं जालीं
 आननें । वक्ता न दिसे मग मनें । विचार करी वचनाचा
 ॥ २० ॥ तव तो भगवत बुद्धिदाता । स्फूर्ति पावला विधाता । शब्द
 कळला परि हे हि आतां । काय कैसें करावें ॥ २१ ॥ तदुद्योगपर
 होतां बुद्धि । तेणें च प्रेरिली परमार्थसिद्धि । ह्यणे माझा जनक जो

१ इद्राकडून त्याच्या भक्ताला सायोज्यता मुक्ति मिळणें अशक्य, कारण मग
 त्याला आपलें इंद्रपद घावें लागेल. ह्यणून तो नेहमीं साधक जनांच्या कृत्यामध्ये
 विघ्न आणतो. २ बळीला कृपण हे विशेषण कां दिलें वरें ? ३ अवतार. ४ ब्रह्मदेव
 देखील भगवंताचें वर्णन करण्यास असमर्थ आहे. ५ जळरूपता. ६ कळी. ७ मधु-
 लोलुप भुगा नुकत्याच विकासलेल्या सुगधित पुष्पांतून ज्याप्रमाणें बाहेर पडतो त्या-
 प्रमाणें भगवताच्या नाभिकमलापासून ब्रह्मदेव प्रगट झाले. ८ एकवीस. ९ जी
 आकाशवाणी ब्रह्मदेवानें ऐकली त्यांत एकदर २१ वर्ण आहेत व त्यांतील शेवटचे
 दोन वर्ण ' तप ' असे आहेत.

त्रिशुद्धिं । तो मज न दिसे परि आहे ॥ २२ ॥ जो वरुणदृष्टीचा अकारिक
 द्रष्टा । तो कैसा दिसे जी देखण्या स्पष्टा । ऐसा अचिंत्य चिंतितां त्वष्टा ।
 स्पष्ट च देखता जाला ॥ २३ ॥ मेघशाम चतुर्भुज । कमळनयन
 तेजपुज । पीतांबरपरिधान विज । जैसी अचचळ मेघनी ॥ २४ ॥
 मुगुट कुडलें वैजयति । कठीं कौस्तुभ झळके जोति । हृदयीं पदक
 द्विजर्पदाकृति । बाहु भूषणें मुद्रिका ॥ २५ ॥ शंख चक्र गदा कमळ ।
 विचित्र कासकांची तेजाळ । मणिमेखळा किंकिणी जाळ । चरणीं
 वाकी तोडर ॥ २६ ॥ बोलासी नावरे लावण्यठेव । सुमनीं भ्रमरगु-
 जारव । ऐसा आविर्भवला आदिदेव । अकीं लक्ष्मी साळकृता ॥ २७ ॥
 ऐसी अवधी वैकुठरचना । आविर्भवली प्रत्यक्ष नयना । सर्वे च आळा-
 दली जैसी शयना- । माजि स्वप्नसृष्टि हे ॥ २८ ॥ बाप भक्तजन-
 मनोहर मुरारि । ध्यानावलंब नव्हे निराकारी । हणौनि स्वस्वरूप
 साकारी । सगुण सुंदर दाखविलें ॥ २९ ॥ ऐसें स्वकारुण्य अनुमोदनें ।
 मन लाचाविलें ध्यानें । कां जे सृष्टिरचनेसी समाधानें । राहिलें पाहिजे
 स्वकीय ॥ ३० ॥ यानंतरें कर्णजात । मधुकैटभ मळोद्भूत । दैत्य उद्भ-
 वले अद्भूत । क्रीडता हरिशरीरीं ॥ ३१ ॥ तथा सापडलें नाभिनाळ । वरी
 चालिले दोघे सबळ । तवं देखिलें महाकमळ । प्रवेशले तथा भीतरीं ॥ ३२ ॥
 तेथें देखिला ब्रह्मा निर्मळ । यांचीं चित्तें असतीं समळ । हणती आह्ला-
 हूनि अधिक तेजाळ । नेत्रीं वक्त्रीं विशेष ॥ ३३ ॥ हणौनि धाविनले
 तथाकडे । दोघे जाले ते देव्हडे । मारावया अति वेगाडे । एता देखोनि
 पळतसे ॥ ३४ ॥ कमळाबाहेरि जरि पडावें । तरि रोकडें च जळीं
 बुडावें । हणौनि भीतरीं च भोंवता भोंवे^६ । ऐसा कासाविस केला
 ॥ ३५ ॥ तवं ते स्फुरली अंतरकळा । स्मरिले तथा प्रणतपाळा । तेथें
 कैचि अवकाशवेळा । पळाचे न शतांशें ॥ ३६ ॥ जयजया जी निराम-
 या । नमो नमस्ते अप्रमेया । धाव धाव जी स्वकीया । रक्षि रक्षि

१ श्रीवत्सलांछन. २ कटिबंधन. ३ दृश्य झाला, ४ मलयुक्त, दुष्ट. ५ मोठे.
 ६ इकडून तिकडे फिरू लागला. ७ अवर्णनीया.

मुकुंदा ॥ ३७ ॥ ते संधीसी वेगळी व्हावया योगनिद्रा । प्रगटावया
 इंदिरानंदभद्रा । स्तविली मूळमाया जे मुनींद्रा । मार्कंडेया वेद्य सप्तश-
 तीं ॥ ३८ ॥ आतां असो हे गोविंद । सर्वत्र सन्मुख सावद । प्रगट
 जाला परमानंद । जैसा देखिला होता ॥ ३९ ॥ सात्विकभावे दाटला
 धांता । ह्मणे जय जय जी भगवता । भक्तकरुणाकरा अच्युता ।
 पावलासी आकाशीं ॥ ४० ॥ त्यासी देऊनि नाभिकार । मस्तकीं
 स्पर्शिला दक्षिणकर । तव ते मधु कैटभ सोहोदर । अट्टाटहासें गर्जती
 ॥ ४१ ॥ ते दोघे हरि एकला । घोरदर सग्राम जाला । तथापि
 जीवा ईश्वराला । काय साम्यता घडों शके ॥ ४२ ॥ मग त्या जळा
 आकाशाचिया खोळें । दोघे धरिले स्मित सुनीळें । मारुनि साडिली
 करवाळें । विशाळ ढिसाळें ते जळीं ॥ ४३ ॥ मग विष्णु जाला
 अदृष्ट । दुर्गंध उठिला उत्कृष्ट । तेणें आपें गोठों लागलें स्पष्ट । ते हे
 धरा धारक ॥ ४४ ॥ मेध्यास्तव जाली ह्मणउनी । इचें गुणनाम जालें
 मेदिनी । विष्णुकर्णोद्भव मेद्य ह्मणउनी । विष्णुमय रचना हे ॥ ४५ ॥
 स्थूल सूक्ष्म दोहीं रूपां । विष्णु च जगजगन्वापी । तथापि हि भक्ता-
 नुर्कपी । भक्तभावे साकारी ॥ ४६ ॥ भक्तभावे अरूपा रूप । भक्त-
 भावे अगुणीं गुणारोप । भक्तभावे आपेंआप । भिन्न होत्सातें अभिन्न
 ॥ ४७ ॥ पडलिया समयानुसार । देवाभक्ताचे अवतार । दोघे विधि-
 निषेधाचे कर्तार । दोघे दोहींवेगळे ॥ ४८ ॥ केवढे सकटीं रक्षिलें ।
 कोणें कोणेपरि लक्षिलें । सर्वथा नवंचे उपेक्षिलें । आशयमात्रें आपुलिया
 ॥ ४९ ॥ ईश्वरावतार नव्हे विभक्त । तो ब्रह्मा हि जयाचा भक्त ।
 आहां जड जीवां तरि युक्त । शरण जावें हरीसीं ॥५०॥ तें शरण जाणें

१ ब्रह्मदेव. २ अशाश्वत आणि शाश्वत याची साम्यता कशी होईल ?
 ३ खोळ=पोट ४ शामवर्ण अशा विष्णूने. ५ तरवारीनें. ६ मोठ्या शरिराचे
 ७ पाणी. ८ मेध्य=बळी देण्यास योग्य वास्तविक 'मेदिनी' हा शब्द 'मेदस्'
 पासून झाला आहे आणि मेद्य=चरबी, ह्मणून या ठिकाणीं 'मेद्यास्तव' असा शब्द
 पाहिजे होता, व त्याचा अर्थ मधुकैटभ मेल्यामुळें जो मांसाचा कंदम झाला
 त्यामुळें. ९ भक्तावर दया करणारा. १० न जाई.

तरि सोपें स्वभावे । केवळ भावे नाम ध्यावे । नाममात्रे च राम व्हावे ।
तरि कां राहों अनाथ ॥ ५१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदास-
कृते । विष्णुमहिमावर्णने । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ४८ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो सकळादिस्वरूपा । नमो सकळावशेषरूपा । नमो सकळ
चित्स्वरूपा । निष्कळा पुष्कळा ॥ १ ॥ तुझे प्रगटावे निजमहिमान ।
यालागि तुवां श्रजिलें^१ जन । तेथे हि भज्य भजक भजन । सजन
दुर्जन विचित्र ॥ २ ॥ जरि हे जीवत्व निर्माण नसते । तरि तुझे
शिवत्व कैसें प्रकाशते । दुर्जनाकरितां रूढ ते । सज्जनार्थें गौरव
॥ ३ ॥ अभक्ता यमयातना होती । हरिभक्त वैकुठाप्रति जाती ।
एणें प्रसिद्ध वाढली ख्याति । तुझिये भक्तीची भगवंता ॥ ४ ॥ हे
हि चित्रविचित्र सत्याऐसें । विकाशे तुझिया लीळाविलासें । जें पर-
माश्चर्य सत्य ना असत्यसें । अधिष्ठानास्तव च कीं ॥ ५ ॥ विशेषवत्
अशेष । तू आत्मा निर्विशेष । तुजकारण किळा कार्यदोष । अधटित
घटितां भासे हि ॥ ६ ॥ घटना अघटना भासाभास । हे अनुभव
कडसणी विद्याभ्यास । आणि सहज विश्व सावकास । तू आत्मा
सदोदित ॥ ७ ॥ तुज नेणतां हे आवघें च साच । तुज जाणतां
अवघा तू च । तेथे कैचें उच निच । मी तू हि अभेद ॥ ८ ॥
अभेद च तू तत्वतां । स्वजातीय विजातीय स्वगतता । भेदत्रय
बांधातीता । मीसह विश्व तू च हे ॥ ९ ॥ काय आहे तुजवांचूनि ।

१ निष्कल=निर्गुण; किंवा भाग करता येत नाही असा. २ पुष्कल=परिपूर्ण,
भव्य ३ सृजन=उत्पन्न करणे. ४ जगात दुर्जन आहेत ह्यापून सज्जनाना सजन हे
नांव मिळून त्याचा गौरव होतो. ५ खरोखर ६ विचार. ७ एका वृक्षास जसा
दुसरा वृक्ष, हा सजातीय भेद. ८ वृक्षास जसा पाषाण विजातीय. ९ वृक्षास ज्या-
प्रमाणें त्याच्या फांद्या पाने फुलें त्गैरे अवयव. १० या तिन्ही भेदाविरहित तू पर-
ब्रह्म नसून आहेस.

जें तितुकें च देव दवडूनि । कोणतें सार कांसेनि ठेऊ झांकूनि ।
 कोणतें असार उघडें सांडूं ॥ १० ॥ हणौनि नामें रूपें विश्व उघडें ।
 तुझे स्वरूप वाडेंकोडें^२ । तुझिया कृपाकटाक्षें जोडे । जया हा तुझा
 अनुभव ॥ ११ ॥ तो तुझा भक्त अनन्य । महा भागवत मुनिमान्य ।
 तयाचा महिमा अति धन्य । उत्तमोत्तम ते भक्ति ॥ १२ ॥ तैये
 प्राप्तीचें कारण । केवळ रामनामस्मरण । भोळ्या भावें हें प्रमाण ।
 श्रुतीं स्मृतीं पुराणीं ॥ १३ ॥ केवळ कळीमाजि हरिनाम । सद्य प्रती-
 तिकारक सप्रेम । जन्हि न टके साग नेम । वर्णाश्रमाचार हि ॥ १४ ॥
 नामस्मरणेंविण केवळ । आचार विचार होय विकळ । कळीमाजि
 साधन सबळ । नाम येक रामाचें ॥ १५ ॥ तये नामीं प्रेमा जयाचा । महिमा
 वर्णिलेली आतां तयाचा । येवढा प्रकाश बुद्धीसी कैचा । जे अशेष वर्णवे
 ॥ १६ ॥ तुझे भक्त परम आप्त । वैकुण्ठ क्षीराब्धि विश्व व्याप्त । असंख्यात
 प्रगट गुप्त । नाना योनीं अयोनीं जे ॥ १७ ॥ ते मज अशेष हि वर्णवती ।
 एवढी असावी कीं मति । कांहियेक श्रोतयाप्रति । सांगेन जें तें परिसावें
 ॥ १८ ॥ पूर्व प्रकरणीं अव्यक्तौशयें । ब्रह्मा रक्षिला स्मरणान्वयें । मेदि-
 नी श्रजूनियां स्वयें । उत्पत्तीसीं प्रेरिला ॥ १९ ॥ तेणें मानसपुत्र प्रजे-
 श्वर । रचिले विरचिले सादर । जयापासूनि चराचर । जाली सर्व
 रचना हे ॥ २० ॥ तयामाजि कर्दम प्रजापति । तयाची धर्मपत्नि
 देवहृति । तयापासूनि पुत्रोत्पत्ति । जय विजय कापिल मुनि ॥ २१ ॥
 कापिल साक्षात्शार्ङ्गधर । स्वप्रकाश योगेश्वर । जय विजय दृढ निर्धार ।
 परम भक्त हरीचें ॥ २२ ॥ अनुदिन अनन्य प्रेमळ तेणें । हरिपद
 पावले अविचळ । दोघे जाले द्वारपाळ । चतुर्भुज पीतावरधारी ॥ २३ ॥
 वेदशास्त्रसपन्न कर्मकुशल । धर्मनिष्ठ च भक्त प्रेमळ । 'यांसी प्रार्थूनियां

१ कशानें. २ कोटीपट मोठें असें ३ ज्या अनन्य भक्तानें परमेश्वरस्वरू-
 पाचा अनुभव प्राप्त होतो ती भक्ति मुमुक्षुचे ठिकाणीं ज्या कारणानें प्राप्त होईल तें
 कारण. ४ दीन. ५ सपूर्ण ६ अव्यक्त रूपाचें मूळ ठिकाण जो विष्णु त्यानें. ७
 उत्पन्न करून. ८ प्रजापति, ९ स्थावरजगमात्मक. १० जयविजयांस.

प्रबळ । दक्षणा दिधली यजमानें ॥ २४ ॥ ते अग्रंजानुज वांटूनि घेतां ।
 अग्र भागाशय अग्रजचित्ता । अनुज ह्मणे या वित्ता । आधिक नेदी कां
 कीनि ॥ २५ ॥ बाप अनर्थाचें स्थान अर्थ । बधुबधुसी कळह मांडला
 व्यर्थ । निजलाभपूर्ण परमार्थ । अविच्युत जयाचा ॥ २६ ॥ तयासी
 अर्थाचें काय प्रयोजन । परंतु वस्तुस्वभावमहिमान । अनर्थां पडलें
 तयांचें मन । कोपा चढले दोषे हि ॥ २७ ॥ वित्तलुब्ध होतां चित्त ।
 हरिपदीं हूनि जाले च्युत । जे ठेविती नार्चुनी अच्युत । तयां अधस्थां
 कैचि ऊर्ध्व गति ॥ २८ ॥ प्रस्तुत च या श्रवणाचें फळ । धन असिलें
 जारि बहुळ । तरि हरिप्रीत्यर्थ प्रेमळ । वेचीं तो चि संचक ॥ २९ ॥
 आपणें धन उपार्जिलें । तें आपल्या प्रयोजनासि आलें । अथवा श्रीमं-
 ताहातीं अर्पिलें । अनंत उपतिष्ठे ॥ ३० ॥ जड दगडप्राय धन । तेणें
 जोडे हरिनिधान । जयालागि बळीनें केलें निवेदन । त्रैलोक्य राज्य
 प्राणेंसीं ॥ ३१ ॥ असों हे कोमळ बुद्धि परमार्थी । अर्थ तदर्ध तन्नि-
 यदर्था । काहिं तन्नि वेचावें अनर्थां । व्यर्थ चि ठकोनि जावों नये ॥ ३२ ॥
 आपुले नव्हती विघडेंती प्राण । तेथें कुटुंब कोणाचें कोण । आधीं
 अर्चुनि रामचरण । यांचें हि पाळण करावें ॥ ३३ ॥ पुत्र कळत्र धन
 जीवनें । राम आर्चावा सज्जनें । परि याचिया चि उपार्चनें । राम
 विसरों नये हो ॥ ३४ ॥ हें काय नेणती भक्तराज । मी प्रार्थितसें हें
 सहज । सर्व साधारणीं हि हृदबुजें । उकललें पाहिजे ह्मणउनी ॥ ३५ ॥
 आतां असो हा आडर्ताळा । कथाअनुसंधान पडताळा । जयविजयासी
 उमाळा । नावरे चि क्रोधाचा ॥ ३६ ॥ दोषे सोहदर शत्रुत्वा आले ।
 श्नेह साडूनि शापिते जाले । जय विजयाप्रति बोले । गज होई उन्मत्ता
 ॥ ३७ ॥ विजय ह्मणे जेष्ट कुरा । तू हि अवलबीं नक्रशरीरा । गंडिके-

१ वडील व धाकटा. २ अर्पण ३ परमार्थांच्या उलट अर्थानें शब्द योजलां
 आहे. ज्यात वास्तविक सार नाही असें, धन. ४ शरिरांत बिघाड झाला ह्मणजे
 आपला स्वतःचा प्राण देखील आपल्या स्वाधीन राहात नाही. ५ कुटुंबाचें ६
 चोज पुरवतानां ७ हृदयकमळ. ८ अडथळा. ९ ग्रंथार्थविचार.

माजि जळचरा । राहे येथें ॥ ३८ ॥ ऐसें परस्परें शापितां । पालटली
 ते पूर्व तनुता । तत्काळ च जालिया अनुता । गज नक्र आकृति
 ॥ ३९ ॥ येक जळीं येक स्थळीं । मुख हि न दिसे कव्हणे काळीं ।
 परि दोहींचे हि हृदयांतराळीं । क्रोधानळ जैसा सागरीं ॥ ४० ॥
 वाप भगवंताची माया । जो देह प्राप्त होय जया । तेथें चि रुचि
 उपजे तया । सुखें नांदती संसारीं ॥ ४१ ॥ वनीं सहपरिवारीं गजराज ।
 जीवनीं सहकुटुंबें जळज । खेळेंमेळें असतां सहज । किती काळ
 क्रमलें ॥ ४२ ॥ बनकुंजर मदोन्मत्त । अनघड विशाळ दंत । जैसा
 अपैर ऐरावत । सम प्रदेशें शिरपती ॥ ४३ ॥ दोन्ही गंडस्थळें च्यान्ही
 कुसी । लिंग पाक्षरे अहिर्गिंसी । क्रीडा करित हस्तिनीसीं । तरुसिखरें
 पाडितु ॥ ४४ ॥ मस्तकावरि टाकिती धुळी । अतरला हणउनि च
 काय बनमाळी । किंकाटता उठे किंकाळी । तो चि काय हांकार
 हरीसी ॥ ४५ ॥ कुजरा प्रिय जळकेळी । सर्वदा विशेष ऊष्णकाळीं ।
 मंदोष्मा रश्मोष्मा आणि जळी । व्यावायोपाय हणौनियां ॥ ४६ ॥
 कोण्हे येके काळीं समाजें । गज गडिकेमाजि मजें । हस्तिणीवेष्टित
 भोजें । आनदेसीं क्रीडतु ॥ ४७ ॥ परस्परें सिंचिती सैरीं । हस्तिणी
 श्रुंडादडधारा । अभिषेक च काय प्राणेश्वरा । करिती हरिपदेप्राप्तिद ॥ ४८ ॥
 तेणें खळवाळिलें जळ । जळज क्षोभला तो विशाळ । वळखोनि सोहो-
 दर तत्काळ । वज्रमिठी घातली पदीं ॥ ४९ ॥ श्रृंगाररस होता
 माजला । माजि विभछ प्रवेशला । शंक्रेश्रृंगारवन जाळूनि गेला ।
 वन्हि जैसा क्षणमात्रें ॥ ५० ॥ देहासी मांडता निदान । सेन्हां कैचे
 स्वजन । आवधीं च पळालीं सांडून । व्यसैनीं पडला स्वयें च ॥ ५१ ॥
 नक्र वक्र नखें रोउमी । जळामधें चालिला घेउनी । श्वापद अशक्त

१ अन्य, भिन्न. २ नक्र. ३ दुसरा. ४ शरिराचे कांहीं भाग. ५ मोठ्याने
 ओरडून आवाज करतानां. ६ हाका मारणें. ७ जलक्रीडा. ८ मस्त होऊन. ९
 आवडीनें, सतोषानें. १० अफाट. ११ हें अभिषेकाचें विशेषण. १२ इंद्राचें
 नंदनवन. १३ सकटांत, दुःखात.

जीवनीं । धावा करी हरीचा ॥ ५२ ॥ धाव धाव देवराया । नक्रमिठी
 पडली पाया । कोण सोडवी तुज वाचूनिया । अनाथनाथा भगवता
 ॥ ५३ ॥ ऊर्ध्व शुडा धरिलें कमळ । नेत्रीं न्याहाळी अतराळ । चिंती
 हरिचरण सोज्वळ । सजळ जाले लोचन ॥ ५४ ॥ नमो प्रणतजन-
 पाळका । नमो जगजाळचोळका । नमो भवमळक्षाळका । अभयवरदा
 माधवा ॥ ५५ ॥ नमो र्मर्तुशत्रुहरा । नमो भक्तसाह्यकरा ।
 नमो सर्वदा सादरा । अतर्बाह्य व्यापका ॥ ५६ ॥ गगनीं
 सघना सनातना । स्वतसिद्धा सचेतना । सर्व जीवाच्या जीवना ।
 तथापि स्वभक्तपक्षा ॥ ५७ ॥ सहजा सर्वभूतीं समा । जयासी जैसा
 होय प्रेमा । तयासी तैसा भेघशामा । भवफळदा निर्विषमा ॥ ५८ ॥
 भक्तालागि विरुदावळी । तव तौरंडि चरणकमळीं । मिरविसी अयुधें
 तेजाळी । दासद्वेषी दंडावया ॥ ५९ ॥ विकुठराजधानीराजा । सत्वर
 गमना गरुडध्वजा । स्वप्रकाशा लीळा जळजा । मळकळा मुकुटा ॥ ६० ॥
 नमो वेदा उद्धारका । नमो हरि धरणीधारका । मार्कंडेयभयहारका ।
 वटपत्रशयनरूपा ॥ ६१ ॥ शेषशयना नारायणा । जळीं भूगोळ-
 सारणा । त्याहूनि जड हे मम धारणा । तरि नाही कीं गोविंदा ॥ ६२ ॥
 सहितशत्रुं सोहोदरां । तुळणा तरि नव्हे मदरा । जो तां मथिला
 दामोदरा । सुरासुर सिणले जेव्हां ॥ ६३ ॥ तुजवाचुनिया श्रीहरि ।
 कोण दीनाचा कैवारी । अझुणी न पवसी मुरारी । का विलव लाविला
 ॥ ६४ ॥ होता वेकुठीं जगजेठी । धावा पडतां कर्णपुटीं । सभा सांडू-
 निया उठी । गरुड पुढें शेषावे ॥ ६५ ॥ आरुढ जाला गरुडध्वज ।
 बोले उचल्लनि दक्षण भुज । आइका रे सकळ मनुज । जो मम नाम
 स्मरेलि ॥ ६६ ॥ तो कांष्टादिव विकळ जाला । तर्हि मी न विसभे

१ जे तुझ्या ठिकणीं लोन झाले आहेत अशा जनांचा प्राणपाळ करणारा.
 २ या ब्रह्मांड चक्रास गति देणारा. ३ ससारांत अक्षयीं होणाऱ्या पापाचें क्षालन
 करणारा. ४ स्मृति किंवा वेद ? ५ तोडरी असा दुसरा पाठ आहे व तो बरा
 दिसतो. ६ ब्रह्मि ७ सुराअसुरासहित ८ मदराचल पर्वत ९ त्वां. १० काष्ठाप्रमाणें

मृतवत् होऊन पडला.

तयाला । अविकळ असतां मज स्मरला । कैमा मी तथा तिसर्भो
 ॥ ६७ ॥ श्रीहरीचे मनोसागरी । उत्पन्न होतां कृपालहरी । गज पडु-
 डला वज्रपजरी । भवभय कैचें तयासी ॥ ६८ ॥ जेणें मनासी
 दिधला वेग । सिध्द संकल्प ज्याचे अनुग । लंघिमा सिद्धि जे सवेग ।
 ज्याचेनि अवलोकने ॥ ६९ ॥ तो श्रीहरि बहुत कळवळिला । भक्त
 माझा निर्बुजला । वेगें खगारूढ पावला । त्वरा न ये सागता ॥७०॥
 धन्य भूमीसी भाग्य आलें । जेथें श्रीहरीचीं पाउलें । दिव्य तेजें उज-
 ळलें । धरा अंबर ते ठाई ॥ ७१ ॥ नाभी ह्यणे पद्मनाभी । चक्र
 प्रेरी कर जळदा भी । ग्रहो सांडूनि तनुलोभी । गज बाहिर काढिला
 ॥ ७२ ॥ कुरवाळी श्रीहरि कुजरा । प्रेमें कांपतसे धरधरा । नयनीं
 सुखाश्रुच्या धारा । अष्टभाव दाटले ॥ ७३ ॥ हरिकरस्पर्शें सावध
 जाला । हर्षें तनु पाहों लागला । पूर्व देह कुरवडी केला । पाहें
 हरिरूपें हारे ॥ ७४ ॥ नीळ काति धवळ तेज । विशाल नयन चतु-
 र्भुज । पीतांबरधर अधोक्षज । सुमनांचित चर्चित गर्धें ॥ ७५ ॥
 किरीट कुडलें मणिमाळा । दाहुवटई रत्नकिट्टा । कांची किंकिणि मेखळा ।
 वार्का तोडर विरुदाचा ॥ ७६ ॥ शंख चक्र कौमोदकी । अमर पद्म
 वैरहस्तकी । सुवर्ण यज्ञोपवीत पदांकी । वक्ष शोभे विप्रांच्या ॥ ७७ ॥
 उदारंग अति उदार । धीर गंभीर लोभापार । श्रीहरि देखांनि सुख-
 सागर । अमर्याद दासाते ॥ ७८ ॥ सुदुदुभि मंगळ तुरें । अवर गर्जे
 जयजयकारें । सुमनें वर्षती सभारें । आलें दिव्य विमान ॥ ७९ ॥
 गज जयजयवंत बाहिला । नक्र विजय तो राहिला । खदखदुनी
 हासिनला । म्यां जितिला गोविंद ॥ ८० ॥ ज्याच्या नामें तरती
 प्राणी । तो मी देखतसे ये क्षणों । मज नुर्धरवे चक्रपाणी । तुजहूनि

१ वज्राप्रमाणें आहेत पजर=हात ज्याचे अशा विष्णूच्या कृपालहरति.
 २ अनुचर ३ अष्टमहासिद्धीतील तिसरी सिद्धि. ४ धाबरला ५ गदा. ६ उजव्या
 हातांत ७ विप्रांच्या पदांका-वत्सलांछन ८ चक्रपाणीला माझा उदार करवत
 नाही, तव्हा.

सबळ मम शर्मळ ॥ ८१ ॥ हास्यमुखें लक्ष्मीकांत । चतुर्भुज केला
 अंकित । तुटला वैराकार कितें । हरीनें नेलें स्वपदासी ॥ ८२ ॥
 अन्य कथा अति रसाळ । इद्रद्युम्न जो भूपाळ । नदीतीरीं हरिप्रेमळ ।
 नेत्र लाऊनि ध्यानस्थ ॥ ८३ ॥ तव पातला घटोद्भव । तया भासलें
 लाघव । ह्मणे पावसी कुजरभव । तो माधवें उद्धरिला ॥ ८४ ॥
 महिमा नामस्मरणाचा । पांग फिटला मरणाचा । आपण आळस न
 करू वाचां । नाम स्मरतां रामाचें ॥ ८५ ॥ सदृढ भक्ति होती
 त्याची । आह्मी मानवें कलयुगींचीं । परि नाममहिमा न वची । स्मरणें
 तरणें हें सत्य ॥ ८६ ॥ श्रेष्ठ कनिष्ठ नुरे भेद । पतितपावन कीं गोविंद ।
 सर्वां समान परमानंद । नामस्मरणें देतसें ॥ ८७ ॥ विशेष कलयुगीं
 तारक । वर्णित आले व्यासादिक । पुढें परिसावें कौतुक । महिमा
 भगवद्भक्ताचा ॥ ८८ ॥ श्रवणपठणें च केवळ । लाभे हरिपद अविचळ ।
 सावध हाऊनि सकळ । श्रवण करूत सुश्रुता ॥ ८९ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्ति-
 रहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । गजेंद्रमोक्षवर्णनं । नाम
 प्रकरण समाप्तम् ॥ ४९ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

ॐ नमो जी तैपप्रकाशा । नमो तपांतरकोशा । नमो तप-
 प्रिया परमेशा । तपोधननिधाना ॥ १ ॥ नमो तपफळप्रदा । नमो तप-
 सतुष्टा वरदा । नमो तपकृत्परमानदा । तपश्चीप्राणरक्षणा ॥ २ ॥
 पूर्व प्रकरणीं गजेंद्रोद्धार । आतां परिसा मृकुड ऋषेश्वर । परम तपे पर-
 मेश्वर । आराधिले जणें ॥ ३ ॥ मृकुंडु नामें महा मुनी । जो विख्यात
 त्रिभुवनीं । शालिग्राम क्षेत्री अनुदिनीं । महत्तप तपतसें ॥ ४ ॥ युगार्थु-
 पर्यंत । ब्रह्मध्याननिरत । निराहारक्षमायुत । सत्यसध जितेंद्रिय ॥ ५ ॥
 आत्मवत् पाहे सर्व भूतासी । नित्य निस्पृह विषयासी । सर्व जीवीं हित-

१ मायिक, औपाधिक २ पाप ३ वैररूपानें असलेला ४ विपरीत भाव.
 ५ तपस्वस्वरूपानुसंधान. ६ युगाचा काल संपेपर्यंत. ७ आपलें वचन पाळणारा.

बुद्धि त्यासी । तपोधन धाम तनुता ते ॥ ६ ॥ तत्तपासी भयभीत ।
 इंद्रादि देव जाले बहुन । आले हरीसी शरणागत । स्तुति करिती देवाची
 ॥७॥ नारायणा अक्षया अनता । शरणागतपाळका अच्युता । मृकुडु-
 तपे त्रासलो आता । रक्षि रक्षि आश्रिता ॥८॥ जय देवाधिदेवा । शख-
 चक्रधरा माधवा । जय लोकस्वरूपा केशवा । जय ब्रह्मांडहेतवे ॥ ९ ॥
 नमो तुज देवदेवेशा । नमो तुज लोकपावन लोकेशा । नमो तुज सर्वा-
 तरकोशा । साक्षिभूता श्रीहरि ॥ १० ॥ नमो तुज ज्ञानगम्या । नमो
 तुज ध्यानरम्या । नमो तुज अनुपम्या । मधुकेशिविदारणा ॥ ११ ॥
 नमो चैतन्यस्वरूपा । नमो भूम्यादि सर्वरूपा । नमो श्रेष्ठा शुद्धा अरूपा ।
 नमो अगुणा गुणनिधि ॥ १२ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवा जगद्धिता । नमो
 हिमण्यगर्भा जगद्धाता । सूर्यादि हव्यकव्यभुजा भगवता । अच्युतानता
 नमोस्तुते ॥ १३ ॥ नमो नित्या सत्या निजानंदा । नमो स्मृतीतिहरणा
 मुकुटा । नमो आश्रिताश्रया गोविंदा । नमो नमस्तेस्तु पुनर्नमः ॥१४॥
 ऐसी सुरवरांची स्तुति । परिसोनियां कमळापति । प्रत्यक्ष जाला मंगळ-
 मूर्ति । शखचक्रगदाब्जधर ॥ १५ ॥ त्रिकसत्पद्मपत्राक्ष । सूर्यकोटिप्रभा
 सुलक्ष । चतुर्भुज घनशाम प्रत्यक्ष । साळकृत परब्रह्म ॥ १६ ॥
 पीतांबरधर अति सुदर । हेम यज्ञोपवीत श्रीवच्छधर । दिव्य पदयुग्म
 नमस्कार । जगत्रय करी जया ॥ १७ ॥ ऐसा देखोनियां सन्मुख ।
 देवामी जालें परम सुख । हरलें तत्काळ दूददुःख । पाउलें दोन्ही
 वदिलीं ॥ १८ ॥ यानंतरें मेवगभीर । घोषे घनशाम सुदर । बोले
 सुरवरा अभ्यतर । कळों आलें तुमचें ॥१९॥ मृकुडुचेनि तर्पार्कतेजें ।
 कोमाइलीं तुमचीं वदनांबुजें । तरि भेव नका तयाचेन वोजें । ऐसें
 सर्वथा घडेना ॥ २० ॥ होतुं कां सपति अथवा विपत्ति । सज्जन
 सुखदाते सर्व भूतीं । स्वानदें निर्भर चित्तवृत्ति । विषयीं अति उदास
 ॥ २१ ॥ निरतर विषयलोलुगत । कामरूप जयाचें चित्त । तयां पर-

१ ब्रह्माञ्जला कारणरूप असा तू. २ अर्ति=दुःख. ३ मंगलप्रद सगुण
 मूर्ति. ४ तमोरूपा सूर्याच्या तजानें. ५ भिऊ. ६ असना.

स्पर्से द्वेष उपजत । प्रवर्त्तती निर्घाता ॥ २२ ॥ तापत्रये संतापला ।
 कैसा सीतळ होइल जीवाला । परपीडक जो कां तयाला । केवि घडे
 सत्तमता ॥ २३ ॥ मनसा कर्मणा वाचा । सदा बन्धक जो पराचा ।
 तो मूर्खधी ऐसें साचा । वदे बुधसमुदात्र ॥ २४ ॥ लोभाभिभूत ज्याचें
 मन । तो सदा साशंक अकिंचन । तथा जयो लाभ हि होतां समाधान ।
 नव्हे पुढिले चितेनें ॥ २५ ॥ साशक सर्वदा दुखी । निःशंकता सदा
 सुखी । भूतद्रोही तो दुर्मुखी । भूतकृपाळ संतुष्ट ॥ २६ ॥ ऐसें बोले-
 निथा शार्ङ्गधर । देवासी दिधला अभय वर । तुझी जावें ऋषेश्वर ।
 बाधा न करी तुमते ॥ २७ ॥ तुह्मासी मी रक्षितसें सदा । सुखें
 रक्षित राहा स्वपदा । ऐसें वदोनि देवादेखता तदा । अदृश्य जाला
 अच्युत ॥ २८ ॥ देव सतुष्ट आले स्वाश्रमा । मृकुडुप्रति हरि तुष्टात्मा ।
 प्रगटला तपोवना मनोरमा । सुतनु तेजे उजळिले ॥ २९ ॥ ब्रह्म
 निराकार चिती ध्यानी । ते च साकार स्वप्रकाश मुनी । आविर्भवले
 जाणोनि ज्ञानी । विशाल नयन विकाशिले ॥ ३० ॥ तव प्रगटले
 अनुग्रह्य । जें योगेश्वरा ध्यान गम्य । जें कां मनोनयन रम्य । चित्स्व-
 रूप चतुर्भुज ॥ ३१ ॥ अतसीकुर्मुमाभ कमळनयन । चांचल्पाशें
 तळपों सिकले मीन । सपूर्ण तपें अवलोकन । भाग्यें लाहिजे भागवतीं
 ॥ ३२ ॥ स्वानर्दनदन हास्यवदन । उदाराग पीतवसन । दिव्याळकार
 गध सुमन । अर्चित चर्चित सायुध ॥ ३३ ॥ ऐसा देखोनिया समोर ।
 सात्विक भावें दाटला थोर । रोमाचित तपोशरीर । लोटले चरणावरी
 ॥ ३४ ॥ केलें नमन दडवत । चरणीं भाळ सफळभूत । हर्षाश्रुजळें
 प्रक्षालित । जैसा विधि पुण्य जळें ॥ ३५ ॥ स्वशिरीं धरूनियां अंजुळी ।
 स्तुति करितसे मजुळी । नमो परमानददा वनमाळी । परमात्परा परेशा
 ॥ ३६ ॥ नमो नामजात्यादिविहीना । नमो शब्दादि अद्रोषा सनातना ।
 नमो बहुरूपा निरजना । सदोदिता शाश्वता ॥ ३७ ॥ नमो पुराणपुरुषा

१ निर्घात=ठोसा. २ उत्तमपणा, परिपूर्णता. ३ मूर्ख बुद्धीचा. ४ मृकुड
 ऋषी, ५ जवसीच्या फुलाच्या रंगप्रमाणें. ६ स्वानदाचें जणू काय धरूच.

वेदांतवेद्या । नमो हिरण्यगर्भादि जगदाद्या । नमो जगद्रूपा जगद्धद्या ।
 चिन्मयानदस्वरूपा ॥ ३८ ॥ वद्य वदन वदक । स्तव्य स्तवन स्तवक ।
 वाच्य वाचा वाचक । विजनजन तू निरजना ॥ ३९ ॥ नमो तत्व-
 ज्ञानांजन निधाना । नमो मुनिजनध्यान समाधाना । नमो सर्वरूपा
 सर्वाभिधाना । सर्वातीता सर्वमया ॥ ४० ॥ नमो वीतराग विश्रामा ।
 नमो निष्कामाभिरामा । नमो शरणांगतवच्छा रामा । किंकरकरु-
 णाकरा ॥ ४१ ॥ स्तवनहर्षे सुनिर्भर । शखचक्राब्जगदाधर । दीर्घ
 चतुर्भुज संवळ्य सुदर । चदन चर्चित पसरिले ॥ ४२ ॥ मृकुडु
 मुरकुडी घालू पाहे पाई । देवें आळगिला धरिला हृदयीं । अतर्बाह्य
 नुरे च ते ठाई । देवभक्तमिळणीं ॥ ४३ ॥ ऐसे एक होत्साते स्वामी-
 सेवक । विभक्ततेचें दाखविती कौतुक । पद्महस्तके स्पर्षे सुमस्तक ।
 हारि हणगे माग माग मृकुडु ॥ ४४ ॥ तुझिया तपस्तवनें । अति सतुष्ट
 जालों मनें । आइकोनि विष्णुवचनें । मृकुडु बोलता जाला ॥ ४५ ॥
 देवाधिदेवा भक्तवल्लभा । पद्मनयना पद्मनाभा । मस्तकीं न्येस्त हस्त
 जळदाभा । कृपावलोकनें बोलसी. ॥ ४६ ॥ योग याग दान दमन ।
 कर्म धर्म वेदाध्ययन । उग्र तप शताग्नि धूम्रपान । करिता ऐसा न
 भेटसी ॥ ४७ ॥ जो तू ब्रह्मादिकां दुर्लभ । तो तू मजपासीं उभा
 सुलभ । अतःपर थोर कोण लाभ । कृतार्थ जालों स्वामी ॥ ४८ ॥
 अनंत ब्रह्माडीं विषय निर्विषय सुख । ते तुजपासूनि पावती तवाभिमुख ।
 तो तूं प्रत्यक्ष उभा मज सन्मुख । अत पर काय मागों स्वामी ॥ ४९ ॥
 आपुलें स्वात्मत्व दिधलें दासा । अत पर काय मागों श्रीनिवासा । तुज-
 वेगळें काहिं रुचे या मानसा । तरि तू च साक्षी भगवता ॥ ५० ॥
 देव हणगे भक्तराजा । तुवां रुगी केलें मज अधोक्षजा । तरि मी पुत्र
 होईन तुझा । अनृण्यतेकारणें ॥ ५१ ॥ तुवां सर्व समर्थिलें मज । तरि

१ शांत २ कंकणासाहित (भुज) ३ तपरूपा स्तवनानं ४ ठेवलेला
 आहे ज्यानें. ५ या जन्मांताल तुझे ऋण फेडण्याकरितां पुढील जन्मात तुझा पुत्र
 होऊन तुझ्या ऋणातून मुक्त होईन.

मी होईन तवात्मज । दीर्घायुपी दिव्य तेज । कल्पक्षयीं अविनाश ॥५२॥
 मजसहज तुह्माकारणें । अजन्म्यासी लागती जन्म घेणें । विशेष तुझिया
 उदरा येणें । तुझे उत्सर्गीं रिधावया ॥ ५३ ॥ तूं मम नाम स्मरसी प्रेम ।
 मी आपुलें नाम ठेवीन तुझेन नामें । ताता ताता ह्मणेन नेमें । तेंणें
 होईन उत्तीर्ण ॥ ५४ ॥ मी अवघा हि तुज अधीन । पुत्रता हे न
 मनील तुजें मन । तरि मज लक्ष्मीकाताचें भजन । कैसें विफल होईल
 ॥ ५५ ॥ माझे भक्त अति निःकाम । मी चालवी त्यांचें योग्यक्षेम ।
 भक्तकुटुंबी हें माझें नाम । विबुध सदां वर्णिती ॥ ५६ ॥
 सकाम जे भजती सहज । त्याचें स्वल्पें च पुरलें भोजें । निःकामाचें
 तरि मज । सर्वस्वेंसीं चालवणें ॥ ५७ ॥ कल्पवृक्ष जें झाड । याचका
 इच्छाफल दे वाड । सहज सेवी त्याचें कोड । सर्व पुरवीं स्वकालें
 ॥ ५८ ॥ तथा सकळाचा जो कळादानी । अंतरसाक्षी भक्ताभिमानी ।
 तथा भगवंता सर्वथा जनीं । निःशंक निःकाम भजावें ॥ ५९ ॥
 आतां असो हें मृकुड्डी वर । देऊनि मस्तकीं ठेऊनि कर । कृपां
 कु वाळूनि शरीर । अदृश्य जाला श्रीहरि ॥ ६० ॥ श्रीहरि अथवा
 हरीचें दास । जे कुळीं होती सँभास । तो वश जाईल हरिपदास ।
 ऐमें श्रीपति बोलिला ॥ ६१ ॥ मृकुंडु मानी कृतकृत्यता । वशेंसीं
 पावये अच्युता । आला प्रणमूनि अनता । तपस्थळीं हूनि आश्रमां
 ॥ ६२ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमा
 वर्णने । मृकुंडु आख्यान । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ५० ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमोस्तुते निरहंकारा । नमोस्तुते निराकारा । नमोस्तुते निर्वि-
 कारा । निराधारा सर्वाश्रया ॥ १ ॥ नमोस्तु जगत्तरगार्णवा । नमोस्तु
 जगद्धरिणाबुद्धिवा । नमोस्तु जगदाकार माधवा । नमो धन सुनीळा

१ सन्निध २ आवड, सत्तेष. ३ माठें, पुष्कळ ४ अश किंवा प्रतिबिम्ब
 रूपानें. ५ जगत्+हरिण (हरण)+अबुद (अबुध=अज्ञान)+इवा.

चिद्धना ॥ २ ॥ नमन करावया दुसरें । तुझे अनंतत्वाँ कौठें थोरें^१ ।
 अभिनव तुझे तुजमाजि स्फुरे । देवभक्तत्व अभेद ॥ ३ ॥ ऐसिया
 सुद्रा श्रीरामा । सुचित्य सुखद सेवकां आहां । किरणा कीर्णतेसी
 कैची सीमा । बाळार्कविंब पाहावें ॥ ४ ॥ आत्मा अनंताकाश व्यापक ।
 तयासी कैसे घ्याली लोक । हणौनि एकदेशी स्थान मस्तक । प्रति
 शररीं कल्पिलें ॥ ५ ॥ यालागि जेवढा ज्याचा देह जीव । तेवढा च
 तया सन्मुख देव । भीम देखोनि धारिल भेव । हणौनिया कृपालु ॥ ६ ॥
 पूर्व प्रकरणीं मृकुडूसी वर । देऊनि अदृश्य जाला सर्वेश्वर । स्वस्वरूप
 बाह्याभ्यंतर । निरंतर व्यापिलें ॥ ७ ॥ मृकुंडु निरतर हरीसी ध्याय ।
 तयासी पुत्र जाला मार्कंडेय । जो अपर श्रीहरि च काय । उत्पन्न
 गुणरूपन ॥ ८ ॥ धर्मवच्छळ दयाळ । आत्मज्ञ सत्यसंध निर्मळ ।
 तेजोमय मार्तंडमडळ । तेवि सुखद सुप्रकाश ॥ ९ ॥ जितात्मा सर्व-
 तत्वज्ञ । दांत शात कृतज्ञ । क्षमा सहिष्णु त्रिकाळज्ञ । तप करी हरि-
 प्रीत्यर्थ ॥ १० ॥ पुराणसहिता वरावया । वरद वर दे मार्कंडेया ।
 तस्मात्मुनिजन जाणती तया । नारायण ऋषिवेषीं ॥ ११ ॥ चिरजीवी
 महा भक्त । हरिहरनमनीं विभक्त । सर्वसशयविमुक्त । सदानदस्वरूपीं
 ॥ १२ ॥ जगत्येकैर्णवीभूत । तेव्हां स्यप्रभाव भगवत । दाखविता
 जाला अच्युत । जयालागि ॥ १३ ॥ मृकुंडुननयो विष्णुर्वानुग ।
 मार्कंडेय महाभाग । घोर जळमयीं मुक्तांग । शार्ण पणवित पडलासे
 ॥ १४ ॥ बाप भगवंत कृपानिधि । नीरें शरीरा न बाधी । घ्राणी
 प्राणा न अवरोधी । मृदुशय्येथें पडुडला ॥ १५ ॥ स्वयें नारायण
 जळशायी । मार्कंडेय रूपें अधिक नवलाई । शेषपृष्टि हि नाहीं ते ठाई ।
 केवळ जळीं हरिभक्त ॥ १६ ॥ ऐसा होता कोणकाळवरि । जोपर्यंत
 हरिशर्चिरी । ते संख्या यारिसावी चतुरीं । परम भोगवतीं ॥ १७ ॥

१ 'थारे' असा दुसरा पाठ आहे व तो बरा दिसतो, त्याचा अर्थ आश्रय, ठिकाण असा आहे. २ सत्यप्रतिज्ञ ३ सर्व पृथ्वी जलमय झाला तेव्हां ४ विष्णु+अनुग=अनुचर. ५ कुजलेले, वाळलेले शार्णपर्ण=निवाचे झाड. ६ पाणी. ७ शय्ये-प्रमाणे. ८ विष्णूची रात्र. ९ भगवद्भक्त पुरुषांनीं.

दशाभिः पंचभिश्चैव निमिषीं । काष्ठा बोलिजे महा पुरुषीं । तिसा
 काष्ठाची कळा रुषि । बोलती काळविद ॥ १८ ॥ तिसा कळांचा
 एक क्षण । सा क्षणाची घटिका प्रमाण । दो घटिकांचें मुहूर्त जाण ।
 तिसा मुहूर्तांचें अहोरात्र ॥ १९ ॥ तिसा दिवसाचा एक मास । दो
 मासाचा रतुभास । तीं रूतूचें विद्वांस । अयन बोलती ॥ २० ॥
 अयनद्वयाचा एक वल्हर । तो देवाचा एक वासर । दिन उत्तरायण
 निरतर । दक्षिणायन ते निशि ॥ २१ ॥ मानुषी प्रमाणासैं च ।
 पितृप्रमाण असैं साच । ह्यणौनि सूर्यचंद्रयोगें च । कव्यं दैतव्य
 तयांसी ॥ २२ ॥ दिव्याब्द सहस्रैर्वा अयुत । देवयुगाचें परिमित ।
 देवयुग सहस्रद्वयें कल्पांत । बोलिजे मुनेश्वरीं ॥ २३ ॥ ब्रह्मयांचे
 एके दिवसीं । संख्या बोलिजे चौदा मनूसीं । असो जितुकें प्रमाण दिव-
 सासी । तितुकी च ब्रह्मशौर्वरि ॥ २४ ॥ ते काळीं जगत्रय । अशेष
 पावतसैं क्षय । आतां अन्यत्प्रमाणोपाय । परिसावा विचक्षणीं
 ॥ २५ ॥ मानुषीं काळप्रमाणता । चतुर्युग सहस्र ब्रह्मदिवसता ।
 तद्वत् मास वर्ष शत सहस्रता । संख्या कल्पपर्यंत ॥ २६ ॥ परार्ध-
 द्वय काळ । तत्शत संख्या एक वेळ । तो विष्णूचा दिवस केवळ ।
 तितुकीच रात्री जाणावी ॥ २७ ॥ तावत्काळपर्यंत । मार्कंडेय जळीं
 जीर्ण पर्वत । मग विष्णु स्वशक्ति प्रेरित । ब्रह्मरूपें सृष्टि करावया ॥ २८ ॥
 इच्छामात्रें हसूनि जळ । सृष्टिरचना केलें स्थळ । देखोनि विस्मित मृकुंडु
 बाळ । वदी चरण हरीचे ॥ २९ ॥ आतां च जळ आतां च स्थळ । मी च
 देखतसैं केवळ । एतावता हरिलीळा अकळ । हरि सर्वत्र संपूर्ण ॥ ३० ॥
 कैचा आकार निराकार । कैचा विकार निर्विकार । मज प्रत्ययो घडला
 साचार । हरि सर्वत्र संपूर्ण ॥ ३१ ॥ कैचा मार्कंडेय कैचे प्राण । कैचा काळ
 कैचें प्रमाण । कैचें निर्माण कैचें निर्वाण । हरि सर्वत्र संपूर्ण ॥ ३२ ॥
 ऋषि मार्कंडेय विस्मित ऐसा । दिसे जागा ना निदसुरासा । कृतांजळी

१ श्राद्धकर्मान्त. २ द्यावयाचे तें. ३ अब्द=वर्ष. ४ दहा सहस्र. ५ या-
 बहल दासबोध द. ६ स. ४ ओवी २ पहा. ६ रात्र. ७ एकदरीनें.

धरुति शिरसा । स्तवन करी हरीचें ॥ ३३ ॥ नमो सहस्र शिरसा
 देवराया । नमो नारायणा अनामया । अनाधारा अप्रमेया । विश्वाधारा
 विश्वेशा ॥ ३४ ॥ नमो अजा सहजा निजानदा । नमो सदानंदविग्रहां
 गोविंदा । नमो अनता अक्षरा अतर्क्या मुकुदा । अकळा सकळा नमो-
 स्तुते ॥ ३५ ॥ नमो ज्ञानज्ञ यज्ञतिरूपा । नमो सच्चिदानंदस्वरूपा ।
 नमो मनातीता रूपारूपा । शब्दातीता शब्दमया ॥ ३६ ॥ सकळार्थ
 वर्णावया समर्थ वाणी । स्वर वर्ण व्याकरण खाणी । श्रुतीं स्मृतीं पुरा-
 णोपपुराणी । विश्वमुखीं विस्तारली ॥ ३७ ॥ ते वाचेसी वाट न फुटे च
 एकाकी । मग अंतःकरणस्फूर्तीसी केली मित्रकी । तन्हि तुजें स्वरूप
 नाकळे विवेकी । वेडावैलीसी राहिली ॥ ३८ ॥ जयाप्रति सागोनि सम-
 जवात्रें । तो तुझा तू च तयेसहित स्वभावे । मग सलज्ज एकपिंडीं वधुभावे ।
 खुणावली मौनावली ॥ ३९ ॥ हणौनिया चिन्मात्रैक मूर्ति । अकळ शब्दजा-
 ल संस्फूर्ति । स्वसवेद्य स्तव्यस्तवकवृत्ति । तुझा तू च नमोस्तुते ॥ ४० ॥
 ऐसें परिसोनियां स्तवन । सतोषला जगज्जीवन । प्रीति पावोनिया
 वचन । बोलता जाला वरदवर ॥ ४१ ॥ तपें स्तोत्रें मज तोषविलें ।
 माझे कर्म तुवा देखिलें । मदर्शन विफळ नव्हे सार्थक जालें । माग वर
 मृकुडुंजा ॥ ४२ ॥ मार्कंडेय हणो भगवंता । स्वभक्ता रक्षिसी भाग-
 वता । ते तुजें कैसें भागवत आतां । साग सांग श्रीरगा ॥ ४३ ॥
 तुझिया भक्ताची स्पृहा करी । तो हि तव भक्त होय हरि । हणौनि
 माझिये अभ्यतरीं । प्रीति जाणावया तथां ॥ ४४ ॥ जरि तू सुप्रसन्न
 जालासी । ज्या तुझा महिमा नेणवे श्रुतीसी । तो तू स्वमुखें सांग
 सशयासी । उरी नुरे मुरारि ॥ ४५ ॥ मुकुद हणो मार्कंडेया । पारिस
 प्रेमळा भक्तराया । भागवतमहिमा वर्णावया । अब्दकोटि न पुरती
 ॥ ४६ ॥ मद्रूप माझे भक्त । ऐसें जाणती ते च मुक्त । भक्त मज-
 हूनि विभक्त । भात्री ते मूढ पशुवेषी ॥ ४७ ॥ म्यां तुज वरदान केलें । तुवां

१ आमय=रोग. २ विग्रह=साकार देह. ३ वेड लागल्या प्रमाणें. ४ मार्कंडेया. ५ भागवत पुराण. ६ इच्छा.

हैं अनुपम्य मागितलें । तरि परिस आतां आपुलें । परम गुह्य सांगेन ॥ ४८ ॥
 भक्तरूपें सर्व भूतें । म्या रक्षिजेति भगवतें । मद्रूप ह्यणौनि तयातें ।
 वोळंगे माझी कृपाळुता ॥ ४९ ॥ आत्मैया आत्मजा नाहीं भेद । तैसे
 मद्भक्त आणि मी अधोक्षज अभेद । प्रकरणपर वाखाणे आत्मपद । तो
 नव्हे मी परमात्मा ॥ ५० ॥ मद्भक्ता भागवताचीं लक्षणें । तें सर्व जीवा-
 चीं संरक्षणें । पृथक् होत्साते एकात्मपणें । स्वसतोषें वर्तती ॥ ५१ ॥
 द्वेषिवें आपणासी आपण । याचें असें च ना कारण । किंवा विश्वरूप
 मी नारायण । भक्त तो मद्द्वेष करीना ॥ ५२ ॥ मद्भक्ताचा द्वेष करी ।
 त्यासी मी च स्वयें सहारी । परतु मद्भक्ताचा अभ्यतरीं । द्वेष नाहीं
 तत्त्वता ॥ ५३ ॥ माझिया भागवताचीं लक्षणें । तुवा पुसिलीं भक्तें
 सुलक्षणें । तरि परिस शुद्धांतःकरणें । स्वमुखें वर्णी श्रीहरि ॥ ५४ ॥
 जे सर्वभूतहितकारी । सर्वस्वेंसीं परोपकारी । जे सर्वभूत-
 सख्यकारी । ते च भागवतोत्तम ॥ ५५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा । प्र-
 पीडादि पातकाचा । स्पर्ष च नेणे जीव ज्यांचा । ते सुभागवतोत्तम ॥ ५६ ॥
 निस्पृह अपरिग्रहसीळ । सन्व सतुष्ट ज्ञात निर्मळ । धार्मिक सदाचार
 अचळ । ते सुभागवतोत्तम ॥ ५७ ॥ मातापिताशुश्रूषापर । देवतार्चन-
 रत निरंतर । तत्साह्यकर्ते जे हरिहर । पूजा देखोनि हर्षती ॥ ५८ ॥
 वर्णी यति गुरु पूजक । सर्वनिंदा नि कळक । जे का परगुणग्राहक ।
 हितवक्ते समदर्शी ॥ ५९ ॥ गंगाविश्वेश्वरादि तीर्थी क्षेत्री । भ्रमती नि-
 भ्रम जे श्रोत्री । हरिहरप्रतिमा पाहाती नेत्रीं । अर्चिती वदिती स्तविती
 जे ॥ ६० ॥ देव देवसंघें पद्मतटाकें । वापी कूप कांसारादिकें । वृक्षा-
 राम विश्रामदायके । करिती अथवा उद्धरिती ॥ ६१ ॥ तुळसी वदन
 पूजन रोपण । जळसिंचन तृणछेदन गधा घ्राण । तत्काष्ठनिमाळाधा-
 रण प्रदक्षिण । मजुरिकादळीं हरि अर्चिती ॥ ६२ ॥ तुळसीमृत्तिका
 गंगामृत्तिका श्वेत । ऊर्ध्वपुडू धरिती शखचक्राकित । कमळाक्षमाळा
 कमळाकात । स्फुरद्रूप अतरीं ॥ ६३ ॥ वेदार्थ धर्मशास्त्रार्थ वक्तार ।

पुराणश्रवण पठण निरंतर । अतिथी सज्जन पूजनतत्पर । सत्य वाश्रत
जितात्मा ॥ ६४ ॥ शिवपदार्चन प्रेमळ । भस्मत्रिपुंड्रमडित भाळ ।
तनु भस्मोद्धूळन धवळ । रुद्राक्षमाळाळकृत ॥ ६५ ॥ शिवाविष्णुर्सा
समान बुद्धि । मृदोर्ध्व पुडूवारि भस्मत्रिपुडू विधि । शंखचक्रां रुधारक
दृढधी । हरिहरस्मरणतत्पर ॥ ६६ ॥ यज्ञ तप व्रत दाने । करिती हरि-
हरार्चने । हरिहरमूर्तिध्याने । कीर्ति सदां कर्णपुटी ॥ ६७ ॥ जेथे नसती
सर्वावगुण । जेथे वसती सर्व सद्गुण । जेथे माझे नामस्मरण । कीर्तन
माझे अखंड ॥ ६८ ॥ मम नामस्मरणे सगद्गदित । मद्रक्कावलोकने
रोमांचित । मम कीर्तनानंदे डुल्लुत । मजपुढे लोळती ॥ ६९ ॥ मम ना-
माकित केवळ भोळे । वेद शास्त्र कांहीं च न कळे । मज भगवतासी तों
सर्व हि कळे । तो मी वळने त्याजवळी ॥ ७० ॥ मत्प्राप्तीकारणे सर्व
हि श्रम । मत्प्राप्तीविण सर्व हि विराम । तो मी च स्वये श्रीराम । म-
नामस्मरणीं तिष्ठतसे ॥ ७१ ॥ मन्नामकीर्तनश्रवणे । म्या असह्यात
तारिले नारायणे । मदाश्रयेविण न सीणिजे कोणे । विशेष आतां कलि-
युगी ॥ ७२ ॥ सर्व धर्मबहिष्कृत । मम नामस्मरणमात्रे तरत । ऐसें
साधन कोण वीर्यवत । पतित पावन करावया ॥ ७३ ॥ ऐसिया मम
नामान्वित ज्याचे वदन । ते मद्रूप माझे हि सदन । नवल त्याचे माझे
अनुमोदन । ते मद्रूप मी तद्रूप ॥ ७४ ॥ ऐसीं भागवतलक्षणरूपे । म्यां
तुज सांगितलीं सक्षेपे । अशेष न वर्णवतीं अमूपे । आब्दसहस्रे वर्णि-
तां ॥ ७५ ॥ याकारणे तू हि विप्रवरा । पुनर्युगांतवारि करीं सदाचारा ।
मम नामरूपस्मरणपरा । पद निर्वाण पावसी ॥ ७६ ॥ ऐसा मार्क-
डेयासि देऊनि वर । अदृश्य जाला सर्वेश्वर । तैसा च हरिभक्त ऋषे-
श्वर । शाळग्राम सुक्षेत्री ॥ ७७ ॥ जप तप ध्यान यज्ञ दान । करितां
विशुद्ध जालें मन । हरिकृपां उत्पन्न जालें ज्ञान । तेणें कैवल्य पावला
॥ ७८ ॥ याकारणे हरीचे दास । हितकारक सर्व भूतांस । हणौनि
हरिरूप मार्कडेयास । देवें स्वमुखें निगेपिलें ॥ ७९ ॥ श्रुति , स्मृति पु-

रण युक्ति । सर्वथा करावी हरिमक्ति । परम सुगम नामोक्ति । वाचा
वदनी अविकळ ॥ ८० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
विष्णुमहिमावर्णने । मार्कंडेयोपाख्यान । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ५१ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नामस्मरणमात्रे सुकुंदा । अशेषाधहरा स्वपदप्रदा । नमो
आश्रितजनवरदा । दामोदरा नमोस्तुते ॥ १ ॥ ममात्मा सर्व भूतात्मा ।
ममत्वा सर्वत्वातीत तू स्वात्मा । अवघा आत्मा च कैचा अनात्मा ।
मह्यमेव नमोनमः ॥ २ ॥ देव होऊनि यजावे देवासी । तेथे पृथुकत्व
कैचे भक्तासी । ऐसिया सुखसभ्रमासी । मह्यमेव नमोनमः ॥ ३ ॥
स्वता स्वस्वरूप सागर । सामरस्ये परि तरंग तदाकार । स्वये श्रीहरि
विश्वभर । अविभक्त भक्त भजनेसी ॥ ४ ॥ लणौनि देवभक्त अनन्य ।
ते च भक्तिप्रेम मुनिमान्य । लोकत्रयी धन्य धन्य । केवळ नामे आतुडे
॥ ५ ॥ पूर्व प्रकरणी कथा अन्वय । वर्णिला भक्तराज मार्कंडेय । आतां
अग्र कथाप्रेमनिर्चय । परिसा माहेमा हरीचा ॥ ६ ॥ यज्ञमाळी सुमाळी
सोहोदर । भक्तिचरित अति रुचिर । पठता परिसतां पापसहार । वाजी-
मेधफळ लाभे ॥ ७ ॥ कोणहीयेक विप्र वनांतरी । वेदमाळी नामे
निर्घारी । वेदवेदांगपारंग श्रीहरि- । पूजक परम धार्मिक ॥ ८ ॥ सर्व-
भूतदयायुक्त । असतां आरभले अयुक्त । अत्यंत जाला धनासक्त ।
कुटुंबभरणाकारणे ॥ ९ ॥ अविक्रय वस्तु विक्रय करी । चाडाळादि
प्रतिग्रह भरी । तप तीर्थ व्रत अर्थावरी । देऊनि धन सचिले ॥ १० ॥
तयासी जाले दोनी कुमर । यज्ञमाळी सुमाळी सुदर । अति सुलक्षण
मनोहर । कांतिवत साजिरे ॥ ११ ॥ दोनी नदन आणि बहु धन ।
वेदमाळी पावला समाधान । हर्षे निर्भर जाले मन । अति श्लाघ्यता
मानित ॥ १२ ॥ मग कोणहीएके दिवसी । अवलोकिता जाला स्वधना-

सौ । तर्क गणना न करवे त्यासी । अकसल्या कुठित ॥ १३ ॥ बाप
 हरिपूजाप्रभाव समर्थ । सहज हि केलिया नव्हे व्यर्थ । अनर्थांमाजि
 परमार्थ । आरंभला अभिनव ॥ १४ ॥ आपुलें हि नव्हे देवाचें । सुवर्ण
 टेविलें देखोनि साचें । मन लुब्ध जालें अज्ञीचें^१ । मागता रुदन माडि-
 लें ॥ १५ ॥ रुदनापासूनि जालें रजत । तें च देव पालटलें
 घेत । रक्षिलें अज्ञीचें मनोगत । ऐसी वस्तु हिरण्य हें ॥ १६ ॥
 धन्य भगवदर्चनमहिमा । धनिवृत्ति पावली उपरमा । देवमाळी स्वअ-
 तरयामा । विवेकी प्रवर्तला ॥ १७ ॥ अन्यायार्चित बहु अर्थ । याचा
 केला अति स्वार्थ । तर्हि अद्यापि हि मनोरथ । माझा न मनीं सत्रुति
 ॥ १८ ॥ कनकाचळ यावा घरीं । एवढी तृष्णावाढी धरी । ठेऊ कोठें
 कवणेपरीं । यत्न हे चिंता लागली ॥ १९ ॥ अतएव धिग् हे
 मनोवासना । बहुत जाली विटवना । काया जीर्ण जाली परि हे जना ।
 तृष्णातरुणी वाढतसें ॥ २० ॥ जीर्ण विरंग जाले नेत्र । जीर्ण बधिर
 जाले श्रोत्र । जीर्ण विरूप जालें वक्र । दंत जीर्ण उमळले ॥ २१ ॥
 जीर्ण केश जीर्ण त्वचा । जीर्ण जिह्वा विकळ वाचा । जीर्ण शक्ति
 इद्रियाचा । जीर्ण जाला समूह ॥ २२ ॥ तृष्णा जीर्ण नव्हे पापिणी ।
 नित्य नूतन हे तरुणी । इच्या सर्गें पडित गुणी । मूढता पावे प्रसिद्ध
 ॥ २३ ॥ तृष्णार्त न मनीं परनिंदा । तृष्णार्त न मनीं जनापवादा ।
 तृष्णार्त विश्रांति नपवे कदा । इहलोकीं पर कैचि हो ॥ २४ ॥
 तृष्णेचें विचित्र वैभव । जिवाला विभव लाघव । देखत देखत च
 होत वाव । हा विवेक हों नेंदी ॥ २५ ॥ हे भवतृष्णा कृष्णमुखी ।
 इनें विश्व हें केलें दुखी । इच्या परित्यागेंविण सुखी । नव्हती शाश्व-
 ताशय ॥ २६ ॥ पुत्र कळत्र प्रीतीचीं होतीं । हे हि पाळावी याचिये
 रीतीं । परि परमेश्वर तों नव्हती । जें अनन्य भावें भजावें ॥ २७ ॥
 म्या अर्चूनि अन्यायधन । केवळ करावें या अधीन । तरि माझे पर-

१ अज्ञानी मनुष्याचें. २ रूपें. ३ शांति. ४ व्यर्थ. ५ कळतोंडी.
 ६ पुत्रकळत्रांच्या.

लोकसाधन । तत्वतां राहिलें च कीं ॥ २८ ॥ तरि माझिया वाचिल्या
 पढल्याचें फळ । हें चि जालें कीं केवळ । हे माझी मज लाज न वटे
 तों निर्फळ । ग्रथ सतउपदेश ॥ २९ ॥ आतां असो हे मृगतृष्णा ।
 साड्ढनि भजों आत्मयां कृष्णा । सेवितां ससारशार्वरीकृष्णा । सुप्रकाश
 न पविजे ॥ ३० ॥ मग तो वेदमाळी महाभाग । द्रव्याचे केले ध्यारी
 भाग । दोनि दोहीं पुत्रासी देऊनि, विभाग । दोनि आपण घेतले
 ॥ ३१ ॥ अशेष दोष प्रायश्चित्त । पावावया पद अच्युत ।
 आरभिलें पुण्यसचित्त । व्यय करुनि धनाचा ॥ ३२ ॥
 आरंभिले तटागाराम । जेथें प्राणी पावती सुविश्राम । सतोषें विश्वात्मा
 श्रीराम । पुण्याचळ वाढती ॥ ३३ ॥ हरिहरादि देवालयें । हरि हरलिंग
 प्रतिष्ठा स्वयें । अन्नदानादि दानें विनयें । करी गगातटाकीं ॥ ३४ ॥
 हरिप्रीत्यर्थ व्यय केला । मग नरनारायणस्थानासि आला । तेथें
 मुनिआश्रम देखतां जाला । सदा फळ पुष्प मनोहर ॥ ३५ ॥ तेथें
 शोभती मुनिवर । जैसे खांडववर्नी अमर । मध्यें शोभे सुरेश्वर । तैसा
 मुनि जानंति ॥ ३६ ॥ अमरा प्रिय अमृतपान । ऋषीतें सेव्य ब्रह्मज्ञान ।
 ब्रह्मोपनिषदाचें व्याख्यान । ब्रह्मध्यानें सामरस्यें ॥ ३७ ॥ ब्रह्मसाक्षा-
 त्कार बाणला देहीं । विषय रागादिकीं विदेही । शीर्णपर्णाशिन स्वप्रकाश
 पाहीं । जैसीं बाळार्कमंडळें ॥ ३८ ॥ तयाप्रति येऊनि वेदमाळी ।
 दंडवृत्त जाला भूमंडळीं । यानतरे जानति ते काळीं । करी अति-
 थीपूजन ॥ ३९ ॥ बैसों घातलें मृगासन । कदा मुळा फळाचें
 आशन । सुसीतळ केलें जळदान । आश्रमधर्म सपादिला ॥ ४० ॥
 यानंतरे वेदमाळी । विनविता जाला कृतांजळी । भगवंता निःकल्मष
 कृतकृत्य ए काळीं । जालों भवदर्शन ॥ ४१ ॥ आतां करीं शरणा-
 गतोद्धार । तूं सद्गुरु सधन दानशूर । ज्ञानोपदेश करीं करुणाकर ।
 ह्यगौनि केलें प्रणम्य ॥ ४२ ॥ ऐसा देखोनियां सद्भाव । सुप्रसन्न
 जाला श्रीगुरुराय । जानंति मुनि अनुग्रहानुभव । करिता जाला हास्य-

मुखें ॥ ४३ ॥ जानंति ह्यणे वेदमाळी । स्मर स्मरारिप्रिय नामावळी ।
 नारायण नाम नित्य काळी । जप करीं आखंड ॥ ४४ ॥ ध्याई
 विष्णु विश्वरूप । जो चिदात्मा चित्स्वरूप । वेदीं वर्णिजे स्वस्वरूप ।
 चैतन्यघन स्वप्रकाश ॥ ४५ ॥ जें जगदादि निर्मळ । जें गगन्मूळाचें
 हि मूळ । जयास्तव हें जगजाळ । वीचिं वत भासत ॥ ४६ ॥ जयाचा
 करितां स्तवनवाद । जाले नाना दर्शनभेद । तयामध्यें मुख्य अभेद ।
 वेदांत सिद्धात जो ॥ ४७ ॥ तेथिचा ऐसा अनुभव । जें जालें
 जयापासाव । तें तन्मय च कीं अनुभव । सद्य प्रत्ययकारक ॥ ४८ ॥
 तो महाविष्णु परमात्मा । साकार निराकारें स्वात्मा । तदश केवळ जी-
 वात्मा । जळतरंगाकारता ॥ ४९ ॥ तरंगाकारता वांकडी । काढितां
 न ये जैसी काडी । निश्चळ जळ च निवडी । तो चि पावे जीवन
 ॥ ५० ॥ सतरंग जळ जो घोट्टी । तरंग आडकेति ना त्याचे कंठी ।
 ह्यणौनि प्रगट श्रुतीची गोष्टि । जगद्विष्णुस्वरूप ॥ ५१ ॥ आवर्षे जग-
 द्विष्णुविलास । वीर्षे च अमोघ सावकाश । तेथे मिथ्या जो जीवाभास ।
 भासला होता ॥ ५२ ॥ तो निरसावयाचें साधन । याचें विवेकाचें परि-
 शोधन । साधक च व्हावया निधान । विधानयुक्त हरिभक्ति ॥ ५३ ॥
 विधान भक्तीचें मुख्य भावार्थ । मग जे मिळती ते च पदार्थ । भावें
 विश्वासेंविण व्यर्थ । बाह्य बुध्या खटपट ॥ ५४ ॥ अनन्य ऐसें आहे
 पद । ह्यणिजे तत्वता नसोनि भेद । भक्तिसुखाचा स्वानंद । अच्युतत्वे
 अविच्युत ॥ ५५ ॥ ऐसी भक्ति ते उत्तमोत्तम । तेथे हरे द्वयाचा श्रम ।
 देवाभक्ता सुविश्राम । स्वस्वरूप सरूपें ॥ ५६ ॥ या सर्व हि अर्थाचें
 मूळ । गुह्याचें हि गुह्य सफल । नामस्मरण मात्र केवळ । नारायणा
 रामाचें ॥ ५७ ॥ तें वदनीं वसों दे अविचळ । असों दे हृदयीं तनु
 सुनीळ । चतुर्भुज अबुजाक्ष तेजाळ । आयुधाभरणांबराचित ॥ ५८ ॥
 विष्णुमय सर्व हें प्रमाण । तथापि तर्जीं सर्व अवगुण । रैजीं सर्व हि

१ जळतरंगाप्रमाणे. २ पासून. ३ पाण्याचा घोंट घेई. ४ सत् किंवा
 असत् कोणतेही गुण असोत, त्याचें यजन कर.

सद्गुण खूण । उपदेशिली मुनींद्रें ॥ ५९ ॥ पूर्वीं स्वाचार हरिपूजन ।
सत्क्रियायोगें शोधूनि मन । प्रबोधिलें आत्मज्ञान । पुढें हि क्रिया तद्रूपें
॥ ६० ॥ असों वेदार्थ पावोनि वेदमाळी । शरीर सोडिलें काशीस्थळीं ।
हे कथा श्रवणपठणें प्रेमळीं । पाविजे सुखें हरिपद ॥ ६१ ॥ स्वस्ति
श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । वेदमाळी ।
नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ५२ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो भक्तजनाशयपाळका । नमो भक्तजनचित्तलक्षका । नमो
भक्तवचनमात्रें क्षाळका । पातकी पापकर्दम ॥ १ ॥ भक्तवचनें अभक्त
पापी । भक्तभिडे पुण्यरूपी । करूनियां देसी पुनरपि । स्वपद भक्तांगी-
कृता ॥ २ ॥ हरिभक्ताचा शरणागत । तो मुख्य भक्त मानी भगवंत ।
अथवा भक्त जयावरि कृपावंत । तो भलता असो भलतैसा ॥ ३ ॥
तयावरि हरीची अति प्रीति । हरि तयाचा होय सागाती । लळे पाळी
बहुता रीतीं । जैसा पौत्रासी पितामह ॥ ४ ॥ आवडतया सुपुत्राचें
बाळक । बहुत स्वप्राणापरिस अधिक । तज्जनकसुखार्थ तज्जनक ।
पाळी तेविं हरि भक्तभक्तां ॥ ५ ॥ पौत्र पितामहता हि अनसारिखी ।
हरीची कृपा सर्वसारिखी । भक्त आणि भक्तभक्त समसुखी । श्रीहरीचे
स्वपदीं हो ॥ ६ ॥ श्रीहरि सर्वस्नेहातीत । परि तो भक्तस्नेहान्वित । सर्व विषयीं
उदास परि लोलुगत । भक्ताचिये संगतीं ॥ ७ ॥ जेणें शरणांगताकारणें ।
लक्ष्मी शापिली नारायणें । अश्विनौकुमरकरणें । अश्विनी होसी हणोनिया
॥ ८ ॥ कोण्ही एके काळवेळीं । शेषशयनीं वनमाळी । चक्र दिधलें
लक्ष्मीजवळि । दैत्य येतां वधावा ॥ ९ ॥ तव ते अश्विनौकुमर । करू

१ लडिवाळपणाचे हट्ट. २ आपल्या आवडत्या मुलास सुख व्हावें, त्यास बरें
घाटावें ह्मणून त्याचा बाप त्याच्या मुलाचे ह्मणजे आपल्या नातवाचे ज्याप्रमाणें
कोड पुरवितो, त्यावर प्राणापेक्षा ही जास्त प्रीति करतो त्याप्रमाणें भगवत हा
आपल्या भक्ताचे जे भक्त आहेत त्यांचे कोड पुरवितो. ३ भक्तांचे भक्त.
४ जल वन देवी, यक्षिणी.

तले नमस्कार । देखोनि अश्वाननें भयकर । चक्रें छेदिलें नेणतां ॥ १० ॥
 तेहीं केलें हरीचें ध्यान । गजवजुनी धाविनला जगजीवन । सावध
 करुनि आलिंगन । चहूं भुजां दिधलें ॥ ११ ॥ करीं धरुनि आणिले
 श्रीहरि । कृवळूनि कृपामृतकरीं । मग कोपला लक्ष्मीवरि । अश्विनी
 होयीं महा वनीं ॥ १२ ॥ लक्ष्मी ह्मणे घडलें नेणत । परि शाप वि-
 मळ गरळवत । तीर स्वामी हि नागरूपें असोत । तये च वनीं वैलिम-
 कीं ॥ १३ ॥ मग ते नाग अश्विनी । लिळां वसतां तये वनीं । स्व-
 काळें परस्परें अवलोकुनी । सयोग जाला तयांसीं ॥ १४ ॥ मार्ग-
 शीर्षीपासुनी श्रावणीं नव मास । एक वीरपुत्र जाला तेजोमय पचमीस ।
 यालागि तदिनीं पुजावें नागास । भक्तियुक्त भागवतीं ॥ १५ ॥ असो
 हें पुत्रमुख पाहावयाकारणें । मृत्युलोका आलीं लक्ष्मीनारायण । एन्हवीं
 खिशापें भर्ताराकारणें । केविं बाधू शकिजेलि ॥ १६ ॥ खिशाप नचले
 भर्तारीं । पुत्रशाप नचले पितियावरि । शिष्यशाप नचले काळांतरीं ।
 गुरुवरि तपें हि ॥ १७ ॥ कल्माषाघ्नीं वशिष्ठाप्रति । शापावया जळ
 घेतलें हातीं । स्त्री ह्मणे नचले मग स्वपदीं भूपति । टाकितां जाला
 आघ्रपाद ॥ १८ ॥ आतां असो हें अघटित केविं घडे । वैकुठीं संतान
 कां न जोडे । भवानिशापें विघडे । हो च नपवे बाळक ॥ १९ ॥ गि-
 रिजेसी जाला जेष्ठ पुत्र । हें हरीसी जाणवलें विचित्र । ह्मणे हा सांग
 जालिया स्वतत्र । दोनी प्रभुता कैलासीं ॥ २० ॥ मग विष्णु पातला गुप्त-
 रूप । विघ्नाहातीं नेवविलें शिर सुरूप । गौरी बोलिली निःसंतानशाप ।
 गजसुरास्यें जीवविला ॥ २१ ॥ विष्णुसी पुत्र नाहीं यालागिं । हरि वि-
 रंचीचे वीतरागी । तिहीं लोकीं तिघांलागिं । अद्वितीय प्रभुता हे ॥ २२ ॥
 महाविष्णुसी नाहीं बाळक । याचस्तव काय शरणागतपाळक । असो हें
 भक्तिप्रेमाचें कौतुक । जगज्जनक श्रीहरि ॥ २३ ॥ लक्ष्मीहूनि दास
 आवडे । तया शरण जावें हें कां हो नावडे । तया करुणाकराचे पवाडे ।

१ मनुष्याचें मुख व सर्पाची शेपुट असे एक प्रकारचें यक्षाचें रूप. २ वारु-
 लांत. ३ कल्माषपाद राक्षसानें पूर्वजन्मीं. ४ सर्व इन्द्रियांनीं व लक्षणांनीं युक्त.
 ५ गजासुराचें शिर बसवून. ६ 'हर' असा दुसरा पाठ आहे.

तीर्थ श्रवणं परिसा हो ॥ २४ ॥ वेदमाळी जालिया हरिरूप । यज्ञमाळी
सुमाळी सुरूप । तयाचें चरित्र पुण्यरूप । परिसा हरिपदप्रासिद ॥२५॥
पितृउपार्जित जें धन । तें अनुजासी दिधलें वांटून । तेणें मदे सुमाळि-
याचें मन । कुमार्गी प्रवर्तलें ॥ २६ ॥ माडला धनाचा असव्यय ।
वारांगनाविलासलालस हृदय । गीतनृत्यलुब्ध तो काय- । एक नैदी
तयांसी ॥ २७ ॥ तें स्वद्रव्य सरलियावारि । निःशंक आरभिली चोरी ।
तेणें अर्थ अनर्थकरी । यथेष्ट पन्नांगनागमन ॥ २८ ॥ ऐसें देखोनि अनु-
जाचरण । दुःखी जाला अग्रज हरिपरायण । बहुत सिकविला निवार-
ण । करी ह्मणे पापाचें ॥ २९ ॥ नीति सांगतां क्षोभाभिभूत । खड्ग
धेऊनिया उन्मत । मारूं धाविला देखोनि बहुत । आवधे लोक च को-
पले ॥ ३० ॥ ताडित पाडिती बाधोनि । यज्ञमाळी अश्रु लोचनी ।
विनीत सकळासी प्रार्थुनी । सोडविला सहोदर ॥ ३१ ॥ आधि च कृ-
पाळ दीनदयाळ । वरि बधुस्नेहें स्नेहाळ । ग्रहासी आणूनियां साभाळ ।
केला सर्व प्रकारीं ॥ ३२ ॥ बहु कष्टी जालासि वछा । एथूनि साडी
परती पापइछा । स्वधनविभाग दिधला स्वेछा । स्वधर्म सुखें असावें
॥ ३३ ॥ परि तो मूढात्मा दुर्मति । तद्धनें हि चढली पापोनति । वैर
जारस्त्रियासीं रति । अति प्रमाद मांडला ॥ ३४ ॥ करी दुग्ध शर्करा
सेवन । सदा सर्वदा मद्यपान । गोमांसादि अभक्षाशन । चाडाळत्व पा-
वला ॥ ३५ ॥ दोषें दडूं पाहाती जन । राजा करूं पाहे शासन । सर्व-
भयें केलें पलायन । विजना वनाप्रति गेला ॥ ३६ ॥ हा अनुज हा
अनुज । ह्मणोनि शोक करी अग्रज । इहामुत्र जालासी दुःखभाज ।
यज्ञमाळी तळमळी ॥ ३७ ॥ असो आता तो यज्ञमाळी । सर्व धर्मआ-
चारें नित्य काळीं । जनकें केलीं आरामदेवाल्यादि तळीं । त्याचें करी
सरक्षण ॥ ३८ ॥ स्वधनें स्वधर्मार्चन केलें । सर्व हि सत्पात्रीं समर्पिलें ।
सत्सग सन्मार्ग वृत्तीं लाविलें । प्रेरी दया सर्व भूतीं ॥ ३९ ॥

१ पवित्र. २ कान. ३ पण्यांगना=वेश्या. ४ धाकट्या भावाचें ह्मणजे
यज्ञमाळीचें आचरण. ५ पुष्कळ. ६ इहपरलोकीं.

सन्मार्गप्रेरणाचें पुण्य । स्वकीयाचरणापरिस धन्य । नित्य वि-
ष्णुगृहीं अनन्य । करी हरिपरिचर्या ॥ ४० ॥ ऐसियापरि स्व-
काळीं । जनीं वनीं बंधुजाळीं । वार्द्धक्य पात्रोनि एके वेळीं ।
पचत्व पावले सहोदर ॥ ४१ ॥ यज्ञमाळी हरिपूजापरायण ।
तयासी तुष्टला नारायण । विमान शत सकुळीं आरोहण । मुनि स्तविती
सुर पूजिती ॥ ४२ ॥ गंधर्व गाती अप्सरा नाचती । नाना स्वनाचीं
वाद्यें वाजती । मंगळ आरार्त्तिका बोवाळिती । पुष्पें वर्षती भूतळीं ॥ ४३ ॥
ऐसिया हरिप्रियाचा होता वास । हणौनि सुमनीं पूजिती महीस । जय-
जयकार परमोल्हास । देखती लोकपाळतें ॥ ४४ ॥ दिव्य देहो दीप्तिमत ।
दिव्याबराभरणभूषित । दिव्य गंध सुमनार्चित । देखे यममार्गतिं ॥ ४५ ॥
तव प्रेतशरिराभिभूत । विवस्त्र क्षुधातृषाक्रांत । पाशबद्ध ताडिता आक्र-
दत । दुखें धावे इतस्ततः ॥ ४६ ॥ आंगीं फुटलिया शस्त्रधारा ।
रुधिर भरलेंसें शरिरा । रुदे स्फुदे कापें थरथरा । अति निर्घातें हाणतां
॥ ४७ ॥ ऐसें देखोनियां यज्ञमाळी । अति द्रवला हृदयकमळीं । विष्णु-
दूतासी कृताजळी । पुसता जाला ॥ ४८ ॥ जी हा कोण आहे प्राणी ।
बहुत करिताति जाचणी । तवं ते बोलंती हास्य वाणी । हा सुमाळी
भोगी स्वकर्मफळ ॥ ४९ ॥ हें परिसोनियां सोहोदर । झळबला संसार-
मायेचा पदर । मग पुसता जाला सत्वर । कवणें गुणें सुटे हा ॥ ५० ॥
तुळी माझे शाश्वतबधु । सता सप्तपदीं मित्रसमधु । ससार एकोदरता
मिथ्या बोधु । परि दर्शनवाधा झळबिलें ॥ ५१ ॥ तव ते हणती
भक्ताब्धिपारगा । परम भागवता भगवतानुगा । अनुज उद्धरीं पुण्य दे
गा । गोचर्ममात्रोपलेपनाचें ॥ ५२ ॥ हरिद्वारीं स्वकरें पूर्वभर्वें । तुवां
उपलेपन केलें स्वभार्वें । तू विश्वंभर नामप्रभार्वें । वैश्ययाति होतासी
॥ ५३ ॥ तू साडिलासि बधुजनीं । क्षुधा शोक सतत निर्घनी । वृष्टि-

१ परमेश्वराची सेवा. २ योग्य काळ आला तेव्हां. ३ वडील बधु जनी
व धाकटा वनीं. ४ कुळासमवेत ५ गाईच्या कातळ्याच्या मापाइतका जमि-
नीचा भाग. ६ गंध किंवा उटी लावणे.

काळीं फिरतां विजनीं । हरिमदिर देखिलें ॥ ५४ ॥ तेथें गळोनि जाला
 कर्दम । तो तों निरशिला पावावया विश्राम । परि तो कृपानिधि श्रीराम ।
 उपलेपन मानिलें ॥ ५५ ॥ तेणें महापुण्यप्रभावे । ब्राह्मण्य हरिभक्ति
 पावलासि वैभवे । आतां कल्पकोटि शतें भक्तिभावे । हरिसन्निध वससी
 तूं ॥ ५६ ॥ पुढें तेथें च उत्पन्नज्ञानें । मोक्ष पावसी समाधानें । अनुज
 उद्धरीं पुण्यदानें । गोचर्ममात्रोपलेपनाच्या ॥ ५७ ॥ महा पातकाचा
 निधि । उपलेपन मात्र गोचर्मावधी । तत्पुण्यें उद्धरेलि हें विबुधीं । हरि-
 किंकरां प्रबोधिलें ॥ ५८ ॥ तैसा च तत्काळ यज्ञमाळी । सकल्प करितां
 च हृदयकमळीं । अंधुवेष्टित यमदूतमडळी । ते दुरीच्या दुरी पळाले
 ॥ ५९ ॥ वाप भगवद्भक्तीचें महिमान । भगवतें प्रेरिलें विमान । सुमाळी
 हि दैदिप्यमान । वाहोनि आणिला तेथें ॥ ६० ॥ ते दोघे सोहोदर ।
 विमानीं भेटले हर्षनिर्भर । पूजिती सुर स्तविती मुनिवर । गजरे आले
 वैकुठा ॥ ६१ ॥ यज्ञमाळी हरिसारूप्यता । पावोनि दिव्य भोग भोगूनि
 स्वतां । चिरकाळें स्वइच्छा उत्पन्न ज्ञानता । मोक्ष पावला हरिपदीं ॥ ६२ ॥
 सुमाळी दत्तोपलेपनसुकृते । दिव्य भोग भोगूनि अयुतायुते । उत्तम
 ब्राह्मणजन्म पुनरोगते । पावला सर्वगुणसंपन्न ॥ ६३ ॥ वेदपारंग
 धनवत । सदाचारसीळ कृत सुकृत । विशेष हरिभक्तिप्रेमार्जित । हरि-
 पूजापरायण ॥ ६४ ॥ गंगास्नान विश्वेशदर्शन । हरिहर अभेद महामन ।
 अतीं पावला परम स्थान । जें योगियां दुर्लभ ॥ ६५ ॥ एवढें उपले-
 पनाचें फळ । तरि एकदा तन्निह करूत प्रेमळ । सर्वदां करूनि पूजिती
 गोपाल । त्याचा महिमा न वर्णवे ॥ ६६ ॥ हरिपूजन स्वभावे हि घडे ।
 तथा भववध स्वर्गीं हि न घडे । हरिपूजक पूजिता जोडे । हरिकृपा
 अनयासें ॥ ६७ ॥ हरिभक्ताचेन संगमात्रें । महापातकी शुद्ध क्षणमात्रें ।
 शुश्रुषानिरत प्रीतिपात्रें । होती महाविष्णूचीं ॥ ६८ ॥ हरिनामस्मरणा-
 हूनि जगीं । साधन समर्थ नाहीं कलियुगीं । पावो इच्छिती परमानंदा-
 लागि । तिहीं नाम स्मरावे ॥ ६९ ॥ सर्व धर्मकर्महीन पतित । नाम-

स्मरणमात्रे च तरत । पूर्वाह्नि आले असख्यात । ज्यांचीं विख्यात
अख्याने ॥ ७० ॥ तरि ते नाम रामाचे विश्वासे । सुखें स्मरावें साव-
काशें । स्वानंदें स्वप्रकाशें । पावावया वैकुण्ठ ॥ ७१ ॥ हरिभक्तभेदि
श्रवणफळ । हरिप्राप्ति च कीं केवळ । अग्रकथा परिसा रसाळ । महिमा
हरिभक्तीचा ॥ ७२ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
यज्ञमाळीसुमाळीचरितवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ९३ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

जय जय जगदेकस्तवना । जय जय महदाख्याना । जय जय
श्रुतिकीर्तना । रामा रमावल्लभा ॥ १ ॥ जय जय जगद्रूपा । जय जय
मात्रुका स्वरूपा । सर्वार्थता वर्ण अमूपा । सर्वमुखें सर्वेश्वरा ॥ २ ॥
जय जय अनंत मूर्ति । जय जय अनंत कीर्ति । जय जय अनंत
स्फूर्ति—। प्रदा स्तवनीं अंवनीशा ॥ ३ ॥ जय जय जगत्प्राणा । जय
जय जगत्प्राणा । जय जय जगत्कारणा । जगदानदा जगन्मया ॥ ४ ॥
जय जय वाष्मना अनावरा । जय जय स्फुरणकारण परात्परा । जय जय
स्वसवेद्या निरतरा । नित्य निर्मळ गुणार्णवा ॥ ५ ॥ जय जय स्तव-
नोन्मुख सन्मुखा । स्तवनाशय सतुष्टा चित्सुखा । तव स्तव नाकळे
सहस्रमुखा । तो तूं मानवा अल्पे आकळसी ॥ ६ ॥ जयाचें एक नाम
एक च वेळ । स्मरता हरे अनेक जन्माघजाळ । विशेष पावे कैवल्यफळ ।
जे योगियां दुर्लभ ॥ ७ ॥ तयासी प्रणम्य न करी अनन्य । तो प्रेत-
तुल्य अति जघन्य । हरिपूजाहीन वैशम जनमान्य । ते स्मशानतुल्य अपवित्र
॥ ८ ॥ जो न करी हरिपूजा । द्वेषी वेदादि गोद्विजा । तो राक्षस ह्यणौनि
गरुडध्वजा । विन्मुख दुःखभाजन ॥ ९ ॥ द्विजद्वेषी हरिपूजा करी । ते
पूजा निर्फळ निर्धारी । अन्यश्रेयविनाशार्थ पूजा हरि । ते पूजा सहारी

१ अवनी=पृथ्वी किंवा अवन=संरक्षण, आनंद, सतोष २ अधम.
३ गृह. ४ पात्र. ५ दुसऱ्याला पुण्य प्राप्त होऊ नये किंवा दुसऱ्यास काही
फायदा होतो आहे तो होऊं नये ह्यणून.

पूजका ॥ १० ॥ करी श्रीहरीचें पूजन । पारि पाप न संडी दुर्जन ।
 तो विष्णुद्वेषा हें महामन । बोलती तत्त्वार्थजाणते ॥ ११ ॥ जे विष्णु-
 पूजारत शात । सर्वभूतहितनिरत । तथा प्रसन्न भूतात्मा भगवंत । वि-
 ष्णुतुल्य ते जर्गी ॥ १२ ॥ कोटिजन्मार्जितें पुण्य फळें । विष्णुभक्ति
 पाविजे निर्मळें । ते दृढ असता पापमळें । कदां न मळे वासना ॥
 १३ ॥ कोटिजन्मार्जितें पापें । क्षणें क्षीणती पुजाप्रतापें । ते हरि-
 भक्तिहुताशनींत रोपें । कैचीं पापबुद्धीचीं ॥ १४ ॥ हरिभक्ति आणि
 पापबुद्धि । यासी सहवास न घडे त्रिशुद्धि । जैसें तम आणि तेजोनिधि ।
 एकासनीं बैसती ॥ १५ ॥ जेथें वसों लागलें पाप । तेथें कैचें भगव-
 द्रूप । जेथें भगवद्भक्तिप्रताप । तेथें पाप न प्रवेशे ॥ १६ ॥ हे अतर-
 निष्ठा फळे ज्याची तथा । बाह्यवेषें कार्ये विटंबोनियां । जन काय न रंजे
 रायविनोदा तथा । फळ कैचें सद्वेषाचें ॥ १७ ॥ ऐसें झणती प्रेमळ ।
 स्वकीय सांसर्गिक कळिमळ । कैसे निवारती तरि सर्वकाळ । नामस्मरण
 करावें ॥ १८ ॥ नाम स्मरतां रामाचें । उरावया सामर्थ्य पापासी कैचें ।
 जैसें ब्रह्मविदासी दोषाचें । जाळ आश्रयू शकेना ॥ १९ ॥ स्वस्वरूप
 श्रीराम । तद्रूप त्याचें नाम । तदुच्चारे भवभ्रम । दोषासहित हि शमे ॥ २० ॥
 कोटिजन्मार्जित पुण्य फळ । तरि नामस्मरणीं भाव केवळ । स्वधर्म तथा
 तपाचें मूळ । तेणेंसीं नाम स्मरावें ॥ २१ ॥ तरि तो राम ज्याचे हृदयीं ।
 तथा कृतयुग कलीचा ठाई । रुचि नसतां रामपाई । कृतयुगीं च कली
 होता ॥ २२ ॥ आता संकरा हि शंकर तारी स्वयें । तथापि वर्णसंकर
 करू नये । हेतुमात्र कलीं स्वधर्मसोये । ते धरावी किं धार्मिकीं ॥ २३ ॥
 अनन्य भावें करितां स्वधर्म । युगास्तव घडे जो अधर्म । तें पाप हरीळ
 सर्वोत्तम । उन्मादरहिता सुसीळाचें ॥ २४ ॥ एव प्रकारें हरिपूजक ।
 सत्सगरत सात्विक । तो साक्षाच्छीहरि जगन्नायक । भाग्यें भेटे भाविकां
 ॥ २५ ॥ तें सत्सगमहिमान । हरिपादजळाभिषेचन । यदर्थां परिसा

पुण्य अख्यान । हरिपदप्राप्तिद सुभद्रा ॥ २६ ॥ जें गातां आइकर्ता ।
 सर्वपापनिर्मुक्त तत्वता । सर्वसुख भोगूनि स्वतां । हरिपुरीं वसविजे ॥
 ॥ २७ ॥ पूर्वीं कृतयुगीं गुळिक । नामें होता लुब्धक । जयाचें महा
 मळिन जीवकंचुक । दोष मूळ दोषकारक ॥ २८ ॥ परदारी परद्रव्य-
 हरण । परनिंदा परपीडण । गोब्राह्मणादि प्राणहरण । देवस्वैदिहर पा-
 तकी ॥ २९ ॥ गणिता तयार्चीं पातकें । न पुरती कोटि आब्दकें । तो
 सौवीर नगरा कोण्हिएकें । काळें आला चौर्यार्थ ॥ ३० ॥ तया नग-
 राचे 'उपवनीं । सरोवर सपूर्ण जीवनीं । सीतासीत विकसित पद्मपद्मिनी ।
 मधुर मधुकर रुजती ॥ ३१ ॥ तत्तटीं विष्णुवालय । कळस झळकती
 हेममय । दिव्यांबराळकारीं अव्यय । पुजायुक्त श्रीहारि ॥ ३२ ॥
 तेथें दिव्यांबराळकारीं । पुजूं आलिया नरनारी । तेहीं^१ अर्चूनियां
 मुरारि । गेलीं स्वस्वसभासी ॥ ३३ ॥ गुळिकें देखोनि दिव्य कळस ।
 देवपुजाअर्थ बहुवस । संतोषलें तयाचें मानस । देवास्वापैहाराकारणें
 ॥ ३४ ॥ प्रवेशला विष्णुभुवनीं । तवं तेथें बैसला उदंक मुनि । तपो-
 निधि विष्णुध्यानीं । शांत निस्पृह निर्मळ ॥ ३५ ॥ सर्वभूतप्राणसखा ।
 आत्मव्रत विश्व लेखा । सबाह्य प्रकाशूनि चित्सुखा । दिव्य दर्शन
 एकांतीं ॥ ३६ ॥ तव तो अर्थापहारी दुर्जन । अति संतापला देखोन ।
 ह्मणे हा मम जीवीं कां अवरोधन । ह्मणौनि निर्धन मांडिलें ॥ ३७ ॥
 पाव देऊनि उरावरी । मुक्त खड्ग दक्षण करीं । वाम हस्तें दृढ धरी ।
 कंठ छेदावयासी ॥ ३८ ॥ उदंक ह्मणे लुब्धका साधु । वृथा कां करिसी
 मम वधु । म्या काय केला तवापराधु । हें सांग विचारूनियां ॥ ३९ ॥
 कृतापराधासी कृतबुद्धीं । शिक्षा करिती यथाविधि । निरापराधांचये वर्धीं ।
 न प्रवर्ते कोण्ही हि ॥ ४० ॥ विरोधी मूर्ख मिथ्या द्रोही । त्याचा हि

१ पारधी. २ कंचुक=आंगरखा. ३ 'अघरूपी' असा दुसरा पाठ आहे.

४ देवस्व=देवाच्या नावानें असलेली मालमत्ता; तिचें हरण करणारा. 'देवस्वाद-
 हर' असा दुसरा एक पाठ आहे. ५ त्यांनीं. ६ देवानवळ होतें नव्हते तेवढें सर्व
 चोरून नेण्याकरितां. ७ अडथळा. ८ मारण्याचा नेत. ९ म्यानातून बाहेर काढलेलें.

अन्याय लक्षिती पाहीं । परंतु धार्मिक जन जे काहीं । ते मिथ्या वैर न करिती ॥ ४१ ॥ बहुधा प्रकारें बाध्यमान । तयासी हि क्षमा करिती सज्जन । ते उत्तम पुरुष जनार्दन— । प्रीतिपात्रें शांतिता ॥ ४२ ॥ शुष्क वैरकारी दुर्जन । द्वेषिती मृग मीन सज्जन । दिवैर लुब्धक दुष्ट मन । विषयतृष्णेस्तव तर्हि ॥ ४३ ॥ मृग मीन मारिती भक्षावया । सज्जना धिःकारिती पापपक्ष रक्षावया । मी विपक्ष धीतराग मज मारावया । काय आहे निमित्त ॥ ४४ ॥ बाप माया मोहकारिणी । कैसे मोहिले आहेति प्राणी । पुत्र मित्र कळत्राचा भरणी । पापकर्में करिताति ॥ ४५ ॥ सकळामधूनि एकला च जाय । यमयातना वरपंडा होय । हे हि विश्व न देखे काय । तथापि उमजला च नुमजे ॥ ४६ ॥ वृथा हे कुटुंबममता । पापफळ भोगी स्वतां । होणार तें तरि तत्वता । विपरीत नव्हे सर्वथा हि ॥ ४७ ॥ होणार जरि प्रेतनें पालटतें । तरि हे विश्व कां दरिद्रें जितें आणि मरतें । ब्रह्मरेखा ब्रह्मयातें । दुर्निवार हे प्रसिद्ध ॥ ४८ ॥ हा कोटि ग्रंथाचा सिद्धांत । तरि कासया करावें दुरित । ह्यणौनि संत स्वानदभरित । सदाचार न सडिती ॥ ४९ ॥ बाप सज्जनोपदेशमहिमा । वाक्यें कडतारिलें अतर्यामा । तत्काळ पावला उपरमा । भयभीत पतित पदयुग्मीं ॥ ५० ॥ सत्संगें हरिमूर्तिदर्शनें । निःपाप अनुतापला निज मनें । ह्यणे मी पापात्मा लुब्धक अनुदिनें । येथें हि पाप अर्चिलें ॥ ५१ ॥ ऐसिया मज पापिष्टातें । विधीनें का श्रजिलें जी मातें । श्रमऊनि पूर्वजातें । आपणासहित बुडवावया ॥ ५२ ॥ ऐसी मज पापियाचे तत्काळ प्राण । जातां होय अग्रपापखंडण । या पापाजाळामाजि कोण । पुण्य पावलों तव पदाब्जा ॥ ५३ ॥ ते हि माझी लाज वाटे मज । म्यां पापरूपें वधिलें होतें तुज । जळोत हे मम कर पाद निर्हुज । तुज

१ विकारवश. २ कोळी. ३ गुतलेला. ४ प्रत्येक मनुष्याच्या सचितक्रियमाणानुसार त्याला या जन्मीं जीं काहीं सुखदुःखें भोगावीं लागतात, तीं ब्रह्मदेव त्याच्या मस्तकावर, त्याच्या जन्मापूर्वी, लिहून ठेवित असतो, तें ब्रह्मलिखित प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवाला निवारण करतां येत नाही. ५ पातक. ६ आर्गीं भिनलीं. ७ शांति.

पुण्यरूपा स्पर्षले ॥ ५४ ॥ म्यां दुष्ट स्पर्ष केला तव हृदया । ह्यणौनि
 पुनःपुना पडे पायां । ऐसी स्पर्ष पापकाया । कृतकृत्य जाली परिसेव
 ॥ ५५ ॥ ऐसिया अनुतापें अति विव्हळ । हृदय फुटों पाहे
 केवळ । प्राण न राहती च एक पळ । तत्काळ तनु त्यागिली ॥ ५६ ॥
 तो अनुताप नव्हे ऐसा । आला सर्वे च गेला तैसा । त्याचा प्रताप
 नामस्मरणाऐसा । पाप हरुनि मोक्ष दे ॥ ५७ ॥ तो पडला देखोनि
 उदकें । शिची श्रीमद्विष्णुपादुदकें । तेणें विमान प्रेरिलें वैकुण्ठनायकें ।
 दिव्यदेही तो केला ॥ ५८ ॥ गुळिक ह्यणे जी मुनिशार्दूळा । श्रीम-
 त्सद्गुरु पतितकृपाळा । तुझिया वचनोपदेशें दयाळा । पावलों पद शा-
 श्वत ॥ ५९ ॥ ममापराध क्षमा करीं । ह्यणौनि पुनःपुना प्रणम्य
 करी । प्रदक्षणा करुनि वैसे विमानावरि । पुष्पवृष्टि केली उदका ॥ ६० ॥
 दिव्य वाद्यांचा गजरीं । गीत नृत्य जयजयकारीं । गुळिक पावला हरि-
 मंदिरीं । आश्चर्य करी मुनिराज ॥ ६१ ॥ आतां प्रत्यक्ष प्रत्ययो देखोन ।
 हरिमूर्तिदर्शन पादांबुशिंचन । तेणें भिल्लु पावला विमान । त्या हरीतें
 स्तवील उदक ॥ ६२ ॥ तें हरिस्तवनामृत अति मधुर । शाश्वत माधु-
 र्येंक रसाधार । परिसीत हरिपरायण अति चतुर । भक्तितत्त्वार्थ जाणते
 ॥ ६३ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्ण-
 ने । गुळिकोद्धारणं । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ५४ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो प्रगट परमेश्वरा । नमन करितो हि नाहीं दुसरा । द्वैता-
 भासैं अद्वैतेश्वरा । कार्य कारण अभेदा ॥ १ ॥ परिसा भगवद्रूप भग-
 वदास । चिन्मय च किं चिद्विलास । तो चिदात्मा विष्णु साभास नि-
 राभास । चित्स्वरूप आखंड ॥ २ ॥ अपूर्वाभास मृगजळ । सुप्रकाश
 च किं केवळ । तद्वद्भासत च मिथ्या विश्वजाळ । अधिष्ठान आत्मा

तद्रूपे ॥ ३ ॥ जें मिथ्या च तें कोठूनि भासे । सत्य च तद्रूपे प्रकाशे ।
 रजताकारें आभासे । शुक्तिका हे जैसी ॥ ४ ॥ तत्वता ब्रह्मरूप च परि
 विश्वता । हे विचित्र लीळेची प्रगल्भता । हें ऐसें हि असोनि स्वतां ।
 पुरुष एव सर्व हि ॥ ५ ॥ हें सर्व हि समान सरळ । तथापि प्रभा त-
 त्वतें मंडळ । तैसें विश्वरूपें ब्रह्म निर्मळ । परि विष्णु सर्वभूतात्मा ॥६॥
 तयाचीं रूपें आणि नामें । तें सहज ब्रह्ममय नेमें । करावीं त्वंपदशोधन
 क्रमें । हे वित्पत्ति जीवत्वीं ॥ ७ ॥ तत्पद ईश्वरकृपानुमोदन । तारि च
 होय जीव त्वपद शोधन । ईश्वरबुध्या ईश्वरत्व परि बोधन । जीवत्वे साम्य
 घडेना ॥ ८ ॥ जन्हि शुद्धशबळभेदें । जीवेश्वरवर्णन तत्त्वंपदें । तन्हि
 ईश्वरतनुता स्तविती श्रुतिपदें । जीवतनुता नारकी ॥ ९ ॥ जीव क-
 ळिमळें अति मळिन । नाना निरयीं पच्यमान । ईश्वर नामस्मरणें च
 पावन । जाले होताति आतां हि ॥ १० ॥ जीवकृपणार्चे घेतां नाम ।
 पापफळ भोगिजे हा नेम । ईश्वरनामें कैवल्यधाम । पाविजे हें प्रसिद्ध
 ॥ ११ ॥ जीवाचीं ध्यातां कुकर्में । पापार्धभाग कृत स्वकर्में । ईश्वराचीं
 ब्रह्महत्या चौर्य जार कर्में । गातां ते चि तरताति ॥ १२ ॥ एतावता
 ईश्वर सहज स्वरूपें । केवळ ब्रह्म नामें रूपें । ऐसिया श्रुति स्मृति सा-
 क्षेपें । नित्य स्तवन करिताति ॥ १३ ॥ जीवासी साधनें ईश्वरत्व पावावें
 लागे । ईश्वर सहज च स्वस्वरूप निजागें । जन्हि हें विश्व तयामाजि
 वागे । तन्हि तेणेंसीं अद्वैत ॥ १४ ॥ ह्यणौनि रूप नाम गुण कर्म
 कीर्तन । स्वभावे च ब्रह्म सनातन । तया ईश्वराचें जें वर्णन । तें च
 अध्यात्मनिरूपण हें ॥ १५ ॥ नवनीतामाजि न रिघे रवि । शर्करा
 नलगे पाखडावी । अमृतासी वस्त्रपल्लुवीं । शोधवें नलगे ॥ १६ ॥
 तैसें भगवन्नाम रूप ब्रह्म स्वभावे । तें अनुभवे आतां नलगे साधावे ।
 जयाचेन स्मरणमात्रें हें आघवे । विश्व च होय तद्रूप ॥ १७ ॥ आतां
 तन्मय श्रोते वक्ते सज्जन । तल्लिन चि ते परिसा हरिकीर्तन । उदक

मुनिराज सुस्तवन । करी श्रीहरीचें प्रेमें ॥ १८ ॥ नमो नारायणा आ-
 दिदेवा । नमो जगज्जीवन्मार्णवा । नमो जगन्निवासा वेद्य अनुभवा । करणी
 करणी कळेना ॥ १९ ॥ नमो निराकार च साकारा । शखचक्रगदाब्ज-
 धरा । नमो पीतांबरधर सुदरा । सर्व शोभा अधिष्ठाना ॥ २० ॥ नमो
 नाभिजाब्जजनका । तवाहंकारीं उद्भव त्रिंबका । दाविसी विश्वस्थिति
 विनाश कौतुका । शाश्वतीं जळतरगवत ॥ २१ ॥ नमो निर्ममा निर्लो-
 भा । तथापि स्मृतार्तिहरा रयिवल्लभा । पद्मोपति पद्मनयना पद्मनाभा
 विचित्रवीर्या विश्वेशा ॥ २२ ॥ आदिपुरुषा वेदातवेद्या । नमो सर्व सि-
 द्धांता सधन सद्या । नमो आदिमध्यातरहिता विश्वाद्या । तेजोमया मुकुदा
 ॥ २३ ॥ अक्षरा अनता अच्युता । नमो ज्ञेयरूपा ज्ञानविदा ज्ञानात्म-
 कता । कृपा करीं मज भगवता । "वेष्टिसर्मष्टिस्वरूपा ॥ २४ ॥ नमो
 नामजातिगुणविहीना । नमो सर्वात्मका सर्वाभिधाना । नमो योगधाम
 परम निधाना । निजलाभसपूर्णा ॥ २५ ॥ स्थूळ सूक्ष्म नानाकार ।
 विश्व वाँचारंभण विकार । तें सर्व हि तू च सर्वेश्वर । तद्रूपे च तदन्य-
 ता ॥ २६ ॥ तू स्वतां विश्व होसी । स्वतां विश्व वसवितोसी ।
 तो चि विश्वता विश्व नव्हसी । अभिनव नवल हें तुजें
 ॥ २७ ॥ विश्वता कर्मतत्र जीव । तू स्वतत्र सदाशिव । जीव
 भव प्रादुर्भाव । तयावेगळा तू स्वता ॥ २८ ॥ तुजवेगळी हे जीवता ।
 कैसी भासेलि भगवता । ऐसिया तूतें जो भजता । तया भव च अनुभव
 ॥ २९ ॥ तुज्जा च तुज न भजं नर । तया नाथिला च भव भयकर । हा तुज्जा
 अद्वैताचा द्वैत प्रकार । विनोद परमानदाचा ॥ ३० ॥ भव तव वास्तवरू-
 पे नाहीं । तथापि तुज न भजता भासे पाहीं । तुज न भजता सर्वथा तो

१ विष्णूच्या नाभीपासून कमल उत्पन्न झालें, त्या कमलापासून ब्रह्मदेव
 उत्पन्न झाला, झणून त्या ब्रह्मदेवाचा जनक असें विष्णूस सबोधिलें आहे २ जें
 तुजें स्मरण करितात त्यांचें दु ख हरण करणारा. ३ रय=नदीचा प्रवाह. ४ लक्ष्मी
 पति. ५ व्यष्टि=पिंड, देह. ६ ब्रह्मांड. ७ वाणीने बोलावयापुरता मात्र जो
 विषय तो ८ मुळांत 'नदन्यता' अशीं अक्षरे आहेत परंतु तीं बरोबर नसा-
 वीत. ९ 'तू' असा दुसरा पाठ आहे. १० 'तुज' असा दुसरा पाठ आहे.

हि । तव स्वरूप श्रुतिवाक्ये ॥ ३१ ॥ ऐसा तूं अकळ लीळाविग्रही ।
 मजलागी करीं अनुग्रही । मिथ्या खटपट दुराग्रही । काय होय तुजवीण ॥ ३२ ॥
 तव कृपाप्रसाद फावे । तरि तव रूप निर्वळे स्वभावे । शुष्काग्रह करितां
 स्वानदे निवे^१ । तुजविण हें घडेना ॥ ३३ ॥ हणौनिया जी वरदा ।
 सर्व स्वरूपा परमानदा । निर्मळा निश्चळा निरजनाभेदा । अभेदातीता
 तद्रूपा ॥ ३४ ॥ भेदे द्योतिजे^२ अभेद । अभेदे द्योतिजे भेद । हणौनि
 भेदाभेदानुवाद । तुझां ठाई घडेना ॥ ३५ ॥ स्वजातीय विजार्तीय
 स्वगत । तन्हि प्रत्यक्त्वे अवगत । तू अनत अखड सदोदित । लीळा-
 विलास हा तुझा ॥ ३६ ॥ नमो अनाधारा विश्वाधारा । परमानंदा
 परमात्परा । हृद्गुहोनिवासा सर्व शरिरा । बाह्याभ्यतर व्यापका ॥ ३७ ॥
 परंज्योति मूर्तिमता । अदृश्या अप्रमेया दृश्यभूता । विष्णुसक्षित अर्प्र-
 मिता । नमो नमस्तेस्तु मापैति ॥ ३८ ॥ नमो जीवसजीवना ।
 चाळका इद्रिय प्राण पवना । नमो स्वसंवेद्या सद्या सधना । वाचा
 वाचक अवाच्या ॥ ३९ ॥ नमो नित्या सत्या शाश्वता । नमो शर-
 णागत कृपावता । नमो भावप्रिया भगवंता । नमो श्रीमता वैकुठा ॥ ४० ॥
 ज्याचे नामस्मरणाचे भोज । वैकुठपद पाववी सहज । निर्माल्य शेषतीर्थ
 चरणरज । मुक्तिदातया नमोस्तुते ॥ ४१ ॥ सर्वा ब्रह्मांडांतिल एक च खळ ।
 पापे करिल पेंजा सर्व काळ । तो राम हणता एक च वेळ । उद्धरी तथा
 नमोस्तुते ॥ ४२ ॥ तुजएवढा नाही कृपानिधि । मजएवढा नाही
 अपराधी । तू पावन मी पतित जडधी । उद्धरीं शरण आलों जी
 ॥ ४३ ॥ ऐसा स्तविला लक्ष्मीकांत । प्रगट जाला कृपावत । उदक
 मुनि शरणागत । देखता जाला प्रत्यक्ष ॥ ४४ ॥ सुनीळ तनु तेजाळ
 सुदर । आकर्णाक्ष चतुर्भुज पीतांबरधर । दिव्य अंगदांग मनोहर ।
 पाहीं सुगधचर्चित सुमनार्चित ॥ ४५ ॥ शंख चक्र कौमोदकी । धग-

१. स्वकीय इच्छेनें भक्तमनोरथपूरणार्थ धरलेला देह तो. २. स्पष्ट होईल.
 ३. शांत होईल. ४ प्रकाशित करतो. ५ हृदयरूपा गुहेत वास करणारा. ६ गणति
 करतां येत नाही किंवा जाणता येत नाही असा ७ मा=लक्ष्मी, तिचा पति, विष्णु.

धगित आयुधें हस्तकीं । उत्फुल्ल पकज कौतुकीं । मिरवे करसरोर्जी
 ॥ ४६ ॥ वाम स्कदावरुनि दक्षिण कुक्षितळवरि । हेम यज्ञोपवीत-
 शोभा साजिरी । हृदयीं श्रीवच्छलाछन मिरवी श्रीहारि । ब्रह्मण्य देव
 ब्रह्ममूर्ति ॥ ४७ ॥ स्वरूप सघन जैसें गगन । तैसें विमळ विशाळ
 महामन । कारुण्य स्निग्ध अवलोकन । भुवनैक निधान प्रगटलें ॥ ४८ ॥
 ऐसा देखोनियां श्रीहारि । उदक सप्रेम नमस्कार करी । मस्तक ठेऊनि
 चरणावरि । दडवद्धरामडळीं ॥ ४९ ॥ अष्टभाव दाटले ते वेळें । पाद प्रक्षा-
 लिले प्रेमाश्रुजळें । हरिप्रेमोदकें उदकें निर्मळें । सर्व हि समर्पिलें ॥ ५० ॥
 उचळनि हृदिस्थें हृदयीं । आलगिला तये समयीं । तनु मनें मिळाले
 एकें ठाई । वेगळे होतां हि अवेगळे ॥ ५१ ॥ अवलोकी श्रीविष्णुवदन ।
 नयनीं मिसळले नयन । श्रवणीं श्रवण तळीन । मुखीं मुख स्मरणेंसीं
 ॥ ५२ ॥ घ्राण तुळसी गधावग्रहणें । प्राणीं प्रवेश केला प्राणें ।
 करीं कर कवळिले चरणें । चरणीं केली निवासता ॥ ५३ ॥ हरिलिंग-
 मय जालें पुलिंग । गुह्याद्रुह्य समानभाग । तत्काळ ऐक्या आला अतरग ।
 मनीं मन मुरालें ॥ ५४ ॥ चित्तीं चित्तासि जाली विश्राति । अहमा-
 त्मता अहकृति । बुद्धि बुद्धीसी मिळाली स्वनिश्चिती । अतःकरण अतः-
 करणीं स्फुरणें ॥ ५५ ॥ स्वयें आत्मा तरि एक । निरशले मिथ्याभास
 जीवकचुक । सबाह्य नुरे च देवभक्त जाले एक । जाणों मुळीं च अभेद
 ॥ ५६ ॥ मुळीं असते वेगळे । तरि न मिळते कव्हणें काळें । अवि-
 द्योपाधि भिन्नता भव जालें । तन्निरासें तन्मयता ॥ ५७ ॥ भक्तवच्छळ
 ह्यणे वछा । वर माग जे तुझी इछा । जन्हि तुज सर्वस्वें अनिछा ।
 तन्हि मदर्शन नव्हे निर्फळ ॥ ५८ ॥ ऐसें बोले उदार उदारग । पुनः
 प्रणम्य करी उदक विनितांग । स्वामी तू सर्वज्ञ सर्वांतरग । अतःपर वर
 तें काय ॥ ५९ ॥ तुझी भक्ति अव्यभिचारिणी । जन्मोजन्मीं असो
 चक्रपाणी । तव स्मरणें जीवखाणी । सुखें सभवेन असभवदा ॥ ६० ॥

हैं परिसोनि श्री अधोक्षज । करांबुजें स्पर्षे शिरांबुज । दिव्य ज्ञान
 प्रेरिलें सहज । देखे सर्वस्वर्येसीं हरिरूप ॥ ६१ ॥ कृत्यायोगें ममारा-
 धन । करीं सिद्धस्वरूपें परि साधन । धरीं नरनारायणस्थान । मुक्त च
 मोक्ष पावसी ॥ ६२ ॥ त्वत्कृत हैं स्तोत्र जे पढती परिसती । ते सर्व-
 कामसतुष्ट मोक्ष पावती । हे मम वरदानमहिमोन्नति । सर्वदा असो तव
 स्तवीं ॥ ६३ ॥ एन्हवीं तन्हि भगवत्कृपाप्रसादवाणी । ते च सफल सात्वि-
 कजनश्रवणीं । बहिर्मुख कामिक शुष्क व्याकरणी । आहे ती च सर्वत्र
 ॥ ६४ ॥ गगावोघा आलें डहुळ । तें चि स्नानगत्रें दे मुक्तिफल ।
 कर्मनाशेचे विषय माधुर्यें नितळ । सिद्ध स्वता उछेरी ॥ ६५ ॥ भक्त
 विरक्त ज्ञानी वित्पन्न । तो दुर्लभ च कीं सर्वगुणसंपन्न । वेद व्याकरण-
 वंत छळक दुर्जन । होती ब्रह्मराक्षस ॥ ६६ ॥ मोठे भाविक भगवद्भ-
 क्ति । केवळ नामें च तरले हे पुराणोक्ति । अंतरप्रेम मुक्तेविण बाह्य
 शुक्ति । वित्पत्ति मुक्त स्थळीं न शोभे ॥ ६७ ॥ आं असो हे उदं-
 कासी वर । देऊनि अदृश्य जाला सर्वेश्वर । बदरिवाश्रमीं ऋषेश्वर ।
 हरिरूप जाला हरिभक्त्या ॥ ६८ ॥ याकारणें हरिभजन पूजन नामस्म-
 रण । प्रत्येकें मुक्तीचें कारण । ध्यान प्रणम्य प्रदक्षा । अवलोकन
 संस्तुति ॥ ६९ ॥ जया अपेक्षा मोक्षाची । तें भक्ति करावी भगवं-
 ताची । भगवद्भक्तीविण गति कैची । विशेष आतां कठियुगीं ॥ ७० ॥
 याकारणें विचक्षणीं । आळस न करावा नामस्मरणीं । केवळ नामें च
 होय मिळणी । हरिस्वरूपीं ह्यणोनियां ॥ ७१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये ।
 रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । उदकमोक्षवर्णनं । नाम प्रकरणं
 समाप्तम् ॥ ५५ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो निजलाभपूर्णा । नमो सर्वगुणसंपूर्णा । नमो नित्य नूतन
 अति जीर्णा । पुरातनस्वरूपा ॥ १ ॥ नमो असभाव्या । नमो भावा-

र्थसेव्या । नमो नामसंतुष्टा श्रुतिस्तव्या । नमो भक्तभावस्वरूपा ॥ २ ॥
 आराध्यदेव अति समर्थ । वरि भक्ताचा दृढ भावार्थ । तरि ते भक्ति-
 प्रेम व्यर्थ । होईल कां हो ॥ ३ ॥ देव समर्थ श्रीनिवास । भावार्थ
 दुर्बळ भक्तास । तारि भावानुरूप तयास । होइल प्राप्ति ॥ ४ ॥
 आराध्यदेवत दुर्बळ । भक्तभावार्थ प्रबळ । तरि इच्छिला मनोरथ सफळ ।
 कैवि हों शकेलि ॥ ५ ॥ देवत च कामफळद । केवळ जड विष-
 यविद । तयासी मागतां कैवल्यानंद । उभय विक्षेप साक्षेपें ॥ ६ ॥
 जयाचा हातीं च जें नाही । तयासीं तें मागतां च पाहीं । कैसा
 संतोष उपजेलि देहीं । भक्तवृष्णा हि राहिली ॥ ७ ॥ कामधेनुचेनि स्वभावे ।
 विश्वामित्रीं पुजी भावे । तये भावार्थी फळ फावे । ऐसें कैवि घडों शके ॥ ८ ॥
 अथवा सज्जनभावे दुर्जन पूजिला । तो श्रम भावार्थीसीं व्यर्थ जाला ।
 निरर्थक काळ हि निर्फळ गेला । ससर्गदोष विशेष ॥ ९ ॥ तैसें वाम-
 करादि विधान । जेथें मद्यमासादि जीव बळिदान । तेथें रोचनार्थ फळ-
 श्रुति स्तवन । परं साधकें विचारावें कीं ॥ १० ॥ तथापि न भेटे तें
 हि देवत । तरि व्यर्थ च पूर्वजांसीं निरयपात । कदापि भेटे हि तरि
 किंचित । नश्वर सामर्थ्य नारंकी ॥ ११ ॥ ब्राह्मणबोहर नारिनर । नरमा-
 हिष मारजार । हे बळी देतां मुक्ति हें साचार । मानिती ते हि अहित
 ॥ १२ ॥ जरि दोष नाही बळिदान करितां । तरि देवत च कां भितें
 प्राण हरिता । तरि तयासी कोण धरिता । संवहारितां जीवासी ॥ १३ ॥
 ह्यणोनिया हा गपमार्ग । सतीं करूं नये संसर्ग । भक्त्या भजावा म-
 वानीभर्ग । श्रीनेवास मुकुद ॥ १४ ॥ समर्थ देव समर्थ भाव । तरि
 सामर्थ्या आलें गौरव । ज्याचिया चरितश्रवणें रौरव । चुकती पातकि-
 यांचे हि ॥ १५ ॥ अथवा देवा समर्थाच्या भजनें । अल्पें हि महत्फळ
 पाविजे जनें । त्याचें मंगळ महिमान सुमनें । परिसा मंगळदायक ॥ १६ ॥
 पूर्व प्रकरणीं उदंकमोक्षवर्णन जालें । आतां जयध्वजाख्यान आरंभलें ।

जये हरिभक्तीनें कृतार्थ जाले । तये स्तविती देवरुषि ॥ १७ ॥ आहो
इति आश्चर्य करुनि । सनकादिकां सागे नारद मुनि । हरिभक्ति सर्व-
पापशमनी । सर्वपुण्यफळप्रदा ॥ १८ ॥ हरिभक्तीची लागली गोडी । तथा
परमानदाची प्राप्ति कल्पकोडी । श्रीहरि च तथाची जोडी । सर्व ऐश्वर्ये
सहित ॥ १९ ॥ जे हरिभक्तिपरायण । जे विश्वासें करिती नामस्मरण ।
जे मी प्रणमीन ब्राह्मण । याचे काय आश्चर्य ॥ २० ॥ वर्ण
अथवा वर्णबाह्य होत । हरिभक्त नामस्मरणवत । हरिरंगें रंगलें ज्य'चें
चित्त । तथासी नित्य नमोनमः ॥ २१ ॥ तथाचे जे का अगमगी ।
जे रंगले त्याचा रंगी । नमन भावें त्यालागि । ते तत्वता हरिरूप
॥ २२ ॥ निजता भुजैता चालतां बोलता । बैसतां उठतां सर्व स्वभा
वतां । जे नामें स्मरती अच्युता । त्यासी नित्य नमोनमः ॥ २३ ॥
त्याचें दर्शन स्पर्शन पूजन । नमन स्मरण अथवा ध्यान ।
एकें च अनेक जनार्दन । उद्धरीं भवसागरीं ॥ २४ ॥
यदर्धी पुरातन इतिहास । परिसा हरिलीळा हरिदास । अवशत्वे हि ज-
गन्निवास । प्रसन्न जाला अवलीळा ॥ २५ ॥ सोमवशोद्भव जयध्वज ।
विख्यात हरिभक्त महीभुजै । नित्य आराधी गरुडध्वज । दीपदानें
समार्जनें ॥ २६ ॥ अति कोमळें करतळें । सुंदर सामुद्रिकें मगळें । दिव्य
कंकर्णे दशांगुळें । चदनचर्चित भुजद्वय ॥ २७ ॥ तिहीं हस्तकीं म-
हाराजा । स्वयें समार्जन करी वोजा । कर जोडुनि तिष्ठती सेवकफौजा ।
दीप लावी स्वहस्तें ॥ २८ ॥ ऐसें नित्य करी हरहरिमदिरीं । तव कोण्ही
एके काळीं नृपकेसरि । आला पुण्य सरिता रेवातीरीं । स्नान सध्या सा-
रिली ॥ २९ ॥ विचित्र सुमनाचें विचित्र । हरिमदिर केलें तत्र ।
समार्जन करुनि पवित्र । प्रदीप्त दीप लाविले ॥ ३० ॥ हे देखोनि

१ कोटीसंख्या. २ भोजन करित असतांना. ३ राजा. ४ ' दोर्हा ' असें
पाहिजे व तसा एक पाठ आहे. ' तिहीं ' असें कायम ठेवलें तर, त्याचा अर्थ, वर
वर्णन केलें आहे अशा प्रकारचे जरी त्याचे हात सुंदर, नाजुक, वर्णरे होते,
तरी अशा त्या हातांनीं, असा करावा.

राजचरित । वीतिहोत्रं प्रिय पुरोहित । अतःकरणीं अति विस्मित ।
 विनित विनविता जाला ॥ ३१ ॥ तो वेदवेदागपारग भक्तितत्वज्ञ ।
 ह्यणे राया तू विष्णुभक्त वरिष्ठ सर्वज्ञ । विष्णुप्रिय पूजाविधानज्ञ । तथापि
 दीपसंमार्जनतत्पर ॥ ३२ ॥ तरि हा काय महिमा कळला तुज । हे
 तत्वता सांगार्वे मज । तव हास्यमुखें ह्यणे चोज । परिस आतां सादर
 ॥ ३३ ॥ माझे पूर्वजन्मार्जित । जातिस्मरणें मज स्मरत । परमाश्चिर्य-
 प्रद विस्मित । श्रोते होती ज्या श्रवणें ॥ ३४ ॥ पूर्वी कृतयुगाभीतरीं ।
 सारोचिष मन्वतरीं । रेवत नाम विप्र संसारीं । वेदवेदागपारग ॥ ३५ ॥
 अयाज्ययाजक ग्रामयाचक । अवक्रियादि वस्तु विक्रयक । पिशुन निष्ठुर
 निषिद्धकर्मकारक । त्यजिला लोकीं बधुवर्गीं ॥ ३६ ॥ दरिद्री दुखी
 सीर्णगीं । पापें बाधित व्याधिताग । ऐसा हि धनार्चनार्थ दुर्भग । पृथ्वी-
 पर्यटण सदा करी ॥ ३७ ॥ फिरतां पडला नर्मदातीरीं । कासश्वासें
 प्राण गेले क्षणाभीतरीं । मागे त्याची अतुरी । बंधुमति अति सुदरा
 ॥ ३८ ॥ ते कामाचारा जारा । यथेष्ट करी दुराचारा । मी चांडाळ
 आलों तिच्या उदरा । इंद्रकेतु विख्यात ॥ ३९ ॥ पुण्य अथवा पाप
 बहुत । जालिया होइजे लोकविख्यात । वद्य कां निघत्वे जाणत ।
 जन सर्व हि त्यातें ॥ ४० ॥ ते मम देहजननी । त्यागिली होती बंधु-
 जनीं । मज तिचा जठरीं जन्मोनि । सुबुद्धि लागेलि कोणाची ॥ ४१ ॥
 मी पापकारी परदारी । निर्दय हिंसक चोरी करी । मेरुतुल्य सुवर्णादि
 हरी । अर्थ पुण्यजनांचें ॥ ४२ ॥ गोब्राह्मणादि पशु जन । यांचें बहुत
 केलें हनन । सदां करी मार्गावरोधन । बज्रचित्त पापात्मा ॥ ४३ ॥
 मद्यपानी मांसाशनी । लंपट परदारगमनीं । एकदां पूजाशून्य हरिभुव-
 नीं । परस्त्रीनियतें पातलों ॥ ४४ ॥ तेथें परस्त्रीसहित निजावया ।
 वस्त्रें झाडिलें देवाल्या । दोषां च पुरतिया ठाया । नीरजें केलें दोषार्थ

१ सूर्य किंवा अग्नि. २ पूर्व जन्मांतील स्थितीचा आठव. ३ ज्यांना यज्ञ
 वगैरे करण्याचा अधिकार नाही अशा शूद्र वगैरे लोकांकडून किंवा लोकांकरितां
 यज्ञ करणारा. ४ चहाडखोर ५ नासकें किंवा रोगट शरीर. ६ हतभागी
 ७ दमानें ८ जयध्वजाचें पूर्वजन्मांतील नाव. ९ निरतर किंवा खरोखर. १० धूळ
 झटकली, केर काढला.

॥ ४६ ॥ जितुक्या झाडिल्या अंशकणिका । तितुकिया जन्मार्जिता
पातका । क्षयो जाला आश्विर्य आडका । हेतु हि नसतां हरीचा ॥४६॥
सुरतार्थ प्रदीप्त दीप लाऊन । जारस्त्री मार्गी मनोनयन । दीपप्रकाशें
पुरपाळक जन । वेगें आले त्या स्थाना ॥ ४७ ॥ हा परदूत अथवा तस्कर ।
हणोनि आरभिला मार । मी काय देव प्रतिउत्तर । मत्कर्म हीन त्याहुनीं ॥४८॥
मग खड्ग काढुनि तीक्ष्णधार । तत्काळ छेदिलें माझें शिर । तव आश्विर्य
वर्तलें थोर । दिव्य विमान पातलें ॥ ४९ ॥ दिव्यार्चन दिव्य शरिरीं ।
मज वाहिलें विमानावारि । प्रवेशलों वैकुठनगरीं । जे देवासी दुर्लभ
॥ ५० ॥ तेथें ब्रह्मकल्पशतपर्यंत । परमानंदें होतों वसत । यानंतरें ते
च सख्या सुख भोगित । सत्यलोकीं राहिलों ॥ ५१ ॥ दिव्य भोग अ-
नुभवित जीवीं । तावत्काळवारि राहिलों दिवीं^१ । यानंतरें पावलों भुवीं ।
यदुवशीं नृपजन्म ॥ ५२ ॥ तेणें अच्युत पुण्यप्रभावे । अच्युत संपदा
पावलों विभवे । समार्जनदीपप्रादुर्भावे । पापबुध्या जालों निःपाप ॥५३॥
तथा अच्युतालया भक्तिभावार्थें । समार्जनदीपादि सपादीं यथार्थें । त-
याचें फळ न वर्णवें समर्थें । शेषें अशेषास्यें वर्णितां ॥ ५४ ॥ याका-
रणें द्विजसत्तमा । दीपें समार्जनें यजीं पुरुषोत्तमा । जातिस्पर्सें जाणोनि
महिमा । सद्य प्रत्यय पावोनि ॥ ५५ ॥ जो एकाकी निस्पृह नर । भावे
पूजिल परमेश्वर । तो पद पावेलि परात्पर । यथा मीळितोपचारें हि
॥ ५६ ॥ अर्वाशें यत्किंचित समार्जनमात्रें । पावन जालीं पापगात्रें ।
दीपें दिव्य देहें विचित्रें । दिव्य लोक देखिले ॥ ५७ ॥ एथें हि दिव्य
बुद्धि दिव्य सपदा । सदां भक्तिभावे यजी गोविंदा । अशेषार्चनफळानु-
वादा । न करवे कदां चतुर्मुखा ॥ ५८ ॥ ऐसै परिसोन राजवचन ।
वितिहोत्र सुखाश्रु लोचन । स्पृहा करी जैसा कृपण धनार्चन । हरिपू-
जारत जाला ॥ ५९ ॥ धन्य धन्य तो च वक्ता । जो तत्काळ भक्त

१ पाहारेकरी २ भेदेपणा किंवा चोरी यापेक्षा ३ आकाशांत. ४
भूमीवर. ५ वरील पुण्यफलाचें वर्णन करिता करिता शेष ही मीनावला.
६ अवसी=रात्रपूर्वभाग.

करी अभक्ता । ज्याचया वग्तृत्वा व्यक्ता । वर परमेश्वराचा ॥ ६० ॥
 शुष्क वाणि बहिर्मुख । स्वयें च नेणे भक्तिसुख । क्रियाहीन जनदुख ।
 काय निरशू शके हो ॥ ६१ ॥ वित्पत्तिबळें वैखरी । विचित्र नवरस
 रचना करी । परि तें नटनाट्य वरिवरि । काय बोधी तत्वज्ञा ॥ ६२ ॥
 तें च जरि तत्वज्ञाचां ठाई जोडे । तरि पूर्व पुण्य उजरी पडे । तद्वाक्य-
 श्रवणें निवडे । तत्काळ जाल मायेचे ॥ ६३ ॥ जर्गी तो च धन्य
 श्रोता । जो तत्काळ चमत्कारे चित्ता । सद्य प्रवर्त्ते स्वहिता । सर्वज्ञ आणि
 भावार्थी ॥ ६४ ॥ दुश्चित्त नित्य निरतरीं । श्रवणीं साहित्य पाहे वरिव-
 रि । वृत्ति भरली असे भरीं । बहु श्रवण करावया ॥ ६५ ॥ याचा कठ
 नाहीं सुरस । तेणें हरिकथा मानी विरस । यासीं जनरजनीं नाहीं रस ।
 ह्मणोनि उठोनि जाय ॥ ६६ ॥ तो च जरि भक्त भावार्थी ।
 तरि तत्काळ प्रवेशे परमार्थी । बाह्य न लक्षी कृतार्थी । अतर सुखें सु-
 खरूप ॥ ६७ ॥ जन्हिं सर्व साहित्य कळे । तन्हिं वृत्ति तिकडे न वळे ।
 हरिप्रेमसुखसमेळें । परमानदें डुलतु ॥ ६८ ॥ ऐसा श्रोता भाग्यबळें
 भेटे । तरि अपाग वग्तृत्वाचा पाग फिट्टे । श्रोता वक्ता परमार्थी संघटे ।
 सुखरूप स्वरूपीं ॥ ६९ ॥ ह्मणोनिया तो वितिहोत्र । तत्काळ जाला
 प्रेमामृतपात्र । ते कथा सुत सागे सुचित्र । भक्तिमहिमा मुनींद्रा ॥ ७० ॥
 ज्ञानता अथवा अज्ञानता । हरिपूजा घडता प्राणभृता । श्रीहरि स्वतां
 मुक्तिदाता । ह्मणै नि हरि पुजावा ॥ ७१ ॥ अनित्य हा असुख ससार ।
 अनिय स्वजन सपत्तिसभार । कृतातं निकट निरतर । ह्मणौनि हरि
 पुजावा ॥ ७२ ॥ नारद ह्मणे रे लोक हो । वृथा गर्व करितां कां हो ।
 कृतातग्रस्त हा देहो । हरिभजा भ्रम तजा ॥ ७३ ॥ जरि जन्म कोटि
 सहस्रवरि । पुण्य उपार्जित जन्मांतरीं । त्यासी हरिभक्ति संसारी ।
 घडोनि येइल सभाग्या ॥ ७४ ॥ सुलभ वृत्त तप दान दमन । सुलभ
 तीर्थाटण वेदाध्ययन । सुलभ यज्ञ व्याकरणाभ्यासन । हरिभक्ति अति

दुर्लभा ॥ ७५ ॥ सुलभ केवल ज्ञानगोष्ठी । क्रियायोगेवांचूनि सृष्टि ।
 बोधलुब्ध रुक्ष होती कष्टी । हरिभक्ति सुदुर्लभा ॥ ७६ ॥ क्रियायोगेवि-
 ण ज्ञान । ते च केवल अज्ञान । ते च भगवद्भक्त्या विज्ञान । होऊनि-
 या उपतिष्ठे ॥ ७७ ॥ निउनकर्मक्रिया हरिभक्त्या । सपूर्ण होतसे ना-
 मोक्त्या । नामस्मरणपुण्यशक्त्या । सर्व सपूर्ण हरि करी ॥ ७८ ॥ नित्य
 सेवितां नामामृत । साधन कां हो होइल मृत । युगास्तव होतां कर्मधर्मपात ।
 भक्ति निपात हों नेंदीं ॥ ७९ ॥ हरिभक्ति आणि भक्तिपूर्वक कर्म । करावें
 हें पुराणींचें वर्म । नामस्मरणे उभय धर्म । स्वतसिद्ध सफल हें ॥ ८० ॥
 दुर्लभ भरतवर्ष कर्मभूमि । तत्रापि मानुष्य दुर्लभ वर्णोत्तमीं । ज्याची
 स्पृहा करिती सुर व्योमीं । भक्ति करावया हरीची ॥ ८१ ॥ तरावया
 ससारार्णव । हरिभक्ति सुदृढा नाव । विलव न करूत मानव । नाम-
 स्मरणारोहणा ॥ ८२ ॥ वेगीं यजीं पुजीं स्मरे श्रीहरि । सावध होई
 विलंब न करीं । समीप आली कृतांतनगरी । पादेंप दिसों लागले ॥ ८३ ॥
 जगदाधार जगद्रूप । श्रीपति जयावारि सकृप । तो च कृतकृत्य कल्या-
 णरूप । पूज्य वद्य सस्तव्य ॥ ८४ ॥ जे निस्पृह हरिहरभक्त । तयांसीं
 पूजिती ते होती मुक्त । भोजन देतां एक एक शिक्थे । अनत फळें
 उपतिष्ठे ॥ ८५ ॥ भगवद्भक्त जेथें वसती । पवित्र होतसे ते क्षिति ।
 जया घडे सत्सगति । ते हि होती तद्रूप । ८६ ॥ विष्णुमूर्ति शाळग्राम
 ज्याचां घरीं । आर्चितां तुळसी शोभे द्वारीं । तेथें विश्वमूर्ति मुरारि ।
 स्फुरद्रूप नादतु ॥ ८७ ॥ ते सर्वतीर्थांचें जन्मस्थान । ते तपोवनांचें
 पावन । तयाचें करिता सेवन । सद्य श्रीहरि आतुडे ॥ ८८ ॥ तुळसी
 शाळग्राम हरिचित्तचित्र । जे गृहीं नाहीं ते स्मशानतुल्य अपवित्र ।
 हरिहरभक्तीविण विप्र विचित्र । ते हि श्वपचाधर्म ॥ ८९ ॥ ह्यणौनि
 हरिभक्ति करावी भावें । ध्यान पूजन नाम ध्यावें । सर्वस्वभावें शरण

१ ज्ञानोपदेश लुब्ध २ कोरडी. ३ यमपुरी. ४ वृक्ष. ५ स्तवन कर-
 प्यास योग्य. ६ मध. परंतु या ठिकाणीं शीत असा अर्थ असावा. ७ अलज.

जावें । हरि उद्धरी स्वभक्तां ॥ ९० ॥ हरिनामस्मरणेविण गति । नाहीं
 ह्मणे पुढतोपुढति । कळी हा नामे च निस्तरतीं । ह्मणौनि नाम स्मरावें
 ॥ ९१ ॥ भगवद्भक्तीचें महिमान । इद्रकेतु जाला पावन । आता परिसा
 सुधर्माख्यान । श्रोतेवक्तेतारक ॥ ९२ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये ।
 रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । जयध्वजोपाख्यानवर्णन । नाम
 प्रकरणं समाप्तम् ॥ ५६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

जय जय जी जयवंता । जय अद्वयस्वरूपा अनता । नवल
 तुझया जयाचें स्वता । दुर्जेनवीण ॥ १ ॥ दुजयासी करूनि क्षय ।
 आपण अक्षयीं तो जय । जो स्वयमेव अव्यय । तया जयजयकार नव-
 लावो ॥ २ ॥ व्यापूनि सबाह्य सकळाकाश । तू च सघन सावकाश ।
 तुजवीण अणुपुरता अवकाश । नाहीं आणि अणुता हि ॥ ३ ॥ तू
 नित्य सत्य निर्मळ निश्चळ । तुझा ठाई नाहीं मी तू खळखळ । निरजन
 निरामय निष्कळ । कळकरहित स्वप्रभ ॥ ४ ॥ तनुतेवांचूनि सचेतन ।
 स्पर्शरहित सघन । साम्यतेसी उपमीय गगन । त्रय प्रकारें प्रसिद्ध ॥ ५ ॥
 निरश थोर अविनाश । काळत्रयें सम ब्रह्म आकाश । ब्रह्म चैतन्य
 सचेतन स्वप्रकाश । आकाश भकाश शून्यता ॥ ६ ॥ हा ब्रह्मानुभव
 ब्रह्मभूता । तया शून्य कैचें ब्रह्म च स्वतां । पूर्णामृत घटीं रिक्तता ।
 काय घडों शके हो ॥ ७ ॥ तथापि हि अप्रत्येकीं प्रत्येकता । अभिन्नत्वे
 च परि भिन्नता । भासे सघनीं च गगनता । हे अकळ लीळा प्रत्यक्ष ॥ ८ ॥
 तैसी च विश्वजाळमयी माया । ब्रह्मीं न घडे हा शास्त्रधाया । सेवट
 च नाहीं स्वरूपा जया तया । बाहेरिता कैची ॥ ९ ॥ अतरीं बाहेरीं
 नाहीं ठाव । याचा ऐसा अतरभाव । विश्वाभा भासत च परि वाव ।
 ब्रह्मस्वरूप तद्रूपें ॥ १० ॥ शुक्तिचा ठाई ना दुरास । सदेहीं देहि
 देहीसी रजताभास । मिथ्यत्वे दृश्यता कैची त्यास । तद्रूपें स्वयें शुक्तिका

॥ ११ ॥ ह्यणौनि तुजमाजि तुझे चराचर कैसे । भासे बुधां अबुधां
सत्य मिथ्या ऐसे । जहि स्वस्वरूप जैसे आहे तैसे । असतां हि मिथ्या
वैष्यम्य ॥ १२ ॥ जया हे होय तुझे ज्ञान । त्यासी च तूं आत्मा सर्वा-
धिष्ठान । एतद्विषयीं जे अज्ञान । त्यासी काय हो हे विपरीत ॥ १३ ॥
तथापि हि तव विनोदें । निर्द्वंद्वता च उठिली द्वंद्वें । तुझी अभेदता
असतां हि मिथ्या भेदें । भ्रमीं सत्यत्व दाविलें ॥ १४ ॥ भ्रमें तुज
आत्मयां विसरले । विषयआशये असुरत्वा आले । निर्भ्रम ते तुज
शरण जाले । तव कृपामृतपात्रें ॥ १५ ॥ दुर्जन सज्जना सीळ विरुद्धें ।
अति द्वेष करिती क्रोधें । तथा दुर्द्धरासी महद्युद्धें । करिती भक्तकैवारें ॥ १६ ॥
ते वधूनियां निरंतर । जयो पावसी तू जगदीश्वर । ह्यणौनियां तुझा
जयजयकार । सुर करिती सर्वदां ॥ १७ ॥ तू जया मारिती तारिती ।
तयां उभया हि स्वपद देसी । ह्यणौनि सर्वात्मा समान होसी । सदोदित
स्वरूपें ॥ १८ ॥ चैतन्य घन अदह्य अछेद्य । अरूप अमूप स्वसंवेद्य ।
भारणें तारणें हे विश्ववेद्य । ठीळाविलास विचित्र ॥ १९ ॥ आतां
अधिष्ठान विलासरूप । जो सर्वात्मा भक्त सकृप । तो जयजयकारें जगदेक
भूप । स्तविला स्तवनप्रकाशा ॥ २० ॥ आतां अग्रकथा भगवंताची ।
जयेसी अमृतशाश्वत रुचि । सुधर्माख्यान बोलिजेलि तें चि । परिसा
पंडित सज्जन ॥ २१ ॥ भावें भगवंतासी प्रदक्षणा च्यारि । जो नित्य
करील निर्धारि । त्याचया पुण्यफळातें वैखरी । सर्वथां वर्णूं शकेना
॥ २२ ॥ यदर्थी नारदें देवैऋषीप्रति । इतिहास बोलिला पूर्वस्थिति ।
इद्रजीवसवाद श्रवणपठणें होती । दग्ध महा पातकें ॥ २३ ॥ एकदां वैव-
स्वत मन्मतरिं । बृहस्पति सुरपति सभेभीतरिं । सर्व हि सुर परिवारिं । वै-
सले असतां ॥ २४ ॥ इद्र ह्यणे बृहस्पतीसी । तूं सर्व तत्वार्थ जाणसी । अतीत
ब्रह्मकल्पपरचनेसी । मजप्रति सागावें ॥ २५ ॥ वाचस्पति ह्यणे पुरंदरा । मी
हि नेणें या विचारा । संपूर्ण सांगाथया सर्ग प्रकाश । समर्थ नव्हे
सर्वथा ॥ २६ ॥ यथार्थ च सर्वार्थ हि जाणता । दुजयासी पुसावें हे

योग्यता । काहिं च नेणोनि आणणें सर्वस्वता । तो च मूर्खशिरोमणी
 ॥ २७ ॥ निरहकार पुसता हि न सागती । साहकार न पुसतां हि
 सांगती । प्रगटावया स्वकीय महती । ते च लघुता तत्वता ॥ २८ ॥
 असो गुरु हाणे शिष्याप्रति । प्रसिद्ध तुझी दैवी संपत्ति । तरि हे फेडा-
 वया भवप्रश्नभ्राति । विवेकसुधर्मप्रति चाले ॥ २९ ॥ तो सिद्धस्वरूप
 सर्वज्ञ शुद्ध । त्याचेनि अल्पज्ञासी हि होय बोध । तो तुझे पुरीं च
 आहे प्रसिद्ध । परि नेणसी अवैराग्यें ॥ ३० ॥ हें परिसोनि दैवी-
 समाजें । गुरुयोगें सशयनिरसकाजें । सुधर्मविवेकाप्रति भोजें । शक्र
 अवक्र पातळा ॥ ३१ ॥ तेणें देखोनि अभ्यागत । सहजें केलें
 स्वागत । आत्मसपदा समपूर्णनि त्वरित । परमानदमय केला ॥ ३२ ॥
 देखोनि विवेकसुधर्मऐश्वर्य । इदें जीवीं केलें आश्चर्य । स्मरोनि पूर्व-
 दशाकार्य । सुलीनतेनें पुसतसे ॥ ३३ ॥ जो चि समर्थ सर्गार्थ
 कार्जी । त्या मजहूनि दिव्य सामर्थ्य मम पुरामाजि । यश कीर्ति स्वप्र-
 काश तुज आजि । देखिलें रूपप्रसादें ॥ ३४ ॥ तरि हें ऐश्वर्य सर्व-
 ज्ञता कोणें योगें । तपें दानें किंवा यागें । तीर्थाटणें पुण्यप्रसर्गें । कोणें
 ऐसें सांगपा ॥ ३५ ॥ अतीत ब्रह्मकल्परचना । सर्व जाणतोसी
 सनातना । तें सांगावें विजित मना । हें प्रार्थी शक्र जिज्ञास ॥ ३६ ॥
 हास्यें प्रसन्नास्यें प्रश्नानुक्रम । निरोपी विवेकलक्षण सुधर्म । मग सह-
 जानदें वाक्योपक्रम । माडिला तेणें ॥ ३७ ॥ सर्वाधिष्ठान ब्रह्म निर्वि-
 कार । जैसे आहे तैसें च नित्य निरंतर । जेथें इच्छादि शक्ति चक्रांगि-
 कार । तेथें प्रत्यगात्मता प्रतिष्ठिली ॥ ३८ ॥ तथा प्रत्यगात्मयाचे
 इच्छेस्तव । निरावेवीं विश्व सावेव । अन्यथा भास प्रादुर्भाव । तो तद्वि-
 वर्तसत्य ना मिथ्यासा ॥ ३९ ॥ असो ब्रह्मा ब्रह्मांडरचिता । तथा आयुष्य
 शताब्द नियतता । चौसहस्रा युगाचा तत्वता । दिवस एक तथाचा ॥ ४० ॥
 ते ब्रह्मादिनी मनु चतुर्दश । तैसे च दोनि सप्तके देवेश । देव हि

प्रत्यकं प्रत्यकं सुप्रकाश । तै च आतां परिसावै ॥ ४१ ॥ स्वायम्भु मनु
नृप भुवी । इद्र शचीपति दिवी^१ । देव या साविख्यात नावी । हे पूर्व
मन्मतर ॥ ४२ ॥ स्वरोचिष मनु भूमति । विपश्चिन्नाम इद्र अमरावती ।
पारापताश्च ऋषिता देवस्थिति । द्वितीय मन्मतरौ ॥ ४३ ॥ तृतीय
मनूचै नाम उत्तम । इद्र सुशाति हा नेम । देव नामाचा अनुक्रम ।
सुधामान सत्य शिवप्रवर्द्धन ॥ ४४ ॥ चतुर्थ मन्वाभिधान तामस ।
शिबी हे नाम सुरेश्वरास । आतां नामे परिसा देवास । सुरापाः हरयः
सभ्याः सुधीयः ॥ ४५ ॥ मनु पचम तो रेवत । विभु नामा इद्र वि-
ख्यात । अमिताभादि विश्रुत । देव ते मन्मंतरौ ॥ ४६ ॥ षष्ठम तो
चाक्षुष मनु । मनोजव इद्र दैदिप्यमानु । आदित्य वसुरुद्रादि देव अनु ।
मन्मतरौ प्रसिद्ध ॥ ४७ ॥ वैवस्वत मनु सातवा । पुरदर इद्र
जाणावा । अभिधान ते मन्मंतरौ देवा । आदित्य वसुरुद्रादि ॥ ४८ ॥
मनु अष्टम सूर्यसावर्णिक । सुतपादि देव सकळिक । ते काळीं बळि-
देवता एक । विष्णुभक्तिप्रभावे ॥ ४९ ॥ मनु नवम दक्षसावर्णी ।
अद्भुत इद्र विश्ववर्णी । पराधा इहीं त्रिवर्णी । अभिधान देवाचै ॥ ५० ॥
ब्रह्मसावर्णी नाम दशम मनूचै । शांति ऐसे नाम इद्राचै । वामनादि
देवां नाम साचै । वर्णिलेसे तत्वविदी ॥ ५१ ॥ धर्मसावर्णिक मनु
एकादश । वृषनामा तै देवेश । विहंगमादि त्रिदश । तये मन्मतरौचै
॥ ५२ ॥ रुद्रसावर्णी मनु बारावा । कृभुनामा इद्र जाणावा । हरितादि
अभिधाने देवा । समस्तासी ते वेळीं ॥ ५३ ॥ त्रयोदश मनु रोचमान ।
दिवस्पति इंद्राभिधान । स्तुत्रामाणादि नामाख्यान । असें सर्वा देवांसी
॥ ५४ ॥ चतुर्दश मनु तो सौम्य । शुचि नामा इद्र मनोरम्य । चाक्षुषादि देव
गुणगम्य । ऐसीं चतुर्दश मन्मंतरै ॥ ५५ ॥ एका ब्रह्मदिवसाभीतरौ ।
चतुर्दश मनु देवेद्र स्वाधिकारी । श्रीवैभव पूर्वापरि । सर्वत्र सारिखे च
॥ ५६ ॥ एव स्वस्वसंख्ये सदृश । होतसे दृश्योत्पत्ति स्थिति विनाश ।
हा मिथ्या भासमात्र अविनाश । आत्मा असे अविक्रप ॥ ५७ ॥ जळा-

वेगळे कैचे तरंग । तरंगीं उत्पत्ति स्थिति नाश भाग । तेणें काय लि-
 पेलि जळत्वांग । तैसा विश्वत्वे आत्मा ॥ ५८ ॥ स्वर्गीं मृत्युलोकीं
 पाताळीं । पचभूतात्मक रचना सकळीं । शिव एक एर जीव भवजाळीं ।
 देवदानवमानवादि ॥ ५९ ॥ शिव जो कां ईश्वर । हरि हर ब्रह्मा त्याचे
 अवतार । ते निराकार च साकार । साकार च निराकृति ॥ ६० ॥ ते
 त्रयरूप होत्साते एक । तन्मय हा विश्वजीवांक । त्याचीं बहु रूपें ली-
 ळाकौतुक । परि ते रूपातीत होती ॥ ६१ ॥ तथा ईश्वराचे प्राप्तिका-
 रणें । एक करिती योगधारणें । एक तप दान यागाचरणें । एक भक्ति
 अनन्य ॥ ६२ ॥ भक्ति शरिरें चित्तें वित्तें । करूनि पावती ईश्वरातें ।
 हें काय आश्चर्य अवशें हि भजनाऐसें जयातें । घडे तो जोडे हरिपदीं
 ॥ ६३ ॥ तुवां मज पूर्वीं पुसिलें । तुज हें ऐश्वर्य कोणें योगें प्राप्त जालें ।
 तरि आइक बापा नवल वितलें । महिमान हरिभक्तीचें ॥ ६४ ॥
 मी पापयोनी गीध पूर्व ससारीं । वसत होतो हरिमदिरप्रकारीं ।
 ईश्वराश्रयें च अनीश्वर पापकारी । जीव कामस्वरूप ॥ ६५ ॥ मी
 आपुलेंन स्वकर्मफळें । व्याधशस्त्रें पडलों अतकालें । भिषकें मासलुब्धें
 ते वेळें । मुखीं धरिलों कवळता ॥ ६६ ॥ तो स्वयातिभयें भीत ।
 पाहावयालागि एकांत । हरिमदिराभौवता फिरत । मम प्राण प्रयाण-
 काळीं ॥ ६७ ॥ नेणों तेणें सत्सर्गें । कीं हरिक्षेत्रनिवासयोगें । प्रद-
 क्षिणा घडली प्रसर्गें । प्रसन्न जाला श्रीहरि ॥ ६८ ॥ तेणें मज परम
 पदाप्रति नेलें । तेथें कल्पकोटि शतें वास्तव्य केलें । मजदेखता होऊनि
 गेले । ब्रह्मे संख्येरहित ॥ ६९ ॥ क्रमे युग कोटिशतपर्यंत । अत्र
 वास्तव्याचा नियत । यानतरें हरिप्रेमपूरित । पावेन असभवता भव
 ॥ ७० ॥ हरिभक्त्या हरिरूप ससार । केवळ ब्रह्मोपनिषदाचें सार ।
 हरिविमुख ऊर्ध्व वास हि अधमतर । त्रिशकुमडळासारिखा
 ॥ ७१ ॥ मम विकळ कळेवर कवळुनियां । दुजा देवालयाभौवता
 भौवे खावया । ते प्रदक्षणा हणौनि देवराया । एवढा महिमा

पावलों ॥ ७२ ॥ तैथें हरिप्रेमें वोल्हावले मन । जे करिती
यथाशक्त्या हरिपूजन । त्याचें सदां करिती अर्चन स्तवन । ब्रह्मादि
देवादि सर्व हि ॥ ७३ ॥ अद्यापि निर्जर समस्त । भरतवर्षी कर्मभूमि
अपेक्षित । जन्मोनि पूजाविधि अच्युत । सर्वदां मनोलालस ॥ ७४ ॥
ऐसें विवेकरूपें सुधर्में आपुले । ससारश्रमजाळ निरोपिले । हरिपर
होतां फळ प्राप्त जालें । तें हि स्फुरद्रूप च ॥ ७५ ॥ हें आइकोनि
प्रत्यक्ष देखोनि । गुरुशिष्य सर्व सशय निरशूनि । परमानदें निज
स्थानीं । सहज सुखें राहिले ॥ ७६ ॥ ह्यणौनियां जो हरिभक्ति करी ।
हरिपूजन हरिनाम उच्चारी । तो च तरला अघसागरीं । विशेष आतां
कलियुगीं ॥ ७७ ॥ किती बोलवेलि एक मुखें । हरिहरभक्त तरती
सर्व दुखें । सुखसाधनें पावती सर्व सुखें । यालागि हरिभक्ति करावी
॥ ७८ ॥ ऐसें सज्जनमनोगत । सुखरूप तरावें बहुत । बरें भक्ति
करूत अथवा न करूत । परिसा फळ श्रवणाचें ॥ ७९ ॥ हे कथा
भक्तिमहिमा केवळ । जे परिसती एक वेळ । ते सपूर्ण अश्वमेधाचें
फळ । पावती श्रवणपठणें ॥ ८० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामि-
रामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । सुधर्माख्यान वर्णन । नाम प्रकरणं
समाप्तम् ॥ ५७ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो अनता परमानदा । नमो जगत्कारण विनोदा । नमो नम-
स्ते जगद्विदा । श्रीहरि चित्स्वरूपा ॥ १ ॥ नमो लीलानतावतारा । श-
रणागतलोभापरा । अबरीषुरक्षणा श्रीधरा । दशजन्म अजन्मा ॥ २ ॥
मच्छ कच्छ वराह नारसिंहा । वामन परशराम श्रीराम दुष्टहा । कृष्ण
बौद्ध कल्कि महा । दशमूर्ति नमोनमः ॥ ३ ॥ पूर्व प्रकरणीं सुधर्म
धर्मपरायण । उद्धरला अनायासें घडता प्रदक्षिण । आतां अबरीषुभ-

ख्यान करा श्रवण । निर्धार श्रीहरिभक्तीचा ॥ ४ ॥ अंबरीषु अयोध्या-
धीश । महाराज पुण्यप्रकाश । जैसा अमरावतीसी देवेश । तैसा च
तो भूमंडळीं ॥ ५ ॥ शक्र न पवे त्याची साम्यता । तो सकाम स्मरे
भगवता । भरोछेदार्थ करी नियता । नृप निःकाम समदृष्टी ॥ ६ ॥
इंद्र सज्जनासी छळणा करी । महींद्र पुजी निरंतरीं । वज्री वज्रतृष्णा
स्वपदावरि । राजा सर्वस्वें उदार ॥ ७ ॥ इद्रासी लागला परनारिपदर । राजा
परागनाचा सोहोदर । इद्र च्युति पावे निरतर । राजा अच्युत अच्युते ॥ ८ ॥
इंद्र उपहंत जाला ऋषिशापें । राजा रक्षिला श्रीहरिभक्तिप्रतापें । इद्र मयू-
रौमाजि लपे । राजा प्रगट कीर्तिता ॥ ९ ॥ असो ऐसा महीपाळ । स्वध-
र्मकर्म अति निर्मळ । विशेष हरिभक्त सुप्रेमळ । चडाशवशदीपक ॥ १० ॥
सुप्रसन्न करावया श्रीहरि । साधनद्वादशी नेमस्थ करी । जैसा साधक
निरतरीं । चळेना आत्मधारणा ॥ ११ ॥ द्वादशीयोगें एकादशी ।
जैसे उद्यापन दृढव्रतासी । प्रतिपक्षीं करणें तयासी । उभय पक्ष सम-
बुध्या ॥ १२ ॥ तथा व्रतपुण्याचें फळ । तेणें दाटला भूमिगोळ । जैसे
ब्रह्मानुभवसाटवणें सकळ । उतटोनि गेलें आकाश ॥ १३ ॥ शक्र
वक्रबुद्धि सर्वदा । शंकोचे आपुलिया जीवपदा । हरिल माझी भवसपदा ।
हणौनि चितीं चरफडी ॥ १४ ॥ हणो मी आतां करू काय । धरिले
अंहदुर्वासयाचे पाय । हणो तू बाह्यरगें तेथें जाय । क्षुद्रता छळे स्वभावे
॥ १५ ॥ तो अहदुर्वास ऋपेश्वर । जैसा मूर्तिमत रुद्र अहकार । भस्मो-
द्धूलन अक्षाभरण शिव निर्विकार । मिथ्या जीव कार्य कल्पना ॥ १६ ॥
अल्पत्व द्वादशेचा पाहोनि सधि । वैश्वदेवकाळीं आला अवरोधी । तव
तो हरिप्रिय महाबुद्धि । प्रणम्य केले हरिरूपें ॥ १७ ॥ प्रार्थी हणो
अतिथी विष्णुरूप । स्वामि सहज भगवद्रूप । आजि कृतार्थ जालों निः-

१ 'परोछेदार्थ' असा दुसरा पाठ आहे व तो बरा दिसतो. २ राजा परस्त्री बहिणीसमान मानित असे ३ पतन ४ परमेश्वर. ५ पावन असल्यामुळे. ६ उपहासास पात्र झाला, किंवा अष्ट झाला. ७ मयुरासनांत ८ सूर्यवशास दीपक. ९ आपल्या पदाबद्दल शक्ति झाला. १० गर्विष्ठ, अहकाराचा पुतळा.

पाप । चरणवदनें स्वामीच्या ॥ १८ ॥ आतां सीघ्र करावें स्नान ।
 व्रतासी नाही वेवधान । येरु शरयुतीरीं ध्यान । धरूनियां बैसला ॥ १९ ॥
 सकल्प विकल्प ह्मणती द्विज । अहकाररूप ऋषिराज । राजा ह्मणे हरि-
 रूप मज । तेणें निर्भय निर्द्वंद ॥ २० ॥ हरिरूपीं कैचें क्षुद्र । राजा
 स्वयें च जाला भद्र । मिथ्या जीवभावना अभद्र । ते निवारे हरिस्मरणें
 ॥ २१ ॥ पुरोहित ह्मणती विवेकता । व्रत टळों पाहे आतां । तीर्थ-
 पारणें केलें स्वतां । भोजन ऋषीनतरे ॥ २२ ॥ व्रत साधिलें जाणोन ।
 ऋषि क्रोधें कपायमान । गरगरा फिरों लागले नयन । आला राजभुवना
 ॥ २३ ॥ नगरीं भ्रमों लागला वळसा । जन ह्मणती कोपला दुर्वासा ।
 राजतिलक वाचेलि कैसा । भयभीत कपित पाहाती ॥ २४ ॥
 राजा कृतांजळी, अति विनीत । हरिरूपें चरण अवलोकित । विप्रपक्ति-
 माजि दाखवित । वरासन बैसावया ॥ २५ ॥ ऋषि कृतांतरोप्रघोषें
 ह्मणे दुष्टा । पारणें करूनि करिसी चेष्टा । मज कोपलियां तुज गर्विष्टा ।
 पाहों कैसा हरि रक्षी ॥ २६ ॥ जटा त्रॅहाटी भूमडळीं । अग्नि प्रगट-
 ला ते वेळीं । नृप निःशक हृदयकमळीं । अग्नि भावी हरिरूप ॥ २७ ॥
 हरि गोविंदा परमानदा । कृष्णा माधवा मुकुदा । भक्तवळळा वरदा ।
 मधुसूदना अच्युता ॥ २८ ॥ धाव धाव करुणाकरा । शखचक्रगदा-
 धरा । शरणागतवज्रपजरा । अनाथनाथा भगवता ॥ २९ ॥ वेगीं पावें
 नारायणा । क्षोभ जाला जी ब्राह्मणा । विष्णुधर्मसरक्षणा । तू सरक्षीं
 कृपाळा ॥ ३० ॥ तव तो श्रीहरि कृपाळ । बोधचक्राचा कळोळ । प्रेरिलें
 उजैळित अतराळ । आलें भक्तरक्षणा ॥ ३१ ॥ तव तो जीवत्व अपवाद ।
 फिरला जटार्जातवेद । दिवा दीपिकाइव मद । भासत च मिथ्या जाला
 ॥ ३२ ॥ द्वंद्वबुद्धि जेथें वसे । तेथें प्रमाद प्रवेशे । मिथ्या परित्या स्वप्नाऐसें ।
 दुःख साचासारिखें ॥ ३३ ॥ बोधचक्रानळसोज्वळें । अहताजीव भयें
 पळे । सहित बाह्य श्रम सफळें । ऋषिता न चले चि तेथें ॥ ३४ ॥

१ व्रताला खंड पडता उपयोगी नाही. २ पुण्यशील. ३ अशुभ. ४ आपदी.
 ५ तेजोमय चक्र. ६ जट्टेमधून निघालेला अग्नि.

नवचतां मिथ्या लघु जीवता । मिथ्या द्विजत्व देवत्व कर्म धर्म तपता ।
 मिथ्या वेदशास्त्रार्थ योग योग्यता । भय भवाचें चुकेना ॥ ३५ ॥
 पुढें पळतसे दुर्वासा । मार्गे चक्रानळ लागला कैसा । सुरसमूहावरि
 जैसा । पिंपलाद वडवानळ ॥ ३६ ॥ जया भुवनाप्रति जाय । ते
 ह्यणती आही यासि करणें काय । अनृतापराधी जीवत्व होय । मरुम
 स्वप्रकाशानळें ॥ ३७ ॥ ऐसीं सर्व हि दर्शनभुवनें । ज्यांचीं प्रसिद्ध
 अद्वैतमहिमानें । जीवरक्षणार्थ तें तें स्थानें । फिरला परि त्या न रक्षवे
 ॥ ३८ ॥ बहुत स्थळातरीं भ्रमला । बहुत जीव असे श्रमला । मग
 वैकुठाप्रति गेला । रक्षीं ह्यणे मम जीवा ॥ ३९ ॥ तव हरि ह्यणे मळिनत्वे ।
 मज न रक्षवें तनु ममत्वे । शुद्ध साधन नित्यत्वे । मज रक्षणें साधूसी
 ॥ ४० ॥ तेणें जालीसे निराशा । उदास पळतसे दुर्वासा । तव नारद भेटला
 जैसा । जळता सुधा जळधरु ॥ ४१ ॥ तेणें सांगितला उपाय । ह्यणे
 भावार्थ अबरीषुप्रति जाय । दुसरा नाहीं नाहीं उपाय । भवभयनिवा-
 रणा ॥ ४२ ॥ तत्काळ मनोवृत्ति फिरली । विश्रान्तिवेळा प्रादुर्भवली ।
 परति धरुनि उडी घातली । भाव अबरीषुप्रति ॥ ४३ ॥ तव तो
 सजनशिरोमणी । ब्राह्मण गेला निःपारणी । ह्यणौनि चिंती चक्रपाणि ।
 वाट पाहे उपवासी ॥ ४४ ॥ दुर्वासयातें देखोनि । राजा आला लोटां-
 गणी । चरण वदूनि आलिगनी । ऋषि सर्वांगी निवविला ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मण ह्यणे दीन वदने । रक्षि रक्षि अवलोकने । तनु जाळिली सुद-
 र्शने । प्राण जाव पाहाती ॥ ४६ ॥ गहिवर आला नृपवरा । नयनीं
 अश्रुचिया धारा । कर जोडिले दशशतारा । तव ते आज्ञाधारक
 ॥ ४७ ॥ भाव भूपतिअगिकारें । जीवभय हरलें साक्षात्कारें ।

१ पिंपळापासून उत्पन्न झालेला. २ अज्ञान ज्याच्या ठिकाणीं वास करित
 आहे किंवा देहावरचें ममत्व अथवा मीपणा ज्याच्या अंगी कायम आहे त्याचें
 रक्षण मजकडून होणे नाही ३ आग लागली असताना ज्याप्रमाणें मेघगर्जना
 होऊन पाऊस यावा ४ पारणें न सुटता तसाच गेला. ५ ' दशशतधारा '
 असा दुसरा पाठ आहे; ह्यणजे ज्याला शकडों धारा किंवा आरा ह्यणजे टोकें
 आहेत अशा चक्रास.

बोधचक्रवैश्वानरं । शमिजे सहजस्वरूपीं ॥ ४८ ॥ तैथे जाले
जयजयकार । सुमनवृष्टि जाली थोर । प्रगटला हो सर्वेश्वर ।
तनुता जाली तद्रूप ॥ ४९ ॥ पाहातां उघडिये दृष्टी । ईश्वरमय जीव-
पुष्टि । देवा भक्ता जाली भेटि । अच्युत पद दिधले ॥ ५० ॥ श्रीहरि
पूर्ण कारुण्येसी । आश्वासिले दुर्वासासी । तुवां शापिले भक्तासी । दश
गर्भ धरी ऐसें ॥ ५१ ॥ मम भक्ताचे गर्भवास । मज भोगणें भगवं-
तास । तेणें गुणें अजन्म्यास । जन्म धरणें लागले ॥ ५२ ॥ यालागि
मद्भक्ताचे ससार । ब्रह्मरूप हा निर्धार । याचें अपूर्व काय थोर । विश्व
च ब्रह्म तयासी ॥ ५३ ॥ हें हि आश्चर्य नव्हे तयां । तयाचा अंगिकार
होय जया । ते हि विश्वब्रह्म अप्रमेया । पावती प्रसिद्ध च कीं ॥ ५४ ॥
असो हें वदूनि श्रीपति । दुर्वासा गेला तपाप्रति । वैकुंठा नेला शुद्धमति ।
अबरीषु सर्वेशें ॥ ५५ ॥ श्रीहरि स्वभक्तकैवारी । हें च प्रतिपदीं पुरा-
णातरीं । यालागि जो हरिभक्ति करी । विशेषें ये कलियुगीं ॥ ५६ ॥
तो च कृतकृत्य अति धन्य । तो च देवासी हि असे मान्य । तयाचें
फिटलें भवदैन्य । नामस्मरणें हरीच्या ॥ ५७ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये ।
रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । अबरीषुअख्यानवर्णन । नाम
प्रकरण समाप्तम् ॥ ५८ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो धृवा अक्षरा अव्यया । नमो अद्वैता अच्युता अप्रमेया ।
नमो अचळा अमळा निगमगेया । योगिध्येया मनोहरा ॥ १ ॥ भुवन
सुदर मंदरमथना । नमो पचाशद्वर्णस्वरकथना । नमो सर्वार्थ स्वरूपा
पुरातना । सनातना शाश्वता ॥ २ ॥ नमो चतुर्भुजा पकजनयना ।
नमो अशेष गुणवता शेषशयना । नमो भक्तजनकरुणाघना । मनमो-
हना मुकुदा ॥ ३ ॥ नमो देवभक्त अविभक्तरूपा । नमो वद्य वदनस्व-
रूपा । नमो प्रेमळ कृपाळ अपेआपा । नमो अभेदा अखंडा ॥ ४ ॥

१ वेदानीं ज्याचें वर्णन गाइलें आहे असा. २ योगिजनांचें ध्येय=ध्यान
करण्याची वस्तु. ३ पचाशत्=पचावन.

नमो निरामया भक्तभावमया । अपक्षा भक्तपक्षा करुणालया । नमो
 विश्वरूपा भक्तातरात्मया । निर्द्वेद्वा भक्तरक्षका ॥ ५ ॥ नमो भक्तभूषणा ।
 नमो परि त्यक्तदूषणा । नमो अभक्तभीषणा । भक्तजनमनोरमा ॥ ६ ॥
 वेद शास्त्र कर्म धर्म चतुर । किंचित हि असता कातरं । तू तयासी
 अत्यत दुरितर । बाळां भोळियां जवळिकें ॥ ७ ॥ जव जवं भाव भोळा ।
 तवं तवं देव जवळा । नलगे विवि विधान कळा । केवळ भावें भेटतु ॥ ८ ॥
 जे जे भक्त उद्धरिले । जे भगवतें हृदयीं धरिले । ते सकळ हि कळीं
 वरिले । गजइद्रादि करूनियां ॥ ९ ॥ विद्या वय कुळ सीळादिक ।
 भावार्थेंविण निरार्थक । हरिकृपा पावे तो अधिक । इतर कळा त्या
 अवकळा ॥ १० ॥ यदर्थीं सद्य प्रत्यय तत्काळ । असो पडित अथ-
 वा बाळ । हरिप्राप्ति करी सुसीतळ । अप्राप्ता जळजळ बळकावे ॥ ११ ॥
 आतां परिसावें सावधान । धृवं फळद धृवाख्यान । श्रवणमात्रें हरिनिधान ।
 प्रगट भेटे भावार्थें ॥ १२ ॥ हरिप्रेमाची स्पृहा पोटीं । मन भक्तिरसा
 लाळ घोंटी । मज कै होइल ऐसी भेटि । हणौनि परिसे आवडीं
 ॥ १३ ॥ श्रवणप्रशसेची स्थिति । कथा आइकतां भेटे श्रीपति ।
 दृढ विश्वास धरूनि चिर्तीं । कथा परिसे हरिप्राप्त्यर्थ ॥ १४ ॥ ऐसा
 हरिप्रेमें श्रवण कारितां । तो च हरिरूप होय स्वतां । तेथें सर्व प्राप्ति-
 फळ तत्वतां । अपेंआप पातलें ॥ १५ ॥ श्रवणीं अथवा सकीर्तनीं । भाव
 पाहिजे भगवद्भजनीं । तो च दृढावला सज्जनीं । तरि श्रीहरि हृदिस्थ च ॥ १६ ॥
 अंतरींचा बाह्य प्रगटे । सबाह्य सवन कोंदाटे । विश्वीं विश्वात्मा भेटे ।
 अनन्य भावें भगवंत ॥ १७ ॥ जयाचें हृदय प्रेमपीठ । तें च जाणावें
 वैकुठ । जेथें प्रगटला वैकुठ । तें निवासस्थान हरीचे ॥ १८ ॥ तो
 श्रीहरि सूक्ष्माहूनि सूक्ष्मतर । महतापरिस हि महत्तर । सर्वव्यापी सर्व-
 श्वर । सर्वकाळ सावद ॥ १९ ॥ असो आता राजमर्दण । महिमडळीं

१ भिन्ना, भ्याड. २ ज्याला हरिप्राप्ति झाली तो सुसीतळ अथवा शात
 होतो, परंतु ज्याला ती प्राप्त झाली नाही, त्याच्या मनाची जळजळ दिवसेंदिवस
 वाढत जाते. ३ चिरस्थायी. ४ इच्छा. ५ कधीं. ६ प्रेमाचें वसातिस्थान.
 ७ श्रीविष्णु. ८ अलंकार.

उत्तानचरण । यशकीर्तिपुण्यपरायण । भुवनत्रयविश्रुत ॥ २० ॥ तथा
 असती दोनि जाया । जैस्या प्रवृत्ति निवृत्ति आत्मया । प्रवृत्ति संसार-
 विषयीं प्रिया । निवृत्ति अप्रिया संसारीं ॥ २१ ॥ हैं च ससारीं अति
 दुर्गम । प्रियाप्रियतेचा नव्हे निर्गमं । जारि स्वात्मताबुद्धि जाली सम ।
 तारि बहु छिया बहु पुण्यदा ॥ २२ ॥ तथांसी दोनि पुत्र जाले निर्माण ।
 भव असभव हे प्रमाण । भवप्रिय जैसा जीवप्राण । असभव निर्गुण
 गुणी हि ॥ २३ ॥ भवाजीवासी बहु प्रीति । तैसी च जन्मकाळीं ग्रहस्थिति ।
 बहुत च लाहणें सागती । जाला सपूर्ण सभ्रम ॥ २४ ॥
 भवविभव कैचें असभवासी । विजनता वास्तव्य तथासी । वसे आपुलिये
 मातेपासीं । अद्वैतजनसमार्जी ॥ २५ ॥ तथाचिये प्रभवकाळीं । सर्व
 ग्रह पडले उच्च स्थळीं । उच्च सिंन्हासनीं बैसेलि अढळीं । हे वर्तिलें
 स्वज्योतिषीं ॥ २६ ॥ हे परिसोनि मुख्य माया । स्वानंदनिर्भर होऊ-
 नियां । अवचक पूजनें पडली पायां । भावें सतुष्ट भाव्यज्ञ ॥ २७ ॥
 देवी संपत्ति निरुपाधीमाजि । ध्रुव क्रीडे सत्सगसहजीं । अध्रुव तो राज-
 समार्जी । उन्माद जनीं प्रमोदें ॥ २८ ॥ तैसी च दोघां अबर भूषणें ।
 सविकार अविकारपणें । परि ध्रुवें आपुलेनि सुलक्षणें । ठंगणें केलें त्रि-
 भुवन ॥ २९ ॥ असो ऐसी ते राजवल्लभा । पतिप्राणमोहिनी सौंदर्य-
 गाभा । जयेची पाहातां तनुताशोभा । कोण न भुले ससारीं ॥ ३० ॥
 जैसी रति मदनकांता । विश्वमनोहरा सकामता । तैसी ते स्वपतिअकीं
 पुण्य कांता । प्रगट जनीं सिंन्हासनीं ॥ ३१ ॥ तवं तये प्रवृत्तिचा
 पुत्र भव । सहित सर्व हि स्फुट वैभव । तयामाजि अतरात्मा तैसा ध्रुव ।
 अध्रुव जेणें प्रकाशे ॥ ३२ ॥ प्रवृत्तिचा आवडता कुमर । आला ऊर्ध्व
 करूनियां कर । तो तज्जननीनें सत्वर । उचलूनियां घेतला ॥ ३३ ॥
 जैसा भव विषयस्वादें । लघु देवतांपूजनानुमोदें । पावे उच निच पदें ।
 वेळवेळां तद्वत ॥ ३४ ॥ यानंतरें तत्सगास्तव । झळंबला ममताभाव ।

१ मार्ग, रस्ता. २ लाभणें. ३ उत्पत्तिकाली. ४ निष्कपट. ५
 ज्योतिषी.

ऊर्ध्व करुनि करपल्लव । औतानचरण अवलोकी ॥ ३५ ॥ राजा घेवं
 पाहे वरी । तवं ते सपत्नि मछरा नारी । पर्दे ताडूनियां धिःकारी ।
 जैसी देववृतीं हरिप्रियां ॥ ३६ ॥ श्रीहरीचा शरणागत । देव
 तथा अंतराय कारित । परि तो लक्ष्मीकांत न विसंभत । सर्वकाळ
 सांभाळी ॥ ३७ ॥ तैसा ध्रुव ध्रुवपदायोग्य । जया वमनप्राय भव
 भोग्य । हरिकृपाकटाक्षें वैराग्य । आरभलें अनायासें ॥ ३८ ॥
 सापत्नमाता ह्मणे मछरें । तुवा अभाग्यवतेचा कुमरें । सिंव्हासन कैसें
 पाविजे ईश्वरें । दिधलियावांचूनि ॥ ३९ ॥ जीव कष्टवावा साधनें । तनु
 दमावी पचाग्निधूम्रपानें । उग्र तपतां सिंव्हासनें । पावती भववैभव ॥ ४० ॥
 जवं दिधलें नाही देवें । तवं हांव काय दुजयाचा देवें । छळवादे बोलि-
 ली परि ध्रुवें । ध्रुवबुध्या मानिलें ॥ ४१ ॥ आपुलिया जनकादेखतां ।
 धिःकारुनि दवडी सापत्नमाता । अति अनुतापली मनोदेवता । रुदन
 आलें स्फुदनें ॥ ४२ ॥ बाळकाचें चित्त कोमळ । पारिखें वाटलें जग-
 जाळ । एका भगवंतावांचूनि स्थळ । नाही आतां मजलागि ॥ ४३ ॥
 दीनवदना मम जननी । राजाज्ञेप्रमाण वर्ती जे जनीं । अतःपर परमे-
 श्वरावाचूनि । कोण आहे मजलागि ॥ ४४ ॥ कोमाइलें बाळकाचें
 वदन । जैसे पाडळीचें सुमन । श्रीहरिवाचूनि सर्व जन । न दिसे दृष्टीं
 तथाचे ॥ ४५ ॥ वसत च जनता जाली वोस । मनता विषयीं अति
 उदास । लागला श्रीहरीचा निजध्यास । न पाहे वास आणिकाची
 ॥ ४६ ॥ धाव धाव जगदीश्वरा । भक्तजनवज्रपजरा । अनाथ दीनाच्या
 आधारा । तू सोयरा निर्वाणीं ॥ ४७ ॥ प्रति तनुता हे जेथवरि । ति-
 तुकीं मावेचीं सोयरीं । तुजवाचूनियां श्रीहरि । जिवलग नाही दुजा ॥ ४८ ॥
 हरि तू जीवाचें जीवन । जीव न जिये तुजवांचून । तूं एक नवचसी
 सांडून । सर्वकाळ सांगाती ॥ ४९ ॥ एर विश्व मिथ्यामय । जैसा

यात्रेचा समुदाय । स्वकार्यतत्पर कैचें प्रिय । तुजवांचूनि आत्मवा
 ॥ ५० ॥ तू व्यापक सचराचरीं । वससी सबाह्य अंतरीं । विश्व-
 विसावया मुरारि । हरि तू पाव मजलागि ॥ ५१ ॥ मायाआधार
 तुटला । जीव तुजलागि फुटला । आपुले उदरीं तू मजला । अचळ
 स्थळ देई देवा ॥ ५२ ॥ ऐसा आइकोनिया धावा । देव पावलासें
 धृवा । कार्ये जवळीं होता जीवा- । माजील तो साक्षी ॥ ५३ ॥
 भक्ता वाटला परदेश । तवं प्रगटला हृषीकेश । विश्वरूप स्वप्रकाश ।
 अढळ स्वपद दिधले ॥ ५४ ॥ नाभी ह्मणतसे श्रीहरि । मज असतां
 शिरावरि । बहुत सिणलासी संसारीं । ह्मणौनि हृदयीं धरियेला ॥ ५५ ॥
 तव ते पातलीं विमानें । दशधा तुरें मगळ स्त्रनें । गगन कोंदलें सघनें ।
 सुमनवृष्टि होतसे ॥ ५६ ॥ धृवें नमिली सापत्नमाता । तू च गुरु
 होसी तत्वता । तुवां तोडिली ममता । तुझेन हरि मज भेटला ॥ ५७ ॥
 तू हि बोलतीसि रसाळ । मिथ्या प्रपंच परि पावहाळ । तरि का तुटतें
 मायाजाळ । कां भेटता भगवत ॥ ५८ ॥ नवल सज्जनाची स्थिति ।
 अवगुण ते हि गुणा येती । स्वानदनिर्भर मनोवृत्ति । जन निवती सत्सर्गे
 ॥ ५९ ॥ बाप श्रीहरि कृपाळ । दासा पद दिधले अढळ । तें प्रत्यक्ष
 धृवमडळ । विश्व देखतसें डोळां ॥ ६० ॥ चळती महींद्र इद्रादे ।
 ढळती कुळाचळ प्रमादे । स्वळती नक्षत्रें जैनविदे । धृव आनदे अढळ
 तो ॥ ६१ ॥ सप्तऋषि ग्रह नक्षत्रें । अस्तोदयी अहोरात्रें । धृव धृव
 जाला स्वतत्रें । श्रीपतिचरणप्रसादे ॥ ६२ ॥ श्रीहारि गेले हो स्वस्थाना ।
 हर्ष जाला त्रिभुवना । वश पावला महिमाना । राया उत्तानचरणाचा
 ॥ ६३ ॥ धन्य सुपुत्र तो संसारीं । जेणें जोडिला श्रीहारि । येर भार
 भूमीवरि । श्रीहरिभजनविन्मुख ॥ ६४ ॥ ऐसें धृवाचें आख्यान ।
 ज्याचें पुराणीं व्याख्यान । श्रवण पठण करिती जन । ते पावती धृव-

१ सगळ्या विश्वास विश्रान्तिस्थान असा जो तू. २ जणू काय. ३ बोलली
 असतीस. ४ स्वलन पावतात, खालीं पडतात. ५ हे सर्व जनास ठाऊक आहे.
 ६ चिरजीव.

सौख्या ॥ ६५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुम-
हिमावर्णने । धृवाख्यानवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ५९ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नमस्ते बाळकपाळका । नमो सकळाभ्यंतरचाळका । नमो
नमो कळिमळक्षाळका । नामस्मरणमात्रे ॥१॥ तू जगज्जनकाचा हि जनक
होसी । तू जगद्योनिस्वभावेसी । तुज चराचर बाळभावेसी । पाळणे च
कीं परमेशा ॥ २ ॥ बाळक काय जाणे सामर्थ्य जनका । काय जाणे
वक्तृत्वादिका । बोबडा बोलीं च परि कौतुका । करणे बापा कृपाळा ॥
॥३॥ तैसें तुझे गुण नाम चरित स्वरूप । जाणते हि नेणती अमूप ।
तथापि तू भक्तजनसकृप । आर्षा भाषां तुष्टसी ॥ ४ ॥ नामे रूपे
विरहित । अर्थ च परमार्थ शाश्वत । नामरचना हे कल्पित । देशवेषा-
सारिखी ॥ ५ ॥ नाना देशीं भाषा विचित्रा । तेथे अर्थ कल्पना स्वतत्रा ।
परि परमार्थता ते पवित्रा । स्वसवेद्या सर्वत्र ॥ ६ ॥ तथा शब्दाचे प्रथम
स्फुरण । तो तू आत्मा कारणाचे हि कारण । कार्यसहित नारायण । स्वये
च जी स्वतसिद्ध ॥७॥ ह्यणौनि सर्व हि तुझे करणे । तुज च वेद्य सर्वज्ञपणे ।
तेथे एकदेशी बाह्य शाहाणे । केवीं सर्वाशय बुझे ॥८॥ नाना दर्शनें नाना
जीव । परि तुज एकाचा ठायीं भाव । तत्वता तुझा जो अनुभव । तो तुझा
कृपाकटाक्ष ॥ ९ ॥ नवल कृपेचा बडिबौर । नर ह्यणिजे सुरकिंकर ।
तयांते वदिती अमरवर । तर्वागिकारे समर्था ॥ १० ॥ तेथे समान
पडिता बाळा । देशी हा काय नवलाव आगळा । तुझिया नामस्म-
रणाचा जिव्हांळा । तो अधिकाहूनि अधिक ॥ ११ ॥ पूर्व प्रकरणीं
श्रीहरि कृपाळ । तेणे धृव केला अढळ । जयासी नक्षत्रे सकळ । प्रद-
क्षिणा करिती ॥ १२ ॥ आतां परिसा कथा अन्य । जगत्रयासी जे
मान्य । उपमन्यु अति धन्य । बाळभक्त हरीचा ॥ १३ ॥ जनक ब्रा-

१ बोबड्या. २ जाणू शकल. ३ मोठेपणा, कीर्ति. ४ तू आगिकार
केल्यामुळे. ५ ओलावा.

ह्यण पुण्यसीळ । स्वधर्मनिष्ठ शुक्ल केवळ । पुण्य कुटुंब स्त्री बाळ ।
 प्राणप्रिय परस्परें ॥ १४ ॥ जैसी अप्रतिग्रहता नभा । धरणें नाहीं अ-
 णूच्या लोभा । तैसा ऋषि तो अर्थदंभा । धरू च नेणे ॥ १५ ॥
 परमार्थनिष्ठासी अर्थसग्रहो । तो च असे अनर्थविग्रहो । तथापि
 पूर्वार्जित प्रमाण अग्रहो । करणें च नलगे कोण्हासी ॥ १६ ॥
 सर्वाशयमुक्त आत्माराम । तथापि प्राक्तनावधि धरणें आश्रम । तैसा
 तो जीविका करी निर्भ्रम । यत्किंचितें संतुष्ट ॥ १७ ॥ जैसें
 साधका अगत्य साधन । तैसें बाळका अगत्य पयप्राशन । जन्हि
 राहिलें सुस्तनपान । तन्हि भोजनीं पाहिजे ॥ १८ ॥ तथा स्वकीय
 मूल सहज थोंया । परि जनतौनास्तिक्य अतराया । जीव प्रतिबिंब
 विषय माया । दाखवी साचासारिखें ॥ १९ ॥ कृत्रिमता च मानूनि
 साच । सेवित असतां तैसा च । यजमानसत्सगपक्ति तत्वता च । भाग्य-
 बळें जोडलें ॥ २० ॥ पुनः प्रत्यगावृत्ति प्रभातेस । नीचत्व धान्यरस
 देखता त्यास । ह्यणे हा काय मिथ्याभास । गोड न लगे मज आतां
 ॥ २१ ॥ हे मज आहे च ठाउकें । सेवित च असतां होतें फिकें ।
 सज्जनपत्कीचें जें निकें । तें च आतां सेवीन ॥ २२ ॥ मायामोह
 मते नानापरि । दाखवी मिथ्या फळश्रुति वरिवरि । ह्यणे हें च सत्य
 गोड ससारीं । हें च जीवा पोषक ॥ २३ ॥ सत्यत्वीं जधं न पडे दृष्टि ।
 तव च मिथ्या भासता सतुष्टि । सत्य प्रगटतां मनोपुष्टीं । असत्य कैसें आवडे
 ॥ २४ ॥ मिथ्या मृगजळाची नदी । मृगजीवासी प्रमौदी । तेथें शाश्वत
 गगामृतस्वादी । नर न रजे सर्वथा ॥ २५ ॥ सर्व लाघवेसी माया मुग्धा ।

१ अप्रहार-देवब्राह्मणास दिलेला ग्रामादिक त्याचें नांव. २ वास्तविक जीव हा शिव किंवा आत्मा आहे, परंतु प्राण्याच्या सचित क्रियमाणा प्रमाणे ह्यणजे प्राक्तनानुसार आश्रमधर्म हा सपादलाच पाहिजे ३ चरितार्थ. ४ छंद. ५ जनांचे नास्तिक्य दूर करण्याकरितां जीव, माया वगैरे वास्तविक मिथ्या, नाश्वत असून खरीं किंवा शाश्वत आढत असें प्रथम भासवावे लागतें, त्याप्रमाणे उपमन्यूचा छंद पुरा करण्याकरिता त्याला खऱ्या ह्यणजे आईच्या स्तनातील दुधाएवजीं कृत्रिम दूध देत असत. ६ मोह पाडते. ७ खरोखर गगाजळ प्राशन करणारा.

सिणली दावितां दृश्य दुग्धा । परि तो हरिभक्तिकामधेनुदोग्धा । काय
 सेविल तयासी ॥ २६ ॥ उपमन्यु ह्मणे मायेसी । स्तनपाने जीवविले
 वाहिले कुसी । सत्य पय कां वो नेदिसी । तेणे आला गर्हिवर ॥२७॥
 ह्मणे बाळा गुणनिधाना । माझिया सर्व समाधाना । निःकळका अखड
 मडळानना । मरुनि जाईन तुजवरुनि ॥ २८ ॥ मी माया निमि-
 ल्यमात्र । तुझी जीवनकळा स्वतंत्र । माझे हार्ती पय पवित्र । असते
 तरि कां वचिल्ये ॥ २९ ॥ मज इतुके सामर्थ्य कैचे । मिथ्या च पात्र
 दोषदुःखाचे । मजविण विटंबास्थान कैचे साचे । याचलागि मी जन्मले
 ॥ ३० ॥ तरि मी मागों कोणापासीं । तेन्हा शब्द न फुटे च तयेसी ।
 खुणा दावितां पुत्रासी । हृदयस्फोट हो पाहे ॥ ३१ ॥ तव तो अमूर्त मूर्तिमत ।
 लीळां क्षीरोदशायी अनत । सहज तेथे होता वसत । तयाप्रति प्रेरिला ॥ ३२ ॥
 विमळ कोमळ बाळमति । उपमन्यु घाली पालखेती । बाप उदार चक्र-
 वर्ति लक्ष्मीपति । तयाप्रति पय मागे ॥ ३३ ॥ दुग्ध देई रे दयाळा ।
 दीनानाथा विश्वपाळा । सकळा जीवा तूं जिन्हाळा । तुजवीण कोण दे-
 ईल ॥ ३४ ॥ सकळा मातास्तनमडळीं । तुझेन वाहे पयउकळी ।
 क्षीराब्धी भरला भूमडळीं । गर्भोद्भवादि जीवना ॥ ३५ ॥ जयाचा
 महिमा अद्भुत । शाम तनुतानदी अहकारवंत । तो शिखितनुज जाला
 अति श्वेत । जयाचया पयपाने ॥ ३६ ॥ तेथे तू स्वप्रकाश गोविंदु ।
 तव तेजाशें उजळला सिंधु । तदुदरस्थ अमृतकंदु इंदु । तेणे आकाश
 उजळिले ॥ ३७ ॥ तवांशें शशी अमृतकळाधर । औषधी पोषी निरतर ।
 तेणे जीतसे हे सचराचर । ह्मणौनि तूं जगजीवन ॥ ३८ ॥ तूं अमृ-
 ताचे हि अमृत । तूं पयसामर्थ्य अतरगत । तूं जीवजाळ मूळ तुझेन
 जीत । ह्मणौनि तूं जगजीवन ॥ ३९ ॥ तूं जीवनकळेची अतरकळा । तुझे
 कृपावलोकन दीनदयाळा । तेथे सर्व हि सुखसोहळा । तें क्षुधाक्रांता करी हरि

१ फसाविले असते. २ अपमान, नाश. ३ क्षीरसागरों शयन करणारा.
 ४ ' भक्तकृपे प्रगटला ' असा दुसरा पाठ आहे. ५ पालख=पाळणा. ६ गर्भांतून
 उत्पन्न झालेल्या प्राण्यास जीवन देण्याकरितां. ७ चंद्र.

॥४०॥ श्रीहरि कृपाक्षीरोदार्षवा । तव स्मरणपर्ये रक्षिलें जीवा । तें साक्षा-
 त्कारसुख दे माधवा । स्वतसिद्ध स्वये च ॥४१॥ हरिभक्तजनकरुणाकरा ।
 वाञ्छितफळदा अति उदारा । जीव फुटला सर्वेश्वरा । धीर आतां धरेना
 ॥ ४२ ॥ ऐसें आइकोनि भक्तस्तवन । हरि वोळला जगजीवन । पर-
 मामृतमय त्रिभुवन । माधुर्यैक रसाश्रय ॥ ४३ ॥ तये संधीसी उठिल्या
 सिद्धि । विशाल विषय पयद जनपद विधि । परि तो भगवद्भक्त कृतबु-
 द्धि । हरिवांचूनि न पाहे ॥ ४४ ॥ ऐसा देखोनि दृढ निर्धार । क्षीरो-
 दशाई जगदीश्वर । लक्ष्मीकांत गरुडध्वज विश्वंभर । प्रगट जाला परमेश
 ॥ ४५ ॥ देवासी न धरे हो कळवळा । उचळनि हृदयीं धरिलें बाळा ।
 चुवन केलें वदनकमळा । स्मरणवत हणोनिया ॥ ४६ ॥ भगवंताचा
 स्पर्ष होतां । तत्काळ तद्रूप जाली तनुता । हणणे उपमन्यु माग आतां ।
 पिता जैसा पुत्रासीं ॥ ४७ ॥ उपमन्यु हणणे देवादिदेवा । देई दुग्ध
 आणि आपुली सेवा । संतोष जाला आदिदेवा । क्षीरार्णव दिधला ॥४८॥
 आपुलिया शेषशयनाजवळी । कौतुकें स्थापिला वनमाळीं । देवीं पुष्प-
 वृष्टि केली मौळीं । जयजयकार प्रवर्तले ॥ ४९ ॥ लागतां श्रीहरीचें
 चरणकमळ । पवित्र जालें भूमडळ । हणौनि धन्य पावन तें पुण्यस्थळ ।
 जेथें वसती हरिभक्त ॥ ५० ॥ हरिभक्ताचया ससर्गे । उद्धरिजे जी-
 वसर्गे । तेथें माता पिता उभे वर्गे । काय राहाती वेगळीं ॥ ५१ ॥ अ-
 नन्य भक्त क्षीरोदतटीं । उपमन्यु शोभे श्रीहरिनिकटीं । हे कथा परि-
 सती कर्णपुटीं । वाखाणिती जे मुखें ॥ ५२ ॥ दुख दारिद्र दोषजाळ ।
 निरसे तयांचे तत्काळ । सुख भोगूनियां सकळ । भावें फावे हरिपद
 ॥ ५३ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्ण-
 ने । उपमन्युक्षीराब्धिलब्धोन्नाम । प्रकरणं समाप्तम् ॥ ६० ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो स्वभक्तजनरंजना । नमो भक्तद्विषगंजना । नमो भक्तभय-
भंजना । भक्तजनविश्रामा ॥ १ ॥ नमो स्वतंत्र स्वाधीना । नमो भक्त-
जनार्थीना । नमो नमस्तेस्तु बाधीना । तुझेन भक्तां कळिकाळ ॥ २ ॥
जेणें तुज जैमें भजावें । तुवा तथा तैसें च व्हावें । हें तुजें वाक्य स्व-
भावें । विश्वरूढ प्रसिद्ध ॥ ३ ॥ तुजें वचन अनृत । हा आशय च
अति दुष्कृत । तथापि भावना अंतरगत । तूं जाणसी न सांगतां ॥ ४ ॥
आतां सर्वापराध क्षमा करणें । हें विरुद साजे तुजकारणें । तरि जी
माझियेन अंतःकरणें । अनृत प्रति भावाविजे ॥ ५ ॥ तरि इद्रकेतु पा-
परूप । तुझा देउळीं लावी दीप । स्थळ वल्लें झाडी करावया पाप ।
जारखी आपणापुरतें ॥ ६ ॥ ग्रामरक्षकीं केला शिरछेद । तथा कां
आलें विष्णुपद । तेणें काय तू गोविंद । पूजिलासि किं यजिलासि ॥ ७ ॥
त्याची तुझां ठायीं नसतां बुद्धि । तुवां दिधली स्वपदसिद्धि ।
हणौनि हरि कृपानिधि । वचन सत्य किं असत्य ॥ ८ ॥
आह्मी अपराधी पतित । तू पतितपावन हें उचित । तुजरेसें आमचें
चित्त । हे साम्यता घडेना ॥ ९ ॥ अजामीळ जो द्विजाधम । धर्म-
बहिष्कृत अघंधाम । लोकविख्यात ज्याचें नाम । दोषमूळ अजामीळ
॥ १० ॥ अविद्यालक्षण जे अंजा । तिसीं समीळ विषयकाजा ।
आपुलें ब्रह्मत्व सांडूनि निर्लजा । जिवा रुचि तेथें चि ॥ ११ ॥ कांटाळा
नुपजे चांडाळा । पापरतिहव्यास आगळा । अपत्यांचा पडला पांळा ।
जैसे कीटक अमगळीं ॥ १२ ॥ अजा दासी अथवा चांडाळी । ब्रह्म-
बीज अकुरलें तये स्थळीं । एथें शास्त्रार्थाची रवदळी । होऊनिया
गेली ॥ १३ ॥ शास्त्र प्रायश्चित्त व्याख्यान । परदारा गुरुतल्पगांसमान ।
एकदां प्रमादात् घडलें गमन । तरि स्नायुछेद करावा ॥ १४ ॥ लिंग

१ स्वभक्तांचे जे द्वेषे आहेत त्यांचा तिरस्कार करणारा. २ पापाचें जणू
काय घरच. ३ माया, किंवा शेळी. ४ सयोग. ५ वेढा. ६ नाश; दाणादाण.
७ मात्रागमनाप्रमाणें. ८ चुकून. ९ श्रीमद्भगवद्गीता अध्याय ४ श्लोक ११ पूर्वार्ध.

प्रवेशल्या जालें ज्ञान । तरि वर्जावें आलिंगन चुवन । बिंदुपात नव्हता
उठोन । पाप प्रगट करावें ॥१५॥ ऐसिये अनुतापीं देहात—। प्रायश्चित्त
बोलती महत । रति बाळकोत्पत्तिपर्यंत । पुढें हि करी असोसी ॥१६॥
तयाचें दुरित दुर्निवार । अजामीळ करी घराचार । नामें ठेविलीं हरीचीं
सुदर । दैवयोगें प्रमादें ॥१७॥ नेणोनिया नाममहिमा । नसता श्रीहरी-
चा प्रेमा । पुत्रस्नेहासी नाही सीमा । ह्मणौनि आवडीं ठेविलीं ॥ १८ ॥
तव तयासी आलें मरण । लघु पुत्रासी ह्मणे नारायण । तयासी पति-
तासी प्रयाण । हरिपदीं हें आश्चर्य ॥१९॥ ऐसे उद्धरिले नेणों किती ।
ते मज केंवि वर्णवेति । ह्मणौनि दीनोद्धरण तू श्रीपति । अनकळित
कृपालु ॥ २० ॥ जयाचा जैसा मजवरि प्रेमा । तयासी तैसा च मी
अभिरामा । उल्लंघुनि हे शब्दार्थसीमा । अवशा वश्य वरदाता ॥२१॥
दीनानाथ हा बडिवोर । यदर्था कथा मनोहर । परिसोत मानसामृत-
भोक्ते चतुर । राजहंस सज्जन ॥ २२ ॥ ब्रह्म पचक्षीर नीर निवाड ।
मुक्त मुक्ताफळ कैसें गोड । गतीचें गौरव अति वाड । विश्व वर्णी ज-
याचें ॥ २३ ॥ द्वंद्वीं निर्द्वंद्व शोभा । सुस्वर रुचितर स्वप्रभा । सचरा-
चर पावलें लावण्याभा । अशेंकरुनि जयाच्या ॥ २४ ॥ तत्पदस्पर्द्धा
बकवृत्ति । परि काय ते समान होती । क्रियारगें तत्काळ निवडती ।
जन आणि सज्जन ॥ २५ ॥ नाना अविद्याकळावत । इतुकेनि च ते
हि सत । ऐसें मानिती ते असत । गो खर तैसे ते पशु ॥ २६ ॥
ऐसिया सता प्रणिपात । कथा परिसात्री सुचित्त । श्रवणमात्रें अच्युत ।
अच्युतपदप्रदाता ॥ २७ ॥ कातिलक्षण काति । तेथिचा मुमुक्षु चोळ
भूपति । आराधी सद्गुरु श्रीपति । भक्तिभावे ॥ २८ ॥ अनतशयन
श्रीहरि । महा प्रासादाभातरीं । चोळ राजा निज निर्धारि । पुजा करी
विधियुक्त ॥ २९ ॥ सर्व हि साधन सपत्ति साहित्य । अनाहंत भगळ
तुरें लाऊनि नित्य । न्यासूनि अगभाव अनित्य । देवरूप देहो भाऊनि

१ न होतां. २ हाव धरून ३ पातक. ४ निरुपद्रवी. ५ कीर्ति ६ सुदर
असें कांति नगर. ७ नवी वस्त्रे. ८ त्याग करून.

॥ ३० ॥ जाणे मंत्र तंत्र क्रिया कळाप । कर्म च स्वकीय ब्रह्मरूप ।
मळिनत्वातीत दिव्य चिद्रूप । मूळानुक्रम उपचार ॥ ३१ ॥ आवाहन
आसन अर्घ्य पाद्य आचमने । पंचामृतस्नान कनकगर्भ मुक्ताचळ वसन ।
सुवर्ण यज्ञोपवीत रत्नखचित दैदिप्यमाने । अगप्रत्यांगी विभूषणे ॥ ३२ ॥
दिव्याष्टगंधे विलेपने । सुगंध सुरग अर्पी सुमने सुमने । धूप दीप ने-
वेद्य चतुर्विधे सरैस अन्ने । सकर्पूरोदक सीतळ ॥ ३३ ॥ राजयोगवा-
टिकेचीं मघमघित । सुवास सुस्वाद सदोदित । सदवर सघन प्रवेष्टित ।
फळे विमळे अर्पित ॥ ३४ ॥ मुक्तत्व चूर्ण पक्क पर्णी । फळाशा फोडू-
नि पूगिफळ पूर्णी । चतुर्थ भूमिकार्थ चतुर्थ भाग गुणवर्णी । सुगंध
गर्भ स्वसुखद ॥ ३५ ॥ पूजापूर्णार्थ पूर्ण दक्षणा । विपुळां हस्तीं रत्नां-
जळी सपूर्णा । नित्य समर्पी नारायणा । निराजन रत्नदीप स्वप्रभा ॥ ३६ ॥
सुवर्ण सुमन पुष्पांजळी । नमन स्तवन प्रार्थना मजुळी । प्रदक्षिणा
स्थिर मन पर्दी वनमाळी । पूजन करी सुभक्त्या ॥ ३७ ॥ भक्ति शक्ति
युक्ति भावार्थ । सर्व प्रकारीं राजा समर्थ । सामर्थे पुजी हरि परमार्थ ।
साधावया निःकाम ॥ ३८ ॥ तयाचेन सर्गे सुसीळ । सर्व जन जाले
निर्मळ । हरिभजनीं अति प्रेमळ । महिमा संतसगाचा ॥ ३९ ॥ तवं
विष्णुभक्त अकिंचन । ब्राह्मण दुर्वळ अति दीन । करुनि नित्यकर्म संध्या
स्नान । देवदर्शना एतसे ॥ ४० ॥ तेणे पुजा मांडिली श्रीहरि । जळ
घातले मूर्तिवरि । गंगावती तुळसीमजुरी । वाहिलिया बहुता ॥ ४१ ॥
यथाशक्त्या धूप दीप नेवेद्य । प्रत्यक्ष पदार्था भावे सद्य । कल्पूनियां स्व-
सत्रेद्य । भावे पूजिला भगवत ॥ ४२ ॥ ब्राह्मण गेलियां स्वगुफेप्रति ।
सायकाळीं हरिभक्त भूपति । आला सद्भावे देशालयाप्रति । देवदर्शना-
कारणे ॥ ४३ ॥ लोपळी भ्रशळी देखोनि पुजा । अति विव्हळ जाला
राजा । ह्मणे महापुजा युक्त गरुडध्वजा । देखोनि भक्त तोषती ॥ ४४ ॥
मगळ आरार्तिका दीपांकुरीं । श्रीमुखशोभा पाहाता साजिरी । आनंदाश्रु

१ मुक्ता+ अंचळ= ज्या वस्त्राच्या पदराला मोतीं जडविलीं आहेत अशीं
वस्त्रे. २ रुचकर.

नयनीं भक्तशरीरीं । रोमांचपुलक फरकती ॥ ४५ ॥ तरि हरिपुजेचा
केला लोप । तयासी अपराधें घडलें पाप । तो समर्थे न वर्जावा तरि
तद्रूप । पापार्धभाग शास्त्रता ॥ ४६ ॥ मग प्रस्तावळें न मनें मधुसूदना ।
नमस्कारुनि गेला राजभुवना । द्वितीय दिनीं पुजूनि जगजीवना । रक्षित
राहिला गुप्तता ॥ ४७ ॥ तव तो श्रीहरीचा अंश नामाकित । अनन्य
भात्रें शरगागत । स्वकाळीं आला अकस्मात । पुजा केली नित्यवत ॥ ४८ ॥
तें देखोनि प्रगटला राजा । हणजे अरे पढतमूर्खा द्विजा । तुझेन पूजनें
खगध्वजा । शोभा आली कीं लोपली ॥ ४९ ॥ दिव्याळकारीं दिव्या
बरीं । दिव्यरूप शोभला हरि । दिव्य सुगधलिप्तांग मुरारि । तुवां
निर्गंध पाला झाकिला ॥ ५० ॥ चुळकोदक चरणकमळीं । शिरीं
मजुरिका एकि दोनि कोंवळी । समपूर्नियां वनमाळीं । शोभा रक्षुनि
पुजू नये ॥ ५१ ॥ तव तो हणजे हे रत्नशोभा । काय दुर्लभ आहे
पद्मनाभा । भावें तुष्टि श्रीवल्लभा । पदार्थरचना हे किती ॥ ५२ ॥
तव तया मुमुक्षु भूपाळा । शुद्धाहंकार आला तया वेळा । हणजे अरे
ब्राह्मणा बरंळा । अशास्त्र बोलसी अभक्ता ॥ ५३ ॥ तू काय जाणसी
हरिभक्ति । हरि कैसा आहे पाहें शास्त्रोक्ति । हरिरूप व्हावया पाहिजे
शक्ति । पुजावया हरीतें ॥ ५४ ॥ तव ब्राह्मण हणजे भाविक भोळा ।
श्रीहरि न मनी या पाल्हाळा । हरीसी पाहिजे प्रेमाचा जिव्हाळा । देव
भोक्ता भावाचा ॥ ५५ ॥ करिता भगवताची सेवा । राव रक्त नाहीं
हेवा । हे भ्रांतिसाधन च बध्न जीवा । बाह्यदृष्ट्या सृष्टीसी ॥ ५६ ॥
श्रुति स्मृति आणि तत्पारगत । जाणती हरि गुण कर्म नाम रूपें अनत ।
पुजा हे निउन हणऊनि प्रार्थित । क्षमाप्रणामें करविती ॥ ५७ ॥
भक्त जाणता अथवा नेणता । पूजोपेस्कार शक्त अथवा अशक्तता । स्थूळ
अथवा मूळ अहता । तो च अंतरायें प्राप्तीसी ॥ ५८ ॥ स्वदेहो देव-
रूप हि ध्याता । तें हि बाधक होय तत्वता । हणौनि अहंता साडानी
स्वता । तरि च हरि स्वयें भेटे ॥ ५९ ॥ राजा हणजे रे वाचाळा । तू काय

जाणसी प्रेमकळा । सागं पूजकाहूनि सर्व दुर्बळा । अधिकता घेसी
 स्वमुखें ॥ ६० ॥ पुजाशक्ति नाही तुज । दुजयाची हि लोपिसी नि-
 लेंज । सिक्षा याची करितो तुज । ब्राह्मण ह्मणऊनि रक्षिलें ॥ ६१ ॥
 आता हरिपूजा लोपावया । तुवां नवचावें देवालय । विष्णुदास विप्र
 ह्मणे राया । प्रतिज्ञा करू दोघे हि ॥ ६२ ॥ ब्राह्मण ह्मणे भलें जालें ।
 प्रत्यक्षासि प्रमाण कां लागलें । आधीं जयासी दर्शन दिधलें । तेणें पण
 जितिला ॥ ६३ ॥ धन्य दोघांचें वशकूळ । धन्य दोघांचें जन्ममूळ ।
 धन्य दोघाची अहता निर्मळ । अभिमुखें जाले हरीसी ॥ ६४ ॥
 मिथ्या तर्क कर्कश चावटी । बहिर्मुख विषयार्थ तोंड पिटी । आपण
 अधिक होऊनि दाटीदाटि । अधिक अर्थ अर्चावा ॥ ६५ ॥ तिहीं
 अर्थरूप अनर्थ जोडिला । प्रेमा हरीचा तत्काळ तोडिला । तरि च
 चित्तीचा नवचे सोडिला । मछर हरिस्वरूपें ॥ ६६ ॥ तैसे नव्हेति ते
 जगजेठी । दोघीं हरीसी पाडिली गाठी । पैजा सारूनि वैकुठीं । प्रवेश
 मांडिला सज्जनीं ॥ ६७ ॥ दोघा हि विषयो नमनवत । ब्राह्मण अपरि-
 प्रही शरणागत । राजचूडामणी भागवत । सर्वस्व अर्पी हरीसी ॥ ६८ ॥
 राये केलें विष्णुछत्रावलवन । ब्राह्मणसतर्पण अन्नदानादि सर्व दान ।
 अवचकता हरिपूजन । ध्यान स्मरण विधीं मंत्रीं ॥ ६९ ॥ परमेश्वर-
 प्राप्ति कर सुकृत । राजा करितसे सकृत । हरिसूक्तें पढती सुचित्त । हरिव्रत-
 परायण ॥ ७० ॥ विष्णुदास ब्राह्मण केवळ । भववैभवं अति दुर्बळ । सर्व
 पदार्थ मुक्त प्रेमळ । अनन्य भक्त तनुमनें ॥ ७१ ॥ हरिस्मरणें हरीचें ध्यान ।
 हरिपूजन हरिकीर्तन । आणिक असेचना करावया चित्तन । हरिमय चित्त
 सर्वदा ॥ ७२ ॥ एकादशीं निराहार । एकभुक्त सोमवार । तुळसीमंजुरिका
 मनोहर । भावें अर्पी भगवता ॥ ७३ ॥ तनुमनें वोळगे देवा । टाके
 तितुकी करी सेवा । हरिव्रत जीवभावा । हरिप्रीत्यर्थ अर्पिलें ॥ ७४ ॥

१ यथाविधीं व मालितोपचारी पुजा करणारापेक्षां २ न जावें. ३ श्रीहरी-
 कडे मुख करून उभे राहिले. ४ वेचावा, कारणीं खर्च करावा. ५ प्राप्त करून घेतो.
 ६ पावतो,

नित्य निर्मम निर्मलर । अतरीं अनुताप मानी थोर । श्रीहरिभक्त चोळ
 नृपवर । त्यासी निष्ठुर बोलिलों ॥ ७५ ॥ सत्य सर्वात्मा श्रीहरि । नित्य
 समान सर्वांचां शिरीं । विशेष भक्तजनकाजकैवारी । हृदयीं नांदे दासाचे
 ॥७६॥ कैसी तयाची पुजा सद्रूप । म्यां च तयेचा केला लोप । जळों
 जावं हा माझा कोप । म्या कां त्यासी दुखविलें ॥ ७७ ॥ म्यां आपुलिये
 कृतार्थतेसी । यथाशक्त्या पूजिलें हरीसी । परि हरिशोभालोप न साहावे
 त्यासी । हा काय त्याचा अन्याय ॥ ७८ ॥ मज नाहीं तुज न साजे ।
 ऐसें च घडोन आलें सहजे । याहिवरि घाल्नि पैजे । मी च अभिमाना
 प्रवर्तलों ॥ ७९ ॥ माझा अभिमान मज नावरता । तयासी ह्मणे तुझा ठायी
 अहंता । जरि मज च साभिमान नसता । तरि कां इतुकें लागतें ॥ ८० ॥
 पश्चात्तापें ह्मणे नारायणा । मी सर्वापराधी करी करुणा । मज सर्वार्थ-
 साधारणा विगुंणा । अगिकारीं मुकुदा ॥ ८१ ॥ यानतरे मनोमुरारि ।
 दीनानाथ हें नाम सारीं । तो निर्धार पाहावया श्रीहरि । करिता जाला
 कौतुक ॥ ८२ ॥ ब्राह्मणें द्वादशीचा दिनीं । नेत्रेच नेला देवस्थानीं ।
 क्षुधाक्रांत आला तेथूनि । तव अन्न जालें अदृश्य ॥ ८३ ॥ मग तो
 अद्वैत च ससारीं । पुनः पाक न करी च निराहारी । हृदयीं स्मरोनिया
 श्रीहरि । तुळसीपुढें टेंकला ॥ ८४ ॥ ऐसें सप्ताह अन्न नेलें । मग
 ब्राह्मणें आश्चर्य केलें । अलक्षता लक्षिता देखिलें । हरीसी रकस्वरूपें
 ॥ ८५ ॥ अति सखोल नेत्रवाट । एक जालें पाठिपोट । पासोळिया
 एक दाट । गुप्त हि स्पष्ट भासती ॥ ८६ ॥ हस्ते उचलूनि ब्रह्मरूप
 अन्न । बाह्य उदरगर्ती केली समान । चार्चरोनि पडेलि ह्मणौनि साधन ।
 धरी ह्मणौनि धाविला ॥ ८७ ॥ तव ते भयवीण च म्यालें । पतना-
 वांचूनिया पडलें । जीवत्व नसता मरों लागलें । वाटारिले लोचन ॥ ८८ ॥
 ब्राह्मण ह्मणे सर्वोत्तमा । धांव धांव मेघशामा । जीवत्व गेलें कीं श्रीरा-

१ गुणहीनास २ 'मनोज्ञ' असा दुसरा पाठ आहे ३ मासोळ्या तर नव्हे ?
 ४ पोटाची खळगी. ५ भुलून. ६ 'साधन । धरी ह्मणौनि धाविला' याऐवजीं
 'ब्राह्मण । घराबया धाविनला' असा दुसरा पाठ आहे.

मा । स्वसामर्थ्ये वाचवीं ॥ ८९ ॥ अचळंचळ्याया करून । मुलीं
 सिंचलें निज जीवन । करितां भगवंताचें ध्यान । दीन च जाले हरि
 स्वये ॥ ९० ॥ चतुर्भुज मेघशाम पीतांबरधारी । पकजाक्ष शखचक्रा-
 ब्जगदा करीं । दिव्य गधमाल्यें दिव्याळकारीं । शोभे उदारंग औदार्यें
 ॥ ९१ ॥ अवलोकितु कृपाभरें । हृदयीं आलंगिला आदरें । अष्टभाव
 सावरीत येरें । चरणीं मिठी घातली ॥ ९२ ॥ वाप भावार्थाचा कड-
 कडाट । सर्व छिद्रता जाली घनदाट । भावें प्रगटला वैकुठ । उघड्या
 दृष्टीं सृष्टीसी ॥ ९३ ॥ पाहातां हरीचें स्वरूप । स्वये जाला हरिरूप ।
 हरले ससारसंताप । परमानंदमय स्वये ॥ ९४ ॥ मस्तक कुरवाळी कृपाळ ।
 तव देवीं दाटलें अतराळ । पुष्पवृष्टि केली सपरिमळ । आलें विमान
 भूमडळा ॥ ९५ ॥ विष्णुदास विमानीं वाहिला । श्रीहरि अदृश्य जाला ।
 मार्ग विमानें काढिला । गयेवरूनि ते काळी ॥ ९६ ॥ पुण्य देश
 पुण्य काळ पुण्य पात्र । यालागि प्रतिपाद्य करूनि शास्त्र । रायें वसविलें
 गयाक्षेत्र । हरिप्रीत्यर्थ याग करी ॥ ९७ ॥ तव विमान आलें मस्तकावरी ।
 प्रकाश न समाय अचरीं । मगळ वाद्याचां गजरीं । ध्वजातोरणीं दैदिप्य
 ॥ ९८ ॥ राजा पाहे तवं हरिगणमडळीं । विष्णुदास जैसा अपर
 वनमाळी । अभिमान भंगला हृदयकमळीं । अनुताप जाला तत्काळ
 ॥ ९९ ॥ ह्मणे व्यर्थ सर्वार्थपाह्लाळ । भावार्थें सार्थक केवळ । यथार्थ
 ब्रह्मवाक्य प्रेमळ । विष्णुदास च तत्वता ॥ १०० ॥ अहकारें
 कर्मकळाप च विलाप । अहंकारें पुण्यार्चनें च पाप । निरहकारता आपें-
 आप । श्रीहरि भेटला ब्राह्मणा ॥ १०१ ॥ आतां मी ये विधिकचाटीं ।
 न सोसी जन्मातरआटाआटी । श्रीहरिप्राप्ति उठाउठी । देहममता घडे-
 न ॥ १०२ ॥ अतरीं केलें हरीचें ध्यान । हरिरूप भाविला हुताशन ।
 पूर्णाहुति शरीरावदान । हरिस्मरणें केलेंसे ॥ १०३ ॥ तवं जाला हाहा-
 कार । दग्ध राजदेहअहकार । तत्काळ अग्रंत सर्वेश्वर । प्रगट जमीं
 जालासे ॥ १०४ ॥ अग्नि च सुसीतळ जाला । देवें चोळराज आलं-

गिला । हणो भक्त होसी भला भला । मग वाहिला विमानीं ॥ १०५ ॥
 दोघा हरिरूपीं समत्व । राहिलें राजत्व आणि दीनत्व । ते पूर्वदशा तनु-
 ममत्व । परमाल्हादीं समरस ॥ १०६ ॥ दीनदयाळ हे बिरुदावळी ।
 साच करूनिया वनमाळी । आधीं भेटोनि भूमडळीं । पण रक्षिला वि-
 प्राचा ॥ १०७ ॥ यालागि दीना दुर्बळा । समर्थाहूनि श्रीहरि जवळा ।
 भावें पावतसे प्रेमळा । यज्ञ दान न करितां ॥ १०८ ॥ यज्ञ दान अर्थ-
 साध्य । अर्थ दुर्बळासी असाध्य । हणौनि मी श्रीहरि भावार्थसाध्य ।
 ऐसें प्रगट दाखविलें ॥ १०९ ॥ स्वयें प्रगट बोले निधान । नलगे अंजन
 बळिदान । भावें स्मरेलि नामाभिधान । इतुक्यानें च मत्प्राप्ति ॥ ११० ॥
 ऐसें परिसोनि जीवा अकिंचना । तत्काळ च कां हो न यावें मना ।
 स्मरतां श्रीरामा चिद्घना । आळस न करू सर्वथा ॥ १११ ॥ ज्याचें
 पुण्य चरित गातां आइकतां । पाविजे सर्व सुखें पदा अच्युता ।
 त्याचें अग्र आख्यान परिसावें आता । मनोरम निरोपम ॥ ११२ ॥
 स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । चोळोपा-
 ख्यान । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ६१ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नारायणा नरहरी । नमो जगदीश्वरा नृकेसरी । नमो
 सिंघानना श्रीहरि । नमो प्रल्हादवरदा ॥ १ ॥ नमो भक्तापत्तिउद्धारणा ।
 नमो दैत्यवैरणाविदारणा । नमो भूमिभारहरणा । आनदकदा मुकुंदा
 ॥ २ ॥ मछरूपा शखातका । वेदातवेद्या वेदोद्धारका । भुवनत्रय
 कल्याणकारका । विश्वभरा विश्वधरा ॥ ३ ॥ कूर्मरूपा मंदरधरा ।
 पृष्टिभागी धरिली धरा । श्वेत वाराहा हिरण्याख्य वीरा । उधहूनि जीवें
 च मारिलें ॥ ४ ॥ जीवें मारावयाची हातवटी । तुज साजे जी जगजेठी ।

१ ज्याला उपमा नाही असे २ तुझा भक्त जो प्रल्हाद त्याजवर आलेल्या
 संकटाचें निरसन करणारा ३ हत्तीरूपी दैत्य जो हिरण्यकश्यपु त्याचें विदारण
 करणारा नृसिंह. ४ धाटणी.

परतोनि मागुतें जीवत्व नुठी । तो एक एकांग वीर तूं ॥ ५ ॥ हिर-
णाक्ष हिरण्यकशिपु सोहोदर । दोवे दुर्धर महावीर । हिरणाक्षाचा केला
संहार । वाराहवेषे ॥ ६ ॥ त्यानंतरें दर्शनसिखरीं । धरणी धरुनि
राहिला हरि । एकट उरला संसारदुस्तरां । हेमकसिपु महादैत्य
॥ ७ ॥ तो देवांचा मूळ वैरी । श्रीहरि देवांचा कैवारी । हरि-
सहित अभ्यंतरीं । द्वेषी सर्वा सुरासी ॥ ८ ॥ पूर्व प्रकरणीं श्रीपति ।
चोळ द्विज नेले स्वपदाप्रति । आता परिसा प्रल्हादाची ख्याति । जे
लोकत्रयविश्रुत ॥ ९ ॥ प्रल्हादाचें प्रेम अद्भुत । स्मरणनिर्धार
सदोदित । वर्णावया वाणी कुठित । अतुळ निष्ठा जयाची ॥ १० ॥
ज्याचें चरित प्रथांतरीं । विस्तारें वर्णिलें ऋषेश्वरीं । तें भक्तिरहस्य
सक्षेपेंकरी । परिसा आतां सज्जन ॥ ११ ॥ हरिभक्तीचा महिमा
विस्तरें । वर्णावयासी कोण पुरे । बहुत बोलोनि हि न पुरे । मति
ऐसें च बोलती ॥ १२ ॥ आतां असो कांचनकसिपु । जगज्जयाचा
धरुनि सकल्पु । महत्तप तपतसे वपु । मन इद्रिये नेमिलीं ॥ १३ ॥
उग्र तप माडिलें अतुळ । पावावया विषयो विशाळ । मूर्ध्निपासाव
प्रगटला अंनळ । तपोतेज अद्भुत ॥ १४ ॥ तेणें तापो लागला नक्ष-
त्रलोक । देव जाले अति साशक । आसनें डळमळुनि इद्रादिक । शरण
गेले ब्रह्मया ॥ १५ ॥ हें जाणोनि हेमकसिपुप्रति । ब्रह्मा आला पावोनि
प्रीति । वर त्रय माग ह्मणे स्वयजोति । स्वयमु चतुरानन ॥ १६ ॥
येरें केलें साष्टांग प्रणम्य वर मागता जाला अनुपम्य । त्रैलोक्याधि-
पत्य रम्य । अद्वैत प्रभुता मज घावी ॥ १७ ॥ अशेष विजयो देई
आतां । तथास्तु ह्मणे तो विधाता । मज मृत्यु नसावा तत्वता । ब्रह्मा
ह्मणे हें न घडे ॥ १८ ॥ मृत्यु निरसावा जेणें योगें । तथा योग्य
नाहीसि तू निजांगें । देहममतेसारिखें मार्गें । त्यासी वैराग्य पाहिजे

१ वराहावतारात विष्णूनें पृथ्वीस आपल्या दाताच्या टोंकावर धरिलें
होतें २ हिरण्यकश्यपु. ३ हा भक्तिरहस्य ग्रंथ. ४ हिरण्यकश्यपु. ५ सर्व जग
जिकण्याचा. ६ नियमन केलें. ७ अग्नि.

॥ १९ ॥ जितुका जन्मला प्राणी । तितुका नाशेलि हे वेदवाणी ।
 स्वकाळें सर्व शमती हें पुराणी । प्रसिद्ध च आहे ॥ २० ॥ दैत्यपति
 ह्यणे सत्यलोकपति । मज मृत्यु नसो दिवसा निसीप्रति । स्वर्गो पाता-
 लीं अथवा क्षितीं । नसो सचेतनें अचेतनें ॥ २१ ॥ जळें अनळें न
 हो विषे । शस्त्रें शापें येणें मिसें । मानव दानव सुरवेषे । सजोव अ-
 जीवे नसावा ॥ २२ ॥ ब्रह्मा ह्यणे दैत्यनाथा । इच्छिलें पावसी नान्यथा ।
 हरिभक्त न द्वेषीं सर्वथा । तन्मुळें मृत्यु तुजलागि ॥ २३ ॥ करिता हरि-
 भक्ताचा द्वेष । घडोन येती सर्व हि दोष । तयासी कैचा गा संतोष ।
 अविनाश नाशे तत्वतां ॥ २४ ॥ ऐसें सागोनि दैत्य राष्ट्रा । स्वस्थाना-
 सी गेला त्वष्टा । यानंतरें सामर्थ्या उत्कृष्टा । प्रकाशी रविकिरणेव ॥ २५ ॥
 दिनकरोदयीं गगनभरीं । तारा तारापति लोपतीं अंबरीं । तैसा देवांस-
 हित देवेश अमरपुरीं । हतप्रभ जालासे ॥ २६ ॥ जैसी निराभासीं
 साभासता । अपार प्रकाशिली स्वतां । तैसी हिरण्यकसिपूची सत्ता ।
 ब्रह्मचरें सर्वत्र ॥ २७ ॥ यानंतरें सुर शरणागत । कर जोडूनि वोळगती
 दूतवत । आज्ञाधारक सेवकभूत । राज्य दैत्यनाथाचें ॥ २८ ॥ तयाचे
 आज्ञेप्रमाणें । चालविती ब्रह्मांडकारणें । दंड नीति मुद्रा धरणें । शास्ता
 दैत्याधीश तो ॥ २९ ॥ कुबेर तयाचा भांडारी । दिग्पाल ज्याचे
 भेटकरी । एवढेन ऐश्वर्ये राज्य करी । राजा हिरण्यकश्यपु ॥ ३० ॥
 तयाची जे का पुण्यबधू । परम पतिव्रता कयाधु । तयेचे उदरीं गुण-
 सिंधु । गर्भ असतां प्रल्हाद ॥ ३१ ॥ ते पुरंदर बंदीं होती । जैसी
 विषयीं वेष्टिली मति । शोकरूप असतां तयेप्रति । सद्गुरु नारद
 प्रबोधी ॥ ३२ ॥ तेणें^१ शुद्ध शास्त्रबोधें । प्रल्हाद गर्भामाजि बोधे^२ ।
 दैत्येशें देव जितोनियां युद्धें । निजागना आणिली उत्छाहें ॥ ३३ ॥
 नगरीं लागलें बाधोवणें । घोरोघरीं गुढिया तोरणें । मगळ बाधें वाजती
 निशानें । प्रताप वर्णिली प्रभूचा ॥ ३४ ॥ भुवनत्रयाचेनि ऐश्वर्ये ।

१ ब्रह्मदेव. २ महात, किंवा हत्ती राखणारा. ३ त्या नारदाने केलेल्या. ४
 बोध घेई. ५ मूळ धाडणें.

राजा शोभे सर्व कार्ये । महर्षी स्तविती परमाश्रिये । तपसाभर्ष्य तथाचें
 ॥ ३५ ॥ नवविधा भक्ति नव मास । पूर्ण प्राप्ति अष्ट भाव पूर्ण दिवस ।
 स्वप्रकाश बोधपुत्र जाला तीस । भक्तराज प्रल्हाद ॥ ३६ ॥ रायें
 केला परम सोहळा । पुत्रमुख अवलोकिलें लीळा । तेणें पुण्यें हरि घन-
 नीळा । प्रत्यक्ष दृष्टीं देखेलि ॥ ३७ ॥ बहुत केलें दानपुण्य । केलें स्वस्ति
 पुण्यावाचन । त्याचें फळ हरि जगज्जीवन । साक्षात्कारें भेटेलि ॥ ३८ ॥
 हो का भक्ति अथवा वैर । पावलिया परमेश्वर । सांसारिक पूर्व शरीर ।
 साडावें चि लागे ॥ ३९ ॥ विष्णु आत्मा निर्विशेष । तथाचे स्वरूपी
 होय प्रवेश । तो च जाणा प्राप्तिपुरुष । वैरें अथवा भक्तिता ॥ ४० ॥
 आतां असो हें राजपुत्र । वाढों लागला लीळां स्वतत्र । तेणें चरितें
 अति विचित्र । विरुद्ध मानी भूपाळ ॥ ४१ ॥ बोलों सिकता च
 प्रल्हाद । ह्मणे हरि नारायण गोविंद । दैत्य ह्मणती हा प्रमाद । जीवनाश
 होईल ॥ ४२ ॥ तूं जयाचा आत्मज । विरुद्ध बुद्धि तथासी तुज । हें तरि मांडलें
 परम चोज । निर्द्वंद्वीं मिथ्या द्वंद्वता ॥ ४३ ॥ आइक बापा आमचा मंत्रु ।
 तुझा पिता ह्मणे मी हरीचा शत्रु । तू हरिभक्ति करितां पुत्रु । हरिरूप च
 किं जालासी ॥ ४४ ॥ तरि साडी हें जनविरुद्ध । आह्मी प्रवृत्तीचे पडित
 प्रसिद्ध । पूर्वमीमांसक अनुभवसिद्ध । प्रत्यक्ष प्रत्ययकारक ॥ ४५ ॥ प्रत्यक्ष
 देखिजे हें च सत्य । दृष्टीं न दिसतें असत्य । कर्मफळ तें च नित्य ।
 पाविजे यथा कर्तृत्वे ॥ ४६ ॥ तुझा पिता परम तपें । भुवनैक भूप जाला
 प्रतापें । तैसा च तू हि पुत्र तद्रूपें । पावसी भववैभवा ॥ ४७ ॥ राजा कृपा
 करिल तुज । जना आवडेलि हें सहज । देवा प्रियकर हें काज । विषयानदें
 नांदावें ॥ ४८ ॥ येथें काय करावा हरि । कर्मप्रधान चराचरीं । येणें सिद्धांतें
 अतरीं । सांडी छद हरीचा ॥ ४९ ॥ नाना दुबोध करिती जनीं । परि
 तो प्रल्हाद उत्पन्नज्ञानी । तो न भ्रशे हरिभजनीं । त्यांसी हि ह्मणे हरि
 ह्मणा ॥ ५० ॥ जो हरि कर्माचा भोक्ता । जो हरि कर्मफलाचा दाता ।
 जो हा भोगा योग्य होय स्वतां । तो यत्न करूनि करीं दे ॥ ५१ ॥

हरिनामस्मरणें कर्म । निउनां तें सपूर्ण होय हें शास्त्रवर्म । हरिभक्तियोंें
सर्व धर्म । सिद्धीतें पावती हरिकृपां ॥ ५२ ॥ देखोनि प्रल्हादाचा नि-
र्धार । पुरोहित जाले भयातुर । तयाचा सर्व समाचार । निवेदिला रा-
यासी ॥ ५३ ॥ रायें पाचारिला प्रल्हाद । तव तो देखिला अद्वयानंद ।
राम कृष्ण विष्णु गोविंद । ह्यणत च आला निःशंक ॥ ५४ ॥ नृपनाथ
ह्यणे नदना । कैसा स्मरसी दैत्यकदना । मजदेखतां करिसी वदना ।
नामें स्मरसी आवडीं ॥ ५५ ॥ माझिये उदरीं जन्मोनि । मज चि
जालासी शत्रुस्थानीं । माझा वैरी ध्यानीं मनीं । वदनीं सदनीं स्मरतोसि
॥ ५६ ॥ ऐसा शास्त्रीचा निर्धारु । पिता तो च होय गुरु । पुत्र केवळ
आज्ञाधरु । मम अवज्ञा करितोसि ॥ ५७ ॥ प्रल्हाद ह्यणे जी देहजन-
का । देह दयाळा प्रतिपाळका । तरि या देहातरा अनेका । नेणवे
जगदेक भूपति ॥ ५८ ॥ तुज मज सहित सर्व हि लोक । याचिये
जीवनकळेचा जनक । सर्व भूत सुहृद जगन्नायक । पाळक चाळक वि-
श्वाचा ॥ ५९ ॥ तू हि शरण जाई तया हरि । तो आत्मा सर्व चरा-
चरीं । तू तयातें ह्यणसी वैरी । हा साडी मिथ्या अहंकार ॥ ६० ॥
दैत्य मरती देव तरती । हे आपुलिया सुष्ट दुष्ट कर्माची गति । आत्मा
समान सर्व भूर्ती । नारायण अनामय ॥ ६१ ॥ प्रल्हाद ह्यणे आइक
ताता । जव न कळे पितामहाचा पिता । तव च पिता पुत्र देहममता ।
सत्य वाटे ससार ॥ ६२ ॥ प्रहृष्यक्ष हरिरूप चराचर । हरिमय तुझे
शरीर । सर्व शरीरीं शरीरि अक्षर । साडी नाथिली शत्रुता ॥ ६३ ॥
ऐसें बोलता प्रल्हाद । राजा पावला परम खेद । शुद्ध बोधें पावे प्रगाद ।
पाखडी जैसा ॥ ६४ ॥ सृष्टिक्रम कल्पितां ईश्वरें । भेद प्रतिष्ठिजे आ-
दरें । तेणें^१ अभेदबोध लोपूनि शबळाकारें । व्यापिलें विश्व भवजालें
॥ ६५ ॥ तैसा विधिवरें कीळकर्ष्यपु । भुवनत्रयीं कृत प्रतापु । ते दे-
हतेचा ठायीं ज्ञानदीपु । पुत्र जाला प्रल्हाद ॥ ६६ ॥ तो मूर्तिमत अ-

१ दैत्याचे हनन करणारास. २ आत्मा. ३ ज्याला नाश नाही असा ४ लटकी. ५ नास्तिक. ६ भेदानें. द्वैतानें. ७ उपाधींच्या योगानें. ८ कीळ=प्रभा,

द्वैतबोध । त्याचा द्वैतपितया परम क्रोध । तन्मुळें आपणा मांडला वध ।
 न पाहे ह्मणौनि मुख त्याचें ॥ ६७ ॥ धरा धरा मारा मारा । मजपा-
 सूनि न्या दुराचारा । क्रोधें कापतसे थरथरा । दृष्टि गरगरां फिरतसे
 ॥ ६८ ॥ द्वैतशास्त्रशस्त्रीं छेदा । विषयबाणजाळें भेदा । सर्वळग-
 दाघातें चेदा । करा मस्तक याचा ॥ ६९ ॥ तव प्रल्हाद परमानंदीं ।
 पुढें चाले राजविदीं । भोंवतीं नागरिकांचीं मादि । येरु हरिपदीं गर्जतसे
 ॥ ७० ॥ रामा कृष्णा मधुमर्दना । सेवकपाळा सुखवर्द्धना । हरि माधवा
 जनार्दना । विश्वभरा हृषीकेशा ॥ ७१ ॥ गुज सज्जन बोलती । मिथ्या
 द्रोही हा भूपति । स्वप्रकाश आत्मजघाती । पापरूप तो हा च ॥ ७२ ॥
 व्यर्थ याचा हा आवेश । हरि सर्वत्र स्वप्रकाश । भेषपटळें आकाश ।
 काय लोपे पसरल्यां ॥ ७३ ॥ कैसें वाळ हें वेल्हाळ । करी हरिनामें
 गर्दारोळ । विश्व जालेंसे प्रेमळ । ह्मणती देवा तू पावे ॥ ७४ ॥ ऐसा
 आला महाद्वारा । नगरीं होतसे हाकारा । दूत धावत सैरावैरा । प्रल्हा-
 दासी दडिती ॥ ७५ ॥ नवल भक्तीचा निर्धार । करितु नामाचा गजर ।
 वीर करिती शस्त्रमार । ते सकुमारा न लगती ॥ ७६ ॥ प्रल्हादासी
 लागती घात । ह्मणौनि पूर्वीं च भगवत । विश्वरूपें सदोदित । होऊ-
 नियां राहिला ॥ ७७ ॥ मद मैद गज प्रेरिले वरी । एरु स्मरे नरकेसारि ।
 भेणें पळती दुरीच्या दुरी । नृत्य करी हरिनामें ॥ ७८ ॥ दर्परूप कर्को-
 टर्क । पुछ पिळूनि क्षोभात्मक । वर्मागीं लाविले अनेक । विषम बुद्धीं
 उलथिले ॥ ७९ ॥ वाळ स्मरे गरुडध्वजा । विष निर्विष जालें सहजा ।
 गळोनि पडले प्राणकाजा । पृथ्वीमाजि प्रवेशले ॥ ८० ॥ यत्रपात
 पर्वतपात । प्रल्हादासी न करी घात । प्रळयानळ सीतळ जळ होत ।
 स्थळरूप तें हरिनामें ॥ ८१ ॥ नें तुटे न बुडे न उडे न जळे । हरि-
 स्वरूप न सरे न चळे । तें प्रल्हादें प्रेममेळें । अंतर्बिह्य स्मरिजेतें ॥ ८२ ॥
 नित्यस्मरणें तन्मयता । तो पावलासे तत्वता । सधन जाली सबाह्यता ।

कैचा नाश अविनाश ॥ ८३ ॥ विकल्पवीष हि जननीहारी । देवविलें
 पुत्राप्रति । परि तो निर्विकल्प स्थिति । नामामृतें निर्भय ॥ ८४ ॥
 सेवक सांगती भूपाळा । अभिनव प्रल्हादाची कळा । जाच नलगे
 एकि हेळां । नामें हरीची स्मरतैसे ॥ ८५ ॥ राजा बैसे सिंहासनीं ।
 प्रल्हाद आणिला बाहोनि । तुझा हरि तो कवणे स्थानीं । साग आधीं
 वर्धीन ॥ ८६ ॥ बोले प्रल्हाद निर्भय । हरि सर्वात्मा अज अव्यय ।
 आत्माघात तो स्वकीय । जीव पावे तद्वेषे ॥ ८७ ॥ खड्ग कवळूनि
 रोषे पाहे । हरि या स्तभामाजि आहे । होय हाणतां हाणतांहे । वायें
 स्तंभ उतटला ॥ ८८ ॥ फुटली कल्पांतआरोळी । धाकें वसुधा हे डळ-
 मळी । तडक फुटला अतराळीं । दश हि दिशा दुमदुमिल्या ॥ ८९ ॥
 दाढा विकराळा व्यकटा । नखाग्रिका अति तिखटा । ज्याळा निघती नैत्र-
 वाटां । आंगीं छटां तरकती ॥ ९० ॥ तेज अद्भुत प्रगट जालें । तेणें
 चराचर लोपलें । गगन सघनतां कोंदलें । सदोदित स्वयें च ॥ ९१ ॥
 कैचे जीव कैचा भव । अपरांपरतेजार्णव । तेजें तन्मय जाले देव ।
 देहस्मरण राहिलें ॥ ९२ ॥ हिरण्यकश्यपु देता हाक । भुवनत्रयीं पडला
 धाक । शमलें त्वपद शबळकटक । शुद्ध युद्धा मिसळले ॥ ९३ ॥ द्वंद्व-
 युद्ध अति तुबळ । होता क्रमले बहुत काळ । भेदशत्रू हि प्रबळ । एक-
 मेका आंक्रमती ॥ ९४ ॥ कौतुक पाहाती सुर असुर । असुरा भेदाख्य
 नृपवर । सुरांसी अभेद नरहरि वीर । जयकल्पना करिताती
 ॥ ९५ ॥ तव पातली पूर्णवेळ । भेदित असतां तो भूपाळ ।
 तें गवसिलें तनुतांमूळ । कंठनाळ फोडिलें ॥ ९६ ॥
 शत्रु सव्हारिला भेदु । हरला त्रैलोक्याचा खेदु । प्रगट जाला परमानदु ।
 जयजयकार निज विजयें ॥ ९७ ॥ स्वता शोषूनियां अशुद्ध । नरहरि-

१ क्षण. २ या चरणांत जीं अक्षरें आहेत त्याऐवजी ' हरिनामस्मरणसत्ते ' असा दुसरा पाठ आहे. ३ हाका मारून, बोलावून. ४ ' हाणताहे ' असा दुसरा पाठ आहे. ५ उलला. ६ पृथ्वी. ७ किरण. ८ अपरपार=अगणित. ९ उपाधी-रूपी सैन्य. १० आपल्या कचाटींत आणण्याचा प्रयत्न करीत. ११ शरिराच्या सर्व अन्नयनापैकीं मूळ किंवा मुख्य स्थान जें शिर तें.

रूपें तनुता शुद्ध । अतरमाळा ले' प्रसिद्ध । स्वकीयाळंकारवुद्धीं ॥९८॥
 सूक्ष्म समरसें स्वलीळा । सामरस्यां भीति स्थुळा । ह्यणऊनियां अतरमाळा ।
 हरि स्वरूपीं मिरवितु ॥ ९९ ॥ अभेद हरि रूपीं केवळ । भासता हि
 सूक्ष्म स्थूळ । स्वकीयावेषें अतरजाळ । स्वस्वरूपीं मिरवितु ॥ १०० ॥
 ज्याचा देह भक्तजनक । तो न ह्यणावा निरर्थक । ह्यणौनि केलेंसे
 सार्थक । अतरमाळा लेऊनि ॥ १०१ ॥ भेदशत्रु वधूनि अभेद । जय
 पावलासे गोविंद । तो हि प्रताप करितां खेद । बोधप्रल्हाद सांवरी
 ॥ १०२ ॥ हरिपदद्वये मेळऊनि । प्रल्हाद लीन जाला नमनीं । परमा-
 नद प्रगट जनीं- । जनार्दनीं निज भेटि ॥ १०३ ॥ लक्ष्मीसमिळित
 वामांकीं । नमन स्तवन केलें लोकीं । दास स्थापिला अभिषेकीं । आत्म-
 भद्रीं निज भद्रे ॥ १०४ ॥ भक्ता स्वानददायक । कैचा क्रोध वैरादिक ।
 लीळां वैकुठनायक । स्वकीय भावें तनुधारी ॥ १०५ ॥ करूनि दुष्टाचां
 संहार । श्रीहरि भक्तलोभापर । अदृश्य जाला सर्वेश्वर । देव गेले स्व-
 स्थाना ॥ १०६ ॥ जे हें हरिचरित स्वभावे । गाती आइकती गौरवे ।
 ते हरिरूप होती भावे । भवेंसहित प्रेमळ ॥ १०७ ॥ सर्व पुण्यश्रव
 सफल । चरित श्रीहरीचें मगळ । पुढें परिसोत प्रेमळ । परमानददायक
 ॥ १०८ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमा-
 वर्णने । प्रल्हादोपाख्यान । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ६२ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो अनता ऐसें पद । नित्यत्वे स्तविती वेद । ब्राह्मण जो वेद-
 विद । दिवसदिवसा वंदावा ॥ १ ॥ वेद ह्यणिजे वेदार्थ । वेदार्थी
 हि बहु पदार्थ । पूर्वपक्ष लक्षते व्यर्थ । समर्थ एक सिद्धांत ॥ २ ॥
 सिद्धांत ते हि परोपरीं । षडृशनें जालीं जिहीं करी । वेदात सिद्धांत
 निदर्शीं । सद्य प्रत्ययकारक ॥ ३ ॥ तो हि सद्गुरुमुखें प्रबोध । प्रौज्ञ

शिष्या अनुभवसिद्ध । तो हि समाधिर्व्युत्थानप्रकार प्रसिद्ध । आखंडैक
सामरस्ये ॥ ४ ॥ अलक्ष लक्षणवत् विचक्षण । तो च जाणा वेदविद
ब्राह्मण । केवळ बहिर्मुख जें पठण । तें मनवहर्नमात्र च ॥ ५ ॥
केवळ भारवाहक अविद । कळौ अनाचाराचा प्रमाद । अनाचारी न
तारी वेद । अतीं जाय तजूनियां ॥ ६ ॥ ह्यगौनि वेदविद ब्रह्मनिष्ठ ।
इतुका अर्थ जाला स्पष्ट । तो अभिवदिता वरिष्ठ । ब्रह्मांडदेवते वदिलीं
॥ ७ ॥ ऐसिया ब्रह्मांडासी नाही अत । लीलां प्रकाशी आकर्षी
अनंत । तो परब्रह्म शाश्वत सदोदित । साकार निराकार निर्द्वंद्व ॥ ८ ॥
तयासी अनन्य भावें प्रणम्य । कर्ता सहज तन्मय अनुपम्य । तथाचें
भक्तिरहस्य रम्य । लीलाविलास चिद्रूप ॥ ९ ॥ तो कर्ता अकर्तृत्वाचा ।
तो तो हा ऐसा नव्हे साचा । तो सद्य स्वसवेद्याचा । प्रकाश आणि
प्रकाशक ॥ १० ॥ याकारणें हरिप्रणामकरिते । ते प्रणमितो अनन्य
श्रोते । प्रल्हादाख्यानें पूर्व प्रकरणार्ते । निर्घपति जाली ॥ ११ ॥ आतां
तया प्रल्हादाचा पौत्रे । वश जयाचा पवित्र । तया बळीचें चरितचित्र ।
परिसा आल्हादकारक ॥ १२ ॥ तयासी बळि हें नामगौरव । यथार्थ
जैसा सजनानुभव । जैसें प्रपचाचें नाम भव । भव सदा शिव सर्वत्र
॥ १३ ॥ विश्व ब्रह्म ऐसिया श्रुति । ऐसी च असे रुद्रपद्धति । ऐसी
च ब्रह्मविदाची मति । अति यथार्थ तत्वार्थ ॥ १४ ॥ असो नामें रूपें
अद्वैतबळि । त्यासी दुसरें नाही माडावया फळी । वृत्तियोगें सहज कळी ।
मांडली सुरांसुरासी ॥ १५ ॥ आत्मता विश्व च निर्द्वंद्व । विश्वता विष-
याशयें द्वंद्व । स्वस्वरूप द्वंद्व ना निर्द्वंद्व । ज्ञानाज्ञान जीवाभा ॥ १६ ॥
प्रपंचता ईश्वरलीळारोळ । ईश्वरलीळा जीवता अकळ । जीवेश्वर साम-
रस्यें सकळ । आहे तैसें च आहे ॥ १७ ॥ असो बळीची बळवत
सेना । वेढा घातला अमरभुवना । दुदुभिडिडिमिशखादि घोषें जना ।
बधिरता बाधक ॥ १८ ॥ सुर सिंव्हनादें गर्जत । चतुरग सेना मदो-

१ समाधिसुख पूर्णपणें अनुभवास येणें. २ केवळ मनाला नेणारें, वागविणारें.
३ करणारें. ४ समाप्ति. ५ नातु. ६ खेळ, कलह अथवा युद्ध. ७ कलह.
८ आभ=प्रतिबिंब.

न्मत्त । युद्ध मांडलें अद्भुत । कौलाहळ होतसे ॥ १९ ॥ मंत्रतंत्रवंत
 नाना शस्त्रें । शक्तिसामर्थ्यें चित्रविचित्रें । हाणती रुधिरांग भग्न गात्रें ।
 वीर पडती रणभूमीं ॥ २० ॥ दैत्य पावती मरण । तेषें निरशे युद्ध-
 सीण । अमरां मरणांत वेधा प्राण । ते हि नवजाती रणीं ॥ २१ ॥
 कल्पात युद्ध होता ते काळीं । भयें फुटली देवाची फळी । अमरावती
 साड्ढुनि केली पळापळी । प्राण घेऊनि निवाले ॥ २२ ॥ बळि जाला
 जयवत । त्रिभुवर्नांचें राज्य करित । सुर मेरूचे गुह्येमाजि दैवहेत ।
 काळ बहुत क्रमिती ते ॥ २३ ॥ ऐसें देखोनि देवमाता । अदिती जं
 कश्यपकाता । तिनें महत्तप मांडिलें भगवता । सुप्रसन्न करावया ॥ २४ ॥
 पुण्य देशीं महा वर्नीं । इद्रियें नेमूनि अनंशनीं । अचळ भगवंताचिये
 ध्यानीं । नाना तपें तपतसे ॥ २५ ॥ हें जाणवळें दैत्यनाथा । तिसी
 करावया वेधा । दैत्य पाठविले सर्वथा । रूपें धरूनि देवाचीं ॥ २६ ॥
 मिथ्या वेषी ते कृत्रिम । भजनभाव दाविती परम । वदन करूनि सप्रेम ।
 प्रार्थिते जाले विनीत ॥ २७ ॥ माते तूं आह्लाकारणें । बहु कष्टली
 जीवें प्राणें । धिगि आह्ला पुत्रांचें जिणें । कष्ट तुझे न चुकवती ॥ २८ ॥
 मिथ्या वैराग्य बोलती । ज्ञानगोष्टी प्रतिष्ठिती । आह्ला नलगे अमरावती ।
 सुखी आहों विवेकें ॥ २९ ॥ आतां सिणो नको माय । चाल हणोनि
 वदिती पाय । परि ते हरिपरायणा काय । पाषाडानें चळेलि ॥ ३० ॥ न
 चळे तयेचा निर्धार । मग ते दैत्य देही भयकर । दष्ट्राग्रपीडणें वैश्वानर ।
 पाड्ढुनि वन्हि लाविला । ३१ ॥ किलेक योजनें तें वन । शुष्क तृण काष्ठ
 निबिड गहन । वन्हि न करी च तपस्विनीदहन । आज्ञा प्रमाण हरीची ॥ ३२ ॥
 तिसी सुदर्शनाची घरटी । काय करिती वापुडे कपटी । ज्याचें कपट
 त्याचे पाठीं । जळोनि गेले पतंगवत ॥ ३३ ॥ वन विज्ञोनि गेलिया-
 वारि । तेथें प्रगटला श्रीहरि । जैसें भ्रमपटळ भस्मल्या निर्धारिं । आत्मा
 प्रगट तुरियेसी ॥ ३४ ॥ प्रत्यक्ष परमात्मदर्शनीं । तुरिया च होय

१ प्राण. २ दैवानें सोडल्यामुळें. ३ नियमन करून. ४ निराहार करून.
 ५. तुर्यावस्थेमध्ये.

उन्मनी । तैसी ते आत्मानुभव स्पर्शनीं । आनदमया सुरमाया ॥ ३५ ॥
 अष्टौभाव दाटले तन्मये । पदद्वद्व अमेद वदी स्वये । निराकार च
 साकार अव्यये । दृष्टीं देखे भगवत ॥ ३६ ॥ भगवदर्शने तन्मय दृष्टि ।
 परमानदमय सृष्टि । ऐसिये चिन्मय पुष्टीं । पाहे परमेश्वरासी ॥ ३७ ॥
 चतुर्भुज अबुजनयन मेघशाम । पितांबरधर सुदर मनोनयनाभिराम ।
 दिव्याळकार दिव्य गधमाल्ये मनोरम । शंखचक्राब्जगदाधर ॥ ३८ ॥
 वरद उदार दीनबधु । आर्त्तहर्षद कारुण्यसिंधु । अनन्य भावे रंतविद्धिधु ।
 जैसी परा प्रवर्त्तका ॥ ३९ ॥ जय अनंता अच्युता अपारा । जय अप्रमेया
 अव्यया अनाधारा । जय सगुणा सुदरा विश्वाधारा । विशेष आश्रिताश्रया
 ॥ ४० ॥ जय जय व्याप्य व्यापका । जय जय भक्तसंस्थापका । जय जय
 वैकुठनायका । जय जगज्जीवना ॥ ४१ ॥ तपस्तवने तुष्टमान । माग
 माग ह्मणे मधुसूदन । अदिती देवमाता वंदन । करुनि विनवी हरीसी
 ॥ ४२ ॥ देव निर्देव बहुत काळ । त्यांचा तुज च करणे सांभाळ ।
 तारि स्वर्गा स्थापी अविचळ । नि.कटक निर्द्वद्व ॥ ४३ ॥ तयेसी ह्मणे
 कैठभारि । मी येईन तुझिये उदरीं । कर जोडूनिया सुदरी । विनवी-
 तसे विनीता ॥ ४४ ॥ जी जी विश्वरूपा विराटा । तुज कोण बाहों
 शके वैकुंठा । धराधारका कोमळ कर्मठा । नाराश्रया निरजना ॥ ४५ ॥
 तू आपुलेन सामर्थे वोजे । बाहासी विचित्र विश्वबोजे । तुज बाहावया
 श्रीहरि माझे । सामर्थे किती श्रीपति ॥ ४६ ॥ विष्णु ह्मणे नामि नाभि ।
 जे हृदयी मी पद्मनाभि । जयाचे वदनजळदाभीं । नाम माझे सर्वदा
 ॥ ४७ ॥ त्याचा भार वसुधरे । की त्याचेन योगे वोजे हरे । तरि
 मी श्रीहरि उदरीं वसता सुंदरे । भयद कीं भयप्रहारी ॥ ४८ ॥ मी
 संतुष्ट तुझेन भावे । ह्मणौनि वाटे उदरा यावे । तुझिया पुत्रा स्वर्ग यावे ।

१ बळाने. २ कमलनयन. ३ दुःखी जनास आनदविणारा. ४ मुळात
 अशीं च अक्षरे आहेत. 'स्तवी मुनिवधु' असा दुसरा पाठ आहे. ५ परावाणी.
 ६ कासव. ७ पाण्याला मूळ आश्रयभूत असा तू ८ उत्तम, शुद्ध. ९ नकार.
 १० स्वर्गातील आपआपले स्थान.

करावें तुज कृतार्थ ॥ ४९ ॥ दडवत वदी अदिती । अदृश्य
 जाला लक्ष्मीपति । एरि एऊनि पुत्राप्रति । आश्वासिलें तयासी
 ॥ ५० ॥ मग स्वपतिप्रति प्रीतीं । येऊनि प्रणम्य करी युवति । हणें
 जी तपस्तवनें सुनीळाकृति । प्रसन्न जाला पुत्रवें ॥ ५१ ॥ हें परि-
 सोनियां कश्यपें । श्रीहरि आराधिला महत्तपें । तया दपतिपासाव
 स्वरूपें । प्रगटला परमेश्वर ॥ ५२ ॥ तो अयोनिसंभव सर्वेश्वर ।
 तेजोमय वामनाकार । प्रगटला शार्ङ्गधर । तपोफळ ऋषीचें ॥ ५३ ॥
 योगेश्वराचें ध्येय । कीं सर्वोपनिषदाचें गेय । कीं अरूप अप्रमेय ।
 वामनाकार साकारलें ॥ ५४ ॥ तो कश्यपअदितीचा सद्भाव । वाढों
 लागला स्वयमेव । ब्रह्म मूर्तिमंत प्रादुर्भाव । लीला ब्रह्मचर्याचा
 ॥ ५५ ॥ वेदविद्येचें अधिष्ठान । लीला सपूर्ण कृताध्ययन ।
 स्वरवर्णोच्चार छंद मंळिन । तदुद्धारार्थ च काय ॥ ५६ ॥
 जेणें स्थापिलें स्तभेविण ब्रह्मांड । तया कल्पिला पालार्शदंड । जो अनंत
 अद्वय अखंड । तया मुंजमेखळा ॥ ५७ ॥ ब्रह्मसूचना ब्रह्मसूत्र । अ-
 सख्याची सख्या विचित्र । त्रिवार त्रिगुणित स्वतत्र । ब्रह्म ग्रथीं एकत्वें
 ॥ ५८ ॥ केला कश्यपाचा अगिकार । मूळ उत्तरी पीतांबर । कमळ-
 नयन अति सुंदर । छत्री जगदैक भूपत्वें ॥ ५९ ॥ मणिकुडलें श्रवणीं
 स्वप्रकाशता । अभरणाभा शोभवी स्वता । कुंमडल पूर्ण जगजीवनता ।
 सर्वसगमुक्त स्वभावे ॥ ६० ॥ अतुळ ऐश्वर्ये देवादिदेव । सर्वथा न
 वर्णवे गुणार्णव । अवलंबूनि याचकभाव । बळीच्या यज्ञा चालिला ॥ ६१ ॥
 तो बळि राजाधिराज । सर्व सपूर्णता उभाखुनि ध्वज । अंध्वर माडिला
 सबीज । अवदानें दानें परिपूर्ण ॥ ६२ ॥ बळिराजराजधानीमाजि ।
 बटु प्रवेशला सुरकाजीं । भोंवतीं जनपदाची रुजी । कमळा करी भ्रमरे-
 व ॥ ६३ ॥ सज्जन हणती हा चिद्धन । याचें न कळे हो म-
 हिमान । मूर्तिमंत निरजन । गुणीं त्रिभुवन ठेंगणें ॥ ६४ ॥ नारी

१ अशब्द २ पळसाची काठी. ३ मुंजाच्या वेळीं बांधलेलें कटिसूत्र.

४ कमडळ, ५ यज्ञ, ६ गुजारव.

वोवाळिती जीवें प्राणें । कवणें सदेवेचें कोडिसं वाणें । मनोनयन
निवती येणें । धन्य कुसी याचेन ॥ ६५ ॥ समानसीळ मिळाले वट्टु ।
हणती हा आक्षां सर्वांचा प्राण पट्टु । क्षणयेक राहो आक्षा निकट्टु ।
त्याचेंन छुदें चालती ॥ ६६ ॥ ऐसा तो विश्वमनोहर । वेगीं पावला
राजद्वार । भीतरीं प्रवेशला सत्वर । जैसा रवि नभमडपीं ॥ ६७ ॥
देखोनि त्याचें स्वरूप । तन्मय जाले ऋषि भूप । प्रणम्य करूनि
विश्वदीप । पूजिला बळीर्न अनन्य ॥ ६८ ॥ बळीर्न देखतक्षणीं तत्काळ ।
चित्तीं कवळिलें चरणकमळ । हें न विसर्वावे सर्वकाळ । जीवें सर्वस्वें
सर्वदा ॥ ६९ ॥ विनीताग कृताजळी । स्वानदें स्तवी राजा बळि ।
स्वामीच्या आगमनें तत्काळीं । धन्य जालों कृताथे ॥ ७० ॥ स्वामाचा
वडला योग । आता सफळ जाला धाग । आजि सर्व कर्म धर्म प्रसंग ।
फळलीं व्रते तपदानें ॥ ७१ ॥ पुनःपुना प्रणम्य करी । परमानंद बाह्य-
अतरीं । शरीरसपदा ते अश्वरीं । त्यक्त केली निजलाभें ॥ ७२ ॥
प्रथमारभीं एतक्षणीं । स्थिति बोलिला चक्रपाणी । उभय पक्ष रक्षुनि
मुळीची वाणी । वदली वेद जननी जे ॥ ७३ ॥ ब्रह्मज्ञ ब्राह्मण निर्धारों ।
अवदनाशीषें सपदा हरी । मृत्युलोकीची नश्वर हरी । हरूनि सांडी
तत्काळ ॥ ७४ ॥ स्वस्ति कल्याण हे विष्णुवैखरी । विपरीत नव्हे
काळातरीं । अविनाश करावया श्रीहरि । उभय सार्थकता योजी ॥ ७५ ॥
वामन हणो राया तू दीक्षित । तुज मौन असे उचित । तथापि स्तवन
करिसी बहुत । ऐसा नव्हे कर्मविधि ॥ ७६ ॥ बळि हणो जी गुणनिधि ।
तवचवरि विधानविधि । तव दर्शनें कार्यसिद्धि जव नव्हे तत्वता
॥ ७७ ॥ बळि हणो जी स्वामी नाथा । आज्ञा करावी धरावया माथा ।
स्वामी सर्वार्थ सपूर्ण सर्वथा । दीनोद्धारार्थ प्रार्थना ॥ ७८ ॥ वामन
हणो महाराज । तत्वता माया नाही मज । लीलावलब तनुता सहज ।

१ कोड=कौतुक, इच्छा. २ वाण=ठसा ३ समर्थ, कुशल, ४ अवसरीं
५ ब्रह्मज्ञ=ब्रह्महत्या करणारा. ६ ज्याला वदन करू नये असें सांगितले आहे त्या-
च्यापुढें शिर नमविलें तर. ७ नश्वरता,

तदर्थ गुंफा करावी ॥ ७९ ॥ माझीं त्रीणि पदें मेदिनी । भावें अर्पीं
 मजळागूनि । भूमिदानाचा महिमा जनीं । अच्युत पद पाववी ॥ ८० ॥
 राजा ह्मणे इतुकें च पुरे । वामन ह्मणे नलगे दुसरें । दिधलें ऐसें दृढ
 निर्धारें । बळि बोले आत्मता ॥ ८१ ॥ यानंतरें दैत्यगुरु । करिता
 जाला हाहाकार । हा विप्र नव्हे चक्रधर । दैत्यकुळदावानळ ॥ ८२ ॥
 भूमिदान यासी न करी । इतुकी माझी आज्ञा करीं । बळि ह्मणे जी
 अवधारीं । हा हरि तरि विन्मुख हों नये ॥ ८३ ॥ यज्ञ दान व्रत तप ।
 हरिप्रीत्यर्थ करिती पुण्यरूप । तो हरि गृहासी आला अपेंआप । यज्ञ-
 भोक्ता सुभाग्यें ॥ ८४ ॥ आता हे नवश्वर शरीरसपत्ति । वचूनि विमुख
 होवें श्रीपति । कीं सर्व समर्पूनि करू रूपाति । उत्तम काय विचारा
 ॥ ८५ ॥ हा मम पूर्वजांचा घातक । तो माझां द्वारीं आला याचक ।
 याहूनि यश कीर्ति पुण्य अधिक । काय आहे याहूनि ॥ ८६ ॥ वामन
 ह्मणे संकल्प करीं । बळीनें घेतली कनकझारी । शुक्र प्रवेशला भीतरीं ।
 जळ बाहेरि निघेना ॥ ८७ ॥ मग विप्रवेपें घेतला कुश । अविनाशता
 न करी नाश । द्वैतनेत्र भगी सावकाश । जाला सपूर्ण सकल्प ॥ ८८ ॥
 तो अद्यापि अद्वैतनयन । शुक्र जालासे तेथून । असो विश्वादेखता वा-
 मन । वाढला मर्यादेवेगळा ॥ ८९ ॥ एक पद भरलें भूमडळ । द्वितीये
 लविलें अतराळ । ब्रह्माड भेदूनि प्रगटलें जळ । शुभ्र निर्मळ पदधौत
 ॥ ९० ॥ अन्य कथा गिरिजाविवाहीं विधाता । रेतपातें अपवित्र ते
 विश्वमाता । शुद्ध करावया अभिषेकता । भुवनत्रयतीर्थें आणिलीं ॥ ९१ ॥
 अवशेष जवळीं होतें जळ । तेषें प्रक्षाळिले हरिचरणकमळ । ते हे
 त्रिपथगा केवळ । मदाकिनी गगा भोगवती ॥ ९२ ॥ हे हरिहरब्रह्म-
 स्वरूप । विधि वर्णू न शके महिमा अमूप । सेवनें स्मरणें ईश्वरस्वरूप ।
 जीव पावती सपूर्वज ॥ ९३ ॥ कलियुगीं निरैपाय साधन । केवळ
 भावें गगास्नान । भाग्यवत करिती सज्जन । ते विमुक्त होती कुळेंसीं

॥ ९४ ॥ असो त्रिपदात्मा त्रिविक्रम । त्रितीय पदयोगे योगाभिराम ।
 संपूर्ण सिद्धिद निरोपम । बळि अर्ची स्वनिवेदने ॥ ९५ ॥
 वरि दंडवत पडला जळा । ह्मणे हरि पद ठेवीं हृदयकमळा ।
 तत्काळ च नेला पाताळा । राजा केला सुतळींचा ॥ ९६ ॥
 सहपरिवारे श्रीहरि । इद्रोपम करी पाताळातरीं । विशेष आपण राहिला
 द्वारीं । द्वारपाळ होऊनि ॥ ९७ ॥ सर्व ऐश्वर्येसीं सर्वेश्वर । होऊनि
 राहिला जयाचा किंकर । त्याहूनि दुसरा थोर । कवण आहे त्रिभुवनीं
 ॥ ९८ ॥ धन्य बळीची पुण्य कीर्ति । भक्त्या आराधिला विश्वमूर्ति ।
 होतां जयाची नामस्फूर्ति । महा पातके नाशती ॥ ९९ ॥ सर्व भावे
 बळि बळी । कथाश्रवणपठणपुण्य हि बळि । जो प्रेमें करिल भाग्यबळी ।
 तो हरिपद पावे सज्जन ॥ १०० ॥ स्वस्ति श्री ते बळीची च । हरि-
 हरपरायण ज्याचा वश च । ज्याचा पुत्र हि वाणासुर साच । गण होय
 सदाशिवाचा ॥ १०१ ॥ सक्षेपे बळिआख्यान । यथामति केले स्तवन ।
 अप्र हरिकथा ते सुमन । परिसोत का सादर ॥ १०२ ॥ स्वस्ति श्री-
 मद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । बळिपातळप्रवेशो
 सुरसंकटहरण । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ६३ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो कळत च अकळा । नमो सकळत्वेविण सकळा । नमो
 समळविण निर्मळा । शोकरहिता स्वानदा ॥ १ ॥ नसोनि भासे भासोन
 नसे । ऐसें अविथीं विश्व प्रकाशे । द्वैतत्वाभा तेथिची असे । ते तद्रूप
 च कीं स्वभावे ॥ २ ॥ तेथिच्या समळत्व सापेक्षा निर्मळता । हे केवीं
 घडे अधिष्ठाना अद्वया सदोदिता । ह्मणौनि पदार्थपारगतत्व कुशळता ।
 नचले स्वात्मस्वरूपीं ॥ ३ ॥ ऐथिची ज्ञानुत्व श्लाघ्यता वेगळी उरे । तरि

१ सप्त पाताळापैकीं तिसरें तळ, २ ब्रह्मस्वरूपाच्या ठिकाणचा, ३ या मा-
 यिक कर्मभूर्मीतील.

ते महा मूर्खता अति धिःकारे । हा हि उल्लेख ज्ञतिमात्रत्वे मुरे । ते स्व-
 सवेद्य स्वस्थिति ॥ ४ ॥ आता अधिष्ठान विवर्त्तरूप । स्वये स्वसवेद्य-
 स्वरूप । परत्वाभासे हि अपेआप । भिन्नाभिन्नाभा अभिन्न ॥ ५ ॥ जे
 साकार ना निराकार । ते च साकार निराकार । अविकार ना सविकार ।
 सर्वात्मा अनत स्वतां ॥ ६ ॥ अनन्य प्रणम्य तथा अनता । तत्पुण्य-
 फळें पारुषली अन्यता । स्वतसिद्ध भज्यभजकता । सर्व प्रकारें अनत
 ॥ ७ ॥ पूर्व प्रकरणीं आत्मनिवेदनें बळि । अचळ राहिला हरिपद सं-
 भेळीं । सहज स्वर्गता जालीं मोकळी । देव वृत्तीवरी आले ॥ ८ ॥
 सकळां समसमाधान । भुवनत्रय आनदघन । देव ऋषि करिती स्तवन ।
 जयजयकार हरीचा ॥ ९ ॥ भक्तिरसामृत भूमडळीं । सुसेव्य सर्वदा
 असता जवळीं । पाप सताप दुःख दारिद्र कळीं । काय करिती बापुडीं
 ॥ १० ॥ भगवद्भक्तिरसामृतपानें । नित्यत्रुप्ति श्रवणानने । परमानंद
 पाविजे तनुमने । श्रीहरि रक्षी सर्वदा ॥ ११ ॥ ते भगवद्भक्तिरहस्य
 कथा- । श्रवणें सर्वसुख पाविजे सर्वथा । तरि परिसावी भावें सजनीं
 यथा- । मति आतां बोलिजेलि जे ॥ १२ ॥ परशुराम एकांग वीर ।
 नाहीं द्वैतसेनासंभार । स्वसत्रेद्य सर्वेश्वर । अवतरला निःप्रपच ॥ १३ ॥
 प्रबोधजमदग्नि जनक । मूळमाया जे अलोकिक । ते च रेणुका तुरिया-
 त्मक । जननी होय जयाची ॥ १४ ॥ तत्वता तो स्वतसिद्ध सहज ।
 तयासी जनक जननी हें चोजें । तथापि करावया भक्तकाज । विचित्र
 लीळा अवलबिळी ॥ १५ ॥ षड्दर्शनें साही वधु । आपण श्रेष्ठ
 आत्मा अगाधु । विद्याअभ्यासीं गुणसिंधु । शिवपदीं प्रसिद्ध ॥ १६ ॥
 आत्मसंपदेसीं सदोदित । निर्द्वंद्व सिद्धाश्रमीं नादत । तव अन्यधाभास
 अक्षमात । सहस्रार्जुन पातला ॥ १७ ॥ तयाची जळक्रीडा मृगजळा-
 कार । ज्ञानगंगावोध सत्य साचार । तेणें विपरीत ज्ञान जोडुनि कर ।
 विपरीत बोध बळिलासे ॥ १८ ॥ ते रचना अवलोकूनि माया । विस-

१ केवळ ज्ञानस्वरूपामुळे २ जिरतो, पक्क होतो, ३ भोंवरा, तसून दिसतें
 तें. ४ कलियुगासध्यें. ५ नवल.

रली पूर्णकाम स्वकीयालया । तें विपरीत देखोनि स्वामिया । पूर्णता
 क्रोध पातला ॥ १९ ॥ मग सर्वदर्शन कुमरा । ह्मणे स्वमायेचा सव्हार
 करा । तयासी करितां शब्दविधि विचारा । निषेधे निषेध पावले ॥ २० ॥
 मग स्मरिला आत्मा आत्मज । सद्य समीप पातला सहज । स्वानुभव-
 सामर्थ्य तेजपुंज । अनन्यतां केलें प्रणम्य ॥ २१ ॥ बोधजनकें निर्धा-
 रीं । साही सहारिलेसे कोपें करीं । आत्मा परशुराम आज्ञाधारी ।
 स्वकार्यी अति तत्पर ॥ २२ ॥ छेदी ह्मणतां च स्वमाया । लागों नेदी
 च दुजया घाया । जीवता नव्हती च ऐसया । स्वसामर्थ्ये निरशिली
 ॥ २३ ॥ स्वबोध सतुष्ट जाला थोर । माग माग ह्मणे वर ।
 पुत्र ह्मणे मम माया सोहोदर । उठवीं आत्मसामर्थ्ये ॥ २४ ॥
 मग ते हस्त्रनि जड पूर्वदशा । अपूर्व प्रेरिलें स्वप्रकाशा । पावलीं
 तत्वता निजात्मवेशा । नामें रूपें प्रसिद्ध ॥ २५ ॥ मरण निरसूनि
 जिवें मारणें । जिवें मारुनि स्वयें जीवणें । क्रोधाहकार टाकविला
 तेणें । बोध बोधत्वा मुकला ॥ २६ ॥ मग तो स्वात्माध्यास दैदिप्य-
 मान । परशुरामें केला प्राशन । तो सहज च सर्वाधिष्ठान । शिव-
 पदावलबन अखंड ॥ २७ ॥ पुढें स्वकाळें कार्तिकवीर्यार्जुना । स्वदळें
 येणें जालें तया स्थाना । रेणुका अवलबूनि कार्य सूचना । ह्मणे यासी
 अतिथ्य करावें ॥ २८ ॥ मुनि ह्मणे गा महीपति । तू आजि आमुचा
 अतिथि । येऊनि आमच्या आश्रमाप्रति । आरोगणा करावी ॥ २९ ॥
 रायासी देऊनि आमंत्रण । स्वाश्रमा आला ब्राह्मण । तव तो पूर्णकाम स्वयें
 आपण । अन्न प्रसवे कांमगौ ॥ ३० ॥ मग आणूनियां मध्यानकाळीं ।
 आरोगणा सारिल्या सकळीं । तव एरुं ह्मणे शुद्धबुद्ध निरंजनीं निर्मळीं ।
 हे सपदा कोठूनि ॥ ३१ ॥ पाहे तव संपदेचा घँनु । स्वकळा प्रसवे
 कामधेनु । राजा ह्मणे तू भाज्ञा यजमानु । गोदान हें दे मज ॥ ३२ ॥
 पार्थिव तो विपरीतबुद्धि कृतघ्न । अधिष्ठानीं च योजिलें विघ्न । परि तो

१ जमदग्नि. २ परशुराम. ३ भोजन करावें. ४ तृप्ति पावलेला. ५ कामधेनु.
 ६ कार्तिकवीर्यार्जुन. ७ घन, मेघ. ८ राजा.

आत्मा परशुराम शबळेश । वधीळ शुद्ध सामर्थे ॥ ३३ ॥ बोधऋषि
 हण्णे राया । तुज तों उदड आहे माया । आहां निर्ममार्चया ठायां ।
 कामधेनु पाहिजे ॥ ३४ ॥ ते न मनी च तो दृश्यविद । तनुताबळें
 करी बोधमुनिउच्छेद । मूळमाया स्वजाया पावली खेद । स्वर्गतासंख्या-
 क्षती करी ॥ ३५ ॥ बोधमुनि सांडी देहावलबन । दिव्यरूपे कवळिलें
 अधिष्ठान । मूळमाया मांडिलें ध्यान । आत्मया आत्मजाचे ॥ ३६ ॥ तो
 सद्य प्रगट परशुराम ॥ तवं मूळमायेसी जाला विराम । मग स्वसवेद्य
 स्वानदाभिराम । कार्यकारणता स्वये ॥ ३७ ॥ मूळमाया आपण मुको-
 नियां । हण्णे आइक अविनाशा आत्मजा आत्मया । जितुकीं स्वर्गक्षते
 शरिरा माक्षिया । पार्थिवावारि देखसी ॥ ३८ ॥ तरि सर्व क्षेत्रां क्षेत्राहकार ।
 तितुकियांचा करीं सव्हार । ते सप्तकंचुके त्रिसप्तवार । महि करीं निः-
 कंटक ॥ ३९ ॥ मग ते साडूनियां तनुता । सैहाद्रीसी प्रगटे रेणुका माता ।
 सर्व तीर्थी सर्वात्मता । ब्रह्मकर्म प्रकाशिलें ॥ ४० ॥ यानतरे तो अविनाश ।
 करावया शत्रुचक्राचा नाश । एकांग वीर स्वप्रकाश । स्वसामर्थे चालिला
 ॥ ४१ ॥ सहस्रार्जुनाचया शृंगारवना । एऊनि लक्ष्मी सर्व रचना ।
 राजवनकर आले सुमना । तथा सागता जाला ॥ ४२ ॥ परशुराम हण्णे
 बनकरां । जाऊनि सागा नगरेश्वरा । जुझावया एकांग वीरा । वेगीं निघें
 बाहेरि ॥ ४३ ॥ क्रियारहित वचनवोळि । गौण मानिती सर्व हि माळी ।
 तू अलक्ष ब्रह्मवेष बहुत बळी । सहस्रकर तनु त्याची ॥ ४४ ॥ काम
 क्रोध मद मछर अभग । सेना दुर्धर चतुरंग । तूतें तत्वता पाहातां
 आंग । निमित्यमात्र दिसतसे ॥ ४५ ॥ रायासी जाणे भुवनत्रय ।
 तुजें रूप दृश्य तन्हीं होय । तू निर्द्वंद्व निःसग जुझसी काय । जाय
 आह्मीं मुक्त केले ॥ ४६ ॥ भार्गव हण्णे हे तत्वता । क्रियाहीन बोल ते

१ मायेचा, उपाधीचा नाश करणारा. २ कोणत्याही वस्तुच्या ठायीं ममत्व
 न ठेवणारा. ३ दृश्यातें जाणणारा, अर्थात् बहिर्मुख असा राजा. ४ मुनीचा नाश.
 ५ रेणुकेनें एकवीस वेळां वक्षस्थळ बडवून घेतलें. ६ अतरून. ७ या चरणाऐवजीं
 'प्रत्यक्ष नयनी देखसी' असा दुसरा पाठ आहे. ८ मूळ पंचतत्त्वे, अहकार व
 महत्त्व मिळून सात कंचुक त्रैलोक्य. ९ एकवीस वेळां.

फोलता । लक्षांशबाणें छेदिलें स्वतां । कर स्थूल तयांचे ॥ ४७ ॥
 अशुद्ध सबाह्य वाहे भडभडा । हाका देत धावती दडदडा । बहुत
 पातले ध्यावया सुडा । तिहीं झगडा हारविला ॥ ४८ ॥
 द्वयुद्धाचें कारण । करद्वय हें प्रमाण । अद्वैतशरें त्याचें खडण । त्याचें
 युद्ध निरशलें ॥ ४९ ॥ गतयुद्ध योद्धे अपार । करिती निरहंकार
 हाहाकार । ह्मणती सामर्थ्य अविनाशाचें थोर । एकांग वीर तत्वता
 ॥ ५० ॥ आइकोनि कार्तिवीर्य वीर्यवत । रणभूमि पावला सेनेसहित ।
 सर्व शब्द सेना गर्जत । नाना पदार्थप्रकारें ॥ ५१ ॥ नाना पदार्थ
 कल्पनार्थ व्यर्थ । तयामाजि परमार्थ एक समर्थ । तैसा परशुराम स्वतां
 कृतार्थ । मूळाहकारें गर्जतु ॥ ५२ ॥ मूळाहकार गभीर घोषें । विश्व
 दुमदुमिलें परमावेषें । तेथें बहु गर्जना जीव रोषें । गळोनि गेलिया लघुत्वें
 ॥ ५३ ॥ एकांग वीर लक्ष्मी मिथ्या अनेक । अनेकासी तत्वता अविनाश
 एक । दृष्टादृष्टि जाली निःशक । महायुद्धा प्रवर्तले ॥ ५४ ॥ दृश्य कोपलें
 कटक सकळ । मोकलिले पंचबाण बाणजाळ । जैसें मेघपटळीं सूर्य-
 मडळ । आछादिलें निबिड ॥ ५५ ॥ तव तो निरींद्रिय निर्विनाश । तेणें निवा-
 रिले ते कर्कश । करावया विजातीयत्व सेनानाश । विवेकशर प्रेरिला ॥ ५६ ॥
 आद्यंतंत्रत निर्धारधारीं । सेना संहारली अनिवारी । सहस्रार्जुन तो या-
 उपरी । स्वयें विषम जुझतु ॥ ५७ ॥ सहस्राकरीं सहस्रायुधे । नाना-
 कार विकार विविधें । अविनाश नाशू पाहे कुबोधें । मोहनास्त्रादि प्रे-
 रितु ॥ ५८ ॥ शस्त्रशस्त्रास्त्रें नानापरि । मंत्रतत्रादि वोडबरां । जीवत्वा-
 रोपें भयंकरी । आकृति विकृति वेष्टितसे ॥ ५९ ॥ परि जो स्पर्शासी च
 नातुडे । तया आघात केवीं घडे । अविनाश ऐसीं विरुद्धें पडे । वेदपु-
 रुष जयाचीं ॥ ६० ॥ आतां विस्तार हा असो परता । जांवा ईश्वरा
 कैचि समता । सर्व विषमाघात निवारिले स्वतां । स्वकीय सम सामर्थ्ये
 ॥ ६१ ॥ मग अलक्ष लक्ष निर्वाण शर । तेणें भेदिलें भेदजिव्हार ।

जाला अन्यथाभास शत्रुसंहार । तेथें अपूर्व वर्तलें ॥ ६२ ॥ त्याचें जें
कां हृदयांबुज । तेथें प्रगटलें चतुर्भुज स्वतेज । तें अधिष्ठानीं प्रवेशलें
सहज । इंद्र जालें निर्द्वंद्व ॥ ६३ ॥ कलेवर पृथक पृथ्वीवारि । तें हि
अपृथक्ता धरी स्वशरीरीं । छेदूनि नानाकारत्व कर कांडोरीं । तत्रिवाद्य
कृत चौडका ॥ ६४ ॥ मग स्वकीयानदें गंदारोळ । स्वात्म उदकारें
घाली गोंधळ । आनंदमय माया केवळ । स्वप्रकाशादिवीं उजळिली ॥ ६५ ॥
प्रतिक्षेत्रीं क्षेत्रीं पृथक्ता दुर्मद । त्याचा केला समळोछेद । प्रत्यगावृत्ति
त्रिसप्तवार स्वानद । सदृढ केला तत्वता ॥ ६६ ॥ मी ब्रह्ममूर्ति मु-
कुद । मम भक्त ब्राह्मण ब्रह्मनिद । ब्रह्मरूप मम नामपद । सध्यारभीं
उच्चारिती ॥ ६७ ॥ केशव नारायण माधव । गोविंद विष्णु मधुसूदन
वामनेव । नित्य स्मरती जे सदैव । ते पावती मद्रतीतें ॥ ६८ ॥ मी
असतां तयांच्या मस्तकावारि । केवीं गाजू शकती दुराचारी । ह्यणौनि
जितुका दुष्ट शस्त्रधारी । तितुका स्वकरें सव्हारिला ॥ ६९ ॥ निःकटक
राज्य हे माझी स्थिति । ते म्यां दिधलीं भक्तां ब्राह्मणाप्रति । वाप भक्त-
जनवळळ भृगुपति । स्वपदीं स्थापी सेवकां ॥ ७० ॥ शिवचाप ठेऊनि
विदेहगारीं । शिवपद अवलंबी ब्रह्मचारी । तवं श्रीराम सपूर्ण कामावतारी ।
चतुर्वीहु अवतरला ॥ ७१ ॥ तेणें वरावया सीता चित्शक्ति । भंगिली भव-
कोदंडाची व्यक्ति । तें परिसोनियां अगशक्ति । उडी घातली भार्गवें ॥ ७२ ॥
अयोध्येसी जातां वधुवरें । मार्ग रोधिला एकाग वीरें । कदरें मडित वज्र-
कुठारें । करीं धनुषबाण कुमंडलें ॥ ७३ ॥ मस्तकां मिरवती पिंगट जटा ।
शोभे कौपीन दिव्य कांसोटा । विशाल नेत्र भाळ वक्ष दक्ष गोमटा ।
नीळतेज सुरंग ॥ ७४ ॥ वीरदृष्टीं भयदता वी' । छळवादे रामासी

१ एकात्मता. २ कांडें, तुकडे. ३ तंतुवाद्य. ४ चवडकें=गोंधळी लोक
वापरतात तें एकतारी वाद्य. ५ पाडिल्य. ६ क्षत्रिय. ७ परशुराम. ८ विदेही
जो जनक राजा त्याच्या शस्त्रागारात. ९ चतुर्व्यूह=वासुदेव, सकर्षण, अनिरुद्ध
आणि प्रद्युम्न असे पृथ्वीस आधारभूत चार व्यूह आहेत त्यांच्या समुच्चयाचें नांव.
१० या दोन चरणांत जीं अक्षरें आहेत त्या ऐवजीं 'कर मडित वज्रकुठारें' धनुष्य
बाण कुमंडलु ॥' असा दुसरा पाठ आहे. कदर=गुहा. ११ सर्वत्र सावधान.
१२ अगशक्ति. १३ उत्पन्न झाली.

दृष्टावी । धनुष भगिलें वीरवैभवीं । आता मजसीं युद्ध करीं ॥ ७५ ॥
 राम हणें तू ब्राह्मण । मग केला धनुषाचा पण । रामें लाऊनि निर्वाण
 बाण । स्वर्गमार्ग रोधिला ॥ ७६ ॥ अन्य कथा लोकोत्तर । लोकमय
 दैत्य दुर्धर । तेणें तपता पावोनि वर । विष्णुदेहीं प्रवेशला ॥ ७७ ॥
 तो परशुरामावतारीं । गुप्तरूप असे शरीरीं । तो श्रीरामें अलक्ष
 सामर्थ्य शरधारीं । भेदूनि पाडिला कृतपर्णे ॥ ७८ ॥ ब्रह्मस्वरूपीं
 मिथ्या भेदु भासे । तो ब्रह्मसाक्षात्कारें निरसे । तैसा रामशरें परशुराम-
 देहींचा नाशे । लोकमय अलोकता ॥ ७९ ॥ तत्वता आत्मसामर्थ्य
 देखिलें । परशुरामें रामासी आलगिलें । अतरबाह्य समरसलें । भिन्न
 जालें अभिन्नत्वें ॥ ८० ॥ अविनाश हणें रघुवीरा । आतां समाधान
 जालें अंतरा । एथूनि सांभाळीं धर्म धैरा । आणि भक्त आपुले ॥ ८१ ॥
 एकाकार ते दोघेजण । एक शरीर एक प्राण । एक आत्मा अवतार-
 कारण । गुण कीर्ति महिमा योग एक ॥ ८२ ॥ एके अवलंबिलें मूळ
 कारणा । एके मांडिली धर्मधारणा । तयां उभया नामरूपैक्य नारायणा ।
 अनन्य भावें प्रणम्य ॥ ८३ ॥ अनन्य भावें अविनाश—। महिमा गाती
 आइकती अविनाश । ते पद पावती अविनाश । हा अविनाशशब्दार्थ ॥ ८४ ॥
 आतां देवभक्त लीळारोळ । कथा परमामृत कळोळ । परिसा हनुमत-
 चरित रसाळ । भक्तिप्रेम रामाचे ॥ ८५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये ।
 रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । भार्गवअवतारवर्णन । नाम
 प्रकरणं समाप्तम् ॥ ६४ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो रामा सच्चिदानंदरूपा । नमो रामा भुवनैक भूपा । नमो
 रामा स्वसवेद्या स्वस्वरूपा । नमो रामा चिन्मया ॥ १ ॥ नमो रामा
 सपूर्णकामा । नमो रामा भजकाभिरामा । नमो रामा मुनिविश्रामा । नमो

रामा रमेशा ॥ २ ॥ नमो रामा निगमबीजा । नमो रामा खगध्वजा ।
 नमो रामा सर्वगुणसहजा । नमो रामा रघूत्तमा ॥ ३ ॥ नमो रामा
 तारकब्रह्मनामा । नमो रामा जगत्कारणधामा । नमो रामा सार्वभोमा
 सर्वोत्तमा । नमो रामा रमणीया ॥ ४ ॥ नमो रामेति वर्णद्वये । सहस्र-
 नामफळद स्वये । चतुर्वेदाध्ययनान्वये । परमार्थप्रदायका ॥ ५ ॥ नमो
 रामा निर्मळ गुणाकारा । नमो रामा परम धर्माधारा । नमो रामा पर-
 नारिसोहोदरा । नमो सीतापति रामा ॥ ६ ॥ नमो रामा सत्यपराक्रमा ।
 नमो रामा अनंत विक्रमा । नमो रामा सत्यवाक्यविश्रामा । नमो रामा
 सत्यसधाना ॥ ७ ॥ नमो रामा राजेश्वरा । नमो रामा देवेश्वरेश्वरा ।
 नमो रामा योगेश्वरवरद्वरा । नमो रामा आत्मया ॥ ८ ॥ नमो रामा
 श्रुतिकीर्तना । नमो रामा शतकोटिस्तवना । नमो रामा जगदेकव-
 र्णना । नमो रामा अतुलेशा ॥ ९ ॥ नमो रामा निराकारसाकारा । नमो
 रामा अचिंत्या भुवनसुंदरा । नमो रामा अबैरावरा पीतांबरधरा । नमो
 भूषणभूषणा स्वप्रभा ॥ १० ॥ नमो वाचा वाचका वाचात्मका । नमो
 अर्थकल्पका अर्थात्मका । नमो परमार्थस्वरूपा अनता एका । नमो
 अखंडानदा अद्रया ॥ ११ ॥ प्रणमूनि राम अनन्य । श्रोते प्रार्थितसे
 जे धन्य । भक्तिरहस्य भुवनत्रय मान्य । परिसा कथा रामाची ॥ १२ ॥
 पूर्व प्रकरणीं परमात्मया रघुनदना । प्रत्यगात्मा भार्गव भेटोनि गेला विजना ।
 धर्म धरा स्वभक्तजन सज्जना । अधिष्ठानीं निरजनि ॥ १३ ॥ तो
 श्रीराम योगेश्वरविश्राम । सहजकृपालु सर्वभूतीं सम । जनरजन निर-
 जन मेघशाम । सेवकपाळ भूपाळ ॥ १४ ॥ ईश्वरइच्छाअवलंबे । तत्काळ
 प्रगटती ऐश्वर्यविंबे । तैसे भक्त पातले अविलंबे । श्रीरामचरणानुचर
 ॥ १५ ॥ तया सर्कळांचा मस्तकमणी । हनुमत जो दास अग्रणी ।
 जो एकादशावतार शूलपाणी । भुवनत्रयीं प्रसिद्ध ॥ १६ ॥

१ योगिजनास वर देणारांमध्ये श्रेष्ठ. २ वाल्मिकी रामायण शतकोटि
 आहे, त्यात ज्याचे स्तवन केले आहे असा ३ केशरी रंगाचे वस्त्र परिधान केले
 आहे, असा. ४ सर्व भक्तांचा,

ते एकरूप शिवकेशव । तथापी कैचा भिन्नभाव । तथापि स्वामीसेवक
 हें लाघव । नरवानरसुवेषें ॥ १७ ॥ ते निरवयव निराकार । नित्य सत्य
 निर्विकार । निर्मळ निश्चळ प्रपचात्पर । अभेद भेद विनोदें ॥ १८ ॥
 जैसे स्वसवेधी वेद्य वेदन । ते अउभयता उभयानुमोदन । तैसे हनुमत
 रघुनंदन । स्वामी सेवक स्वात्मता ॥ १९ ॥ जयाची अखड स्वरूप-
 सत्ता । भासतां लीला विचित्र विश्वता । साभासनिराभासत्व स्वतां ।
 अवलबुनिया अलिप्त ॥ २० ॥ अन्यथाभास मिथ्या हें प्रसिद्ध । परि
 मिथ्या स्वयें भासेलि हें अबद्ध । तद्भासे अधिष्ठान जें शुद्ध । ते च ऐसें
 च कीं स्वयें ॥ २१ ॥ ऐसें जे कां अद्वयानंद । त्याची स्वामीसेवकता
 अभेद । जयातें ऐक्यरूप वेदांतविद । स्तविती वेद हरिहरा ॥ २२ ॥
 ऐसे जे कां शिव नारायण । ज्यांचें चरित श्रुतिपरायण । ते स्वामीसेव-
 क व्हावया कारण । कारण कारणीं काय कळे ॥ २३ ॥ तथापि हि
 ऐसें गमे । पुराणाचेनि अतर्यामें । शिवभक्ति कीजे विष्णुसर्वोत्तमें । स-
 र्वदा मुख्य स्वरूपें ॥ २४ ॥ तरि तेणें च काय प्रतिकारें । शिवें हि
 एकादशावतारें । दास्य अवलबिलें आदरें । अनन्य भावें रामाचें ॥ २५ ॥
 कीं रावणविद्रावणाभेण । क्षीरसागरा गेले सुरगण । महाविष्णूसि जाले
 शरण । वधावया तथासी ॥ २६ ॥ तथासी वर दे शरणसखा । मी राम
 होऊनि वधीन देखा । परि तथा शिवभक्ता बहिर्मुखा । शिवावाचूनि व-
 धवेना ॥ २७ ॥ आणि मी नारायण होईन नर । तुझीं सुरवरीं व्हावें
 वानर । आता जाऊनि प्रार्थावा हर । हरावया प्राण तथाचे ॥ २८ ॥
 तव शैळीधि नदी शिवपार्श्वगण । जैसा दुसरा त्रिपुरप्राणहरण । करितां
 शकरार्धागीं आरोहण । पार्वती शके तद्रूपें ॥ २९ ॥ तव तो दुखी जाला
 अंतरीं । हणगे मज नलगे हे समसरी । जेणें विश्वमायाभेदजिव्हारीं । उ-

१ उभयता नसताना, एकरूप असताना २ त्या भक्तीची उलट फेड
 करण्याकारिता. ३ रावण आपला पराभव करील, आपणास हाकून देईल या भीतीनें.
 ४ शैलादि=नदीचे नांव. ५ शिवगण, सेवक. ६ शकर. ७ प्रत्यक्ष दुसरा
 शकरच आहे कीं काय. ८ नदी. ९ समरसता, देवाभक्ताची एकात्मता.

रतां साम्यता विटंबे ॥ ३० ॥ जरि कृपालु सदाशिव । निरशूनि ठेला
 भेदभाव । तरि मज भक्तिप्रेम आत्मगौरव । न मोडतां वैरि भक्तता
 ॥ ३१ ॥ जरि मज सदाशिवस्वरूपी समरसता । तरि काय भेदू शके-
 लि अवलंबता । आणि भक्ति जनित्री हि होय स्वतां । शिवसायोज्यते-
 कारणें ॥ ३२ ॥ सुलक्षणीं विलक्षणाभास । तो तद्रूप च कीं सावका-
 श । तथापि स्वामिसेवकत्वावकाश । तेथे निडनाकृति वरिष्ठ ॥ ३३ ॥
 ऐसें स्फुरतां भक्तांतःकर्णी । बाप स्फुरणकारण शूळपाणी । सर्वांतरसा-
 क्षी ते च क्षणीं । अवलविलें तें कार्य ॥ ३४ ॥ शकरवरें बहिर्मुख जीव ।
 मद्रोन्मत्त दर्शग्रीव । आला कैळासा अहभाव । करी शैळाधि नदीसी
 ॥ ३५ ॥ बहु गर्व करी अल्प । न विचारी आपुलें तप । शैळाधि
 नदीस दिधला शाप । मर्कटमुख होय हा ॥ ३६ ॥ तव तो ह्मणे रे मर्क-
 टकरें । तुझा निपात होईल निर्धारें । दुर्मदोच्छेद कल्पूनि साक्षात्कारें । आ-
 त्मकार्ये निवाला ॥ ३७ ॥ तव ते च काळीं सुरभार । शरण आले
 स्तविती शकर । स्वामी रावणें गाजिलें थोर । तुज असता शिरावरी
 ॥ ३८ ॥ ऐसें परिसोनि त्रिपुरारि । शैळाधि नंदीसी आज्ञा करी । तू वानर-
 वेषावतार धरीं । संहार करीं रावणा ॥ ३९ ॥ शैळाधि नदी आणि सदा-
 शिव । यांसी तत्वता नाहीं भिन्न भाव । ह्मणौनि एकादशरुद्र महादेव । हनु-
 मत वानरवेषे ॥ ४० ॥ स्वामीसेवकपणें दोघां जणा । निपात करणें रावणा ।
 अन्य परिसावें कारणा । हनुमतावताराचया ॥ ४१ ॥ महा योगेश्वरेश्वर चद्रमौ-
 ळी । इद्रियें नेमूनियां सकळीं । दक्षिणामूर्ति महेश लार्जनि टाळी । योगा-
 रूढ एकांतीं ॥ ४२ ॥ हें जाणोनिया पार्वती । तेथें पातली सीघ्रगतीं ।
 वक्षस्थळावरि घालूनि पांलख ती । योगारूढ बैसली ॥ ४३ ॥ तें बैसलें
 शकराचे मनीं । कीं जैसा शिव तैसी च भवानी । तेणें हनुमंतावतार
 नटोनि । निःसगता दाखविली ॥ ४४ ॥ आपुलेन स्वकीय सामर्थ्ये ।

१ अपमान, नाश. २ शिवाय. ३ माता. ४ दशमुखी रावण ५ ' करी '
 या क्रियापदाचे कर्म 'अहभाव' ६ याचा कर्ता 'नदी'. ७ अहकारयुक्त जिवाचा
 नाश. ८ ब्रह्मानदी लावून टाळी. ९ पाळणा.

शक्तीसी अलिप्त सर्व पदार्थे । यदर्थी मुळींचेन अर्थे । ऐसें च आहे
 ॥ ४५ ॥ किल्येक ह्यणती साकार निराकार । हा मूळमायेचा विस्तार ।
 हरिहरब्रह्मादिक सुरवर । ईश्वरत्व मायाकृत आहे ॥ ४६ ॥ जेवढें ब्रह्म
 तेवढी च माया । तरि सुमुक्षु जो शुद्ध साधक त्या । हे हि योग्य
 कां नव्हे भजावया । आत्मप्राप्तिकारणे ॥ ४७ ॥ यदर्थी ब्रह्मशास्त्र वेदांत ।
 त्याचा परिसा शुद्ध सिद्धात । ब्रह्म अविकार अद्वय अनंत । तद्विवर्त्त ते माया
 ॥ ४८ ॥ विवर्त्त ह्यणिजे जैसें भासे । तैसें तत्वता हि नसे ।
 सर्वथा नसोनि हि परि भासे । ह्यणिजे मिथ्या पार्थक्य ॥ ४९ ॥ आतां
 विवर्त्त अद्वयब्रह्मींचा । तो ब्रह्मरूप च कीं साचा । ब्रह्मापासाव प्रादु-
 र्भाव याचा । यापासाव ब्रह्म हें घडेना ॥ ५० ॥ ह्यणौनि समस्त खल्वि
 द ब्रह्म । ऐसें श्रुतितात्पर्याचें वर्म । तेथें मायेच्या भिन्नत्वाचा निर्गम ।
 जाला च कीं सहज ॥ ५१ ॥ यालागि शिव तो च स्वयम् । शक्ति
 मिथ्याभास लीलावलंब । तयेसी सदाशिव स्वप्नम् । दुसरें न सरे शिव-
 त्वीं ॥ ५२ ॥ त्या शिवाचे शिवरूप भक्त । तन्मयत्वे होती शिवभ-
 जनासक्त । पृथक्त्वे शक्तिता ते रिक्त । भ्रमभूत जीव सेऊत ॥ ५३ ॥
 आतां असो शिव स्वतंत्र । तो च हनुमंतावतार विचित्र । आणिक
 परिसावें पवित्र । कारण रामदास्याचें ॥ ५४ ॥ शिवस्वरूपापासूनि
 पृथक्ता । ह्यणिजे अशिव अकल्याण जीवता । घर्मभस्ममय तनुता ।
 भस्मासुर प्रगटला ॥ ५५ ॥ तो शिवाश्रये अशिव । शिववरें वाढला
 जीव । तेणें कल्पूनि भव विभव । शिवत्वलोप मांडिला ॥ ५६ ॥
 जीवभस्मासुराचा शिरीं कर । तेणें भस्म व्हावें हा सहज वर । तरि
 याच्या सामर्थे हा ईश्वर । जितोनि याचें सुख भोगु ॥ ५७ ॥ परतला
 ऐसें चिंतूनि । तबं अदृश्य जाली भवानी । शिव अचळ परि पलायनीं ।
 जैसें गगन दिसे घेनें ॥ ५८ ॥ जैसी मूळमाया चिंती आत्मया । तैसी

१ विवर्त्त=नसून दिसतें तें. २ अन्यत्व, पृथक्ता. ३ सेवन करोंत.

४ आकाशात मेघ इकडून तिकडे धावत असतात व आकाश निश्चल असतें,
 परंतु वरवर पाहणाराला आकाशच धावत आहे असें वाटतें.

विष्णु स्मरे स्मरारिजाया । तेणें स्वस्वरूपें प्रगटोनियां । आश्वासिली
 शाभवा ॥ ५९ ॥ आदिमायेचें अधिष्ठिलें रूप । आरोपिला दृश्य निग्रो-
 धपादप । मायातीत तो अपेंआप । देवी लटिकी च दूसरी ॥ ६० ॥
 तेथें देव देवता कांहीं च नसे । स्वयें आपण च अद्वैत असे । लीलां
 विषमाभा भस्मासुर भासे । विषयभ्रमें भुलला ॥ ६१ ॥ तेणें विश्व-
 माया हणौनि धरिला पदर । तव तो अधिष्ठानीं च मिथ्याकार । तद्वेषा
 वेधलें अतर । आपपर विसरला ॥ ६२ ॥ तेणें छदें नृत्य करी ।
 स्वहस्त बैसतां स्वशिरीं । भस्म जाला बाह्याकारीं । अतरीं शिव स्वयंभ
 ॥ ६३ ॥ शांभवा सोडविली चक्रधरें । तें उत्तीर्ण व्हावया कर्पूरगौरें ।
 रामावतारीं हनुमंतावतारें । सीता सोडुंजं पातला ॥ ६४ ॥
 ब्रह्मपुरोडांशीचे पिंड तीनि । एक एक पावल्या कौशल्या सुमित्रा तुरिया
 उन्मनी । एक अविद्याकैकै करीं धरूनि । देहाभिमानें असतुष्ट ॥ ६५ ॥
 तो न लभे च बाह्यशोभें करीं । झडपूनि नेला विद्यालक्षणवारीं । स्पर्षें
 च कृतार्थ जाली परि । तयेसी हि तो नाकळे ॥ ६६ ॥ विद्या हि रा-
 हिली स्वस्थानीं । पिंड आला निरंजनीं वनीं । तेथें स्वानुभूती अंजनी ।
 तिनें सपूर्ण सेविला ॥ ६७ ॥ तो हा देहाकारें हि अविनाश । हनुमंत
 अखंड अभग स्वप्रकाश । करावया अन्यथाभासशत्रूचा नाश । एकांग
 वीर एकत्यें ॥ ६८ ॥ एरीकडे राम विश्वात्मा जनीं । अजन्मा प्रगटी
 कौशल्या उन्मनी । प्रत्यगात्मया सौमित्रालागुनी । तन्मयें तुरीयासुमित्रा
 ॥ ६९ ॥ मिथ्या अविद्याकैकै रीतीं । चरफडी पडे रडे जीवभ्रांति । तये
 आश्वासूनि आत्मस्थिति । भाग आपुले अर्पिले ॥ ७० ॥ तुझा आमचा
 संतोष एक । तूं कां दाविसी मिथ्या वेगळिक । तुझी आही एकात्मक ।
 मूळ भाग विभागिले ॥ ७१ ॥ वेगळिक सांडितां नाथिली । जीवीं च
 शिवता आयिली । विद्याअविद्या गाथिली । होऊनि ठेल्या समरस ॥ ७२ ॥
 ब्रह्मभाग सेवितां तत्काळ । सबाह्य जालिया सम तेजाल । प्रगटले

१ मद्नांतक जो शंकर त्याची स्त्री, पार्वती. २ न्यग्रोध=वड आणि
 पादप=झाड. ३ सोडविण्याकरितां. ४ लटकी. ५ गाठिली, एक झाली.

ब्रह्म मूर्तिमत केवळ । सर्व सपूर्णतायोगें ॥७३॥ तो चतुर्व्यूह सावेव ।
 आत्माराम स्वयमेव । निर्गुण होत्साता गुणार्णव । अरूप रूपें सुंदर
 ॥ ७४ ॥ हनुमत अंजनीतनयो । तथाचा परिसा अन्य कथान्वयो ।
 प्राणाधिपति पवमान तत्तनयो । जो कां जगप्रसिद्ध ॥ ७५ ॥ वायु
 वसवी जगद्ग्राण । तो प्रसिद्ध ईश्वराचा प्राण । तथाचें वीर्य उचंब-
 लोनि जाण । पडलें नव पर्णावरि ॥ ७६ ॥ सहज अंजनी पर्णाशनी ।
 वीर्य प्रवेशलें जठरस्थानी । तो हनुमत शिवावतार जनी । स्तविती
 जया मुनिजन ॥ ७७ ॥ तो परम तेजपुंज बाळ । अजनी निजवी
 सरसाऊनि जावळ । तव देखिलें उदयभानुमडळ । उडोनि गिळिलें
 फळभावे ॥ ७८ ॥ तें ऊष्ण लागलें कंठनाळीं । हणौनि तत्काळ च
 उंगळी । सूर्ये आयुधाघातें ते वेळीं । हनुचटीवरि ताडिला ॥ ७९ ॥
 तो लीळा विकळ जाला । देखोनि प्राणाधिपति कोपला ।
 तेणें सकळासी निरोध जाला । मग मिळाले सर्व हि ॥ ८० ॥
 तेथें येऊनिया सुरवर । खर्जज केला अजरामर । वज्रशरीरी जगदैक
 वीर । सकळीं केला सकळात्मता ॥ ८१ ॥ शिवावतार तो स्वप्रकाश ।
 विश्व सर्व तथाचें अश । तो हि विश्वमय हा विलास । अन्वयव्यति-
 रेकता ॥ ८२ ॥ हनुमटीवरि ताडिलें । हणौनि हनुमत नाम ठेविलें ।
 भुवनत्रै विस्तारलें । सामर्थ्य तथाचें अद्वैत ॥ ८३ ॥ वानर पारि भुवन-
 सुंदररूप । स्वयभ स्वप्रकाश हेमकल्प । अंजनी हणे तुजहूनि सबळ
 समर्थ लावण्यैक दीप । सर्वज्ञ अतरसाक्षी जो ॥ ८४ ॥ सर्व प्रकारें
 अधिक । तथाचा होई सेवक । तो राम सर्व तावात्मक । जर्गी नाही
 दूसरा ॥ ८५ ॥ असो ऐसे देवभक्त । अव्यक्तता न मोडतां जाले
 व्यक्त । सहज स्वतां शक्ति व्यतिरिक्त । देखिले लीला किष्किदे ॥ ८६ ॥
 शेषांकावलब स्वभावे । असुप्तशयन केलें राघवे । देखता च हनुमानें

१ पानें खात असतांना. २ ओकून टाकलें. ३ सकळांचा प्राणवायु कोंडला.
 ४ स्व=आकाश, त्यापासून जन्मलेला तो वायु, व त्या वायूपासून जन्मलेला तो
 हनुमान. ५ व्याप्ति व अव्याप्ति या दृष्टीने. ६ शेषावतार जो लक्ष्मण त्याच्या
 मांडीवर बोकें ठेऊन.

सर्वभावें । मनीं मिठी घातली ॥ ८७ ॥ ते अतरींची स्थितिपरीक्षा
 बाह्य प्रगटावया प्रत्यक्षा । साक्षि यावया स्वल्क्षा । द्वद्वचेष्टा माडिल्या ॥ ८८ ॥
 बहु शाखाभेद टाकिले वरी । परि तो अवलीला निवारी । स्थूळ सूक्ष्म
 अपायोपाय केले परी । सहजें निरशी अविकप ॥ ८९ ॥ सापराधा
 करुणाकर । अनुजासी बोले कौतुकोत्तर । पाहे लक्ष्मणा अनुपम्य वानर ।
 हेमकच्छप स्वयम ॥ ९० ॥ यासी देखोनि हर्ष वाटे । याचेन योगें वेळ
 कठे । याचें स्वरूप कैसें गोमटे । हा सदा जवळी असावा ॥ ९१ ॥
 हा जीवा हि परिस आवडे । यावेगळें काहीं नावडे । हा सेवकशिरो-
 मणी जोडे । तरि पात्र पूर्णकूपेचें ॥ ९२ ॥ ऐसें श्रीरामस्वामीनें बोलिलें ।
 सबाह्य साक्षित्व पूर्ण बाणलें । हनुमते लोटांगण घातलें । अनन्य केले
 दडवत ॥ ९३ ॥ रामें सन्मुख बैसविला जवळीं । कृपामृतकरें स्पर्षिला
 मौळी । ह्मणे सुखी असावें सर्वकाळीं । मम प्रेमें प्रेरित ॥ ९४ ॥ देवा
 भक्ता जाली भेटि । अद्वयानंद द्वाचा पोटीं । कथा परिसती पढती
 श्रोत्रवक्रपुटीं । ते पावती प्रेमें हरिपद ॥ ९५ ॥ वर्णवे हनुमताचें दास्य ।
 एवढें समर्थ कैचें आस्य । स्वयें निःप्रपचता औदास्य । सेवा करी अनन्य
 ॥ ९६ ॥ सेवका अखड निःप्रपचता । स्वामी निःप्रपच प्रपच स्वतां ।
 सर्व स्वरूपें सर्वस्वें सेविता । अवचकता अखड ॥ ९७ ॥ सेवकें
 तजिला काम क्रोध । स्वामिकामार्थ करी युद्ध । स्वामीचा ससार तो च
 शुद्ध । ब्रह्मरूप सेवका ॥ ९८ ॥ अचळ सर्व सामर्थ्यकळा । परि
 निराभिमानता तया निर्भळा । महत्कृत्य करी परि निराळा । कर्ता
 कार्यता तो राम ॥ ९९ ॥ माझया देहप्राणाचा चाळक । सर्व इन्द्रियप्र-
 तिपाळक । तयाचें कार्य कर्ता मी सेवक । ऐसें केवीं घडों शके ॥ १०० ॥
 बाह्य स्वामीसी वाहे स्कदीं । अतरीं बैसविला हृदयारविदीं । मुखें
 स्मरतसे नामपदी । राम राम सप्रेम ॥ १ ॥ जैसें आत्मसरक्षण
 विश्व करी । तैसा स्वामीसी रक्षी निरतरी । अभिनव सेवेची थोरी ।

सर्वभावे तन्मय ॥ २ ॥ प्रथम जीवशिवा जैसे ऐक्य । तैसे सुग्रीवा
रामा केले सख्य । सबळ वाळी छेदला अलेख्य । सप्तभूमिताळ भेदूनि
॥ ३ ॥ ऋषिमुखपर्वतीं प्रसिद्धि । रामआत्मा वसे त्रिशुद्धि ।
हनुमते तेथूनि सीताशुद्धि । केली भवाब्धि लघूनि ॥ ४ ॥
जीवत्वा अक्षया केला क्षयो । हिरण्यगर्भलका जाळूनि पावला जयो ।
सीताशोक अशोक विदारूनि तनयो । वायूचा भेटला स्वामीसी ॥ ५ ॥
द्वंद्वयुद्धीं एकांग वीर । अद्वैतविजयीं रणरगधीर । असुरी सेनेचा संवहार ।
केला हेळा अवलीळा ॥ ६ ॥ महा विशाळ द्रोणाचळ । रात्रीं नेला
आणिला दोनि वेळ । ग्रह गधर्व काळनेमी भ्रमपटळ । जैसा विवेक
विदारी ॥ ७ ॥ अहि महि महा निशाचर । जैसे मद देहाहंकार । ति-
हीं चोरूनि आत्मा रघुवीर । आपुली प्रौढी वाढविली ॥ ८ ॥ तेथे
विवेकसेवक मारुति । प्रवेशला सूक्ष्म स्वरूपगति । आत्मा श्रीराम प्रगट
केला ल्याति । विश्व वर्णी जयाची ॥ ९ ॥ शत्रु सव्हाळूनि विजयी
जाला । राम विश्वात्मा विश्वीं शोभला । ते काळीं वशिष्ठे निरोपिला ।
अश्रुत महिमा रुद्राचा ॥ ११० ॥ जैसा ब्रह्मानुभव अविनाश । तैसे
ब्रह्मास्त्र योजिले स्वप्रकाश । दर्शद्रिय दशमुखजीवनाश । करावया 'केले
वशिष्ठे ॥ ११ ॥ ते पूर्णत्व नारदद्वारा । जाणवले अह दर्शाशिरा ।
तेणे बळकाविले निशिभरा । चोरूनि वशिष्ठविशिष्टा ॥ १२ ॥
तेणे होतसे कासात्रिस । आत्मकार्य बाधले आपणास । मग ध्याय स्वा-
त्मया हनुमतास । तत्काळ च प्रगटला ॥ १३ ॥ वशिष्ठ ह्मणे सदाशिवा ।
ब्रह्मानुभव ब्रह्मास्त्र दशग्रीवा । जीवे भावे जोडले आत्मया राघवा । वि-
परीते आळादील तो ॥ १४ ॥ सदाशिव ह्मणे नाभि । कार्यता कारणीं
स्वप्रभीं । कदां बाधू न शके स्वयभीं । अभेदा काय भेदील ॥ १५ ॥
महारुद्र आला स्वामीजवळी । तत्र दशकठ पातला रणमडळीं । युद्ध

१ ऋष्यमूक पर्वतावर. २ अशोकवनाचा नाश करून. ३ क्षणमात्रांत, सत्वर.
४ रावणाचा नाश. ५ ब्रह्मास्त्र तयार करून ठेविले. ६ अह दाररूपी रावणाला.
७ एका रात्रीत. ८ वशिष्ठाने मुद्दाम तयार करून ठेवलेले ब्रह्मास्त्र.

मांडलें समफळीं । ब्रह्मास्त्र ब्रह्मीं योजिलें ॥ १६ ॥ तो अहंतानळ ब्रह्मीं
 अद्वैती । न साहे ह्यणौन स्वयें मारुती । सपूर्णतापुछें अछिद्राकृति । गि-
 कूनि ठेठा रणरंगीं ॥ १७ ॥ जैस्या वज्रपंजरातरस्था ज्वाळा । छिद्रता
 बाह्य सरकती कराळा । तो भडका विश्वावया मूळा । आला वशिष्ठा-
 प्रति ॥ १८ ॥ तेणें स्वात्माभिषेक केला । अखडत्वे अहंतानळ निवाला ।
 स्वसवेद्यता सुखी जाला । स्वानदें भेटला रामासीं ॥ १९ ॥ परमाश्चिर्य
 स्वानदता । श्रीरामें मानिलें स्वतां । एव हनुमताची सेवकता । रामा आत्मया
 अनन्य ॥ २० ॥ एवं रुचिर चरित करूनि पूर्णता । प्रत्यगावृत्ति सहज
 शाश्वता । कल्पिजे तैसी विमानारोहणता । अनंतेसी सेवितां निजधाम
 ॥ २१ ॥ हनुमंत ह्यणे जी स्वामी । तत्वता स्वामीवेगळा नव्हे मी । राम ह्यणे
 तथास्तु मद्रूपें भूर्मी । तुवां राहावें मद्रावें ॥ २२ ॥ मज तुज वेगळिक घडे ।
 ऐसें कल्पांतीं हि परि न घडे । तुज मज अतर पडे । कैसें निरतरासी
 ॥ २३ ॥ मग मस्तकीं ठेविला अभय कर । घ्यानें वसविलें अभ्यंतर ।
 मग होऊनि स्वानदनिर्भर । वर मागता जाला ॥ २४ ॥ मध्यान्हपर्यंत
 मानसपूजा । जव मी करी त्रैलोक्यराजा । तव रामकथा गरुडध्वजा ।
 कोणहीं न करावी पूर्वान्हीं ॥ २५ ॥ रामकथा होईल तये स्थानीं । मी उभा
 राहेन कर जोडूनि । राम ह्यणे तथास्तु ममाज्ञा भगील जनीं । तो कळहा
 वरपेडा होईल ॥ २६ ॥ आत्मा प्रत्यगात्मा दृश्यादृश्यता । एक परब्रह्म च
 असे तत्वता । तैसें दासरक्षणार्थ ठेऊनि हनुमता । राम गेला स्वस्थाना
 ॥ २७ ॥ तो अद्यापि किंपुरुषे वर्षीं सिंहासनीं । हनुमान रामभक्त असे
 त्रिभुवनीं । सुरवर येऊनियां अनुदिनीं । पूजा करिती जयाची ॥ २८ ॥
 शतकोटि रामायण । हनुमतचरितें परिपूर्ण । जयाचें करितां श्रवण ।
 महा पातकें नाशती ॥ २९ ॥ तें जरि वर्णावें यथोक्त । तरि अपार
 आणि पुनरुक्त । आणि भुवनत्रई व्यक्त । प्रसिद्ध च आहे ॥ ३० ॥

फळी=कलह, युद्ध २ मूळ ब्रह्मस्वरूप जो श्रीराम त्याजवर च ब्रह्मास्त्राची
 योजना केली. ३ दिक्ताच्या पूर्वभागात, दुपारचे वारा वाजेपर्यंत. ४ गुतकेला.
 ५ मानवजातिवान. ६ या भरतखंडांत,

रामायण आणि हनुमतप्रेम । अतुळ आणि निःसीम । विश्वतारक
 रामनाम । तारक ब्रह्म प्रसिद्ध ॥ ३१ ॥ तैसे च अपार रामदास ।
 संख्या आकळे कवणास । कांहीं यथामति सदृश । वर्णू ह्यणावें न
 वर्णवे ॥ ३२ ॥ आता परिसा भावार्थ विभीषण । तत्प्राप्ति वर्णू शके
 कोण । साधनश्रम केल्याविण । शरण मात्र निघाला ॥ ३३ ॥ तथा
 श्रीरामप्राप्ति एकाएकीं । प्रगट निकट सुखरूप लोकीं । जयाची सरि
 अमरादिकीं । न पाविजे सर्वथा ॥ ३४ ॥ मृत्युलोकीं आणि तत्वता
 अमर । हिरण्यगर्भ नगरीचा राज्यधर । अद्वितीय राणीव अतःपर ।
 तुळना कैची तथासी ॥ ३५ ॥ अनन्यभक्त आणि भूप । सर्व भोगेंसीं
 रामरूप । प्रगट परमानंद आपेंआप । अखड न खडे कदा ॥ ३६ ॥
 शबरीचीं अर्घशेष फळता । राम आत्मा सेवी स्वतां । तथा स्वरूपसा-
 योज्यता । राम भावें भेटला ॥ ३७ ॥ गुह्यकाचा अखंड प्रेमा । राम
 साक्षी अतर्यामा । जया सुखासी नाही सीमा । तें पावला श्रीरामें ॥ ३८ ॥
 जटायूषें रामकाजीं । प्राण लाविले विश्वामाजि । तो सबाह्य रामरूपीं
 सहजीं । समरसोनियां गेला ॥ ३९ ॥ जयाच्या स्मरणें साडितां प्राण ।
 श्रीरामीं होय सक्रमण । ते तनुता प्रत्यक्ष रामार्पण । जटायू रामीं सम-
 रस ॥ १४० ॥ अंग जंग उरंग खग मृग । सुर असुर नर खेचरें भूचर
 अर्जुंग । बालिकादि मुनि महाभाग । वृक्षपाषाणादि सर्व ही ॥ ४१ ॥
 रामरूप जाले भावें । अभावें जड जे ते हि स्वभावें । रामरूप प्रादुर्भा-
 वें । विश्व च अवघें अशेष ॥ ४२ ॥ रामें रामरूप केलें नाही । ऐसें दुसरें
 न दिसे पाहीं । तो रामदास्यें होऊनि राहीं । मनाजनासहित ॥ ४३ ॥ आतां
 अग्र कथा देवाभक्ताची । जयेसी रोचिंपापारिस हि रुचि । जयेसी लालस मुख्य
 विरचि । पंचपुत्रांसहित ॥ ४४ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
 विष्णुमहिमावर्णने । हनुमतादि रामदासवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ६५ ॥

१ सुवर्णलकेचा. २ विभीषण. ३ राज्यसुख ४ खाऊन राहिलेलीं, उष्टीं ५ फळें
 ६ समरसता. ७ पर्वत, वृक्ष. ८ जंगम सृष्टि. ९ सर्प. १० गगनात रुचार करणारे प्राणी.
 ११ भूमीवर फिरणारे प्राणी. १२ चाकर, १३ रोचक=ज्यामुळे भूक लागते असें औषध.

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो अंप्रांता अनंगा । नमो अद्वैता अलिंगा । नमो अखंडा
 अभंगा । नमो सघन सचेतना ॥ १ ॥ नमो कार्यप्रकाशका । नमो कारण-
 मया निःकळका । नमो कार्यकारणरूपे एका । अकळा सकळा करणा-
 सी ॥ २ ॥ नमो श्वेत रक्त पीत कृष्णा । नमो केवळ स्वरूपे कृष्णा ।
 नमो मायाप्रसारण आकर्षणे कृष्णा । स्वसवेद्यस्वरूपा ॥ ३ ॥ नमो
 साकारनिराकारी निजाकारा । नमो विकारअविकारी शुद्धांतरा । नमो
 घनगगनव्यापका निरतरा । सघन शुद्धस्वरूपा ॥ ४ ॥ कार्यावरूनि
 जाणता कारण । तो अनुभवी आहे कोण । जो स्वये च आपआपण ।
 देवभक्तस्वरूपे ॥ ५ ॥ ज्ञाता ज्ञेय जाणो जाता । स्वये च पातली
 ज्ञेयता । तेथे ज्ञेय ज्ञान ज्ञात्रुत्वता । तन्मय च की स्वभावे ॥ ६ ॥ या-
 कारणे विश्वकारणे । साकारता अवलंबिली भक्ताकारणे । जेणे दृष्टीचे
 फिटे पारणे । तथा कृष्णा नमोनमः ॥ ७ ॥ प्रत्यगात्मत्वास्तव प्रकारे
 आत्मता । तैसी वसुदेवास्तव वासुदेवता । उन्मनी तुरिया तैसिया माता ।
 देवकी आणि यशोदा ॥ ८ ॥ स्थानदनदाचिया दोनी । प्रवृत्ति निवृत्ति
 ऐक्यस्थानी । रोहिणी यशोदा मानिनी । सामरस्ये पतीसी ॥ ९ ॥ मूळ-
 मायादेवकीचे च उदरीचा । आकर्षून प्रवृत्तिरोहिणीचा ठाई साचा ।
 घातला तो बळभद्र नदाचा । जेष्ठ पुत्र जो कृष्णाग्रज ॥ १० ॥ तत्वता
 श्रीकृष्ण जो अज । जो महाविष्णु गरुडध्वज । तो च गदाग्रज बळा-
 नुज । सुरसंकटहरणार्थ ॥ ११ ॥ आता असो हे सुरसमाजे । पर-
 मेश्वर अवतरला भक्तकाजे । फेडावया वसुधेचे बोझे । साधुसरक्षणा-
 लागि ॥ १२ ॥ कित्येक संस्कृती प्राकृती नर । लणती बळभद्र आठवा
 अवतार । कृष्ण परमात्मा परात्पर । अवताराहूनि वेगळा ॥ १३ ॥
 वेगळे आगळे सत्यत्वे जया । ब्रह्मानुभव हा नवीन तथा । ब्रह्मा अद्वैता
 अप्रमेया । ध्याता नुरे वेगळा ॥ १४ ॥ ब्रह्म अमूर्त ते च मूर्तिमत ।

तत्वता महाविष्णु हैं श्रुतिप्रणित । त्याचे अवतार त्याहूनि विपरीत ।
 ऐसें कैसें घडों शके ॥ १५ ॥ हे विश्व च अवघे सगळें । महाविष्णुहूनि
 नाही वेगळें । तद्रूप कृष्णत्व त्याहूनि आगळें । हा भेद अभेदीं सरेना ॥ १६ ॥
 आगळिक वेगळिक हे कुसरी । ब्रह्मा अतःपर तों नाही दुसरी । तो
 आत्मा महाविष्णु लीलाकारी । श्रुतीं स्मृतीं पुराणीं ॥ १७ ॥ तद्रूप च
 जो नामें रूपें । आयुधाळंकारीं स्वस्वरूपें । तो श्रीकृष्ण सच्चिदानंद आपें ।
 अष्टमावतार श्रीविष्णु ॥ १८ ॥ बळभद्र तो शेषावतार । प्रसिद्ध जाणे
 चराचर । तो हि तन्मयत्वे तदाकार । सर्व सर्वात्मा श्रीकृष्ण ॥ १९ ॥
 तो लीलाविग्रही भगवत । त्याचे चरित असख्यात । महदाख्यान भा-
 गवत । सार नाना अथाचे ॥ २० ॥ ते स्वतसिद्ध प्रसिद्ध अणार । क-
 वणा वर्णवे सविस्तर । त्या साराचे हि सार सुंदर । भक्तिरहस्य बोळिजे'
 सक्षेपें ॥ २१ ॥ त्या भगवताचे केवळ नाम । भावें स्मरे जो सप्रेम ।
 अनन्य भक्ति दृढ नेम । यथा मीळितोपचारीं ॥ २२ ॥ तो सारग्राही
 कृतार्थ जाला । कळिकाळ अभिवदी त्याला । वर्तमान असतां च मि-
 लोनि गेला । सर्वेश्वरस्वरूपीं ॥ २३ ॥ त्याचिये पदयुग्ममेळीं । अखड
 भावें असो मौळी । तौ श्रोता जोडता सर्व काळीं । ग्रथदशा ऐ गौरवा
 ॥ २४ ॥ दुर्जन जो कां देहाभिमानी । कामी कळावत षडज्ञानी । जि-
 गीर्षे द्रोही दोषद्रष्टा जनीं । जड गौरवी गौरवी ॥ २५ ॥ त्याची वि-
 त्पत्ति ते क्षुद्रदृष्टि । क्षुद्रज्ञासी क्षुद्रमय सर्व सृष्टि । हरिहर सुरवर परमेष्ठी ।
 महतां आरोपी क्षुद्रता ॥ २६ ॥ पाहों जातां परछिद्र । पाहाता च होय
 अति क्षुद्र । निरोपण श्रवण जें सुभद्र । ते च त्या अभद्रद ॥ २७ ॥
 न पुसतां करी उठाठेवी । निरोपणा मिथ्या दोष ठेवीं । पूर्वजांसहित
 त्याची ठेवि । तैसी च काय करील ॥ २८ ॥ त्याचा मानावा उप-
 कार । तरि हा हि तैसा च प्रकार । परोपकारें तरती नर । निंदक बुडे

१ चातुर्य. २ दृष्टात, जिवत. ३ येते. ४ दुसऱ्याचा पाडाव करण्याची इच्छा धरणारा. ५ या ठिकाणीं 'गौरवी' असा दुसरा पाठ आहे. ६ व्युत्पत्ति. ७ ब्रह्माचे नांव.

अघडोहीं ॥२९॥ निरोपणें सद्बुद्धि उपजे जना । विकल्प आरोपितां त्या
 अल्प मना । तथा त्रुणांची रविकुळोद्भव यातना । रविकुळोद्भवेविण हरेना
 ॥ ३० ॥ आपुली व्हावया प्रशसा । राहु रवि लोपु पाहे जैसा ।
 परि अपार प्रकाश आवरे कैसा । स्वयें च जाय निरशोनि ॥ ३१ ॥
 आतां निंदक जनीं हि सर्वथा । वद्यासीं निंदू नये वृथा । चळण
 आहे सर्व पदार्था । दुर्बुद्धि काय चळों नये ॥ ३२ ॥ यद-
 र्थां इतुकें च साधन करावें । सत्सगासी च दृढ धरावें । तत्फळें तत्काळ
 च फिरावें । दुर्बुद्धि च होय सुबुद्धि ॥ ३३ ॥ सत्संगें दुर्जन अस-
 ल्यात । बहु तरले लोकविख्यात । करू जातां हि विपरीत । कैवल्य-
 पद पावले ॥ ३४ ॥ जैसा परिस स्वलीळां । सुवर्ण करी लोहमूळा ।
 हा सहजगुण तथा निर्मळा । आदरें अनादरें हि ॥ ३५ ॥ ह्यणौनि
 सतसंगें असत जन । संत च होती पालटोन । स्वभाविक जे भाविक
 सुमन । ते तन्मय तों अनयासें ॥ ३६ ॥ आतां सज्जन दुर्जन आणि
 जन । श्रीकृष्णस्वरूपें चैतन्यघन । तथा तन्मयत्वे अभिवंदन । परिसा
 महिमा भक्तीचा ॥ ३७ ॥ जन्मोजन्मीं देवकीवसुदेवें । श्रीकृष्णभक्ति
 केली भावें । त्यास्तव जगजनकजनकें माधवें । एणें केलें उदरार्सा
 ॥ ३८ ॥ तव अतरायकसासुर । शालेंक बोळवितां वधुवर । आकाश-
 चाणी जाली घोर । याचा बाळ तो काळ तुझा ॥ ३९ ॥
 तेणें अतरायकसा अति क्रोधु । जैसें हळाहळ प्रगटलें मथितां सिंधु ।
 केवळ वधुवराचा करावया वधु । विकल्पखड्ग काढिलें ॥ ४० ॥
 देवकी ह्यणे सोहोदरा । आह्वापासूनि तरि भय नाहीं तव शरीरा ।
 बाळकें जालियावरि विचारा । येईल तें करी तयासीं ॥ ४१ ॥ तें
 मानलें अतरायकसासुरातें । स्वस्थानीहूनि फिरविलें वधुवरातें । निर्धार

१ पातकाच्या डोहांत. २ या चंचल मनास वाईट बुद्धि शिकविली तर त्याची स्थिति विस्तवाजवळ असलेल्या गवताप्रमाणें होते; त्या वेळच्या त्याच्या यातनाचें निवारण एका रामावाचून कोणीही करू शकणार नाही. ३ स्वभावतः. ४ विघ्न. ५ वसुदेवाचा मेहुणा.

वसुदेवदेवकी सुंदराते । शुद्ध श्रद्धा च केवळ ॥ ४२ ॥ मग वसुदेव-
 देवकी बाळे । घातले भवबंधशाळे । जोडूनियां सकल्पश्रृंखळे । विकल्प-
 लक्षण रक्षणें ॥ ४३ ॥ तेथे वसतां चिरकाळ । देवकीसी जाला प्रथम
 बाळ । विवेकलक्षण तेजाळ । अंतरायकसें आछादिला ॥ ४४ ॥ ऐसीं
 अनुक्रमें सप्त बाळकें । वधिलीं मिथ्याकसें कटकें । मातापिता झुरती
 शोकें । दुखें हणती हरि हरि ॥ ४५ ॥ द्वैतेंसहित पंचकोश । लंघि-
 लियां लाभे स्वप्रकाश । तैसा सप्तबाळकांनतरें हृषीकेश । प्रगट जाला
 अयोनिज ॥ ४६ ॥ लीला देवकीचें गरोदर । तें समान जालें शुचि
 रुचिर । कैची वेदना सुईणि श्रीधर । स्वप्रभ स्वयें प्रगटला ॥ ४७ ॥
 हरि चतुर्भुज चैतन्यगाभा । दीपिका दीपल्या स्वप्रभा । आयुधा-
 भरणांवर शोभा । अनुपम्य ते अखड ॥ ४८ ॥ देखोनि पातले
 सात्विक भाव । तन्मय देवकी आणि वसुदेव । अंबरे आछादूनि
 माधव । आणिला अनंत गोकुळा ॥ ४९ ॥ तो यशकीर्तिगु-
 णानंत । यशोदेउत्संगीं घातला अच्युत । तयेची मूळमाया मूर्तिमंत ।
 आणिली कंसासुराप्रति ॥ ५० ॥ जैसा आत्मसत्तां प्रवर्ते निवर्ते इन्द्रिय-
 मेळ । तैसें स्वइच्छा चेंवविलें दैत्यकुळ । श्रवणें पातला कंसकाळ । च-
 रणीं धरिली उपदावया ॥ ५१ ॥ जैसी पातली लोहसिळा । उचलितां
 पोळला आवटळला कर त्या वेळा । कडकडित उर्पमली अतराळा । वि-
 द्युद्धर्ण बोलतसे ॥ ५२ ॥ हणें मर मर कंसा पापकंदा । व्यर्थ च बा-
 ळकें केलीं चेंदा । आता काय करिसी गोविंदा । गोकुळीं वाढे तवांतक
 ॥ ५३ ॥ तें वाक्यलक्षण वज्रसुरी । प्रवेशली कंसाचे उदरीं । अभ्यतरीं
 अतर चिरी । वोसावला सर्वांगें ॥ ५४ ॥ कृष्ण जीव घेईल सर्वथा ।
 मज भृणहत्या घडल्या वृथा । बहिणी देवकी पावली वेथा । हणौनि
 उभडें रडतसे ॥ ५५ ॥ तेणें गहिंवर आला देवकीसी । वेगीं पातली बं-

१ अन्नमय वगैरे या शरिरात एकांत एक असे पाच कोश आहेत, ते.
 २ वस्त्रानें. ३ यशोदेच्या मांडीवर. ४ उडाली. ५ तुझा घात करणारा.
 ६ बालहत्या. ७ उभड=उमाळा, गहिंवर.

भूपार्षी । उभय संदेहाचें स्थान तिसी । दोन्ही पक्षलक्षणें ॥ ५६ ॥
 पूर्वपक्षें बधूचा मोहो । सिद्धांतें आत्मया आत्मजांचा खेहो । सामरस्यें
 निःसदेहो । अपक्षिता आश्वासिला ॥ ५७ ॥ उग्रसेन तो अधिकार ।
 तयासी पुत्र का कंसासुर । तरि हा दुर्मल्लुदैत्यवीर्यविकार । आसुरीभाव
 पातला ॥ ५८ ॥ रजोस्नात असता युवति । दुर्मल्लें धरूनि उग्रसेना-
 कृति । राजागनेसी देऊनि रति । कस पूतना उपजविली ॥ ५९ ॥
 तेणें गुणें तें दोर्घेजणें । आसुरता पावळीं शरीरें प्राणें । आसुरी सेना
 सग्रहणें । कंसा येणें स्वभावे ॥ ६० ॥ सत्क्षेत्रीं गोकुळीं प्रगटला हरि ।
 आतां अंतरायकसा कैची उरी । ऐसा बंधु चिंता करितां वारी । भ्राति-
 भगिनी पूतना ॥ ६१ ॥ तुझी सेना विचित्राकारी । कृष्ण केवळ निर्विकारी ।
 कृष्ण अद्वैत तू परिवारी । षण्पुष्टी चिंता न लागे ॥ ६२ ॥ कृष्णासी नाहीं
 कुविद्या । तुजें सामर्थ्य ते अविद्या । नाना वेषाकार कां सद्या । कृष्णा
 कैची अनेकता ॥ ६३ ॥ कृष्णासी नलगे शत्रु । कृष्णासी नलगे मंत्र-
 शास्त्र । कृष्ण अलक्ष इतिमात्र । कृष्ण सगळा साधावा ॥ ६४ ॥ आसुरी
 संपत्तिचा विचारु । प्रयत्नें होणार विपरीत करूं । हणौनि आरंभिला
 पापभरु । उत्पात गोकुळावरि ॥ ६५ ॥ कृष्ण आत्मा श्रुतिप्रमाण ।
 आत्मा हणिजे स्वयें आपण । तयासी जें जें कल्पिजे विदोण । तें स्वयें
 च पाविजे ॥ ६६ ॥ विषे भरूनियां स्तना । कृष्ण सव्हांरूं आली
 पूतना । तव ते चि पावळी निदाना । जीवें सर्वस्वें शोषिली ॥ ६७ ॥
 फोडावया कृष्णकठा । गौठीमाजि दैत्यारिठा । तवं तो च फुटला खोटा ।
 कृष्णमुखें तत्वता ॥ ६८ ॥ करावया कृष्णाचें कूट । दैत्य पातला हो-
 ऊनि शकट । तव तो च जाला शतकुट । अकळ लीळा कृष्णाची
 ॥ ६९ ॥ कृष्णासी चिंतूनि अरिष्ट । दैत्य पातला वातारिष्ट । तवं तो
 च पावला अनिष्ट । सव्हारिला श्रीकृष्णें ॥ ७० ॥ अंतरायकंसाचा
 परिवार । काम क्रोध लोभ मोह मल्लर । आदिकरूनि बहुत खवळले

१ मुलाचा २ 'कृष्णां' असा दुसरा पाठ आहे. ३ केवळ ज्ञानस्वरूप.
 ४ नर्मो लक्ष्य, लक्षण. ५ स्तनाच्या गाठींत. ६ गाडा. ७ वायुरूपानें.

असुरभार । विकटवेष अवेष ॥ ७१ ॥ कागासुर बगासुर अघासुर ।
 धेनुकासुर वछासुर वृषभाकार । अश्वरूप बैश्वानर । आदिकरुनि अनेक
 ॥ ७२ ॥ ते सर्व हि संहारी सर्वेश्वर । यथाकाळेंकरुनि शार्ङ्गधर ।
 वृंदावनीं विचरता गोवर्धनोद्धार । केली वृष्टिनिवारणा ॥ ७३ ॥ का-
 ठिया नाथिला काळिंदीजळीं । नृग कल्कअश तारिला खळतां चेंडुफळी ।
 अपूर्व केली कामिनीकेळी । रासक्रीडा सुरंग ॥ ७४ ॥ गाई गोपाळ
 तरु तृण । आदिकरुनि केलें उद्धारण । विचित्र विपरीत विदारण । अग-
 सगें स्त्रिया उद्धरिल्या ॥ ७५ ॥ कृष्णस्मरणें उद्धार पतिता । त्याच्या
 अंगसगें तरल्या वनिता । हें आश्चर्य नव्हे तो स्वतां । भर्ता भोक्ता
 प्रतिक्षेत्रीं ॥ ७६ ॥ पारि हें कृष्णचरित भति नाटक । तो स्वयें वैकुंठ-
 नायक । त्याचें कर्म अलोलिक । लोकां न ये आचरें ॥ ७७ ॥ कृष्णाचेन
 अंगसगें । नारी तरल्याहें क्रमलें मार्गें । पुढें ऐसिय सत्सगप्रसगें । बर्तो
 न ये सर्वथा ॥ ७८ ॥ आतां कलियुगीं यथेष्टाचार । रुचिधर्म आचर-
 ती नारी नर । पाषड बड लड मतांतर । ते तत्वता नारकी ॥ ७९ ॥
 तथा गुरुतल्पगाचें फळ । त्याच्या मोहज्ञानगोष्ठी निर्फळ ।
 ज्ञानगोष्ठी क्रिया अमगळ । तेथें मगळ तें कैचें ॥ ८० ॥
 श्रीकृष्ण सच्चिदानंदघन । गोकुळजनमनोरजन । नाना क्रीडारसें जग
 जीवन । संगें रंजवी सकळांसी ॥ ८१ ॥ तव कसें अक्रूर पाठविला ।
 कृष्णवंदनप्रेमें धाला । मनोरथारूढ घेऊनि चालिला । परिवारेंसीं
 गोविंद ॥ ८२ ॥ प्रत्यगावृत्ति गोकुळीहूनि । मूळ मथुरेसी चालिला
 देखोनि । प्राणस्फोट सर्वजनीं । कैसेनि ऐसा देखिजे ॥ ८३ ॥ जीव
 समरस कृष्णरूपी । कृष्णमय गोप गोपी । तनुता कृष्णमय अखड
 अपि । कृष्णप्रेमें पूरित ॥ ८४ ॥ कृष्णमूर्ति हृदयमेळीं । कृष्णनाम
 मुखकमळीं । तनुता असतां हि गोकुळीं । कृष्णमय मानसें ॥ ८५ ॥

१ वैवस्वत मनूचा पुत्र; यास सरडा हो असा ब्राह्मणानें शाप दिला होता.
 २ विखलांत नाचणारा; उज्या मारणारा. ३ क्रीडा. ४ लक्षण. ५ पाखडी
 ६ उन्मत्त. ७ देखील, शिवाय.

सर्वस्वें कृष्ण पाहाती सुंदरा । नदा येशोदे न विसरवे कुमरा । कृष्ण-
 मयता चराचरा । जीव फुटती तयांचे ॥ ८६ ॥ गोमती उत्तरोनि
 परतीरा गेले । रजक कुवळ्या मारुनि वल्लें ल्याले । गोपाळ आवडीं
 शृगारिले । घेतलें उसणें निंदेचें ॥ ८७ ॥ नीचवृत्ति कुविजा राजदासी ।
 प्रेमें चंदनें चर्ची कृष्णासी । ते दिव्यरूपें करी हृषीकेशी । पावली भावें अनन्यें
 ॥ ८८ ॥ मथुरा प्रवेशला मुरारि । कृष्ण पाहातां च तुरिया नारी । कृष्णमय
 भभ्यतरीं । देहभाव विसरल्या ॥ ८९ ॥ उन्मनी सुमनीं करिती वृष्टि ।
 कृष्ण पाहाती उघडिया दृष्टीं । कृष्णमय सर्व सृष्टि । कसाभा हि नाठवे ॥ ९० ॥
 मद गज मारिला मुष्टिघातें । सव्हारिलें मुष्टिका चाणौरातें । मल्लादि मर्दन धनु-
 र्यागातें । भगूनि विजयी बळ कृष्ण ॥ ९१ ॥ कृष्णसामर्थ्य स्वसंवेद्य ।
 प्रगट निकट पातले सद्य । अंतरायकस कैचा आद्य । आपेंआप निमाला
 ॥ ९२ ॥ कार्य सव्हारें कारणता । सहजीं शमोनि जाय स्वतां । तैसी
 दृश्यदळनाशे कसजीविता । घातेंवीण निघातली ॥ ९३ ॥ कसासी
 प्राप्तपद निर्वाण । विजयी बळभद्र नारायण । नगरीं त्राहादूनि दुंदुभि
 निशान । उग्रसेन राज्यां स्थापिला ॥ ९४ ॥ मुक्त करावया निज माया ।
 धीर न धरे यदुराया । प्रवेशोन तथा ठायां । बंदशाळा फोडिली
 ॥ ९५ ॥ तोडिली पदद्वयाची वेडी । आत्माकृष्ण आलंगिला आवडीं ।
 द्वदनिर्द्वद जाले जोडी । सकळां निखळी सुखाची ॥ ९६ ॥
 हर्ष जाला असो आतां । कसासुराची काता । जाऊनिया आक्रदता ।
 सांगे पित्तया जरासधा ॥ ९७ ॥ तेणें सतरा वेळ घातली धाडी । वेळ-
 वेळा नगर विभांडी । काळयवनाची कळुनि जोडी । साह्य आणी
 तयासी ॥ ९८ ॥ तथा गर्गाचा असे वर । तुजपुढें न राहती यदुवीर ।
 ह्मणै नियां शार्ङ्गधर । तथा भेणें पळतसे ॥ ९९ ॥ लोक निदू लागले
 गोविंदा । येणें बुडविलें राजपदा । याच्यायोगें ससारीं आपदा । प्राप्त
 होती जनासी ॥ १०० ॥ मग सुरकार्य सुचून अकर्मा । श्रीकृष्ण
 पाचारी विश्वकर्मा । सागरामाजि रचिजे हर्मा । वैकुण्ठोपम द्वारका ॥ ११ ॥

मग चतुर्भुज शंखचक्रगदाब्जधारी । श्रीवल्लालंछन पीतांबरभरणभूषित
हरि । गरुड पाचारूनि वाहिली नगरी । स्वप्रवत वसविली द्वारका ॥२॥
काळयवनाचेन लागे । आपण राहिला नाटकरगे । ठकूनि मारावया श्रीरंगें ।
कार्य रचिलें अतर्क्य ॥३॥ कृष्ण जवळी ना दुरी तिष्ठे ना पळे । जैसा अभ्रयोगें
दिसे चंद्र चळे । काळयवन पाठीं लागला बळें । नेला मुचुकुंदाप्रति ॥४॥
तवं तो सुराचा साह्यकर । केला असुराचा संवहार । देव हणती माम
वर । तेणें मोक्ष इच्छिला ॥५॥ सुर हणती हें आमचें नव्हे काज । परि
तुज दर्शन देईल गरुडध्वज । उठवितां भस्मेलि हें मागोनि सहज ।
श्रमनिवारणा निजेला ॥६॥ तव ते बिळीं प्रवेशला हरि । पीतांबर पाधर-
विला तयावरी । आपण राहिला अंतरीं । दूर ना समीप ऐसा ॥ ७ ॥
काळयवन हणने मीषवता । तू जागत च निजलासी अनता । प्रहरें
मुचुकुंद प्रबोधता । नेत्रानळें भस्मला ॥ ८ ॥ यानतरें निर्द्वंद्व । स्वयें
प्रगटला गोविंद । मुचुकुंदा दिधला परमानंद । ज्ञानद्वारा निज मोक्ष
॥ ९ ॥ असो संवहारूनि बहु असुर । द्वारकेसी आले वळराम चक्रधर ।
रेवति रुक्मिणी कृत स्वयवर । परिणिल्या दोघां^१ दोघीजणी ॥ ११० ॥
चित्शक्तिरुक्मिणी वरूनियां । कृष्णें वरिल्या अष्टधा अष्ट पट्टमहीषिया ।
भोमासुरें अनंत शक्तीं नृपतनया । वरावया रक्षिल्या ॥ ११ ॥ तया-
चा ऐसा मनोनेम । सोळा सहस्रीं सुविश्राम । तयाच्या जिवासी
कैचा पूर्ण काम । निउन तें नव्हे सपूर्ण ॥ १२ ॥ त्या
सहस्रांकसोळाअमूर्तकळा । तयासी प्रात कुहुंबेदशाळा । स्मरती
कृष्णसंपूर्णचंद्रमडळा । प्रागजन्मतपफळ पौर्णिमे ॥ १३ ॥ हें परिसोनि
पातला परमानंद । भौम सव्हारिला दुर्मद । त्याचा तोडूनि भवबद ।
स्वशक्तीं स्वयें परिणिल्या ॥ १४ ॥ ऐसा विश्वकुटुबी वासुदेव । पुत्रपौत्रों
नांदे स्वयमेव । अवनीसंख्या यादव । माधवमहिमा न वर्णवे ॥ १५ ॥
भक्तजनकाजकैवारी । पांडव रक्षिले लाक्षागारीं । रक्षिली द्रौपदी सुदरी ।

१ दोग्या. २ दोघांनीं ३ राण्या ४ जणू काय त्या चंद्राच्या सोळा
कळाच. ५ कुहुं=अमावास्या; हणून अधार कोठल्या.

वृद्धे हरितां कौरवीं ॥ १६ ॥ अद्वैतवर्नी ऋषिभोजनी । कृष्णे रक्षिले
 अन्नदानी । युद्धादि समयीं निउन स्थानीं । प्रगट केले पूर्णत्व ॥ १७ ॥
 अर्जुनाचा सारथी स्वये हरि । युद्धीं शुद्धात्मउपदेश करी । चतुराश्वदेह
 प्रक्षाळिले स्वकरीं । नृपादेवां देखता ॥ १८ ॥ भीष्मकर्णद्रोणाप्रति ।
 नीति प्रतिज्ञा सांडी श्रोपति । निःशस्त्री चक्र चाळित हातीं । रणीं उडी
 वातली ॥ १९ ॥ हासें आले भीष्मदेवा । ह्मणे भक्तीं जितिलासी माध-
 या । धनुष टाकूनि योगभावा- । आश्रित भेदवी अर्जुनकरें ॥ २० ॥
 अश्वत्थामाधाडीप्रति । पांडव रक्षिले एकातीं । ब्रह्मास्त्रापासूनि परीक्षिती ।
 उत्तरागर्भी रक्षिला ॥ २१ ॥ आतां असो हे भारती कथा । अपार च
 भसे हो सर्वथा । धर्म भेदीं बैसविला यथा । वेदोक्त विधिविधान
 । २२ ॥ ब्रह्महत्येस्तव भक्तपिता । पंडु यमावतीसी होता । तदुद्धारार्थ
 तत्वता । राजसु याग करविला ॥ २३ ॥ तन्मुळे जितोनि वसुंधरा ।
 केले अशेष दुष्टसंहारा । अग्रपूजावरोधे शिशुपाळशिरा । छेदिले तत्पुत्र
 स्थापिला ॥ २४ ॥ सुदाम दारिद्रभजेन । गुरुपुत्र प्रदानीं मृतसजीवन ।
 सर्व सपादूनि असख्याख्यान । स्वकुळध्वश माडिला ॥ २५ ॥ स्वये
 प्रसार करी अकर्षी । ह्मणौनि कृष्णनाम स्तविती देवर्षि । कुळक्षयशाप
 दे विर्मर्षी । गांधारी आणि गर्ग तो ॥ २६ ॥ कृष्णासी कैचे आपपर ।
 फेडणे केवळ धराभार । यादवांचा मांडिला संहार । अवतारसख्या
 पुरेली ॥ २७ ॥ उद्धवादिकां केला बोध । भक्त उद्धरिले
 विविध । कुळक्षयातीं जराव्याध । उद्धरूनि जाणे स्वपदासी ॥ २८ ॥
 द्वारकेसी उठिले महा उत्पात । नाना केतु प्रगटले गगनात । नक्षत्रपात
 महावात । भूमिस्फोट प्रकंप ॥ २९ ॥ अरिष्ट निरसावयाकारणें । प्रभासे
 पाठविले नारायणें । होणार विपरीत करावें कोणें । शांतीनें शांति

१ अर्जुनाच्या रथाचे चार घोडे श्रीकृष्ण स्वतः आपल्या हातांनी धूत असे.
 २ अठरा अध्याय गीता सांगून ३ महाभारतातील. ४ सिंहासनावर. ५ सुदा-
 माचे दारिद्र दूर केले. ६ गुरुदक्षणा ह्मणून सदापन गुरुचा मृत पुत्र त्यास परत
 आणून दिला. ७ यादव कुळाचा नाश. ८ नाखुष, दुःखी झालेली, रागावलेली.
 ९ अवतार समाप्त करण्याची वेळ आली. १० भूकंप.

माडिली ॥ १३० ॥ कृष्णमाया मोहिले वीर । स्वभाव चर्चेचा जाला निकर
युद्ध आरंभले घोरतर । एकमेकां संहारिती ॥ ३१ ॥ किंचित प्रवेश
ला असतां कळी । मिथ्या माडली वांय कळी । धडधडा पडले महा-
बळी । हाक आली द्वारके ॥ ३२ ॥ कृष्ण बळभद्र आले धांवणें ।
तयावारि लोटले सर्त्राणें । मग ते बळभद्रे नारायणें । स्वहस्ते च संहारि-
रिले ॥ ३३ ॥ यानतरे तो बळराम । दृश्याकारी देखोनि विराम
योगाभ्यासें निजधाम । प्रवेशला तटीं सिंधूचे ॥ ३४ ॥ यानतरे अद्वैत
धनमाळी । टेकोनि बैसला पिंपळातळीं । वीरासने चरणकमळीं । पद
झळके आरक्त ॥ ३५ ॥ ते देखोनि जराव्याधें । बळें विंधिलें मृगवेधें
उसिणें फेडिलें जें काळिवधें । मुषळावशेष ते भाळीं ॥ ३६ ॥
व्याध येऊन पाहे तव तो हरि । मग परम शोक करी । आश्वासुनि
वाहिला विमानावरी । वैकुंठासी पाठविला ॥ ३७ ॥ दाहक रथेसी
जवळी आला । तो द्वारकेसी सांगो पाठविला । तेथे परम प्रळय जाला ।
बाहेरी काढिलीं आक्रदत ॥ ३८ ॥ एरीकडे रथ आणिला आयुधें ।
स्वस्थाना पाठविलीं गोविंदें । कृष्णदर्शना सुरवृंदें । ब्रह्मादिक पातले
॥ ३९ ॥ देव देखती हरिप्रकाशा । निजतेजें उजळिल्या दिशा ।
नेत्रोन्मीळने हृषीकेशा । प्रवेश जाला स्वरूपीं ॥ १४० ॥ विजुपुज
मेघांहुनि । प्रगटोनि प्रवेशे स्वस्थानीं । देवीं देखोनियां विमानीं । केला
जयजयकार पुष्पवृष्टि ॥ ४१ ॥ कृष्णें साडिला तनुतावलंब । केला
केवळ स्वरूपावलंब । सुर स्तवन करित अवलंब । स्वस्वस्थानाप्रति गेले
॥ ४२ ॥ इकडे शोक करित कळोळें । रण पावलीं जनपदेसीं सकळें ।
वसुदेवदेवकीआदि तत्काळें । प्राण सांडिले हरिविण ॥ ४३ ॥ रुक्मिणी
कृष्णशक्ति कृष्णासरिसी । वेगळें होणें नाही तयेसी । येरी प्रवेशल्या
चितेसीं । स्वपतिवपुसहित ॥ ४४ ॥ अर्जुनें दिधली तिळाजुळी ।

१ व्यर्थ. २ कलह ३ रक्षण करण्यास. ४ बलानें, वेगानें. ५ समुद्राचे.
६ हरणाची शिकार करावी ह्याणून बाण मारला. ७ 'वाळीवधें' असा दुसरा पाठ
आहे. ८ कुसळाचे टोक. ९ कपाळावर. १० सारथी.

गरका बुडाली सिंधुजळीं । चोराकुळ पृथ्वी शेष सकळीं । शंखोद्धार
 गवेशली ॥ ४५ ॥ बडूनि मोडिला सर्व हि खेळ । आत्माकृष्ण अवि-
 नाश अचळ । सच्चिदानंद नित्य निर्मळ । सदोदित स्वभक्तां ॥ १४६ ॥
 एवस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । विष्णुमहिमावर्णने । श्रीकृष्ण-
 भक्तप्रतिपाळने । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ६६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो निराकारत्वे साकारा । नमो साकारत्वे निराकारा । नमो
 वाकारनिराकारपरा । परमेशा अविनाशा ॥ १ ॥ नमो अकळ सकळा-
 नीता । नमो अलिप्ता अखिळा कळावंता । नमो आद्यतरहिता अच्युता ।
 आदिमध्यांतव्यापका ॥ २ ॥ नमो अद्वैता द्वैतकारणा । नमो धर्माधर्मर-
 हिता धर्मधारणा । नमो लक्षालक्षविलक्षणा । सच्चिदानंदस्वरूपा ॥ ३ ॥
 नमो निरजना जनरंजना । नमो सर्वत्र समसमाना । नमो अछिद्रा चि-
 द्धना । नमो नित्या निरतरा ॥ ४ ॥ अंशेष दिक्कुंज सभराभरिता ।
 स्वसंवेद्या सद्या स्वप्रकाशवंता । शुद्धा सचेतना अनता । आकाशावका-
 शसंपूर्णा ॥ ५ ॥ निस्तरगा विश्वतरंगजीवना अपारा । तरगाकारी च
 अलिप्त तद्विकारा । आपेंआप आपोनारायणा निरतरा । स्वसंवेद्या नमो-
 नमः ॥ ६ ॥ उदय अस्त वर्तमान विद्यमान सूर्यासी । अध ऊर्ध्व मध्यत्व
 अखंडावकाशासी । तैसी अवतारता चरितता पूर्णता आत्मया विष्णुसी ।
 बोलिजे लीळालाघवे ॥ ७ ॥ पूर्व प्रकरणीं विश्वीं विश्वंभर । सदोदित
 नित्य निरंतर । पूर्णत्वे पूर्ण जाला कृष्णावतार । भक्तकाज करूनियां ॥ ८ ॥
 आतां हरिकथा भक्तजननी । परिसा विश्वसर्जावनी । श्रवणपठणें त्रिभु-
 वनी । स्तवनभद्रीं बैसिजे ॥ ९ ॥ सर्वशक्ति करूनि कृष्णार्पण । महा-
 मुक्त शातातःकरण । प्रारब्धावधि देहधारण । तैसा अर्जुन आला
 स्वस्थाना ॥ १० ॥ श्रीकृष्णकथाश्रवणमात्रें तत्काळ । कुती कृष्णमथ

जाली केवळ । धर्म दिसे अनाथ दुर्बळ । कृष्णाआत्मयावांचूनि ॥११॥
 सर्वेश्वर साडी प्रपचाध्यास । मग स्थिति कैची प्रपचास । तैसा धर्म
 चालिला वनास । क्षितीं परीक्षिती स्थापूनि ॥ १२ ॥ होऊनि तनु-
 तेसी उदासीन । घेतलें विदेही त्याचें दर्शन । तो हि न राहे च अधि-
 ष्ठान । सामरस्य पावले ॥ १३ ॥ मार्गे क्षितिपति परीक्षिती । सर्प-
 शापें प्रपचउपरति । हरिकथाश्रवणीं प्रीति । कृतार्थतेकारणें ॥ १४ ॥
 भवविभव दिसतां हि अविकळ । तत्वता मृत्यु कळला केवळ । प्रप-
 चापरिस करी तळमळ हरिप्राप्तिकारणें ॥१५॥ तव हरि अतरसाक्षी । शर-
 णाशया कदां नुपेक्षी । वक्ता प्रेरिला कृपाकटाक्षीं । शुकयोगि हरिभक्त ॥१६॥
 एक हरिभक्त एक शरणागत । दोघाचें ऐक्या आलें मनोगत । शुकें
 वर्णिलें कृष्णचरित । तन्मयें परिसे परीक्षिती ॥ १७ ॥ शुकदेव तो
 सहजगुरु । धन्य निरोपणचमत्कारु । परीक्षितीसी जिण्याचा च जाला
 विसरु । मरणदुःख तें कैचें ॥ १८ ॥ नवल त्याचें भक्तिरहस्य । स्वस्व-
 रूपां सामरस्य । स्थिति बाणली वैरस्ये । तनुता ते हि गळाली ॥१९॥
 श्रवणकीर्तनें शुकपरीक्षिती । कैवल्य पावले हे प्रसिद्ध ख्याति । हणौनि
 धन्य हरिभक्ति क्षितीं । सद्य प्रत्ययकारिणीं ॥ २० ॥ ते हरिभक्ति हि
 दशप्रकारी । दर्शमा धन्य जे निरतरी । जेथें देवभक्ता विभक्त उरी ।
 नुरे सद्य सामरस्यें ॥ २१ ॥ देवा भक्ता प्रीतिवाद । भक्त पावले हरि-
 पद । भवबध तुटे परि खेद । भेदभानें तुटेना ॥ २२ ॥ गरुड विष्णूचा
 अतरग । तेणें तक्षक आणिला उरगै । शिवें नदी पाठविला सवेग ।
 सोडवावया तयासी ॥ २३ ॥ विष्णु हणें सुपर्णासी । तक्षक देई नदी-
 पासी । गरुड हणें चारयासी । घेऊनि आलों मी स्वामी ॥ २४ ॥
 मज तुहीं आपुलें घावें देवा । तें घे सिद्ध माझें हि देववा । तुजें वोजें
 वाहें माधवा । तक्षकातें नेंदवीं ॥ २५ ॥ विष्णु हणें वाहासी मज ।
 कनिष्ठिका वरी ठेविली सहज । तेणें हृदय फुटोनि अडज । पृथ्वीवरी

१ विरक्तीची. २ दाहावी. ३ सर्प ४ गरुडास. ५ चाण्यासी, खाण्याकरिता.
 ६ 'तै घे' ऐवजीं 'तेथें' असा दुसरा पाठ आहे. ७ देण्यास सागू नकोस. ८ पक्षी.

पडला तो ॥ २६ ॥ चचु पसरी वेळवेळां । प्राणा प्रयाणासी जाले
गोळा । करकमळ जोडूनि कमळा । प्रार्थितसे सगद्गदा ॥ २७ ॥ स्वामी
सेवककरुणाकरा । अवलोकीं सापराधा किंकरा । मग वाचविलें खगे-
श्वरा । ब्रह्मपुराणीं हे कथा ॥ २८ ॥ जय विजय महाद्वारपाळ । विष्णु-
पदनिवासी अविचळ । ते परस्परें कळहकळोळ । करुनि पावले खेदातें
॥ २९ ॥ आता असो हे वेगळेपणें । खेद भेद अधिक उणें । विष्णु-
स्वस्वरूप सामरस्यपणें । परमानंद अखड ॥ ३० ॥ विष्णु आत्मा स-
दोदित । सद्य सबाह्य सभराभरित । तये स्वरूपीं समरसत । मिथ्या भेद
निरशूनि ॥ ३१ ॥ ऐसा जो का अभेद भक्त । तो हो व्यक्त अथवा
अव्यक्त । स्वर्ग मृत्यु पाताळीं नित्यमुक्त । पदांतर कैचें तयासी ॥ ३२ ॥
जयाच्या स्वरूपासी नाहीं अत । तयाविण रिक्त कैचें उर्वरित । जें
अचळ अद्वैत शाश्वत । तन्मय सर्व तद्वोधें ॥ ३३ ॥ तो अखेद अभेदत्वा
आळा । तयासी संसारपथि चुकला । एणें जाणें कैचें त्याला । आत्मा स्वयें
तो च तो ॥ ३४ ॥ घटा सबाह्य अवकाश । खर्परता कोंडू न शके त्यास ।
तें घटाकाश आकाशीं मिळायस । पदांतर का लागलें ॥ ३५ ॥ घटत्व
असता हि सगळें । घटाकाश नाहीं वेगळें । घटभंगीं अभंगीं नातळे ।
तैसा आत्मा अखड ॥ ३६ ॥ विमुक्त च मुक्त ऐसिया श्रुति । तयाची
ऐसी अर्थवित्पत्ति । जीवात्मत्व अन्यथाभास मिथ्याकृति । आत्मा केवळ
स्वरूपें ॥ ३७ ॥ तद्ज्ञानें च निरशे अन्यथाभास । जीवात्मा परमात्मा
सहज समरस । अन्यथाभास हि तद्विलास । ह्यणौनि विमुक्त च मुक्त
॥ ३८ ॥ ऐसा परमात्मस्वरूपीं समरस । तो उत्तमोत्तम निज दास ।
वर्तता वर्तणें निवर्तता निवर्तणें कैचें त्यास । ब्रह्मस्वरूप सदोदित
॥ ३९ ॥ एवढिये प्राप्तीचें मूळ । रामनामोच्चारे केवळ । हा
महिमा जाणती प्रेमळ । जिहीं रामआत्मा आलगिला ॥ ४० ॥
यदर्थी वाहावी नलगे आण । प्रत्यक्षा का लागलें प्रमाण । केवळ

१ ' प्राणापानासी. ' असा दुसरा पाठ आहे. २ सद्वर्दित अतःकरणानें. ३
खर्पर=लबाड मनुष्य, चोर; किंवा कटोरा, वाटी. घटाच्या बाहेरील जे आकाश
आहे, तें वाटीनें त्या घटांत भरू झटलें तर तें शक्य नाही.

करितां रामनामोच्चारण । तरले विख्यात असंख्यात ॥ ४१ ॥ राम ऐसें
 नामपद । रम्य सोपे सर्वसुखद । केवळोच्चारें परमानंद । राम तो च
 आत्मारामता ॥ ४२ ॥ रामनाम तारक एवढी प्रौढी । विश्वेश्वरें उभा-
 रिली गुढी । त्या समर्थाचें आइकावें येवढी । प्रार्थना मना आमची
 ॥ ४३ ॥ हे आइकोनि वक्त्याचें वचन । श्रोते सप्रेम बोलती हांसोन ।
 रामनाम सर्वजीवसजीवन । कैसें आह्लां विसरवें ॥ ४४ ॥ विशेष तुझी
 प्रार्थना । तरि का नये आमचिया मना । पावोनि सज्जनानुमोदना ।
 वक्ता सतुष्ट स्वानदें ॥ ४५ ॥ दश लक्षणांतूनि एकें प्रकारें । जो
 विनटोनि गेला निज निर्धारें । तो धन्य धन्य साक्षात्कारें । भगवद्भजनें
 कृतार्थ ॥४६॥ ऐसे भगवद्भक्त अपार । कवण जाणों शके पार । कांहीं-
 एक संक्षेपाकार । महिमा वर्णिला तयाचा ॥४७॥ परमात्मा विष्णु निरंतर ।
 व्यापूनि सर्व सचराचर । सभराभरित विश्वभर । असत च आहे अखंड ॥४८॥
 तथापि कृष्णावतार पूर्ण होतां । देवें अवलंबिली बौद्धता । सुरकार्यार्थ
 हरि स्वतां । यज्ञविधि निंदितसे ॥ ४९ ॥ युद्धें नाटोपे महादैत्य । विशेष
 आरभिलें यज्ञचैत्य । ह्यणोनि स्वाश्रिता द्यावया जैत्यें । प्रतिष्ठिलें पाखड
 ॥ ५० ॥ वैराग्य प्रतिष्ठिलें स्वयें । जीवहिंसा करू नये । शून्य आत्मा
 मतान्वयें । बौद्धशास्त्रसिद्धांत ॥ ५१ ॥ काशायांवरधारण । नग्न निस्पृह
 केशोत्पाटण । करीं कुचे कुमडल गणगण । निवारू नये मक्षिका ॥५२॥
 राहिला राज्याचा अभिलाष । शस्त्रें सांडूनि धरिले वेष । जाला सुरवरा
 संतोष । स्वपदीं सुखें राहिले ॥ ५३ ॥ बौद्धावतार तो पाताळीं । मृत्यु-
 लोका आला कळी । यवनराज्य जालें बळी । सर्व धर्म लोपले ॥५४॥
 कलंकी होईल कळीचे प्रांतीं । अधर्मासी लावील ख्याति । भक्त स्वधर्म
 क्षितीं । प्रतिष्ठील तत्वता ॥५५॥ पुढें जें जें आहे होणार । तें युगधर्मीं
 परिसा सविस्तर । प्रस्तुत वर्णाश्रमधर्माचार । बोलिजेत असे ॥ ५६ ॥
 हरिभक्ति कर्मपूर्वक । आणि स्वकर्म भक्तिप्रेमात्मक । करावें अगत्य ऐसा
 विवेक । नारदादिकीं केलासे ॥ ५७ ॥ तरि तें कर्मविधान कैसें । तें च

परिसावें सावकाशें । आणि हें अगत्य लेहावें ऐसें । प्राप्त जालें ए काळीं
 ॥ ५८ ॥ कळीमाजि मांडलें पाषड । नाना बडें धरिती लंड । अशास्त्र-
 वक्त्याचें तोंड । सज्जना तों धरवेना ॥ ५९ ॥ क्रियाहीन ज्ञानगोष्टि ।
 स्वकर्म हरिभक्ति नाणिती दृष्टीं । यथेष्टाचारें तनुपुष्टि । अत्यजाहूनि हीन
 ते ॥ ६० ॥ तें च आवडे जया जना । ते कां मानिती सज्जना । मन
 मिळोनि जाय मना । तिकडे होय समुदाय ॥ ६१ ॥ ऐसे असज्जन
 जन जे का । अपभ्रश करिती आणिकां । ते कां परिसती आतां
 भाविकां- । कारणें धर्म बोलावे ॥ ६२ ॥ बोलिलें आहे श्रुतीं स्मृतीं
 पुराणीं । तें च बोलिजे प्रसंगप्रकरणीं । श्रुतीं परिसावें सुश्रवणीं ।
 अगाध पुण्य ॥ ६३ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते ।
 महाविष्णुमहिमावर्णने । दशावतारादि देवभक्तमहिमावर्णन । नाम प्रकरणं
 समाप्तम् ॥ ६७ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो स्वसंवेद्या सनातना । नमो सद्या नित्यनूतना । नमो शुद्ध-
 स्वरूपा सचेतना । निरजना नमोस्तुते ॥ १ ॥ नमो अखडमडळाकारा ।
 नमो साकारनिराकारें निजाकारा । नमो सधना गगनांबरा । निरतरा
 नमोस्तुते ॥ २ ॥ नमो निरशा अविनाशा । नमो विस्तीर्णाद्विस्तीर्ण
 तरेशा । नमो वर्णरहिता स्वप्रकाशा । चिन्मयानता नमोस्तुते ॥ ३ ॥
 नमो निर्विषयानदा । नमो निजलाभपूर्णपदा । नमो निर्मना निर्जीवा
 निर्देहा निर्द्वेद्वा । निरींद्रिया नमोस्तुते ॥ ४ ॥ नमो व्यतिरेक व्यापका ।
 नमो अन्वया अव्ययात्मका । नमो प्रणत अभिन्ना भिन्नांका । भाससहिता
 नमोस्तुते ॥ ५ ॥ नमो सहज सरळा समसमाना । नमो विद्या अविद्या
 अखडा विद्यमाना । नमो ज्ञान अज्ञान अभेदा चिद्धना । यथास्ति तथा
 नमोस्तुते ॥ ६ ॥ नमो तन्मयां श्रोतयांप्रति । अनन्य भावें अखड प्रीति ।

बरवें जालें निराकृति । विश्वाकारें भासला हे ॥ ७ ॥ स्वरूपसत्ता
 विश्वाकारी । प्रगटली च नसती हे जरि । एवढा स्वानद हा तरि । कैसा
 बाह्य प्रकाशता ॥ ८ ॥ एथीचें बाहेरी तें हि आतवटीं । सेवट हि
 पडला असे पोटीं । अभ्यतर बाह्य अघटीं । अवघें च कीं ॥ ९ ॥
 अघटित स्वजातीय विजातीय स्वगत । ब्रह्म भेदत्रयविरहित । ह्यणौनि
 श्रुतिस्तव आशंकोचित । दिसे भासे तें ब्रह्म ॥ १० ॥ अनुभवे उघडिया
 दृष्टीं । ब्रह्मरूप सर्व सृष्टि । तन्मये ब्रह्मकर्मी ब्रह्मपुष्टी । ब्रह्मरूप
 स्वभावे ॥ ११ ॥ कर्मेसीं कर्ता ब्रह्ममय । ऐसे श्रुतीस्मृतीचें प्रमेय ।
 तारि तें कर्म ब्रह्मनिष्ठासी काय । प्रतिबद्ध होईल ॥ १२ ॥
 ब्रह्मनिष्ठासी कांहीं च । तत्वता कर्तव्य नाही च । सहजकर्मप्रवाहीं च ।
 यावदेह तावत्ते ॥ १३ ॥ ब्रह्मनिष्ठता हि इन्द्रियस्वभाव । न पालटे
 अथवा नव्हे वाव । तैसा च स्वकर्मप्रादुर्भाव । महामुक्तां हि अवश्य
 ॥ १४ ॥ जयाची जीवदशा च पालटली । कर्मकोशा हि तन्मयता आली ।
 अहेतुक तथापि जाली । ते कर्तव्यता तत्वता ॥ १५ ॥ कर्मकर्तव्यता
 अगत्य जाली । तेव्हा विधिकिंकरता तों आली । खडझानियाची हे बो-
 ली । अखडीं हे असेना ॥ १६ ॥ ब्रह्मानुभवे स्वयत्वेविण हि स्वतां ।
 आपपण च विधिविधान कर्मधर्मता । तथा अखडैक ब्रह्मभूता । किंकरत्व
 तें कैचें ॥ १७ ॥ आता असो हा निर्वाहो । निसर्ध्यासी कैचा समोहो ।
 परिसा सहजकर्मप्रवाहो । वर्णाश्रमधर्मांचा ॥ १८ ॥ स्वकर्म साडूनि पर-
 कर्मीं प्रवेशे । तो पाखडी जाणावा विशेषे । तो सर्वबहिष्कृत दोषे ।
 दडिजे यमकिंकरां ॥ १९ ॥ ब्राह्मण क्षेत्रि वैश्य शूद्र वर्ण च्यारि ।
 च्यारि च आश्रम नित्य निर्धारी । पचम असेचना त्याहि भीतरीं । वेद-
 कर्म वर्णत्रयीं ॥ २० ॥ स्त्रियां शूद्रांसी आचार । पुराणोक्त हा निर्धार ।

१ बळ. २ प्रतिकारक. ३ व्यर्थ. ४ विधिविधानाप्रमाणें वागणूक किंकरता=
 दास्य. ५ नाशवत पदार्थाचे ज्ञान. ६. आत्मज्ञानाचे ठिकाणीं. ७ वर्तणूक अथवा
 व्यवस्था. ८ निःसदेहासी? ९ अतिभ्राति. १० क्षत्रिय. ११ ब्रह्मचर्य, गृहस्थ,
 वानप्रस्थ आणि सन्यास. १२ पहिल्या तीन वर्णांस.

विधवासी विशेष सविस्तर । ते च आतां बोलिजे ॥ २१ ॥ गर्भाधाना-
दि सर्व संस्कार । करावे मंत्रविधानपुरसर । स्त्रियासी अमत्रता काळ-
विधिप्रकार । करणें मंगळप्रद ॥ २२ ॥ पुत्र उपजतां च पिता ।
सचैल स्नानें जातकर्म स्वता । हिरण्यश्राद्ध करावें मत्रता । अन्नश्राद्धें
चाढाळासम ॥ २३ ॥ अभ्युदयिक श्राद्ध । पित्यानें करावें प्रसिद्ध । अस्प-
ष्टहीनार्थ गुर्वक्षर विपमाक्षरविरहित शुद्ध । नाम ठेवावें सूतकांतीं ॥ २४ ॥
अरूपें रूप अवलबिलें । अनायासी नाम ठाकलें । अकर्म्यासी कर्म आ-
रभलें । ऐक्यरूप सर्व हि ॥ २५ ॥ तृतीय वर्षीं चौलकर्म । पंचम षष्ठा
अथवा सप्तम । गृह्योक्त कर्मपूर्वक नेम । करावें विधिपूर्वक ॥ २६ ॥
दैवयोगें गर्भाधानादि चौलपर्यंत । जरि जालें अतिक्रांत । तरि पादकृच्छ्र
प्रायश्चित्त । तदर्ध चौलीं बोलिलें ॥ २७ ॥ गर्भाष्टम अथवा अष्टम वत्सरीं ।
ब्राह्मणासी उपनयन निर्धारिं । आषोडशाब्द अतरायें करी । गौमतस्मृति
प्रसिद्ध ॥ २८ ॥ गर्भैकादशम वर्षीं राजन्य । मौजीकर्म धन्य । आद्वा-
विंशति वर्षपर्यंत अनन्य । अवकाश असे सकटीं ॥ २९ ॥ गर्भ-
द्वादशाब्दीं वैश्याचें । उपनयन बोलिलें साचें । चतुर्विंशति वर्षवरि
याचें । मुक्त असे संकटीं ॥ ३० ॥ एतत्काळावधीसी हि अतिक्रम जाला ।
सावित्री पतित ह्यणिजे तयाला । सर्वथा बोलों नये लीला । स्वभावे हि
तयासी ॥ ३१ ॥ द्विजोपनयनाचा मुख्य काळ । तयाचा व्यतिक्रमीं
प्रायश्चित्त बहुळ । द्वादशाब्दावधीं कृच्छ्र केवळ । मग चांद्रायन आच-
रावें ॥ ३२ ॥ मग सातपनें दोनी । आचरात्रीं भवसेनी । हें न करितां
मौजीबंधनीं । पतित कर्ता ब्रह्म हा ॥ ३३ ॥ मौजीबंधन ब्राह्मणा ।
क्षेत्रिया धनुषग्रहण जाणा । आंबी वैश्यासी ग्रहणा । आता अजिनें
अवधारा ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणा मृगचर्म प्रधान । क्षेत्रियासी रोहिजी-
न । वैश्यासी बोलिलें अजजीन । दंडधारण परिसावें ॥ ३५ ॥
पालाशदंड केशपर्यंत विप्रासी । उदुंबर आललाट क्षेत्रियासी ।
नासाग्रपर्यंत बिल्वदंड वैश्यासी । आता वस्त्रें अवधारा ॥ ३६ ॥

कार्पाय मांजिष्ट हारिद्र^१ चैले^२ । ब्राह्मण क्षेत्री वैश्य क्रम लीले । ब्राह्मण
गुरुगृहीं वसावे^३ सीळे । वेदाभ्यासपर्यंत ॥ ३७ ॥ प्रातस्नायी गुरुसेवक
वर्णी । वर्णी ह्यणिजे स्त्री दृष्टीं न पाहे नायिके कर्णी । समिधा कुश
फळीं पर्णी । नित्य सतर्पी गुरुसी ॥ ३८ ॥ यज्ञोपवीत अजिन मुज-
दड । नष्ट भ्रष्ट होतां मत्रीं नवीं ध्यावीं अखड । जळप्रवाह करावीं जे
खंड । जनीं भिक्षान्नभोजन ॥ ३९ ॥ भिक्षान्न श्रोत्रिधागारींचे । जिते-
द्रियत्वा मागावे साचे । गुरुसी अर्पूनि आज्ञेनें त्याचे । स्वये भोजन क-
रावे मौने ॥ ४० ॥ यज्ञ करावे प्रति दिवसीं । ब्रह्मयज्ञ ह्यणिजे तर्प-
णासीं । अग्निकार्यपरित्यागी त्यासी । पैतित्य बोलती बुध ॥ ४१ ॥
ब्रह्मयज्ञ तो ब्रह्मघ्न । गुरुशिःशृषाअकृत कृतघ्न । देवार्चन न करी तो
पुण्यघ्न । ह्यणौनि करावीं प्रयत्ने ॥ ४२ ॥ नित्य भिक्षान्न भक्षावे । कदा
एकान्न न सेवावे । अनिद्य विप्रगृहीं मागावे । त्यागावे निद्य जनासी
॥ ४३ ॥ स्त्रीसेवन मधु मांसाशन । लवण ताबूल दतधावन । उ-
च्छिष्ट दिवाशयन परिवाद उपताप विप्रालाप अंजन । पाषडजन शूद्रसग
वर्जावा ॥ ४४ ॥ असावे अभिवंदनसीळ । ज्ञानवृद्ध तपोवृद्ध वयोवृद्ध
केवळ । वेदशास्त्र उपदेष्टा सुसीळ । आदिकरूनि वद्य वदावे ॥ ४५ ॥
सर्वथा वदू नयेति ब्राह्मणा । त्यांचिया परिसावे लक्षणा । नीचवर्णाश्रम
उच्च विचक्षणा । वदू नयेति सर्वथा ॥ ४६ ॥ नास्तिक अमर्याद कृतघ्न
ग्रामयाचक । पाषड पतित ब्राह्म्य नक्षत्रर्पाठक । पातकी उन्मत्त षठ धूर्त
धांवतादि अनेक । अशुचि नये अभिवदू ॥ ४७ ॥ अति उच्च जयाचे शिर ।
हीनांग अधिकांग मूर्खतर । सर्वथा वदू नये तो नर । विनीते हि शास्त्रतः
॥ ४८ ॥ स्नान करितां जळांत असता । भक्षितां अथवा उदक घेता । भिक्षान्न
समिधा पुष्पे करीं असतां । वांतर्ता भाडता शयनता अवद्य ॥ ४९ ॥
स्त्रिया वंदाविया पतिव्रतादि सुव्रता । माता आदिकरूनि ज्या वद्या शास्त्रता ।

१ भगवे. २ तावडे. ३ हिरवे. ४ कपडा. ५ अग्निहोत्र्याच्या घरचे.

६ पतितपणाची स्थिति. ७ अतिशय उंच. ८ दैवज्ञ, प्रश्नज्योतिषी. ९ वांति-
होत असतांना.

अवंधा वंदू नयेति तत्वता । श्रवण करीं तथासी ॥ ५० ॥ भर्तृघ्नी
 पुष्पिणी जारा । सूतका गर्भपातिनी दुराचारा । कृतघ्नी चंडा कळहपरा ।
 वंदू नये सर्वथा ॥ ५१ ॥ सभा यज्ञशाळा देवगार । तेथें राग्नि अग्नि देवा-
 भिमुख नमस्कार । प्रत्येकें जरि करी नर । तरि हरी पूर्वपुण्यासी ॥ ५२ ॥
 श्राद्ध व्रत दान देवतार्चन । यज्ञ तर्पण करिता न करावें वदन । न
 कळोन करिल प्रतिवचन । आपण तथा नेंदावें ॥ ५३ ॥ वद्य अवंध
 शास्त्रता । वदावे न वंदावे वर्णिले सक्षेपता । अध्ययनप्रकार परिसा आतां ।
 पादप्रक्षाळन अचमन करावें ॥ ५४ ॥ गुरुचरणीं ठेऊनि शिर । सादर
 बैसावें समोर । अध्ययन करावें स्वरवर्णोच्चार । वर्ज्या तिथी वर्जोनियां
 ॥ ५५ ॥ अष्टक चतुर्दशी प्रतिपदा पर्वी । महाभरणीं श्रवणद्वादशीं
 श्रोत्रीमरणीं सर्वी । आषाढी कार्तिकी फाल्गुनी कृष्णद्वितीया उर्वी ।
 भाद्रपदा पक्ष द्वितीया ग्राम दाही वर्जवे ॥ ५६ ॥ माघी सप्तमी नवमी
 अश्विनी युक्ता । सूर्य परिवेशीं गृहासि येता श्रोत्रिया मुक्ता । थोर
 कळहो सध्याकाळ अकाळवृष्टि घनगर्जनां त्यक्ता । इतुक्या वेळा अध्य-
 यनीं ॥ ५७ ॥ उल्का शनी प्रपात । विप्रा अपमान होत । मन्वादि
 युगादि बुद्धिमत् । वर्जत कां अध्ययनासी ॥ ५८ ॥ कृष्ण तृतिया
 वैशाखीसी । प्रेत पक्षीं त्रयोदशी । कार्तिक शुद्ध नवमी माघ पौर्णिमेसी ।
 युगादि महा पुण्यकाळ ॥ ५९ ॥ मन्वादि श्रवण करीं आतां । अश्वि-
 नीयुक्त कार्तिक शुक्ल नवमी द्वादशी सीता । तृतिया चैत्रीं
 भाद्रपदीं आषाढ शुक्ल दशमी शीता । माघमासीची सप्तमी ॥ ६० ॥
 श्रावणमासीं कृष्णाष्टमी । आषाढी पौर्णिमा फाल्गुनी आमा नेमीं । पौष
 एकादशी सीता दशमी । कार्तिक फाल्गुन चैत्र ज्येष्ठी ॥ ६१ ॥ या
 मन्वादि विख्याता । श्राद्धादि पुण्यतिथीसी तत्वता । श्राद्धीं चंद्रसूर्य-
 ग्रहणीं अनया दिसीं धर्मता । अध्ययन करू नये ॥ ६२ ॥ शवानुगमनीं

१ नवव्यास मारणारी २ रतुस्नात. ३ वाळतीण ४ रागीट किंवा उग्र छी
 ५ राज्ञी तर नव्हे ६ उलट. नमस्कार करू नये. ७ अध्ययन करण्यास
 वर्ज्य तिथी ८ पात, पतन. ९ अमावास्या.

आरण्य पढावें । दोहीं सुतकीं न पढावें । सर्पदर्शन भूमिकपादि
उत्पातप्रादुर्भावें । इत्यादिकीं पढों नये ॥ ६३ ॥ अनाध्यायीं अध्ययन
करी तरि । प्रजाप्रज्ञा यश श्री आयुष्य बळ आरोग्यता यम हरी ।
ब्रह्महत्येचा दोष वैसे शिरीं । त्यासह वदों वसों नये ॥ ६४ ॥ अन-
धीत शास्त्रीं प्रवर्ते नर । त्याचा व्यर्थ सर्व आचार । वेदरूप साक्षात
विष्णु सर्वेश्वर । शद्धब्रह्ममय वेद ॥ ६५ ॥ ह्यणौनि वेदशास्त्र सदाचारें ।
कर्मफळ पाविजे नरें । साग पढोनि वर्ते दुराचारें । तो हि जाला पतित
॥ ६६ ॥ जरि पढे स्वरहीन । तरि अवश्य पावे पतन । ऐसा तन्हि
अध्ययनाभास जतन । करावा च कीं कळीमाजि ॥ ६७ ॥ आतां
कळी कळींत अनधीत । गायत्री मात्रें वेदवंत । ते हि शास्त्राचार करत ।
युगासारिखा सर्व हि ॥ ६८ ॥ श्रुति स्मृति विप्रडोळे । एकेविण एक
भोंगळे । दोन्ही नाहींत ते अध वोंगळे । दोन्ही असोनि ते पतित
॥ ६९ ॥ आतां असो हें काळासारिखें । आचरण च मांडलें पारिखें ।
तथापि अभिमानीयें आरिखें । रुचिधर्मी धर्माभा ॥ ७० ॥
कलियुगीं कल्मषमय मन । निश्चयें अन्य धर्मी अनधिकारी जन । राम
या द्व्यक्षरनामस्मरणप्रेमें सज्जन । मोक्ष पावती तत्वता ॥ ७१ ॥
भक्तियुक्त करिता कर्म । निउन तें पूर्ण करितें वर्म । अधर्माचा च
करी धर्म । नामस्मरण रामार्चें ॥ ७२ ॥ रामनाम उच्चारितां भावें ।
चतुर्वेदपारायणफळ पावे । केवळ वेदाध्ययनाच्या च अभावें । हरिभक्त
न तरे हें न धडे ॥ ७३ ॥ याची साक्षि प्रत्यक्ष पुराणीं । रामनाम
अनायासें येतां वाणीं । सर्व धर्मबहिष्कृत पापी वैकुण्ठपट्टणीं । होऊनि
राहिले दिव्यदेही ॥ ७४ ॥ ते हि सत्ययुगाभीतरीं । मदोन्मत्ता दुराचारी ।
आतां ये कळियुगीं तरि । काय करिती बापुडीं ॥ ७५ ॥ सर्व धर्मी
आहे भक्ति । परि करावया नाही शक्ति । वर्जावया अधर्माची व्यक्ति ।
चरफडती परि नावरे ॥ ७६ ॥ तथापि हि कळीपासूनि तरावें ।

ह्यणौनि हरिनाम स्मरती भावै । ते न तरती कर्म सागता अभावै ।
 तरि काय नाममहिमा असत्य ॥ ७७ ॥ ह्यणौनि भगवद्भक्तीचै सामर्थ्य
 अकळ । भक्ता भगवद्रूप च कर्म सकळ । जैसे ब्रह्मरूप गंगाजळ ।
 नितळ डहुळ अवधै च ॥ ७८ ॥ कर्म कर्ता फळप्राप्तिता । विष्णुमय
 आहे तत्वता । ते विष्णुस्वरूप सायोज्यता । विष्णुस्मरणे तद्भक्तां ॥ ७९ ॥
 आता कर्म ब्रह्मयैक्य भावै । महा मुक्ता हि स्वभावै । सहज सुखे स्वानु-
 भवै । अहेतुक हि कौतुक ॥ ८० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामि-
 रामदासकृते । भक्तियुक्तसदाचारे गर्भाधानादि ब्रह्मचर्याश्रमधर्मवर्णनं ।
 नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ६८ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो सद्रूपा परमेश्वरा । नमो सदाचारसीळ करुणाकरा । नमो
 सज्जनवज्रपजरा । नमो भक्तजनवच्छळा ॥ १ ॥ नमो सत्कर्मफळदा ।
 नमो सत्कर्मकृद्वरदा । नमो सत्कर्मे कर्मकदा- । विध्वंसका श्रीहरि ॥ २ ॥
 नमो सत्कर्मप्रवर्तका । नमो कर्माकर्म विकर्मापहारका । नमो कर्मसाक्षी
 विष्कर्मात्मका । नमो कर्मब्रह्मस्वरूपा ॥ ३ ॥ नमो योगीजनमनोरमा ।
 नमो योगकर्मप्रकाशका रामा । नमो भक्तजनविश्रामा । भक्तिकर्मप्रबोधका
 ॥ ४ ॥ नमो वर्णाश्रमधर्मविकाशा । नमो वर्णाश्रमातीता स्वप्रकाशा ।
 नमो सहजकर्मप्रेरका परेशा । नमो कर्मसंरक्षणा ॥ ५ ॥ नमो निर्द्वेद्वा
 निरामया निराभासा । नमो भासाभासस्वरूपा चिद्विलासा । नमो अखंडा-
 वनदा विनोदावभासा । कारण कारणकारणा ॥ ६ ॥ तुजवेगळे कांहीं च
 नाही । तरि कर्म कर्तव्य कर्ता तव रूप पाहीं । तुजहूनि अन्य असते
 जरि कांहीं । तरि भिन्नता घडती हो ॥ ७ ॥ आतां तुज विश्वबीजाचा
 विस्तार । हो कां स्थूलमाने हि दृश्याकार । साचासारखा हि दिसो

जनप्रचार । आचारविचारें विचित्र ॥८॥ तो अवघा च सदाचार बोधें ।
तुझेन स्वरूपें अमोघें । तेथें ह्मणणें न घडे नाहीं न करीं नेंघे । तन्मया
तया महामुक्ता ॥ ९ ॥ आग्रह निग्रह ग्रहणीं त्यागीं । सहजीं असेना
मुक्ताआंगीं । पूर्वप्रकरणीं वर्णिलें ब्रह्मचर्यालागि । आतां गृहस्थाचार
परिसावे ॥ १० ॥ वेदाभ्यासपर्यंत गुरुगृहीं वसोन । सेवापूर्वक करुनि
अध्ययन । मग गुरुआज्ञा घेऊन । दाराग्रहण करावें ॥ ११ ॥ रूप
लक्षण गुण धन्या । सुसीळा धर्मचारिणी कन्या । वरावी सुकुळोद्भवा
अन्या । विलक्षणा वर्जावी ॥ १२ ॥ पितृतः सप्त मातृतः पच । हें
सप्तम पचम होय साच । हें वर्जून करावें सुलग्न तें च । अन्यथा गुरु-
तल्पग ॥ १३ ॥ रोगिणी सरोगकुळींची । वृत्ताक्षी विपरीताक्षी जे
साची । अतिकेशा अकेशा ते चि । कासयासी वरावी ॥ १४ ॥ स्थूळ
गुह्ये दीर्घ जघा पुरुषाकृति । स्मश्रु व्यजनान्विता विकृतिवती । वृथा
हास्य सदा अन्य गृहीं वसति । विवादसीळा न वरावी ॥ १५ ॥ भ्रमि-
ता निष्ठुरा बहु खादाड । स्थूळदत्ता स्थूळोष्ठी घर्घरस्वरा द्वाड । अति
कृष्णा शुभ्रा ताम्रा रडरड । सदा करी ते न करावी ॥ १६ ॥ कुसि-
ता धूर्ता अनर्थभाषिणी । सर्वथा वर्जावी लोकद्वेषिणी । गर्विता बकवृत्ति
चोरटी कुलक्षणी । दीर्घनासा वर्जावी ॥ १७ ॥ ऐसीं वधूर्चीं विलक्षणें ।
वर्जिलीं प्रथकारें विचक्षणें । तें साडूनि सुलक्षणें । वधूलागीं वरावें ॥ १८ ॥
न कळता वरिजे कुमारिका । तेव्हां नेणिजे लक्षणाका । तरि प्रगल्भा
जालिया ते नायका । तत्काळ च तजावी ॥ १९ ॥ तजूनि जाऊ नें-
दावी दुरी । नियतें रक्षावी स्वमुवनातरीं । दूरि दवडिता यथेष्टाचारीं ।
लागों पाहे दूषण ॥ २० ॥ अथवा दवडावया च योग्य जाली । किंवा
आपण च निघोनि गेली । तरि घटस्फोटें शुद्धता जाली । आणिक लग्न
करावें ॥ २१ ॥ तैसीं च वराचीं लक्षणें शास्त्रकारीं । लक्षावीं च कीं
गृहस्थीं चतुरीं । अयुक्त साडूनिया दूरि । घावी कुमारी सुलक्षणा

हणौनि हरिनाम स्मरती भावै । ते न तरती कर्म सागता अभावै ।
 तरि काय नाममहिमा असत्य ॥ ७७ ॥ हणौनि भगवद्भक्तीचें सामर्थ्य
 अकळ । भक्ता भगवद्रूप च कर्म सकळ । जैसे ब्रह्मरूप गगाजळ ।
 नितळ डहुळ अवघे च ॥ ७८ ॥ कर्म कर्ता फळप्राप्तिता । विष्णुमय
 आहे तत्वता । ते विष्णुस्वरूप सायोज्यता । विष्णुस्मरणें तद्भक्तां ॥ ७९ ॥
 आतां कर्म ब्रह्मयैक्य भावै । महा मुक्ता हि स्वभावै । सहज सुखें स्वानु-
 भवै । अहेतुक हि कौतुक ॥ ८० ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामि-
 रामदासकृते । भक्तियुक्तसदाचारे गर्भाधानादि ब्रह्मचर्याश्रमधर्मवर्णनं ।
 नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ६८ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो सद्रूपा परमेश्वरा । नमो सदाचारसीळ करुणाकरा । नमो
 सज्जनवज्रपजरा । नमो भक्तजनवत्छळा ॥ १ ॥ नमो सत्कर्मफळदा ।
 नमो सत्कर्मकृद्दरदा । नमो सत्कर्मे कर्मकदा- । विध्वंसका श्रीहरि ॥ २ ॥
 नमो सत्कर्मप्रवर्तका । नमो कर्माकर्म विकर्मापहारका । नमो कर्मसाक्षी
 निष्कर्मात्मका । नमो कर्मब्रह्मस्वरूपा ॥ ३ ॥ नमो योगीजनमनोरमा ।
 नमो योगकर्मप्रकाशका रामा । नमो भक्तजनविश्रामा । भक्तिकर्मप्रबोधका
 ॥ ४ ॥ नमो वर्णाश्रमधर्मविकाशा । नमो वर्णाश्रमातीता स्वप्रकाशा ।
 नमो सहजकर्मप्रेरका परेशा । नमो कर्मसरक्षणा ॥ ५ ॥ नमो निर्द्वेद्वा
 निरामया निराभासा । नमो भासाभासस्वरूपा चिद्विलासा । नमो अखडा-
 वनंदा विनोदावभासा । कारण कारणकारणा ॥ ६ ॥ तुजवेगळें कांहीं च
 नाही । तरि कर्म कर्तव्य कर्ता तव रूप पाहीं । तुजहूनि अन्य असतें
 जरि कांहीं । तरि भिन्नता वडती हो ॥ ७ ॥ आतां तुज विश्वबीजाचा
 विस्तार । हो कां स्थूळमानें हि दृश्याकार । साचासारिखा हि दिसो

जनप्रचार । आचारविचारें विचित्र ॥८॥ तो अवघा च सदाचार बोधें ।
तुझेन स्वरूपें अमोघें । तेथें ह्यणणें न घडे नाहीं न करीं नेंधे । तन्मया
तया महामुक्ता ॥ ९ ॥ आग्रह निग्रह ग्रहणीं त्यागीं । सहजीं असेना
मुक्ताआंगीं । पूर्वप्रकरणीं वर्णिलें ब्रह्मचर्यालागि । आतां गृहस्थाचार
परिसावे ॥ १० ॥ वेदाम्यासपर्यंत गुरुगृहीं वसोन । सेवापूर्वक करूनि
अध्ययन । मग गुरुआज्ञा घेऊन । दाराग्रहण करावें ॥ ११ ॥ रूप
लक्षण गुण धन्या । सुसीळा धर्मचारिणी कन्या । वरावी सुकुळोद्भवा
अन्या । विलक्षणा वर्जावी ॥ १२ ॥ पितृतः सत मातृतः पच । हें
सप्तम पचम होय साच । हें वर्जून करावें सुलग्न तें च । अन्यथा गुरु-
तल्पग ॥ १३ ॥ रोगिणी सरोगकुळींची । वृत्ताक्षी विपरीताक्षी जे
साची । अतिकेशा अकेशा ते चि । कासयासी वरावी ॥ १४ ॥ स्थूळ
गुहफ दीर्घ जघा पुरुषाकृति । स्मश्रु व्यंजनान्विता विकृतिवती । वृथा
हास्य सदा अन्य गृहीं वसति । विवादसीळा न वरावी ॥ १५ ॥ भ्रमि-
ता निष्ठुरा बहु खादाड । स्थूळदंता स्थूळोष्ठी घर्घरस्वरा द्वाड । अति
कृष्णा शुभ्रा ताम्रा रडरड । सदा करी ते न करावी ॥ १६ ॥ कुत्सि-
ता धूर्ता अनर्थभाषिणी । सर्वथा वर्जावी लोकद्वेषिणी । गर्विता बकवृत्ति
चोरटी कुलक्षणी । दीर्घनासा वर्जावी ॥ १७ ॥ ऐसीं बधूचीं विलक्षणें ।
वर्जिलीं ग्रथकारें विचक्षणें । तें साडूनि सुलक्षणें । बधूलागीं वरावें ॥ १८ ॥
न कळता वरिजे कुमारिका । तेव्हा नेणिजे लक्षणाका । तरि प्रगल्भा
जालिया ते नायका । तत्काळ च तजावी ॥ १९ ॥ तजूनि जाऊ नें-
दावी दुरी । नियतें रक्षाधी स्वभुवनातरीं । दूरि दवडितां यथेष्टाचारीं ।
लागीं पाहे दूषण ॥ २० ॥ अथवा दवडावया च योग्य जाली । किंथा
आपण च निघोनि गेली । तरि घटस्फोटें शुद्धता जाली । आणिक लग्न
करावें ॥ २१ ॥ तैसीं च वराचीं लक्षणें शास्त्रकारीं । लक्षावीं च कीं
गृहस्थीं चतुरीं । अयुक्त सांडूनियां दूरि । द्यावी कुमारी सुलक्षणा

॥ २२ ॥ वर तो थोर च असे जाणता । त्याची प्रसिद्ध दिसे लक्षणता ।
 तथापि हि न कळे दैवयोगता । जरि स्वधर्मापासूनि भ्रष्टला ॥ २३ ॥
 तरि स्त्रीपुत्रीं हि भ्रष्टावें । ऐसें न घडे शास्त्रभावे । प्रति शरीरीं वर्णधर्म-
 रक्षण करावें । बोलिलें तेणें प्रकारें ॥ २४ ॥ त्रिवाह आहेति अष्टविध ।
 ब्राह्मणादि पूर्वात्पर प्रसिद्ध । ब्राह्म्य दैव आर्ष प्राजापत्य आसुर एवविध ।
 गांधर्व राक्षस पैशाच ॥ २५ ॥ यामध्ये ब्राह्मणासी अगत्य । ब्राह्म्य दैव आर्ष
 प्राजापत्य । पूर्वाभावे अपर हें सत्य । दाराग्रहण ब्राह्मणा ॥ २६ ॥
 गृहस्थाश्रमावलवनीं । यज्ञोपवीते धरावीं दोनी । एक ब्रह्मसूत्र उत्तरी-
 स्थानीं । दुसरें हें अगत्य ॥ २७ ॥ सुवर्णकुडलें धौतवस्त्रयुग । चंदना-
 नुलेपन लिताग । श्मश्रु कर्म वैण दंडधारण योग । जळपूर्ण कुमंडलु
 ॥ २८ ॥ पुष्पमाळा सुगधादि धारण । उष्ण कटक निवारणार्थ छत्री
 पादत्राण । नित्य स्वाध्याय यथोक्ताचरण । परान्न परापवाद वर्जावीं
 ॥ २९ ॥ पायें पायासी न घासावें । उच्छिष्ट सर्वथा नुलंघावें । दोहीं
 हस्तीं न खाजवावें । आपुलें शिर सर्वथा ॥ ३० ॥ पूज्य देवालय डोंवळ
 नये । देवतार्चन आचमन स्नानान्वये । व्रत श्राद्धादि क्रिया करू नये ।
 मुक्तशिखा एकवस्त्रें ॥ ३१ ॥ बैसों नये उष्ट्रावरी । सेऊं नये परनारि ।
 परपैशून्य करू नये निर्धारिं । शुष्क वाद वर्जावा ॥ ३२ ॥ श्राद्धतर्पणें-
 विण अपसव्यता । कदा असों नये स्वतां । असूया मत्सर न करावा
 शास्त्रता । दिवा निद्रा करू नये ॥ ३३ ॥ अनुवादों नये परपाप । वदों
 नये स्वपुण्यप्रताप । स्ववय स्वजन्मनक्षत्र मान रूप । वदों नये सर्वथा ॥ ३४ ॥
 त्यजावें अशास्त्रश्रवणास । त्यजावा दुर्जनसहवास । त्यजावें द्यूत ग्राम्य-
 गीतास । मनापासूनि द्विजवरें ॥ ३५ ॥ आर्द्रअस्थी उच्छिष्ट । शूद्र पतित
 स्पष्ट । होतां सर्पभिषैजस्पृष्ट । सचैल स्नान करावें ॥ ३६ ॥ श्वान
 कुक्कुट मार्जार देवळक । मद्यभाड रजस्वला चडाळ आणिक । चितिची
 काष्ठादि सकळिक । अस्पृष्टास्पृष्टीं सचैल स्नान ॥ ३७ ॥ दीप खंड्या

१ जोडे २ टाकू ३ दुसऱ्याचें उणें पाहू नये. ४ दोषारोप. ५ पुनःपुन्हां
 उच्चारू नये. ६ हाडकें. ७ गारुड्याचा स्पर्श. ८ कोंबडा. ९ खाट, वाज.

तनुछाया । केश वस्त्र नख पानीया । अंजा समार्जनीं रज पुण्यक्षया ।
कारण हणौनि वर्जावीं ॥ ३८ ॥ पुण्यक्षेत्र धर्मलभा । अश्वस्थ
देवतायतन शोभा । चतुष्पथ सामिप्ये पुण्यद प्रभा । अपसव्ये घेऊनि
जाऊ नये ॥ ३९ ॥ शिरोभ्यंगायशेष तैले करी । लेपन करूं नये
शरीरीं । अशौचता तावूलचर्चण निर्धारीं । उठऊ नये निद्रिस्था ॥ ४० ॥
अग्नि देव गुरू पूजे । नित्य तत्पर असावे द्विजे । एकहस्ते वामहस्ते
मुखांबुजे । अंबु प्राशन करूं नये ॥ ४१ ॥ गुरुछाया गुरुआज्ञा गुरु-
मर्यादा । उल्लूचू च नये कदा । विप्र व्रती यति योगिनी निंदा । करूं
नये द्विजवरे ॥ ४२ ॥ करूं नये कदां मर्मविदारण । पुण्यकाळीं करावे
श्राद्धाचरण । धरावे अग्निशिष्टशृषण । औपासन त्यागी सुरापी ॥ ४३ ॥
निघालिया नवे धान्य । श्रोत्रीगृहासी आलियां धन्य । पुण्य तीर्थक्षेत्रीं
अनन्य । श्राद्ध करावे अगत्य ॥ ४४ ॥ ऊर्ध्व पुडू त्रिपुडूधारण ।
वैष्णवां शांभवा साप्रदायप्रमाण । एवमादि करिता स्वधर्माचरण । विष्णु
सतुष्टे तयासी ॥ ४५ ॥ असो ऐसे धर्म बोलिले । तेथे जे जे निउन
जाले । तेथे जेणे हरिस्मरण केले । सपूर्ण जाले ते कर्म ॥ ४६ ॥
हरिस्मरणे सर्व सपूर्णता । हरिस्मरणे अधर्म पावे स्वधर्मता । हरिस्मरणे
हरिसायोज्यता । विधिनिषेध ते किंकर ॥ ४७ ॥ हरि सर्वधर्मधारक
भर्ता । हरिरूप कर्म आणि कर्ता । हरिविण नाही अन्य वार्ता । हरि-
स्वरूपानुभवे ॥ ४८ ॥ सहस्र छिद्रे दिसतीं घटता । आकाश न खडे
तेणे स्वता । तैसा ब्रह्मानुभवी कर्मछिद्रता । सछिद्र नव्हे स्वरूपे
॥ ४९ ॥ आतां असो हे बोलिले सीळ । पुढे परिसा नित्यकर्म केवळ ।
जेणे पाविजे सपूर्ण फळ । अपूर्ण ते पूर्ण हरिरूपे ॥ ५० ॥ स्वास्ति
श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । सदाचारे गृहस्थसीळवर्णन । नाम
प्रकरण समाप्तम् ॥ ६९ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो निराभास च साभासा । नमो भास च निराभासा । साभास
च निराभास च ऐसा । अपरिच्छिन्ना नमोस्तुते ॥ १ ॥ नमो निःप्रपंचा
प्रपंचाकारा । नमो स्वस्वरूपता अलिप्ता तद्विकारा । नमो निखळा
श्रुतिनिर्धारा । कर्मधर्मस्वरूपा ॥ २ ॥ कर्तयासीं मिथ्या जीवता ।
ते तन्मय तुज ध्यातां । तेथें सहज कर्म धर्मता । तुजवेगळी घडेना
॥ ३ ॥ तू सकळादि स्वस्वरूप एक । जेथें असेचना द्वैताक । तेथें भा-
सलें विश्व अनेक । तें त्यावेगळें नव्हे च कीं ॥ ४ ॥ आवर्त कर्तरी
कैह्लोळ । तद्विकारें अविकारें केवळ । स्वयें स्वरूपें शुद्ध जळ । दुजें
तेथें कैचें हो ॥ ५ ॥ तैसी निर्गुण निर्विकारता । अथवा सगुण साका-
रता । ब्रह्मस्वरूप च कीं स्वता । दुजे कैचें बोलाया ॥ ६ ॥ तरी ब्र-
ह्मत्वे ब्रह्मरूप । कर्मत्वे कर्मरूप । कर्मब्रह्मत्वे स्वस्वरूप । स्वसवेद्य तें ॥ ७ ॥
असो हेतुं मातें सहित । कर्म कर्ता ब्रह्म सदोदित । अखड अभेद अ-
द्वैत । द्वैताभासता तद्विलास ॥ ८ ॥ जैसी अघटित घटना प्रपंचासी ।
स्वर्जून समध नाहीं आत्मयासी । तैसी कर्मकर्तव्यता मुक्तासी । करूनि
अकर्तुत्व न मोडे ॥ ९ ॥ आद्यतीं ब्रह्म मध्यें भामलें कर्म । तें तन्मय च हें
बोधमर्म । तन्मय महामुक्त क्रिया कर्म । तो च आतां परिसावा ॥ १० ॥
पूर्व प्रकरणीं वर्णिलें सीळ । आतां बोलिजे नित्यकर्म केवळ । ब्रह्मचर्य
निरोपिलें निश्चळ । गृहस्थाचार परिसावा ॥ ११ ॥ ब्राह्म्यमुहूर्ती सुप्तप्रबोधुं ।
राम स्मरोनिया स्वबोधु । स्वकर्मीं प्रवर्ते साधु । अविच्युत रामचिंतनें
॥ १२ ॥ रामचिंतनचमत्कार । अखड वृत्ति तदाकार । सहज सपादे सदाचार ।
मौनें अमौनें अभग ॥ १३ ॥ रायविनोदाचा क्रियाक्रम । तो आत्मस्म-
रणें विस्मरणेंविण सम । कर्मसाहित्यासी न दिसे विराम । हे हातवटी च
ल्यासी मुळीहूनि १४ ॥ तैसा मुळीहूनि तपोनिष्ठ स्वकर्मतत्पर । तेणें

१ भोंवरा २ कातर. ३ खळखळाट ४ कल्पना ५ घडलेली गोष्ट.
६ उत्पन्न करून. ७ झोपेतून जागे होऊन. ८ रायनद=बहुरूपी. ९ शेंवट.

स्वभाव च शोभे शरीर । तेषां च साधनं आत्मसाक्षात्कार । ब्रह्मरूप
सर्व हि ॥१५॥ देहबुद्धि मळिनत्वं मळमूत्र । त्यागावया विधि विचित्र ।
मनोश्रवणीं ब्रह्मसूत्र । ब्रह्माज्ञ ब्राह्मणं घालावे ॥ १६ ॥ ते श्रवणधार-
णा साक्षात्कारी । अखंडता सव्यापसव्य उभयत्वरहित प्रकारीं । मूर्त्री
दक्षणकर्णी पुरीषार्थ वामे निर्धारिं । पुण्य मैथुनीं उपवीत ॥ १७ ॥
दिवसा बैसावे उड्डुख । रात्रौ दक्षिणेसी च दक्षिणामुख । वस्त्रे आछा-
दूनि मस्तक । समपाद मौनेसीं ॥ १८ ॥ वाट गोठण नदीतटाक ।
वृक्षछाया कांतार उद्यानादिक । अग्नि ब्राह्मण देव गुरु गो स्त्री सकळिक ।
यासन्निध बैसों नये ॥१९॥ तुषं भस्म अस्थि जळीं । मळमूत्र करू नये
कव्हणिये काळीं । इत्यादि वर्जून उक्त सतृणस्थळीं । मळमूत्रोत्सर्ग करावा
॥२०॥ यत्ने करावा शौचविधि । शौचमुळे द्विजत्वा प्रसिद्धि । शौचाचार
न करी दुर्बुद्धि । त्याचें सर्व कर्म निर्फळ ॥२१॥ शौचाचार दो प्रकारीं ।
भावशुद्धि अभ्यंतरीं । मृत्तिका जळें बाहेरीं । प्रक्षाळण प्रसिद्ध ॥ २२ ॥
अंतरशौचेविण बहिःशौच । खरकटें पात्र जैसें तैसा च । अंतरशौच
कैसा तें च । निरोपिजेत असे ॥ २३ ॥ अंतरशौच ह्मणजे भाव-
शुद्धि । भावनेसी देहो च मी हे च अशुद्धि । आत्मसाक्षात्कारें त्रिशुद्धि ।
अंतरशौच तत्वता ॥ २४ ॥ ऐसें ह्मणजेलि अर्थविदीं । सदाचार
बोलिजे जीवपदीं । आत्मसाक्षात्कार अविदीं । स्वकर्म सर्वत्र बोलिजे
॥ २५ ॥ ऐसिया प्रश्नाचें प्रत्योत्तर । वक्ता देतसे जोडूनि कर । जी
नित्यकर्मनिष्ठ आंसुर । होते आहेति आतां हि ॥ २६ ॥ त्याचें देहा-
भिमानपूर्वक । कर्म तें ससारसूचक । ब्रह्मनिष्ठं ब्रह्मात्मक । तेथें ब्रह्म-
क्य सर्वत्र ॥ २७ ॥ तत्वता आत्मसाक्षात्कारेविण शौच । देहाभिमानें
तो आहा च वाहा च । जे मळ बाहेरी निघाले ते च । भरले असती
अतरीं ॥ २८ ॥ मळत्यागाचा बाह्य वळसा । अंतर ग्रहणाचा
निर्मळ कैसा । अपूर्व शास्त्रार्थ हा ऐसा । कर्म प्रवृत्तिकारणें ॥ २९ ॥

१ मळविसर्जनाचे वेळीं. २ गुरुचरणीची जमीन. ३ अरण्य. ४ बाग.
५ कोंडा, भूस. ६ निश्चयेकरून. ७ राक्षस.

देहबुद्धि च अमंगळ । भवभावना दोषमूळ । सर्वे च निर्म-
 ल सर्वे च समळ । तत्वता निर्मळ ते नव्हे ॥ ३० ॥ ब्रह्मस्व-
 रूप सदोदित निर्मळ । तेथे कैचे जीवकल्पनामळ । तये स्वरूप-
 साक्षात्कारी अविचळ । तो च शुद्ध अखड ॥ ३१ ॥ आतां बाह्यशौ-
 चशुद्धासी । मृत्तिकाजळें च अनायासी । अति शुद्धता बोलिजे त्यासी ।
 श्रवण करावें यथार्था ॥ ३२ ॥ वामकरें लिंग उचल्लनि धरावें । निराळें
 ऊरुसी लागों नेंदावें । मळापासूनि अलिकडे यावें । तेथें शौच करावा
 ॥ ३३ ॥ मुखकादि वलिमकोद्भूता । हळदतादि निर्मता । वापीकूपादि खनिता ।
 मृत्तिका शौची अग्राह्या ॥ ३४ ॥ लक्त करुनि अयुक्त स्थळें । अनु-
 छिष्ट यथोक्त स्थळींची सुसीळें । शौचार्थ आणावी निर्मळें । शौचाचारा-
 कारणें ॥ ३५ ॥ एकवेळ लिंगासी लाऊनि । प्रक्षाळावें तये स्थानीं ।
 पंचवेळ लाऊनि अपानीं । दुर्गंधापहार करावा ॥ ३६ ॥ तेथूनि उठोनि
 तीरासी यावें । शौचशेष सांडूनि द्यावें । आणिकें जळें आरभावें । कर-
 चरणक्षालण ॥ ३७ ॥ दशवार मृत्तिका तोयें । वामपाणी प्रक्षाळावा
 स्वयें । सप्तवार प्रक्षाळण उभये । हस्तकीं मृत्तिका लाऊनि ॥ ३८ ॥
 तीनिवेळ पादतळपृष्ठीं । मृत्तिकाशौच कीजे सृष्ठीं । आजानु प्रक्षाळण
 तुष्ठीं । जालिया ते जळ तजावें ॥ ३९ ॥ अष्टौ गडुष मुखभरीं । घामे
 टाकावे भूर्मावरी । ब्रह्मसूत्र कर्णोचें काढूनि करीं । तीनि आचमनें करावीं
 ॥ ४० ॥ प्राङ्मुख अथवा उदङ्मुख बैसावें । आता मूत्रशौचासी च परिसावें ।
 एकदां मृजळें लिंग प्रक्षाळावें । वामकरा त्रिवार दोहीसी दोनि पदाधोर्ध्व
 एकदां ॥ ४१ ॥ रेतोत्सर्गी मूत्रवत । षड् गडुष टाकावे यथोचित ।
 दो आचमनीं शुचिस्मत । आतां आचमन परिसावें ॥ ४२ ॥ दुर्गंधफेन-
 रहित निर्मळ । ते च आचमनीं प्रपस्थ जळ । आचमनक्रमांतीं अगस्पर्ष
 केवळ । श्रौत स्मार्त यथाविधि ॥ ४३ ॥ मूळ पद्धतिप्रमाण । करावें
 स्वकर्माचरण । तथापि हि प्रकरण-। पुष्ठीकारणें बोलिजे ॥ ४४ ॥ वाम-

करतळीं जळ घ्यावें । दोनि वेळ कपोळें मार्जावें । तर्जनीअंगुष्ठ जळपुत
 स्पर्शावें । नासरंध्रीं द्विवार ॥ ४५ ॥ अंगुष्ठअनामिकायोगें यथाक्रमें । चक्षु
 श्रोत्र स्पर्शावे नेमें । कनिष्ठिकाअंगुष्ठें द्विजोत्तमें । नाभि स्पर्शावा स्वयें
 ॥ ४६ ॥ पाणीतळें उरस्थळ । सर्व अंगुळिकाअंग्रीं शिर केवळ । ऐसैं
 आचमन करितां सफळ । कर्मसिद्धि प्रसिद्ध ॥ ४७ ॥ आतां केशवादि
 कृष्णपर्यंत । चतुर्विंशति नामीं भगवंत । अगस्पर्शां स्मरावा क्रमोचित ।
 त्रिराचमनपूर्वक ॥ ४८ ॥ कीट स्मश्रु नखादि अस्पृष्टोदक । निजोनि
 अथवा एकहस्ते घेतां उदक । पादशेष शौचशेष हें सकळिक । सप्तांबु
 सुरासमान ॥ ४९ ॥ प्रमाण ऐसैं आचमन जळा । गोकर्णाकार करूनि
 करतळा । उडिद बुडे सगळा । इतुकें बोलिलें ब्राह्मणा ॥ ५० ॥
 अन्य शंखस्मृतिवचन । विप्रा हृदयपावे ऐसैं आचमन । कठपर्यंत
 क्षेत्रिया वैश्यादिकां सर्वां समान । तालुकापर्यंत पावेतो ॥ ५१ ॥
 स्त्री शूद्रां शिरस्पर्शमात्रें । स्पर्शावीं न लगतीं सर्व मात्रें । तद्विधि
 हा धर्मशास्त्रें । विधवा व्रती यतिवत ॥ ५२ ॥ हा शौचविधि गृहस्थासी
 बोलिला । द्विगुण ब्रह्मचर्यें पाहिजे केला । त्रिगुण वानप्रस्था सन्या-
 सियाला । चतुर्गुण अगत्य ॥ ५३ ॥ स्त्रिया शूद्र अनुपनीत विधि ।
 केवळ गंधलेपक्षयावधि । अतःपर परिसा धर्मबुद्धीं । दत्तधावनप्रकार
 ॥ ५४ ॥ स्वप्रार्थी पूर्ण आचार । पथीसी तदर्ध साचार । आपत्काळ
 आणि आतुर । तयांसी नेम असेना ॥ ५५ ॥ आयुष्य बळ यश तेज ।
 प्रजा पशू वसूँ काज । ब्रह्म प्रज्ञा मेधां दे मज । हे वनस्पतिप्रार्थना
 ॥ ५६ ॥ काँदिरे करंज कदंब । वट तिंबिणि वेणु आम्र निंब । अपा
 मार्ग बिल्व अर्क उदुंबर प्रलंब । द्वादशांगुळ तर्जनीप्रमाण ॥ ५७ ॥
 अभाव असता उक्त काष्टासी । भाग्य लुब्धा अपामार्गासी । आणि
 वर्जा तिथी प्रसगासी । दत्तकाष्ट अग्राह्य ॥ ५८ ॥ श्राद्धीं यज्ञीं
 अजीर्णीं । विवाहीं व्रतोपवासादि वर्णीं । उक्त अभावीं तृणपर्णीं । दंत-

१ गाल. २ जळानें परिपूर्ण भरलेलें. ३ अष्ट सख्याक देव ते. ४ बुद्धि.
 ५ स्मरणशक्ति. ६ खदिर ७ आघाडा.

शोधन करावें करांगुळें ॥ ५९ ॥ इष्टिका लोष्टं पाषाण । अंगारं वालुका
 लोहचूर्ण । केवळ करागुळिका दूषण । ऐसा असे एक पक्ष ॥ ६० ॥
 द्वादश गंडुष टाकावे । तेणें मुखशुद्धि एकें भावें । धर्म रक्षूनि लक्षावें ।
 मुखदुर्गंधविनाशा ॥ ६१ ॥ यानतरें स्नानप्रकार । सुसीळीं परिसावा
 सादर । उत्तम मध्यम सामान्यपर । नदी तडाग कूप भांड ॥ ६२ ॥
 नदीस हि रजकस्थळीं स्नान । गणिकागृहीं भोजन । ते यमालया जाती
 द्विजजन । हे अत्रिस्मृति विख्याता ॥ ६३ ॥ यदर्थी श्रुतिस्मृतिसाक्षी
 लिहितां । सर्वथा नावरे ग्रंथगाथा । सर्वज्ञ जाणती सर्वथा । नेणते
 लिहिल्यां हि नेणती ॥ ६४ ॥ प्रवाहाभिमुख स्नान मार्जन अधमर्षण ।
 अन्यत्र सूर्याभि आनन । रात्रौ प्राञ्जुख कां अग्निवदन । स्नानादि कर्म
 धर्मविदा ॥ ६५ ॥ शाखा जे कां आपस्तंभी । जळीं स्नानार्थ आनाभि ।
 जीवत्पित्रु दक्षिण कँच उभय शुभीं । मृतपितृक स्नासी ॥ ६६ ॥
 निवडितां नावरे शाखाभेद । सर्वासी प्राह्य सर्व हि वेद ।
 पूर्वीं तरि वेद अभेद । मध्ये शाखा भेदिल्या ॥ ६७ ॥ निरोधूनि कर्ण
 नाशिक मुख । मुषळस्नान करावें यथासुख । देहो प्रक्षाळूनि प्रवाहमुख ।
 पुनः स्नान द्विराचमन करावें ॥ ६८ ॥ सिखा मुक्त करूनि ते काळीं ।
 नारायणस्मरण मुखकमळीं । ॐ नमः पुरःसर मत्रावळी । चतुर्स्रं प्रकल्पूनियां
 ॥ ६९ ॥ वेदोक्त मत्रस्नान । सीतासीतेति महिमान । गगादि तीर्थ-
 आवाहंन । भावें करावें भागवतें ॥ ७० ॥ सर्वपापक्षयकारी । स्नान
 विष्णुस्मरणें करी । तो सपूर्ण शुद्धात्मा ससारीं । हरिपद पावे निर्धारें
 ॥ ७१ ॥ जे जे कर्मीं निउन पडे । तेथें हरिस्मरण घडे । तरि तें
 कर्मफळ किती बापुडें । कर्ता हरिरूप अखंड ॥ ७२ ॥ निरतर
 विष्णुस्मरणपर । तत्वता न पडे अतर । तो हरिरूप जयाचा
 किंकर । विधिनिषेधा निषेधु ॥ ७३ ॥ आपोनारायण साक्षात् ।

१ वीट २ मातीचें डेकूळ ३ कोळसा. ४ कापुर. ५ घोबी कपडे धुतात
 त्या ठिकाणीं ६ नाभीपर्यंत. ७ केंस. ८ दावून, कोंडून. ९ शेंडी. १० चतुरस्र. १
 ११ सीत+असीत+इति. १२ बोलावणें.

वेदोनारायण विख्यात । कर्तानारायण कर्तृत्वातीत । सर्व
करूनि अकर्ता ॥ ७४ ॥ ऐसिया अखड अनुसधानें । स्वस्वरूप
समाधानें । कर्म च निष्कर्म चिद्धने । ब्रह्मरूपें वोळ्ळीं ॥ ७५ ॥
कर्म च ब्रह्मत्वासी आलें । तेथें निउनपूर्ण सपूर्ण जालें । कर्तृत्वासहित
फळ प्रवेशलें । स्वस्वरूपीं सामरस्यें ॥ ७६ ॥ ऐसें आहे जरि तत्वता ।
भेदितां हि न भेदे आतां । तरि च स्वानुभवी स्वतां । आत्मबोधें आ-
चरती ॥ ७७ ॥ आतां असो हें स्वतसिद्धासी । परिहार लागला कास-
यासी । उघडी सृष्टि उघडे दृष्टीसी । झांकणें कैचें जें काढावें ॥ ७८ ॥
प्रातःस्नान अर्कवारीं अगत्य । शौच दंतधावनपूर्वक सत्य । नद्यादिकीं
करावें स्वाचार चैत्य । तेणें राहे अविचळ ॥ ७९ ॥ आपप्रार्थना क-
रावी स्वतां । तेथीची मेघता आणि मळिनता । गळो हणोनि सव्य
हस्तकें तत्वता । नैऋत्य दिशे जळ टाकावें ॥ ८० ॥ उमें असतां
स्नानजळीं । आर्वत करावा करतळीं । नारायणतीर्थ चतुर्हस्त ते वेळीं ।
तये जळीं कल्पावे ॥ ८१ ॥ तीर्थप्रार्थना करावी । माझीं सर्व पातकें
हरावीं । असज्जनानादि आघवीं । दुष्ट प्रतिग्रहादि दुष्कृतें ॥ ८२ ॥
नारायण वरुण इद्रादि देवतें । प्रार्थवीं एकचित्तें । पापें हरूनि सर्वदां
मातें । सरक्षण करावें ॥ ८३ ॥ सर्व साधारण जें जळ । तेथें तीर्थ-
आवाहन सफळ । तीर्थीं च स्नान करितां केवळ । अन्यावाहन कासया
॥ ८४ ॥ आपोहिष्टेति नवपदीं मार्जन । इममे इत्यावलोज्य अघमर्षण ।
घ्राण कर्ण धरूनि मुखमज्जन । त्रिवार मंत्र जपावा ॥ ८५ ॥ तेणें होती
दहन सर्व दोष । पुण्य पाविजे अति विशेष । अश्वमेधावभृतस्नान अ-
शेष । फळ पाविजे तयाचें ॥ ८६ ॥ हो कां जळीं अथवा स्थळीं ।
अघमर्षण नित्यकाळीं । करिता पापाची होय होळी । सूर्योदयीं तम जैसें
॥ ८७ ॥ योनिमुद्रा जळीं रेखूनि । तीनि वेळ निर्मज्जोनि । गायत्रीमंत्रें
मूर्ध्नि मुख उर सिंचोनि । सिखाबधनें द्विराचमन करावें ॥ ८८ ॥ जळात

१ निरास. २ रनिवारीं. ३ यज्ञमडप, देऊळ. ४ घनता, दाटी ५ चक्र, जलभ्रम.
६ स्नान करून.

असतां जळाचा । ऊर्ध्व पुडू रेखावा साचा । तिलकेंविण निर्फळ
 त्याचा । पित्रुतर्पणप्रकार ॥ ८९ ॥ यानतरे बाहेरि काढूनि वामचरण ।
 सव्ये करावे यक्ष्मणतर्पण । जें म्यां दूषिलें जळ तनुमळप्रक्षाळण ।
 करूनियां तदोप परिहारा ॥ ९० ॥ प्रातःस्नानीं वस्त्रनिष्पीडण ।
 एकेचास्मत्कुले जाता उच्चारून । तीरीं दक्षणामुख होऊन । वामभागीं
 करावे ॥ ९१ ॥ यानतरे द्विराचमन करावे । वस्त्रनिष्पीडण जळीं न
 करावे । ज्ञानदुर्बळ करी तरि स्वभावे । वृथा गेलें तें स्नान ॥ ९२ ॥
 आता नदीप्रार्थना बोलिली । जें म्या ज्ञानता अज्ञानता पापें केलीं ।
 तें सर्व हि क्षमा करीं वैहिलीं । लोकमाते नमोस्तुते ॥ ९३ ॥ दर्भ
 विसर्जून ग्रहण । यथोचित करावे पद्धतिप्रमाण । जप आचमन करावे तर्पण ।
 शुष्क और्द्र वस्त्रे जळीं स्थळीं ॥ ९४ ॥ सुरासम पृष्ठीवरी गळतां शिखा । वामे
 रुधिरबिंदुसम देखा । दक्षणभागीं करावी पुण्यलेखा । जांन्हवीसम तें जळ
 ॥ ९५ ॥ स्नानजळ निरूपू नये करे । पुसूं नये यथोक्तांबरें । सप्तार्ध कोटि-
 तीर्थे गेमाधारें । आश्रयूनि असतीं तें ॥ ९६ ॥ जरि वस्त्रे अथवा हस्तके ।
 प्रमाजिलें अविवेके । तरि श्वानलेह्यसम पातके । आणि इतुक्याचें जळ
 वर्जिलें ॥ ९७ ॥ शिर सुखींचें पवित्र नीर । पिबैति देव आणि पितर ।
 मध्यस्थ यक्ष गधर्व अधस्थ जतु इतर । ह्यणौनि तनु पुसू निरूपू नये
 ॥ ९८ ॥ आता च वस्त्रधारणविधि विख्यात । काशाय कृष्ण मळिन
 केशदूषित । छिन्नाग्र अधौत पूर्वदिनधौत । तजावे जें जळीं पिळिलें
 ॥ ९९ ॥ नीळि ताम्र चित्र वस्त्र नेसे । तत्ततुसख्या वत्सर यमावतीसी
 वसे । पट्टकुळ ऊर्णपट्टी नसे । नीळि आदि दोष हा ॥ १०० ॥ धोत्रें
 प्रक्षाळूनि । वामभागीं स्थळीं पिळूनि । चतुर्गुणित शुद्ध झाडूनि । प्रांग्र
 वाळों घालावीं ॥ १ ॥ दक्षिणाग्र पसरिलें तरि । पुनः प्रक्षाळिल्या शुद्ध
 निर्धारीं । खड वस्त्र वस्त्रार्ध नेसे अर्द्ध पांधुरे तरि । श्वानोच्छिष्टसम स्पर्ष
 ॥ २ ॥ अन्य पक्ष स्मृत्यतरे । शिर शुष्क करावे शुष्कावरें । शिखा-

१ वस्त्र पिळणें. २ अज्ञानी. ३ सत्वर. ४ कोरडी ५ ओळी. ६ भागीरथी-
 प्रमाणें. ७ निपट्टं ८ कुच्यानें चाटल्याप्रमाणें. ९ लोकरीचें वस्त्र. १० प्राक्+अग्र=
 पूर्वेकडे दशा करून.

बंधन करावें करें । अन्यथा होय राक्षस ॥ ३ ॥ यथोक्त वाळलें सोवळें
 नेसावें । पंच कछयुक्त ते परिसावे । दोनि दोहीं कुक्षीसी स्वभावे ।
 दोनि नाभीं एक पृष्ठीसी ॥ ४ ॥ अष्ट हस्त सदश नवें । नान्यधारित
 तें शुद्ध नेसावें । जानुमूळपर्यंत पंच कछवत भावे । परिधान
 करावें प्रषस्थ ॥ ५ ॥ अकछ अथवा पुछकछ । कटिवेष्टन
 द्विपुछ । जव असे तवं तुछ । शूद्र जैसा तैसा तो ॥ ६ ॥
 मंत्रपुरःसर वस्त्रग्रहण । करावें यथोक्त उत्तरीवस्त्रधारण । एकवस्त्रें सध्या
 जप देवतार्चन तर्पण । यज्ञ दान धर्म भोजनादि करू नये ॥ ७ ॥
 बहिस्नानीं वस्त्रपरिधानानंतरें । सौर्द्र अध सांडावें अबर । गृहस्नानीं
 वरि धरावें न धरिता नर । पुनस्नानें शुद्ध तो ॥ ८ ॥ प्रातःस्नानीं
 वस्त्र पिळून । मग करावें संध्यावंदन । मध्यानस्नानीं वस्त्रनिष्पीडण ।
 तर्पणानंतरें करावें ॥ ९ ॥ मध्यान्हकाळीं तृषाक्रात । देव पितृ
 आदि समस्त । वायुस्वरूपें असती तिष्ठत । ह्मणौनि तर्पणापूर्वीं पिळू
 नये ॥ ११० ॥ प्रातर्मध्यान्ह स्नानद्वय । हा गृहस्थवानप्रस्थविषय । यति
 त्रिकाळस्नान अन्वय । श्रुति स्मृति प्रमाण ॥ ११ ॥ आता गृहस्नान
 गृहस्थविधि । अशक्त आहे जरि सुबुद्धि । तरि उष्णोदकें आधीं ।
 स्नान करावें यथोक्त ॥ १२ ॥ आधीं च पवित्र असे आप । विशेष
 अग्नि पुण्यरूप । उभयसंयोगें निःपाप । उष्णोदकस्नान हि ॥ १३ ॥
 प्रथम करावें पादप्रक्षाळन । त्यानंतर द्विराचमन । दर्भ करीं धरून ।
 शिखा स्पर्षावी करें ॥ १४ ॥ यानंतरें प्राणायाम । विप्राभिमुख बैसावें
 नेम । विप्राभावे गृहाभिमुख हा क्रम । शास्त्रकारी बोलिला ॥ १५ ॥
 सीतोदकीं घालावे उष्णोदक । गायत्रीमंत्रें शिखा बाधोनि संकल्प-
 पूर्वक । मत्रोक्तस्नान करूत धार्मिक । तें हि स्नान उत्तम ॥ १६ ॥
 शूद्रहस्तें अमत्र अकाळ शक्तासी उष्णजळ । हरिस्मरणेंविण सर्व प्रकारें
 निर्फळ । विशेष दमाचार कुटिल ब्रह्मद्वेषी खळ । तो रजकसीळा कर्म-

१ असें न केलें तर. २ घराबाहेर स्नान केल्यानंतर. ३ ओळें. ४ कर्म-
 नाशा नदीची.

नाशेची ॥ १७ ॥ गयामार्गी कर्मनाशा नदी । तिचा स्पर्ष हों नये पदीं ।
 तेथींची रजकसीळा प्रमादीं । सर्व प्रकारीं अपवित्र ॥ १८ ॥ आतां
 असोत ते दुर्जन । परिसा धार्मिकांचें गृहस्नान । अघमर्षण जळांतर
 तर्पण मार्जन । उष्णोदकीं वर्जावें ॥ १९ ॥ स्नानामध्ये आचमन नलगे
 गृहस्था । स्नानांतींच्या च आचमनें शुद्धता । वस्त्रपीडण नलगे तत्वता ।
 अधोअग्र आर्द्रवस्त्र पिळावें ॥ १२० ॥ वस्त्रधारण पूर्ववत् । संध्यादि
 कर्म यथोचित । आतां अति अशक्तासी बहुत । स्नानप्रकार ते परिसावे
 ॥ २१ ॥ गृहस्थविषयैक उष्णोदकस्नान बोलिलें । आतां अति अशक्त
 प्रकार चालिलें । कठस्नान आर्द्रवस्त्रे अंगमार्जन केलें । पाहिजे मंत्रपूर्व-
 क ॥ २२ ॥ जैसजैसी अगशक्तीसी निउनता । तैसतैसी स्नानें बोलि-
 ली धर्मता । मात्र भौम आग्नेय वायव्य दिव्य तत्वता । वारुण मानस
 सप्तस्नानें ॥ २३ ॥ ये सप्तस्नानें समान । विशेष मानसाचें महि-
 मान । त्याचें अनुक्रमें कीजेलि वर्णन । सावधान परिसावें ॥ २४ ॥
 मात्र ह्यणिजे मंत्रस्नान । आपोहिष्टादि मंत्रां तनुमार्जन । प्रणवयुक्त
 आपाद षेचन । हें मंत्रस्नान प्रसिद्ध ॥ २५ ॥ येणें हरे संवत्सरकृत
 पाप । आइका आतां भूमिस्नानाचें रूप । पृथ्वीति मंत्रां शुचि स्थळींचे
 मृत्तिकेचा लेप । गायत्रीमंत्रें करावा हें भूमिस्नान ॥ २६ ॥ आतां
 आग्नेयस्नान तें येणें प्रकारें । सद्योजातेति गोस्पर्ष करें । वामदेवेति
 उच्चारें । गोळा वळावा त्याचा ॥ २७ ॥ अधोरेण वाळों घालावा ।
 तत्पुरुषेण दग्ध करावा । ईशानमंत्रें आरभावा । भस्मस्नानविधि ऐसा
 ॥ २८ ॥ ईशानेति शिरस्थान । तत्पुरुषेण वदन । अधोरेण वक्षोदर
 वामदेवेति गुह्यस्थान । सद्योजातेति चरणासी ॥ २९ ॥ प्रणवेन सर्वांग
 उद्धूलित हें भस्मस्नान । आतां वायव्याचें अनुसंधान । गोरेंजें शरीर
 सधूसर करी पर्वन । तें वायव्यस्नान गायत्रीमंत्रें ॥ १३० ॥ आता
 दिव्यस्नान केवळ । असो काळ अथवा अवकाळ । मेघविवर्जित सूर्य-

१ गळ्यापासून खालीं. २ सेचन, सिंचन. ३ गाईच्या शेणाचा. ४ ताकानें,
 ५ काळवट. ६ पावन.

मंडळ । तस्यां वृष्टौ तद्विव्यम् ॥ ३१ ॥ वारुणस्नान जें बोलिलें प्रथम ।
 मानसस्नानाचा परिसा क्रम । चतुर्भुज शंखचक्रगदाधर मेघशाम ।
 तस्यांगुष्टोद्भवा जान्हवी ॥ ३२ ॥ तयेमाजि मानसें राहोनि उभें । हृदय वसवूनि
 श्रीवल्लभें । विष्णुनाम स्मरोनि मुखजळदाभें । तें मानसस्नान विष्णुमय ॥ ३३ ॥
 मन विष्णुमय विष्णुस्मरणें । विष्णुपदतीर्थचिंतनें नामोच्चारणें । अखंड
 विष्णुमय स्नानाचरणें । तें मानसस्नान पावन ॥ ३४ ॥ पक्षांतरीं गा-
 यत्रीस्नान । जळ दशवार गायत्रीमंत्रें अभिमत्रून । आपादमस्तकप्रोक्षणें
 गायत्रीस्नान । सर्व पापोपहारक ॥ ३५ ॥ पुण्यावाचनादि शुभकाळीं ।
 मंगळस्नान नरकचतुर्दश्यादि भूमंडळीं । तें अवश्यमेव कर्तव्य सकळीं ।
 करावें च कीं शास्त्रता ॥ ३६ ॥ मकरसक्रांति रथसप्तमी ग्रहण दर्शनी ।
 आरोग्य पुत्रमित्रार्थीं जनीं । तेणें न करावें उष्णोदकस्नान पुण्यदिनीं ।
 अर्द्धोदयादि महापर्वीं ॥ ३७ ॥ उभय सुतकी श्राद्ध दिवसीं । अस्पृष्टा-
 स्पृष्ट दर्श पौर्णिमासी । उष्णोदकस्नान चतुर्दशी पौर्णमासीसि । गोहत्या-
 सम पातक मृत मातृपितृका ॥ ३८ ॥ नित्य नैमित्तिक क्रिया अमंगळ
 कर्षणी । तीर्थअभावे उष्णोदकस्नानें करावीं जनीं । जेथें पुरुषा सचैल
 तेथें सुवासिनी । अशिरस्नान आणि जटी शिरोरोगी ॥ ३९ ॥ हो कां
 दिवस अथवा निशी । ग्रहण उद्वाह संक्रांती आर्ति प्रसर्वासी । हें आदि-
 करूनि नैमित्तिक स्नान बोलिजे यासी । हें तत्काळ च करावें ॥ १४० ॥
 मैथुने दंपती दोन्ही अशुचि । सहजशयनीं उठतां नारी शुचि । पुरुष
 सहज उठता हि अशुचि । प्रातःस्नानें शुद्धता ॥ ४१ ॥ अथ स्पर्श कां
 कुक्कुट देवळक मार्जार । शूद्र सुतकी शव श्वान खर । इत्यादि स्पर्श
 स्नानमात्रें नर । शुद्ध होय सचैलें ॥ ४२ ॥ सूर्प शय्या पादत्राण संमां-
 र्जनी । स्नान करून स्पर्श नये सज्जनीं । प्रमार्दात इत्यादि स्पर्श होतां
 जनीं । पुनस्नानें शुद्धता ॥ ४३ ॥ देवकूपीं देवसदनीं । स्नान करून
 नये सेंदुनीं । आणिकें देतां पात्रें भरूनि । उभय स्पर्श सचैल ॥ ४४ ॥

१ अमाषास्या. २ अमंगळता आणणारी. ३ विवाहप्रसंग. ४ सोबरसुतकात
 ५ सूप. ६ जोडा. ७ केरसुणी. ८ चुकून. ९ स्वतः पाणी शेंदून काढून.

अजीर्ण शोक स्मश्रु मैथुन । दुःस्वप्न दुर्जनस्पर्ष वमन । होतां अमेध्य
 सस्पर्शन । स्नानमात्रे शुद्धता ॥ ४५ ॥ मानुषा छि सस्नेह रेत । रज-
 श्वलामळ श्लेष्मा मळ नेत्रजात । स्वेद मद्य हे मेध्य विख्यात । स्मृति-
 सग्रही बोलिले ॥ ४६ ॥ दीपान्नि दीपतैल भस्म अस्थि रजश्वला । सकाम
 नित्य स्पर्षोनी संस्कारी शव अवलीळा । तो नित्यसुतकी तथा अमंगळा ।
 स्पर्षतां सचैल स्नान करावे ॥ ४७ ॥ शूद्रशवाबरोवरी जातां द्विजोत्तम ।
 नदीस्नान करूनि सत्तम । गायत्रीजप अष्टसहस्र नेम । तेणें होय शुद्धता
 ॥ ४८ ॥ चडाळशवसुतकीस्पर्श एका जाला । तो प्रमादे दुजयासी स्पर्षला ।
 तो आचमनें गायत्रीजपें शुद्धत्वा आला । स्नान नलगे तथासी ॥ ४९ ॥
 रजश्वलादिस्पर्षी शिशु बाळ कुमार । प्रोक्षण आचमन स्नान त्रि
 प्रकार । निरैन्न शिशु अचूडा बाळ अमौंजी कुमर । त्याचा विधि शुद्धि-
 कारणें ॥ १५० ॥ असों ऐसें नित्यनैमित्तिक । ब्रह्मभूतासी हि अवश्यक ।
 ते ब्रह्मबोधें सर्वात्मक । कर्मीं च ब्रह्मरूप ते ॥ १५१ ॥ स्वस्ति
 श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । स्वाचारनिरोपण । शौचदंतधावन ।
 नित्यनैमित्तिक स्नान-। प्रकारवर्णन । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ७० ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो सर्व ईश्वरेश्वरा । नमो विश्वातीता विश्वंभरा । नमो निर्गुणा
 निराकारा । सगुण साकारा नमोस्तुते ॥ १ ॥ नमो सर्वकल्पनातीता ।
 नमो सर्वस्वरूपा सर्वस्वरहिता । नमो अशेषा विशेषता । नमो वाचा
 वाचक अनिर्वाच्या ॥ २ ॥ नमो सर्वधर्मप्रकाशका । नमो सर्वकर्मप्रवर्त-
 का । नमो सर्वकर्मवर्मधारका । नमो सर्वकर्मफलप्रदा ॥ ३ ॥ नमो
 सहजस्वरूपा । नमो ज्ञान ज्ञातृत्वेसीं ज्ञेयरूपा । नमो ध्यान ध्यात्रुत्वेसीं
 ध्येयस्वरूपा । नमो नित्या निश्चला ॥ ४ ॥ नमो नमन नमिता नुरोनि

१ अशुद्ध. २ 'अमेध्य' असें पाहिजे. ३ ज्याला अजून अन्न लावले
 नाही तो शिशु. ४ ज्याचे पौलकर्म केले नाही तो बाळ. ५ मुज होईपर्यंत तो
 कुमार. ६ न उरोन.

वेगळें । नम्यस्वरूप तू सगळें । नमो नित्य नैमित्तिक काम्य कर्मकळे ।
 करजनि नैष्कर्म फळप्रदा ॥ ५ ॥ पूर्व प्रकरणीं नित्य नैमित्तिक । स्नान-
 प्रकार बोलिले सक्षेपक । आता काम्य स्नानादिक । धर्म परिसावे
 धर्मज्ञीं ॥ ६ ॥ सर्वपापक्षयकामना हृदयकमळीं । तेणें कार्तिक मासीं
 यथामिळित जळीं । गायत्रीमंत्रें करावी आंधोळी । श्रीविष्णुनामस्मरणेसीं
 ॥ ७ ॥ हविष्यान जिताहार । जितेंद्रिय जितांतर । कार्तिकादि प्रातस्नान
 करी नर । तो सर्वपापमुक्त हरिपद पावे ॥ ८ ॥ अथवा माघस्नान
 प्रयागीं । यथोक्त प्रकार प्रयोगीं । जो करिल पूर्वपुण्यप्रसगीं । तो सर्व-
 पापमुक्त हरिपद पावे ॥ ९ ॥ वैशाखस्नानाची थोरी । जे प्रसिद्ध
 पुराणातरीं । जो प्राणी भावें प्रातःस्नान करी । तो सर्वपापमुक्त हरिपद
 पावे ॥ १० ॥ यथोक्त पर्वी सागरस्नान वपन । विध्युक्त करितां पुण्य-
 पावन । एक गर्भिणी पतिवांचून । समस्तां समस्त सुखदा तें ॥ ११ ॥
 एकदां कर्तव्य प्रातस्नान । तेथें भावार्थकल्पना कार्तिकादि मज्जन ।
 तेणें च हरिपद पावती सज्जन । जैसें स्वकर्मापणें हरि प्रसन्न ॥ १२ ॥
 पृथ्वीवरील सर्व तीर्थसमूहो । सागरीं वसे निःसदेहो । तरि एके सागर-
 स्नानें पाहा हो । सर्व फळसंपूर्ण काम ॥ १३ ॥ जैसें एके ब्रह्मार्पणें ।
 होती सर्व देवां सतर्पणें । कीं एके ब्रह्मानुभवे पुण्याचरणें । सर्व जालीं
 सार्थक ॥ १४ ॥ अविद्यक दोषी जीव होय शुद्ध । शून्यांतर सघन
 अपुत्रिकासी पुत्र हो बोध । सर्व स्वानदमय प्रसिद्ध । अवगाहनें जेधिच्या
 ॥ १५ ॥ तीर्थपार्थक्यें सकल्प चित्र । सर्व तीर्थाधिष्ठान प्रयोग स्वतत्र ।
 प्राणायामादि पूर्ववत् पवित्र । सहज कर्म स्वभावे ॥ १६ ॥ मम सर्व-
 संकल्पदोषपरिहारार्थ । परम कल्याणंप्राप्त्यर्थ । अखंडानदप्राप्त्यर्थ । साग-
 रस्नान करिष्ये ॥ १७ ॥ जयाची अतरवृत्ति पत्नि । विकल्प गर्भिणी
 तो अग्राह्य तीर्थाधिष्ठानस्नानमुडणीं । सर्व सशयमुक्त अतःकरणीं । तो च
 युक्त हा मुख्यार्थ ॥ १८ ॥ क्रोधाहंकार पिप्पलादोद्धवा । अविद्या कूर्त्या
 भयकरी जीवा । तिचे विक्षेपआहारीं पाषाण घालावा । सकल्पूनि

टाकावा अर्णवीं ॥ १९ ॥ यानतरें आपोनारायणप्रार्थना । नमो जळस्था
 जगजीवना । नमो आपेंआपा स्वरूप समाना । परमात्मया नमोस्तुते
 ॥ २० ॥ नमो रत्नगर्भा रत्नाकरा । नमो श्रीमता नद नदेश्वरा । सर्व-
 तीर्थरूपा सागरा । गृहाणार्घ्य नमोस्तुते ॥ २१ ॥ सर्व तीर्थस्वरूपीं
 स्नान करुनि स्वतां । सबाह्यार्द्र तेथें च असतां । अनन्य भावें
 रामसीता । सहपरिवारें स्मरावीं ॥ २२ ॥ पूर्वे सुग्रीव दक्षिणे
 नळ । मौंद पश्चिमे उत्तरे द्विविंद अचळ । विभीषण हनुमंत
 अगद निकट केवळ । मध्ये लक्ष्मणसीतेसह राम आत्मा ॥ २३ ॥
 ऐसें करुनियां स्मरण । करावें जीवनीं जीवनतर्पण । तें अपूर्व च
 परिसा विचक्षण । बोलिलें जैसें ॥ २४ ॥ पिप्यलादिक विकण्व
 कृतांत जीविजेश्वर । काळरात्री निद्रा दिवस गणेश्वर । वशिष्ठ वामदेव
 शिव पराशर । नारद वाल्मिक वाल्खिल्य ॥ २५ ॥ नळ नीळ गवाक्ष
 गव यव मादन । जांबुवंत सुग्रीव अगद हनुमान । मौंद द्विविंद कृष्णाभ
 शरभ जगजीवन । राम लक्ष्मण जानकी ॥ २६ ॥ राम आत्मा
 तत्वपरिवारीं । तर्पुनियां जीवनांतरीं । आब्रह्मस्तवेति मत्रोचारीं । तर्पण
 सपूर्ण करावें ॥ २७ ॥ ऐसें करितां समुद्रस्नान । होय दशजन्मार्जित
 दोष दहन । महिमा पूर्वी च वर्णिला गहन । अतुळ फळ अविचळ
 ॥ २८ ॥ दशजन्मार्जित पापक्षयकामें । जेष्ठ शुद्ध सप्तमी हस्त नक्षत्र
 नेमें । भागीरथीस्नान बोलिलें परि हें अतर्यामें । अल्प वर्णन वाटलें
 ॥ २९ ॥ जयेसी स्तविती श्रुति कळोळीं । यथाकाळीं अथवा अकाळीं ।
 पातकी हि केवळ देतां बुचकळीं । स्वर्गपद पावे अवलीळा ॥ ३० ॥
 तये सुरगगेसी करितां स्नान । दशजन्माघार्चें च दहन । पर्वकाळ-
 योगें हि हें काय गहन । स्तवन होईल हो जी ॥ ३१ ॥ हें सामान्य
 सरितेचें स्नानफळ । आता स्वर्गकामार्थ केवळ । शिवसन्निध
 जें प्रवाहजळ । तेथें कृष्ण चतुर्दशीस्नानमात्रें ॥ ३२ ॥ महाफळ-
 कामें आश्विन शुद्ध सप्तमी । वाजपेयफळकामें चैत्र शुद्ध अष्टमी ।

बुधवासर पुनर्वसु नक्षत्र तदिनीं नेमीं । प्रवाहोदकस्नान करावें ॥ ३३ ॥
 विष्णुपदकामना मना । तेणें आषाढादि मासचतुष्टयीं प्रातस्नाना ।
 करूनि करावें द्वादशीसी ब्रह्मभोजन गोदाना । तत्फळ पाविजे निश्चयें
 ॥ ३४ ॥ प्रयागस्नानफळस्पृहार्थ । सूर्यपर्वताधिक फळ स्वार्थ । अश्वस्थ-
 छायेसी जळ जें समर्थ । तेथें आमा स्नान करावें ॥ ३५ ॥ अश्वस्थ-
 रूपीं भगवत । भूमडळीं अचळ अच्युत । तयाचे छायाजळीं स्नात ।
 अशेष दुःखितें हरि हरी ॥ ३६ ॥ स्वभावे हि अश्वस्थछायेसी स्नान दान ।
 देवतार्चन जप अनुष्ठान । ब्रह्मभोजनादि पुण्यफळ गहन । अन्य स्थळा
 कोटिगुणें ॥ ३७ ॥ जीव बृहस्पति सुरीं गुरु अंगिरा । आचार्य वाच-
 स्पती देव मंत्रीं इति नामोच्चार । तर्पण करावें यानंतरें स्वधर्माचारा ।
 इति गजछायामज्जन ॥ ३८ ॥ एकविस कुळांसहित परम गति । पावा-
 य्याची कामना चित्तीं । तेणें माघस्नान करावें यथापद्धति । सद्य पाविजे
 तत्फळ ॥ ३९ ॥ आतां परिसा तीर्थविधि । तीर्थ पावल्या दिवसा आधीं ।
 तीर्थ उपवास करावा श्राद्धविधि । तीर्थदर्शनीं अगत्य ॥ ४० ॥ यथाकाळीं
 अथवा अवकाळीं । जेव्हां तीर्थसंप्राप्ति ते काळीं । अवश्यमेव भूमडळीं ।
 श्राद्ध केलें पाहिजे ॥ ४१ ॥ पचाशद्द्वायनात्पूर्वीं क्षौर । निमित्तेविण
 न करू नर । त्याहूनि ऊर्ध्व शास्त्राचार । स्वइच्छा वपन करावें ॥ ४२ ॥
 तीर्थीं प्रायश्चित्तीं सदाचारीं । क्षौर अगत्य स्वधर्म निर्धारिं । मुंडणीं नि-
 षेध जेथें बोलिला तरी । कर्त्तनप्रकार करावा ॥ ४३ ॥ श्मश्रुनखप्लुत
 जें जळ । तें सुराबिंदुसम केवळ । हणौनि श्मश्रु कर्त्तन नखछेदन
 तत्काळ । काळज्ञानें करावें ॥ ४४ ॥ राजकार्योपजीवी जीव । क्षेत्री
 वैश्य ऐसा च गमे भाव । तया श्मश्रु कर्त्तनी काळ विचारीं अभाव ।
 ब्राह्मणविषयो हा नव्हे ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणासी सेवा युक्त स्वधर्मता ।
 माता पिता अतिथी गुरु देवता । राजसेवा क्यविक्रय पाप प्रतिग्रहता ।
 हा अब्रह्मण्य विषयो ॥ ४६ ॥ आपत्काळीं तो काळ निवृत्तिवरी ।

मतांतरें शस्त्रजीविका आणि धर्मचोरी । सर्वे च प्रवर्तवें स्वधर्माचारी ।
परि परसेवा वर्ज्य ब्राह्मण ॥ ४७ ॥ आता आपत्काळता हि आजन्म-
वरि । जरि ते च जीविका ब्राह्मण धरी । तरि तो हि चोर शस्त्रधारी ।
ब्राह्मण्यापासूनि भ्रष्टला ॥ ४८ ॥ शस्त्रधर हि होते द्रोणादिक । ते गुरु
नव्हती सेवक । असो शास्त्रकार धर्मप्रतिपादक । ते हें बोलिले नाहीत
॥ ४९ ॥ आतां तैलाभ्यगप्रकार । सुतकांत बळिराज्य वसंतउदयादि
निर्धार । तत्र तैलाभ्यग न करी पामर । तो नर नरकाप्रति जाईल ॥ ५० ॥
अन्यद्रव्ययुक्त तैल । आणि केवळ जें सिरसेल । सुवासित जें पुष्पेल ।
तें दूषिलें नाही शास्त्रतां ॥ ५१ ॥ पक्षांतरें वासरविचार । केवळ
वर्जावा सोमवार । रवि भोम गुरु भृगु मिश्र द्रव्यप्रकार । पुष्प मृत्तिका
दुर्वा गोमयादि ॥ ५२ ॥ वर्ज्या तिथी तिथित्रयादि प्रसिद्ध । पर्वकाळ
शिवचतुर्दशी आणि श्राद्ध । पुत्र धन उभय नाशका निशिद्ध । दशमी
त्रयोदशी द्वितीया ॥ ५३ ॥ या तिथीसी जे न्हाणिती । ते उभय फळा-
सी हि न्हाणिती । तयाहूनि वरे जे न न्हाणिती । अंगत्येवांचूनि ब्राह्मणा
॥ ५४ ॥ आदित्यादि नवग्रहा देवा । अभ्यर्गी तैलभाग भूमीसी घावा ।
तेणें सर्वाद्यौघपरिहार करावा । तो अभ्यग पुण्यद ॥ ५५ ॥ नव
वधुवर गर्भिणी आणि बाळक । ब्राह्मण हि जे प्रवासादिक । तया तिथि-
दोष नाही दुर्मिळात्मक । हणौनिया मुक्तता ॥ ५६ ॥ इति स्नानविधि
चतुरंग । नित्य नैमित्तिक काम्य तैलाभ्यग । सपूर्ण जाला आतां सांग ।
परिसा तिलकधारण ॥ ५७ ॥ जळ मृत्तिका सुगंधचदन भस्म । जे जे
काळीं जें बोलिलें तो परिसा क्रम । जळीं जळ स्थळीं मृत्तिका देवार्चनीं
सुगंधचदन होम । करावा भस्मलेपनें ॥ ५८ ॥ जान्हवी गौतमी तीरमृत्तिका ।
तिलक करितां भाळफळकां । पाप नाशे जैसें अह दीपका । देखोनि
तमसर्पक ॥ ५९ ॥ तये मृत्तिकेचें वर्णफळ । कृष्णा शातिक्षेम करी
केवळ । आरुंका वैश्य पीता श्रीर्दा शुभ्रा निर्मळ । विष्णुप्राप्तिकारका

१ धुळन टाकतात, आंचवतात. २ जळूर. ३ पुढें दिलेल्या चार प्रकारचा.

४ भालप्रदेश. कपाळ. ५ सहवास, सान्निध्य. ६ काळी. ७ तांबडी. ८
श्री=लक्ष्मी देणारी

॥ ६० ॥ ऊध्वे पुंङ् मृत्तिकेचा । त्रिपुंङ् तो भस्माचा । सुगंधचदनें
उभयाचा । धारणप्रकार प्रपस्थ ॥६१॥ तुळसीमूळमृदाधारण । महिमा
वर्णिला असाधारण । द्वारवती गोधीचंदन हि कारण । परमेश्वरप्रीतीचें
॥ ६२ ॥ पुराणता परस्परें बोलिला दोष । तत्र विचक्षणा करणें घडे
द्वेष । स्व स्व साप्रदायीं तो निर्दोष । भेद मूळ पापाचें ॥ ६३ ॥
मूळीं ब्रह्म तो अभेद । ब्राह्मण तो च जो ब्रह्मविद । अभिमानी ह्मणती
ब्रह्मवेद । ते हि यथार्थ परि कळावें कीं ॥ ६४ ॥ वेदीं पूर्वपक्ष
स्थापिला आधीं । भिन्न प्रकार भिन्न विधि । तो च सत्यत्वे आचरतां
निषेधीं । आसुरादिक न सुटती ॥ ६५ ॥ वेदशास्त्रसपन्न कामिक ।
वेद पूर्वपक्षसिद्धातप्रतिपादक । दृश्यविद जे विरोचनीदिक । तथा तेथें च
आग्रहो ॥६६॥ तथा विषयलाळसांचा काम । पावत च येतसे विराम ।
भेदद्वेषे हरिहरधाम । पावले नाहींत न पँवती ॥ ६७ ॥ एकाचे च
भक्तीसी रगलें मन । तथा तद्रूप च दृश्यादृश्यमान । तेथें भेदद्वेषाचें
सभावन । संपूर्ण प्रेम्बे असभव ॥ ६८ ॥ तेजोरशीचा उपासक । तथा
सर्व तेजें तटात्मक । तेणें एक भजनें अनेक । सामरस्यफळप्राप्ति
॥ ६९ ॥ आतां असो हें साहित्य । देहाभिमानीं न मनी सत्य ।
जेणें वेदें प्रकाशिला प्रपंच अमिल्यं । तेणें च शेखीं निरशिला ॥७०॥ सेव-
टिल आश्रम संन्यास । तेथें काम्यकर्म देहभ्रम भेदाचा न्यास । स्वयमात्मा
स्वप्रकाश । अखंडानंद अद्वय ॥ ७१ ॥ त्रिपदा वाक्याचें विवरण ।
जीवेश्वर ऐक्याचें कारण । स्वसवेद्य आत्मा आपण । विश्वरूपें स्वरूप ॥७२॥
हा विशेषीचा श्रुतिसिद्धात । प्रत्यक्ष असतां विद्वद्विदित । मिथ्या भेद
स्वकपोळकल्पित । द्वेष दोषदायक ॥७३॥ याकारणें प्रामाणिक । स्वसांप्रदायी
स्यानर्दे निःशंक । तिलकधारणादि कर्म सकळिक । सुखें करूत सुव्रत ॥७४॥

१ तुलसीवृंदावनांतील माती कपाळी लावणें २ द्वारकेतील. ३ केल्यापासून.
४ दासबोध ६ ४-२४. ५ वेद हेंच ब्रह्मस्वरूप, तेव्हां वेदांचें संपूर्ण ज्ञान ज्याला
ज्ञालें तोच खरा ब्रह्मज्ञानी. ६ प्रल्हादाचा मुलगा, किंवा सूर्य अगर चंद्र. ७ व
त्यांच्याप्रमाणें जे असतील ते पुढें पावणार ही नाहींत. ८ सूर्याचा. ९ ज्या. १०
बहुतप्रकारें. ११ त्याग.

वैष्णव शांभव ब्राह्मण । ब्रह्मरूप श्रुतिप्रमाण । ब्रह्मस्वरूप शिव नारा-
यण । सहज सद्भाव परस्परें ॥ ७५ ॥ आतां मिथ्या देहाभिमान असो
परता । भगवद्भक्ताचारीं न सरतां । सर्वस्वानंदें समरसता । कथानुसं-
धान परिसावें ॥ ७६ ॥ अभ्यंगीं सुतकीं रात्रीं । विवाहीं पुत्रजर्मीं
पवित्रीं । गोपीचदन वर्जावें सर्वत्रीं । तत्संपर्क सप्तकुळशाहक ॥ ७७ ॥
भस्मत्रिपुंडू अंगुष्ठ अंगुळी । द्वादशांगुळ रेखावा चंद्रिकेवें भाळीं ।
अष्टांगुळ मध्यम चतुरगुळीं । अधम त्रिपुंडूरेखन ॥ ७८ ॥ त्रिपुंडू अथवा
ऊर्ध्व पुंडूरेखन । करावें आरिसा अथवा जळीं पाहोन । तयाचें फळ
अति गहन । परम पद तो पावे ॥ ७९ ॥ अन्यथा आदर्श पुण्यदा-
यक । एकादश्यादि वर्ज्य तिथीविण सकळिक । जळीं रूप पाहातां दरि-
द्रपातक । सवस्त्र जळीं रिघावें ॥ ८० ॥ दडाकार ऊर्ध्व पुंडू रेखावें
भाळ । नासामूळमारभ्य आंबाळ । एकांगुळ ध्यगुळ त्रि चतुरगुळ । विस्तार-
प्रमाण प्रसिद्ध ॥ ८१ ॥ वशपत्राकार बाहूचा ठायीं । पद्मपत्राकृति
हृदयीं । शेषदीपकळाइव पक्षांतरार्ध्याइ । अन्य प्रकार हि बोलिले ॥ ८२ ॥
शुक्लपक्षीं केशवादि द्वादश नामीं । कृष्णपक्षीं सकर्षणादि नेमीं । तिलक-
धारण करावें संध्यमीं । विष्णुभक्तीं प्रेमळीं ॥ ८३ ॥ तत्र अंगुळिकां
फळश्रुति । अनामिकां अन्नदा प्रेदेशिनी मुक्ति । अंगुष्ठ पुत्रद
हे शास्त्रोक्ति । मध्यमां पुष्करी भवेत् ॥ ८४ ॥ नखें रेखू
नये तिलक । ऊर्ध्व पुंडूविण शवतुल्य मस्तक । तें देखिल्या
पुण्यवंत धार्मिक । तिहीं सूर्यावलोकन करावें ॥ ८५ ॥ हा वैष्णवांसी
विधि जैसा । तैसा च शांभवांसी परियेसा । भस्मोद्धारणेंविण अप-
वित्र पुंसां । जीत च प्रेतवत् अपवित्र ॥ ८६ ॥ भस्मोद्धारणागस्पर्ष

१ मागें न सरकतां, त्याग न करितां २ चंद्राच्या कोरीप्रमाणें. ३ आरसा.
४ केशपर्यंत. ५ द्वांगुळ=दोन बोटांनीं. ६ वेळूच्या पानाच्या आकाराप्रमाणें. ७
दिव्याच्या ज्योतीप्रमाणें. ८ दुसऱ्या स्थळीं. ९ इन्द्रियनिग्रह करणारानें. १० हाताचें
बोट. ११ करगळी जवळचें बोट. १२ तर्जनी चिंवा आगळ्या जवळचें बोट.
१३ मधलें बोट. १४ पुष्कर ह्यणजे तरवारीचें म्यान किंवा पिजरा, ह्यणून
पुष्करी=सरक्षण करणारें. १५ पुरुष.

विभूति । लागतां विमानीं बैसले राक्षसादि दुर्मति । तैसैं च शंखच-
 क्रांकतिलककृता आकृति । उत्तम गति पावले ॥ ८७ ॥ शिव-
 स्मरणें भस्मधारणेंविण । अपवित्र पिंड आणि प्राण । तयासी देखतां
 शिवस्मरणेंविण । शुद्धि नाहीं सर्वथा ॥ ८८ ॥ स्वस्वसांप्रदायरोचनार्थ ।
 पक्षप्रशसा यथार्थ । भागवताप्रति व्यर्थ । भेद अभेद प्रबोधें ॥ ८९ ॥
 शिवा विष्णुचा एक पिंड । अभेदीं कैचें भेदबड । ह्यणौनि ऊर्ध्व पुंड्रा-
 वरी अखंड । त्रिपुडू लाविती शास्त्रता ॥ ९० ॥ सुगंधादि चदनति-
 लकावरी । भस्म लावावें नित्य निर्धारिं । नाना अष्टगंध जाले परि ।
 भस्मावरी लाऊ नयेति ॥ ९१ ॥ चदनादि सुगंध निषेध । तो गृहस्थ-
 विषयो नव्हे अन्याश्रमबोध । चंदनें उभय पुंडू शुद्ध । ऊर्ध्व पुंड्रावरी
 त्रिपुडू ॥ ९२ ॥ अथ विभूति उपनिषद्द्वर्णिता । अग्निहोत्र विरजाहोम
 औपासन समुद्भूता । समिधोग्नि पाचनाग्नि दावाग्नि विल्याता । षड् स्थळस्था
 विभूति ॥ ९३ ॥ वर्णत्रयासी अग्निहोत्र विरजाहोम विभूति । गृह-
 स्थासी औपासनस्थिता निश्चितीं । अग्निकायोंद्भवा ब्रह्मचारिया शूद्रा-
 प्रति । श्रोत्रियागार पाचनाची ॥ ९४ ॥ वाडवाग्नि समुद्भवा ।
 इतरां प्रशस्थ सर्वां शांभवा । महारुद्रादि सद्या पूर्व देवर्षि यज्ञजा
 अपूर्वा । मृदु शुभ्रा द्विर्जां लावावी ॥ ९५ ॥ विभूतिविले-
 पनविधि वामकरिं । भस्म घेऊनि दक्षण झाकावा वरी । अग्निइत्यादि
 मूळ मंत्रोच्चारिं । अस्त्रमंत्रें दिग्बध करावा ॥ ९६ ॥ स्नानांतर शुक्लवस्त्र-
 परिधान । त्यानंतर जळें मर्दूनि त्रिपुंडूलेपन । मध्यान्हीं चदनान्वितभस्म
 हें वचन । सायान्हीं भस्म केवळ ॥ ९७ ॥ तत्र प्रयोग पूर्वोक्त प्रकारें
 भस्म घेऊनि पाणितळीं । वरी दक्षण सपुटिका करूनि तत्काळीं ।
 पूर्वोच्चरित पुण्यतियौपर्यंत मंत्र मजुळीं । सर्व सकल्प करावा ॥ ९८ ॥
 मम आत्मशुद्धीदेहशुद्धीकारणें । विभूतिस्नान करितसे भस्मधारणें ।
 विभूतिमंत्रास पिप्पलऋषि रुद्रदेवता गायत्रीछंद येणें । भस्मधारणे

विनियोगः ॥ ९९ ॥ शुद्ध स्फटिकसकाशा एकमुखी । चतुर्भुजा मृग-
 शृगधरा शिवसखी । सर्वपापोद्भवशमनी वेदबंधा ध्याऊनि सुखी । भस्म-
 धारण करावें ॥ १०० ॥ जळ स्थळ अग्नि आकाशादि सकळ । निश्चयेंसीं
 भस्म या मंत्रें केवळ । रुद्रमंत्र प्रणव गायत्रीमूळमंत्र प्रेमळ । शिवनामें
 षडक्षरें ॥ १ ॥ यथोक्तप्रकारें प्रति अगीं विभूति । प्रतिमंत्रें लावावी
 मंत्रवतीं । मंत्रअभावे भाविकाप्रति । शिवनामस्मरणें सर्वकाळ ॥ २ ॥
 अनामिका तर्जनी द्विअगुळीं देखा । पुनः अगुष्टें वोढावी मध्यें रेखा ।
 पक्षातरें मध्य त्रिअगुळिका । त्रिपुंड्रेखनीं प्रशस्था ॥ ३ ॥
 शिवस्वरूप त्रिगुणातीत । त्रिगुण शिवमय शिवबोधें सदोदित । त्रिगुण
 चिद्विलासता भासत । निराभास जें चिद्धन ॥ ४ ॥ मिथ्याभास प्रप-
 चजाळ । मिथ्या ह्याणिजे नाहीं च केवळ । नाहीं च तें भासेलि काय
 सकळ । भासाभासें शाश्वत ॥ ५ ॥ जें मृगजळ देखिजे सावकाश । तें च
 भासाभासें सूर्यप्रकाश । तैसें विश्वाभासें स्वप्रकाश । परब्रह्मस्वरूप
 ॥ ६ ॥ ब्रह्म निश्चळ परि चळणचाळक । जैसा निष्क्रियता चेष्टवी
 लोहचुबक । गगनाऐसें च परि सघन सचेतनात्मक । स्वसवेद्य सदोदित
 ॥ ७ ॥ अद्वैत अनंत सगळें । सगुणनिर्गुणत्व न निवडे वेगळें । जैसें
 आहे तैसें च असे उणें आगळें । न घडे तये अभेदीं ॥ ८ ॥ तेथें
 तद्विवर्त लीलां विलासतां । तो तन्मय च कीं तत्वता । असो अखडत्व न
 खंडतां । त्रिपुटी तद्रूप तन्मया ॥ ९ ॥ आतां अकार उकार मकार ।
 अनामिका मध्यमा तर्जनी साकार । त्रिमातृकामय उँकार । तन्मय त्रिपुंड्र
 रेखिजे ॥ ११० ॥ उँकार ब्रह्मरूप । देवत्रय वेदत्रय तद्रूप । त्रिविद्या
 त्रिपदावाक्यस्वरूप । त्रिपुंड्रविभूति तन्मय ॥ ११ ॥ भस्मत्रिपुंड्रेविण
 धिग्माळ । शिवालयेंविण धिग्राम अमंगळ । देवतार्चनादि सर्व कर्म
 निर्फळ । भस्मधारणेंवांचूनि ॥ १२ ॥ भस्मधारणेंविण आकृति । सर्वथा
 अवलोकूं नये संतीं । तद्रुहींचें जळ सुरासम क्षितीं । तदन्न गोमांसतुल्य तें
 ॥ १३ ॥ तैसें च स्वतंत्र शिवार्चनेविण गोवधपाप । हा परस्परें वेदरहित विवाद

विष्णु । परि कोणें येणें यातना भोगिल्या भेदद्वेषरूप । तो नारकी
 पुराणी ॥ १४ ॥ भस्मभाळ शिवभक्त युत । भोजनीं पक्ति होय पुनात ।
 विशेष रुद्राक्षमाळाभृत । तो रुद्रतुल्य नाहीं नाहीं सशयो ॥ १५ ॥
 शिवस्मरणें शिवरूप अतरीं । तद्विभूति तद्वक्षधारणें तन्मय बाहेरीं ।
 अतर्बाह्य सघन शिव निर्धारीं । ह्यणौनि शिवरूप शांभैव ॥ १६ ॥
 सर्वदोषदहन सर्वपुण्यपावन । ब्रह्मादिकां अगम्य भस्ममहिमान । दोष-
 द्विजशवावरी चालतां श्वान । भस्मचवडे उमटले ॥ १७ ॥ तेथें यम-
 दूतीं धरूनि नेतां जीव । शिवगणीं घातली धांव । विमानीं वाहोनि
 गौरव । दिव्यदेहें नेला शिवपदा ॥ १८ ॥ ह्यणौनि भोळे भक्त सदा-
 शिवाचे । विधान नेणती भस्ममत्राचें । तरी शिवनामसंजीवनमत्राचें ।
 तेणें भस्म लावावें ॥ १९ ॥ मत्रविधीचा धरूनि हट । नव्हे ह्यणती रुक्ष
 कर्मठ । तरी दंभाचारविधानें षठ । पावला शिवपद ॥ २० ॥ विधि
 नेणतां हि प्रेमळ । शिवपद पावले तत्काळ । ज्याच्या कथा परिसतां
 शर्मळ- । सागरीं तरिजे आतां हि ॥ २१ ॥ अनन्यभाव शकरचरणीं । अभाव
 मत्राभ्यासकरणीं । आतां बोक्कू बैसावें तरी मरणीं । गाठि आणि स्वर न
 बैसे ॥ २२ ॥ तरि काय बहिर्मुखाच्या च बोलें । भजन साडावें आपुलें । शिव-
 नामसामर्थ्य हि कळलें । त्याचा काय अपराध ॥ २३ ॥ काय वरवर्णा-
 कृति आद्या । काय श्रुति स्मृति पुराण विद्या । जे सुखीं शिवनाममाळिका
 सद्या । तदन्य धन्य कोण त्रिभुवनीं ॥ २४ ॥ जैसा उँकार मातृ
 काचें अधिष्ठान । तैसें च शिवनाम मत्रसंजीवन । तेणें करितां भस्म-
 लेपन । काय महिमा उणावे ॥ २५ ॥ उणें दुणें सरलें आतां । शिव-
 स्वरूप हृदयीं ध्यातां । शिव च होइजे स्वतां । विभूतिधारणकारणें
 ॥ २६ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । सदाचारनिरोपण ।
 भस्मधारणमहिमावर्णनं । सक्षेपोन्नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ७१ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो विश्वातीता विश्वव्यापका । नमो विश्वरूपा विश्वात्मका ।
 जरि स्रजिलें च नसतें विश्वाका । तरि कोण जाणते हा महिमा ॥ १ ॥
 आतां विश्वभान हि साचासारिखें । जरि साच च असतें तुजहूनि
 पारिखें । तग्नि घडोनि येतें आन सारिखें । तुझी अद्वैतता भगती ॥ २ ॥
 आत्म विवर्त आत्मरूप । तें आर्षेआप अनुभविलें स्वरूप । तथा
 स्वानदें कोंदलें अमूप । अनताकाश अखड ॥ ३ ॥ ब्रह्म जैसे आहे
 तैसें च असतां । विवर्तरूपीं अभिनव सत्ता । ब्रह्मानुभव प्रगटला
 नसतां । नसतें च जीवत्व स्वप्नवत ॥ ४ ॥ तेथें कर्मफळ सुखदुख-
 भोग । नाथिलें च भोगिता सिणे मिथ्यामय जग । तेथींचें च सर्वा
 वर्ततां संत महाभाग । ब्रह्मभूत ब्रह्मअनुभवे ॥ ५ ॥ जैसा कांडोवाडीं
 कनकदड । समान सरळा अखंड । तैसें ब्रह्म अनंत ब्रह्मांड । भासा-
 भासें हि सदोदित ॥ ६ ॥ जैसा एक वृक्ष मूळार्शीहूनि पाहातां । भासे
 एकता आणि अनेकता । परि तथाची जे एकात्मता । ते नव्हे अन्य
 सारिखी ॥ ७ ॥ आतां ब्रह्मविवर्तींचा ब्रह्ममय जीव । तथासी ब्रह्माधिष्ठानाचा
 अनुभव । तें स्वतसिद्ध च ब्रह्म एव । हें च अनन्य प्रणम्य ॥ ८ ॥
 पूर्व प्रकरणीं तिलकधारण- । विधीचें जालें निरोपण । आता ब्रह्मसूत्रादि
 स्वधर्मकर्माचरण । ब्रह्मरूप परिसा ब्रह्मज्ञे ॥ ९ ॥ स्नान सध्या अध्ययन
 आधीं । करूनियां अत्रुटित ब्रह्मसूत्रें सुधी । चातीवरी कातावे यथा-
 विधीं । स्त्रीकृत राहाटकृत निषिद्ध ॥ १० ॥ शुद्ध सूत्र एक पदरें ।
 चतुरंगुळिका वेष्टूनि पुरें । षण्वति सख्या त्रिगुणाकारें । मग तें च
 तिपदरें वळलें च वळावें ॥ ११ ॥ प्रक्षाळूनि शुचि स्थळीं । नद्या-
 दिकीं हरिहर देउळीं । नव पदरात्मक सरळी । एकाकार अखड ॥ १२ ॥
 ते नव पदरीं नव देवतें साचार । ब्रह्मा विष्णु शिव समीर । सोम सूर्य

१ उत्पन्न केले. २ विश्व हीच कोणीएक नाटकाची रंगभूमि. ३ परोक्ष,
 धन्मुख. ४ लटकें. ५ ब्रह्मज्ञ. ६ न तुटलेलें, अखड. ७ शाण्वत (९६) ८ वायु.

पितृ ॐकार । देवपक्षांतरं द्वादश ॥ १३ ॥ ब्रह्ममय ब्रह्मसूत्र । ब्रह्म-
 ग्रथि त्रिगुणत्वीं तत्र । ब्रह्मज्ञ ब्राह्मण एकत्र । ब्रह्मरूप अखण्ड ॥ १४ ॥
 नाभिपासूनि ब्रह्मरत्रपर्यंत । ब्राह्मणासी ब्रह्मसूत्र उचित । ऊर्ध्व आयुक्षय
 आंध तपक्षय होत । यालागीं नाभि प्रमाण ॥ १५ ॥ अद्वैती द्वैतकोश
 त्रिगुणता । व्यष्टिसमष्टिरूप लघुदीर्घता । पोटीं सेवट जिरऊनि ब्रह्म-
 ग्रथिता । द्वैतनिराशं अद्वैत यज्ञोपवीत ॥ १६ ॥ श्रौतस्मार्तकर्मीं सज्जनीं ।
 यज्ञोपवीतें धरावीं दोनी । तृतीय उत्तरीं चतुर्थ वसनी । अभावता
 धरावे ॥ १७ ॥ पुत्रकामे पंचम । धर्मकामे ते अष्ट नेम । आयुःकामे
 धरावीं परम । बहु यज्ञोपवीते ॥ १८ ॥ गृहस्थे एके यज्ञोपवीते । जप-
 होमादि कर्मधर्माते । जे जे केले त्या श्रमाते । निर्फळता तत्वता ॥ १९ ॥
 जनक जेष्ठ बहु असतां । उत्तरी योगेपट् तर्जनीं रजता । धरू नये
 सर्वथा शास्त्रता । चित्रासन पादुकारोहण ॥ २० ॥ पडले तुटले यज्ञो-
 पवीत । तारि स्नानपूर्वक मंत्रयुत । नवीन धरावे प्रत्येके मंत्रित । अन्यथा
 एके त्रुटिते सर्व हि ॥ २१ ॥ यज्ञोपवीतेति मंत्रोच्चारे । घालावीं दक्षण
 हस्त पुरःसरे । विक्रितादि अयुक्त निर्धारें । धरू च नयेति धार्मिके
 ॥ २२ ॥ ब्राह्मण ब्रह्मसूत्र विक्रय करी । तो पतित सर्वप्रकारीं । ब्रह्मसूत्र
 दे ब्राह्मणासी तारि । ब्राह्मण्य तेणें अर्पिलें ॥ २३ ॥ सूत्रप्रक्षाळन परिसा
 धार्मिक । तैत्रै मैत्र कठ कण्व चरक । वाजसनेयीं कठीचे काढून निराक ।
 सुखे प्रक्षाळूनि घालावीं ॥ २४ ॥ बन्हंच सामगादि यज्युशाखींहीं ।
 कंठीचे काढू च नये तिहीं । उपवीत करून प्रक्षाळावे पाहीं । अन्यथा
 पुनः संस्कारें शुद्धता ॥ २५ ॥ इति यज्ञोपवीतधारण । आता सध्या
 परिसा प्रवीण । अहोरात्रीचे सधि सूर्य नक्षत्रेविण । ते सध्याकाळ आणि
 मध्यान्ह ॥ २६ ॥ सूर्योदयापूर्वीं त्रि घटिका । उत्तमा सतारका मध्यमा
 लुप्ततारका । अधमा सूर्यसहिता आवधि आइका । सूर्यदर्शने समाप्ति

१ मस्तकापर्यंत. २ यांपेक्षा मोठे असले तर. ३ कमी ४ योगासन करा-
 वयाचे वेळीं अगावर जे वस्त्र टाकतात ते. ५ एक तुटले असले तरी सर्व नवीन
 घालावीं. ६ विकृत आणलेलीं. ७ तैत्तिरीय. ८ मैत्राणी. ९ बहुश्रुच=श्रुग्वेदी.

॥ २७ ॥ सायसध्या उत्तमामध्यमाधमा । सूर्यसहिता अस्तगता
 नक्षत्रसमा । मध्यान्ह प्रत्यक्ष च काय सीमा । सध्यास्थळ फळ
 आतां ॥ २८ ॥ प्राची ना उदीर्घ्यां ग्रामाबोहेरि । नद्यादिकीं अथवा
 स्वागारीं । सध्या करावी प्रयत्नेकरी । यथाकाळीं ब्राह्मणे ॥ २९ ॥
 गृहीं फळ एकगुण 'गोष्ठीं दशगुण । तीर्थीं वीसगुण नदीं शतगुण ।
 गंगा सहस्रगुण अनंतगुण । श्रीविष्णुसमीप सध्या हे ॥ ३० ॥
 कदाचित प्रमादे अनृत मद्यगध । दिवानिद्रा मैथुन सम्मध । वृषळान्-
 प्रतिग्रही करी शुद्ध । बहिसध्या हे तत्वता ॥ ३१ ॥ सध्याकल्प अपार ।
 यथापद्धति सक्षेपाकार । शुद्ध पाठ स्वरीत उच्चार । अर्थावबोध अति
 धन्य ॥ ३२ ॥ केशवादि आचमन अगस्पर्शन । ऊर्ध्वकेशीति शिखा-
 बधन । प्राणायाम प्रणवचितन । यथोक्तप्रकारे करावे ॥ ३३ ॥ दक्षिण
 नासापुटे आकर्षन । वामेकरूनि शनीःशनी विसर्जन । दोन्ही पर्णा-
 ळिकापीडने निरोधन । प्रत्येकीं गायत्री त्रयावधि ॥ ३४ ॥ कनिष्ठिका
 अनामिका एकीकडे । अगुष्ट एकला एकीकडे । घ्राणनिरोधासी हे च
 दोहीकडे । तर्जनी मध्यमा अप्रयोजका ॥ ३५ ॥ दशप्रणवयुता गायत्री
 प्राणायामासी । न्यास मुद्रा बीजाक्षरासी । ऋचा लेहो नयेति ग्रंथासी ।
 अवलोकित्ती सर्व हि ॥ ३६ ॥ सूर्यश्चेति मंत्रे आचमन । करूनि
 करावे दर्भविसर्जन । पुनर्दर्भ करीं घेऊन । मार्जन तनूसी करावे ॥ ३७ ॥
 गंगा वापिका तडाग नदीसी । हस्तोदके करू नये मार्जनासी । पात्रस्थ
 अथवा वामकरस्थ तोर्येसीं । गृहीं मार्जन करावे ॥ ३८ ॥ दक्षिण
 हस्तीं जळ घेऊन । दृपदेति मंत्रे नासाग्री नेऊन । पापपुरुषनिमर्जन
 कल्पून । न पाहोन वामे टाकावे ॥ ३९ ॥ ऋतचेति ऋचीं अधमर्षण ।
 त्रि आचमने करूनि सूर्यार्पण । तीनि अर्घ्य द्यावे आपण । उभे राहोनि
 अंजुळीं ॥ ४० ॥ तेजोरूप दक्षिण नासाबिल्लें । मूर्ध्नींसी न्यावे मंत्रमूळें ।
 ते पुण्यस्वरूप तेजाळें । प्रणवाख्य प्रसिद्ध ॥ ४१ ॥ जळांजळी मूर्ध्नि-

१ गोठणात. २ अधार्मिक किंवा शूद्राचे घरचे अन्न घेणे. ३ इडा व
 पिंगळा या दोन्ही नासापुटनाड्या दाबून धरून. ४ निमज्जन=बुडी मारणे.

पर्यंत नेऊन । प्रणवपूर्वका गायत्री जपेन । प्रत्येकें तें मंत्रजीवन ।
ऊर्ध्व टाकावें त्रिवार ॥ ४२ ॥ तें अर्घ्यतेज वज्ररूप । राक्षस मारू
जाव सूर्यासमीप । पुनरपि थेऊनि आपेंप । मंत्रें स्थापावें स्वस्थानीं
॥ ४३ ॥ रक्षो वधदोषक्षयाकारें । आसावेति मंत्रें दक्षण करें । जळ
फिरऊनि पृथ्वी प्रदक्षिणार्थ स्वशरीरें । शरीरप्रदक्षिणें शुद्धता ॥ ४४ ॥
यानंतरें सकल्पपूर्वक आवाहन ध्यान । विध्युक्त गायत्रीजपविसर्जन ।
बहिर्जानुवोष्टलघन व्यग्रमन । जप व्यर्थ कारक ॥ ४५ ॥ प्रार्थना
वदन स्वस्थानप्रेरण । यथोक्त मंत्रां ब्रह्मार्पण । स्वजन्मनामशर्मन् उच्चारण ।
त्रिराचमन करावें ॥ ४६ ॥ त्रिकाळ सध्या प्रत्येकाकारें । यथोचित करावी
द्विजवरें । तर्पण करूनियां आदरें । देवतार्चन करावें ॥ ४७ ॥ 'दिवो-
दितें कर्म बोलिलीं । ते प्रमादास्तव राहिलीं । तरि रात्रौ प्रथम प्रहरीं
पाहिजेति केलीं । कर्मत्यागें नरकपात ॥ ४८ ॥ नरकार्णवीं उभय
कुळींचे । पूर्वज निर्मज्जत असती ज्याचे । ते स्वर्गाप्रति येती साचे ।
पुत्र करितां हरिपुजा ॥ ४८ ॥ तो पुजाविधि अपार । वैदिक मिश्र
तांत्रिक त्रिप्रकार । भक्तासी पाहिजे निर्धार । हरीची आवडी अतरां
॥ ४९ ॥ मग भलता चि एक पदार्थ । पत्र पुष्प फळ तोय तो च
समर्थ । विश्वासेवीण सर्व हि व्यर्थ । नाना द्रव्यसंभार ॥ ५० ॥
भक्त्या संतोषे भगवत । नतुगणीं तो अनत । हा मुख्य प्रकारें सिद्धांत ।
भावें भेटे श्रीहरि ॥ ५१ ॥ तें प्रेमसुख न ये सांगता । अतरांचें अतरज्ञ
जाणे स्वतां । अवकाश करूनि हि सांगों जातां । अनिर्वाच्य कैसें
बोलावें ॥ ५२ ॥ यथे प्रत्यक्षासि काय प्रमाण । जेथे प्रगटला नारा-
यण । तो च प्रेमळातःकरण । अन्यथा यथा संसिद्धि ॥ ५३ ॥ असो
वेदकरूनि जैसी विप्रता । तैसी च प्रेमकरूनि भक्तता । यदर्थी विधि-

१ ही ओवी मुळांत मागाहून लिहिलेली आहे २ वुचकळ्या खात असतील.
३ मुळ स्वभाव, जन्मसिद्ध गुण. ४ जो वेद जाणतो तोच खरा विप्र, किंवा
द्वेषूनच त्याला विप्र असें ह्मणावयाचें, त्याप्रमाणें ज्याच्या ठिकाणीं परमेश्वराविषयी
अनन्य प्रेम आहे तो च खरा भक्त.

निषेधता । काय हो प्राप्त पुरुषासी ॥ ५४ ॥ कृतार्थ व्हावया जन ।
 बोलिलें पाहिजे हरिहरभजन । तेव्हां तरि विधिविधान । निरोपिलें च
 पाहिजे ॥ ५५ ॥ स्थावर अथवा जंगम लिंग । शाळग्राम प्रतिमा
 श्रीरग । धातु शिळा दारू सुरग । चित्रीचीं लिखितादि ॥ ५६ ॥ अष्ट
 प्रकार प्रतिमा । ज्या बोलिल्या आहेति निरोपमा । त्यांत याचया पूजना-
 नुक्रमा । श्रवण करा पुण्यदायका ॥ ५७ ॥ सांगोपांग षोडशोपचार ।
 अथवा यथाशक्त्या भक्तिपुरस्सर । अवचक अनन्य अभ्यतर । पुजा-
 द्रव्य सिद्ध करावें ॥ ५८ ॥ यानतरे देव स्मरोनि । सुखें बैसावें स्थिरासनीं ।
 प्राङ्मुख कां उदङ्मुख पूजनीं । प्रेमें पूरित मानसें ॥ ५९ ॥ सद्य सुवासमि-
 श्रित तुळसी त्रिल्व पुष्प फळ । निर्मळ तीर्थीचें अथवा वस्त्रपूत जळ ।
 वेगळाले पानीं योजावें अनुच्छिष्ट केवळ । यथोक्त समर्पणार्थ ते ॥ ६० ॥
 आसन अर्घ्य पाद्य स्नान अचमन । अभिषेकद्रव्यें जे काळीं जें उत्पन्न ।
 पचामृतावेगळीं हि युक्षनारिकेळजीवन । आदिकरूनि यथोक्तें ॥ ६१ ॥
 वस्त्रसूत्र गंध परिमळद्रव्यें । अळंकार सुमनें काळोद्भव्यें । दशांग धूप
 गुग्गुळ घृतप्लुत सुसेव्यें । धूमरूप सुवास ॥ ६२ ॥ धूम अपवित्र
 सर्वत्र वर्जिला । तो च सुसुष्टप्रकारें हरिसेव्य जाला । जैसा कामरूप
 देहो निंदिला । तो च सुभक्त्या जाला राममथ ॥ ६३ ॥ शुद्ध तन्मय
 वृत्ति अविकल्प । प्रदीप्त सुप्रकाशता दीप । अनुमोदनें अखंड पुण्यरूप ।
 सुरत्न ज्योति कर्पूर ॥ ६४ ॥ नैवेद्य षड्रसगर्भ चतुर्विधे । अन्न
 पचामृतादि रसेंसीं विविधें । मद्यें सुगंधें सुस्वादें प्रसिद्धें । अथवा जे शक्ति-
 सारिखी ॥ ६५ ॥ सुवासित सुसीतळ । आतृषापर्यंत अर्पावें जळ ।
 जें जें देवाभक्ता प्रियतर केवळ । तें अर्पावें भगवता ॥ ६६ ॥ आच-
 मन शुद्धाचमन । करोद्वर्तन फळें सवसन । त्रयोदश गुण गहन ।
 तावूळ अर्पावें देवा ॥ ६७ ॥ पुजापूर्णार्थ दक्षणा । समर्पावी यथेष्ट
 कमळेक्षणा । वदन प्रार्थना प्रदक्षिणा । नृत्य गीत सुवाद्य ॥ ६८ ॥

१ स्वयम्भ. २ स्थापना केलेले. ३ निरपेक्षपणानें. ४ कालोद्भवें. ५

शंख चक्र गदा कौमोदकी । धनुष हळ मुषळ आयुधाकीं । श्रीवत्स
 वैजयती कौस्तुभादिकीं । पूजन हरिप्रीत्यर्थ ॥ ६९ ॥ नंद सुनद गरुड
 चड प्रचंड । बळ महाबळ मुकुद कुमुदेक्षण अखड । विश्वक्सेन
 बृहस्पति परिवारदेवते उदंड । धृवादिक वैष्णव ॥ ७० ॥ तैसाच
 शांभवीं श्रीसदाशिव । पुजूनियां सहगणपरिवार देव । समस्त
 पुजाधिकारीं शांभव । शिवपुजाशेषे पुजावे ॥ ७१ ॥ यानतरे पुजाग
 हवने । यथोक्त प्रकारे मूळमंत्रे अवदाने । मग कल्पूनिया बळि विधाने ।
 स्तवन करावे सुभावे ॥ ७२ ॥ वैदिक पौराणिक प्राकृत । जे देशीं जे
 भाषा विश्वाविदित । तिने वर्णावे शिव अच्युत । भक्तिभावे सुभक्ती ॥ ७३ ॥
 आतां परिसावे अपराध । जे द्वात्रिंशत्प्रसिद्ध । भगवत्पूजनीं विरुद्ध ।
 वर्ज्य केले भागवतीं ॥ ७४ ॥ उपासनाविरुद्धतिलके पूजन । आसुर-
 काळीं परमेश्वरार्चन । अभक्तपाचित पक्कान्न जीवन । नखस्पर्षयुक्त जे
 ॥ ७५ ॥ कोरे अथवा जीर्णांबर समर्पण । अमौन घर्मलिप्तांग आपण ।
 मृत्पात्रीं धूप दीप समर्पण । वात मूत्र निरोधता ॥ ७६ ॥ अधोवात-
 विमोक्षणीं अनाचमन । दारुकासन कां निरासन । पारखियाचे नेसोनि
 वसन । कां वेष्टन कबळ ॥ ७७ ॥ विष्णुपूजका भर्गद्वेष । भवपूजका
 विष्णुरोष । हा परमापराध महदोष । नरकभागी ते नर ॥ ७८ ॥
 वैष्णवा न पूजिता गणेश कर्पाळी । शाभवा वर्जितां वैनतेय वनमाळी ।
 क्रोधे उच्छेदन पुजा त्रिकाळीं । हे परमापराध प्रत्यक्ष ॥ ७९ ॥
 शिवव्रतोच्छेद विष्णुपरां । विष्णुव्रतोच्छेद शांकरा । या दुर्जना-
 चया हटात्कारा । परमापराध बोलिजे ॥ ८० ॥ सोमवारीं आली
 हरिदिनी । तरी शिवासी हि उपोषन प्रिय तदिनीं । माघ
 फाल्गुन सधिभूत भोजनीं । कोणासी विष्णु भेटला ॥ ८१ ॥ शिव
 विष्णु स्वरूपे अद्वैत । भेद भाविल तो पतित । उभय सतोषक उभय
 व्रत-। रक्षण विचक्षणें करावे ॥ ८२ ॥ एका च देवाची लणावी

१ नांगर. २ देवदाराचा पाट. ३ शिवाचा द्वेष. ४ शिव. ५ गरुड.
 ६ हृदाची कृति.

अनन्य सेवा । तरि हें सर्वथा न बडे कळीं च या जीवा । देहो विकिला
 हीना मानवा । स्त्रीदेवें कामकिकरें ॥ ८३ ॥ विक्रय सेवा पापप्रतिगृह
 जोडी । न करुनि काय करिती बापुडीं । पाई पडली परिग्रहवेडी ।
 सुटका कैची आजन्म ॥ ८४ ॥ यालागीं भलतेणें प्रकारें । कुटुंबभरण
 कीजे नरें । तत्पापपरिहारार्थ भक्ति सादरें । तेथें भेद द्वेष न करावा
 ॥ ८५ ॥ यद्यपि जो वज्र पाखडें करी । तो परमापराधी शास्त्रांतरीं । जैसा
 कल्पतरुतळीं कल्पना करी । करटा निर्फळत्वे दडाची ॥ ८६ ॥ असो
 आतां अन्यापराध परिसावे । जो रजश्वलाभाषणें मूढ भावें । अध-
 कारीं हरिहरा शिवे । वाम करीं धरुनि स्तंपन करी ॥ ८७ ॥ अघृत
 गुग्गुळ का केवळ घृत धूप । का यथोक्त हि वस्त्रपात्र वातें समीप ।
 समपर्लि तो अपराधरूप । अन्य पक्ष परिसावा ॥ ८८ ॥ वहन
 वा पादुकासी देवाल्या गमन । उच्छिष्ट अशौच भगवद्ददन कां
 अवदन । एके हस्ते नमन अप्रदक्षिण पादप्रसारण शयन । भूमीं कां
 मंचकीं सन्मुख ॥ ८९ ॥ अनिवेदित अप्रसाद भक्षण । मिथ्या भाषण
 उच्च भाषण । अप्रेमरुदन जल्प अग्रह अनुग्रह निग्रहण । क्रूर भाष्य
 स्त्रियेसी ॥ ९० ॥ कबळा प्रावरण परनिंदास्तुति । रुक्ष वाद अधोवायु
 विमोक्षण गति । शक्त असोनि गौण उपचार पूजेप्रति । काळोद्भव
 भोग्यादि वचना ॥ ९१ ॥ देवाकडे पृष्टि निंदापरासी विवाद ।
 गुरूसी मौन धरी जाणोनि कर्मवाद । सद्गुरूसी मज सर्वथा नाहीं
 भेद । सर्व प्रकारें सर्वथा ॥ ९२ ॥ एव प्रकारें अपराध बोलिले । ते
 धार्मिकीं पाहिजेत वर्जिले । जेणें भगवत संतोषे तें केले । पाहिजेति
 नियम सज्जनीं ॥ ९३ ॥ साडूनियां भेदद्वेष । अपराध वर्जितां अशेष ।
 कांहीं घडती जे शेष । ते नामस्मरणें निरशती ॥ ९४ ॥ हरिभजन
 पूजन नामोच्चार । यत्किंचित भलता एक प्रकार । वैशें अवैशें विधीं
 अविधीं नर । घडोनि येतां कृतार्थ ॥ ९५ ॥ एव प्रकारें देवार्चन

बोलिलें । आतां वैश्वदेव अतिथीपूजन आरभलें । मग आपुलें भोजन
 ॥ ९६ ॥ वैश्वदेव बोलिला त्रिकाळ । पंचसूनादोषदहनमूळ । कडन
 पेषन संमार्जन इधन जळ । इतुका जीवहिंसा घडे ॥ ९७ ॥
 अहिंसा मुख्य धर्म । तो वैश्वदेवे घडे हें वर्म । हा न करितां अति
 अधर्म । ह्मणौनि केला पाहिजे ॥ ९८ ॥ अन्न कद मुळ फळ शाक ।
 मीळित द्रव्ये परि अवश्यक । अतिथीपूजन तदात्मक । विन्मुख होऊं
 नये तयासी ॥ ९९ ॥ निरग्निक तो नव्हे ब्राह्मण । अग्निहोत्र वर्ज्य पुराण ।
 अग्निहोत्राचा ठाई विचक्षण । वैश्वदेव बोलिले कलियुगीं ॥ १०० ॥
 परस्त्री सोहोदर सन्यासी । मुख्या वर्जिलें सन्यासासी । महायज्ञ गवालं-
 बन मद्यपानासी । देवरोत्पत्ति अन्योत्पत्ति स्त्रीदान ॥ १ ॥ इतुकीं वर्जिलीं
 या कारणें । यथोक्त न चलती ह्मणौनि पुराणें । तत्वता पतन पावती
 येणें । ह्मणौनिया कलियुगीं ॥ २ ॥ वेदीं करावें हा घटाघोष । तें वाक्य-
 सामर्थ्य निर्दोष । पुराणीं विषयव्यवस्था जाणोनि दोष । वर्जिले असे
 कलीमार्जी ॥ ३ ॥ पूर्वीं सर्वस्वदानें अतिथीपूजन । तरि ते दोषे^१ हि
 गृहस्थ अति होते सज्जन । तेणें स्वधर्मसरक्षणाचें मर्जन । नव्हे च
 एकमेकाचें ॥ ४ ॥ येणें काळें तें राहिलें । समयाकडे पाहिजे पाहिलें ।
 कुटुंब वर्जूनियां विहिलें । द्यावें अन्नवस्त्र धनधान्यादि ॥ ५ ॥ तें हि
 स्वशक्तीसारिखें न्यायें । वित्तशाठ्य केवळ करू नये । ऋण घेऊनि धर्म
 करी त्या अन्यायें । महदोष दुर्गति ॥ ६ ॥ गृहस्थ आहे अति दुर्बळ
 सुसीळ । ब्राह्मण कलियुगींचे केवळ । बहुत च आले धरूनि वेळ ।
 तरि एक उठवा शक्तिता ॥ ७ ॥ एक समयो येतो ऐसा हि । अनावृष्टि
 दुर्भिक्षे कांहीं च नाही । तरि वंदनें सुवचनें पुजावे पाही । राम जाणे
 अतरींचें ॥ ८ ॥ अतिथी ह्मणिजे केवळ राम । अतरात्मा तो हि राम ।
 तयाचें सप्रेम घेतां नाम । सर्व सपूर्ण फळ पावे ॥ ९ ॥ आतां असो

१ या ओवींत मुळांत तीन च चरणें आहेत. २ पिसणें. ३ दान देणारा व घेणारा. ४ बुडी मारून पावन होणें. ५ हल्लींच्या काळीं. ६ कुटुंबघोषणापुरतें मागें राखून. ७ धनाची चोरी, अप्रामाणिकपणा.

हे अति प्राठ्यता । अतिथी दोषद पुण्यहा विमुख होता । नाम ग्राम
 गोत्र नेणतां । विष्णुवद्विप्र पुजावा ॥ ११० ॥ अन्य वर्ण आचारभ्रष्ट
 जाले । ते हि जरि यथाकाळीं अकाळीं मार्गों आले । तरि यथाशक्त्या
 तुष्टविले । पाहिजेति अन्नवस्त्रदाने ॥ ११ ॥ ब्रह्मयज्ञ देवयज्ञ पितृयज्ञ ।
 नृत्यज्ञ भूतयज्ञ हे पंचमहायज्ञ । हे प्रत्यह करावे बोलती तत्वज्ञ । अन्यथा
 बोलिजे ब्रह्महा ॥ १२ ॥ ह्यगौनि आधीं अथवा स्वपक्त्या । अतिथीसी
 भोजन पूजन द्यावे भक्त्या । दूरि धरू नये पाखंड अभक्त्या । धरी तरि
 अपमाने ब्रह्महा ॥ १३ ॥ भृत्यमित्रादि पक्तियुक्तासी । स्वये भोजन
 करावे हरिस्मरणे कां मौनेसीं । मौन अन्नदोष न विध्वंसी । हरिस्मरणा-
 वाचूनि ॥ १४ ॥ ग्रासोग्रासीं हरिनामस्मरण करी । आपण जेवी पोटभरि ।
 तेणे संत्रुप्त होय श्रीहरि । अन्नदोषमुक्त अनशनव्रती ॥ १५ ॥ दोष-
 निरशनमात्रं केवळ । इतुके च ऐसे नव्हे नामस्मरणफळ । निर्दोष
 करूनियां अविचळ । परमात्मप्राप्ति देतसे ॥ १६ ॥ भोजन करूनियां
 द्विजहस्ते । पात्रे करुऊ नयेति न्यैस्ते । उच्छिष्टे काढावीं गृहस्थे । पत्नीं
 पुत्रे का शिष्ये ॥ १७ ॥ अर्द्ध वस्त्र नेसे अर्द्ध पाघुरे । भोजनीं तो
 सुरापी निर्धारें । प्रत्यक्ष लवण सेविजे नरें । तरि तो गोमासासी तत्वता
 ॥ १८ ॥ स्वादितार्द्ध पुनः खाय । मोदक फळ मुळ तोय पय ।
 ग्रासशेष उच्छिष्ट अग्राह्य स्वकीय । परिकीया हि अदेय शास्त्रता
 ॥ १९ ॥ भगवत्क्षेप सद्गुरुशेष । तो महाप्रसाद निर्दोष । तो अमानुष्य
 विषयो महापुरुष । सेव्य शास्त्रीं प्रतिपादिती ॥ २० ॥ जेवि सन्या-
 सादि वेदोक्त हि असतां । कलौ वर्ज्य केले तत्वता । तैसी गुरुशेरीं हि
 अन्नसपर्कता । वर्जावीं च कीं विचक्षणीं ॥ २१ ॥ श्रीगुरुतीर्थप्रसा-
 दशेषेविण । शिष्य कृतार्थ नव्हे प्रवीण । आणि उच्छिष्ट द्यावे हें प्रमाण ।
 शिवभाष्य गुरुगीता ॥ २२ ॥ तरि मासप्रत्यम्ना मार्षान्न जैसे । अन्ना-
 तीत गुरुशेष तैसे । अवश्य अगिकारावे ऐसे । पक्षद्वय सरक्षण ॥ २३ ॥

१ ब्रह्मघ्न याचेच दुसरें रूप असावें. २ चाकर. ३ काढवून टाकणें. ४ मास+
 प्रति+अन्ना (आन्नान=प्रत्यावृत्ति) ५ घेवज्याची डाळ.

भगवच्छेष सहजमुक्त । गुरुशेष केलें पाहिजे व्यक्त । कलौ कित्येक गुरु
च करिती ल्यक्त । तेथें सकर होऊ पाहे ॥ २४ ॥ गुरुपरित्यागें होती
नरक । तेथें सकर काय अधिक । परि त्रुणत्वे बाधिजेलि प्रवर्तक ।
हणौनि बोलिलें पाहिजे ॥ २५ ॥ धर्मशास्त्रां अपर्क अथवा स्नेहपर्क ।
अथवा केवळ जें पार्वकपर्क । ते शूद्रापासाव अदुष्ये तेथें कें । शेषदोष
संभवे ॥ २६ ॥ हुरडा वोंव्यादि खेळेंमेळें । अथवा क्षीरौब्धि कीर्तन-
काळें । सेविता काय शेषशमळें । बाधिजेति श्रोत्रिहीं ॥ २७ ॥ असो
येथें च इतुका आग्रह केला । तरि वरकड आचार कोण तो सिद्ध
जाला । हा महाप्रसाद ग्रथीं बोलिला । नीच शेष मागतां मिळेना ॥२८॥
अनाचारवर्णन असो आता । युगधर्मीं येईल स्वभावता । अतिवादिया
बहिर्मुखाच्या हाता । एईल हि कोठूनि ते ॥२९॥ एका पात्रावरी दोनि वेळ ।
भोजन करू नये करऊ नये केवळ । उच्छिष्ट सेऊ नये देऊ नये फळ ।
पाविजे पापाचें ॥ ३० ॥ उच्छिष्ट भोजन करी करविता । ते व्रती सिक्धीं
पितामह तत्वता । उच्छिष्ट भोजन कैरी स्वतां । हणौनि उच्छिष्ट वर्जावें
॥३१॥ अपोशन उत्तरापोशन । पयद्रव्य करितां भोजन । फुरका वाजऊ
नये पतन । नरकीं होय तत्वता ॥ ३२ ॥ हित्तमैत्र न निदिता । भोजन
करावें ब्रह्मरूपता । सायकाळीं हि अतिथीसह स्वता । वैश्वदेव भोजन करावें
॥३३॥ सर्वथा करू नये पक्तिभेद । अगत्य आतुर पथ्यैवाद । एर सर्वत्र सम
श्र्वाद् । आता भोजनपात्रप्रकार ॥३४॥ गृहस्थासी करपात्र मृन्मयपात्र ।
लोहपात्र ताम्रपात्र वटार्क अश्वस्थ अपवित्र । चाद्रायनें होय पवित्र ।
एकवार भोजनें ॥ ३५ ॥ पौलाश पेंद्विनी च्युंते माधैव कंदळी । भोजन
प्रपस्थ ये पचदळीं । उक्त अभावे जे मध्यस्थळीं । अथवा सर्व संकटीं
॥ ३६ ॥ स्वगृहीं सुवर्ण रौप्य काश्य पात्रीं । सुखें भोजन करत श्रोत्री ।
श्वशुर मातुळ गृहेविण पवित्रीं । पर कास्यपात्र वर्जावें ॥ ३७ ॥ असो

१ मूळ जनक. २ कच्चे. ३ तेलांत तळलेले. ४ विस्तवात भाजलेले.
५ दोष नाही. ६ कोठें. ७ पयनैवेद्य. ८ भात. ९ याचा कर्ता पितामह.
१० पुढें ठेवलेले, वाढलेले. ११ ज्यास पथ्य असेल तो जरूर बगळून. १२ स्वाद.
१३ पळसाचीं पानें. १४ पद्मपत्र. १५ आंबा. १६ माधवी=तुळस. १७ केळी.

हैं आहे बहुत । प्रकरणपुष्टयर्थ बोलिलें किंचित । भोजनानंतरें मुख-
शुद्धता निश्चित । शास्त्रचिंता करावी ॥३८॥ वेदाध्ययन अर्थ मनन ।
हरिनामस्मरण हरीचें ध्यान । येणें करिता अन्नपाचन । दोषें पावन ।
एकें च ॥३९॥ रात्रौ संध्यादि हरिकीर्तन । करूनि सुखें करावें शयन ।
अतिधीसी आस्तीर्ण प्रावरण देऊन । हरि स्मरोनि निजावें ॥ १४० ॥
गृहस्थ निमित्तेविण निर्धारिं । पृथक् शय्या जरि तो करी । तरि अशस्त्र
स्त्रीहत्या यथाकाळीं न रमे तरि । भृणहत्या प्रत्यक्ष ॥ ४१ ॥ देव अमर
अमृतपानें । मानव अमर पुत्रसतानें । ह्यणौनि प्रजा रचाविया शास्त्रा-
नुमोदनें । तदर्थ रति तो स्वधर्म ॥ ४२ ॥ एवं प्रकारें गृहस्थाचार ।
वर्णिले सक्षेपाकार । वानप्रस्थ सन्यास अतःपर । अनुक्रमें बोलावें
॥ ४३ ॥ सन्यास वर्जिलासे कलियुगीं । वानप्रस्थ जयालागीं । यासी
चालवेना तरि पतित जगीं । चालवेलि तरि अवश्य ॥ ४४ ॥
गृहस्थाश्रम जो सकाम । तेथें ज्यासी न चलवे नेम । त्यासी वानप्रस्थ
सन्यास भ्रम । कळत कळत का लागला ॥ ४५ ॥ आतां ऐसें ह्यणतील
तीव्र आतुर । इतरा आश्रमाचा कैचा निर्धार । तारि सन्यासियासी प्राय-
श्चित्त कैचें इतर । प्रायश्चित्तें तरी उद्धरती ॥ ४६ ॥ तथापि हि श्रीमत्-
शकराचार्यादिक । ईश्वरावतार जे धर्मधारक । तींहीं अवश्य ग्रहण करावें
तदात्मक । धर्म आतां परिसावे ॥ ४७ ॥ देखोनि पळित्तादिकीं दूषिता
काया । पुत्राचे सांभाळीं करूनि जाया । व्हावें त्रिषवण स्नायी वना जाऊ-
नियां । नखश्मश्रुजटाधर ॥ ४८ ॥ अधःश्यायी ब्रह्मचारी । स्वर्गों हि
देखों नये नारी । पचयज्ञपरायण निर्धारिं । फळमुळाशनीं नेमस्थ
॥ ४९ ॥ भूतकृपालु नारायणपरायण । एकदां अष्टौग्राशीं करावें
प्राणरक्षण । ब्रह्मोपनिषदाचें परायण । ग्राम्य फळें पुष्पें गर्भें वर्जावीं
॥ १५० ॥ अगत्य अभ्यग करावें वनस्नेहें । सीतळोदकीं सुप्रवाहें ।

१ आस्तरण=आंथरूण. २ इतर आश्रम ३ ह्यातारपणामुळें केस पिक-
ल्यावर. ४ ह्वाळीं. ५ त्रि+सवन=सोमरस काढणें व पिणें, किंवा यज्ञयाग.

सर्वथा न लिंपावें तनु स्नेहें । निद्रा आळस वर्जावा ॥ ५१ ॥ परिवर्त
 मिथ्यावाद मृषावाद । सीतवातादि साहावे दृढ । स्मरावा शखचक्रा-
 वजधर गोविंद । अग्निसेवा चांद्रायणादि करावी ॥ ५२ ॥ ऐसें वानप्रस्थ
 आचरतां वनीं । इन्द्रियां विषयवैराग्य जालिया मनीं । मग सन्यासग्रहण
 करावें विद्वजनीं । अन्यथा होय पतित ॥ ५३ ॥ वेदांताभ्यासनिरत
 अविरत । शांत दांत जितेंद्रिय निर्द्वंद्व मोहातीत । निरहकार
 निर्मम कामक्रोधरहित । शमादिगुणसपन्न ॥ ५४ ॥ नग्न अथवा
 जीर्ण कौपीन । मुंडी दडी विवसन । स्वस्वरूपें समाधान । शत्रु
 मित्र असेना ॥ ५५ ॥ एक रात्र ग्रामीं त्रिरात्रि नगरीं । माधुकर करावें
 अनिंदित विप्रागारीं । एकान्न लंपट यति होय तरि । प्रायश्चित्तायुतें शुद्ध
 नव्हे ॥ ५६ ॥ व्हावें त्रिषवण स्नारीं । नारायणनिरामय स्मरावा हृदयीं ।
 प्रणव जपरूप स्वाध्यायीं । ब्रह्मबोध अखडित ॥ ५७ ॥ विप्र लोभास्तव
 यतिप्रति । जरि करी नाना उपचार रीति । तरि तो चाडाळ जाईल
 नरकाप्रति । सर्वकर्मबहिष्कृत ॥ ५८ ॥ करूनि काम्य कर्माचा न्यास ।
 चिंतावा नारायण निराभास । ब्रह्मोपनिषदें वेदांतार्थाध्यास । ब्रह्माहमस्मि
 त्रिपदार्थें ॥ ५९ ॥ तो सन्यासी ब्रह्मभूत । तथा विश्व ब्रह्म सदोदित ।
 युगानुसार जें विपरीत । तें वर्जिलें पुराणीं ॥ ६० ॥ सन्यासी अवलं-
 बूनि राजयोग । यथेष्ट सेवी उपभोग । विवाद औपाधिक प्रसंग ।
 आगम वामकर प्रबोधी ॥ ६१ ॥ मंत्र यंत्र तत्र शक्तिपूजन । पडळ
 यामळ बळिदान । जारण मारणादि विध्वंसन । सांगोनि शिष्य करू
 नये ॥ ६२ ॥ तथाचा शिष्य तो वानप्रस्थ । तथा सन्यास च द्यावा हें
 प्रपस्थ । कीं शाक्त करावे कामरूप गृहस्थ । नरकाप्रति जावया ॥ ६३ ॥
 हा सन्यास बरा कीं गृहस्थाश्रम बरा । जो अद्यापि आहे ऋषेश्वरा ।
 आणि मोक्षसाधन तो ज्ञानद्वारा । ज्ञानजननी हरिभक्ति ॥ ६४ ॥

१ शिबीगाळ करणें. २ असत्य भाषण. ३ व्याजस्तुति. ४ पांच घरीं
 भिक्षा मागणे. ५ शास्त्र, शास्त्राभ्यास. ६ देवीचें पूजन. ७ पडला=देश किंवा
 लोक, मडळी. ८ यामल=जोडी.

संन्यासग्रहणेविण हि मुक्त जाले । शुक्रवामदेवादि श्रुतीं वर्णिले । योगा-
भ्यासें हि बहु तरले । कपिलादि योगेश्वर ॥ ६५ ॥ हरिहरभक्तियोग
सुभक्त । असंख्यात जाले विमुक्त । केवळ हरिहरनामस्मरणे अभक्त ।
दुराचारी हि उद्धरले ॥ ६६ ॥ तेणे हरिहरनामस्मरणे स्वतां । कलि-
युगीं तरावे तत्वता । कळींत व्यर्थ सदाचारता । ते च युगधर्मीं परि-
सावे ॥ १६७ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । सदाचार-
वर्णाश्रमधर्मवर्णन । नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥ ७२ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो विश्वरूपा विश्वभरा । नमो उत्पत्तिस्थितिप्रलयकरा । नमो
उत्पत्तिस्थितिलयपरा । सदोदिता शाश्वता ॥ १ ॥ नमो समस्त देवमया ।
नमो समस्त भक्तध्येया । नमो समस्तरूपा निरामया । रूपारूपा अनन्ता
॥ २ ॥ नमो वर्णावर्णरहिता एकार्णवा । नमो कर्माकर्मातीता स्वयमेवा ।
नमो समस्त जगदाधारा माधवा । पतितजनपावना ॥ ३ ॥ नमो निखळ
स्वरूप सधना । नमो सुरासुरांतरस्था समसमाना । मारणे तारणे हे
जीवभावना । तू शिव सर्व भूतात्मा ॥ ४ ॥ जीवबुद्ध्या भवभय भेद ।
तू आत्मा अखड अभेद । भेदाभासमात्र हा विनोद । सकळ तुज अक-
ळाचा ॥ ५ ॥ तुझे च निर्मिले सर्व जीव । तयां तुजवांचूनि कैचा
ठाव । तुज तो असेचना जीवभाव । भोगलाघव अचोज ॥ ६ ॥ नमो
विशीं विश्वातीता विश्वसारा । नमो साकारनिराकारीं निजाकारा । नमो
गगनघनव्यापका सधना सूक्ष्मतरा । नमो व्याप्यव्यापकस्वरूपा ॥ ७ ॥
नमन करूनि जगद्वद्या । वद्य वदन वदक अभेदा स्वसवेद्या । तन्मयां
श्रोतयां प्रार्थना तत्ववेद्या । अग्रानुसंधान परिसावे ॥ ८ ॥ पूर्व प्रकरणीं
सदाचार । वर्णन वर्णाश्रमधर्मपर । जालें परि युगधर्मानुसार । ते च
आतां परिसावे ॥ ९ ॥ कृत त्रेत द्वापार कलि । सपूर्ण धर्म कृत काळीं ।

देव दानव यक्ष रक्ष पन्नगादि ते वेळीं । सर्व हि देवस्वरूप ॥ १० ॥
 सर्व हि कृतयुगीं धार्मिक । हृष्ट सदाचारसीळ चातुर्वर्ण्य लोक । वेद-
 विभाग नाही सकळ हि एक । अध्ययन करी द्विजोत्तम ॥ ११ ॥ सर्व
 हि सदा नारायणपर । तपध्यानस्मरणतत्पर । शमदमादि साधनसपन्न
 नर । सर्व अवगुणवर्जित ॥ १२ ॥ सर्व हि सत्यपरायण । सर्व शास्त्रार्थ
 विचक्षण । प्राणिमात्र सुलक्षण । स्त्रिया सुदरा सगुणा पतिव्रता ॥ १३ ॥
 दुख दारिद्र पाप सताप । याचा असेचना आरोप । दीर्घायु सुखसपन्न
 आपेंआप । अतीं परमगति पावती ॥ १४ ॥ भगवताएवढा करुणाकर ।
 नामस्मरणाऐसें साधन थोर । कृतयुगासमान मनोहर । युग कैचें दुसरें
 ॥ १५ ॥ आतां असो हें वर्णावया कैची थोरी । जेथें शुक्लवर्ण होता
 श्रीहरि । परिसा त्रेतायुग जेथें मुरारि । जाला आरक्तवर्ण ॥ १६ ॥
 त्रिपाद धर्म जाला । एक पाद असे लोपला । किंचित्केश जनमनाला ।
 किंचित्सुकृत लोपलें ॥ १७ ॥ क्रियायोगरत सकळ । सर्व यज्ञकर्मकु-
 शळ । सत्यव्रत दानसीळ । ध्यानपर नर प्रेमळ ॥ १८ ॥ द्वापरीं पीतवर्ण
 पीतांबर । आर्ध धर्म आर्ध अधर्म साचार । तैसे च सत्यअसत्ययुक्त
 नर । यज्ञक्रिया सकाम ॥ १९ ॥ स्वर्ग अर्थ कामना मना । किंचि-
 त्कलमषभावना जना । कोणही देखोनि पुण्यरचना । असूया करी मछर ॥ २० ॥
 अधर्माद्धें क्षीणायुषी होती । दुख दारिद्र पाप ताप हि पावती । सज्ज-
 नाची स्वतंत्र च असे गति । युगे काय तयासी ॥ २१ ॥ आतां ऐसें
 ह्यणिजेल विचक्षणीं । जेथें कृष्णत्व पावला चक्रपाणी । तेथें तयाचे
 भक्त युक्ताचरणी । कैसे राहों शक्ती हो ॥ २२ ॥ तरि याचें भगव-
 द्वाक्ये प्रत्युत्तर । मम माया दुर्जया हे साचार । तथापि ममाश्रित अनन्य
 नर । मायाजाळ निस्तरती ते ॥ २३ ॥ पिता साहोनि नाना बोढी ।
 बाळकासी अनर्थाहूनि काढी । तैसी या भगवंताची प्रौढी । शरणागता
 सरक्षी ॥ २४ ॥ एका अबरीषुकारणें । दश जन्म धरिले नारायणें ।

१ सुखी, आनंदी. २ चतुर्युगापैकीं कोणत्याही युगांत सज्जन हे नेहमीं सज्जन च राहणार, कालमहिमा त्यास बाधूं शकणार नाही.

जो अजन्मा श्रुतीं पुराणें । वर्णिती कीर्ति जयाची ॥ २५ ॥ विचित्र-
 रूपें विचित्रनामें । विचित्रशक्ति विचित्रमुक्ति नेमें । विचित्रवर्मे सर्वोत्तमें ।
 स्वभक्तजना सरक्षिजे ॥ २६ ॥ असो ऐसैं हि जन्हि आहे । भगवत
 भक्ता सांभाळिताहे । तथापि कळीसी तों हें न साहे । सज्जनाचा द्वेषी
 तो ॥ २७ ॥ जन्हि अतीं जैसें कर्म तैसें फळ । हे अति यथार्थ
 अविचळ । मध्यें जिणें जें अळुमाळ । तेथें विपरीत कळीचें ॥ २८ ॥
 सतासी कष्ट सतोषती दुष्ट । जन स्वभावे स्वधर्मनष्ट । सत कष्टती तेथें
 स्पष्ट । दुर्जना तन्हि सुख कैचें ॥ २९ ॥ युगत्रयधर्म सक्षेपें बोलिले ।
 आणि ते पूर्वी क्रमोनि गेले । आतां प्रस्तुत कळी चाले । तद्धर्म
 परिसा विस्तरे ॥ ३० ॥ कलियुग महा घोर । सर्व दोषाचा
 आकार । वर्णचतुष्टय नारीनर । सर्व धर्मपराङ्मुख ॥ ३१ ॥
 वेदविन्मुख विप्र । दमाचार च मानिती क्षिप्र । अधर्मजीविका अक्षिप्र ।
 न सुटे शुक्तिकीटवत ॥ ३२ ॥ असूया तिरस्कार शुष्क वैर । अधर्म-
 निरत वृथा अहंकार । परस्परें आक्षेप साक्षेप घोर । मी च अधिक हा
 कळहो ॥ ३३ ॥ धर्महेतु मात्र धार्मिक । तथाचा द्वेष करणें अवश्यक ।
 घात घडला तारि कौतुक । पुरलें सर्व जन्माचें ॥ ३४ ॥ पुण्यशून्य
 पापरूप । विद्याविमुख अविद्याकूप । ब्राह्मण आदि जो वर्णभूष ।
 सर्व सकर यथेष्ट ॥ ३५ ॥ स्वधर्मकर्ममर्यादा उडे । तेव्हां सकरत्व
 अनायासें घडे । महदोष लपविला पदरीं पडे । सहज सकर अनिवार
 ॥ ३६ ॥ वेद शास्त्र पुराण देवऋषि । वितड पाखंडे वृथा दूषी । गुरु-
 मर्यादा उलंघी द्वेषी । ब्रह्मज्ञाना सज्जना ॥ ३७ ॥ विध्वशी ब्रह्मा-
 म्यास क्रियायोग । निःशक मुक्त अंतरीं जारभोग । लटिकें च वरिवरि
 निस्पृहसोंग । समुदाये न मनी कोणहासी ॥ ३८ ॥ आत्मप्रतीति गुरु-
 प्रतीति शास्त्रप्रतीति । हे अवधी च अवगणी नीति । नवीन च
 अवलवी रीति । ते च माने बाष्कळा ॥ ३९ ॥ जाणत जाणत मिथ्या
 देहाभिमानें । परंपरेसी पावाक्या पतनें । धारिष्ट च धरिती शमलमय

मनें । परि गुरुबोध नाइकवे ॥ ४० ॥ कलियुगीं रामनाम पतित-
पावन । ते भावार्थी लागला शून्यात्मवादहुताशन । तेणें परमार्थ-
प्राप्तीचें केलें दहन । हा महिमा प्रसिद्ध कळीचा ॥ ४१ ॥
हें परमार्थविषयविटंबन । प्रपचमय कामिक जन । दृश्यविद विषयतृष्णा
गहन । मछर क्रोध द्वेषिये ॥ ४२ ॥ पापास्तव अल्पायुषी होती । दुख-
दारिद्र्यतापें पीडती । तपसत्यविहीन द्विजाति । चिंताऱ्हेदीं निमग्न ॥ ४३ ॥
उचासनीं बैसती नीच । नीच स्थानें पावती उच्च । सज्जन सीदती
देववेदमहिमा लोपे साच । दुर्जन दोषीं प्रमोदती ॥ ४४ ॥ कुलांगना
जारकर्म करिती । निंदिती भेदिती छेदिती पति । पुत्र पितया शिष्य
गुरूसी द्वेषिती । कृष्णा कृष्णत्व आलिया ॥ ४५ ॥ परान्न परद्रव्य परस्त्री
लोलुप । द्विज होती कैचा पापभयसकल्प । कैचें तीर्थ व्रत दान जप ।
उपहास करिती करित्याचे ॥ ४६ ॥ हविष्यान्नासाठीं देशोलुघन । करिती
परि न पवती द्विजजन । महानदीतीरीं कुदाळिकाखनैन । करुनि पेरिती
औषधी ॥ ४७ ॥ निरतर अर्घर्षन । क्षुधाभयें पीडे जन । तस्करभयें कंपाय-
मान । नीतिसरक्षण तें कैचें ॥ ४८ ॥ मछमांसाशनें जीविका । होईल
सर्वा ब्राह्मणादिका । असो सर्व धर्म लोपे लोकां । अल्पयुत्व अपमृत्यु ॥ ४९ ॥
षोडश वर्षे जो वाचला । तो परमायुषी प्रसिद्ध जाला । पांचवे साहवे
वर्षीं कन्यकांला । गर्भ संभवती कलियुगीं ॥ ५० ॥ सर्व मर्यादा होतां
भग्न । कैचें कोण लावील लग्न । पुरुषामागें स्त्रिया नग्न । बळात्कारें धांवती
॥ ५१ ॥ म्लेंछराज्य होईल प्रबळ । पीडा पावेलि द्विजकुळ । ब्राह्मण
करकैर्षणभेणें विकळ । गिरिकदरीं भ्रमती सकुटुब ॥ ५२ ॥ कैचें परमेश्वर
भजन पूजन कीर्तन । कैचें वाद्य महोत्साह नर्तन । कैचें अध्ययन
अध्यापन यजन दान । प्रतिग्रह निःशंक ॥ ५३ ॥ कैचे पचमहायज्ञ ।
जन दंभाचारनिमग्न । कैचा आचार विचार विभग्न । होऊन जाईल सर्व

१ ब्राह्मण. २ चिंतासरोवरांत. ३ सुस्त, आळशी होतात. ४ कलियु-
गाची मध्यरात्र सुरू झाल्यावर. ५ कुदळीनें खणून. ६ पावसाचा अभाव. ७ म्लेंछ
आपले हात धरून ओढतील या भीतीनें.

हि ॥ ५४ ॥ जैसजैसा ब्राह्मणादि अनाचार । तैसतैसा कळीचा पडि-
भर । जैसा कुपथ्य आचरता रोगातुर । रोगवृद्धि स्वभावे ॥ ५५ ॥
यज्ञादि कर्मलोप होतां । वृष्टि नव्हे स्वभावता । इद्रादि ज्या देवता ।
यज्ञभागेंविण विव्हळा ॥ ५६ ॥ चातकवत सर्वजन । घनार्थ अवलो-
किती गगन । न्हश्व काया दीर्घाहार बहु अपत्ये मन । क्षुधानळें विदग्ध
॥ ५७ ॥ वसुधा देखोनि निरन्न । विप्र प्रवेशती महावन । योगियाचे-
परि करिती जीवन । कंदीं फळीं कुटुबा ॥ ५८ ॥ रविशशिग्रहणें असं-
ख्यात । कोणही नव्हती सुस्नात । गगा भागीरथी आदि विख्यात ।
तीर्थे जाती स्वर्गासी ॥ ५९ ॥ कळीसी अडीच सहस्र वर्षे जालीं ।
तें च देवताचक्रें पृथ्वी त्यागिली । ऋषिवृद्धे अप्रत्यक्ष जालीं । सर्व
सामर्थ्य लोपलें ॥ ६० ॥ कल्पवृक्ष कामधेनु चिंतामणी । परिस वैद्व-
र्यादि तेजखाणी । अपसव्यशंख शाळग्राम निधि गुणी । सिद्धि सिद्धि
औषधीकळा पळालिया ॥ ६१ ॥ कलौ प्रथमचरणीं प्रथमारंभकालीं ।
चारिसहस्र सातशतें सत्तरीं वर्षे होते वेळीं । अन्योन्य आरंभलें भूमंडळीं ।
लक्ष सहस्र पुढें ते आहेति च ॥ ६२ ॥ द्वापराची छाया हि असतां ।
पृथ्वी हरिहरीं सांडिली नसता । हिमाचळदक्षिणे क्षारसिंधुवल्यांकिता ।
भरतवर्ष कर्मभूमिका ॥ ६३ ॥ अत्र तीव्र शासन यावनी । अब्रह्मण्य
जाली कित्तेक अवनी । मर्यादानदी हरिपदीं तत्तीर्थपावनी । एकमेवा-
द्वितीयता ॥ ६४ ॥ शेष कर्मभूमिके द्वितीयाभिनिवेश । तो हि आत्मानु-
भवे अद्वैतवेष । करावया प्रबोध कळी प्रवेश । प्रवर्तलासें आदरें ॥ ६५ ॥
जैसें सत्सगमहिमानें । बळात्कारें संतत्व च पाविजे जनें । त्यजऊनि
असत्कर्म असत्साधनें । स्वसायोज्यता सर्वस्वें ॥ ६६ ॥ नानाविधें तीर्थे
देवते । उछेदूनि भजविती भगवताते । स्वानुभव देऊनियां जनाते ।

१ आधिष्य, भर. २ ठेंगणी. ३ उजवीकडे ज्याचा खोलगट भाग आहे
असा शंख. ४ यत्कळी ४७७० हाणजे शके १५९१ हें साल येतें. यावरून या
ग्रथाची रचना कोणत्या शकांत झाली हें समजण्यास येथें आधार मिळतो. (पहा
दासबोध ६-४-७). ५ नाश करून.

सज्जन करिती स्वतेजें ॥ ६७ ॥ आतां असो ऐसा राजविद्याप्रबोध ।
 राष्ट्रस्थां प्रजाचा काय चाले शोध । देहबुद्धीसी मांडला वध । शिखा
 जाली सिखासूत्रा ॥ ६८ ॥ आतां च जाला वर्णसकर । अशेष
 उद्भवला पापाचार । कैची भक्ति कैचा हरिहर । बाह्याकार किंचित
 ॥ ६९ ॥ तथापि स्मृतिकाराचा बळात्कार । हरिहरभक्ति करावी सहा-
 चार । दोहीसी मांडला बळात्कार । सज्जने काय करावें ॥ ७० ॥
 वर्णाश्रमधर्म नचले कलियुगीं । ह्मणौनि भगवद्भक्ति योजिली गतीलागीं ।
 ते हि नचले आतां काय करावें जगीं । मुमुक्षु तेणें तरणासी ॥ ७१ ॥
 ऐसिये संकटीं हें च गमे । रामनाम जिह्वां जपावें अतरथामें । तेणें
 सर्व हि पापजाळ निर्गमे । हरिचिंतनें नान्यथा ॥ ७२ ॥ नामस्मरण
 नामोच्चारण । रामप्रीतीचें कारण । रामीं रगावें अतःकरण । भृगुकीट-
 की न्यायें ॥ ७३ ॥ मन विश्वासलें पाहिजे रामीं । तेणें प्रेमा उपजे
 नामीं । तें नाम स्मरतां अतरयामीं । आणि गजरे सारिखें चि ॥ ७४ ॥
 तेणें रामनामस्मरणेंविण । कोणें प्रकारें तरेलि कोण । कळीमार्जीं पापा-
 चरण । कायएक घडेना ॥ ७५ ॥ कोण्हीएक कांहीं कांहीं आवरी ।
 परि परिकीय ससर्गासी काय करी । मुख्य पातकें अवधीं ध्यारीं । ससर्गीं
 पाचवा समान ॥ ७६ ॥ शक्त न निवारी पापकारका । तरि अर्द्ध भाग
 फळभोग आइका । ऐसिया साडेपांचा पापापासूनि सुटका । कोणेपरि
 होईल ॥ ७७ ॥ आरंभला च असतां सकर । होत च असता एकाकार ।
 कांहींएक धर्महेतु नर । प्रारब्धबळें चुकले जे ॥ ७८ ॥ तयांसी ससार करिता
 कळिकाळीं । महदोष घडोनि येती बळीं । तयाची यातना निरयस्थळीं । ते
 च आता बोलिजेलि ॥ ७९ ॥ सर्व धर्म जालिया सपाट । स्वर्गपदाची
 मोडेलि वाट । यमावतीचा दाटेलि धोपट । पाया पवाड मिळेना ॥ ८० ॥
 पापकारक आणि प्रेरक । अवघे च भोगिती महा नरक । तेथें श्रीम-
 द्रामनाम तारक । जरि हा स्मरे सप्रेम ॥ ८१ ॥ कृत त्रेत द्वापार
 पर्यंत । यमशासन किंचित किंचित । कळीं यवन यमदूत । यांचें जगरे

माजलें ॥ ८२ ॥ यमावतीपासूनि कर्मभूमिभाग । येथें विषयभोग तेथें
 नरकयोग । निरतर वाहों लागले मार्ग । राहाट पाटाचे परि ॥ ८३ ॥
 कर्मभूमि यमावतीचा ठायीं । गजर माडला ये समयीं । इतर छपन
 कोटि वसुधरा कायी । कळीं प्रवेशों शकेलि ॥ ८४ ॥ इतर भूम-
 डळीं कृतात । प्रवेशे परि यथानियतं । स्वर्गपाताळादि पुण्यजनात ।
 कळिकाळवार्ता हि नाही ॥ ८५ ॥ जेथें निरतर हरिहरस्मरण । जेथें
 स्फुरद्रूप शिवनारायण । जेथीचे जन पुण्यपरायण । तेथें कळी न
 प्रवेशे ॥ ८६ ॥ असो कर्मभूमिके अकर्मभरें । कळीसी ढळती चामी-
 करें । येथें हि रामीं मीनलें अतरें । कळी न बाधी तयासी ॥ ८७ ॥
 जयाचें रामीं मीनलें मन । तया काय करिती बाह्य दुर्जन । तनुतेसी
 तरि आहे च निदान । दास लीन श्रीरामीं ॥ ८८ ॥ हरिहरीं धरिली
 च आहे धरा । करित च आहेति भक्तकैवारा । तव पचत्व पावलें शरिरा ।
 हाणिजे राम अखड ॥ ८९ ॥ यथार्थ कृपाळ सर्वेश्वर । जें शरीर आहे
 नश्वर । नाहींतरी महा भागवत नर । काय करिते ये काळीं
 ॥ ९० ॥ आतां हे च प्रार्थना अच्युता । स्वभक्ताकृति यथोचित्ता ।
 स्वरूपीं सामावी अनता । मग हो पुढें भलेंतें च ॥ ९१ ॥ पुढें हि
 स्वभक्तबीजाकारें । रक्षिसील च काळानुसारें । परि ते हि धैर्यवंत होती
 अंतरें । विषकंडिकाकीटवत ॥ ९२ ॥ अथवा तुझिया सरक्षणा । कोण
 जाणे नारायणा । कैसें रक्षिलें प्रेमपरायणा । मार्कंडेया कल्पांती ॥ ९३ ॥
 आतां प्रार्थूनियां भगवत । निरोपणीं स्वस्थ केलें चित्त । कथानुसंधान
 यथोचित । श्रवण करावें सज्जनीं ॥ ९४ ॥ काळिमळसदिग्ध जे कां
 जीव । तयांचा आरभला भवप्रभाव । जन्हि योजला हि एकांणव ।
 तन्हि नीति बोलावी ॥ ९५ ॥ युगानुसार सत्कर्महेतु । याचा तुटों
 नेंदावा ततु । पुढें कृपासागर भगवतु । पतितपावन च आहे ॥ ९६ ॥
 नामस्मरूनी आणि पतन । हें तों न घडे कां साक्षी त्रिभुवन । जन्हि

१ व्याघ्रमाणें नियम घालून दिले आहेत व्याघ्रमाणें, २ काय वाटेल तें,
 ३ वेष्टलेले, ४ जलप्रलय, जगबुडणें.

लोपलें सर्व साधन । तन्हि हें कल्पातीं घडेना ॥ ९७ ॥ यालागीं
शरीर असता स्वस्थ । शस्त्र शस्त्र करू नये न्यस्त । कीरें द्विजवरें
ऐसी समस्त । नीति आहे लौकिकीं ॥ ९८ ॥ आतां कळीकृत दोष-
फळ । निरयदड जो सकळ । तो परिसावा अविकळ । होऊनियां
प्रेमळीं ॥ ९९ ॥ रामनामामृत ज्याचे अंतरीं । तथा ब्राह्म विष तें
काय करी । नाम तारक संसारीं । विशेष ये कलियुगीं ॥ १०० ॥
स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । युगधर्मवर्णन । नाम प्रकरणं
समाप्तम् ॥ ७३ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नारायणा अनता । नमो नमतजनजीवना अच्युता । नमो
यममार्गसुखदकरा भगवंता । यत्किञ्चिद्भगवदाशये ॥ १ ॥ पूर्व प्रकर-
णांतीं पातकियाप्रति । वक्ष्यमाण यातना यमावतीं । तरि तो यममार्ग
प्रथम श्रोतीं । परिसावा तन्निवारणा ॥ २ ॥ षडशीतिसहस्र विषम ।
यममार्ग अति दुर्गम । पातकियासी भयद भीम । पुण्यरूपा सुखरूप
॥ ३ ॥ धर्मशून्य प्रेतभूत । नम्र शुष्ककुरकठ तालुकाक्रांत । दीर्घ स्वरें
आक्रंदत । नाना आयुधीं ताडितां ॥ ४ ॥ दुःखास्तव इतस्तता
धांवती । पाशनिबद्ध कोणीकडे जाती । कृपासिंधु अतरला श्रीपति । ते
तरि यमदूत प्रत्यक्ष ॥ ५ ॥ पाउल न घालवे पुढारें । मार्गे ताडिती
अति निकरें । आरडती पोळलेन अतरें । जीवें जावें केउतें ॥ ६ ॥
सुस्वरें न स्मरती च राम । धरूनि मिथ्या संसारसभ्रम । अतीं आरभ-
ला अति विराम । कीव एईल कोणासी ॥ ७ ॥ किविलवाणीं कांपती
बापुडीं । दूत हणती आठवा आपुली जोडीं । तडतडा करिती तडा-
तोडी । पुढें चालविती हैरिहीना ॥ ८ ॥ तो मार्ग न पाहावें डोळां ।

१ त्याग. २ रामनामाला अमृताची उपमा दिली हणून विषयाला विषाची
उपमा दिली आहे. ३ श्यायशी. ४ जोडलेलें सुकृत अथवा दुष्कृत. ५ हरीला
अतरलेले पापी.

क्वचित्पक्व क्वचिद्वन्निज्वाळा । क्वचित्तप्तकर्दम तप्तसैकतं सिळा । धारा
 शस्त्राकारा चरणतळां ॥ ९ ॥ धगधगीत इगळाचिया रासी । महाधूम
 विरवी जो बुबुळासी । अति वायु शोषक सर्वांगासी । अति सीत
 भीत जन जया ॥ १० ॥ अंगारवृष्टि शिळावृष्टि शस्त्रवृष्टि दुर्गम ।
 तप्तकर्दम अति क्षारकर्दमवृष्टि भीम । अति सीतळ् अति उस-
 लत जळवृष्टि प्रळयोपम । महानिन्नानि क्वचिच्च ॥ ११ ॥
 अमूलाग्र निबद्ध वज्रकटक तरुवर । जे मृत्युलोकीं नयनीं हि अगोचर ।
 त्याच वन एकदाट दुस्तर । असीपत्रदव दुर्गम ॥ १२ ॥ वज्रसूचिका-
 तुल्य तीक्ष्ण ऊर्ध्वाग्र । कंटक एकदाट भूमीवरी समग्र । सीळा कदर
 धूळि गोटे सेवाळादि दुस्तर । गाढांधकार गर्जना ॥ १३ ॥ रामविमुख
 दुःखरूपी । आक्रोशत ऋदत प्लावत पापी । रुदत पाशयंत्रित भीमस्वरूपी ।
 शस्त्राग्रें अंकुशें रोजनि चालविती ॥ १४ ॥ विचित्रपाश विचित्रस्थानीं ।
 नाशिकाग्रीं ग्रीवें भुजीं कटीं पदाभिधानी । केचिनिरुछास नेत्र बुजूनि ।
 अयोभार लिंगाग्रीं नासाग्रीं कर्णद्वयीं ॥ १५ ॥ हरिहरविमुखीं पापजनीं ।
 ज्वरादि जाच भोगिजेति स्वकर्में स्मरोनि । क्षुत्रुषाक्रांत छाया जळें
 वाचूनि । वाळलीं कठोरु तालुका ॥ १६ ॥ धन्य तें यमदूतांचें
 काठिण्य । धन्य तें दोषियाचें अपुण्य । तेथें असेचना कारुण्य । दोष
 फिटला पाहिजे ॥ १७ ॥ तत्र असेना प्रतिपक्ष । जिता जीवासी तें
 अलक्ष । परि शास्त्रीं पुराणीं प्रत्यक्ष । गिर्वा आहेति बोलिले ॥ १८ ॥
 तथाचे नमनीं तीनि धडे । तत्र अस्मदादिक काय बापुडे । तथापि
 आपुलिया च परि पोंडें । प्रयत्न तों पाहों करुनि ॥ १९ ॥ अजि
 परिसोनि हे अति यातना । महद्भय वाटलें माशिया मना । ह्यणौनियां
 मनाची करितों प्रार्थना । जें सकल्पविकल्पात्मक ॥ २० ॥ अत्र किल्येक
 नास्तिक विकल्पक । ह्यणतील कैचे जाच साच नरक । यदर्थीं निरु-
 त्तरकरण सविवेक । वाक्य परिसा विचक्षण ॥ २१ ॥ जया

१ वालुकामय. २ धडपडत, उड्या मारीत. ३ गिरा=वाणी, किंवा
 गीवार्ण=संस्कृत, किंवा देव. ४ थोरवीनें, योग्यतेनें.

निश्चयें यातना असत्य । तथा पाप साक्षेप कां हो सत्य । असत्य
 तरि अवघें च असत्य । कां सत्य तरि सत्य अवघें हि ॥ २२ ॥
 थाकारणें गहन कर्माची गति । दुष्कर्मभोग न सरे कल्पांतीं । पुनः
 सृष्टि सृजील प्रजापति । तेव्हां हि तें च फळ पुढें ॥ २३ ॥ तरि
 कृत दुष्कृतदंड दारुण । भोगावा तत्वता आपुला आपण । तो सर्वथा
 वर्जित विचक्षण । विवेकबोधेंकरुनि ॥ २४ ॥ ससार तरि केवळ
 दुःख । दुराचार काय पावती सुख । अमृतें अमर नव्हे तो विख ।
 घेतल्या काय होईल ॥ २५ ॥ ह्मणौनि विपरीत वासना आवरीं । मना
 रामीं प्रीति स्थावरी । यथाशक्त्या पुण्यकर्में करीं । नाम स्मरें रामाचें
 ॥ २६ ॥ रामस्मरण करितां कळीं । रामार्पण करितां कर्में प्रेमळीं ।
 निउन तें पूर्ण सर्व पुण्यफळीं । वोळले वोळगें ॥ २७ ॥ तथा सद्य-
 मुक्ता ब्रह्मभूता । गत्यंतर कैचें निर्भ्रंता । जो अनन्य भक्त महासुक्त
 स्वतां । स्तविला वेदांतसिद्धांतीं ॥ २८ ॥ आतां साधारण सुकृति
 स्वलीळां । जेणें भोगेळा ठेविली पुण्यफळा । तथा पुण्यजना मार्गी सुख-
 सोहळा । तो च आतां परिसावा ॥ २९ ॥ पुण्यास्तव भक्ति भक्तिस्तव
 पुण्य । एवं उभय प्रकार अनन्य । असो पुण्यजन जे धन्य । सुख-
 संपन्न मार्गस्थ ॥ ३० ॥ अन्नदानी जीवनदानी । स्वादन्नभोजनी पय-
 पानी । घृतमधुक्षीरदानी अमृताशनी । सुखरूप ये यमाप्रति ॥ ३१ ॥
 शाकदाता सेवी पार्थस । दीपदानें सुप्रकाश दिशादश । वल्लदो दिव्यां-
 बरें परिधानें सुप्रकाश । परिस्करप्रद पूज्य सुरां ॥ ३२ ॥ गोदानें सर्व-
 कामसमन्वित । परमोत्साहें यमाप्रति पावत । ह्मणौनि स्वहस्ते
 गोदान करत । सर्व हि सर्व हि सुखार्थ ॥ ३३ ॥
 भूमिदो गृहदो बैसोनि विमानीं । अप्सरसंकीर्ण क्रीडत पावे यमस्थानीं ।
 हयदो रथदो सर्वभोगेंसीं विमानीं । वृषद थानारूढ पावे ॥ ३४ ॥

१ यत्न. २ प्राप्त होतात. ३ रामसेवा करण्यापासून. ४ निश्चित. ५ क्षीर.
 ६ रथारूढ.

फळपुष्पद सर्वसंतोषे । अप्सरसंकीर्ण पावती सुवेषे । सर्वकामसम-
 न्वित विशेषे । तांबूलप्रद हि पावे ॥ ३५ ॥ माता पिता गुरु यति
 ब्राह्मण ब्रह्मचारी । इत्यादि शिश्रुषापर सर्वभूतहितकारी । सर्वभोग सर्व-
 सतोषान्वित विमानावरि । अमरा पूज्यमान येती यमालया ॥ ३६ ॥
 विद्यादानी पूज्यमान । पुराण पाठक स्तुयमान । सुखे पावती यमदर्शन ।
 जे निःकाम रामप्रीत्यर्थ ॥ ३७ ॥ एवमादि प्रकारी पापपुण्यकारी । सुखे
 दुखे पावती यमपुरी । पुण्यत्तमा यम शखचक्रगदाधारी । चतुर्भुज घन-
 शाम ॥ ३८ ॥ पुण्यत्तमा प्रति मित्रवत । स्नेहे पुजूनि प्रिय बोलत ।
 धन्य धन्य तुही बुद्धिमत् । या निरयापासूनि सुटलेति ॥ ३९ ॥ तुहीं केले
 पुण्यार्चन । ते फळ परत्रसाधन । जे स्वहित न करिती मानवजन । ते
 आत्मघाती वर पापी ॥ ४० ॥ अनित्य दुःखरूप संसार । रोगादि
 विकळ कुश्चिळ शरीर । मळ मूत्र वात श्लेष्म कृमी केवळ नर । दुर्गंध
 स्पष्ट हि देखतां ॥ ४१ ॥ या च या च विषयभोगाकारणे । न पावोनि
 हि पाप करी विसरोनि मरणे । ते आत्महते परम विटबणे । भोगिती
 ह्मणे यमधर्म ॥ ४२ ॥ तस्मात् धन्य ते च जनीं । जे धर्म संग्रहिती
 जन्मोनि । धार्मिक पूज्य उभयस्थानीं । स्तव्य भव्य सुखभागी ॥ ४३ ॥
 ऐसें यम पुण्यरूपा प्रीतीं गौरवे । स्तऊनि ह्मणे पुण्यपदाप्रति जावे ।
 यत्किंचित पापफळ असले तरि स्वभावे । अनुभवजे सेवटीं ॥ ४४ ॥
 ऐसें पुण्यरूपासी पुजूनि । पावऊनि सर्वभोगान्वित स्थानीं । यथार्चनें
 दिव्य सुखसदनीं । भोगावया ते जाती ॥ ४५ ॥ यानतरे पापियाप्रति
 यम । अजनाद्रि योजनत्रय भीम । बत्तिसभुज आयुधे विद्युत्पुंजोपम ।
 प्रळयांबुदघोष होय रक्ताक्ष ॥ ४६ ॥ दीर्घ नाशिक दंष्ट्रा कराळा
 विकराळ मुख । अंतकोपम दूत असंख्य उभे सन्मुख । सभे चित्रगुप्त
 भीषण ज्वरादिसंकुळ दुःख । द्यावया तथा पापिया ॥ ४७ ॥ तव ते
 पाशबद्ध स्थिन्नाग कंपायमान । तथाप्रति गर्जती नेत्र ताऊन दटाऊन ।

१ काजळाचा जणू काय पर्वत. २ प्रळयकाळच्या भेघगर्जनेसारखा भयंकर
 आवाज करून.

कां रे पातके केलीं निःशंक होऊन । तेव्हां बरें वाटलें ॥४८॥ तयांची यातना भोगा आता । कां वृथा चिंता दुःख करिता । कृतकर्मफळ साहावें स्वतां । पक्षपात नाहीं यमधर्मा ॥४९॥ या च धर्मराजाची वाणी । पूर्वी च बदली नव्हती रे^१ पुराणीं । ऐसिये चित्रगुप्ताचे भाषणीं । तूष्णीं स्थित अपराधी ॥ ५० ॥ मग यमाज्ञाकारी प्रचंड । करिते जाले चड दड । नरकाचा ठाई वितडें । टाकिते जाले अति वेगें ॥ ५१ ॥ आपुलें पातकाचें फळ । नाना यातना यथाघ चिरकाळ । अति दुःख भोगूनि शेष शमळ । अधतमादि योनीं भोगवी ॥ ५२ ॥ वृक्ष वल्ली गुल्म लता । तृण औषधी पाषाण पाप पर्वतता । या स्थावर योनी प्रथमता । पापावशेषे पावती ॥ ५३ ॥ अधतमआवृत्त जीव केवळ । आसुख दुःख पावती पापमूळ । दहन छेदनें होती विकळ । पळों विवळों न शकती ॥ ५४ ॥ तत्र पुण्य तरु पुण्य पाषाण । जया मस्तकीं वदिती वदिती विचक्षण । आदिकरूनि शिवनारायण । शोभा मिरविती सुरनर ॥५५॥ जयाचेन पूजनें वदनें । तुटती पापियाचीं कर्मबधनें । ते परमपुण्याचीं सुखसदनें । पुण्य गिरि आदि सर्व हि ॥५६॥ हे स्थावरता परि पवित्र । पापावशेष स्थावर तो अपवित्र । ते सर्वथा स्पर्शो न शके अत्र । जेविं सुरासुरसंपदा ॥ ५७ ॥ आतां अग्रजन्म कृमि पशु पक्षी । जळजादि जीव जे अलक्षी । जो एकमेका परस्परें भक्षी । ते दुःखरूप कपित भयभीत ॥ ५८ ॥ जो पातकोत्पत्ति अपार । चिरें दुःखी क्षणभंगुर । अतःपर चडाळ अत्यजादि नर । नरकीं जीत च पचती जे ॥ ५९ ॥ इत्यादि अष्टादश पगडजाति । अणुलोम प्रतिलोमात्मका किती । चतुर्लक्ष मनुष्ययोनि क्षितीं । धर्महीन जड गाढमूढ हि ॥ ६० ॥ तत्र ब्राह्मणादि वर्णचतुष्टय । जया धर्माधर्म नीति न्याय । ते हि जे करिती परमान्याय । महदोषादे दोपातें ॥ ६१ ॥ ते मुख्य ब्राह्मण दरिद्री दुःखी

१ कां रे ! २ मुक्ताख्याने. ३ यमाच्या आज्ञेप्रमाणें वागणारें. ४ विशाळ. ५ दाट झाडी, झुडुपें ६ जळापासून उत्पन्न होणारे सर्व प्रकारचे जीव. ७ निरतर. ८ उच्च वर्णांचा पुरुष व हीन वर्णांची स्त्री यांपासून झालेली प्रजा. ९ उच्च वर्णांची स्त्री व हीन वर्णांचा पुरुष यांपासून झालेली प्रजा. १० अतिशय.

पापप्रकृति । होऊनि पुनः पापे नरका येती । ऐसी आहे पातकाची स्थितिगति । कल्पक्षई हि अक्षयीं ॥ ६२ ॥ तैसी च फळश्रुति पुण्याची । पुण्ये स्वर्गसुख भोगूनि पुण्यशेषे चि । जन्मती पुण्यवत पुनः पुण्ये सर्वे चि । पुण्यपदाप्रति जाती ॥ ६३ ॥ एव पापपुण्यफळ भोज । विश्वनाशीं हि अविनाश हें चोज । पुनः प्रवृत्तिकाळीं पद्मज । पूर्ववत च रचितसे ॥ ६४ ॥ आतां स्त्री पुरुष नपूसक । पापास्तव शरीरे अनेक । परि मूळीं जीवाकें जो एक । तो च सर्व योनी फिरतसे ॥ ६५ ॥ जीव जीवी आणि जीवें । लिंगत्रय सज्ञा नाही मूळ भावें । ह्यणोनिया तत्वता स्वभावें । सर्व भोग जीवा एकासी ॥ ६६ ॥ कित्येक ऐसें हि ह्यणती । स्त्रियांचे पुरुष पुरुषांच्या स्त्रिया नव्हती । तत्र अकळ च आहे ईश्वरगति । यथामति बहुमत्त ॥ ६७ ॥ असो आतां हें बहुश्रुता मना । अलक्ष न करी परिस विज्ञापना । डोळे झांकूनि केली पापार्चना । ते उघडी डोळीं भोगावी ॥ ६८ ॥ तरि आतां एक करावें । सर्वथा पातक नादरावें । पुण्य प्रेत्ते आदरावें । तरि च सुख पाविजे ॥ ६९ ॥ तूं जें जें करिसी तें तें तरि । सुखाकारणें हे निर्धारिं । दुःखालागिं ये संसारीं । कोणही कांहिं च करित नसे ॥ ७० ॥ तरि सुख दुःख भोगी जो जीव । तो तरि आहे च कीं स्वयमेव । देह पडती घडती तेथे अहंभाव । ठेऊं नको धिवेकें ॥ ७१ ॥ सकळ दोषमूळ मी व्यक्ति । सर्व पुण्यफळ भगवद्भक्ति । भजन पूजन नामोक्ति । काळस्थिता सक्रिया ॥ ७२ ॥ क्रियेचा ठाई जें जें छिद्रें । तें नामस्मरणें होय अछिद्र । अभद्र हसूनि करी भद्र । नामस्मरण रामाचें ॥ ७३ ॥ यालागि हे च प्रार्थना पदोपदीं । जिन्हा वेष्टिजे नामपदीं । तेणें पाविजे स्वानंदपदीं । परमापदी चुकतील ॥ ७४ ॥ एवं यममार्गवर्णन जालें । आतां यातनाकथनानुसंधान लागलें । हे कथा पौराणकी परिसे तथा

१ अंकचिन्ह. २ कमतरता किंवा दोषात्मक भाग. ३ अशुभ. ४ संकटें, दुःखकारक प्रसंग. ५ पुराणातील.

चुकलें । हरिप्रसादें यमभय ॥ ७५ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामि-
रामदासकृते । यममार्गवर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ७४ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो नारायणा नरकातका । नमो स्मर्तु निरयनिवारका । नमो
अशेष सक्लेशक्षयकारका । नामस्मरणमात्रतः ॥ १ ॥ नमो नाममया
नामात्मका रामा । नमो नामरूपमया रूपात्मका शामा । नमो नामरूपा-
तीता विश्वविश्रामा । नमो नामरूपमया अव्यया ॥ २ ॥ सकृन्नामस्मरण
मुक्तिदा । नमो अशेषाघहरा मुकुदा । नामधारकोद्धारका गोविंदा । पतित-
पावनाभिधाना ॥ ३ ॥ कैचें कर्म कैचे धर्म । केवळ कळीमाजि अधर्म ।
तेथें तरणोपाय नाम हें वर्म । नाना ग्रंथीं परमार्थीं ॥ ४ ॥ कर्म धर्म
पंगु जाले । उपाय च अपायासी आले । तेथें अविनाश ह्मणौनि बोलिलें ।
निर्गमबीज नाम हें ॥ ५ ॥ ऐसें समर्थ रामनाम । तें श्रोतयाहृदयीं
असो सप्रेम । मग काय करिल तो यम । आणि यातना तयाच्या
॥ ६ ॥ पूर्व प्रकरणातीं कथानुसधान । पापभेद निरयजाच वर्णन ।
तें च बोलिजे सावधान । परिसा आता सर्व हि ॥ ७ ॥ पौराणिकी
पुण्यकथा । यमधर्म कथिलें भगीरथा । श्रवणमात्रें श्रीहरिकथा । यम-
मार्ग निवारे ॥ ८ ॥ आता धैर्य अवलबूनि परिसावें । प्रतिपदीं हरि-
स्मरण करावें । सज्जन कृपाळु न साहावें । परदुःख ह्मणौनि प्रार्थिलें
॥ ९ ॥ तपनवाळुकाकुभ कुभीपाक । रौरव महारौरवादिक ।
निरुच्छ्वास दुःखदायक । काळसूत्र प्रमर्दन ॥ १० ॥ असिपत्रवन
तीक्ष्णधार । लाळकुड हिम पडिभर । मृषावस्थां वसाकूप दुस्तर ।
वैतरणीनदी दुर्गधा ॥ ११ ॥ स्वभक्ष मूत्रपान पुरीषन्हर्द ।
तप्तशूळ तप्तसीळा शाल्मली दम दुःखद । शोणितकूप शोणित भोजन

१ एकदां नामस्मरण केल्यानें देखील. २ वेदांतील रहस्य. ३ सज्जन हे
'परदुःखेन दुःखित' असल्यामुळे, दुसन्यास दुःख झालेलें त्यांना सहन होत नाहीं.
४ अधिकता, ५ मृषा=मिथ्या, ६ मज्जाकूप, ७ नरकाची नदी, ८ मळ, ९ तळें

श्वमासाशन स्वेद । वन्हिज्वाळानिवेशन ॥ १२ ॥ शिळावृष्टि शस्त्र-
 वृष्टि । क्षारोदक ऊष्णोदकवृष्टि । दडपानअग्निवृष्टि । तप्ताय पिंडभक्षण
 ॥ १३ ॥ अधःशिर शोषण मरुत्पतन । पापाणवर्षन कृमिभोजन ।
 कर्वतविदारण भ्रमण क्षाराबुपान । पुरीषभक्षण प्रलेप ॥ १४ ॥ रेत-
 पान धूम्रपान पाशबध । शूळानुरोहण सर्वसंधिदहन प्रसिद्ध । अंगार-
 शयन मूषळमर्दन विविध । काष्ठयत्रे कर्शन छेदने ॥ १५ ॥ पत-
 नोत्पतन गजदडादि यातना । गजदत मत्त माहिष व्याघ्र श्वानादि नाना ।
 सर्प विषकटक पिपीलिकादश पापजना । क्षारांबु निंबु मुखघ्राणादि अति
 दंड ॥ १६ ॥ लवणभक्षण स्नायुछेद शिरछेद अस्थिछेद । क्षारांबु-
 निमज्जन सडलेमासभोजन प्रमाद । पित्तपान श्लेष्मभोजन वृक्षाप्रपतन
 भयद । जळांतर्मज्जन महा ॥ १७ ॥ पाषाणधारण कटकशयन । महा
 दुर्गंधकर्दमी शयन । बहु शस्त्रास्त्रधाराशयन । तप्तभूमि तप्तप्रतिमा स्तभ
 ॥ १८ ॥ महा तिक्तनिषेवण अति कटुकै । पाषाणभक्षण कषायोदक ।
 अति ऊष्ण उसळततैल पापकारक । पान करविती तयासी ॥ १९ ॥
 अति ऊष्ण अति सीतोदक शेचन स्नान । दर्शननिरशन तप्तायशयन ।
 सूचिकानिक्षेप नखोनखीं नयन । श्रीहरिनामविमुखासी ॥ २० ॥
 शिश्रवृषणीं आयोभार । इत्यादि यातना अपार । कोटिच्या कोटि
 सविस्तर । सहस्राब्दीं न सागवती ॥ २१ ॥ या यातना ज्या ज्या दोषा-
 स्तव । तत्वता भोगिती जीव । ते आतां परिसावें माधव- । विमुख
 पातकार्चन ॥ २२ ॥ ब्रह्महा मद्यपी तेयीं गुरुतल्पग । चत्वारि महापा-
 तकी दुर्भग । याचा जो निरतर करी सग । तो याबराबरी पांचवें ॥ २३ ॥
 यालागि दुष्टसग नावडे सतां । एन्हवीं काय आहे तया द्वेषतां । दोष
 सर्वथा करू नये स्वता । आणि दुसरा करिता वर्जावा ॥ २४ ॥
 पापी शुद्ध होईल प्रायश्चित्तें । परि सर्वथा शुद्धि नाहीं प्रेरकांतें । अनु-

१ माखणे. २ तिखट वाढणें, खाणें. ३ कडु. ४ सिंचन. ५ दात
 पाडणें. ६ तापलेल्या लोखडावर निजवणें. ७ सुईवर अगर हत्तीच्या सोंडेवर
 फेकणें. ८ स्तेय=चोरी. ९ ब्रह्महत्या सुरापान स्तेय गुर्वेगनागम. । महाति
 पातकान्याहुः ससर्गश्चापि तैस्सह ॥. १० प्रवर्तकास,

मोदन देईल पातकियातें । तथा तथाहिपरिस यातना ॥ २५ ॥ आता
महापातकासमान दोष । बोलिले आहेति महापुरुष । ते परिसोत कां
निर्दोष । श्रोतेजन सज्जन ॥ २६ ॥ वृथापाक ह्यणिजे असाक्षीभोजन
सदां । अदेशी वेदविक्रयी ब्राह्मणदूषकासमदा । धनादि देईन ह्यणोनि
नेदी तथा संकल्पअदा । ब्रह्महा हें अभिधान ॥ २७ ॥ जो धर्म नेणें
धर्मज्ञ द्वेषी उपेक्षा करी । अशनपानास्नानार्थ गोब्राह्मण निवारी ।
अनधीत शास्त्रार्थ प्रतिष्ठी वृथाहकारी । तो ब्रह्महासमान मानव ॥ २८ ॥
प्रायश्चित्त वैद्यक ज्योतिष धर्मनिर्णय । शास्त्राश्रयेविण बोलों कृतान्याय ।
ऐश्वर्यविद्याधनमदें द्विजा आक्षेपी तो होय । ब्रह्मघातकासमान ॥ २९ ॥
परनिंदाआत्मोत्कर्षवादी । असत्यवत अन्योद्वेगैरत प्रमादी । अन्य-
सूचक दमाचारवत स्मृति पदीं । ब्रह्मघातकासमान ॥ ३० ॥
अधर्मरत प्राणिवधनिरत । इत्यादि ब्रह्महासम विख्यात । अतःपर परि-
सोत बहुतश्रुत । मद्यपानासम दोष ॥ ३१ ॥ गणान्न गणकान्न पति-
तान्न । औपासनपरित्याग देवळकान्न । सुरापस्त्रीमैथुन रजश्वलादर्शन
शूद्रपंक्त्याअन्न । शिवनिर्माल्य पंलांडु लशुनसेवन पाप सुराप ॥ ३२ ॥
एवमादि दोष बहुत । सुरापानसमान विख्यात । अच्युतस्मरणेविण अच्युत ।
सांचती फळ द्यावया ॥ ३३ ॥ आतां सुवर्णस्तेर्यातुल्य दोष बहुवस ।
धातु रत्नें वल्लें कस्तुरी कर्पूर चदनादि सुवास । धान्ये कदें फळें तृण
काष्ठ रुद्राक्ष मधु गौरसादि रस । सर्वचौर्य स्तेयतुल्य ॥ ३४ ॥ पितृ-
यज्ञपरित्यागी । धर्मकार्यलोप करी जगीं । यतिनिंदा करी त्यालागि ।
स्तेयतुल्यता तत्वता ॥ ३५ ॥ सुकुदनाम न स्मरता भारतीं । नाना
पातके घडती न झडती । आतां गुरुतल्पासमान क्षितीं । महदोष परि-
सावे ॥ ३६ ॥ दोषश्रवणश्रमपरिहारा । पदोपदीं स्मरावें हरिहरा । तेणें
विश्रांति होय अभ्यंतरा । दोषी होती निर्दोष ॥ ३७ ॥ भगिनी कन्यका

१ ज्या शास्त्राचा अभ्यास केला नाही त्याबद्दल. २ दूषण देतो. ३ दुसरा
रागावला किंवा दुःखी झाला ह्यणिजे आनंद मानणारा. ४ वेडेचार करणारा. ५ पुष्कळ
लोकाकरिता शिजवलेलें अन्न. ६ गणक=गणिती, ज्योतिषी. ७ देवळ=देवापुढील
धान्यावर निर्वाह करणारा. ८ कादा ९ स्तेय=चोरी.

भाउजई स्तुषा । सर्ववर्णीच्या परस्त्रिया स्वस्त्री हि रजश्वला सदोषा । मद्य-
पत्नी विश्वस्तस्त्रीगमन करी तथा पुरुषा । गुरुतल्पगासम दोष ॥ ३८ ॥
वेदशास्त्रश्रद्धाहीन । स्वधर्मकर्मत्यागी दुर्जन । अकाळ कर्माचरण मळिन ।
हे गुरुतल्पतुल्य हो ॥ ३९ ॥ इत्यादि महापातकातुल्य पापें । मुख्य चत्वारि
आपुल्या रूपें । याचा संसर्ग समान साक्षेपें । हे पंचमहापातकी ॥ ४० ॥
यासी अष्टादश स्मृतिकारीं । प्रायश्चित्तें योजिलीं ग्रथांतरां । ते पुढें बो-
लिजेति आतां अवधारीं । अप्रायश्चित्त पातकें ॥ ४१ ॥ स्त्रीशूद्रें प्रति-
ष्ठिले हरिहर । तथासीं ब्राह्मणादि करिती नमस्कार । ते शुद्ध नव्हती
निरतर । प्रायश्चित्तायुतें हि ॥ ४२ ॥ सर्वयातना सर्वकाळ । यावच्चद्र
तारा रविमडळ । वेदशास्त्रसपन्न हि स्त्रीकृतें सप्तकोटिकुळ । अकल्प वसे
रौरवीं ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणप्रतिष्ठित हरिशकर । तथासीं हि करावया स्पर्श-
कार । इतुकियासी नाहीं अधिकार । राजा स्त्री अनुपनीत पतित ॥ ४४ ॥
आतां श्रुतिस्मृतिसिद्धात । अन्यथा भाविल तो पतित । परतु विषयव्य-
वस्था निभ्रांत । कळली पाहिजे च कीं ॥ ४५ ॥ ज्ञानयोग भक्तियोग
कर्मयोग । जन्हि यांसी परस्परें आहे सयोग । तन्हि यथाधिकारें आपु-
लाले प्रसंग । प्रतिष्ठिले पाहिजेत कीं ॥ ४६ ॥ तरि केवळ कर्मठाप्रति
हे बोल । जेथें भक्तीची नाहीं बोल । भक्तिमहिमा अति सखोल । विधि-
अधीन च हें न घडे ॥ ४७ ॥ राजे स्त्रिया अनुपनीत पतित । हरि-
हरस्पर्शें पूजनें रतले बहुत । हा परिहारें सूचिला प्रख्यात । हें हि आहे
ह्मणौनियां ॥ ४८ ॥ भगवत्कृपा जाली जयावारि । तो चढला सर्वांचे
शिरीं । अभक्तजन जे ससारीं । तथा अयुक्ता अस्पर्श हरिहर ॥ ४९ ॥
भगवतीं च असतें च प्रेम । तरि कां घडतें न झडतें दुष्कर्म । आतां
असो हें भक्तिवर्म । प्राप्त केंचें असचिता ॥ ५० ॥ विश्वास-
घातकी कृतघ्न कुसगी । सद्गुरुनिंदा द्रोह सद्गुरुपरित्यागी । देववेद-
सत्कथानिंदक पाखडी जगीं । इत्यादिका प्रायश्चित्त असेना ॥ ५१ ॥

यातना अप्रायश्चित्त पातकांतें । सर्व निरयीं कल्पकोटिसहस्रशतें । जाचिती
सहितवशायुतें । रामस्मरणविमुखासी ॥ ५२ ॥ यानंतरें कर्मावशेषे-
करूनि । त्रिकल्प पाषाणादि स्थावर योनीं । ततः शतसहस्र वर्षे षष्ठी
विष्टा कृमि होती मेदिनी । मग सर्प होती कल्प पुढें सहस्र युगें पशु
होती ॥ ५३ ॥ यानंतरें अनुक्रमें । म्लेंछगोळक कुंडगोळक तमें । मग
अकिंचन विप्र पापप्रतिगृही नेमें । पुनर्नरक अचुक ॥ ५४ ॥ यम ह्यणे
भगीरथा राया । म्यां तुज यातना सागितल्या या । प्रत्येकें युगपर्यंत
महा पातकिया । हरिविमुखा प्रसिद्ध ॥ ५५ ॥ मग सप्तजन्म होय
रासंभ । दशजन्म श्वान विड्वराह अशुभ । मग विष्टा कृमि शताब्द
अक्षोभ । मूषक तावत्काळवारि ॥ ५६ ॥ सहस्रजन्म मृगादि पशुयाति ।
ततः गोशरीरी मदमति । शताब्द स्थावरानंतरें स्थिति । अप्रायश्चित्त
पापाची ॥ ५७ ॥ उपरि सप्तजन्म होय चंडाळ । मग षोडशजन्म
शूद्रादि हीनजाति अमंगळ । मग वैश्य क्षेत्री कुश्वळ । बाध्यमानोपजी-
विका ॥ ५८ ॥ मग दरिद्री व्याधिवत् विप्र पातकी । पुनः पापप्रतिग्रहे
पुनर्नरकी । असूयाविष्ट रौरवीं कल्पद्वय मग लोकीं । चंडाळ होय सप्त
जन्म ॥ ५९ ॥ गौ ब्राह्मण अग्नीसी देता वारि । तो शतजन्म श्वान
चंडाळ होय संसारीं । जन्मत्रय व्याघ्र विट्कृमि याउपरि । नरक एकविस
युगें ॥ ६० ॥ निंदक निष्ठुरभापी दानघ्ना । तप्तायपिंड मुखीं दाटिती त्या
कृतघ्ना । सूचिका आदळिती नख लोचना । पाय टांगूनि मारिती यमदूत
॥ ६१ ॥ ऐसैं शताब्द ताडूनि शोणितन्हरीं । तावत्काळ बुडविती
पाषाण कंठ प्रमादीं । तावत्काळ सर्वनरक परमापदीं । मग जन्मती आमिष-
आहारीं ॥ ६२ ॥ परद्रव्य हरी त्याचे कर । उखळीं मुषळें करिती चूर ।
तप्त पाषाण धरविती त्रयवच्छर । सप्ताब्दे भेदिती काळसूत्रें ॥ ६३ ॥ मग
क्रमें च नरकाग्नीचा ठाई पचत । आक्रंदती आठऊनि उपार्जित ।

१ कुंड=नवरा जिवत अंसतां परपुरुषाकडून झालेली प्रजोत्पत्ति आणि
गोळक=नवरा निवर्तल्यावर धरप्रमाणें झालेलीं मुलें. २ गाढव. ३ मत्सरानें
पछाडलें ह्यणजे. ४ विट् किंवा विड्=शाप देणें.

यालागि चौर्यादि हरण न करावें निभ्रांत । पोटा न भरे तरि बरी मजुरी ॥ ६४ ॥ परस्वसूचका युगसहस्रपर्यंत । तप्तायपिंड भक्षविती धगधगीत । सदत रसना उपडूनि कोंडित । निरुच्छासी अकल्प ॥ ६५ ॥ परस्त्रीलपटाची यातना । ताम्रस्त्री ताऊनि धगधगायमाना । ह्यणती आलंगी हे तुझिया तनुमना । निवरीत होती बहुत ॥ ६६ ॥ आक्रदे करपता आंग । ह्यणती भोगी आपुला फळभोग । ऐसी यातना करुनि मग । नरकभाग अनुक्रमे ॥ ६७ ॥ पतिवाचूनि परपुरुषीं रमें नारी । तिसी तप्ताय पुरुष तप्ताय सेजेधरी । आलंगविती बळात्कारी । कल्पपर्यंत निश्चित ॥ ६८ ॥ तेथूनि सोडूनि ते जारदारा । हुताशनसमो-
 ल्वेणें कारिती मारा । अयस्तंभीं वाधती दुराचारा । सहस्राब्दपर्यंत ॥ ६९ ॥ यानंतरें क्षारोदकें दडिती । क्रमें च सर्वा हि नरकीं जाचिती । याकारणें वर्जावी पापरति । दंडभेणें नरनारीं ॥ ७० ॥ कृतकर्म न सुटे उभय लोकीं । तरि कैसी करावी डोळेझाकी । नश्वर सुखाभिलाषें अविवेकीं । न बुडावें दुःखसागरीं ॥ ७१ ॥ आतां असो हें रामकृपा प्रगटे । तयाची च पातकीं वासना विटे । रामनाम स्मरतां वाग्पुटे । परमानंद सदोदित ॥ ७२ ॥ रामविमुख वधी गौब्राह्मण मुक्त क्षेत्रीं । ते पचकल्प सर्व यातना भोगिती गार्त्रीं । वद्याची निंदा परिसती सादरें श्रोत्रीं । त्याचे कर्ण उत्पाटूनि ॥ ७३ ॥ ते बीळीं उसळत तेल जळत उल्लेण । तप्तायपिंड दाटिती दारुण । कुभीपाकीं घालिती आता नास्तिक शिवनारायण- । विमुखदुःख परिसावें ॥ ७४ ॥ कोटिघर्षे चारिती लवण । आकल्प करविती पुरीषभक्षण । तप्तसैकतभोजन दारुण । युगपर्यंत रौरव ॥ ७५ ॥ ब्राह्मणा क्रोधदृष्टीं लक्ष्मी त्या खळा । तप्त सूचिका सहस्र दाटिती डोळां । क्षारोदकें दडिती कुश्चिळा । मग कर्वतें विदारिती ॥ ७६ ॥ विश्वासघाती मर्यादाघाती परान्न चितीं । तया श्मसास चारिती श्वानाहार्ती फाडविती । प्रति नरकीं

१ जीभ. २ धातूची स्त्री करून. ३ उल्ले(ल्व)ण=अतिशय विपुल. ४ लोख-
 डाचे शूल ५ कर्णपुटामध्यें ६ वाळूचे.

पचिजेति । अब्दप्रमाण यमकिंकरिं ॥ ७७ ॥ सर्वप्रतिग्रही नक्षत्रपाठकं ।
 जे का देवळकान्नभक्षक । तथा आकल्पपर्यंत सर्व हि नरक । विष्टा-
 भोगरत सदा ॥ ७८ ॥ यानतरे पावोनि भूमि । सप्तजन्म चडाळ होय
 नेमीं । अति दुःख दारिद्र रोगे अतरयामीं । पीडित परम पातकी ॥ ७९ ॥
 निष्ठुरभाषी असत्यनिरत । त्याची सर्देश रसना उपडित । मग तथा
 तैलकाथीं घालित । क्षारोदके दडिती ॥ ८० ॥ मग विष्टामूत्रनिषेवण ।
 काळसूत्रे भेदिती दारुण । मग पापावशेर्षे निर्माण । म्लेंछ होती भूम-
 डळीं ॥ ८१ ॥ अन्योद्वेगरत वैतरणींत घालिती । पचमहायज्ञत्यक्ता लाळ
 चारिती । औपासनेन परित्यक्ता रौरवीं पचविती । अनुष्ठानहीन कृमी भो-
 जी ॥ ८२ ॥ पूर्वोक्त जे च्यारि । यांसी दुःखपचके युगेवरिं । मग
 उपजती संसारीं । परसेवक होऊनि ॥ ८३ ॥ विप्र ग्रामासिकेरा दान करी ।
 तो सर्वनरकीं पचे आचद्रतारावारि । अधिक करे पचकल्प परोपरी ।
 नरक सहस्रकुळेंसीं ॥ ८४ ॥ विप्र ग्रामकर अनुभानी । तथा ब्रह्महत्या
 अयुत निदानीं । अतिथीविन्मुख जो नित्यानि । तो स्वविष्टा भोजी
 नान्यथा ॥ ८५ ॥ काळसूत्र मर्दन घोर । चतुर्युग पावे पामर ।
 दुर्लभ पावोनि नरससार । न भजे च जो हरिहरा ॥ ८६ ॥ स्वदत्ता
 अथवा परदत्ता । पृथ्वीदानाचा जो हता । तो कोटिकुळेंसीं मृत्तिका
 भक्षी स्वतां । प्रतिनरकीं कोटिकल्प ॥ ८७ ॥ यानतरे पावे अवनीं ।
 शताद्ब होय कृमिभोजनी । मग विड्वराह होय जनीं । वर्षे साठिसहस्र
 ॥ ८८ ॥ अयोनि वियोनि पशुयोनीचा ठाई । शिकते रेत परमान्याई ।
 तो रेत भोजी वसाकूप्याचा ठायीं । पचे सहस्राब्दे ॥ ८९ ॥ उपवास-
 दिनीं दतधावनतत्पर । तो घोर नरक पावे नर । व्याघ्र भक्षिती तो
 पामर । च्यारि युगेपर्यंत ॥ ९० ॥ मृषा भोजी भूमंडळ । तो सहित आपुळे
 कोटिकुळ । ऊष्ण कर्दमीं बुडे खळ । विष्टांन्हर्दीं सहस्रयुगे ॥ ९१ ॥

१ ज्योतिषी. २ दातासहित, ३ कडकडित तेलान्त. ४ गृह्याग्नि. ५ ग्रामक-
 रासी. ६ सशय घेई, किंवा अनु=हीन मानी. ७ शीत=शिंपडणे. ८ मास. ९
 व्यर्थ. १० विष्टेच्या तळ्यात.

तदतीं नरकयातना । यावच्चतुर्दश इंद्रगणना । तदतीं जन्म पावे जो
 निंद्य जनां । ऋणी कुष्ठी शतजन्में ॥ ९२ ॥ जो स्वधर्म परित्यागी
 पाषांडी । तयाचा सग धरी जो बडी । ते दोषे हि महदोषी लंडी ।
 नरकां कल्पकोटिसहस्र ॥ ९३ ॥ भूतकाव्यापक भूतकाव्यायी । आकल्प
 पचती नरकाचा ठाई । ततो म्लेंछजन्म पावती अन्यायी । रामावांचूनि
 कामिक ॥ ९४ ॥ स्त्रीशूद्रासमीप वेद पढे । तो अनुक्रमे सर्व हि
 नरकां चढे । कल्पकोटिसहस्र गाढे । दुःखभोग भोगित ॥ ९५ ॥
 देवद्रव्य गुरुद्रव्यापहारक जर्गी । तो ब्रह्महत्याकृत यातना भोगी । अनाथ
 द्वेषी अनाथधन हरी त्याल्पगी । स्तभकद्वयीं खिळिती ॥ ९६ ॥ ऊर्ध्व-
 पाद अधःशिर । नाकीं मुखीं धूम्रपान ब्रह्मवत्सर । आराम देवपूजा
 पुष्पहतार । तया घोर नरक वन्हिज्वाळाप्रवेश ॥ ९७ ॥ जळीं देउळीं
 उत्सर्जी देहजमळ । तो भोगी भूणहत्यायातनाफळ । अथवा जळीं
 भुक्तशेष टाकी केवळ । तया प्रांस प्रेतायुधीं भेदिती ॥ ९८ ॥ आर्त्त
 रावें आक्रदती । अत्युष्णु तेल पाजिती । तो कुंभीपाकीं घालिती ।
 अनुक्रमेकरूनि ॥ ९९ ॥ काष्ठतुषादि ब्रह्मस्य हरी । तो नरक भोगी
 आचद्रतारावरि । ब्रह्मस्व इह संपद्विनाश करी । परत्र नरकाय च
 ॥ १०० ॥ कूटसंक्षीं दे जो कुबुद्धीं । तो सर्वयातना भोगी चतुर्दश
 इंद्रावधि । पुत्रपौत्रनाश परत्रा बाधी । रौरव असत्य साक्षिता ॥ १ ॥
 जे अतिकामिक मिथ्यावादी त्याचे मुखीं । पन्नगोपमाजळा डसवितां
 होती दुःखी । एवं षष्टि समं स्थित्वा सेखीं । क्षाराबुशेचनयातना ॥ २ ॥
 स्वमांसआहारनिरत । क्षारकर्दमीं प्रवेशत । मग गज भूमीसी मर्दित ।
 मरुत्पन्नदुःखद ॥ ३ ॥ तदतीं जन्मे पृथ्वीवरि । हीनांग निंद्य सच-
 राचरीं । निकट असतां स्वकाळीं न रमे स्वनारी । तया यातना ब्रह्म-
 हासम ॥ ४ ॥ अनाचारनिरत देखोनि । शक्त न निवारी जनीं । तया

१ कर्जबाजारी. २ नास्तिक. ३ बाडगा, उम्मत. ४ भूतक=वैसे बैऊन,
 भाडोत्री ५ टाकतो ६ जेऊन राहिलेलें उष्टें. ७ फेकून मारण्याचें शस्त्र, बरची.
 ८ दुःखित, दीन स्वराजें, दुःखाच्या आरोळीनें. ९ कोंडा. १० खोटी साक्ष. ११
 पन्नग=सर्प.

पापार्द्धभाग भर्वसेनीं । नाइके तरि तो च पातकी ॥ ५ ॥ पापगणना
 करी द्वेषें दुजयाची । असिलें तरि तुल्यता पावे त्याची । मिथ्यादोष-
 आरोपणाची । द्विगुणता स्ववाक्यप्रमाणें ॥ ६ ॥ नि.पार्षी पाप आरोपी ।
 तो आचद्रतारा नरकीं पचे पापी । सदोषाचे दोष गणी तो दोषरूपी ।
 विद्यमानें पापें अर्द्ध जाती येती निंदका ॥ ७ ॥ निंदा करणें
 शब्दमात्रें । तयाचीं तों न भगती गात्रें । निंदक दडिती नाना शस्त्रें ।
 ह्यणौनि वर्जावी निंदा ॥ ८ ॥ पातकियासी ह्यणे भला । तयासी हि
 यमधर्म क्षोभला । पातकियाची निंदा स्तुति करी त्याला । पातक च
 सप्राप्त ॥ ९ ॥ पुण्यपुरुषाचें भजन पूजन वदन स्तवन ।
 करी तो जन तत्वता होय सज्जन । द्वेष निंदा करी तो पावे पतन ।
 यालागि सत सेवावे ॥ ११० ॥ कन्यागामी तया श्वान
 भक्षिती । धूम्रपान मूढावस्था क्रमें पावती । व्रत न उज्वितां
 टाकिती । ते असिपत्रवनीं ततो हीनाग ॥ ११ ॥ अन्य व्रतासी
 विघ्न करी । तया श्लेष्मभोजन यमपुरीं । न्याय धर्मशास्त्र
 शिक्षापक्षपात धरी । तो नि.पाप नव्हे प्रायश्चित्तायुतें ॥ १२ ॥ चडाळ
 होय गोमांसाशी । वाचा विप्र अपमानी तयासी । ब्रह्महासम यातना नि-
 श्वर्येसीं । देताविघ्नकर्ता शतसहस्रधाधिक ॥ १३ ॥ एकाचा हखनि विप्रास
 दे अर्थ । तया दोषियाचें दातृत्व व्यर्थ । तो नरक पावे परमार्थ ।
 ज्याचा अर्थ तयासी ॥ १४ ॥ प्रभृत्याप्रदानें लाल चारिती । यतिनिं-
 दका सिळायत्रीं वोढिती । आरामछेदी त्रिसप्तयुगें श्वभोजन होती ।
 क्रमें सर्व हि यातना ॥ १५ ॥ देवालय तडाग पुण्याराम भेत्ता षठ ।
 तो कोटि कोटि कुळेंसीं कल्पकोट्ययुतानि षट् । नाना यातना प्रत्येकें
 भोगूनि सेवट । विसकल्पें विट्टुमी ॥ १६ ॥ तदतीं ते विडूराह कृमि
 भोजी । एकविस युगें मग चडाळ जगामाजि । ग्रामनाशकारकाची
 यातना सहजीं । मज न सागवे ह्यणे यमधर्म ॥ १७ ॥ देवापहारक

१ एक विशिष्ट प्रकारचा नरक आहे. २ उपजीविकेच्या मुख्य साधनाचें दान
 केलें तर. ३ भेदन करणारा. ४ विट्टु+कृमी=दमला, कटाळा आला.

ग्रामदाहकाची यातना । सर्व नरकभोग जब ब्रह्मा सृजी रचना । पापा-
 र्द्धभाग भोगे करिता पापगणना । भलतयाची भलत्यानें ॥१८॥ कुडांशी
 गोळकाशी ग्रामयाचक । अयाज्य याजी आव्हायक देवळक नक्षत्रपाठक ।
 हे ग्रामचांडाळ प्रत्येकें यातना सकळिकः । एकविस युगें भोगिती ॥१९॥
 मग सप्तजन्म चडाळयोनि दुराचारा । उच्छिष्टभोजी मित्रद्रोही यासी
 तीव्रा यातना आचद्रतारा । उत्सन्न पितृदेवें ज्या वेदमार्गबहिष्कृता
 पाषंडी या नरा । यातना बहवः स्मृता ॥ १२० ॥ एव बहुविध पातकें
 आणि नरकदड । वर्णिलें विस्तरें परि हे आहेति उदड । अशेष वर्णा-
 वया वितडें । कोण क्षेम पावेल ॥ २१ ॥ या सकळा पापासी धर्म-
 शास्त्रविधानता । प्रायश्चित्ताचरणें होय शुद्धता । तरि तो प्रायश्चित्तप्रकार
 परिसा आतां । पुढिलिये प्रकरणीं ॥ २२ ॥ आतां कळीमाजि संकर-
 काळीं । प्रायश्चित्त हे अभिनव नव्हाळी । तथापि शास्त्रमर्यादा वचन-
 वोळी । तें तो ऐसी च कीं असे ॥ २३ ॥ तरि बाह्यप्रायश्चित्त जड
 कर्ममय । तेणें नव्हे निःशेष पापक्षय । अविद्वत अनधिकारी काय ।
 अंगवैगुण्यें सुटेलि ॥ २४ ॥ द्रव्यदशकाळ कर्मकळाप अनुताप । एणें
 यथोक्तें प्रायश्चित्ताचें रूप । हें कदापि न योजे तथापि कृत साक्षेप ।
 पापभीत सुटे स्पष्ट आधीं ॥ २५ ॥ नकळते दोष आणि प्राक्जन्मा-
 वशेष । हें तो अनिर्वर्त्य विशेष । एणें काळें तरि बहुतेक पुरुष । करिती
 अधर्मजीविका ॥ २६ ॥ पापद्रव्य पुष्टता देहाला । तेथें अन्य दोषासी
 कोण भ्याला । महा अहां निर्भय जाला । कूपानुकुल्य कुपथासी
 ॥ २७ ॥ अष्टादशाभिधां रग । तयापुढें न चढे दुजा रंग ।
 शाम तम तत्व तें अभग । विराजमान महिमानें ॥ २८ ॥
 शुक्लांवरें मळिनें जालीं । तें स्वभावे च शामते आलीं । किल्येकें शुद्धें
 हि रगविला । हा च निघाला प्रचार ॥२९॥ आतां असो हें समयानु-

१ कुंटण. २ रांडलेक. ३ उच्छेद केला, किंवा शाप दिला. ४ अघटित,
 विशाल. ५ सुख. ६ प्राप्ति, नवीन गोष्ट. ७ पूर्वजन्मां भोगून शिलक राहिलेले.
 ८ अनिवार. ९ अंहसू=गप. १० अभिधा=मूळचा.

सार । कर्मावरोधी कैचा प्रायश्चित्तप्रकार । स्थळांतरीं ज्या दोषा सूचिले
परिहार । तो तें च पुन्हा घटतां अघटतां ॥ १३० ॥ कुजर प्रक्षा-
ळनि सार्द्र केला । धूळि घेणें हें न चुके त्याला । तरि तो अधिक
लेप जाला । क्षाळणश्रम निरार्थक ॥ ३१ ॥ अतएव द्वादशाब्दादि
प्रायश्चित्ताचारें । निःशेष पापक्षय नव्हे निर्धारें । तो समूळ सकृत्
रामनामोच्चारें । होऊनि जाय तत्त्वता ॥ ३२ ॥ ऐसें ह्मणतील रुक्ष विच
क्षण । तरि कां बोलिलें प्रायश्चित्तलक्षण । तरि तें अतिरेकभयसरक्षण ।
कल्पिलें शास्त्रकारीं ॥ ३३ ॥ साहे नामाचा प्रताप । एवढें अनत
ब्रह्मांडीं नाहीं पाप । तत्रस्थ पातकीं केलिया साक्षेप । करितां न करवे
अकल्पें ॥ ३४ ॥ तेथें एका जीवाच्या दोषावरि । कैसें प्रेरावें शास्त्र-
कारीं । ह्मणौनि जैसे दोष तैसे च त्यावरि । प्रायश्चित्तोपाय सूचिले
॥ ३५ ॥ कर्मरूपासी कर्मरूपीं च निर्वाहो । ऐसा च साच आहे प्रवाहो ।
हा यथाधिकारें निर्वाहो । केला असे तत्वज्ञीं ॥ ३६ ॥ हे हि कर्मरूप
प्रायश्चित्तस्थिति । करावी समीप कमळापति । हरिस्मरणेविण कल्पातीं ।
कर्म कळसीं चढेना ॥ ३७ ॥ हरिस्मरणें कर्मबहिष्कृत । असंख्य तरले
पुराणविश्रुत । हा महिमा सेवटीं बोलिजेलि प्रस्तुत । प्रायश्चित्तार्थ पारि-
सावा ॥ १३८ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । पातकयातना-
वर्णन । नाम प्रकरण समाप्तम् ॥ ७५ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो अशेषाघतृणहुताशनामा । नमो स्मरणमात्रें पतितपरधामा ।
नमो स्मर्तृजनसंपूर्णकामा । नमो रघूत्तमा राघवा ॥ १ ॥ नमो जग-
देकनिधानरूपा । सप्रेम स्मरणमात्रें समीपा । तुज न स्मरोनि पापस-
तापा । दुःख दारिद्रा भोगिती ॥ २ ॥ निधानाआड असे विवर्सी ।

१ दाखविला. २ यत्न ३ तुजें स्मरण करणाऱ्या जनाचे सपूर्ण मनोरथ
पुरविणारा. ४ भूत, विघ्नदेवता.

तुज आडपडदा च नाहीं आश्रितासी । बळिदान अंजन पाहिजे त्यासी ।
तू प्रगट सद्य स्वकीय ॥ ३ ॥ तुझया नामापरतें सुखद सोपें । साधन
कैचें हरावया पापें । ऐसें विश्वविख्यात असतां कर्मरूपें । प्रायश्चित्तें
जीवासी ॥४॥ स्वयें आत्मा असोनि आपण । मिथ्या बळकाविलें जीव-
पण । तेथें इच्छुनियां पवित्रपण । देह दडी आखंड ॥५॥ तव तें अनृत-
पणें अपवित्र । कष्ट करितां हि नव्हे पवित्र । जवं सद्गुरुराज सत्क्षेत्र ।
जोडलें नाहीं तत्वता ॥ ६ ॥ सद्गुरुस्वरूप सर्वात्मतीर्थ । तेथें स्वानुभवे
जाला कृतार्थ । त्याचा तो च देहो यथार्थ । ब्रह्मरूप केवळ ॥ ७ ॥
तैसें रामनामस्मरणेंविण । प्रायश्चित्तमात्र होय क्षीण । तें च स्मरतां प्रेम-
प्रवीण । पुण्यरूप स्वयें च ॥ ८ ॥ हरिहरस्मरणार्चें महिमान । पूर्वदोष
अशेष होती दहन । पुढें दोषप्रवृत्तीसी न वर्ते मन । दोष निंदा न
तनुता ते ॥ ९ ॥ जन्मसहस्रार्जित तपप्रभाव । तरि च रामनामीं बैसे
भाव । अतपता अभाविक जो जीव । त्या बहिर्मुखा बाह् कर्मता
॥ १० ॥ भक्त ज्ञानी नित्य निःपाप । कदापि कर्मलोपादि लघु पाप ।
तरि त्याचें प्रायश्चित्त हि तद्रूप । तेथें जडत्वे घडेना ॥ ११ ॥
स्वर्गाचीं दुष्कृतें विचित्रें । भस्म होती जागृतिमात्रें । तैसा ज्ञानी विशुद्ध
पवित्रें । स्वरूपावबोधेंकरुनि ॥ १२ ॥ भगवद्भक्ताचीं संसारकर्मे । भग-
वद्रूप भगवतार्पण वर्मे । परम पावनें भागवतधर्मे । अधर्मे च येती
धर्मत्वा ॥ १३ ॥ कदापि भव स्वभावतां भासे । तें नामस्मरणमात्रें च
नासे । भक्त ज्ञानी काय करू बैसे । प्रायश्चित्त जडरूपा ॥ १४ ॥
दृढ कर्मठ मीमांसक । परि तो हि लक्षामाजि एक । रक्षावया कर्म-
बीजांक । जो भगवतें वाचविला ॥ १५ ॥ तो हि अति दुर्लभ ये जनीं ।
प्रायश्चित्तप्रकार त्यालागुनी । आता तो चि बोलिजेलि सज्जनीं । श्रवण
करावें सादर ॥ १६ ॥ नारायणविमुखा प्रायश्चित्त । कदा न

१ निधान प्राप्त होण्यास. २ प्रायश्चिताच्या फलांत कमतरता होते. ३ जर
पूर्व जन्मी तप केलें नसेल, ४ बाह्य ? ५ मर्म, गुह्य, सार. ६ ससार.

घडे अकल्पांत । सुराभांड अशुद्ध गंगाजळगत । हणौनि हरिस्मरण
युक्त करावें ॥ १७ ॥ ब्रह्महा मद्यप स्तेयी चत्वारि । महापातकी प्रसिद्ध
चराचरी । निरंतर संवत्सर याचा संग धरी । शयनासन भोजनीं तो
तत्सम ॥ १८ ॥ रामरहित ज्याचें कुळ । तें ब्रह्महत्यादि दोषांचें स्वस्थळ ।
रामानुरक्त दोषदावानळ । तेथें येतें पतगवत् ॥ १९ ॥ प्रमादास्तव
पाप घडे । तें च कृतोपायें विघडे । साक्षेपकृत प्रायश्चित्तें न उडे ।
मशकपक्षीपर्वतेव ॥ २० ॥ अज्ञानास्तव ब्रह्महत्या घडे दैवें । तेणें वनीं
वल्कलधारी जटी व्हावें । स्वहंतविप्रकपोळ करीं ध्यावें । त्याच्या अभावे
अन्य तन्हीं ॥ २१ ॥ तद्रूप्य ध्वजदंडीं धरुनि वनचर । एकदां
परिमित वनफळाहार । अध्ययनअध्यापनरहित स्वाचार । स्नानसध्या करावी
त्रिकाळ ॥ २२ ॥ हरिस्मरण करावें अनुतापें । ब्रह्मचर्यें गंधर्माल्यें वर्जावीं
साक्षेपें । पुण्यतीर्थी पुण्याश्रमीं भ्रमावें दीनरूपें । शून्यमस्तक मलिनांग
॥ २३ ॥ जरि वनीं नव्हे प्राणधारण । तरि ग्रामीं कृत स्मशानखर्परग्रहण ।
सप्तागारीं करावें भीक्षाटण । चातुर्वर्णीं वा त्रिवर्णीं ॥ २४ ॥ येणें काळें
तरि ऐसें गमे । बरें जरि द्विजागारीं च भ्रमे । अन्यवर्ण स्वधर्महेतु हि
तमें । सांडूनियां भ्रष्टले ॥ २५ ॥ मृष्टांमृष्टविचारें युक्ताशन । एकदां
करावें कृत हरिचिंतन । ऐसें द्वादशाब्दपर्यंत पर्यटण । करावें प्रापक्षयार्थ
॥ २६ ॥ साश्रूनयन कृश शरीरीं । तिष्टावें भागवतद्वारीं । वदावें
आक्रंद करुणास्वरीं । मी ब्रह्महा ब्रह्महा हणौनि ॥ २७ ॥ संपूर्णावधि तो
कृतानुताप । हरिस्मरणें होय निःपाप । कर्माह होय अपेआप । मग
स्नान वपनविधि शुद्धता ॥ २८ ॥ व्रतस्थ च स्वोपदीं वा रोगापदीं ।

१ मुळचें मद्याचें भाडें आहे त्यांत गंगाजळ जरी ठेवले तरी तें भाडें अशुद्ध
च राहतें. २ महापातक्याशीं आहारव्यवहार करणारा ही महापातकीच समजावा.
३ दोषदावानल=दोषरूपी वडवाग्नि. ४ ज्या विप्राला मारलें असेल त्याच्या डो-
क्याची करटी. ५ सुगंध द्रव्यें, पुष्पें वगैरे. ६ स्मशानांतील एखादी कवची अगर
खापर घेऊन. ७ शुद्धाशुद्ध, स्पर्शास्पर्श, पक्कापक्क ८ त्याला पूर्ण पश्चात्ताप होईपर्यंत
याप्रमाणें आचरण केलें पाहिजे ९ कर्मविधि करण्यास पात्र. १० याप्रमाण व्रत
करित असताना. ११ अकस्मित रीतीनें.

मृत्यु पावला प्रमादीं । तरि तो मुक्तपाप मुक्तिपदीं । पावे हरिहरसंस्मरणें
 ॥ २९ ॥ आतां अन्योपाय गौब्राह्मणार्थ । प्राण वेचितां होय कृतार्थ ।
 का ब्राह्मणा देतां स्वधर्मोपार्जित यदर्थ । अयुत गोदानें सुटे ब्रह्महा ॥३०॥
 दीक्षित क्षत्री क्षत्रेविण मारितां । ब्रह्महा व्रतें होय शुद्धता । कां अग्नि-
 प्रवेश वा मरुत्प्रपतनता । हत्या हत तथाची ॥ ३१ ॥ दीक्षितब्रह्म-
 हत्येसी द्विगुण । आचार्यहत्येसी मुख्य चतुर्गुण । केवळ जातिमात्र जो
 ब्राह्मण । तत्र अब्दमात्रें शुद्धता ॥ ३२ ॥ हे ब्रह्महत्यानिष्कृति ब्राह्म-
 णासी । द्विगुणें प्रायश्चित्तें क्षेत्रियासी । त्रिगुणें शुद्धता वैश्या शूद्रासी ।
 प्रायश्चित्त असेचिना ॥ ३३ ॥ रायें करावी शिक्षा दड । पुढें यमाव-
 तीसी असे उदंड । ब्राह्मणीवधें अर्ध पूर्वोक्त चंड । कन्यका शुद्धि पादमात्रें
 ॥ ३४ ॥ पाद प्रायश्चित्त अनुपनितवधीं । ब्राह्मणा क्षेत्रीहत्येसी षडब्द
 कृच्छ्राचरणें शुद्धि । वैश्यहा वत्सरत्रय कृच्छ्रविधि । शूद्रहा शुद्ध वत्सरें ॥३५॥
 दीक्षितब्राह्मणीहत्येसी अष्ट सवत्सर । बोलिला ब्रह्महत्याप्रायश्चित्ताचार ।
 वृद्धांतुर स्त्रीवाळासी मुनिवर । अर्ध व्रत बोलिले ॥ ३६ ॥ आतां 'गोडी
 पैष्टी' मांघ्री सुरा । त्रिधां अपेय वर्णचतुरा । स्त्रियासी प्रवर्ष्य तत्पानें
 अवधारा । अज्ञता प्रायश्चित्त ॥ ३७ ॥ क्षीर घृत गोमूत्र अथवा अन्य-
 तम । स्नात्वाद्रवस्त्र नामस्मरण सनियम । आयास लोह वा ताम्र पात्रीं
 तप्त हुताशनोपम । तत्प्राशनें देहांतीं शुद्धि नान्यथा ॥ ३८ ॥ नेणता
 जळंबुध्या आश्र्वादपर्यंत । तथा ब्रह्महत्याव्रतचिन्ह वर्जित । आतुररोग-
 निवृत्तीसी तत्रोचित । पुनरुपनयनें चांद्रायन द्वय ॥ ३९ ॥ सुरास्पर्ष
 सुराभांडोदक । सुराभाडलित भक्षणादिक । हे सुरापानासम पातक ।
 निःपातकीं परिसावें ॥ ४० ॥ ताळ फनस द्राक्ष खर्जुर सभर्वे । मधुक

१ दहाहजार. २ वाण्यामध्ये इकडून तिकडे पळालें असतां, किंवा कडेलोट
 झाला असता. ३ एक वर्षपर्यंत ४ ब्राह्मणस्त्री. ५ एक चतुर्थांश. ६ अनुपवीत ?
 ७ आतुर=अजारी, मनानें अगर शरिरानें दुखवलेला. ८ गुळापासून झालेली. ९
 अत्रापासून तयार केलेली १० मधापासून तयार केलेली. ११ या तिन्ही प्रकारची
 दारू कोणत्याही वर्णास पिण्यास अयोग्य आहे १२ शुद्ध पाणी आहे असें समजून.
 १३ आस्वाद. १४ थांपासून तयार केलेले.

शैळं मंजिष्टं जळ नारिकेलोद्भव । इत्यादिनी गौडीमाध्वीसुराइव । सर्वथा
 विप्रीं वर्जावे ॥ ४१ ॥ आता परिसा सुवर्णस्तेयता । परोक्ष अथवा
 अपरोक्षता । बळात्कारे अथवा चौर्यता । परस्वापहरण भलते हि ॥ ४२ ॥
 तत्र सुवर्णप्रामाण मन्वादिक । तिहीं वर्णिला जो विवेक । तो प्राश्चित्त-
 प्रकार धार्मिक । परिसोत कां विचक्षण ॥ ४३ ॥ गवाक्षद्वारीं सूर्यरश्मी-
 दृश्य त्रसरेणु । तस्याष्टके लिक्षां तत्रयै राजसर्षप प्रमाणु । गौरसर्षप
 तत्रयै तत्षट्के यव तद्विगुणु । कृष्णाळ तत्पचके माष तत्षोडशे सुवर्ण
 ॥ ४४ ॥ हरिता ब्रह्मस्व अज्ञानता । ब्रह्महत्याव्रत आचरावे ध्वजकपाल-
 रहिता । गुरु याज्ञिक धार्मिक श्रोत्रियाचे हरिता कृत व्रता । करीषाळा-
 दित दग्ध देहीं विशुद्धि ॥ ४५ ॥ ब्रह्मस्वापहारी क्षेत्रीं करिताश्वमेध ।
 कां स्वतनुभार सुवर्णदाने शुद्ध । पश्चात्तापे परतोनि देइल तो सातपणे
 विशुद्ध । द्वादशाह उपोषणे ॥ ४६ ॥ रत्ने मनुष्ये स्त्री धेनु भूमि
 आदि । हरी तो सुवर्णतुल्य दोषी प्रमादी । तथापि अर्ध प्रायश्चित्ते तत्व-
 विदीं । निष्कृति असे सूचिली ॥ ४७ ॥ त्रसरेणुतुल्य हेमहरण । तत्र
 प्राणायामद्वये शुद्ध ब्राह्मण । प्राणायामत्रये लिक्षाप्रमाण । राजसर्षपीं
 प्राणायाम चत्वारि ॥ ४८ ॥ गौरसर्षपीं स्नात्वा शुचि सम्यक् । गायत्री-
 जप अष्टसहस्रक । यवमात्र हेमापहारक । शुद्ध आसायान्ह गायत्र्या
 ॥ ४९ ॥ कृष्णाळप्रमाण हेमहारका । सातपणे शुद्धि धार्मिका । माष-
 हरणीं गोमुत्रपक्क यवन्नौशनं कारका । मासत्रये हरिस्मरण पूजने विमुक्ति
 ॥ ५० ॥ किंचित न्यून सुवर्णस्तेय । गोमुत्रपक्क यवभुक् अर्धे शुद्ध
 होय । सुवर्णसख्या सुवर्णहरा उपाय । द्वादशाब्द ब्रह्महत्याव्रत अचिन्ह
 ॥ ५१ ॥ सुवर्णसख्या निउन रजतचौर्य । त्याचे शोधन सम्यक् सातपण

१ शिलाजित, कवळ्याऊद २ नेत्रांजन, मंजिष्ट नांवाची औषधी. ३ धान्यां-
 तून सूर्यप्रकाशाचा जो कवडासा पडतो, त्यांत धुळीचे जे बारिक कण फिरताना
 दिसतात, त्यांतील एक कण. ४ एक बारिक वजन. ५ काळी मोहरी, एक वजन
 आहे. ६ पाढरी मोहरी ७ कृष्णाळ=गुज ८ गोवरी. ९ देहदड वगैरे प्रायश्चित्त,
 तपश्चर्या. १० बारा दिवस. ११ कवडाश्यातील कणाएवढे. १२ यव+अन्न+अशनं.

बोलिले आर्य । दश निष्कपर्यंत ऊर्ध्व निष्कं चतुष्टय तस्य प्रायश्चित्तकार्य ।
 चांद्रायन आचरावे ॥ ५२ ॥ दशादिशत निष्कात रजत । हरण तरणी
 चांद्रायनद्वय उचित । शतादूर्ध्व सहस्रांत तावत । चांद्रायने शुद्धता
 ॥ ५३ ॥ सहस्रादधिक रौप्यापहार । तथा ब्रह्महत्याव्रते परिहार । कास्य
 पितळ अयादि धातुप्रकार । याचे शोधन सहस्र निष्कमाने पराक ॥ ५४ ॥
 रत्नचौर्याचे प्रशोधन । रजतस्तेयतेसमान । आत्तां गुरुतल्पगशुद्धि वि-
 धान । रामस्मरणपूर्वक ॥ ५५ ॥ स्वमाता अथवा तत्सपत्नी । गमन
 अज्ञाने अप्रयत्नीं । लिंग छेदूनि प्रयत्नीं । करीं घेऊनि जावे निरुति-
 प्रति ॥ ५६ ॥ मार्गे पाहों नये परतोनि । पुढें काय आहे न पाहावे
 नयनीं । राम राम स्मरता देहपतनीं । शुद्धता कां मरुत्पतनें ॥ ५७ ॥
 सवर्णोत्तमवर्ण परस्त्रीगमन । जरि घडले अज्ञानेकरून । तरि ब्रह्महत्या-
 व्रतार्चन । शुद्ध करी तत्वता ॥ ५८ ॥ उन्मद सादरे भोगी मुग्धा ।
 रेतसिक्ता योनि स्निग्धा । तथाची आकृति जालियां दग्धा । जीवा होय
 निष्कृति ॥ ५९ ॥ सवर्णोत्तमवर्ण परदारगामी । वोळखोनि खोंचला
 अतरयामीं । रेतद्राव नव्हतां उठला रामनामीं । तो ब्रह्महा व्रताद्धे
 शुद्ध ॥ ६० ॥ मात्रुगामी रेतपात नव्हतां पापासी भ्याला । राम राम
 ह्मणत आकंदत वेगळा झाला । सम्यग्ब्रह्महत्याव्रते शुद्धि त्याला । रेतपाते
 दहनता ॥ ६१ ॥ पितृभार्या त्रिवर्णीचिया । त्याचे गमन एकदां घडले जया ।
 तथा विशुद्धि ब्रह्महाव्रत कोलिया । नवाब्द षडाब्द त्रिअब्द क्रमे ॥ ६२ ॥
 मातृस्वसा पितृस्वसा आत्मजा । आचार्यश्चशुरमातुळजाया कामकाजा ।
 गमन करी तथा निर्लुजा । प्रायश्चित्त परिसावे ॥ ६३ ॥ धिगि ते जन
 हरिविमुख । जया पापाचरणे वाटे सुख । प्रायश्चित्ताचे चि देहांतदुख ।
 का आकल्प अल्प सुखे ॥ ६४ ॥ दिनद्वय जरि गमन करी । तरि ब्रह्महाव्रत
 द्वादशाब्दवरि । एकदिनीं बहुवार विचरे दुराचारी । तरि अब्दत्रये विशुद्धि
 ॥ ६५ ॥ एके दिवसीं एकवार । तो अब्दव्रते शुद्ध साचार । दिनत्रय

गामी पामर । अग्निदग्ध विशुद्ध ॥ ६६ ॥ चडाळी पुल्कंसी भगिनी ।
 श्रुषा शिष्यस्त्री मित्रमानिनी । याचा ठाई एकवार गमनी । ब्रह्महात्रताद्धे
 शुद्धता ॥ ६७ ॥ अकामता घडे अकल्पित । तो अद्भुतत्रय कृच्छ्रे पुनात ।
 महापापकृज्जनसंगनिरत । त्याचे प्रायश्चित्त बोलिजे ॥६८॥ प्रायश्चित्त-
 विशुद्धात्मा सफल । त्याचे सर्व सत्कर्म देतसे फळ । प्रायश्चित्तविहीन
 अमंगळ । ते फळे नामें हरीच्या ॥ ६९ ॥ मुख्य चत्वारि महापापी ।
 जयाच्या संगें जो जाला तद्रूपी । तेणें तत्प्रायश्चित्तें पुनरपि । शुद्धता
 करावी आपुली ॥ ७० ॥ अज्ञानात्सगतीं पचरात्र । तो काय कृच्छ्रे
 होय पवित्र । द्वादशाह संगें अपवित्र । त्या महा सातैपणें विशुद्धि
 ॥ ७१ ॥ आर्द्धमासें द्वादशोपवास । मासें पराक चांद्रें त्रिमास ।
 षण्मास ससर्ग घडे ज्यास । त्या चांद्रायनत्रय बोलिलें ॥ ७२ ॥
 किंचित निउनाब्द ससर्गासी । षण्मास व्रताचरण विशुद्धीसी । याचे
 त्रिगुणित ज्ञानसगासी । बोलिलेंसें यथाक्रमे ॥ ७३ ॥ आतां मडुक
 नकुळ काकमुखक वाराहो । श्वान माज्जर अजादि कुक्कुट देहो । याचे
 वर्धी शुद्धि कृच्छ्रें पाहा हो । अश्वहस्ये त्रि त्रि कृच्छ्रे ॥ ७४ ॥ तप्तकृच्छ्रे
 कुंजरवर्धी । अज्ञानता गोघ्ना पराके शुद्धि । ज्ञानता जो गौ वर्धी । त्या
 निष्कृति असेना ॥ ७५ ॥ टिटिभ चक्रवाक हंस कारडक । उल्लूक
 सारस कपोत जळपादुक शुक । चाष बळाक शिशुमार कछपादिक ।
 वर्धी द्वादशाह अभोजन ॥ ७६ ॥ पुष्पमूळ फळ भक्ष्य भोज्यापहारी ।
 पंचगव्यसेवनें शुद्धि ग्रथातरीं । शुष्ककाष्ठ तृण द्रुम गुड चर्म वस्त्र आमि-
 षीकारी । रात्रित्रय अभोजन ॥ ७७ ॥ रेतोविण मूत्र भोजनें प्राजापत्य ।
 शूद्रोच्छिष्टभोजनीं चांद्रायन सत्य । रजश्रला चडाळ महापातकी सुतकी
 अनित्य । इत्यादिक रजकउच्छिष्ट स्पृष्टे ॥७८॥ करावें सचेल स्नान । यथोक्त
 घृतप्राशन । शुद्ध्यर्थ यथार्थ अनुष्ठान । अष्टशत गायत्री ॥ ७९ ॥

१ पुक्कशी=हीनवर्णाची, शूद्र स्त्रीस निषादापासून झालेली, या नावाच्या जातीची. २ चार महापातकांपैकी कोणते ही महापाप करणाऱ्या मनुष्याची सगति धरणारास. ३ कडक, खरमरित प्रायश्चित्त किंवा तपश्चर्या. ४ आमिष=मांस, किंवा लाचलुचपत.

याहूनि अन्यतमस्पर्षे भोजन । जरि घडोनियां आलें नेणोन । तयासी
 प्रायश्चित्त त्रिरात्र अभोजन । पचगव्यप्राशनें ॥ ८० ॥ भक्षूनि अन्न
 वमन जालें । तदिनीं पाहिजे स्नान लंघन केलें । द्वितीयेन्हीं घृत
 यथोक्त प्राशिलें । पाहिजे शुद्धतेकारणें ॥ ८१ ॥ व्रतादिकांमाजि आइ-
 कतां वर्ज्य ध्वनि । अष्टोत्तरसहस्र जपावी वेदजननी । देवद्विजनिंदा
 अधिक सर्वा पापांहूनि । निष्कृति नाहीं तयासी ॥ ८२ ॥ आतां असो
 हें प्रत्येकें । महापातकांतुल्य उपपातके । जयासमान तथाचेनि तुंके ।
 प्रायश्चित्त यथाविधि ॥ ८३ ॥ प्रायश्चित्त जितुके करणें । तितुके नाराय-
 णस्मरणें । तरि च शुद्धि पाविजे येणें । अन्यता पतित नान्यथा ॥ ८४ ॥
 प्रायश्चित्तविधि आहे अपार । श्रुत्याश्रये स्वये अष्टादश स्मृतिकार ।
 बोलिले आहेति तें सक्षेपाकार । वर्णिलें अत्र किंचित ॥ ८५ ॥ तत्र
 कृच्छ्र चांद्रायन परिसावें । जें केलिया शुद्धि पाविजे जीवें । यमयातने-
 पासूनि सुटावें । कृतपातकापासूनि ॥ ८६ ॥ एकमुक्त नक्त तथैवाया-
 चित । अथवा एके उपोषने उचित । तें पदकृच्छ्र बोलिजे विख्यात ।
 आतां पर्णकृच्छ्र परिसावें ॥ ८७ ॥ वटोदुंबर राजीवें बिल्वपत्र कुशोदक ।
 प्रत्येकें प्रत्यह पिवती धार्मिक । तें पर्णकृच्छ्र पिण्याकोदक तक्रांबु सत्कूना
 एक एक । सेवनोपवासें सौम्यकृच्छ्र ॥ ८८ ॥ हविष्ठा प्रातराशी च
 हविषापान । हविषायाचित्त एक एक ग्राससेवन । प्रत्येकें पूर्ववत् दिनत्रय
 उपोषन । अन्योपवासत्रये अतिकृच्छ्र ॥ ८९ ॥ गोमुत्र गोमय क्षीर दधि
 घृत कुशजीवन । यथोक्त सेवनें एकरात्रि उपोषनें कृच्छ्र सांतपन । हे
 षट् प्रकार षडह सेऊनि प्रत्येकें उपोषन । सप्तमाहि कृच्छ्र महासांतपन तें
 ॥ ९० ॥ दिनत्रय प्रत्येकें ऊष्णघृत क्षीर जळ अर्निळ । घृत पळद्वय
 तोय पर्ये एक एक सेवनोपवास निर्मळ । अनिळाहार हाणिजे दिनत्रय
 लघन च केवळ । हें तप्तकृच्छ्र सायान्ह सेवनें ॥ ९१ ॥ केवळ तप्त

१ गायत्री. २ वजनानें, प्रमाणानें. ३ फक्त एकदा रात्री जेवणें. ४
 न बोलावता दुसऱ्याचे घरी जेवावयास जाणें ५ निळयारगाचें कमल, ६ पिण्याक-
 षेड किंवा केशर ७ कढाविलेलें लोणी, ८ वायु. ९ दूध.

याहूनि अन्यतमस्पर्षे भोजन । जरि घडोनियां आलें नेणोन । तथासी
 प्रायश्चित्त त्रिरात्र अभोजन । पंचगव्यप्राशनं ॥ ८० ॥ भक्षूनि अन्न
 वमन जालें । तदिनीं पाहिजे स्नान लघन केलें । द्वितीयेन्हीं घृत
 यथोक्त प्राशिलें । पाहिजे शुद्धतेकारणें ॥ ८१ ॥ व्रतादिकांमाजि आइ-
 कतां वर्ज्य ध्वनि । अष्टोत्तरसहस्र जपाधी वेदजंननी । देवद्विजनिंदा
 अधिक सर्वा पापांहूनि । निष्कृति नाहीं तथासी ॥ ८२ ॥ आतां असो
 हें प्रत्येकें । महापातकांतुल्य उपपातके । जयासमान तथाचेनि तुके ।
 प्रायश्चित्त यथाविधि ॥ ८३ ॥ प्रायश्चित्त जितुके करणें । तितुके नाराय-
 णस्मरणें । तरि च शुद्धि पाविजे येणें । अन्यता पतित नान्यथा ॥ ८४ ॥
 प्रायश्चित्तविधि आहे अपार । श्रुत्याश्रये स्वये अष्टादश स्मृतिकार ।
 बोलिले आहेति तें सक्षेपाकार । वर्णिलें अत्र किंचित ॥ ८५ ॥ तत्र
 कृच्छ्र चाद्रायन परिंसावें । जें केलियां शुद्धि पाविजे जीवें । यमयातने-
 पासूनि सुटावें । कृतपातकापासूनि ॥ ८६ ॥ एकभुक्त नक्त तथैवाया-
 चित । अथवा एके उपोषने उचित । तें पदकृच्छ्र बोलिजे विख्यात ।
 आता पर्णकृच्छ्र परिंसावें ॥ ८७ ॥ वटोदुंबर राजीव बिल्वपत्र कुशोदक ।
 प्रत्येकें प्रत्यह पिवंती धार्मिक । तें पर्णकृच्छ्र पिण्याकोदक तक्रांबु सत्कूना
 एक एक । सेवनोपवासै सौम्यकृच्छ्र ॥ ८८ ॥ हविष्ठा प्रातराशी च
 हविष्पापान । हविष्पायाचित एक एक ग्राससेवन । प्रत्येकें पूर्ववत् दिनत्रय
 उपोषन । अन्योपवासत्रये अतिकृच्छ्र ॥ ८९ ॥ गोमुत्र गोमय क्षीर दधि
 घृत कुशजीवन । यथोक्त सेवनें एकरात्रि उपोषने कृच्छ्र सातपन । हे
 षट् प्रकार षडह सेऊनि प्रत्येकें उपोषन । सप्तमाहि कृच्छ्र महासातपन तें
 ॥ ९० ॥ दिनत्रय प्रत्येकें ऊष्णघृत क्षीर जळ अर्निळ । घृत पळद्वय
 तोय पर्ये एक एक सेवनोपवास निर्मळ । अनिळाहार क्षणिजे दिनत्रय
 लंघन च केवळ । हें तप्तकृच्छ्र सायान्ह सेवनें ॥ ९१ ॥ केवळ तप्त

१ शायत्री. २ वजनानें, प्रमाणानें. ३ फक्त एकदां रात्री जेवणें. ४
 न बौलावता दुसऱ्याचे घरी जेवावयास जाणें ५ निल्यारगाचे कमल. ६ पिण्याक=
 पेंड किंवा केशर ७ कढाविलेलें लोणी. ८ वायु. ९ दूध.

गोमूत्रसेवन । तें एकान्हकृच्छ्र करी शरीरशोधन । जेणेंकरुनि धार्मिक
जन । नव्हती कळीं कळकी ॥९२॥ दिवसा उपवास रात्रौ जळवास ।
प्राजापत्य समता त्यास । आतां परिसा चांद्रायनास । यथाकळा ऱ्हास
वृद्धि ॥ ९३ ॥ शुक्लपक्षीं प्रत्यह एक एक प्रास चढवावा । कृष्णपक्षीं
एक एक प्रत्यह उतरावा । दर्शदिनीं युक्ताहार करावा । हें अयन चांद्र
प्रसिद्ध ॥ ९४ ॥ चतुर पिंडप्राशन प्रातःकाळीं । चतुर सूर्यअस्तीं सायं-
वेळीं । हें शिशुचांद्रायन पिंडत्रय हविष्यसेवनें भूतळीं । मासें चद्रसा-
लोक्य ॥ ९५ ॥ अत्र देशकाळवर्तमान जाणोनि । नैमित्तिक नित्य कर्म
विचारुनि । कर्तव्य हें प्रति ग्रंथीं महा मुनी । बोलिले आहेति प्रसिद्ध
॥ ९६ ॥ प्रस्तुत नित्यकर्मावरोधकाळीं । नैमित्तिकाचरण हे नव्हाळि ।
तथापि अभक्त जनाचे रूपौळीं । अत्र वा तत्र दडणें ॥ ९७ ॥ आतां
जे अनुतापी रागादिमुक्त । सर्वभूत दयायुक्त । हरिहरस्मरणपर सुभक्त ।
ते स्मरणमात्रें निर्दोष ॥ ९८ ॥ महापातकें अथवा उपपातकें । अथवा
अनत ब्रह्मांडींचीं अनेकें । एका च भागवतावरि पडती तरि तो एकें ।
नाममात्रें विशुद्ध ॥ ९९ ॥ नारायण अनाद्य विश्वरूप अनामय । स्मरेलि
जो सप्रेम सदयहृदय । स्मरण पूजन ध्यान नमन एक उपाय । करी
सर्वपापमुक्त शुद्धात्मा ॥ १०० ॥ सर्पकें अथवा व्याँमोहें पुजा । घडे
गरुडवाहना वृषभध्वजा । तो विध्वंशूनि सर्व पापपुंजा । पावे परम
पदातें ॥ १ ॥ सकृद्विष्णुस्मरणेंकरी । क्लेशसचय निरशे निर्धारी ।
स्वर्गादि भोग पावे दिव्य शरीरी । उभय लोकीं अविघ्न ॥ २ ॥ दुर्लभ
मनुष्यजन्म पावोनि । जो विष्णु वा शिव यजी भाग्याभिधानी । तो महा-
पातकी हि शुद्धात्मा जनी । पावे परम स्थानातें ॥ ३ ॥ सर्व तीर्थें
सर्व यज्ञ सर्व वेदाध्ययन । षोडशांशं न पवती करितां नारायणार्चन ।
वेदशास्त्र तीर्थ तप यज्ञादि कर्म अभक्त जन । कृतार्थ नव्हे सर्वथा

१ शुद्धि. २ होत नाहीत. ३ कळकट, अर्थात अशुद्ध. ४ अमावास्येला.
५ रूपानें. ६ दुसऱ्याच्या संगतीनें, सहवासानें. ७ चंचल वृत्तीनें. ८ पापाचे
ढीग. ९ योगानें. १० नारायणार्चनाचें जें फळ आहे त्याचा षोडशांश.

॥ ४ ॥ सांगकर्म प्रायश्चित्त न घडे अत्र । अघटित घडलें तरि सांक-
 ल्पित पापक्षयमात्र । नामस्मरणमात्रें समूळ सर्व पापक्षय तत्र । विशेष
 हरिपदसंप्राप्ति ॥ ५ ॥ कर्म प्रायश्चित्त शुद्धात्मा विमानी । कोण बैसोनि
 पावला हरिहरस्थानी । नामस्मरणें सकृद्वैसले देवयानी । अजामीळ भिळ्हादि
 असंख्य ॥ ६ ॥ तें हि नाम प्रमादें पातकियाचे । अवचट उच्चारितां
 वाचें । तो उच्चार हि नीट कैचा मुखीं वाल्मिकाचे । मरा मरा हे प्रथ-
 मता ॥ ७ ॥ मरा पुढें एकें चमत्कारें । रामनाम सिद्ध जालें साक्षात्कारें ।
 तें उफराटें च सुफराटें होऊनि सकृदुच्चारें । ब्रह्महत्यादि दोष विध्वशिले
 ॥ ८ ॥ करुनि अशेष दोषध्वश । रामोच्चारमहिमा अविनाश । तेणें
 रामरूप जाला स्वप्रकाश । तद्देहो अग्रकवी ब्रह्मऋषि ॥ ९ ॥ तारक-
 ब्रह्म रामनाम महादेव । उपदेशूनि असख्यात उद्धरी पापी जीव । तेथें
 कर्मरूप प्रायश्चित्तप्रादुर्भाव । त्याची सभावना हि असेना ॥ ११० ॥
 प्रायश्चित्तें देहांतें जीव पावे शुद्धता । नामस्मरणें राम निःपाप करुनि
 कैवल्यदाता । येणें च देह दवडूनि असतां च जीवता । ब्रह्मरूप करि-
 तसे ॥ ११ ॥ मग तो^२ नामामृतमाधुर्यलुब्ध । बैसोनि राहिला अस-
 ख्यात अब्द । परि प्रथमोच्चार राम हा शब्द । तेणें च जाला कृतार्थ
 ॥ १२ ॥ ह्मणौनि सर्वशुद्धि सर्वसिद्धीचें मूळ । सर्वशास्त्रसिद्धातें होय
 केवळ । तें सर्वभावे स्मरतां सप्रेमळ । सर्व सतोष पावतीं ॥ ११३ ॥
 स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । प्रायश्चित्तनिरोपण । नाम
 प्रकरण समाप्तम् ॥ ७६ ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

नमो संपूर्ण गुणनिधाना । नमो सपूर्ण फळदाभिधाना । नमो
 संपूर्ण योगादि विधाना—। अधिक नामा श्रीरामा ॥ १ ॥ नमो संपूर्ण

१ या जन्मांतील सकल्पविकल्पामुळें जें पापाचरण घडतें त्या पापाचा
 मात्र नाश, वर सांगितलेलें पुण्य करू शकतें. २ वाल्मिक ऋषि.

सिद्धिदा । नमो सपूर्ण बुद्धिदा । नमो सपूर्ण विधिदा । नामसंस्मरणमात्रे
 ॥२॥ नमो नमस्ते निजलाभपूर्णा । नमो नमस्ते नमितास्तिपूर्णा । नमो नमस्ते
 जगदेकपूर्णा । नमोस्तु पूर्णाश्रितकाम रामा ॥३॥ नमो भजकजनवल्छळा ।
 नमो आश्रिताश्रया परम कृपाळा । नमो पतितपावना दीनदयाळा ।
 नमो भक्तवज्रपजरा ॥ ४ ॥ नमो अशेष जीवजिवलगा । नमो अशेष
 जीवअतरगा । नमो अशेष स्मर्तृभयभगा । समानसुखदा गोविंदा ॥५॥
 नमो श्रुतिस्तवनीं अनंता । नमो शेषशेषमुखीं अगणितां । नमो सुरमु-
 निवर विधाता । कुंठित लुठिते तव स्तवीं ॥ ६ ॥ तो तू अजामीळादि
 अनादरस्मरणीं । सादर जालासी चक्रपाणी । नक्रारि स्मरतां विकळवा-
 णीं । गरुडारूढ पावलासी ॥ ७ ॥ धृव उपमन्यु भद्रसीळादि बाळें ।
 सांभाळिलीं तुवां दीनदयाळें । सर्वधर्मबहिष्कृते अपवित्रे अमंगळें ।
 भेध्यभिल्लादि तारिलीं ॥ ८ ॥ यालागि नमोस्तुते पतितपावना । सपूर्ण
 करावी मम भावना । कळिमळें मळिना हीना दीना । उद्धरीं हरि स्व-
 नामें ॥ ९ ॥ ऐसा वंदूनि विश्वबंध । जो स्तुतीं सादर समीप सद्य । तो
 भुवनेश भगवान् प्रणमूनि अर्ध । तन्मयां प्रार्थी सज्जना ॥ १० ॥ सज्जन
 सज्जनेश वेषद्वये । हरिहर एकात्मक शोभती स्वये । तरि जन सज्जनान्वये ।
 पावती परमेश्वरासी ॥ ११ ॥ प्रस्तुत सज्जनावीण सत्कथा । कैसी एईल
 भाविकश्रुतिपेथा । एणें काळें कित्येकें स्वमतगाथा । प्रति पाखडी प्रतिष्ठिती
 ॥१२॥ श्रुतिसत्समत स्वानुभव । सांक्षी त्रय अलक्षें प्रमादीं जीव । स्वकपो
 ळकल्पना अगौरव । रौरवपद प्रशसिती ॥ १३ ॥ तत्र समुदाय हि
 मिळती तद्वतांचे । जैसे कुंश्चिळीं पुंज मक्षिकांचे । परि मक्षिका उत्तमा

१ आश्रित जनाचे हेतु पूर्ण करणारा. २ सपूर्ण जीवमात्र. ३ शेष आपल्या
 सहस्र मुखानीं ज्याचे गुण वर्णन करताना थकला, अशा तुला. ४ क्रियाशून्य
 झाला. ५ तुझ्या ठिकाणीं मुळींच प्रेम नसतांना फक्त तुझ्या नामाचा उच्चार केल्या-
 मुळें. ६ गजेन्द्र. ७ भाविक कल्पना, विश्वास, निश्चय. ८ प्रथमतः ९ जन
 सज्जन झाले ह्मणजे च हरिहरस्वरूपीं मिळतात. ह्मणून प्रत्येकानें सज्जन व्हावें.
 १० कर्णरघावर. ११ असज्जन. १२ जाणतें ज्ञान. १३ अतिशय मोहामुळें,
 असावधपणानें. १४ घाणेन्या जागेवर.

तयांचे । भाव पचामृतीं हि ॥ १४ ॥ मक्षिकाहूनि कुञ्चित पाखडी ।
उत्तमाशय न मनी लडी । यथा प्रतिष्ठित बडी । समुदाये च साभिमानी
॥ १५ ॥ ते स्वसमार्जीं च वाचिती । कोण्ही कोण्हाचे नाइकती । परि
ते अलक्ष करूनियां सतीं । श्रवण कीजे सत्कथा ॥ १६ ॥ खरीं खोटीं
नाणीं एकवाटलीं । परि परीक्षक निवडी वेगळाळीं । धातु शुद्ध वोळ-
खोनि चाली । चालवी मुळींचिये ॥ १७ ॥ एण्हीं खरीं खोटीं दोनी ।
आहेति च मुळींहूनि । काय नपूसक निर्नाशिकादि मेदिनी । दवडून
घाली बाहेरी ॥ १८ ॥ पुण्यवत च प्राणें अंगी केलें । पातकी काय
आहेति वर्जिले । वैकुठीची च वाट चाले । नरकीची काय राहिली
॥ १९ ॥ तस्मात् उभयपरीक्षाप्रविण । तथा एका सज्जनाविण । सहज
च लोपे सद्गुणनिरोपण । जैसी दृष्टीविण सृष्टिरचना हे ॥ २० ॥ स्वभावे
चतुःषष्टाष्टादशादि लोप । जाला होतां च कळीचा किंचित औरोप ।
जयां धार्मिका धर्महेतूचा साक्षेप । तयां हि वैसे न चालवे ॥ २१ ॥
पुढें तारि याम घटिका पळें पळें । अधर्म वाढों च लागला बळें । तेथें
सहजे च सद्गुणमूळें । अर्सेत च लोपलीं कीं ॥ २२ ॥ जनकृतार्थतेका-
रणें । कृत परमार्थप्रकरणें । ते जन च मळिन काळें जेणें । तेणें अधि-
कारें धिःकारता ॥ २३ ॥ आतां अल्प पुण्यें बहुत पाप । तरे परि न
तरे आपेंआप । तस्मात् यत्किंचित सत्यबीजारोप । यत्न करिल ईश्वर
॥ २४ ॥ पुढें तयांचा च करूनि विस्तार । धर्मसंस्था करिल विश्वंभर ।
ते सज्जनस्वरूपे सर्वेश्वर । धरिल स्वकीय निज वोजे^१ ॥ २५ ॥ यथा
यथा सज्जनसंस्था । तथा तथा सद्गुणावस्था । तस्मात् तथा स्वरूपस्था ।
प्रणम्य भावगम्यातें ॥ २६ ॥ सज्जन सद्गुरु सर्वेश्वर । येथें नित्य नूतन
सप्रेम भजनभर । तारि च कृतार्थता स्वकार्यसिद्ध्या कातई । फिरे त्याची

१ मित्रा. २ पृथ्वी. ३ प्राणवायुनें. ४ अगिकार केला. ५ चतु-
र्वेद, षट्शाखें, अष्टादश पुराणें याचा लोप झाला. ६ सुरवात. ७ प्रहर. ८ सद्गुण
असून ही त्यांचे प्रतिपादन करणारा न राहिल्यामुळें नसल्याप्रमाणें च आहेत.
९ बीजाचा. १० आगुलपणानें. ११ स्वकार्य सिद्ध झाल्यावर. १२ मित्रा.

फिरे प्राप्ति हि ॥ २७ ॥ सागुता फिरोनि भरे पापा । ते च सदुरु सर्वे-
 शाची अकृपा । नित्य नूतन प्रेमळ सदुरु सर्वेश स्वरूपा । ते च कृपा
 हा प्रगटार्थ ॥ २८ ॥ आतां सत्यमानससरोवरावाचूनि । सज्जनराजहंस
 कैचे दिसती नयनीं । दैवयोगे दिसतां जनीं । लाहो ध्यावा तयाचा
 ॥ २९ ॥ यालागि सद्भावें सतजना । प्रणम्य सद्भावें पुनःपुना । भक्ति-
 रहस्यकथानुसंधाना । पूर्णता ज्यांच्या अनुमोदनें ॥ ३० ॥ भक्तिरहस्य
 याचें नाम । अत्र विषयो भक्तिप्रेम । तत्रैव हि परम सुगम । मुख्या
 नामसस्मरण ॥ ३१ ॥ बहुतेक जनमन मळिन कळिमळें । कित्तेक उदर-
 भरणार्थ च विकळें । कोण्हीएक मुमुक्षु बापुडें भोळें । आचारविचार-
 अविर्षण ॥ ३२ ॥ तयाच्या तरणोपायाकारणें । रामनाम प्रेरिलें व्यासो-
 नारायणें । जें सुळींहुनि वर्णिते श्रुतीं पुराणें । तें ये काळीं विशेषें
 ॥ ३३ ॥ कलौ कल्मषमय मानसें । अन्यत्र धर्मी अधिकार च नसे ।
 करित च असतां न घडती जैसे । शास्त्रार्थ तैसे यथार्थ ॥ ३४ ॥ ऐसें
 जेव्हा तत्वता जालें । तेव्हा विप्रा पाँतित्य घडोनि आलें । ज्याचें बिभी-
 षणें शपथ केलें । कृत्रिमें कळीचा विप्र होईन ॥ ३५ ॥ हे स्थिति
 विप्रा वर्णेश्वरा । तेथें गति कैची हो इतरा । तया सर्वांचा तरणोपाय
 अवधारा । ब्रह्मवाक्य सादर ॥ ३६ ॥ केवळ रामनामस्मरण । ज्याचें
 अक्षरद्वयें उच्चारण । तेणें ब्राह्मणादि सर्व साधारण । मुक्ति पावती
 तत्वता ॥ ३७ ॥ जैसा वैदूर्य लागतां अन्य खडा । तद्रूप च होय धडफु-
 डा । तेथें कैचा वर्णावर्णाचा निवाडा । आवघे भगवद्रूप तैसे ॥ ३८ ॥
 भगवद्भजन पूजन प्रदक्षिण । दर्शन स्पर्शन सर्वस्वार्पण । विधि अथवा
 अविधि अनन्यप्राण । यथा मीळितमात्रें च ॥ ३९ ॥ यामाजि घडोनि एता
 एक । पातकें दग्ध होऊनि अनेक । पाविजे भगवत पुण्यश्लोक । कुळेंसहित
 तत्वता ॥ ४० ॥ कलौ करितां हि न करवे स्वकर्म । धरितां हि न धरवे

१ जोडून ठेवलेले सुकृत. २ छंद. ३ व्याकुळ. ४ आचार, विचार, विद्वत्ता
 या विरहित. ५ दोषयुक्त. ६ शास्त्रोक्त आचरण वास्तविक पाहिजे त्याप्रमाणें करू
 ह्यादलें तर होत नाही. ७ धर्मापासून न्युति. ८ एक रत्न. ९ खरोखर.

स्वधर्म । मनीं हि न स्मरवे यागयोगधर्म । तैसें तरि कांहीं हें नव्हे ॥४१॥
 हें तरि निमोलें निपट सोपें । सर्वसाधारणीं हि करावें साक्षेपें । जो
 हरिहर न पविजे उग्र तपें । तो स्वयें भेटे येऊनि ॥४२॥ असों कांहीं च न
 करवे जन्हि । तरि बैसले निजले ठाई तन्हि । भगवनाम स्मरतां वैखरीं ।
 कांहीं च आयास न लगती ॥ ४३ ॥ तेणें केवळ नामस्मरणें ।
 निजांगें बोळगिजे नारायणें । फिटें दृष्टीचें पारणें । वैकुठ कैळास
 पाहता ॥ ४४ ॥ हरिहरनामस्मरणमहिमानें । अपराधी हि यत्किंचित
 भजनें । एकें परमेश्वरानुसंधानें । वशें अथवा अशें हि ॥ ४५ ॥
 पावती प्राणी सहपरिवारें । हरिहरस्थानें मनोहरें । त्याची सर्व हि कामना
 पुरे । इद्रियेंसीं मन निवे ॥ ४६ ॥ दिव्य स्त्री दिव्य पुरुष । दिव्य
 भोग दिव्य सतोष । रोग वियोग नाहीं जरा मरण दोष । क्षीणता चि-
 ताचिंता असेना ॥ ४७ ॥ क्रोध द्वेष मद मछर । नाहीं मळनिर्मळ
 शरीर । स्वप्रकाशता कैचा अधकार । तनुमनासी ते ठाई ॥ ४८ ॥
 ज्या भगवत्स्मरणें भगवद्रूप । मूळ येऊनि वैकुण्ठकैळासभूप । विमानीं
 वाहोनि कृत्साक्षेप । घेऊनि येती स्वपदासी ॥ ४९ ॥ हें जयाच्या अ-
 धस्थ भजनाचें महिमान । त्याचें प्रत्यक्ष नित्य दर्शन वदन । तेणें अवि-
 द्युत आनंदसदन । च्युति च नाहीं तत्सुखा ॥ ५० ॥ एवढिया सुखा-
 चा अनुभव । पावे मृत्युलोकीचा "जेणें जीव । तये अक्लेश भजनीं
 धरूनि भाव । कोणा स्पृहां उपजेना ॥ ५१ ॥ नामस्मरण "निमोलें
 रामाचें । हें काय प्रतीकारणा कीं आहे साचें । हें रहस्य श्रुति स्मृति सर्वां
 ग्रंथाचें । कीं मनुष्यकृत कल्पना ॥५२॥ हें उघडें सुखसाध्य निधान ।
 साधका अधिकावी समाधान । तरि अवश्यमेव हरिहराभिधान । यथाप्रेम
 स्मरावें ॥ ५३ ॥ श्रीविष्णुचरणीं प्रेमळ । तेणें तदात्मता स्मरावा कंठ-
 नीळ । श्रीशंकरांग्रिकमळीं अळिकुळ । तेणें तदात्मता हरि स्मरावा ॥५४॥

१ प्राप्त करून घेतां येतें. २ अनुसंधान=ध्यान ३ इहलोकींच्या. ४ नित्य,
 शाश्वत. ५ ज्या अक्लेश भजनानें. ६ इच्छा. ७ फुकटचें. ८ फसवणूक.

वैष्णवें शाभवे दर्शनोच्छवीं । महादेव महाविष्णु वदावे सद्भावो । वाचा
नयन झांकावे माछर्य जीवीं । हें नव्हे भागवतलक्षण ॥ ५५ ॥ भक्तिर-
हस्यें हरिशकर । एकात्मा हा नित्य निर्धार । तैसे च शांभव वैष्णव
सोहदर । भक्ति जननी दोषाची ॥ ५६ ॥ देवादेवासी एकात्मता । अति
प्रीति चालविती स्वतां । तैसी च भक्ताभक्तांसी अखडता । प्रीति असा-
धी परस्परें ॥ ५७ ॥ आता भक्तिरहस्याचें हि रहस्य । देवां भक्तां सा-
मरस्य । भक्तिप्रेमता नव्हता वैरस्य । अभेदता हें अपूर्व ॥ ५८ ॥ कितेक
ह्मणती ऐसें हि । भेदेविण भक्तिसुख नाहीं । देव भक्त एक च पाही ।
तेथें स्मरण प्रेम तें कैचें ॥ ५९ ॥ मार्गे हि जे भक्त जाले । ते दीन-
भावें देवासी भजले । मग ते हरिहरालय पावले । हें प्रत्यक्षप्रमाण ॥ ६० ॥
ऐसी हे जनअशका । याचें प्रत्युत्तर आइका । हें सत्य च आहे बहु-
तेका । नव लक्षणपर्यंत ॥ ६१ ॥ नवविधा भक्ति दश लक्षणी ।
वर्णिली आहे विचक्षणीं । सत्व रज तम त्रिगुणी । उत्तम मध्यम कनिष्ठ
॥ ६२ ॥ दाहावी भक्ति ते उत्तमोत्तम । जे जाणती स्वयें आत्माराम ।
नारदादि भागवतोत्तम । मुक्त होत्साते सुभक्त ॥ ६३ ॥ जे विषयतृष्णा-
विनिर्मुक्त । जे विवेकसंपन्नता विरक्त । जया विषयो असेचना विभक्त ।
हरिस्वरूप सर्वत्र ॥ ६४ ॥ जयां उत्पत्ति स्थिति कल्पांत । दृश्य आहे
मार्कंडेयादिकां निश्चित । जया एकावांचूनिया भगवत । आपणासी अनु-
नाहीं ॥ ६५ ॥ ते महामुक्त परमभागवत उत्पन्नज्ञानी । भगवद्भक्ति-
योगें हें प्रसिद्ध जनीं । भगवतनामस्मरणामृत जीवनीं । दशम लक्षण
विचक्षण ॥ ६६ ॥ आता पूर्वोक्त जे बोलिलें । ते हि प्रथम दीन
अनाथत्वे स्मरले । सेखीं ईश्वरसायोज्यता पावले । जीवभेद तो कैचा

१ देवाविषयीं भक्ति, प्रेम राहिलें नाही तर त्या ठिकाणीं मत्सरामुळे द्वेषभाव
मात्र उत्पन्न होतो; व एकदा द्वेषभाव वाढला ह्मणजे तेथें समरसता राहणें हे
केवळ अघटित किंवा अशक्य होय. २ देव आपल्यापेक्षा श्रेष्ठ, आपण दीन, असा
भाव ठेवून ह्मणजे निराळेपणा दाखवून. ३ भक्तीचे जे नऊ प्रकार सांगितले आहेत
त्यांचा क्रमाक्रमानें अभ्यास करून नववी भक्ति पूर्णपणे साध्य होईपर्यंत वरील
आशका खरी आहे. ४ याचा संभव भगवताकडे. ५ अन्य. ६ नारदमार्कंडेयादिक.

॥ ६७ ॥ देव होऊनि भजावें देवासी । स्वदेह देवरूप करावा अंग-
 न्यासी । अथवा केवळ प्रेमळ विधि न कळे ज्यासी । तो देवभावे
 देवमय ॥ ६८ ॥ तस्माद्दशलक्षणभक्तीचें मूळ । नामस्मरणमात्र केवळ ।
 तथा अधीन स्वयें विश्वमूळ । सच्चिदानंद परमेश ॥ ६९ ॥ तें भग-
 वताचें गुणकर्मसहित नाम- । सकीर्तन मृदगटाळउत्सर्हे सप्रेम । दुदुभी
 काहाळा लाऊनि भागवतोत्तम । करी हरि तेथें तिष्ठत ॥ ७० ॥ तो
 जयजयकार नामघोष । जेथवार परिसती त्यांचे जळती दोष ।
 हा समाजोत्सव निर्दोष । करी बहुतां जीवार्ते ॥ ७१ ॥
 आतां देशकालवर्तमानेकरी । स्वयें च स्मरे जो अतरी । त्याचा रुणिया
 होऊनि मुरारि । पुँरारि पुढें तिष्ठत ॥ ७२ ॥ तथा भक्ताची देवासी
 थोर भीड । तो जरि परलोकाची हि न धरी चाड । तरि त्याचें येथें
 च पुरवी कोड । सद्य कैवल्यसुखाचें ॥ ७३ ॥ जो नाम स्मरे निरंतर ।
 तयारूप प्रकाशी परमेश्वर । ज्यासी ब्रह्मोपनिषदीं मुनिवर । निरंतर
 वर्णिती ॥ ७४ ॥ जें निर्गुण निराकार । जें निष्क्रिय निर्विकार । जें
 निश्चळ नित्य निरंतर । सभरांभरित ॥ ७५ ॥ जें आकाश व्यापूनि
 सावकाश । जें नेणतां भासे अवकाश । तें जाणतां शुद्ध सचेतन स्व-
 प्रकाश । स्वसंवेद्य स्वयमेव ॥ ७६ ॥ तें तत्वता नेणता । तेथें च भासे
 आकाशता । तथाविण ठाव रिता । त्रसरेणुपुँरता असेना ॥ ७७ ॥ जें
 अद्वैत जगत्कारण । जेथें असेचना जगद्धारण । या वचनार्थाचें विवरण ।
 विरळा लाभे गुरुदास ॥ ७८ ॥ जें बोलिजे जगत्कारण वाचें । तेथें
 जगद्धारण नाहीं हें कैसें साचें । जगत्कारणधारण हें कार्य ज्याचें । तें
 विश्वातीत हें अघटित ॥ ७९ ॥ ऐसें हें प्रामाणिक प्रश्नोत्तर । काय
 ह्मणों येईल नव्हे साचार । आता येथीचा च मूळ विचार । बोलिजेतसे
 तत्वता ॥ ८० ॥ जैसा ब्रह्मीं सधनीं शून्यमय गगनाभास । तैसा च

१ एक चर्मवाद्य आहे. २ देशकालवर्तमानावर नजर देऊन. ३ ऋणी ४ शिव ५ सवराभरीत=ब्राह्म्याभ्यंतरित ह्यणजे व्यापक. ६ भेद. ७ नभी वावरे जो अणुरेणु काही । रिता ठाव या राघवराविण नाहीं ॥ (मनाचे श्लोक)

तत्र विश्वता अन्यथाभास । स्वस्वरूप सदोदित निरायास । आहे तैसें
च असतां हि ॥८१॥ चत्वारि चक्षु प्रकाशक द्वय । शून्य दीप प्रभात
तोय । तत्र कीं विजातीय वर्ते द्वितीय । तद्वचिद्विलासता हे ॥ ८२ ॥
केवळ अद्वैतीं आत्मतत्वीं । द्वैताभा भासली नाना तत्वीं । तत्र
अपृथकता पृथकत्वीं । बुधां बुद्धिमंतांसी ॥ ८३ ॥ गोधूमांचा
राशी एक । तेथें दाणे असती अनेक । तरि काय द्वैतभेद
सविवेक । कल्पिती तेथें ॥ ८४ ॥ अथवा सूर्यरश्मी असख्यात । तेथें
काय सचरों शके दुजे द्वैत । तैसें आत्मस्वरूप सदोदित । तन्मय तद्भूत
भूतमय ॥ ८५ ॥ हा महदद्वैतबोध बोलिजे त्याला । जया अद्वैतबोध
शुद्ध जाला । द्वैतभ्रम नसतां फिटला । सर्वे ब्रह्मेति अकथ्य ॥ ८६ ॥
ब्रह्मविद बोलिले आर्य । अहो हें परम आश्चर्य । कारण च विसरले
कार्य । देखोनिया सत्यत्वे ॥ ८७ ॥ घडूनि कनकाची खोटी । ककणें
घातलीं मणगटीं । तयाच्या नामरूपासी च घालूनि मिठी । हेम हरपलें
ह्मणे ॥ ८८ ॥ सोनें तें च जें खोटी । हे वेगळी भांगारोंची हेमपेटी ।
हे विपरीत कल्पना ते च खोटी । आत्म हेम सृष्टि कार्यकारणें ॥८९॥
णें अर्थे स्वसतोषें । सर्वे ब्रह्मेति घटाघोषें । श्रुति गज्जती अर्थवि-
शेषें । सिद्धांतींचिया स्वतसिद्ध ॥ ९० ॥ हा च वेदांतशास्त्रसिद्धातींचा
अर्थ । हा च पुराणीं प्रगट परमार्थ । हा च सर्वां ब्रह्मविदांचा यथार्थ ।
शुद्धानुभव सिद्ध ॥ ९१ ॥ जरि विजातीय विश्व होतें । तरि तें प्रश्नो-
त्तर घडों येतें । विश्व च ब्रह्म या सिद्धांतें । सर्वाशय निरशले ॥ ९२ ॥
असो वैकुठनायक विश्वात्मा । अथवा कैलासनाथ चिदात्मा । प्रपच-
नश्वर अनात्मा । आपण जीव तेथींचा ॥ ९३ ॥ हे मिथ्या द्वैतोद्धव
कल्पना । असेचना दशमलक्षण भगवद्भजना । जो समरस सच्चिदान-
दघना । जाला असे स्वभावे ॥९४॥ आत्मस्वरूप सदोदित । तेथें जीवत्व
कल्पिती भ्रांत । तत्र सद्गुरुदास निभ्रांत । ते स्वतसिद्ध स्वरूप ॥ ९५ ॥

१ भ्रम किंवा थकवा रहित. २ गव्हाची. ३ क्षसें ह्मणता येणार नाही,
४ लगड, गोळा. ५ भांगारें=सोनें, ६ असतें.

तया स्वस्वरूपाहूनि रितें । नाहीं अणुत्व ना स्थळ अणुपुरतें । क्रममुक्ति
 तयां सद्यमुक्तातें । वर्धेसहित असेना ॥ ९६ ॥ जें आकाशाहूनि विस्तीर्ण
 शुद्ध सूक्ष्म सचेतन अव्यय । तद्विवर्त विश्वत्वाभेसीं विश्वकारण निरामय ।
 तदखडतेसी तदश च तदन्यतेविण तन्मय । तत्र कुत्र गत्यतर ॥ ९७ ॥
 तया रामनामस्मरणें आभारला । स्वस्वरूपें अलगूनि ठेला । एक च
 होत्साते भिन्नाभा स्वलीला । अद्वैतसुखानुभवार्थ ॥ ९८ ॥ तयाचा भव
 च असंभव । तया जितां च निरशला जीवभाव । जीवत्वावाचूनि सहज
 च वाँव । मरण होऊनि ठेलें ॥ ९९ ॥ ते शरीरी अशरीरीसमान । देह
 वर्ततां निवर्ततां विद्यमान । सद्य सचेतन सधन सनातन । सूक्ष्मात्सूक्ष्म
 निरश महताहूनि हि महत् ॥ १०० ॥ तयाची जे देहदशा । ते ब्रह्म
 च अवलंबी सुवेशा । तत्सगसुखामृत भाग्यपुरुषा । सच्छिष्यास च आर्तुडे
 ॥ १ ॥ तया दर्शम भक्ताचे जे भक्त । ते भगवद्भक्त हें भगवतोक्त ।
 स्वस्वरूपें समान शिक्त । रामनामामृते जे ॥ २ ॥ स्वयें श्रीराम उपदेशी
 रामनाम । तें च दास हि उपदेशिती सप्रेम । स्वस्वरूप प्रबोध परम ।
 कृपाकटाक्षें अविच्युत ॥ ३ ॥ तयासी कांहीं च न करिता बडमोडी ।
 इकडील तिकडे न कल्पिता काडी । ब्रह्मरूप विश्वता उघडी । स्वकीय
 संसारेंसहित ॥ ४ ॥ तयाचा देहो ब्रह्मरूप । इद्रियें ब्रह्मस्वरूप । विषय
 तो हि स्वस्वरूप । कर्म क्रिया तन्मय ॥ ५ ॥ तो अविनाश नित्यानंदघन ।
 तदेहदर्शन हि कैवल्यनिधान । तयाचें सहज समाधान । समार्थीं चि विश्रांति
 ॥ ६ ॥ तयाची भवस्थिति च केवळ । परम समाधान सिद्धीचें फळ ।
 गति जे का अलुमाळ । ते यात्रा मुख्य देवाची ॥ ७ ॥ जे जे मात्रुका
 मुखीं उमटे । ते ते महामत्रबीज प्रगटे । चित्तस्वभावे चिंतन घटे ।
 तें आत्मचिंतन अखड ॥ ८ ॥ तयाची दृष्टि जेधवारि पडे । तेथूनियां
 हि पैलिकडे । ऐल पैल निरशूनि धंडे । परब्रह्म सदोदित ॥ ९ ॥ दृश्य

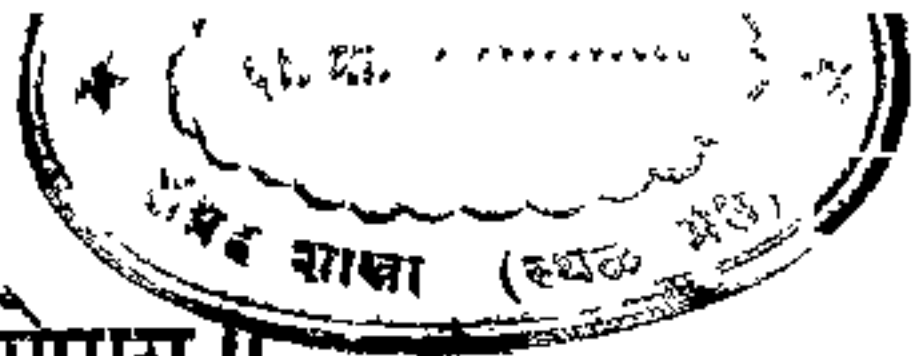
१ चतुर्विधा मुक्तापैकीं अनुक्रमानें एक एक मुक्ति २ व्यर्थ. ३ सांपडे
 ४ दहावी भक्ति जी वर सांगितली त्या प्रकारचे भक्त. ५ ओलावा. ६ किंचित
 ७ पलिकडच्या तीरावर गेल्यावर अलिकडचे तीर वगैरे काहीं एक न दिसतां सर्वत्र
 ब्रह्ममय दिसतें.

दृष्टि दर्शन । सृष्टि पाणी स्पर्शन । अंतःकरण स्फूर्ति वेदन । अवघे च
 ब्रह्मस्वरूप ॥ ११० ॥ सहज च स्वरूप ऐसे च आहे । शब्दसाधना
 हि न साहे । विचित्र विश्वाभास तन्मय पाहे । न पाहे तन्हि तद्रूप
 ॥ ११ ॥ निश्चये सर्व ब्रह्म असे । तरि ते विवंचितां न विवंचितां
 अनायासे । विवंचना हि वेगळी नसे । स्वसंवेद्य स्वरूप ॥ १२ ॥
 एवढी स्वस्थिति अविचळ । हे केवळ रामनामस्मरणाचे फळ । ते
 नाम न विसंभती प्रेमळ । तथा प्रणम्य पुनःपुना ॥ १३ ॥ भक्तिरहस्य
 प्रति प्रकरणी । फळश्रुति बोलिली श्रवणपठणी । ते सद्य आहे अतःकर-
 णी । विकल्प कल्पना न करावी ॥ १४ ॥ भगवदाशय अनंतफळद ।
 तो प्रति प्रकरणी परमानंद । विशेष विचित्र कथानुवाद । विचित्र फळद
 का नव्हती ॥ १५ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणार्थ- । तात्पर्य न मनी जो यथार्थ ।
 तो श्रवण हि करूनिया व्यर्थ । विकल्पे केला पातकी ॥ १६ ॥ तो
 सर्वधर्मबहिष्कृत अमगळ । रौरवीं पचे चिरकाळ । सिद्धांतविकल्पी च
 केवळ । शुद्ध च नव्हे तत्वता ॥ १७ ॥ ऐसा जो कां वज्रदोषी । तो
 हि तत्काळ च सप्रेम नामघोषी । दिव्य देहो पुण्य वेपी । पावे परम
 पदाते ॥ १८ ॥ येथे बोलिले आचार विचार । तितुके नामस्मरणे
 साचार । नामस्मरण सर्वाधार । नामे कृतार्थता केवळ ॥ १९ ॥ नामे
 रूपे स्वसंवेद्य श्रीराम । स्मृतसज्जनसंपूर्णकाम । भक्त्यां भजतां स्वात्मा-
 राम । नामनिष्ठां निवोत कां ॥ २० ॥ नाम तारक च कलियुगी ।
 हे प्रसिद्ध आहे त्रिजगी । ते निरंतर तारु भाविकालागि । सद्य स्मरणे
 सर्वदां ॥ २१ ॥ स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्य । यत्र सर्वप्रकार सामरस्य ।
 तत्र कदापि हि वैरस्य । घडों न शके तत्वता ॥ २२ ॥ शके दशके
 उणी सोळाशते । कीलकनाम सवल्हराते । विजयोदशमीसी भक्तविज-
 याते । ग्रंथ संपूर्ण पूर्णफळद ॥ २३ ॥ स्वस्ति श्री शके ॥ १६९१ ॥

१ ज्ञान किंवा अनुभव. २ मनांत निश्चय किंवा अनिश्चय ठरविणे. ३ महा-
 दोषी. ४ आश्विन शुद्ध १० शके १५९०.

विरोधीनाम संवच्छरे । अश्विन वद्य अष्टमी रविवार पुष्य नक्षत्र । तदिनी ।
 स्वस्ति श्रीमद्भक्तिरहस्ये । रामिरामदासकृते । हरिहरभक्तिमहिमावर्णने ।
 ब्रह्मकर्मवर्णन । चतुर्वर्णाश्रमस्वकर्म । वर्णनं इदं पुस्तक । मठ चाफळ
 श्रीरामचंद्रचरणारविंदी । सेवेसी लेखन । हस्ताक्षर गिर्माजी उद्धव ।
 देशकुळकरणी । तारळेकर । शुभं भवतु । श्रीसद्गुरु रामचंद्रार्पण ॥

॥ सुगमोपाय ॥

श्रीराम

वंदुं देव सकळाद्य । आदिमध्यातरहित सर्व । गणि विगणि स्वैस-
वेद्य । गणाधीश ॥ १ ॥ ज्याचें स्वरूप निर्धारितां । नव्हे मानवमातगा
भिन्नता । तो चि नरकुंजर स्वता । नामें रूपें ॥ २ ॥ नामारूपाची
उभारी । हे जयेची वोडवारी । ते चि मूळमाया खेचरी । अक्षरस्वरूपा
॥ ३ ॥ अनतीं अद्वैतीं अक्षोभीं । कैचें दुसरें सघन स्वयभीं । तथापि
"विवर्तरूपें तन्ही उभी । आभासे च कीं ॥ ४ ॥ तयेचिये पदद्वंद्वीं ।
तादात्म्यभावे अभिवदी । प्रसन्नपणें परमानदी । दाखवी स्वरूप आपु-
लें ॥ ५ ॥ तव ते शुद्ध चैतन्यकळा । जैसी अग्निरूप चि कीं ज्वाळा ।
प्रभे आणि अखंडमंडळा । कैचि वेगळिकें ॥ ६ ॥ यैसी मूळदृष्टि मूळ-

१ नित्य २ मूळ पोथींतील हीं अक्षरें बरोबर लागलीं नाहींत. 'गणिविगणि' अशीं अक्षरें दिसतात. अर्थ कळत नाहीं. "गणी विगणी" अशीं अक्षरें वाचल्यास, आपल्या व दुसऱ्याच्या गणात स्वसवेद्य असा गणपति असा अर्थ करावा. ३ आत्मानुभवी. ४ मातग=गज, हत्ती ५ कुंजर=हत्ती. ६ नाम आणि रूप हीं मिथ्या आहेत, राक्षसी मायेचा खेळ आहेत. ७ गारोख्याचा खेळ. ८ राक्षसी. ९ जिचें स्वरूप अक्षर ह्यणजे नाश न पावणारे आहे १० अनंत, अद्वैत, अक्षोभ आणि स्वतःसिद्ध असें जें "एकमेवाद्वितीय ब्रह्म" त्याच्या ठिकाणी दुसरी वस्तु कोठून असणार ? ११ वास्तविक नसून दिसतें त्या रूपानें; भासमय दृश्य स्वरूपानें. १२ अखंड आहे मंडळ ज्याचें असा सूर्य १३ ज्याप्रमाणें अग्नीच्या ठिकाणीं ज्वाला मिरवते आणि ज्वालेला गाभा अग्निच असतो, ह्यणजे अग्नि आणि ज्वाला हे दोन शब्द बोलावे मात्र, परंतु ज्वाला आणि अग्नि एक अग्निच होत; अथवा ज्याप्रमाणें सूर्याच्या ठिकाणीं प्रभा मिरवते व प्रभेला अधिष्ठान सूर्य च असतो, ह्यणजे प्रभा आणि सूर्य हे दोन शब्द बोलावे मात्र, परंतु प्रभा आणि सूर्य एक सूर्यच होत, त्याप्रमाणे प्रकृति व पुरुष हे नाममात्र भेद आहेत, वस्तुतः दोन्ही मिळून एका पुरुषाचाच सर्व विलास आहे. परमात्मा आणि माया एकस्वरूपच ह्यणजे परमात्मस्वरूपच आहेत.

माया । स्तविली ब्रह्मरूप ब्रह्मतनया । ब्रह्मैक्ये स्तव्य स्तवन स्तवित्तया ।
 वोळिली वदनीं ॥ ७ ॥ आतां ह्रीलिंग पुल्लिंग नपूसक । कांहीं च
 नव्होनि हे सकळिक । तो सद्गुरु श्रीरघुनायक । सर्वस्वेंसों वदिला ॥ ८ ॥
 जो देव तोचि गुरु । ऐसा मुख्य शास्त्रीचा निर्धार । तो स्वयेंच प्रत्यक्षा-
 कार । श्रीरामें दाखविला ॥ ९ ॥ उत्पन्न ज्ञानी ईश्वर गुरुस्थानी ।
 पूर्वात्पर होत चि आहेति जनीं । ते पूर्वजन्मीं च सर्व साधनीं ।
 निर्बन्ध ह्यणोनिया ॥ १० ॥ येन्हवी हा ईश्वरानुग्रह सत्ता । सद्गुरु
 सच्छास्त्र पाविजे तत्वतां । त्या ईश्वरें स्वयें अगिकारितां । काय येक
 नव्हे ॥ ११ ॥ हें कदापि अघटित घडे । जैसे अनायासें निधान जोडे ।
 परतु सर्वही सृष्टीकडे । बोलों चि न ये ॥ १२ ॥ जैसे अर्थप्राप्तीसी
 करावे उपाय । तैसे परमार्थासी धरावे सद्गुरुचे पाय । यावांचूनि अर्थी
 परमार्थी काय । कैसेनि तरतील ॥ १३ ॥ असो जया श्रीरामें स्वकीय
 केलें । तया चराचर गुरुत्वा आलें । कां जें रामरूपें असे संचलें ।
 ह्यणउनियां ॥ १४ ॥ तया सद्गुरु सर्वोत्तमा । पूजीन आत्मया श्रीरामा ।
 सगुणनिर्गुणीं समत्व प्रेमा । हें च अखड आवाहन ॥ १५ ॥ समूळ
 कल्पना विचित्र वसन । हें चि समर्पिलें दिव्यासन । अर्घ्य पाद्य स्नान
 आचमन । अवधीयाचि आपें ॥ १६ ॥ मुळीं येक ततु स्वतंत्र । तो
 त्रिगुणित करूनि विचित्र । निगृथितां गृथित ब्रह्मसूत्रं ।

१ सरस्वति २ स्तवन करणाऱ्याला. ३ प्राप्त झाली. ४ गुरुशिष्यपरंपरा
 ही अखड आहे गुरुचे मूळगुरु पहात गेले ह्यणजे थेट ब्रह्मापर्यंत ठेप पावते.
 तस्मात् यावत् गुरु सर्वथैव ईश्वरांशी च ठरतात ह्यणून ईश्वर च सर्वत्र गुरुमय
 आहे अथवा गुरु ईश्वररूपी आहेत. " गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुः
 साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः " ॥ असें व्यासवचन आहे " जैसा देव तैसा
 गुरु । शास्त्रीं बोलिला हा विचार ॥ " दासबोध ४ X ८ X ३२. ५ कदाचित्
 " व्युत्पन्न " वद्दल " उत्पन्न " शब्द लिहिला गेला असावा, किंवा शेवटच्या
 दोन चरणांत पूर्व जन्माचा सवध आणलेला असल्यामुळे उत्पन्नज्ञानी ह्यणजे
 जन्मतः ज्ञानी असें ह्यणण्याचा च हेतु असावा. ६ आत्मज्ञानी, सिद्ध. ७ परंतु
 ईश्वरानें अगिकार करावा असली अघटित गोष्ट सृष्टीमध्ये नेहमीं च घडते असें मात्र
 नाहीं. ८ त्रिगुणरूप. ९ निग्रथिता=ब्रह्मगाढेवाचून असलेल्या सूत्राला. १० यज्ञोपवीत.

ब्रह्मं मंत्रं समर्पिलें ॥ १७ ॥ अनताकाश हें चि अबेर ।
सधन शुद्ध सूक्ष्मतर । स्वप्रकाश अति सुदर । निर्द्वंद्वी द्वंद्व शोभलें
॥ १८ ॥ नामें रूपें नानाकार । परि सुवर्णमय चि अळकार । नवविधा
नवरत्नजडित मनोहर । श्रीरामीं समर्पिलीं ॥ १९ ॥ अष्टभाव अष्टगर्भे । मुळी-
च्या स्वरूपें सहज शुद्धें । स्वभावे चि सहज सिद्धें । श्रीरामागीं चर्चिलीं
॥ २० ॥ माया मालती मुळीचें झाड । विचित्र फुलीं फुललें वाड । त्याचे
सर्धन गुफिले माळिकाजोड । गुणीं^१ गुणत्व हि दिसेना ॥ २१ ॥ त्या घात-
लिया श्रीरामाच्या गळा । वृगुठी^२ त्रुविलीं^३ सुमर्नखोळा । रुजीतें सत
षड्दपंळा^४ । मुक्तें मस्तकीं वाहिलीं ॥ २२ ॥ नाना परिमळ आणि
धूप । हें सुगधाचें स्वरूप । गधवती पृथ्वी तद्रूप । अवघी च रामीं
अर्पिली ॥ २३ ॥ अशेष ही तेजाचा दिवा । वृत्तिसहित बोवाळिला
देवा । तें रूप अवलोकितां जीवा । कोटि जन्महत्या नासती ॥ २४ ॥
अमृताचें ही निजसार । माधुर्यैक रसाधार । परमामृत तें परिकर ।
नित्यतृप्तासी नैवेद्य ॥ २५ ॥ साधन सुरतरुचें पक्क फळ । अविनाश
सबाह्य रसाळ । अखड चिरे^५ वेष्टिलें विमळ । सहज चि समर्पिलें
॥ २६ ॥ आधीं सगळें चि फोडिलें पुगीफळें । मग भिन्नांश कल्पिले
सकळ । सेखीं^६ सुरग सरस ताबूल । श्रीरामवदनीं विराजे ॥ २७ ॥

१ वस्त्र. २ कंप, रोमाच, स्फुरण, प्रेमाश्रु स्वेद, हास्य, लास्य व
गायन असे आठ स्थायीभाव. ३ पुष्कळ. ४ दाट. ५ मालतीचा फुलें
इतकीं दाट गुंफलेलीं असावी, कीं माळेचा दोरा सुद्धा दिसू नये
तद्वत् मायोत्पादक जगाची रचना इतकी दाट झाली आहे कीं ती ज्या ततूत
ऑवलेली आहे तो ततू दिसत नाही. मत्तः परतर नान्यत्किंचिदस्ति
धनजय । मयि सर्वमिदं प्रोत सूत्रे मणिगणा इव ॥ श्रीभगवद्गीता ७ × ७.
६ वीरगुठी, बद्धकेश. ७ तुरविली, पूजिली. ८ खोल=टोप ९ गुजारव करीत
आहेत. १० षट्पद+पाळ=ध्रमराचा समुदाय. ११ मोकळीं फुलें १२ चांगलें
१३ नित्यतृप्तस्य नैवेद्यस्तांबूल च कुतो विभोः । परा पूजा. १४ वस्त्रानें. १५ सुपारी.
१६ शेवटीं.

हिरण्यगर्भ हे चि हिरण्य । श्रीरामीं अर्पिता अनंत पुण्य । जगज्जीवनें
 सार्द्र अनन्य । दक्षणा पूजापूर्णार्थे ॥ २८ ॥ मुळीहूनि च नाहीं अजैन ।
 तरी तदाकार च कीं नीरांजन । ते च श्रीरामीं नीराजन । चिद्रत्नप्रभा
 ॥ २९ ॥ अमर सुमन पूर्णांजुळी । सर्वे ब्रह्मेति श्रुति कळोळी । सुगंध
 सुरंग मोकळी । श्रीरामीं समर्पिलीं ॥ ३० ॥ प्रकृतिचक्रां चक्रवर्ती ।
 ह्यणौनि येकार्तेपत्र हे प्रसिद्ध कीर्ति । जेथे अनंत रत्नें मुक्ताफळे झळ-
 कतीं । कळसी आणि जाळिके ॥ ३१ ॥ स्वपर्णाकार रानदीप । कुळ-
 दीपकीं शोभे विभूतिरूप । चांमीकर प्रभे आणि उडूपें । नामें निःक-
 लकत्व पावळा ॥ ३२ ॥ गध व्यजनें लघु चिरे । ढाळितां समर्पिजे
 समिरे । नभचुबित रंमटके रुचिरे ॥ ३३ ॥ अवतारचरितीं चित्रिले ॥ ३३ ॥
 मळादि सिंहशरभरूपें । अखड दडाकारे तळपेंती पडपें । पीत पताका
 अति सौक्ष्मेपें । दास धरिती निशाणें ॥ ३४ ॥ श्रीरामेनिशाणीं विख्यात
 प्रतिज्ञापण । सत्य जितेंद्रिय निःकपट विहिताचरण । हें वागधी तो च
 दास नाहीं तरी शुक्रसारण । मिथ्या वेषधारी ॥ ३५ ॥ दुंदुभीघोर्षे
 गर्जे गगन । शून्यत्व सांडूनि जालें सवन । दशधा मगळतुरें सुस्वन ।
 अनाहंत ध्वनी वाजती ॥ ३६ ॥ यैसा अशेष विश्व श्रीमत । राम

१ परमात्म्याचे मायोपाधीने चार विभाग झाले आहेत. विभागास पाद, चरण, अश असे हि ह्यणतात, व हे सर्व एकाच अर्थाचे बोधक पर्यायशब्द आहेत. ते चार पाद येणेंप्रमाणें:—

१ तमोगुण सुषुप्त्याभिमानी ईश्वर.

२ रजोगुण स्वप्नाभिमानी हिरण्यगर्भ.

३ सत्वगुण जाग्रदभिमानी विराट.

४ त्रिगुण त्रयावस्थारूप त्रिपादातीत असं चतुर्थपादरूप तुरीय ब्रह्म.

२ सुवर्ण ३ काजळ ४ एकछत्र. ५ स्वपर्णाकार गगनदीप असा अन्यत्र पाठ आहे. ६ सोने ७ चंद्र. ८ 'रामचंद्र' या. ९ पखे. १० प्रतिमा, पताका. ११ सुंदर. १२ शोभतात. १३ शृंगार, शोभा. १४ दक्षतेनें, टापटिपीनें. १५ शुक आणि सारण हे रावणाकडील हेर श्रीरामाकडे आले होते. १६ आघाताशिवाय होणारे आवाज. हे ध्वनि प्राण्याच्या देहामध्ये सतत चालू असतात. साधकाना दहा प्रकारच्या नादश्रवणाचा अनुभव येतो.

आत्मा सदोदित । उन्मनें मानसपूजनीं अनत । सहज सभावे तुष्टला
 ॥ ३७ ॥ माझा राम अवघा चि आपण । दुसरें नाहीं त्याची च आण ।
 हे स्थित न मोडता स्वामीसेवकपण । दिधलें यैसा उदार ॥ ३८ ॥
 बाप औदार्याची थोरी । जेणें विश्व पडतसे वोरिं । तें राज्य देऊनियां
 करीं । नित्य मुक्त विभीषण ॥ ३९ ॥ जयाचे स्वरूपीं इतर । उपमीय
 नाहीं ऐसा सुदर । सगुणत्वे अगुणत्वे निर्विकार । गभीर ऐसा ॥ ४० ॥
 विचित्र लीळेची रीती । एकी च वस्तु परि एक तरती एक मरती । दैवी
 आसुरी सपत्ति स्वरूपासृतीं । वानर आणि राक्षस ॥ ४१ ॥ रामसत्ते-
 ची नवलपरी । पृथ्वी तारिली उदकावरी । ते अदृश्य ह्यणौनि सागरीं ।
 शीळा प्रत्यक्ष तारिल्या ॥ ४२ ॥ उदक वोळावे कासयावरी । तरी कार्य
 कारणाचें उदरीं । ऐसें पाहतां शेवटवरी । श्रीरामीं च सर्वही ॥ ४३ ॥
 राम इच्छेस्तव अघटित घटना विश्वस्थिति । राम अनिच्छेस्तव अभग भगे
 होय शांती । ते साक्षी प्रत्यक्ष लका कनकावती । दग्ध केली पावकें
 ॥ ४४ ॥ अनादि रामआज्ञेचें शासन । अद्यापि चराचरीं अनुलध्यमान ।
 केलें शरें स्वर्गपथावरोधन । तें अविनाशा अविनाश ॥ ४५ ॥ ऐसे राम
 अनताचे अनत गुण । वर्णिता शेषास हि जाला शीण । वाल्मीके शत-

१ सुगुणत्व व अगुणत्व या दोन्ही विकारापासून अलिप्त. २ सर्व निर्मित वस्तूत स्वयंव्यापक परमात्मा सर्वात्मरूपानें प्रविष्ट होऊन अखंड विराजमान असतां एक वस्तु तरते व एक वस्तु मरते हें काय ? तर त्याच्या अगाध लीलेचा हा एक मासला आहे. दैवी सपत्तीचे वानर तरले व आसुरी संपत्तीचे राक्षस मेलें. ३ पृथ्वी पाण्यावर आहे ही गोष्ट अदृश्य असल्यामुळे श्रीरामानें शीळा पाण्यावर तरतांना प्रत्यक्ष दाखविल्या. ४ पृथ्वी उदकावर; उदक कशावर ? तर तेजावर; तेज वायूवर; अशा प्रकारें कारणाच्या ठिकाणीं कार्य असतें, असें पहात पहात श्रीरामापर्यंत परंपरा पोचते. ५ रामाच्या इच्छेचा प्रभाव केवडा आहे तो पहा. रामाची इच्छा झाल्या बरोबर जी कधीं घडून न येणारी अशी विश्वघटना घडून येते व तीच इच्छा मोडल्या बरोबर जें अभग असतें तें भगून जातें. याची साक्ष पदविण्याकरिता लका सोन्याची असता व सोने कधीं दग्ध होत नाहीं असें असतां, रामाच्या अनिच्छेमुळे अभग जें सोने तें दग्ध होऊन गेलें.

कोटी रामायण । गणिता राम अगणित ॥ ४६ ॥ तो राम माझा स्वामी
नाथ । महुरु जगद्गुरु जगन्नाथ । अंतरीं प्रवेशोनि मनोरथ । प्रसुप्त वाचे
चेवविले ॥ ४७ ॥ ऐसें करितां सद्गुरु श्रीरामस्तवन । रामरूप जालें
जनमन । तद्रूपें श्रोते सज्जन । अनन्यभावे अभिवंदू ॥ ४८ ॥ जे विवेक
वैराग्याची विश्रांति । जे अभेद भक्तीची अतर्गति । सम्यग्विज्ञानाची
स्वयंजोति । मूर्तिमत ॥ ४९ ॥ सर्व साधनाची उत्तर दशा कोडे । ज-
यांचे क्रियेमाजी क्रीडे सुरवाडे । जेथें स्वाचार सुविचार चि वाडे ।
निर्वाळें नांदती ॥ ५० ॥ जे निश्चयासी हि निर्धार । जे भावार्थासी
परमाधार । जे प्रेमळ कळेचें जिह्वार । स्वानदाचें स्वरूप ॥ ५१ ॥
श्रुतिसारांशाचें सदन । होऊनि राहिलें ज्यांचें वदन । ज्यांचें वचनमात्रें
कदन । होय भवभ्रमाचें ॥ ५२ ॥ सुखी अगिकारिती आश्रम । परि
ते सर्व विश्रामांचा विश्राम । ज्यांच्या अगिकारें च श्रीराम सर्वस्वें भेटे
॥ ५३ ॥ महिमान वर्णजे त्याचें । येवढें सामर्थ्य वाणीस कैचें । ते चि
अधिकारी येथीचे । प्रार्थिले आधीं ॥ ५४ ॥ जैसे देव अधिकारी योगी ।
तैसे च अध्यात्मशास्त्री आत्मयोगी । प्रार्थना करावी तयालागीं । हें सा-
मर्थ्य चि त्याचें ॥ ५५ ॥ ते सर्वज्ञ परि श्रवणीं सादर । जैसा अमरां-
सी च अमृतपानीं आदर । अनधिकारियां विटव थोर । सिंहकात्मजा-
सारिखा ॥ ५६ ॥ सर्वज्ञ च सर्व ही सज्जन । परि वक्ता असे एकवचन ।
हणून आपुलेन पूर्णपणें । मौन्यमुद्रारूढ परिसती ॥ ५७ ॥ येथें अ-
ध्यात्मविषय । श्रुति समध सुगमोपाय । प्रयोजन शिष्यप्रार्थना होय । सर्व-
ज्ञतेकारणें ॥ ५८ ॥ सुगमोपायें आत्मस्थिति । सद्गुरु शिष्याप्रति उपदे-
शिती । ते गुरुशिष्यलक्षणसपत्ति । बोलिजेलि आतां ॥ ५९ ॥ त्या-
नंतर अधिकारिया शिष्याकारणें । अगिकारूनि उपदेश करणें । उठ-
विजेलि द्वैताचें धरणें । मुळींहूनि ॥ ६० ॥ तेथें अज्ञानतमाचा नाश ।
ज्ञानसूर्याचा होय प्रकाश । स्वानद विस्मय सावकाश । शिष्य प्रश्न
करील ॥ ६१ ॥ प्रश्नपरिहारार्थ पदद्वयाचा अर्थ । तृतीय पदें कीजेलि

कृताथे । माया ब्रह्म भिन्न भिन्नार्थ । निवडिजेलि आधीं ॥ ६२ ॥ तो ही भिन्नत्वाचा सभ्रम । निरशिजेलि बोधूनि अद्वैत निर्भ्रम । समस्तं खल्विदं ब्रह्म । निरोपिजेल ॥ ६३ ॥ हे स्थिति नित्य निरतर । व्हाव-यालागीं दृढतर । अभेद भक्तीचा निर्धार । कीजेल सुगमें ॥ ६४ ॥ ते भक्तीसी आभारलेपणें । विरक्ति स्वानुभूति अनायास गुणें । अवधिया देवें च आपणासि देणें । भक्तां हातीं ॥ ६५ ॥ भक्तिविरक्तियुक्त नित्य-मुक्त । स्वकर्मकर्तव्य यथोक्त । नसोनि विधिकिंकरत्व हें व्यक्त । बोलि-जेलि अनुक्रमें ॥ ६६ ॥ तारि सज्जन सुहृद कृपाभरीं । माझी मति हे बाळक्रीडा करी । वाणी लुलित चि परि आशयज्ञ चतुरीं । आदरेंसीं परिसिजे ॥ ६७ ॥ स्वस्ति श्रीमत्सुगमोपाये । रामीरामदासकृते । मंगळार्चनं नाम । प्रथम प्रकरणम् ॥ श्रीरामार्पण ॥ राम ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणाचे प्रातीं । वक्ष्मौण पदार्थ बोलिले निर्गुती । तेथें प्रथम गुरुशिष्यलक्षणस्थिति । ते चि बोलिजेत विस्तरें ॥ १ ॥ आतां परिसावें महतीं । आधीं गुरुलक्षणसंपत्ति । एक सद्गुरु प्रसिद्ध होती । एक ते असद्गुरु ॥ २ ॥ सच्छब्दे ब्रह्म शाश्वत । असत्प्रपच अशाश्वत । जयाची बुद्धि जेथें निरंत । तें चि अभिधान तयासी ॥ ३ ॥ सद्गुरुमध्ये एक शरण्य एक अशरण्य । असद्गुरुमध्ये ही वरेण्य एक अवरेण्य । स्त्रिया आणि हीन वर्ण । तेथें गुरुत्व चि नाहीं ॥ ४ ॥ ऐसें ही असे साधारण वचन । जें संकटीं सकळापासूनि ध्यावें ज्ञान । तरि सद्गुरुचें पडेलि आर्वर्षण । तेव्हां कीं हें ॥ ५ ॥ पूज्य असतां विद्यमान । अपूज्याचें करी पूजन । तेथें फळ कैचें हानिस्थान । ऐसीं वाक्यें

१ “ सर्वे खल्विदं ब्रह्म ” छांदोग्य. २ स्नेहालु. ३ ज्याचें निरूपण करावयाचे ते. ४ स्पष्ट, यथार्थ. ५ आसक्त, निश्चयानें रममाण झालेली. ६ नांव. ७ आश्रय करण्यास योग्य. ८ इष्ट, ९ दुष्काळ.

पुराणीं ॥६॥ गुरुवाचांठाई धरुनि भाव । भजन माडिलें सांडुनि देव ।
तो तरणोपाय कीं प्रादुर्भाव । निर्फळत्वे दोषाचा ॥ ७ ॥ जयांसि महा-
वाक्यीं अनधिकारित्व । तेथें गुरुत्व हें घनेवीण दातृत्व । आणि पूर्वीं
ही प्रसारत्व । नाहीं परंपराचें ॥ ८ ॥ आता असोत ते अगुरु । परिसा
गुरुपदप्रकार । प्रथमाकारें निर्धार । बोलिजेलि जो ॥ ९ ॥ विषया-
शइ असद्गुरु । त्याचा द्विविध विचार । येकाचा सेव्यकार । येक तो
सेऊं चि नये ॥ १० ॥ व्यभिचार अभिचारक । जारणभारणविध्वस-
नादिक । कुयंत्र मंत्रवत कामिक । काय करावे ॥ ११ ॥ आमिषविक्रई
जो कश्मळ । त्याभोवतें मिळे कककार्ककुळ । तेथें मुक्तभोक्ते जे मराळ ।
ते कासया बैसती ॥ १२ ॥ आता परपराशुद्ध शब्दज्ञान । आणि
आपण बाष्कळ क्रिया मलिन । तो असद्गुरु परि शिष्य उदासीन ।
तेणें सकटीं सेऊं नये^२ ॥१३॥ जैसें अनर्घ्य रत्न पंकीं पडलें । काय
तें पकत्व त्यासि जडलें । तें जारि दुर्बळा सांपडलें । तेणें अवश्य
ध्यावें ॥ १४ ॥ परि तथा बापुडिया मुमुक्षा । लागेल कोणाची बरी
दीक्षा । स्वैयें च सत्साधनें अपरोक्षा । पावणें हें दुर्गम ॥ १५ ॥
समर्था सद्वृत्ते पाय । न जोडती तरि करिल काय । परतु ज्यांचा भव
अनुभव तरणोपाय । ते चि शिष्यां तारकु ॥ १६ ॥ एवं असद्गुरुचें
लक्षणद्वय । वर्णिलें यथा अन्वय । आता सद्वृत्तद्वंद्ववर्णन उपाय ।
निर्द्वंद्वतेकारणें ॥ १७ ॥ आता सद्वृत्त आणि सेव्य नाहीं । हें परमाश्चर्य

१ पूर्वीं हि अशा रीतीनें परंपरा प्रसार पावलेली नाहीं. २ पृथक्पणें.
३ विषयासक्त. ४ सेवा करण्या जोगता ५ मंत्री, जादूटोणा करणारा. ६ मांस
विकणारा. ७ मळीण, असंगळ, पापी ८ बगळे व कावळे यांचा समुदाय. ९ मुक्ता-
फलांचा उपभोग घेणारे. १० हसपक्षी. ११ विषयाविषयीं उदासीन, वैराग्यशील.
१२ हा प्रश्न आहे. सेवावा हा भावार्थ १३ असौलिक, अमूल्य. १४ स्वतः
सत्साधनें करून अपरोक्षानुभव पावणें हें दुर्घट आहे. सद्वृत्तविण मोक्ष पावावा ।
हें कल्पार्थीं न घडे ॥ (दासबोध ५।१।४४) ज्याचा दिठिवा वस्तु । जव न रिघे
निगम वनाआतु । तव आपुलिये फळी हातु । न घेपतिहि ॥ (अमृतानुभव
२।१८.) १५ ब्रह्मज्ञान. १६ इद्र नाहीसें होण्याकरिता.

दिसे पाहीं । ऐसैं ह्यणिजेलि तरि परिसिजे जें कांहीं । बोलिजेतसे ॥१८॥
 सल्लक्षणें आणि सद्वृत्त । आणि निरतर असे निवृत्त । न लक्षां शिष्य
 अर्तचित्त । स्वकीयानंदें ॥ १९ ॥ अथवा जोडलीया परमार्थ । आपण
 जाला कृतार्थ । परतु शिष्यप्रबोधीं समर्थ । नव्हे चि जो स्वता ॥२०॥
 तो सद्गुरु हें प्रसिद्ध । परि शिष्याचें कार्य नव्हे सिद्ध । त्याचें सेवन च
 विरुद्ध । प्राप्तिविषई ॥ २१ ॥ जैसा धनवत आहे यथार्थ । परि
 याचका प्राप्त नव्हे अर्थ । त्यासि बोल्लेगणें चि व्यर्थ । उभयता श्रम
 ॥ २२ ॥ तस्मात्सद्गुरु होत्साता अभ्यज्य । स्वभावे चि सच्छिष्यासि
 जाला त्याज्य । आता परिसावा परम यज्य । सद्गुरु स्वामी ॥ २३ ॥
 सद्गुरुनामस्मरणमात्रें । तत्काळ पावन होती गात्रें । नमस्कार करितील
 तें पात्रें । पूर्ण परमानंदाचीं ॥२४॥ करिता सद्गुरुचें स्तवन । परादि वाचा
 पडे मौन । जरि त्याचे चि होय वरदान । तरि तद्रूपत्वे वर्णवे ॥ २५ ॥
 सद्गुरु ह्यणिजे सर्वेश्वर । त्याचिया गुणासि कैचा पार । तथापि करावया
 जगदुद्धार । मनुष्यवेषधारी ॥ २६ ॥ जयाचिये उघडिये दृष्टी ।
 ब्रह्मरूप नांदती सृष्टी । आकार निराकार हे गोष्टी । उरली नाही
 ॥ २७ ॥ समाधि होत्साता व्युत्थान । नुरोनि जाणती सर्व ही भान ।
 काष्ठादि देहीचें स्थानमान । जयां सहज चि तुळ ॥ २८ ॥ देह-
 प्रारब्धाचिये गती । आत्मा ब्रह्मांडासि ही नेती । परि पिंड ब्रह्मांड हे
 भ्राती । नाही जयां ॥ २९ ॥ योगसामर्थ्ये बोळे^{१०} सिद्धि । मर्त्य पावे
 अमरत्व शुद्धि । परि त्यांसि नाही देहबुद्धि । आत्माराम सर्वदा ॥३०॥
 येथें आक्षेप असे गहन । देहबुद्धि चि जाली दहन । तेणें पिंडरक्षिते

१ जनसंगापासून, सृष्टिध्यवहारापासून निवृत्त झालेला २ दुःखित, विषण्ण, संसारतापानें दीन झालेले. ३ स्वतःच्या आनदानें. ४ शरण जाणें ५ सेवा करण्यास योग्य नव्हे असा. ६ पूज्य ७ जे त्यांना वदन करतात त्यांना नामरूपरहित अखंडानदाची प्राप्ति होते. ८ प्रसाद. ९ श्रीगुरूच्या दृष्टीचें ऐश्वर्य असें आहे कीं, शिष्याचे ठिकाणीं अविद्येनें प्रतीत होणारें जगत् हें ब्रह्मपणाला येतें ह्यणिजे जगत् ब्रह्म च होतें. १० प्राप्त होते. ११ देह तो च मी अशी भावना.

योग आवाहन । कासयासि करावें ॥ ३१ ॥ या प्रश्नाचें प्रत्योत्तर ।
 श्रवण करावें सादर । ब्रह्मानंदे निर्विकार । स्वाचारीं स्वानुभवी ॥ ३२ ॥
 निजात्मत्व प्राप्त जालें । तथापि देह नुरलेपणें तन्हीं राहिलें । तेथें आ-
 चरण असें विहिलें^१ । प्रारब्धाचेनि प्रवाहें ॥ ३३ ॥ तेथें अविप्रकंपता
 योगेश्वरी । ब्रह्मरूप जे वर्ते ससारीं । तरी योगाभ्यास जो करी । तो
 काय भ्रमें बाधी ॥ ३४ ॥ हरिहरादि ब्रह्मादि जे पर्यंत । नवनाथ सोळा
 सिद्धादि अनंत । त्यांसि योगाभ्यास चि उचित । स्वभावशीलें ॥ ३५ ॥
 आणखि ही ब्रह्मरूप जर्गी । निरंतर वर्तती ब्रह्मयोगी । ते ब्रह्मरूप
 निजांगीं । क्रियेसहित ॥ ३६ ॥ ब्रह्मबोध नसतां अतरीं । शुष्क काष्ठा
 च जो धरी । तो निर्फळ हें काय उत्तरीं । साधावें लागे ॥ ३७ ॥ केवळ
 देहसमधी ज्ञान । त्याहूनि थोर कैचें अज्ञान । ह्मणोनि धन्य जे सज्ञान ।
 सभरसोनि ठेले ॥ ३८ ॥ यैसा पूर्वशंकेचा प्राप्त । जाला चि कीं यथो-
 चित । स्वानुभवी सदोदित । सहजस्वरूपीं ॥ ३९ ॥ ब्रह्मैक्यावबोध
 पारावारीं । आब्रह्मस्तभवरि जीवलहरी । स्वानुभवे निजागें क्रीडा करी ।
 तो महासिद्ध सद्गुरु ॥ ४० ॥ जयाचें निजरूप देह । अनंत ब्रह्मा-
 डाचें गेह । तथा स्वयंभो शरीरसदेह । मुळींहूनि नाही ॥ ४१ ॥ लीळा
 प्रकृति मानुषी । परि सामर्थ्य सर्व ही अमानुषी । कृपाकटाक्षें ब्रह्मवेषी ।
 जीव करणें तत्काळ ॥ ४२ ॥ जया स्वरूपानुभवे काहीं । निःशेष ही
 कर्तव्य उरलें नाही । सहज कर्म निपजे देहीं । तें ही ब्रह्मस्वरूप ॥ ४३ ॥
 जयाचीये स्वासोस्वासीं । जप आले विश्रांतीसी । क्रीडेमाजी अनायासीं ।
 तपें तापा विसरलीं ॥ ४४ ॥ जयाची सहज सुगम वाणी । व्याकर्ण
 तात्पर्याची खाणी । ज्याची स्वभावचर्चाश्रेणी । निश्रेणी परम पदाची
 ॥ ४५ ॥ जयाची स्थिति परमसेवा । गति च यात्रा आत्मदेवा । गोष्टी

१ विहित, योग्य २ निश्चलता. ३ एकत्वाला पावले, ब्रह्मस्वरूपाकार झाले. ४ स्वतः सिद्धाला ५ कल्याण करणारी. ६ स्वस्वरूपानदात निमग्न ज्ञान्याची स्थिति ही च त्याची परमसेवा. ७ तो चालतो ती च त्याची यात्रा. ८ त्याचे जें बोलणें तें च श्रीराघवाचें स्तवन.

स्तुति श्रीराघवा । चिंता चिंतन ध्यानाचें ॥ ४६ ॥ ब्रह्मीं अमूर्तत्व
 सीणलें । प्रपचीं मूर्तत्व क्षीणलें । त्या दोहींसी सामरस्यत्व बाणलें ।
 ज्याचेन स्वरूपें ॥ ४७ ॥ ब्रह्मीं कैचा कृपाभर । न घडे दीनाचा अं-
 गिकार । ह्यणोनि ब्रह्म मूर्तिमत योगेश्वर । श्रीसद्गुरु सुसेव्य ॥ ४८ ॥ ब्रह्म
 स्पर्शासी न पडे ठावें । सद्गुरुसि कवळूनि क्षेम घावें । ब्रह्म दृष्टीं न दिसे
 स्वभावें । डोळे भरूनि पाहावें गुरुशी ॥ ४९ ॥ ब्रह्मीं वाचा निवर्तती ।
 सद्गुरुशीं बोलावें प्रेमप्रीतीं । ब्रह्मीं करितां न ये भक्ति । सद्गुरुमूर्ति पुजावी
 ॥ ५० ॥ ब्रह्म देवाची देवकळा । परंतु ब्रह्मीं नव्हता हा सोहळा । ह्यणोनि
 ब्रह्म मूर्तिमत स्वलीळा । सद्गुरु स्वामी ॥ ५१ ॥ ऐसा सद्गुरु श्रीराम
 तो अनुपम्य । तयासि अनन्यभावे प्रणम्य । ज्याचें महिमान अगम्य ।
 अनुग्रहें अनुभवे ॥ ५२ ॥ ऐसीं सद्गुरुचीं लक्षणें । लक्षावीं शिष्यें
 विचक्षणें । तयासि सेऊनि उपेक्षणें । पूर्वोक्तींसी ॥ ५३ ॥ तेणें स्वामी
 सद्गुरुनाथें । यथाधिकारें उद्धरावीं अनाथें । परंतु शिष्यलक्षणें समर्थें ।
 लक्षावीं च कीं ॥ ५४ ॥ तरि एक शिष्य एक असच्छिष्य । त्याहीमध्ये
 अपेक्ष्य उपेक्ष्य ऐसें भाष्य । एक ते केवळ अशिष्य । पतित आणि
 सुवासिनी ॥ ५५ ॥ प्रत्यक्ष पतित तों पाहों चि नये । कामिनी चित्रों ही
 नये नये । तेथें एकांत करणें हें काये । अनुग्रह कीं ग्रहं गती ॥ ५६ ॥ कदापि
 ऐसें ह्यणती उच्छृंखळ । आह्मी स्त्रीपुरुषत्व नेणों केवळ । तरि काय
 वशिष्ठ पराशराहूनि दुर्बळ । अधिक होईल कळीचा ॥ ५७ ॥ स्त्रीपुरुषत्व
 न दिसे अनुभवे जेणें । अनुग्रह करणें केवि घडे तेणें । अमर्यादतेचा पक्ष
 ज्यासि घेणें । तो अपभ्रंशे तत्त्वता ॥ ५८ ॥ अहो स्वधर्माची ही भिन्न
 वार्ता । भर्ता देव गुरु भर्ता । तेथें अन्य धर्म सखोल गर्ता । पतनाशी

१ ब्रह्माच्या अमूर्त स्वरूपाची व प्रपचाच्या मूर्त स्वरूपाची कल्पना नष्ट
 होऊन, दोन्ही कल्पना सद्गुरुचे ठिकाणीं एक झाल्या २ मूर्तिमत ब्रह्म ह्यणजे च
 श्रीसद्गुरु. ३ आलिंगन. ४ पूर्वी कथित केलेले तीन प्रकारचे गुरु ५ भक्तिरहस्य
 प्रकरण ७ पहा. ६ स्त्रीत्व व पुरुषत्व यांत भेद आह्मी मुळीं च जाणत नाहीं असें
 ह्यणणारे कलियुगातील दुर्बळ लोक ते वशिष्ठ, पराशराहून श्रेष्ठ आहेत असें ह्यणतां
 येईल काय ? ७ विकारबध्न होतो. ८ खरोखर. ९ खडा, खांच.

च कीं ॥५९॥ स्त्रियांसी जप तप अनुष्ठान करणें । तें भर्तृप्रशसेकारणें ।
 पतिव्रताप्रभावे चि तरणें । अंबलीळेकरुनि ॥ ६० ॥ कैवल्यनिधान-
 प्राप्तीचें अजन । मुख्य जिवासि आत्मज्ञान । तरि ज्ञानसिद्धीचें साधन ।
 स्वामीसेवा पतिव्रते ॥ ६१ ॥ यन्हवी तन्ही नवविध भजनें च केवळ ।
 पृथुकाकारें कैवल्यफळ । तिहीं ज्ञानार्थ अन्य साधन केलें प्रबळ । कीं ज्ञान
 जालें चि नाहीं ॥ ६२ ॥ ते समर्था भगवताची भक्ति । हे दुर्बळा भ्रता-
 राची व्यक्ति । ऐसी अभावाची वृत्ति । गुरुसेवनें ही सरेना ॥ ६३ ॥
 गुरु ह्यणिजे प्रत्यक्ष मानव । परि तो सकळा देवाचा हि देव । ऐसा
 होय शिष्यसंद्भाव । तरी च तो कृतार्थ ॥ ६४ ॥ गुरु ज्ञानउपदेश करी ।
 भर्तारें विषयवासनें वरी । हे कल्पावे तरी सेवेची^१ थोरी । ज्ञानकळा प्रका-
 शी ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णमूर्तिदर्शनें । स्त्रिया तरल्या सस्पर्शनें । परतु
 अध्यात्मविद्याकर्षणें । उपदेशिल्या नाहीत ॥ ६६ ॥ पूर्वात्पर आहेति च
 आत्मज्ञानी । आणि स्त्रिया ही अति सुसीळा जनीं । परि परस्त्रीप्रबोधपरपरा
 कानीं । नाइकिजेति जनीं ॥ ६७ ॥ कदापि विधवा अनाथा न्यस्तकाँमा ।
 सुसीळा भजविल्या श्रीरामा । विजितेंद्रिये यथान्यार्ये तरि क्षमा । करील
 जानकीनाथ ॥ ६८ ॥ श्रीरामभजनें तरल्या गतभर्तृका । प्रसिद्ध
 पुराणीं गुणवत्यादिका । परतु अन्य धर्म तरल्या संभर्तृका । ऐसें नाहीं
 कोठें ही ॥ ६९ ॥ एव परस्त्रिया आणि पतित । शिष्य नव्हती हे
 निर्भ्रांत । आतां परिसावीं यथोचित । सत्शिष्यअसत्शिष्यलक्षणें ॥ ७० ॥
 उपेक्ष्ये जें असल्लक्षणें । तें बोलतां वाणी व्यर्थ शिणे । परतु सत्प्रशसे-

१ सहज. २ त्या समर्थ ईश्वराची नवविधा भक्ति कोणीकडे व ह्या दुर्बळ
 भ्रताराची नवविधा भक्ति कोणीकडे अशी जिची आपल्या पतीविषया अभाव
 वृत्ति असते तिचें समाधान गुरु करून हि होणें नाहीं. ३ भर्ता विषयवासना
 पुरविणारा असतो. ४ सेवेचा महिमा च असा आहे कीं ती ज्ञानकलेला
 प्रकाशते. ५ अध्यात्मविद्येकडे मन ओहून घेऊन. ६ परस्त्रीला प्रबोध करण्याची
 परपरा आमच्या कानीं आलेली नाही ७ ज्यानीं कामाचा त्याग केला आहे
 अशा. ८ श्रीरामाच्या भक्तीला लाविल्या. ९ पतिसेवेवांचून दुसऱ्या साधनानें.
 १० सुवासिनी. ११ निश्चित. १२ त्याज्य.

कारणें । बोलावें लागे ॥ ७१ ॥ धूर्त लंड विषय लपट । उच्छृखळ
 धीट वाजट । निर्लज्ज निष्ठुर आणि शठ । स्वकार्यतत्पर ॥ ७२ ॥
 अभावी कुभावी कुश्चिळ । क्रूर क्रोधी कैश्मळ । कामी कळाभिमानी
 कराळ । कातरें आणि कुरटा ॥ ७३ ॥ आसुरी संपत्तीचा आसुर ।
 सकाम अनुष्ठानाचा भर । कुविद्याअभ्यासीं तत्पर । दभाचारवत ॥ ७४ ॥
 मंत्र यत्र चमत्कार पाहे । ऋद्धि सिद्धीची तृष्णा वाहे । निश्चयीं चित्त
 क्षण न राहे । चचळपणें ॥ ७५ ॥ वरि वरि भोळा अतरीं कपटी ।
 गुह्य गैवसी रिघोनि पोटीं । मर्म विदारुनि सेवटीं । आणिका सैवित चि
 फिरे ॥ ७६ ॥ जिगीषपणें अति वाचाळ । सर्वज्ञतेचा मद विशाळ ।
 सतांपासूनि इच्छी प्रबळ । महत्व आणि सत्कार ॥ ७७ ॥ आतां असोत
 ते मोहमद्यांचीं भाजनें । केवीं भरावीं ज्ञानगगाजीवनें । ब्रह्मज्ञ ब्राह्मणीं
 उदास मनें । परित्यक्त करावीं ॥ ७८ ॥ आहो सद्गुरु कारुण्यसागर ।
 ह्मणोनि न करीत त्याचा अगिकार । कां जें थेंथें घडतां अनादर । कोण
 उद्धरू शकेलि ॥ ७९ ॥ एवं असच्छिष्य उपेक्षावे । हें प्रसिद्ध चि आहे
 स्वभावे । आतां यामध्ये ही एक आपेक्षावे । ते हि बोलिजेत असे ॥ ८० ॥
 ब्रह्मज्ञानाकारणें केवळ । बुद्धि पाहिजे अति विशाळ । ते बहिर्मुखा
 असिली प्रबळ । तरि तो अगिकारावा ॥ ८१ ॥ कर्मठपणें कर्मनिष्ठ ।
 जनभयें जितेंद्रिय वरिष्ठ । ते बुद्धि करितां ब्रह्मनिष्ठ । कष्ट कांहीं न
 लगती ॥ ८२ ॥ बाह्यरगार्थ शरण आला । तथा अतरग प्राप्त जाला ।
 सहज बुद्धीनें आथिलीं । का पां आळस करील ॥ ८३ ॥ लक्र मागता लाभे
 अमृत । तरि चतुर कां लपवी हात । लंका देऊनि चिरजीव करी
 सीताकांत । काय विभीषणा न मने चि ॥ ८४ ॥ कुर्भीं प्रदीप्त दीप होतां ।
 त्याची कौडली होती प्रकाशता । तो चि मदिरीं ठेवितां स्वता । प्रकाश
 आहे तितुका ही ॥ ८५ ॥ तैसी देहबुद्धीची गोडी । धरुनि होती

१ वाचाळ. २ घाणेरडा, पापी. ३ क्रूर, भयकर, कर्कश स्वभावाचा
 ४ भिन्ना, भ्याड, नामर्द. ५ काढून घेतो. ६ जिंकण्याच्या इच्छेनें, ७ स्थानें,
 पात्रें. ८ ज्ञानरूपगंगेच्या उदकानें, ९ ग्रहण करावें. १० संपन्न.

वृत्ति' बापुडी । तीसी स्वरूपप्राप्ति जालियां फुडी । न सोडी सोडवितां
 ही ॥ ८६ ॥ हणोनि बहिर्मुख बुद्धिमंत । सकामतेचा शरणांगत ।
 असत् शिष्य परि उचित । गुंडऔषध प्रकार ॥ ८७ ॥ आतां
 सच्छिष्यामाजि उपेक्षा । त्याची ऐसी असे परीक्षा । सर्व लक्षणें आहेति
 मुमुक्षा । येकि बुद्धि चि नाही ॥ ८८ ॥ जैसें परम प्रीतीचें बाळ ।
 आणि माता ही अति कृपाळ । जरि मुख चि नाही तरी स्तनकवळ ।
 घालील कोठें ॥ ८९ ॥ अत्यंत वोरसाचिया भरा । हृदयीं लोटती
 अमृतधारा । बाह्य भिजविलियां शरीरा । काय प्रतिपाळ होईल ॥ ९० ॥
 त्यांसी साधनयत्रें पाडितां मुख । वांचलें तरि हो संमुख । परतु सद्य
 निजात्मसुख । सेवनीं योग्य नव्हे चि ॥ ९१ ॥ एवं असत्शिष्याचीं
 उभय लक्षणें । त्याचें जालें परीक्षणें । आणि सच्छिष्य होत्साता उपेक्षणें ।
 तें ही जालें ॥ ९२ ॥ आतां शुद्ध सच्छिष्य वर्णावया कोडें । वाणी
 प्रवर्तली निवाडें । तरि सज्जन श्रीमतीं स्वानद सुंरवाडें । श्रवण करावें
 ॥ ९३ ॥ मुख्य ज्ञानामृतासी सत्पात्र । ब्राह्मण होय पवित्र । कां जें
 प्रणवबीज आरोपिलें क्षेत्र । हणउनियां ॥ ९४ ॥ वरि सद्गुरु कर्णधार
 जीवनें । आकुरोनि विस्तारें शुद्ध साधनें । तेथें निजात्मफळप्राप्ति
 महिमानें । अखडित ॥ ९५ ॥ इतर वर्ण तरी स्वधर्मीं च भ्रष्टले ।
 तथापि जे अनुतापें तापले । शर्म दम साधनें ब्रह्मवर्चस्वा आले । तरि
 ते हि अगिकरावे ॥ ९६ ॥ केवळ भावें स्मरती राम । विवेकें विषय-
 वासनेचा विराम । का तीव्र वैराग्यें दृढ नेम । सर्वसगपरित्यागी ॥ ९७ ॥

१ खरोखर. २ ज्याप्रमाणें गुळाच्या गोडीबरोबर कडू औषध हि मनुष्य
 घेतो त्याप्रमाणें. ३ अतिशय स्नेहभरित झाली, अतिशय पान्हा आला. ४ त्या
 बाळाला यत्राच्या साधनानें जरी मुख पाडलें व मुख पाडल्यावर तें कांहीं काळ
 वांचलें तरी तें बाळ फक्त संमुख हणजे चागल्या मुखाचें मात्र होईल, त्या
 मुखाला आपलें दुग्धप्राशनाचें काम करितां येणार नाही. ५ आवडीने. कौतुकानें
 ६ निवडक शब्दांनीं. ७ प्रफुल्लित होऊन, सुखानें ८ ॐकार मंत्ररूप बीज.
 ९ अकुर फुटून. १० नित्यनैमित्तिक कर्मरूप साधनांच्या योगानें. ११ अंतरिः
 द्रियांचा निग्रह. १२ बाह्येंद्रियांचा निग्रह.

आतां असौत बोलिले इतर । मुख्य ब्राह्मण जे कां धरामर । सर्व
शास्त्राचा पावोनि पार । सद्गुरुकारणें विव्हेळ ॥ ९८ ॥ सहज वंशज
सुशीळ । समर्याद सहिष्णु बुद्धि विशाल । निर्वाह धृति मेधा विमळ ।
आचारविचारवत ॥ ९९ ॥ जैसा द्वादशरूपी दिवस्पति । परि
पृथक्कार्करें संपूर्ण स्थिति । तेवि सर्वलक्षणसंपन्न महामति । ज्या एके च
होय पूर्णता ॥ १०० ॥ ते मूर्तिद्वयें एकरूप । सद्गुरु सच्छिष्य
ब्रह्मस्वरूप । करावया जगदोद्धार अपेंअप । निःप्रपच अवतरले ॥ १ ॥
ऐसी गुरु शिष्य लक्षणसंपत्ति । जे वर्णिली यथामति । ते सतां प्रिय
येथें उपपत्ति । प्रसिद्ध च आहे ॥ २ ॥ विष्णुसी क्षीरसागरीं शयन ।
ह्मणोनि वल्लभें उपोषण । तैसे सज्जन ज्ञानघन । ह्मणोनि आर्ष आवडे ।
॥ ३ ॥ सोड्ढुनि श्रुतिवाक्यनिर्गूढग्रंथी । देशभाषा परमार्थ प्रगटावा
ग्रंथी । परंतु अश्रुत प्रमेय आणावें यदर्था । अति साक्षेपी ग्रंथकार ॥४॥
परंतु उत्तरोत्तर अवशेष प्रमेयें । वाल्मिकापासोनि यथान्वयें । बोलत चि
आले स्वयें । नवीन कोठूनि आणित्ती ॥ ५ ॥ तथापि जितुका ग्रथ
तितुकी मुंद्रा । हें भिन्न सामर्थ्य श्रीरामचद्रा । येक च अर्थ बोलतां
योगींद्रा । हें ही प्रसिद्ध च कीं ॥६॥ आतां पूर्व सज्जन जर्गी । सहज श्रेष्ठ
अपराळागीं । त्या सर्वांचा शेष विभागी । प्रार्थित असे ॥७॥ सकळावशेष
ब्रह्म निर्मळ । जेथें नाहीं मायापेंडूळ । ते सद्गुरु सच्छिष्य उपदेशिती
निखळ । पुढिलीये प्रकरणीं ॥ १०८ ॥ स्वस्ति श्रीमत्सुगमोपाये ।
रामीरामदासकृते । गुरुशिष्यलक्षणवर्णन । नाम द्वितीय प्रकरणम् ॥श्रीराम॥

श्रीराम

पूर्व प्रकरणांतीं कथा उत्पन्न । जे सद्गुरु सच्छिष्यासी करिती ब्रह्म-
संपन्न । तरि आतां ते चि बोलिजेलि वित्पन्न । परिसोत अध्यात्मनिष्ठ

१ भूदेव. २ आर्त. ३ पृथक् पृथक्, बारा रूपानीं ४ सद्गुरु व सच्छिष्य.
५ प्रिय. ६ ज्ञानपरिपूर्ण. ७ अज्ञानाचें बोलणें, बोबडे बोल. ८ गुप्त. ९ गांठ.
१० ठसा, तन्हा. ११ पडळ.

॥१॥ शिष्ये श्रीगुरु कृपामूर्ति । प्रार्थिजे वर्णनि विमळ कीर्ति । जी मज
अज्ञान अनावृष्टि चातकाची आर्ति । निरशी ज्ञानघना ॥२॥ विषयमृग-
जळीं धरुनि अभिळाष । जीवमृग धावता जाला हृदयशोष । शाश्वत
जीवनसरोवरा करीं तोष । सतापतृषा निवारीं ॥ ३ ॥ जी मी मूढ
पशुवत्सवेषी । काळहिंसकें धरिलों कर्मपार्शी । जगदेक धार्मिका अवि-
नाशी । पुण्य घेई सोडवीं ॥ ४ ॥ तापत्रयानळें पोळलों पाहें बैसावया ।
तव जन दग्ध दिसे सद्गुरुराया । तुझी सुरतरु सफळ सीतळ छाया ।
ह्मणोनि लोळणी घेतली ॥ ५ ॥ विनंत विनवी सद्गदीत । नयनीं अश्रु
उचवळत । अनन्य भावें शरणागत । चरणावरी लोटला ॥ ६ ॥
बाप अनाथ जन अंगिकारी । उठऊनि बैसविला समोरी । एका शिष्याचा
कैवारी । ब्रह्मांड केलें स्वरूप ॥ ७ ॥ तो श्रीमत्सद्गुरु पचानन । अभ-
यकर चपेटा उभाखून । महावैक्यघोषें गर्जायमान । देखोनि भवगज
शमे शवेसीं ॥ ८ ॥ तेथें असभव श्रीचा अति गजर । पातले अनंत
सिद्ध अदृश्याकार । वरुण ईशान दिव्य चामर । आत्मभावे ढाळिती
॥ ९ ॥ स्वर्गस्था पूर्वजासि सोहळा । दुंदुभिगजरांचा येकवर्ळा ।
कोटि विघ्ने प्रेरी संहस्रडोळा । परि शाभव तेजें तन्मये ॥ १० ॥
कदापि ऐसें भावितील चतुर । अमर्यादता ईशानकरीं चामर । तरि अम-
र्यादा नव्हे तो अंगिकार । आपुलिया पक्षाचा ॥ ११ ॥ ज्ञान मुख्य
शाकरी सपत्ति । तो जव न करी साह्यवृत्ति । तव जीवां दुर्बळांसी
आत्मप्राप्ति । हें केवि घडों शके ॥ १२ ॥ तेथें देवत्रयांचिया शक्ति
सूक्ष्मगति । ज्ञानोत्पत्ति सस्थिति ज्ञातृत्वाची हि शांति । सर्व जीव अशेष
कर्म धर्म फळ निष्पत्ति । वोळोनि^१ आलिया ॥ १३ ॥ एवं संपूर्ण प्राप्ती-
चा काळीं । सद्गुरु निजात्मत्वे न्याहाळी । अवलोकनद्वारां हृदयकमळीं ।

१ उत्कट इच्छा. २ आध्यात्मिक, आधिदैविक व आधिभौतिक असे
त्रिविध ताप. ३ त्रिविध तापानें पोळलेले. ४ नम्र ५ 'तत्त्वमसि' हें महा-
वाक्य. ६ ईशान्य दिशेचा अधिकारी ईश्वर. ७ उत्साह. ८ एकोपा.
९ इंद्र १० अध्यात्मविद्या हिला शाकरी विद्या असें हि ह्मणतात. ११ ब्रह्मा,
विष्णु आणि महेश. १२ उत्पत्ति, स्थिति, शांति (लय). १३ प्राप्त झाल्या.

चित्कळा प्रकाशिली ॥ १४ ॥ स्वकीय सांप्रदाय प्रमाण । केलें महावा-
क्य श्रवण विवरण । येथें शिष्यप्रज्ञा कारण । ते फळली स्वानुभवासी
॥ १५ ॥ तेणें अज्ञानतमासी नाश जाला । ज्ञानसूर्य अखडैक प्रका-
शला । ब्रह्मानुभवाश्चियें विकासला । भावाष्टकलिकासमूह ॥ १६ ॥
स्वानदाश्रु नेत्रकमळीं । पादुरता उत्पन्न गंडस्थळीं । कठीं बाष्प हृदय-
कमळीं । दाटला स्वेद ॥ १७ ॥ जघाद्वई प्रकप धरथरां । रोमांचक
उभारले शरीरा । निःसज्ञता बाणळी अभ्यतरा । स्वानद उभारा दाटला
॥ १८ ॥ तेथें शरीरा कोण सावरी । तथापि अवस्था जिरऊनि अंतरों ।
राहोनि प्रपचा बाहेरी । प्रत्यगावृत्ति अवलोकी ॥ १९ ॥ अत्यंत
भावार्थी सप्रेमळ । देवदर्शन घेतां उतावेळ । तव देवत्व च पातलें
केवळ । आपणां च पै ॥ २० ॥ तथा सुखासी कैची समता । कोठें
जीव कोठें निजात्मता । मग पूर्व सांसारिक श्रमीं कृतार्थता । मानिता
जाला ॥ २१ ॥ मिथ्यामय मायापटळ । सत्य चि भासलें होतें केवळ ।
जैसें नाथिलें चि मृगजळ । दाटलें दिसे ॥ २२ ॥ विचारितां तें
काहीं च नाही । शुद्ध स्वप्रकाश पाहीं । तैसें मिथ्या प्रपचमान ही ।
केवळ ब्रह्म चि असे ॥ २३ ॥ ऐसा अवस्थात्रयाचा पावोनि प्रांत ।
चतुर्थीसी जाला सुविश्रांत । भासत च विश्व मिथ्याभूत । आत्मस्वरूप
प्रकाशलें ॥ २४ ॥ निराकार निराभास निर्गुण । निर्मळ निश्चळ
नित्य संपूर्ण । अनताकाश व्यापूनि विस्तीर्ण । अपरापर ॥ २५ ॥
आकार उत्पत्ति स्थिति नाशवंत । आत्मा निर्विकार सत्य शाश्वत ।
जेवि घट मठ विराट नाशे असत । आकाश अदिकप ॥ २६ ॥ नव्हे
सीत पीत आरक्त नीळ । परि शुद्ध स्वप्रकाश सोज्वळ । गगनाहूनि
सकुमार परि सघन नव्हे पोकळ । चित्तातीत परि सचेतन ॥ २७ ॥

१ ज्ञानाची ज्योत. २ शिष्याची विशाल बुद्धि. ३ पूर्वी केलेल्या सांसारिक
श्रमाचें चीज झालें, असें मानिता झाला. ४ लटकें, खोटें. ५ जाग्रत, स्वप्न
आणि सुषुप्ति. ६ जाग्रत, स्वप्न व सुषुप्ति या तीन अवस्थांच्या पलीकडील जी
अवस्था असते तिला तुरीय असें ह्मणतात. ह्या स्थितीच्या ठिकाणी वाचारभण च
सभवत नाही. तेथे स्फुरणाचा हि अत्यंत अस्त झाला आहे.

स्वरूपाभावे शून्य गगन । स्वरूपानुभवे सर्व ही सघन । दिसत च
मिथ्या साकार भान । तैसें च हे ही ॥ २८ ॥ ऐसीये स्वरूपानत-
सागरीं । चढली तन्मयत्वे चित्तलहरी । निःशेष सांसारिक भीतरीं ।
बुडोनियां गेले ॥ २९ ॥ करिता निरालंबावंबलबन । अर्धोन्मीलित
जाले नयन । अतःकरणचतुष्टयेसीं मन । उन्मन जालें ॥ ३० ॥
ऐसा स्वानदाचा सुकाळ । जाला जेथे नाही काळ वेळ । उपमा द्यावया
तरी केवळ । विषयसुख चि आडळे ॥ ३१ ॥ तरि आब्रह्मस्तंभपर्यंत
चि विषयानंद । तयासी वियोगदुःखाचा प्रमाद । आणि सेवीत अस्तां च
होय मद । विकृति वाटे ॥ ३२ ॥ ऐसिया सुखासी समता । केवि
घडे स्वानंदा शाश्वता । ते निजात्मसुख स्वतां । स्वानुभवैकवेद्य ॥ ३३ ॥
स्वानद तुळावया कंटाळे । सर्व जीवानद तुकितां तुळे । पालडे गेले
अतराळे । स्वानंदसीमा न कळे चि ॥ ३४ ॥ ऐसिये स्वानंदसुरवाडीं ।
अपेअप अनुभवितां गोडी । प्रत्यगावृत्तीने आवडीं । शरीर सावारिलें
॥ ३५ ॥ जैसें भ्रष्ट भूपासी राज्य आलें । तेणें दुर्बळ सखया
सांभाळिलें । तत्काळ चि समर्थ केलें । सामर्थ्ये आपुलिया ॥ ३६ ॥
सावध जालें अंतःकरणपचक । तेणें चेतविला इंद्रियदशक । परतु
स्वानंदाचे बीक । चढलें चि असे ॥ ३७ ॥ तो जागा ना निर्दसुरा ।
येकायेकी ना दुसरा । अद्वैत च परि द्वैतप्रकारा । देखतु असे ॥ ३८ ॥
जैसें स्वप्नीं प्रत्यक्ष देखिलें जग । आणि जागा जालियां पाहे मग ।
ते स्मरत असे परि दृश्य भाग । मिथ्यामय जाला ॥ ३९ ॥ तैसें हे
विश्व किडळ । निरसलें जैसें नभीचे सुनीळ । केवळ भासे अतराळ ।
तैसें ब्रह्म अनुभवलें ॥ ४० ॥ कृतकृत्य ब्रह्मसाक्षात्कारें । निःशेष ही
फिटलें भवेभुरें । दाटला सदुरूचेनि उपकारें । लोटला चरणांवरी ॥ ४१ ॥
सप्रेम साष्टांग नमस्कार घाली । प्रदक्षणा करी मंद पाउलीं । नाचे

१ निरालंब ह्यणजे आश्रयरहित अें परब्रह्म त्याचें अवलंबन. २ स्वानुभवा-
नें च फक्त जाणलें जातें. ३ तोलतां. ४ पारडे. ५ स्वस्वरूपाकार वृत्तीनें.
६ तेज. ७ निजलेला. ८ खोटे, लटकें. ९ भवरूपी भुरळ.

वाजवाजवी करताळी । जय सद्गुरु ह्यणऊनि ॥ ४२ ॥ उभा राहूनि
 कृतांजुळी । स्तुति करितसे मजुळी । सद्गुरु रामा तू भूमडळी । अमूर्त
 मूर्तिमंता ॥ ४३ ॥ दासदेहाभिमान इद्रियदशमुखांतका । जी जी दैवी
 सपत्ति निजपददायका । जी निर्विशेषा जगन्नायका । शरणागतवत्सल
 ॥ ४४ ॥ सद्गुरु रामा तू सहस्रबाहु दशबाहु चतुर्बाहु द्विभुजा ।
 सद्गुरु रामा तू सहस्राक्ष पंचदशाक्ष द्विनेत्रांबुजा । सद्गुरु रामा
 तू सहस्रपाद त्रिपाद द्विपाद सहजा । निराकारा निर्मळा ॥ ४५ ॥
 तुझिया स्वरूपाचा विचार । तुजवीण न कळे हा निर्धार ।
 ह्यणोनि करावया जगदोद्धार । तुज अमानुषी मानुष्य ॥ ४६ ॥
 तू ईश्वरेश्वरा आणि वनचरां । सुसेव्य जालासी करुणाकरा । अद्वयानदा
 प्रकृतिपरा । शिष्य अगिकारिसी ॥ ४७ ॥ जैसें बाळकाबरोबरी
 सकृपें । चालें बोलें लागिजे बापें । खडे मांडूनि लिहिजे साक्षेपें ।
 तैसी करिसी शिष्यसरक्षा ॥ ४८ ॥ जी तू सर्वसगपरित्यागी ।
 आणि कारुण्यैकरूनि शिष्यानुरागी । तू सम्यक् विज्ञानवान योगी ।
 परि वियोगी सांभाळिसी ॥ ४९ ॥ नवल तुझा कृपाकटाक्ष । प्रत्यक्ष
 अनुभवी अपरोक्ष । ब्रह्म च करणें मुमुक्षु । हें औदार्य अनुपम्य ॥ ५० ॥
 इद्रादिदेवांसी जैसें भजावें । तैसें च तिहीं फळ द्यावें । विधानलोपें
 दुःख आणि छळावें । फळप्राप्तिद भजन चि ॥ ५१ ॥ सद्गुरु रामा
 तुझी प्रसिद्ध कीर्ति । भजनीं भावे च मानिसी पूर्ति । अभिमुख होतां चि
 विघ्न आर्ति । हरूनियां निजपद देशी ॥ ५२ ॥ कल्पवृक्ष कामधेनु
 चिंतामणी । उदारें होतीं वर्णिलीं पुराणीं । सायोज्यता आणि पुनर्थाचा
 सिराणी । कोणही निरसू न शकति ॥ ५३ ॥ बाप सद्गुरु समर्थ दाता ।

१ भक्ताच्या ठिकाणी असलेला दशेंद्रियरूपी दशमुखात्मक देहाभिमा-
 नरूपी जो रावण, त्याचा नाश करणारा. २ तू निर्गुण असून सगुणरूप धारण केलें
 आहेस ३ दुःख. ४ उपभोग. ५ कल्पवृक्ष, कामधेनु, चिंतामणी हीं मागावे तें
 देण्याचे कामीं उदार ह्यणून त्याची कीर्ति पुराणांतून वर्णिलेली आहे, परंतु तीं
 सायुज्यतामुक्ति देऊ शकत नाहींत किंवा पुनर्थाचना सोडित नाहींत,

शिष्ययाचका दे आत्मसायोज्यता । तो ही कैवल्यदानी होय स्वतां ।
 तेथें पुनर्याचा कैची ॥ ५४ ॥ मेघीं औदार्य परि सामान्य । अनावृष्टि
 कार्पण्य देतसे दैन्य । सद्गुरु दानशूर अति धन्य । सदानदप्रदाता ॥ ५५ ॥
 करिता श्रीसद्गुरूचें स्तवन । शेषा अशेषमुखीं पडे मौन । परादि
 परतल्या आणि मन । ऐशा श्रुती गर्जती ॥ ५६ ॥ ऐसिया सद्गुरु
 देवादिदेवा । उत्तीर्ण व्हावें कवणिया सेवा । जेणें ब्रह्मरूप केलें जीवा ।
 कृपाकटाक्षेंकरुनि ॥ ५७ ॥ जो शाश्वत सुधासिंधु दे सकळ । त्यासी
 उत्तीर्णतेसी काय मृगजळ । कीं कल्पवृक्ष देखील त्यासी फळ । वोडंबैरी-
 आम्राचें ॥ ५८ ॥ तथापि अवचक स्थिति । समर्पी सर्व सपत्ति ।
 ते गौण चि परि भजनरीतीं । प्रेमभावे सतोषें ॥ ५९ ॥ जैसें
 बाळ जेवितां बापाबरोबरी । ताटीचे च कवळें दे त्याचा करीं ।
 तो त्याचें हणौनि स्वीकारी । स्नेहभरें सतोषें ॥ ६० ॥ तें
 जारि वचू लागे त्यासी । तारि आपण च मुके सांगतांसी । हे निष्ठा
 बाणे ज्या शिष्यासी । त्यासी जाली गुरुकृपा ॥ ६१ ॥ सद्गुरु औदार्यें
 उपदेशिती लक्ष्याशीचें ज्ञान । परंतु शिष्या स्वानुभवे चि कीं समाधान ।
 तें अनुभवनिधानप्राप्तीचें अजन । अनन्यभावे गुरुदास्य ॥ ६२ ॥
 हणौनियां जी सद्गुरु महाराजा । कैवल्यदानाचिया भोजा । तुवां निर-
 शिला माझा वोजा । अनादि संसारसभ्रम ॥ ६३ ॥ पडलों होतो शक्ति-
 चक्राचा मेळीं^{१०} । मज येकासी पंचभूतबाधेची ओकळी । सद्गुरुस्वामी तूं
 पंचाक्षरी अंतुंबळी । येकें अक्षरें उपचारिलें ॥ ६४ ॥ येका अक्षराची
 करुनि कंडसणी । निःशेष केली भूतज्ञाडणी । मज मी भुललों होतो
 निर्वाणी । त्या मज मातें लक्षविलें ॥ ६५ ॥ तें माझें सत्य स्वरूप मज
 चि नाकळे । असत्य प्रपचें मन अकळे । तें चि निरतर निवळे ।

१ शेषाचीं सर्व सहस्रमुखें मुकीं झालीं. २ “ यतो वाचो निवर्तन्ते
 अप्राप्य मनसा सह ” ३ गाहडी विद्येनें उत्पन्न केलेल्या आंब्याचें. ४ निष्कपट.
 ५ आस. ६ फसवू. ७ मदतीला. ८ खरोखर. ९ मायारूप शक्ति १० मेळ=
 संयोग. ११ अकळी, वेदना. १२ अतुल आहे बळ ज्याचें असा, अति वलाढ्य.
 १३ बटव्याची दोरी, १४ विव्हल होतें.

आणि तें चि होऊनि असावें ॥ ६६ ॥ जैसे सांगिजे स्वामीनाथा ।
 ह्मणोनि पाउलें धरिलीं माथा । कृपासिंधु ह्मणे कृतार्था । वत्सा इच्छा
 अनुपम्य ॥ ६७ ॥ जें देवांदिकांसि हि दुर्मिळ । बहुत जन्मानुष्ठानाचें
 फळ । तें तू पावलासि निर्मळ । परब्रह्मस्वरूप ॥ ६८ ॥ राई गौच्या
 शृगावीर थारे । तववरी मन स्वरूपीं भरे । तरि उभय कुळ पूर्वज
 निर्धारें । उद्धारातें पावती ॥ ६९ ॥ तरि तू सुपुत्र पूर्वजा त्राता । तुज चि
 लागी प्रसवली माता । तुवां निरशिलें पुनरागता । ब्रह्मसाक्षात्कारें ॥ ७० ॥
 आतां तुजें मनोगत । जें ब्रह्म अनुभविलें अनत । तें चि होऊनि राहावें
 सतंत । ऐसें तुवां प्रार्थिलें ॥ ७१ ॥ बा रे परम कल्याण असो तुज ।
 तुवां स्वानुभव स्मरविला मज । तुझेनि योगें प्रगट सहज । स्वानंदाचा
 सोहळा ॥ ७२ ॥ जैसे बाळकासी द्यावया स्तनपान । आधीं मातेसी
 मिळे भोजन । कां दुजयासी दाखविता निधान । आधीं आपण देखिजे
 ॥ ७३ ॥ तरि आइक चित्ताचें लक्षण । स्वरूप ह्मणिजे आपरूप जाण ।
 तेथें भावी पारिखेपण । मिथ्या प्रपच अपंगी ॥ ७४ ॥ चित्ताचा
 स्वभाव ऐसा चि आहे । क्षणभरि ही निश्चळ न राहे । अवस्तुत्वेंसी
 वस्तुत्वें पाहे । राहे वस्तु विसरोनी ॥ ७५ ॥ चित्त चि प्रपचरचनेचें
 कारण । ह्मणोनि यासी हें नव्हे दूषण । ज्यासी पावणें स्वरूपाची खूण ।
 तेणें जिकिलें पाहिजे ॥ ७६ ॥ हें चित्त जिकिलियावीण । जितुकें
 साधन तितुका सीण । अंभिनिवेशासी च कारण । कैचा तेथें परमार्थ
 ॥ ७७ ॥ केव्हढा या चित्ताचा चमत्कार । तपोधर्मासी करी अनुसर ।
 आणि आश्रमीं ही योगेश्वर । त्यासी दे दैवी सपत्ति ॥ ७८ ॥ नव्हतां
 चित्त अपवर्ग । त्रिभुवनविजयीं हि उपसर्ग । नहुष पावलियां स्वर्ग ।

१ गाईच्या शिंगावर राईचा दाणा जितका वेळ राहतो, तितका वेळ मन
 स्वस्वरूपाकार झालें तरी २ पुनर्जन्म ३ आपलें रूप, आत्मरूप. ४ स्वीकार
 करितोस, पोसतोस. ५ मिथ्या जो प्रपच त्याला ६ आत्मस्वरूप. ७ आसक्तीला.
 ८ जे तपोधन आहेत त्यांना आपल्या पाठीमागें कुठ्यासारखें द्यावयास लावितें.
 ९ न होतां. १० मोक्ष, लय. ११ उपद्रव. १२ आपल्या वैभवाच्या अहकारामुळें
 नहुष राजाला सर्पयोनि प्राप्त झाल्याची कथा सर्वविश्रुत च आहे.

चित्तं अधःपातिला ॥ ७९ ॥ ब्रह्म निर्गुण निर्विकार निर्विकल्प ।
 तेषु मनं च प्रपञ्च सकल्प विकल्प । तं मन वश्य जालिया-
 वीण जल्प । कासयासी करावा ॥ ८० ॥ आतां व्हावयासि
 मनोजय । च्यारि बोलिले आहेति उपाय । सत्संग वासनात्याग
 आणि होय । प्राणस्पन्दनिरोध ॥ ८१ ॥ आणि मुख्य चौथा
 प्रकार । करावा अध्यात्मविचार । ऐसे हे च्यारि प्रकार । प्राजळ परिस
 अनुक्रमे ॥ ८२ ॥ तत्वतां सत्संग आंतुडे । ऐसे चतुर कलयुगीं थोडे ।
 कितेक ईकताती बापुडे । सत ह्मणऊनि असतीं ॥ ८३ ॥ येकाचे
 सिद्धांत परिसावे । तेणें सिद्धस्वानुभवासी मुक्तावे । बुद्धीच्या मोहातें
 पावावे । ते संतवेषी असंत ॥ ८४ ॥ ऐसीं अपसिद्धांतदर्शनें ।
 पृथकाकारें कीजेति निर्शनें । तरी सावध होऊनि आकर्षणें । अर्थान्वयातें
 ॥ ८५ ॥ येकीं मुक्त केला यथेष्टाचार । येकीं येकदेशी विचार ।
 एक ते स्वसिद्धांतानुसार । वेष चि घेऊनि बैसले ॥ ८६ ॥ कितेक
 ह्मणती गुरुवचननिश्चय मोक्ष । कितेक ह्मणती सर्वमेव वस्तुज्ञान
 मोक्ष प्रत्यक्ष । एक ह्मणती निरवयव वस्तूचें बाणतां लक्ष । मोक्ष कैचा
 हो ॥ ८७ ॥ कितेक ह्मणती साकाराशी नाश आहे । निराकार शून्यत्वे
 निर्तन पाहे । उभय पक्षविहीन न लाहे । तव मोक्ष कैचा ॥ ८८ ॥
 कितेक ह्मणती हासोनी । हे आवघे चि ठकले ज्ञानाभिमानी । एकदेशी
 भक्तिविधानें वाचूनि । कैचा मोक्ष ॥ ८९ ॥ कितेक बोलती वचन ।
 मोक्ष कैसा पावती अविपन्न । व्यापक सकळागमेशास्त्रनिदर्शन ।
 त्यासी च मोक्ष ॥ ९० ॥ कितेक बोलती पाहीं । ज्याचा पडदा चि
 फिटला नाही । स्वाचार नानाचार त्यागेंवीण काहीं । मोक्ष न घडे
 ॥ ९१ ॥ एक ह्मणती नाना वांछा विकल्प- । विच्छेद नव्हतां मोक्ष
 कैसा जाला स्वल्प । एक ह्मणती का करिता वाग्जल्प । मनपवन-
 निरोधें मोक्ष ॥ ९२ ॥ एक ह्मणती महावाक्याचें विवरण । तो चि

१ वलगना. २ प्राणायाम. ३ सापडे, मिळे. ४ फसतात. ५ न्यून.
 ६ भेदभावरूप पडदा.

मोक्ष स्वयं जाण । हें प्रत्यक्ष अनुभवं प्रमाण । कासयासी लागलें
 ॥ ९३ ॥ एक ह्यणती मधुमांसस्वादनोन्माद । चढतां सुरतक्रीडा
 विभ्रमानद । परि हें काय जाणती मतिमद । गुरुकृपेवाचूनि ॥ ९४ ॥
 एक ह्यणती मोक्ष ह्यणिजे दृश्यादृश्यपरित्याग । एक ह्यणती मोक्ष ह्यणिजे
 स्वानदबोधसयोग । एक ह्यणती मोक्षाचें अवगळ नाही सोंग । तव
 बोलिल्या काय होतें ॥ ९५ ॥ एक ह्यणती भस्मोद्धूळन जटास्थापन
 मौन । या नांव मोक्ष हें प्रत्यक्ष प्रमाण वचन । एक ह्यणती जप तप
 व्रत दान न कारितां तीर्थाटण । घरीं च मोक्ष पडलोहे ॥ ९६ ॥ एक
 ह्यणती अहिंसा केशोत्पाटन । हें मुख्य मोक्षाचें लक्षण । यज्ञीं वेती
 पशूचे प्राण । ते ब्राह्मण मोक्ष न पवती ॥ ९७ ॥ ऐसें सकल्पविकल्प-
 रूप बहुत । दर्शनभेद असख्यात । परतु मोक्ष कोण्ही ही न पवत ।
 तत्वज्ञानेवाचूनि ॥ ९८ ॥ सांख्य वैष्णव पूर्वमीमांसक । शैव पाशुपत
 सन्यासी स्नातक । जगम गाणेश बौध चार्वाक । शाक्त कौळीदि सर्व
 ही ॥ ९९ ॥ आचार्य दीक्षित नग्रव्रत । तापस तीर्थाटणी जपमौन-
 निरत । अनशनी देहदमनी दत्तावधूत । बहिर्मुखत्वे वचले ॥ १०० ॥
 मत्तमत्तांग पाखंडखंडन । शकरै दिग्विजयी पचानन । तेणें वज्रसूची-
 वज्रनखां विदारून । टाकिलीं चडबड गडें ॥ १ ॥ असो सतवेषी
 असंत जाण । जैसे गुळगुळे गुळपार्षाण । कीं बहुरूपीचे ब्राह्मण ।
 काय पुजू येतील ॥ २ ॥ जयासी दिग्भ्रम निश्चयाचा हार्ट । बळें
 चि चालिला चुकोनि वाट । तयाचा सग धरितां सेवट । विश्रांति कीं
 अपभ्रश ॥ ३ ॥ ह्यणोनि इहीं लक्षणीं विनिर्मुक्त । महानुभावी
 नित्यमुक्त । सहलक्षणीं सयुक्त । त्यांचा संग मनोजयीं ॥ ४ ॥
 काशीस जावयाची आवडी । तयासी सुरीळ श्रीमत जोडला कार्पडी ।

१ समजला. २ भिक्षु ३ कौल=शक्तिपूजक, शाक्ताचाच एक प्रकार आहे.
 ४ विषयोन्मुखत्वे. ५ श्रीशंकराचार्यांनीं पचानना (सिद्धा) प्रमाणें पाखंड मते
 हीं च कोणी मत्त मतग (भाजलेले हत्ती) त्यांचीं चडबड अशीं गडस्थळें वज्रसूची
 वज्रनखांनीं विदारून टाकिलीं. ६ गुळासारखा होतो. ७ गुळांतील दगड.
 ८ दिशाभूल झाली असून हि जो हट्ट करितो. ९ यात्रेकरू.

त्याचेनि सर्गे सुखसुरवाडीं । श्रीविश्वनाथ भेटे ॥ ५ ॥ संत स्वभाव
 चि ब्रह्मनिष्ठ । त्यांचेनि संगे न करिता कष्ट । आचार विचार जोडतां
 स्पष्ट । स्वयें चि सत होइजे ॥ ६ ॥ तो सत्संग घडावयाला ।
 बहुतजन्मसाधन पाहिजे त्याला । जोडला तरि रुचाया पचायाला ।
 अतराय आहेति ॥ ७ ॥ पचाक्षरी पायाळ पावणे दुर्गम । जोडला तरी
 निधानप्राप्ति सुगम । तैसा लाधलिया सत्समागम । ब्रह्मप्राप्ति अनायासे ॥ ८ ॥
 मनोजयप्रकार चतुरंग । त्यामध्ये सविस्तर कथिला सत्संग । आतां वास-
 नेचा परित्याग । तो ही सुगम अवधारी ॥ ९ ॥ वासनेचीं दोनीं अर्गे ।
 सुष्ट दुष्ट येणें भोगें । एक वाढे एक भगे । फळपुष्पन्याये ॥ ११० ॥
 सुष्ट वासना जेथें वाढे । तेथें दुष्टत्व सहज चि काढे । परि येथें बळ
 पाहिजे गाढें । तथा विवेकाचें ॥ ११ ॥ सांडूनियां स्वरूपानुसधाना ।
 विषयांकडे घोढे वासना । तेथें मिथ्यत्व कां ब्रह्मभावना । भोक्त्या बाणे
 ॥ १२ ॥ तेथें वासनेसीं ऐसें जालें । जैसा द्रोण आला परी देह गेलें ।
 आतां पहिलें चि पावतां भलें । ह्मणोनि भरे स्वरूपीं ॥ १३ ॥ विषयो
 सत्यत्वे नुरे । तरी च वासना स्वरूपीं भरे । विषयसत्यत्वे मार्गे न सरे ।
 सारितां ही वासना ॥ १४ ॥ ब्रह्मरूप निराकार । तेथें वासना ही होय
 तदाकार । हा मुख्य त्यागाचा प्रकार । निरोपिला तत्वता ॥ १५ ॥
 आता प्राणस्पधअधरोध । करितां प्रकार अति दुर्बोध । पवनवैरासी
 निर्बध । करावा हाटयोगें ॥ १६ ॥ घालूनियां वज्रासन । ऊर्ध्वगती
 लाविजे पवन । अनुक्रमे षट्चक्रे भेदून । ब्रह्माडासी न्यावा ॥ १७ ॥
 सहवास मनपवनासी । जैसा सुमना सुगंधासी । गमन एकैवीण एकासी ।
 सर्वथा न घडे ॥ १८ ॥ सुमन सुके पृथ्वीवरी पडे । सुगंध अधिष्ठानीं

१ अडथळे, विघ्ने २ पायाळ. ३ प्राणवायूस. ४ योगशास्त्रांत देहांतील षट्चक्रांना पुढील नावे आहेत - १ आधारचक्र (मूलाधार चक्र), २ लिंग चक्र (स्वाधिष्ठान चक्र), ३ नाभिचक्र (मणिपूर चक्र) ४ हृदयचक्र (अनाहत चक्र) ५ कठचक्र (विशुद्धि चक्र) आणि ६ भृकुटिमध्य (आज्ञा चक्र). ५ योगाभ्यासाने " कुडलिनी " नांवाची नाडी उत्तेजित झाली ह्मणजे सुषुम्नेचे द्वार मोकळे होऊन प्राणवायू षट् चक्रातून ऊर्ध्वगतिक होतो. ६ वाळल्यावर.

जडे । तेवीं पवन ब्रह्मांडीं कौडे । मन मिळे स्वरूपीं ॥ १९ ॥ आत्मा ब्रह्म-
 रंध्रीं वसे । तेथें मन हें समरसे । तें तदश चि असे । ह्यणउनिया ॥ १२० ॥
 मुळीं सागराचें चि नीर । वेगळेपणें भासे गर्ताकार । सर्गे ही मिळे
 तरी तदाकार । सहज चि असे ॥ २१ ॥ तैसें संकल्पविकल्पेंकरूनि
 मन । नाहीं तरी तें च चैतन्यघन । तेणें करूनि ऊर्ध्व गमन । अधिष्ठान
 कवळिलें ॥ २२ ॥ येथें आक्षेपिती चतुरादिक । आत्मा सबाह्याभ्यतर
 व्यापक । त्यासी एकदेशी स्थान मस्तक । किमर्थ योगीं नेमिलें ॥ २३ ॥
 तरि सदृष्टात प्रत्योत्तर । त्रैलोक्याधीश जानकीवर । तथापि एकदेशी
 अयोध्याधीश हें उत्तर । काय तितुका च करील ॥ २४ ॥ तैसें
 आकाशाहूनि विस्तीर्ण आत्मस्वरूप । शुद्ध सूक्ष्म अद्वय अव्यय अरूप ।
 त्यासी योगधारणेनिमित्त एकदेशित्वारोप । काय तितुका चि करील
 ॥ २५ ॥ आकाश असे निर्द्वंद्व । घटें कवळलें हा अपवाद । वटाकाशीं
 शमे नाद । तो महदाकाशीं सिद्ध चि ॥ २६ ॥ तैसा आत्मा ब्रह्मरंध्र-
 सदनीं । हे प्रसिद्ध वार्ता विद्वदनीं । योगी समरसतां तये स्थानीं ।
 ब्रह्मरूप सर्वत्र ॥ २७ ॥ हे हाटयोगवार्ता वाटे रम्य । आणि फळप्राप्ति
 हि अनुपम्य । परतु क्रियासिद्ध सत्ययुगीं हि दुर्गम्य । तेथें कळींत केविं
 घडे ॥ २८ ॥ स्वदेहीं स्वर्गासी जाणें । पूर्वीं होतें ऐकिजेति पुराणें ।
 आता कलयुगीं विमानावरी कोणें । आरोहण केळें ॥ २९ ॥
 म्लेच्छकुळींत वसुधाचक्र । भ्रष्ट जाले धरामरेशक्र । धर्मगजेद्रासी
 कळिनक्र । आक्रमूनि ठेला ॥ ३० ॥ तेथें देहधारणेचा हाटयोग ।
 न चले ऐसा जाला प्रसंग । करूनि शरीरसमधाचा त्याग । चिंती
 रामा सर्वगता ॥ ३१ ॥ मग फोकारिलीं अनुभवधावा । सद्य प्रगट

१ भौवन्याच्या रूपाने. २ आत बाहेर सर्वांस व्यापून आत्मा राहिला आहे
 या विषयीं श्रुतीचें वचन असें आहे:--'अन्तर्वहिथ तत्सर्वं व्याप्य नारायण स्थितः'
 ३ जानकीवर राम हा त्रैलोक्याधीश असता अयोध्या नगरीकरिता अयोध्याधीश
 या दृष्टीनें एकदेशियत्वाचा आरोप करतात त्याप्रमाणें. ४ आत्मा सर्वव्यापक असता
 योगधारणेकरिता "आत्मा ब्रह्मरंध्रीं वसे" या दृष्टीनें एकदेशियत्वाचा आरोप केला
 आहे. ५ मोठमोठे ब्राह्मणश्रेष्ठ. ६ व्यापक अशा. ७ प्रगट केला.

देखिलें देवा । प्रत्यक्ष पावला कैवल्यठेवा । देहसमंवातीत जो
 ॥ ३२ ॥ तारि कर्म योग आणि याग ज्यासी करणें । त्यासी
 बैसलें क्रियेचें धरणें । केवळ गोष्टीच्या विवेकें तरणें । ऐसें तें नव्हे
 ॥ ३३ ॥ भवरोग मुमुक्षुदेहीं । त्यासी उपाय मंत्र आणि औषध पाहीं ।
 मंत्र हाणिजे सुविचार जो काहिं । अन्य कष्ट न लगती ॥ ३४ ॥
 आतां औषध ज्यासी कर्तव्य । तेणें औषधी आणाव्या हिंडोनि अटव्य ।
 पुढें मात्रा उतरालिया दिव्य । होईल मुक्त सकर्षी ॥ ३५ ॥ एवं
 कर्मयोग दुःसाध्य कष्ट । त्यायोग्य देह नव्हे आणि खष्ट । आतां
 अध्यात्मविचार सुगम स्पष्ट । तो चि बोलिजेतसे ॥ ३६ ॥ उपदेश-
 काळीं ब्रह्म अनुभवलें । तें च निरतर न्हावया च्यारि उपाय होते
 बोलिले । सत्संग वासनात्याग हठयोग ऐसे तीन जाले । आतां अध्यात्म
 चौथा परिसावा ॥ ३७ ॥ ज्याच्या अर्थें सार्थक अभिधान । ग्रंथासी मिरवे
 विराजमान । ज्याचिये प्रशसेकारणें उद्घाटन । इतुकें हि केलें ॥ ३८ ॥ तारि जैसें
 समर्थाचिया बाळा । सुखासनीं च लागे डोळा । पीथंगमन त्या वेल्हाळा ।
 सुखरूप चि कीं ॥ ३९ ॥ इतरा सकळा विकळा विद्या । ज्याचें फळ
 प्रपन्न अविद्या । हणोनि अध्यात्मस्थिति सदा । शाश्वत प्रतिपाद्यका ॥ ४० ॥
 आत्मसाक्षात्कार नित्यानित्यविचार । माया ब्रह्म जीव ईश्वर । पाप
 पुण्य कर्म ससार । कैसा आणि कोणासी ॥ ४१ ॥ इत्यादि विस्तार बीजा-
 रोपें । उपदेशकाळीं बोधिनीं सक्षेपें । तें चि सविस्तर साक्षेपें ।
 महावाक्यार्थें परिसावें ॥ ४२ ॥ येणें अध्यात्मविचारबळें । जिंता-
 वया नुरे मन वेगळें । स्वानंदस्वरूप वेगळें । अखंडैक अनुभवे ॥ ४३ ॥
 ऐसें बोलता सहस्रराजा । शिष्यें मस्तक न्यासिल्ला चरणांबुजा । उच-

१ अरण्य. २ खडतर. ३ ब्रह्मानुभवाची स्थिति कायम राहण्याकरितां जे
 चार उपाय सांगितले आहेत त्यापैकी अध्यात्मविचार हा फार सुगम उपाय आहे
 व तोच या ग्रंथांत प्रामुख्याने सांगितला असल्यामुळे, यथाच्या नावाला सार्थकता
 आली आहे. ४ स्पष्टीकरण. ५ घोड्यावर बसून बाहेर फिरावयास जाणें. पीथि-
 घोडा. ६ जिंकण्याकरितां. ७ ठेविला.

लितां उबगं वाटे सहजा । वेगळेपणें ॥ ४४ ॥ चरण आणि मस्तक
केला येक । कोण भावार्थाचें कौतुक । ये स्थितीचें न तुटता तुकें ।
उठोनिया प्रार्थितसें ॥ ४५ ॥ स्वामी तुझिया पदद्वयाचा सयोग । तेथे
समर्पोंनि राहो माझे सर्वांग । तुझे अनन्य भजन महायोग । ऐसी
धारणा देई ॥ ४६ ॥ तुझे लीळाविघ्रही दर्शन साकार । हा चि
माझा स्वरूपसाक्षात्कार । ऐसिया वरदानें तदनु साकार । विनवीन तें
सांगारें ॥ ४७ ॥ वैद्य अश्विनौदेव जोडला जरी । तरी दर्शनें चि
रोगासी नुरे उरी । तेथे रुचि पुरऊनि आरोग्य करी । यार्चे आश्चर्य
काय ॥ ४८ ॥ तैसा मी समर्थीचा अकित । मजएवढा कोण भाग्य-
श्रीमत । तरि माझे रक्षूनियां मनोगत । कृतार्थ करावें ॥ ४९ ॥ ऐसा
देखोनि शिष्यसद्भाव । कृपां द्रवला सद्गुराव । मस्तक स्पर्से हणें
प्रादुर्भाव । हा चि कीं बोधाचा ॥ १५० ॥ पावावया सपूर्ण उर्वी ।
भाग्यलक्षण उमटती पूर्वी । तैसी तुझी सप्रेमता गुर्वी । सपूर्ण स्थिति-
कारणें ॥ ५१ ॥ तरि वळा तुवा इच्छिलें जैसें । श्रुतितात्पर्य चि आहे
तैसें । समस्त खल्विद ब्रह्म ऐसें । बोलिजेलि सिद्धातीं ॥ ५२ ॥
एन्हवीं ही गति आहे ऐसी । देव होऊनि जावें देवासी । ते देवीं च
गौणत्व भासलें ज्यासी । तयासी प्राप्ति हे कैची ॥ ५३ ॥ हणऊनि
तू सहज सभाग्य । सपूर्ण आत्मप्राप्तियोग्य । तरि नि.शकता अनुभव-
भोग्य । तितुके प्रश्न करावे ॥ ५४ ॥ ऐसा देखूनि सर्वांगिकार ।
करूनि साष्टांग नमस्कार । परमोल्हासें जोडूनि कर । शिष्य प्रश्न करील
॥ ५५ ॥ तये प्रश्नप्रत्योत्तरीं महावाक्याचा अर्थ । बोलिजेलि तो
समर्थ । तो परिस तू कृतार्थ । सदा स्वानुभवी ॥ १५६ ॥ स्वस्ति श्रीमत्सुग-
मोपाये रामीरामदासकृते । मनोजयत्रयप्रकारवर्णन । नाम तृतीय प्रकरणम्
॥ ३ ॥ श्रीरामदास समर्थ ॥ राम ॥

१ त्रास, दुःख. २ महत्त्व, वजन. ऐक्याची, अद्वैताची स्थिति कायम ठेवून.
३ बुद्धि. ४ भक्तमनोरथपूरणार्थ स्वकीय इच्छेनें धरलेला साकार देह त्याचें.
५ पृथ्वी, पृथ्वीचें राज्य, ६ मुलाचे पाय पाळण्यात दिसतात. ७ श्रेष्ठ.

श्रीराम

तृतीय प्रकरणाचा आवसांनीं । सद्गुरु जगज्जीवनघन वोळला
 देखोनि । शिष्यमनमयूर परात्पर पर विकाशूनी । हर्षे नाचे टाह फोडी
 ॥ १ ॥ ह्मणे जी ब्रह्म निर्गुण निराकार । ऐसा स्वामीने निरोपिला
 निर्धार । तरि प्रत्यक्ष दिसे जो जगदाकार । हा कासयाचा आहे ॥ २ ॥
 माया हे कवणाची शक्ति । कीं स्वतंत्र च आहे इची व्यक्ति । ईश्वर कैसा
 आहे आणि जीव कोण हे युक्ति । सांगिजे स्वामी ॥ ३ ॥ जीवासी
 कैसा आहे भव । आणि कैसा लैहे असभव । पापपुण्याचा प्रादुर्भाव । कैसा
 आणि कोणासी ॥ ४ ॥ हे माझे प्रश्न अनुक्रमे । निरोपावे सद्गुरुसर्वो-
 त्तमे । परिसोनि स्वानदाभिरामे । कृपाभरे वोळिजे ॥ ५ ॥ निरसावया
 चातकाची त्रुषा । मेघ निववी जगदशेषा । तेविं सच्छिष्याचिया सतोषा ।
 सर्व ही ब्रह्म चि प्रबोधी ॥ ६ ॥ वा रे शिष्या सुलक्षणा । परिस वळा
 विचक्षणा । महावाक्याचेया विवरणा । सावधान होई ॥ ७ ॥ बाळक
 जयताचेनि दैवे । तरि आहारा अमृत चि कीं स्वभावे । तेथे सर्व ही
 स्वादतत्व फावे । अनायासे ॥ ८ ॥ तैसे महावाक्याचेनि अर्थे । तुझे
 प्रश्न फळती यथार्थे । तरि ते चि तुवा कृतार्थे । श्रवण करावे ॥ ९ ॥
 जैसे चंचूचेनि सांडसे । क्षीरनीर निवडिजे राजहसे । तैसे देहधर्मवते
 वायसे । कैसेनि होइजेलि ॥ १० ॥ हसासी दोहीचा हि असे
 आहार । परतु निवडू जाणे क्षीरनीर । अतरीं सामरस्य हा विचार ।
 काय कारणे लागे ॥ ११ ॥ नीरापासूनि च जाले क्षीर । तरि
 एकत्व साधिता काय कठिणतर । डव्हळूनि प्राशनकरिते चतुर ।
 वायस काय होतील ॥ १२ ॥ ह्मणऊनि अवस्थांचे परिज्ञान ।

१ शेवटा. २ लाभतो. ३ "तत्त्वमसि" हे महावाक्य. ४ राजहसाचे
 च देहधर्म कावळ्याच्या ठिकाणी असतात ह्मणून राजहसाची कृति त्याकडून
 होईल काय? ५ प्रति दिवसरात्रीत जीवाच्या तीन अवस्था होत असतात.
 त्यांस जाग्रदवस्था अथवा स्थूलावस्था, स्वप्नावस्था अथवा सूक्ष्मावस्था आणि
 सुषुप्त्यवस्था अशी नावे आहेत.

निवडूनि जाणे तो चि सज्ञान । येकी वर्तत असतां अवसान । इतरांसी होय ॥ १३ ॥ जागृतीदशेसीं जो सपन्न । तो चि स्वप्नों होय अनुप-
पन्न । क्षुधां पीडता सिद्धमन्न । परि तें काय होय तेथें^३ ॥ १४ ॥
स्वप्नों जाला जो श्रीमत । तो चेईलिया असे दरिद्रभूत । प्रत्यक्ष धन
स्मरे परि हस्तगत । जागृतीसी तें नव्हे ॥ १५ ॥ निद्रा आलियां अति
भरें । तेथें जागृति स्वप्न कांहीं न स्मरे । तुरीयेमार्जीं निःशेष ही नुरे ।
अवस्थात्रय हें ॥ १६ ॥ तथापि स्वप्न आणि निद्रा । येथें न पविजे
ज्ञानमुद्रा । तुरीया पाववी श्रीरामचंद्रा । परि जागृतीनें ते विकाशे ॥ १७ ॥
येकिये अवस्थेचें सत्यत्व । दुजीमार्जीं पावे मिध्यत्व । परतु तुर्येचें व्याप-
कत्व । सर्वांमार्जीं ॥ १८ ॥ सुषुप्तिस्वप्नासी सेजार । तैसा चि जागृति-
तुर्येचा विचार । स्वयं ब्रह्मेति हा निर्धार । दोहोंसी तों अनुकूल ॥ १९ ॥
आतां स्वप्न आणि सुषुप्ति । येथें हि स्वयत्वाची व्याप्ति । एव तुर्येची
प्राप्ति । सर्वत्र हि असे ॥ २० ॥ आता अवस्थातीत ज्ञानधारी । स्वयें
तू चि श्रवणाधिकारी । तरि बोलिजेलि तें श्रवण करीं । त्रिपदांव्याख्यान
॥ २१ ॥ तत्पद आणि त्वपद । पृथक्त्वे पदद्वय । तेथें ही शुद्ध शर्बळ
भेद । बोलिले ऐसे ॥ २२ ॥ ब्रह्म निर्गुण निराकार निर्मळ । नित्य
सत्य निज निश्चळ । तो शुद्ध तत्पदार्थ केवळ । वर्णिला वेदीं ॥ २३ ॥
तें स्वयें चि आपेंआप । तेथें न घडे नाम रूप । मायामय विश्वानुभव-
आरोप । कीजे वस्तुत्वाचा हि ॥ २४ ॥ जरी दुजी गमे अवस्तु । तरी
च ह्यणणें घडे वस्तु । द्वैतें दिधला नस्ता हस्तु । अद्वैतत्व उभें न राहे
॥ २५ ॥ आकारासी नस्तां ठाव । निराकारत्वा हि अभाव । असो मा-
येचा नस्तां प्रादुर्भाव । ब्रह्मीं ब्रह्मत्व स्फुरेना ॥ २६ ॥ एव नामरूपाचें
वर्म । हा सर्वथा नव्हे स्वरूपधर्म । मायाकवलित जीव स्वकर्म । स्वभावे

१ अत, नाश. २ क्रियाशून्य. ३ स्वप्नावस्थेत. ४ जागा झाल्यावर.
५ अवस्थात्रयाव्यतिरिक्त स्थितींत ह्यणजे तुरीयावस्थेत, किंवा ब्रह्मानुभवस्थितींत
ज्ञानरूप झालेला जो तू ६ “ तत्त्वमसि ” ह्या महावाक्याचें विवरण. ७ निरुपा-
धिक. ८ औपाधिक. ९ स्वतःसिद्ध

बोलती ॥ २७ ॥ मायातीत अविचळ अव्यय । शुद्ध तत्पदार्थ निष्क्रिय ।
 तेथें चि विवर्तरूपिणी होय । उत्पन्न मूळमाया ॥२८॥ ब्रह्मीं माया कदां
 न घडे । आणि ब्रह्मेधीण हें हि केवीं घडे । ह्मणोनि अघटित घटना
 जोडे । नाम इच्चें ॥ २९ ॥ तीतें अधिष्ठूनि राहिलें । तेणें शुद्धासी
 शबळत्व आलें । तो शबळ तत्पदार्थ ऐसें बोलिलें । वेदांतशास्त्रीं ॥३०॥
 विवर्ताचें रूप ऐसें असे । तत्वता सत्य असतां अनारिसें भासे । निर्धारू
 जाता काहीं च नसे । भासलें तैसें ॥ ३१ ॥ हें मिथ्या च परि सत्य
 भासे जनदृष्टीं । ह्मणे सृष्टि सांपेक्ष श्रुतीची गोष्टी । तत्वता सिद्धांताची
 पुष्टि । स्वरूपें चि कीं ॥ ३२ ॥ परब्रह्म परिपूर्ण असता । अपूर्णत्वेवीण
 स्फुरे पूर्णता । दुजेनवीण अहब्रह्मता । तें मायेचें स्वरूप ॥ ३३ ॥ हे
 अघटितघटना बोलिजे । अद्वैत जिणें प्रतिपाद्य कीजे । तिणें च
 नाथिलें द्वैत दाविजे । ह्मणऊनियां ॥३४॥ अद्वैत ह्मणिजे, दुसरें नाहीं ।
 तेथें दुजें तें लटिकें पाहीं । तथापि मिथ्याभास जो काहीं । ते अघटितघटना
 ॥ ३५ ॥ शुद्ध प्रकाश नव्हता अनारिसा । तेथें नाथिला च जळदा-
 भास मृगासी कैसा । तो सूर्यविवर्त जैसा तैसा । ब्रह्मविवर्त मूळमाया
 जनातें ॥ ३६ ॥ ते मूळमाया जेथें आभासें । तयेतें अधिष्ठूनि जे वसे ।
 तो शबळ तत्पदार्थ येर असे । शुद्ध च अवघा ॥ ३७ ॥ जैसें जेथें
 मृगजळ आभासलें । आणि तद्रूपत्वे व्यापकत्व जयासी आलें । तथा
 प्रकाशा साकारत्व कल्पिलें । एर अवघा निराकार ॥ ३८ ॥ जो शुद्ध
 पदार्थ केवळ । तो चि उपाधिभेदें बोलिजे शबळ । तैसा च त्वपदार्थ
 युगुळ—। भेदें परिसावा ॥ ३९ ॥ जो तत्पदीचा शबळार्थ । तो च
 त्वपदीचा शुद्धार्थ । जो त्वपदीचा शुद्धार्थ । तो चि यथार्थ शबळत्वे
 ॥४०॥ मूळमायेची माया अविद्या दोनि व्यक्ति । आणि आवरणं विक्षेपें दोनि
 शक्ति । तदुपाधि ईश्वर जीव ऐसी युक्ति । तत्वविदाची ॥४१॥ मायाआवरणें

१ मिथ्याभासरूपी २ मायोपाधित ब्रह्म. ३ दुसन्यावर अवलंबून राहणारी.
 ४ परब्रह्मीं स्फुरण. ५ ज्या अघटित घटनेतें. ६ आछादक शक्ति अथवा अविद्या.
 ७ अन्यथाज्ञानरूप विद्या.

आवरला । तो प्रत्यगात्मा सर्वेश्वर बोलिला । अविद्याविक्षेपें तयाला ।
 जीवत्व आरोपिजे ॥ ४२ ॥ माया अविद्या आदर्शस्थानीं । आत्म-
 प्रतिबिंब जीवेश्वर दोनी । हें वेदात सिद्धातीं निर्धारूनि । बोलिलें
 आहे ॥ ४३ ॥ यथे आक्षेप असे परम । करितां त्वंपदाचा उपक्रम ।
 मूळीं बिंब प्रतिबिंब हा नेम । केविं घडों शके ॥ ४४ ॥ शुद्ध तत्प-
 दार्थ आपण । तेथें विजातीय कैचा दर्पण । स्वयम् सघनासी द्रष्टेपण ।
 निराकृतीसी कैचें ॥ ४५ ॥ स्वनखमुंकुरीं प्रतिबिंब दिसे । तेथें
 दर्पणीं भिन्नता नसे । परतु द्रष्टा सावेव असे । आणि आवांका नाहीं
 ॥ ४६ ॥ यदर्थां प्रत्योत्तर देइजे गहन । जेणें समूळ संदेहो होय दहन ।
 परिसे मन करूनियां वहन । विवेकाचें ॥ ४७ ॥ यथे विवेकें दृष्टि
 उघडे । तरी च हा परमार्थ आंगीं घडे । वेगळे पडती ते वेडे । काय
 करावे ॥ ४८ ॥ हा केवळ ब्रह्मींचा अनुभव । जया तो तन्मय परंतु
 जीव । जैसा तरगत्वीं येक येक च परि भिन्न भाव । सागरत्वे एकात्मता
 ॥ ४९ ॥ जेवि आरिसा प्रतिबिंब न घडे । तथापि पाहातयाचे दृष्टीं पडे ।
 तैसें अनुभवियां बिंब प्रतिबिंब घडे । आत्मरूपीं असेना ॥ ५० ॥
 अनुभवत्व स्फुरे वेगळें । तोंवरि बिंब प्रतिबिंब उणें आगळें । अनुभवत्व
 मुरालियां सगळें । ब्रह्म चि कीं ॥ ५१ ॥ माया अविद्यादर्पणीं जीवेश्व-
 राकार । हे सविकार जीवासी भासती साकार । ऐसें बोलें तरि तया
 जीवत्वासी च धार । किमर्थ ब्रह्मीं अविकारीं ॥ ५२ ॥ ऐसिये आक्षेपीं
 साक्षेपपूर्वक । प्रत्योत्तर देइजे तैसें आइक । पूर्वपक्षीं सिद्धांत चतुरादिक ।
 न बोलती यालागीं ॥ ५३ ॥ आरभलें असतां आवाहन । मध्यें च माडिलें
 विसर्जन । तरि चातुर्यविषईं समार्जन । जालें चि कीं ॥ ५४ ॥ येथींची
 ऐसी असे रीति । संदेहस्थानीं घडे देहस्थिति । यालागीं अघटितघटना
 हे स्थिति । पूर्वीं च दाखविली ॥ ५५ ॥ आधीं आवघें बोलोनि जावें ।

मग सिद्धांतीं विद्यंचावें । तये काळीं स्वभावे । निरशणें च नलगे ॥५६॥
 तथापि पूर्वपक्ष ह्यणिजे मिथ्याभूत । येक सिद्धांत चि होय शाश्वत ।
 ह्यणौनि आदिमध्यांत । तो चि बोलतां न बोलता ॥ ५७ ॥ प्रस्तुत
 प्रश्नसगनिर्वाहो । केला पाहिजे निःसदेहो । जेणेंकरूनिया मोह । निर-
 शोनि जाय ॥ ५८ ॥ तरी तुर्ये जागृतीचा सधि । ह्यणोनि ब्रह्म जीव
 हे सदेहबुद्धि । जागृतीसी जीवित्वाची प्रसिद्धि । तुरियेसी ब्रह्म चि
 केवळ ॥५९॥ एके अवस्थेचा अनुभव सिद्ध । दुजीसी वावें हें प्रसिद्ध ।
 सधि सदेहकारक अशुद्ध । कामां चि नये ॥ ६० ॥ ह्यणसी
 अवस्थादि प्रपच ब्रह्मीं किमर्थ । हा भ्रम दुराग्रह न करीं व्यर्थ ।
 हें असिपदीं यथार्थ । जाणसी स्वये ॥ ६१ ॥ अत्र दृष्टांत विचक्षणा ।
 जनकें दिधलें क्षेत्र ब्राह्मणां । हळैदतीं मजुषां लागतक्षणा । विप्र
 नातळे तयेसी ॥६२॥ ह्यणे मज तवं अपिलें क्षेत्र । तेथींचा धान्यप्रति-
 गृह पवित्र । येर भूमिगत सर्वत्र । तितुकें नृपतीचें असे ॥ ६३ ॥
 राजा ह्यणे म्यां दिधली धरणी । तेथींच्या सर्वस्वाचा ब्राह्मण धणी ।
 तव पडितें बोलिलें विचक्षणीं । मजुषेत काय विचार ॥ ६४ ॥ मांडुसें
 उघडूनि पाहे राजा । तवं माजि स्वये जनकात्मजा । ते स्वकीय चि कीं
 सहजा । तेणें वेवाद खुटला ॥ ६५ ॥ तैसें प्रपचाकारें काय आहे ।
 हें आधीं शोधूनि पाहें । त्यानतरें सहजीं च राहे । विक्षेपेंसी आक्षेप
 ॥ ६६ ॥ हरिणांबु दृष्टीं आभासलें । तें मिथ्यामय ऐसें अनुभवलें ।
 परी हें कां जालें ह्यणौनि माडिलें । ज्ञातृत्व जेणें ॥ ६७ ॥ तरि तें
 चातुर्ये कीं मूर्खपणें । जयासी मिथ्या ह्यणतसे आपण । तेव्हां तयाचें
 जालेपणें । कैसें सत्य होईल ॥ ६८ ॥ स्वपुष्प तरि असत्य । परि हें
 का जालें सांगा सत्य । हे आशका काय नित्य । कीं भ्रमाचें भूषण
 ॥ ६९ ॥ जरि तू ऐसें ह्यणसी । ब्रह्मीं अद्वैतीं कैचा भ्रम कोणासी ।

१ ममनयुक्त विचार करावा. २ व्यर्थ. ३ नांगराच्या फाळाला.
 ४ मांडुस, पेटी. ५ स्पर्श देखील केला नाही. ६ अस्तित्व. ७ आकाश-
 पुष्प, अशक्य गोष्ट.

तरि आलें तुझिया चि निश्चयासी । भ्रमाचेंनि नास्तिक्य ॥ ७० ॥
 भेदभ्रम मिथ्या जाला । तरि आत्मा च स्वसवेद्य सचला । ह्मणसी भेद
 स्वामीनें होता बोलिला । तो मिथ्या तुज कळावया ॥ ७१ ॥ अनुभव
 करावयाची यैसी असे रीति । शिष्या स्वयें व्हावया आत्मप्रतीति ।
 सद्गुरु सिद्धांत उपदेशूनि व्यामिश्र बोलती । तन्निष्ठता ह्मणती साधु साधु
 ॥ ७२ ॥ कदापि ऐसें कल्पील तुजें सदिग्ध मन । मज समाधि युत्थान
 दोहींचें ही ज्ञान । अवस्थातीत ज्ञानें स्थानमान । अवस्थाचें ही जाणे
 ॥ ७३ ॥ मज ब्रह्माचें कळे येकत्व । आणि प्रपंचीचें ही अनेकत्व ।
 परस्परीं अविरुद्धीं विरुद्धत्व । हें आश्चर्य वाटे ॥ ७४ ॥ राउळें बोलिलें
 हें मिथ्यामान । ऐसियाचे तन्ही काय प्रयोजन । ह्मणिजेलि मिथ्या च
 तयाचें काय विवचन । तन्ही भास नव्हे अनारिसा ॥ ७५ ॥ ब्रह्म-
 ज्ञानें आभासासि बांधिलें । सत्यत्व होतें तेथें असत्यत्व साधिलें । परतु
 प्रस्थान नाही उछेदिलें । सुळींहुनि ॥ ७६ ॥ ऐसें तुजें प्रश्नतात्पर्य ।
 याचें प्रत्योत्तर परिसे वर्य । जे पूर्वात्पर आर्य । बोलिले आहेत ॥ ७७ ॥
 प्रस्तुत प्रश्नाचे अवस्वरीं । तू आहेसि कीं जे भूमिकेवरी । तदनुसार
 बुझाऊ पुढें निर्धारिं । स्वयें चि जाणसी ॥ ७८ ॥ तरि स्वरूपस्थितीसी
 च्यारि भूमिका विख्याता । विक्षेपता गतायाता सुनिष्ठता । चौथी सुली-
 नता यांचीं स्वरूपें चि तू तत्त्वता । परिस आधीं ॥ ७९ ॥ मनासी
 प्रेरितां ब्रह्माभ्यासीं । तें विषयालागीं कुसमुंसी । पूर्वस्थिति विक्षेपें प्रवर्ते
 तिसी । विक्षेपता बोलिजे ॥ ८० ॥ मनें स्वरूप अपरापर लक्षिलें ।
 शीडकाकन्यायें पुनः प्रवृत्तीवरी आलें । तेथें तें रूप निर्धारू लागलें ।
 ते गतायाता बोलि जाणावी ॥ ८१ ॥ ब्रह्म जें सदोदित सघन । तन्निष्ठ

१ उलट सुलट प्रश्नोत्तररूपानें किंवा पूर्वपक्ष उत्तरपक्ष करून. २ देवानें.
 ३ निरसिलें. ४ मुख्य. ५ जी भूमिका तू हल्लीं अगिकारिली आहेस त्या भूमिकेच्या
 अनुरोधाने तुझी समजूत करून देऊ. ६ कासाविस होतें. ७ समुद्रावर अतराळात
 फिरणारा कावळा इकडे तिकडे फिरून येऊन त्याला दुसरा काहीं आधार न
 सापडल्यामुळें ज्याप्रमाणें गळबताच्या शिडावर येऊन बसतो त्याप्रमाणेंच मन
 हें इकडे तिकडे भटकून पुन्हा प्रवृत्तीवर येऊन स्थिर होतें.

होजनि राहिलें मन । वेगळें नुरे चि दृश्यभान । ते सुनिष्टता प्रसिद्ध
 ॥ ८२ ॥ ऐसिया दृढ अनुसधानें । ब्रह्मीं लीन होइजे मनत्वें मनें । द्रष्टा
 दृश्य दर्शन स्वसंवेद्य सघनें । ते भूमिका सुलीनता ॥ ८३ ॥ जैसें
 पाउलें पाउल क्रमावें । तैसें चौभूमींसी आक्रमावें । तेणें पाविजे स्वानु-
 भवें । निजात्मास्थिति ॥ ८४ ॥ प्रश्न अथवा प्रत्योत्तर हो कां । तेथें
 कोण अवस्था कोण भूमिका । जब नेणिजे या विवेका । तव संशयो न
 फिटे ॥ ८५ ॥ आता गतायाता भूमिकावळवें । तुझा निर्द्वंद्वींचा प्रश्न-
 द्वादकदवें । तरि सदृष्टांत अविलंबें । आइक बापा ॥ ८६ ॥ तरणि तोय
 नेत्रस्थ तदर्शें आभासे । हे सूर्यसत्ता प्रसिद्ध दिसे । तैसें च आत्मसत्तेनें
 नसोनिया भासे । विश्वभान मनें त्वदर्शें ॥ ८७ ॥ आत्मस्वरूप अव्यक्त
 अविकार । परतु सत्तामात्रैक सघन हा निर्धार । प्रत्यक्ष भासतां प्रपचा-
 कार । निराकारत्व न मोडे ॥ ८८ ॥ प्रपचभास भासत च मिथ्या ऐसें
 हणणे । परि केवळ आभास ही नाहीं न हणणे । मम माता वध्या हणतां
 अप्रमाण । होय वक्तृत्व चि तें ॥ ८९ ॥ एथें च आहे अवघा निवाड ।
 तरी च शास्त्रज्ञा ही सद्गुरूची चाड । स्वानुभवीं होय काबाड । शब्दज्ञान नव्हे
 ॥ ९० ॥ येथें मौनावले वेद । येथें चि जाले दर्शनभेद । शेषाशेषमुखीं
 निरनुवाद । येथें चि जाला ॥ ९१ ॥ आपल्या वेगळेपणें शब्दज्ञान ।
 हें चि तुझिया सशयार्चें स्थान । अनुभवे स्वये चि निरभिमान । कैचा
 सशय कोणासी ॥ ९२ ॥ ब्रह्म आणि प्रपंचाचा जाण । वेगळेपणें
 तो तू साग पां कोण । हें तुजें नाथिलें चि वेगळेपण । कीं सत्य ऐसें
 पाहे पां ॥ ९३ ॥ ब्रह्म सत्य मिथ्या प्रपचत्व । मिथ्यत्वीं प्रतिपाद्य
 नास्तित्व । तरि अद्वैत आत्मतत्व । तू चि कीं स्वये ॥ ९४ ॥ तेथें
 मीतूपणासी कैचा ठाव । स्वयत्वेवीण स्वयमेव । सहज सर्व सशय वाव ।
 सर्वत्वेसीं ॥ ९५ ॥ उपरी शिष्यशिरोमणी । मौनें मौळि^१ न्यैसी चरणीं ।

१ ओव्या ७३ ते ७६ यांतील प्रश्नसमुदाय. २ निरर्थक ओझे ३ 'नेति
 नेति' असा उच्चार. ४ मस्तक. ५ ठेवी.

स्वानुभवे निर्भर वाणी । पांगुळली बोले ॥ ९६ ॥ जी जी शब्दसाध्य
 पदार्थमाळा । तेथे ही अनुभवैक वेद्य अर्थ निराळा । तरी परमार्थस्वरूप
 तुझे शब्दपालहाळा । आतुडेलि कैसें ॥ ९७ ॥ एतावता शब्दातीता ।
 क्षराक्षरत्वे तू चि सभरांभरिता । मीतूपणेवीण कृपावता । यथार्थ
 जनका ॥ ९८ ॥ व्यक्ताव्यक्त जाळमूळकदा । सर्वत्वेवीण सर्व तू चि
 परमानंदा । तरि सेव्यसेवकभेदां अभेदा । परमार्थवद्या ॥ ९९ ॥ जो
 पिता तो चि पुत्र । हे मुख्य श्रुतिसूत्र । पूज्य पूजकत्व तथापि
 तत्र । काय पारिखें करू शके ॥ १०० ॥ कांहीं च नेणजे
 अज्ञान बाळें । त्यासी सर्व सिकविजे बापें कृपाळें । तैसें
 तुवां शरणांगतपाळें । प्रश्नप्रत्योत्तरां प्रबोधिलें ॥ १ ॥ जी हे माझे
 आभारलेपण । गगनीं न माय परि निःकारण । सर्व ही तुझे चि मीं
 उत्तीर्ण । कासयानें व्हावें ॥ २ ॥ सर्व ही पदार्थ हे तुझे । ते ही तुज
 वंचिलें करूनि माझे । तेथे उत्तीर्णता कैची बोझे । अपराधाचे दूसरे
 ॥ ३ ॥ आता मजपासीं असिजेत होतें मीपणें । तें ही माझे नव्हे तुझे
 जाईजणें । तें स्वकीय च तरी समर्पणें । सभवे चि ना कीं ॥ ४ ॥
 आतां केवळ शुद्ध वाक्यकळिकांजुळी । क्रिया विकाशें पावो श्रीपदकमळीं ।
 तेणें महाप्रसाद ह्मणोनि मौळीं । वदिती सज्जन ॥ ५ ॥ असो जालें
 समूळ आशंकानिर्शन । जेणें केलें होतें त्वपदकथेतें आकर्षण । आतां
 तें चि बोलिजेलि निदर्शन । कीजे कर्णाचा नयनीं ॥ १०६ ॥ स्वस्ति
 श्रीसुगमोपाये । रामीरामदासकृते । मनोजये । अध्यात्मविद्यायां । तत्पद
 साग त्वपद शुद्धभाग वर्णन । नाम चतुर्थ प्रकरणम् ॥ श्रीराम ॥

१ अतिशय भरित अथवा पूर्ण, २ निर्बल झाली. ३ केवळ
 अनुभवानेंच जाणण्यास योग्य, ४ सांपडेल, ५ व्यापक, ६ मायेचा मूळ उगम,
 ७ अशाश्वत.

॥ श्रीराम ॥

आतां स्वकीय लडिवाळ बाळक । मागे पुनःपुनः अवधान चि
 एक । तेणें जन विटे परि सज्जनासी अधिक । कृपा चि उपजे ॥ १ ॥
 बाळकलालनाचें सुख । तद्विषयीं बंध्या बहिर्मुख । जननीसी वाटे
 परम हरिख । वेळोवेळां आळवितां ॥२॥ तो अपवादता मात्र वेगळा ।
 केवळ तिच्या चि मांसाचा गोळा । मुख्य जीवाचा जिव्हाळा । तिच्या
 जीवें जीतसे ॥ ३ ॥ ह्मणोनि जिवलग एकी माउली । वाढवी करतळाची
 करुनि साउली । तिच्या स्नेहाची बाहुली । इतरे काय जाणती ॥ ४ ॥
 तैसें संतकृपाकामधेनूचें दुभणें । कैसेनि येईल जनवृत्तिखंडाणे । तरी
 माझे अवधानविषयीं च प्रार्थणें । वेळोवेळां ही आवडे ॥ ५ ॥ कोणी
 भाषितील अभाविक । सतस्तवन हें स्वाभाविक । जननीबाळकन्यायें
 सार्थक । कोण केलें सकळांचें ॥ ६ ॥ तरी नारदादिकीं बहुता रीतीं ।
 बहु तारिले ल्याहावे किती । बाणासी प्रसन्न होतां गिरिजापति । पुढील
 ही दासां निरविलें ॥ ७ ॥ प्रस्तुत पुढरीकें पाडुरगातें । प्रसन्नकाळीं
 निरविलें दासातें । तरी मातेचा कळवळा तयातें । कैसा नाहीं ह्मणावा
 ॥८॥ येरवीं तरी सतअवधानापरतें । अध्यात्म कोठें होईल सरतें । काय
 पूर्णचंद्रोदयीं भरतें । थिल्लरासी येईल ॥९॥ जैसें एका जीवाचेनि गुणें । सर्व
 पदार्थांचें सार्थक जिणें । तेणेंवीण वस्तुचेनि अनर्ध्वपणें । कोठें रूढि कीजेल
 ॥ १० ॥ ह्मणोनि सताचें अर्थधान । आत्मविद्येचें सजीवन । बहिर्मुख जनीं
 निर्मज्जन । काय करावें लागे ॥११॥ ह्मणोनि अनन्यभावार्थनदीप्रवाह ।
 सतस्वानदसिंधूसी मिळे सहे । तेणें सर्वस्वसायोज्यता लाहे । अवधाने-

१ आळ येण्यापुरता, नावापुरता. २ बाहुल्य=अधिकता. ३ पान्हा घा-
 लणें. ४ जनवृत्ति हीच कोणी अल्पदुधी लाथळ गाय, तिला. ५ बाणासुरास.
 ६ हल्लींच्या काळीं. ७ कारण सतसज्जन हे लाभकाळ आला असता आपल्या
 स्वतःपुरतेच न पाहता सताचे अर्थात परमेश्वराचे जे इतर भक्त आहेत त्यांचा
 पुत्रप्रेमाप्रमाणें कळवळा येऊन, त्यांचें हित चिंतितान्त. ८ वद्य, मान्य. ९ लहान
 डबकें. १० अमोलपणानें. ११ एकाकारवृत्तित्व. १२ बुडी मारणें.

सीं ॥ १२ ॥ बाप औदार्याची कोटि । एक अवधान मागण्यासाठीं ।
समूळ सतत्त्वरत्नांची पेठी । समर्पिली स्नेहें ॥ १३ ॥ तेणें सहज चि
सावधान । सतां नाहीं वेवधान । पातलें मूळ कथानुसधान । स्वानदेंसीं
॥ १४ ॥ पूर्व प्रकरणीं कथा सिद्ध । सांग तत्पद आणि त्वपद शुद्ध ।
शबळ त्वपदार्थ प्रसिद्ध । बोलिजेलि आतां ॥ १५ ॥ शुद्ध तत्पदार्थ जें
केवळब्रह्म । तो चि मायोपार्धीं शबळ ऐसें वर्म । तो तो चि शुद्ध त्वप-
दार्थ अनुक्रम । साधला सरळ ॥ १६ ॥ जो प्रत्यगात्मा ईश्वर शुद्ध
त्वंपदार्थ । तो चि अविद्योपार्धीं शबळें हें यथार्थ । सम्यग्दृष्टीवीण हा
पदार्थ । अकळ च कीं ॥ १७ ॥ सम्यग्दृष्टीवीण जे प्रवीणें । ह्मणती
शुद्ध तत्पदार्थ ब्रह्म जें निर्गुण । तें चि मायोपार्धीं सगुण । हें केवि
घडों शके ॥ १८ ॥ गुणाभावे निर्गुणता । गुणप्रभावे सगुणता ।
ऐसिया पदार्थाची स्पष्टता । अभिधानीं वर्ते ॥ १९ ॥ जें जें मायोपार्धीं गुणत्वा
आलें । त्याचें निर्गुणत्व न दवडितां गेलें । वृक्षविस्तारें बुडालें । बीजत्व जैसें
॥ २० ॥ ऐसा पृथक्त्वाशय सैधवखडा । प्रत्योत्तरार्णवीं विरऊ फुडा ।
तेणें संशयाचा निवाडा । होऊनि जाय ॥ २१ ॥ तरि आधीं वक्षमाण
पदार्थ बोलिजेत । ते सशयस्थानीं असती वर्तत । पुढें त्यांचा जो
सिद्धात । तो बोलणें चि असे ॥ २२ ॥ तैसें तत्पद आणि त्वपद ।
शुद्धशबळभेदें ब्रह्मविद । बोलती पुढें असिपद । सिद्धांतालागीं ॥ २३ ॥
प्रस्तुत बोलिजे प्रसगासारिखें । मुळीं ब्रह्म चि नाहीं पारिखें । मध्यें
चि जें अनसारिखें । तें कोठूनि येईल ॥ २४ ॥ अत्र व्यतिरेक
दृष्टात च अन्यये पाहें । जें बोलिलें वृक्षाकारें बीजत्व न राहे । तरि
त्या बीजाचा चि वृक्ष जाला आहे । किं काय नाहीं ॥ २५ ॥ निराकार

१ शिष्य अनन्यभावानें व प्रेमयुक्त अतःकरणानें संतांस शरण गेला तर त्याला त्याच्या इच्छेप्रमाणें आत्मसायोज्यता देतात, इतकें च नव्हे तर त्यास स्वतः स सत करितात. २ अडथळा, आडपडदा. ३ विवेकदृष्टीनें न पाहतां फक्त शब्दज्ञान जाणणारे. ४ निर्गुणत्व मायोपार्धानें सगुणत्व कसें पावतें, ह्मणजे निर्गुण आपल्या मूळच्या स्वरूपाहून पृथक् होतें कीं काय असा प्रश्न आहे, त्याचें प्रत्युत्तर पुढें दिलें आहे. ५ जे आतां पुढें सांगावयाचे आहेत ते. ६ परोक्ष, विन्मुख.

बीज च उगवलें । तें चि अकुरत्वे साकारलें । तें चि विशाळ वृक्षत्वे
जालें । काय पारखें तयासी ॥ २६ ॥ तस्मात् अशेषासी विशेष-
षता । येथार्थ चि कीं येकात्मता । हा मुख्य सिद्धांत तत्वता । श्रुति-
वाक्ये ॥ २७ ॥ हें तात्पर्य असिपदाचें । त्वंपदारभीं कां बोलिलें वाचें ।
ऐसें ह्यणिजेल तरी याचें । प्रयोजन आहे ॥ २८ ॥ त्वपद ह्यणिजे
अनर्थाचें मूळ । त्वंपद अविद्येचें कुळ । सर्व ही भ्रमाचें फळ । तें त्वंपद
च कीं ॥ २९ ॥ त्वपद दुस्वर्णाचें महदुख । त्वपदीं सिद्ध स्वतः हारपे
सुख । त्वपदीं अमृताचें चि वीख । होऊनि उपतिष्ठे ॥ ३० ॥
त्वपद चतुरांसी बोलतां कोडें । न भुलता लागों पाहे वेडें । गंधर्वनगरींचीं
वर्णितां झाडें । चातुर्य कीं मूर्खता ॥ ३१ ॥ असो ऐसिया शबळ त्व-
पदार्थातें । बोलतां अविक्रप राहावें चित्तें । यालागीं येकात्मतेचे भातें ।
दिधलें आधीं ॥ ३२ ॥ आतां शुद्ध त्वपदार्थ सर्वेश्वर जो बोलिला । तो
चि अविद्योपाधीं शबळ जीवर्त्वीं कल्पिला । जैसा घटोपाधीं प्रतिबिंब
वर्णिला । मुख्य सूर्य ॥ ३३ ॥ तैसा पिंडोपाधीं जीव । आणि ब्रह्मांडो-
पाधीं शिव । तयासी पिंडब्रह्मांडाचा उद्भव । आइक बापा ॥ ३४ ॥
जे मूळमाया विवर्तरूपिणी । तयेचीं रूपें जालीं त्रीणि । मूळमाया माया
आणि । अविद्या ते ॥ ३५ ॥ जे स्वरूपोन्मुखा ते मूळमाया । जे प्रपं-
चोन्मुखा ते माया । जे प्रपचरूप च होऊनिया । राहिली ते अविद्या
॥ ३६ ॥ येणें त्रिरूपें येकी प्रकृति । पुरुष आत्मा ऐसिया श्रुति । तो
येक चि पारि उपाधिभेदें सतीं । त्रिधा बोलिजे ॥ ३७ ॥ मूळमायोपाधि-
भिन्नत्वे आत्मा । मायोपाधि तो चि ईश्वर जो प्रत्यगात्मा । अविद्योपाधि
जीवात्मा । ऐसें च कीं ॥ ३८ ॥ त्रिरूपी पुरुष येक अनग । त्यासी
प्रकृतीसी अगसग । तयाचा सहवास रस सरग । असे ऐसे ॥ ३९ ॥
पुरुष आपुलिया निजसत्ता । प्रकृतीचा असे त्वेता । आणि प्रकृतीचिया

१ आकाशामध्ये ढगांच्या निरनिराळ्या आकृति दिसतात त्यांस गंधर्वनगरी
ह्यणतात. खपुष्पासारखा च हा दृष्टांत आहे. २ भरती किंवा मजुरी. ३ वेत्ता
असा दुसरा पाठ आहे.

वृत्ता । येणें च साकैल्य ॥४०॥ प्रकृति पुरुषाचें अर्धांग । आभासमात्र
 भिन्न भाग । जेविं अर्धनटेश्वराचें अंग । एक चि दोहीं रूपीं ॥ ४१ ॥
 प्रकृति अस्वैतत्र्ये नेणे पुरुषासी । पुरुष स्वकीयत्वे जाणे तिसी । ऐसिया
 सहवासें येकमेकांसी । रूप आरभिलें ॥ ४२ ॥ इछामात्रें ते सुदरा ।
 अपृथकीं प्रथका जाली मनोहरा । पुरुषवीर्यें कुमरा । प्रसवली महत्त-
 खासी ॥ ४३ ॥ पचविंसा तत्वाचें अधिष्ठान । लणोनि महत्त्व हें
 अभिधान । तें त्रिगुणाचें जन्मस्थान । प्रथम स्वशक्तीसी ॥ ४४ ॥
 महत्त्वापासूनि सत्व रज तम गुणत्रय । ज्ञानशक्ति क्रियाशक्ति द्रव्यश-
 क्ति त्रय । यापासूनि सर्व ही अन्वय । तत्त्वोत्पत्तीचा ॥ ४५ ॥ इन्द्रिय-
 ज्ञानें बोलिजे ज्ञानशक्ति । इन्द्रियक्रिया लणिजे क्रियाशक्ति । विषयद्रव्यें
 द्रव्यशक्ति । हे नामाचे अर्थ ॥ ४६ ॥ ज्ञानशक्तीसी सत्वगुण येक ।
 तेथूनि जालें अंतःकरणपंचक । मन बुद्धि चित्त अहकार आणिक ।
 अंतःकरण तें ॥ ४७ ॥ क्रियाशक्तीसी रजोगुण । त्यापासूनि दर्शेंद्रियें
 आणि पंचप्राण । ते प्रसिद्ध चि परतु कोण कोण । स्पष्ट ही सांगों
 ॥ ४८ ॥ श्रोत्र त्वचा चक्षु जिव्हा घ्राण । वाचा पाणि पाद शिश्न गुद
 दर्शेंद्रियें जाण । प्राण अपान व्यान उदान समान प्रमाण । ऐसीं पधरा
 तत्त्वे ॥४९॥ तमोगुणाचीं पचमहाभूतें स्थूल । पृथ्वी आप तेज वायु व्योम-
 मडळ । लणोनि शब्द स्पर्श रूप रस गंध हे गुण केवळ । निवडूनियां घेतले
 ॥५०॥ ऐसे पचवीस तत्वप्रकार जाले । परतु चेतईतैव्य सामर्थ्य मुळींचें
 चाले । जैसे गर्वाक्षरश्मी वेगळाले । प्रभा एक सूर्याची ॥५१॥ सर्वेश्वराचेनि
 इछाबळें । द्विधा जालीं तत्वमूळें । अर्द्ध अपचीकृतें विमळें । हिरण्य-
 गर्भप्रभूचें ॥ ५२ ॥ अर्द्ध भागाचा पचीकृत प्रकार । करावयासी
 सर्वेश्वर । सत्वरजोतत्वाचा सभार । मेळवी तमोगुणीं ॥ ५३ ॥ विषयो

१ सपूर्णता. २ पुरुषाचें सहाय्य असल्याखेरीज. ३ पचमहाभूतांचा
 संयोग ज्यात आहे असें तत्त्व. ४ अंतःकरण पंचक, पंचज्ञानेंद्रियें, पंचकर्मेंद्रियें,
 पंचप्राण, आणि पचमहाभूतें मिळून पचवीस तत्त्वे. ५ चेतना देण्याचें. ६ धा-
 न्यांतून येणारा कवडसा

सर्वांसी कारण मूळ । एणें च अतःकरण प्राण इंद्रियें सफळ । हणोनि
विषयरूप पचभूतीं सकळ । मिळतीं जालीं ॥ ५४ ॥ अतःकरणपचक
सत्वगुणाचें । तें आकाशीं मिळालें साचें । प्राणपचक रजोगुणाचें ।
तें वायूसी अनुरूप ॥ ५५ ॥ ज्ञानेंद्रियपचक रजोद्रव । तेजीं मिळालें
सगौरव । तेथींच्या चि कर्म इंद्रियाचा प्रादुर्भाव । आपीं मिळाला
॥ ५६ ॥ भूतपचकाचेनि विषयपचकें । अवलंबूनि राहिजे भूमिके ।
हा स्वतंत्र च तमोगुण आइकें । प्रवेश वास्तव्यता ॥ ५७ ॥ त्रिगु-
णाचीं निउनाधिक तत्वे होतीं । ते समान वाटूनि घेतले भूतीं ।
पांचांचीं पचवीस पूर्वीं समान नव्हतीं । हणोनि ते चि साधिलीं
॥ ५८ ॥ ऐसिया पाचाचिया पंचवीस कळा । यांचा परस्परानुप्रवेश-
मेळा । तो पचीकृत प्रकार लिळां । ईश्वर करिता जाला ॥ ५९ ॥
एकएकाचा एकएक स्वकीय गुण असे । तो सहज चि स्वस्थानीं वसे ।
परकीय परस्परे प्रवेशती कैसे । आइक विचक्षणा ॥ ६० ॥
आकाशाचा मुख्य गुण । तें स्वस्थानीं राहिलें अतःकरण । मनोरूपें
वायूसी केलें संक्रमण । बुद्धि तेजीं चित्त आपीं अहंकार धरेसीं ॥ ६१ ॥
वायु समानांशें तत्काळीं । सचरला नभमडळीं । हें संक्षिप्त शारीरकभा-
ष्यीं समूळीं । पचीकरणीं प्रसिद्ध ॥ ६२ ॥ व्यानांशें राहिला स्वस्थानीं ।
उदानांशें दहनीं अपानांशें जीवनीं । प्राणांशें माजिभवनी । प्रवेशला
वायु ॥ ६३ ॥ तेज श्रोत्रांशें मिळालें व्योमीं । त्वचांशें वायूसी नेमीं ।
चक्षुरूपें स्वभूमि । वसविली तेजे ॥ ६४ ॥ जिह्वारूपें मिळालें नीरा ।
घ्राणरूपें सेविली वसुधरा । एव तेज प्रवेशप्रकारा । निरोपिलें तुज
॥ ६५ ॥ वाचांशें गगनीं मिळालें आप । पवनीं प्रवेशलें पाणिरूप ।
पादरूपें केला साक्षेप । जन्मस्थानप्रवेशीं ॥ ६६ ॥ शिश्नरूपें स्वस्थानीं
राहिलें । गुदरूपें पृथ्वीमार्जीं प्रवेशलें । येणें प्रकारें विभागोनि ठेलें ।

१ ठावटिकाण. २ एकमेकात भिसळण्याची क्रिया. ३ आकाशापासून
वायूची उत्पत्ति, वायूपासून तेज, तेजापासून आप, यावरून आपाचें जन्मस्थान
जं तेज त्यांत पादरूपानें प्रवेश केला.

सौलिल सर्वा ॥ ६७ ॥ शब्दाशें नर्भी प्रवेशली धरा । स्पर्शाशें मिळाली
समीरा । रूपार्शें वैश्वानरा । मिळती जाली ॥ ६८ ॥ रसरूपें मिळाली
जळा । गंधरूपें स्वस्थानीं राहिली ईला । ऐस्या पाचाचिया पचवीस
कळा । परस्परे प्रवेशलिया ॥ ६९ ॥ ईश्वरइच्छामात्रें अवलीळां । तन्मा-
त्रारसे कर्दम जाला । महत्तेजे शोषोनि केला । ब्रह्माडगोळक ॥ ७० ॥
तेथें अवेवस्थानें आपादमस्तकपर्यंत । वर्णिती वेदपारंगत । वैराजधा-
रणा द्वितीय स्कंद भागवत । तें चि आतां अवधारीं ॥ ७१ ॥ पादतळ
तें सप्तपाताळ । पादपृष्ठ तें महातळ । गुल्फद्वय रसातळ । तळातळ
जघायुग्म तें ॥ ७२ ॥ सुतळ ते जानुयुग । अतळ वितळ उरूभाग ।
सप्तपाताळें चरण साग । निरूपिलें तुज ॥ ७३ ॥ गुद निर्ऋतिलोक ।
शिश्र प्रजापतिलोक आइक । कटिस्थान पृथ्वी निःशक । उदर सप्त-
सागर ॥ ७४ ॥ जठराग्नि वडवानळ । नाडी नदिया शोणित जळ ।
मांस मृत्तिका केवळ । पाषाण अस्थि ॥ ७५ ॥ सप्त सिंधूचे सप्त ही
रस । त्या चि सप्त धातु परिस । चहू खाणीचे जीव बहुवस । कृमी-
स्थानीं ॥ ७६ ॥ उच्च प्रदेश ते पर्वत । वनस्पती रोमावळी विख्यात ।
हा देह सादृश्यता सकेत । नाभि नभोमंडळ ॥ ७७ ॥ ज्योतिर्लोक तें
हृदय । कठ महोलोक होय । वदन जनोलोक आयें । जेथें दो इद्रियांचा
॥ ७८ ॥ जिब्हा प्रस्थान असे एक । रसग्रहणर्त्वी वरुणलोक । शब्दो-
च्चारणीं अग्निलोक । दशन दष्टा येमावती ॥ ७९ ॥ घ्राण अश्विनौलोक
नीट । सूर्यलोक नेत्रवाट । तपोलोक तें ललाट । मस्तक सत्यलोक ॥ ८० ॥
श्रवण दिशांची पोकळी । अमरावती बाहु शाळी । त्वचा पवनावती
विशाळी । विराटाची ॥ ८१ ॥ तें हें ब्रह्माड ईश्वराचा स्थूळ देह । हें
हिरण्यगर्भाचें गेहें । जेथींचे करणस्थानीं देवतासमूह । ते चि कैसे
परिसावें ॥ ८२ ॥ अतःकरण माधव मन मयकें । बुद्धि विधाता चित्त

१ पाणी, आप. २ इलिका=पृथ्वी. ३ शब्दस्पर्शादि पंचविषय. ४ पायाचे
दोन्ही घोटे. ५ माळ्या, पोटाच्या ६ गुडघे. ७ एके ठिकाणी येणें, सयोग ८ इद्रलोक.
९ शालीय=मदिर. १० गृह. ११ मनोमय कोशातील प्रत्येक स्थानात १२ चंद्र.

नाराज्यांचें स्थानक । अहंकार तो त्रयबक । हिरण्यगर्भीचा ॥ ८३ ॥
 दिशा श्रोत्र त्वचा मारुत । नेत्र तरणि रसना तोयकात । घ्राण अश्विनौ-
 देव विख्यात । ज्ञानेंद्रियस्थानी ॥ ८४ ॥ वाणि वैश्वानर पाणि सुरेश्वर ।
 पाद त्रिविक्रम लिंग प्रजेश्वर । गुद निर्ऋति निरतर । कर्मइन्द्रियस्थानी
 ॥ ८५ ॥ त्वष्ट्रांडातर्वर्ती खंज । तो च पचप्राणस्थानी सहज । पचभूतें
 पंचविषय हें तुज । साम्यतार्थ निरोपिले ॥ ८६ ॥ विराट हिरण्य देहाचें
 कारण । स्वरूपविस्मृतिरूप माया तृतीय देह जाण । स्वरूपस्मरणपरा
 महामाया महाकारण । चौथा देह ईश्वराचा ॥ ८७ ॥ जरि स्वरूपी
 विस्मृति न संभवे । तरि हा प्रपच कोठूनि संभवे । हणौनि याचें
 कारण माया स्वभावे । घडे चि कीं ॥ ८८ ॥ याचें ही मूळकारण
 मूळमाया । ते कैशी आइक शिष्यराया । तरि ठाव चि स्मरणावांचूनियां ।
 विस्मरणासी नाहीं ॥ ८९ ॥ स्मरणें द्योतिलें विस्मरणासी । हणौनि मूळ-
 माया कारण मायेसी । स्वानुभवीं स्मरणविस्मरणेंसीं । वाव चि कीं ॥ ९० ॥
 जें आपआपणासी भुललें । तयाचें तयासी स्मरण जालें । तें सांगातें
 चि घेऊनि गेलें । विस्मरणासी ॥ ९१ ॥ स्मरणाचा हि राहे संभ्रम ।
 तरि तो चि आहे महाभ्रम । हणौनि प्रपचाचें महाकारण निभ्रम ।
 महामाया हे ॥ ९२ ॥ देह च्यारि अवस्था च्यारि । अभिमानी ते हि
 चत्वारि । ऐसा प्रपंच सर्वेश्वरीं । तो चि विस्तारें सांगों ॥ ९३ ॥
 स्थूल देह ब्रह्मांड देख । अवस्था उत्पत्ति वोळख । तेथें अभिमानी
 चतुर्मुख । सत्यलोकनिवासी ॥ ९४ ॥ हिरण्यगर्भ सूक्ष्म शरीर ।
 स्थिति अवस्था निरतर । तेथें अभिमानी शार्ङ्गधर । विकुठावतीचा
 ॥ ९५ ॥ माया कारण तनु । प्रलय अवस्था कैचा जनु । तेथें अभि-
 मानी पचाननुं । कैलासवासी ॥ ९६ ॥ महामाया महाकारण काया ।
 अवस्था तेथींची तुर्या । तेथें अभिमानी हणऊनिया । प्रत्यगात्मा

१ नारायणाचें. २ सूर्य. ३ वरुण. ४ विश्वकर्मानिर्मित अडातर्यामीं
 वास करणारा. ५ ख=आकाश, त्यापासून उत्पन्न झालेला वायू. ६ वैभव.
 ७ निधय. ८ ब्रह्मदेव. ९ जन, लोक. १० पचमुखी महेश.

बोलिजे ॥ ९७ ॥ तो परमात्मा सर्वसाक्षी । सर्वेश्वर सर्वकुक्षी । सर्व-
 गत सर्वलक्षी । नयनेवीण ॥ ९८ ॥ जो डोळस विश्वनयने । जो
 चाळक विश्वचळने । जया विश्वरूपे विश्वाभिधाने । स्तविती श्रुति
 ॥ ९९ ॥ पुरुषमय हे विश्व सर्व । जेथे गळती साकारसामर्थ्याचे
 गर्व । हरिहरब्रह्मादिक गौरव । मिरविती जेथींचे ॥ १०० ॥
 पृथकाकारी अद्वैत स्थिति । हे मूळ अद्वैतीची सपत्ति । कां जें हे^१ हि
 तेथींचिया विभूति । ह्यणऊनियां ॥ १ ॥ केवळ अव्यक्त सुगधाचें तत्व ।
 तें चि कस्तुरीचें सुशोभ व्यक्तत्व । तैसे श्रीरामाचें सुंदर साकारत्व ।
 ब्रह्मरूप चि कीं ॥ २ ॥ विशेष माझा ऐसा नेम । श्रीरामाचें स्वरूप
 आणि नाम । स्मरतां समस्त जीवभवभ्रम । अस्तां तरी सुखें असो ही
 ॥ ३ ॥ ज्ञान हो न हो व्योमोहो । तथापि सगुणीं च दुराग्रहो । कि-
 मर्थ तदर्थ सस्नेहो । परिसोत का सजन ॥ ४ ॥ जैसे पाळकावाळका-
 लागीं । सर्वस्वे जननी च जगीं । तीवेगळे त्याचा आंगीं । कैसें सुख
 संक्रमे ॥ ५ ॥ तैसा मी केवळ अनाथ । मज सर्वभावे एक रघुनाथ ।
 माझा स्वार्थ आणि परमार्थ । अवघे रामा लागले ॥ ६ ॥ हे माझे सत्या-
 नृत । सहवासीं विश्वविदित । तरि त्यावेगळे मनोगत । कैसेनि पां
 निवेल ॥ ७ ॥ येन्हवीं तन्ही अनुभवाची खूण । तत्वता निर्गुण जें तें
 चि सगुण । कार्यरूपे स्वये कारण । अन्यत्वे कैचे ॥ ८ ॥ आणि
 व्यासादिकांची हि उक्ति । येथे प्राधान्य भगवद्भक्ति । भगवत्कृपा ज्ञान-
 शक्ति । ते चि अविच्युत ॥ ९ ॥ श्रीरामभक्तीवीण उपपत्ति । तितु-
 किया हि होती विपत्ति । यदर्थी प्रतिपत्ति । नाना ग्रथीं ॥ ११० ॥
 ह्यणऊनि श्रीराम माझा वरदायक । बुद्धिप्रकाशक वाचावाचक । आणि

१ एखाद्या मनुष्यास आपल्या कल्पनाशक्तीचा किंवा सामर्थ्याचा गर्व
 झाल्यास त्यानें विश्वरचनेचें चातुर्य व परमेश्वराची शक्ति हीं अवलोकन केलीं
 तर त्याचा गर्व ताबडतोब गळून जाईल. २ निरनिराळ्या व्यक्ति. ३ काळसर
 रंगाची ४ अत्यंत मोह ५ पाळण्यातील लहान मुलास (पालक=पाळगा)
 ६ शब्दज्ञान. ७ आपदा. ८ ग्रंथरचना. ९ वाचेनें बोलविणारा.

सर्वत्र ही हृषीकेश येक । तो चि कीं स्वये ॥ ११ ॥ येणें मुखें तयाचा
अनुभवप्रसाद । परिसोत तन्मय होत्साते तद्विदे । कथानुसंधान शबळ
त्वपद । ईश्वरतनुचतुष्टय सपूर्ण ॥ ११२ ॥ स्वस्ति श्रीसुगमोपाये । रामी-
रामदासकृते । मनोजये । अध्यात्मविद्याया शबळ त्वपदार्थे । ईश्वरतनुच-
तुष्टय वर्णन नाम । पंचम प्रकरणम् ॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्वप्रकरणप्रासादकळसीं । कथा रत्नप्रभा ऐसी । तेथें ईश्वरत-
नुचतुष्टयप्रतिष्ठेसीं । केलें त्वपद शबळार्थें ॥ १ ॥ आतां बोलिजेतसे
जीवाचें । तनुचतुष्टय साचें । जें त्वपदशबळार्थाचें । मुख्य रहस्य
॥ २ ॥ जयाचिया भवसमधज्ञानास्तव । ईश्वरीं कल्पिले शरीरावेव ।
मिथ्यारूप मायेसीं सत्यत्वे गौरव । ज्याचेन भ्रमसभ्रमे ॥ ३ ॥ जयाचेनि
डोळसपणें । मिथ्या दृश्याचें बैसविलें ठाणें । सत्यस्वरूप सिद्धस्वते
जेणे । लोपूनिया टाकिलें ॥ ४ ॥ जेथीच्या शाहाणपणाची आईटी ।
देहममतेसी बळकट घातली मिठी । सोडावितां न सोडी देऊनि पाठी ।
स्वस्वरूपासी ॥ ५ ॥ जें अविद्येची कृतार्थता । जेणें कृताताते सर्म-
र्थता । पाप पुण्य स्वर्ग नरकता । गर्भवास ज्याकारणें ॥ ६ ॥ असो
ऐसिया जीवा तनुचतुष्टयावलव । तें ईश्वरतनुचतुष्टयाचें प्रतिबिंब ।
पृथकाकारें बोलिजेलि अविलव । श्रवण करीं सर्व ही ॥ ७ ॥ प्रत्यंगात्मा
ईश्वर जो सर्वज्ञ । तयाचा चि अश होय क्षेत्रज्ञ । तयाच्या देहाचें अश
तत्वज्ञ । ह्मणती जीवाचे देह ॥ ८ ॥ क्षेत्रज्ञ ईश्वराचा अंश जाण ।
जीव प्रतिबिंब हें प्रमाण । ह्मणऊनि शरीरसमधाचें आरोपण । जीव-
त्वीं च कीं ॥ ९ ॥ जीव धर्म निःशेष ही नाही । याचिलार्गीं तो

१ ल्याला जाणणारे. २ विराट, हिरण्यगर्भ, अव्याकृत आणि मूलप्रकृति
हे ब्रह्मांडाचे चार देह आहेत. ३ स्थूल, सूक्ष्म, कारण आणि महाकारण असे
पिंडाचे चार देह आहेत. ४ भ्राति किंवा वैभव यांचे साह्याने. ५ दृश्य वस्तु ही
मिथ्या असून सत्य भासू लागली ६ आइती=सामग्री. ७ अज्ञान ८ यमलोकांतील
लोकसंख्या वाढली. ९ त्वंपदीचें लक्ष्य तें, कूटस्थ. १० जीव.

ईश्वर पाहीं । साक्षिभूतत्वे वरें देहीं । जीव कर्मातीत ॥ १० ॥
घटोपार्धी घटाकाशत्व घडे । परतु घटधर्मी गुंतणें न घडे । तैसें क्षेत्रो-
पार्धी क्षेत्रज्ञ जोडे । परि तत्कर्मी अलिप्त ॥ ११ ॥ सूर्य चि घटीं
बिंबला दिसे । त्यासी बोलिजे प्रतिबिंब ऐसें । तें वेगळें होईल कैसें ।
कोणें प्रकारें ॥ १२ ॥ तथापि प्रतिबिंबधर्म काय । मुख्य बिंबी^१ बोलों
तन्ही ये । येवढें विशाल मंडळ सामाये । कैसें घटामाझारीं ॥ १३ ॥
घटोपार्धी क्षुद्रत्व चाचल्य धर्म । तेथें प्रतिबिंब बोलिजे हें वर्म । तैसें
जें जें कांहीं देहकर्म । तेथें जीवचि बोलिजे ॥ १४ ॥ ऐसें क्षेत्रज्ञ जीवाचें
लक्षण । जे पूर्वात्पर वर्णिती विचक्षण । आतां देहचतुष्टयाचें निरोपण ।
आइक बापा ॥ १५ ॥ पचीकृतं पंचभूतांचा भूगोळ । तदश जीवाचा
देह स्थूळ । जड जडाचा अश केवळ । तथापि रचना ही सागों ॥ १६ ॥
पंचभूतात्मक अन्नषड्रस । त्याचें शुक्र शोणित हा विश्वास । तें चि कैसें
तो विलास । परिस आधीं ॥ १७ ॥ पुरुष अथवा स्त्री । जें अन्न पडेल जठरपा-
त्रीं । त्याचा पाक अहोरात्रीं । होय जठराग्निमेळें ॥ १८ ॥ पुरुषदेही त्रीणि
प्रकार होत । उत्तम भागाचें बोलिजे रेत । मध्यम पदार्थाचें शोणित ।
कनिष्ठाचे मळ होती ॥ १९ ॥ आणि स्त्रियाचा देहीं । उत्तम भागाचें शो-
णित पाहीं । कनिष्ठाचे मळ आता आणिख ही । विस्तारें सांगों ॥ २० ॥
पुरुषाची जठराग्निमूस । तेथें पडती जे अन्नरस । त्याचे प्रकार बहुवस ।
एकापासूनि येक ॥ २१ ॥ रसापासाव होय रक्त । त्यापासाव मास जें
विभक्त । तथा पासाव मेद महामुक्त । बोलती स्वयें ॥ २२ ॥ मेदापा-
साव अस्थि होती । तथापासाव मर्जा बोलिजेति । तथापासूनि उत्पत्ति ।
शुक्राची होय ॥ २३ ॥ तथाचिपरी स्त्रियाचा शरीरीं । अनुक्रमें होती

१ कर्म आणि धर्म यापासून जीव अगदीं अलिप्त आहे. २ घटाचे धर्म, जे आपटणें, फुटणें वगैरे, ते घटामधील जें आकाश त्यास लागू होत नाहींत. ३ तत्=त्या क्षेत्राचे. ४ बिंब आणि प्रतिबिंब यात बरबर पाहणारास भेद दिसत नाहीं, परंतु यावरून प्रतिबिंबाचे जे चचलत्व वगैरे गुणधर्म आहेत, तेच बिंबाच्या ठिकाणी आहेत असें झणता येईल काय ? ५ सूर्यमंडळ. ६ मागील प्रकरणातील ओवी ६१ ते ७० पर्यंत. ७ हाडे. ८ नाड्या, शिरा.

पुरुषापरी । परतु वीर्य नाही ह्यणऊनि सुंदरी । अर्द्धांग पुरुषाचें ॥२४॥
 आता असो हें जन्म धरावया निरावेव । लिंगदेहधारी जो कां जीव ।
 तो आधीं पावे पितृदेहाचा ठाव । आहारामार्जी मिळोनियां ॥ २५ ॥
 तयाचें होय जें रेत । त्यामार्जी राहे मिश्रित । मातृगर्भी प्रवेशत । यथा-
 कार्ळी ॥ २६ ॥ तें जठराग्नीचेनि तेजें । शुक्र शोणित समरसोनि गोळा
 विरजे । एके अहोरात्रें सहजे । बुद्बुदाकार होय पोकळ ॥ २७ ॥
 पक्षें होय अडाकार । मासें करउल्या ऐसें ठोंसर । दों मासीं त्याहूनि
 थोर । घन अर्बुद होय ॥ २८ ॥ अकुर फुटती तृतीय मासीं । जैसीं
 फडदरें आलियासी । चौथा करी चेतनेसीं । आणी अर्गे अगुळिका
 ॥२९॥ पचम मासीं केश नखें शोणित । आणि अतःकरण अंतर्गत ।
 षष्ठीं अस्थि सप्तमीं वर्ण उमटत । आणि इन्द्रियद्वारें उघडती ॥ ३० ॥
 अष्टमीं त्वचेचें कंचुक । गतजन्म स्मरे वाळक । सोहं शब्दाचा घोक ।
 अंतरामार्जी ॥ ३१ ॥ मग तो नववा मासीं । अथवा न्यूनपूर्ण दिवसीं ।
 देहो उपजोनि लोळे धरणीसी । तिर्चा अश तीवरी ॥ ३२ ॥ उत्पत्तीं
 स्थितीं आणि मरणीं । स्थूळ देहो न सोडी धरणी । भिन्न अभिन्नत्वे
 कार्यकारणीं । मेद चि नाही ॥ ३३ ॥ तया स्थूळ देहाची रचना ।
 विस्तरें आइक विवचना । जेणेंकरोनि तुझिया मना । सर्वज्ञता ये ॥३४॥
 उदरामार्जी अर्तें येक । तया प्रमाण एकवीस हस्तक । आणिख आइक
 पां कौतुक । फौर्यसँ अगुळें तेरा ॥ ३५ ॥ अगुळें सात स्नेहाळी
 जाण । आउट अगुळें पित्ताचें प्रमाण । मूत्रकोष्ठ जालें निर्माण । नव

१ मनुष्य मृत झाला ह्यणजे त्याचा जीवात्मा वासनात्मक सूक्ष्म शरिरांत प्रवेश करून राहतो. तो जीवात्मा पचभूतात मिसळून गेल्याकारणानें, धान्याच्या, अर्थात, अन्नाच्या रूपानें पुरुषाच्या देहांत शिरून रेत रूपानें स्त्रीचे ठिकाणीं स्थित होतो, व पुढें सांगितल्याप्रमाणें वाढून, पुन्हा जडदेहधारी होतो. २ निर्मळ, विकार-रहित. ३ आंगरखा, आवरण. ४ पृथ्वी जडरूप आणि देह ही जडरूप ह्यणून ति-चा अश असें ह्मटलें, किंवा जमिनीमध्ये उत्पन्न होणाऱ्या धान्यांत बीजरूपानें तो होता; ह्यणून त्याला तिचा अश असें ह्मटलें आहे. ५ अन्न=आंतडी. ६ कदाचित् फुफुस या अर्थाने असावें ७ स्नेह-चरबी.

अगुळें ॥ ३६ ॥ अष्टादश अगुळें मळकोष्ठ । हें तुज सांगितलें स्पष्ट ।
 आणिख ही अंतरीचें खष्ट । किती हणोनि वर्णावे ॥ ३७ ॥ अग्नि
 प्रदीप्त जठराआंत । कृमी वेगळे औट शतें जत । नाडी बाहात्तरी
 सहस्र परि विख्यात । चतुर्दश प्रसिद्धा ॥ ३८ ॥ तिहीं बाहात्तरीं कोठे केले
 भीतरीं । षट्चक्र पकोळिका नानापरी । दश द्वारें अति कुसरी । नव प्रगट
 येक गुप्त ॥ ३९ ॥ आणिखें मते असती तेरा । दोनि प्रगुप्त प्रगट अकरा ।
 ब्रह्मरंध्र नाभिरंध्र अडकूनि एरा । स्तनरंध्रें अधिक नवांसी ॥ ४० ॥
 रोमरंध्रें तीर्थसंख्या । केली हे जयाची आख्या । ज्याच्या प्रसाराची
 व्याख्या । अपार च कीं ॥ ४१ ॥ मुख रेखिलें चारी अंगुळें । बत्तीस
 दंत अध ऊर्ध्व उणे आगळे । भीतरीं जिह्वा खेळे । अगुळें आठ
 ॥ ४२ ॥ सुळीं अगुळें दोनि विचित्र । असे जिह्हेचें मूळ पत्र । लबिका
 अधोमुख स्वतंत्र । अगुळ एक ॥ ४३ ॥ आउठ शतें अस्थिकुटके ।
 सोळा सांदीं सांदिले नेटके । सवा घट रुधिर मांसळमोटके । आउठ
 हस्त स्वहस्ते ॥ ४४ ॥ ऐशिया प्रकाराचा हा स्थूळ देहो । यथे मिश्रित
 जाला भूतसमूहो । तथापि पांचांचे ही अश पाहा हो । वेगळाले दि-
 सती ॥ ४५ ॥ स्थूळीं मुख्य गुण वसुधेचे । ते केवळ स्थूळत्वीं ही
 वसती साचे । आगतुक जे आणिखाचे । ते सूक्ष्मयोगें वर्तती ॥ ४६ ॥
 रोम त्वचा मांस नाडी अस्थि । हे धरांश सचेतनीं अचेतनीं ही अस्ती ।
 जळापृथ्वीची येक वस्ति । हणोनि प्रेत ही पाझरे ॥ ४७ ॥ परतु शुक्र
 शोणित लाळ मूत्र घर्म । हे जळांश ऐसें जाण वर्म । क्षुधा तृषा
 आलस्य निद्रा मैथुन हें वर्म । तेजाशाचें ॥ ४८ ॥ चळण वळण आ-
 कोचन । प्रसारण निरोधनांशें पवन । भय शोक लोभ मोह चिंता
 गगन । इहीं अंशीं जाणावें ॥ ४९ ॥ स्थूळीं बोलती पचवीस गुण ।
 त्यांचें सांगितलें विवरण । येणेंप्रकारें जालें निर्माण । स्थूळ शरीर हें ॥ ५० ॥

१ पाकळ्या २ नाभिरंध्र. ३ ब्रह्मरंध्र, नाभिरंध्र. ४ साध्यांच्या
 ठिकाणीं. ५ मासाचे गाठोडे. ६ हा एकदर देह स्वतःच्या हातानें साडेतीन
 हात आहे. ७ या देहात जडत्वाचा जेवढा भाग आहे तो पृथ्वीचा अश जाणावा.
 ८ एकदर स्थावर जगम सृष्टींत.

ऐसैं हें स्थूलदेहपद्म । लिंगभ्रमरांचें निज सद्म । हालतां दिसे परि तें
 विद्म । अंतरस्थाचें ॥ ५१ ॥ स्थूल देह ह्यणिजे जड । जितां मेळियां
 सारखा पांड । विषईं करिता दिसे पर्वड । ते कळा अंतरस्थाची ॥५२॥
 जैसा बहुरूपियांचा बाह्य सांटा । चळता दिसे नेत्रवाटा । तो जड काय
 चळेल गोमटा । अतरस्थ चाळितसे ॥५३॥ स्थूल सूक्ष्म, दोन्ही शरीरें ।
 अनन्य भावें येकाकारें । ह्यणोनि येके स्थूल देहें चि वावरे । मुळींची
 वाचा ॥ ५४ ॥ कारण आणि महाकारण । हें देहकार्याचें मूळ जाण ।
 परि इद्रियाचें स्पष्टतेवीण । देहत्व ते कल्पना ॥ ५५ ॥ तथा इद्रियांची
 स्पष्टता । स्थूल देहीं च कीं तत्वता । आणि विषयसुखानुभव
 स्वतां । एणें च कीं लाहिजे ॥ ५६ ॥ अव्यक्त इद्रियें
 बोलिलीं आधीं । येणेंवीण तथाची काय शुद्धि । बीजगर्भांचा
 विस्तारविधि । वृक्षदर्शनें प्रमाण ॥ ५७ ॥ तथापि सक्षेपविस्तारस्थिति ।
 बोलावयाची आहे गति । यालागीं चत्वारि देह सतीं । बोलिजेताति
 ॥ ५८ ॥ स्थूलदेह त्यामध्ये जाला । तो ब्रह्माडाचा अश बोलिला ।
 आतां लिंगदेह आरंभला । जो अश हिरण्यगर्भाचा ॥ ५९ ॥ अपची-
 कृत भूताचे अर्द्धभाग देव । ते चि जेथींचे कारणावेव । तथाचे चि
 अश स्वयमेव । लिंगदेहीं प्रसिद्ध ॥ ६० ॥ तदश चि जेव्हां जाले ।
 तेव्हां सागणें काय वेगळाले । परतु प्रकरणपुष्ट्यर्थ बोलिलें । पाहिजे
 प्रगट ॥ ६१ ॥ श्रोत्र अश दिशाचा । त्वचा अश वायूचा । चक्षु अश
 सूर्याचा । प्रकाशरूप ॥ ६२ ॥ जिह्वा वरुणाचा अश जाण । अश्वि-
 नौदेवाचा अश घ्राण । हें ज्ञानेंद्रियपचक प्रमाण । निरोपिलें तुज ॥६३॥
 वाचा वन्हीचा अश । पाणि अश तो सुरेश । पाद उपेंद्र शिश्र प्रजे-
 श । निर्ऋति अश गुर्देद्रियाचा ॥ ६४ ॥ हें कर्मेन्द्रियपचक । आतां
 अतःकरणपचक आइक । दों दों इद्रियांसी एक एक । चाळक जें ॥६५॥

१ स्थूलदेहरूपी कमल हे लिंगदेहरूपी भ्रमरांचें राहण्याचें घर च आहे.
 २ स्थूल देहाला चलनवलन देणारा अतरात्मा निराळा च आहे. ३ क्रियाहीन.
 ४ मोल, किंमत. ५ महत्व, थोरी. ६ टोप.

जीवात्मयाचें निर्विकार स्फुरण । तें महाविष्णूचा अंश अतःकरण ।
 तें शब्दोच्चार आणि करी ग्रहण । श्रोत्रीं वाचे वैसोनियां ॥ ६६ ॥
 संकल्पविकल्पात्मक मन । ज्यासी चद्राशाचें प्रस्थान । तें त्वचापाणीं-
 द्रियां स्पर्शोन । स्पर्श आणि ग्रहण अनुभवी ॥ ६७ ॥ ब्रह्मयाचा अंश
 बुद्धि निश्चयात्मक । तयेसी दों स्थानीं जाली बैसक । चक्षुचरणीं करी
 कौतुक । रूप आणि गमनाचिया ॥ ६८ ॥ चित्तनात्मक चित्त नारा-
 यणांश । वसवी जिह्वाशिश्नाचे अंतरकोश । दों इद्रियां करी प्रकाश ।
 रस आणि रतिसुखाचा ॥ ६९ ॥ रुद्राश देहममत्तरूप अहकार । तेणें
 दों इंद्रियां घेतलें बिटार । घ्राणीं करी प्राणप्रचार । गुदीं मळोत्सर्ग पै
 ॥७०॥ आतां लिंगदेहाची विभूति पचप्राण । स्थूलदेहीं वर्तती जाण ।
 कोणे स्थानीं वसे कोण । आइक बापा ॥ ७१ ॥ प्राण हृदयीं गुदीं
 अपान । नाभिस्थळीं समान सर्वांगीं व्यान । कठदेशीं तो उदान ।
 वास्तव्य करी ॥ ७२ ॥ प्राणाचें कर्म घ्राणविवरीं । प्रवेशनिर्गमाची
 भरोवरी । जो निघता चि बाहेरी । प्रेत होइजे ॥ ७३ ॥ अन्यत् जे
 चौघेजण । त्याचे चि अश जाण । जैसें एक चि अतःकरण । पंचधा
 बोलिजे ॥ ७४ ॥ अपान वसे गुदस्थानीं । व्यावृत्ति करी अधोगमनीं ।
 तत्पर अन्नाचा पाचनीं । प्राणाचेन आधारे ॥ ७५ ॥ समान वसे
 नाभिमडळीं । तेथूनि सर्व सूत्रे चाळी । व्यान फिरे सर्व काळीं । सर्व ही
 शरीरीं ॥ ७६ ॥ उदान वसे कंठमंदिरीं । स्वप्नावस्थेचा विहारी । प्राणा-
 सि निवासस्थान दुसरें दुरी । तो राजा ह्मणोनियां ॥ ७७ ॥ ऐसें प्राण-
 पचक जालें निकें । आता विषयपचक आइकें । जें पचभूतात्मक विवेकें ।
 गुणकर्मधर्मे ॥ ७८ ॥ जालें तमोगुणापासोनि आकाश निर्माण ।
 त्याचा एक च शब्दगुण । आकाशापासाव वायु तो द्विगुण । शब्द
 आणि स्पर्श ॥ ७९ ॥ वायूपासूनि तेज जन्मलें । ह्मणूनि

१ श्वासोच्छ्वास करणें. २ इडा व पिंगळा या दोन नाड्यांच्या द्वारें प्राण-
 नायूची आत जाण्याची व बाहेर येण्याची क्रिया चालली असते ती. ३ श्रम, सामग्री.
 ४ अव्याप्ति, बाहेर टाकणें. ५ बरवे, चागलें.

गुणत्रयें तें आथिलें । शब्द स्पर्श रूप बोलिलें । तये ठाई ॥ ८० ॥
 तेजापासाव जालें आप । तेथें गुणचतुष्टयाचा आरोप । शब्द स्पर्श
 रूप रस साक्षेप । ह्यणऊनियां ॥ ८१ ॥ आपीं जन्मली भूमिका ।
 ह्यणोनि तेथें देखिजे गुणपचका । शब्द स्पर्श रूप रस गंध जे कां ।
 पंच हि विषय ॥ ८२ ॥ एकिये भूर्तीं येक चि आपुला गुण । इतर
 कार्यरूपें वाढे कारण । परतु शब्द स्पर्श रूप रस गंध हे जाण ।
 पांचाचे पांच ही ॥ ८३ ॥ पांच ही जे ज्ञान करणें । पच विषय वेद्य
 तयां कारणें । कर्मइंद्रियपंचक जाणे । त्याचेनि योगें ॥ ८४ ॥ सर्वे-
 श्वरें आदरिलें । ह्यणोनि सकळीं तत्वीं वरिलें । जें भूतपचक तयाचें
 जालें । यालागीं प्रपचजाळ या नांवें ॥ ८५ ॥ ज्याचेनि पचीकृतत्वे ।
 स्थूलरचना ब्रह्माड पिंडत्वे । ज्याचेन अपचीकृतत्वे । हिरण्यगर्भ
 आणि लिंग ॥ ८६ ॥ जैसी पांचा पांडवांची येकात्मता । परतु स्वभाव
 दिसती भिन्नता । तैसी पचभूर्तीं गुणकर्मधर्मता । एकत्वीं ही पृथकत्वे
 ॥ ८७ ॥ गुण जे बोलिले विषयपचक । जेथें प्रपच होय सार्थक ।
 कर्मधर्माचें कौतुक । दिसे देहद्वयार्थें ॥ ८८ ॥ सछिद्रता स्वधर्में गगन
 कर्म अवकाशप्रदान । पवनीं चांचल्य धर्माभिधान । कर्म शोषणादिक
 ॥ ८९ ॥ तेजीं ऊष्णता धर्म आहे । दहनादि कर्म प्रसिद्ध पाहें ।
 आपीं द्रवत्व धर्म पाहें । कर्म क्लेदनादिक ॥ ९० ॥ धरेचा जडत्व हा धर्म ।
 धारणादिक जाण कर्म । ऐसें गुणकर्मधर्माचें वर्म । निरोपिलें तुज ॥ ९१ ॥
 देह इंद्रियें आणि विषय । अतःकरण प्राण सर्व भूतमय । ह्यणोनि पच-
 भूतात्मक होय । विश्वरचना ॥ ९२ ॥ अपंचीकृतें सार्द्ध तत्वबिंबें । जें
 अलिप्त पचीकृत कदंबें । जें हिरण्यगर्भीचीं इंद्रियादि स्वयंभें । देवतादि
 रूपें ॥ ९३ ॥ तया पंचवीसाच्या पंचवीस कळा । तो लिंगदेह काये
 तयेसी वेगळा । ह्यणोनि तदश हे लीळा । बोलिजे महंतीं ॥ ९४ ॥
 ईश्वरासी अज्ञान सर्वथा न घडे । अज्ञान ईश्वरें अधिष्ठिलें हें घडे । कां
 जे अज्ञानेवीण कैची जोडे । प्रपंचरचना ॥ ९५ ॥ ह्यणोन अज्ञान

कारणदेह ईश्वराचें । तदश अन्यथाज्ञान कारणशरीर जिवाचें । जेथें
या नाथिल्या च प्रपच जिवाचें । जाणे पै ॥ ९६ ॥ देहद्वय भिन्न
होत्साते येकात्मक । महामाया महाकारण देह केवळ दोहींचा एक ।
तेथें तयेच्या कारणाचें एकत्वा आलें बीकें । ह्मणऊनियां गुणसाम्य
॥९७॥ मुळींचा नाद बीजरूप जो प्रणव । हा सर्व ही तयाचा प्रादुर्भाव ।
अकार उकार मकार अर्धमात्रेचें गौरव । जीवेश्वर तनुचतुष्टय ॥ ९८ ॥
स्थूळदेहीं विश्व अभिमानी । ब्रह्मयाचा अश बोलती मुनी । जागृत
अवस्था प्रसिद्ध जनी । उत्पत्तीचा अश ॥ ९९ ॥ स्थूळ भोग आणि
रजोगुण । याचें स्थान नेत्र हें प्रमाण । हें सर्व ही प्रणवाचा प्रथम
चरण । जो अकार बोलिजे ॥ १०० ॥ लिंगदेहीं अभिमानी तैर्जस ।
हा प्रसिद्ध विष्णूचा अंश । स्वप्न अवस्था जो प्रतिकोश । स्थितीचा बोलिजे
॥ १ ॥ तेथींचा भोग प्रविविक्त । सत्वगुण ह्मणती महामुक्त । कंठस्थान
हें सर्व ही उक्त । द्वितीय चरण उकार ॥ २ ॥ कारणदेहींचा रुद्राश
प्राज्ञ अभिमानी । सुषुप्ति प्रळयांश बोलती मुनी । आनदभोग तमोगुण
हृदयस्थानी । वास्तव्य याचें ॥ ३ ॥ हें मिळोनिया सर्व ही । प्रणवाचा
तृतीय चरण पाहीं । जयासी मकार हे प्रज्ञा सर्व ही । बोलती योगेश्वर
॥ ४ ॥ महामाया महाकारण शरीर । अभिमानी प्रत्यगात्मा निरंतर ।
अवस्था तुरिया सुदर । तये ठाई ॥ ५ ॥ भोगाभिधान आनदावभास ।
शुद्ध सत्वगुण विलास । स्थान मूर्ध्नि या सकळास । अर्द्धमात्रा बोलिजे
॥ ६ ॥ नव्हे मातृका अक्षर । केवळ ध्वनिमात्र उच्चार । तथापि अर्द्ध-
मात्रा योगेश्वर । ह्मणती याते ॥ ७ ॥ अर्द्धमात्रा ह्मणिजे नादांक ।
ह्मणऊनिया सर्वत्र व्यापक । आतां असो हें सकळ ही एक । प्रणवाचा
विस्तार ॥ ८ ॥ येथें प्रवृत्ति निवृत्ति-दोनि पक्ष । प्रवृत्ति प्रपंचरचना जे
प्रत्यक्ष । निवृत्ति ह्मणिजे अप्रत्यक्ष । काहीं नाही ॥ ९ ॥ प्रवृत्तीचा ठाई

१ शोभा, तेज. २ स्वप्नदेहाचा अभिमान धरणारा जीव तो. ३ एकटा,
निराळा. स्वप्नस्थान किंवा मनोराज्य यांतील अस्पष्ट भोग ते. ४ सुषुप्ति अवस्थेंतील
नेणिव दशेचा अभिमान धरणारा जीव. ५ तुर्या अवस्थेचें सुख. ६ ॐ या
अक्षरांतील अर्धबिंबास अर्द्धमात्रा किंवा नादांक ह्मणतात.

दोनी अवस्था वर्तती । जागृति आणि स्वप्नगति । निवृत्तीचा ठाई दोनी वसती । प्रळय आणि तुरिया ॥ ११० ॥ जागृति आणि स्वप्नप्रकार । हे उत्पत्तिस्थितीचे अवतार । प्रवृत्तीचा यथे चि कीं प्रसार । ह्यणऊनि दोनी तयेसी ॥ ११ ॥ सुषुप्ति प्रळयाचा अश । प्रळय ह्यणिजे दृश्यनाश । तुरियेसी नुरे विश्वविकाश । ह्यणोनि निवृत्तीसी या दोन्ही ॥ १२ ॥ प्रवृत्तीवीण न घडे निवृत्ति । ह्यणोनि सकळां अवस्थासी मूळ जागृति । जिवासी जिण्याची यथे चि प्रतीति । तरि मग पुढें सर्व ही ॥ १३ ॥ स्वप्न देखिलें आणि निद्रा आली । हे जागृतीसी च प्रतीति आली । तुरया जागृतीनें च प्रकाशली । परि ते सर्वव्यापक ॥ १४ ॥ एके अवस्थेमाजीं न ये दुजी । त्या सर्वा ही येती तुर्येमाजीं । आपुलिया स्वरूपाची रुजी^२ । न मोडतां ही ॥ १५ ॥ तुरिया ह्यणिजे मिथ्याभास हें दृश्य । यावेगळा आत्मा मी अदृश्य । ये प्रतीतीनें प्रपचीं अवस्य । परतु भासार्ते जाणे ॥ १६ ॥ तैसी अवस्थांसी परी मिध्यत्वे । परी तुरिया जाणे पृथक्त्वे । ह्यणोनि इसी सर्वसाक्षित्वे । बोलती ब्रह्मविद ॥ १७ ॥ आतां असो हें त्वपद प्रसारें । उत्पत्ति जाली सागितली निर्धारें । इतर बोलिलें बीजाकारें । तें चि सविस्तरें आइक ॥ ११८ ॥ स्वस्ति श्रीसुगमोपाये । रामीरामदासकृते । मनोजये । अध्यात्मविद्यायां । त्रिपदावाक्यविवरणे । शबळ त्वपदार्थे जीवेश्वर तनुचतुष्टयवर्णन । नाम षष्ठम प्रकरणम् ॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरण होतां पूर्ण । देहचतुष्टयकथा संपूर्ण । शबळ त्वपदार्थ विस्तीर्ण । तो चि बोलिजेतसे ॥ १ ॥ वर्णिली समूळ उत्पत्ति जिवाची । ते केवळ मनुष्यदेहाची । अन्य अडज जारज उद्विजाची । गणना ते विविद्ध ॥ २ ॥ वृक्ष पर्वत पाषाण । वह्नि गुल्म लता तृण ।

१ सुषुप्ति अवस्था प्रळयांश आहे असें वर १०३ ओवीत व पुढें ११२ त ह्मटलें आहे. २ गुजारव, गुणगुण. ३ विविध, अनेक प्रकारची.

चराचर पापयोनि निर्माण । वास्तव आणि पापास्तव ॥ ३ ॥ तस्मान्म-
नुष्यदेह मूळ । त्याहीमध्ये चालुर्वर्ण्य विमळ । तन्मध्ये ब्राह्मण सुसीळ ।
तयावरूनि बोलावे ॥ ४ ॥ आतां असो हें उपजता चि बाळ । सोहं
विसरला तात्काळ । कोहशब्दें कोलाहळ । रुदन मांडिलें ॥ ५ ॥
धरणीकारणीं कार्यकाया । असतां आवरी ममत्वे माया । स्तनपान
देऊनि तया । जीवें आपुल्या जीववी ॥ ६ ॥ अत्यंत च भावार्थी सप्रेमळ ।
जठराग्नि पीडितसे प्रबळ । बहुता दिसांची क्षुधा तुबळ । तत्काळ चि
स्तन चोखी ॥ ७ ॥ साहों न शके काहीं वेदना । वैखरी उच्चारेना
वदना । हणोनियां करी रुदना । अत्यंत दुःखें ॥ ८ ॥ हर्ष जालियां
हांसे खेळे । हस्त पाद नाचवी मोकळे । बधन होतें गर्भखोळे । मुक्ति
सुखें गमतसे ॥ ९ ॥ दिवसेंदिवस थोर जाला । चालों
बोलों शिकला । कोहंत्वासी मुकला । देहो चि मी हणतसे ॥ १० ॥
येव लागली इद्रियांची पारखी । कळों बैसलीं आपुलीं पारखीं । आवर्षीं
मिळालीं येकासारिखीं । तयां च ऐसा होतसे ॥ ११ ॥ आपुलें निजा-
त्मत्व विसरला । जीवत्वखडकीं निसरला । तेथूनि ही घसरोनि पस-
रला । देहत्वाचा कर्दमीं ॥ १२ ॥ अपभ्रश जाला भारी । हणोनि
व्हावया पूर्वापरी । विप्रीं मिळोनि मत्रोच्चारीं । सिखेसी ग्रथी दिधली
॥ १३ ॥ भारदोरी ब्रह्मसूत्राची बाधिली गळा । उपदेशिला मत्र
सांधिलें शिळा । योजिला वेदाभ्यास उपरोळा । स्वरूपशुद्धीकारणें
॥ १४ ॥ वर्ण धर्म च्यान्ही आश्रम । यांचा प्रबोधिला काळक्रम ।
तितुका ही व्यर्थ चि गेला श्रम । नेम येणें साडिला ॥ १५ ॥ व्रतबधाचे

१ वास्तविक रीतीनें; ठरल्याप्रमाणें. २ गोंगाट. ३ मूल उपजता च जमि-
नीवर पडलें असता, किंवा पृथ्वी या कारणापासून शरीररूपी कार्य निर्माण झालें
हणजे तेव्हापासून मायेची ममता सुरू होते. ४ ओळख ५ हें माझे, हें तुझें, अशा
द्वैतभावास सुरवात झाली व त्याप्रमाणें च त्याला त्याच्या भोवती जमणाच्या
मडळीकडून शिक्षण मिळू लागलें. ६ मी जीव ही नाही व देह ही नाही तर केवळ
ब्रह्मस्वरूप आहे ही जाणीव, जी जन्मण्यापूर्वी होती, ती विसरला. ७ भ्रष्टलेल्या
मनुष्यास मूलस्वरूपावर आणण्याकरिता. ८ भारलेली दोरी. ९ त्याशिवाय.

पाचवे दिवसीं । व्रतोत्सर्ग केला विवाहासी । तेव्हां संपूर्ण ही ब्रह्मचर्यासी ।
 बुडविलें चि कीं ॥ १६ ॥ जीविकेसाठीं राहिला वेदशास्त्राभ्यास ।
 कदापि केला तरि तो ही लाविला तीस । तेथें कैचे पुढें वानप्रस्थ
 संन्यास । अवघा गृहीं च गुंतला ॥ १७ ॥ गृहींच्यासी तन्ही कैची
 डरी । अवघीं जिवलगें दवडिलीं डुरी । मानूनियां जिवाची सोयरी ।
 जाला स्त्रियेअधीन ॥ १८ ॥ तारुण्यभरें चढला माज । न मनी
 लोकिकाची ही लाज । मायेचा तटका तोडिला वाज । विऊनियां ते
 जाली ॥ १९ ॥ जिणें नवमास वाहिला उदरीं । प्रसूतिवेदना साहिली
 थोरी । स्वयें पचोनिया अघोरीं । जीवें आपुल्या जीवविलें ॥ २० ॥
 जिचें स्तनपानें सर्वांग शोषिलें । यालागीं जिचें शरीर क्षीण जालें ।
 जिच्या आगावरी येणें केलें । मळ मूत्र आणि वात ॥२१॥ याचे पाउलीं
 खडा रुततां वाटे । जिचा जीव च अवघा येकवाटे । यासी बरें चि जेव्हां
 न वटे । तेव्हां सर्वांगें बोसावे ॥२२॥ कामधेनु ही जिची न पवे सरी ।
 ते^१ अपराध करितां सव्हार करी । हे परमापराधें अधिक स्नेह धरी । न
 प्रार्थिता कृपाल ॥ २३ ॥ ऐसी माता ये ससारदुस्तरिं । अनाथां जिवाची
 सोयरी । तयेसी दुन्हाऊनि दुराचारी । जवळी मानी स्त्रियेसी ॥ २४ ॥
 पितयासारिखा स्नेहाळ । आजन्म केला प्रतिपाळ । काढूनि आपुले
 मुखींचें कवळ । पुत्रामुखीं घातलें ॥ २५ ॥ जेणें जन्म दिधला निज ।
 ह्यणऊनि ह्यणिजे आत्मज । आपुलें सर्वस्व अर्पूनि भोज । ज्याचे लळे
 पाळिले ॥२६॥ तया पितयासी जाला पारिखा । होऊनि स्त्रियेचा सखा ।
 बधू बाळपर्णीचा पाठराखा । तयासी जाला पैशून्य ॥ २७ ॥ मायबा-
 पाची करूनि कावडी । पुत्रें श्रावणें वाहिली आवडी । या असुरें धरू-
 नि स्त्रियेची गोडी । त्यासी बाहेरीं घातलें ॥ २८ ॥ असो ऐसा करितां

१ सोडमुज २ उपजीविकेसाठीं. ३ दासबोध दशक ३ समास २ पहावा.
 ४ गलित होत असे. ५ कामधेनु. ६ पुत्रास पित्याचा अन्न असें ह्यटलें आहे.
 ७ मोठेंपण, सतोष. ८ उणें पाहणारा, द्वेषा. ९ ज्याला दशरथानें श्वापद समजून
 बाष्पानें मारलें तो.

घराचार । कैचा आचार आणि विचार । द्रव्यार्चनीं अनाचार । करितां पुढें
न पाहे ॥२९॥ बहु वाढली दुष्ट संतती त्रिविध । पितयासारिखा पुत्र या
श्रुति प्रसिद्ध । कुटुंबकेदबें नानाविध । पाप घडों लागलें ॥ ३० ॥
यदर्थी बृहन्नारदीयपुराणीं । वर्णिली पातकांची खाणी । जेणें ज्या ज्या
पावती प्राणी । यातना आणि योनी ॥ ३१ ॥ महापातकें अवघीं
च्यारीं । ब्रह्महत्या मद्यपान सुवर्णचोरी । गुरुतल्पग आणि यांचा सग
धरी । ऐसीं पचमहापातकें ॥ ३२ ॥ अन्य उपपातकस्थिति । यासमान
निवडिली सतीं । ज्या ज्याची जे जे फळश्रुति । ते ते आतां अवघारीं
॥ ३३ ॥ परि हृदय तुजें अति विमळ । भूतकृपाभरें कोमळ । धैर्य अव-
लबूनि बळ । आइक वापा ॥ ३४ ॥ यमावतीसी किती नरक । ते चि
सैक्षेपें आइक । पुढें क्रमें च सागों पातक । आणि पीडा तयाची
॥ ३५ ॥ ज्याळ आणि जळत वाळुकाकुभ । रौरव महारौरव अक्षोभ ।
कुंभीपाक श्वासनिरोध अतिक्षोभ । काळसूत्रें प्रमर्दन ॥ ३६ ॥ तिखटा
लोहपात्राचें वन घोर । लाळवसाकूप सीताचा पडिभार । वैतरणी नदी
वाहे दुस्तर । नाना दुर्गंध कर्मळें ॥ ३७ ॥ मूत्र शोणित पूय रेंताचीं
कूपकुडें । अति क्षार अति सीतोदकाचीं उदडें । तप्त तैल तप्तोदकांचीं
प्रचडें । उसळत असती ॥ ३८ ॥ तप्तकर्दम दुर्गंधकर्दम पुरीष पित्त ।
श्लेष्म यांचे ऱ्हेदें भरले बहुत । सडलें श्वमांस कृमीसहित । कटुक्षार-
द्रव्याचे डोंगर ॥ ३९ ॥ शूळ तप्तशूळ नाना शस्त्रें । तप्तस्तम्भ तप्त-
सांडस नाना यत्रें । शूचिका शूळ कटक गात्रें । विदारावया कर्वत
॥ ४० ॥ लोहपिंडी लोहप्रतिमा । धगधगीत ताऊनि ज्वळनोपमा ।
इंगळाचे ढीग परमाधमा । लोळवावया वरी ॥ ४१ ॥ मत्तगज मत्त-
माहिष । महाव्याघ्र महाश्वान कृष्णआशिष । कृष्णवृश्चिक रक्तपिप्पलिका
सदोष । तयासी डसवावयासी ॥ ४२ ॥ अग्निवृष्टि शस्त्रवृष्टि शिळा-

१ कदंबसमुदाय. २ भक्तिरहस्य प्रकरण ७५ ओंवी २३ पहा. ३ यमपुरीचें
व नरकाचें वर्णन भक्तिरहस्य प्रकरण ७५ ओंवी १० ते २१ यांत जास्त विस्तृत
रीतीने दिलेले आहे दोन्ही ठिकाणी शब्द बहुतेक सारखे च असल्यामुळे शब्दार्थ
येथें दिले नाहीत. ४ मोठमोठे तलाव. ५ काळा सर्प.

वृष्टि । वृक्षपात मरुत्पात सृष्टी । असो नाना जाचें करिती कष्टी । पात-
 कियातें ॥ ४३ ॥ यैसी यातना वर्णिली सक्षेपें । आतां परिस ससार-
 पापें । ज्यांचीं निवडिलीं स्वरूपें । महापातकतुल्य ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणदूष-
 ण पक्तिभेद वृथापाक । वेदविक्रय दानसंकल्पीं विकल्पक । धार्मिकद्वेष
 गोब्राह्मणांचें वर्जणें अन्नोदक । हें ब्रह्महत्येसमान ॥ ४५ ॥ तत्वता क-
 ल्ला नस्तां शास्त्रार्थ । ज्योतिष धर्मनिर्णय प्रायश्चित्त वैद्यकार्थ । देहा-
 भिमानें प्रतिष्ठितां व्यर्थ । ब्रह्महत्येसमान ॥ ४६ ॥ सामर्थ्ये धनमर्द
 विद्यागर्वे । ब्राह्मणाशी कदा न बोले बरवें । आत्मस्तुति परनिंदा ये सर्वे ।
 ब्रह्महत्येसमान ॥ ४७ ॥ परपीडासतुष्ट तत्पर । बाह्यरंगें दभाचार । हें
 ब्रह्महत्येतुल्य अतःपर । मद्यपानासम सागो ॥ ४८ ॥ गणक गणिका
 गण पतित । निरग्निक देवळक शिवनिर्माल्यरत । याचें अन्नसेवन सुराप-
 स्त्रीसुरत । सुरापानासमान ॥ ४९ ॥ पळांडु लसुण शर्वस्वसेवन । श्रूद्रादि
 पंक्तिभोजन । रजस्वलागमन बोलिलीं मद्यपानासमान । आतां आइक
 स्तेयतुल्यता ॥ ५० ॥ श्राद्धत्याग धर्मकृत्यलोप करणें । यतिनिंदा
 धान्यहराक्षहरणें । हें सुवर्णस्तेयता आता परिसर्णें । गुरुतल्पगासमान
 ॥ ५१ ॥ कन्या भगिनी भाउजई सून । उच्चवर्ण अथवा नीच समान ।
 इत्यादि परस्त्रीगमन । आणि रखळ ॥ ५२ ॥ अकाळकर्माचरण आणि
 शास्त्रनिंदा । श्रद्धाहीन गौणबुद्ध्या पाहे वेदा । हे गुरुतल्पगसम गा
 धर्मविदा । बोलिले दोष ॥ ५३ ॥ याचा सांगाती पांचवा पाहीं । यांसी
 प्रायश्चित्तें कल्पिलीं रुषेश्वरीं ते ही । आता ज्या दोषा प्रायश्चित्त चि
 नाही । ते हि परिसावे ॥ ५४ ॥ स्त्रीं शूद्रें केली हरिहरप्रतिष्ठा ।
 तेथें वंदन करिती निष्ठा । ते प्रतिष्ठिते प्रणमिते विष्ठा । भोगिती सर्व
 यातना ॥ ५५ ॥ अथवा विप्रें प्रतिष्ठिले हरिहर । तथा स्त्री शूद्र अनु-

१ भक्तिरहस्य प्र. ७५ ओवी २६ ते ४० पहा. २ या व पुढील ओवीवद्दल
 भक्तिरहस्य प्र. ७५ ओवी ३२ पहा. ३ धान्य व अक्ष=मीठ याची चोरी करणारा.
 ४ मुळात अशीं अक्षरें आहेत; ' रजस्वला ' असा अन्य पाठ आहे. ५ भक्तिर-
 हस्य प्र. ७६ पहा.

पनीत जनेश्वर । तिहीं दुखनि च करावे नमस्कार । स्पर्श करितां चरक-
पात ॥ ५६ ॥ ब्रह्महत्येसी आहे निष्कृति । ब्रह्मद्वेषासी नाही कल्पार्ती ।
विश्वासघातकी कृतघ्न आणि रति । शूद्रस्त्रियादिकांसी ॥ ५७ ॥ गुरु-
निंदा हरिहरनिंदा हरिकथेची निंदा । गुरुद्रव्य देवद्रव्य ब्रह्मस्वापहार-
कारकासी सर्वदा । आकल्प निरयीं पाचिती कदा । सुटिका चि नाही
॥ ५८ ॥ मुख्य वेदनिंदक बौध्ध । पूर्वात्पर पाखडी प्रसिद्ध । हणोनि
बौद्धालया जाय तो शुद्ध । नव्हे प्रायश्चित्त नाही ॥ ५९ ॥ जयासी
प्रायश्चित्त नाही । ऐसे दोष बोलिले जे काहीं । त्यासी कल्पकोटि
शतायुते पाहीं । महानिरयीं पाचिती ॥ ६० ॥ मग श्रीणि कल्पें
कर्मावशेषें । स्थावर शरिरें भोगिती अशेषें । मग विष्टाकृमि होती दोषें ।
वर्षे शष्टीसहस्र ॥ ६१ ॥ मग सर्प होय आकल्पवरी । मग सहस्रयुगें
पशु परोपरी । उपरी उरलेंन पापें मनुष्यशरीरीं । म्लेंछगोळकें कुड-
गोळक ॥ ६२ ॥ त्यानंतर विप्र होय अकिंचन । पापप्रतिग्रहें मळिन
मन । तेणें सर्वे चि अंतीं पावे पतन । नाना निरयांचा ठाई ॥ ६३ ॥
अप्रायश्चित्त पापाची यातना । निरोपिली तुज विशुद्ध मना । आतां
पंचमहापातकी जना । जो जो दड तो अवधारीं ॥ ६४ ॥ जे तुज
सांगितले सर्व जाच । ते प्रत्यकी भोगिती येक येक युग सांच । उपरी
भूमींचा ठाई पशु होती नीच । सप्तजन्में गर्दभ ॥ ६५ ॥ दश जन्में
श्वान शूकर । विष्टाकृमि शत संवत्सर । मूषक होय त्यानंतर । द्वादश
जन्में ॥ ६६ ॥ सहस्र जन्में मृगादि पशुयोनि । शत संवत्सर स्थावर
मग गो अभिधानी । मग मनुष्य पावे पापयोनि । होय चांडाळ सप्त
जन्में ॥ ६७ ॥ सोळा जन्म शूद्रादि नाना याति । मग वैश्य क्षेत्री
बाध्यमान होती । सेखीं दरिद्री विप्र पापकृति । सर्वे चि अंतीं

१ पापक्षालनार्थ प्रायश्चित्त वगैरे २ पंचविती. ३ कृतकर्मान्बल जें सुख-
दुःख भोगावे लागें, ज्या नरकवासादि यमयातना सोसाव्या लागतात, त्या सर्व
या स्थूल शरिराच्या विकृति आहेत, अतरात्मा निर्विकार असल्यामुळे त्यापासून
अलिप्त आहे. ४ भक्तिरहस्यात हे शब्द आले आहेत.

वृष्टि । वृक्षपात मरुत्पात सृष्टीं । असो नाना जाचें करिती कष्टी । पात-
 क्रियातें ॥ ४३ ॥ यैसी यातना वर्णिली सक्षेपें । आतां परिस ससार-
 पापें । ज्यांचीं निवडिलीं स्वरूपें । महापातकतुल्य ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणदूष-
 ण पक्तिभेद वृथापाक । वेदविक्रय दानसंकल्पीं विकल्पक । धार्मिकद्वेष
 गोब्राह्मणांचें वर्जणें अन्नोदक । हें ब्रह्महत्येसमान ॥ ४५ ॥ तत्वता क-
 ल्ला नस्तां शास्त्रार्थ । ज्योतिष धर्मनिर्णय प्रायश्चित्त वैद्यकार्थ । देहा-
 भिमानें प्रतिष्ठितां व्यर्थ । ब्रह्महत्येसमान ॥ ४६ ॥ सामर्थ्ये धनमर्दे
 विद्यागर्वे । ब्राह्मणासी कदां न बोले बरवें । आत्मस्तुति परनिंदा ये सर्वे ।
 ब्रह्महत्येसमान ॥ ४७ ॥ परपीडासंतुष्ट तत्पर । बाह्यगें दभाचार । हें
 ब्रह्महत्येतुल्य अतःपर । मद्यपानासम सांगों ॥ ४८ ॥ गणक गणिका
 गण पतित । निरग्रिक देवळक शिवनिर्माल्यरत । याचें अन्नसेवन सुराप-
 स्त्रीसुरत । सुरापानासमान ॥ ४९ ॥ पळांडु लसुण शर्वस्वसेवन । शूद्रादि
 पक्तिभोजन । रजस्वलागमन बोलिलीं मद्यपानासमान । आतां आइक
 स्तेयतुल्यता ॥ ५० ॥ श्राद्धत्याग धर्मकृत्यलोप करणें । यतिनिंदा
 धान्यहराक्षहरणें । हें सुवर्णस्तेयता आतां परिसणें । गुरुतल्पगासमान
 ॥ ५१ ॥ कन्या भगिनी भाउजई सून । उच्चवर्ण अथवा नीच समान ।
 इत्यादि परस्त्रीगमन । आणि रखेंळ ॥ ५२ ॥ अकाळकर्माचरण आणि
 शास्त्रनिंदा । श्रद्धाहीन गौणबुद्ध्यां पाहे वेदा । हे गुरुतल्पगसम गा
 धर्मविदा । बोलिले दोष ॥ ५३ ॥ यांचा सांगाती पांचवा पाहीं । यांसी
 प्रायश्चित्तें कल्पिलीं रुषेश्वरीं ते ही । आतां ज्या दोषा प्रायश्चित्त चि
 नाहीं । ते हि परिसावे ॥ ५४ ॥ स्त्रीं शूद्रें केली हरिहरप्रतिष्ठा ।
 तेथें वदन करिती निष्ठां । ते प्रतिष्ठिते प्रणामिते विष्ठा । भोगिती सर्व
 यातना ॥ ५५ ॥ अथवा विप्रें प्रतिष्ठिले हरिहर । तया स्त्री शूद्र अनु-

१ भक्तिरहस्य प्र. ७५ ओवी २६ ते ४० पहा. २ या व पुढील ओवीवद्दल
 भक्तिरहस्य प्र. ७५ ओवी ३२ पहा. ३ धान्य व अक्ष=मीठ यांची चोरी करणारा.
 ४ मुळात अशी अक्षरें आहेत; ' रजस्वला ' असा अन्य पाठ आहे. ५ भक्तिर-
 हस्य प्र. ७६ पहा.

पनीत जनेश्वर । तिहीं दुखनि च करावे नमस्कार । स्पर्श करितां नरक-
पात ॥ ५६ ॥ ब्रह्महत्येसी आहे निर्णकृति । ब्रह्मद्वेषासी नाही कल्पातीं ।
विश्वासघातकी कृतघ्न आणि रति । शूद्रस्त्रियादिकासी ॥ ५७ ॥ गुरु-
निंदा हरिहरनिंदा हरिकथेची निंदा । गुरुद्रव्य देवद्रव्य ब्रह्मस्वापहार-
कारकासी सर्वदा । आकल्प निरयीं पाचिती कदा । सुटिका चि नाही
॥ ५८ ॥ मुख्य वेदनिंदक बौद्ध । पूर्वात्पर पाखडी प्रसिद्ध । लणोनि
बौद्धालया जाय तो शुद्ध । नव्हे प्रायश्चित्त नाही ॥ ५९ ॥ जयांसी
प्रायश्चित्त नाही । ऐसे दोष बोलिले जे काहीं । त्यांसी कल्पकोटि
शतायुते पाहीं । महानिरयीं पाचिती ॥ ६० ॥ मग त्रीणि कल्पे
कर्मावशेषे । स्थावर शरिरे भोगिती अशेषे । मग विष्टाकृमि होती दोषे ।
वर्षे शष्टीसहस्र ॥ ६१ ॥ मग सर्प होय आकल्पवरी । मग सहस्रयुगे
पशु परोपरी । उपरी उरलेन पापे मनुष्यशरीरी । म्लेंछगोळकें कुड-
गोळक ॥ ६२ ॥ त्यानतर विप्र होय अकिंचन । पापप्रतिग्रहे मळिन
मन । तेणे सर्वे चि अतीं पावे पतन । नाना निरयांचा ठाई ॥ ६३ ॥
अप्रायश्चित्त पापाची यातना । निरोपिली तुज विशुद्ध मना । आतां
पंचमहापातकी जना । जो जो दड तो अवधारीं ॥ ६४ ॥ जे तुज
सागितले सर्व जाच । ते प्रत्यकी भोगिती येक येक युग साच । उपरी
भूमींचा ठाई पशु होती नीच । सप्तजन्में गर्दभ ॥ ६५ ॥ दश जन्में
श्वान शूकर । विष्टाकृमि शत सवत्सर । मूषक होय त्यानतर । द्वादश
जन्में ॥ ६६ ॥ सहस्र जन्में मृगादि पशुयोनि । शत सवत्सर स्थावर
मग गो अभिधानी । मग मनुष्य पावे पापयोनि । होय चाडाळ सप्त
जन्में ॥ ६७ ॥ सोळा जन्म शूद्रादि नाना याति । मग वैश्य क्षेत्री
बाध्यमान होती । सेखीं दरिद्री विप्र पापकृति । सर्वे चि अतीं

१ पापक्षालनार्थ प्रायश्चित्त इगैरे २ पंचविती. ३ कृतकर्माबद्दल जें सुख-
दुःख भोगावे लागते, ज्या नरकवासादि यमयातना सोसाव्या लागतात, त्या सर्व
या स्थूल शरिराच्या विकृति ३ हेत; अतरात्मा निर्विकार असल्यामुळे त्यापासून
अलिप्त आहे. ४ भक्तिरहस्यांत हे शब्द आले आहेत.

यातना ॥ ६८ ॥ असूर्याविष्ट ज्याचें मन । तो कल्पत्रय रौरवीं पावे
 पतन । मग मनुष्यजन्म होय हीन । चाडाळ सप्त जन्में ॥ ६९ ॥
 गौ अग्नि अथवा ब्राह्मण । यासी देता वारी जो कृपण । तो शत जन्म
 होय भुक्कण । सेखीं होय चाडाळ ॥ ७० ॥ त्रीणि जन्में व्याघ्र मग
 विष्टाकृमि । मग नरक येकवीस युगें नेमीं । निंदक निष्ठुर धार्मिक उप-
 द्रविती भूमीं । त्यांची यातना अवधारीं ॥ ७१ ॥ तापळे लोहपिंड
 घालिती मुखीं । सुया आदळिती नखींनखीं । अधोमुख स्तभीं बांधोनि
 शेखीं । मारिती यमकिंकर ॥ ७२ ॥ पुढें कठीं बांधोनि पाषाण ।
 शोणितकुभीं बुडविती जाण । सर्व नरक शतसवत्सरप्रमाण । मग जन्मे
 आमिषआहारी ॥ ७३ ॥ जे करिती परद्रव्यापहार । त्यासी उखळीं
 घालुनि मुसळें करिती चूर । पाषाण ताऊनि त्रीणि सवत्सर । धरविती
 हार्ती ॥ ७४ ॥ सप्त संवत्सर काळसूत्रें भेदिती । स्वकर्म स्मरत आक्र-
 दती । मग क्रमें चि पचिजेती । सर्व ही नरकीं ॥ ७५ ॥ परस्वसूच-
 काचा आइक दड । सहस्र जन्में चारिती लोहपिंड । जिब्या उपडुनि
 निरुद्धासीं वितड । कोडिती कल्पवरी ॥ ७६ ॥ जे परस्त्रीचा ठाई रत ।
 त्यासी ताम्रस्त्री ताऊनि धगधगीत । हणती आळिगीं इशी बहुत ।
 सुदरी दिसताहे ॥ ७७ ॥ असत्य मानूनि सताचें उत्तर । हणत
 होतासी कैचे यमाचे किंकर । आतां भोगीं परस्त्रीसगसुख सेजार ।
 हणऊनि लोळविती तीवरी ॥ ७८ ॥ आक्रदे निर्घातें वोढिती लिंग ।
 परस्त्री माता कीं आतां काये जाला फुंग । करकरा दात खाऊनियां
 मग । लेहवाला बांधिती ॥ ७९ ॥ त्यानतर अनुक्रमें । सर्व ही नरक
 भोगिती श्रमें । आता परपुरुषीं जे स्त्री रमे । आइक यातना तयेची
 ॥ ८० ॥ लोहशयनीं लोहपुरुष लाऊनि भाते । धगधगीत ताऊनि वरी

१ सत्सरप्रस्त २ निवारण करतो ३ श्वान ४ मांसाशन करणारा ५
 एक प्रकारचा नरकवास. ६ दुसन्याचें द्रव्य दाखवून देणारा ७ वाऱ्याचा शिरकाव
 होणार नाही अशा आधार कोठडीत. ८ ताब्याची स्त्री करून. ९ ठोसा देऊन.

लोळविती तीतें । घेऊनि उल्वणं ह्मणजे जळतमितें । मारिती पापि-
 णीसी ॥ ८१ ॥ सहस्र वर्षे लोहस्तभीं बांधिती रांड । मग क्षारोदक-
 पानें करिती दड । मग सर्व ही नरकजाच वितंड । भोगी अनुक्रमें
 ॥८२॥ जे वधिती गोब्राह्मण दुश्चित्त क्षेत्री । ते पंचकल्प पचती नरकीं
 सर्वत्रीं । महानुभावनिंदा आइकती श्रोत्रीं । त्यांचा भोग परिसीं ॥८३॥
 लोहगोळे ताविती । कर्णीं तयाचे बांधिती । त्यानंतर पचिजेती । कुभी-
 पाकाचे ठाई ॥ ८४ ॥ कैचीं वाक्ये कैचा ईश्वर । कैचा मोक्ष कां
 भजो हरिहर । ऐसे नास्तिक्यवत जे असुर । आइक यातना तयांची
 ॥ ८५ ॥ कोटि वर्षे चारिती लवण । करविती आकल्पवरी पुरीष-
 भक्षण । तापलें आप मुखीं दाटिती दारुण । मग रौरवीं युग येक
 ॥ ८६ ॥ ब्राह्मणासी क्रोधदृष्टीं जे लक्षिती । त्याचे नेत्रीं सुया सहस्र
 ताऊनि दाटिती । मग कर्वतें विदारिती । दंडिती क्षारोदकें ॥ ८७ ॥
 वेदमर्यादा गुरुमर्यादा उल्लवण । विश्वासघात करिती दुर्जन । अश्रोत्री
 परान्नलोलुप ज्याचें मन । आइक यातना तयाची ॥ ८८ ॥ तयासी
 चारिती श्वानाचें मांस । श्वानाहातीं तोडविती तयास । प्रत्येकें
 अब्दप्रमाणें वास । करविती सर्व ही नरकीं ॥ ८९ ॥ पापप्रतिग्रह
 नक्षत्रपाठक । देवळकान्नभोजी बहुयाचक । भोगूनि विष्टाभोगादि
 सर्व ही नरक । सप्तजन्म चाडाळ अति दुःखी ॥ ९० ॥
 असत्यरत निष्ठुर बोलती । त्यांची जिह्वा उपडूनि तेलात तळिती । ते
 काळसूत्रें भेदूनि क्षारोदकें दडिजेती । मळमूत्रकुडीं ॥ ९१ ॥ मग
 म्लेंच्छजन्म पावती पृथ्वीवरी । अन्योद्वेगरतें टाकिती वैतरणीभीतरीं । जो
 पंचमहार्थज्ञपरित्याग करी । त्यासी लाळ चारिती ॥ ९२ ॥ त्यासी पच-
 युगें दुःखभोग मग नीचसेवक । विप्रग्रामक्षेत्रापहारक । त्यासी सर्व
 कुळासहित सर्व काळ सर्व ही नरक । आणि मृत्तिका भक्षिती ॥९३॥
 मग जर्गी जन्मती कृमी-भोजी । साठिसहस्र वर्षे शूकरविष्टेमाजीं ।

१ अतिशय, पुष्कळ, २ जळतकाष्ठ, कोलित्त. ३ नर्क. ४ दुसऱ्याला दुःख देण्यात, किंवा दुसरा रागावला असतां, आनंद मानणारे. ५ नित्यकर्म.

अतिथीविमुखासी च्यारी युगें गांजी । यम महा काळसूत्रें ॥ ९४ ॥
 अयोनि वियोनि पशुयोनीसी रेत- । द्राव करिती जे उन्मत्त । ते रेत-
 भोजी दिव्याब्दासहस्रपर्यंत । वसाकूपीं पचिजेती ॥ ९५ ॥ जो उप-
 वासदिनीं दंतधावन करी । त्यासी व्याघ्र भक्षिती युगें च्यारी । मृषा
 महि मोजी तो ऊष्ण कर्दमाभीतरीं । बुडे कोटिकुळेंसीं ॥ ९६ ॥ याउपरीं
 विष्टान्हदीं सहस्रयुगें । चतुर्दश इद्रावधीं पीडे सर्व ही भोगें । मग मनुष्य-
 जन्म पावे हीनांगें । काणें कुष्ट शतजन्में ॥ ९७ ॥ जो स्वधर्म
 सांड्ढनि करी पाखांड । आणि तयाचा सग धरी जो अखड ।
 ते कल्पकोटि सहस्रें सर्व लडें । सर्व यातना भोगिती ॥ ९८ ॥
 जो स्त्रीशूद्रादिकापासीं वेद पढे । कल्पकोटी सर्व यातना भोगी पुढें ।
 अनाथधनापहार अनाथद्वेष कीजे मूढें । तथा धूम्रपान ब्रह्मसंवत्सर
 ॥ ९९ ॥ उच्छिष्ट दत्तास्थि केश मूत्र मळ । जळीं देवालयीं टाकी
 त्यासी यातना प्रबळ । शस्त्रघात तैलकाथ कुभीपाक स्थूळ । यातना
 अनुक्रमें ॥ १०० ॥ कूटसाक्षी असत्यवादी या खळा । 'मुखीं डस-
 विती सर्पाडिया जळा । क्षाराबुदड त्याचें मास त्यास चारिती गोळा ।
 तोड्ढनियां साडसें ॥ १ ॥ मग बुडविती क्षारकर्दमीं । गजदतीं मर्दिती
 भूमीं । मग जन्म पावती पापकर्मीं । हीनांग होऊनियां ॥ २ ॥ स्वकाळीं
 रतु नेदी स्त्री असता जवळी । तो ब्रह्महत्येच्या यातना पावे सकळी ।
 सामर्थ्य असोनि अनाचार न बर्जी तरी तत्काळीं । पापद्धभोग भोगी
 तो ॥ ३ ॥ द्वेषे परपातकाची गणना करी । तो तुल्यभाग भोगी
 असिलें जरी । द्विगुण निर्दोषीं दोष आरोपी तरी । नाना यातना
 चिरकाळ ॥ ४ ॥ कन्यागामी फाडिती श्वान । मूढावस्था धूम्रपान ।

१ विनाकारण, मिथ्यत्वे २ एक ब्रह्मादिवम ह्य० चौदा इद्र होतात इतकीं
 वर्षे ३ एकाक्ष. ४ वाडगे ५ खोटी साक्ष देणारा ६ मुळात अशीं अक्षरें आहेत.
 ' सर्पा एवढिया जळा ' असा अन्य पाठ आहे ७ एखादा मनुष्य खरोखर पापी
 असला तरी त्याच्या पापाची जर गणना केली तर पापी माणसाइतके च गणना
 करणाराला पाप लागते, तर मग, जो खरोखर पातकी नसून त्यावर व्यर्थ आरोप
 केला तर त्याला दुप्पट पाप लागतें.

व्रत नुजवितां टाकी तरी असिपत्रधन । पावोनि जन्मे हीनांग ॥ ५ ॥
जो विघ्न करी सुव्रतजनासी दुर्जन । तयासी करविती श्लेष्मभोजन ।
न्याय धर्मशिक्षेसी करी पक्षाभिमान । तया निष्कृति नाही जाचिता ॥ ६ ॥
अभक्षभक्षका पित्तपान करविती । ब्राह्मणौवमान वधोद्भव यातना
होती । मग दशजन्में चाडाळ होऊनि उपजती । गोमांसांसी जे ॥ ७ ॥
पारिव्रियाचें द्रव्य हरिती । त्याचा धर्म आपण करिती । ते दाते
नरकाप्रति जाती । पुण्य त्याचें धन ज्याचें ॥ ८ ॥ प्रत्योपकारदानें
चारिती लाळ वक्रों । यतिनिंदका बोडिती सिळायत्रों । देवालय आराम
तटाक भगिती त्याचे श्रोत्रों । जाच आइक वापा ॥ ९ ॥ सर्व नरक
बहु पूर्वजासी बहुकाळ । मग विट्टुमी विड्वराहभोजी कुश्चिळ । एक-
वीस युगें कृमीभोजी येर सकळ । एकवीस कल्पें ॥ ११० ॥ ग्रामनाशक
ग्रामदाहक देवापहारक । यासी ब्रह्मकल्पवरी सर्व ही नरक । अयाज्य-
याजक आर्हायक देवळक नक्षत्रपाठक । हे ग्रामचाडाळ महत्पापी
॥ ११ ॥ हे एकवीस युगें सर्व यातना भोगिती । मग सप्त जन्में चांडाळ
होती । उच्छिष्टभोजी मित्रद्रोह करिती या होती । आचद्रतारा सर्व
यातना ॥ १२ ॥ असो ऐसे बहुत दोष बहुत नरक । त्यामध्ये बोलिले
कांहीं येक । यापासूनि सुटे निष्कळक । ऐसा विरळा कलयुगीं ॥ १३ ॥
हे शबळ त्वपद विषद्रुमाचें फळ । एणें जीव होताती अति विकळ ।
यासी प्रायश्चित्तोपाय ही होती विकळ । ते चि बोलिजेलि आतां ॥ १४ ॥
आणि बीजाकारें पुण्याचें ही भोगफळ । जेणें प्राणी होती अति विमळ ।
सद्गुरुकृपा असिपदार्थेंक सकळ । एईल अनुभवासी ॥ ११५ ॥ स्वस्ति
श्रीसुगमोपाये । रामीरामदासकृते । अध्यात्म विद्यायां । महावाक्यविधरणे ।
शबळ त्वपदार्थें । ससारपातकयातनावर्णन नाम । सप्तम प्रकरणम् ॥ श्रीराम ॥

१ एक नरक आहे २ पक्षपातानें न्याय केला तर. ३ ब्राह्मणाचा सुसत्ता
अपमान किंवा हेळणा केली तर ब्रह्महत्येच्या यातना भोगाव्या लागतात ४ गोमांस
भक्षक. ५ विट्टु=शाप देणें. ६ दूत, निरोप पोंचविणारा. ७ औपाधिक जीवपदरूपी
विषद्रुमाचें फळ.

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणांतीं कथाकौतुक । शबळ त्वंपदार्थ जीवासी
 ससारपातक । त्यासी प्रायश्चित्त ही होय निरर्थक । तें चि कैसें बो-
 लिजेतसे ॥ १ ॥ कमळ विकाशे भ्रमरालागीं । तें देवपुजेसी होय उ-
 पयोगी । कीं धेनुवत्साचा सयोगीं । गृहस्थासी ही दुभते ॥ २ ॥
 चातकालागीं वर्षे घन । तेणें सुमिक्षे निचेति' सभाभ्य जन । त्यांचिये
 पंक्तीसी अकिंचन । ते ही पावती सतृप्ति ॥ ३ ॥ कीं कृषीवळें बाळ-
 कांलागि गवादि उपाय । करी तेणें थोरथोरासी ही होय श्राय । तेवि
 पूर्वात्पर बीजाचा विस्तार आयें । सद्गुरु करिती शिष्यार्थ ॥ ४ ॥ सर्वत्र
 गुरुत्व शिष्यत्व एक । त्याहिमध्ये गुरुत्वा शिष्यत्वा कैचा भिन्नाक ।
 अखडत्वे परि सेव्य सेवक । भवलीळींविग्रहें ॥ ५ ॥ गुरु हाणिजे स-
 कळांहुनि थोरलें । शिष्य हाणिजे शेषितां अवशेष जें उरलें । दोहीं अ-
 भिधानीं सभराभरितें जें भरलें । तें एक चि स्वस्वरूप ॥ ६ ॥ जैसें
 पितापुत्रमय येकरूप जन । तैसें च गुरुशिष्यमय सर्व सज्जन । त्यां स-
 र्वांचे मुखींचें आत्मअनुसधान । सर्वांसी सेव्य स्वानर्दे ॥ ७ ॥ सज्जना-
 चेंन अनुमोदनें । वाचा वोळगे कथानुसधानें । जालिया पातकउपशमनें ।
 तें प्रायश्चित्तें चि कीं ॥ ८ ॥ यदर्थी मन्वादिक अष्टादश स्मृतिकार । बोलिले
 शास्त्रार्थाचा निर्धार । प्रायश्चित्तविधि सविस्तर । तो विहित चि आहे ॥ ९ ॥
 परंतु कृतयुगादि द्वापारपर्यंत । सर्व हि सदा शुचिष्मत् । प्रमादें पाप
 घडे किंचित । तें प्रायश्चित्तें विनाशे ॥ १० ॥ आतां कलयुगींचे धर्म ।
 येथें वस्तीसी आले अधर्म । मुख्य जीविकेचें चि मूळ अकर्म । तेथें

१ निचित, सपूर्ण, सतृप्त २ शेतकरी. शेतकरी लोक आपल्या मुलांना
 कांहीं काम पाहिजे ह्याणून गुरे चारण्यास सांगतात, या त्याच्या कामामध्ये गावा-
 तील मोठ्या लोकांची ही गुरे चारली जातात, तेव्हां त्यांचे ही काम होते ३ आ-
 श्रय. ४ आकार ५ ज्ञानसपन्न शिष्य व गुरु यांमध्ये वास्तविक भेद नाही परंतु
 प्रापंचिक जनांच्या समजुतीकारितां सेव्यसेवकत्वाचा भाव ठेवावा लागतो. ६
 व्यापक ७ याग्य.

प्रायश्चित्त कोणेकडे ॥ ११ ॥ वल्ल शुभ्र किंचित मळे । तें प्रक्षाळि-
 लियां उजळे । जातिवत चि जें काळें । तयासी तोय काय करी ॥ १२ ॥
 मुळींहूनि कर्मळ काळा कावळा । तो कैसेनि होईल शुभ्र सोंवळा ।
 किं प्रवेशोनि पवित्र रजकरीळा । कोणे तीर्थी होईल ॥ १३ ॥ कलि-
 युगीं जीव दुराच्यारी । निर्दय निरर्थक वैरकारी । दुर्भग दीर्घ तृष्णा
 संसारिं । विषयसुखाची ॥ १४ ॥ क्षुद्रदृष्टीं नाना बडे । वेद दूषिती
 पाखांडे । क्षुद्रभाग्य महाषठ उदंडे । अनाचारें आंधिले ॥ १५ ॥
 शिशोदरपरायण द्विजजाति । भिक्षु कुटबी बटु अत्रती । तपस्वी ग्रामवास
 करिती । सन्यासी अर्थलोलुप ॥ १६ ॥ न्हस्व काया महा आहार ।
 गतन्हि अपत्यें फार । कटुभाषी बहुसाहसी चोर । परमापराधी ॥ १७ ॥
 वेष धरुनि तपस्विचाचा । जीवनोपाय करिता प्रपंचाचा । अधर्मी फंड
 घालुनि धर्माचा । उच्चासनीं बैसती ॥ १८ ॥ सदां दुर्भिक्ष अवर्षण । क्षुधा
 भयें पीडे मन । नृपराक्षेसें भक्षायमान । उद्विग्न सर्वदा ॥ १९ ॥
 पुण्यशून्य पापकारी । सत्योपहत असत्यधारी । लुक्ताचार अनाचारी ।
 करिती पिंडपोषण ॥ २० ॥ देहात्मवादी विमूढ । परद्रव्यपरदारामिलाष
 दृढ । परघात करणें तेथें काय गूढ । निंदा आणि अपवाद ॥ २१ ॥
 नास्तिक स्त्रीदेव कामकिंकर दृश्यविद । असो हा ब्रह्माड पुराणीं ब्रह्मा-

१ प्रायश्चित्तानें पापाचा नाश केव्हा होतो याचा उलगडा या ठिकाणीं होतो. द्वापारयुगापर्यंत लोक मूळचे च धार्मिक होते व त्याची परिस्थिति ही धर्मास अनु-
 कूल होती ह्मणून त्यावेळी लहानश्या प्रायश्चित्तानें ते पापापासून मुक्त होत असत. कलियुगांत मूळची प्रवृत्ति अधर्माकडे व लोकाना मिळणारें ज्ञान तें ही धर्मास प्रति-
 कूल, इतकेंच नव्हे, हल्लींचें उपजीविकेचें मूळ साधन, कोणाचीही सेवा चाकरी
 करणें, हेच मुळां धर्मबाह्य, निषिद्ध कर्म होत आहे. अशा ठिकाणीं नुसत्या प्राय-
 श्चित्तानें पापाची निष्कृति होणें शक्य नाहीं. यास पुढील दृष्टांत फार सम्यक आहे.
 २ मळकट. ३ परिटाच्या कुलात उत्पन्न झालेला मनुष्य कोणत्या तीर्थांत स्नान
 केला तर पवित्र होईल ? ४ दुर्दैवी ५ मोठेंपण प्राप्त झालें. ६ समुदाय.
 ७ या युगातील राजाला राक्षसाची उपमा दिली आहे जो राजा प्रजेची काळजी न
 घेतां प्रजेकडून मिळवेल तितकें भक्षण च करीत असतो तो राक्षस नव्हे तर कोण ?
 ८ या जड देहाला च आत्मा ह्मणणारे.

नारदसंवाद । आणि दशमस्कंदीं शुकपरीक्षितीचा अनुवाद । आतां प्रत्यक्ष ही दिसताहे ॥२२॥ एव ज्याचेन अनाचारप्रवाहभरें । वेदशास्त्रें चालिलीं पुरें । तेथें प्रायश्चित्त कार्पासगाठोडें घरे । कैसें नैमित्त्य अमित्या ॥२३॥ तथापि जे जे युगीं जो जो धर्म । तेथें तेथें तैसें च ब्रह्मकर्म । युगासारिखें कळाकर्म । तदुपरिते ब्राह्मण ॥२४॥ चतुर्थीशें जो धर्महेतु उरला । तो ज्याचेन योगें आवरला । ज्याचेन पुढें धावरला । बुडतां ब्रह्मकर्तोहो ॥२५॥ जैसी नाव बुडतां नावाडे । आकलितां न पाहार्ती येरीकडे । डळमळीत परि थडे । लागे त्याचेनि ॥ २६ ॥ जे समयासारिखे परतु श्रोत्री^१ । बुद्धिसारखे परि प्रवेशले सच्छास्त्री । यथाशक्त्या ज्यांचिये वक्त्रीं । वेदें वरित घेतलीं ॥ २७ ॥ सरते समई परि सग्रहिलें सत्य । भरले काळी वजिलें असत्य । ज्यांचे कलियुगीपरि पारपत्य । करिती सत्ययुगें ॥ २८ ॥ ते दुरिर्ताचें भय धरित । तरी अपेक्ष्य प्रायश्चित्त । जें द्वादशाब्दादिपर्यंत । बोलिलें धर्मविदीं ॥२९॥ तो आचरावयासी प्रायश्चित्तप्रकार । पाहिजे कर्म ज्ञान द्रव्य देश काळ अधिकार । नाहींतरी अंगवैगुण्यें विकळ होय निर्धार । आरंभिलें कर्म ॥ ३० ॥ कर्मवैकल्यासी प्रायश्चित्त द्यावें । प्रायश्चित्तवैकल्यासी काय द्यावें । तस्मात् अंगवैगुण्यें स्वभावे । न घडे चि कीं ॥ ३१ ॥ आता जन्हि सर्व सपूर्ण घडे । तन्हि जडकर्मरूपें प्रायश्चित्तें निशेष पौपक्षयो

१ श्रीमत् भागवताच्या. २ पुरामध्यें वाहून चाललीं. ३ स्थिर राहिला. ४ ब्रह्मांड. ५ भलतीकडे ६ अग्निहोत्री. ७ ज्यानी वेद सुखोद्गत केले. ८ पातकाचें. ९ प्रायश्चित्ताचा त्या ठिकाणीं उपयोग होइल. कलियुगात प्रायश्चित्त निर्फल आहे असें वर झटलें आहे, तर पुढें प्रायश्चित्तप्रकार कशाला सांगितले आहेत अशी कोणी शका घेतील, ह्मणून येथें झटलें आहे कीं, जे पापभीरु काही लोक आहेत, त्यांच्याकरतां च हे प्रायश्चित्तप्रकार सांगितले आहेत. १० ते प्रायश्चित्तप्रकार आचरण्यास कितीतरी अडथळे आहेत ! त्यास पुढें सांगितलेल्या कर्म, ज्ञान, दगैरे गोष्टीची अनुकूलता पाहिजे. ११ कवीपणाच्या योगानें. १२ आरंभिलेचें कर्म अपूर्ण होतें. १३ कमतरता १४ आपल्याल माहित झालेल्या पापांचा परिहार प्रायश्चित्तानें होतो, परंतु मनुष्याला नकळत त्याच्या हातून कितीतरी पातके घडत असतात, ह्मणून प्रायश्चित्तानें निःशेष पापक्षय होत नाहीं असें झटलें आहे.

न घडे । कळलिया पापा सकल्पोच्चारे पारिहार जोडे । न कळती तव राहिली ॥ ३२ ॥ मुख्य पापकद जे देहात्मबुद्धि । ते वर्तत आस्ता त्रिशुद्धि । पुनः पापाकुर निघतां कोण सिद्धि । जालिया पूर्व प्रायश्चित्ताची ॥ ३३ ॥ प्रायश्चित्त आहे पापानुतापी । तो पूर्वी च नव्हतां जर दोष घडे पुनरपि । तेव्हां केले कष्ट ते शून्य कूपी । काय न पडती ॥ ३४ ॥ असो सपूर्ण प्रायश्चित्तें नवचत दोष । भूत भविष्य वर्तमान निशेष । ते सुगमोपाये हरती घोष । करितां रामनामाचा ॥ ३५ ॥ हे भक्तिप्रकरणीं परिसावें समूळ । प्रस्तुत बोलिजे पुण्याचें स्वरूपफळ । येथूनि त्वपदाचें मूळ । सपूर्ण जालें ॥ ३६ ॥ श्रीराम पुण्यामध्यें श्रेष्ठ याग । जेणें पाविजे स्वर्गभोग । तप तीर्थ व्रत दानप्रसंग । आणि परोपकार ॥ ३७ ॥ पुण्य देश पुण्य क्षेत्र पुण्य काळ । साधूनि पुण्य द्रव्य जें केवळ । तें सत्पात्रीं अर्पिलियां फळ । अनंत उपतिष्ठे ॥ ३८ ॥ पुण्ये साधनें आहेति अपार । विस्तार सागतां नलगे पार । ह्मणौनि सक्षेपे बीजाकार । बोलिलीं येथें ॥ ३९ ॥ बहु पाप वर्णिलें दुःखदर्शनार्थ । का जे सुखार्थ सेवावा परमार्थ । पुण्य सक्षेपें बोलिलें यथार्थ । पुण्याचें फळ ह्मणोनि ॥४०॥ तैसी च याची फळाची प्राप्ति । इद्रपदादि स्वर्गप्राप्ति । दिव्य भोग भोगणें दीप्ति- । मंत धरूनि देहो ॥ ४१ ॥ भोग भोगितां सरे सुकृत । पुनः मृत्युलोका ये सुकृत । ज्याचें अक्षयीं पुण्य तो चि वसत । स्वर्गीं सर्वकाळ ॥४२॥ असो स्वर्गपदापासूनि च्युत झाला । पुण्यावशेषेंकरूनि जन्मला । तो चारि चिन्हें घेऊनि आला । लिंगदेह धरूनि ॥ ४३ ॥ दानप्रसर्गीं

१ मिश्रयेकरून. २ कृतकर्माबद्दल पूर्ण अनुताप झाला तर पुढे प्रायश्चित्ताने मनाची शुद्धि होईल. ३ जात नाहीत ४ पुढे प्रकरण १० यात ५ शब्दल त्वपदा- र्थांचे विवरण करताना पापकाचें वर्णन पुष्कळ केले आहे, व येथे पुण्याचें वर्णन सक्षेपाने केले आहे, याचे कारण पापाकडे जनाची प्रवृत्ति न व्हावी व पापामुळे जी दुःखें भोगावी लागतात तीं पाहून परमार्थाकडे त्याची प्रवृत्ति व्हावी जी गोष्ट चांगली आहे तिचें वर्णन फारसे करावें लागत नाही. ६ पुण्य. ७ पुढें सांगितलेलीं.

अति औदार्य । अमृतोपम वाङ्माधुर्य । देवतार्चन ब्राह्मणसतर्पणें वर्य ।
 तद्विलक्षण नारकी ॥ ४४ ॥ पूर्वं पुण्याचा सस्कार । ह्यगौनि पुण्याचा चि
 अतिभर । तेणें पुण्यें देहीं सुख पावे नर । पुनः पुण्यें स्वर्ग पावे ॥ ४५ ॥
 असो या सर्वा पुण्याचें फळ । सन्मुख होय जें विमळ । तें विवेक-
 बैराग्यें तत्काळ । विषयवासना विटे ॥ ४६ ॥ मग स्वर्गा अथवा
 पाताळां । जे जे विषयसुखाची नव्हाळी । ते त्यासी कुरवडी वोवाळी ।
 विरक्तिमाता ॥ ४७ ॥ त्या मुमुक्षुबाळकासी कौतुकीं । बैसवी सद्गु-
 रूचा अंकीं । तेणें कृपानुग्रहें हस्तक मस्तकीं । ठेऊनि समजाविलें
 ॥ ४८ ॥ तो तू च कीं बापा स्वयें । तुज बुझाविता पदत्रयान्वयें ।
 त्यामध्ये पदद्वयातें स्वयें । लक्षिलें तुवा ॥ ४९ ॥ आतां बोलिजेलि
 तृतीयें पद । जेथें अखडैक तदात्मवाद । पूर्वोक्त पदद्वयाचा भेद ।
 वेगळा नुरे ॥ ५० ॥ जितुकी कांहीं प्रपचरचना । तितुकी पदद्वयीं
 च शब्कार्थ सूचना । तरी मागुती परिस विवंचना । त्वपदार्थाची
 ॥ ५१ ॥ पुण्य आणि पातकाचें साफल्य । स्वर्ग निरय संतोष वैकल्य ।
 उत्तम अधम जन्मबाहुल्य । गतार्गतेकरुनि ॥ ५२ ॥ गतशब्दें बोलिजे
 प्रलय । त्याचा परिस अभिप्राय । उत्पत्ति स्थिति अवस्थाद्वय । पूर्ण
 जालें एथूनि ॥ ५३ ॥ उत्पत्तिस्थितीसी जाली प्रवृत्ति । आतां तुरि-
 येसी आरभली निवृत्ति^१ । तरी अचळ मनोवृत्ति । करुनियां करीं श्रवण
 ॥ ५४ ॥ प्रलयशब्दें प्रत्यक्ष नाश । नाश तो ज्यासी पुनः नाही
 प्रकाश । सुषुप्ति ही बोलिजे तदश । परिते अनौरिसी ॥ ५५ ॥

१ श्रेष्ठ. २ या लक्षणानीं जो युक्त नाही त्याचे कपाळां नरकवास ठेवलेला.
 ३ प्रत्यक्ष. ४ प्राप्ति. ५ महावाक्य विवरणानें. ६ पैकीं 'तत्' आणि 'त्वं'
 या पदांचा अर्थ तुझ्या ध्यानांत आला च आहे. ७ 'असि' पद. ८ रहाटगाड-
 ग्याप्रमाणें जन्ममरणच जे फेरे होत आहेत तेणेंकरून. ९ बहिर्मुखवृत्ति. १०
 अन्मुखवृत्ति, मोक्ष. ११ निराळी, कारण प्रलयकार्या शरीर, प्राण यांचा सर्व सहार
 होऊन एक निर्वाण स्थिति असते परंतु सुषुप्ति अवस्था ही जिवाच्या आश्रयानें
 दररोज येते व जाते. तिला प्रलयांश ह्मणण्याचे कारण, झोपेची स्थिति ही एक दिवसा-
 पुरती तरी देहाची प्रलयावस्था च आहे कारण त्यावेळीं त्याचे सर्व व्यापार बंद असतात.

प्रळई होईल अति निर्वाण । पुनः कैचे शरीर प्राण । सुषुप्ति प्रत्यहंती
 होय निर्माण । जीविताचेनि आश्रये ॥ ५६ ॥ तथापि जागृतीचें परि-
 अवसान । यालागीं सुषुप्ति परिदिनाचें निदान । ह्यणोनि प्रळयांश
 हें मुनिजन । बोलती ईतें ॥ ५७ ॥ विषयसुख निर्विषयसुख । दोहों
 पदार्थांसी विन्मुख । तदश सुषुप्ति मरणाश होय नित्य सन्मुख । साव-
 धान करावया ॥ ५८ ॥ मरणातीं नाहीं प्रयत्न । सुषुप्त्यतीं आहे यत्न ।
 जागृतिऐसें लाहे रत्न । पाहे प्रकाशे समासी ॥ ५९ ॥ असो प्रळय
 मुख्य ब्रह्माडीं । तदश मृत्यु बोलिजे पिंडीं । कारणीं प्रवेशे कार्य उडी ।
 यथानुक्रमे ॥ ६० ॥ शरीर या नामाचा अर्थ । जिता वाटत होता
 व्यर्थ । तो ये काळीं स्पष्ट यथार्थ-पण दाखवी आपुलें ॥ ६१ ॥
 स्थूल देहींचे पचवीस अश । ते सूक्ष्मीं करिती प्रवेश । तथा सूक्ष्माचा
 प्रास । करिती पचमहाभूते ॥ ६२ ॥ तें पचमहाभूते । त्यक्त करिती
 शरिरातें । आपुलिया अधिष्ठानातें । कवळिती क्रमे ॥ ६३ ॥ भूतचतुष्टय
 सृष्टिकार्जीं । मिळालें होतें पृथ्वीमार्जीं । तें स्वकीय कळा समार्जीं ।
 तत्काळ चि हारपे ॥ ६४ ॥ तेचि लोपती इलेच्यां सूक्ष्म कळा । परतु
 प्रेतत्वे पडलें देखिजे स्थूळा । त्वचा रोम अस्थि सिरा मासाचा गोळा ।
 पडे तिचा तीवरी ॥ ६५ ॥ तैसें चि आपुळाला अधिष्ठानीं । केवळाशें
 जाती मिळोनि । मिश्राशें हि निवडती निदानीं । ते चि परिस पृथ्वीचे
 ॥ ६६ ॥ घ्राणीं होईल गधत्याग । आणि प्राणा श्वासाक्षरा वियोग ।
 गुदीं जाणवेल मळोत्सर्ग । प्रयाणकाळीं ॥ ६७ ॥ अहकार साडितां
 बिठार । विकळ होय कळेवर । अतीं प्रगटे जें घर्मनीर । तो भूमिनाश
 बोलिजे ॥ ६८ ॥ अहंकार प्राण घ्राण गुद गध । येणें पचाशें पृथ्वी-
 नाश प्रसिद्ध । नाशता जळांश पचविध । जळनाश तो आइकें ॥ ६९ ॥
 शरिरी चित्तवियोग होता । स्मरण न राहे तेव्हां तत्वता । कदाचित्कुक

१ प्रत्येक दिवसाच्या अतीं ह्यणजे रात्री २ 'रामासी' असा अन्य पाठ आहे ३ अयथार्थ. ४ या शरिरांतून प्राण निघून गेल्यावर ह्या शरिराचें पुढें काय होतें तें पहा. ५ लिगदेहात. ६ पृथ्वीच्या ७ अपचीकृत. ८ पचीकृत. ९ प्राण्याला मरणाचे वेळेस कशा प्रकारच्या भावना होतात त्या पहा.

तें ही शिश्रतां । द्रवों पाहे ॥ ७० ॥ जिव्हा मोडे पडे कोरडी । मथु
 घालितां न लगे गोडी । जळाश नाशता वाडी । वोस होय अपानाची
 ॥७१॥ अतःकाळीं ऊष्मा होय शरिरीं । तो तोयनाश जाणावा चतुरीं ।
 असो रस शिश्र जिव्हा चित्तनाशें करी । आपापहार प्रसिद्ध ॥ ७२ ॥
 विकळ होता चि बुद्धि । देहीं सर्वथा नाहीं शुद्धि । कैचे स्वकीय पर-
 कीय विधि । वोळखी च मोडली ॥७३॥ नयनीं न बुझे^१ रूप । विज्ञे^२
 सुनीळ तेजाचा दीप । चंद्री लागे होय विद्रूप । जठराग्नि विज्ञानि जाये ॥७४॥
 पादेंद्रियां तानें मार्गीं लागे उदान । येणें पचांगें तेज पावे निदान ।
 बुद्धि उदान चक्षु पाद रूपभान । निरगलियां ॥ ७५ ॥ शैत्य बैसे
 जें सेवटीं । ते चि जाणावी तेजाची आठी । आतां वायुप्रयाणाची
 परिपाठी । ऐसी असे ॥ ७६ ॥ मग मन करी धरी विकल्प । तेव्हां
 कैचा शरीरसकल्प^३ । त्वचेसी न कळे मृदुकठिणरूप । स्पर्श कांहीं
 ॥ ७७ ॥ मुख्य व्यानं जो सर्वगत । तेणें सहज चळती सर्व मारुत ।
 पाणि इद्रिय नाश पावत । जें वायूचा अश ॥ ७८ ॥ मन व्यान
 त्वचा पाणी स्पर्श । हें कळापचक पावे विमर्श । तो मरुत्पात देह-
 शून्यत्वे आता आकर्ष । आइक व्योमपचकाचा ॥७९॥ ठाव पुसेलिया
 अतःकरणपचकाचा । समूळ आटेलि शब्द वाचा । श्रुति श्रवणीं नुमटे
 सुहृदाचा । कोळाहळ नाइके ॥ ८० ॥ समान साडील नाभिमंडळ ।
 प्रेत होऊनि पडेल केवळ । अतःकरण समान श्रोत्र वाचा शब्दनाशें
 प्रवळ । आकाशनाश वोलिजे ॥ ८१ ॥ ऐसिया पचवीसां कळांसहितें ।
 नाश पावती देहस्थ पचभूतें । यानतरे तत्काळ प्रेतें । होऊनि पडतीं
 शरिरे ॥ ८२ ॥ एव स्थूल आणि लिंग । देहद्वयासी वोलिला भग ।
 तथापि वामनात्मक तें अभग । कारणयोगें ॥ ८३ ॥ सूक्ष्म देह नव्हतां

१ दुसऱ्याचा चेहरा डोळे चोगले असून सुद्धा समजत नाहीं, ओळ-
 खतां येत नाहीं २ दिवा असून अधार वाटतो ३ डोळे ताटकळणे ४ तणावा.
 ५ आटणें, नाहींसे होणे ६ शरीरभावना, कल्पना. ७ आपादमस्तक शरिरात व्यापला
 गडून सर्व नाडीस अन्नरस षोचविणारा पचप्राणानील पहिला वायू. ८ झाला नाहीं तर.

वेगळें । मरण कैसे पाविजे स्थूळें । आणि या स्थूळवीण निराळें । सूक्ष्म
जर्मी ज्यावे कीं ॥ ८४ ॥ हो का विष्णुदूतीं अथवा येमदूतीं । यथा-
चरणें नेइजे स्वर्गा का निरयाप्रति । दिव्यदेहीं कां प्रेतशरीरीं घातल्या-
वीण गति । नाही सुखा अथवा दुःखाची ॥ ८५ ॥ अतएव स्थूळदे-
हाचेनि मरणें । लिंगदेहासी ही लागे वारणें । परि अज्ञान कारणदेहाचें
नुठे धरणें । तोंवरी हें न विनाशे ॥ ८६ ॥ जरि मरणें च लिंग भग
होय । तरि आत्मज्ञानाचें प्रयोजन काय । आणि सन्यासादि साधनोपा-
य । कासया करणें ॥ ८७ ॥ जें अज्ञानपूर्वक अन्यथाज्ञान । तो मूळकंद
असतां वर्तमान । सूक्ष्म स्थूळ विस्तारमान । वाढे मोडे पुनःपुनः ॥ ८८ ॥
स्थूळ पिकाची होतां मोडणी । सूक्ष्म बीजा होय फळझाडणी । परंतु
पुन्हा मांडतां चि पेरणी । सिद्ध असे ॥ ८९ ॥ धान्य सुडींमार्जी आवरे ।
वेगळें होतां च विश्व वावरे । बीजमात्र जें मुंडा धावरे । तें पेरिल्या
पिके ॥ ९० ॥ तेविं मी जीव शुभाशुभकारी । देहद्वयांतीं वासनामात्र
उरे बीजाकारी । सूक्ष्मत्वे सर्व हि वर्ते तीमाझारी । वारी कोण उभारि-
तां ॥ ९१ ॥ ह्मणसी अतःकरणाची स्थिति मोडली । तेथें वासना हे
कोठें उरली । तरी ते असे भरली । अज्ञानगर्भी ॥ ९२ ॥ दिनांतें दैन्य-
दिनें देहनाश । तो तुज निरोपिला सावकाश । आता जया प्रळयाचा
अंश । तो ब्रह्माडलये बोलिजेतो ॥ ९३ ॥ जीवप्रपच आणि ईश्वरप्रपंच ।

१ उत्पन्न होईल काय ? २ प्राण्याच्या मरणसमया त्याच्या पुण्य अथवा पापाचरणाप्रमाणे विष्णुदूत अथवा यमदूत येऊन प्राण्याचा जो वासनात्मक सूक्ष्म देह तो स्वर्गास किंवा नरकाप्रत घेऊन जातात व तेथे जे दिव्य-देहाचे किंवा प्रेतशरिराचे सागाडे असतात त्यांत, त्याच्या कर्मानुसार, त्याला घालून त्याजकडून सुख किंवा दुःखरूपी कर्मफल भोगवितात. ३ सत्य स्वरूपा-विषयीं अज्ञान हाच कारणदेह, तो जांपर्यंत नष्ट होत नाही तोंपर्यंत, या सूक्ष्म देहाचे फेरे चुकत नाहींत, ह्मणजे सायोज्यता प्राप्त होत नाहीं. ४ मरणांतीं पुन-र्जन्म नाहीं तर. ५ अवस्तूचे किंवा विपरीत ज्ञान ६ कणसाची गरी किंवा गर्जी. ७ धान्य ठेवण्यास पेंड्याचा करितात गोल तो. ८ दैनंदिन=दररोजचा. ९ मरण हा च पिंडाचा प्रळय.

ऐसें बोलिलें आहे साच । परि येथें असे उच्च नीच । अतिशयैकरूनि
 ॥ ९४ ॥ ईश्वरप्रपच इच्छामात्रे । जीवासी वांधलें कर्मसूत्रे । जीवासी
 नाना योनीं यातना यत्रे । ईश्वर आनंदविग्रही ॥ ९५ ॥ जीव मिथ्या
 नाशवत बोलती । ईश्वर सत्य शाश्वत स्तविती श्रुति । जीव प्रळये नाश
 पावती । ईश्वर तो अविनाश ॥ ९६ ॥ पिंडें जीवासी च नाश बोलिला ।
 ब्रह्मांडें ब्रह्मयासी असे कल्पिला । तत्र दिनातीं दैन्यदिनाश वर्णिला ।
 तो च अवधारीं ॥ ९७ ॥ एणें च सूर्ये आयुर्गणना । चतुर्युग सहस्रा-
 वधी दिनमाना । ते संख्येच्या अस्ते रात्रिमाना । तितुका चि अवधी
 ॥ ९८ ॥ ब्रह्मा अनिमिधै तेथे कैची निद्रा । जे बोलावे दडासन अगो-
 चर मुद्रा । त्याची हे चि रात्री गा शिष्येद्रा । जे रचना च राहे ॥ ९९ ॥
 ब्रह्मदिनाते अल्प जो कल्पक्षय । तेथे ही पृथ्वी होय जळमय । ज्यासी
 स्वये रुषी मार्कंडेय । देखता जाला ॥ १०० ॥ तेणें स्थूळ रचना सर्व
 संहारे । सूक्ष्म देवताचक्र परते फिरे । अपचीकृतै हिरण्यगर्भ कारणीं
 उरे । ब्रह्मयासहित ॥ १ ॥ तेथे सूक्ष्मबीज जीवाची पुडवटी । साटवे
 मायामादुसेचा पोटी । जेवि सर्व सस्कारे बाहुलियांची पेटी । खेळांत
 ठेवी कुमारिका ॥ २ ॥ चतुर्युगसहस्र ब्रह्मशाँवरी । तव जीव स्तब्धले
 अज्ञानांधकारीं । पुनः प्रबोध जालियां विस्तारीं । पूर्वापरि कुमारिकान्याये
 ॥ ३ ॥ ऐसीं द्वयअष्टादशे सहस्रवेळां । गतागत पावे सकळ । तव
 ब्रह्मयासी च केवळ । अत आरभे ॥ ४ ॥ तेव्हां शत वर्षे होय अना-
 वृष्टि । तेणें मरे सर्व जीवसृष्टि । द्वादशादित्य अग्निवृष्टि । करिती तये
 काळीं ॥ ५ ॥ रुद्रानेत्रानळज्वाळीं । स्वर्गरचनेची होय होळी । शेषा-
 स्यहुतारें पाताळीं । होय भडका ॥ ६ ॥ नेत्रानळ चक्रानळ । मंडळा-

१ इच्छामात्रेकरून साकार देह धरणारा २ दैनंदिनप्रलय= चार युगे सहस्र
 वेळां गेलीं ह्यणजे जो ब्रह्मांडात नित्य प्रलय होतो तो ३ अविलंब, सत्वर. ४ वर
 सांगितलेला काळ हा च ब्रह्मयाचा एक दिवस, (दासबोध ६ ४-२ पहा) व तितका च
 अवधी ब्रह्मदेवाची रात्र असतं. त्या रात्रीं ब्रह्मदेव झोप घत पडत नाही तर आस-
 नस्थ असतो, ह्यणून सृष्टिरचनादिव्यापार बंद असतो; तेथून प्रळयास आरंभ होतो
 व पृथ्वी जळमय होते. ५ सूक्ष्म पंचतत्त्वे. ६ पुडी. ७ रात्र. ८ ब्रह्मा जागा झाल्यावर,

नळ आणि अनळ । एकरूप होऊनियां सकळ । जाळिती सृष्टि ॥७॥
 रक्षा जालियां ब्रह्माडाची । वृष्टि होईल प्रलयमेघाची । एकि दाटी जळ-
 धरांची । गजशुडेचें प्रमाण ॥ ८ ॥ तये अतिवृष्टीचा जळीं । विरेल
 ब्रह्मांडभस्माची डिग्वोळी । मग तें मेहुडें निराळीं । विरोनि जाईल ॥९॥
 तयाचें नाम चि प्रलयघन । जीमूतादि ज्यासी श्रृंखळाबधन । प्रलय-
 काळीं मुक्त होऊन । जळमय करिती ॥ ११० ॥ येथें आक्षेपिती
 बहुश्रुत । ब्रह्माड चि अवघें भस्मभूत । तेथें मेघ चि कैसे वाचत । वृष्टि
 करावया ॥ ११ ॥ जेव्हा देहमात्र तितुकें जळालें । तेव्हां प्रलयमेघ चि
 काय पळाले । ब्रह्मांडाबाहेरी वांचोनि आले । तेथील जळ घेऊनि ॥१२॥
 ऐसिया प्रश्नाचें प्रत्योत्तर । बहुत ऋषिमत तितुकें साचार । आपुलालिया
 अनुभवे विचार । महापुरुषीं केलासे ॥ १३ ॥ तो स्वतःसिद्ध निरो-
 पिलासे । येकासी ऐसा ही प्रतिभासे । जे^१ या ब्रह्मांडाबाहेरी असे ।
 उदकाचें आवरण ॥ १४ ॥ ब्रह्माड भस्मत्वे नीच जालें । आवरणोदक
 चहुंकडूनि उचबळलें । सहज चि बुडोनियां गेलें । ऐसें चि कीं ॥१५॥
 असो जळें लघिली मर्यादा । देखोनि तेज प्रवर्तलें दृढा । तेणें जळ
 शोषिलें हें समर्यादा । वायूसीं न साहवे ॥ १६ ॥ तेणें परमावेषें झड-
 पिलें । तत्काळ तेज विशोनि गेलें । हें देखोनि गिळूनि ठेलें । वायूसी
 गगन ॥ १७ ॥ गगन ग्रासी तमोगुण । तमाचें रजोगुणीं होय सम-
 र्पण । तें भूतपचकाचें कारण । मिळालें स्वकार्येसीं ॥ १८ ॥ पंच-
 दश तन्वेसीं सत्वगुणीं । रजोगुण प्रवेशला तत्क्षणीं । सत्वगुण पंच-
 केसीं स्वकारणीं । महत्त्वीं मिळाला ॥ १९ ॥ हिरण्यगर्भ सार्द्ध अप-
 चीकृत तत्वाचें । तें देवताचक्र निरसिलें साचें । परंतु जैसें मरणदुःख
 जीवाचें । तैसें तें नव्हे ॥ २० ॥ हरिहर ब्रह्मादि सनक उत्पन्न-
 ज्ञानी । इद्रादि देव ग्रह गण सिद्ध खेचर जे सम्यग्निज्ञानी । संतोषें
 शरिरें सोडूनि निदानीं । स्वरूपीं सिद्ध चि समरस ॥ २१ ॥ जये-

माजीं महत्तत्व जाय मिळोनियां । ते जीवेक देहद्वय कारण अविद्येसी
 माया । मूळमायेमाजीं जाय विलया । कार्योपसहारें ॥ २२ ॥ मूळ-
 मायेचेनि सहारें । अह ब्रह्म हें स्मरण सरे । तेथींचा वेदनानुभव उरे ।
 जैसा ऊष्मा दिनातीं ॥ २३ ॥ ते गुणसाम्य बोलती विचक्षण । परि
 हें मूळमायेचें चि उत्तर लक्षण । जैसें तुर्येचें पक्कपण । त्यासी च
 बोळिजे उन्मनी ॥ २४ ॥ मूळमाया जे गुणसाम्य । ते माये अवि-
 द्येवीण पावे उपेशम । मग अह ब्रह्म हा अनुपम्य । सांडीं अध्यास
 ॥ २५ ॥ मग आपण चि एकएकपर्णे । उरे ब्रह्म निराभास निर्गुण ।
 हा प्रळय परम निर्वाण । निरोपिला तुज ॥ २६ ॥ एथूनि संपलें
 त्वंपद । आतां कीजे असिपदानुवाद । तें परिसीत ब्रह्मविद । सादरें-
 करूनि ॥ १२७ ॥ स्वस्ति श्रीमत्सुगमोपाये । रामीरामदासकृते । मनो-
 जये । अध्यात्मविद्याया । महावाक्यविवरणे । त्वपदानुवर्णनं नाम ।
 प्रकरणं ॥ ८ ॥ ॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

संतां सावधान परिसार्वे हणतां । येथें चि कळों आली सर्व
 योग्यता । कल्पतरूसी काय सिकवीळ मार्गता । उदार होई हणऊनि
 ॥ १ ॥ नातरी मयकाचिया पूर्ण मडळा । काय चकोरें प्रार्थिती वेळवेळा ।
 आपुलिया सकळा कळा । सीतळ करीं हणऊनि ॥ २ ॥ दुश्चित्तर्पण दिसे
 जथाकडे । त्यासी च सावध व्हावें हणणें घडे । सावदासी च सावद

१ त्रिगुणाचा गर्भ धारणकर्ता माया; महत्तत्व अथवा शुद्धसत्त्व याचें च
 नाव. २ समाधीरूप चौथी अवस्था. ३ मनाचें लीनत्व होते अशी पाचवी
 अवस्था. ४ लय. ५ जें आपलें रूप नसतां तें च मी हणून दृढ धरणें
 त्याचें नाव. ६ यात सामान्याराचा मूर्खपणा दिसतो, कारण सत सदां कथेस
 तत्पर च असतात. ७ याचक. ८ दुर्लक्ष.

हणतया वेडें । काय हणार्हे लागे ॥ ३ ॥ आता येक वेडें ही श्लाघ्य-
 वार्णे । जें बाळकाआगीं कोमळत्वे बाणे । तयासी कौतुके बोलविती
 स्याहाणे । बोवडां बोलीं ॥ ४ ॥ तरि ऐसें ही कैचें मजकडे । मी^१ ज्ञानें
 वेडें अभिमानें कुडें । सत सिकविती आपुलेनि पाडें । स्वकीय हणऊनि
 ॥ ५ ॥ परि तें न बैसे चित्तीं । रुचिधर्म वावरे वृत्ति । तथापि सत-
 नामें चि पूर्ति । जगीं सरतेपणाची ॥ ६ ॥ ऐसा अपराधी परी शर-
 णागत । हणोनि कृपाभरें पाळिती सत । का जें पतितपावन हें व्रत ।
 सिद्ध जालें पाहिजे ॥ ७ ॥ एन्हवीं तरी ब्रीदाचें कारण । जरी शरणां-
 गत पाळी विलक्षण । सुलक्षण सेवकासी कोण । कृपा न करी लौकि-
 कीं ही ॥ ८ ॥ सत्य सत आश्रितजनकल्पतरू । कासया स्तुतिशब्दांचा
 पसरू । तरी येव्हडा साडूनिया बडिवांरू । आणख कोणासी वर्णावें
 ॥ ९ ॥ वर्णनीं समर्थ नाहीं वाचा । परि आवडीसी हा विचार कैचा ।
 आणि चतुरवाड्नीका ही महिमार्णवाचा । पैलपार न पावती ॥ १० ॥ जिहीं
 येकें अनन्यभावे । चतुरा अचतुरा समान द्यावें । तया करुणाकरासी
 वर्णावें । ऐसें कोणासी न वाटे ॥ ११ ॥ भावार्थें स्तवनें सत सतोषले ।
 हणती भले प्रसंगे निरोपिले । चमत्कारगर्भ बोलिले । बरवे तुवां ॥ १२ ॥
 तरी मी अपराधी हणावया समर्थ । निरपराधी^१ च होय यथार्थ । अप-
 राधिया न बोलवे आणि व्यर्थ । बोले तरी विटबना ॥ १३ ॥ अत्र
 अनुमान न लगे करावया । अपराधें चि सताहूनि परावा । स्वकीये
 स्तुतिवाद करावा । सेवाहीन मी हणऊनि ॥ १४ ॥ आतां तू आमचें
 चि स्वरूप सर्व । तरि कैचें वेगळें आगळें गर्वागर्व । तथापि समाधि-
 व्युत्थानें अपूर्व । करीं आत्मनिरोपण ॥ १५ ॥ जालें सतवरदान
 समर्थ । जेणें गाढमूढ पढती वेदार्थ । दासें प्रणम्यपूर्वक यथार्थ ।

१ लहान बालक त्याच्या धाकटेपणामुळे किंवा अज्ञानपणामुळे असें कांहीं
 तरी वेड्यासारखें बोलतें, तसल्या प्रकारचा वेडेपणा एकवेळ क्षम्य आहे. २ पण
 मी तर जाणता वेडा आहे. ३ थोरवीनें. ४ पूर्णता. ५ मोठेपणा, कीर्ति.
 ६ गाढ=बळकट; अतिशय मूढ असला तरी.

स्मारिलें अनुसंधान ॥ १६ ॥ मावळतां पूर्व प्रकरण उष्ण किरण । सरलें सताप पदद्वंद्व विवरण । उगवलें तृतीय पद इहुमडळ पूर्ण । प्रथेपीठिका पौर्णिमे ॥ १७ ॥ ते पदद्वयीं असे पार्थक्ये । तयांसी तादात्म्यभावे जें ऐक्य । ते च तृतीय पदे हें महावाक्य । संक्षेपविस्तरें परिसावे ॥ १८ ॥ तत् त्व आणि असि । ह्यणिजे ते तू च आहेसि । हा संक्षेप जाला आता विस्ताराशीं । आइक बापा ॥ १९ ॥ तत्पदाचेनि अनुवादे । ब्रह्म शुद्ध शबळ भेदे । शुद्ध ते निर्गुण श्रुतिसवादे । शबळ मायाकवळित ॥ २० ॥ ब्रह्मविवर्त मूळमायेसी अधिष्ठितां । शुद्धांसी च बोलिजे शबळता । तैसें च त्वपद परिसें आता । भेदद्वये ॥ २१ ॥ जो तत्पदार्थ शबळ । तो चि त्वंपदार्थ शुद्ध केवळ । तो चि त्वपदार्थ शबळ । आइक व्यतिरेकअन्वये ॥ २२ ॥ महावाक्य संक्षेपीं संक्षेप । ब्रह्म जें तू चि आहेसि आपेंआप । तुझा ठाई प्रपचमिथ्यारोप । तूं वेगळा तयेसी ॥ २३ ॥ हें चि जाणावयाकारणें । पदद्वयपरिशोधन करणें । व्यतिरेक ह्यणिजे वेगळेंपणें । वोळख आपणयां आधीं ॥ २४ ॥ जया स्थूळासी तू जाणसी । तो स्थूळ देहो चि तूं नव्हेसी । कुड्यतर्वती कळेवरासी । वेगळा चि कीं ॥ २५ ॥ स्थूळ देहो स्थूळ भोग अवस्था जागृति । विश्वअभिमानी रजोगुण नेत्रस्थान इति । प्रणवाची प्रथमार्द्धमात्रा अकार दृश्य तुजप्रति । तू द्रष्टा भिन्न तयाचा ॥ २६ ॥ एका स्थूळ देहाचेनि वेगळेंपणें । इतरा लागे च ना निरशणें । तथापि प्रत्येकें च याकारणें । बोलिलें चि बोलों ॥ २७ ॥ जो तू स्थूळ देहो चि नव्हेसि आगें । तया आंतील सूक्ष्म काय होय सागें । केविं

१ ध्यान. २ या ग्रंथाचें हें प्रकरण, हीच कोणीएक पौर्णिमा, तेथे 'असि' पदरूपी पूर्ण चंद्रविंब उदय पावलें, त्यामुळें पूर्व प्रकरणांतलि पदद्वंद्वरूपी उष्ण किरणांचा लोप झाला. ३ निराळेपणा. ४ सागें प्रकरण ४ यातील औंव्या २८ ते ३७ पहा. ५ महावाक्याचें थोडक्यात विवरण करण्याचा प्रयत्न करावयाचा असेल तर पुढील प्रमाणें त्याचा अर्थ कराव. ६ पद, यापासून भोक्ते किंवा अलिप्त होणें. ७ कुडाच्या अतरांत असलेला.

लागेलि सन्यासियामार्गे । गृहातील हिरण्य ॥ २८ ॥ तेवि हिरण्यग-
 र्भीच्या पंचविसां कळाचें । लिंगदेह देवताशादिमय साचें । तुज द्रष्टया
 दर्शन या सर्वाचें । तें चि आइक ॥ २९ ॥ निर्विकार प्रथम स्फुरण ।
 तयासी बोलिजे अतःकरण । तें जयाचें तो वेगळा आपण । आत्मा
 तू च स्वयें ॥ ३० ॥ संकल्प विकल्प लागती करावे । तन्मय मन
 तें तुजहूनि परावें । तें चि जरि तू तरि तें जेणें धरावे । तो वेगळा
 कोण सांग पां ॥ ३१ ॥ निश्चयात्मक बोलिजे बुद्धि । निश्चयासी तव
 नाही आपुली शुद्धि । तयासी कर्ता जो तू त्रिशुद्धि । तो वेगळा चि कीं
 ॥ ३२ ॥ चिंतनात्मक चित्त पाहीं । चिंतता स्वयें चि होत नाही ।
 ज्याचे सत्तेनें कीजे तो तू कांहीं । तें चि नव्हसी ॥ ३३ ॥ मी ऐसें
 ह्मणसी ज्यासी ज्यासी । तो तू वेगळा त्या त्या पदार्थासी । अहता
 धरिसी आणि सोडिसी । तो तू अहंसाक्षी होसी अहता च केविं ॥ ३४ ॥
 हें अतःकरणपचक दृश्य तूतें । तू द्रष्टा तें चि नव्हसी जाण निरुतें ।
 येणें दशेंद्रियद्वारा भूतमय विषयपचकातें । वेइजे तें ही नव्हसी तू ॥ ३५ ॥
 वाचां शब्द बोलणें आणि श्रोत्रां आइकणें । ये दोन्हीं कारण कृत्यें
 एकें अतःकरणें । पाणिद्रियाचें करणें त्वचां स्पर्श जाणणें । हें दोन्हीं
 येका मनाचीं ॥ ३६ ॥ नयनीं रूपगृहणभिद्धि । चरणीं पथिगमन-
 विधि । या दोहीं इंद्रियाचे येकि बुद्धि । करी व्यवसाय ॥ ३७ ॥ रसनां
 जाणणें रसप्रकार । शिश्नेकरूनि सुरतव्यवहार । ये दो इंद्रियां चम-
 त्कार । चित्तें येकें ॥ ३८ ॥ घ्राणेंकरूनि गंधगृहण । गुदेंद्रियां मळो-
 त्सर्ग जाण । हें इंद्रियद्वयाचें कारण । कर्ता एक अहकार ॥ ३९ ॥
 या इंद्रियविषयांचें तुज ज्ञान । ज्ञाता तू वेगळा यापासून । ये अर्थाव-
 बोधीं अनुमान । करावा चि नलगे ॥ ४० ॥ आतां प्राणपचक अव-
 धारीं । समान वसे नाभिमदिरीं । तेथूनि पसरे सर्व शरीरीं । लवती
 जेणें नाडिका ॥ ४१ ॥ व्यान सर्वशरीरगामी । आपादमस्तक व्यापक

१ सन्याश्यानें गृहाचा च त्याग केल्यावर त्यातील सुवर्णाचा निराळा त्याग करावा लागत नाही. २ चिंतन करणारा. ३ मुळांत हा शब्द गळाला आहे.

नेमी । जो वातप्रकोपकामी । कारणस्थ ह्यणऊनियां ॥ ४२ ॥ कंठ-
स्थान उदानाचें । उजृभणादि व्यापार तयाचे । कौतुक दाखवी स्वप्ना-
वस्थेचें । साचासारिखें ॥ ४३ ॥ अपान सदां अधोगमनी । मळोत्सर्ग
करी गुदस्थानी । निरतर आहाराचा पाचनी । प्राणयोगें ॥ ४४ ॥
प्राणाचें हृदय जाण मंदिर । घ्राणरघें कारभार । प्रवेशनिर्गमप्रचार ।
हरे आयुष्य ज्याचेनि ॥ ४५ ॥ जे जे बोलिले पचप्राणधर्म । हे ज्यांचें
त्यांसी तों नकळे कर्म । जो तू जाणसी सर्व ही मर्म । तो चि प्राण हे
केविं घडे ॥ ४६ ॥ अतःकरणपचक प्राणपचक । इन्द्रियदशक आणि
विषयपचक । हे लिंगदेह पचवीस कळात्मक । तू द्रष्टा वेगळा तयेसी
॥ ४७ ॥ लिंगदेह स्वप्नावस्थ तैजसअभिमानी । प्रविविक्तभोग सत्वगुण
कंठस्थानी । हा द्वितीय चरण उपकार जाणसी ह्यणोनि । जाणता तो तू
वेगळा ॥ ४८ ॥ स्थूल लिंग देहद्वयाचें कारण । जें प्रपचस्मृतीचें धा-
रण । तया अज्ञानात्मक अन्यथाज्ञानाचा जाण । जाणता नेणू ह्यणविशी
॥ ४९ ॥ तव शिष्य विनवी सप्रेम लीलां । जी जो मी देहद्वयविलक्षण
साक्षी वेगळा । तो मी कोण कैसा कोठें निराळा । हे मज चि माझे न
कळे कीं ॥ ५० ॥ देहद्वयाचेनि दृश्यपणें । द्रष्टया आपणावेगळें जाणें ।
परतु देहद्वयनिराशीं नेणें । मज चि मी स्वामी ॥ ५१ ॥ ऐसें भाइको-
नि सद्गुरु सर्वेश्वर । शिष्यगजेन्द्रकरुणाकर । प्रेरी स्वप्रकाशवाक्यदशश-
तार । सशयनक्रविमोचना ॥ ५२ ॥ बा रे तुयां सज्ञानें च अज्ञान
नाधिलें । अज्ञानि कासया आहे अवलबिलें । जे तुज आतां चि दृश्य

१ जांभई येणें वगैरे. २ गाढ झोंप लागण्यापूर्वीची जी जिवाची अवस्था असते, तीत कल्पनारूपानें मनाचे जे व्यवहार चालले असतात ती स्वप्नावस्था. ३ श्वासोच्छ्वासरुपा क्रिया. ४ ही क्रिया बंद झाली तर किंवा प्राणाच्या अभावीं प्राणी जिवत राहू शकत नाहीं. ५ पचप्राणाच्या ज्या क्रिया सुरू असतात त्या, मी या क्रियेचा कर्ता अशा जाणीव बुद्धीनें नसतात. ६ स्वप्नदेहाचा अभिमान घरणारा जीव तो. ७ स्वप्नस्थान किंवा मनोराज्य यातील अस्पष्ट भोग ते. ८ स्थूल सूक्ष्म देहांव्यतिरिक्त. ९ सुदर्शन चक्र. १० हे चरण आमचेजवळील मूळच्या प्रतीत गळालेले आहे

जालें । तुझेनी च प्रश्ने ॥ ५३ ॥ मी मज नेणें येणें अर्थें । तुझे जाण-
पण 'द्योतिलें यथार्थें । नेणणें चि मी नेणे ह्मणेलियें व्यर्थें । दुराग्रह व-
चनें ॥ ५४ ॥ नेणपणातें जाणतोसी । तो तू तुझा तुज चि पासीं ।
आपुलें अतर्क्यत्व प्रगटिसी । मीपणें नेणें ह्मणोनिया ॥ ५५ ॥ ज्यासी
देहद्वयावलंबे द्रष्टेपण । तो देहेद्वयनिराशें आवघा चि आपण । जैसें घटमठा-
चें फिटता आवरण । आकाश अपरापर ॥ ५६ ॥ तेथें जें मिथ्या भांवावलेंपण ।
तें तुझे देह जाण कारण । तू तव तयाचा आहेसि जाण । प्रकाशत्वे ॥ ५७ ॥
कारण तनु अवस्था सुषुप्ति । प्राज्ञ अभिमानी आनद भोगावांति ।
तमोगुण हृदयस्थान हे व्याप्ति । तृतीय मात्रा मकार ॥ ५८ ॥ या
सकळातें जो जाणता । तो तू हे चि केविं होसी स्वतां । महाकारण
शरीर आता । निर्धारीं आपुलें ॥ ५९ ॥ मी नव्हे स्थूल लिंग कारण
शरीर । मी नव्हे दृश्य वाच्य प्रपच नश्वर । अदृश्य अद्वैत निराकार ।
निर्विकार आत्मा तो मी ॥ ६० ॥ जैसें मेघपटळीं गगन । तैसा मी
प्रपचा सबाह्य सवन । चराचर जळचरां आत्मजीवन । अनर्ताभोधि
भरलासे ॥ ६१ ॥ निरसूनि निःशेष प्रपचभान । केवळ स्वरूपाचें
अनुसंधान । हा व्यतिरेकें बोलती मुनिजन । अद्वैतबोधें ॥ ६२ ॥
असो व्यतिरेकत्वे ब्रह्मस्मरण । हें तुझे शरीर महाकारण । जेथें अभि-
धानत्रयाचें धारण । मूळमाया ब्रह्मविवर्त गुणसाम्य ॥ ६३ ॥ अह
ब्रह्म स्मरणरूपा मूळमाया । हें सर्गोत्सर्गीं आलें परिचया । ब्रह्मा चि
पासूनि ह्मणोनिया । ब्रह्मविवर्त बोलिजे ॥ ६४ ॥ मी ब्रह्म हें हीं सरे अनु-
मोदन । याचें सूक्ष्मरूपें उरे वेदनें । जैसें जालिया लक्ष्यभेदन । निघालें-
पण हस्ताचें ॥ ६५ ॥ तयासी बोलिजे गुणसाम्य । तें मूळमायेचें

१ प्रकाशले, स्पष्ट झालें. 'मी कोण आहे हें माझे मला कळत नाही'
असें ह्मटल्याने तू कोणी तरी आहेस हे, व तुला कळत नाही हे ही, तू जाणलेस असें
उघड झालें. २ सुषुप्ति अवस्थेंतील नेणिव दशेचा अभिमान धरणारा जीव,
३ निरकुश सुखाची प्राप्ति ४ अनत+अभोधि=सागर, ५ सर्ग=उत्पन्न होणें, व
उत्सर्ग=त्यागणें, ६ स्फुरण.

शुद्धत्व अनुपम्य । जैसे तुर्येचें प्रपक्वपण अगम्य । त्यासी च बोळिजे
उन्मनी ॥ ६६ ॥ असो हे मूळमाया महाकारणकाया । येथीची अवस्था
सिद्ध तुरिया । हा शुद्धसत्वगुण प्रत्यगात्मया । अभिमान येथीचा
॥ ६७ ॥ येथीचा भोग आनंदावभास । मूर्ध्नि स्थान या सकळास ।
हा प्रणवाचा चतुर्थ चरण जयास । अर्धमात्रा बोळिजे ॥ ६८ ॥ जो
तू जाणसी या सकळा । तो तत्वता याहूनि वेगळा । जैसा गोंडाळा
आणि जळा । सम्बंधीं च भेदु ॥ ६९ ॥ निराकार हाणिजे ज्यासि
नाहीं आकार । साकार हाणिजे जें कदां नव्हे निराकार । या दोहींसी
येकाकार । हें कहिं च न घडे ॥ ७० ॥ यदर्थीं नेति नेति श्रुतिवाक्यें ।
आत्मा विवचिती पार्थक्यें । आता महदद्वैतबोध यैक्यें । परिसें अन्वयार्थें
॥ ७१ ॥ मुख्य अद्वैत ऐसें पाहीं । जेथें तत्वता द्वैत चि नाहीं । दृश्य
प्रपचभास जो कांहीं । तो हि ब्रह्मस्वरूप ॥ ७२ ॥ मुळीं ब्रह्म तव एक ।
तेथें भासलें विश्व अनेक । तें तन्मय जैसें हस्तपादादिक । एका चि देहच
॥ ७३ ॥ कीं एका च बीजाचा अकुर । स्थूलमानें जाला तत्त्वर ।
तेथें शाखोपशाखांचा विस्तार । तन्ही वृक्ष तो येक च कीं ॥ ७४ ॥
येथें आक्षेप साक्षेपपूर्वक । करावया उदित कितीएक । ब्रह्मीं अद्वैतीं हा
दृष्टातविवेक । कैसा घडों शके ॥ ७५ ॥ बीजत्वीं होतें स्थूलरूप । तरि विरु-
ढोनि जाला पादप । ब्रह्म निरश जें अरूप । तेथें विस्तारला कायसा ॥ ७६ ॥
प्रपच मिथ्याभूत जो निरशिला । तो चि ब्रह्मरूप कैसा जाला । येसि-
या प्रश्नाचा वहिला । परिहार दीजे ॥ ७७ ॥ ऐसा देखोनि अन्य पक्ष
तर्मसंपर्क । उदेलो वेदांत सिद्धातवाक्यार्क । जेथें नाना दर्शनभेद
तारातर्क । लोपोनि जाती ॥ ७८ ॥ तें चि परिसावें सादर । ब्रह्म अनु-
पम्य शब्दात्पर । तथापि ही न पवती चतुर । शब्दोपमे वेगळें ॥ ७९ ॥

१ तुर्या अवस्थेचें सुख. २ शेंवाळें. ३ पृथक्त्वानें. ४ उत्कठित.
५ मोठा वृक्ष. ६ सत्वर. ७ निरास. ८ अज्ञानप्रवेश, किंवा अधकाराची
छटा. ९ सूर्य. १० अगउपांग भेद. ११ शब्दात्पर असा दुसरा पाठ
आहे.

एथें प्रत्यक्ष प्रमाण उपमान अनुमान । जहंत अजहत् जहदाजहत् लक्ष-
णाभिधान । इतुकीं प्रकारी स्वस्वरूपसमाधान । पावती योगेश्वर ॥ ८० ॥
प्रत्यक्ष ह्यणिजे अनुभव आपैसां । सूर्यविवर्त सूर्यरूप जैसा । ब्रह्मविवर्त
ब्रह्मरूप तैसा । प्रसिद्ध चि कीं ॥ ८१ ॥ फेनबुद्बुदतरगाकारीं । निरा-
कार च साकारलें वारी । तेविं ब्रह्म चि प्रपच नातरी । साकार निरा-
कार जैसें घृत सीत ॥ ८२ ॥ प्रमाण विशेषींचिया श्रुति । आतां
आइक उपमेची स्थिति । दृष्टांत एकांगें वर्तती । द्रष्टांतालागीं ॥ ८३ ॥
दृष्टांतें जाणावें जया अर्थासी । द्रष्टांत ऐसें ह्यणावें त्यासी । जरि सर्व
साम्यता घडे उभयासी । तरी उभयत्व कैचें ॥ ८४ ॥ जो पदार्थ दृष्टीसी
न पडे । तो जाणावया दृश्याची उपमा घडे । अतसीकुसुम ऐसी का न
वडे । विष्णूची अगकांति ॥ ८५ ॥ पुष्पीं नाहीं स्वप्रकाशता । काय
दूषणीं घडेल एतावता । का ब्राह्मण केवळ अग्नि च ह्यणता । काय तापों
बैसावें ॥ ८६ ॥ ह्यणोनि विजातीय तो चि दृष्टात होय । स्वजातित्वें
चि व्यर्थ जाय । नीळा चि ऐसा नीळ ह्यणतां काय । उपमेसी आलें
॥ ८७ ॥ तें चि दृष्टातीं दूषण सभवे । जेथें विरुद्धता अर्थभावें ।
आम्रफळ ऐसें मधुर जाणावें । जैसें वृदावन केवळ ॥ ८८ ॥
ऐसीं दृष्टांताचीं लक्षें लक्षणें । नेणिजेती जेणें विलक्षणें । तयासी
तेणें विचक्षणें । बोलोनि काय फळ आहे ॥ ८९ ॥ जें
बोलिलें तें आइकतां ही पाहिजे आलें । तरी च बरें नाहीं-
तरी येकेंवीण एक व्यर्थ गेले । असो ऐसें दृष्टांतासी रूप केलें । आतां
अनुमान आयिका ॥ ९० ॥ दुरी पर्वतीं देखिला धूम । तेथें अग्नि आहे
ऐसा नेम । हा अनुमान च परि विराम । न पवे कदा ॥ ९१ ॥ तेविं

१ कोणत्याही गोष्टींत सार काय आणि असार काय हें ओळखतां येत
नाहीं ह्यणून त्या सर्वांचा त्याग करणें ही जहलक्षणा, त्या सर्वांचें गृहण करणें ही
अजहलक्षणा व सारअसार किंवा नित्य अनित्य ओळखून असाराचा त्याग व साराचें
गृहण करणें ही जहदजहलक्षणा. वेदांत शास्त्रांत पहिल्या दोन्ही त्याज्य व तिसरी
ब्राह्म लक्षणा मानली आहे. २ आपला आपण, तत्काल. ३ दृश्याचा अत.
४ जवसाचें फूल, नाजूक, बारीक. ५ असंख्य. ६ शेवट.

इन्द्रिय स्पष्ट विषयासारिखें । स्वरूप न देखती आरिखे । पार अनुमानें
 आस्तिक्य तें अनसारिखें । होईल कैसें ॥ ९२ ॥ ऐसें प्रत्यक्ष प्रमाण
 उपमान अनुमान । यांचें केलें निवेदन । आता लक्षणत्रयाचें वर्णन ।
 श्रवण करावें ॥ ९३ ॥ जहत् ह्यणिजे जें वाक्य बोलिजे । तेथींचा
 वाच्यार्थ त्यक्त कीजे । लक्ष्यार्थ विवंचूनि घेइजे । तो चि कसा परिसावा
 ॥ ९४ ॥ बोलिजे गगेमार्जी गोठणें । तेथें आप त्यागावें आपण । तीरीं
 जाणावें पावोनि खूण । अनुभवाची ॥ ९५ ॥ आता अजहत्वाचें व्या-
 ख्यान । अर्थ अधिक जो वाक्याहून । तो लक्षावा अनुभजन । तो चि
 कैसा ॥ ९६ ॥ शोणो^१ धावती ह्यणजे तांबडें धावें । शब्दार्थ इतुका
 चि कीं स्वभावे । तेथें आरक्तवर्णें लागे कल्पावें । अश्व आपणें ॥ ९७ ॥
 जहदाजहत् तें ऐसें । तेथें त्याज्य कांहीं चि नसे । तत्वता वस्तूसी
 वळखावें जैसें । सोय देवदत्तः ॥ ९८ ॥ जो देवदत्त देखिला विजनीं ।
 तो जरी भेटला जवळीं च जनीं । तरि तो चि वळखावा जनविजनीं ।
 चाड चि नाहीं ॥ ९९ ॥ असो इहीं चहू परीक्षणीं तिहीं^२ लक्षणीं ।
 स्वस्वरूपावबोध अनुभवे क्षणीं । हें प्रश्नपरिहाराचा गवेषणीं । निरोपिलें
 प्रसर्गे ॥ १०० ॥ तरि तें ऐसें प्रश्नोत्तर । सर्व ब्रह्म जैसा बीजरूप
 अकुर । हें कैसें वडेलि याचें प्रत्योत्तर । देइजेतसे ॥ १ ॥ बीज काय
 आहे वृक्षाऐसें । तरि तें निराकार नव्हे कैसें । ब्रह्म निर्झा होय परि
 शून्य नसे । बीजस्थानीं कां नव्हे ॥ २ ॥ प्रपच मिथ्या जैसें गंधर्वनगर
 हरिणनीर । पार हा चि कर्चुक आहे विचार । तो कैसा वेगळाले त्रि-
 प्रकार । ते चि परिसावे ॥ ३ ॥ मेघाचें दळ आणि मृगजळ । दिसत
 चि मिथ्याभूत केवळ । तैसें चि मिथ्या प्रपंचजाळ । हें प्रथम कर्चुक ॥ ४ ॥

१ आर्षपणानें. २ गगेवर गुरें बसलीं आहेत असें ह्यटलें ह्यणजे गगेच्या
 पाण्यावर असें न समजता गगेच्या तीरावर असें समजणें; याप्रमाणें वाच्यार्थ
 टाकून लक्ष्यार्थ गृहण करणें ती जहल्लक्षणा समजावी ३ रक्तवर्ण. ४ अरण्यात. ५
 प्रत्यक्ष, प्रमाण, उपमान, अनुमान. ६ जहत् अजहत्, आणि जहदजहत्. ७
 प्रश्नोत्तररूपानें; गवेषण=शोध. ८ आकार किंवा प्रमाण रहित. ९ आग्रखा किंवा
 आवरण.

मेघरूप कुरगाप मिथ्याभूत । परतु मेघ आणि सूर्यप्रकाश शाश्वत ।
 तेविं विश्वाभास मिथ्या ब्रह्म सदोदित । हें कचुक दुसरें ॥ ५ ॥
 अन्यथाभास मिथ्यत्व अधिष्ठानें चि पाहिलें । तेथें मिथ्या ह्मणणें तें ही
 राहिलें । काय नरत्वं नीरत्व जरि दवडिलें । तरी च भेटे घनु भानु
 ॥ ६ ॥ नराकारें नीराकारें । काय तेथें आहे दुसरें । हें अर्थ कचुक
 तिसरें । ऐसें जाणावें ॥ ७ ॥ जैसा त्रयंबकं त्रिपुरं एक शरें छेदी ।
 तेविं हें त्रिकचुक एकसरें भेदी । तथासी निज विजयें स्वानदीं पदीं ।
 बैसणें घडे ॥ ८ ॥ अन्यथाभास जो नाथिला । प्रपच नामें रूपें नाथिला ।
 तन्मिथ्यत्वे तेथें चि आथिला । अधिष्ठान आत्मा ॥ ९ ॥ प्रपंचासी
 मिथ्यत्वे निरसावें । तरि तो चि ब्रह्म हें कां स्पर्शावें । ऐसें ह्मणशील
 तरी येथींचें चि विवरावें । अर्थावबोधीं ॥ ११० ॥ प्रपंच ब्रह्मज्ञानें
 बाधिला । असत चि मिथ्यत्वे साधिला । पारि आभास नवचे उछेदिला
 भृगज्जळन्यायें ॥ ११ ॥ ह्मणोनि नानाकारें ब्रह्म निर्विकार । जैसा
 पुरुषावेवी निरावेवी जळधर । यांलागीं समस्त खल्विद् ब्रह्म हा निर्धार ।
 करिती श्रुति विशेषींच्या ॥ १२ ॥ प्रपंचमिथ्यत्वे ब्रह्म पाहे । तेथें
 निरसणें हें ही न साहे । प्रपंचरूपें चि काय आहे । परब्रह्मेवाचूनि
 ॥ १३ ॥ निश्चळ राहे तरी च अगार्धु । तरगता काय नव्हे सिंधु ।
 जळधर्म तरगधर्म प्रबोधु । अधिकारपरत्वे ॥ १४ ॥ ऐसी असे आत्म-
 सत्ता । सर्व ब्रह्म च आहे तत्वता । येथें च स्वप्नभ्रमवत् प्रपंचता ।
 भासे नसत चि जिवासी ॥ १५ ॥ येथें जहत् लक्षणाचा प्रादुर्भाव ।
 ब्रह्मेवीण प्रपंचासी कैचा ठाव । तथापि मायेचा ठाई हा स्वभाव ।
 बोलिला पाहिजे ॥ १६ ॥ विश्व मायामय होय सार्चें । परतु मायेसी
 स्वातंत्र्य कैचें । तेथें सामर्थ्य आत्मयाचें । ऐसें जाणावें ॥ १७ ॥ हे

१ मेघाचे दळ यांतील नरत्व व सृगजळ यांतील नीरत्व. २ शिवानें त्रिपुरासुराचा वध केला व त्याचा मयासुरनिर्मित सुवर्ण, रौप्य, व लोह यांचीं तीन नगरें जाळून भस्म केलीं. ३ एकाकी अथवा एकटा. ४ गृहण करावें या अर्थी. ५ बाधक झाला, निरसला. ६ गभीर, खोल.

अजहत् लक्षणाची खूण । आता जहदाजहत् रहस्य जाण । निराकार
साकार स्वयें आपण । अद्वैत आत्मा ॥ १८ ॥ सर्व ब्रह्म एणें बोलें ।
सर्वाचें सर्वत्व निःशेष गेलें । सर्वत्व जाऊनि सर्व आलें । ब्रह्मत्वासी
॥ १९ ॥ सर्व असतें सर्वत्वेसीं । तरी ब्रह्म ह्मणणें कासयासी । मृन्मय
जाणतां वल्मिकासी । वल्मिकत्व असतां चि गेलें ॥ १२० ॥ अपरं
शब्दें पूर्व शब्दार्थाचा होय लोप । जैसे सिद्धांतीं पूर्वपक्षाचें स्वरूप ।
कीं अग्निरूप चि जाणतां दीप । नानाकारत्व दिसता चि गेलें ॥ २१ ॥
कदापि तूं ऐसें ही भाविसी । श्रुति प्रमाण उभय पक्षांसी । तरी सर्व
ब्रह्मावबोधासी । पूर्वपक्ष कां न ह्मणावें ॥ २२ ॥ तरी जें संशयाचें
स्थान । त्यासी पूर्वपक्ष हें अभिधान । तरी एक पुसिजेलि वचन । तें
आतां साग पां ॥ २३ ॥ ब्रह्म आकाशाहूनि विस्तीर्ण अनंत । त्याहूनि
बाहेरी न घडे कीं प्रपचजात । तें ब्रह्मरूप नव्हे तरी येव्हडें वर्ततां
समूळ द्वैत । निर्मळ अद्वैत केवीं घडे ॥ २४ ॥ प्रपच मिथ्या च मुळीं-
हूनि नाही । तरी हें केवळ असत्य पाहीं । मम माता वध्या हे काहीं ।
चतुरता न ह्मणती ॥ २५ ॥ नसोनि भासे भासोनि नाही । ऐसें च हें
असे पाहीं । इद्रियां अगोचर हा काहीं । अर्थवाद नव्हे यथार्थ चि ॥ २६ ॥
आतां असो जैसे आहे तैसें । केवळ ब्रह्म चि असे । हा च सिद्धात होय ऐसें ।
आइक पुढतीं ॥ २७ ॥ द्वैत साक्षेपं अद्वैतता । सगुण साक्षेप निर्गुणता ।
एणें कैसी अखडता । साधे ब्रह्मींची ॥ २८ ॥ आणि सर्व ब्रह्म ऐसें जालें
जेथें । द्वैताद्वैत सगुण निर्गुणत्वे ठेलें तेथें । सर्वत्व ब्रह्माचेन पथें ।
दिसत चि गेलें ॥ २९ ॥ सर्व तें चि सर्व नव्हे ब्रह्म आहे । ऐसा सर्वब्रह्म
वाक्याचा अर्थ लाहे । तेथें सर्वत्वाचें पूर्वदशासम्भर्धे नव्हे । ह्मणणें ही
राहे ब्रह्म च सर्व ॥ ३० ॥ सर्वत्वे सरलें सर्व । ब्रह्मत्वे उरलें अपूर्व । हें
जाणणेंवीण जाणती ते अगर्व । महामुक्त ॥ ३१ ॥ तूं ऐसें भाविसील

१ मृत्तिकामय. २ वारुळास ३ उत्तर. ४ अगम्य. ५ स्तुति. ६ प्रयत्न
केला ह्मणजे द्वैतापासून च अद्वैताची व सगुणापासून च निर्गुणाची सिद्धि
होते.

अतःकर्णी । विधि निषेध भय प्रपच साचारणी । ब्रह्म चि प्रपच तरी
 कर्माचरणी । विधिकिकर कां होणें ॥३२॥ याचें प्रत्योत्तर ऐसें असे ।
 ब्रह्मज्ञासी कांहीं च करणें नसे । वर्णाश्रमधर्म अनायासें । प्रवाहरूप
 ॥३३॥ जैसें आहे तैसें च बोधें । ब्रह्मरूप चि आहे अवघें । वेगळेंपणें-
 वीण कांहीं नेघें । मस्तकेंवीण मस्तकीं ॥३४॥ स्वकर्म करिता साक्षेपें ।
 युगधर्मास्तव जें लोपे । तत्वता वेष्टेना तेणें पापें । जेविं जळत पर्वत खर्गीं
 मृगीं ॥३५॥ कर्ता कर्म ब्रह्म जालें । तेथें निउनपूर्ण ब्रह्मत्वा आलें । पाप गेलें
 पुण्य पालटोनि जालें । परब्रह्मस्वरूप ॥३६॥ आता व्यतिरेकान्वयें आपण ।
 स्वयें च स्वयत्वे वीण । हें असिपदाचें विवरण । संपूर्ण जालें ॥३७॥
 येथें प्रश्नप्रत्योत्तरा विश्रांति जाली । गुरुशिष्यत्वे येकत्वा आलीं । सर्व
 भासतां न भासतां पुसली । सर्वत्वाची मुद्रा ॥३८॥ हा अध्यात्मविद्या-
 विचार । मनोजयाचा चतुर्थ प्रकार । जेथें मन चि जालें तदाकार । तेथें
 जयो चि जयवंत ॥३९॥ हा प्रकरण तृतीय भुवनींचा । कथाकल्पवृक्षां-
 कुर साचा । एधपर्यंत विस्तार याचा । सेव्य सता सभाग्या ॥ १४० ॥
 कल्पवृक्ष ह्मणावया कारण ऐसें । येथें कल्पिली फळावाति अनायासें ।
 याचें निज बीजरूप सामरस्यैक रसें । फळ केवळ रामनाम ॥ ४१ ॥
 आतां भगवद्भक्तियोगें हा परमार्थ । पाविजे आणि निर्वाहिजे यथार्थ ।
 ते चि बोलिजेलि जेणेंवीण व्यर्थ । ज्ञानचर्चा कलयुगीं ॥१४२॥ स्वस्ति
 श्रीसुगमोपाये । रामीरामदासकृते । मनोजये । अध्यात्मविद्यायां महावाक्ये
 असिपदवर्णन । नाम प्रकरण ॥ ९ ॥ नवम ॥ श्रीराम ॥

॥ श्रीराम ॥

पूर्व प्रकरणादारभ्य नवपर्यंत । कथार्थ यथार्थपद स्वप्रकाशवत ।
 पावे स्थिरावे बुंध बिभीषण शरणागत । श्रीरामभक्तिआश्रयें ॥ १ ॥

१ सर्व ब्रह्ममय जर आहे तर कर्मांचा खटाटोप कशाला पाहिजे हा प्रश्न प्रत्येक
 वेदाताचा उपदेश करणाराला होतो त्याचें उत्तर पुढील ओवींत आहे २ आकार,
 आकृति. ३ मनोजयाचा. ४ मनोजयाचे तीन प्रकार, सत्सग, वासनात्याग आणि प्राण-
 स्पन्दनिरोध, यांचें मागें प्रकरण ३ यात विवरण केलें आहे व चवथा प्रकार अध्यात्मवि-
 चार याचें प्रकरण ४ तें ९ पर्यंत विवरण जालें, ५ व्यवस्था लावणें ६ शहाणा,

भगवद्भक्तीच्या आश्रयेवीण । कलौ साधन तितुका शीण । युगानुसार
करून स्वधर्मरक्षण । ईश्वरभक्ति करावी ॥२॥ कदापि ऐसें ह्मणती कर्मा-
भिमानी । कर्मतात्पर्य राहिलें युगाभिधानीं । कलियुगीं कर्मलोप चि आहे
जनीं । तरि काय तैसें चि वर्तविं ॥ ३ ॥ याचें ऐसें असे प्रत्योत्तर ।
सज्जन सत्कर्मीं अति तत्पर । परतु अवघे तैसे चि असते नर । तरि तें
घडों शके हो ॥ ४॥ मुख्य राजा यवन त्याचेनि धर्म । केवळ अधर्म
ब्रह्मकर्म । हें ही असो द्रव्यार्चन चि अकर्म । जेथूनि पुढें आचरी ॥५॥
आता ऐसें ही जन्ही जालें । तन्ही स्वकर्म तों पाहिजे केलें । युगानुसार
ऐसें बोलिलें । याच हेतु ॥ ६ ॥ केवळ कर्म चि तरों ह्मणती कळीं ।
त्याची कां न बैसे दाताखिळी । काय नारदा व्यासाहूनि आगळी ।
युक्ति शुक्तिकीटकांची ॥ ७ ॥ तैस्या च हरिभक्तीवीण ज्ञानगोष्ठी ।
ते बोधलुब्ध होती केवळ कष्टी । जव श्रीराम न पाहे कृपादृष्टीं । तों
वज्रघात न निवारे ॥ ८ ॥ एव भगवद्भक्ति कारण सर्वातें । तरि भगवंत
ही ह्मणजे बहु देवातें । जो ज्यासी भजेलि तेणें चि त्यातें । कृतकृत्यता
असे कीं ॥९॥ यदर्थीं परिस विचक्षण । जेथें जे कामनापुरे जाण । तिहीं
त्यासी भजावें त्या निरोपणा । श्रवण करीं सादर ॥१०॥ स्वर्गभोगाची
इच्छा जयासी । तेणें भजावें अदितीसुतासी । राज्यकाम ज्याचा मानसीं ।
तेणें विश्वेदेवांसी भजावें ॥११॥ आयुःकाम असला जरी । अश्विनौदे-
वासी भजावें तरी । आरोग्यकाम ज्याच्या अतरीं । तेणें सूर्यासी भजावें
॥ १२ ॥ आधिपत्यकामें परमेष्ठी । येशःकामें यज्ञतुष्टि । प्रजाकाम
जयातें श्रुष्टीं । तेणें प्रजापतीसी भजावें ॥ १३ ॥ इन्द्रियकामें त्रिदशे-

१ कर्माचा संकुचितपणा. २ भगवद्भक्ति न करतां केवळ कर्म करून च
आह्मी मोक्ष मिळवू असें ह्मणणारे जे आहेत त्याचें त्यापेक्षां तोंड मिटलेलें काय
दाईट ? नारद व्यासादिकानीं जें सांगितलें आहे त्यापेक्षां निराळें सांगण्याची या
शिंपल्यांतील किड्याची काय योग्यता आहे ? ३ केवळ वेदाती हे नेहमीं असमा-
धानी च राहणार. ४ मृत्युचें दुःख हा च कोणीएक वज्रघात ५ मुख्य भगवताचे
अश जी देव, देवता, भूतें, देवतें, यापैकीं कोणाचें ही ज्यानें त्यानें आपआपल्या
आवडीप्रमाणे भजन केलें तर तीं इच्छित फल देतात. ६ इद्रास, ७ अग्नीस,
८ सूर्यपुत्र अश्विनीकुमारास, ९ ब्रह्मदेव.

श्वर । कामकामनेलागीं निशाकर । वोजस्काम जयासी वर । तेणें
 भजावें मरुद्गणा ॥ १४ ॥ लक्ष्मीकामें शक्तिदेवता । अन्नकामें देवमाता ।
 पुष्टिकामें इळा तत्वता । दापत्यार्थ उमा सती ॥ १५ ॥ विद्याकामें
 गणपती । वक्त्रुत्वकामें सरस्वती । अभिचारकार्य निरुक्ति^६ । आराध्यदैवत
 ॥ १६ ॥ असो ऐसे सेव्य सेवकत्वे । बहुत आहेति कामनापरत्वे ।
 भजकें तरी सर्व सामर्थ्यत्वे । भजावें चि कीं ॥ १७ ॥ परतु जयांचा
 हस्तीं असे जितुकें । सपूर्ण भजने पाविजे तितुकें । सर्व ही सामर्थ्य
 धरिजेतें येकें । इतर तरी वर्णिले च नसते ॥ १८ ॥ एव प्रपच बोड-
 बरीचें फळ । तेथींचे दाते हे सकळ । मुंचुकुर्दे मागितला मोक्ष केवळ ।
 तो नेदवे चि कव्हणासी ॥ १९ ॥ आसो हे ही आराध्यदेवते होतीं ।
 कार्यार्थ सकलां ही भजों येती । परि मुख्य इष्टदेवत नव्हती । कैवल्य-
 पदयाचका ॥ २० ॥ तो येक विष्णु जगज्जीवन । आणि भवगजासी
 जो प्रत्यक्ष पचानेन । हे दोघे एकरूप हें श्रुतिवचन । त्या एकैसी
 भावें भजावें ॥ २१ ॥ वैष्णवासी जग विष्णुरूप । तेथें शकर तो ही
 तद्रूप । तैसें चि शाभवासी शिव विश्वदीप । तेव्हा विष्णु तो ही
 तन्मय ॥ २२ ॥ देवा अभेदासी जो भेदी । एकदेशित्वें महिमा छेदी ।
 तो भक्त नव्हे प्रमोदी । पतित ऐसीं पुराणें ॥ २३ ॥ देवाचें स्वरूप
 चि न कळे ज्यासी । तेथें बोलणें चि नलगे त्यासी । कलियुगीं मत्सा-
 भिनिवेष बहुतासी । कोणासी कोणें वारावें ॥ २४ ॥ जैसें
 लुटितिये राजेभारी ग्रथितस्कर । तेथें सावधान असोनी काय करिती

१ इद्र २ चंद्र ३ शरिराची बळकटी. ४ पृथ्वी. ५ जारणमारणादि कर्मा-
 करिता. ६ दुर्गादेवी ७ ज्या देवतेच्या ८ गारुडीविद्या. ९ देवदानवांच्या युद्धांत
 मुंचुकुदानें देवाना साह्य केलें, त्याबद्दल त्यानें देवांजवळ मोक्ष मागितला परंतु तो
 कोणा ही देवाच्याने देवधला नाही. तेव्हां त्यानें विश्रांतीसाठीं झोप मागितली वगैरे
 कथा आहे १० मोक्षपदवीची इच्छा करणाराला मुख्य दैवत होणार नाही. ११
 भवापासून मुक्ति देणारा जो शिव तो. १२ हरिहरासी १३ निष्काळजी, गैर-
 सावध. १४ आपआपल्या मताचा फाजोल अभिमान. १५ राजसेवक. १६ गठी-
 छोड, उचले,

नर । तैसें म्लेंछदेशीं पाखंडभर । विनोद पाहाती सज्जन ॥ २५ ॥
 जरी पूर्वी महाराष्ट्राजा होता शुद्ध । तरी पाखडी उछेदिले बौद्ध ।
 सत्य पुरातन प्रतिष्ठिलें प्रसिद्ध । तें तों आता राहिलें ॥ २६ ॥ अहो
 वैष्णवीं द्वेषावें शंकरा । आणि शांभवीं निंदावें शार्ङ्गधरा ।
 या येव्हडिया दुराचारा । देवीं प्रेरिलें विघ्नांसी ॥ २७ ॥
 कर्मरूपें प्रायश्चित्तें नव्हे पापक्षय । ह्यणऊनियां भगवद्भक्तीचा करावा
 आश्रय । तेथें ही आरमला अतराय । काय आतां करावें ॥ २८ ॥
 आपण जीव ते ईश्वर । आपण अपराधी ते करुणाकर । ते प्रभू
 आपण किंकर । द्वेष कैसा करावा ॥ २९ ॥ तथापि शिवद्वेष करितां
 दक्ष । कोण गति पावला प्रत्यक्ष । त्याचा विष्णु न करी च प्रतिपक्ष ।
 माझा चि भक्त ह्यणऊनिया ॥ ३० ॥ शेखीं शकरें चि कृपाभरें ।
 जीवविला वस्तांचेनि शिरें । मग हरिहरस्तुति करी आदरें । तेव्हा जाला
 कृतार्थ ॥ ३१ ॥ तैसा च इद्रशर्मा द्वेषी विष्णूसी । तेणें प्रेतत्व प्राप्त
 जालें पूर्वजांसी । तो ही हरिस्तवनें सद्गतीसी । पावला ऐसीं पुराणें
 ॥ ३२ ॥ त्र्यंबकाख्यानीं रुषेश्वरीं । माडिलीं हरिहरभेदाची कुसरी ।
 तेथें येक जाले शिव मुरारि । हरीश नाम त्याचें ॥ ३३ ॥ त्यां
 दोघातें एकात्मता । भिन्न होत्साते अभिन्न स्वतां । स्तवनीं बोलिली
 विषमता । तो अर्थवाद जाणावा ॥ ३४ ॥ लक्ष्मीनाथा आणि गिरिजा-
 कांता । या दोघांसी च आहे समता । ह्यणोनि येकासी च गौणत्व नेदिता ।
 नव्हे स्तवन दुजयाचें ॥ ३५ ॥ तारि मुख निःकळक कलकी चद्रमा । ये
 उपमेस्तव काय लोपे चद्रमहिमा । स्तुतिप्रेमासी कैची सीमा । ह्यणऊनि नाहीं

१ मूळ शास्ता च परधर्मी असल्यावर पाखंडमतांचें निवारण कोण करतो ?
 २ आता आपल्यावर निरनिराळीं सकटें, आपत्ति कां येतात याचें कारण मतमता-
 तरे व त्यामुळें माजणारा परस्परातील द्वेष. ३ द्वेषरूपी विघ्न. ४ हरिहर. ५ दक्ष घेऊन
 भांडणें. ६ बोकडाचें ७ शिवाला गौण न मानतां विष्णूचें स्तवन होत नाहीं असें नाहीं.
 ८ मुखाला चंद्राची उपमा देतात. परंतु मुख असतें निःकळक व ज्याची उपमा
 दिली ती चंद्र आहे कळकयुक्त. तरी पण या उपमेनें चंद्राचा महिमा कमी न होतां
 उलट वाढतो

दूषण ॥३६॥ याची साक्ष असे पुढें । हरिहरऐक्यवाक्यें विश्वाखुडे । परि हें न मनीत पढतमूढें । मताभिनिवेश जयातें ॥३७॥ मुख्य देहात्मबुद्धि पातक थोर । तेणें जो जो करी दभाचार । तो तो व्यर्थ जाऊनि पामर । पापाचें फळ भोगिती ॥ ३८ ॥ अग्नि आणि ब्राह्मणद्वारां । आराधावें जगदेश्वरा । तो ब्राह्मण भोजनासी आणूनि घरा । सुशीळा स्पर्श न करिती ॥ ३९ ॥ आणि पादतीर्थ प्राशन न करणें । ये मानखडणेचें पाप काय ब्रह्महत्येसी उणें । तथापि तीर्थ न सेवावें ऐसें कोणे ग्रंथीं कोणें । बोलिलें आहे तरी ॥ ४० ॥ मुख्य धर्मशास्त्रीं ऐसें च वचन । आधीं तीर्थप्राशन मग वदन । यासी विपरीत जो दुर्मन । तो ब्रह्महा हें प्रसिद्ध ॥ ४१ ॥ जें पदांबुजांबु वंदिता केवळ । सर्व तीर्थस्नानाचें फळ । त्याच्या आचमनाचा काय विटाळ । उदरामाजीं हौंनये ॥ ४२ ॥ असो जया अनन्य भाव चि नाही । तो कायएक पाखड न करी पाहीं । राक्षदास निचेंई न शोभे पाहीं । वेगळेंपणें वेगळा चि पडे ॥ ४३ ॥ श्रुत्यर्थ विपरीत लाविती । स्वमतप्रशंसा दाविती । ते स्वयें चि सताहूनि विपरीत होती । ह्यणिजे केवळ असंत ॥ ४४ ॥ हराभिधानीं हरिपद वाखाणी । तेथें ऐक्य दाखवी मुळींची वाणी । शिवत्व प्रगट जाणतां ही चक्रपाणी-। द्वेषें पडे वेगळा ॥४५॥ अतर्प्ततनु ह्यणिजे आर्तपता कीं लासणें । येणेंवीण तरले ऐसीं श्रुतिपुराणें । आतां याचिया मतविशेषणें । कोण गेला वैकुठा ॥ ४६ ॥ पात्रें च

१ चांगले शिकलेले, पढलेले असून मूर्खपणा करतात ते. २ जड देह हाच अतरात्मा अशी बुद्धि असणें ३ ब्रह्महत्या करणारा. ४ पदकमलाचें तीर्थ. ५ खरोखर. ज्याचा श्रुतिवचनावर, धर्मशास्त्रावर पूर्ण विश्वास नाही तो रामाचा दास असें ह्यणवून घेण्यास खरोखर पात्र नाही; पाखडमतानें तो अभक्त, दुर्जन असाच राहिल. ६ ज्यानें तप्तमुद्रा धारण केल्या नाहीत तो किंवा ज्यानें प्रायश्चित्तानें किंवा देहदडानें आपली काया अमर करून घेतली नाही तो ह्यणजे हें शरीर अशुद्ध आहे, त्याच्या शुद्धीला उपाय काय, तर सूर्यकिरणांमध्ये शरीर तापवणें किंवा डाग देणें ह्यणजे तप्तमुद्रा ठोकणें. परंतु श्रुति पुराणें सांगतात कीं तप्तमुद्रेशिवाय अन्य साधनानें देहशुद्धि होऊन जन तरले आहेत.

समपूर्नि भगवच्छेष केलें । वेगळ्या नैवेद्यें काय नाहीं जालें । तरी श्राद्धाना-
मधूनि अल्प वेचलें तें उरलें । अनुच्छिष्ट कीं ॥ ४७ ॥ ठेविता चि पात्रें
तो न खरवडी । समपें हिरवें करपलें खरवडी । आपण उत्तम चि सेवी तो
खरवडी । कोणिया भक्ताची ॥ ४८ ॥ यथाशास्त्र स्वधर्माचरण । जें तें
सकळासी ही प्रमाण । जे करिती अनर्गळपण । ते ही सर्वत्र च आहेति
॥ ४९ ॥ असो हें प्रसर्गें आलें वाचें । दिसे उचित ही ज्यासी त्याचें ।
संता सर्व स्वरूप रामाचें । तेथें कैचा हरिहर भेदु ॥ ५० ॥ अवचट
रामनाम येतां वाणी । वेश्या विमानीं वाहिली पापिणी । तैसा च अनक-
ळित शिवस्मरणीं । विमानीं भिल्लुं वाहिला ॥ ५१ ॥ जैसें विष्णुभजनें
तरले बहुत । तैसें चि शिवभजनें असंख्यात । यमधर्म ही दूतां उपदे-
शित । हरिहरदास त्याजावे ॥ ५२ ॥ कदापि ऐसें ह्मणती अभक्त जन ।
दास हें अनुचित विप्राभिधान । तरी हा आक्षेप चि अज्ञान । करी
जयाचा त्यासी ॥ ५३ ॥ अहो शूद्र सेवक जैसा तिहीं वर्णास । तैसें मनुष्य-
दास्य अनुचित ब्राह्मणास । तें दूषण योजील हरिभक्तास । तो चतुर कीं मूर्ख
॥ ५४ ॥ विप्र दास व्हावया ईश्वराचे । सचित पाहिजे कीं जन्मोजन्मीचें ।
नारदादि ह्मणविती जयाचे । दासाचे दास ॥ ५५ ॥ एके चि ग्रंथीं कीं
एके चि वचनीं । जे साक्षी ल्याहावी विवर्चनी । ग्रथांचें सार शोधूनि ।
तें ग्रंथज्ञ जाणती ॥ ५६ ॥ एक चि अनुमत तें विकळ । तो ग्रंथ नव्हे
सबळ । जैसा एक चि गुफिल्या वाल । चामीकर नव्हे ॥ ५७ ॥ कीं
एक चि गृह तो नव्हे ग्राम । कीं एक चि वृक्ष तो नव्हे आराम । नांतरी

१ निराळें काढून ठेवलें, २ हातानें स्वच्छ करित नाहीं, ३ खरवड, खर-
पुडी, ४ भक्ताची खरवड=अगदीं कनिष्ठ प्रतीचा भक्त, ५ मनसोक्त आचरण,
६ पिंगलानामें, ७ भक्तिरहस्य प्रकरण ४७ यातील कथा, ८ वर्णांना ब्राह्मणो गुरुः
असें वचन असतां व प्रत्यक्ष भगवतानें ब्राह्मणपद आपल्या वक्षस्थलावर धारण
केलें अशा प्रकारची ब्राह्मणाची योग्यता असता त्यानें आपणास दास हे उपपद
लावून घ्यावें हें चमत्कारिक तर खरेंच, परंतु जे ब्राह्मण हरिभक्त आहेत त्यांना प्रत्य-
क्ष श्रीरामाचे किंवा श्रीरामाच्या दासाचे दास ह्मणवून घेण्यांत कमीपणा नाहीं, उलटें
भूषण च आहे, ९ फसवून, किंवा साधक बाधक प्रमाणयुक्त, १० शुद्ध सोनें.

एका चि तंदुला नाम । राशी कैसी घडे वा ॥ ५८ ॥ सर्व संमते अनु-
 कूळ जयासी । तो चि सिद्धांत सेव्य सजनासी । इतर स्वनिश्चय ज्याचे
 त्यासी । काय गोड न वाटती ॥ ५९ ॥ ग्रंथासी कोण दूषण कोण
 भूषण । हे न सागता जाणती विचक्षण । परंतु बुझावया सर्वसाधारण ।
 बोलिजेतसे परिसावे ॥ ६० ॥ वाक्यतात्पर्य नेणे कां उपेक्षी । देत
 ग्रथीं मिथ्या कां विपरीत साक्षी । ते महदूषण ऐसें लक्षीं । जरी वक्ता
 ईश्वर ॥ ६१ ॥ विष्णुं विपरीत वाखाणी श्रुति । बोध करावया बौद्धाप्र-
 ति । तो जैनशास्त्रसिद्धांत सतीं । काय प्रतिष्ठिजेलि ॥ ६२ ॥
 आतां पूर्वपक्ष जो मिथ्याभूत । तेथे वेगळाले बहुक्वधिमत । सिद्धांतीं
 सर्वसाम्यता येत । तरी ते नव्हे दूषण ॥ ६३ ॥ यदर्थी जैसा मेघा-
 कारींचा नर । एक ह्यणती वृद्ध येक ह्यणती कुमार । परी तो मिथ्या-
 भास मेघ साचार । तेणे बोधे सार्थक ॥ ६४ ॥ थोडियाचिमार्जी
 ङ्हुत अर्थ । स्पष्ट खष्टे यथार्थ । सुगमोपाये करितां कृतार्थ । हे ग्रंथासी
 भूषण ॥ ६५ ॥ अपुनरुक्त अक्षर 'मित्री' वर्ण कोमळ । पदत्रास साहित्य
 रसाळ । अन्यकथाकौतुकीं भूषण सकळां । परमार्थ स्वयप्रकाश ॥ ६६ ॥
 असो एवं प्रकारें दोषशमनी । भगवद्भक्ति प्रदीप्त हुताशनी । गावे
 नाचावे हरिहरकीर्तनीं । गुणकर्मे आणि नामें ॥ ६७ ॥ येथे सस्कृत
 प्राकृत पाहीं । एकेवीण एका गति चि नाहीं । पुराणीं गायनीं देशे-
 वीण काहीं । बोध नव्हे जनासी ॥ ६८ ॥ गोदेसी मिळे जे जे नदी ।
 ते तन्मयत्वे घाली पुण्य गवांदी । तेवीं हरिहरकथा देशभाषापदीं । तन्म-
 यत्वे पावन ॥ ६९ ॥ हरिहरनामें तो सस्कृते । तेथे सायोज्यता सर्व

१ बुद्धिमान, शाहाणे. २ साधारण लोकांची समजूत होण्याकरितां. ३
 मुद्दाम त्याग करितो. ४ बौद्धावतारात प्रत्यक्ष विष्णूने बुद्धांना उपदेश करण्याकरि-
 तां श्रुतीचा अर्थ विपरीत भासवून जैनमत स्थापित केले ह्यणून सतानीं तो विप-
 रीत अर्थ स्वीकारावा काय ? ५ वाकडा. ६ या ठिकाणीं 'मित्री' असा अन्य पाठ
 आहे. ७ पदत्रास. (दासबोध १-७-१७ ची टीप पहा) ८ सर्व दोष दहन
 करणारी होळी च. ९ याचा रूढ अर्थ, पातीनें, भागीदारीने असा आहे.

भाषांतें । आता गुणकर्म कळावयातें । अवश्य देशी प्रमाण ॥ ७० ॥
 देशीमाजीं निषिद्ध यावनी । ते चि अग्राह्य हरिहरकीर्तनीं । परि ते ही
 देशी नव्हे मार्गाभिमानी । सस्कृत चि त्याचें ॥ ७१ ॥ तान मान
 बंधन कळा । प्रेमेंवांचूनि त्या अवकळा । होऊनियां सकळां वेगळा ।
 निर्हुज्य कथा करावी ॥ ७२ ॥ कळावत ही होती संत । पूर्वात्पर जे
 विख्यात । तें हि यथार्थ चि परि बहुत । कठिण आहे ॥ ७३ ॥
 अर्गोथ गडगडीत कळोळीं । परितो चि येक मर्यादा सांभाळी । वोहाळा
 उचवळती अल्प जळीं । त्यासी उर्मी नावरे ॥ ७४ ॥ हेतुमात्रें कळा-
 भिमानें । सप्रेम सत्कथा चि न माने । तो कळीचेन दूर्ते मनमत्तेनें ।
 तरता तरता बुडविला ॥ ७५ ॥ कळेचें घेऊनिया सोंग । अवकळा
 रिवाळी त्याचें आग । बाह्यरगें प्रसर्गें अतरग । श्रीराम जेणें दुन्हाविला
 ॥ ७६ ॥ तो कामकळावंत जगा वोळगे । गायन करुनि भीक मागे ।
 निषेधाचें पात्र निजागें । होऊनि ठेला ॥ ७७ ॥ कारिकेसी सबळ
 प्रसिद्ध वचन । जे ब्राह्मणासी निषिद्ध गायन । तें जें करावयासी उद-
 रपोषण । ऐसें तात्पर्य वाक्याचें ॥ ७८ ॥ परमेश्वरभक्तिरगें केवळ ।
 देवर्षि गाती नाचती प्रेमळ । जेणें ब्रह्मवर्चस्व होय विमळ । तेथें कैचा
 निषेध ॥ ७९ ॥ नामविक्रय न करावा । प्रेमभावे राम गावा । अन्य
 प्रकारें करावा । जीविकेचा उपाय ॥ ८० ॥ नामविक्रय जो करी । तो

१ तैसें प्राकृतीं अद्वैत । सुगम आणि सप्रचित । अध्यात्म लाभे अकस्मात । तरी
 अवश्य घ्यावें ॥ (दासबोध ७-१-३७.) २ यावनी ह्यणजे फारशी भाषेचा उगम
 सस्कृतापासून आहे असा अर्थ ध्वनित होतो ३ श्रीहरिवीण जे कळा । ते चि जा-
 णावी अवकळा । देवास सांडून वेगळा । प्रत्यक्ष पडिलां ॥ (दासबोध १४-५-३१)
 ४ गभीर अशा समुद्रास लाटा येऊ लागल्या ह्यणजे मोठा गडगडाट होतो, परंतु तो
 आपली मर्यादा कधीं हि उल्लंघन करीत नाहीं आणि लहान ओहोळ्यास थोडें जास्त
 पाणी आलें कीं अनावर होऊन गावेंची गावें वेचिराख होतात. ५ जे फक्त गाणें
 ऐकण्याकरितांच कीर्तनास जातात त्याची स्थिति अशी होते. ६ 'मदोन्मत्तानें'
 असा दुसरा पाठ आहे. ७ गायनादि कलाचे. ८ दुश्चिन्ह. ९ धिःकार करण्यास यो-
 ग्य. १० पोदासाठीं गाऊं नये । मोलें कीर्तन करू नये । (दासबोध. १४-१-५५)

चि पाप पदरों भरी । श्रोता तरे भवसागरीं । भावें कथा ऐकतां ॥८१॥
जैसा द्विज जो स्वयें कुश्चिळ । तो आपुलें भोगील चि कर्मफळ । परतु
पुर्जल जो सप्रेमळ । त्या पुण्यदायक ॥ ८२ ॥ आतां पाप न करावें
आणि करूं नेदावें । तरभाद्रायके न देयमिति स्मृतिभावे । मार्गों
आलियासी जरी नेदावें । तरी ते मरती उपवासी ॥ ८३ ॥ तेथें युक्ति
करावी आपण । जे हा भ्रष्टला परि हा होय ब्राह्मण । ब्रह्मबुद्ध्या कीजे
ब्रह्मार्पण । येणें भावें चुकवावें ॥ ८४ ॥ नट काय न करिती गायन ।
ते कां न ह्मणावे पावन । त्यांचें भावार्थी उदरपोषण । ह्मणोनि अत्यजा-
तुल्य ते ॥ ८५ ॥ पक्षी काय नसती तीर्थी देउळीं । दुबळे काय उप-
वासी न मरती दुकाळीं । भगवद्भाव नसतां हृदयकमळीं । फळ कैसेनि
पावती ॥ ८६ ॥ जव भावार्थाचें नव्हे बळ । तोंचिवरी विधिविधान-
पाल्हाळ । व्याधादि प्रसिद्ध प्रेमळ । भावार्थें चि तरले कीं ॥ ८७ ॥
हरिहरस्मरणाचें येव्हडें बळ । अवचट घडतां तरती खळ । हा महिमा
देखोनि प्रेमळ । अधिकाधिक होइजे ॥८८॥ स्वर्गीच्या रामस्मरणें दोष-
पर्वत । जागृतीचे जळती असंख्यात । तेथें भावार्थें जे प्रत्यक्ष स्मरत । ते
कैसे हो न तरती ॥ ८९ ॥ कलौ हरिहरनामसंकीर्तन । करिता सुगमो-
पायें तरती जन । तें अशेष करावया वर्णन । युक्ति शक्ति असेना
॥ ९० ॥ गुणनिधीचे अल्प गुण । वर्णितां ठाको पाहे तितुकेंपण ।
तैसा नव्हे हो नारायण । यथाशक्त्या स्मरावा ॥ ९१ ॥ ब्रह्मायुषी कोटि-
वक्र अयुत महत । सादर वर्णितां हरिगुण अनत । आजन्मवरी ही परि

१ ब्राह्मणानें गायनावर पोट भरावें हें निषिद्ध आहे, हें पातक त्याला घडू नये अशा इच्छेनें त्याला जर आपण काहीं च दिलें नाहीं तर ब्राह्मण उपाशी मरेल हा विचार केला पाहिजे. २ भक्तिरहस्य प्रकरण ४७ पहा. ३ दुष्ट. ४ परब्रह्मस्वरूपाची चिरतन प्राप्ति होण्याकरितां मुख्य मनोजय ज्ञाला पाहिजे. त्या मनोजयास चार उपाय सांगितले आहेत, त्यांत 'अध्यात्मविचार' हा सुलभ उपाय सांगितला आहे; परतु याला ही नामसंकीर्तनाची जोड पाहिजे. ५ श्रीहरीचे गुण वर्णन करण्याकरितां दहा हजार महत ब्रह्म्याचें आयुष्यपर्यंत कोटि मुखानीं जरी वर्णन करित बसले तरी वर्णन संपूर्ण होणार नाहीं.

पारगत । नव्हेति ऐसीं पुराणें ॥ ९२ ॥ ऐसा समर्थ जो सर्वेश्वर । तो
 व्यस्त नामोच्चारें करुणाकर । पावळा हणोनि दृढ निर्धार । धरा हो
 नामीं त्याचा ॥ ९३ ॥ प्रथम केवळ नामधारी । त्याचा राम अग्नि-
 कारी । अनाथदीनाचा कैवारी । भक्ति ज्ञान वैराग्य देतसे ॥ ९४ ॥
 जैसा जैसा हा कीर्तनसीळ । तैसतैसी बुद्धि होय विमळ । सर्वत्र प्रकाशे
 केवळ । स्वरूप श्रीरामाचें ॥ ९५ ॥ काम चि रामें जाला जेथें । वैराग्य
 विश्रांति पावले तेथें । निराकार साकारलें येथें । भक्ति निजागें निवाली
 ॥ ९६ ॥ सर्व ही पर्वकाळ करुनि येकैवळा । ब्रह्मया ऐस्या पात्रा
 पुण्यसीळा । ब्रह्मांडशत दानपुण्यफळा लीळा । करितां रामनामस्मरण
 ॥ ९७ ॥ अहो रामस्मरणें राम चि होइजे । तेथें फळश्रुति किती हणऊनि
 बोलिजे । यालागीं धन्य सभाग्य कृतकृत्य जे । भावें रामीं विनटले ॥ ९८ ॥
 काय करावे कष्टसाध्य मंत्र अन्य । नश्वरफळद विधानलोपें देती दैन्य ।
 एक होत्साता शाश्वतफळद धन्य । उघडा मंत्र श्रीराम ॥ ९९ ॥ जेणें
 दिग्बधन जालें मुक्त । जेणें विधिनिषेध केले भक्त । जो आचांडाळ-
 विप्रपर्यंत युक्त । तो उघडा मंत्र श्रीराम ॥ १०० ॥ जो नवविध-
 भक्तीचें मूळ । जो चतुर्विधमुक्तीचें फळ । जो सर्व साधनांची सिद्धि
 केवळ । तो उघडा मंत्र श्रीराम ॥ १ ॥ ज्याचें वर्णितां महिमान । न
 शक्कोमि हणणे चतुरानन । शेषा सहस्रमुखीं पडे मौन । तो उघडा
 मंत्र श्रीराम ॥ २ ॥ तारकब्रह्म हें नाम ज्याचें । काशी मुक्तीक्षेत्र हें
 गौरव त्याचें । जें कठरत्न उदास सदाशिवाचें । तो उघडा मंत्र
 श्रीराम ॥ ३ ॥ चतुर्वेदपारायणातुल्य फळ नेम । श्रीभगवताचें हणतां
 सहस्रनाम । तत्तुल्य एक चि रामनाम । हें शिर्वभाष्य प्रसिद्ध ॥ ४ ॥

१ उफराटें, उलटें. २ कामवासना ज्याचे ठिकाणी पूर्ण नष्ट झाली. ३
 एकोपा, एकत्र. ४ मग्न झाले, रगून गेले. ५ राममंत्राशिवाय इतर मंत्र साध्य हो-
 ण्यास विधानयुक्त नियम पाळावे लागतात, व त्यांत खड पडला तर साध्य वस्तूच्या
 ऐवजीं उलट दैन्य प्राप्त होते; तसें रामनाममंत्राचें नाही. ६ ब्रह्मा कुठित झाला.
 ७ वाराणसी मुक्तिक्षेत्र । रामनामें करुनि । (दासबोध ४-३-१५) ८ राम रामेति
 रामेति रमे रामे मनोरमे । सहस्रनाम तत्तुल्य रामनाम वरानने ॥ रामरक्षास्तोत्र.

ऐसें जया रामाचें गौरव । तो श्रीराम स्वयें परम शांभव । सदाशिव स्वतां महा वैष्णव । अतएव हरिहरा येकात्मता ॥ ५ ॥ आपुली स्तुति आपणासी प्रिय । आपणासी आपण न भजे काय । तैसें हरिहर प्रेम-उपाय । परस्परें भक्तीसी ॥ ६ ॥ एन्हवीं तरी स्थिति ऐसी । देव होऊनि यजावें देवांसी । दुर्जेपण साच अस्तां अनन्यतेसी । ठाव चि नाहीं ॥७॥ अनन्य ह्यणिजे नाहीं दुसरें । हें वाक्यतात्पर्य तरी च खरें । जरि देवा-हूनि भक्त वेगळा नुरे । भजन करितां ही ॥ ८ ॥ मुळींचहूनि भक्त अश देवाचा । तरी च भजनें देव होय साचा । मध्यें च भजनभाव भिन्न कैचा । केवळ तया दोघांसी ॥ ९ ॥ भेद्वीण ही भजन घडे । देवभक्तत्व वाडेंकोडें । जैसें राममत्रत्व उघडें । तैसें चि हें निरोपण ॥११०॥ शब्दाचें स्तवन शब्दें चि कीजे । तेथें वस्तुता काय आहे दुर्जे । कां हस्तकें मस्तका पुष्पीं त्रुविजे^१ । तेथें कैचें पारिखें ॥ ११ ॥ अभे-द्वभक्ति सम्यक्ज्ञान विवेकवैराग्य । हे त्रिपुटी सामरस्या आणी तो चि योग्य । तो पर्णेवीण स्वसवेद्य सभाग्य । व्हावया मूळ रामनाम ॥ १२ ॥ हा माझा मज-जैसा जाला अनुभव । तैसा च सर्व सज्जनाचा जाणवला भाव । पुढें ही होतील जे महानुभाव । ते भगवद्भक्त या कलियुगीं ॥ १३ ॥ जरि सर्व धर्म लोपती कळींत । तन्ही बीजाकारें रक्षील भग-वंत । त्याचेन विस्तारें पुनरागत । होईल सत्ययुग मागुतें ॥ १४ ॥ जव जवें जीवाची होय मळिन मति । तव तव ग्रथार्थ यथार्थ न प्रकाशती । मग जे सद्ग्रथ लोपले ह्यणती । ते चि स्फुरद्रूप सज्जनीं ॥१५॥ आतां नामात्मक रूप रूपात्मक नाम । दोहींसी दोंपणीं चि नाहीं भेद-भ्रम । तैसें देवा भक्ता अखडैक प्रेम । तें अति यत्नें करावें ॥ १६ ॥ सिद्धत्व आणि साधकत्व । या दोहींसी ही थेकदेशित्व । तेथें अखडैक प्रकाशत्व । तुझेन स्वयत्वे ॥ १७ ॥ कांहींतू कांहीं नव्हेसी । ब्रह्मत्वे

१ मागे प्रकरण ३५३ पहा. २ भजन केल्याबरोबर ३ अत्यंत. ४ वास्त-विकपणें. ५ तुरबणें=चोळणें ६ अहपणा टाकून ? ' तोषणेंविण ' असा अन्य पाठ आहे. ७ आठवरूप वृत्तीनें.

सर्व ही तूं च होसी । सर्वत्वावभासमात्र अधिष्ठानासी । नाहीं महदद्वैती
वेगळा ॥ १८ ॥ एव सगळें चि सर्व ही निखळें । स्वस्वरूप राहिलि-
यां पांहेरांची खळखळ । साधनें सिद्धि साध्य समानत्वे सरळ । सहज
चि स्थिति स्वभावे ॥ १९ ॥ परिस च लागला पसारियासी । तरी
सरी कां न ये सुवर्णाची साडसासी । तैसें सर्वब्रह्मेति निश्चयासी । कर्म
कां पडे वेगळें ॥ १२० ॥ कां विष्णू चि विष्णूचें अंतःकरण । तेथें
काय वेगळें आहे स्फुरण । तेविं कर्म कार्य ब्रह्म कारण । अनुभवेसीं अनन्य
॥ २१ ॥ गूढार्थ गर्भवाक्य जें समर्थ । तें राजस्थानीं होय यथार्थ ।
अन्य वाक्य दूर्ती वोलगता अर्थ । बाहेरी निघे तयाचा ॥ २२ ॥ ग्रंथीं
फळश्रुति बोलावी लागे । परी जेथें श्रोतयां वक्त्यां वेगळिक जागे ।
जेणें अशेष आपण होइजे अंगें । तेथें काय बोलावें ॥ २३ ॥
जें लाधलियां अतःपर नाहीं लाभ । ज्या सुखाहूनि सुख नाहीं वल्लभ ।
जें जालियां स्वये चि स्वयभ । होणें उरलें नाहीं ॥ २४ ॥ तथापि एक-
भाव द्वैतनिर्शन त्रिगुणाकर्षण । च्यान्हीभूमिका पर्चीकर्ण षट्कर्मार्चन ।
सप्तचक्रभेदन अष्टागयोग नवविध भजन । दाहावी कृपा रामाची ॥ २५ ॥
या इतुकियांचें ही फळ अविर्चळ । येथींचे श्रवणीं आहे केवळ । जाणती
महामुक्त सप्रेमळ । स्वरूपसाक्षात्कारें ॥ २६ ॥ येथें संपुटीकरणें जालें ।
मूळार्थीं ब्रह्मबीज निर्डवळें । मध्ये जें जें आर्युर्भवलें । तें तद्रूप तन्मध्ये
॥ २७ ॥ पूर्वीं समस्त ग्रथकार । बोलिले नाहींत लेखनप्रकार । तरी
हा वक्तृत्वाचा विचार । समयासारखा आहे ॥ २८ ॥ जरि न बोलतां
चि होय इच्छिलें । तरि कासया बोलावें लागलें । नाशेदर्शनें तरी बो-
लिलें । पाहिजे चि कीं ॥ २९ ॥ मुळांचीं निरोपणें अति शुद्ध । प्रती

१ अवभासप्रकाश, ज्ञान. २ निष्कळ, शुद्ध. ३ पांहेरा=इतिहास, हकीगत, काहाणी. ४ पसरलेल्या वस्तूस ५ राजकारणांत. ६ प्रिय, श्रेष्ठ ७ कर्माचरण. ८ स्थिर, चिरंतन. ९ संपुट=पोकळी, किंवा बंद केलेली पेटी. १० निडोळ=डोळ नाहीसे केलेलें, स्वच्छ केलेलें. ११ आविर्भवलें=दृश्य झालें. १२ श्रीएकनाथांचे पूर्वीं ज्ञानेश्वरी “ पाटांतरीं अवद्ध ” झाली होती हें पाहून.

करितां होय अबद्ध । पुढें जे वाचिती त्यां अबद्ध । होऊनि ठाके
 ॥ १३० ॥ लेहों नेणें आणि लिही भावार्थें । त्याहूनि अभाविक बरा
 यथार्थें । तेणें उपेक्षूनि रक्षिला अनर्थें । येणें लेहोनि नाशिला ॥ ३१ ॥
 आतां वेडिया भावार्थें जो वाची । तो अर्थ नेणे परि उद्धरे चि । अहो
 त्याचेन कांहीं ग्रथाची । लिहितो^१ न पालटे ॥ ३२ ॥ हणोनि
 सर्व ही वाचूत । परतु लेखक पाहिजे पडित । तो च स्वानुभवी
 श्रोता वक्ता सत । पाविजे उभयता भाग्यें ॥ १३३ ॥ स्वस्ति श्रीसुगमोपाये ।
 रामीरामदासकृते । अखडैकभक्तिवर्णनं नाम । दशमं प्रकरणम् ॥ १० ॥

श्रुतिस्मृतीचें निज सार साचें । पुराण रामायण भारताचें ।

वशिष्ट ही भागवतादि पाहे । समस्त संतानुभवार्थ आहे ॥ १ ॥

पडत खळखळाळीं अर्थ तो व्यर्थ होती ।

न भिजत अति पापी ग्रंथआपीं भिजे तो ।

वरिवरि तरि भोळा अंतरीं अन्य दारा ।

तरि सुगमउपायें काय कीजे विचारा ॥ २ ॥

दधि मधुरं मधु मधुर द्राक्षा मधुरा सुधापि मधुरैव ।

तस्य तदेव मधुरं यस्य मनो यत्र संलग्नम् ॥

मुडे मुडे मतिभिन्ना । तुडे तुडे सरस्वती ।

वाग्विवादो न कर्तव्यः । सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥

॥ श्रीराम ॥ शके १६९६ जय सवत्सर मार्गेश्वर शुद्ध त्रयो-
 दशी तदिने रामचद्रेण लेखनीय पुस्तक समाप्तम् ॥ श्रीरामार्पण ॥

१ 'अशुद्ध' असा अन्य पाठ आहे. २ ज्याचा अर्थ लागत नाही असें.
 ३ अंधश्रद्धेनें. ४ लिहिलेलीं अक्षरें.

स्फुट कविता

१

कुळकर्ण कथा

॥ श्रीराम ॥

सहजीं सहज काजा । तुज वदिजे गणराजा । ह्यणोनियां जी
सहजा । निरुपाधी माझा नमस्कार ॥ १ ॥ सरस्वती तुझा वचनीं ।
स्तवीन तुजला वेदजननी । जैसी कुळदेवीचा दत्तधनी । कुळदेवीलागी
पूजिजे ॥ २ ॥ तू अळकारदमीचा विस्तार । तू निराकार वस्तूचा
आकार । असो शब्द तितुका तुझा पसर । तुज नमस्कार मौन्ये चि
॥ ३ ॥ आतां वदिजे श्रीगुरु तुझासी । ह्यणोनि अवलोकिलें तुमच्या
पदासी । तेणें विसरलों मीपणासी । ठाव वदनासी असेना ॥ ४ ॥
मग प्रत्यावृत्ती करी । पाहों ठेलों निज निर्धारीं । तव सर्वत्र जगदा-
कारीं । तू निराकारीं संचलासी ॥ ५ ॥ ऐसियासी जी रघुनाथा । तुज कैसें
बंदू आता । तुझिये निजपदीं सलीनता । हें चि सर्वथा वदन ॥ ६ ॥
नमन संत सज्जन श्रोतयार्ते । तुही ज्ञानसिंधु उचबळते । तुमच्या
अनुभवाचिये साते । उणें तें ही केंडेना ॥ ७ ॥ ऐसें जाणोनि माझि-
या चित्ता । निर्भय वाटलें जी सर्वथा । काहींयेक बोलावयाची आस्ता ।
अकस्मात उद्भवली ॥ ८ ॥ तुही साक्षात ईश्वरमूर्ती । ज्ञानसिद्धि पुढें
तिष्ठती । माझीं अज्ञानवचनें गगार्वती । भावास्तव अगिकारा ॥ ९ ॥

१ साधें, संगतीनें. २ केंडणें=हरकत करणें. ३ आस्था. ४ गगावती नांवाची
एक वनस्पती आहे, पण तो अर्थ येथें कांहीं न लागत नाही. गगावती भाव=गगे-
प्रमाणें शुद्ध, निर्मल भाव, असा अर्थ येथें करावा.

आमची जे का वृत्ती । ते चि कथा परमार्थी । उभय अनुभवाची स्तुति ।
सांगेन विनती अवधारा ॥ १० ॥ परिसा भवपांडेपणें । पर्दीं परमार्थ-
निरूपण । करिता श्रवण मनन । समाधान सकळिकां ॥ ११ ॥ काया
हें चि नगर गोमटें । सुदर रमणीय माहामोटें । तेथींचे शूद्र अत्यंत
गांटे । खळ खोटे दुर्जन ॥ १२ ॥ येक डोळ्यांचे दुर्जन । देखोन पर-
दारा आणि धन । अभिळासीं आस्ता परिपूर्ण । सर्वकाळ तयांची ॥ १३ ॥
येक कान गोहें मोटे । ऐकोन मात्रुकाचे सांटे । खरे च हणोनियां
खोटे । वाढविती कुतर्क ॥ १४ ॥ येक नाकाडीये हुगे । हुगत चालती
मार्गे । बसले ठाई न न्हाती उगे । कळह करिती परिमळा ॥ १५ ॥
येक परजे खादाड मोटी । खाऊनि सागे कुरठ्या गोठी^१ । अवदानें
गिळीत चि परी पोटी । तृप्ति नाही तयेचे ॥ १६ ॥ येक त्वचेचे उन्मत ।
बोलतां आगेंसीं आदळत । बळें च सकळातें पीडित । मृद भोगीत
रूपभोग ॥ १७ ॥ येक हातागळे ठाडचे । चोरी करणें ब्रीद त्यांचें ।
हरण करावया परधनाचें । सर्वकाळ उदित ॥ १८ ॥ येक पळगे सदा
पळती । येके ठाई न राहाती । निज कामीं न बैसती । नगर पळविती
अवघें चि ॥ १९ ॥ येक सदाचा परद्वारी । सर्वकाळ व्यभिचार करी ।
धरितां न धरे दुराचारी । तेणें नगरी बुडविली ॥ २० ॥ येक परज-
हागीर भेडी । हागोनि करी नरकाड । भय अभय तन्हीं गोहाडी । तिनें
वसविजे सर्वदा ॥ २१ ॥ येक चाहाड फितवेखोर । सर्वांसी चाळक
सूत्रधर । येकक्षण ही नव्हे स्थिर । दारोदारीं हिंडतसे ॥ २२ ॥ तेणें
राजाज्ञेतें भगिलें । स्वामीकार्य तितुकें राहिलें । मध्यें च डोंबाळें मांडिलें ।
पीक नेलें अवघें चि ॥ २३ ॥ ये रीतीं प्रजा वर्तत । आतां पाटील जे
कां मुळाइत । ज्यांचे नगरीची हे समस्त । ते विख्यात पांच जन
॥ २४ ॥ त्यांचें गूळ अत्यंत वाढलें । पांचाचे पचवीस जाले । त्यांत

१ श्रेष्ठाकडे जाव वगैरे गांवाची कुळकर्णीपणाची वृत्ति होती हें सर्वश्रुत च आहे २ कुळकर्णीपणा ३ इद्रियांना उद्देशून हा शब्द आहे ४ गाटा=हट्टी, स्वच्छदी ५ गोहो=वस्ताद ६ परजणारी तरवारीची धार, जिभेला उद्देशून. ७ गोष्टी. ८ पळपुटे, पाय. ९ आग.

पाच राजवटे निघाले । विपट पडिलें त्यांहिमधें ॥ २५ ॥ बलुते सकळ
 सागतां सांग । गाथा वाढेल पडेल व्यग । अपूर्ण कामी क्रोध मांग ।
 तैसा वृत्तीविभाग बलुतेयां ॥ २६ ॥ आतां परिसा कुळकर्णी । ज्या-
 लागी जाली कथा करणी । जो सकळ करणीचा मुख्य धनी । बरें
 वाईट त्याचें ॥ २७ ॥ त्याचें पाहातां मिरासी कुळ । तो या सकळाचें
 ही मूळ । परि या कारबारें आळ । आला जीवपणाचा ॥ २८ ॥ आतां
 स्वामी ज्याचेनि हे वागे । त्याचें नाव रूप कोण्ही न सगे । कागदी-
 कागदीं समजती अवघे । खुणा चि दावित्ती दुखनी ॥ २९ ॥ त्यासी जीहीं
 देखिलें । त्यासी बोलावथा नाहीं उरलें । तथापि प्रत्यावृत्तीचेनि बोलिलें ।
 शब्दासी न कळे हणोनी ॥ ३० ॥ तो सच्चिदानंद सेजेवरी । कीं
 सच्चिदानंद तयामाझारी । ठाणें त्याचे इच्छेकरी । गडावरी बसलेंसे
 ॥ ३१ ॥ गांवीची झाडाझडती । कुळकरण्यास तेथें मागती । सचित-
 प्रारब्धक्रियमाणेंसीं झाडा पाहाती । बाकी काढिती हिशोबें ॥ ३२ ॥
 ज्याचे बाकीस भेंडोळें पडे । त्यासी स्वामीपासीं जाणें घडे । येर श्रम-
 ताती बापुडे । जाता येतां सर्वदा ॥ ३३ ॥ हणोनि जाणते कुळकर्णी ।
 चाळक परज हातीं घेऊनि । सर्वस्व अर्पिती स्वामीलागूनि । नाहीतरी
 निदानीं अडकिजे ॥ ३४ ॥ असो राजाज्ञेचीं पत्रें होतीं । तें कुळकर्णीं
 वाची प्रजांप्रती । परज शेवटीं सांगितली होती । ते न थारे ऐकतां
 ॥ ३५ ॥ ऐसे कष्ट करिता रात्रदिवस । नाहीं कुळकर्णीयास उमंस ।
 वेतन मागतां कासावीस । निजद्रव्यास नेंदवे ॥ ३६ ॥ हे गांवीची
 स्थिति गति । ठाणांतरीं अत्यंत पीडा करिती । तलबेवरी तलबा येती ।
 वेचु प्रथीं असेना ॥ ३७ ॥ येक दूतांसी देखोनि द्वारीं । सीघ्र प्रवे-
 शती विवरीं । त्यांसी ही न चुके चि परी । काळांतरीं विटबिजेती ॥ ३८ ॥
 येक देखोनि दूतांचा यावा । प्रजा वीस करू आदरिती
 गांवा । पळऊनियां सामर्थ्ये ठेवा । नुसतीं डिबें चि मिरवती ॥ ३९ ॥

१ बलुतें घेणाऱ्यास. २ शब्दज्ञान मात्र सर्वांना होतें. ३ स्वेच्छेनें. ४ शून्य.

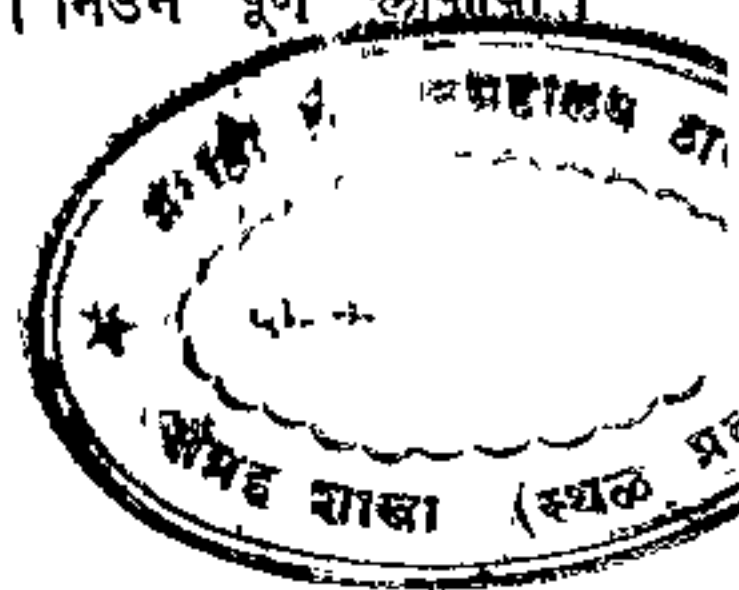
५ विश्रांति. ६ तलब=हक्काचा मागणी.

येकांसी अकस्मात धरून नेती । अपराध स्मरोनि दडिती । निरय-
कुडामाजीं पचविती । अथवा घालिती चर्मकारागृहीं ॥ ४० ॥ ऐसी
देखोनि पर वेवस्ता । या थरासी गोष्टी न येता । झाडांपाडा केला
तत्वता । कडकड वाहो करूनी ॥ ४१ ॥ आमचा हिशेब तत्वता । गत-
वर्षीं च क्रमला होता । कांहीं बाकी होती ते आतां । झाडूनि शून्य
घातले ॥ ४२ ॥ आता देहीचें कुळकर्ण । प्रारब्धगोत्रजावरी टाकून ।
आह्मी आह्मांस बोळखून । समाधानें राहिलों ॥ ४३ ॥ रामीरामदास
विनवी सता । येथून सरली कुळकर्णकथा । निउंन पूर्ण श्लोकार्था ।
क्षमा सर्वथा करावें ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥

२

सरवदा

॥ श्रीराम ॥

येकांग धीरा हनुमंतासी दुवा । ते महामाये भगवतीस दुवा ।
सताचे सभेस दुवा । धर्माचे सभेसी दुवा ॥ १ ॥ राजमुद्रा देवमुद्रा
ज्ञानमुद्रा ते धुरेस दुवा केला हो या पाहान्यामधें ॥ २ ॥ वेदांत सिद्धांत
धादांत तें चि मज पिंगळ्याचें बोलणें ॥ ३ ॥ मासा धरा मासा । बैल
धरा बैल । बांदी धरा बांदी । ढवळा धरा ढवळा ॥ ४ ॥ मासा तो कोण
तो । पाण्यांतील मासा तो मासा नव्हे । वजनांतील मासा तो मासा
नव्हे । पाण्याधीण तळपे तो मनमासा धरा हो ॥ ५ ॥ बैल तो कोण तो ।
कुणव्याचा चौपाइ तो बैल नव्हे । वीणकराचा दुपाइ तो बैल नव्हे ।
काळ तिपाइ बैल धरा जो फिरतां चि न राहे ॥ ६ ॥ ढवळा तो कोण
तो ढवळा । कापुर ढवळा तो ढवळा नव्हे । पारा ढवळा तो ढवळा

१ झाडपवाडा=तपासणी. २ न्यून ३ सर्वदा, सरोदा, डाकोचा, कुडबुडा
जोशी, पिंगळा जोशी, दैव सागणारा. ४ दासी.

नव्हे । सत्वगुण ढवळा घरा ज्यासी दुःखाचा डाग न पडे ॥ ७ ॥
 बांदी ते कोण ती हो । घरची बांदी ते बांदी नव्हे । दारीची बांदी ते
 बांदी नव्हे । कल्पना बांदी घरा जे दारोदार फिरवी ॥ ८ ॥ दुसऱ्याचें
 चि होईक बरळे । आणि आपलें आपणासी न कळे । त्या सर्वद्याचें
 तोंड काळें । नामाचें उपराळें मागायासाठीं ॥ ९ ॥ सभेसी देखोनि
 चालों । आणि मन राखोनि बोलों । तरी सर्वदा काशाला जालों । जरी
 भीड धरू ॥ १० ॥ ये थोरले घरीचा धनी । त्यासी होईल जीवहानी ।
 मागें सर्वदे गेले भाकुनी । आता मज पिंगळ्याची ही वाणी । ऐका गा
 ये राय हो ॥ ११ ॥ स्थूळीं पचवीस गुण । ते सूक्ष्मीं होती लीन ।
 सूक्ष्मातें ग्रासून । भूतें उरती ॥ १२ ॥ पाठीं पच महाभूतें । साडि-
 तील या देहातें । तें मी सागेन तुमतें । ऐका गा ये राय हो ॥ १३ ॥
 घ्राणीं होईल गधत्याग । गुदीं जाणवेल मळोत्सर्ग । स्वासाक्षरा वियोग ।
 प्राण होईल ॥ १४ ॥ ते क्षिति आपीं नासेल । तें आप आगीं दिसेल ।
 त्यास यमधर्म हा बोल । आहे गा ये राये हो ॥ १५ ॥ तें जळ तेजीं
 रिघेल । चितवियोगें भ्रम होईल । हे मी पिंगळा बोल । बोलोनि जातों
 ॥ १६ ॥ शिख होईल रेतव्यक्त । कदाचित द्रवेल शुक्लीत । रस तो
 ही वितुळेल श्रोणीत । जळ गेलिया ॥ १७ ॥ पाठीं तेज होईल बळी ।
 तें रक्तमेद्यासी वितुळी । मग रिघेल तये वेळीं । वायोचिया धाटा ॥ १८ ॥
 तेव्हां शुद्ध बुद्धि विरेल । प्राणी आगें घुमारेल । सर्व स्मरू विसरेल ।
 बैसेल गळका ॥ १९ ॥ चद्री लागेल नयनीं । रूपें साडवेल प्राणी ।
 ताठा पडेल चरणीं । उदान बैसेल ॥ २० ॥ वातवियोग होईल
 शरीरा । समान साडील बिडारा । लवों राहाती नाडी शिरा ।
 सर्वांगींच्या गा ये राय हो ॥ २१ ॥ तेव्हां स्पर्श तो ही चळेल । सीत
 ऊष्ण न कळेल । धुगधुगी ते ही राहेल । अनिल निघतां वेळीं ॥ २२ ॥
 तो वायो कल्पूनि आकाश । साडील देहाची आस । तेव्हां उरेल

निशेष । आपण चि सर्व ॥ २३ ॥ तें गगन सर्वासार । जेव्हां निघेल
बाहेर । तेव्हा खुटती व्यापार । व्योमपंचकाचे ॥ २४ ॥ तेव्हां शब्द
वाचा आटेल । श्रुती श्रवणीं नुमटेल । समूळ अंतःकरण तुटेल । व्याने-
सहित ॥ २५ ॥ ऐसें नाशलियां गगन । देह होईल अचेतन । स्थूळ
लिंग कारण । विसर पावतील ॥ २६ ॥ पचवीसां तत्त्वासहितें । नाश
पावती पचभूतें । पाठीं उरतील प्रेतें । होऊनि देहे ॥ २७ ॥ ऐसें हें
सर्व ही सरेल । परी अविनाश वस्तु येकी उरेल । तें सज्ञान जाणतील ।
प्रगट न करा गा ये राय हो ॥ २८ ॥ शेंभर वर्षे पाऊस जाईल ।
तेणें सर्व जीव जन मरेल । सूर्य बाराकळीं तपेल । तेणें पर्वतासहित
पृथ्वी जळेल ॥ २९ ॥ पोळतील शेषाच्या फडा । तो गरळ वमील
भडभडां । तेणें पाताळें जळती धडधडां । ऐसी ब्रह्माडाची राखोंडी
होईल ॥ ३० ॥ पाऊस पडेल सोंडाधारी । तेणें बुडेल हे धरत्री ।
आगीन प्रगटेल अंबरीं । तो करील बोहरी^१ त्या पाण्याची ॥ ३१ ॥
तेथें सुटेल वावघाण । तेणें विज्ञेल तो आगीन । वायोसी
गिळील गगन । गगनास राहील खाऊन । तामस अहकार ॥ ३२ ॥
राजस उडवील तामसास । सात्विक बुडवील राजसास । माया दडवील
सात्विकास । ते मायेचा घांस महद्गाया करील ॥ ३३ ॥ महद्गाया रिघेल
गुणसामीं । गुणसाम्य धरील स्वरूपाची भूमी । तेथें कैचे आह्मी तुह्मी ।
हें मज पिंगळ्याचें वॉहीक ॥ ३४ ॥ ईघीन मोटें गा ये राय हो । शांति
करा हो शांति करा हो । त्याग करा हो त्याग करा हो । उतीम पाहारा
जातो गा ये राय हो ॥ ३५ ॥ धुरेची रास कोण वावाची रासि कोण ।
मेखें कीं वरेंखोब । मिथुन कीं करोक । सींहु कीं कन्या । तुळ कीं
इरेंचीक । धन कीं मकर । कुभ कीं मीन ॥ ३६ ॥ मीनाचा मारोग
वरा । लाभ मोटा गा महींद्रा । सा पुस्तकें निघाली डेरां । त्यात थोर-
ल्याचा सकुन पाहे मज पिंगळ्याच्या हातें ॥ ३७ ॥ बुद्धिकांडी खोवितां

१ अग्नि २ नाश. ३ जोराचा वारा. ४ भविष्य, ग्वाहिक, साक्ष ? ५ विघ्न,
६ मेष. ७ वृषभ. ८ कर्क. ९ वृश्चिक.

बरवी । निघाली रका राज्यपदवी । तुझी हारपली सांपडेल ठेवी । परि
मज सर्वघाले विसरु नको ॥ ३८ ॥ रामीरामदास सर्वदा । भाकून
गेला निजपदा । त्याच्या नेमाचिया शब्दा । जतन करा गा ये राये
हो ॥ ३९ ॥ ४ ॥

३

नामस्मरण

॥ श्रीराम ॥

ऐका सज्जन श्रीमत । महिमा नामाचा अद्भुत । सद्य उद्धरले
पतित । नलगे धन साधन विद्या ॥ १ ॥ धनेधीण न घडे याग ।
विद्येवांचूनि नाही योग । तरि हें आहे जी कळयुग । येथ महिमा
नामाचा ॥ २ ॥ रामा कृष्णा नारायणा । लक्ष्मीकाता क्लेशहरणा ।
गरुडध्वजा दीनोद्धरणा । स्मरतां हरती पातके ॥ ३ ॥ महिमा नामा-
चिया पुरे त्राणा । येवढें पातक नाही जाणा । अनेक भयें निवारणा ।
प्रायश्चित्तें सूचिलीं ॥ ४ ॥ असो नाही सिद्ध पाप । पापात्मिया केले
साक्षेप । साहे नामाचा प्रताप । येवढें पाप करवेना ॥ ५ ॥ कळी
पातकाचा सिंधु । हरिकीर्तन सेतुबंधु । सुखें तरावया साधु । परमेश्वरें
योजिले ॥ ६ ॥ कृतायुगीचे जे प्राणी । करिती कळयुगाची सिराणी ।
येथे कीर्तने चक्रपाणी । मोक्ष देतो निज भक्ता ॥ ७ ॥ भावें करितां नाम-
स्मरण । भक्त तरती नवल कोण । पुत्रासी ह्यणता नारायण । अजाभीळ उद्ध-
रला ॥ ८ ॥ वाल्मीक केवळ कैवर्त । ब्रह्महत्यारा बज्रचित्त । रामनाम ह्यणता
विपरीत । मुनीमाजी अग्रवी ॥ ९ ॥ माहापापी दुराचारी । बाधोन नेता
यमकिंकरि । मस्तक फोडिला मुद्गलावरी । ऐसा नेला सन्मुख ॥ १० ॥
त्याचें पाहातां जन्मार्चित । नाही अणुमात्र सुकृत । दुष्कृताचे पर्वत ।
आकल्प निरई पचावा ॥ ११ ॥ तव करुणा आली येमधर्मा । कोण

उद्धरी या अधमा । स्मरला नाही पुरुषोत्तमा । तो पावता श्रीराम ॥१२॥
 तें दीन कांपे थरथरा । आंगीं फुटल्या शस्त्रधारा । भ्रमें बोले विकळ
 गिरा । ह्मणे राम काये मी नेणे ॥१३॥ तेणें तुटलीं भवबधनें । हरिगण
 वर्षले सुमनें । विमानीं वाहिला सन्मानें । सोडऊनि नेला वैकुठा ॥१४॥
 अवचट नाम येतां वाचे । येवढा महिमा आहे साच । प्रेमें गर्जत रगीं
 नाचे । वैकुठ ये त्यापासीं ॥ १५ ॥ कथे घालवें लोटागण । भक्तां
 घावें आळिगन । ज्याच्या स्पर्शें जनार्दन । अभ्यतरीं प्रवेशे ॥ १६ ॥
 नाम वाचें रगीं नाचे । नयनीं प्रवाह प्रेमाचे । हर पदरज वदी त्याचे ।
 हर्षे नाचत कैळासीं ॥ १७ ॥ टाळ मृदाग वैष्णवभार । करताळिका
 जैजैकार । करिता कीर्तनाचा गजर । रगीं तिष्ठे श्रीरग ॥ १८ ॥ हरि-
 कथेस करीं उछेद । ऐसा कोण भाग्यभद । तया रुसला गोविंद । निरई
 पचित येमदूत ॥ १९ ॥ करी भक्ताचा मानभंग । तेणें भंगिलें हरीचें
 लिंगां । वैकुठभुवन जें अभग । तेणें तें हि भंगिलें ॥ २० ॥
 भक्तासकटीं घाली उडी । द्वेषियाचें मूळ तोडी । दगाघातें मस्तक फोडी ।
 आपले जोडी तयांचें ॥ २१ ॥ मधुकैठमेसीं घेतली झोंबी । जीवें मा-
 रिला निरालंबी । कुर्श छेदिल्या हि तनु अवलंबी । मग जीत चि पुरिला
 ॥ २२ ॥ हिरण्याक्ष दांतीं तोडिला । हिरण्यकश्यप नखीं फाडिला ।
 रावण कुंभकर्ण विभाडिला । अति तिक्षण शरधारीं ॥ २३ ॥ सहस्रार्जु-
 नाचीं कुठारवरि । केलीं करचरणाचीं कांडोरीं । तर्पण केलें त्याच्या
 रुधिरीं । कौंस परिवारें मारिला ॥ २४ ॥ भक्तकैवारें दैत्य मारी । याची
 काये नवलपरि । लक्ष्मी श्रापिली सिंधुतीरीं । अश्विनौदेवांकारणें ॥२५॥
 भक्तांस अनुमोदन देती । भक्तसंकटें निवारिती । त्यांचा साहाकारी
 श्रीपति । मुक्तिमुक्तीचा दाता ॥ २६ ॥ रामीरामदास ह्मणे प्रेमें । जे
 गर्जती हरीच्या नामें । त्यांचीं हरि हरी जन्मकर्में । पुरुषोत्तम ते स्वयें ॥२७॥

१ प्रतिमा २ बरोवरीचे, प्रतिस्पर्धी. ३ आश्रयरहित. ४ दुष्ट. ५ जिकिला.
 ६ फरशानें. ७ तुकडे. ८ निवारण करतो.

४

वासुदेव

॥ श्रीराम ॥

फेज्या केल्या म्यां बहु परोपरी । दाता न देखे कवणे घरीं ।
 फेज्या घालितां शिणलों भारी । सुख देखिलें या थोरले घरीं रे बा ॥ १ ॥
 कृष्णा गोविंदा वासुदेवा । हरिहरि रामा गोविंदा वासुदेवा । हा चि छेंद
 आनद आघवा । बा रामा ॥ २ ॥ टाळ दिंडी बा घेऊनि हातीं । राम-
 कृष्ण बोल हे प्रीतीं । अखडता स्वसुख गळती । पृष्ठी ब्रह्मानदें भिजती
 गा ॥ ३ ॥ दाता थेंक बा जानकीनाथ । बहु दिल्लें केलें समर्थ । राम-
 दासी कृपा हा चि अर्थ । भावबळें जोडे निजस्वार्थ गा ॥ ४ ॥ वासुदेव
 बोलवी बोल । वासुदेव हें चि नवल । पाहातां वासुदेव होईल । वासु-
 देवीं हे हि वांव बोल गा ॥ ५ ॥ वासुदेव भासाभास । वासुदेव जगद्विलास ।
 वासुदेवासी वांसु देव असे । तो चि वासुदेव रामीरामदास गा ॥ ६ ॥

५

देहाची सार्थकता

॥ श्रीराम ॥

रामासी देखिजे तें चि पैं देखणें । येर अंध पाहाणें डोळ्यांचें ॥ १ ॥
 रामासी परिसिजे परिसणें तें चि । येर श्रवणाची बधिरता ॥ २ ॥
 रामासी सन्मुख तें चि पैं नासीक । येर निर्नासीक उच्च तन्ही ॥ ३ ॥
 रामासी बोलिजे ते चि पैं रसना । येर मुकेपणा बोलता हि ॥ ४ ॥

१ व्यर्थ २ ज्या मीं वासुदेवाचें सोंग घेतलें आहे त्या भासा वासु ह्य०
 अतरात्मा हाच देव आहे.

रामालागी झिजे ते चि त्वचा पुष्ट । येर कृश कुष्ट भवरोगी ॥ ५ ॥
 श्रीरामीं सार्थक ते चि पै हस्तक । येर ते चाळक तन्ही थोटे ॥ ६ ॥
 चालणें तें चि जें रामालागी चाले । येर तें पागुळें मोक्षपंथीं ॥ ७ ॥
 संसारीं सूटिजे तें चि पै पुरुषत्व । येर नपूसकत्व दाराधीन ॥ ८ ॥
 रामीं चित्तशुद्धि तो चि मळत्याग । येर तो संसर्ग नीच नवा ॥ ९ ॥
 रामासी चिंती जें तें चि पै चिंतन । येर ते बणवण श्वानप्राये ॥ १० ॥
 रामीं बोध करी ते चि पै सुबुद्धि । येर ते कुबुद्धि विषयेस्फूर्ति ॥ ११ ॥
 श्रवण करावें अतरीं धरावें । आणि प्रवर्तावें निज कार्जीं ॥ १२ ॥
 हा देह पुडती न पावात वा रे । ह्मणोनि करा रे आत्महित ॥ १३ ॥
 रामीरामदास विनवी वेळवेळां । काळ पळपळां ग्रासीतसे ॥ १४ ॥

६

सीताशोक

॥ श्रीराम ॥

अशोकीं जानकी शोकें कंठ दाटे । आत्मा रघुवीर केव्हां भेटे
 वो त्रिजटे । वियोग न धरे धीर प्राण फुटे । रामावीण क्षण ही न कंठे वो
 त्रिजटे ॥ १ ॥ जेथुनी जनकें रामाकरीं दिल्लें । मायेसीं माहेर म्यां सां-
 डिल्लें वो त्रिजटे । श्रीरामीं सहचरी आनि आवडेना । रामानद न संगवे
 बोले वो त्रिजटे ॥ २ ॥ दशरथें नेमिल्लें राज्य राघवासी । आनंद वाटला
 ये मानसीं वो त्रिजटे । कैकैभाषापाश मृत्य नृपतीसी । सुखामध्यें उठली
 विवैसी वो त्रिजटे ॥ ३ ॥ पितृवचनालागी पृथ्वी त्यागियेली । बंधुस-
 हित निघे चरणचालीं वो त्रिजटे । सेवेलागी आलें कर्म विघडीलें ।
 रामें मज वल्कलें वेढिलीं वो त्रिजटे ॥ ४ ॥ पंचवटिके वस्ती केली जन-
 स्थानीं । हेममृग देखिला नयनीं वो त्रिजटे । मायामय परि रामें मर्दि-
 येला । रामस्वरें बोले विलापवाणी वो त्रिजटे ॥ ५ ॥ सौमित्रें लक्ष्मिणी
 माया राक्षेसाची । लवलाहे साह्य तो न पवे चि वो त्रिजटे । मग म्यां

१ निल्य. २ पुढें, पुन्हां. ३ पावत. ४ अशोकेवनांत. ५ अन्य. ६ विघ्न-
 देवता. ७ ओळखली.

अभिशापशब्दें छळियेलें । रेखा वोढूनि निघाला दुःखें वो त्रिजटे ॥५॥
 भिक्षुक होऊनी आला गुफेद्वारीं । तो हो निशाचर दुराचारी वो त्रिजटे ।
 उचलूनी घेतलें मज स्कदावरी । आणूनी ठेविलें अति दूरी वो त्रिजटे
 ॥ ६ ॥ रक्षण राक्षेसी अति भयकरा । मानवाचा नाहीं येथें धारा वो
 त्रिजटे । विषादे रघुराजें मज उपेक्षीलें । निंदिलें म्यां त्याच्या सोहदरा
 वो त्रिजटे ॥ ७ ॥ तव ते त्रिजटा सीते आश्वासीत । अविलंबें पावसी
 रामचद्रा वो सखिये । रामीरामदास स्वामी विसभेना । रामें प्रेरियलें महा-
 रुद्रा वो त्रिजटे ॥ ८ ॥

७

जोगवा

॥ श्रीराम ॥

येकलो जोगवा जोगवा जोगवा देई निज ठेवा ॥ १ ॥ भाव
 भक्ति परडी जाण । कठी वेदांतदरुषण ॥ २ ॥ वैराग्याची उचलूनी
 दिवी^१ । स्नेह जाळिला सर्व ही ॥ ३ ॥ नेवे विषयाची बेरडी । काम-
 नेची नाहीं आवडी ॥ ३ ॥ सलोकतेची नेवे चोळी । स्वरूपतेची
 नलगे जाळी ॥ ४ ॥ समीपते चि नेवे पापें । सगुण सायोज्ये नलगे
 दीप ॥ ५ ॥ देई स्वसायोज्यतेते । भवदरिद्र विरे जेथें ॥ ६ ॥ रामी-
 रामदासीं दिधलें । पुडती मागणें वो सरलें ॥ ७ ॥

८

मायानिरास

॥ श्रीराम ॥

सज्जनीं गुज गोष्टी । ते तू सामावीं पोटीं । समदुःखी ते चि
 धोंटी । इतरा करिते चावटी ॥ १ ॥ भर्ता मी येक पिंडीं । त्याची मा-
 या हे कुंडी । तिनें केली विघडाविघडी । मी वो जालीये सांडी

१ देवीच्या नावानें गोंधळी वगैरे लोक भिक्षा मागतात ती. २ टोपली,
 पाटी. ३ गळ्यातील माळ. ४ दिवली, दिवटी. ५ तेल. ६ धान्याची भेसळ, खिचडी.
 ७ लचाड, उपाधि. ८ चारंवार विवरण करतो. ९ वाचाळपणा. १० शरीर.

॥ १ ॥ स्वामी हा मज नेणे । मी वो त्यासी न जाणे । अहंकारें
छेळिलें इणें । न ये कीं येथें ही ज्ञणें ॥ २ ॥ मग म्यां वो
ऐसें केलें । मायरांन शोधिलें । तेणें त्या साधियेलें । दोहीं ऐक्य जालें
॥ ३ ॥ आता मी वो जेथें जायें । तेथें सरसा चि आहे । विजनीं
तैसा जनीं माये । शक्ता नाहीं करूं काये ॥ ४ ॥ याचें वो नाम मज ।
घेता वाटतें लाज-। पाहावेना रूप सहज । रामीरामदासीं गुज ॥ ५ ॥

९

सहजानंद

॥ श्रीराम ॥

सतो लागला हो ध्यास लागला हो ॥ ध्यास ... ॥
विराम सकळ कामीं । वर्णाश्रमधर्मीं । नुरे चि उरी ॥ देह गेह जाण ।
ठकल मीतूपण । अह सोह पूर्ण । मावळलें ॥ सचित प्रारब्ध जाण ।
निरसूनि क्रियमाण । जनीं जनार्दन । कोंधाटला ॥ नवल निज ध्यास ।
दखण्याचा अवकाश । बिबेवीण प्रकाश । सदोदित ॥ तेणें तेजें कोंदली
सृष्टि । दिपोनि ठकली दृष्टि । दृश्यादृश्य परिपाठीं । तन्मय जालें ॥ ऐसें
आब्रह्मस्तभवरी । सबाह्यअभ्यतरीं । निज तेज अबरीं । कोंदाटलें ॥ १ ॥
निजध्यासें मन । बुद्धिसहित जाण । इद्रियें सपूर्ण । सम जालीं ॥ तेणें
सर्वांगीं देखणेंपण । नसोनि दृश्यभान । अदृश्याचें परिमाण । निरसूनि-
या ॥ ऐसें पाहाणें पाहातां । पाहाणें चि न ये हाता । पाहाणें तत्वता ।
तन्मये जालें ॥ २ ॥ रामीरामदास । ब्रह्मानंदे निजध्यास । जन वन
विजनास । ऐक्य जालें ॥ जागृति सुषुप्ति जाण । स्वप्न हि निरसिलें
पूर्ण । तुर्या ताटस्त उन्मनी जाण । मुक्त केल्या ॥ ऐसा सहजीं सहज-
बोध । नित्य नवा निजानंद । देह पडता हि आनंद । न भंगे कदा ॥ ३ ॥

या वैभवाचा वीट कां येईना । न घेल त्याची सुटिका होईना
 ॥ ६ ॥ सकळ गोपिका हरिविरहित सुदरी । वियोग न कठे दुःख
 भारी । कृष्ण गोपिकांचें वियोगदुःख हारी । ऐसा तो हि गेला लाज
 धरी ॥ १ ॥ वैभव गेलियां जनीं न पुसे तयासी कोण्ही । प्राणी अन्हे-
 रिला स्वजन पिसुनीं । देह खंगतां जाणवेल निर्वाणीं । आपणीनां विना
 च्यापपाणी ॥ २ ॥ वैभव आलियां सुख गेलियां परम शोक । प्राणी हित
 नेणे दुःखी होय रंक । तया वोसडूनि गेला हा विवेक । वये गेलियां अतीं
 कुंभपाक ॥ ३ ॥ विषयें वोरंग करी स्वहित मनीं न धरी । भुलों नको
 प्रपंचविचारीं । वायां कासया कष्टसी वेरझारीं । रामीरामदास दृढ धरीं ॥ ४ ॥

११

प्रार्थना

॥ श्रीराम ॥

श्रीमुखकमळानयना कां वा नोबेलसी ।

पावें मजला रामा दशरथतनुज होसी ॥ १ ॥

वाळी तां मदींला शेषभवतार होसी ।

रामीरामदासा कां वा उपेक्षिसी ॥ २ ॥

